БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген.

1966 ч. ИЮНЬ 1 СРЕДА № 128 (6459).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

СЭКП-ниң төлээлери Прагада чеде берген

Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң чалааны ёзугаар СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери ЧКП-ның XIII съездизиниң ажылынга киржири-биле май 30-де Москвадан Прагаже үнүпкен.

Төлээлерниң составы: СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүну, Украинаның КП ТК-зының бирги секретары эш П. Е. Шелест, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, Белоруссияның КП ТК-зының бирги секретары эш П. М. Машеров, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң секретары эш Р. Ф. Дементьева, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүну, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң бирги оралакчызы эш К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүну, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчини эш С. В. Червоненко.

Внуково аэродромга төлээлерни эштер Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев болгаш өскелер-даа удээн. (СЭТА).

* * *

ПРАГА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери Чехословакияның Коммунистиг партиязының XIII съездизиниң ажылынга киржири-биле май 30-да Прагада чеде берген.

Аэродромга төлээлерни ЧКП ТК-зының Бирги секретары, ЧССР-ниң Президентизи Антонин Новотный, Чехословакияның Коммунистиг партиязының болгаш чазааның өске-даа удуртукчулары уткуп алган.

КЕЛИР ҮЕНИҢ САЛГАЛЫНГА

Х. А. АНЧИМА,
Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы

Уругларның аас-кежиин, оларның чырыткылыг келир үезин дээш 1949 чылдың ноябрьда херээженнерниң Бүгү-делегей федерациязының июнь 1-ни уруглар камгалалының хүнү кылдыр демдеглээр дугайында кыйгырыын демократтыг аныяктарның база профэвилелдерниң делегей федерациялары идепкейлиг-биле деткээн. Оон бээр-ле делегейниң бурунгаар депшилгелиг хөй ниитизи июнь 1-ни Уруглар камгалалының хүнү кылдыр демдеглеп турары чаңчыл болган.

Уруглар камгалалының хүнү — июнь 1 делегейге мөңге тайбың дээш, дайынның халаптарын болгаш оон уржуктарын чок кылыры дээш, чаштарның чурттаар, өзер эргези, оларның кадыы, өөредилгези, интернационализмге кижизидилгези, өөрүшкүзү, аас-кежиин, миллион-миллион иелерниң, адаларның сагыш-сеткилиниң өжүргелы дээш демиселдиң хүнү болур. Бо демиселге Херээженнерниң Бүгү делегей федерациязының ролю кончуг улуг: ол херээженнерниң делегей конгресстерин, конференцияларын, сессияларын, чыыштарын хөй удаа чорудуп, аңаа хөй-хөй айтырыгларны чугаалажып, шиитпирлеп келген болгаш делегейде бүгү чурттарның хөй-ниитизин тайбың дээш демиселче калбаа-биле эвилелдеп, оларның дем каттыжышкының быжыглаарынче кыйгырып турар.

Моон-биле чергелештир делегейде байдал ам-даа дүшкүүрлүг болуп артпышаан турар. Американың Каттышкан Штаттары биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразында ийи талалыг шериг хүгүржүлгезы, Барыын Германияның атомнуг бомбаже чүткүүшкүнү. АКШ-тың шериг-далай баазаларының өске чурттарда туруп турары. АКШ-тың Вьетнамда халдакчы ханныг дайыны болгаш империализмниң чер бөмбүрзээниң янзы-бүрү булуңнарында өске-даа халдакчы үнүүшкүннери тайбыңның херээвге улуг уржуктарны таварыштырып турар. Оон түңнелинде капиталистиг, колониалдыг болгаш экономиктиг хөгжүлде талазы-биле чыдып калган чурттарда ажылчын өг-бүлелер, оларның уруглары канчаар-даа аажок аар берге байдалда. Олар янзы-бүрү аарыглардан, аштаңгы, түреңги чоруктардан, аймак-сөөк ылгаар чоруктуң уржуундан болгаш аар-берге ажылдан хөйү-биле хорап турар болгай. Делегейде чылдың-на аштап өлүп турар 40 миллион кижилерниң хөй кезии уруглар болуп турар, а оларның колдуу-ла 1 хар четпейн чок болгулаар. Азияның, Африканың база Латин Американың чурттарында уругларның хорамчазы кедергей улуг: Чилиде төрүттүнген 1000 уругларның-на 117-зи өлүп турар, а Эквадорда болгаш Доминиканская республикада — 103 чедип турар.

Африка чурттарында уругларның 96 хуузу аарыг болуп турарын статистика көргүзүп турар. Делегейниң дыка хөй чурттарында өөреникчилерге школалар чедишпес. Чилиде 200 муң ажыг уруглар өөренир чер чогундан ортумак өөредилге черинге кирер аргазы чок. Колумбияның 2 миллион уругларының өөренириниң кандыг-даа аргазы чок.

Капиталдың чурттарында уругларны садыглаар бужар бак чорук ам-даа үргүлчүлевишаан. Чижээлээрге, Перуда 8-10 харлыг «дириг бараанның» өртээ 100—200 соль (азы 4—8 доллар). Бүгү-ле чүвени ажык кончаа тывары-биле деңнеп көөр, капитализмниң каржы хоойлулары тергиидеп турар чурттарда аныяктарның угаан бодалын төөредип турар литератураның, кино болгаш телевидениениң көргүзүглери-биле чаш угааннарны кергедип, оларның сагыш-сеткилин хоозурадып, херек үүлгедириниче, кижиниң мораль талазы-биле корум-чурумунуң чижектерин тооп көрбес чоруктарже, харын-даа өлүрүкчү чоруктарже ыдалап албадап, чыгап турар. Мындыг байдал Американың Каттышкан Штаттарында, Барыын Германияда болгаш Японияда калбаа-биле нептерээни таварылга эвес.

Ам бо хүннерде Вьетнамның кандыг-даа хилинчек чок чаш уругларының кырынче америк араатан агрессорларның бомбалары, аткан октары кээп дүжүп, оларны хайыра чокка өртедип, өлүрүп чидирип келген, дыка хөй школаларны, уруглар албан черлерин, эмнелгелерин үрегдеп, тарылга шөлдерин өртедип турар. Соңгу Вьетнам чуртун бичии оол Нгуен Ба самолёт кырындан атканы дайзынның огунга өлүмнүг-биле балыглаткаш, өлүп чыда:

— Мээң өжээнимни негеп алырын ачаңга болгаш акымга дамчыдар сен, авай... — деп авазынга чагаан. Капитализмниң уругларга аар-берге уржуктары бо каш чижектерден-не көстүп турар-дыр.

Делегейде уругларның эрге-ажыы дээш демисел кончуг чидиг-биле чоруп турар болгаш бо талазы-биле сорулгалар-даа улуг, шиитпирлеттинмээн айтырыглар-даа хөй. Ол сорулгаларны чедип алырынга, шиитпирлээринге Совет Эвилели база социалистиг өске-даа чурттар аажок улуг үлүг-хуулуг. Бистиң Төрээн чуртувус делегейде тайбыңны камгалаар дээш шынчы болгаш шиитпирлиг-биле туржуп турар. Уруглар дугайында сагыш салыышкынның хайыралыг чымчак хамаарылгазының талазы-биле Совет Эвилели болгаш социалистиг чурттар өске чурттарга улуг үлегер-чижектиг. Бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың онза хайгааралынга бүргеткен совет уруглар «Алдын хүнүм хүннеп турзун» деп ырлажып турарлар.

Бистиң чуртувуста чаштар боттарының амыдыралының баштайгы хүннериндең эгелээш-ле күрүнениң сагыш човаашкынынга даянып, оон дузазын көрүп эгелээрлер. Божулга бажыңнары, херээженнер консультациялары божуур иелерниң кадыын доктаамал хайгаарап, эмчиниң дузазын көргүзүп, чаштың болгаш иениң кадыын камгалап турарлар: божуур херээженнерге эмчиниң орун саны 1964 чылда-ла 228,5 муң четкен. Ол ышкаш совет хоойлулар иениң кадыын камгалаарының айтырыынче кичээнгейни угландырбышаан, божуурунуң мурнунда база божаанының соонда 112 хонуктуң төлевирлиг немелде шөлээзин иелерге бериp турар болгай. Амгы үеде ук төлевирни колхозчу херээженнерге база тывсып турар апарган. Оон-биле чергелештир бо чылдың февраль айда үнген доктаал ёзугаар божулга бажыңнарындан чаш уруглар азырап алган херээженнерге, божаан иелер-биле бир дөмей, чаш уругну азыраарынга төлевирлиг немелде шөлээни бербишаан. Дузаламчы акшаны тывсып турары база-ла чаштар дугайында төлдергей сагыш салыышкын болур-дур.

(Эгези. Төнчүзү 3-кү арында).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Химия продукциязын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле чеди чылдың онаалгаларын чедиишкинниг күүсеткени болгаш химия үлетпүрүн хөгжүдеринге ачы-хавыялары дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму химия үлетпүрүнүң дыка хөй ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Химия продукциязын бүдүрүп үндүрерин көвүдедир талазы-биле чеди чыл планының онаалгаларын күүседиринге шылгараңгай ачы-хавыялары болгаш ажылга бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш онза шылгараан 30 кижиге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры аттын тывыскан, оларны Ленин ордени-биле база «Кадыр болгаш Маска» алдын медаль-биле шаңнаан.

Ленин ордени-биле 265 кижини, Күш-ажылчы Кызыл Туг ордени-биле 733 кижини, «Хүндүлелдиң демдээ» ордени-биле 1.699 кижини шаңнаан. Дыка хөй кижини ССРЭ-ниң медальдары-биле база шаңнаан.

—⊙—

БАЗА БИР ЧАА БАЙЫРЛААЛ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Чиик үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнү» байырлалды доктааткан.

«Чиик үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүн» чыл бүрүде июньнуң ийиги воскресеньезинде байырлап эрттирер.

(СЭТА).

—⊙—

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму дүүн үнген Чарлыы-биле Моңгуш Букуулдурешович ДОСТАК-ООЛДУ Тыва АССР-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйы министринге томуйлаан.

БҮГҮ-ЛЕ ЭКИ ЧҮВЕНИ — УРУГЛАРГА

Бүгү совет черде ышкаш, бистиң Тыва АССР-ниң школаларында доозукчу класстарга сөөлгү коңга эдипкен. Арткан үстүкү база эге класстарга өөредилге чылы бо хүннерде дооступ турар. Бүгү партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының болгаш ада-иелерниң бир чугула сагыш салыышкыны—уругларның чайгы дыштанылгазын оларга эң-не ажыктыг болгаш хөглүг болдурарынче угланган.

Бистиң школачыларывыс бүдүн өөредилге чылының дургузунда эки өөредилге, сагылга-чурум, хөй-ниитиниң ажылы дээш чүткүлдүг болгаш күжениишкинниг ажылдааннар. Боттарының назы чөгези-биле оларга шыңгыы күш-ажылга уруглар угаан болгаш күш-шыдал талазы-биле элээн могапканы чугаажок. Ынчангаш олар: «Бис өөредилге чылын күш-ажыл-биле доостувус, биске хөглүг болгаш ажыктыг дыштанылганы бериңер» деп бистен негээр бурун эргелиг. Ооң-биле кады, уругларның чайгы дыштанылгазы—оларның чүгле хөглээшкини, дыштанылгазы болур эвес, харын аныяк салгакчыларны кижизидериниң минутада-даа соксаш дивес чорудулгазының үргүлчүлели болур дээрзин утпас херек.

«Уруглар—бистиң келир үевис» деп мерген болгаш ханы уткалыг партийжи, улусчу сөс бистиң чуртувуста бүгү-ле материалдыг баазалар-биле долу хандыртынган, идея, педагогика-биле бүрүн чепсеглеттинген. Бүгү эки чүүлдерни—уругларывыска деп партияның, чоннуң сөзү шындыг.

СЭКП-ниң XXIII съездизи, ВЛКСМ-ниң XV съездизи уругларның өөредилгезинче болгаш кижизидилгезинче, нити билигниң школаларының, уругларның дыштанылга болгаш кадыкшылга черлериниң баазаларын улам калбартырынче онза кичээнгей салганы ону бадыткап турар. Чаа беш чыл дургузунда школаларга болгаш уруглар хүнзээр бөлүктерге өөреникчилерниң санын 2 катап көвүдедири, 22 муң ажыг чаа школаларны тудары, пионер лагерьлериниң болгаш уругларның дыштанылга черлериниң четкизин дыка калбартыры көрдүнген.

Пионерлерниң болгаш школачыларның дыштанылгазын бүгү тала-биле эки организастаарын хандырар сорулга-биле бистиң республиканың партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организациялары, бүгү хөй-нитити чогуур хемчеглерни ап турар. Профэвилелдериниң болгаш өске-даа черлерниң 11 турум лагерьлеринге 3020 ажыг уруглар дыштаныр. Колхозтар болгаш совхозтар аразының лагерьлеринге, күш-ажылдың болгаш дыштанылганың лагерьлеринге 1340 уруглар дыштаныр.

Турум лагерьлерден аңгыда элээн хөй кыска хуусаалыг, школаларның боттарының лагерьлери ажылдаар. Хөй санныг уруглар туристи походтарга, аян-чоруктарга, чурт шинчилеп өөренир походтарга, янзы-бүрү экскурсияларга, спортчу маргылдааларга киржирлер.

Республика школаларында өөренип турар бүгү уругларны шуптузун доктаамал черлерге коллективтиг дыштандырары күш четтинмези билдингир. Моон ужурунда, СЭКП обкомунуң бюрозу тускай доктаал хүлээп алгаш, школачыларның чайгы дыштанылгазын организастаар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап, чогуур ажылдарны организастаарын СЭКП райкомнарынга, хоорюмунга, рай(хоор) күүскомнарга, профэвилел, комсомол организацияларынга, культура-чырыдыышкын албан черлеринге дааскан.

Уругларның чайгы дыштанылгазын канчаар шын организастаар дугайын район, школа бүрүзү тодаратпкан турары чугула. Маңаа лагерьлерни болгаш өске-даа дыштанылга черлерин белеткээри, кадрлар-биле четчелээри-биле чергелештир хоорайларга, суурларга артып калыр уругларның дыштанылгазын организастаарынче хөй-ниитиниң кичээнгейин угландырары чугула. Хүндүскү лагерьлерни, уруглар өрээлдерин, спорт болгаш күш-культура шөлдерин, командыларын, кыска хуусаалыг походтарны, маргылдааларны чер-черге организастаар херек.

Уругларның дыштанылгазын организастаарынга культура-чырыдыышкын албан черлериниң киржилгези улуг. Бичии хамаатыларга тускай кино, концерттерни көргүзер, оларның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнерин организастаар, библиотекаларга номчулга залдарын тургузар дээш өске-даа солун ажылдар харын оларга онаажыр ужурлуг.

Школачыларның чайгы дыштанылгазын организастаар талазы-биле белеткел ажылдары республикада бо хүннерде хайнышкынныг чоруп турар. Пионер лагерьлерин септеп белеткээр, ажылдакчылар-биле четчелээр ажыл, хоорай, суурларга артып калыр уругларның дыштанылгазын организастаар талазы-биле хемчеглер Кызылда, Ак-Довуракта, Чөөн-Хемчикте, Таңды районнарда багай эвес чоруп турар. Элээн хөй колхозтар, бүдүрүлге черлери, школалар чаа лагерьлерни ажыдарынга белеткенип турар.

Ынчалзажок белеткел ажылдары бүгү черлерде эки чоруп турар деп амдыызында чугаалап болбас. Турум лагерьлерни септеп дериири, чаа лагерьлерни белеткээри, организас чок дыштаныр уругларны хандырар талазы-биле чамдык культура-чырыдыышкын албан черлериниң, профэвилел, комсомол, спорт организацияларының боттандырар хемчеглери кончуг оожум чоруп турар фактылар бар. Уругларның дыштанылгазы келген. Мындыг четпестер-биле, шушпең чорук-биле эптежип болбас.

Уругларның чайгы дыштанылгазын организастаарын болгаш эрттирерин партия, совет, комсомол организациялары холга шыңгыы алгаш, олче бүдүрүлге, колхоз, совхозтарның, бүгү хөй-ниитиниң күжүн мобилизастаар болза, ынчан бистиң школачыларывыс сеткил хандыр хөглүг дыштанып алгаш, келир өөредилге чылынга чаа күш-биле чүткүлдүг өөренгеш, бисти өөртүр.

1966 чыл
июнь
12
ВОСКРЕСЕНЬЕ
ССРЭ-ниң Дээди
Совединге
Соңгулдага
Шупту
СОҢГУЛДАЖЕ!

Соңгулдага алдар кылдыр

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнүнге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш, Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң Эр-Хавак сүт-бараан фермазының коллективи социалистиг чарышты калбарткаш, бедиткен хүлээлге алган. Соңгулда хүнүнге чедир сүттүң ниити чыылдазын 90 тонна чедирер, күрүнеге 70 тоннаны садар сорулганы салып алган.

Коллективтиң хүлээлгезин багай эвес күүсеттинип турар. Сүттүң ниити чыылдазы 82,6 тонна, күрүнеге саткан сүт 54,3 тонна четкен. Мурнакчы саанчылар чыл эгезинден бээр бир саар инекке онаалтыр 515-тен 574 кг сүттү сааган. Х. Чылбак, С. Караш, Д. Бүпүштей, С. Чечек ышкаш мурнакчы саанчыларны демдеглээри чугула.

Фермада 165 саар инек бар, олардан 101 инек бызаалаан, чаш төл бүрүн алдынган. Депутаттарга кандидаттар СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока, «Тээли» совхозтуң хойжу бригадазының бригадири эш М. С. Маадыр-оол олар-биле ужуражыышкын хуралдарынга саанчылар санал бергеш, кандидаттарга чагыгларын бериш, боттарынга алган социалистиг хүлээлгелеринге ээ болурун бадыткааннар.

УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге соңгулда талазы-биле Бай-Тайганың № 648 соңгулда округунда депутатка кандидат, «Тээли» совхозтуң комсомолчу-аныяктарының хойжу бригадазының бригадири эш Мукаайлы Салчакович Маадыр-оол соңгукчулары-биле ужуражыышкыннарын Бижиктиг-Хая, Аксы-Барлык, Хөнделең, Кара-Хөл суурларга, Туралыгта болгаш «Барлык» совхозтуң төвүнге эрттирген. Ол ышкаш Национальдар Совединге соңгулда талазы-биле Шагаан-Арыгның № 656 соңгулда округунуң талазы-биле депутатка кандидат, Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал сес чыл школазының башкызы эш Ак-кыс Ашак-ооловна Оюн-биле Шагаан-Арыг хоорайның соңгукчулары ужурашкан. Ужуражыышкын хуралы политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик байдалга болуп эрткен.

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Петр Васильевич Астафьев соңгукчулары-биле ужуражыышкынын үргүлчүлеп турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге соңгулда талазы-биле Бии-Хемниң № 651 соңгулда округунга депутатка кандидат кылдыр эш П. В. Астафьевти «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчуларының, Туранның амыдырал хандырылга комбинадының болгаш «Өөк» совхозтуң ажылчын, албан-хаакчыларының нити хуралдары депшиткен. Кандидат-биле соңгукчуларның ужуражыышкыннары Элегес-Аксы, Сушь суурларга болгулаан.

Бадыреттирген кижилер депутаттарга кандидаттарның ажыл, амыдыралын соңгукчуларга тайылбырлап, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген ажылчы чоннар улам-на күженишкинниг ажылдап турарын өөрүшкү-биле демдеглеп турганнар.

Доозупканнар

Малга эң хоолулуг чем болур—кукуруза олуртулгазы Каа-Хемниң шөлдеринде калбарып турар. «Коммунизмче орук» колхозтуң шөлге ажылдап турган беш агрегады кыска хуусааның иштинде 700 га кукурузаны олуртканнар. Кукуруза тарылгазы оон-биле доозулган.

Көк-Хаак чоогунуң шөлүнге ажылдап турганнардан Петр Ситников, Петр Егоров, Владимир Двоеглазов, Петр Дресвянников шылгарап үнгеннер. Саргалдың ховузунга ажыл база-ла хайнышкан турган. Кукурузачы Леонид Дресвянников аңаа хүнде 15 га шөлге кукуруза олуртур нормазын 40 гектар кылдыр күүседип келген. Колхозтуң механизаторлары чиңге-тараа чаштырылгазын база дооскан.

—⊙—

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДААН

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг күүсетпишаан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга чедиишкинниг ужуражыр дээш көдүрген чарыш Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунда калбарган. Ол ажыл-агыйның Бай-Даг бригадазының механизаторлары часкы хүннерде кызымак ажылдааш тараа культураларының чажылдазын доосканнар.

Трактористер Николай Цывин хүнде-ле 10 гектар черге үрезин чаштырар нормазын 20—25 га кылдыр ажыр күүседип турган. Мурнакчы эштер Иван Афанасьев, Мачылай Хунажык, Маадыр-оол Бүдүп хүн нормазын 210—218 хуу күүседип келген.

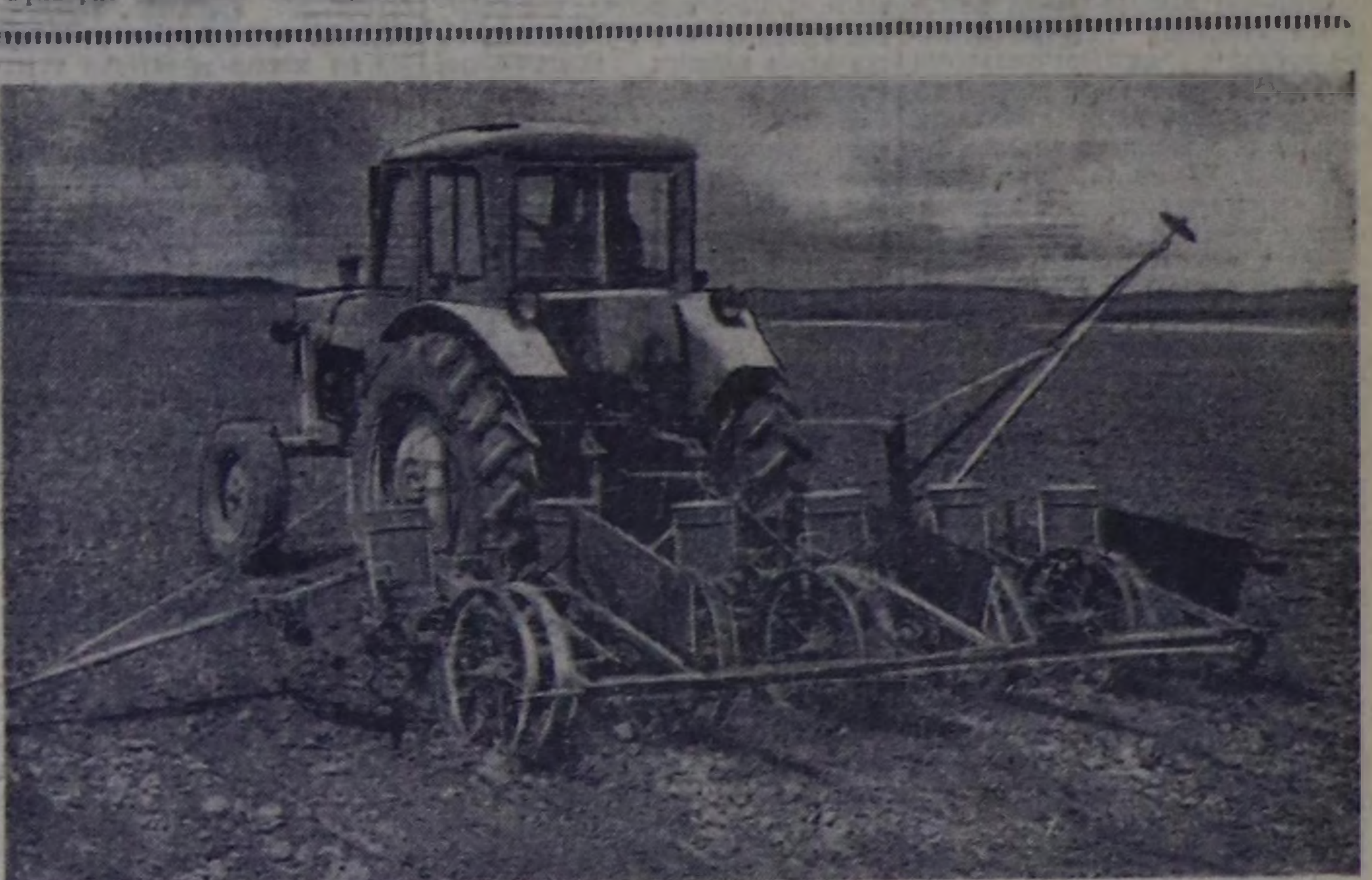

«Элегес» совхоз кукурузаны тарып турар. Аныяк тракторист Михаил Тетюев бодунуң агрегадын эки белеткеп алганы-биле хүн нормазын дыка ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: совхозтуң кукуруза плантациязында кукуруза тарылгазы чоруп тур.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

СЭТА-ның МЕДЭЭЛЕРИ, ДЫҢНАДЫГЛАРЫ

Конгресс ажыттынган

Делегейниң ийиги океанография конгрези Москваның М. В. Ломоносов аттыг Күрүне университединиң улуг залында ажыттынган. «Океан шинчилелдерни—кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга» деп кыйгырыг-биле ол конгресс эртер.

Эртемниң ол улуг шуулганының ажылында делегейниң барык алдан чурттарындан 1800 чыгам эртемденнер киржип турар.

(СЭТА).

ХӨЛЗЕВИШААН

ХАНОЙ. (СЭТА). «Революция дээш демисежип турар студентилер чөвүлели» хоорайның радиостанциязын контрольдап үргүлчүлевишаан деп Гуэниң радиозу медеглээн. Чепсеглеттинген чүс-чүс студентилерниң камгалап турары Гуэниң радиостанциязының чазак шериглериниң батальону бүзээлеп алган. Хан төгүүшкүнү болурундан айыылзынгаш, хоорайның даргазы шериглерни чайладырын дужааган. Гуэдеи келген медээлерни ёзугаар алырга, хоорайда турар үймээнчи шериглерниң аразында хөлзээшкин эгелээн.

КОЛ ШТАБТЫН ДЫННАДЫЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Май 30-нуң эртенинде Гавана радиозу Кубаның Революстуг чепсектиг күштериниң Кол штавының дыңнадыын дамчыткан. Ол дыңнадыгда чугаалап турары болза:

Ол черниң-биле кежээ 23 шак 15 минута турда, Гаванадан барыын талаже эрикке катер шургуп кирген. АКШ-тың төп разведка эргелелиниң агентилерин ол катерден дүжүрериң оралдашкан. Агаардан халдааш-кынга удур эрик камгалалының дайынчылары кызыгаар үрекчилеринге удур боолап эгелээн, оон түңнелинде ийи агентилер өлүрткен.

Үрекчилерни чедирип келген дүрген чоруур катер дедир аажок дүрген чорук-биле далайже ырап чорупкан. Кубаның Революстуг шериг-далай флодунуң торпедо катери, эриктен он миль ырап бар чорда, ол катерге четкеш, ону боолаан. Түңнелинде үрекчи катер өртенген болгаш чазылгап. Ооң экипажының балыглаңган ийи кежигүнүн тудуп алган болгаш оон өске ийизи сугга дүжүп өлген боор деп бодап турар.

Катерни АКШ-тан Кубаның эриктеринче чоруткан дээрзин туттурган үрекчилер медеглээн.

Силерниң-биле кады бис, акы-дуңма кубалар

1963 чылдан эгелээш 1965 чылга чедир элээн үр үеде Кубага чурттап, ажылдап турдум. Чаарты дерниир заводтарның дериглерин төлевилежип турдум. Чуртту эргип чоруп турган, боттарының бүдүрүлгелерин улам ынай хөгжүдеринге кубаларның идепкейлиг киржилгезин, кандыг-даа ажылды чалданыш чок сегирип ап турарын көрген мен.

Боттарының төрээн чуртун аграрлыг турганындан индустриалдыг болдурар дээш хосталгага ынакшылдыг ол улус маадырлыг күженииш-киннерин салып турар. Ол улуска удур америк дайынчыраактар үргүлчү чөңгээлеп турар. Ынчалза-даа кубаларны кым-даа коргудуп шыдавас! Олар революцияның чаалап алыышкыннарын камгалап алыр дээш станокту болгаш аңдазынны автоматка болгаш лаңчыга кандыг-даа үеде солуптарынга беленнер.

Революцияда өлүм чок! Бүгү-ле чуузун-баазын чөңгээлерниң организакчылары болгаш сорук кирикчилери ону сактып алзын! Куба чааскаан эвес, бис силерниң-биле бис, эргим өңнүктер! **Н. ТИХОНОВ,**
«Кызыл пролетарий» заводтуң инженер-конструктору.

МОСКВА.

ЧӨҢГЭЭЧИЛЕРГЕ КАРГЫШ!

Албан-хүлээлгезин эрттирип турган куба кызыгаарчы Луис Рамирес Лопести Гуантанамода америк шериг-далай баазазындан адып өлүргенин совет кижилер килеңнээшкин-биле дыңнаан. Хосталгага ынакшылдыг куба улуска удур АКШ-тың ол ожээнирек чаа чөңгээлеп эрап делегейниң бүгү-ле ак сеткилдиг кижилериниң чөптүг килеңнээшкинин хайныктырган. Хүндүлээчел Кубага чоокта чаа чордум. Ол улус бодунуң чуртунуң чырыткылыг келир үезин хайнышкынныг тудуп, тургузуп турарын, социалистиг тургузуушкунга улуг чедиишкиннерин чедип алганын көрген мен.

Эртемниң чедиишкиннеринге уязилээш, Кубаның үлетпүрү болгаш кодээ ажыл-агыйы депшилгелиг хөгжүп, чоннуң материалдыг байдалы экижип турар. АКШ-тың агрессчи бөлүктериниң база дагын чөңгээлиг үүлгедиглериниң уламындан Хосталганың Ортулуу база дагын дүвүреңчиг хүннерде таваржып турар-дыр. Ынчалза-даа бистиң планетавыстың бүгү-ле депшилгелиг кижилери Кубаның улузунуң талазында!

А. Н. МИХАЙЛОВ,
Эртем болгаш техника информациязының Бүгү-эвилел институдунуң директору.

Агентилелдиң дыңнадыы

ПЕКИН. (СЭТА). Синьхуа агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, май 28-те америк шериг самолёттары Тонкин эштектиң соңгу талазынга балыктаар кыдат судноларны бомбалаан болгаш боолаан. Үш кижи өлген болгаш 18 кижи балыглаңган, балыктаар бир кыдат судноңу суг дүвүнче кииирген болгаш беш судноларны бертиндирген. КУР-нуң Камгалал министерствозунуң төлээлекчизи америк шериг самолёттарының ол шыңгыы иштүк-чөңгээлеринге шиитпирлиг удурланыышкынны медеглээн дээрзин дыңнадыгда чугаалап турар.

Сүлчээ

ЛОНДОН. (СЭТА). Чазакка удур сүлчээни Конгода илереткениниң дугайын болгаш дөрт сүлчээлежикчилерни тудуп хоругдаазының дугайын Леопольдвиль радиозу дыңнаткан. Тудуп хоругдаттырганнарның аразында—чурттуң премьер-министри чораан Эварист Кимба бар. Албаның медээзин ёзугаар алырга, сүлчээлежикчилер болза республиканың президентизи генерал Жозеф Мобутуну болгаш конго шериглерниң кол командылакчызы генерал Луи Бобосону өлүрерин бодап турган.

АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ ХОЛБАШТЫР

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин Чөөн-Хемчик районнуң бүгү ажыл-ишчилери улуг сонуургал-биле таныжып, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын бистиң чурттувуска тургузар улуг херекке күш-ажылчы салыышкынының киирип турар. Съездиниң материалдарын партияның болгаш комсомолдуң политчырыдыышкынынга база калбаа-биле өөренип турар.

СЭКП райкому, оон пропаганда болгаш агитация килдизи съезд материалдарын чон ортузунга ханы тайылбырлап өөредири-биле лекторларның, пропагандистерниң бир хүннүң семинарын, сургаалдалыг хуралын эрттирген. Ынчангаш СЭКП райкому 120 лекторларны кожаже аъткарган. Олар-биле кады 1057 агитаторлар, 110 пропагандистер ам үеде съезд материалдарын пропагандалап турар. Идеологтуг бүгү-ле чепсек-биле дериттинген лекторларның, пропагандистерниң, агитаторларның ажылдааның түңнелинде СЭКП-ниң XXIII съездизиниң материалдарынга холбаштырган митингилерни, хуралдарны 225 катап черге эрттирген, илеткелдер болгаш лекциялар номчулгазы 213 удаа болган. Хуралдарга, лекцияларга 13 муң ажыг кижи олуржуп, 184 кижи съездиниң материалдарын деткип, төөгүлүг ол документилерни боттандырары-биле ажыл-ишчи күзелдерин илергейлеп, социалистиг бедик хүлээлгелерни ап турар. Съездиниң шиитпирлерин партия организацияларыы коммунистерниң хуралдарынга чугаалажып, оңу чон ортузунга ханызы-биле пропагандалаарын шиитпирлээннер. Съезд материалдарын таныштырар ажылды «Сүт-Хөл» совхозта партком (секретары эш Шагдыр-оол), оон салбырларда эге организациялары, «Чыраа-Бажы» совхозта партком (секретары эш Комбукай), СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозта партия организациязы (секретары эш Деспижек) эки чорудуп турар. Ол парторганизацияларда агитколлективтерниң ажылынга партийжи удуртулга эки тургустунган. Кеску агитацияның хевирлери ол ажыл-агыйларның бүгү участоктарынга көрүштүг кылдыр дериттинген.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң ажылының түңнелдери болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны районнуң партия активиниң хуралынга чугаалашкаш, төөгүлүг шиитпирлерни бир үн-биле деткип, хүлээп алган, ам районнуң бүгү-ле ажыл-агыйларынга партия-совет активтерниң хуралдарынга чугаалажып эрткен. Партия чырыдыышкынының 54 политшколаларында, комсомолдуң 44 бөлгүмнеринде өөредилге организастыг чоруттунуп турар. Оон аңгыда съезд материалдарын ажылчы чон солуннардан, журналдардан номчуп, радио точкаларын, 200 ажыг радио приёмниктерин дамчыштыр дыңнап турар. Беш чылдың онаалдаларын хуусаа бетинде, 1966 чылдың планныг сорулгаларын чедиишкинниг күүседир күзел-чүткүлдүг ажылчы чон илергейлээн. Бистиң чурттувустуң бүдүрүлге, колхоз, совхоз болгаш өске-даа ажыл-агыйларының, түс-түс мурнакчыларының дуржулгаларын боттарының ажылдарынга ажыглап, «бистер, чөөн-хемчиктер чоонган бис» дишкеш, районнуң ажыл-ишчилери беш чылдың бирги чылын бедик кодурлуушкун-биле эгелээн.

Районнуң колхозтарының, совхозтарының, бүдүрүлге, өөредилге, кадык камгалал албан черлериниң, клубтарының, библиотекаларының, кызыл булуңнарының база культура бажыңнарының тускай булуңнары съезд материалдарын пропагандалаарынга бараалгаттынган. Чадаана хоорайлан эгелээш, кодаа суурларга чедир, а ол ышкаш фермаларга, бригадалар төптеринге чедир ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының талазы-биле Директиваларының сорулгаларынга дүүштүр, Тыва АССР-ниң, районнуң ажыл-агыйының планнарының чурагайлары кеску хевирлер-биле көргүстүнген.

Политиктиг сорулгаларны ажыл-агыйжы айтырыглар-биле шын холбап, партийжи-политиктиг ажылды партия, комсомол организациялары багай эвес организастаан. Оон түңнелинде бүгү улусчу чарыш ажылчы чоннуң ортузунда хайныккан. Чөөн-хемчиктер, бүгү совет улус-биле бир демей, СЭКП-ниң XXIII съездизин эки ажыл-херектери-биле уткааның айтыры чугула. Бүрүнге мурнунга бирги квартал талазы-биле планныг онаалгаларын ажыр күүсеткен. ниитиниң малы кыштан эки апкан. Дөрт айларның бүдүрүлгеге планнарын күүседир талазы-биле Чадааның кожуун чоруур механизастаттынган № 464 колоннаазы, хөмүр даш разрези, саржаг кылыр завод, хлеб заводу болгаш Чадаана АТА-зы багай эвес ажылдаан. Кожуун чоруур механизастаттынган колонна I кварталда тудуг-монтаж ажылдарының планын 116, 2 хуу, чурттаалга тудугларын ажыглаалга киирер планын 115 хуу күүсеткен. Колоннаның бот-орулга-чарылгалыг бригадазында 760 ажыг кижи социалистиг чарышты аразында калбарткан. Чурттакчы чоннан күрүнеге эът садып алырының чартык чыл планнарын долдур болгаш ажыр күүседирин хандырган Хөндергей, Шеми, Алдан-Маадыр, Сүт-Аксы кодаа Советтериниң болгаш Чадаана хоорай Советиниң эки ажылы демдеглеттинип турар.

Кодаа ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидер дээш демисел ам үеде районнуң шөлдеринде калбарган. Механизаторлар, тараажылар шык базырар илииртээшкинни май 1-ге чедир дооскаш, чажыдаже кирген. Суггаттыг черлерни шиңгээдир ажыл кайы-даа ажыл-агыйларда калбарган. Ам безин 2000 ажыг га черге тарылга мурнунун суггарылгазы чоруттунган.

Тайбың тургузукчу, чогаадыкчы демиселдиң фронтузунда ажыл-херектери-биле бедик көргүзүглерлиг мурнакчы шолбаннар бисте хөй апарган. Төрүүр 100 хойга онаажытыр 112 хураганны камгалап алган Бегзи Оскал-оолга (СЭКП XXII съездизи аттыг колхозта), шаа ажылдакчызы 77 харлыг Куулар Шини-Байырга («Большевик» колхозта), саар инек бүрүзүнден ортумаа-биле 800 кг сүт саггаан «Сүт-Хөл» совхозтуң саанчызы Ондар Шортакка, райбүдүрүлге комбинадының мяш участогунда тракторист Ондар Өлзей-оолга, АТА-да чолаачы Иван Чикишевке, «Искраның» тудугжузу Монгуш Сеңилбаага, райпода садыгжы Шоевага, Чыраа-Бажы школазында башкы Чүлдүм Чапка болгаш оон-даа өске он-он мурнакчыларга чөөн-хемчиктер чоргаарланып турар.

Партияның XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, беш чылдың Директиваларын күүседир талазы-биле районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Чурттаалга болгаш бүдүрүлге тудугларын көвүдедиринче улуг кичээнгей уткаан. 1970 чылга чедир 17.984 дөрбелчин метр чурттаалга болгаш бүдүрүлге объектилерин ажыглаалга дужаар, оон иштинде 12.300 дөрбелчин метр хемчээлдиг чурттаалга шолуп кылыр. Чадаана хоорайның чаа телевиделе ёзугаар бүгү кудумчуларын асфальтылап, ногаанчылаар. Улуг кинотеатрны, чунар бажыңны тутпушаан, уруглар албан черлерин 5 чедир немей тударын көрүп турар. 1966 чылда районга 3960 дөрбелчин метр чурттаалга шолуп ажыглаалга киирер. Оон 1560 дөрбелчин метрин колхозтар болгаш совхозтар туткан турар.

Беш чылда тарылга шолунуң хемчээлин 36660 гектарга чедир өстүрүп, тарааның ниити чыындазын 27.014—28.354 тоннага чедирер. Күрүнеге 1970 чылга чедир чылда-ла 2590—3390 тонна сүттү, 2370—2830 тонна эътти, 250—317 тонна дүктү, чыл бүрүде 5000 тонна тарааны садарын чедип алыр.

Районнуң партия организациялары XXIII съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседиринче организакчы, мобилизакчы, кижизидикчи ажылды күштелдирер талазы-биле ам-даа хөй ажылдарны кылып апаар.

К. КУУЛАР,

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

Херээженнерниң Бүгү-тыва хуралынга уткуштур

Үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадының Хову-Аксында участогунуң бетон цезиниң ажылчыннары бо чылдың баштайгы кварталының бүдүрүлге планын чедиишкиннг күүсеткен. Улуг эвес ол коллективтиң кежигүннери апрель айның планын 129 хуу күүсеткеш, бүдүрүлгеге калбарган социалистиг чарышка дээре черни ээлээннер. Ылаңгыя цехтиң бетон-холдулга белдиринде эш Шутенкова удуртуп турар бөлүк бетонщиктер ээлчег сайында-ла белдирниң үзүктел чок ажылдаарын хандырып турар. Белдирниң ажылы эң берге болгаш харысалгалыг-даа болза, мында ажылдап турар херээженнер боттарының хүлээлгелерин алдарлыг күүседип турарлар.

ЧУРУКТА: *Е. А. Шутенкованың бөлүүнүң кежигүннери.*

Фото А. АНРНИИ.

ХОЙ АЖЫЛЫНДА ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

Дүкту чидириг чокка алыр

Өвүр районнуң малчылары партияның XXIII съездизиниң материалдарын ханызы-биле өөренип, оон шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш сорук кириишкинниг ажылдап турар. Районнуң малчыннарының бир кол сорулгазы — чонну мал продукциязы-биле, а үлетпүрнү — чиг-эт-биле хандырары болгай. Бо талазы-биле дүк кыргылдазы улуг рольду ойнаар.

Районнуң колхозтары бо чылын 55086 баш улуг хойну, 13500 хураганнарны, 9700 баш өшкүлерни кыргыыр болгаш күрүнеге 164 тонна дүктү садар. Дүктүң доктааттынган планын күүседир тескаде, районнуң колхозтары ортумаа-биле улуг хойдан 2,470 кг, бо чылын төрүттүнген хурагандан 300, өшкүден—310 грамм дүктү кыргыыр. Моон алгаш көөрге, эрткен чыл-биле деңнээрге район улуг хой бүрүзүнден барык-ла 360 грамм хой дүктү кыргып алыр ужурлуг-дур. Ол чорук хой кыргылдазын чаа ёзу-биле көөрүн негеп турар. Дүктү чидириг чокка кыргып алыры харысалгалыг ажыл. Кыргылдага белеткел ынак болган тудугна база оңу чогуур үезинде чорутканда, күрүнеге дүк садарының онаалдазы чедиишкинниг күүсеттинер болгаш ниитиниң ажыл-агыйының орулгазы, хойжуларның тывыжы көвүдээр.

Районнуң колхозтарында 138 хачылыг ЗСА-12 маркалыг 9 кыргылда агрегаттары 5 катап кыргылда пунктуларында быжыглаттынган. Ам-даа ол агрегат 2 негеттинип турар. Ол ышкаш ГП1-10А маркалыг дүк прези, УД—2 деп электри мотору генераторы-биле кады негеттинип турар. Бо чүүлдерниң чагыын Чадааның «Сельхозтехника» каттыжыышкынынче киирип каан турда, мынчага чедир оңу хандырып бербээн. Оон ыңай кыргылданың түрмек херекселдери ол черде бар турда-ла, колхозтарның удуртукчулары оларны чедип албайн турары кончуг четпес. Бо чүүлдерни чедир белеткеп албас болза, ажыл-агыйлар кыргылданы шынар чок болдуруп, оон планын чедир күүсетпес ужурга таваржыры чайлаш чок.

Кыргылдага механизацияны чоннуг ажыглаарга, ол чүгле ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер эвес, харын кыргаан дүктүң шынары база бедиир. Машина кыргаан дүк-биле холбиле кыргаан дүктүң аразында шынар талазы-биле ылгалы улуг. Хол-биле кыргаан дүк үндүрүк-кидирик болу бээр, ындыг болганының ужурунда дүк дески эвес болур. Норма ёзугаар кылбайн, узун дүктү чолдайтыр кыргааш, оон кезин, ортээн база кудулаадыр, шынар чок чүүлдерге чедирер таварылгалар база бар. Кыргылданың технологиязын багай организастааның ужурундан ажыл-агыйлар улуг каражага таваржып турар.

Хойларны черге кыргып, дүктү боктаддырып, кыргылда шөлдеринге чадыгаарны кылбайн турар. Оон түңнелинде бистиң районнуң колхозтары чүгле 1965 чылда дүктү янзы-бүрү бектар-биле боктаддырганы дээш, 10688 рубльден когараан. Оон иштинде «Торгалыг» колхоз 8296 рубль, «Коммунизмче орук» колхоз —1146 рубль, «Кызыл тук»—1246 рубль чедир албаан. Дүк боду эки-даа бол, бир эвес ол боктуг болза, оңу үлетпүрге киириптерге брактаашкынга таваржыр, чүге дээрге дүктүң богун арыглаары дыка берге, чамдык таварылгада шуут арыглаттынмас болур. Үлетпүрге дүктүң богун холдуунда химиктиг ээнлдиришкиннер-биле арыглап турар. Ындыг арыглаашкынга таварышкан дүктүң шынары база баксыраар.

Оон-биле чергелештир колхозтарга дүктү шын эвес класстааны дээш хой штрафтадыр чүүлдер турган. 1965 чылдың түңнели-биле алырга, Өвүр районнуң колхозтары дүктү класстаар кадрларны чедир өөредип алыр, оларның билиин бедидер талазы-биле четпес белеткелди кылганының түңнелинде чүү болган дээрге, дүктү фабрикага дужааганының соонда ору класстың дүктерин кудуладыр класстааны хөй болган. Айыттынган четпестерни бо чылын болдурбас дээш, кыргылданы чидириг чокка, шынарлыг организастаарын, дүктү шын аңгылап класстаарын, күрүнеге ой-шаанда дужаарын хандырар херек. Бо талазы-биле районнуң белеткел конторазы колхозтарга практиктиг дузаны чедирери чугула.

Бо чылын «Торгалыг», «Коммунизмче орук» колхозтарының бир-бир кыргылда пунктуларын чайлагларга организастаар деп турарын таарымчалыг деп бодаар мен. Кыргылданы чайлагга организастаарга, дүктүң ниити массазы (дедзизи) өзүп, немежир ужурлуг. Ындыг-даа болза кыргылда пунктузунуң дерилгезин негелдезинге чедир кылбас болза, дүк боктаадыр база чидириглиг чүүлдерге таваржыр апаар. Чижээлээрге, 1965 чылда «Торгалыг» колхозтуң Ирбитейде хойжу бригадазының хой кыргылдазын чайлагга организастаан. Дүктүң ниити немелдези хөй болган, ынчалза-даа анаа кыргаан дүк боктуг болган болгаш ол-шыкка дыка алыскан болган. Ындыг чүүлдерни болдурбазы эргежок чугула. Дүк кыргыыры болза хойнуң дүгүнүң чыңгактан кажан хозаарындан улуг хамаарылгалыг. Практикадан көөрге, хойнуң дүгүнүң ынчаар хозаары бодуун дүктүг хойлардан эгелээри бадыткаттынган. Бир эвес хойнуң дүгүнүң хозаарын барымдаалавас болза, ниити дүк чыылдазының талазы-биле каражага таваржып болур. Дүгү хозаваан хойларны кыргыырга, алыр дүктүң 50 хуузу хойнуң магга-бодунга хевээр артып каап болур. Дүгү хозай берген хойларны кыргыырын озалдадып база болбас. Озалдаар болза чамдызы чүлдүнүп дүжүп каар.

Оон аңгыда, колхозтарга эвес-даа болза, районда белеткел конторазынга арыг дүктүң үнерин тодарадыр лабораторияны организастаары негеттинип турар. Дүктүң ниити чыылдазынга малдың янзы-бүрү аарыглары, ылаңгыя кодурлаар аарыг база шаптыктап турар. Ындыг чүве тоолаарде, кодур-биле демиселди кошкадып болбас. Өвүр районунга малдың кодурлаар аарыы эгелээнден бээр ам дөрт чыл ажып турар. Бо аарыг районга дүктүң планын күүседиринге чыл-чылда улуг шаптыктарны чедирип келген. Ол аарыгны узуткап алырының талазы-биле хемчеглер четпес алдынып турар.

Амгы үеде районда 6 катап черде мал чуур ванналар бар. Оларның шынары багай, хемчээли бичии, мыйыстыг бода малга таарышпас. Бир эвес кодурну үндезини-биле узуткаар дээр болза, ам-даа «Торгалыг» колхозка 2 улуг ваннаны, арткан ийи колхозтарга—бир-бир улуг ванналарны кылыры негеттинип турар. Бо чылын кодаа ажыл-агый эргелелиниң талазындан механизастаттынган мал чуур тускай ваннаны кылырын планнаан. Амгы үеде колхозтар удуртукчуларының, зоотехниктер болгаш мал эмчилериниң база механизаторларның, ол ышкаш хойжуларның талазындан дүктү күрүнеге садарының берлинген планын күүседир талазы-биле ажылды организастаарынче онаа кичээнгейни угландырары негеттинип турар.

И. СУВАНДИИ,

Өвүрнүң кодаа ажыл-агый бүдүрүлгеге эргелелиниң начальниги.

ПАРТИЯ РАЙКОМУНУҢ БЮРОЗУНДА

«Профэвилелдиң хүлээлгези — социалистиг чарышты улам калбаа-биле хөгжүдүп, ажылчы чоннар ортузунга кижизидилге ажылын экижидип, күш-ажылды организастаарының болгаш ажылчыннарның, албанхаакчыларның амыдырал-чурттаалгазының дугайында улуг сагыышты салыры болур»—деп, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң резолюциязында тодаргай бижээн.

СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң бюрозунга — күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң даргазы эш Соболевтиң профэвилел райкомунуң ажылының дугайында илеткелин чугаалашкан. Сөөлгү үеде күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар болгаш районнуң экономика болгаш культура тургузуушкунунуң башкарарынга профэвилел кежигүннериниң киржилгези бедээн. Район күрүнеге мал продукцияларын садарының болгаш бүдүрериниң май мурнунуң социалистиг чарыжын ажыр күүсеткен. Часкы хову ажылынга чогумчалыг белеткенгениниден эрткен чылдарга бодаарга аажок организастыг эгелээн. Профэвилел кежигүннеринге материалдыг дузаламчылар көргүзер болгаш ажылчыннарны профэвилелдиң кежигүннеринге хүлээп алыр талазы-биле ажылдарны чорудкан.

Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир, профэвилел райкомунуң ниити организастыг болгаш массалыг ажылдарында четпестерни СЭКП райкомунуң бюрозу чидии-биле демдеглээн.

Профэвилел райкому оон даргазы эш Л. Ф. Соболев негелде чок ажылдап келген. Сөөлгү айларда чаңгыс-даа катап кежигүн дадывырының чыылдазының планын күүсетпээн. Райкомнуң хуралдары барык болбайн, таварылга болуп болза-даа анаа профэвилел организацияларының ажылынга практиктиг дуза көргүзер, месткомнуң ажыл-херээнге холбашкан айтырыгларны чугаалашпайн турган. Райком чүгле кежигүннерге материалдыг дуза (акша дузаламчызын) бээриниң айтырыын чугаалажып турган. Бүдүн чылдың иштинде план чок ажылдап келген. Профэвилелинге кежигүннер хүлээп алыышкынын дыка четпес боттандырган. Район төвү Кызыл-Мажалык суурда чамдык месткомнар суур чагыргазынга, ажылчын, албанхаакчыларга чурттаалга шолуп хуваап бээринге болгаш суурнуң ажылчы чоннарының культурлуг дыштанылгазының айтырыгларын шиитпирлээринге кошкак киришкеннер.

Профэвилел райкому партия, совет болгаш комсомол база хөй-ниитиниң өске-даа организациялары-биле харылзаазын кошкатканының уламындан Кызыл-Мажалык, Бичe-Тей суурларда арагалаар, хөй-ниитиге ажыктыг ажыл кылбас, хулиганнаар болгаш кемниг-херектерни үүлгедип турар кижилер барын айытса чогуур. Ол ышкаш коммунистиг күш-ажыл дээш демисежип турар чаңгыс-даа организация чок болган.

Профэвилел райкомунуң даргазы эш Соболев, казначей эш М. Байыр оларга профэвилел райкомунуң ажылының экижилериниң дугайында саналдарны болгаш сүмелерни киирген, а олар чогуур түңнелдерни үндүрбейн келгенин СЭКП райкомунуң бюрозу демдеглээш чоокку хуусаада четпестерни элер талазы-биле чогуур хемчеглер алырын СЭКП райкомунуң бюрозу даандырган.

Х. КЕСТИНЕЙ.

БИРГИ КВАРТАЛДЫҢ ТҮҢНЕЛИН ЧУГААЛАШКАШ...

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң малчыннарының эвлчеглиг хуралы бо чылдың бирги кварталының түңнелин чугаалажып көрген. Колхоз бирги кварталда 320 центнер сүттү дужааган. Мал ажылының хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш Баян-оол Долума, Сат Сендажы, Кыргыс Чаш-оол, Моллурушку Бүрбү оларга чазактың шаңналдарын тывыскан. Амыяк хойжуларның көргүзүү экижип турар. Долаан Доржу, Чөпшүк Эникпен олар төрүүр чүс хойга онаажытыр 100 хураганнарны менди алган.

Колхозта ревизия комиссиязының даргазы эш Лапчаа Оттук-Даш, Кызыл-Чыраа фермаларынга 30 мал дурга өлгенин чугаалап, малдың өлүп хораар чоруу колхозта ам-даа бар болуп турарын шыңгыы шүгүмчүлээн. Мал ажылынга ындыг бегарал мал ажылының бригадири Седип-оол, учётчик Дүшкүл-оол оларның ажылды хынап көрбес, чогуур өйүнде хемчег албайн, кажааларның иштин кышкы үеде шак доя тургусканындан болган. Тарып бооладылга ажылы кошкак тургустунган. Төрүүр 248 инектиң 34-тү кызыраан.

Колхозтуң мал эмчилери, зоотехниктери кижилер-биле ажылды сула чорудуп турарын хойжу эш Сендажы шүгүмчүлээн. Бирги кварталда 41 хой өлген. Чамдык хойжулар кажааларының көржениин ам-даа хоорбаан, эвээш өдек болуп алган. Аңаа кым буруулуг-дур? Хойжулар-даа, тускай эртемниглер-даа. Райпо баштаар черни малчыннарже баар автолавкаларның хуваалдазын болгаш оларның ажылын хынаарын четпес тургузуп, малчыннарга садыг хандырылгазын ам-даа чедир тургуспаан. Оттук-Даштың малчыннарының ында чайнааны катап ажылдар дугайында негелдезин райпо баштаар черни кажан хандырарыл?

Хуралга киржээн четпестерни чайладыры негеттинип турар.

М. БИЛЕН-ООЛ.

Ташкентиниң кижилериниң туруштуг, эрес-шудургу чоруу

ТАШКЕНТ. (СЭТА-ның корр. Е. Майоров). Ташкентиге күштүг чер шимчээшкини болган хүнден бээр ай эрткен. Ол шимчээшкин хоорайның төп кезиинге улуг үрелиишкиннерни болдурган. Ол үелер бээр чер адааның чайгаар болуушкуну оожургаваан болгаш янзы-бүрү күштүг дөрт чүс ажыг чер шимчээшкиннери болган. Ынчалзажок кижиниң туруштуг болгаш организастыг чоруунуң энергиязы чайгаар болуушкундан артык күштүг болган.

Тодаргай чурагайлар ындыг-дыр: аварийлыг бажыңнардан 22 муң ажыг өг-бүлелерни кожурген, оларның барык деңнезинни чаа квартираларже, өскелерни— тускай белеткээн чурттаалга черлеринче болгаш административ бажыңнарынче кожурген. Чурттаалга шолу дилээн хамаатыларның бажыңнарынче база улустарны кожурген. Узбекистанның 16 хоорайларының чалаанын ёзугаар муң чыгам өг-бүлелер оларже чоруткан, чаа дужааттынган чурттаалга бажыңнарын ол хоорайлар оларга берген. Арткан өг-бүлелерни майгын хоорайжыгаштарда таарыштыр киирген. Садыг черлери болгаш тускай арга-биле кылган поликлиникалар база оларның-биле кады ол хоорайжыгаштарда барган. Чурттаалга черлеринче ам-даа таарыштыр киирткенмээн өг-бүлелерни база оожургадып, оларның салым-чолу дээш сагыш човаар апаар: олар аварийлыг бажыңнарда чурттавайн турар. Дыка хөй кижилер хериммер иштинде — ажык черлерде азы таарыштыр кылган базырыктарда удуп, чыдып турар. Ынчалза-даа чаа-чаа майгыннар Ташкентиде уземел чок барып турар, а ол чүве чүү дээрге тудуг ажылдарының фронтузу хүн сайында калбарып, Ташкентиниң кижилериниң ол ажылдың темпизин майда бүдүн чартык катап өстүргени болур.

Акы-дуңма республикалардан тудугжуларның мурнакчы отрядтары ташкентичилерге дузалажып барган. Ташкентиниң спутниги — Сергели хоорайны тудуп турар дайынчылар оннэ дүрген ажылдап турар. Берге байдалга таварышкан өг-бүлелерни боттарының бажыңнарынга киирип алыр күзелиниң дугайын медеглеп турар кижилер улам көвүдеп орар. Партияның Ташкент хооркому болгаш хооркүүскому кышка чедир чурттаалга бажыңы-биле хандыртынмаан чаңгыс-даа өг-бүле турбас деп, Узбекистанның майыннылалының чурттакчыларынга шиитпирлиг аазаашкынны берген.

Студентилер биле болгаш дайынчылар-биле кады ажылдап турар тудугжулар, харыксырап баксыраан муң ажыг бажыңнарны өскээр кожуруп каапкан, дыка хөй бажыңнарны кожурериниге белеткээн.

Хоорай чурттап турар. Бир эвес кижиниң туруштуг болгаш организастыг чоруунуң энергиязын кандыг-бир хевирге дениисттирип салган көөр чүве болза, ташкентичилер дээди балды — эң не бедик мактадды чедип алганнар.

ДҮКТЕН ХӨЙ ОРУЛГА ДЭЭШ

Бистиң Тес-Хем күрүнеге хөй дүк бээр районнарның бирээзи. 1966 чылда 198 тонна дүктү күрүнеге садары планда көрдүнген. Ам ук сорулганы күүседириниң чугула кампаниязы — хөй кыргылдазы эгелеп турар. Сорулга болза күрүнеге дүк бээр планны чүгле сан-биле эвес, харын шынар талазы биле база күүседир ужурлуг.

Эрткен чылдарның чижээн алырга, район дүк садар планын күүседип турза-даа, оон шынары дээш демиселди кошкак чорудуп турган. Чижээ, 1965 чылда «Тес-Хем» совхозтуң фабрикаже чорутткан дүгүнүң чүгле 14 хуузу, «Чодураа» колхозтуң 2 хуузу чүгээр деп хүлээп алдынган. Ол ышкаш бистиң эргелелге хамааржыр Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң дүгүнүң чүгле 12 хуузу чүгээр деп хүлээп алдынган. Ол районнуң Ленин аттыг, «Чаа орук» колхозтарының дужааган дүгү 100 хуу чамныт-довурактыг болган. Ындыг куду шынарлыг дүк дужааганындан Тес-Хем совхоз 7463 рубльди, «Чодураа» колхоз он ажыг муң, «Коммунизмче орук» — 1469, Ленин аттыг колхоз — 681, «Чаа орук» — 2972 рубльди чедир албаан.

Моон чылдагааны чүдел? Бирээде, дүктүң шынары хойларның азыралы, ажаалдазындан хамааржыр. Кышкы үеде хойларны эки чемгербес болза, оларның дүгү шоолуг өспес, харында чамдык черлерге дүк багай шынарлыг боор, үстүүчел хээрек апаар. Оңу карак-биле көөрге, ылаңгыя нарын болгаш чартык нарын дүктерге кончуг илдең болур. Ындыг дүктү стандарт ёзугаар I болгаш II бөлүктүң четпестерлиг дүгүнге киирер. Часкы үеде саргы хойнуң дүгүнүң шынарын база кудуладыр. Ветеринария шугумнуң-биле саргыга удур хемчеглерни кодан бүрүзүнге чорударыы чугула.

Ийиде, ажыл-агыйларга хөй кыргылдазын ой-шаанда чидириг чок чорударынче шоолуг кичээнгей салдынмайн турар. Чаңгыс аай телевиделе-биле эки дерип кылган кыргылда пунктузу чаңгыс-даа ажыл-агыйда чок. Оон түңнелинде ажык сарайларга, чер кырынга хөй кыргып, дүктү боктаддырар, дески эвес кыргыыр, үзе-хере тырттар, шынарын кудуладыр чорук кайы-даа ажыл-агыйда бар.

Тар болгаш адаа ол, ышкаш мунгаш кажааларга кажаалап турарывыстың түңнелинде хойларның дүктериниң дүжүп калыры көвүдеп, улуг чидириглиг болуп турар. Ындыг кажаага турган хойнуң дүгү болганчок-ла саргара бээр. Ындыг дүктүң өртээниң 3 хуузун казыыр апаар. Ылаңгыя амгы кыргылда үезинде хойларны ол-шык черлерге, одаан аштаваан кажааларга кажаалавас болза чогуур.

Бистиң республикада аза-оту, ыттени дээш ышкаш дүктен белен адырылбас үнүштер бар. Ындыг үнүштүг черлерден хойну чайлады кадарары чугула. Чаашкын соонда ындыг черлерге хөй кадарарга ол хоралыг үнүштерниң дүкке чыпшынары эвээш болур.

Үште, уксаа, хар-назы, эр, кызының аайы-биле хойларны чедир үепейн турар чорук чүгле малдың уксаазын экижидер ажылга эвес, харын дүктү шынарлыг ажаап алырынга шаптыктыг. Чамдык ажыл-агыйларда бөлүүн, нарын дүктүг хойларны холуй кыргып турар. Ындыг холушкак дүктү фабрикаже чорударга, оон өртээниң 15 хуузу казыттынар.

Дөртте, кыргылдага ажылдаар кадрларны өөредип албайн, азы кыргылдага ажылдап турган кижилерни чыл бүрү доктаамал ажылдатпайн, оларның мергежилин бедитпейн турар. Чаа кижилер кыргылдага шуудап чадап турганда, дүктү өрү кезип, хойга арттырып каап турары ховар эвес.

Оон ыңай хөй оолдаашкынының үезинде бистиң чамдык сакманщиктеривис хураганның, оон иезиниң мойнунга демдек кылдыр пөс, азы чиңге хендир баглап кааш, оңу чежип албайн баар. Ындыг баглаашкын чораан черден дүк орта үнмес болгаш шынары багай болур, ындыг дүктүң өртээ ийи хуу казылдалыг апаар.

Кыргылда үезинде классировщиктер улуг рольду ойнаар. Бистиң ажыл-агыйларывыста ындыг кижилерни чыл бүрүде доктаамал ажылдатпас, мергежили чавыс чаа кижилер-биле солуштуруп турарындан дүктүң шынары эки ылгаттынмайн турар. Классировщик дээрге кыргылда пунктузунга дүктүң шынарын, он-чүзүнүн тодарадып ылгаар кол харысалгалыг кижи-дир. Дүктүң шынарын эки тодарадып ылгаваны дээш ол чүгле ажыл-агыйларның эвес, харын фабриканың мурнунга база харысалгалыг болур. Мааа ындыг чижектерни көргүзүп болур. Бир эвес классировщик дүктүң класын өстүргеш чорутткан болза, шын эвес класстааны дээш фабрика ажыл-агыйларны штрафтаар эргелиг. Бир эвес пресстеп каан дүктүң маркировказын (адрезин) билдинмес кылдыр бижип каан болза, фабрика ол кинте дүктүң өртээниң 25 хуузу чедир штрафтап болур.

Дүктү камнаар, шын ажаап алыр дээш демиселди багай чорудуп турарындан бистиң ажыл-агыйларывыс чыл бүрү дүктен алаа чогуур муң-муң рубльден когарап турар. Бо чылдың кыргылдазынга ындыг четпестерни болдурбас дээш ажыл-агыйлар кыргылда пунктуларынга чедир кылдынмаан чүүлдерни бүрүн белеткээр, оларга ажылдаар кижилерни четчелеп тургузар болгаш чаа кижилерни айтып сургаар, мергежилин бедидер херек. Кыргылданы шынарлыг чорудуп турган, күрүнеге эки шынарлыг дүктү берип, оон аза чогуур орулганы бүрүн киирип алыр дээш ажылды организастаар. Дүк дээрге Тес-Хем, Эрзин районнарның мал ажылындан алыр кол продукциязы, орулганың кол өзээ-дир.

К. САРЫГЛАР,

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң начальниги, зоотехник-бонитер.

Кыргылда пунктузу белен

Мал оолдаашкыны дооступ турар бо хүннерде республиканың малчыннарынга база бир чугула кампания—кыргылда, чайлаглаашкын келген. Ынчангаш Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң хойжулары хой бүрүзүнден 2,3—2,5 кг дүктү кыргып алыр сорулганы салгаш, чаңгыс-даа грамм дүктү черге кагбайн кыргып алыры дээш демиселди калбарткан. Ийи-Талда 60 электри хачылыг агрегат, 500 ажыг хой кирер кажаа белен. Хой кыргылдазының үезинде ийи электриктер азы ажылдаар ийи мотористи доктаамал тургускан.

Ийи-Талда кодан хойларының кыргылдазын июнь 1-де кыргып эгелээр. Электри-биле кыргыкчылардан аңгыда, 30 кижи хол хачызы-биле кыргыыр. Хендергеде 4500 иртти кыргыыр чер база белен.

Колхозтуң хойжулары чаңгыс грамм-даа дүк черге кагбайн, кыргылданы кыска хуусаада доозаалыңар деп кыйгырыг-биле чарышты калбартып эгелээн.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

БҮГҮ УРУГЛАРГА ААС-КЕЖИК

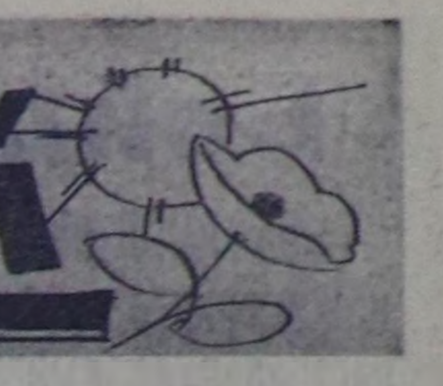

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Уругларның кадыын камгалаарының талазы-биле эмнелгениң, эмчи шинчилгезиниң калбак четкизи бисте тургустунган: божулга бажыңнары, уруглар эмнелгелери, ниити эмнелге черлеринде уруглар эмчилери, кадыкшылга школалары, уруглар бажыңнары болгаш оон-даа өске. Оон түңнелинде уругларның төрүттүнүп өзери көвүдеп, а аарыыр болгаш хораар чоруу улуу-биле кызырлып келген. 1966 чылда бистиң чуртувуста уруглар яслилеринде болгаш садтарында сес миллион ажыг бичии чаштарны кижизидип турар. Чыл бүрүде школаларның саны көвүдеп, амгы үеде 214 муң школаларда 48 миллион уруглар өөренип турар. Чуртта уругларның ажыглал-эдилелинде 3229 пионер бажыңнары, аныяк техниктерниң 361 станциялары, 167 экскурсия-туристиг станциялар, 33 уруглар демир оруктары саналтынып турар.

СЭКП-ниң XXIII съездинге, ында хүлээп алдынган чаа беш чыл талазы-биле Директиваларга аныяк салгалды өстүрер, өөредир дугайында ленинчи сагыш салыышкынының улам ынай илерээшкини болган. Беш чыл дургузунда 20 муң хире школалар, хөй санныг яслилер, садтар, пионер лагерьлери болгаш өске-даа хөй чүүлдер кылдынган турар.

КЕЛИР ҮЕНИҢ САЛГАЛЫНГА

Бистиң чуртувуста уруглар солуннарының, журналдарының тиражтары көвүдеп, чүгле «Пионерская правданы» безин 8 миллион уруглар чагыдып, номчуп турарлар. Совет школаның, өг-бүлениң, партияның, комсомолдуң, пионер организацияларының кижизидикчи ажыл-чорудулгазы база номнар, журналдар, солуннар, кинофильмнер, радио, телевидение көргүзүглери уругларны коммунистиг мөзү-шынарга кижизидеринче угланган болгаш бо бүгү кижизидилгениң дээштиг чепсектери уругларны совет патриотизмге, найыралга, коллективтиг болур чорукка, интернационализмге кижизидип турар.

Назы четпээннерниң күш-ажылга киржилгезиниң корум-чурумун совет хоойлу шыңгыызы-биле камгалап, 16 хар четпээн, дадыкпаан уругларны ажылга кииреринн хоругдап, 16—18 хар чедир назылыгларга 6 шактыг ажыл хүнүн доктааткан.

Биче чаштарны өстүрериңге болгаш кижизидеринге онза улуг хавыязын барымдаалааш, «Ненин медалы», «Ненин алдары» деп медальдар болгаш «Маадыр ие» деп хүндүлүг атты хөй уругларны төрээн болгаш азыраан иелерге Совет чазактың мурнундан тыпсып турар. Бистиң Тыва Автономнуг республикада «Маадыр ие» деп хүндүлүг атты — 367 иелерге тывыскан болгаш 15593 иелер «Ненин алдары» орден-биле база «Ненин медалы» деп медаль-биле шаңнатканнар. Оларның хөй кезии шуптузу өг-бүлезинге үлегерлиг, хүндүлээлдиг, ажыл-агыйга кызымаккай, мурнакчы кижилер болуп турары өөрүнчүг.

Хөй уруглуг болгаш бот иелерге күрүнеден ай санында чаштарны азырап өстүрер сорулгага херегзээрни-биле дузаламчы акшаны тывсып турар. Чүгле 1965 чылда безин бистиң республикада 12340 хөй уруглуг болгаш бот иелерге 1114000 рубльди тывыскан.

Республикада ясли-садтарның саны көвүдеп, ында 7 муң ажыг чаштар өзүп дорүгүп турарлар, оон иштинде Каа-Хем болгаш Таңды районнарда школа назыны четпээн уругларның 20 хуузу ясли-садтарда хаара туттунган. Күрүнениң долу хайгаарылгазында малчыннарның 7000 ажыг школачы уруглары, а школа-интернаттарда 1540 уруглар чуртап, өөренип турарлар. Бо беш чыл планында оларның санын ам-даа көвүдедири көрдүнген. Бо хемчеглер болза, араттарның уругларының ортумак, дээди эртем чедип алырынга үнелеп четпес улуг деткимче болур.

Республикада бүгү-ниитиниң 42 эге, 88 сес чыл, 37 ортумак школаларында, кадыкшылганың 5, база тускай 2 школаларда 45 муң ажыг өөреникчилер бар. Кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларда, тускай ортумак өөредилге черлеринде муң-муң аныяктар хаара туттунган.

Тыва АССР-де божуур иелерниң кадыын камгалаарынга 300 ажыг эмчи-акушер албан черлери болгаш херээженнерге шинчилге, хайгаарал черлери ажылдап турар. 1965 чылда бистиң республиканың 1000 чурттакчыларынга онаашкыр төрүттүнген уругларның саны дыка көвүдеп, а өлүп хораары 8,7 чедир кызырылган, азы Тывада совэлгү ийи он чылдарның иштинде, кижилерниң өлүрү 3 катап кызырылган.

Чаштарны, аныяктарны, кадык, культурлуг, эртем-билиглиг, келир үениң медереңдиг салгакчылары кылдыр өстүрүп, өөредип кижизидер херекке бистиң партиявыс, чазаавыс онза улуг хайгааралдыг. 1966—1970 чылдарда бистиң республикага беш муң дөрбелчин метр шөлдүг интернаттарны, ниитизи-биле 9272 олуттуг школаларны, 3040 олуттуг уруглар албан черлерин, 700 ажыг оруннуг эмчи бажыңнарын, хөй-хөй театрларны, клубтарны тударын планнаан.

Бисте бир кол сорулга чаштарның бүгү тала-биле сайзыраңгай өзүлдезинче сагыш салыры, иелерни күрүне ажыл-херектеринге кииристирери-биле ясли-садтарның четкизин калбартыры болур. Чоокку чылдарда республиканың бүгү совхозтар төптеринге, салбырларга чыл дургузунда доктаамал ажылдаар ясли-садтарны ажыдарын шиитпирлээри чугула. Доктаамал ажылдаар ясли-садтарны ажыдарының аргалары республиканың бүгү колхозтарында бар. Чаңгыс колхозтар Бай-Тайганың «Мурнакчы» (даргазы эш Х. Бүдүрукпай), Барыын-Хемчиктиң «Большевик» (даргазы эш А. Шаалы) болгаш өске-даа колхозтар ук айтырыгны эки шиитпирлеп турарлар.

Алдарлыг педагог А. С. Макаренко уругларны өстүрүп кижизидер дугайында ада-иелерге мынча деп чугаалаан: «... уруңарны азы оглуңарны кижизидип, доруктурары дээрге чүгле ада-иениң өөрүшкүзү эвес дээрзин кажан-даа утпаңар. Силерниң өг-бүлеңерде — силерниң удурутулгаңар-биле келир үениң хамаатызы, келир үениң ажылдакчызы, келир үениң демисеңчизи өзүп, доругуп олурар. Бир эвес силер ол чашты шын эвес кижизидер болзуңарза, чүгле чаңгыс силерге эвес, харын хөй-хөй кижилерге, бүгү чуртка шын эвес кижизиткениңер ол болур дээрзин билир херек. Бодуңарның ажылдап турар чериңерге багай шынарлыг продукция бүдүрүп үндүреринден ыядыр-ла болгай силер. Ажы төлдү шын эвес кижизидери оон артык ыядынчыг болур ужурлуг...» Уругларның кижизидилгези чүден артык чугула дээрзин оон алгаш көөрге-ле илден-дир. Уруглар кижизидилгезинге хары салгаа чок ийи-чаңгыс ада-иелер бистиң аравыста ам-даа бар болгай. Ынчангаш кижизидилге херээ бүгү уластуң херээ болбушаан, чүнүң-даа мурнунда ада-иениң хууда хүндүлүг хүлээлгези дээрзин утпас ужурлуг бис.

Республиканың кадык камгалал министерствозунуң болгаш райкүүскомнарының база садыг организацияларының талазындан болдунар бүгү хемчеглерни ап турган уругларга суттүг чемнер кылыр кухняларны район бүрүзүнге ажыдары эргежок чугула.

Сески класс доозукчуларының өөредилгезин уламчылаар хемчеглерни, ортумак школа доозукчуларын таарымчалыг ажылдарга, ылангыя кодээ ажыл-агыйы бүдүрүлгезинче кииришитирерин боттандырар ужурлуг.

Июнь бирээде бистиң планетавыстың аңгы-аңгы булуңнарында делегейниң тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштериниң болгаш демократияның деш каттышкан күчүлүг үнү уругларның чурттаалгазы, аас-кежиин дээш чаңгыланыр.

Совет Эвилелиниң аас-кежиктиг уруглары төрээн Коммунистиг партиязынга болгаш Совет чазаанга хүрүм ёзутаар чорргаарланып, чедип алган чедиишкиннериң түңнеп, бүгү чурттарның уругларынга боттарының чаңгыс эптиниң байырын чедирип, оларның үнүнге өөрүшкүлүг чидиг үнүн кадарлар.

ДЕПУТАТ ИЕ

Силиңмаа Мартыевна Лопсаң Каа-Хем районда «Октябрь 14 чылы» колхозтуң Мерген сүт-бараан фермазында инек кажаазының тудуунга үш бичии уругларын эдертип алгаш, амыр-дыш чок ажылдап турган үезинден бээр 15 чыл эрткен. Ынчан оон кады чуртап чораан кожалары база-ла колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларынга ажылдаар дээш чай чок турган. Силиңмаа Лопсаң уругларын хайгааралга арттырып каар чер чок болурга, кады ап алгаш ажылдаар турганы ол. Оон бээр бо хүннерге чедир ферманың ажыл-ижинде-даа, иениң амыдырал чурттаалгазында-даа улуг өскерлиишкиннер болган. Мерген фермазы колхозтуң чаагайжыттынган мурнакчы фермаларының бирээзи апарган. Ында клуб, уруглар яслизи, чырык делгем чурттаалга бажыңнары туттунгулаан. А Силиңмаа Мартыевна ферманың хоочун болгаш бедик көргүзүглүг саанчыларының одуруунда. Оон уруглары 8. Хөй уруглуг ие кижиге, ылаңгыя саанчылап ажылдаары белен эвес болгай. Эртенгиниң 4 шактан эгелеп ажыл хайнып-ла үнер. Инектерни ажаап, саап, оларже үндүрүп турда-ла, үениң эрткени безин билдиртпейн баар, а бажыңда бичии уругларын ажаап карактаарынга база-ла хөй үе негеттинер. Ынчалза-даа ол бергелер чоорту эрте берген. Силиңмаа Мартыевна ам ажылдаарда сагыш амыр болган.

Коммунистиг ниитилелдиң чаа салгалының аас-кежиктиг амыдырал чурттаалгазы дээш партияның болгаш чазактың чорудуп турар хемчеглериниң ачы-хавыяазында бистиң чуртувустуң бичии чаштары сагыш човаашкын-биле бүргеттинген. Саанчының улуг оглу Алексей, уруу Наталья Сарыг-Сеп ортумак школазының интернадынга 7 чыл иштинде күрүнениң долу хандырылгазынга өөренип келгеннер. Оон соонда Алексей Кызылдың механизация училищезин чедиишкинниг дооскаш, тракторист болур күзелин чедип алган. Ол күш-ажылга эки көргүзүглерни чедип ап, колхоз баштаар черинин болгаш комсомол райкомунуң Хүндүлел бижиктери-биле чаңгыс эвес удаа шаңнадып келген.

Сарыг-Сеп школазының интернады Алдынмаа биле Галя Лопсаң үгбашкыларның ийиги бажыңы апарган. Олар мергежилдиг кижизидикчи башкыларның хайгааралында чуртап, өөренип турарлар. Угбашкылар ында өске өөрү-биле бир дөмей, күрүнениң долу хандырылгазында. Алдынмаа ам 9 класста, Галя 2 класста. Кайызының-даа өөредилгези шыырак. Хоочун саанчының оолдары Валерий 6 класста, Олег 4 класста өөренип турарлар. Алдынмаа чайгы дыштанылга үезинде туристиг походтарга киржир эргени чедип алган.

Он ажыг чылдар мурнунда С. Лопсаң бажында хайгаарал чок уругларын сактып кээрге, холу кошкап, ажылдаар сеткили суларай бээр турганы ам чүгле сактыышкын боор артып калган. Уругларның бичиилери 6 харлыг Федя, хеймер кызы Чечек ясли-садикче барып турарлар.

Бөлүүн херээжениниң ажыл-ижинге мергежилин, уругларының кижизидилгезинге кызымак болгаш төлептиг чоруун база хөй-ниитиниң херээнге идекпейлиин чаңгыс чер чурттуглары улуу-биле үнелеп, эрткен чылдың мартта бөлүп эрткен чер-чер Советтеринге соңгулдалар үезинде ону район Советиниң депутадынга бир үн-биле соңгуп алганнар.

Ш. МОНГУШ.

БЫЖЫГ НАЙЫРАЛ

Келир үевисти бөгүн тодарадып турар чүүл — уругларда, оларның күзел-чүткүлдеринде, угаан бодалында болгаш идеалдарында. Ынчангаш кижи төрелгетенниң келир үези—уругларны өстүрери, камгалаары, кижизидери бистиң ниити херээвис болур.

Уругларны коммунистиг ёзуга кижизидерин совет школа, өг-бүле, партия, комсомол, пионер организациялары боттандырып турар. Кижизидилге ажылының бүгү хевирлери уругларның коммунистиг кижизидилгезинче, оларны патриотизмге, интернационализмге, коллективтиг болурунга кижизидеринче угланган.

Ынчангаш совет уруглар эң-не аас-кежиктиглер. Олар хүндүлээчел, биче сеткилдиг болур чорукка кижизиттинген. Олар янзы-бүрү чурттарда үе-чергелери-биле чагаалажып, интернационалчы клубтарны школаларда, дружиналарда тургусчулаан. Мындыг чижекти ап көрээли. Таңдының Кур чер совхозунда сес чыл школазының өөреникчилери Роза Монгуш, Зоя Ондар олар Чита хоорайда Таня Непомнуштан, Пенза областың Каменка хоорайда Таня Романовадан, Марий АССР-ниң Парангийск районда Лида Гордеевадан, Тюмень областа Володя Знаменщиковтан чагааларны ап турарлар.

Уруглар янзы-бүрү маргылдааларга киржип, даштыкыда өңнүктеринге аалдап барып, хүннээректиг «Артекке» ужуражып турарлар.

С. МОНГУШ-ООЛ,
башкы.

Д. Анай-оолдуң „Аас-кежиктиг чаштар" деп фотомонтажы

АЯС ДЭЭРДЕ ШОЛБАН КАРАА

Ал. Даржаа.

Аяс дээрде шолбан караа
Чивеңейнип кыйгырып тур.
Амдызында хензиг эртип.
Чиге кайгап тур мен, авай:

Торлуш дивес космонавт боор,
Топтуг өзүп дорутар мен.

Матпаңнадыр чүгүргүлээр
Авааа чаңым чаптаар-дыр сен,
Партага орбайн чыткаш,
«А»-ны таныып алдым, авай:

Оран-чурттуң хеймер төлү —
Орлан-шоваа чажы-дыр мен.
Адаларның дарганнап каан
Алдын чолу өпейлеп тур.

Өндүр чуртка оң хол кылдыр
Өзүп-дадып кээр мен, авай:

Маадырлар узак оруун
Марш-биле эдерер мен.

Аяс дээрде шолбан караа
Амдызында ырак дижик.

Октябрьның кызыл тугун
Орта шанчып каар мен, авай:

Арыг күзел кый деп чорда,
Ара черле доктаавас мен.

ХҮЛҮМЗҮРҮГ

Элегес хемниң бедик эриинде Хову-Аксында ажылчын суурга чеде берген кижи туүйбудан кылган хериминиг, өзалааш бөлүк бажыңнарны эскерип каар. Ол дээрге эмнелге хоорайжыгажы-дыр. Эмчилерниң ажылдаарынга дыка таарымчалыг, амгы үениң эмнелгезиниң техниказы-биле дериттинген бо эмнелгени Александр Михайлович Квашнин удуртуп турар.

— Эң-не чугула чүве кижилер болгай — деп, эш А. М. Квашнин чугаалай-дыр.— совет кижилерниң кадыкшылын камгалаар, быжыглаары бистиң сорулгавыс ол. Хову-Аксы суурда чурттакчы чоннуң 500 кижиге онаашкыр 1 дээди эртемниг, 1 ортумак эртемниг эмчи ажылдап турар. Бо эки көргүзүг. Уругларның эмчи хандырылгазы бисте экижээн. Эрткен 1965 чылдың түңнелдерин алгаш көөрге, 1—3 хар чедир чаштарның аарыыры кызырылган. Кадык болгаш аарыг уругларны хүлээп алырын тускайлаан. Уруглар эмчизи Зинаида Николаевна Болотова-биле чугаалажып көрүңер. бистиң дээре ажылдыг эмчивис—диди.

Кол корпустуң оң талакы кезээнде уругларны тускай хүлээп алыр салбыр. Эмчи эш Болотованың кадык уруглар хүлээп алыр шагы болду. Ясли-ге, детсадка кирер уругларны, лагерьже аттаныр пионерлерни, өзүлдезин хайгаарап турар эмиг эмер чаштарны хүлээп ап тур.

— Четтирдивис, эмчи!—дээш авалар өөрүшкүлүг хүлүмзүрүг-биле чарыпканда, эмчи-биле чугаалаштывыс.

Зинаида Николаевна Болотова Красноярскиниң эмчи институдун дооскаш, Хову-Аксынга келгеш, ам 3 чыл ажылдап турар. Бодунуң кызымак күш-ажылы-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган.

Эмчи эш Болотова байырлал хүннеринде безин чыттырып эмнеп турар уругларын үргүлчү барып көрүп турар.

Чайгы арыг ак-көк дээрде алдын хүн херелденип турда эмчи Болотова кудумчулап базып чорда, уруглар хүлүмзүрүг-биле мендилежир. Эмчи чазык, ээлдээ-биле уругларны чалтаар.

О. КОРОДА.

УРУГЛАР

Эртем-биле
Эвя чаңгыс,
Ажыл-биле ханы төрел —
уруглар ол.

Агаар, чырык,
Арыг сугга
Артык ынак хөглүгбейлер —
уруглар ол.

Эң-не күштүг,
Эң-не эки,
Эртинеден үнелиглер —
уруглар ол.

Кежи кара,
Кежи сарыг,
Кежи ак бол, найыралчы —
уруглар ол.

Келир өйнү
Херелдедир
Бедижидер бугаңныглар —
уруглар ол.

О. СУВАКПИТ.

ТАЙБЫҢ ТУРДА

Дүштеки ээлчегниң уроктары шагда-ла доозулган. Пионер өрээлинде уругларның ырлашканын дыңнап кагдым. Эжикти ажыдың кирип кээримге-даа, уруглар мени эскербейн, ырлаштышаан турлар:

Тайбың турда — амыдырал,
Тайбың турда — аас-кежик,
Чүректерниң
Чүглүг чырык күзели...

Алдыгы классчылар болду. Өөредилге чылының доостурунга тураскааткан кежээге белеткенип турарын дораан-на билип кагдым. Ол хүн школага улуг байырлал болур: бодүн чылда кыныың канчаар өөренип келгенин түңнээр, эки өөренгеннерге, идепкейлиг хөй-ниитичилерге болгаш спорттуң тергиидерниңге шаңналдар база тыпсыр. Хөглүг чайның кым каяа эртирерин дугуржуп сүмележир, бот-боттарынга белектер тыпсыр, янзы-бүрү оюн-тоглаа дээш черле утпас кылбас дээрил. Кежээзинде одаг база болур.

Класста эң эки өөредилгелиглериниң бирээзи Толя Конга мени эскерип кааш, ойнап олурган баянын соксадыпты. Уруглар шупту менче көрнүп келдилер. Оларның аразында чүгле идепкейлиг хөй-ниитичилер эвес, харын класс бүрүзүнге 4—5 демдектерлиг өөренип келген, школаның чоргааралдары Петя Иргит, Аня Хертек, Аля Хомушку, Валера Хомушку, Чылбакмаа Салчак оларның хөглүг омак, хүлүмзүрүг долган шырайларын көрүп кагдым.

Тайбың үеде төрүттүнгеш, дайынның чүгле сураан дыңнаан боордан башка, оон ырыктарын билбес бо нагалыг аас-кежиктиг уругларны көргеш, бирги класстың эргинин артап киргеним 1944 чылды сактып хонуп келдим. Ынчан Ада-чурттуң Улуг дайыны төнер чыгаан турган. Чуртка байдал берге турган. Ынчаардагы бистиң өөренип турган байдалывысты бо хүннер-биле деңнээри берге.

Тайбың — бо дээрге бүгү чер кырында сая-сая кижилерге үнелеп четпес хүндүткелдиг эргим сөс. Ол сөстүң ырында — чаштарга келир үе, аас-кежик. Тайбың дугайында ырны ырлажыры — силер дет чаштарның аас-кежиктиг келир үезин боой тудар дээш дайын олун кыпсырын оралдажып турар империалистерге өлүмнүг согуг-дур. Ынчангаш делегейде тайбың дээш демиселге силерниң бо ырыңар база үн кадыышкыны болурдур, оон-даа өткүт ырлажыңар, уруглар...

Толяның бичии шевергин салаалары баянның клавишаларын баскылаан соонда, уругларның өткүт үнү чаңгыланы берген:

... Каан дээрге солаңгылай чайынналып.
Каптагайга чептүг тайбың быжыксын...

Аныяк салгакчыларны кижизидеринге бичиндаа бол улуг-хуумну киирип чоруур башкы, ада кижи болганымда: бистиң уругларывыс:

Ак-көк дээрим чайнап турзун.
Алдын хүнүм хүннеп турзун — деп кезээде ырлап чорууруун күзээр мен.

Б. БАРБА,
Тээли сес чыл школазының башкызы.

УРУГЛАР ДУГАЙЫНДА

(Үлегер домактар)

Ары чигири амданныг.
Анай-чаш эргимчелиг.

(ногай)

Ада-ие идегели —
Ажы-төл чоргаарал.

(орус)

Төрээн төлү кижиге
Дестүг ыяш дег күш.

(бенгал)

Арга-эзим чырыткылааан
Айның хүнүң сылдыстары —
Биче-чаштар силер,
Билигже чүткүңер.

(украин)

Төлдүг кижи
Төттүнмес кежиктиг.

(камерун)

Баска оглу эргим.
Кижиге төлү эргим.

(хакас).

Аас-кежик —
Ажы-төлде.

(тыва).

Шуптузунга хөглүг, солун

Бистиң уруглар садында 100 хире бичии чаштар бар. Олар шупту-ла улуг сагыш салыышкынга бүргеттирген: янзы-бүрү чараш ойнаарактар оларны хөгледи ойнаткан, амдан-хоолулуг чемнер-биле хандырттынган, турар чери чылыг, чырык, арыг-шевер, культурлуг ёзуга, төлептиг аажы-чаңга кижизидип, турар. ылаңгыя бичиилерниң кадык-чаагай өзүлде доругуушкуну дээш эң-не улуг кичээнгей салдынган.

Бүгү делегейниң уруглар камгалалының хүнү—июнь 1-ни бистиң найыралдыг коллектививистиң улуг-даа, бичии-даа кижилери тайбыңның, аас-кежиктиң байырлалы кылдыр демдеглеп эрттирип турар. Бо үгүн утреникти эрттирер, уруглар садының талантылыг бичии «артистери» боттарының белеткеп алган концертин өөрүнге, ада-иелерге болгаш ажаакчылары, кижизидикчилери бистерге көргүзер. Аңаа тайбың, аас-кежик, өөрүшкүлүг чаш назын, партия, Төрээн чурт, найырал дугайында ырлар, шүлүктер чаңгыланып үнер. Ырлаарынга, танцылаарынга талантылыг уруглар бисте бар. Надя Тыртык-кара, Катя Воробинкова танцылаарынга талантылыглар. Келир үеде олар ёзулуг танцычылар болур дээрзи быжыг бүзүреңдиг. Андрей Фридрикович Сайболь уругларны танцылаарынга, ырлаарынга, музыкага, чаа ырларга өөредип, оларның эстетиктиг кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салып, уран чүүлге хандыкшылырынче чаңчыктырып турар. Бичиилер ада-иелеринге солун концерттерни каш-даа удаа көргүскен.

Бичиилерниң кадыкшылы, өзүлдези дээш оларны төлептиг аажы-чаңга, культурлуг кижилер кылдыр кижизидеринге, ажаан-хайгаараарынга улуг кичээнгейни салып, боттарының бүгү күжүн, билиин салып ажылдап турар ажаакчыларны, кижизидикчилерни мааңа мыттавайн барып болбас. Амданныг чемни кылып берип турар повар Шима Адамовна Кондрашова бо сад ажыттынган хүнден эгелеп ажаакчылап кирген, оон поварлааш ол ажылында ам 13 чыл болуп турар. Кижизидикчи Галина Григорьевна Бобринская, ажаакчы Мария Федоровна Неделина суглаарының эки ажылынга, бичиилер дээш улуг сагыш-човаашкынынга бистиң коллектив чоргаарланыр болгаш уруглар оларга дыка-ла ынактар. Ол ышкаш өске ажаакчылар, кижизидикчилер база-ла кызымак ажылдап турар.

Бистиң садтан бо чылын 21 уруглар школага өөренир. Оларның барык-ла шуптузу алфавитти билир, сөстерни кожуп номчуп турарлары-даа бар. чамдыктары домактарны тургузуп бижиптер. Бай-Хаак школазының өөредилге чылы доостурга, эге класс башкылары бо чайның дургузунда 21 уругларны школаже баарынга белеткеп өөредир. Ол талазы-биле тускай программа тургустунган, башкылап белеткээр кижилер-даа тодараттынган.

Амгы үеде уруглар садынга немелде бажыңны база тудуп турар. Ону бо күзүн ажыглалга киирер, Бистиң коллективте шупту 16 ажылдакчылар бар. Коллектив быжыг найыралдыг, кижи бүрүзүнүң-не кол сорулгазы — коммунизмниң келир үедеги тургузукчулары бичии чаштарны төлептиг кижилер кылдыр кижизидери, бичиилерни кадыкшылдыг кылдыр өстүрүп доруктурары. Аныяк салгакчыларны, коммунизм үезиниң кижилерин кижизидип белеткээр талазы-биле партияның Программазы, СЭКП-ниң XXIII съездизи бистерниң мурнувуста кандыг сорулгаларны салганын бистиң кижи бүрүзү көнчүг эки билир.

Т. СЕНГИЖИК.
Таңды районнуң Бай-Хаак суурда уруглар садының эргелекчизи.

Бойдус байлаа болгаш кижилер

Тыва АССР-ниң бойдуска ынакшылдыг кижилеринге — бүгү-ле комсомол, пионер организацияларынга, бойдус камгалалының база аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелдериниң кежигүннеринге, бүгү ажылчы чоннарга

АЖЫК ЧАГАА

Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары бистиң чурттуң элбек бойдус байлактарын ажыл-агый саарылгазынга интенсивтиг киириштирери-биле чарылбас холбаалыг.

Коммунизмче бар чоруур совет кижилер, бистер, бойдусту сагыш човангыры-биле камгалаар, ооң байлакшыл курлавырларын үгаангыр, ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглаар. бистиң арга-арыгларывыстың, хемнеривистиң бойдус байлакшылын улам-на байыдар база катап тургузар ужурлуг бис.

Тыва АССР-ниң хөлдери, ооң балык курлавырлары-биле кады шиичилеттинип турар, балык тывыжының чаа черлерин ажыглаалга киирип турар. Чаа хевириниң балыктарын Тывадан дашкаар черлерден эккелгеш, Чагытай, Дөрүг-Хөл, Хадын хөлдерде 1965 чылда салган. Бо айның баштайгы чартыында Чагытай хөлде, ооң байдалынга кандыг иизылыг таарзырын көөрү-биле холдуң пелядь деп балыын салган.

СЭКП-ниң XXIII съездизи совет кижилерни аъш-чем продуктулары-биле, ооң иштинде балык-биле хандырарын ам-даа бедик деңнелге чедир экижидериниң чаа улуг программазын айыткан. Ол чорук күрүнениң үнелиг курлавырларын камгалаарын бистерге хүлээдирип турар.

Ындыг-даа болза, Тыва АССР-ниң девискээринде хөлдериниң, хемнериниң балыктарын төтчеглекчи ёзу-биле узуткаар чоруктар амдыгаа дээр үргүлчүлевишаан турар. Төтчеглекчилер частыр чуулдерин, хораннаар бүдүмелдерин ажыглап, электри тогу-биле балыкты соктурарын база балык тударын шуут хораан четпестерин ажыглап, боо-биле боолап тургаш, балыктарның калчаалыы-биле узуткап, Тываның балык байлаавыңч курлавырынга дедир эгиттинмес улуг когараазы чедирип турар.

Төтчеглекчи дээрге-ле арын-нуурун оскунган, арзаланзыг кижилер. каш-ла килограмм балык тудуп алыр дээш муң-муң байлааннарны ол узуткап турар. Төтчеглекчи чоруң бистиң ниитилелиивистиң байдалдарынга канчап-даа таарышпас. Төтчеглекчилерге удур демиселче бистиң республиканың бүгү хөй-ниитизи кодурлуп үнер ужурлуг.

Балыктың байлакшылын билдилиг, чок ажыглаар дугайында дүрүмнү — балыктаарының чурумун үрээр кижилер-биле кам-хайыра чок демиселди чорудары — бистиң кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болур.

Үнелиг балыктарның үргене чаар үеде чоокшулаар. Балык курлавырын ковудедириниң бир шииттиглиг айтырыы ол үеден хамаарлыр.

Балык камгалалының Тыва инспекциязы. Бойдус камгалалының ниитилели. Тываның аңчылар болгаш балыкчылар ниитилели бүгү чок силерни балык курлавырларын камгалаарынче, төтчеглекчилерге удур шыңгыы демиселди күштелдиреринче болгаш ол талазы-биле ажылды хүн бүрү чорударынче. бистиң улустуң байлааның күсели-биле байып алырын бодаар кижилерге удур демиселге хөй-ниитиниң бүгү күжүн ажыглаарынче кыйгырып тур.

Артынчы-тоглаанчы болур бок болгаш арыглаттынмаан хирлиг, хоралыг суглары. химиктиг бүдүмелдерниң тоглаанчыларын балыктыг хемнер, суглар же акзырын, төгерин шуут болдурбазын бүдүрүлгелерниң, коммунал ажыл-агый черлериниң, колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларын кыйгырып тур.

Бойдуска хандыкшылдыглар!

Балык камгалалының идепкейлиг дузалакчылары болурунче силер бүгүдени кыйгырып тур бис.

Балыктарның үрежип өзер, чемнээр черлерин, кышкы тунчуларын камгалаңар. бистиң республиканың балык байлааның ковудеп өзери дээш демисежиңер.

Бүдүрүлге черлеринге санитар-хайгаарал постуларын организастап тургузуңар, суглар же, хемнер же, хөлдер же хирлиг сугларны ажыдырын. хоралыг чүүлдер төгерин болдурбаңар.

Эштер! Бойдустуң байлаан төтчеглээр чоруктар-биле кым-даа эптешпес ужурлуг. ону сагыш амыр көрүп эрттирип болбас, кым-даа кижи төтчеглекчилер-биле демиселге киришпейн туруп каап болбас.

Бойдуска ынакшылдыг масса чонунуң идепкейлиг киржилгезиниң ачызында бистиң сугларывыстың балыын төтчеглээр чорукту шуут узуткап. Тыва АССР-ниң балык курлавырларын ковудедип болурунуң аргалары бисте бар.

БАЛЫК КАМГАЛАЛЫНЫҢ ТЫВА ИНСПЕКЦИЯЗЫ.
БОЙДУС КАМГАЛАЛЫНЫҢ НИИТИЛЕЛИ.
ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ АҢЧЫЛАР БОЛГАШ БАЛЫКЧЫЛАР НИИТИЛЕЛИ.

БОЛЧАГ ЧЕРИ

Бедалдарда чажыт болуп шыгжаттынган,
Болчаг чери кайда ийик, сактып көрем?
Чеже хире чылыг сөстер төрүттүнүп,
Чечек ышкаш частып үнүп турбады дээр!
Найыралдан тыптып келген күзелдер бе,
Найывыстан кыптып чораан ынакшыл бе?
Харыы сөсту сеглежири берге-даа бол,
Карак чажы, ошкаашкындан билбээн сен бе?
Сылдыс безин сыгыр караан чивеңнедип,
Сырын безин ажыңнадыр шоңуп турда.
Чүгле бистер ийилээ-ле чөндүгээр бооп,
Чүректерниң сегуушкунун дыңнаар ийик бис?
Тереқ септиң эриин кастаан херечилер —
Терентер-ле бисти сөлуп туруп каап-тыр.
Сарыг бүрү ногаан болуп хуулбас кыйдыр,
Сагыштарга истер болуп артып кагзын!

С. СААЯ.

И. Целищевтиң «ЧОДУРААЛАР ЧЕЧЕКТЕЛИП ТУР» деп фотоэтюду.

Төтчеглекчилерни амыратпас

Аң-өлүк болгаш аңнаар тывыш ажыл-агыйы бистиң чурттуң экономиказынга улуг ажык-дузалыг. Чыл бүрүде аңныр сезонунуң үезинде аңчылар миллион-миллион рубль түңнүг аң-өлүктү күрүнеге дужаап турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының сөөлүнде оранның аң-өлүк байлаан өстүрүп, ону камгалаарының дугайында улуг ажылдар чоруттунуп, чүгүла хемчеглер алдынып эгелээн. «Аңнаарының хуусааларының болгаш аң бооларының чурумунуң дугайында» декретти 1919 чылда үндүрген, аңаа В. И. Ленин ат салган. Ол декрет куштарның аңнаарының шыңгыы чурумун доктааткан, бойдустуң аң байлаан камгалаарының тодаргай хемчеглерин айыткан, буур-буланны, элик-хулбусту аңнаарын хоругдаан. Чаа тургустунган Совет эрге-чагырга ол үеде дайынның аар-берге уржуктарынга таварлажып, аш-чут, хоозурааашкын чуртка тураа-даа. В. И. Ленинниң ат салганы ол декреттиң айыткан сорулгаларын чон хажык чокка күүседип, аң өлүктү камгалаарын боттарының база бир ыдыктыг хүлээлгелери кылдыр санап, черлерниң эрге-чагырга органнары бо талазы-биле шыңгыы контрольду тургускан турган. 1920 чылда В. И. Ленин «Аңныр дугайында» декретке ат салган. Ол декрет аңныр ажыл-агыйын хөгжүдериниң тодаргай оруктарын айыткан.

Бойдустуң үнелиг амытаннарының баш санын катап тургузар, бойдустуң оңза үнелиг үнүш аймаан, тураскаалдарны чайгаар бүткен айы-биле ол-ла хевээр турар болдуруп алыр дээш В. И. Ленин Астраханьның (1919 чылда), Ильменниң (1920 чылда) ийи камгалалдыг бойдус девискээрин тургузарын база бадылаан болгаш ону боду-биле организастапкан. Бойдустуң байлаа —аңнар, куштар бүгү улустуң болгаш күрүнениң өнчүзү болу берген. Аң байлакты камгалаарының дугайында чазактың доктаалдары, чарлыктары удаа-дараа үнүп келген. «Аңныр ажыл-агыйын эргелеп башкарарын экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1959 чылдың майда хүлээп алган. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели РСФСР-ниң бойдузун камгалаарының дугайында Дүрүмнү болгаш доктаалды 1960 база 1965 чылдарда хүлээп алган. Аңныр ажылы бистиң чурттуң улус ажыл-агыйының чүгүла адыры болу берген.

Тыва аң-өлүк талазы-биле аң-не байлак черлерниң санында кирген. Ылаңгыя эң үнелиг болгаш ховар аңнар Тываның девискээринде хөй болуп турар. медицинага эң чүгүла херектиг сыын мыйыстарын база аңныр сезонунуң үезинде хөй муң рубль түңнүг аң-өлүктерни күрүнеге дужаап, тыва аңчыларның тыпкан сыын мыйыстарын болгаш аң-өлүктерин дашты чурттарже чыл бүрүде-ле чорудуп турар. Ооң аңгыда иизы-бүрү аңнарны болгаш куштарны диригге туткаш, өске черлерге өстүрери-биле Тывадан дашкаар чорудуп турар болгай.

Аңныр ажыл-агыйын хөгжүдер, бойдустуң аң байлаан камгалаарының дугайында ленинчи декреттерден эгелээш, чазактың доктаал шиитпирлери удаа-дараа үнүп, партия болгаш чазак бо дугайында чүгүла хемчеглерни ап турда, күрүнениң, бүгү улустуң өнчүзү болур бойдустуң байлаан хайыралап көрбес, ажыктыг аңнарны, куштарны кандыг-даа чөпшээрел чокка оорлап өлүрер чоруктарны чамдык кижилер болдуруп турар. Шак ындыг төтчеглекчи чоруктуң фактылары бистиң республиканың девискээринде чыл бүрүде-ле илереп, төтчеглекчилерге удур демисел кошкак. чамдык эрге-чагырга, хоойлу-дүрүм органнары оларга чогуур хемчегни ап чадавайн турар. 1965 чылда аңныр чурумун үрээн 110 төтчеглекчи херектер илереттинип, протокол тургустунган. Бо дээрге чүгле билдинген фактылар-дыр. Ол чурум үрекчилериниң 10 хирезин сагындырган, ооң эскелерин административтиг комиссияже киирерге, чүгле 12-зи хемчег алдынган.

Төтчеглекчилер 1965 чылда аңны кандыг-даа чөпшээрел чокка оорлап өлүргеш, күрүнеге 3029 рубльдиң когаралын (бо база-ла чүгле билдинген) чедирген. Ооң иштинден 1995 рубльди төтчеглекчилерден төлеттирген. Арткан херектер чамдык административтиг комиссияларның оларже кичээңгей салбайн турарындан амдыгаа дээр төлеттинмээн. 1965 чылда Тожуга аңныр чурумун үреттинген 12 төтчеглекчи херектерни райкүүскомунуң административтиг комиссиязынче киирген. ооң чүгле 2 херек көрдүнүп, хемчег алдынган. Бо чылдың баштайгы айларында аңныр чурумун үрээр төтчеглекчи чоруктар база-ла илереттинген. Кызыл чурттуг, Кара-Хемниң алдын тывыжында ажылдап турар Ю. Овчаров бо чылдың январьда 3 сыынны дузактап өлүрген. Тожуның «Совет Тыва» колхозунуң колхозчулары Кол Шаңчып, Бараан Шөмбүл олар февральда 3 буурну, Улуг-Хемниң Торгалыг суурда Кыргыс Базыр-оол, Кыргыс Намчыл-оол бо кыжын 1 сыынны чөпшээрел чокка өлүрген. Кызыл чурттуг кайда-даа ажылдавайн турар И. Лукиник бо чазын 2 эликти өлүрген болгаш ооң бажындан чаа өлүрген сыын мыйызы тывылган.

Аңныр чурумун үрээр төтчеглекчи чоруктар Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем районнарында хөйү-биле илереттинип турар. Таңды районнуң шагдаа, прокуратура болгаш өске даа хөй-нииттиг органнары аңны чөпшээрел чокка оорлап өлүрер төтчеглекчилер-биле демиселди күштелдирбейн турар. Ол районнуң белеткел конторазының штаттыг аңчызы С. Еремеев дээрзи аңны чыл бүрүде-ле оор ёзу-биле төтчеглеп өлүрүп турар. Чүгле 1964 чылда С. Еремеев 1 сыынны дузактап, 10 тооргуну капкалап өлүрген. Еремеев бодунуң буруузун билинтевин тайылбырлап бижээн. ол дугайында протоколду тургускан. Таңды районнуң шагдаа, прокуратура органнарынче ооң херээн киирерге олар мынчага дээр кандыг-даа хемчег албаан.

Сут куштарын аңнаарының хуусаазы четпээнде азы эрте бергенде оларны өлүрер. ооң ындыг аңнаар хуусаазының үезинде норма-чижек чокка төтчеглеп өлүрер чоруктар үргүлчүлевишаан. Тес-Хемниң унунда болгаш Өвүр районнуң Ак-Чыраа, Сарыг-Хөл, Амдайгын хөлдерге кас, өдүрек кайгамчык хөй. Чазын, күзүн куш аңнаарының хуусаазы чедип келирге Кызылдан дыка хөй кижилер бо черлерге барып туруп чуп туруптар. Оларның хөй кезии аңныр биледи чок болгаш кайдаа доктаамал ажылдавайн турар кижилер болур.

Кызыл хоорайда дыка хөй кижилер хуузунда машиналарлыг болгаш моторлуг хемелерлиг. Хуузунда транспорттуг кижилерниң чамдыктары машиналарын, моторлуг хемелерин бойдустуң аң, балык байлаан төтчеглээринге мунар кылдыр ажыглап турар. Эртпен чылдың чайынында, Кызыл чурттуг В. К. Тульчеев дыштаныр хүнге сыңдак хап алгаш, бодунуң моторлуг хемези-биле Бии-Хемни өрү ажындырып чоктааш, субботаның дүнезинде Үстүү-Шивилигде бир сорутдан улуг аңны өлүргениниң фактызы илереән. 1965 чылдың чайынында, Үстүү-Шивилиг бажында бир сорутда 6 улуг аңның ишти-хырнын уштуп каапкан чыткаңын көргениң «Тиилелге» совхозтуң малчыны эш Демчик-оол бадыткап чугаалаан. Шивилигтер аксындан балыкты чамдык кижилер дүне четкилеп өлүрүп турар. Буустар Ыдыкшыл, Үстүү болгаш Алдыы Шивилиг ам Бии-Хем районнуң аңныр-тывыш ажыл-агыйының эргезинде кирген. ынчангаш чаа тургустунган бо ажыл-агый чери Кызылда чурттап турар ийи-чаңгыс төтчеглекчилерниң теништиг чери болур бо черлерниң аң, балыын камгалап хайгаараарынче улуг кичээңгейни салыры негеттинип турар.

Тываның девискээриниң бойдузун, аң, балыын камгалаар, төтчеглекчилер-биле шыңгыы демиселди чорудар дугайында чүгүла хемчегни хүлээп алыры аңаа хамаарышкан органнардан негеттинип турар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ
күрүнениң аңныр инспекциязының штаттан дашкаар инспекторугу.

ДОКТААТКАН ЧУРУМНУ САГЫЫР

Үнелиг черлик аңнарны узуткаарынга удур демиселди күштелдирбишаан, оларны камгалаарынга кижи бүрүзү медерелдиг болур ужурлуг. Аңнаарының дүрүмүнде доктааттынган чурумну хажыткан таварылгада хамаатыларга материалдыг болгаш кеземче харысаалгазын онаар. РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 166 чүүлү-биле хоруглуг аңнарны аңнааны дээш буруудаттырган кижилерни бир чыл иштинде эргезин казыыр болгаш бир чыл иштинде эдип чазаар күш-ажылга шииидер азы 500 рубль чедир штрафтаар.

Чурттакчы чоннуң хөй кезии аңнаарының чурумун шыңгыы сагып тураа-даа чамдык ийи, чаңгыс кижилер чүгле боттарының хуузунда эрге-ажыын бодааш, үнелиг аңнарны, куштарны когарадып турар. Пенсионер Е. Найданов амыдыралынга четчир пенсияны күрүнеден ап турар хиреңинде-ле үргүлчү аңнаарынга өйлеткен. Аңныр тывыш ажыл-агыйының база хөй-нииттиниң хыналдазының кошкаан ажыглап алгаш Каа-Хем, Тожу районнарга бир чыл иштинде аңнап келген. Ол өлүрүп алган аңнарының эъдин саткаш, хөй түңнүг акша чыып алган. Чыл иштинде 8 буур өлүрген. Е. Найданов кеземче харысаалгазындан чайлаар дээш кезек оралдажыышкыннарны кылган. Ынчалзадаа ол хөй-нииттиниң дузазы-биле туттурган. Ооң херээн улус судунга киирген. Аңныр ажыл-агыйынга чедирген когаралын төлеттиришаан, 6 ай иштинде эргезин казып шииткен.

«Ленинчи орук» колхозтуң Коптуда ыяш белеткелинге ажылдап турган Е. Золотухин, П. Вдовин олар чаа төрээн бууруну өлүрген. Оларга база-ла чогуур кеземче харысаалгазын онаарган. Бүрен-Бай-Хаак суурнуң чурттакчылары М. Дамба, К. Дамба олар чөпшээрел чокка 2 сыынны, А. Салчак 4 эликти өлүрген. М. Дамба, К. Дамба оларны дөрт ай иштинде эдип чазаар ажылга шииткеш шалыындан 15 рубльди тырткаш, күрүнеге оруулга кылдыр киирер деп шииткен. А. Салчакты 200 рубль төлээр кылдыр шииткен.

И. ПЕТУХОВ.
Район судунуң улус шииткекчизи.

БУЗУЛБАС НАЙЫРАЛ

Партия хоорком унуң бажыңының ийиги каъдынче үне бердивис. «Өөредикчилерниң белээ» деп бижээн стендиниң адаанда, ууралдыг кадыг идик, эвир дег кылдыйты теңнир мөгениң хоода, ак хаалыг тыва торгу тон, мыштан чазаан аъттыг арат карак четпес делгемнерже тутсун орар. Өске бир стендиниң «Моол—III-кү беш чылда» деп адаан. Ында аныг-дуңма моол чоннуң амыдыралында, ажыл-агыйында улуг-улуг өзериилгелерни көргүзүп турар.

Дүъштекиниң 2 шак. Хуралдаар залды совет-моол найыралдың Тыва салбырының II конференциязының делегаттары болгаш чалаткаңнар долдур олурупканнар.

Совет-моол найыралдың Тыва салбырының II конференциязын СЭКП-ниң Тыва обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Ю. Аранчын ажыткаш, совет-моол найыралдың Тыва салбырының даргазы Хертек Амырбитовна Анчимаага илеткел кылыры-биле сөс берген.

Совет-моол найыралдың салбыры 1958 чылда совет-моол улустарның иштиг күзелиниң деткимчези-биле тургустунган. А бистиң Тыва республикага ук салбыр 1962 чылда тургустунган.

Конференция СЭКП-ниң XXIII съездиниң тооттуглуг шиитпирлерин совет чон күүседип кирипкен, а ол ышкаш бо чылдың июнь 12-де болур ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулда хүнүнүң бүдүүзүнде чорун турарын илеткелчи демдеглээн.

Моолдар-даа, тывалар-даа кошкун амыдыралга чурттаан. ыштыкның болгаш дашты кыңның дарлакчыларынга хемдиин чораан чон болур.

Чүгле Улуг Октябрь революциязы ол дарлалды тамыы-биле хоорган.

Ам үеде чүс-чүс моол оолдар, кыстар Совет Эвилелиниң дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринде өөренип турарлар.

Бистиң республикавыс-биле кожа-хелбээ аймактар-биле культурлуг, ажыл-агыйжы солчулга үргүлчү болуп турар. Республиканың солуннарында моол чогаалчыларның чогаалдары үргүлчү парлаттынып, радиога моол концерттер болуп турар. А кожа-хелбээ аймактарывыста бистиң амыдыралывысты база-ла иштиг күзел-биле чырыдып турарлар.

Эрзин, Өвүр дээн ышкаш районнарның ажыл-ишчилери моол оңнуктерге 160 сургуул өөренир школаны, кижи эмнеглезиниң пунктузун тудуп бергеннер. Ол ышкаш ук районнарның школачылары моол оңнуктери-биле ханы харылзаалыглар.

Бистиң республиканың тускай эртемниглери-биле моол оңнуктерниң дуржулга солчулгазы хүн бүрү өзүп турар.

Аны-дуңма моол чоннуң революстуг партиязының XV-ки съездизи июнь айда болур. Ам үеде моол ореттар съезд мурнунуң найнышкынныг ажыл-ижинде.

Илеткелчиниң соонда, элээн каш кижи санал берип чүве чугаалааш, совет-моол найыралдың хүн бүрү өзүп, быжыгып турарын онзалап демдеглээннер. Совет-моол найыралдың тыва салбырының чаа составын 28 кежигүннерлиг кылдыр соңгаан. Ол ышкаш удавас Москвага болур совет-моол найыралдың II-ги конференциязынга делегаттар кылдыр Х. Анчима, С. Седен, П. Юртаев олар соңгутканнар.

Совет-моол найырал кадыг-берге туулчуушкуннарга, шын дээш демиселдиң үелеринде төрүттүнген. Бот-боттарын бичии алыс деву шыныыг найырал кажан-даа бузулбас.

М. ДОРЖУ.

Төрээн чурт дээш хүлээлгезин күүсеткен

1966 чылдың апрельдиң 16-да ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыы-биле боттарынга онаашкан хөй-нииттиниң хүлээлгезин маадырлыы-биле күүседип, улусчу контрольдуң ажылынга идепкейлиг киришкени дээш, улусчу контрольдуң дузалаар бөлүүнүң кежигүннери эштер М. С. Боровков, А. Н. Дейкун, А. Г. Мосин оларны «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле шаңнаан. Олар таныылчы солдаттар-биле бир демей, хөй-нииттиниң херээн күүседип турган маадырлыы-биле өлгеннер. Коммунистиг партияның салган сорулгаларын күүседиринге олар кезээде белен турганнар. Оларның маадырлыг чоруу — бистиң улусчу контролёрларывыстың бедик медерелдииниң, быжыг туруштуунуң, чөгиннүг херээнге берилгенинниң тодаргай херечизи-дир. Оларның маадырлыг чоруу — нииттиниң өнчү-хөреңгизинче халдап, өскениң күжү-биле амыдыраксаар ийи-чаңгыс ажыл кылбас тояанчыларга удур соруг бээриинге, ылаңгыя улусчу контрольдуң дээштиниң күштелдирерингe хөй-ат киирер. Бистиң ол үш маадырлыг эштеривистиң намдары-биле силерни таныштырар-дыр бис.

Боровков Михаил Степанович. 1899 чылда төрүттүнген. Воронеж областың Верхнехавск районнуң Мичурин аттыг кооператив ажыл-агый артелиниң кежигүнү. Ада-чурттуң болгаш хамааты дайыннарының киржикчизи. Колхоз тургустунуп келгени-биле кады ооң бүгү-ле ажылынга идепкейлиг киржип келген. Пенсияже үнериниң мурнунда хөй бригадирлиг ажылдап, колхоз баштаар черниниң кежигүнүнге каш катап соңгуткан. ревизия комиссиязының кежигүнү турган. 1963 чылда колхозчулар партия-күрүне контролюнуң дузалаар бөлүүнүң кежигүнүнге депшиткен. Ооң эгелээш болуунуң хүлээлгезин ак сеткили-биле күүседип, хөй-нииттиниң, колхозтуң хөреңгизиниң төтчеглекчилери-биле эрес-дидим демисежип келген.

Колхоз хөреңгизин болуңга шиңгээдип, ажыл кылбайн, маңгыс-талчак амыдырал-биле чурттап турган Борчагинниң оор чоруун эш Боровков дидими-биле илереткен. Аңаа өжээн харап, эш Боровковту арапатанзыг ёзу-биле Борчагин өлүрген. Воронеж областың суду ону дээди хемчег-биле бөлап шииткен.

Дейкун Адам Николаевич. 1924 чылда төрүттүнген. тракторист. Гомелск областың Калинковск районунга «Искра» колхозтуң кежигүнү. Улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү. идепкейлиг хөй-ниитичи. Ажыл кылбас тоянчы Васендаының колхоз сиgeнин оорлап турганын хуралга илередип, ону колхозка дедир эгиттирген. Ооң ужурундан 1965 чылдың августа Дейкунну ол өлүрген. Ужуг суду Васендаыны 15 чылда күш-ажыл колониязынга хоругдаарга шииткен.

Мосин Алексей Григорьевич. 1913 чылда төрүттүнген. СЭКП кежигүнү. Владимир областың Меленков районнуң «Бутылицы» совхозтуң хөй кадарчызы. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи. Хөй-нииттиниң ажылынга идепкейлиг киржип, чаңгыс чер чурттугларының илегелин чаалап алган. Улусчу контрольдуң дузалаар бөлүүнүң даргазы турган. 1965 чылдың августа хөй-нииттиниң өнчүзүнүң төтчеглекчилери, ажыл кылбас чалгаалар, тоянчылар-биле эрес-дидим демисежип келген. Ол шаандагы кулак байы М. Ульяновту болгаш ооң оглун илереткен. Ол тоянчылар эш Мосинниң хөй удаа бижек-биле балыглаан болгаш өртеликкеннер. РСФСР-ниң Дээди Советиниң суду улусчу контрольдуң бөлүк даргазынга халдап, өлүрген дээш М. Ульяновту дээди хемчег-биле бөлап шииткен болгаш оглу В. Ульяновту 15 чылда хосталгазын казып, күш-ажыл колониязынга шииткен.

Редактор Н. К. КУДАЖИ.

КИНО

ИЮНЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Камгалап алдынган салгал» 10, 2, «Шербургнуң хол шайтыннары» 3.45, 9.15, «Хүнну көрүп тур мен» 12, 4, 7.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эдельвейстерниң чечектелип турар черинде» 1.15, 3.15, «Ыяш эрегелер» 5.15, 9, «Сергей Есенин» 7.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Берге аас-кежик» 11, 1, «Вернер Хольтуң ужуралдары» (1-ги, 2-ги сериялары) 3, 6, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: «Онза комиссияның ажылдакчызы» 11, «Ынакшыл болгаш лимонадра» 3, 5, 7, 9 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: «Хүн кезээде-ле хүнзээректеп турзун» 1, «Лоттуң кадайы» 5, 7, 9 шактарда.

БАТАРЕЯЛАРЛЫГ РАДИОПРИЕМНИКТЕР ЭДИЛЕКЧИЛЕРИНГЕ ДЫҢНАДЫГ

1960 чылга чедир үндүрген «Родина» деп батареяларлыг радиоприёмниктерге херглээр «ЭКРАН» БОЛГАШ «ЭНЕРГИЯ» ДЭЭР КОМПЛЕКСИЛИГ радиочемгерикчилери база бичe габариттиг приёмниктерге ажыглаар «Крона» дээр батареялар Тыва респотребсоюзтуң садыг баазаларында бар.

«ЭКРАН», «ЭНЕРГИЯ» БОЛГАШ «КРОНА» ДЕП РАДИОЧЕМГЕРИКЧИЛЕРИН САДАРЫН ХЕРЕГЛЕКЧИЛЕР НИИТИЛЕЛДЕРИНДЕН НЕГЕЦЕР.

«Экран», «Энергия» дээр радиочемгерикчилерни болгаш «Сатурн» дээр батареяларны одарларда кадарчыларга болгаш малчыннарга чедирип садарын автолавкалар хандырар болгаш оларны садыгжыларындан негеңер.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗТУҢ БАШТААР ЧЕРИ.

Ногаан үнүштүң кадыкшылга ажык-дузазы

Ногаан үнүш чүгле шимелдеге хереглеттинер эвес, ол болза кижиниң кадыкшыл байдалының үнелеп четтинмес улуг оңнуу-дур. Кижи-даа, дириг амытан-даа агаардан кислородту киир тыныш, хомурзуг газты (ажыг хейни) үндүр тынып турар. Янзы-бүрү оттулар чүүлдүң ыжыканындан хөй хомурзуг газ тыптыр. Чырыктың дузазы-биле үнүштүң бүрүзү атмосферадан кижиниң кадыкшылынга хоралыг хомурзуг газты бодунга киир тыртып алгаш, кислородту кижиге дамчыдып берип турар.

Ооң аңгыда үнүштер фитонцидтер деп адаар бүдүмелдерни ылгап үндүрер. Ол бүдүмелдер ковчуг чүгула шимарлаарлыг—кижиниң организминге дээштиг болуп, хоралыг бактерияларны узуткаарынга ажыктыг.

Ногаан үнүштер чайның изиин, кыштың соогун шыдажып эртеринге дузалаар. Кудумчуда ыыт-шимээнни шеглеедир, агаарны довурак-доозундан камгалаар, хаттан ажыттаарынга ажыктыг.

Хүндүс хүнүң изиг херелдериниң үезинде ажык черлерге бодаарга, ыяш хөлегеи барык ийи градус сериин болур. Ооң ындыг ногаан үнүштерниң агаарының шыгы ортумаа-биле 18—20 хуу болур. Ооң чылдагааны болза, үнүштер хөй шыкты боттарынга сиңирип ап турарында. Арыгның азы садтың сериин, шыктыг агаарынга кижи сергей бээр.

Агаарның байдалы соок-даа, чылыг-даа тураа кижиниң организми өскерлиишкин чок ортумаа-биле 36,5 градус, чаңгыс аай өй-таныңда температуралыг болур. Ол доктаамал температура кижиниң организминге узун-сокезаал чок чылыгны тывылдырып турарындан аңгыда, ону чидирериңге база дузалаар. Кажан агаарның температуразы бедий бээрге, кижиниң кежиин сериндедип турар дер беетери дериин улам узук-сокезаал чок болдуруптар.

Ногаан үнүштерниң аразынга чоруурга сериин аажок, организмниң эмин эртир изирин болдурбас, чылыг солчуушкунун таарыштырар аппарат куженнишкинниг ажылдаарын оожумнадыптар. Ол база «дыштаныр» бээр. Ынчангаш ногаан үнүштер аразынга изиг хүнде безин чорууурга кижиге сериин болурунун ужуру ында.

Кижиниң амыдыралынга чырык улуг ажык-дузалыг: чурттаар черинге хүнүң хөй херелдери болгаш чырык кирген тудум-на ооң агаары арыг, чаагай болур. Бажың соңгазының чанында олурткан үнүштер болгаш чадаң үнүштер бажың иштиниң шыгын, температуразын, агаарның бактериялыг составын өскертиптер. Соңгаларының дужунда үнүштер олуртуп каан орээлдии көөрге силиг, шевергин эвес кылдыр сагындырар. Эмин эртир үнүштер дугаан соңгалыг орээ кижиниң дыштаныр ынга ажык бербес. Чырык, арыг орээлге кижи эки дыштаныр болгаш нерви системазын база оожуктурар.

Узун үнер үнүштерни болгаш сырый үнер чадаң үнүштерни бажың иштинче хүн чырыы кирериңге шаптыктаваазын дээш бажың соңгаларындан 1 азы 1/2 метр хире ырак олуртур.

Ыяш олуртур участоктарга кат-чимиштиг үнүштерни хөйнү тарыырын сүмелеп турар. Олуртулганың кудумчуже көстүп турар талазын чадаң үнүштер: ыт-ыяды, багульник, чыжырганa болгаш өске-даа үнүштерни хөйнү олуртур херек. Бажың хериминиң иштинге чечектелир азы каттыг чадаң үнүштерни, чечектерни олуртуру чүгула.

Ногаан үнүштер уруглар азбан-черлериниң, школалар, уруглар садтарының, эмчилерниң участоктарынга кадыкшылга улуг ажык-дузалыг болур. Ындыг участоктарны ногаанчыдарынга тениг үнүштерни олуртурундан чайлаза эки.

Ногаан оңнуувустуң дугайында сагыш салыыңар. Бодувустуң хоорайывысты, ажылчын суурувусту, кудумчувусту, хериминисти улам чаагайжыдалыңар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

В. И. Сутемаадырның 1965 чылда алган № 798644 бышкан билиг аттестадының читкенин барымдаалааш, күшчок болдурган.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, совет ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлегеруг килдизиниң 22-64 чагаа, ажылчын болгаш созиз корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—00639.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

1966 ч. ИЮНЬ 2 ЧЕТВЕРГ № 129 (6460).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының XIII съездизинге

Эргим эштер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди совет коммунистерниң 12 миллион армиязының мурнундан Чехословакияның алы-дуңма Коммунистиг партиязының XIII съездизинге изиг байырны чедирип база чедиишкинниг болгаш үре-түңнелдиг ажылды күзеп тур.

Экономика, ниитилел болгаш культура амыдыралының бүгү адырларынга Чехословак Социалистиг Республиканың чедиишкиннери совет кижилерге эки билдингир. Ам чехословак улустуң чоргаарланыр эргелиг бүгү-ле чүүлдери өөң Коммунистиг партиязының ажыл-чорудулгазы-биле шуут холбашкан.

ЧКП-ниң XIII съездизи силерниң партияңарның болгаш бүгү чехословак улустуң тургузукчу улуг ажылының түңнелдерин үндүрүп, силерниң чуртуңарга социалистиг ниитилелди улам ыңай бүгү талалыг хөгжүдериниң сорулгаларын чугаалажып көрүп турар-дыр. ЧКП-ниң болгаш өөң Төп Комитединиң чорудуп турар принципиалдыг болгаш чогаадыкчы политиказы болза XIII съездиниң хүлээп алыр шиитпирлериниң чедиишкинниг күүсеттинериниң. Чехословакияның ажылчы чоннары социалистиг тургузуушкунунуң өзүлдезинге чаа-чаа тиилелгелерни чедип алырының магадылалы болур.

Бистиң партияларывыстың болгаш чурттарывыстың бот-боттарының аразында харылзааларның бүгү айтырыгларының талазы-биле, амгы делегей хөгжүлдезиниң бүгү айтырыгларының талазы-биле үзел-бодалдарның бурун чаңгыс эви Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы биле Чехословакияның Коммунистиг партиязының аразында туруп турарын демдеглээри биске өөрүнчүг-дүр.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, бүгү совет улус Чехословакияның Коммунистиг партиязы болгаш ажылчы чоннары-биле тургустунган чүректиң ханызындан алы-дуңма харылзааларны бедик-биле үнелеп көрүп турар. СЭКП биле ЧКП-ниң, ССРЭ биле ЧССР-ниң аразында найырал марксизм-ленинизмниң тендиш дивес принциптеринге, социалистиг интернационализмниң быжыг сууррунга үндезилеттинген. Ол найырал бистиң чурттарывыстың улустарының үндезин эрге-ажыктарынга бүрүнү-биле дүгжүп, социалистиг күрүнелерниң дем каттыштырылгазын улам ыңай быжыглаарының, социализмни болгаш коммунизмни чедиишкинниг тургузарының күчүлүг фактору болуп турар. Чехословакияның Коммунистиг партиязының XIII съездизи бистиң партияларывыстың болгаш улустарывыстың аразында найыралды улам ыңай быжыглаарынга чаа салыышкынны киирер дээрзинге бүзүрелдиг бис.

Социализм тургузуушкунунга, бодуңарның улузуңарның аас-кежии, социалистиг дем каттыштырылганы быжыглаар дээш, чер кырынга быжыг тайбың дээш демиселге чаа-чаа улуг чедиишкиннерни силерге бүгү чүректиң ханызындан күзеп тур бис, эргим эштер.

Бо чаагай демиселге силер Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, бүгү совет улустуң бүрүн хүлээп көрүүшкүнүнге болгаш деткимчезинге кезээде идегеп болур силер дээрзин силерге бүзүредип тур бис.

Чехословакияның Коммунистиг партиязы делгерезин!

Совет-чехословак мөңге болгаш бузулбас найырал быжыгып база чечектелип турзун!

Марксизм-ленинизмниң тендиш дивес үндезининге социалистиг дем каттыштырылгазының, бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эви делгерезин!

Коммунизм делгерезин!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

СУГГАРЫЛГА — БҮГҮ УЛУСТУҢ ХЕРЭЭ

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин чүүлдүгзүнүп, деткип турар

Шөл — ажаалданы негээр

Чер — ниитиниң байлаа. Ынчангаш оон дүжүткүр чоруун көвүдедири кижи бүрүзүнүң хереэ. Черни суггарып турганда, оон бедик дүжүт алыр дугайында ТК-ның май Пленумунга чугаалашкан айтырыг кончуг чугула дээрзин чон билип турар. Колхозчулар, совхозтар ажылчыннары, тудугжулар, үлетпүр черлериниң коллективтери, тускай эртемниглер ам ол айыттынган программаны күүседип кирипкеннер.

Ынчангаш бистиң Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң тараажылары ТК-ның Пленумунуң шиитпирлеринге өөрүк кирбишкээн, кызымак ажылдап турарлар. Ажыл-агый бо чылын 7599 гектарга тарылганы чорудар планныг. Оон иштинде тараа культуразы 6352 га. Амгы үеде оон 4260 гектарынга үрезин чаштынган. Суггарылга кол черни ээлээн. Бо хүннерге чедир суггарттынган чер 230 га четкен.

Эш Делегге удурткан суггарылга звенозунуң эки ажылдап турарын демдеглээри чугула. Звенонуң кежигүннери каш хонук иштинде 200 га черни элбек суг-биле суггарганнар. Суггарылга бугадан кол хамааржыр болгай. Буганың уну аңы, делгем болза, суг хөй болур. Ол звено шугурну ажылдааш, узун дурттуг буганың унун аштааннар. Ажыл-ишчилерниң иштинден эң эки суггарыкчылар Д. Саарымбу, Х. Өктек-оол, А. Чыжыр-оол олар хүнде-ле 3—4 га черни суггарып турарлар. Эш Делегниң ол звенозу эрткен чылын бир гектардан 18 центнер дүжүттү алган, а бо чылын ону 19 центнер чедирер хүлээлгени алган. Ол суггарыкчылар ам 100 га кур черже суг бадырарының оңгачазын кылып алганнар. Кур черниң чартыы ам бедик суггартынга берген. Оон-биле кады Кызыл-Хадында, Көк-Терекке суггарыкчы звенолар база-ла эки ажылдап турарлар. Суггаттыг черден хөй дүжүттү алыры — бистиң кол сорулгавыс.

О. ОЧУР-ООЛ, колхозчу.

План күүсеттинген

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң тараажылары беш чылдың баштайгы чылының часкы тарылгазының тараа культураларының чаштырылгазын кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге дооскан. Тарылганы чедиишкинниг дооскаже болза тракторлар болгаш көжүг машиналарының септелгезин эки чорутканындан база социалистиг чарышты тараажыларның өттүзүнга калбартканындан кол дугу хамаарышкан.

Ам колхозчулар чинге-тараа, кукуруза тарылгазында, картофель олуртулгазында хайныышкынныг ажылдап турарлар. Кукуруза олуртуру-биле 800 га эң эки черни сайзырадып андарган.

Колхозтуң суггарылга бригадазы 900 га черни суггарган, суггарылга планын ажыр күүсеткен. Кара-оол Хорлуу, Николай Шожун-оол, Чамзырын Бапыш-оол олар суггарылгада хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

В. НИКОЛАЕВ.

Дүжүттүң үндезини

Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң бирги салбырының Эзер-Куй ховузу салбырның-даа, совхозтуң-даа тараалар шөлү. Ында коммунист Иргит Солунамга удурткан 36 кижилиг суггарылга бригадазы ажылдап турар. Олар бо чылын 2000 ажыг га шөлдү суггарар. Тарааның баштайгы суггарылгазын Эзер-Куй, Бай-Тал, Адыр-Мажалыкка чорудуп, 1220 га черни суггарган.

Бригадада Хертек Чылбак, Иргит Арапчан, Иван Чимба, Иргит Солунам, Иргит Буян болгаш өскелер-даа суггарыкчыларның мурнуку өзүрүүнде илепкейлиг ажылдап турарлар. Суггартааш чашкан болгаш баштайгы суггарган черлерниң тараалары үнүп келген. Ырактан көөрге-ле кайызын бээр ногаан кестүп чыдар апарган.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның чоокта чаа болуп эрткен Пленумунуң бедик дүжүттү өстүрер, суггарылгаже улуг кичээнгейни салыр дугайында шиитпирлерни амыдыралга боттандырар дээш, беш чылдың баштайгы чылында суггарыкчылар бригадазы алган хүлээлгелерин кижи бүрүзү ажыр күүседир дээш кужениишкинниг ажылдап турар.

А. АДЫГБАЙ.

Дүжүт бедидериниң программазы

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин колхозниң ажыл-ишчилери таныжып, черни чаартырының, оон үнүш-дүжүттүң бедидериниң программазы былдыр хүлээп ап турар.

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң даргазының оралакчызы эш А. Хопээнчиктиң редакцияга дыңнатканы болза, колхозтуң тараажылары СЭКП ТК-ның Пленумунга «Тараа база өске-даа көдээ ажыл-агый культураларының бедик болгаш турушту дүжүттерин алыр дээш черни мелиорастаарын калбаа-биле хөгжүдер дугайында» доктаалын улуг өөрүшкү-биле хүлээп ап, суггарылгалыг черлерин бүрүн ажыглаарынче күштү салып турар.

Колхозтуң суггарылгалыг черлери болур Бара-Булуңнуң, Баян-Болдуң суггарылга бугаларын бүрүн ажыглап, суггарылганы шынарлыг чорудар болза, агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалында магадылалдыг дүжүттү алырын хандырар. Колхозтуң бо суггарылгалыг черлеринде ам 24 суггарыкчылар ажылдап турар. Олар 400 ажыг гектар черни суггарган.

Пленумнуң материалдарын таныжыпкаан, суггарыкчылар суггарылганың темпизин дүргедедип, шынарын бедидер хемчеглерни ап турар. Суггарылганың нормазын хүн бүрү 120—130 хуу күүседип турар О. Дүмен-Базы, М. Хунажык, Б. Чадамба, О. Ламажап, Х. Борбак-оол ышкаш мурнакчы суггарыкчылар бар.

Суггарылга дээрге дүжүт ол болгай. Төп Комитеттиң Пленуму бо чүүл чугула айтырыгны ылап-ла көрүп-тур эвес бе деп, суггарыкчылар чугаалажып турар.

Эгелээн хүннерде

Орайтап эгелээн частың хаттыг сооксумаар хүннери Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» колхозунуң агроному эш П. Тараканевту хөлзедип турган. Чүге дизе кукурузаның тарыырының үези келген, а агаар-бойдустуң байдалы сооксумаар. Колхозтуң бүгү кукуруза тарыыр шөлдериниң хөрзүнүнүң температуразын хыналп көргениниң соолунде ону дедин холуксаалыг кара хөрзүнге тарып болурун шиитпирлээн.

Тракторлар моторларының даажы колхозтуң кукуруза шөлүнге эңмирэп үнген. Баштайгы хүннерде кукурузачылар хүн нормазын ажыр күүсеткилээн. Ылап кукурузачы Чооду Кара-оол хүнде 15 ганы олуртуп тарыыр нормазын 23 га кылдыр күүсеткен. Владимир Поляков, Владимир Чаш-оол олар Кара-оолдан база тудак чок ажылдааннар.

П. ПОПОВ.

Сугну халас агыспас

«Тээли» совхозтуң бирги салбыры 2850 гектар тараа культураларын, оон иштинде 1850 гектар кызыл-тасты суггаттыг черлерге чажып тараан. Тараажылар 600 гектар кукуруза, 60 гектар картофель шөлдерин суггарган, тарып эгелээн. Адыр-Мажалык бугазы 11 арык кылдыр үстүнген, ында дөртен суггарыкчы ажылдап турар. Суггарыкчылар Алдай-оол, Байыр-оол, Д. Солунам олар шөл суггарар нормазын хүнүн-не 110—125 хуу ажыр күүседип келген. Эки ажылдааны дээш оларга дирекция чери өртектиг шаңналдарны тывыскан.

Моон-биле кады суггарылгада четпестер база илереэн. Суггарыкчылар Эзөө, Даржаа олар тарылга шөлүн четче суггарбас, оон чамдыызын буртаг каап, шокарлап суггарып турар чүүлдер бар. Адыр-Мажалык бугазының чамдык арыктарының суу Тээли суурже дүн-хүнү-биле халас агып чыдарын агрономнар, гидротехник эскерип көрбейн турар. Шөлдерде, оруктарда анаа хөй агып чыдар сугларны тараа шөлүнче чайгаш, бүрүн ажыглаары чугула.

Д. ОЧУР.

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунда

ЧЕР АЖЫЛЫНЫҢ КУЛЬТУРАЗЫН БЕДИДЕР

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының шөлдеринге чер ажылының культуразын бедидер дугайында доктаалды хүлээп алган. Ам колхозтарда, совхозтарда чазын чажар культураларның тарылгазы дооступ турар. Картофель, ногаалар олуртулгазы, кукуруза тарылгазы доостур чыгаан. Чайгы арыг андарылгага чоруп турар деп, бюронуң доктаалында демдеглээн.

Ынчалза-даа чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери черни ажыглаарынга харысаалга чок чорукту көргүзүп, чер ажылының культуразы эң кудуу болуп турар. Дыка хөй шөлдерге тарылганы шынар чок, соргалыг, шөлдерниң кыдыгларын, одуруглар аразын, оруктар кыдыгларын андарбаан болгаш үрезин чашпаан. Элээн хөй тарылгага ажыглалдыг шөлдер куруктурар чер кылдыр кагдынып, тарылга ээлчештирилгелериниң шөлдериниң тарылгазының чурумун үрехтиниш турар. Бо чорук тарылга шөлүн кызырарынга чедирер.

Бии-Хемниң «Тиилелге», Каа-Хемниң «Кызыл тук», Таңдының «Совет Россия» колхозтарында, «Тиилелге», «Улуг-Хая», «Бөк-Тей», «Найырал», «Чыраа-Бажы» совхозтарга тараа культураларының, ылангыя кызыл-тастың чажылгазын хамаан чок чорудуп, одуруглар аразында болгаш агрегаттың эргилер черлеринде үрезинниң херзун кырында нормадан ажыр төккүлеп каан, үрезин чаштынмаан черлер хөй арткан.

Шөлдерде саванны, заштарны аштап арыглаарынче чогуур кичээнгей салдынмааның түңнелинде, ындыг черлер тарыттынмайн артып калгылаан болгаш бок үнүштерни көвүдедип турар.

Республиканың көдээ ажыл-агый министерствозу, партия райкомнары, райкүүскомнар, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдери, ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери шөлдерге чогуур корум-чурумну тургузар талазы-биле партия, совет органнарның негелделерин күүсетпейн, шөл ажылдарының шынары дээш контрольду багай боттандырып, херзуну ажылдап кылыр талазы-биле каржы үрээшкиннерниң фактылары-биле эптежип, бар четпестерни чайладыр талазы-биле бодтуг хемчеглер албайн турарының хараазындан часкы тарылгага чер ажылының культуразы чавыс. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң үндезини — чер ажылын кайы хамаан чок көөр чорукта бооп турары ол деп, СЭКП обкомунуң бюрозу демдеглээн.

Бо айыткан четпестерни узуткаар талазы-биле бүгү хемчеглерни алырын Көдээ ажыл-агый министерствозунга, СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдеринге, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш тускай эртемниглеринге СЭКП обкомунуң бюрозу даалкан. Тускай комиссияларны тургузар болгаш беш хонук хуусааның иштинде ажыл-агый бүрүзүнге тарылгаларның шынарының талазы-биле бот-боттарының аразынга хыналданы чорудуп, шөлдерниң акт ёзугаар хүлээп алыр болгаш ажылды үрей кылган участоктарга катап эде кылыр хемчеглерни алыр.

Июнь 10-га чедир чайгы чер андарылгазын доозар, бок үнүштерни узуткаар болгаш чай дургузунда ол-шыкты мөөннээр талазы-биле ажылды организастаар, суггарылгалыг гектар тарылга шөлү, сиген шөлү, олар черни хөй продуктуну берген турар тудааде, суггарылгалыг черлерни шын ажыглаар, малды одарладыр турарын шыңгыы контрольга ап, чайгы үеде тарылгалар бастырар, одарладыр чорукту болдурбас дээрзин бюронуң доктаалында шыңгыы айыткан.

Шөлдерге чер ажылының культуразын бедидер, тарыыр черлерни эң эки ажыглаар талазы-биле ажыл-агыйларның аразынга социалистиг чарышты калбартырын СЭКП райкомнарынга, көдээниң партия болгаш профэвилел организацияларынга даалкан.

Бо чурукта — Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң механизатору Хертек Каштай-оол. Ол часкы тарылгада кызымаккайн ажылдап турар. Оон ады Найырал салбырының хүндүлел самбыразында.

Фото В. КУЛИКОВТУУ.

1966 чыл ИЮНЬ 12 ВОСКРЕСЕНЬЕ ССРЭ-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ Соңгулда

Шупту СОҢГУЛДАЖЕ!

Соңгулдага белеткелдиң эң харысалгалыг үези

МОСКВА. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Төп соңгулда комиссиязынга май 31-де пар-далга конференциязы болган. ССРЭ-ниң Дээди Совединге чедиги чыыштың соңгулдазынга белеткелдиң чоруп турарының дугайында Төп соңгулда комиссиязының даргазы эш **В. В. Гришин** дыңнадыг кылган.

— Соңгулда кампаниязы ам эң-не чугула болгаш харысаалгалыг үезинче кирип, соңгулда хүнү чоокшулап келген,— деп, ол чугаалаан. Улуг белеткел ажылдары чорттунган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда дугайында Дүрүмге бүрүн дүүштүр депутаттарга кандидаттарны депшиткен болгаш бүрүткээн. Депшиттирген кандидатураларны чугаалажырынга киржип, бүдүрүлгелерниң, колхозтарның, албан черлериниң, шериг кезектериниң коллективтериниң нииити хуралдарынга он-он муң ажылчы чоннар чүве чугаалаан. Ам Дээди Советтиң депутаттарынга кандидаттар-биле соңгукчуларның ужуражылгалары чоруп турар. Ол ужуражылгалар совет улустуң чаңгыс эвиниң, коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвестерниң блогунуң быжыының чырыкыланчак көргүзүү болуп турар.

Төп соңгулда комиссиязы соңгулда Хоойлузунга дүүштүр ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда дугайында Дүрүмнү чайгылыш чок сагыырын Совет Эвилелиниң бүгү девискээринде канчаар күүседип турарын хайгаарап турар.

Амгы соңгулда болуунуң онзагай байдалдарлыг. Дыка хөй соңгукчулар дыштаныглаже, курорттарже, санаторийлерже, дачаларже чоруп, оруккa чоруп турарының чайгы үезинде ол эртер. Чайын дыштаныр хүнде ажылчы чоннар хөорай кыдыгларынга баргылап, турисчи походтаржедаа чоруй баар болгай. Соңгулда хүнүнде бадылаашкын, мурнунда болуп турганы ышкаш, дүъекиниң 12 шакка чедир эвес, а кежээкиниң 10 шакта дооступ баар.

Чер-черге соңгулда белеткели-биле таныжылганың көргүзүп турарын ёзугаар алырга, чер-черниң чамдык органнары болгаш соңгулда комиссиялары соңгулда чайын болур ол онзагай байдалдарны барымдаалап көрбейн турар-дыр. Бадылаашкынның чурумунга, үезиниң болгаш черниң дугайында соңгукчуларга дыңнадыр талазы-биле ажыл четпес чоруп турар. Чамдык соңгукчулар дыштанып, командировкалап чоруптарда бадылаар эргениң шыязыгa бижиктерин албайн барып турар чүүлдер бар.

Бүгү соңгулда комиссияларының соруглаазы чүл дээрге боттарының соңгулда эргелерин боттандырар арганы ССРЭ-ниң бүгү хамаатыларынга хандырары болур дээрзин эш Гришин онзалап демдеглээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнүнде соңгулда участоктарынга барып, боттарының хамаатылыг хүлээлгезин күүседип, Совет Эвилелиниң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга соңгулдага киржиринче бүгү соңгукчуларны Төп соңгулда комиссиязы кыйгырып тур деп, В. В. Гришин түңнелинде чугаалаан.

Эш Гришин корреспондентилерниң айтырыгларынга база харылаан.

Районда бир дугаарында

Каа-Хемниң колхозтарының ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга чедиишкинниг ужуражыр дээш, белеткелди калбартып турар. Күрүнеге сүт садарының мурнуну өдүрүүн «Коммунизмче орук» колхозтуң кежигүннери ээлээн. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугунуң эдилекчилери ол ажыл-ишчилер чартык чылда күрүнеге сүт садарының планын хамыкты мурнай күүседипкенин рапорттааннар. Саанчыларның сагганы 335 центнер сүт хүлээп алыр пунктуже кирген.

Мөң-хаанчыларның соонда «Октябрь 30 чылы» колхоз чоруп турар. Ол ажыл-агый планын 89.2 хуу күүсеткен. «Ленинчи орук» колхоз оон база-ла тудак чок.

Соңгукчулар-биле Д. С. Полянскийниң ужуражыышкыны

КРАСНОДАР. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң депутадынга кандидат, СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүну, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызы **Дмитрий Степанович Полянский-биле** ужуражыр дээш Кубаньның хоорайларының болгаш станицаларының, үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш эртем албан черлериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилериниң төлээлекчилери май 31-де Краснодарның Шин театрынга чыглып келген.

СЭКП-ниң Краснодар крайкомунуң бирги секретары эш Золотухин ужуражыышкын хуралын ажыткан. Мурнунда Краснодар крайның партия организациязын баштап турган дургулалыг болгаш ажыл-ишчи удуртукчу болур Д. С. Полянскийниң эки билириниң дугайын ажылчы чоннарның төлээлекчилери ужуражыышкын хуралынга чугаалаан. Бистиң Төрээн чурттувустуң эң эки оолдар, кыстары дээш соңгулда хүнүнде боттарының бадылаашкыннарын бергеш, соңгукчулар социалистиг экономиканы болгаш культураны улам ыңай хөгжүдеринче, күрүнениң камгалал күчү-күжүн быжыглаарынче, чоннуң чаагай байдалын бедидеринче угланган бистиң партиявыстың политиказын бүрүн деткип турарының дугайын база катап илередирлер деп, ораторлар онзалап демдеглээн.

Эш Д. С. Полянскийниң чугаазын ужуражыышкын хуралының киржикчилери чылыы-биле уткаан.

(СЭТА).

Катап-катап ылавылаар

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозта партком болгаш салбырларда партия эге организациялары соңгулдага белеткел үезинде чорудар масса-политиктиг ажылдарны план ёзугаар чорудуп турар. Алдан-Маадыр, Ишкин болгаш Киров салбырларда партия эге организациялары соңгукчулар аразынга политмассалыг ажылды күштелдирип, кандидаттар дээш агитацияны калбарткан. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда дүрүмүн тайылбырлаар талазы-биле элээн ажылдарны кылган. Партия организацияларының агитаторлары амгы үеде СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин ажылчы чоннар ортузунда тайылбырлап эгелээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулда талазы-биле Сүт-хөлдүң № 632 соңгулда округунуң девискээринде соңгулда участоктары, участок соңгулда комиссиялары доктаамал ажылдап, соңгукчуларның даңзызын хынаан, ол ажылче агитаторларның күжүн организастап келген. Сүт-Хөл суурда соңгулда участогунуң соңгукчуларының даңзызын хынаар ажыл багай организастаттынганы-биле май 27-де хыналда-биле алырга, 700 ажыг кижиден чүгле 120 кижиниң ады хынаттынганы илерээн. Чамдык соңгукчулар каш бюллетеньни ап, кымнарны соңгуурун амдыгаа чедир билбейн турар таварылгалар бар. Сүт-Хөл суурда агитаторлар кандидат дээш агитацияны кошкак чорудуп турарын ыттавайн барып болбас. Чижээ, суурнуң Алдан-Маадыр болгаш Эрик кудумчуларында чурттап турар соңгукчуларның хөй нурууз кымнарны депутатка бадылаарын билбес болган.

Х. БОРБАП-ООЛ.

«Шеңгээр» совхозтуң мурнакчы хойжузу Намзырай Дизижикович Ооржак эрткен чылын 100 хойга онаалтыр 106 хураганны менди доруттурган болгаш бир хойдан 2 кг дүк кыргып алган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылдың март 22-деги Чарлыы-биле Намзырай Дизижикович Ооржак «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан.

— Мээң күш-ажылымны чазаам үнелеп көргеш, бедик шаңнал тывысканынга сагыш-сеткилимниң ханызындан өөрүп, назы харым улгады берген болзажок, хөй ажылының продукциязын көвүдедир дээш бүгү күжүмнү салыр мен — деп, Намзырай Дизижикович чугаалап турар.

Хойжу бо хүннерде 100 хойга онаалтыр 100 хураганны менди доруттуруп турар. Төрүүр хойлар ам-даа бар болганда эрткен чылдыында тудак чок бедик көргүзүглерлиг болурунга Ооржак быжыг бүзүрелдиг.

ЧУРУКТА: Н. Д. Ооржак.

Сөзү болгаш фото Т. Талганчиктиңи.

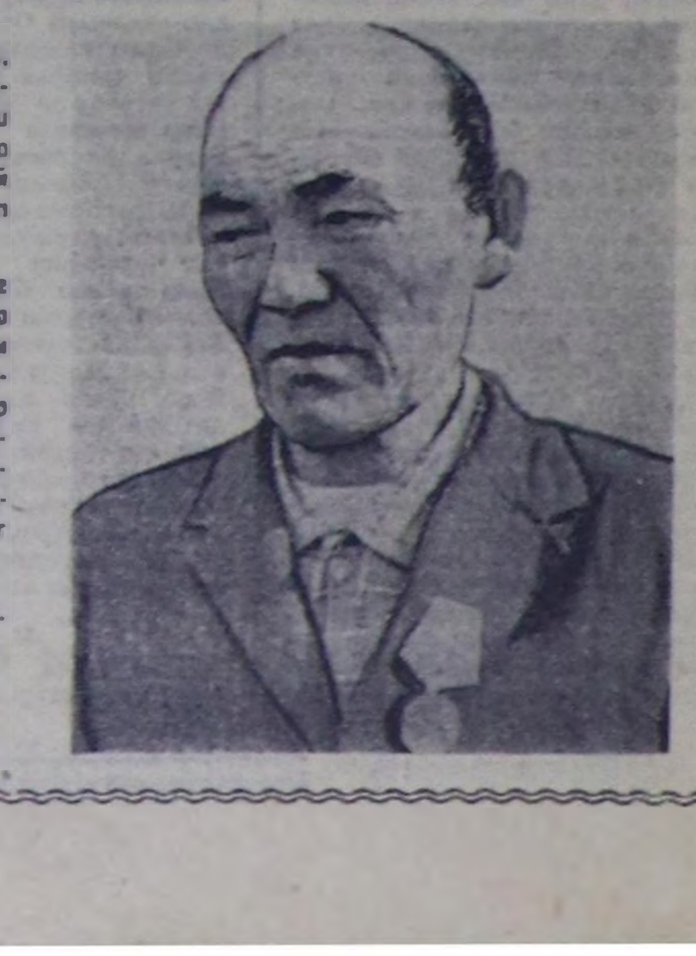

ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГАДАН ХАМААРЖЫР

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң онзагай улуг шиитпирлеринге сорук кирген совет улус амгы үеде улуг күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүушкүн-биле ажылдап, чурттап турарлар. Заводта ажылчын, фермада саанчы, хову-шөлде механизатор, школада башкы—бүгү совет кижи бүгүдези коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тудуп тургузуп, ынак Төрээн чуртунга кандыг-ла бир ажыктыг чүүлдү кылып бээр, чоннуң депшилгелиг улуг ижинге улуг-хуузун шыдаар-ла шаа-биле киириштирер дээш хей-аът кирген ажылдап турар.

Маадырлыг ажыл-иши-биле совет курунезинге шынчы бараан болуп турар кижилерге Совет чазактың болгаш Коммунистиг партияның салып турар сорулгаларын улам билдингир, тодаргайы-биле таныштырарынга, бүдүрүлге, коллектив бүгүдезинде шалыпчыларның арга-мергежилин, мурнакчы дуржулгазын пропагандалаарының херээнге районнарның радио дамчыдылгалары улуг рольду ойнаар. Районнарның радиодамчыдылга редакцияларының кол сорулгазы—районнуң мурнунда хүн бүрүде салдынып турар чугула сорулгаларны, ажыл-херектерни бүгү чонга чедирип, ону амыдыралга боттандырарынга пропагандисчи, организастыг ажылды чорудары болур.

Районнарның радиодамчыдылгалары боттары онзагай хевирлиг. Олар амыдырал-биле сырый харылзаалыг. Дыңнакчы бүрүзү бодунуң чурттап турар чериниң дугайында, ында болуп турар болуушкуннарының дугайын канчап дыңнаксавазыл. Кижи бүрүзү чүгле районнуң мурнунда салдынып турар сорулгаларны билип алыксап турар эвес, а харын бодунуң коллективиниң мурнунда кандыг сорулга салдынып турарын база кайы-бир черде кандыг чаа эгелээшкин бар апарганыл, ону бодунуң ажылынга кандыг янзылыг ажыглаза эки деп чүвени ханы боданыр болгай.

Амгы үеде районнар төптеринде ажылдап турар радиодамчыдылгаларының хөй кезии бодунуң чон ортузунга чорудар политиктиг, кижизидилгелиг, агитас-массалыг ажылын багай эвес чорудуп турар. Ону тодаргай чижектерден алгаш көөрге, мындыг.

Бай-Тайга районнуң төвү Тээлиде хөй-нити киржилге-биле ажылдап турар радиодамчыдылга редакциязы бодунуң ажылын районнуң партия организациязының хүн бүрү чорудуп турар ажыл-херээ-биле ханы холбаштырып, дамчыдылга бүрүзүн ханы утказыг, бедик идей-кижизидилгелиг деңнелге чорудуп турар. Районнуң радиодамчыдылга редакциязының редактору эш Е. Кызыл-оол радио дамчыдылгазынче көдээ интеллигенцияны, тускай эртемниглерни, күш-ажылдың мурнакчы кижилерин хаара тудуп, оларның чогаадыкчы күжүнге даянып турар. Оон уламындан дамчыдылга бүрүзү дыңнакчыларга солун болуп турарының чылдагааны-даа ында. «Тээли» совхозтуң ажылчын комитединиң даргазы Х. Биче-оолдуң «Совхозта коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин», районнуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи Х. Сендажының «Өөредилге чылын чедиишкинниг доозар» деп чүүлдери улуг эвес хемчээлдиг болза-даа, ханы идейлиг болуп, уран-чечен сеске дамчыттынган.

Районнуң радио дамчыдылгазы амгы үениң негелдезинге дүүштүр, партия райкомунуң чорудуп турар ажыл-херээнге улуг дузаны чедирип турар. ССРЭ-ниң Дээди Соведиинге соңгуда хүнүнге уткуштур агитаторларның чорудуп турар ажылын, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң материалдарын чедиишкинниг-биле пропагандалап турар. «Мурнакчы» колхозтуң хойжу бригадазының бригадири Салчак Дугуржаптың «Чедиишкинниң чажыды чүдел?» деп чүүлү ышкаш, боттарының онаашкан ажылынга чедип алган арга-мергежилин солчуп турар беседаларны, дыңнадыгларны школа башкылары, тускай эртемниглер, культура ажылдакчылары радио дамчыштыр доктаамал чугаалап келгеннер.

СЭКП райкому районнуң радиодамчыдылгазының ажылынга тодаргай дузаны, көргүзүп, дамчыдылгаларны политкижизидилгелиг, агитас-массалыг ажылды чорударынга билдилиг ажыглап турар.

Каа-Хем районнуң радиодамчыдылгазының редакциязы база-ла эки ажылдыг. Районнуң бүгү ажылчыншылерин СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының херээнче мобилизастаары-биле биче эвес ажылды чорудуп турар. ВЛКСМ райкомунуң секретары эш Д. Дамзын-оолдуң «Районнуң комсомолчулары съездиниң ажылдап турар хүннеринде», СЭКП райкомунуң секретары эш Д. Попковтуң «Көдээ интеллигенцияның чон ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылдары» деп чүүлдери чон ортузунда политиктиг ажылдың кандыг хевирге, канчаар чорутту-нуп турарын тодаргай айыткылаан.

Радиодамчыдылгазының редактору эш П. Попов ажылынга бот-идепкейин көргүзүп келген. «Беш чылдың баштайгы чазы», «Мурнакчы дуржулганың индири» деп рубриканың адаа-биле агрономнар, механизаторлар часкы хову ажылынга кандыг түңнелдиг болуп турарын чугаалап турарлар. Радио дамчыдылгазының кол темаларының бирээзи — улустарның найыралының дугайы база атеистиг кижизидилге болуп турар. «Паска канчап тыптып келгенил?» дээн ышкаш оон-даа өске атеистиг темаларга эргиниң чыдып калган чаңчылдарын, чүдүлгелерин сойгалап, бөгүнгү совет амыдыралдың чептиг шынын, оон байлак магалыын амыдыралдың диригчижектери-биле бадыткап, ёзулуг солун дамчыдылгаларны чоруткулаан.

Өвүр районнуң радио дамчыдылгазының редакциязы районнуң культура тургузуушкунунда, ажыл-агыйында эрес-соруктуг ажылдап турар мурнакчыларның арга-дуржулгазын калбаа-биле пропагандалап, көдээниң ажыл-ишчилери-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Райком бюрозундан бадылаан үш диктор лар, чеди кижи составтыг чөвүлел хөй-нити киржилге-биле кызымак ажылдап турарын демдеглээри чугула. Олар ай санында ажыл планын бюрога бадылаткаш, ооң күүселдезин чедип ал турар. Моон түңнелинде радиодамчыдылга бедик идей-кижизидилгелиг утказыг болуп турар. Радиодамчыдылга редакциязының бижикчилериниң саны көвүдээн. С. Дагбаның «Сакман методу—мурнакчы арга», К. Сарыгларның «Чаш малга зооветеринарлыг ажаалданы экижидер» дээн ышкаш материалдары солун болгулаан. Чоннуң культуурлуг чаагай амыдыралынче угланган материалдарны хөйү-биле дамчыткан.

Ол ышкаш Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарының радиодамчыдылгалары база-ла багай эвес ажылдыг.

Элээн каш районнарның радио дамчыдылгаларының март, апрель айларда дамчыткылаан материалдарын анализтеп көөрге, республиканың ажыл-ишчилериниң съезд мурнунда патриоттуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдап келген ажыл-херээн чырыдарынга төлептиг үлүүн киириштирген. Амгы үеде олар СЭКП-ниң XXIII съездизиниң материалдарын колхоз, совхозтарның база коллектив бүрүзүнүң тодаргай планныг сорулгалары-биле холбап, ону амыдыралга боттандырар дээш кандыг янзылыг ажылдап, социалистиг чарышты канчаар чорудуп турарын радиога дамчыдып турар.

Ындыг-даа болза чамдык районнарның радиодамчыдылга редакциялары боттарының ажылын чогуур негелдезинге чедир тургузуп шыдавайн турарын айтыры чугула. Таңды районнуң радиодамчыдылгазы эрткен ниң айның дургузунда колдуунда район төвүнге болгулаан янзы-бүрү хуралдардан отчёттар бээри-биле кыдыгаарлаттынган. Ол дамчыттынган материалдарның хөй нуруузу эмин-дикчок сан-түңнерден бүткен болгаш уран-чечен талазы-биле кудулу шынарлыг болуп турар. Бо чылдың апрель 19-та дамчыткан бирги кварталдың түңнелиниң дугайында, районнуң комсомол комитединиң пленумунуң дугайында материалдар анаа-ла чыып бижээн саннар, кижилер, бүдүрүлгелер аттары-биле долган. Районнуң шолбаннарының күш-ажылга бедик көргүзүгнү кандыг арга-биле канчаар чедип алганын эвээш көргүзүп турар. Районнуң колхоз, совхозтарындан, хойжу бригадалар, фермалардан дамчыткан репортажтар чаңгыс-даа чок. Март, апрельдиң үелери көдээниң ажыл-ишчилериниң часкы тарылга ажылынга шудургу белеткелинин, хову-шөлдерге хайнышкынныг ажылдың үелери турбуже, ол бүгү радиодамчыдылгага көзүлбейн барган.

Районнуң радиодамчыдылгазы (редактору В. Санников) районда коллективтерниң коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинин, агитас-массалыг ажылдарны кошкак чорудуп турары үстүнде чижектерден илден-дир.

Тес-Хем районнуң радио дамчыдылгазы бодунуң мурнунга салдынган сорулгазын база-ла чедир күүседип шыдавайн турар. Дамчыдылга бүрүзү узун болгаш улуг материалдар-биле долдунгулаан. Чамдык таварылгаларда сес-домактың уран-чечен утка-шынарынче-даа кичээнгей салбайн баргылаар. Район радиозу эш С. Тамбаның «Депутаттың оруу» деп беш арын чуруналын дамчыткан. Ону номчуп көөрге, ооң ден кезиин нйиги чергениң, шилип алган темазынга-даа хамаарышпас, харын-даа авторнуң бодунга хамаарыштыр бижээни чүүлдер көвүдээн.

Ол ышкаш районнуң радиодамчыдылгазы көдээ бижикчилерниң бижип чоруткан материалдарын кандыг-даа эдилге чокка ол-ла хевээр эртирип турарының таварылгалары база бар. Оон уламындан хөй-хөй материалдар уран-чечен, утка-шынар талазы-биле чавыс болуп турар.

Районнуң радио дамчыдылгазының редакторунуң кол сорулгазының бирээзи—хөй-нити шугуму-биле ажылдап турар активиниң, көдээ бижикчилерниң күжүнге бүгү талазы-биле даяныры болур. Радио дамчыдылгазынга келген материалды ында редактор эдип-чазап, уран-чечен, утка-шынарын хандыр бодап көргеш, аңаа чогуур эдилгелерни киирер болгай.

Амгы үеде бүгү чурт, совет улус Улуг Октябрьның 50 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш улуг политиктиг көдүрлүушкүн-биле ажылдап турар. Бүгү-эвилелдиң болгаш республиканың парлалгазы, радиозу бо талазы-биле солун болгаш эргежок чугула чүүлдерни парлап, дамчыдып турар. Ынчаарга бистиң тус-тус районнарда радиодамчыдылгаларывыс бо политиктиг ужур-утказыг айтырыгны доктаамал чырытпайн турары эптежип болбас чүүл-дүр. Республиканың бүгү колхозтарында, совхозтарында, коллектив бүрүзүнде уран чүүлдүң республика көрүлдезинге белеткел ажылы чоруп турар. Ындыг турбуже, бо ажылды массага пропагандалаарынче районнуң радиодамчыдылгалары бо хүннерде кошкак ажылды чорудуп турар. Радио дамчыдылгалары ажыл-агый бүрүзүнде четпес чүүлдерни сойгалап илередиринче, ону болдурбазынче кошкак кичээнгейни салып турар.

Районнарның радио дамчыдылгаларының бо хүнде чугула сорулгазы болза, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин массага тайылбырлаары, район бүрүзүнүң партия организацияларының политиктиг, организакчы ажылын янзы-бүрү аргаларны ажыглап тургаш бүгү талалыг чырыдары болур.

Радио дамчыдылгазының күжү — партийжи удуртулгада. Ынчангаш партия райкомнары тус черниң радио дамчыдылгазының ажылын доктаамал удуртур сорулгалыг. Ол чугула ажылга журналист ажылынга сонуургалдыг, ол талазы-биле мергежээн кадрларны быжыглап, оларның билиг-мергежилин доктаамал бедилдеринче бирги ээлчегниң кичээнгейин салыры чугула.

Х. ОЙДАН-ООЛ,
СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң инструктору.

Республика типографиязында эш Михалева удуртуп турар парлакчылар бригадазының кежигүннери бо чылдың баштайгы кварталының бүдүрүлге планын 128 хуу күүсетмеш, коллективке калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Бригадага шилчип чоруур вымпелди болгаш акша шаңналын тывыскан.

ЧУРУКТА: парлаар цехте мурнакчы бригаданың кежигүннери, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары (солагай талазындан) эштер: Жингилева, Понамарева, Михалева, Марченко, Сухова, Монид олар.

Фото В. Рачковскийнии.

Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга

СУГГАТТЫГ ЧЕРЛЕРНИ ЧЕТЧЕ АЖЫГЛААР

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларында суггаттыг черлерни бүрүн ажыглаарынче улуг кичээнгейни салган. Ооң-биле холбаштыр бо айтырыг талазы-биле СЭКП ТК-ның тускай Пленуму база чаа болуп эрткен. Борта үндезилээш Барыын-Хемчик районнуң колхозтары, совхозтары беш чыл дургузунда 7000 ажыг гектар чаа черлерни суггарылгалыг кылдыр ажыглаалга киирерин планнап турар. Эрткен 1965 чылда районга суггаттыг чер 7450 ажыг гектар турган. Оон иштинден «Барлык» совхозка 4000, «Шекпээрге»—2500 болгаш «Большевик» колхозка — 931 гектар. Бир гектарга онаапштыр 15—18 центнер дүжүттү алыр деп планнаан.

Херек кырында байдал ам кандыг болуп турарыл? «Барлык» совхоз гектардан 9 центнер (суггат чок черден 3,8 центнер), «Шекпээр»—10,7 (суггат чок черден 6), «Большевик» колхоз—14 (суггат чок черден 7) центнерни алган. Моортан алгаш көөрге колхоз, совхозтар суггарылганың курлавырларын бүрүнү-биле ажыглавайн турары тодаргай-дыр.

Суггаттыг черлерден бедик дүжүт алыр планның долузу-биле күүсеттинмээниниң чылдагааны чүдел? Ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш чер ажылының тускай эртемниглери суггаттыг черлерни бүрүн ажыглаарынче чогуур кичээнгейни салбайн турар. Бо талазы-биле агротехниктиг хемчеглерни аң куду деңнелде тургускан.

Суггарылга соонда черни үндүрер ажыл кайы-даа ажыл-агыйларда чоруттунмайн турар. Суггарылганы арыктар ааңы-биле, кезектеп турган, дески чорутпас, сугну анаа-ла калбарты бадырыптар. Ооң түңнелинде тараа шөлү дески эвес суггарттынар болгаш темпизи өөжум болур.

Колхозтар, совхозтар шөлге одуругалар үндүрер 15 машиналарны эрткен чылын садып алган. Ооң иштинден «Барлык» совхозта четче эвес ажыглап турарындан аңгыда, өске ажыл-агыйларда ол машиналар анаа тургулаар. Одуругаар аайы-биле бир суггарыкчы хүнде 4 гектар черни дески болгаш эки шынарлыг суггарып болур. А одуругалар кылбайн, сугну анаа-ла калбарты салыштарга бир кижи хүнде доңгүп-ле бир гектарны суггарар.

Барыын-Хемчиктиң черинге бедик дүжүттү чүгле эки суггарылганың ачызы-биле ап болур дээрзин мурнакчы суггарыкчыларның дуржулгазы бадыткап турар. Ооң тодаргай чижектери бо-дур: «Барлык» совхозка Саая Одуй-оол удурткан суггарыкчылар звенозу эрткен чылын тарылга мурнуу чарында болгаш чайын бир катап суггаргаш, Мильрм-553 сорттуң кызыл-тазын 72 гектар черден бир гектарга онаапштыр 18 центнер дүжүттү алган.

«Большевик» колхозтуң суггарыкчызы Кара-Сал Доңгак тарылга мурнунуң суггарылгазының соонда чайын ийи катап суггаргаш, 40 гектар черниң гектар бүрүзүнден-не 20 центнер дүжүт алган. Шак мындыг мурнакчы суггарыкчыларны районнуң колхоз, совхозтарындан он-ону-биле адап болур. Ынчалзажок оларның дуржулгазын ажыглавайн турар.

СЭКП райкомунуң бюрозу болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары беш чыл планының бирги чагында суггарылгаже кичээнгейни күштелдирген. Мынчангаш эрткен чылдарга бодаарга, районнуң чамдык ажыл-агыйларындан тарылга мурнунуң суггарылгазының темпизи дүрген болгаш шынары эки чорупт турар.

Майның 25-те байдал-биле алырга, «Большевик» колхоз болгаш «Шекпээр» совхоз эрте чажар тараа культураларының тарылга мурнунуң суггарылгазын доосказ. «Шекпээр» совхоз кызыл-тас чажарын 107,1 хуу күүсеткен. Ол совхозтуң Доң-Терезин салбыры тараа культураларын бүрүнү-биле суггаттыг черде чашкан.

Суггаттыг черлерни четче ажыглаар ажыл бо хүннерде «Барлык» совхозта (директору эш Макальский, партком секретары эш Чылбак-оол, кол агроном эш Турген-оол) дүвүрээзиниг байдалда туруп турар. Суггарылганың өөжум чоруп турарының кол чылдагааны болза «Большевик» колхоз (даргазы эш Шаалы) хамык сугну бодунуң бугаларында мөөңнеп алгаш, Барлыктың суггарылга системазынче эвээш суг бадырып турарында-дыр деп, эш Макальский партия райкомунга чаргылдажып келген.

Барыын-Хемчиктиң көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң кол агроному эш Күрен-оолдуң болгаш суггарылга системазының Барлык эргелелиниң начальниги эш Трусовтуң херек кырында хынап көргениинден илерээни болза хамык ужур «Большевик» колхозтуң удуртукчуларында эвес, а тарылга мурнунуң суггарылгазын бирги хүнден эгелээш-ле организас чокка чорудуп келген «Барлык» совхозтуң удуртукчуларының четпес ажылдааның да болур. Ыланғыя совхозтуң суг ажыл-агыйының тускай эртемдени эш Требенков кымдан-даа чөпшээрел чокка аалынче чана берген. Бо совхозтуң суггарылгада ажылдап турар ажылчыннарының саны эвээш болгаш күш-ажылының бүдүрүкчүлүү дыка куду. Чижээ, № 4 бугада чүгле чаңгыс кижи суггарып турар. Ол кижи канчаар-даа кызып ажылдаарга, суг четче ажыглаттынмайн, арыктарны чире агып, оруктарда хөөлбектелип турар. Ындыг чижектерни бистер өске-даа буталарга барып көрдүвүс. «Бодунуң бажында тевени көрбейн, өжениниң бажында тевене көөр» деп, улустуң үлегер чугаазы бар. Мынчангаш, эш Макальский ажылга шаптыктыг хөй шуугаазын үндүрүп, чаргылдажыр чорууң соксаткаш, суггарыкчыларның санын көвүдедип, оларның күш-ажылының организастаашкынын бедитпишаан, ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче кичээнгейни салыры негеттинип турар.

Бо хүннерде турганы ышкаш, бир суггарыкчы хүнде арай боорда-ла бир гектарны суггарып турар болза, 5000 гектардан арткан ам-даа 3000 гектар суггаттыг черни кажан суггарып доозарыл? Мааа агротехниктиг хуусааны каржызы-биле үрээни чугаажок-тыр. А ооң ыңай чайгы суггарылгалар база бар болгай!

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ АНЫЯКТАР

Бистиң районнуң мал ажылында 185 комсомолчулар ажылдап, мал ажылының продукциязын элбекшидер дээш демиселге идепкейлиг киржип турарлар. Бо чылдың кыжынында шээр мал оолдаашкынын эки эртгиреринге аныяк сакманщиктер, комсомолчулар Светлана Аратва, Розалия Мааады (Жданов аттыг колхоз), Татьяна Ушбадак («Күш-ажылдың хостуу» колхоз), Отеур Балчый («Х Улуг хурал» колхоз), Кара-кыс Дойдаа («Найырал» совхоз) олар кижи бүрүзү 120-ден 130 чедир чаш хураганнарны доруктуруп, хоочун хойжулар биле кады ажылдап, оларның байлак дуржулгазын шиңгээдип ап келгеннер.

Сөөлгү чылдарда коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик ат дээш демисел улам калбарып турар апарган. Бистиң районда шупту 15 сүт-бараан фермалары бар, оларның 4-түг ол бедик атты чедип алгаш, ол идегелди олар күш-ажылчы чедиишкиннери биле шынзыдып келгеннер. Бо шимчээшкин ам дээштиин чидирип, массалыг эвес болуп бар чыдар деп чамдык кижилерниң чугаалап турары черле шын эвес. Ам харын ол шимчээшкин улам чаа, үениң негелдезинге дүүшкен хемчеглер биле долдунуп, бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди тургузары дээш демиселдиң кол, массалыг хевири болу берген. Ынчангаш «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туругда Чаш-Тал сүт-бараан фермазынга келген кижи ол бичии коллективтиң кежигүннериниң бот-боттарының аразында найыралдыын, демниин көрген, магадаар. Олар чүгле ажылга кызымак эвес, база хөй нити ажылынга идепкейлиг киржип, өг-бүлезинге культурлуг чурттаар, боттарының чурттап турар үезиниң сорулгаларындан, негелделериңден чыдып калбас дээш ботбилиин бедидип, кежээки школага өөренип турарлар. Ол сүт-бараан фермазының коммунистиг күш-ажыл коллективи бедик ады күш-ажылы биле бадыткап, районнуң сүт бараан фермаларының аразында калбарган социалистиг чарышка бүзүреддии биле мурнавышаан, бо чылдың бирги кварталында инек бүрүзүнден 411 кг сүттү саап алган. Ол ферманың саанчызы, комсомолчу кыс Курнаады Кызыл бодунга быжыглаан 18 инектериниң бирээзинден-не 481 кг сүттү саган.

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Торгалыг сүт-бараан фермазының аныяк саанчызы Александра Намытай бир инектен 416 кг сүттү саггаш, районнуң мурнакчы саанчыларының бирээзинге санады берген. Кызымак күш-ажылы, эш-өөрүнге үлдек-эвилең, кижизиг мөзү-шынары, хөй-нити ажылынга идепкейлии-биле Александра өөрүнүң хүндүткелин чедип алган. Ол ферманың коллективи бирги кварталдың түңнелинде нйиги черни алган.

Чурттуң бүдүрүлге черлеринде, фабрика, заводтарында хөй-хөй аныктар коллективтеринде ышкаш, сүт-бараан фермаларының аныктары база коллективиниң ат-алдары дээш шудургу демисежип турарлар. Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң Ак-Даш сүт-бараан фермазы-биле чаржып турар Үрбүн сүт-бараан фермазының аныяк, ынчалза-даа ажылынга дуржулгалыг апар чыдар саанчызы Очур Байлакай-биле бирги кварталдың түңнелдериниң дугайын чугаалашканымны үргүлчү-ле бодап келир мен. Олар ынчаарда чедиишкин чок болуп, ак-даштыглардан озалдай берген турган. «Бис бо удаада аштырзывысса-даа, чарыш биске оларның дуржулгазының ажыктыг чүүлдерин өөренип, көрүп алыр арганы берген, ам оларга аштырбас дээш кызар бис»—деп, Байлакай чугаалаан. Ону бодап ора, ферманың аныктары сорулгазын чедип алырынга бүзүрелдиг-дир деп билген мен. Районнуң сүт-бараан фермаларының аныктар коллективтери ажылының бүдүрүкчүлүүн хүн бүрүде ынчаар бедидер, ажыктыг, чаа эгелээшкиннерни бүгү тала-биле деткиир дээш ажылдап турарлар.

К. ЖАВОРОНОК,
ВЛКСМ-ниң Улуг-Хем райкомунуң секретары.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар кылдыр бистиң республикадан кымнарны депшиткени сурр чурттакчыларынга чугаалап чорууруп почтачы П. Литовченкога парторг дааскан. Кандидаттарның намдарын солуннарда парлаан. Парасковья бажыңнарга баргаш ооң дугайында тайылбырлап бериш турар. Хүннүң-не солуннарны, журналдарны дүрген тарадыр дээш Парасковья Романовнаның сагыжы дыштанмайн чоруур. Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң Кочетово суурунуң кудумчуларынга далаш чоруктуг почтачыны хүннүң-не көрүп болур. Мурнунда ном-

КЕЖЭЭ КИЖИ

чукчулар солуннарны 2—3 хонук эрткиже албайн турган болза, ам хүннүң-не ап турар апарган.

Эрткен чылын харылзаа салбырының чеже-даа почтачызы халашкан. Өөдежок ажылдааннар ажылга үр туруп шыдавас. Парасковья почтачыга ажылдап киргенде, ооң кижилерге энтиг-эвилеңи, ажылга шудургузу чонга дораан-на билдине берген.

В. ОММУҢ.

КОММУНИЗМЧЕ ШИМЧЭЭШКИННИ ДҮРГЕДЕДИР ДЕМОКРАТИЯ

СОВЕТ социалистиг демократизм дээрге, чаа ниитилелди тургузарының демократизми-дир. Совет организацияның ачызында улусчу «адакыларның» иштинге чырыкче болгаш инициативаже кайы хире чүткүл калбарып турар-дыр деп, В. И. Ленин Октябрь соонда удаваанда бижээн. Владимир Ильичиниң ол сөстерин чугаалаандан бээр эрткен чылдарның дургузунда «чырыкче чүткүл» улус массаларын көзүлбээн күш-биле хаара туткан, оларның идепкейжии болгаш инициативазы, оларның чогаадыкчы чоруу ниитилел амыдыралының бүгү адырларынга чаа көдүрлүушкүнү чедип алган.

Капитализмниг тургузугга удурланыштыр, Совет эрге-чагырга дээрге аас-кежиктиг амыдыралды мөдереддии-биле тургузуп турар массаларның боттарының шимчээшкини болуп турар. Күрүнени эргелеп башкарарын бодунуң холунга алгаш, ажылчын аңгы, ажылчы чоннар ленинчи партияның башталгазы-биле төөгүнүң чогаадыкчылары болуп, боттарының ажыл-чорудулгазын чаа утка-шынар-биле долдуруп турар. Кижи бүрүзүнүң бүгү аргаларын болгаш талантыларын илередиринге кызыгаар чок делгемни улустуң мурнунга совет тургузуг ажыдып берген.

Социалистиг демократияның бо онзагай чүүлү СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлеринде тода илереттинген. Совет тургузугну улам ыңай быжыглаарының, социалистиг демократияны бүгү хемчег-биле хөгжүдериниң чугулазын съезд чугулалап демдеглээн.

XXIII съездиниң шиитпирлерин күүседиринче совет улусту мобилизаставышаан, партия коммунистиг тургузуушкунуң амгы үе-чадазында бистиң чуртувуска боттандырар ужурлуг ол чаартылгаларының ханы утка-шынарын болгаш аажок улуг ужур дузазын долузу-биле илередип турар. Экономиканы эргелеп башкарының сайзыраңгайжыдарынче партияның алган угланыышкыны, планнаашкынның чаа системазынче шилчилге, экономиктиг быралар ны болгаш материал талазы-биле идиг бериишкинин калбаа-биле ажыглаары, бүдүрүлгелерниң ажыл-агый талазы-биле бот тускайлаң чорууң калбартыры — бо бүгү болза ниитилел харылзааларын сайзыраңгайжыдарынга, социалистиг демократизмни хөгжүдеринге, демократтыг нормаларны быжыглаарынга база бурунгаар улуг базым болур. Совет төлээлелге органнарының ролю бедип база ажыл-агый тургузуушкунунуң адырынга хөй-нити организацияларының болгаш бүдүрүлге коллективтериниң киржилгези калбарып турар.

Ажыл-агыйга күрүнениң чаңгыс аай удуртулгазын тус черниң калбак инициативазы болгаш массаларның чогаадыкчы идепкейжии-биле партия шуут холбаштырбышаан, ажылчы чоннарның бот сагылга-чурумун бедидерин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң доктаамал - өзүлдезинге, экономиканың чайгылыш чок көдүрлүушкүнүнге, чеди чыл планын чедиишкинниг күүсеткенинге оларның сонуургалын чедип ап келген болгаш ап-даа турар.

«Кажан крепостниктиг сагылга-чурум чокта ажыл-агыйны чорудуп болбас, кажан чаңгыс сагылга-чурум — эрии-шаажы бар үе турган, ынчаарга ам, совет эргилдениң үезинден эгелээш, социалистиг революцияның эгезиниң үезинден бээр сагылга-чурум мырыңай чаа эгелерге, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның организастыг чо-руунга бүзүреддиң сагылга-чуруму, эш-хуузунуң сагылга-чуруму, кандыг-даа янзы хүндүлежилгениң сагылга-чуруму, демиселге бот тускайлаң чоруктуң болгаш инициативаның сагылга-чуруму тургустунар ужуралгэ деп. В. И. Ленин айтып турган. (Чогаалдарының бүрүн чыындызы, т. 36, арын 500).

Чурт чаа беш чылдың эгелээн, ажыл-агыйның чаа реформазының артык күштери практикага илереттинип турар амгы байдалдарда совет кижилер боттарының хүлээлгелерин улам улуг инициатива-биле күүседип, бүдүрүлге планнарын ажылдап кылырынга, оларны амыдыралга боттандырар дээш контрольга идепкейлиг киржип турар. Арыг орулга, мактап шаңнаарының фондулары ышкаш, ындыг экономиктиг быралар бо угланыышкынга чугула идиг болуп турар. Ажылчы бүрүзүнүң ажыл төлевиринин хемчээлин бүдүрүлгениң бүгү коллективиниң ажылының түңнелдери-биле хамаарыштыр тургузары оларның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейиниң өзүлдезинге дузалап турар.

Боттарының күш-ажылының түңнелдеринге ажылдакчыларның материалдыг сонуургалы биле чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң темпилерин күштелдирериниң эргежок чугулазының аразында бот-бодундан хамаарылгалыг диалектиг харылзаалы социалистиг демократияның алыс бүдүш-шынарындан болуп турар. Социалистиг демократия совет кижилерниң хуузунда эрге-ажыктарын ниитиниң эрге-ажыктары биле шуут таарыштыр холбаштырып, чурттуң байлааш доктаамал көвүдедиринче болгаш аңаа үндезилээш амыдыралдың материал, культурлуг деңнелин бедидеринче оларның чүткүлүн күштелдирип турар.

• • •

ЧООКТА чаа бир америк журналист «Вашингтон пост» солунга парлаан чүүлүнге ССРЭ-ни тергиин күрүне деп адаан. Хожудангай чоруктан депшилгеже аажок улуг бурунгаарлаашкынны боттандырарынга, шаанда ядараңгай, дүрөнги чораан Русьту «тергиин күрүне»— күчүлүг индустрияның болгаш механизастаан улуг көдээ ажыл-агыйның чуртту кылдыр хуулдурарынга бистиң улузувус ёзулуг-ла аажок улуг күжениишкиннерин үндүрген. 1964 чылда бүгү совет үлетпүрүнүң ниити продукциязының хемчээли дайын мурнундагы деңнелден 56 катап ашкан. 1950 чылдыы-биле деңнээрге 1965 чылда совет үлетпүр кадны 5 катап, прокатты барык 5,5 катап, тракторларны 11 ажыг катап, электроэнергияны 10,5 катап хөйну бүдүрген. Чурттуң национал байлааның чугула кезии болур бүдүрүлге фондулары чеди чыл дургузунда барык ийи катап көвүдээн. Чеди чыл иштинде ССРЭ-ниң национал орулгазы 53 хуу өскен.

Совет эрге-чагырга билиглерже орукту бүгү ажылчы чоннарга ажыдып берген. Ам чурттуң улус ажыл-агыйының болгаш культуразының янзы-бүрү адырларында 12 миллион ажыг тускай эртемниглер ажылдап турар, оон иштинде 5 миллион хире дээди эртемниглер бар. ССРЭ-де нити эртемниң 214 муң школалары ажылдап, оларда 48 миллион ажыг кижи өөренип турар.

Бистиң улузувустуң материалдыг байдалы соксаал чокка экижип турар. Сөөлгү чеди чылдарның дургузунда 550 миллион дөрбелчин метр ажыг чуртталга шөлүн тудуп, ажыглалга киирген, ол болза Совет эрге-чагырганың эрткен бүгү чылдарының дургузунда тутканы-биле деп дээни ол.

Экономиканың шапкын хөгжүлдезиниң, аңаа үндезилээш совет улустуң чаагай амыдыралының өзүлдезиниң темпилериниң дүргедээни — хөгжүп турар совет демократияның боттуг үндезини болуп турар шугуму бо-дур. Беш чыл планын амыдыралга боттандырары, СЭКП ТК-ның март болгаш сентябрь Пленумнарының шиитпирлерин чайгылыш чокка күүседири совет кижилерниң өзүп турар материал болгаш угаан-бодал херегледерин улам долу хандырар. Чаа беш чылда улустуң херегледиинге киирер материалдыг кежиктерниң нити түңү эрткен беш чылдар дургузунда немелде өзүлделен 1,7 катап ажар. Экономиканың, культураның, эртемниң чечектелишкининиң, улустуң чаагай амыдыралының доктаамал бедидириниң үнер дөзү болур социалистиг тургузугнуң артык күштерлиниң херечизи ол-ла болгай!

Социалистиг демократияның хайгыдыкчы күжүнүң өскенинден коргуп девидээн империалистер болгаш оларның идея талазы-биле чалчалары совет корум-чурумнарны кандыг-даа янзы-биле бужартадырын оралдажып, буржуаз тургузугнуң хоозун чүүлдерин мактап турарлар. Олар капитализмни «хостуг делегей», чечектелип турар бүдүрүлге ээлелиниң ниитилели, «бүгү-нити чаагай чоруктуң» курунези деп

ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ БУЛУҢ

БУЯННЫГ КИЖИЛЕР

1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларын Тываның ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле бир демей деткип, ону амыдыралга боттандырар дээш, улуг хей-аът кириишкиннig ажылдап, баштайгы часта туржуп турарлар.

Мында Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң Дөң-Терезин салбырында ажыл-ишчи хереэженнерниң улуун чижек кылдыр кирип болур. Кайда, кандыг ажыл хайныгып турарыл, мында не-хереэженнерниң күш-ажылы, угааны, туңнугур, көрүнгүр мергежилдиг холдары дегбейн турар чер чок.

Доозарының, шилчиирниң шинтпирлиг хүннери школаларда эгелээн. Мында не хереэженниң улуу улуг. Чаш урут челбиге берген. База-ла не кижи эвилең чымчак холу-биле аргалап, өпейлеп орар... Бо буянныг кижилер бүдүрүлгеге, ажыл-агыйда, культура тургузуунда улуг күш. Бистиң салбырда 240 ажыг не-хереэженнер бар. Оларның 189-у ажыл-агыйның эң харыысалгалыг участоктарында эр кижилер-биле домей туржуп турар.

Салбырда хереэженнер чөвүлели планныг ажылдап, үе-үениң чугула айтырыгларын хуралдарга чугаалажып, күүселдезин четкип алырын дуруумчуткен.

Хереэженнер чөвүлелин активке даянмышаан, аныяк коммунист Сат Долума биндилиг удуртуп, хереэжен чоннуң культура болгаш күш-ажылдың фронтузунче мергежилдиг баш-карып турар.

Хереэжен чоннуң ортузунга чамдык ажылдарның эки чоруттуунун турарын чугаалаары өөрүнчүг. Эртен өөредилге чылында культура болгуну 9 везек черге 32 шактыг өөредилгени чедиишкинниг доосакан. Аңаа 135 хереэженнер киржип, янзы-бүрү чаа чүүлдерни өөренип алганнар. Аңаа башкы коммунистер О. Д. Кучаа, О. М. Бызыр, Сат Чечекмаа эң идепкейлиг ажылдап, хереэжен чоннуң сеткил-сагыжын кичээл санында чаа-чаа билиглер-биле өөртүп келгеннер. Ооң түңнелин чооктa чаа үндүрүп, хереэженнерниң уран-холдар делгелгезин организастааны солун болган. Аңаа сыраан ширтектен эгелээш, укка чедир 32 янзы-бүрү кылыглар делгеттинген.

Хереэженнер чөвүлелинде идепкейлиглерниң саны өскен. Оларга С. Оолак, О. Барыкмаа, Д. Зина, О. Бадываа, Ичин, О. Зоя болгаш өскелер-даа хамааржып, онаашкан ажылдарынга шолбаннар болу бергеннер. Мал ажылында 80 ажыг хереэженнерниң мергежили өзүп, улуг чедиишкиннерни чыл келген түңнүм чедип ап турары өөрүнчүг. Чооктa чаа күш-ажылдың Кызыл туг ордени-биле шаңнаткан Оржак Маажап мал ажылынга 10 ажыг чыл иштинде эки ажылдап, күрүнеге хөй дүк, хөй чаш мал төлүн бергени өскелерге үлегер-чижек болуп турар. Ол не хавыяаны хүлээп ап тура бо чылын 100 хойга онааштыр 110 хураганны камгалап албышаан, бир хойдан 2 килограмм дүктү кыргып алырын хүлээнген. Ол ышкаш хөй уругларны эки кижизиткен — олар ам шуптy ажыл-албанда. Не Оржак Өшкү-Саар төрүүр 100 хойдан 105 хураганны, бир хойдан 2 кг дүктү алырын аазаан. Ындыг малчыннарга М. Белекмаа, О. Сендажы, О. Зоя болгаш өөн-даа өскелер хамааржыр.

Бо чазын суур чаагайжыдылгазы Дөң-Терезинге кайы-даа чылдардан дээре болган. Ол ажылга база-ла хереэжен чоннуң киржилгези улуг. Суурда 200 ажыг теректерни олурткан. Эмнелге, клуб, школа, контора чаны чаагайжыттынган. Ол ышкаш хуу бажыңнар чанында база дыка хөй терек тер ээлдек хайгааралда турлапкан. Суурда кино механиги, 11 класс доосакан аныяк кыс Хомушку Марина бодунуң кызымаккай ажылы-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Мурнунда чүгле школачылар кинолап турган болза, ам квартал, кудумчу аайы-биле бөлүк кинолаашкынны организастаан. Уругларын кижизидеринге, оларның эки өөредилгези дээш хүн-бүрүнүң сагыш салып турар не-хереэженнер суурда хөй. Ол болза О. Тас, О. Бөтүк, О. Бавуу, М. Ичин, Б. Хорлут болгаш өскелер-дир.

Суурда ам 25 өрүннүт уруглар яслизи ажыглалдa кирер четкен. Ол ажылга О. Бораң, Оралмаа олар идепкейлиг киришкен. Бо салбыр ногаа талазы-биле улуг ажылдыг салбыр. Мында база-ла хереэжен чоннуң ишчи холу киришкен. Мурнакчылар Айыыр, Караш, Эртине, Чүгзүр олар-дыр. Эш Сат Долума эргелекчилээн кодээ библиотекадан 5 кезек черде кожуп чоруур ном саннарын тургускан. Мында 110 ажыг номнар бар.

Хереэженнерниң Бүгү-тыва хуралынга чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлеринге чалгыннанган бистиң хереэженнеривистиң бүдүрүлгениң бүгү-ле адырларында кызымаккай туржуп турары өөрүнчүг болгаш чоргааранчыг-дыр.

А. ДОПЧАА.

Улам экижидер

«Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырының хереэженнериниң отчёт соңгулдалыг хуралы болган. Совхозта партком'нуң болгаш ооң салбырда эге организациязының удуртулгазы-биле хереэженнер чөвүлели чамдык ажылдарны кылып чорутканын илеткелчи болгаш санал бергеннер айыткан. Чөвүлел амыдырал-чуртталанының, культураның, совхоз бүдүрүлгезинге хереэженнерниң киржилгезиниң айтырыгларын шиитпирлежиринге идепкейлиг киржип келген. Хереэженнер боттарының күжү-биле суурнуң чурттакчыларынга 2 удаа концертти көргүскен. Уран кылыгларының делгелгезин организастаан, бажыңнар аразынга шилчиир чоруур «Эң эки культурлуг бажың дээш» вымпелди тургускан.

Ооң биле чергелештир планны чогаадып тураа-даа, ол ёзугаар ажылдавайн, ажылчыннарның материалдыг хандырылгазынче кошкак сагыш салып, ийи-чаңгыс арага-дарыже хандыыр не-хереэженнер-биле четпес ажылдап, уруглар садының ажылын холга албайн, столовая сегидер дээш дээштиг хемчег албайн келгенин чидии-биле шүгүмчүлээн.

Салбырның хереэженнери удавас болур хереэженнерниң Бүгү-тыва хуралынга болгаш Октябрьның 50 чылынга чедиишкиннig ужуражыр дээш шудургу ажылдаарының онаг-планнарын тургузуп, ап чорудар культура-массалыг хемчеглерни хүлээп алганнар.

О. ТАЛАА,
Улуг-Хем район.

АЖЫКТЫГ СЕМИНАР

СЭКП-ниң Өвүр райкому болгаш ооң кплдистери районнуң хереэженнер чөвүлелдериниң болгаш бөлүктериниң, секциялар удуртукчуларының ийи хонук семинарын организастап эрттирген. Аңаа иштизи биле 24 хереэженнер киржип, янзы-бүрү темаларга 10 лекция-беседаларны дыңнап, семинарның түңнелин дуржулга солчулгазы-биле эрттиргени амыдырал биле холбаалыг болган.

Семинарга «Партияның XXIII съездизиниң түңнелдери», «Районнуң ажыл агыйының сорулгалары», «Хереэженнерниң овурлевири болгаш совет литература», «Тематиктиг кежээлерни канчаар эрттирери» деп темалыг лекциялар бедик идей-политиктиг болгаш солун болган. Оларга чедиишкиннерни демдеглевишаан, саанчылар-биле хереэженнер чөвүлелдериниң ажылының кошкаан, саанчыларның иштинде коммунист хереэженнерниң эвээжин, сүт планын күүсетпейн турарын база район төвүнде культура университединиң программазын доспайн барганын онзалап айыткан.

Торгалыг ортумак школазының эге класстарының башкызы Дембрел Раданың «Хуралды канчаар эрттирзе организастыг болурул?», «Кызыл туг» колхозтуң хереэженнер чөвүлелиниң даргазы Донен Ниманың «Актив-биле ажыл» база «Коммунизмче оруук» колхозтуң садыгжызы Монгуш Тооруктуң «Секциялар-биле ажыл» деп темаларга дуржулга солчулгалары ажыктыг болгаш солун болган.

Чоокку хүннерниң иштинде районнуң хереэженнери соңгулдаларга, хереэженнерниң Бүгү-тыва хуралынга ажыл-ишчи чедиишкиннig ужуражыр дээш күженииишкиннig ажылдап кирипкеннер.

Б. КАРАСАЛ.

Тыва АССР-ниң культура Министерствозунуң чөвүлели чоокку ийи (1966—1967) чылда кадрларны белеткээриниң болгаш оларның мергежилин бедидер хемчеглерниң дугайын чооктa чаа чугаалажып көрген. Тускай эртемниг кадрларның саны мурнунда чылдардан дыка көвүдээн. Республиканың культура албан черлерин тускай эртемниглер-биле четчелээрин барымдаалааш, культура министерствозу бодунуң шугуму-биле республикадан дашкаар дээди болгаш тускай ортумак өөредилгеге черлеринче чыл бүрүде-ле аныяк оолдар, кыстарны өөредип чорудуп турар. Амгы үеде Кызылдың музыка училищезинде 201 кижи өөренип турар. 1966—1967 чылдарда ону 70 ажыг кижи доозуп үнер. Ол ышкаш республикадан дашкаар дээди болгаш ортумак өөредилгеге черлеринде 70 ажыг тыва оолдар, кыстар өөренип турар. Оларның иштинден чоокку ийи чылда 40 ажыг кижи доозуп келир.

Культура министерствозунуң чанында бир чыл хуусаалыг курс кодээ библиотекалар ажылдакчыларын болгаш бапистерни белеткеп үндүрүп турар.

Ындыг болза-даа кадрларны белеткээринде болгаш олар-биле ажылда четпестер хөй. Ынчангаш бо дугайында айтырыгны Культура министерствозунуң чөвүлелинге чугаалажып көргени ол. Ол талазы-биле кандыг хемчеглер ап чоруттунарыл ынчаш? Чоокку ийи чылдың дургузунда республиканың хөгжүмшин театрынга 30 ажыг, Кызылдың музыка училищезинге 25, музыка школаларынга башкылаар 30 ажыг, культура-чырыдылгазын албан черлеринге ажылдаар 70 ажыг кижини чурттуң дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринден алырын шиитпирлээн. Кадрларның билиг-мергежилин бедидериниң талазы-биле ажылдар чоруттунар. Чижээ, Культура бажыңнарының директорларының, кодээ клубтар эргелекчилериниң, библиотекарьларның семинарларын доктаамал эрттирип турары көрдүнген. Хөй-хөй культура ажылдакчыларын республикадан дашкаар билиг бедидериниң курстарынче чорудар. Оон аңгыда ортумак эртемниг клуб, библиотека ажылдакчыларын дээди өөредилге черлеринге бот-өөредилге-биле өөредириниң эргежок чугула хемчеглерин ап чорудар.

1966—1967 өөредилге чылдарында Кызылдың музыка училищезинге 120 оолдар, кыстарны өөредири-биле хүлээп алыр. Оон-биле кады бо училищениң чанынга клуб ажылдакчыларын белеткээр тускай салбырны ажыдар. Бо чорук болза, Тывага культура ажылдакчыларын көвүдедиринге болгаш оларның мергежилин бедидеринге улуг идигни бээр. Бо чылын республикадан дашкаар дээди болгаш ортумак өөредилгеге черлеринче 65 кижини өөредип чорудар дугайында Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң дилээн РСФСР-ниң Культура министерствозу хүлээп көргеш, оларны конкурстан дашкаар хүлээп алырын чөпшээрээн.

Амгы үеде Совет Эвилелиниң хоорайларының дээди, ортумак өөредилгеге черлеринде культураның, уран чүүлдүң келир үедеги ажылдакчылары чедиишкиннig өөренип турар. Чижээ, Ленинградтың театр, музыка, кинематография институдунда Иван Комбу, Иркутсктиң уран чурулга училищезинде Светлана Севил, Новосибирск консерваториязында Виктор Тока, Фрунзениң хореография училищезинде Надежда болгаш Галина Бажын-оол угбашкылар, Чөөн чүктүң культура институдунда Монгуш Данар-оол, Москва консерваториязында Н. Красная болгаш оон-даа өскелер ындыгларга хамааржыр. Чоокку чылдарда олар өөредилгезин доосакаш, төрээн Тывазының чечектелиишкини дээш боттарының билиин бараалгадыр.

Тываның культура албан черлеринге хөй чылдарның иштинде ажылдап келген, чоннуң бедик хүндүткелин чаалап алган культура ажылдакчылары бистиң республикада хөй. Чижээ, Бай-Тайга районнуң Мугур-Аксы библиотеказының эргелекчизи Саая Самбуу, Чадаананың музыка школазының директору Семен Бухтуев, Шагаан-Арыгның музыка школазының башкызы, бот-тывынгыр композитор С. Базыр-оол, Эрзин районнуң Бай-Даг библиотеказының эргелекчизи Бүске Эренчина, Кызылдың Гайдар аттыг уруглар библиотеказының эргелекчизи З. Стрельковская, Тожунуң Адыр-Кежиг клувунуң эргелекчизи Хомушку болгаш оон-даа өскелер боттарының харыылап турар ажылын чогуур негелделер ёзугаар эки тургускан.

СЭКП-ниң XXIII съездизи культура ажылдакчыларының мурнунга кандыг улуг-чаагай сорулгаларны салганы билдинип. Ынчангаш партияның төөгүлүг съездизиниң салган сорулгаларын күүседири, оон шиитпирлерин ажылчы чоннуң ортузунга калбаа-биле пропагандалаары культура ажылдакчыларының ыдыктыг хүлээлгези болу берген.

М. ЧАМЗЫРЫҢ,
Тыва АССР-ниң культура министерствозунуң кадр талазы-биле инспектору.

КАДРЛАР БОЛГАШ ОЛАР-БИЛЕ АЖЫЛ

Кыйгырыг сорук киирген

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң колхозчуларының суур чаагайжыдылгазының талазы-биле кыйгырыын Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң бүгү эр, хереэжен колхозчулары деткип, боттарының төрээн колхозунуң төвүн, сүт-бараан фермазын, хову турлаан, хойжу бригадаларының төптерин ногаанчыдып сайзыратпышаан, чарыштың тиилекчизи деп бедик атты салбас дээш шудургу ажылдап турарлар.

Колхозтуң бүгү эр, хереэжен колхозчулары соолгу үеде элээн ажылдарны кылып чорутkan. Суурнуң төвүнде 2,5 га хемчээлдиг стадионну долгандыр херимнээш, ооң иштин долгандыр 1000 янзы-бүрү ыяштарны болгаш 300 ажыг чодураны улуг, биче Аңгатылардан әкеп олуртуп тараан.

Колхозтуң баштаар чериниң конторазының чанында делгем шөлде янзы-бүрү ыяштарны тараан селгүүстээшкин сады база тургустунган. Ону эрткен чылдан эгелеп сайзыраткан. Бо чылын колхозчуларның садында 3000 ажыг ыяштарны немей олурткан, ооң суггарылгазын эртениң-не чорудуп турар. Ам мында кат сыптарын тарыыры уламчылап турар.

— Эрткен чылын бистиң садывыска тараан 1000 ажыг ыяштарывыстан чаңгыс-даа ыяш катпаан чүве. Бо чаа тараан ыяштарывыстан чаңгыс-даа ыяш кадырбас бис, ону кадырттпазының аргазы — суггарылганы чөп чорударындан хамааржыр — деп колхоз даргазы эш Шаалы чугаалап турар.

Стадионнуң иштики дериглеринде бут бөмбүүнүң, хол бөмбүүнүң, баскетболдуң, теннистиң шөлдери, чадаг чарыштың оруктары, черниң узун, бедиин халыырының черлери чоокку хүннерде таарыштыр кылдынган турар. Кышкы үеде спорт ажылын доктаамал чорударынга школаның спорт залын чаа өөредилге чылының эгезинде ажыглалга база киирер.

Суурнуң иштинде чурттаалганың, албан черлериниң, культураның тудугларын бо чылын база планнаан. Ам ол тудуглардан почта салбырының, магазинниң, бус-биле ажылдаар чунар-бажыңның, тускай эртемниглерге ийи-ийи аал ишти чурттаар ийи бажыңнарның хаваларын коммунист эш Саая Стайга удурткан тудуг бригадазы доосакан. Ам өске дериглелерин кылып доозарының ыырында. Хову турлаанда чаа чунар-бажыңны бо чазын ажыглалга киирген болгаш механизаторлар ээлчегден келгеш дораан-на чуна шаап алырлар.

Мал ажылында ажылдап турар колхозчуларның амыдырал-чурттаалгазын экижидер, культурлуг дениелин бедидер дээш боттуг хемчеглерни колхозтуң баштаар чери, партия организациязы доктаамал сагыш салып, малчыннарга 5 чаа бажыңны, 6 чаа өгнү дерип кылып бээр. Ам 3 бажыңны, бир өгнү бүрүн доосакан. Малчыннарга чурттаалга бажыңнарын тударының шалыпкын чорун турары 14 кижи составтыг коммунист Саая Хирлиишке удурткан комплекстиг автозвенодан кол хамааржыр. Оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган.

Өг ыяжын болгаш ооң хараачазын чазап кылырынга Хомушку Оолакай ашак шудургу киржип турар. Оолакай Севекович эрткен чылын малчыннарга 6 өглерниң ыяжын эки шынарлыг кылдыр кылып берген.

Өтте хереглээр 35 төгериик столду ол столдуң хемчээлинге таарыштыр кылган табуреткаларны, 35 ширээни кылып доосакан, ам будуп турарлар. Бо бүгү чүүлдерни кожеринге таарымчалыг, чиик, үрелбес кылдыр кылганы кончуг таарымчалыг.

Суур чаагайжыдылгазынга, колхозчуларның культурлуг амыдыралын бедидеринге колхозта хереэженнер чөвүлели улуг рольду ойнап, колхозтуң баштаар чериниң, партия организациязының база бир даянып күжү болу берген. Суурну чаагайжыдып сайзырадырынга Саая Долгарның, Хомушку Маштайның удурткан 60 кижи составтыг хереэженнер болуу ажылдап турар.

Колхозчулар боттарының бажыңнарының участоктарынга картофель, огурец, помидор болгаш өске-даа ногаа аймаан олуртуп тарыырынга чаңчыгып өөренген, ооң ажыын экидаа билирлер. Помидорнуң рассадазын ам дыка хөй бажыңнарда өстүр-гүлээн. Ногаа аймаан тарыырын, кажан олуртуп эгелээрин, ажаарын кварталдар аайы-биле өөренип турар. Колхозтуң баштаар чери рассада кылбаан чамдык колхозчуларга колхозтуң ногаа звенозунуң өстүрүп турары рассададан садарын база-ла планнап турар. Ынчангаш бо чылын колхоз төвүнде чурттап турар колхозчулар барык шуптузу картофельди болгаш ногаа аймаан тараан турар.

Районнуң өске ажыл-агыйлары «Большевик» колхозтуң бүгү эр, хереэжен колхозчуларының үлегер-чижээн ап ажылдаары күзенчиг.

С. КОМБУЙ-ООЛ.

Конкурска

«Шолээн чугаа» деп фотоэтюд.

ЧУРУКТА: Тожунуң сураглыг хереэженнери Ленин ордениниг аңчы Серен Бараан биле тракторист Шаңмын-Нек.

Автору Ч. Нгра-Куске.

Мурнуку четпестерни катаптавас

Эрткен чылын Бай-Тайга район (Мөңгүн-Тайганы санаваска) күрүнеге 119,9 тонна дүктү дужааган. Ооң чүгле 18,2 хуузу арыг, арткан боктуг, меринос, тыва хойлар дүгү холушкак болган. Ооң түңнелинде районнуң колхозтары, ылангыя «Тээли» совхоз улуг карылгалыг болган. Чаңгыс чижектен көрээлиңер. «Тээли» совхозтуң саткан 41260 кг дүгүнүң 32,5 хуузу арыг, а артканы доврак, өдек-биле боктаткан, барын дүктү бодуун дүк-биле холуй суп, кыргыкчыларның харысаалга чогу-биле дүктү кыргырда дээзүнден ийи катап кескенинден дүктүң өртээ кудулаан, ынчангаш совхоз 5938 рубль когараалдыг болган.

Эрткен чылын дүктүң шынарының кудулаан чылдагааннары мындыг:

1. кыргылда эгелээриниң мурнунда хойларны уксаа аайы-биле үнерин багай организастаан;

2. районнуң девискээринге хаттыг апрель, май, июнь айларда хойларны бурулааш өдектиг, доврактыг кажааларга кажаалап турган;

3. ажыл-агыйлар чыл бүрүде хой кыргылдазынга ажылдап, ол ажылга мергежээн кижилерни тургуспайн, а чыл бүрүде чаа, дуржулгага чок кижилерни бо ажылче хаара тудуп турган;

4. хой кыргылдазын чогуур үезинде чорутпайн, дүктүң чунгаа чедишпээнде азы хой түлеп эгелээнде чорудуп турган;

5. кыргаан дүктү сорт аайы-биле шоодайлавайн база довурактыг шоодайларга дүктү суп турган;

6. классировщиктерниң семинарларын эрттирбейн, оларның ажылын четпес удуртуп турган.

Дүктүң үнезиниң сорт аайы-биле кудулаарының чылдагааны мындыг-дыр, ам дүктүң янзы-бүрү байдалдыг турда үнезиниң дугайында каш сөс. Бүдүн руно кылдыр кыргыттынган, I класстың, хир-чам чок арыг тыва хой дүгүнүң бир килограммының өртээ 2 рубль 88 кол. болур, а ол дүктү кезек-кезек кылдыр орбалап каапарга 73 коп. кудулаар. Бир эвес ол-за дүк өдек-биле боктаы берген болза, үстүнде үнезинден 5—10 хуузу казааш төлээр. А кажан барын дүк бодуун дүк-биле холужа бээрге, I класстың өртээнден 15 хуузу казыыр. Үстүнде адаан четпестер шупту хары үгда болур болза, 25 хуу чедир казыыр.

Ынчангаш күрүнеге дужаар дүктүң шынарынче сагыш салыры кадарчыларның, зоотехниктерниң, мал эмчилериниң, ажыл-агый удуртукчуларының хүлээлгези болур болгаш бо чугула ажыл ажыл-агыйның экономиказын улам ындай быжыглаарынга идиг болур деп чүвени кижи бүрүзү билген турары чугула.

Х. КАҢ-ООЛ.
Бай-Тайга районнуң белетнел конторазының инструктору.

чулчуруп турарлар. «Нью-Йорк таймс» солун «бодунуң хосталга манифезин чогаадыр болгаш ону коммунизмге удур тургузар» деп буржуаз чазактарны каш удаа кыйгырып келген.

Американың Каттышкан Штаттарында «демократтар» улустарга кандыг хосталганы аазап турарыл? Оларның «манифези» хосталганы сөс кырынга аазап, херек кырында каш санныг монополистерден ажылчы чоннарны араатанзыг дарлаарын бадыткап турар деп чүве бүгү кижилерге билдингир болган. Демократия дугайында хоозун сөстер-биле аңгыларның дең эргелиг эвеин, расизмниң калчаараашкызын. Вьетнамда дээрбечи чоруктунда газтарны, өртендирер бомбаларны ажыглап турарын, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың хөй-хөй чурттарында кара туразында аажылалды чажырып, чаап турар. Каттышкан Штаттарның «хосталга» дээр чүвези кырын олүрерниң чөпсээнге, кижи төрелгетенге термоядролуг дайынның халавы-биле кыжанырынга, улустуң хөй миллион болгаш хөй миллиард херелгилерни Пентагоннуң төтчеглээринге хосталга болуп турар.

«Хосталга» деп сөс-биле кандыгдаа кажарлааашкын, кандыг-даа оптуг аргалар империализм араатаннарының араатанзыг чоруун, буржуаз демократияның улуска удур утка-шынарын ажылчы массалардан чажырып шыдавас.

Чүгле социализм улус чоннга демократияны калбаа-биле хандырып, мөлчүгделдиң болгаш дарлалдың бүгү хевирлеринден хостап, хостуг амыдыралдың чаагай чоруун кижилерге берип турар. Ажылчы чоннарның күзел-соруун болгаш чүткүлүн илерегейлевишаан, социалистиг демократия эң не кижизиг, гуманныг демократия болуп турар. Буржуаз демократиядан ылгалыштыр, социалистиг демократия ажылчы чоннарның дугайында, конституция-биле магадылаан эргелерни болгаш хосталгаларны камгалаар дугайында сагыш салышкын-биле сиңникен.

СОЦИАЛИЗМНИҢ тиилээн чурттунда эрге-чагырганың бүгү чадалар органнарын бүгү улустуң эрге-ажыктарын илергейлээн ёзулуг демократтыг соңгулда хоойлузунга үндезилээш тургузуп турар. Ынчаарга капиталистиг ёзу-чурумнарның камгалакчылары ССРЭ-де Советтерниң депутаттары болур арганы чүгле коммунистерге болгаш партия-совет ажылдакчыларынга тыпсып турар дээр чүвени чулчуруп турарлар.

Бир эвес фактыларны ап көөр болза, буржуаз пропаганданың олдаа база ындыг янзылыг өске-даа бадыткалдарының хоозуну дораан көстү бээр. Бистиң чуртувуста Советтерниң депутаттарынга чоннуң бүгү бөлүктериниң төлээлекчилериниң, ооң иштинде коммунистерни болгаш партия кежигүнү эвестерни соңгуп турарын боттуг чүүл көргүзүп турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының составын чижек кылдыр ап көрээли. 1962 чылдың мартта күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга 1.443 депутаттар соңгуттурган. Оларның 24.2 хуузу партия кежигүнү эвестер болган.

Капитал хартаачыларының эрге-ажыктарын камгалаан буржуаз демократиядан бистиң демократиявыс үндезини-биле ылгалдыг. АКШ-тың конгрезинде чаңгыс-даа ажылчын, фермер азы бодуун албан хаакчыт чок деп чүве билдингир. Америк демократия деп чүл, ооң мурнунга бистиң совет демократиявыстың артык күштери кандыгыл, ол дугайын Москва чоогунда «Звенигородский» совхозтуң саанчызының уруу болгаш болу база-ла саанчы делегат Люба Сысоева СЭКП-ниң XXIII съездизинге дыка тода чугаалаан. Америк сенаторлар биле ужурашкан дугайында бодалын чугаалап турган, ооң медеглээни болза:

— Демократия дугайында хөй чүвени чулчуруп-даа, боттарының америк тургузуун мактап-даа турганнар. Ынчалза-даа борта тула бергеннер. Чүнү кылып турар сен? —деп мендеен айтырдылар. РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады мен, а тускай эртемим — саанчы деп харыыладым. Ынчаарда оларның арны безин хуула бергенин ам сактып тур мен. Ол база-ла билдингир. Оларның конгрезинде саанчылар чок, соңгудар арганы саанчыларга ында демократия бербейн турар...

Америкага Люба чүгле бодунуң холун көргүзер эвес, харын база кежээ бир фермерниң инектерин саар ужурга таварышкан. Ажылчын кижи хереттен парламент кежигүнү болу бергени кандыг-бир хаая болур чүве ышкаш кылдыр Каттышкан Штаттарның бөдүүн кижилеринге сагындырар. Биске ол дээрге, черле болур ужурлуг болуушкун-дур, демократияның характерлиг онзагай чүүлү ында.

Улустуң соңгаан кижизиниң нүүрү-биле чаа хевирниң күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчызының илерей турарын көрүп турар-дыр бис, бодунуң күрүне хүлээлгелерин күүседири-биле бүдүрүкчү күш-ажылын ол дүүштүрүп турар. 1918 чылда В. И. Ленинниң бижээни болза: «Бистиң эчис сорулгавыс бүдүрүкчүлүг ажылдың 8 шак «урогуну» эрттирген соонда ажылчы кижи бүрүзү күрүне хүлээлгелерин халас күүседири болур: олче шилчиишкин онза берге, ынчалза-даа социализмниң тиилелгезинге чедир быжыгарының үндезини чүгле ол шилчилгеде». (Чогаалдарының бүрүн чыындызы, т. 36, арын 204).

Совет чуртта депутаттарның социал составы — ёзулуг улусчу эрге-чагырганың илередиишкини болуп турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң VI чыыжының 1.443 депутаттарының иштинден 646 кижи бүдүрүлгеде шуут ажылдап турар ажылчыннар болгаш тараачыннар болуп турар. 1963 чылда эрге-чагырганың чер-чер органнарынга соңгуттурганнарның 60 хуузу ажылчыннар болгаш тараачыннар, а оон өскези чоннуң иштинден үнген интеллигенцияның төлээлекчилери болуп турар.

Бистиң совет демократиявыс улус массаларының политиктиг идепкейжизиниң доктаамал өзериинге бүгү аргаларны ажыдып берген. Бир эвес 1926 чылда кодээ болгаш хоорай Советтериниң соңгулдазынга соңгукчуларның чартык кезиинден биче-ле ажыы киришкен болза, 1929 чылда — 63,5 хуузу, 1931 чылда — 72,1 хуузу, 1934 чылда — 85 хуузу, 1939 чылдан эгелээш соңгукчуларның 99 чедир болгаш ооң хөй хуузу соңгулдага киржип турар.

Советтер — чүс-чүс муң болгаш миллион-миллион ажылчы чоннарга эргелеп башкарарының школазы болуп турар. Советтерге кижилер удуртулганың уран аргазын практика кырынга өөренип, хоорайларның, суурларның, районнарның, областарның амыдыралы-биле холбашкан чугула айтырыгларны шиитпирлеп турар. Массалар боттарының соңгукчуларының дугайын оларның хоовун чугаалары болгаш аазааашкыннары-биле эвес, а тодаргай ажыл-херектери-биле үнелеп көрүп турар. Бистиң нииталеливистиң ажыл-ишчилери улустуң бүзүрелин бадыткап шыдаваан депутаттарны Советтерден келдиртир эргелиг. Социалистиг күрүнеде депутаттар улустуң күзел-соруун күүседир болгаш улустуң мурнунга отчёттуг.

Коммунистиг тургузуушкунга, беш чыл планын күүседиринге Советтерниң ролю улуг.

Улустуң мурнунга күүсекчи органнарның, депутаттарның болгаш дужаалдыг кижилерниң харысаалгазын бедидер, сессияларның ажылын идепкейжидер, хөй-хөй чугула айтырыгларны оларның чугаалажып көөрүнге киирип турар деп сорулганы партияның XXIII съездизи салган.

Социалистиг демократизмниң принциптерин амыдыралга чайгылыш чокка боттандырары Советтерниң ажылынга онза ужур-дузалыг. Эрге-чагырганың чер-чер органнары боттарының бүрүн эргелерин долу ажыглаар арганы алган. Аар-саар ажылдарны кылырындан хосталбышаан. Советтер боттарының бүгү ажылын партияның XXIII съездизиниң айтыышкыннарынга дүүштүр тургузар, олар боттарының шиитпирлери-даа дээш база оларны амыдыралга боттандырары-даа дээш бүрүн харысаалгалыг боттарынга алыр ужурлуг.

Күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга ам болур соңгулданың бодунуң онзагай чүүлү бар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының күштүг хуусаазы чыл санап алырга, беш чыл-биле капсырлажыр турар. Оон бүрүн эргелериниң үезинде бистиң улузувус съездиниң шиитпирлеринде айыткан сорулгаларны боттандырар. Бо соңгулда бодувуң шынарының болгаш шагүезиниң талазы-биле хөй миллион соңгукчуларның кижи бүрүзүнге, бүгү совет улуска онза чугула болуп турарының ужуру-даа бо. Соңгукчулар соңгулдага идепкейлиг белеткенип, социалистиг чарышты калбартып, коммунизм тургузуушкунунуң бүгү фронтуларынга чаа-чаа тиилелгелерни чедип ап турар.

Бистиң мурнувуста — тургузукчу ажылдарның аажок улуг планы. Улустуң төөгүлүг чогаадыкчы чоруунуң хемчээли калбак болгаш тудум-на, социалистиг демократия улам долу хөгжүүр, коммунистиг тургузуушкуннуң беш чылдың онаалдаларын күүседириниң темпилери улам бедик болур. Совет демократия — ол дээрге, коммунизмче бистиң шимчээшкинивисти хүргедедип турар демократия-дыр.

А. ДЕМИДЕНКО.
Философия эртемнериниң кандидады.

„ЛЮБОВЬ ЯРОВАЯНЫҢ" АВТОРУ

БИСТИҢ КАЛЕНДАРЫВЫС

Шылгараңгай совет чогаалчы болгаш драматург К. А. Тренёв 1876 чылдың июнь 2-де төрүттүнген. Оон бээр ам 90 чылдар эрткен. К. Тренёв Октябрьның социалистиг Улуг революциязының мурнунда-ла бышкан чогаалчы болган. Оон баштайгы рассказы 1898 чылда парлалгага унген. Чогаалчының чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга Максим Горький улуг дузаны көргүскен.

Революция мурнунда К. Тренёв каш-каш үнелиг чогаалдарны бижээн. Ынчалза-даа оон ёзулуг талантызы революция соонда ээзаланып илерээн. Ол бодунуң чогаалдарын социал утка-шынар-биле байыткаш, хамаатыы дайынның маадырларының чаа мөзү-шынарын чуруп көргүзер арганы алган.

Революстуг үеде калбарган социал чөрүлдээлер, чаа амыдырал дээш демиселчи кижиге маадырлыг чоруктуң эгелээниниң ханы куштуг — Тренёвтуң чогаадыгланың шии чогаадыр хевирин шилип алырынга идиг болган.

Октябрь революциязының соонда «Пугачевщина», «Кадайы», «Душунга», «Неваның эриинде» чижектиг элээн каш шиилерни ол бижээн. «Неваның эриинде» деп шиизе революцияның баштыкчызы В. И. Ленинниң овур-хевирин тодаргай чуруп көргүскени-биле ол шии улуг ужур-дузалыг болган.

Ылаңгыя «Любовь Яровая» деп шии Тренёвтуң эң чугула болгаш сураглыг чогаалы болур. Ынчангаш чогаалчының төрүттүнгенинден бээр 90 чыл болганы-биле холбаштыр оон «Любовь Яровая» деп шиизиниң дугайын номчукчуларга допчузу-биле таныштыраал.

• • •

К. Тренёвтуң «Любовь Яровая» деп шиизи эң баштай 1926 чылда Москваның Бичө театрынга эң баштай үнген болгаш оон бээр совет көрүкчүлерге улуг сонуургалдыг шии болуп турар.

Чуртка болуп турган аңгы демиселиниң чидиглениишкинин чогаалчы ол шиизе көргүзүп турар. Кижи бодунуң хуузунуң чаагай чоруун чүгле революция-биле, хосталган улустуң тиилелгелиг демисели-биле харылзаштырып турган чедип болур дугайын Тренёв ол шиизе база тодаргай көргүскен. Улус чонга удур демиселжир болза, ол чорук кижини будулдуруп, кижи мөзүзүн осгунудуп, хоралакчыларының талазынче кииреп дээрзин шиизе база илереттинген.

Тренёвтуң шиизиниң төвүнде — Яровой ашак, кадайының аразында болуушкуннар. Революция мурнунда оларның чуртталгазы ынакшыл-биле, найырал-биле, бот-бодун хүндүлежир чорук-биле быжыг кадаттынган турган. Ынчалза-даа революцияга оларның шилип алганы ийи аңгы оруктары оларны эптережтирип турар.

Ашаа Яровой — бодуу шынчы, ак сеткилдиг. Төрээн чуртунга бердинген, оон эрге-ажыктары дээш демисежирин оралдажыр кижи. Ынчалза-даа революцияның ужур-дузалын ол билбейн, нарын болуушкуннарга будалгаш, контрреволюстуларның холунга чепсек болу бээр.

А оон кадайы Любовь Яровая — тура-халышкын кылган улус чонунуң ёзулуг шын чүвени кылганын ханызы-биле билип алтар. Ол херээжен кижи бодунуң салым-хуузун революция-биле холбаштырган, бодунуң ашаандан адырлып шыдаар күштүг бодунуң тывкан. Яровая бодунуң ашаанга ынаан сексатнаан-даа болза, чонга удур демиселче кирген ашаандан чарлырының бергезинге мунчулуп турар.

Комиссар Кошкин биле матрос Швандяның революцияга маадырлыы-биле бердинген үлегерчизэн Любовь Яровая көргеш, оон ол оруктуг шилип алганын Тренёв бүзүреңгүн-биле көргүзүп шыдаан.

Любовь Яровая ашаан өлүрткен деп санааш, ийи чылда муңгарап, харжылып келир. Ынчангаш ашаа-биле хенертен ужуражы бергеш дыка-ла өөрүүр. Ашаа актар-биле кады дээрзин билгеш, ол угаанын-даа шыкпынар. Ашаанга ынакшылын ам-даа шыкпынаан болгаш, ону кижи кылып алырын оралдажыр. Ынчалза-даа ашаа Совет эрге-чагырганың дайзыны апарган боорга, Любовь Яровая ону эрге-чагырганың холунга бору тудуп бээр.

«Силерни кезээде шынчы эш деп санап келген мен» деп, комиссар Кошкин чугаалаарга, «Чок, чүгле амдан эгелээш шынчы эш мен» деп, Любовь Яровая харыылаар. Чүге дизе, ашаан тудуп бериксеш, ам-на революцияның херээнге бодунуң шынчызын шынап-ла ол эчизинге чедир билир.

Шиизе Яровойнуң бураазы — совет эрге-чагырганың дайзыннарының бураашкыны, улус чонга удур кижиниң бураашкыны болган.

Ынчангаш Тренёвтуң шиизи болза революцияны канчаар көөрүндэн кижиниң салым-хуузу-даа, оон мөзү-чамчылы-даа тодараттынар дээрзин көргүзүп турар. Улустуң хосталгазы дээш демиселге чон-биле кады чоруур кижиге төлептиг мөзү-шынар тыптыр, а чондан хоорулган, оон эрге-ажыы дээш демисешпес кижиниң бүгү-ле кижизиг чоруктары өжүп каар. Бо дээрге совет чогаалдың кол идеяларының бирээзи. Ынчангаш бо чорук Тренёвтуң шиизинде ханызы-биле тодараттынган.

Хамаатыы дайынның киржикчизи орус херээжен кижиниң овур-хевирлериниң бирээзин драматургтуң чуруп көргүзүп шыдааны шиини база бир улуг ужур-дузалыг болдурган.

Тренёвтуң «Любовь Яровая» деп шиизи — идеязының ханызы-биле-даа, мөзү-шынарларны тодаргай илереткени-биле-даа совет шии чогаалының эң эки чедиишкиннериниң бирээзи. Ында хамаатыы дайынның эге үезинде ынчаардагы үениң социал болгаш амыдырал харылзааларының нарынын илередип, ак-гвардейжилерни чидиг сатираның күжү-биле сойгалап илереткен.

К. Тренёвтуң бо шиизи тыва дылга эң баштай үжен чылдарының ийи чартыызында үшкен. Ынчаарда ону театр студиязының өөреникчилери болгаш Кызыл хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери ойнаан. «Любовь Яровая» республиканың хөгжүм-шии театрынга ёзулуг артистерниң күүселдези-биле көргүзери күзенчиг. Ол чорук тыва көрүкчүлерге, аныяктарга кижизидилгелиг улуг ужур-дузалыг болур дээрзи чугаажок.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫП ТУР

ЧКП-ниң XIII СЪЕЗДИЗИ

ПРАГА. Май 31. СЭТА-ның корреспондентилери Т. Мартынова биле П. Масленников оларның дамчыдып турары болза:

Бөгүн Прага Чехословакияның Коммунистиг партиязының XIII съездизи ажыттынган. 1.700 муң хире коммунистерни төлээлээн 1.500 ажыг делегаттар съездиниң ажылынга киржип турар.

ЧКП ТК-зының бирги секретары А. Новотный допчу эге сөзү-биле съездини ажыткан. Коммунистиг, ажылчын, национал-демократтыг болгаш өөн социалистиг партияларның съездиде келген төлээлекчилеринге ЧКП ТК-ның бирги секретары Антонин Новотный байыр чедирген.

Съездиниң чугаалажыр айтырыглары — ЧКП ТК-зының отчёт илеткели (илеткелчи — ЧКП ТК-зының бирги секретары А. Новотный), ЧКП-ниң Төп контроль-ревизия комиссиязының отчёду (илеткелчи — комиссияның даргазы П. Грон), партияның төп органнарының соңгулдазы.

ЧКП-ниң XIII съездизинге ТК-ның отчёт илеткелин А. Новотный кылган.

Социализмниң тиилелгези дээш база чехословак улустуң тайбың амыдыралы дээш кылдынган улуг ажылдың түңнелдерин сеткил-сагыштың ханызындан чоргаарал-биле демдеглеп турар бис деп, эш А. Новотный чугаалаан. Бистиң партиявыстың XIII съездизи Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизиниң соонда удавааңда чыылган. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң чогаадыкчы дуржулгазы Чехословакияның Коммунистиг партиязының ажылынга ажыглаар бис.

Оон дараазында илеткелчи чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыгларынга доктааган. Бо чылдың эгезинден бээр үлетпүр бүдүрүлгези эрткен чылдың чогуур үези-биле деңнээрге 8 хуу ажыг өскен. ЧКП-ниң XII съездизиниң соонда партияның, улустуң ажылынга дыка хөй чедиишкиннер чедип алдынган. Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле найыралга болгаш харылзап турар кады ажылдажылгага дайынмышаан, ол чедиишкиннерни чедип алыр аргалыг болган бис.

Илеткелчи улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чаа беш чыл планының кол сорулгаларын тайылбырлаан. Дөртку беш чылда үлетпүр продукциязының бүдүрериниң хемчээли 28—30 хуу өзер дээрзин ол дыңнаткан.

ЧССР социализм чурттарының делегей дем каттыштырылгазының чардынмас кезии болгаш Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң идепкейлиг кежигүнү болуп турарын А. Новотный оон ынай медеглээн. Бистиң беш чылывыстың даштыкы экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларының кол чедингижи Совет Эвилели-биле харылзаалар болуп келген болгаш болур-даа. Ол харылзааларны моон соңгаар-даа бүгү талалыг кылдыр хөгжүдер бис.

Чехословакияның камгалал күчүзүн быжыглаар дугайын чугаалап тургаш, илеткелчиниң демдеглээни чехословак коммунистер бо айтырыны Варшава керээзиниң киржикчилери бүгү чурттарның чаңгыс эвиин быжыглаары-биле, оларның камгалал күчүзүн болгаш Совет Эвилели-биле сырый кады ажылдажылганы быжыглаары-биле холбаштырып турар.

Чехословак улус маадырлыг вьетнам улустуң талазында чайгылыш чокка туруп турар болгаш оон чөптүг негелделерин боттандырарынче угланган күжениишкиннерин деткиир дээрзин ЧКП ТК-зының бирги секретары демдеглээн.

Европада байдалды тайылбырлап тургаш, илеткелчиниң демдеглээни: Европада дүшкүүрлүг чоруктуң чидиглентенинин кол унер дазу барыын-германг империализмниң милитаристиг болгаш ожааннрек политиказы болуп турар. Европа айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле европа курунелериниң чөвүлел хуралын чыылдырар дугайында совет саналга ол байыр чедирген.

Коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниниң чаңгыс эви дайын демиселге СЭКП-ниң чугула ролюн айыткаш, А. Новотныйның демдеглээни: Коммунистиг шимчээшкинниң айтырыгларының талазы-биле СЭКП Төп Комитединиң принципиалдыг туружу СЭКП-ниң XXIII съездизинге база катап илереттинген. Ол туружу бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын партиялары идепкейлиг деткиир база билип турар.

Империализмге удур ниити демиселге хожезнишкиннериниң чаңгыс эвинден ойталаарын кайы-бир теоретиктиг азы политиктиг айтырыгга үзел-бодалдарының кандыг-даа ылгалдары базыткап шыдавас деп, илеткелчи демдеглээн. Бистиң партиявыс коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей чөвүлел хуралдарының ажыктыгынга бүзүрелдиг база ажыл-чорудулганы таарыштыр чорудуларының, бүгү шимчээшкинниң идеологтуг чаңгыс эвии болгаш хөделишкиннерниң чаңгыс эвин тургузарының ажыктыг аргазы кылдыр чөвүлел хуралдарны санап турар.

Чехословакияның Коммунистиг партиязы моон соңгаар-даа делегейниң коммунистиг шимчээшкинниниң шынчы отрялы, тайбыңның империализмге удур бүгү делегей фронтузунуң чардынмас кезии болур дээрзин түңнелинде А. Новотный чугаалаан.

ПРАГА. Чехословакияның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары А. Новотныйның кылганы. Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң отчёдун съездиниң делегаттары болгаш аалчылары улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш диңмиттиг адыш часкааашкыннары каш удаа үзе кирип турган.

Май 31-ниң кежээки хуралының даргалакчызы И. Ленарт СЭКП-ниң төлээлериниң баштыңы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневке сөс берген. Л. И. Брежнев индирге үнүп келирге делегаттар болгаш аалчылар адыш часкааашкыны-биле уткаан. Шупту туруп келгеш: «СЭКП делгерезин!», «СЭКП — ЧКП!» деп кыйгы салып турган.

Совет коммунистер силерниң чедиишкиннериңерге өөрүп турар, эргим ошуктер, ынчангаш Чехословакияның Компартиязы-биле акы-дуңма харылзааларны ёзулуг үнелеп турар деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Партияларның аразында дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазын. Советтер чуртунуң болгаш Социалистиг Чехословакияның аразында бузулбас найыралды моон соңгаар-даа четтир чок быжыглаар апаарывысты Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш бүгү совет улустуң мурнундан силерге бүзүреп тур бис. Бистиң улустарывыстың найыралы чаагай үре-түңнелдерни берген, келир үеде бистиң чурттарывыстың хөгжүлдезинге улам чаагай салдарын чедирери чигзиниг чок.

Бистиң улустарывыстың акы-дуңма харылзааларының кайгамчыктыг үлегери болза ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң аразында экономиктиг кады ажылдажылганы улам ыңай калбартырынга хамаарыштыр чоокта чаа чедип алдынган дугуржуушкун болур деп, Л. И. Брежнев медеглээн. Каникулярлыг үеде хөй болук студентилерни солчурунга хамаарыштыр дугуржулга база ол дугайын чугаалап турар-дыр.

Ам Чехословакияның болгаш Совет Эвилелиниң каш-каш муң студентилери акы-дуңма чуртка практикалап баар, оон амыдыралы-биле, культуразы-биле, оон техниктиг чедиишкиннери-биле, боттарының эштери — студентилерниң амыдыралы-биле танышкар аргалыг болур.

Делегейниң социалистиг дем кадылгазының хереэн быжыглаарының айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң болгаш ЧКП-ниң аразында долу чаңгыс эп туруп турарын сеткил ханышкын-биле демдеглеп турар бис деп, Л. И. Брежнев онзалап айыткан. Бистиң ийи партиявыс кайызы-даа социализмниң делегей системазын быжыглаар дээш, делегей ареназынга социализм чурттарының дем каткан политиктиг хемчеглери дээш чайгылыш чок демисежип турар.

Вьетнамны деткиир күчүлүг шимчээшкин бүгү делегейде калбарып, америк агрессорларының дээрбечи түлгедиглеринге удур антиимпериалистиг чаңгыс аай калбак фронт тургузуп турар.

Бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тулчуп турар улус тиилеттирбес кайгамчык улуг күштүүн бодунга шенеп көөр кылдыс империалистиг агрессорларны албадап турар Вьетнамның патриоттарының эрес-маадырлыг чоруун магадап турар бис деп, Л. И. Брежнев демдеглээн. Вьетнам улустуң ылыктыг демиселинге дузалап келген болгаш дузалаар-даа бис.

Империализмниң агрессиялыг чоруунуң чаа херечизи Куба черде Гуантанамода АКШ-тың баазазының районунда америк аг-шеригниң өнчүк-чонгаалыг үүлгедиглери болур деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары чугаалаан.

Совет Эвилел революстуг Кубаны, хосталгага болгаш хамаарышпас чорукка оон ылыктыг эргезин быжыы-биле деткип турар дээрзинге бистиң куба акы-дуңмаларывыс бүзүрелдиг туруп болур.

Европада байдалдың дугайын болгаш Европага айыыл чок чорукту хандырар талазы-биле сорулгаларны Л. И. Брежнев тодаргай чугаалаан.

Бир эвес барыын-герман ожаатен бөлүктериниң делегейниң ийиги дайынының түңнелдерин эде көөр дээр перспектива чок оралдажышкыннарын төөгүнүң архивинге дужаап берип шыдап болза, бир эвес алыс сорулгазынга европа улустарының амыдыралчы эрге-ажыктары-биле ниитилежир чүүл-даа чок даштыкы күштерниң Европаның херектеринге үргүлчү холгаарлажышкыны чайлаткан турар болза, Европага дайын кыжанышкынының дугайында айтырыг бистиң хүннеривисте хүн айтырыындан дужуртуунген турар деп чүвени Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн.

Европага болгаш бүгү делегейге тайбың дээш чугуллуг, чайгылыш чок демиселди СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының кол сорулгаларының бирээзи кылдыр көрүп турар бис. Ол-даа талазы-биле болгаш өске-даа бүгү-ле чүүлдер талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның коммунистери долу чаңгыс эптиг болгаш алызындан шынчы ошуктер, угаан-бодал талазы-биле акы-дуңмалар, демисел талазы-биле эштер болуп, хол-холдуундан туттунчуп алган бар чоруур.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазын залда олурган бүгү кижилер улуг сонуургал-биле дыңнаан болгаш адыш часкааашкыннары каш удаа үзе кирип турган.

СЭКП-ниң төлээлериниң баштыңы чугаазының төнчүзүнде Чехословакияның Коммунистиг партиязының XIII съездизинге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң байырлыг чагаазын номчуурга диңмиттиг адыш часкааашкыннары-биле уткаан.

Залда олурган бүгү кижилер адыш часкап турда Л. И. Брежнев Чехословакияның Компартиязының XIII съездизинге белекти — сураглыг совет скульптор Томскийниң кылганы, улуг Лениниң бюст тураскаалын дамчыдып берген.

Ол белек ленинизмниң идеяларынга бистиң партияларывыстың шынчызын, бистиң ниити улуг херээвис дээш, коммунизм хереэниң тиилелгези дээш демиселге бистиң чаңгыс эвивисти болгаш найыралывысты базырткан турзун! деп Л. И. Брежнев чугаалаан.

Чехословакияның Коммунистиг партиязынга болгаш акы-дуңма чехословак улуска найыралдың сагыш-сеткилин илереткени дээш, социалистиг ниитилелди тургузарда партияга болгаш улуска чедиишкиннерни күзээни дээш Л. И. Брежневке изиг өөрүп четтиришкинниң сөстерин даргалакчы И. Ленарт чугаалаан.

Корей Улус-Демократтыг Республика өзүп орар аныяк салгакчылар дугайында улуг кичээнгейин салып, школа назыны четпээннерге болгаш чаштарга уруглар садтарын база яслилерни хөйү-биле ажыдып турар. Уругларның ол албан черлеринге бичии чаштар бүгү талалыг сайзыралды ап турар.

ЧУРУКТА: уруглар садында турарлар сеңгүүгтээшкинде.

ЦТАК-СЭТА-ның фотохрониказы.

Делегейниң чону

Амгы үеде чер бөмбүрзээниң чону 3.200 миллион кижи чедип турар. Каттышкан Нациялар Организациязының чыл бүрү үнер, статистика номунуң эрткен чылды көргүскен номунда ол санны айтып турар. КУР-нуң чону 690 миллион кижи, Индияның — 471, Совет Эвилелиниң — 228, Каттышкан Штаттарның — 192 миллион кижи болуп турар. Делегейниң чонунуң эң-не хөй кезии — 1.783 миллион кижи Азияда чурттап турар. Африкада — 303, Соңгу Америкада — 211, Латин Америкада — 237, Европада — 441 миллион болгаш Австралияның база Чаа Зеландияның кирииштир Океанияда — 17.1 миллион чурттакчылар санаттынып турар.

Совет кижилер кинога эң хөй барып, номну хамык-ла кижилерден хөйнү номчуп турар.

(Рейтер, май 28).

1. 065-ТИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның улус армиязының агаардан халдаашкынга удур камгалалының кезектери май 31-де Тхань Хоа можуга агаар кыдыгаарын үреп кирип келген америк самолётту андара аткан. Ненбай болгаш Тханьхоа можуларының кырынга ол-ла хүн үш америк самолётту андара аткан.

Мынчангаш, ВДР-ниң девискээриниң кырынга андара аттырган америк самолёттарның ниити саны 1.065 болган деп Вьетнамның информация агентилели дыңнаткан.

—⊙—

ИНДОНЕЗИЯ БИЛЕ МАЛАЙЗИЯНЫҢ АРАЗЫНДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ийи чурттарның аразында харылзааларны таарыштырар дугайында айтырыгның талазы-биле чугаалажыышкыннар Индонезия биле Малайзияның аразынга май 30-де Таиландының найысылалында эгелээн дээрзин АП агентилелдиң корреспонденти Бангкоктан дыңнаткан.

Ийи чурттарның төлээлерин Индонезияның даштыкы херектер министри А. Малик биле Малайзияның А. Разак олар баштап чоруур.

—⊙—

Хөөрге сөөк-язы ылгаар чорук

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Л. Шокиниң дамчыдып турары болза:

Чоокта чаа Мурнуу Вьетнамда дайынга өлүрткен 19 харлыг америк солдат-негр Джеймс Уильямстың мага-бодун хааржактаан хааржакты оон төрээн хоорайы Ветумпкага (Алабама штат) орнукшулдары-биле чедирип келген.

Ынчалза-даа ону орнукшудар чер ында чок болган ышкажыл — хөөрнүң негрлер хөөржүдер кезиинде хостуг чер чок, а ак кештиглерни хөөржүдер хөөрге Уильямсты орнукшудар черни казып болбас, чүге дизе ол кара кештиг. Тус черниң эрге-чагыргалары хөй-ниитиниң ажыглалының черлеринге, харын-даа хөөрлерге безин сөөк-язы ылгаар чоруктарны барымдаалап турар. Сөөк-язы ылгаар чоруктарны хоруур дугайында федералдыг хоойлулар эрге-чагыргаларга хоочун түүл болуп турар.

АКШ-тың юстиция министри Катценбах ак кештиглерниң хөөрүнүң девискээринге Уильямсты орнукшударын чедип алырын оралдажыр бодап турар. Ынчалза-даа херектиң ужуру тывылгыжеге чедир солдат-негрниң кайда-бир өске черге орнукшудар ужурга таваржыр апаар.

Ынчаарга негрлерни сөөк-язы ылгаашкыны чокка чепсектиг күштерге келдирип, оларны Мурнуу Вьетнамда дайынче чорудуп турар. Кажан өлүмүн тывар дайын хемчеглеринге киржир кылдыр чорудар үезинде солдат-негрлерни ылгаар көөр чорук чок болуп турар. Албанның сан-медалдери-биле алырга, Мурнуу Вьетнамда өлүрткен солдат-негрлерниң саны өлүрткен ак кештиг солдаттарның санындан ийи катап ажыг хөй болуп турар.

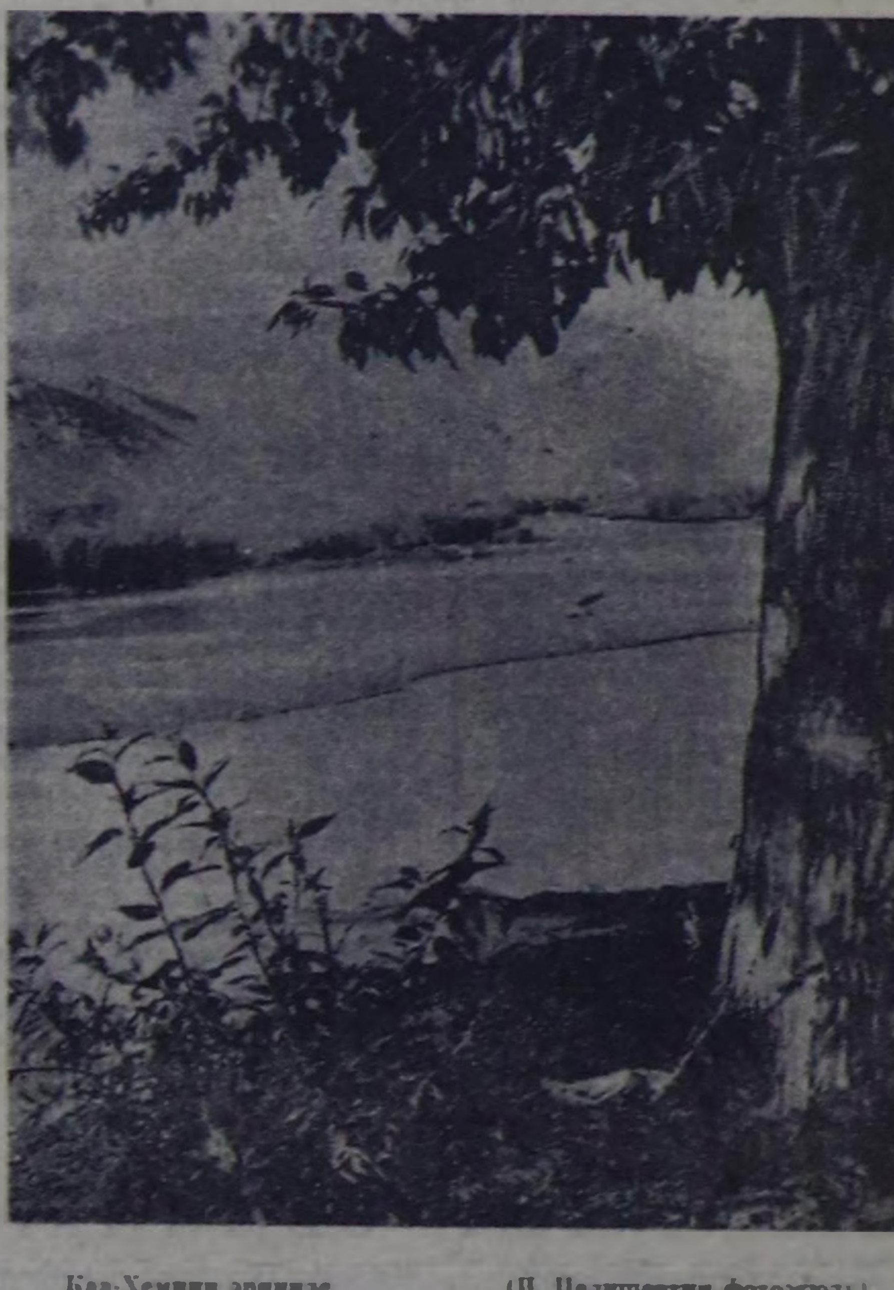

Каа-Хемниң эриинде. (П. Пелишевтиң фотоэтюду).

Сураг барган, чүү болду

Чаган солуннарымны бир ай болгаш номчуп турар апаардым. Чүге дизе, солун тарадылгазы кончуг озалдаашкынга. Хүннүң келир почтачының кайда боор ийик. Ол сураг барган, читкен. Ындыг боорга солун канчап дүрген тараары?

Малчын кижи мен. Солун дет чедингир, дүрген сурталчы кайзаз. Хүнну-не мензэ солун чедип келген турарын күзээр мен. «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунда малчыннарга кижизидилге, тайылбыр ажылы ажаашкыр, а ол калбак хемчээлдиг боттанзын деп күзел-ындыг. Хамыктың мурнунда солуннарны почтачылар чогуур үезинде тарадырын номчукчу диледи тур.

Х. ЧЫҢГЫЛАП.

Улуг-Хем район.

Аъттаныпкан

Каа-Хем районнуң аңчылары 30 сыын мыйызының лицензиязын алган. Мыйысты канчаар белеткеп кадырарының болгаш ол үнелиг аңның аңнаарының көрүм-чурумунуң дугайында тускай семинарны эрткеш, аңчылар аъттаныпкан.

П. ПОПОВ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ИЮНЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Джура» 10, 1.45. «Хүнну көрүп тур мен» 12, 3.45, 5.30, 7.15, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хүнну көрүп тур мен» 3.15, 7.10. «Машенька» 5.15, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кортук» 11, 1. «Вернер Хольттуң ужуралдары» (1-ги, 2-ги сериялары) 3, 6, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: «Эдельвейсилерниң чечектелип турар черинде» 11, 6. «Үш далайны кежилдир аян-чорук» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.30, 8 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: «Үш мушкетёр» (1-ги, 2-ги сериялары) 5.30, 8.40 шактарда.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗ

1966—1967 өөредилге чылында Иркутскиниң белеткел техникумунуң

ОЧНОЕ БОЛГАШ ЗАОЧНОЕ САЛБЫРЛАРЫНГА

аңгы-кеш база үнелиг олук товароведениезиниң, аңнының ажыл-агыйы болгаш аң өстүрериниң, кооп ажыл-агый продуктуларының товароведениезиниң талазы-биле тускай эртемниглер белеткээри-биле

СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР.

Долу эвес ортумак школаны дооскан кижилер дараазында экзаменнерни дужаар: орус дылга (диктант), математикага (аас болгаш бижимел-биле); долу ортумак школаны дооскаННар орус дылга болгаш литератураг (сочинение), математикага (аас-биле), химияга (аас-биле).

Билдириишкиннерни июнь 30-ге чедир хүлээп алыр, кирериниң экзаменнерин август 1-ден 20-ге чедир чорудар.

Техникумнуң директорунга чорудар билдириишкинге: автобиографиязын, школадан азы ажылдап турар черинден характеристиканы, билииниң дугайында документизин бодун, кадыкшылының дугайында кавырчыланың хоолгазын, № 286 формалыг эмчи справказын, күш-ажыл дептеринден ушта бижиткенин, 3×4 см хемчээлдиг үш фотокартты, херегдэл ниитилелиниң өөредилгеже чоруткан бижиин кожар.

Документилерни Кызыл хоорайда — Тыва респотребсоюзтуң кадрлар килдизинче чорудар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ Адреzi: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63 редакторнуң оралакчыларының 35-24 25-38. харыысалгалыг секретарының 23-35. партийжи амыдырал килдизиниң 23-54. агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13 кадаа ажыл-агый килдизиниң 21-47. үлетпүр килдизиниң 22-64. чагаа, ажылчын болгаш хөдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27. ниити информация килдизиниң 20-60. бухгалтериязының 31-75. корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-76 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чырыкка парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—00640.

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылдан үнделгеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 130 (6461). 1966 ч. июнь 3, пятница | Өртэз 2 көп.

ХАБАРОВСК КРАЙНЫҢ ТУГУНДА—ЛЕНИН ОРДЕНИ

ХАБАРОВСК. Июнь 1. (СЭТА-ның тускай корреспондентилери В. Дергунов, П. Перепелицкий, А. Карпенко). Бөгүн край төвүнүң байырлал шинчи кирген кудумчуларында болгаш шөлдеринде хүн херели чайынналып турган. Амурнуң чурумалдыг эриинде турар спорт Ордуузунче муң-муң кижилер чорup турган.

Крайга Ленин орденин тывсырыбиле холбаштырган байырлалдыг хурал дүъште спорт Ордуузунга болуп эрткен. Крайкүскомунуң даргазы А. К. Черный хуралды ажыткан.

Олурушкаан ниниттиг алыш часкап турда, хуралдың хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның Политбюрозун соңгаан.

Хоорайның хоочун бүдүрүкчүзү—«Дальдизель» заводтуң төлээлекчизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, слесарь-лекальщик П. Е. Панасенко Хабаровск крайның Кызыл тугун кийрип келген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйның чугаазын олурушканнар чылыг-биле уткаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың даажканы өзүгаар Н. В. Подгорный бедик шаңнал-биле холбаштыр орденниг Хабаровск крайның ажылчыннарынга, колхозчуларынга, интеллигенциязынга, бүгү ажыл-ишчилеринге чүректиң ханызындан изиг байырны чедирген. Совет кижилерниң тайбың күш-ажылын серемчилелдиг камгалап турар Ыраккы Чөөн чүктүң эрес-маадырлыг дайынчыларынга, далайжыларынга болгаш кызыгааржыларынга байырны оратор база чедирген.

Байлак төөгүлүг, алдарлыг революстуг болгаш күш-ажылчы чанчылдарлыг Ыраккы Чөөн чүктүң иии крайлары—Хабаровск болгаш Приморье крайларын шаңнаан дугайында медээни бүгү совет кижилер күзелиниң улуг ханышкыны-биле хүлээп алган деп Н. В. Подгорный чугаалаан.

Өске-даа чамдык крайларга болгаш областарга тывысканы ышкаш, Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын Хабаровск крайга тывсып турары онаа байырлалдыг болуп турар. Чүге дээрге, ол кайгамчык үеде болуп турар-дыр. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизи бодунуң ажылын дооскандан бээр ийи ай безин четпээн. Ол съезд бистиң партиявыстың болгаш делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң, бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң төөгүзүнге шылгараңгай черни ээлээр.

Чаа сорулгаларны шиитпирлээринче эгелеп кирбишаан, партия биле улус эрткен орукту катап көрүп, бодунуң хөй талалыг, өзүлгезинге ажок улуг ажыл-чорудулгазының түңнелдерин үндүрүп турар болгай. Кол түңнелдер болза, ниитиниң болгаш делегей талазы-биле кандыг-даа моондактар болгаш бергелер туразжок, бодунуң Коммунистиг партиязын долгандыр сырый каттышкан улуг совет улус ленинчи орук-биле чайгылыш чокка чоруп, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын бүзүреддиг болгаш шудургузу-биле тургузуп турарында болур.

Коммунистиг партияның политиказы болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазы кезээде совет улустуң деткимчезин ап турар. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп хүлээп алганы, ол шиитпирлерни амыдыралга дүргени боттандырарынга коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарның шиитпирлиг съездиниң соонда бүгү чуртту хаара туткан политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнде чайынналдыр илерээтинип турар.

Дооскан чеди чылда бүгү чуртбиле кады Хабаровск край бурунгаар чаа улуг базымны база кылган дээрзин Н. В. Подгорный демдеглээн. Ам Хабаровск край металл болгаш хөмүр даштың, судиолар тудуу болгаш химияның, энергетиканың болгаш хөй адырларлыг кедээ ажыл-агыйның крайы болу берген. Ол чылдарның дургузунда 70 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелер, улуг цехтер болгаш бүдүрүлгелер, энергетиктиг чаа күчүлер ажыглалга кииртинген. Ажылчыннарның, инженерлерниң болгаш техниктерниң күш-ажылчы күженишкиннери үлетпүрнуң ниити продукциязын 1,9 катап өстүрерин хандырган. Балык үлетпүрүнүң болгаш балыктаар колхозтарның ажыл-ишчилери эки ажылдаан. Беш чартык миллион центнер ажыг балыкты чуртка берген, кедээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери боттуг чедиишкиннерни база чедип алган.

Шаанда кыдыг-кызыгаар, дүмбей турган черни совет кижилерниң күш-ажылы болгаш энергиязы ам амыдырал-даа база ажыл-даа хайнып турар сайзырангай экономиктиг район кылдыр хуулдурганын көөрү өөрүнчүг.

Чоннуң культура-амыдырал байдалдарын экижидери-биле кылдынган чүүлдерниң дугайын оратор чугаалаан. Чижээ, Хабаровск крайда чурттап турар нивхи, нанаи, удэгей, орочи, ульчи, эвенки ышкаш биче улустарның амыдыралында хавы чаартылгалар болгулаан. Оларның чурттап турар черлеринде хоорайлар, суурлар, электростанциялар тургустунган, школаларны, клубтарны болгаш эмнелгелерни туткан.

Кижи бүрүзүн культурлуг, бүгү талазы-биле сайзырангай болдурары-биле чүнү кылза чогууруп Н. В. Подгорный демдеглээн. Ажылдаары, чогаадыры—ол дээрге бистиң совет ниитилелвистиң кол сорулгаларының бирээзи-дир. Бир эвес чүгле тонна металл, центнер балык, кубометр тудуг материалы дугайын бодаваш, кижилер дугайын бодавас, кадрларны белеткээр болгаш өстүрүп доруктурар дугайында сагыш салбас болза, кандыг-даа, балыкты-даа, тудуг материалы-даа алырын хандырып болбас. Чогум-на харын күш-ажылга ынакшылдыг болгаш эрес-маадырлыг, Төрээн чуртунуң өзүлүг патриоттары совет кижилер Коммунистиг партияның өндүр-чаагай болгаш ажок улуг пландарын амыдыралга боттандырар ужурлуг болгай.

Ажылчы ангының болгаш колхозчу тараачыннарның, тускай эртемниглерниң, ажыл-агый, совет болгаш партия кадрларының дүрген өзүлдези болгаш күш-ажылчы дадыгылгазы—крайның амгы амыдыралында эң кайгамчык болуушкуну-дур. Ооң ужурунда сөөлгү үениң дургузунда оларның улуг белүүн, а ол ышкаш кызыгааржы дайынчыларны чазактың шаңналдары-биле демдеглээни черле чүүлдүг. 890 хире кижини орденнер болгаш медальдар-биле, ооң иштинде 37 кижини Ленин ордени-биле шаңнаан. 8 кижиге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры бедик атты тывыскан. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың мурнундан Н. В. Подгорный шаңнаткаңнарга чүректиң ханызындан байыр чедирип, күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелерни оларга күзээн.

Оратор Ыраккы Чөөн чүкту орус улустуң шиңгээдип алганының төөгүзүнге доктаан. япон, америк, англи, француз интервентилер-биле тулчуушкуннарга, төрээн чурту даштыкы эжелекчилерге саткан, ынчап Совет республиканы шаап халдаашкынның чөлеңгизи, кылдыр ол орус крайны хуулдуларын оралдажып турган ак-гвардейжилер-биле тулчуушкуннарга боттарының ханын болгаш амы-тынын хайыралавайн Ыраккы Чөөн чүкту камгалап алган маадырларның дугайын чугаалаан. Крайның кырынга хөй шуурганнар болгаш качыгдалдар дыргелип каап турган, ынчалза-даа ооң кижилери туруп шыдаан болгаш бүгү-ле чүвени ажып эртип ону маадыр совет социалистиг Ыраккы Чөөн чүк кылдыр өскен.

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң экономиказын комплекстиг дүрген хөгжүдери—чаа беш чылдың чугула улус ажыл-агый айтырыгларының бирээзи болуп турарын оратор чугаалаан. Бир эвес чуртта ниитизи-биле эрткен чеди чылдың түңнелдерин Хабаровск крайның түңнелдери-биле деңнеп көөр болза, крайның экономиказының кол адырларының хөгжүлдезиниң, а ол ышкаш чурттапга тудуунуң темпилери чуртта ортумак темпилерден элээн бедик болуп турары тодаргай апаар. Ол болза Ыраккы Чөөн чүкту шиңгээдип алырынга, ооң үлетпүр хөгжүлдезинге партияның болгаш чазактың салып турар онаа кичээнгейиниң, ол дугайында хөй херегилериниң, улуг курлавырларны үндүрүп берип турарының түңнели-дир.

Ындыг угланыышкын мооң соңгаар-даа уламчылаар, ону СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлеринде быжыглаан. Бо беш чылдан ыңай элээн үр үеде Ыраккы Чөөн чүктүң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдер талазы-биле саналдарны план органнары ам безин көрүп турарын чугаалап каар херек.

Беш чыл планының баштайгы төлевилелдери-биле алырга, Хабаровск крайга үлетпүр бүдүрүлгениң хемчээли 70—80 хуу өзер, а капитал салыышкыннар 1,7 катап ажыг болур. Даг-руда болгаш химия үлетпүрүнүң, кара болгаш өңнүг металлургияның күчүлери элээн көвүдээр. Шинчилеп тывар ажылдарны чорудар, металлургияның чаа баазазын тургузарынга белеткенир, рудалыг чаа черлерни ажыглалга киирер ужурлуг. Крайның янзы-бүрү хоорайларынга болгаш суурларынга чаа бүдүрүлгелер тургустунар. Кедээ ажыл-агыйның туруштуг баазазын тургузарының онаа ужур-дузазын улам көрүп турар. Демир оруктарны, порттарны, хоорай транспортун хөгжүдер талазы-биле улуг ажылдарны база чорударын айтып турар. Крайның чонунуң херегелерин эң долу хандырар талазы чуртталга бажыңнарының болгаш культура-амыдырал албан черлериниң тудуун улуг хемчээлдерге калбартыр.

Планнаашкынның улам ыңай сайзырангайжыдар, улус ажыл-агыйының удуртулгазынга экономиктиг арга-методтарны болгаш идиг бериштиннерин быжыглаар база хөгжүдер, ажыл-агыйны билдилиг аайлап башкарар, бүгү чүүлдерге камналгалыг болур талазы-биле айтырыгларга Н. В. Подгорный ооң ыңай доктааган. Чогум-на харын крайның бүдүрүлгелериниң коллективтери ол угланыышкынга дилеп тывыжылыны чорудуп, а чамдыктары ам безин эки талалыг тодаргай түңнелдерни чедип алганын ол демдеглээн. Бүгү-ле курлавырларны могаг чокка илередип, оларны ажыглалга киирер, коллективтерниң дуржулгазынга, билиглерниге, чогаадыкчы бодалынга дидими-биле даяныр херек.

Н. В. Подгорный Хабаровск крайда бойдус байлактарының онаа хөй болуп турарынче кичээнгейни көрүндүрген. Ынчалмыже кызыгаарлаашкын чок байлактар турбас. Суглуң балыны, чер иштиниң казар ажыктыг чүүлдери, тайганың ыяжы байлак-даа болза, бир эвес билдилиг эвес, бодамча чок элеп башкарар болза, олар үр үеде чедишпейн баар. «Кызыл маяк» артельдиң балыкчыларының эгелээшкинин оратор байыр чедирген. Бистиң хүлээлгевис—бойдустуң байлактарын чүгле ажыглаар эвес, харын база даразында салгалдарның холунга шылгадып бээри-биле оларны көвүдедирип болур.

Чедип алдынган чүүлдерге оожургавас, бурунгаар доктаамал чүткүл—совет тургузуг-биле-төрүттүнген чаа кижиниң кайгамчык мөзү-шынарларының бирээзи-дир. Крайның партия организациязын, бүгү ажыл-ишчилерин бар четпестер дүвүреттээн барын шыдавас. Чижээ, тудуг-монтаж ажылдарының темпилери амгы негелделерге чамдыкта дүүшпейн баргылаар-дыр. Часкы хову ажылдарының белеткелинге болгаш чорударынга четпестер турган. Ылангыя кедээ черлерде садыгның, чоннуң амыдырал болгаш культура хандырылгазының организациязында улуг четпестери ам-даа болдуруп турар.

Хабаровск крайның чурттакчылары ооң чалбыыштыг патриоттары болуп турар деп чүвени бүгү кижилер билир. Мында төрүттүнген болгаш өзүп доруккан-даа кижилер, чурттуң өске районнарындан крайга чедип келгеш Ыраккы Чөөн чүктү шиңгээдип алырының хөрзүнге күш-ажылын болгаш энергиязын үндүрген-даа кижилер аңаа ынак дээрзин Н. В. Подгорный үргүлчүлеп чугаалаан. Мурнундагызы ышкаш, чаа беш чылда бөле кижилерниң, бирги ээлчегде аныяктарның суязгары чиигелиг чок. Ванино портту алгыдары. Амурну кежилдир паром тудуу. Сахалинче демир орук составының шуут эртер аргазын бээр паром көвүрүгнү Татар өөшту кежир тудары, крайның өске-даа хөй тудугларны ышкаш, кыдыг солун тудуглар аныяктарны хандыдары чугаажок болбайн канчаар.

Партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге идепкейлиг киржиринче комсомолчуларның, аныяктарның патриотчу чүткүлу Ленинчи комсомолдуң чоокта чаа дооскан XV съездизиниң хуралында база катап чайынналчазы-биле илереттинген. Аныяктарның ол чүткүлүн чүүлдүгзүнүп база деткишшаан, СЭКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак колдуунда хоорай чонунуң иштинден 250 муң оолдар, кыстарны хөй-ниитичи кыйтырыгның чурумун өзүгаар Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң, Соңгу чүктүң, Казахстанның болгаш чурттуң өске-даа районнарының эң чугула тудугларынче чорудар дугайында комсомол ТК-зынын болгаш чамдык министерстволарның саналын хүлээп алыр деп чоокта чаа шиитпирлээн.

Оларны хүндүлел-биле база өөрүшкү-биле хүлээп алыры, амыдырал-чуртталганы таарыштыр тургузуп алыры, крайның ажыл-ишчилериниң хүрээлелинге бодунуң турар черин дораан тып алырының талазы-биле оларга дузалаары—партия, профэвилел, комсомол организацияларының, бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның удуртукчуларының эң чугула сорулгаларының бирээзи ол.

Бистиң чуртувустуң иштики амыдыралы, Совет Эвилелинде коммунизм тургузуушкунуң делегейде ниити байдалдан, делегей байдалындан хоорун эвес кылдыр көрүп турар бис деп, Н. В. Подгорный чугаалаан. Ам бистиң планетаның социал овуру шапкын өскерлип турар. Социализмниң болгаш демшилгениң күштери боттарының туруштарын чайгылыш чокка быжыглап турар. Делегейниң ажылчын шимчээшкини капитализмге сөгүлдарын өстүрүп турар. Колониализмден хосталган чурттарның ажылчы чоннарының хөй миллион массалары идепкейлиг политиктиг амыдыралче улам хаңдып турар. Өзүп турар бо бүгү күштер делегейни чаартыр дээш, реакцияга болгаш империализмге удур демиселге чедиишкинниг көдүрлүп турар.

Ынчалмыжок, политиканың, экономиканың, идеологияның адырында болуп турары империализмге удур демиселди бедуунчүткен хевирлиг кылдыр көрүп болбас. Империализм экономика талазы-биле амдаа улуг курлавырларлыг, шериг талазы-биле элээн күчүлүг болуп турар. Кижи төрелгетениң хөгжүлдезиниң бурунгаар аттыкан чорудуушкунун ара доктаадырын со-

(Төнчүзү 2-ги арынга.)

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Чурттуң улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдериниң чаа беш чыл планының онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыш бистиң республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде калбарган. Ол чарыштың бирги одуруунда өрүк айтыкчылары шөлбаннар деп адаап турар мурнакчылар—коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары чорup турарлар. Амыдыралга, күш-ажылга болгаш өөредиигеге төлептиг үлегер-чижээни көргүспүшаан, олар бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидер талазы-биле чогаадыкчы болгаш чаартыкчы чоруун сексаал чок бедидип, боттарының коллективтеринге бүгү-ле чаа эгелээшкиннериниң хөй-ачы кииримчилери, мөптередикчилери болу бергеннер.

«Кызыл-Хавак» шахтазының дагжызы Иван Ереминниң ажылдап кылгаш, бүдүрүлгеге шиңгээткен чаартыкчы саналының ачызында шахта иштиниң рельс өруктар салган кол штольнязын ханыладыр казарынга хөй күш үнер аар ажылдарның 30 хуузу механизастаттынган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 10 хуу бедээн, ажылдың темпизи 25 хуу дүргедээн. Бодунуң байлак дуржулгазын эш-өөрүнге күзелдии-биле дамчыдып бербишаан, чыл эгезинден бээр 12 кижини даг ажылының нарын тускай мергежилдеринге ол өөреткен. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты эш Еремин дагжыларның бедик хүндүткелин дүрүм ёзугаар эдилеп турар. Ол-ла шахтада ыяш кииримчизи, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Кыргыс Кут чаартыкчы саналды киирип турган, бүдүрүлге чорудулгазының элээн каш операцияларын механизастааның түңнелинде, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 15 хуу хире бедээн. Бүдүрүлге онаалгаларын доктаамал ажыр күүседип турары-биле чергелештир ол—хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Элегестиң дагжыларының коллективинде коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик ат дээш шимчээшкинде ажылчыннардан аңгыда инженер-техниктиг ажылдакчыларның киржип турарын демдеглээри чугула.

«Тыва даг-дүтү» комбинаттың коллективинде коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары: фабриканың слесарьлары О. Хемушку, Б. Яковлев, М. Хелчүк, Х. Каң-оол, электростанцияның турбина машинизи Н. Анисимова, рудникте чөлаачылар Л. Базаров, экскаватор башкарыкчызы Д. Васин болгаш өскелер-даа күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң төлептиг үлегер-чижээн көргүспүшаан, коммунистиг ниитилелдиң кижизиниң мораль талазы-биле мөзү-шынарын боттарынга амдыгааштан-на шиңгээдип ап, ол улуг болгаш аныяк, хөй националдыг совет улустуң барык шуптузунуң төлээлекчилеринден каттыжып тургустунган коллективтиң ёзулуг чергааралдары болу бергеннер.

Коммунистиг күш-ажылдың шимчээшкини массалыг калбарган коллективтерде бүдүрүлге, экономика, шынар болгаш саң-хөө талазы-биле көргүзүглер соксаал чокка бедип турар. Кызылдың электростанциязында ажылдап турарларның 70 ажыг хуузу коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Ында бүдүрүлгениң культуразы болгаш эстетиказы дээш чарыш бедик деңнелде организастаттынган, экономиктиг анализтиң, чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның хөй-ниити эгелээшкинге үндезилеп тургустунган бюролары ажылдап турар. Электростанцияда ажылчыннарның тускай мергежилиниң ортумак разряды республикада эң бедик. Чедиишкиннерни чедип алырынга коммунистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш шалыпчылары деп ат дээш социалистиг чарыш, мурнакчылар шиитпирлиг рольду ойнааны билдингир. Мындыг чижектерни «Тыва даг-дүтү» комбинаттың, республика типографиязының, алгы заводунуң, Чадааның хөмүр даш разрезиниң болгаш өске-даа бүдүрүлгелерниң коллективтеринге хамаарыштыр чугаалап болур.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш шалыпчылары деп ат дээш шимчээшкинниң калбартырынче кошпак кичээнгей салып, ону коммунизм тургузукчузу кижини бүгү талалыг кижизидериниң эң-не массалыг аргазы, политиктиг чугула сорулгазы кылдыр чедир үнелеп көрбейн турар удуртукчулар болгаш партия, профэвилел организациялары үлетпүр бүдүрүлгелерде ам-даа барын айтыры чугула. Кызылдың эът, сүт комбинаттарының бүдүрүлгелеринде, Чадааның, Кызылдың хлеб заводтарында, Шагаан-Арыгның, Шуурмактың, Тожунуң, Бай-Хаактың чоннуң амыдырал хандырылга комбинаттарында, Ырбанның ыяш белеткээр участогунда коммунистиг күш-ажылдың бригадалары дээш социалистиг чарышта ол коллективтерниң бүгү кежигүннериниң чүгле 15—20 хуузу хаара туттунган, а коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чаалап алган кижилер ол бүдүрүлгелерде дыка ховар.

Чер-черде партия, комсомол болгаш профэвилел организациялары чаа беш чыл планының онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты, ылангыя ооң дээди хевири—коммунистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш шалыпчылары деп ат дээш чарышты калбартырынче кичээнгейни угландырар ужурлуг. СЭКП-ниң XXIII съездизинге ТК-ның отчёт илеткелинде «совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла маадырлыг ажылчын аңгының көдүрүп үндүргени социалистиг чарыштың тугу бистиң Төрээн чуртувустуң хөгжүлдезиниң чаа беш чыл планын күүседири дээш партияның болгаш чоннуң демиселиниң бүгү өөүнгө чергаары-биле киискип турзун!» дээн кыйгырыгны хүн-бүрүнүң организастыг болгаш идей-политиктиг ажылынга удуртулга болдурары чугула.

СЭКП-ниң төлээлери Венада

ВЕНА. Июнь 1. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, секретары болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү П. Н. Демичев баштаан СЭКП-ниң төлээлери Австрияның Коммунистиг партиязының ТК-зының чалаашын ёзугаар бөгүн Венада чеде берген. Төлээлерниң составы: СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Воронеж обкомунуң бирги секретары С. Д. Хитрюк, СЭКП ТК-ның кежигүнү А. М. Румянцев, Украинаның Коммунистиг партиязының Харьков обкомунуң секретары Ю. А. Скляров, СЭКП-ниң Москва хоорайда Первомайск райкомунуң секретары З. П. Корпшунова.

Аэродромга төлээлерни АКП-ниң даргазы Ф. Мури, АКП ТК-зының секретары Ф. Фюрнберг, АКП-ниң харыысалгалыг ажылдакчылары, ол ышкаш ССРЭ-ниң Австрияда элчини Б. Ф. Подцероб уткуп алган.

СУГГАРЫЛГА—КОЛ УГЛАНЫЫШКЫН

Таныжып турар

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң материалдарын Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң ажыл-ишчилери калбаа-биле таныжып эгелээн. Пленумнуң материалдарын чонга улам хандыр таныштырар сорулга-биле ажыл-агыйда партия организациязы тос агитаторну ховуда тараажыларже үндүрген.

Ол колхозтуң кежигүннери тээ суурнуң чанында болгаш Көк-Боомда. Ооргада 230 гектар черни суггарар сорулга-биле бичии бөгаларны казарын шиитпирлээннер. Ооң түңнелинде артельдиң суггаттыг чери 1200 гектар чедир өзер.

Суггарылганы калбарткан

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирбишаан, тараа шөлүнүң суггарылгазын организастыг чорудуп турарлар. Район ниитизи-биле 5218 га черге тарылга мурнунуң суггарылгазын чорудткан болгаш суггаттыг шөлдериниң 80,3 хуузун суггарган.

«Чыраа-Бажы» совхоз 900 га черни суггарар планын бүрүн күүсеткен. «СЭКП-ниң XXII съездизи» колхозта суггарылга шалыпкын чоруп турар. «Сут-Хөл» совхозта часкы тарылганың суггарылгазы хожудаашкыныг байдалда.

М. СЕВЕН.

Чайгы суггарылгаже

БОРБАК-АРЫГ. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» кедээ ажыл-агый артелиниң тараажылары СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин ханы чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп ап, мооң соңгаар суггарылганы улам калбартыр, кедээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидер хемчеглерни ап турарлар.

Колхозта суггарып болур 412 га черниң часкы суггарылгазын дооскаш, аңаа планнаан культураларны чажып тараан. Колхозтуң суггарыкчылары ам чайгы суггарылгага белеткенип, бута-сумуну аштап эжип турарлар. Суггарыкчы бүргаа болуунуң онаашкан шөлүнүң гектар бүрүзүнден 15 центнерден эвээш эвес тараа культураларының дүжүдүн алыр дээш ажылдап турар. Ам кол күштү чайгы суггарылгаже салып турар.

Тарылга

Республикада часкы тарылганың чоруп турарының июнь 1-ге чедир медээзин көргүзерге мындыг:

РАЙОННАР	КҮҮСЕТКЕН ХУУЗУ
Каа-Хем	97,5
Тес-Хем	95,4
Таңды	92,2
Эрзин	86,7
Улуг-Хем	86,6
Бии-Хем	84,5
Чөөн-Хемчик	82,3
Барыын-Хемчик	77,5
Бай-Тайга	74,7
Өвүр	73,9
Тожу	54,1
Кызыл хоорай Соведи	83,0
Республика ниитизи-биле	**87,9**

Ооң иштинде тараа болгаш бобы культураларының тарылгазының планы 98,5, кызыл-тастың—103,1, чинге-тарааның—84,6, кукурузаның—61,6, картофельдиң—68,2, ногааларның—24,7 хуу күүсеттинген.

Мооң ап көөрге, картофель болгаш ылангыя ногаа культураларының тарылгазы дыка озалдап турар-дыр. «Тиилелге», «Тес-Хем», «Совет Тыва» совхозтар бүгү культураларының тарылгазының планын күүсеткеннер.

БАШТАЙГЫ ШЫЛГАЛДА

Экзамен хүлээп алыр өрээлдиң эжиинде сургуулдар бөлүк-бөлүк боол алган, ыыт-шимээн үндүрбейн, баштайгы эжиниң үнүп кээрин-не четтикпейн манап турганнар боор. Бир-ле дугаарында доозукчу Людмила Фролова харылапкаш үнүп келди.

— Канчаар харыыладың, кандыг айтырыглар болду, берге-дир бе?—дээн, өөрүнүң хөй-хөй айтырыгларынга Людмила харылап четтикпейн тур. Ооң арнында костүп турган өөрүшкүден эки харыыны берген дээрзи илден болду. Кандыг-даа берге чүве чок, дүвүреп хөлзээр херек чок дээрзин ол өөрүнге балыткап чугаалап турду. Дараазында Лориса Ерахина үнүп келди. Бо сургуулдар курстуң тергииннериниң бирээзи. Эштериниң эки харыыны бергениинге өөрү чоргаарланып, олар боттары база шын харыыны бээр бис дээрзинге бүзүреп турганнар.

Баштайгы экзамен черле хүвүренчиг болбайн аан. Артында-ла доозарының шылгалдазы. Дөрт чылдар дургузунда өөренип келгенинң түңнелин үндүрер хүн келгени ол. Амыдыралче орук ажыттының, чуртунга, чонунга бараан болуушкун эгелээр. Бо бүгүну бодап келгеш, ол хүн экзамен тудуп турган сургуул бүрүзүнүң сагыш-сеткилин улам кыптыгып, боттарының күжүнге бүзүрели бедип келир.

Кызылдың медицина училищезин бо чылын хөй кижи доозуп үнер. Оларның бир чамдыктары баштайгы шылгалданы дужаап турары бо. Бо группада шупту 31 сургуул бар. Күрүне экзаменнерин дужаарының мурнунда олар районнарга практиканы эрттирип, теория кырынга чедип алгылаан билиглерин амыдырал-биле холбап билир апарганнар.

Сургуулдар улаштыр-улаштыр харыылаан, үнүп-ле турлар. Кижи бүрүзүнүң арнында өөрүшкү чайынналып турар болду. Сөөлгү кижи билетти ап, харыыны берген. Ам чүгле күрүне комиссиязының үндүрген шиитпирин дыңнаары арткан. Группаның сургуулдарын демдектер дыңнаары-биле оралче чалай берди. Шупту бут кырынга тура, кым канчаар харыылааның ылаптыг үнелээшкинин дыңнааннар. Сургуулдарның хөй кезии 4—5-ке дужаатканын экзамен комиссиязының даргазы дыңнатчан. Оларның аразында Ирина Ооржак, Галина Арискина, Надежда Жирнова, Людмила Фролова, Кара-кыс Чооду, Валентина Сат, Тамара Ильина дээш өскелер-даа бар.

Сургуулдарының чедиишкинин башкылары база өөртүр. Акушерство болгаш гинекология башкызы Светлана Степановна Кунаковская ол хүн хөлчок өөрүшкүлүг болду. Чүге дээрге ооң сургуулдары баштайгы шылгалданы тудуп алганнар.

• • •

Дүүн республиканың школаларында доозарының күрүне экзаменнери эгелээн. 8-ки класстылар санга, 10—11 класстылар орус литературага ажылдар бижээннер. Кызылдың № 2 школазының ийи он болгаш дөрт он бир класстылары сочинениени бижээннер. Уругларга оларның билирин ынак темалары келгилээн. Чижээлээрге «Ленин — баштыңчы болгаш кижи» (М. Горькийниң В. И. Ленин деп очеркизин болгаш В. Маяковскийниң Владимир Ильич Ленин деп поэмазын ёзугаар), Н. Некрасовтуң «Руська чурттаары кымга аксыл» деп поэмазында тараачыннарның амыдыралы болгаш өске-даа.

Б. ДИРЧИН.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 2 школазының доозукчулары сочинениени бижип турлар.

Фото С. АЛЕКСЕЕВТИИ.

1966 чылдың июнь 12—соңгулда хүнү

Күш-ажылчы көдүрлүүшкүн

Бии-Хем районнуң кедээ ажыл-ишчилери хову ажылын үргүлчүлеп шаан. Колхозтар, совхоз кызыл-тас тарылгазының планын 103,0 хуу, чинге-тараазын—105 хуу күүсеткен болгаш арбайның чажылгазын база доосан. Амгы үеде чаа чечи культураларның болгаш картофельдиң тарылгазын чорудуп турар. Районнуң тараажылары хову ажылдарын ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнүнүң бетинде доозар дээш хүн-хүн дивейн ажылдап турар.

Районнуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда хайныышкынныг ажылдар-биле кады ажылчы чон ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда кампаниязынга политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүн-биле белеткенип турар. Соңгукчуларның даңзызы хынаттынган, соңгулда участоктарын соңгулда хүнүнге белеткеп дерип турар. Ырак-узак черлер-биле харылзаа тудар харылзааның чепсек-херекселдери тургустунган. Амгы үеде кандидат дээш агитация калбарган болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальностар Совединге соңгулда талазы-биле Бии-Хемниң № 651 соңгулда округундан депутатка кандидат, Бии-Хем районнуң «Бызыл тараачын» колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Петр Васильевич Астафьев-биле соңгукчуларның ужуражышкыннары эртип турар. Ырак болгаш Сесерлиг суурларга болгулаан ужуражышкыннар дугуралдарынга санал берген соңгукчулар чер болгаш мал ажылын партияның XXIII съездизиниң Директиваларынга, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр хөгжүдерин чугаалап, Пленумнуң шиитпирлериниң чаңгыс эп-сеткилдиг деткип, амыдыралга боттандырарынче районнуң бүгү ажылчы чоннарын кыйгырган.

(Төнчүзү. Эгези 1 ги арында).

ХАБАРОВСК КРАЙНЫҢ ТУГУНДА—ЛЕНИН ОРДЕНИ

циал дөмшээге дээш улустарның демиселин базарын, мөөкиңгэн туруштарын катап тургузарын өралдашпышаан. АКШ-тың империалистеринге баштаткан агрессчи бөлүктер дайын үүлгедиглерин шуут боттандырарының оруунче кирген.

Вьетнамның маадырлыг улузунга удур америк агрессорларының кемниг дайыны улустарның улам улуг кижелзээшкинин болдуруп турар. Совет кижилер вьетнам улусту бүгү хемчег-биле деткип, хостаалга болгаш хамаарышпас чорук дээш оон чөөнтүү демиселинге дузалап турар. Мынчангаш Вьетнам улузунуң шыңныг херээ тиилээр дээрзинге бис шуптувус быжыы-биле бүзүрелдиг бис!

Совгалдыг хүннерде Куба Республиканга удур Каттышкан Штаттарның үүлгеткен кемниг үүлгедиглери — америк империалистерниң агрессчи политиказының кемниг ижигирбезинде база бир звено-дур. Куба улус, мурнукузу ышкаш, ам база-ла империалистиг чаа чимээнишкиннерниң ойтур шаварынга бүрүн шиитпирлиг. Девискээриниң дээн болбас чоруун камгалап турар социалистиг Кубага бистиң хамаарылгавыс бүгүдеге билдингир—бис оон талазында бүрүнү-биле турар болгаш оон маадырлыг демиселин өскериилге чокка деткип турарывысты база катап быжыы-биле медеглээр бис.

Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар империализмниң агрессчи хөделиишкиннеринге ойтур шавыышкынны берип, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырыдырар дээш, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаар дээш туржуп турар. Бис колониализмден хосталыр дээш демисежип турар улустарга янзы-бүрү талалыг дузаламчыны көргүзүп, хөгжүп орар аныяк күрүнелерге политиктиг болгаш экономиктиг деткимчени көргүзүп турар бис.

Мынчангаш, империализмге удур кады демиселдиң фронтузун калбартып база быжыглап турар бис. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чардыимас кезээ оон база бир отряды болуп туржуп турар.

Бистиң партиявыстың болгаш Совет чазактың даштыкы политиктиг идепкейлиг ажыл-чорудулгазы делегейниң бүгү чурттарының чонунуң улам калбак бөлүктерин социализмниң талазынче хандыдып турар. Марксизм-ленинизмниң идеялары, амыдыралдың социалистиг үлегерлиг оюру бистиң бүгү планетавыста улам улуг хүлээп көрүүшкүннү тып ап турар. ССРЭ-де коммунизм тургузуушкуну, совет социалистиг тургузугнуң бүгү талалыг сайзыраңгайжыдыышкыны — делегейниң революстуг чорудулгазынга, империализмге удур улустарның демиселинге бистиң партиявыстың бүгү улузувустуң кол салыышкыны-дыр.

Тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиканы боттандырбышаан, оон-биле кады серемчилелди кошкатпайн, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаары-биле бүгү-ле эргежок чүгүла чүвени кылып турар бис. Хабаровск край кызыгаар край болуп турар. Бистиң бурунгуларывыстың амыдыралды диргизип тургускан бо крайны, оон соонда бистиң улузувустуң дериш болгаш ханын төккен черин Ыраккы Чөөн чүктүң шериг округунуң, Кызыл туг орденниг Оожум океан флодунуң шериглери, бистиң алдарлыг кызыгаарҗыларывыс идегелдиг камгалап турар.

Армия болгаш Флот-биле найыралдың чаңчылдары крайның үлеттир бүдүрүлгелериниң, колхозтарының болгаш совхозтарының коллективтеринде, хөй-ниити организацияларында тургустунган. Бо найыралды моон соңгаар-даа быжыглап, бистиң Төрээн чуртувустуң ыраккы чөөн чүк кызыгаарларын чаңгыс аай чыскаал-биле серемчилеңдиг хайгаараар, а бир эвес негеттинип келзе, оларны маадырлыг болгаш билдилиг камгалаар төлээде, ол найыралды улам сырый болгаш үзүлбес кылыры эргежок чугула.

Бистиң партиявыстың болгаш Совет күрүнениң бүгү политиказы улустуң чаагай чоруунуң дугайында ханы сагыш салыышкыны-биле сиңниккен деп, Н. В. Подгорный үргүлчүлеп чугаалаан.

Партия улуска бараан болуп, бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазының утка-бодалын оортан көрүп турар. Улус ону билип, партияга бүзүреп, коммунизмни тургузарының пландарынга бүрүн деткимчени партияга кезээде көргүзүп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге ам болур соңгулдага партия база-ла коммунистер биле партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунга бүзүрүт улусчу программа-биле киржип турар. Соңгулда чорупп турда, совет кижилер бистиң партиявыстың ленинчи шугумун бүрүн деткип турарын база катап илергейлеп, улусчу эрге-чагырганың дээди органынга боттарының дээре төлээлекчилерин соңгуп алыр дээрзинге чигзиниг турбас.

Бодунуң бежен чыл оюнга чоокшулап олурар Совет эрге-чагырга болза, күчүлүг мяш ышкаш, улус-массаның иштинде дазылданып кире берген, бистиң чырыткылыг келир үевис—коммунизмни тургузарынга оортан бодунуң күжүн, бодунуң эгээртиимес энергиязын немеп ап турар.

Эш Подгорныйның чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыны, төрээн Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка алдар болдурган йөрээлдер салыышкыны каш удаа үзе кирип турган.

Н. В. Подгорный Хабаровск крайны Ленин ордени-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчаан.

Олурушканнар адыш часкап турда, Н. В. Подгорный Ленин орденин Хабаровск крайның тугунга кадаан.

Совет Эвилелиниң Гимнин дыңналып үнген. Хоорайның кырынга үгер-бооларның дааштаашкыны чаңгыланып турган.

Бодунуң чугаазының түңнелинде Н. В. Подгорный улуг шаңнал-биле холбаштыр Хабаровск крайның ажылчы чоннарынга сеткил-сагыштың ханызындан база катап байыр чедирип, күш-ажылга чедиишкиннерни, амыдыралга аас-кежикти болгаш чаагай чорукту оларга, оларның төреддеринге болгаш чоок кижилеринге күзээн.

СЭКП крайкомунуң бирги секретары А. П. Шитиков харыы чүве чугаалаан.

— Крайны Ленин ордени-биле шаңнааны Коммунистиг партияның Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың талазындан бистерниң Ыраккы Чөөн чүктүң чонунуң дугайында улуг кичээнгейниң, доктаамал сагыш салыышкынының илередиишкини, бистиң күш-ажылывысты бедик-биле үнелээни кылдыр көрүп турар бис—деп, ол чугаалаан.

Крайны Ленин ордени-биле шаңнааны-биле холбаштыр Ыраккы Чөөн чүктүң шериг округунуң дайынчылары, Кызыл туг орденниг Оожум океан флодунуң далайжылары болгаш эрес-маадырлыг кызыгаарҗылар ажылчы чоннар-биле кады өөрүп база чоргаарланып турар дээрзин оратор демдеглээн.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлеринге соруг кирген Хабаровск крайның ажылчы чоннары бөш чылдың бирги чылын ээн эгелээн. Бедик шаңнал хөй чүүлдерни хүлээндиргенин олар медереп билип турар. Төрээн черлеринге бүдүрүкчү күштерин улам дүрген хөгжүдеринге бүгү-ле күштерин салырын Ыраккы Чөөн чүктүң ажылчы чоннары партияга болгаш чазакка бүзүредип турар.

Оон даразында Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, Амурда-Комсомольск сеткелге-механиктиг заводтуң фрезеровщиги П. П. Голета, «Ильичиниң чагыглары» колхозтуң даргазы М. П. Покатыло, Ыраккы Чөөн чүк геология эргелелиниң начальниги В. В. Онихимовский олар чүве чугаалаан. Хабаровск крайга доктаамал сагыш салыышкыны болгаш кичээнгейи дээш партияга болгаш чазакка чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин олар илергейлеп. Приамурьениң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш бүгү-ле күштерин бээр дээрзин Ыраккы Чөөн чүктүң ажылчы чоннарының мурнундан бүзүреткеннер.

СЭКП обкомнарының бирги секретарылары: Буряттың—А. У. Модогоев, Якуттуң—Г. И. Чиряев, Приморье крайкүүскомунуң даргазы М. М. Кузнецов, СЭКП обкомнарының бирги секретарылары: Амурнуң—С. С. Авраменко, Камчатканың—М. А. Орлов, Магаданның — П. Я. Афанасьев, Сахалинниң — П. А. Леонов, Читаның—А. Н. Смирнов, Ыраккы Чөөн чүк шериг округунуң командылакчызы генерал-полковник И. Г. Павловский болгаш Кызыл туг орденниг Оожум океан флодунуң командылакчызы адмирал Н. Н. Амелько бедик шаңнал-биле холбаштыр Ыраккы Чөөн чүктүң ажылчы чоннарынга изиг байырны чедирген.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагаа улуг сорук кириишкин-биле хүлээп алдынган.

* * *

Кежээ стадионга спорттуң улуг байырлалы болган.

КОММУНИСТЕР—ОРГАНИЗАКЧЫ КҮШ

ҮЕ-БИЛЕ ДЕҢГЕ

Бир эвес эрги акша хевээр турган болза, Тожунуң «Совет Тыва» колхозунуң экономиктиг күчү-шыдалының деңнели — акша орулгазы дөрт дакпыр миллион болур ийик. Совгалдыг он чылдарның дургузунда анаа болган бөлүүшкүнү шүүлде чорук деп адап болур.

Ам 1955 болгаш 1966 чылдарның чыл отчёттарындан ушта бижээнин көрээли. 1955 чылда чыыстыг бода мал 443 баш турган болза, ам 1224 четкен. Он чыл мурнунда колхоз күрүнеге 33 тонна сүт, 14 тонна эът, 15 центнер дүк садып турган. Эрткен чылын сүттү—9, эътти—12, дүктү—4,5 катап хөйнү саткан. Ол үениң иштинде акша орулгазы 4 катап өскен, күш-хүнүнүң төлевири улгаткан. 1965 чылдың төнчүзүнде ол 1 рубль 65 көпеек, азы планнап көргенинден 15 көпеек хөй болган.

Ол-ла бүгү сан-түңнерин сайгара бодап олура, ажыл-агый 1949 чылда каш он инектиг, каш-ла чүс ивилерлиг турган деп чүвени билип алыры чугула. Ынчан саанчылар-даа, бызаа ажаакчылары-даа, кадарчылар-даа чок турган. Ынчалза-даа ол чорук колхозтуң бүт кырынга туруп алырынга шаптык катпаан. Оон тодаргай херечизи—колхозтуң адын бижээни улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Бүгү Эвилел Делгелгезиниң, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Дээди Совединиң Президиумунуң он беш дипломнары болгаш хүндүлел бижиктеридир.

— Амгы үеде коллективтиң кол орулгазы—кезээниң культуразын көдүрери, чоннуң амыдырал-чуртталгазын экижидери—деп, колхоз даргазы турган эш Тамдын-оол чугаалап олурар. Экономика талазы-биле бедик деңнелди чедип алгаш, колхоз ам культура оларгарының түдүүнче кирипкен. Адыр-Кежиг суурнуң мырынай төвүнде улуг-чаагай клуб библиотеказы-биле, делгем фойе болгаш көрүкчүлер залы-биле чараш шиичи кире берген, ырактан-на костүп келир. Оон чанында школа, эмнелге салбыры, ийи магазин, мырыңай чаа ажыткан 86 олуттуг интернат, тулуп турар харылзаа бажыңы бар.

— Эң-не кол чөленгиш — дээш Василий Санмаевич уламчылаар,— партия болгаш комсомол организацияларын болдур ийин. Олар чок болза хожудангай ажыл-агый мурнакчы болу бээриниң барымдаазы-даа чок. Коммунистер болгаш комсомолчулар боттары хуу үлегерин көргүзүп, мурнуку олуругга чорупп турганнар. Балыткал кылдыр чаңгыс чижектен көргүзейн.

Бо чылын берге кыш болган, харлыг-даа, хаттыг-даа. Оруктарны хат чүү-даа чок хөртүктей шаап туруп берген, трактор безин күш четпейн барган. Малдың өлүп-хораарынга айыыл диргелип келген. Шак ол берге өйде каш чыл дургузунда ажылдап келген хоочун коммунист Бараан Чигжитке баштаткан партия организациязы дузалажып келген. Анаа Бол Кан-оолга удурткан комсомол организациязы база-ла кодурлуп үнген. Партия хуралының соолунде дораан-на 54 коммунистер болгаш комсомолчулар айыыл-халап-биле демисежип кирипкен болгаш тиилекчилер болуп шуулгеннер. Кымнарыл ол? Чолаачылар Х. Бараан, С. Кан-оол, Н. Кол, чүдүрүкчүлер Бол Бара-оол, Юрий Очур болгаш оон-даа өскелер-дир.

Артельдиң удуртукчузу оларның аттарын эң-не чылыг, эң-не эргелиг адаанындан безин коммунистер болгаш комсомолчулар—чурпакчы болгаш соруң кирикчи күш деп чүвени билип алыры берге эвес турган.

Василий Санмаевич Тамдын-оол салаалларын чызылады тудуп, хандыр бодангылаш, чугаалай-дыр:

— Коммунистерниң болгаш комсомолчуларның бирги ачы-хавылазы — күрүнениң болгаш хуу сонуургалдың херээ — ажыл-агыйның экономиказын улам чаа чалаже кодурериниң кол бырazы — мал ажылын сайзыраткаңы болур.

Ийиги ачы-хавылазы — келир үени барымдаалавайн ажылдап келгенивисти партия организациязы чогуур өйүнде айытканында. Чижээ, чурттакчы чоннуң эвээш эвес кезии ажылы хөй, ажыы эвээш балыктаашкын-биле үттүнчүп келген. Бистер ам оон ойталаан болгаш эң-не ажыктыг адыр болур — чер ажылынче кирген бис. Эң эки хөрзүннүг 1500 гектар черни тарып, оон арбайның болгаш суланың багай эвес дүжүдүн чыл бүрү өстүрүп ап келген бис. Тарааның бир кезиин малга бээри-биле арттырып алгаш, өскезин күрүнеге садып турар бис. Ол дээрге балык тывыжындан биске дыка ажыктыг болган.

Үшкү ачы-хавылазы — олар чоннуң боттары-биле деңге кодуруп шыдааннар. Кадрлар, ыяңгыя саанчылар болгаш малчыннар чедишпес турган. Партия болгаш комсомол комитеттериниң бюро кежигүннери болгаш анаа-даа комсомолчулар чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп, олар-биле чүректиң ханызындан чылыг беседаларны кылып, кижи бүрүзү бодунуң ниитилелинге шыдаар шаа-биле дуза кадарын угаадып турганнар. Шиитпирлиг участоктарга — бригадаларга, фермаларга партийжи болгаш комсомолчу бөлүктерни тургускулаан,— оларның кичээнгейиниң төвүнге литр сүт, килограмм эът турган.

Түс черниң коммунистериниң болгаш комсомолчуларының база бир үнелеп четпес ачы-хавылазы болза, өртүмак болгаш дээди өөредилге черлерин дооскан оолдарның болгаш кыстарның кайнаар-даа барбайн, төрээн колхозунга дедир кээп ажылдаарын чедип алганы болур.

Адыр-Бежигиниң болгаш оон чооку суурларының чурттакчыларының чылыг хүндүткелин бот-тывынгыр уран чүүл бөлүмү чаалап алган. Ону каш чыл улаштыр Азас сес чыл школазының башкызы Кол Булатов удуртуп келген. Бот-чогаадыкчы аргазы улугларга болгаш бичиилерге кончуг тааржып, солун болгаш бедик утка-шынарлыг болуп турары өөрүнчүг.

Бо өөредилге чылында Адыр-Кежигге он чылдың кежээки школазын ажыткан. Бир-ле кежээ оларның кичээлинге олуржуп, чамдыктары-биле чугаалажып, школазын доосгаш, каяа өөренир күзел-бодалып сонуургадым.

—Бодээ ажыл-агый институдунга кирерин күзеп турар мен — деп, бир оол чугаалады.

— А мен агрономга өөреникcээр мен — деп, бирээзи харыылаар болду.

Оларның сорулгазы күүсеттинер, соруун чедип алырлар дээрзи билдингир.

Партбюронуң кичээнгейлиг херээженнер чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазы хаара туда берген. Чүге дээрге оон ажылындан дыка хөй чүүлдер хамааржыр. Шынап-ла амыдыралдың каастакчылары — херээженнерниң бажыңнарга, кулумчуларга арыг-шевер, колхоз бүдүрүлгезиниң культуразы, садыг хандырылгазы, ногаанчыдылга, ногаа тарылгазын сайзырадыры дээш киришпес ажылы кайда боор.

Бүгү-ле ажыл-агыйның хөй янзы адырларын бир аай деске удуртурубиле суурну 8 кезекке үскен болгаш оон күүселдези дээш шынгы хыналданы тургускан. Кылдынган ажылдарның түңнелин тускай журналда доктаамал бижип, анаа чогуур демдектерни салып, оон соолунде хөй-ниитиниң чугаалажыышкынынга кирип, илереттинген четпестерни дарый чайладыры чаңчыл болу берген.

Адыр-Бежиг суур ногаан аргаларның болгаш бедик дагларының арасында бодунуң базымын үе-биле деңнеп, чараш болгаш аас-кежиктиг хөгжүп орар.

В. БАРМИН,
Казахстанның С. М. Киров аттыг күрүне университединиң студентизи.

Коммунист башкы

Найырал суурнуң кыдыында даштын маңган ак кылдыр чугайлап каан бир бажыңдан эртенниң-не 8 шак мурнунда үнгеш, оң холунда кыдыраажтар, номнар тыраан сумка, солагай холунда дүрүп каан саазыннар туткан кижи суурнуң кудумчуларын кежилдир, далаштыг бар чорууруун бол-ла көрүп болур. Сумкалар чүктээн, портфельдер тутканбичии уруглар оруг дургаар аңаа уткужуп кээп мендилешкеш, кожа базыптарлар. Бичии уругларга ол бо талазындан хүрээлеткен, чугаа-соотгут, катпы-хөглүг башкы удатпаан чок школага бо кирип келир.

Ол дээрге Тээли сес чыл школазында эге класс башкызы Иргит Сайдаш Иргитовна-дыр. 15 чыл мурнунда бо-ла школага башкылап эгелээн. Башкы училищезинге бот-өөредилге-биле өөренишпаан, дуржулгалыг башкыларның үлегерин эдерип, тура-соруктуг ажылдап кирипкен. Башкының солун болгаш берге ажылының чажыттарын дилеп, бүгү-ле күзел-чүткүлүн аныяк салгакчыларны кижизидериниң херээнге бараан болдурган. Ажылдап эгелээни баштайгы чылында хүлээп алганы 29 өөреникчизин шупту даразынын клазынче шилчээннер.

Аныяк башкы бодунуң чүткүлүнүң халас барбаанынга улам чалгынналып, уругларны өөредиринден артык кайгамчык өөрүшкү, аас-кежик чок кылдыр санап, башкы деп состуң ханы утказынга чоргаарапы кыптып келген.

Чылдар эртип, арга-мергежил-даа бедээн. Чаазы-биле ажылдаарын коммунистиң бедик ады улам-на дааңдырган. Бо өөредилге чылында Сайдаш Иргитовнаның чедиишкиннери кандыгыл? Бирги класстан эгелеп башкылап келгени 4 «а» класска 21 өөреникчи турган. Олар бо өөредилге чылында 100 хуу өөредилгени чедип ап, эге класстар арзының чарыжынга бирги черни ээлеп келген. Класстың өөреникчилериниң барык үштүң бир кезии 4—5-тиг өөренип турар.

Кошкак өөредилгелиглер-биле ажылды бо башкы таарыштыр тургускан. Боду немелде кичээлдерни чорудуп, эки өөреникчилерни кошкак өөрүнге дузалаштырып турар. Ындыг ажылды башкы бирги класстан эгелеп чорудуп келген.

Ада-иелер-биле быжыг харылзаа өөредилге-кижизидилгениң шынарын бедидеринге ужур-дузалыг дээрзин Иргит Сайдаш эки билир. Башкының уроктарынга ада-иелер олурушкаш, тускай демдеглелдерни кыдыраажтарга бижип турарлар. Ада-иелерге кижизидилге темазынга лекция, беседаларны эрттирери хаая эвес. Ада-иелерге ажык класс шактарын, уроктарны бо-ла эрттирер. Иргит Сайдашының клазы эң-не арыг-шевер. Класстың өөреникчилерин культурлуг аажы-чаңга эки чаңчыктырган.

Класс шактарында кайы-бир өөреникчиниң төрүттүнгеш хүнүн демдеглээри, кандыг-бир темага чыыш эрттирери, концертке белеткенери, чаа ырлар өөренири, экскурсия баары чаңчыл болу берген. Ол ышкаш класс шактарынга идик-хепти таарыштыр кедериниң, хөй-ниити черлеринге бодун ап чорууруунуң дугайында беседаларны шиижиткен кыска көргүзүглер-биле аралаштыр эрттирип турары солун. Турисчалдыг хүннерге болгаш номчаан соруун номнарынга хамаарыштыр класс шактары база эртип турар. Дуржулгалыг башкының класс шактарынга чүгле ада-иелер эвес, харын башкы эш-өөрү олуржур.

Иргит Сайдаш чон ортузунга идепкейлиг хөй-ниитичи. Школаның коммунистериниң удуругкчузу. Өөредилге-кижизидилгениң ажылдарының шынары дээш коммунистерниң ролюн бедидеринче кичээнгейин угландырган.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

Дүжүткүр болдурар дээш

„Шын" болгаш „Тувинская правда" солуннарның каттышкан рейдизи

Ол канчап ынчап барганыл? деп айтырыгга ам кым боттут харыы берип шыдаар деп, ужуру чүл дээрге, Барыын-Хемчик район херек кырында чемишчидилге чок артар часкан. Минералдыг чүс бежен хире тонна, органиктиг беш муң тонна —тарылга мурнунда районга турган чемишчидилге ол-ла-дыр. Бистиң элезин холумактыг хөрзүнүвүске ол дээрге далайда дамды-дыр. Моон ындыг болу бергенинге кымны-даа буруудадыры берге, ийет, ындыг кижини тып-даа алза, өортан бо ажыл-херек чазалы бербес. Ам кол чүве—бар турар чемишчидилгелерни камналгалыг ажаары болгаш эң ажыктыы-биле ажыглаары болур.

Ынчаарга фактыларның көргүзүп турарындан алырга, бо талазы-биле карыысалга чок чоруктар бар болуп турар. Медээ ёзугаар чүгле «Барлык» совхозта чүс бежен тонна хире минералдыг чемишчидилге бар дээн, а тускай эртемниглер — 115 тонна диңип турарлар. А өске 30—35 тоннаазы канчап барганыл? Ол дугайын кым-даа ыттавас. Ындыг болза-даа совхозтуң удуртукчуларының бо талазы-биле эң харыысалга чок болганын барымдаалар сөйгалап турар, олар күрүнениң үнелиг чүүлүн тооп көрбээннер.

Багай крыша адаанда холуштур овaалап баан чемишчидилгелерни көргеш, кайызы калийлиг дузул, кайызы суперфосфадыл, а кайызы аммиак селитразыл дээрзин ылгап алыры берге, оларны эң таарышпас черде кадагалап турар. Часкы баштайгы чаашкын аммиак селитразының саазын шоодайын ылбырады чаап каапкан, ол чемишчидилге цемент дег кадып калган. Оон-биле кады минералдыг чемишчидилгелерни кадагалаар болгаш чарыгдаар талазы-биле материалдыг харыысалгалыг кижи база чогу илерээн, кым-даа, чежени-даа алза хамаанчок.

Байдалдың аайы-биле алырга, төп шаңның эргелекчизи ол дугайында харылаар ужурлуг, чүге дээрге чемишчидилгелер оон девискээринде чыдар-дыр, ынчалза-даа дужаал чок болганда, ол кижи ону тоовас-даа. Чемишчидилгелер кадагалаар херекке Бижиктиг-Хая салбырының агроному А. Нарылков база хамаарылга чок болуп турар. Ногаа культуразынга суперфосфат төгер дээрге, ону аммиак селитразы-биле холуштуруп каапкан, ап алыр арга чок-тур деп ол хомудап олурар. Агроном ынчаан тывызык салып олурда, ону хөрзүнге кииериниң хуусаазы эртип бар чыдар.

Ногааларга чемишчидилгени кииериниң херээнде сан талазы-биле шын эвес чүүл база бар. Үжен гектар черге совхозтуң бүгү-ле бар органиктиг чемишчидилгезин —926 тоннаны чарыгдап каапкан болган. Ол-ла шөлге суперфосфаттың бүгү курлавырын—беш тоннаны база төгерин планнап турган, оон ынай калийлиг дусту база (он беш тонна). Ногааларга ындыг хемчээлдиг черге ынчаны кииери ажыктыг бе? Оон элээн кезээн картофельге ажыглаан болза кандыгыл? Бо талазын кым-даа сонуургаваан. Шуугу-биле чугаалаарга, совхозтуң кол агроному эш А. Түрген-оолдуң холунга кандыг-даа агрохимиктиг үндезиннер чок турган-дыр. Ол бодунуң дуржулгазынга-ла ынаныпкан боор, ынчаарга дуржулга чазыптып база болур болгай. Чижээлээрге, мурнунда оон ажылдап турганы «Тээли» совхозтуң хөрзүнү «Барлык» совхозтуң черниниңден база ылгалдыг болгай, а оон-биле кады «Барлык» совхозка бо талазы-биле агрохимиктиг үндезиннер болгаш хөрзүн картазы база чок болган.

Ынчангаш чемишчидилгелерни шөлге хуваары үндезилээшкин чок, ала-чайгаар болган. А эш Түрген-оол чемишчидилгени канчаар кииргенин күзүн көргей-ле дээр. Ындыг, күс көргүзүп болур, ынчалза-даа ногаа тарыыр дээш деңги чемишчидип алган черинге совгу үеде совхозтуң директору П. Макальскийниң дужаалы-биле ногаа тарывас дээш, ону өске черже шилчидипкен болгай, чүге дээрге ол черде суггарарынга сут чедишпес деп турар. А херек кырында майның 23-те дөрткү болгаш чедиги суггарылга бугаларында (Аксы-Барлык салбырда) суггарыкчылар сугнуң эльбек батканынга күш четпейн турганнар, сут оруктарже үндүр чайлып турган болгай. Ынчангаш ногааны баштай тарыыр деп турган черинге суггарып болур турган, ону ынчаар кылырда, бүга казар машина-биле чаңгыс хүн иштинде аңаа арык үндүрүп алырга-ла болур.

Мынчангаш, совхозтуң удуртукчулары ажылдың чиигин сүрүп, баштайгы планнаан черинге кииргеш хөй чемишчидилгелерни ажыглал чок кылдыр каапканын кандыг харыысалгалыг хемчег дээрил? Хөй ажыл, үнелиг чүүл ынчаар хей барган.

Эрткен чылын совхозка чемишчидилгени «гектар бүрүзүнге бир шопулакты» деп принцип-биле бичелеп кииргилээн турган. Түңнелинде оон кандыг-даа ажыы чок болган: чемишчидилге төккен шөлдерниң дүжүдү ону төкпээн черлерни-биле дөмей болган. Маңаа хамыктың мурнунда ынчаарда совхозка агроном турган А. Тыкеев улуг буруулуг. Бо чылын ол четпести катаптавас дээш хемчеглерни ап турар байдал муң бар хире: чемишчидилгени чамдык участоктарга барыын шаа-биле топ турарлар. Ындыг болза-даа оларны четчири-биле топ турар бе деп айтырыгга кым-даа харылап шыдавас, чүге дээрге совхозта чер дугайында чаңгыс-даа агрохимиктиг медээ үндезин чок болуп турар. «Барлык» совхоз Тывада хоочун ажыл-агыйларының бирээзи хирезинде, агрохимиктиг ындыг үндезинни, хөрзүн картазын мынчага чедир кылып албааны шын эвес.

Оон-биле кады мында бүгү-ле идегелди суггарылгага салып турар чүүл база бар. Чугаажок — суггарылга ол черлерге шиитпирлиг рольду ойнаар. Ындыг болза-даа «Большевик» колхозтуң дуржулгазындан алырга, суггарылгалыг черни эки чемишчидерге дүжүт улам бедик болур, оон бедииниң ылгалы 4—5 центнер чедип турган. Чемишчидилгени ажыктыг ажыглаар деп чүве ол-дур, бо талазы-биле ол колхозтан «Барлык» совхоз өөренип алыр болза эки.

«Большевик» колхоз — органиктиг чемишчидилгени белеткээш, шөлге төгериниң планын күүседипкен кара чаңгыс ажыл-агый болуп турар. Мында хамык ужур чүгле эки удуртукчуларда эвес, харын тараажылар боттары база кедээ ажыл-агый эртемниниң негелделерин ёзугаар ажылдап өөрени бергенинде. Харын оон хараазы-биле эрткен чылын күрүнеге тараа садарының хемчээлин колхоз чеди катап көвүдеткен.

База бир тодаргай чүве бар—колхозта чүгле бөгүнү эвес, харын даарта хүннү бодап ажылдап турар. Мында чемишчидилгени ийиги чергениң чүвези кылдыр көрбейн турар, мында ам-на чемишчидилгеге өдекти болуп эгелээн, ол өдек чайны, кышты өттүр экизи-биле иринделени бээр болгаш эки чемишчидилге болу бээр. Органиктиг чемишчидилгени эрте белеткээрге, оларны хөрзүнге топ турда, шөлдүң бокталыры база эвээжээр болгай.

Ол ажыл-агыйда минералдыг чемишчидилгениң бар курлавырын чөп ажыглаарынче база сагышты салган. Бар 21 тонна чемишчидилгени кукуруза тарыыр шөлге гектарга-ла ийи центнер аммиак селитразын киирер. Чемишчидилге кирген шөлдерден кукурузаның 200—300 центнер ногаан массазын алырын колхозчулар бодап турар. А бо дээрге анаа бир аазаашкын эвес, харын төккен чемишчидилгениң күжүнге үндезилеттинген санал-дыр. Эртем черге бараан болу бергенде, аңаа чазыг турбас. Харын-на ындыг бодал «Барлык» совхозтуң тараажыларында четпейн турар-дыр. Сугнуң күжүнге чемишчидилгени кадыпгарга — бедик дүжүттүң быжыг магадылалы ол дээрзин оларның билип алыр өйү келген-дир.

О. ХҮРЕҢ-ООЛ,
Барыын-Хемчик районнуң кедээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң кол агроному.

С. ДОРЖУ,
«Большевик» колхозтуң экономизи.

Т. ТАЛГАНЧИК,
В. БУЗЫКАЕВ,
«Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарның корреспондентилери.

Чаштырып турар самолёт

Алексей Белов самолёт чанында турган өөрүнге кылаштап келгеш:

— Бөгүн магалыг-ла аяс хүн-дүр аа!— диген.

— Маңаа ындыг аяс хүннер бо чазын ховар болгулаан болгай. Бөгүн хүн ашкыже дээр ужудар, чаштырар бис—деп, самолёт командири Николай Яченко чугаалааш, кады ажылдап турар эштерин далаштырыпкан.

Самолёттан каш-ла базым черде овайтыр топ каан, ак хар тейжигеш дег чемишчидилгениң чанында тургулаан чүдүрүкчүлер база-ла ажылдап кирипкен.

Каш-ла минута эрткенде, тракторист Александр Бушманов тракторун тырылады дагжаткан хап келгеш, самолёттуң кыйыынга кожалаштыр тура дүшкен. «Беларусь» трактор дүрьяа моюну дег узун үскүүжүн самолёттуң кырынче кодуруп үндүре бергеш, аңаа доктаадып туруупкан, чүдүрүкчүлер Вячеслав Беспалов биле Игнат Листопадов олар база ынаар үне халышкаш, үскүүштүң хымыжының иштинде чемишчидилгени самолёт кырында тускай үтче шымылады топ бадырыпкан.

Самолёттуң мотору диңмиттиг дагжап үнген соонда, бир хүнде каш-даа катап маңнаар оруу-биле черниң довураан буруладыр эстетпишаан, маңнап ынай болган. Оон ол, черден чоорту адырылгаш, агаарже бедип ужуп үне берген. Ужудукчуларның «Аннушка» деп шолалаары «Ан-2»-ниң диңмиттиг даажы эртенги ховузунуң ыржымын үреп, түр аэродромдан ырак эвесте, чап-чаа-ла оттуп турар Дүрген, Бай-Хаак суурларга безин аажок дыңналы берген.

Чер-чери-биле кара девис кылдыр андарып каапкан тараа шөлүнүң ужунга самолёт чоокшулай ужуп чеде бергеш, аажок чавызап бады барган. Тараа шөлүнүң ужунда кызыл тукчугаш туткан кижиниң кырынга келгеш, аммиак селитразын чаштырып эгелээн. Тарааның чаагай дүжүткүр чоруун улгаттырар ол чемишчидилге шөлче ак хар ышкаш, дээрден дүжүп бадып турган. Самолёт ол-ла ушкаш, аажок узун шөлдүң база бир ужунда туг туткан кижиниң чанынга келгеш, чемишчидилгени тондур чаштырыпкан. Оон ол эгеш, чемишчидилгени база барып чүдүрүп алыры-биле аэродромунче ужуп чорупкан.

Он беш минута хире үе эрткенде, самолёт база катап агаарже көдүрлүп үнгеш, деңги-ле шөлүнче шигледи ужуп чорупкан.

Чемишчидилге чаштырып турар самолёттуң командири Николай Захарович Яченко республика найысылалындан келген корреспондентилерниң айтырыынга мынчаар харыылаан:

— Бистиң экипажывыс дуржулга станциязының шөлдеринде майның 3-тен ажылдап эгелээн. Баштайгы хүннерде 400 га черге өргелерге удур хораан бүдүмелди чаштырдывыс. Амгы үеде минералдыг чемишчидилге—аммиактыг селитраны чаштырып турар мындыг. Чемишчидилгени бо дуржулга станциязының тараа, кукуруза шөлдеринге 1200 га черге чажар бис. Бир хүнде 42 ужудуушкуннарны кылып, 80 тонна чемишчидилгени чаштырып тур бис. Мээң дузалакчы ужудукчум Алексей Белов, самолёттуң моторизи Владимир Хлебников, техник Валерий Бушуев олар боттарының онаашкан ажылы дээш кызымак улус. Бистерниң кайызыының-даа күзелиивис—чемишчидилге чаштырган шөлдерге чаагай дүжүт чалгызын дээр мындыг. Дуржулга станциязының тракторизи Бушманов болгаш чүдүрүкчүлер Беспалов, Листопадов олар база-ла чемишчидилгени самолётка чүдүрүп уррарын биче-даа саадатпайн турар. Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң практикант-сургуулдары база-ла мында эки ажылдап, хээкчилерге удур хораан бүдүмелди болгаш чемишчидилгени тараа шөлүнге канчаар чажарын өөренип көрүп турар.

Т. САЯН-ООЛ.

Чурукта: чемишчидилгени тараа шөлүнче самолёт-биле чаштырып турары.

ААС-КЕЖИИ БИСТИҢ ХОЛУВУСТА

Бистиң кандидаттарывыс

Сөс бүрүзүн чугаалаарда дензилеп турган ышкаш бодап алыр, чүве бүрүзүн бызырымчалыг кылыр, кандыг-ла-бир чүвени бодаан, планнаан чоруур, кожарарган кара карактарлыг Сендажы болуунун чугаалажып орган кижизин болунче сорунза дег хаара туда бээр.

Оон ажылдап турар чери фабриканың кедээзинде дөң кырында. Даг-дүгү үнүрүп алыр руда сөөртген чүүл-бүрт машиналар, ийиги ээлчегниң кол корпузун тудуп турар ажылчыннар дээш өске-даа хайныгып турар амыдырал оон холунда салып каан ышкаш көстүп турар. Кожазында ыш-бузу бурулаан, шимээн-даажы диңмирээн фабриканы ол база билир. Даг-дүгү оон кирип эгелээр, а оон барып шоодайлаттынып үнер чүве эвеспе деп ол база-ла бодап орар.

— Комбинаттың ийиги ээлчээн дүрген темп-биле тудар, ажылдың шынарын экижидер деп хурал-суглаага чугаалажып-ла турар-дыр бис. А чамдык үелерде ажыл-херек сөзүвүс-биле дүүшпейн баар таварылгалар база бар болгулаар. Хоржоок! Шыдавас чүве болза чугаалап турган херээ чүү боор. Арматура салыр кранывыс база катап үрели берди. Ам канчаар бис?—деп, ол ширинни аажок чугаалаган, чанында турган мастериндеп кижилерниң бичии када-даа анаа турар чоруун болдурбазын негээн турду.

— Сергей Балбырович, силерниң оонар шын. Дүүн чаа-ла септээш, чорудуп берген кран ам база үрели бээр деп чүл ол. Доп-дораан мастерскаяже барып, дарый хемчег алырының дугайын дыңнадып көрейн — дээш, мастер ындай болган.

— Сөөлгү ийи хүн иштинде кран үрелгеш, орта ажылдап чададывыс. Мындыг деп хоранныг чүве кайда боор. Богун ажыл шагының соонда партия комитединиң секретары Валентин Михайлович Черновка барып көрейн. Чок! Ындыг чүве-биле тайбыңчырап болбас... —деп, Сергей Балбырович Сендажы чугаалады.

Шынап-ла Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызы «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээн тударынга ажылдап турар он-он бригадаларның бирээзинге бир хүн, ийизинге — ийи хүн кран үрелген болза, ынчаар хире алдын үелиг үе-шак халас барган дег-дир. Бригадирниң бо бүгүнү хайы бодап келгеш, шыңгыы негеп турганы-даа чөп.

Таакпы дыртым-даа четпээнде септекчилер четкилеп келген. Бригадирниң шугулдаштыкан чүък көдүртүр краның согунун дүрүп алгаш мастерскаяже апарган.

— Ам канчаар, думчукка тулганда бызаа сугжу болгай, оолдар. Кран келгижеге чедир ажылдап турар шөлүвүстү арыглап, аар-саар чүве кылбас болза хоржок. Мен черле моон соондан барзымза дээре ышкаш-тыр. Мастерскаяда оолдар-биле чугаалажып тургаш, эртенге чедир кылдыртып алырының хемчээн ап көрейн. Бот хол-биле туттушпас болза, бызырымчылыг кылдынар-даа ёзу чок—деп, ол чугаалааш мастерскаяның уунче базып чорупкан.

* * *

Кара-Даштың адыр-адыр тейлериниң баштарынга чайгы хүннүң херелдери ойнап эгелээн. Даг-дүгү биле бүткен ол девискээрде бүдүрүлге бүрүзүнде ажылчын кижи бүрүзү болуунуң турушун база-ла ээлепкен. Сергей Балбырович Сендажының бригадазының 17 тудугжузу база-ла тудуг шөлүнде, дүүнгү үрелип турган кран шагда-ла чедип келген, көк дурьяа моюну ышкаш согуну-биле арматураларны болгаш өске-даа тудуг материалдарын чогуур турушунга салып эгелээн.

— Каңназырда бодум көрүп тургаш ылап каңнаттым. Ам кайын үрелир бо. Че оолдар, шоваа-шоваа ажылдай каапталы!— деп, бригадир өөрүн хей-аът киирген ажылдап турду.

Бригаданың оолдары, сайзынактап ойнаан уруглар ышкаш, ажыл-ижинче суңгуга берген, арматуралар салып, бетон кудуп турда, шак-үениң эрткени безин билдиртпейн барган. Дүштеки чапсарның медээзин берипкен. Бригадир-биле моон мурнундагы ужуражылгаларывыс сактып, богүнгү ажыл-херектер дугайын чугаалажып эгеледивис:

— Ак-Довуракка келгеш, алды чылдың мурнун аштынар. Чогум канчангаш борта келгениңерни моон мурнунда сонуургап айтырбаанымга бодум элдепсинер кижи-дир мен, Сергей Балбырович. Чогум чуртуңар Барыннының Кызыл-Тайга але?

— Ийе, Кызыл-Тайга-ла болгай — деп харыылады. — А Ак-Довуракка чогум канчангаш чедип келгенимни сонуургаар болза бир-ле тоол чүве. Чер шинчиир улустар чораан, бо-ла кавының чону кончуг үнелиг байлак болур даг-дүгүнүң кырында чурттап турар деп шинчилээн. А борта кончуг улуг бүдүрүлге тудар дугайын чазак чери чөпшээреп каан, акша-төгерикти тускайлап каан дээрзи дыңналы берген соонда, чоң чер болганындан чыгылып эгелээн. Ынчан аалдарывыстан борта чораан ашактар «Кара-Даш кавызында кижи бажы кизирт, аът бажы оргу чүве-дир» дижип келир турду. Садыглап, бухгалтерлеп, Ийнеге барып алдын чуп, бригадирлеп, мал малдап чоралганымны билир-ле болгай силер. Оон соонда чуртумнуң сүг чажымы черге бо хире улуг ажыл-иш хайныгып эгелээнде, орта барып киришпеске болур бе моң деп бодап, кадай-биле сүмележип эгеледим. Баштай кээрде, аңнаарда алыр чеңгин пажымны, ак чем аймаан безин таалыңмынга суп алгаш келген мен. Чүвени канчап билир. Тудугга ажылдап чораан эвес мен. Тускай эртемим база чок. Чүвениң байдалы билдингижеге чедир челер дорууну моон чоруптас деп бодап турган мен. Бүгү-ле чүве бодап турганым ышкаш эвес болган. Тудуг эргелелиниң даргалары: «Кижи бүгү чүвени билир кылдыр төрүттүнер эвес. Өөренип алыр чоор. Тываның чүс-чүс чылдарза шинчевейн чыткан байлаан коммунизмниң херээнге бараан болдурар аас-кежиктиг болган кижилерниң бирээзи-дир сен» дээш, бригадага барып ажылдаар шынзылганы холга тутсупкан. Эртенинде-ле Кужугет Тырын-Караның бригадазының тудугжузу апардым.

— Баштайгы үеде тудугжуларга улуг-ла бергедээшкиннер таваржып турган але?

— Туруш чок кижи болза шыдашпас хире бергелер турган-на болдур ийин. Чүвениң шыны херек, Ак-Довурак дээрге амырла чер, акша-төгерик төктүп-ле турар деп бодап келгеннер база тургулаан. Ындыглар бергелерге шыдашпаан. Баштайгы үеде тудуг материалдары чедишпес, ажылдың организастааны база багай, бо бүгүнүң чылдагааны-биле алыр шалың база-ла эвээш болган. Соруктуглар шыдап үнген. Ам көрүңер. «Ак-Довурак— аныяк хоорай» деп ыры безин республикада чиртиңейнип турар. Дээ ол чаа школаны, каът-каът чуртталга бажыңнарының корпустарын, электростанцияны болгаш өске-даа бажыңнарны көрүңер. А даг-дүгү ажылдап кылыр фабрика база магалыг. Бызыл-Мажалыктың бараан кезүлбээнде-ле фабриканың, оон хоолайының бараанын бистиң аалчыларывыс оруктан эскерип каар. Бир ужуңга машиналарлыг келген чолаачылар даг-дүгүнүң рудазын кудуптарга, бир ужундан сорт-сорт аайы-биле ылгаттынган «даг хендирзи» шоодайлаттынган, аксы даараттынган үнүп келир. Магалыг-ла але. Ол хире улуг, бүгү-эвилелге ужур-дузалыг тудугну кылышкан кижи бодун аас-кежиктиглерниң санынга канчап черле киирбес боор.

Ажыл-даа улуг. Ийиги ээлчег деп сөстү чугаалаарга белен. Ол дээрге бөлүк-бөлүк улуг тудуглар болгай—деп, Сергей Балбырович далаш чок хөөрей орду.

Ийиги ээлчегниң кол корпузунуң дугайын чугаалажы бердивис.

— Бистиң бо тудуп турар бажыңывыстың иштинге кедизи барып руда үүредир. Эң-не баштай борта үүредип алгаш, лента-биле оон ыңай дамчыдар чүве-дир ийин— деп, Сергей Балбырович демдеглээш, уламчылады:— Ам ажылдап турар фабриканың мурнун орта узуну болгаш доораз чүс-чүс метр, бедии—85 метр фабрика турар чүве-дир. Оон иштинге агаарның шимчээшкининге үндезилей ажылдаар чылыдар системаны база тургузар. Бо турар улуг хоолайның бедии 83 метр болгай, а ол бажыңның бедии оон ийи метр ажыг болур...

Бригадирниң бодалы келир үеже сунуп берген хөөреп орда, шаанда-ла алдын уургайынга казы ажылдап чораан эки коммунист Олег Ногаан-оол чедип келген.

— Сергей биле кады бо комбинатты тудар, оон бригадазынга ажылдаар боор мен деп черле бодавайн чораан мен. Ажылдаар дооста шоор чорун турар бис. Эрткен чылдың бүдүрүлге планын 112 хууга күүседип каан бис але, Сергей? Бир дугаар кварталда база шыырак ажылдааш, апрель айның доозулгазын база-ла 109 хууга чедирдивис. 1966 чылдың планын декабрьның 25-те бурунгу-биле күүседир дээш хулээлгевисти канчаар бодап турарывысты база чугаалаан — деп, Олег Балчиевич чугаалайдыр.

— Бо чылын план күүселдези-даа шору чорун турар. Ажылывыста чамдык чаа чүүлдер база бар болдур ийин. Бистиң бригадавыс тудуг эргелелиниң бригадаларындан бир-ле дугаарында бот-орулга-чарыжынга шилчээн. Ону шуут-ла долузу-биле шилчий берген деп бадыткаар болза шын эвес апаар. Черле ынчаш долузу-биле шилчий бээр хүнүвүс удавас. Бот-орулга-чарылгаже чоорту шилчип турарывыстың баштайгы эки талалары көстүп келген. Материалдарны камнаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче кичээнгей улам-на күштелген. Ажылды организастаары-даа экижип турар-ла болгай. Оон ажыктыы амдан безин иле-дир ийин. Партияның XXIII съездизиниң шиитпирлеринге харыы кылдыр алган хулээлгевисти база эде көрүп, чыл планын бир ай бурунгаар күүседирин сүмележкен бис—деп, Сергей Балбырович чугаалады.

— Моон соңгааргы планнарыңар дугайында чүнү чугаалап болур силер, Сергей Балбырович?

— Эки ажылдаарын, чоң аң-өөрге үлегер-чижек болурун-на бодап чоруур мындыг мен. Эрткен чылдарда дөртен ажыг оолдарны тудугжунуң мергежилинге өөреткен мен. А моон соңгаар-даа мергежилимни аныяктарга дамчыдар планныг мен. Оон ыңай салым-чолумну Коммунистиг партияның кежигүнүнүң бедик ады-биле холбап, харысалгамны улам бедидип, чонуң менден негеедезин улам шыңгыырадырын шиитпирледим. Эштер меңээ рекомендацияны база берген. Бо чылын Ак-Довурак хоорайда политехникумнуң кежээки салбырынга кирип алыр дугайын партком-биле дугуржуп алган мен...

Ак-Довурак хоорайның ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бо бедик ажылчын эжин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга чаңгыс ап-сеткилдиг дэпшиткен. Ол дыка хөй черлерге соңгукчулары-биле ужурашкан.

— Аас-кежии бистиң холувуста — деп, чугаалап чоруур бригадир эрге-чагырганың дээди органынга Совет Тываны төлээлеп болур төлептиглерниң бирээзи.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

СОҢГУЛДАДАН СОҢГУЛДАГА ЧЕДИР

ЧАА ЧҮҮЛДЕР БОЛГАШ ЧААРТЫЛГАЛАР

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнү—бүгү совет улустуң чаңгыс эптиниң, сырый каттыжыышкынының байырлалы. 1962 чылдың март 18-те болган соңгулдадан бээр каш чылдар билдиртпейн эрте берген.

Ол үениң дургузунда бистиң республикага үлетпүрүң, кедээ ажыл-агыйның сайзыраанының-биле чергелештир чурттакчы чонуң саны-даа өскен, оон материал-культурлуг деңнели-даа аажок бедээн. Шаанда Тыва аъш-чем, үрезин талазы-биле бодун хандырып шыдавайн турган. Ам республикада олар четчир. Харын өске хоорайларже үндүр сөөртүп турар апарган.

Районнар төптеринде каш-каш хлеб бүдүрер черлер тургустунган. Чижээ, 1962 чылдан август айда Чадаана хоорайга, 1964 чылда онза чугула тудуг—Ак-Довурак комбинатка чаа заводтарны ажыглалга киирген. Заводтарны ажыглалга кииреринге чедир пекарняларга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү куду, бүгү-ле ажылдарны холдуң дузазы-биле кылып турган, эргижирээн пекарняларны сөөлгү чылдарда чаа херекселдер-биле дерээш, заводтарже шилчиткен. Ак-Довуракта заводтуң коллективи даг-дүгү арыглаар фабриканың ажылчыннарын, тудугжуларын, руда казыкчыларын, чоок кавы колхозтар, совхозтарның ажыл-ишчилериниң, Абаза—Ак-Довурак оруктуң тудуунуң тудугжуларының хлебке хүн бүрүде хереглелин хандырып шыдаар апарган.

1965 чылдың төнчүзүнде Кызылда хлеб заводунуң чанынга янзы-бүрү хемчээлдиг булочкалар аймаа бүдүрер чаа цехти, ол-ла заводта эргижирээн печкаларны чаа, улуг бүдүрүкчүлүг печкалар-биле солаан. Ол цехте тудуп каан далганны уларын, ону борбактаары, янзы-бүрү хевирлерге киирери бедик бүдүрүкчүлүг машиналарның дузазы-биле чоруттунуп турар. Завод ам чүгле Кызылды эвес, харын «Тиилелге», «Межегей» совхозтарны, Каа-Хем районнуң чурттакчы чонун хлеб-булочка кылыглар-биле хандырып шыдаар болган. Ам кедээниң чурттакчы чону хоорайның үлетпүр бүдүрүлге чериниден кылып үндүрген амданныг чаагай хлеб болгаш булочка аймаан үрелип катпаанда, хүн бүрү ап турар апарганын ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага белеткелдер үезинде демдеглээри өөрүнчүг.

«Тиилелге» совхозтуң кырганнары мынча дижип чугаалажып олурарлар:

— Хову-шөлге далай ышкаш чалгаан кызыл-тасты, тарааны өстүрүп келдивис, оон мындыг янзылыг бичии деңзилиг булочкалар аймаан кылыптары кижиниң сагыжынга кирбейн чораан чүве, магалыг-ла үе-шаг-дыр бо, уран-мерген ажылчын холдарның кылып кааны техниканың ачызы-дыр.

Шынап-ла кырганнарның ол чугаазынга каттышпастың аргазы чок.

Соңгулдадан соңгулдага чедир даразында каш чурагайларны көргүзери артык эвес. 1962 чылда аъш-чем үлетпүр эргелелиниң хлеб бүдүрер черлери 6929 тонна хлеб аймаан бүдүрген болза, ам бо чылын беш чылдың бирги чылы—1966 чылда 13.000 тонна хлеб аймаан бүдүрер азы 1,8 катап көвүдээр. Чигир-боова аймаан 1962 чылда 463 тонназы бүдүрүп үндүрген болза, 1966 чылда 750 тонна болур.

Бүгү ажылды кадрлар шиитпирлээр. Тыва АССР-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң бүдүрүлгелеринде ажылчын кадрларның хүрээлени өзүп, бүдүрүлгениң янзы-бүрү ажылдарын олар эки башкарып турар. Соңгулдадан соңгулдага чедир эң-не өөрүнчүг чүүлдерниң бирээзи —заводтарда ажылчын кадрлар өзүп, оларның арга-мергежили хүн келген тудум-на бедип, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр, социалистиг корум-чурумну үнелээр апарганы болур. Чижээ, хлеб быжырыкчызы Вера Меңгесовна Моңгуш, далган хоюдукчузу Арида Херлековна Ондар, пиво хайындырыкчызы Мария Афанасьевна Бажина, одакчы Даржи Сандаевич Моңгуш, слесарь Яков Иванович Проконыч болгаш өскелер-даа үлетпүр бүдүрүлгениң мурнакчылары — шолбаннар болуп, бүгү-ле ажылчыннарны күш-ажылче хей-аът киирип, коммунистиг ёзу-биле ажылдаарының үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң, ажылчыннарының мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Оларның эң-не чугулазы чонга эки шынарлыг продукцияны бээри болур. Ону амыдыралга күүседири—партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин херек кырынга боттандырар дээни ол. Үлетпүр бүдүрүлгелер коллективтери соңгулда мурнунуң социалистиг чарыжын калбарткаш, күш-ажылга бедик көргүзүглерни чедип ап, бистиң совет күрүневистиң дээди органы—ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулданы чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуур деп турар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ,
Тыва республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң кол инженери.

Херээженнерниң бүгү-тыва хуралынга уткуштур

Бо чурукта аныяк кыс — Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазының саанчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Тамара Сарыг-оол-дур. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдаларынга алдар болдурган социалистиг чарышка Тамара идепкейлиг киришпишаан, бо чылын бодунга бызыглаан 20 инектериниң бирээзинден-не 1400 кг сүттү саап алыр хулээлгени алган ажылдап турар. Ол чүгле кызымак ажыл-ишчи эвес, база хөй-нити ажылынга идепкейлиг кыс.

Сөзү, фотозу С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

УЛУГ КҮШ

Бо чылдың бирги кварталында Чөөн-Хемчик район күрүнеге эът, сүт садарының планын ажыр күүсеткен. Бо ажыл-херекке ажылчы херээженнерниң киржилгези улуг болган. Сүттүң саалдазын, күрүнеге дужаалдазын көвүдедир дээш херээженнер дыка кызымак ажылдап турар. Бирги кварталда инек бүрүзүнге онаалтыр саалда эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээрге, 51,7 хуу көвүдээн. Политика, ажыл-агый, культура тургузуушкунунга херээженнерни идепкейлиг киириштирери-биле чергелештир, оларның ортузунга ажылды эки организастаарынче херээженнер чөвүлелдериниң ажыл-чорудулгазы шуут углаан. Районда 31 херээженнер чөвүлелдери бар.

Хөй-ниитиниң ажылынга херээженнерниң саны көвүдээн. Чүгле чер-чер Советтериниң депутаттарында безин 152 кижи. Малдың баш саны, продуктузун көвүдедир дээш, херээженнер деннежип турар, районда чүгле херээжен хойжулар безин 200 четкен, саанчылар—223. Ак-Даш, Даштыг-Тей, Дөргүн сүт-бараан фермалары коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп атты чедип алган. Кара-Сал Таан, Хомушку Кувискаал, Ховалыг Шоңдайты ышкаш мал ажылының мурнакчыларынга кодээниң ажыл-ишчилери чөргээрлдаанып турар. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң хойжузу С. Дой-Кара чүс хойга онаалтыр 112, Ленин аттыг колхозтуң хойжузу Т. Үйнукай—100 хураганны чидириг чокка алганнар.

Районда 247 башкы херээженнер бичии чаштарны өөредип кижизидеринге ёзулуг чүткүлүн салып келген. Кыргыс Доңгир, Ховалыг Бюрбю, Дудепова Долум болгаш оон-даа өскелер өөредилгени эки чорудуп турары-биле чергелештир, хөй-ниитиниң херээженнер чөвүлелдериниң ажылынга идепкейлиг киржип келген. «Сүт-Хол» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында херээженнер чөвүлели (даргазы О. Дыртын) херээженнерни совхоз бүдүрүлгезиниң ажылынче эвилелдээн. 450 ажыг херээженнер ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында ажылдап турар. Ында херээженнерниң өөредилгезин эки организастаан. Чөвүлелдиң секциялары ажылын планныг күүседип келген. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик» колхозтарда чөвүлелдерниң ажылы база эки.

Мурнакчыларның дуржулгазын нептередири чөвүлелдерниң бир ажылы ол. Назы четпээн уругларның ортузунга кижизидилге ажылы хүн бүрүнүң чугула херээ болур. Херээженнер организацияларны бо талазы-биле онза ажылдаары негеттинип келген. Назы четпээннерниң ортузунга ажыл чорудар талазы-биле комиссияның (даргазы эш Далар-оол) кончуг кошкак ажылдаан. Ынчангаш ажылын дириизери чугула.

Чоннуң медицина хандырылгазынга улуг чедиишкиннер-биле чергелештир, чамдык четпестерни эскербейн эрттирип болбас. Район эмнелгезиниң коллективинде парторганизацияның секретары эш Арбузова ажылдакчыларының ортузунга кижизидилге ажылын кошкаткан. Эмнелгеге келгеннер үр манаар, кижилерниң аарыының тодарадылгазын чедир кылбас чоруктар турган. Ие-херээженнер-биле ажылды бедик деңнелге тургузарынче, уругларны кижизидеринче СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизи эки ажылдаары күзенчиг ийин.

М. ДАШ-ООЛ.

ЧАРЫШ, ТҮҢНЕЛ, СОРУЛГА

Беш чылдың баштайгы чылы бүгү совет кижилерниң патриотчу сеткил-соруун хайныктырып кээр болуушкуннарның бүдүүзүнде эгелээн болгаш ажыл-ишчи оруу-биле чоруп орар. Амгы үеде чарыштың кол угланы совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга болгаш бистиң совет күрүневистиң тургузукчузу В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюнга ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын чедиишкиннинг шиитпирлээринге чаа-чаа тиилелгелерни чедип алыры дээш ажылдаары болур.

Бистиң «Тес-Хем» совхозтуң Оруку-Шынаа салбырының малчыннары СЭКП-ниң XXIII съездизиниң айыткан программныг сорулгаларны амыдыралга боттандырары дээш ажылдап тургаш, бо чылдың баштайгы чартыының эрткен айларының дургузунда чамдык көскү ажылдарны чедип алганнар. Хамыктың чугула түңнел болза, эрткен кыш ээзээ берге-даа турза, салбырның малчыннарының шудургу ажылдааныныц ачызы-биле малды менди чыл ажыргань болур.

Хой малдың массалыг оолдаашкыны колдуунда эрткен. Салбырның 6800 ажыг хойларының 5559-ау оолдаан болгаш ол хойлардан 5588 баш хураганнарны камгалап алган. Ынчангаш салбыр төрүүр 100 хойга онаалтыр ам үеде 80 хураганны камгалап алган. Бирги кварталдың түңнели-биле алырга, салбырның хой малы 20 муң чоокшулап турар ийикпе. хойнуң баш санын өстүрериниң планын бирги кварталда 110 хуу күүсеткен турган.

Малчыннар ортузунга калбарткан чарыштың үре-түңнелдиг болурунга оларның ажылга кызымак үлегер-чижээ улуг ужур-дузалыг болган. № 4 бригаданың хойжузу Н. Седен кодаңында төрүүр хойларының 100 бажынга онаалтыр хураганнарны бүрүн камгалап алган. Хойжулар М. Коштай-оол биле П. Хайжок база Нанчат Санчат олар төрүүр 100 хойга онаалтыр 92-93 хураганнарны камгалап алганнар. Оон ыңай Санчат Сакты, Урчанай Дазыл-оол, Араажы Ярбиль, Лагерь-оол Седен, Сандык Амырбит, Дежул Намдал, Норбу Назын чергелиг малчыннар база багай эвес ажылдааннар.

Социалистиг чарышка киржип, ниити ажыл-херекке боттарының күжүн болгаш мергежилин киирип турган малчыннар материалдыг болгаш моральдыг деткимчени доктаамал ап турар. Хой ажылынга үр чылда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш малчын эштер Саваа Самба, Араажы Ярбиль, Дежул Намдал болгаш Орус-Көк Санчат олар ССРЭ-ниң ордениери болгаш медальдары-биле шаңнаткылаан. Бистиң № 5 хойжу бригадавыс бирги кварталдың түңнели-биле малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле дээре түңнелдиг болганы-биле СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң хойжу бригадалар аразынга шилчиир кызыл тугун чедип алган. а бистиң салбыр совхозта партия комитединиң болгаш дирекция чериниң салбырлар аразынга шилчиир кызыл тугун чедип алган.

Беш чылдың баштайгы чылының эрткен айларында кылып алган чүүлдеривис улам-на чаа-чаа сорулгаларны чедип алырын хулээндирип турар. Бистиң салбыр план ёзугаар төрүүр 100 хойга онаалтыр 75 хураганнарны алыр ужурлуг, ынчаарга бис ону 80 баш хураган чедирер ийикпе. бо чылын 6286 баш хураганнарны камгалап алыр хулээгелиг бис. Хураганның деңзизин күзүн үзер үеде 28—30 кг чедирери база хулээлгеде кордүнген. Күрүнеге садары-биле 2757 баш иртерни болгаш хойларны тускай кодангa семирткеш, баш бүрүзүнүң деңзизин 45 кг чедирер. Салбырның малчыннары бо чылын 118 тонна хой эъдин, 37,4 тонна өшкү эъдин, ниитизи-биле 155,4 тонна эътти бүдүрер. План ёзугаар 27,3 тонна дүкту бүдүрер турувуста, малчыннарның кодүрүп үндүрген саназы-биле ону 28,6 тонна чедирер апарган бис. Салбырның малчыннары хой эъди болгаш дүк бүдүрериинден 159.573 рубльдиң арыг орулгазын киирерин хулээнип турар.

Бригадаларның малчыннары ам хой кыргылдазынга белеткелди чорудуп турар. Бо чылын чүм одарларны чайын мал семиртилгезинге ажыглаары-биле ийи кожуп чоруур бригадаларны организастаар бис. Ол бригадаларның малчыннары Сердик, Антараа, Аржаан баштарының база Дөргүннериниң чүм одарларынга барып хонгулаар.

Бо чайын малдың чем суурун белеткээринче улуг кичээнгей салдынар. 800 баш хой кирер ийи үлегерлиг кажааларны база 4 муң хураган кирер чылыг кажааларны тудар бис. Оон-биле кады 6 чуртталга бажыңнарын, оларның дөртүн малчыннарга тудар. Малдың бээүүн чемин безин 200 тоннадан ажыгны белеткээрин көрүп турар бис. Ынчангаш кыштаглалышкынга бүгү белеткел октябрь айның 20-де доозулган турар.

Малдың уксаазын экижидеринге тарып боозадылга шиитпирлиг ужур-дузалыг. Салбыр бо чылын 5 муң хойларны тарып боозадыр. Бисте ам ийи тарып боозадылга пунктулары бар. Оларның кырынга база бир пунктуну немей тудар болгаш оларның дериилдезин экижидер хемчеглерни алыр бис.

Салбырның малчыннары коммунистиг шимчээшкинче база киргеп. Салбыр ниитизи-биле коммунистиг деп адалырының эргези дээш демиселди эгелээн, 17 малчыннар ол бедик атты чедип алганнар.

Чарыш улам-на дээштиг, үре-түңнелдиг болурун барымдаалааш, оон түңнелин ай, квартал санында үндүрүп турар бис.

Бистиң салбырның ажылында бүгү чүве чедиишкиннинг деп санаар болза, ол частырыг болур. Бисте малдың уксаазын экижидери амдаа шиитпирлиг чоруттунмайн турар. Тарып боозадылганың шынары куду. Оон ыңай малдың берип турар продукциязы ам-даа куду. Хой малдың коданнарын тургусканывыста эртемниң сүмелеп турарынга дүүшпес чүүлдер ам-даа бар. Ынчангаш малчыннар ажылда бар четпестерни дүргеп чайладырының хемчеглерин болдунар-ла хирези-биле ап чорудуп турар.

Бистиң совхоз, ылангыя бистиң салбыр хой ажылы угланыышкынныг. Ынчангаш бистиң кол-ла шиитпирлээр сорулгавыс хойнуң уксаазын экижидери, малдың чем суурун улам-на бажыглаары болур. Ол сорулгаиы шиитпирлээринче малчыннарның күжү угланган болгаш ол үре-түңнелдиг болурунга бүзүрел бар.

Б. ДОЮНДУП,
Оруку-Шынаа салбырның эргелекчизи.
Тес-Хем район.

КЫЛБАС-ЛА ЧҮВЕЗИ ЧОК

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырының бүдүрүлге ажылынга, ылангыя мал ажылының хөгжүлдезинге херээженнерниң киржилгези биче эвес. Салбырда ийи чүс херээженнерниң 49-зу мал ажылында, 60-ы хову ажылында быжыглаттынган. 30-ну назы-хары улгаткаш пенсия хандырылгазында кирген. Ээр-Хавак фермазының саанчылары бирги кварталда 52 тонна сүттү саггаш, оон 36 тоннаазын күрүнеге саткан. Ынчангаш олар онаалдазын күүсеткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага алдар болдурган социалистиг хулээлгелерин алган саанчылар: Х. Чылбак, С. Караш, Д. Бупуштей болгаш С. Чечек чартык чылда сүт саап алырының онаалдазын бүдүн чартык ай бурунгаар күүседипкен. Херээжен хойжулар алдынган чаш хураганнарны чидириг чокка өстүрүп турар. Зоя Канчыыр-оолдуң удурткан огород звенозу дөрт чыл дургузунда ногаа аймаан багай эвес өстүргеш, оон-биле столоваяларны хандырып келген. Ногаажылар ам согунаны, огурецтерни тарып олурткан. Хову турлагларынга ниитиниң чемненилгезин тургузар чорукка, аңаа ажылдаарынга болгаш амданныг чемнер-биле механизаторларны хандырарынга херээженнер идепкейлиг киришкен. Даг-Ужуңда, Доң-Теректе хову турлагларында столоваялар эгидериттинген. Комсомолчу кыстар С. Кунаекмаа, С. Дирчиңмаа болгаш И. Чечекмаа олар эки шынарлыг чемни кылып турар. Адыр-Мажалыкта хой кыргылыр пунктуга болгаш столовайга 30 ажыг херээженнерни быжыглаан.

Культурлуг амыдырал-чуртталга дээш чарыш херээженнерниң ортузунда калбарган. Херээженнер чөвүлелиниң (даргазы Хертек Долчан) культура-массалыг ажыл чорудар талазы-биле секторунуң кежигүннери бажыңнарга барып, чурттакчылар ораншеверин кайы хире сагып турарын үргүлчү хынап көргеш, оон экилерин демдеглеп, четпестерин чайладырын оларга сүмелеп турар. Культурлуг чурттал дээш чарышка Содунам Сыргытпай (оон бажыңының иштин көрүштүг болган) бирги черни ээлээн. Ынчангаш ол херээженнер чөвүлелиниң бажыңнар аразынга шилчиир кызыл тугун чаалап алган болгаш өртектиг шаңналды алган. Ийиги черни С. Шойгу-Белек, үшкүзүн К. Бүрүнмаа олар ээлээш, өртектиг белектерни алган.

Чөвүлелдиң организастааныбиле херээженнер салбырның суурунуң Ленин аттыг кудумчузунда 280 ыяшты тарып олурткан. Каникула санында школаны, интернатты херээженнер шефтээшкини-биле чугайлап каары чаңчыл апарган. Х. Бүрбүжек, С. Бораштан, С. Маңзый-оол, Х. Долзан болгаш оон-даа өске иелер уругларының өөредилгезинче сагыш салып, уроктарга доктаамал олуржуп келген. Оларның уруглары чүгле 4—5 демдектиг өөренип турар. Иелер эл-чег-биле эге класстарда уругларынга хүннүң-не изиг чемнерни эккеп бээрин чурумчуткан.

Чээрби алды малчын херээженнер зооветеринарлыг өөредилгеде хаара туттунган. Он үш херээжен (малчын) кежээки школага өөренип келген. Оларның сези ам 8-ки классты доозуп турар. Суурнуң херээженнери 34 кижи январьдан эгелээш культура болгумунге өөренген. Оон кичээлдери он үш катап болган. Лекторлар болуунуң кежигүннери—херээжен башкылар И. Сайдаа, Анай Конга, И. Чимис олар херээженнер ортузунга янзы-бүрү темаларлыг лекцияларны, беседаларны чорудуп турар.

Кижизидилге ажылы-биле холбаштыр «Амданныг чем», «Уран холдар», «Бажыңның эр ээзи» деп темалыг кежээлер эрттирээн. Уруглар камгалалының хүнүнде кежээни эрттирериниге белеткел чоруттунган. «Херээженнерниң үнү» деп хана солуну, крокодил доктаамал үнүп турар. Чөвүлелдиң ажылынга активистер Х. Чечекмаа, Зина Арапчыт, Х. Лаа, К. Чыпсың олар идепкейлиг киржип келген.

Чоруттунуп турар ажылдар биле чергелештир, ажыл-херекте, амыдыралда четпестерни чүгле демдеглеп каар эвес, харын дарый чайладыры негеттинген. Херээженнерни бүдүрүлге ажылынга киириштирери хүннүң айтырыы болур. Баштаар чер, партия, профсоюз организациялары аңаа боттут дуза көргүзери күзенчиг. Ламажык Алдын-кыс, Х. Кара-оол, З. Шигжит ышкаш херээженнерниң иштинде бажыңнарынга арыг шеверни сагывайн турарлар бар. Херээженнерни өөредилгеже хаара тудары, хөй-ниитиниң ажылынга массалыы-биле киириштирери ам-даа чедип алдынмаан.

Б. БАРБА.

Бистиң сорулгаларывыс

Совет культураны болгаш уран чүүлдү улам ынай хөгжүдерин СЭКП-ның XXIII съездизиниң Директиваларында тодаргай айыткан. Чүл дизе, культура албан черлериниң хөй адырлыг четкилери шупту ажылчы чонунуң коммунистиг кижизидилгезиниң херексе, оларның культурлуг деңнелин бедидеринге бараан болур ужурлуг. Үстүнде айыттынган хемчеглерни ап чорудары кедээде культура ажылдакчыларындан, кедээ интеллигенциядан кол хамааржыр. Амгы үеде кедээде культура ажылдакчылары СЭКП-ның XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база чонга пропагандалап таныштырар дээш улуг ажылды кылып чорудар сорулгалыг.

Бистиң Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң кедээ клувунуң чөвүлели кандыг ажылдарны кылып турарыл? Бирги ээлчегде, часкы сезон үезинде чонунуң ортузунга агитация ажылын күштелдирип, солун лекцияларны, концерттерни, киноларны хову турлагларынга, фермаларга, малчыннар турлагларынга көргүскен бис. Амгы үеде 15 кижи составтыг комплекстиг агиткультбригада хову турлагларынче солун программалыг концерт-биле унуп турар.

Бистер чүгле бодувустуң колхозувустуң девискээрин менчир эвес, харын районнуң совхозтарынга база баар сорулгалыг бис.

Бистиң клубта уран чүүл бөлгүмү моон мурнунда «Ханыраан-бот» деп шииниң республиканың чамдык районнарының колхоз, совхозтарынга чедиишкиннииг ойнаан. Ук шиини моон соңгаар ам-даа чедир ажылдап кылгаш, бисти чалап турар районнарга үндүрер дааш, кызымак ажылдап турар бис. Колхоз баштаар чери, парторганизация биске улуг дузаламчыны чедирип, практиктиг дузаны көргүзүп келген.

Колхозтуң чурттакчы чонунуң 40 ажыг хуузу уран чүүлде киржип турар болгаш өг-бүле концерттеринге 112 өг-бүлелерден 386 кижи талантыларын чоп мурнунга бараалгатткан.

Совет эрге-чагырганың 50 чылы оюнга тураскааткан уран чүүл көрүлдезинге чедиишкиннииг киржир сорулга-биле хөй кижи составтыг холушкак улуг хорну тургузуп, база бир хөй бөлүглерлиг шиини клувтуң сценазынга үндүрер деп турар бис. Бо салдынып турар сорулганы күүседири харыысалгалыг, улуг бергедээшкиннерге бисти таварыштыра баары чугаажок. Ынчалза-даа бистиң колхозтуң ажылчы чоннары культурлуг амыдырал-чурттаалгалыг, коммунистиг деп ат дээш демисежип турар болганда, бо сорулгаларны чон, анаяктар, кедээ интеллигенция күүседип шыдаар-даа.

Бистиң уран чүүл бөлгүмүвүсте кандыг талантылыг эштерни чок дээр! Чижээлээрге, колхозта уруглар садының эргелекчизи Валентина Шаалы, бухгалтер Х. Отугаш, чолаачы Хирлиниш Саая, башкылар С. Маадыр-оол, Дина Монгуш, К. Чаш-оол, Зоя Хомушку дээш оон-даа хөй улуг-биче колхозчулар бар.

Оон-биле чергелештир бистиң клубта ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдерни чугаалбас арга чок. Уругларга кино үндүрүүтеэн чогуур деңнелинге четпес. Хову турлагларынга, ферма төптеринге кино хаая унуп турар. Клубта дежурнылаашкын, хоруп-чуруп багай. Чамдык үүрмек четвестерин моон соңгаар эдип, бистиң кедээ клувувус моон соңгаар бистиң республикада эң-не эки ажылдыг клуб болурун дээш бүгү-ле болдунар хемчеглерни ап чорудар ужурлуг бис.

Х. МЮРЗЮ,
клуб эргелекчизи.

Тайбың камгалалының совет комитединиң медеглели

Куба Республиказынга удур америк аг-шериглиниң өжээтен үүлгедиглеринче бүгү чурттарның тайбың талалакчыларының кичээнгейин хаара туттунган. Куба девискээр — Гуантанамода америк баазадан кылдынып турар чөңгээлер америк империализминиң агрессчи политиказы улустарның тайбыңынга, хосталгазынга болгаш хамаарышпас чоруунга кайы-хире айыыл болуп турарын база дагын бадыткап турар-дыр.

Кубага удур америк дайынзыракчыларның чөңгээлерин дагын эгелээни үеде Вьетнамда америк агрессиязының калбарышкынының, АКШ-тың Доминикан Республикада шериг интервенциязының, чер бомбурадазиниң янзы-бүрү районнарында бот эргелиг күрүнелерниң иштики херектеринге америк империалистерниң соксаал чок холгаарлаашкынының уламындан делегейниң дүшкүүрлүг чоруу күштелип турар байдалда болуп турар-дыр. Ол болза тайбыңга ынакшылдыг күштерни улам-на сырый каттыштырарын чедип алырынче, америк империализминиң чорудуп турары агрессивиның политиказынга удур ниити демиселге ол күштерниң чаңгыс эвилелдиг бөлүктээлдерин, тайбыңның бүгү талалакчыларын албадап турар-дыр.

Гуантанамо баазазының районунда америк империалистерниң чөңгээлерин совет хөй-ниитиниң мурнундан тайбың камгалалының Совет комитеди шиитпирлиг буруу шаан. Кубага удур өжээтен үүлгедиглерни доп-дораан соксадырын америк чазактан негеп тур. Чаагай тура-сорукту бүгү кижилеринге деткиттирген куба улустуң болгаш куба чазактың чоптуг негелделеринге үнделемээш, ол районда байдалды чогумчуларын чедип ап болур болгаш болур-даа ужурлуг.

Тайбыңның совет талалакчылары бүгү совет улус сиверниң-биле бистиң эргим куба акы-дуңмаларывыс! Кубадан холуңар ыраңнар!

(СЭТА).

—⊙—

ЧКП-нин съездизинде

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның Компартиязының съездизи ажылын уламчылап турар. ЧКП ТК-ның отчёт илеткелин болгаш Төп контроль-ревизия комиссиязының отчёдун делегаттар чугаалажып турар. Ажылчын аңгының, кооперативчи тараачыннарның төлээлекчилери, партияның болгаш нурунениң удуртур ажылдакчылары съездиге санал бергеш, чедиишкиннерни ханы анализтеп, экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезинде четпестерни принципиалдыг шүгүмчүлеп, улус ажыл-агыйын улам ынай хөгжүдеринче болгаш ону удуртурунуң аргаларын сайзыраңгайжыдарынче угланган тодаргай саналдарын киирип турар. Коммунистиг болгаш ажылчын акы-дуңма партияларның төлээлекчилери съездиге база байыр чедирип, чуве чугаалап турар.

Уруглар камгалалының хүнүнде

Бистиң Төрээн чуртувустуң чер бүрүзүнге уруглар камгалалының хүнүн калбас-биле демдеглеп эрттирген. Кызылдың кудумчуларын уругларның хөглүг үнү ол хүн долган турган. Уруглар камгалалының хүнүнге тураскааткан байырлыг хурал культураның болгаш дыштаныышкынның Гастелло аттыг паркының ногаан театрынга июнь 1-де, кежээкиниң 6 шак 30 минутада эгелээн.

Байырлыг хуралды СЭКП Кызыл хоорекомунуң секретары С. М. Кудажы ажыткан. Орта хоорайның бежиктарының мурнундан № 2 школаның башкызы Т. А. Намчылак, эмчилерниң мурнундан уруглар эмчизи М. П. Ровнова болгаш Кызыл хоорекускомунуң даргазының оралакчызы М. М. Попова чуве чугаалааш, уругларга байыр чедирген.

Оон соонда хоорайның ясли-садтарының уруглары таңцылап, тайбың дугайында ырларны ырлашканнар.

Телеграф медээлеп дамчыдып тур

РАКЕТЧИКТЕР КАМГАЛАЛДА

ХАНОЙ. СЭТА-ның корреспондентизи Е. Кобелевтиң дамчыдып турары болза:

Рис шөлдериниң агаарынга хемчээл чок күштүг дааш дыңналып турган. Агаар-даар ийи кезек кылдыр чарлы берген ышкаш сагындырып келир. Чаңныг бе? Чок. Ол болза дүрүлген ыштан болгаш чалбыраажтан ушта халааш, дээрже ужуудун бар чораан ракета-дыр. Вьетнам найысылалдың кыдыын камгалап турар Н ракета кезээниң турар черинге чеде берген бис. Агаардан халдаашкынга удур камгалалдың эң сүртеничиг чепсээ — ракеталар бар дээрниниң кандыг-даа даштыкы демдектери мында чок. Оларның ногаан өңнерин үнүп орар рисҭиң өңүнден ылгаашпас. Карман фонарының чырыы караңгыны чырыдыптарга, башкарылганың кабиназы көстү берген — автоматиканың, электрониканың, радиотехниканың ёзулуг-ла оранчы ол. Башкарылганың пультуларында — дежурный офицер болгаш солдаттар. Радиолокаторлар дээрни өвээрымчалыы-биле хайгаарап турар — дайзын эскертинмейн эртип шыдавас.

Бистерни кезектиң командириниң оралакчызы, офицер-ракетчиктер уткуп алган. Олар-биле беседа даштыгаа болган. Ракеталар кайгамчыкла! Бистиң кезээнге чаа тургустунган-даа болза, оон дүжүр аткан самолёттарның санында ам безин 20 америк самолёттар бар. Биске ааакок чымыштыг хүннер база болгулаар — 2—3 удаа уланчыр тулчур ужурга таварышкылаар-дыр. Башкарылганың кабиналарының иштинде температура 50 градуска чеде баар. Ынчалза-даа халчыгаг тиилелгениң өөрүшкүзү чүс катап таарымчалыг деп, кезектиң командириниң оралакчызы Ле Тхань Кань чугаалады.

Сайгон солуннардан үзе кезип алган уяндуларни Ле Тхань Каньга көргүстүм. Соңгу Вьетнамның камгалап турар ракета шериглери америк ужудукчуларга айыылдыг эвес болгаш бодуун аргаларның дузазы-биле ракеталардан дораан чайлай бээр деп оларның медеглеп турарын ол уяндуларде бижээн. Ол мете чуве-дир — америк дайынзыракчыларның ниити бугуду-дур. Бистиң ракета бүрүзү барык-ла чааыг чокка хоп турар. Бистиң дүжүр аткан самолёттарның саны биле ажыглаан ракеталарның санын деңнеп көөр болза, ацаа дораан бүзүрей болур деп, Ле Тхань Кань харыылады.

ВДР-ниң ракетчиктериниң дайынчы туружунга чораан баштайгы совет журналистер бистер-биле мендилежип чарлыр үезинде Ле Тхань Каньның чугаалааны болза: «Бистиң чуректиң хандызындан өөрүп четтиришкиннивисти совет улуска болгаш Совет Армияга дамчыдып көрүңер. Совет улус болгаш Совет Армия ниити дайынга удур демиселде бистиң-биле кады чоруун турар болгай. Бистиң эң ак сеткилдиг өңнүүвүс Совет Эвилели болурун кезээде көрүп келген болгаш көрүп-даа турар бис. Совет Эвилели ылаңгыя ам кончуг улуг дузаламчыны биске көргүзүп турар. Бистиң чуртувустуң улуунге аар шылгалда онаашкан, ынчалза-даа тиилелгеге бүзүрелдиг бис».

Орай дүне, ынчалза-даа ракета хоорайжыгажы удуваан. Соксаал чокка телефоннап турган — бүгү участоктардан медээлер дежурный офицерге кээп турган. Автоматтар-биле чепсегленген ополченнер бисти үдээн. Оларның таңнылдары ракета хоорайжыгажынче баар бүгү оруктарны көрүнгүрү-биле хайгаарап турар. Чаңгыс-даа дайзын шпиону олардан чажыртынып шыдавас.

КҮҮСЕКЧИ СЕКРЕТАРИАТ

ГАВАНА. (СЭТА). Азия, Африка, Латин Америка улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының күүсекчи секретариады тургустунган. 12 чурттуң төлээлекчилери мында кирген. Күүсекчи секретариаттың чиңгине секретары куба төлээлекчи Османи Сьенфуэгос болуп турар.

1.075-ТИ

ХАНОЙ. Ылавылаттынган медээлер ёзугаар алырга, май 31-де Соңгу Вьетнамның кырынга он америк самолёттары аңдара аткан деп ВИА агентилели дамчыткан. Ынчангаш Вьетнамның Демократтыг Республиказының кырынга аңдара аттырган америк самолёттарның ниити саны ам 1075 четкен.

—⊙—

Ийи хүн дургузунда ийини

ХАНОЙ. (СЭТА). Лаосту хостаарының улусчу армиязының дайынчылары Сиенг-Куанг можузунуң кырынга май 25 болгаш 26 хүннеринде ийи америк самолётту аңдара аткан деп. «Патет Лаонуң үнү» дээр радионуң дамчыдылгазын бөрымдаалааш, ВИА агентилели дыңнаткан.

Ол самолёттарны Сиенг-Куанг можунуң чурттакчылыг черлерин бомбалап болгаш боолап турарының үезинде аңдара аткылаан.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Номчукчу бижик тур

Салбырда чаа тудуглар

Малчыннарга чурттаар бажыңнарын болгаш малга чаа кажааларны тудары үргүлчүнүң херээ болур. Бир талазында ол кыштаглаашкынга белеткел. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының тудугжу бригадазы ийи — ийи өрээл 4 аал иштиг чурттаар бажыңнарны тудуп дооскаш, ажыглалга кирген.

Тудугжулар Х. Доңдуп, О. Кызыл-Эник түс-түс онаашкан ажылының нормазын хүнүн-не 120—130 хуу күүседип турар. Ак-Хаяа кожуу бригадазының кежигүннери О. Кызыл-оол, М. Паан-оол, С. Суңзуй, С. Шыырап түс-түс боттарының күжү-биле чаа кажааларны кыштагларында тудуп алган.

М. СЕВИЛБАА.

—⊙—

Колхозта тууйбу бүдүрүлгези

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунга тууйбу бүдүрер звено он чыл иштинде туруп келген. Мурнакчы тудугжу Ондар Дамдын-Билчей звенону тургускан хүнүнден эгелээш оон ажылын удуртуп келген.

Дамдын-Билчей болгаш звенонуң кежигүннери О. Өдзей-оол, О. Шактар-оол, М. Досумаа, О. Кендең олар тууйбуну хептеп, өртедириниң аргазынга дүрген мергежип, чыл бүрү бүдүрүлге онаалдазын ажыр күүсеткилээн, продукцияның шынарын экижидип турарлар.

Звено 1965 чылда 50 муң тууйбу бүдүрер онаалдазын 65 муң кылдыр күүсеткен. 1956 чылдан 1965 чылга чедир звенонуң бүдүрген тууйбузунуң ниити саны 598 муң четкен. Колхозчуларның болгаш албан черлериниң тууйбуга херекселин хандыртынып келген.

Звено 1966 чылда 70 муң кезек тууйбуну бүдүрер онаалданы 80 муң чедирер дээш ажылдап турар. Май 27-ге чедир 15 муң тууйбуну бүдүрген, ам алды муң ажытны хептеп белеткээн. Тууйбу хептээринге төс чыл ажылдап турар О. Кендең болгаш комсомолчулар М. Сарыг-оол, О. Дазар-оол олар хүнде 400 тууйбуну хептээр турган, 400—300 чедирип турарлар.

О. АРАНЧАА.

Өөрүп четтирген

Каа-Хем районнуң «Коммунизмже орук» колхозунуң ажыл-ишчилери 6 муң ажыг га тараа культураларының тарылгазын дооскаш, ам картофель олуртуушкунун эгелээн.

Бо ажылга колхозтуң улуг назылыг кежигүннери 80 харлыг М. Мокина, Ф. Голубцова, 60 харлыг В. Барактаева, М. Шокшина, К. Лямкина, Чертей, Салбак Килик ыг, башкылар болгаш оларның уругларының уруглары Т. И. Егоровага удурткан өөреникчилер база келген.

Бо дүн чартык хүннүң дургузунда колхозтуң 15 га картофелин тарып олурткан. Улуг назылыг колхозчуларның болгаш өөреникчилерниң чедирген дузазынга колхоз баштаар чери база партия организация өөрүп четтиргенин илереткен.

П. ПОПОВ.

—⊙—

Малчыннарда

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозу чартык чылда күрүнеге 100 тонна эътти садар хүлээлгелиг турган, майның эгезинге чедир 82,9 тоннаны, 279 тонна сүттү дужаар турган, 205 тоннаны киирген.

Эрткен 4 айлар дургузунда совхозтуң саанчылары Т. Бүрүшаа болгаш бызыглаан 20 инектериниң бирээзинден-не 458 кг, Даңзы-Белек Чапуу — 417 кг сүттү саап алган. Ногаан оът-сиген үнүп, чай келгенде, саанчылар, кадарчылар малды одарладып, семиртип турган, сүттүң саалдазын көвүдедириниң сорулгазын салган.

О. ТАВАА.

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң мурнакчы саанчыларының бирээзи Н. Ондарның саанчы эштерни бо чыл шын бүгүде улам экижип эрар. Ол чыл мурнунда ол бүгү быжыглаан инектериниң бирээзинден-не чылда 1400 кг сүт саап алган болза, бо чылын дөрт айларының түңнелинде безин 595 кг сүттү инек бүрүзүнден саап алган. Эки күш-ажылчы көргүзүглери, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг дээш колхоз баштаар чери Нюра Сочуташевнаны хол шагы болгаш хевениниг чоорганы-биле шаңнаан.

Колхозтуң саанчыларының Май 1-ге тураскааткан социалистиг чарыжының түңнелинде Н. Ондар база тиилекчи болган. Колхозтуң Хүндүлел самбыразынга оон адын киирген.

ЧУРУКТА: Н. Ондар.

Сөзү, фотозу А. ОНДАРНЫЫ.

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң ирттер кадарчызы Моңгуш Анай-оол Очурнуң кодан ында 663 ирт бо чылын эки күш-деңгелдиг кыштаан. Бодунга онаашкан харыысалгалыг хүлээлгезин ол чедиишкиниг күүседип турар болгаш эрткен чылын 4100 килограмм эътти дужаар турган, ону 6600 кылдыр күүсеткен.

Бо чылын хүнде 60 грамм немелде деңзини ирт бүрүзүнден ап турган. 41 центнер эки шынарлыг кой эътти күрүнеге киирерин ол хүлээнген. Баштай колхозка, оон соонда совхозка мал ажылынга сес чыл иштинде ол ажылдааш, арга-дуржулгалыг малчын болу берген.

ЧУРУКТА: ирттер кадарчызы Моңгуш Очур.

Сөзү болгаш фотозу Ч. Сендажиниң.

Чүске онаапштыр чүс

— Мен хөй малга бичиимден тура ынак чораан мен. Ону үргүлчү надарып келирге, чү херектиин кижи боду-ла чайгаар билип апаар чуве. Мал ажылының талазы-биле эртемниң чедиишкиннерин, хоочун хөйжүлерниң дуржулгазын ажылга ажыглап өөренип бээрге, база эки болур-дур. Хөйжүге кол чуве — хөйну чайын эки семиртип алыры болгаш кышкы үеде аңаа четчир чем-суурну белеткеп алыры болур — деп, Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң хоочун хөйжүзү Ооржак Севек чугаалап турар. Ол ам хөй ажылынга 8 чыл ажып, күш-ажылчы көргүзүглери чыл бүрүде улам бедип орар. Эрткен чылын төрүүр чүс хөйга онаапштыр 96 хураган алган болза, бо чылын оң надарып турар төрүүр 680 хөө шупту оолдаан болгаш 680 хураган менди алдынган.

Кышты хүр эшкен хөйлар ам улам күш кирип эгелээн. Ол каданны көөрге, хөйларның дүгү артында-ла үс-биле чаап каан чүве ыг кылагар, арыг болгаш терең. Бо чылын дүк кыргып алыр планын хөйжү чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседип шыдаарынга бүзүрелдиг.

И. ТОРЖУ.

ТҮҢНЕЛДЕРНИҢ КӨРГҮСКЕНИ

«Сүт-Хөл» совхозтуң төвүнге кежээки өөредилге комбинады тургустунгга-ла ам үш чыл болур. Бо үеге чедир бодунуң ажылын ол улуг-ла экижидип шыдавайн турган. Бирде өөреникчилерниң саны кудулаар, өөредилге хуузу чөвүс болгулаар. А бо чылын техниктиг-даа курстарга, класстарга-даа өөредилгениң хуузу бедик деңнелге эрткен. Күрүне шылгалдазынга кирген өөреникчилер боттарының быжыг билиин көргүскүлээн.

1965—1966 өөредилге чылында өөредилге комбинадынга шупту 122 өөреникчи чогуур класстарынга өөренип киргилээн болгаш техниктиг курстарга 60 өөреникчи турган. Оң бирги классты доозуп, күрүне шылгалдазынга 48 кижи кирер.

Өөредилге комбинадынга чылдың-на кандыг-бир техниктиг өөредилгениң бөлгүмнерин ажыдып келген, өөрензе чогуур класстары-биле кады ук өөреникчи кандыг-бир профессияны чедип ап болурунуң аргазы бисте бар. Ол чорук өөреникчилерниң сонуургалын улгаттырып, оон ажыл-ишчи оруунга кандыг-ла бир идигни берип турар. Моон мурнунда бис мынчаар кылып турган бис: техниктиг курстарга келир өөреникчилерни учётка киргеш, кандыг-бир класска хостуг дыңнадыкчылап каарга, олар ол класска ынчан сеткил-биле хүнүн кээп турбас, өөредилге шагын үзер, ону канчаар мен дээр хөөнүг болгулаар. А чыл түңнелинде барып өөреникчилер саны кудулаар.

А бо чылын ук курстарга класста өөренип турар өөреникчилерни киргеш, доозуп каапкан өөреникчилерни чүгле техниктиг курстарже киргеш, пятница, суббота хүннеринде өөренир кылдыр аңгылаан. Ол чорук дыка таарымчалыг болган. А кандыг-бир өөреникчи өөрензе чогуур класстарынга келбейн, чүгле техниктиг курстарга өөренип чыдып бээр болза, ону оон үндүреринге чедир хемчээн ала бээрге, демги өөреникчи класс доозуп алырынче база улуг кичээнгейни сала бээр.

Бо чорукту мынчаар кылганывыстан техниктиг курстарга өөредилге эки организастыг болган болгаш олар күрүне шылгалдазын чедиишкиннииг туткулаан. Чолаачыларның ниити клазынга 28 кижи өөренип турган болза, олар шупту эки дужааган. Трактористерниң үшкү клазын 16 кижи, а ниигизин — 16 кижи дужааган. Дооскулаан өөреникчилер совхозта шупту ажылдап турар.

Өөреникчилер чыып алыр ажылды бис чүгле күзүн чорудуп турган бис. Ынчангаш, бо школага өөренирин бодаан кандыг-бир кижи күзүн чедип келирге оон ады чок болур. Ук өөреникчи барык-ла чаа немешкен кижи болуп учётка кирер. Бистиң бир четпес ажылывыстың түңнели ол турган. Сөөлгү үеде өөреникчилерни четчелештирерин ийи удаа — чазын, күзүн чорудутувус. Ол биске дыка таарымчалыг берген. Өөреникчи бүрүткедип, кандыг курска өөренирин билип алгаш, кандыг-бир черге ажылдааш, күзүн чедип кээп болур. Ам чаа салган сорулгавыста четчелээшкинни харын үш катап чорудар: январьда, майда, август сентябрьда. Ону боттандырып эгелей берген бис.

Бо чылын өөредилге комбинадының түс-түс класстарынга өөренип киргилээннерден чыл түңнелинде үш кижи ажыл аайы-биле көжүп чоруй барган. Ында база-ла кежээки школада өөренип турарлар. Күрүне шылгалдазынга кирген 43 өөреникчи кежээки школаның 11-ги клазын доозулаан болгаш оларны ам чүгле дээди өөредилге черлери манап турар. Оон иштинден боттарының өөредилгезиниң болгаш чурумунуң талазы-биле-даа эки өөреникчилер бисте хөй болган — 6-гы класстан М. Доңдук, А. Боргайкова, 8-ки класстан О. Чүргүй-оол, О. Намзын, 9-ку класстан П. Кызылчаков, К. Металлов, дооскан класстан К. Комарицын, Л. Бершева, А. Осин, О. Маадыр, К. Моңгун-оол дээш оон-даа өскелерни адап болур.

Ук өөреникчилер чыл дургузунда боттарының быжыг билиин көргүзүп, чаңгыс-даа өөредилге шагы үспээн болгаш бүдүрүлгеде мурнакчы ажылдап турарлар. Бо чылын доозуп үнген 8-ки класстан 18 кижи, 11-ги класстан — 41 кижи бар, оларның ам күзээн оруктарын шилип алыры арткан.

Өөреникчилерниң аажы-чаңын хүрээн билип алыр, оларга быжыг билигни бээринге дүлгүүр болган башкылар база бар. Оларга химия башкызы М. П. Безделинаны, физика башкызы О. С. Каадыр-оолду, математика башкызы А. Н. Козлованы болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Оон-биле кады четпестерни база демдеглеп каары чугула. Кежээки школада комсомол эге организациязы болгаш дирекция чери чамдык өөреникчилерниң кичээлден ээлдап келир чоруун чидирип, оларны, ылаңгыя чолаачыларны ырак черлерже командировкалатпазын чедип алыр дээш ажылды чорутсувусса-даа, ындыг-ла эки түңнел бербээн. Кежээки школаның хана солуннарын бүдүрүлге черлеринге азып турауусса-даа, сөөлгү үеде ону суларатканывыстың ужурунда, чамдык албан черлериниң удуртукчулары өөреникчизиниң чеже шак үскенин билбес болгулаар турган. Харын өөреникчиниң бодунуң канчаар өөренип, кичээлче барып турарын мында көргүспейн баргаш, ону ажыглап алгаш, кичээлге келбейн баар таварылгалар болуп турган.

Совхозта албан черлериниң удуртукчулары, ылаңгыя комсомол комитединиң секретары школада өөренип турар өөреникчилерниң дацаазын пашкалап алгаш олурбайн, харын оларның канчаар кичээлдеп, харылап турарын боду кээп көрүп, харын-даа өөреникчилерни чыыр ажылга шууг удуртулгалыг болур болза улам эки. Чүге дээрге кежээки школаның өөреникчилери барык-ла шупту анаяктар болгулаар-дыр.

Чамдык албан черлериниң удуртукчулары кежээки школада чеже кижизи өөренип турарын безин билбес, ана, бисте улус өөренип турар чуве бе кайы сүт дигилээр. Шылгалда үезинде доозар өөреникчилерге немелде шөлээни бергеш, ажылдан хостаар, а телевизорун артырар турбуже, ону херекке албас-даа болгулаар.

Бистиң өөредилге комбинадының келир үеде канчаар ажылдаарының дугайында чугаалашкаш, дараазында ажылды ынак кылдыр кылыр бодаан бис: өөреникчилер чылдазын үш катап кылыр, техниктиг курстардан бир эвес бо чылын ийиги класстың чолаачыларын болгаш ийи-үшкү класстың трактористерин белеткеп турган болза, ам бирги, үшкү класстың чолаачыларын, бирги класстың трактористерин болгаш комбайнерлерниң ийиги клазын ажыдар, ону четчелээр. Ол ышкаш совхоз салбырларынга агрозоовет бөлгүмнерин организастаар. Ол чорук биске өөредилгеге улуг салдарны чедирип, өөреникчилерниң кежээки өөредилге комбинадынга өөренир күзелин улам бедидер.

Х. БИЧЕЛДЕЙ,
өөредилге комбинадының директору.

КИНО

ИЮНЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Динго деп черлик ыт» 10, 1.45. «Доскел чок оолдарга орден» 12, 3.45, 5.30, 7.15, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хүнну көрүп тур мен» 3.15, 5.15. «Пенькова суурга болган чорук» 7.10, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дирит-чуруктар 10. «Олар шупту 19» 11, 1, «Ыяш эрттелер» 3, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шынгы оол» 11. «Сергей Есенин» 3, 7. «Чорук чоруучал Джинжер Кофф» 5, 9 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Ыяшкыл болгаш лиманда» 5, 7, 9 шактарда.

Тываның автоэргелелиниң Кызылда автошколазы үшкү класстың чолаачыларын белеткээр курска

СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР.

Кичээл бо чылдың июнь 10-да эгелээр. Өөренириниң хөлезин 108 рубль, 18 хардан өрү, 7 класс доосканнарны хүлээп алыр.

Консультация алырда Кызылда Шевченко, 113 «а» бажыңга баар, азы 34-94 дугаарлыг телефонче долгаар.

ДИРЕКЦИЯ.

Тыва респотребсоюз

1966—1967 өөредилге чылында Красноярскиниң, Иркутскиниң болгаш Барнаулдуң кооператив техникумнарының очное болгаш заочное салбырларынга совет садыгның планнаашкынының, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарының товароведениезиниң, садыгга бухгалтер учёдунуң (Красноярск болгаш Иркутск техникумнары), аъш-чем белеткээриниң технологиязының болгаш хлеб быжырарының технологиязының талазы-биле тускай эртемниглер белеткээри-биле сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Техникумнарга кирерлер дараазында эртемнерге шылгадыр: долу эвес ортумак школаны доосканнар орус дылга (диктант), математикага (аас болгаш бижимел-биле); долу ортумак школаны доосканнар орус дылга болгаш литературага (сочинение), математикага (аас болгаш бижимел-биле).

Товароведение салбырынга кирерлер долу ортумак школаны доосканнар орус дылга (сочинение), математикага (аас-биле), химияга аас-биле шылгадыр.

Билдириишкиннерни июль 31-ге чедир хүлээп алыр, кирериниң экзаменнерин август 1-ден 20-ге чедир чорудар.

Техникумнуң директорунга чорудар билдириишкинге: херегле ниитилелиниң өөредилгеже чорудкан бижиин, эртемниң дугайында документини (болуун), автобиографиязын, төрээниниң дугайында документини, чурттап турар черинден справканы, № 286 форманың эмчи справказын, 3×4 см хемчээлдиг 3 фоточурукту, күш-ажыл дептеринден ушта бижилгени, школадан азы ажылдап турар черинден характеристиканы кожар.

Документилерни Тыва респотребсоюзтуң кадрлар килдисинче чорудар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуу 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тудуглары болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, ниитиниң информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чапыктар парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—00646

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үнүп эгелээн.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1966 ч. ИЮНЬ 4 СУББОТА № 131 (6462)

Өртээ 2 көп.

„ЛУНА-10“ ЭРТЕМ ШИНЧИЛЕЛДЕРНИҢ ПРОГРАММАЗЫН ЧЕДИИШКИННИГ ДООСКАН

Айның баштайгы кылымал спутниги — «Луна-10» дээр совет автоматтыг станциязы эртем шинчилелдерниң программазын чедиишкинниг дооскан.

Станция-биле радиохарылзааның 219 сеансызын чоруткан. Ол сеансыларның үезинде эртем информациязы болгаш траекторлуг хемчээшкиннер улуг хемчээлдиг-биле алдынган.

Сөөлгү сеансыны бо чылдың май 30-де чоруткан. Бир-тээ станцияда энергияның курлавыры бурунгу-биле ажыглаттынган болганда, ол сеансының соонда станция-биле харылзаа соксаан.

Идепкейлиг ажылдап турган үезиниң дургузунда станция Айны 480 катап долгандан болгаш чеди миллион ажыг километрни ужудуп эрткен.

Бо үеде алдынган материалдарны ажылдап кылырын чорудуп турар. Чоруттунган шинчилелдерниң түңнелдерин парлалгага үндүрер. (СЭТА).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Чеди чыл планының онаалгаларын күүседиринге онза ачы-хавыяаларлыг болганы болгаш чигир бүдүрериниң талазы-биле техника-экономиктиг бедик көргүзүглерин чедип алганы дээш чигир үлетпүрүнүң ажылдакчылары А. А. Галишинге, С. В. Забродскийге, В. Р. Маевскийге, М. Д. Обрывкога, А. Г. Черняшка ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан, оларны Ленин ордени-биле база «Кадыр болгаш Маска» алдын медаль-биле шаңнаан.

Чигир бүдүрер талазы-биле чеди чыл планының онаалгаларын күүседиринге чедип алган чедиишкиннери болгаш ол үлетпүрүнүң хөгжүдеринге ачы-хавыялары дээш чигир үлетпүрүнүң 2995 ажылчыннарын болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларын, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажылдакчыларын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Ленин ордени-биле 144 кижини, Күш-ажылчы Кызыл Тук ордени-биле 451 кижини, «Хүндүлелдиң демдээ» ордени-биле 899 кижини болгаш дыка хөй ажылдакчыларны Совет Эвилелиниң медальдары-биле база шаңнаан.

(СЭТА).

Доозар четкен

Чурт тарылганы доозуп турар. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң медээлери-биле алырга, май 31-ге чедир колхозтар болгаш совхозтар чазын чажып тарыыр тараа культураларын 132 миллион 610 муң гектар черге тараан болгаш планын 95 хуу күүсеткен. Үнелиг культура — кызыл-тасты 48,5 миллион гектар хире шөлге чажып тараан.

Чуртта чигир свёклазының, хөвеңниң, тарымал тоорукту болгаш тараазы алыр кукурузаның тарылгазы планы ниитизи-биле ажыр күүсеттинген, чаңгыс чыл дыг сигеннерниң тарылгазы база бурунгу-биле күүсеттинген.

Крупа культураларының тарылгазы эрткен чылдыындан дүрген чоруп турар. Дээлеттешкен республикалардан бир дугаарында Украина чиңге тарааны болгаш кырлыг-караны чажып тараан. Ында рис тарылгазы доостур чыгаан. Казахстанда рис тарылгазы доозулган.

ЧАГЫГЛАРНЫ АМЫДЫРАЛЧЕ

Советтерниң масса-биле харылзаазын улам-на быжыглаар, ажыл-агыйга удуртулгазын сайзыраңгайжыдар талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизи улуг сорулгаларны салган. Партияның айтышкыннарын амыдыралга боттандырарынга Советтерниң, оларның күүскомнарының болгаш депутаттарының ажыл-чорудулгазында база бир кол айтырыг болза, соңгукчуларның чагыгларын өй-шаанда көөру база күүседири болур.

Соңгулда кампаниязының үезинде-даа, депутаттар отчёттарын кылып турда-даа хоорайларны, суурларны чаагайжыдар, школа, эмнелге, уруглар албан черлериниң болгаш культура одагларының четтикилерин калбартыр, тудуг, садыг, өрүм-харылзаа ажылдарын эки ижидер дугайында чугула чагыгларны соңгукчулар депутаттарын дамчыштыр Советтерге берип турар. Республиканың чер-чер Советтери соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле улуг ажылдарны кылып чоруткан. Бии-Хем районнуң чер-чер Советтери эрткен соңгулдада соңгукчуларның берген чагыгларының сезен ажыг хуузун ам күүседипкен. Оон түңнелинде беш чылдың баштайгы чылы — 1966 чылдың бирги кварталында ажыл-агыйы болгаш культура тургузуушкунунга эки түңнелдерни чедип ап, республикага бирги черни ээлээн.

Бай-Тайга районнуң чер-чер Советтеринге соңгукчулардан кирген чагыгларның иштинде боттандырза чогуур сезен ажыг чагыгның чеден алдызы ам күүсеттинген. Кара-Хөл школазының башкыларынга чаа дээ иштиг чурттаар бажыңны тудуп, ажыглалда кирген болгаш Кызыл-Дагда интернат тудуу чоруп турар. Мугур-Аксында 320 уруглар өөренир школа тудуу эгелээн. Бай-Тал школазынга интернат, Тээли суурга чунар бажың тудары улус ажыл-агый планында көрдүнген. Тоолайлыгга эмнелге пунктузу ажыдар. Мугур-Аксынга эмнелге бажыңы тудар дээн ышкаш чугула чагыглар күүсеттинер четкен. Мугур-Аксында албан черлеринге телефон тургузар, Моген-Бүрен болгаш Кара-Хөл суурларны радиожудар дээн ышкаш амыдыралчы чагыглар күүсеттинген. Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле чогуур хемчеглерни ап турар чер-чер Советтерин хөйү-биле демдеглеп болур.

Чагыглар чедиишкинниг күүсеттингенде Советтерниң масса-биле харылзаазы улам-на быжыгар, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чаа-чаа чүүлдер немежир, ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазы улам экижиир. 1966 чылдың баштайгы айларында үлетпүр, кодээ ажыл-агый, садыг, тудуг, транспорт талазы-биле эки түңнелдер чедип алдынганын демдеглээри чугула. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери болгаш колхозтар, совхозтары бирги кварталда курунеге эът, сүт садар пландарын ажыр күүсеткени билдингир болгай.

Соңгукчуларның чагыгларын боттандырар талазы-биле хемчеглерни чер-чер Советтериниң күүскомнары ажылдап кылгаш, сессияларга бадыладып алгаш, күүсетпейн турарының чижектерин айтыр ужурлуг. Тожу районнуң чер-чер Советтери 1964 чылда чер-чер Советтеринге болуп эрткен соңгулдада район Совединиң депутаттарынга соңгукчуларның берген чагыгларындан күүседири-биле чээрбини шилип алган болза, ам чүгле сес чагыг күүсеттинген. Чагыгларның күүсеттинип турарының дугайында айтырыгны сессияга-даа, күүскомнуң хуралынга-даа тургузуп көрбээн. Чагыгларга хамаарышкан организациялардан райкүүскомнуң негелде чогу-биле чугула ажылдар хевээр артып каап турар. Депутаттарның соңгукчуларга отчёттары болуп турар үеде соңгукчуларның чаа чагыглары Тожу районда учётка алдынмайн турарын айтыр херек. Бо чорук масса-биле харылзааны, Советтерниң ажыл-чорудулгазынга оларның киржилгезин кошкадып турар. Соңгукчуларның чагыгларын сайгарар талазы-биле Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик район Советтеринде, оларның күүскомнарында улуг четпестер бар. Садыг ажылын экижидер, чоннуң негелдезинге дыңнангыр болур талазы-биле чагыглар бо районнарның чер-чер Советтеринге кээп турза-даа, күүселдези багай болуп, садыг ажылында четпестер ургулчулеп турар.

Чагыгларны шуут күүседир ужурлуг бүдүрүлге, албан организацияларның соңгукчуларның чагыгларын херекке албайн келгенин ыттавайн барып болбас. Тес-Хем, Өвүр болгаш Бай-Тайга районнарның мал одарларында суг чок черлерге кудуктар кылыр дугайында чагыглар күүсеттинмейн турар. Республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу бо чугула ажылды соңгулдадан соңгулдаже узамдыктырып келген. Кызыл аэропортунуң база республиканың автотранспорт эргелелиниң күүсетсе чогуур Кызыл—Хүт—Севи, Кызыл—Туран—Севи арасынга самолёттар аргыжылгазын боттандырар, республиканың элээн хөй суурларының аразынга автобус харылзаазын тургузар талазы-биле соңгукчуларның чагыглары күүсеттинмейн турарын демдеглээр ужурлуг. Медицина албан черлерин эмчи кадрлар-биле хандырар талазы-биле чагыгларны Кадык камгалал министерствозу шиитпирлевейн келген. Дыка хөй эмнелге пунктуларында чаңгыс эмчи-фельдшер ажылдап, ыракузакта малчыннарга, бригадаларга, фермаларга четпейн турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединге ам болур соңгулдада депутаттарга кандидаттар-биле соңгукчуларның ужуражылгалары республикада политиктиг болгаш ажыл-ишчи бедик байдалда эртип, соңгукчулар кандидаттарынга кылып чорутса чогуур чугула чагыгларны берип турар. Хүлээп көрдүнген чагыглар ылавыла амыдыралга боттанган турары чугула.

Чер-чер Советтери, оларның күүскомнары хөй-ниитиниң күжүнге даянып алгаш, соңгукчуларның чагыгларын күүседиринче массаны эвилелдээри чугула. СЭКП хоорkому болгаш райкомнары соңгукчуларның чагыглары амыдыралга боттанган турзун дээш контрольду күштелдирер хүлээлгелиг.

ГЕКТАР ЧЕР БҮРҮЗҮ ҮНҮШ-ДҮЖҮТКҮР БОЛУР

Пленумнуң шиитпирлеринге сорук киргеш

СЭКП Төп Комитединиң май Пленумунуң материалдары-биле таныжып тура, бистиң партияның мерген угааныы кижиниң медереллинге база катап кире хонуп келир. Төп Комитеттиң март (1965 чыл) Пленумунуң шиитпирлери кодээ ажыл-агыйны, оон иштинде чер ажылының хөгжүлдеринге тодаргай сорулгаларны салган. Эрткен чылын бистиң колхоз суггарылгалыг черлерни ажыглап тургаш, тараа бүдүрерин элээн көвүдеткен болгай. Ол дээрге март Пленумунуң (1965 ч) шиитпирлериниң бистиң ажыл-агыйның хемчээлинге база боттанып турары ол.

Бистиң колхозтуң кежигүннери чаа болуп эрткен бо Пленумнуң шиитпирлерин улуг сонуургал болгаш чоргаарал-биле таныжып, ам боттуг хемчеглерни ап эгелээн. «Гектар бүрүзүнүң дүжүттүүн бүгү хемчеглер-биле бедидери — кодээ ажыл-агыйның ниитизи-биле болгаш ылаңгыя тарааны бүдүрерин дүрген хөгжүдериниң үндезини болур» деп, Пленумнуң доктаалынга, айыткан болгай. Пленумнуң бо айтышкынын күүседирде бистиң байдалывыска кол чүүл болза суггарылга болур.

Артельдиң хову ажылдакчылары Пленумнуң материалдарын хуралдарга таныжкаш, тус-тус хүлээлгелерни алганнар. Механизаторларның хуралынга бир дугаарында сөс алгаш, мурнакчы механизатор Доңгак Мижит-оол мындыг саналды үндүрген:

— Чер ажылын сайзырадыр дугайында улуг сорулганы партия бистиң тараажыларның мурнунга салгандыр. Эштер. Бистиң черивис куурмак чер болгай, бо кыжын хар чагбады, ам чаъс чагбайн турар-дыр. Ам колла чүве суггарылга-дыр. Ынчангаш бо херекке боттарывыс шуут хол тудуп кирээли. Механизатор кижи-ле 82 гектар черни суггарып болур аргалыг-дыр.

Эжиниң өртектиг саналын сураглыг механизатор Бечаа Шыдыраа база деткип, ол 82 гектар черниң бир гектарындан-на 20 центнер дүжүттү өстүрүп бээрин хүлээнген.

Механизаторлардан колхозтуң өске ишчилери база чыдып калбаан. Склад эргелекчизи эш Үрбааның саналы-биле колхозтуң контора ажылдакчылары 100 гадан эвээш эвес черни суггарарын хүлээнген. Тудугжулар бригадири Хертек Комбужап өөрүнүң мурнундан база 100 гектар черни суггарары-биле оларга быжыглаарын дилээн. Ынчангаш мурнунда суггарыкчылап чораан чамдык дүржүлгалыг кижилерни тудугдан хостааш, суггарылгаже киирген. Тудугжуларга 100 гектар арбай шөлүн быжыглаан бис.

Пленумнуң шиитпирлери колхозтуң бүгү-ле ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн болдурган. Аңаа мындыг чүүлдү көргүзүп болур. № 1 хойжу бригада (бригадир Салчак Дадар) Пленумнуң материалдары-биле таныжкаш, сиген, тараа шөлдериниң хараган, дажын аштаарышаан, элээн хөй сиген шөлүн суггарып апкан. Ук бригаданың үлегери-биле өске бригадалар сиген шөлүн суггарарынче база күжүн мооңнеп эгелээннер.

Суггарыкчыларның материалдыг сонуургалын бедидеринче улуг кичээнгейни салып келген бис. Чүл дээрге 1965 чылда бир гектар черни суггарганы дээш суггарыкчыга 2 руб. 30 копеек төлеп турган болзувусса, ам 2 рубль 60 копеек кылдыр улгаттырган бис. Оон аңгыда суггарыкчы кижи тараа алыр планын ажыр күүсеткен болза, ол алган продукциязының 20-ден 30 хуу чедир өртээн акша азы натура-биле төлеп бээрин доктааткан бис. Суггарыкчыларның ажылын шаңнап-мактаарын март Пленумнуң шиитпирлеринге үндезилээн. Бо чылын суггарыкчыларның социалистиг чарыжын 5 хонуктап түңнеп турар.

Эрткен чылын 1050 гектар тараа шөлүн суггаргаш, оон ортумаа-биле 10 центнер дүжүттү алган бис, а суггар чок черден ортумак дүжүт 6—7 центнер болган. Суггарыкчылардан Хертек Дадар-оол 40 га кызыл-тастың бир гектарындан-на 18 центнер, Хертек Арбай-оол 29 га арбайдан база 17—18 центнер дүжүттү өстүрүп алган. Бо көргүзүглерни ам-даа бедидериниң аргалары бар деп санап турар бис, эң ылаңгыя чайгы үеде үш удаа суггарылганы организастаза дүжүт оон-даа хөй болур ужурлуг. Оон аңгыда шуут ажыглавайн турар минералдыг чемишчидилгелерни немептер болза, дүжүт оон-даа көвүдеп болур.

Амгы үеде байдал кандыгыл? Ам колхозтуң суггарылгалыг тарылгазы чүгле 1200 гектар болуп турар, ол болза бүгү тарылганың 40 хуузу-дур. Бистиң тарылга шөлүвүс колдуунда өй кезек черде — суггарылгалыг Базарак-Аксы деп черде болгаш суггарылга чок Чаңгыс-Терек ховузунда. Ол ховуда 1200 га тараа шөлү бар. Ынчангаш бисти дүвүредип турар бир кол айтырыг ол-дур. Чоокта чаа биске Барлыктың суггарылга системазының агрономy эш А. Дуров чораан. Чаңгыс-Терек ховузун сугбиле хандырар дугайында солун саналды киирген. Бо агрономнуң санап турары-биле алырга, күштүг насостуң база хоолайларның дузазы-биле ук ховуже буганы үндүрүп болур. Аңаа үндүрген чарыгдал дораан-на дедир дуглаттынар. Ынчангаш бис эш Дуровтуң саналын өзугаар. Тыва АССР-ниң Мелиорация база суг ажыл-агый министерствозунче айтырыг тургузуп, мону өөренип көөрүн дилээн бис. Ук министерство биске бо талазы-биле боттуг дузаны көргүзер боор дээрзинге идегеп турар бис.

Оон аңгыда суггарылгалыг черлерни улгаттырарының өске аргалары база бар. Чүл дээрге Ак-Хемниң суундан чаа буга казып үндүргеш, Шивишкиш-Ужзы, Кадыр-Каът-Аксы, Ак-Довурак-Бажы — бо черлерниң харагандажын аштап тургаш оларга 200—250 гектар черни тарып, суггарып болур арга бар. Шак мындыг саналды өөренип көргеш, 1967 чылда аңаа чаа буганы казып, ажыглалга киирерин колхоз баштаар чери шиитпирлээн. Ук ажылды хөй-ниитиниң күжү-биле воскресниктер, шефтер организастап тургаш база чорудар апаар.

Чаңгыс-Терек ховузу чүгле таралан эвес, харын мал одары чер болгай. Бо чылын ында бир кудукту казып турар. Ону ажыглалга киирген соонда 6 кодан хөй суг-биле хандыртынар. Оон аңгыда чайгы, күскү база часкы кампаниялар үелеринде тараа шөлүнге ажылдаар техниканы ырактан суг сөөртүр чорук база баскаттынар.

Төп Комитеттиң май Пленуму ындыг күржаглдарын тургузарының эргежок чугулазын база айыткан. Бистиң Чаңгыс-Терек ховузу дээрге чазын үргүлчү хадааш турар бээр черде болгай. Ынчангаш эки хоравыны хат үрегдеп турар. Аңаа ам ындыг тарылгазы чугула деп шиитпирледивис. Ындыг оон аңгыда харны база доктаадыр болгай.

Бистиң ажылывыста база бир четпес чүүл болза күскү суггарылганы ажыглавайн турарывыста. Бистиң черниң байдалындан ап көөрге, хемнерниң суу майдан октябрь айга чедир терең чыдар. Ынчаарга ам күзүн тарааны кескеш-ле ол дораан суггарып турза кандыг деп? Улам эки. Күскү аңгыс андарылгалы-биле катай суггарылганы чорудар бис.

База бир частырыг чүл дээрге, чазын буга суу үндүрерин хөй күш, үе болгаш акша-хөреңги үндүрүп турарывыс болур. Мааа мындыг чижекти киирип болур: бо чазын Базарак бугазының дозун экижидер дээш дөш эривейн турда-ла үш бажын тудуп эгелээн бис. Бистиң бодалывыс-биле алырга, ол бажыңнар Барлыктың улуг унун доора туруптар болгаш хемниң хөй суу бугаже баар. Дош эрий бергенде көөрүвүске, ол бажыңнарны Барлык суун мооңдактаан чалдын кырында эвес, буга суун мооңдактай туткан болдувус. Ол ышкаш Шуйнуң Шекар-Хая-Базары деп черде буганы бо часты өттүр колхозтуң күжү-биле улуг ажылды үндүрүп, хөй үе чарыгдап, дош шаптылап келдивис. Кыжын булуктап каапканындан буганың чогун унун болгаш хемниң улуг унун кайдал дээрзин билдинмес турду. Бир эвес ону күзүн-не демдектеп алган турган болзувусса, чазын ону барымдаалап дорту каскаш, буганың суун дораан-на үндүрүп аптар аргалыг турган бис. Ам ону болдурбазы-биле күзүн суг сыгырай бээрге, буга суун хемче чайгаш, аңаа тускай демдек салыр бис.

Суггарылганы экижидери-биле бо чылын колхоз сугну чаштырып суггарар бир механизмни садып алган. Оон-биле ногаалар суггарарын планнап турар бис.

СЭКП Төп Комитединиң май Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр бисте байдал, база ап чорудуп турар чамдык хемчеглеривис мындыг-дыр. Ук ажылдарны ап чоруткаанының түңнелинде тараа бүдүрери көвүдээр болгаш малга быжыг чемсуур тургустунар, одарларны сугжудар апаар бис. Бистиң «Мурнакчы» колхозтуң тараажылары Пленумнуң доктаалынга сорук киргеш, чаа күштер-биле ажылдап киргипкен.

Х. КУДУРУКПАЙ,
Бай-Тайгада «Мурнакчы» колхозтуң даргазы.

—⊙—

Шиитпирниң таныштырылгазы

Республиканың районнарында колхоз, совхозтарында СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин чурттакчы чонга таныштырар талазы-биле улуг ажылдар чоруттунуп турар.

Партияның бо төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырып күүседир талазы-биле чоннуң ортузунга лекция, беседаларны чорударынга Тожу районнуң культура албан черлери база партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация кабинеди элээн ажылдарны чоруткулаан. Бо темага 4 муң ажыг дыңнакчыларга 31 удаа лекцияны номчаан. Тыва АССР-ниң болгаш районнуң чаа беш чыл планынга хамааржыштыр 170 кижи киржикчилиг таныштырылга конференциязын районнуң культура бажыңынга эрттирген.

Районнуң культура бажыңының ажылдакчылары чоннуң культурлуг дыштанылгазын солун, хөглүг кылдыр организастап, айтырыг-харыы болгаш темалыг кежээлерни идепкейлиг утка-шынар талазы-биле бедик деңнелге удаа-дараа эрттирип турар.

А. САЛЧАК.

Элбек суг бадар

Тараа база өске-даа кодээ ажыл-агый культураларының бедик болгаш туруштуг дүжүттерин алыр дээш черин мелиорастаарын калбадыр хөгжүдер дугайында СЭКП Төп Комитединиң май Пленумунуң доктаалын Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң болгаш «Чодураа» колхозтуң ажыл-ишчилери бедик көдүрлүүшкүн-биле таныжкаш, тараа культураларының болгаш малдың одар шөлдерин суггаттыг болдурар талазы-биле чамдык хемчеглерни чорудуп эгелээн.

«Тес-Хем» совхоз 800 га тараа шөлүн доктаамал суггарары-биле арык-бугаларын аштааш, 500 га черниң хараганын аштап арыглааш, суггаттыг кылдыр шиңгээдип алырын шиитпирлээн. Теректиг, Ужарлыг, Шивилиг хемнерниң унунда 30 муң га мал одарларын суггаттыг болдуруп, өрүмнеп кылган 6 кудукту тургузуп, 500 метр черге суггарылга хоолайын казып кылырлар.

Чодураачылар 1500 га тараа шөлүн болгаш 68 муң га мал одарын суггаттыг болдурарын чедип алырын шиитпирлээн. 250 га черниң хараганын аштааш, суггаттыг тараа шөлү кылып, 2 суггарылга кудуун тургузаар.

С. ТАМБА.

Чаңгыс ай арткан

Республикада мал ажылдакчыларының садып алырының чартык чыл планын июнь 1-ге чедир күүседип турарын хуу-биле моон адаанда көргүскен.

РАЙОННАР	ЭЪТ	СҮТ	ДҮК
Таңды	107,0	101,8	0,2
Тожу	86,6	25,9	—
Бии-Хем	69,8	102,5	1,1
Барыын-Хемчик	56,3	82,4	5,6
Каа-Хем	54,9	82,8	0,6
Улуг-Хем	44,6	94,6	3,2
Чөөн-Хемчик	37,2	81,3	10,2
Бай-Тайга	17,5	45,3	5,2
Тес-Хем	5,1	37,1	—
Өвүр	—	38,6	0,9
Эрзин	—	38,5	1,6
Кызыл хоорай Совети	165,1	90,6	—
Республика ниитизи-биле	50,3	85,9	3,1

Ам чылдың бирги чартыының сөөлгү айы арткан. Бо түңнелдерден ап көөрге, курунеге эът садарының планы чаа-ла орту кирген-дир. Ам темпин каш катап дүргедетпес болза, чартык чылдың эът садар планы күүсеттинмейн. Чөөн-Сибирьның областарының, крайларының, республикаларының социалистиг чарыжынга сөөлгү черни ээлээр апаар бис. Чаа беш чыл планының бирги чылында мындыг сөөлгү чер ээлээр ужур бисте чок! Колхозтар болгаш совхозтар курунеге эът садар планны күүседир дээш июнь айның иштинде болур-чогуур хемчеглерни алыр ужурлуг. Ылаңгыя курунеге чаңгыс центнер-даа эът дужаавааан Өвүр, Эрзин районнарның ажылдакчылары бодавын көрзе чогуур.

БАШТАЙГЫ САЛ

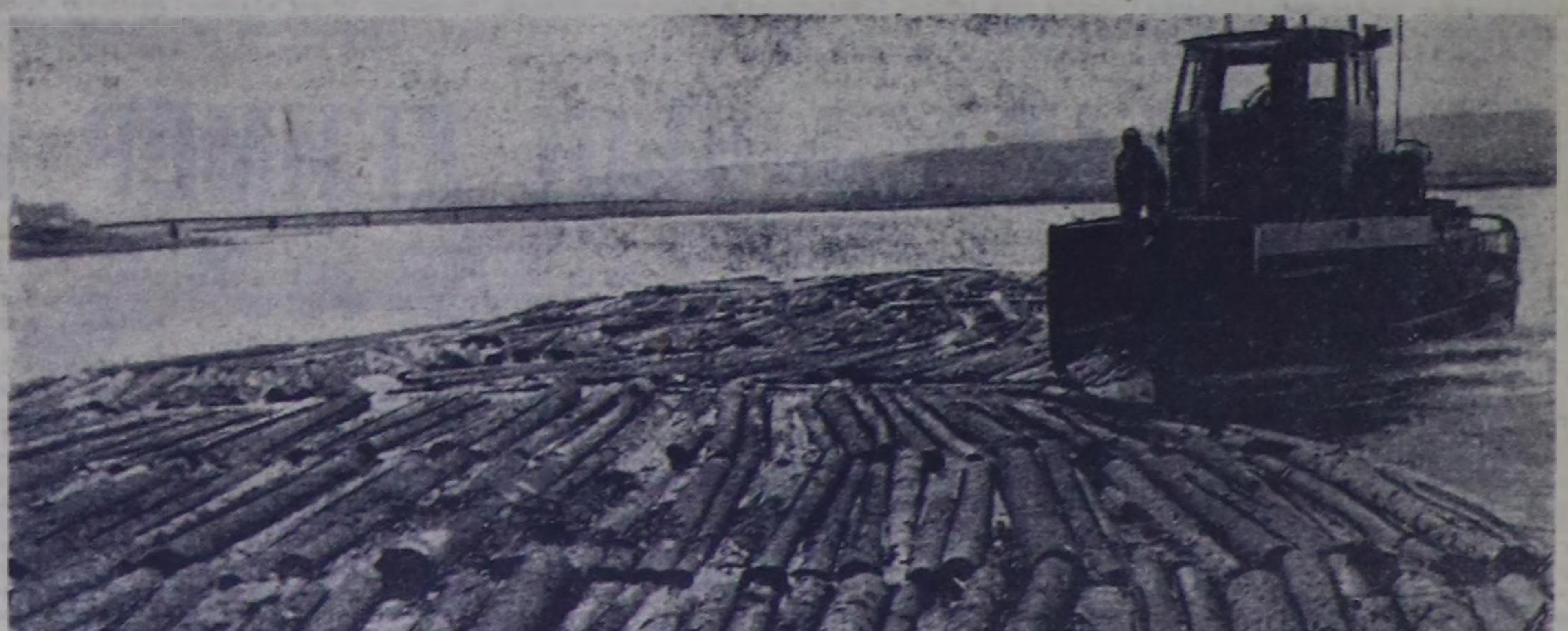

Кызылдың чаа тудугларынга херегжээр шыңарлыг ыяшты Енисей пароходствозунуң ажылчыннары Бии-Хемниң куду салдадып эгелээн. Ырбан ыяш ажыл-агый чериниң ажыл-ишчилери кыш дургузунда хөй ыяшты кезип белеткээш, хемни куду базырарынга белеткээннер. Ол ыяш ам хем оруулап болув-болуу-биле хүн бүрү бадар.

Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чери тудуг материалдарын куду алырынга баш удур белеткенгеннер. Ынчангаш ам кол күш хуваатынган. Эрткен хүннерде 3200 кубометр ыяш хем оруу-биле Кызылче бадып келген. Ону хүржүлгалыг ыяш салдадыкчылары эккелгеннер. Июнь 1-де ына 535 кубометр ыяш база немешкен.

ЧУРУКТА: салдадып эккелген ыяшты эрикче тооктуазып бар чорууру.

Фото С. АЛЕКСЕЕВТИҢ.

Соңгукчулар-биле ужуражышкыннар

ЛЕНИНГРАД. Ленсовет аттыг культура ордузу байырлал шинчи кирип шиметтинген. Ленинниң хоорайының бүгү районнарындан төлээлекчилер аңаа чыглып келген ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединиң депутадынга Ленинградтың хоорай соңгулда округунуң талазы-биле кандидат — СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнү, партияның Төп Комитединиң секретары Александр Николаевич Шелепин-биле ужуражыр дээш олар аңаа чыылган.

Депутатка кандидат А. Н. Шелепинни дээш боттарының бадылаашкыннарын бээринче соңгукчуларны Ленинградтың ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының төлээлекчилери кыйгырган.

Чыылганнарга чылыы-биле уткуп турган А. Н. Шелепин ужуражышкын хуралынга чүве чугаалаан.

АЛМА-АТА. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң депутадының кандидады, СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, Казахстанның Компартиязының Төп Комитединиң бирги секретары Динмухамед Ахмедович Кунаев-биле Алма-Ата — Ленин соңгулда округунуң соңгукчулары ужурашкан.

Заводтарның, фабрикаларның болгаш албан черлериниң төлээлекчилери ужуражышкынга чүве чугаалааш, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң буззулбас блогунуң кандидады дээш боттарының бадылаашкыннарын чаңгыс эп-сеткилдиг бээринче бүгү соңгукчуларны кыйгырган.

Д. А. Кунаевтиң чугаазын чылыг чоп чылыы-биле уткаан.

КИНЕШМА (Иваново область). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң депутадының кандидады, СЭКП Төп Комитединиң секретары И. В. Капитонов-биле Кинешманың соңгулда округунуң соңгукчуларының ужуражышкыны Красноволжск комбинатының клубунга болган. Комбинаттың ажылчыннары, чоок колхозтарның, совхозтарның ажыл-ишчилери аңаа чыылган.

Ажылчы чоннарның төлээлекчилери ужуражышкының хуралынга салыл берген. И. В. Капитонов дээш боттарының бадылаашкыннарын чаңгыс эп-сеткилдиг бээринче округтуң соңгукчуларын кыйгырган.

Чыылган чонга чылыы-биле уткуттурган И. В. Капитонов аңаа чүве чугаалаан.

СУХУМИ. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге соңгулда талазы-биле Сухуминиң хоорай соңгулда округунуң соңгукчулары ол округтуң талазы-биле депутатка кандидат — СЭКП Төп Комитединиң секретары Борис Николаевич Пономарев-биле чүректиң хайызындан чылыг байдалга ужурашкан.

Ажылчы чоннарның төлээлекчилери ужуражышкынга чүве чугаалааш, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң буззулбас блогунуң төлептиг кандидады дээш боттарының бадылаашкыннарын соңгукчулар чаңгыс эп-сеткилдиг бээр дээрзин бүзүреткеннер.

Депутатка кандидат, СЭКП Төп Комитединиң секретары Б. Н. Пономаревтуң чугаазын чыылганнар чылыы-биле уткаан.

Бедик көдүрлүүшкүн-биле

Хандагайтының чайгы театры Оон бүгү байдалы байырлал шинчи кирген. «Коммунизмче оруу» колхозтуң кежигүннери беш машинага олуруушкаш, аңаа чедип кээп, далашкыг дүшкеннер. Хандагайты суурнуң чурттакчылары база-ла долуп келген. Ол болза ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединге депутаттың кандидады Салчак Калбак-Хөреkович Токаны Өвүрнүң соңгукчуларының уткуп ап турганы-дыр. Соңгукчулар чайгы театрны долган. СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары К. Шулуу ужуражылга хуралын ажыткаш, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда дугайында илеткелди кылган. Оон сөөлүнде бүзүреттирген кижи, районнуң улус контроль комитединиң даргазы М. Серен-Доржу сөс алгаш, депутатка кандидаттың ажыл-чорудулгазын төлээ чугаалаан.

Хандагайты кодээ Советтиң даргазы эш Шагдыр болунуң саналынга «Коммунизмче оруу» колхозтуң соңгулда мурнунда чорудуп турар ажылынга доктааган. Районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги И. Суваңдуу өске эштериниң саналынга каттышпышаан, соңгулда хүнүнде эш Тока дээш чаңгыс үн-биле бадылаарынче чыылганнарны кыйгырган. Оон-биле чергелештир СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары кодээ ажыл-ишчилериниң чугула сорулгазы дээрзин ол демдеглээн. Депутатка кандидат эш Тока орта база чүве чугаалаан.

Партийжи амыдырал

КОММУНИСТИҢ БЕДИК АДЫ

Улуг Ленинниң үндезилеп тургусканы Коммунистиг партияның кежигүнү болур мындыг бедик ат чок! Ону төлептиг эдилээри—коммунистиң алдарының, арын-нүүрүнүң хереэ. Коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарының чогаадыкчы идепкейин болгаш инициативазын улам ынай хөгжүдеринге СЭКП-ниң XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлери база СЭКП ТК-ның 1964 чылда болган октябрь болгаш ноябрь Пленумнары шылгарангай рольду ойнап турар.

Партия кежигүнүнүң адын улам бөдүрбүшаан, коммунистерниң кижизидер болгаш дадыктырар талазы-биле хүн-бүрү улуг ажылды партия чорудуп келген. Ынчангаш партияның хүрээлеңинге кирип алгаш оон бедик адын алдарлыы-биле эдилээри, быжыг тудары—коммунистиң дээди хүлээлгези.

СЭКП-ниң амыдыралының хажыдып болбас дүрүмү—идея болгаш организас талазы-биле чаңгыс эптии. Оон хүрээлеңиниң кан дег быжыы, бүгү коммунистерниң бедик медерелдиг, сагылга-чурумнуу, онаашкан ажыл херээнге үлегерлиг болуру-дур. Бистиң районда боттарының күш-ажылы-биле бүгү чоннуң ёзулуг хүндүткелин чедип алган коммунистерниң саны өскен.

Районнуң албан-организация черлеринде ажылдап турар коммунистерниң иштинде онаашкан хөй-ниити ажыл-херээнге кызымак, боттарының арга-дуржулгазын өскелерге айтып турарлар хөй. Чижээ: «Торгалыг» колхозтуң Кара-Тал хойжу бригадазының хойжузу Дагба Доржу чыл бүрүде эки көргүзүглерни чедип ап, партия кежигүнүнүң бедик адын медерелдии-биле быжыг тудуп чоруур.

1966 чылда төрүттүнген 319 хураганны менди камгалап алган. Бо чылын бир хойдан 2,5 кг дүктү алырын хүлээнген. Дагба Доржунуң ажыл-ижиниң эки түңнелдиг болуп турары—мурнунда салдынган сорулгазын, оон харысаалгазын эки билиринде. Ол чыл бүрүде малынга четчир саныыг чемни белеткеп, өдек-кыштаан арыг-силиг ап, бүгү чүвени эмне-сексеелиг тургузуп келген. Чайгы үеде амыр-дыжын харавайн, аът-шарыга оон кожуруп чорааш, малын чогуур үезинде сериин оъттуг тайгаларга семиртип ап чоруур. Ол чүгле мал ажылынга кызымаккай эвес, харын хөй-ниити ажылынга база-ла идепкейлиглерниң бирээзи: район болгаш Торгалыг кожээ Совединиң депутаты. Сессияларга үргүлчү киржип, ортектиг саналдарын берип, ажылда четпестерни эдеринге шиитпирлиг туржуп, бодунуң арга-сүмелерин берип турар. Оон карак кызыл күш-ажылын партия болгаш чазак үнелеп көргеш, ону Хүндүлелдиң демдээ орден-биле шаңнаан.

«Коммунизмче оруук» колхозта хойжу коммунист Моңгуш Севилбаа база-ла бо чылын төрүүр 330 хоюндан 330 хураганны камгалап алган. Ол 1965 чылда 100 төрүүр хойга онаашдыр 105 хураганны, бир хойдан 1 кг 600 грамм дүктү кыргып алган болгаш 1965—1966 чылдың кыжынында мал кыштаглаашкынының организастыг белеткээниниң ужурунда оон малы кыштан хүр ашкан. Моңгуш Севилбаа өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп келген.

Коммунистерниң бедик адын арыы-биле кадагалап, онаашкан ажыл-херээнге харысаалгалыг болуп, эки түңнелди чедип ап турар коммунистерге район эмнелгезинде Моңгуш Сендажы, тудуг участогунда Донгак Стан-оол, «Кызыл тук» колхозта сарлык кадарчызы Куулар Санчы-Билип, «Торгалыг» колхозтуң саанчызы Доржу Күвээнмаа, Кадый-Бажы хойжу бригадазының бригадири Бертик-оол болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Ол ышкаш районнуң шагдаа килдизиниң начальниги Чулдум, сан килдизиниң эргелекчизи Мандан-Хорлуу, райпо даргазы Ховалыг, «Кызыл тук» колхозтуң даргазы С. Седен, Торгалыг кожээ Совединиң даргазы А. Бадыргы, районнуң кожээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги П. Суванды олар удуртур ажылга мергежип, кадрлардан негелделиг чорукту чедип ап, боттарының хамаарышкан ажыл-агыйларынга эки түңнелдерни көргүзүп турар.

СЭКП-ниң Уставы коммунист бүрүзүнден шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартырын, четпестерни дидими-биле илередип, оларны чайладырын чедип алырын, коорттуннип, мактавыр, бодун тоглунар, бот оожургаар, чүгле бодунуун бодаар чорукка удур демисежирин негеп турар.

Районнуң партия организацияларында хамааржып турар чамдык коммунистерниң талазындан партияның бедик адын хажыдар, онаашкан ажыл-херээнге харысаалга чок, хөй-ниитиниң доктааткан корум-чурумун үрээр, арага-дарыга хандыыр, мораль талазы-биле будулар, мөзү-шынарын өскунар фактылар бар. СЭКП райкомунуң учётунда туруп турар коммунистерниң иштинден 4 хуузу сагылга-чурум үрээш хемчег алысканнар. Партия Уставының негелделерин каржызы-биле хажыдып турарларга моон алаанда коммунистерни адап болур.

Хандагайты ортумак школазында башкылап турар Моңгуш Биче-оол арага-дарыга хандып, онаашкан ажылынга харысаалга чок чорукту үргүлчү болдуруп турар апарган. Моңгуш Биче-оолдуң ажылдаваан чери чок: ВЛКСМ обкомунга, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретарынга, СЭКП райкомунуң аппаратынга, кожээ ажыл-агый эргелелинге, тудуг участогунга дээш. Ол-ла организациялардан күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, арага-дарыга хандып тургаш үндүрткен. Харын-даа 1963 чылда партияның кандидат кежигүнүнге чедир хемчег алыскан. 1964 чылда катап кежигүнүнге кирген. Бо аразында барык-ла квартал санында партия хуралынга сагындыртып келген. Бажан беседа үезинде, хуралдарга хемчег ала бергенде, ол ышкаш миннир, аскы-сөзүн бээр, «моон соңгаар ындыг чүве кылбас мен, ам-на шынап партияның бедик адын черле бужартатпас мен» деп хоочок чаныыр, оон ойлап эртип алгаш эрги оруунче катап кирип эгелээр. Кылып турар ажыл-ижи оон аскы-сөзү-биле база дүүшпес. Моңгуш Биче-оол партияның чаагай адын дыка үр үениң иштинде бужартадып, ат-алдар чок чорукту болдуруп келген. Ол ышкаш районнуң садыгжызы эш Үйнукай Сюндюп партияның сагылга-чурумун үреп, мораль талазы-биле будулганнарның бирээзи. Ол дээш партия талазы-биле каш катап хемчег алыскан. Оон кандыг-даа түңнелди үндүрбээн.

Уставтың коммунистерден бедик негелдезин болганчок-ла хажыдар бээр таварылгаларны районда партия организациязында Бай-Бара, Агбаан Доржукай, «Коммунизмче оруук» колхозта партия организациязында М. Кечил-оол, Чылбак-оол, Хандагайты ортумак школазында Семис, Хүрепаа, Торгалыгда партия организациязында Сарыг-Хаа, Бадыраа болгаш өскелер-даа болдуруп келгеннер.

Үстүнде коммунистер боттарының мөзү-шынарының-даа, ажыл-ижиниң-даа талазы-биле будулчак, партия кежигүнү атка төлеп чок кижилер-дир. Партия организациялары коммунист бүрүзүнүң ажылын болгаш бодун ап чорууруп доктаамал хайгаараар болгаш бодунуң организациязының, бодунуң бүдүрүлгезиниң, колхозунуң, албан черниң ажыл-херээ дээш, оон ат-алдары дээш харысаалгазын медереп билирин улам көдүрер ужурлуг.

Бо талазы-биле «Торгалыг» колхозта партком (секретары Чамбал-оол), «Коммунизмче оруук» колхозта партия эге организациязы (секретары эш Дагбыш) чамдык коммунистерниң талазындан чурум үрээр чоруктарны хынавайн, ону партияның хуралынга чугаалашпайн келген.

Амгы үеде кол сорулга болза, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлеринге холбаштыр коммунистерниң организакчы, кижизидикчи ролюн улам бедидери болгаш Уставтың чаа негелделеринде айыткан чүүлдерни хажык чокка күүседип, партияның бедик адын коммунист бүрүзү ыдыктыы-биле сагып, ажыл херек-биле дүүштүрерин чедип алыры болур.

М. ДОСТАЙ,
СЭКП Өвүр райкомунуң секретары.

Херээженнерниң Бүгү-тыва хуралынга уткуштур

Үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадының Хову-Аксыда участогунуң ыяш заводунда ажылдавышаан өөренип турар комсомолчу кыстарны бо чурукта көргүскен. Оларның канчаар ажылдап турарын мастер эш Панкратьева мынчаар тайылбырлаан:

— Ажылдаары магалыг уруглар. Хүн бүрүнүң даалгазын чүгле күүседип эвес, харын ажыр күүседип турар. Чүткүл, тура-соруктуг, бичии сеткилдиг. Кыстазы-биле «эр хейлер» деп мактаксаар мен. Оларның кылган ажылынга бистиң куселивис ханар.

Ажылдавышаан өөренири ындыг-ла белен эвес болбайн аан. Ынчалза-даа комсомолчу кыстар бергелерни соруктуу-биле ажып эртип, бедик үлегер-чижектиң кижилери болуп ажылдап турар. Таисья Ичин-Норбу 11 классты дооскаш, ажылдап кирген, ам медицина институдунга кирери-биле белеткелди күштелдирген. Бадыма Чаш-оол аныяктарның кежээки школазының онгу клазын, Вера Баз-оол болгаш Светлана Кончук тоску классты, а Надежда Оюн 8-ки классты чедиишкинниг доосккан. Аныяк уруглар ВЛКСМ-ниң XV съездизинге күш-ажыл болгаш өөредилге талазы-биле бедиктиг ужурашканы ол. Олар ам херээженнерниң Бүгү-тыва хуралының ажыттынар хүнүнге чедир 7 айларның бүдүрүлге планын күүседир дээш кызымак ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) Т. Ичин-Норбу, Б. Чаш-оол, В. Баз-оол, С. Кончук болгаш Н. Оюн.

Фото А. АПРНИП.

АКТИВЧИ-ДАА, ХӨЙ-НИИТИЧИ-ДАА

Колхозтуң партия организациязының секретарының кабинеди. Херээженнерниң колхоз бүдүрүлгезинге киржилгезиниң болгаш суурнуң культура амыдыралынга, уруглар кижизидилгезинге киирген төлептиг салыышкынын бирден-бирээ чокка хоорежип олур бис.

— Силерниң суурда «Эң эки культурлуг бажың дээш» чарыш чорудуп турар болгай, ол дугайында сонуургадып көрүксеп мен, Кама Демиртенович — деп, парторгтан дилээдим.

— Мен оларның дугайында борта чугаалаарымга-даа силерге тодаргай билдинмес боор, тиилекчи эштерниң боттары-биле чугаалажып көрүңер — диди.

Сөөлгү үндүрген түңнелде колхозчу херээжен Сенди Сүрүң «Эң эки культурлуг бажың дээш» шилчип чоруур кызыл тукчугашты чаалап алган, оларның бажыңынга баарын сүмеледи.

Бажыңның чанынга чедип келирге-ле, оон шевергин байдалы илдең: долгандыр чараштыр хериилээн, шифер-биле крышалаан, улуг чырык соңгаларын болгаш верандазын кааслап тургаш хана карактыг соңгажыгаштарны шевергин кылган. Шынап-ла, шевер, күш-ажылчы кижилер мында чурттап турары дораан-на билдине бээр.

Бажыңче чопшээрел ёзугаар кирип келдим. Ак тос дег кылдыр чугайлап каан, сарыг дозуву кыланайнып чыдар шалалыг, иштинде дериг-херекселдерни чурум-чыскаалдыг салган, арыг-силиг бажыңның ээлери эптиг-эвилең хүлээп алдылар.

Сүрүң Лопсановна-биле ажыл-ишчи чугаавыс-даа эгеледи.

— Бистиң үе-даа магалыг-дыр. Партия болгаш совет чазак кижилерниң амыдыралының дугайында доктаамал сагыш салып турарынга харыы кылдыр чаа беш чыл планының салган сорулгаларын күүседир дээш бодумнуң бар-ла күжүмнү үндүрүп турар мен. Бистер тудуг бригадазынга ажылдап, колхозчу тараачыннарны таарымчалыг кылдынган чуртталга, культура-албан черлериниң бажыңнары-биле хандырар сорулгалыг бис. Онаашкан ажылывыстың нормазын доктаамал 120—130 хуу күүседиривис чаңчыл болган— деп, ол чугаалады.

Сенди Сүрүң колхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг киржип турары-биле чергелештир сес уругларның иези, херээженнер чөвүлелиниң идепкейлиг активчизи.

Сүрүң Лопсановнаның күш-ажылчызын, уругларын төлептиг аажылап чаңчылга кижизидер дээш кызымаан билеле демдеглээри өөрүнчүг. Ол кала-даа черле анаа чорбас, кандыг-ла бир чүвени кылган, эде салган, шеверлээн болгаш арыглаан турарын оон кожалары мактап орарлар. Уруглары база-ла иезин дөзээн — күш-ажылга ынактар, оон идегелдиг дузалакчылары. Сүрүң Лопсановнаның уругларының дөрттү бо өөредилге чылын чедиишкинниг доосканнар. Школаның комсомол, пионер ажылдарынга идепкейлиг киржип келгеннер.

Эш Сенди херээженнер чөвүлелиниң даалгазын ёзугаар суурнуң ногаанчыдып, чаагайжыдарынга идепкейлиг киришкен. Ол ышкаш Хайыракан сес чыл школазында ада-иелер комитединиң кежигүнү. Школаның өөредилге-кижизидилге ажылдарын экижидер херекке комитеттиң берген даалгаларын ак сеткилдиг күүседип келген. Ылаңгыя кошкак өөредилгелиг өөреникчилерниң бажыңнарынга барып, ада-иелери-биле чугаалажып, сүмелерни берип, школа ажылынга киржилгезин экижидип, башкыларга ажыктыг дузаны көргүскен.

Сүрүң Лопсановна янзы-бүрү хептерни даарап, амданныг чемнерни белеткеп билир. Колхозтуң херээженнер чөвүлелиниң организастааны «Шевер холдар» делгелгезинге оон даарап, аргаан чүүлдери шынарлыг болганын чаңгыс удаа эвес демдеглеп келген.

Сенди Сүрүңнүң өөнүң ээзи Кара-Сал Чиргеп-оол он ийи чылдар дургузунда чолаачылап келген, колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчыларының бирээзи. Шак ындыг төлептиг, күш-ажылчы кижилерниң өг-бүлези найыралдыг, каас-шиник болбас аргажок. Оларның амыдыралынга херегеттиннер амгы үениң бажың дериг-херекселдери четчир, олар үш өрээл бажыңны хевир кинр каастапкан. Ынчангаш оларның өг-бүлези колхозта «Эң эки культурлуг бажың дээш» чарыштың төлептиг тиилекчизи.

Эш Сенди партияның XXIII съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырып, херээженнерниң Бүгү-тыва хуралынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш бодунуң төрээн колхозу — партияның XXII съездизи аттыг колхозунуң чечектелиишкини дээш улам-на чүткүлдүг ажылдаары, улуг чаагай херектерни бүдүрери билдингир.

Т. ХЕРТЕН.

Чөөн-Хемчик район.

ЫНАК БАШКЫЗЫ

Чөөн Саяннарның эдээнде, Минусинскиден дөртен километр хире черде, Кушебар деп улуг эвес колхозчу суур бар. Мында Амыла деп даг хемиңиң эриинде бичии бажыңчыгаш бар. Бажың чанының сесерлиинде чодураа ам чечектели берген.

— Төрээн суурумну, бажыңымны бо-ла сактып келир-дир мен—деп, Анна Макаровна Калинина чугаалап олурду. Элээн каш чылдар мурнунда каразымаар баштыг бичии Аня даң бажында тура халааш, сыырткыжын ап алгаш, кокпа оруктап хемче маңнап каар турган...

Анна Макаровна ам башкы апарган. Ыраккы Ырбанда ол алды чыл улай ажылдап турар. Бо чылын 1 «б» класс-биле ажылдап кыштаан.

— Ынчан маңаа чүгле алды бажың турган — деп, Калинина сакты-дыр. — чалгааранчыг-даа турду, ынчалза-даа...

Чапсар үезинде хөлзеп ойнап турган бичии уругларже көрнүп келгеш, башкы чугаалай-дыр:

— Олардан чорууру берге.

Башкының клазында чээрби ажыг өөлдар, уруглар бар. Олар шупту эки өөренип турар болгаш арыг-силиг.

— Бис эки өөренир, үргүлчү арыг-силиг болур ужурлуг бис — деп, кончуг эки өөреникчи Оля Некрасова чугаалай-дыр. — Чүге дээрге октябряттар болгай бис.

Оляның эштери, өөредилгениң ударниктери: Ира Петлина, Ира Сердцева, Наташа Колпакова база-ла өөрүшкүлүг хүлүмзүредилер. «Өөредилге чылы доостул турар, чыл багай эвес эрткен деп болур» дээн бодал башкының арнындан көстү болду. Чашчыгаштарында янзы-бүрү лентапарлыг Света Букина, Лора Хардина болгаш өске-даа уругларның харыы хүлүмзүрүү кандыг-даа сөстен артыы эргим болган.

— Номчуп, бижип өөренип алдывыс — диштилер. — Ол ышкаш бодалгалар бодап база билир бис...

Анна Макаровнаның өөреникчилери бойдустуң каас-чаражын магадап көөрүнге хөлчок ынактар. Тожунуң кайгамчык чараш бойдузунче экскурсиялагшкыннарны уруглар чорудуп турарлар.

Ыраккы Тожунуң Ырбан суурда аныяк башкы ынчаар ажылдап, чурттап турар. Тайга суурну аңаа төрээн чери-биле домей чоок апарган.

А. ПОЧУЕВ.

КЫСКА МЕДЭЭЛЕР

КЫРГЫЛДА ЭГЕЛЭЭН

Тандының районда «Тиилелге» совхозтуң Кара-Хаак салбыры хой кыргылдазынга белеткелди бо чылын эки чорутткан. Баштай 50 тевени кырган. Тере бүрүзүнден ортумаа-биле 5 кг ажыг аам 260 кг дүктү алган.

Салбырның ногаа бригадазының кежигүннери 360 ажыг өшкүнү кыргырынга идепкейлиг киришкеннер. С. Демир-оол, Т. Шагдыр, С. Чайзымаа олар баштайгы кыргылданың мурнакчылары болганнар.

О. ЕНДАН.

СЕПТЕЛГЕ ДООЗУЛГАН

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң Эйлиг-Хем салбырында кыргылда пунктузунуң септелгези доозулган. Пунктуда 84 электрохачыларны тургускан болгаш кыргыттынган дүктү тырып дыгыыр черни база кылган.

— Колхозтуң тускай эртемниглери кыргылданың графигин кылган, ам удавас ол эгелээр, бо салбырга 12 муң ажыг хойнуң кыргылдазын чорудар болгаш бо ажыл доозулган соонда малчыннар чайлагаар үнуптер—деп, колхоз даргазы эш В. Апорпенко чугаалап турар.

В. МОНГУШ.

ТААРЫМЧАЛЫГ ТУРГУСКАН

«Тээли» совхозтуң малчыннары болгаш тускай эртемниглери кыргылдага белеткелди эрткен чылдааздан эки чорутткан. Совхозтуң Адыр-Мажалыкта төп кыргылда пунктузу бир үгда 112 хойну кыргыыр агрегатты тургускан.

Пунктуда столованы кылган, кыргылда үезинде шылгараан мурнакчыларны илередир көргүзүг болгаш хүндүлел самбыразы база бар. Кыргылда эгелээрге билек мында ажылдап турар ажылчыннарны сөөртүрү-биле дежурный автомашина доктаамал ажылдаар.

Б. БАГАП-ООЛ.

Бай-Тайга район.

«ШЫННЫҢ» КОНКУРУЗУНГА

Бистиң кандидаттарывыс

ОЧЕРК

АВАЗЫНЫҢ ХЕЙМЕР КЫЗЫ

Алтыг улуе шагда-ла ажыттаалгаш, барганы ковулбейн барган. Чүгле кызыл доозундан ам оларның кайда бар чыдарын билип болур. Удаваанда доозун база читкен.

Суур кыдыынга чыгып алгаш турган улуе чоорту тарап, аразында анар чугаалашпышаан, суурже чанып эгелээннер. Васса Хлебникова эң бичии уруу Галязын холунга туткаш, өскелерин эдертип алгаш, база бажыңынче углапкан. Сагышта янзы-бүрү эки, бак бодалдар хайнып-ла турар. Ынаар хем кыдыында дурлаар эткени дыңналган. Олар база улуун оруунче белеткениип, төрээн чери-биле байырлажып турары ол болгай аан. Ынчалза-даа куштур келир чазын база катап чаңгын кээрлер болгай. А мээң уругларым адазы чаалыг шөлден ээп келир ирги бе?— деп Васса бодап кээрге, бооставы бир-ле кара чүве дуй чыдыпкан ышкаш кыңныы келген. Бир эвес сагыжы ышкаш чүве болза, ол чүнү-даа бодавайн, ол-ла кылаштап олурган черинге барып ушкаш, сеткил хандыр ыглап-ыглап алыр ийик. Ынчалза-даа ынвлеме ажы-төлдү бодавайн, сагыышка алзын, бодал чокка карак чажы төгерге боор бе, мынчаш?

Боош турар чүвениң ужурун орта билбес хеймер уруу Галя аваызының кулаанга чедип-чедип, ховаганнар дугайында бодунуң ынак ырызын ара-саара ырлап чораан.

Васса Эстафьевна уруунуң арнынче топтап көргеш, эргеледип чугаалаттынган:

— Ачаңга домейниңни аар, сээң кызым! Ава бажым чорун кадап алган-на чүве. Ачаң фашистерни соғар дээш чорупту ышкажыл. Оортан ээп кээрге, база уткуп алыр бис шиве.

Ол чугааның соонда Галя аваызындан болган чок-ла «ачамны кажан уткуур бис» деп айтырар апарган.

—Дүвүрээзиниңиг берге чылдар эрте берген. Тиилелге чедип келген. Сураглыг партизан Матвей Хлебниковтуң оглу Василий хайыралыг өскен чери Каа-Хемге, алган кадайынга, ажы-төлүнге ээп келбейн барган: дайзын-биле демиселге амытыныдан чарылган.

Васса Эстафьевна уругларын өстүр азырап, амыдыралдың оруунче уруук-суруктап үдеп эгелээн. Кортук кижи аткаарлай-даа берип болгу дег, хоомай кижилер дүжүп-даа берипки дег берге үелер эрткилээн. Чымыш долган чылдарның эрткенин-даа билдинмес. Ажыг-шүжүгге-даа, аар бергеге-даа чаңгыс харыы — ажыл-ла, ажыл.

1953 чылдың чайы. Хеймер уруу Галя чеди классты доосканының херечилелин аваызынга экээн көргүскен. Ам ол бижикти тудуп алгаш, 8 класска улай өөренип-даа, ортумак тускай өөредилге черлеринче кирер дээш шылгаалдаге-даа кирип болур-ла. Чогум чүге өөренип алгы эвес? Күзел эрай доктаамал эвес. Эмир чоокта чаа эмчи болуксап чораан күзелдиң ам соңазы беднн артпаан. Башкы болза база эки деп, бир катап өөрү аңаа сүмелээн.

Авам-биле сүмележип көрейн, адырам, деп бодап алган. Васса Эстафьевна хеймер кызынынга кончуг ынак. Ону кайнже өөренир мен дээш чорупкаар ирги, деп бодап ол-ойде оон бажынга бо-ла кирип келир чораан. Чамдыкта ол бодалдарын кожаларын кадайларга чугаалаарга, чамдызы улуг-ла херекке албаан: «он бештиг кыс кала тооруа ол, эртем-билиг чедип алзын, кайнаар-даа бол чорудувут» дижир турган. Чугаалаарга-ла мындыг амыг. Чогум херек кырында хары он беш-даа, чээрби беш-даа болза, төрүп каан иезинге домей-ле чаш хевээр боор артып калыр-ла болгай.

Галяның айтырыынга аваызы дораан харылаваан. Уруунуң сарыг бажын, кырлаң думчуун, чаптанчыг ак-көк карактарын топтап көрүп олурган. Ам-даа быжыккалак. Арай-ла чаш-тыр ийин.

— Бодуң-на бодап көрем, уруум. Өөренир дилиңде, өөренгей-ле сен. Таан дыка кырган эвес мен, шаам-биле дузалашкай мен.

— Ажылдазымза кандыг деп? Даарта колхоз даргазынга ийлээн барбаалам, авай. Чүнү-даа кыл диве, көргер хире эвейн-дир мен.

Хүнүң ниг деп чүвези шуут-ла ол чир-тир чүве. Дүүн чаа кескен сиген ам көңгүс хат дег кургай берген. Чечек, сигенниң чыдыының чаагайы-даа кончуг. Бүрен хемниң эриинде селбегер кара тал дозунде одагга Галя ол хүн бир дугаарында дүштеки чем хайындырган. Хүн болгаш от изиинден төгүлген дер арынны куду агып бадып-ла турар. Фартугунуң эдээ-биле шала-була чоттунгаш-ла, кожа-кожа тип каан үш улуг бөштүң адаанда одун улай-улай чүшкүрүп турган. Хемге барып шуут шыммы берзе дээрде сагыш четтикпес. Галя каш катап Бүренче дап берген. Ынчалза-даа дидинмээн. Паштарда белеткеп каан чемнерни көргеш, чоокта чаа экзамен мурнуу чарыында сүрээден турганы ышкаш, сеткили дүвүреп келген. «Кашаның дузу ажый бербежик ирги бе? Арай хөйнү кааптым ышкаш», деп бодап келгеш, катап-катап аас деп көргүлээн.

Эъди хүрерти додуга берген улуг, биче сигенчилер дүштээр дээш кээп эгелээн. Баштай-ла улуг тавак аяктыг акыйга Галя быдаазын куткаш, сунган. Демгизи:

Чаа поварның кылган чеми кандыг эвес дээн ышкаш, ол-ла турган черинге аазан көргеш, чүве-даа мыттавайн, девээже кылаштап чоруй барган.

Кым-на чемин багай кылган-дыр деп чугаалай бээр ирги дээш, Галя хензиг-ле турган. Чүве-ле шимээн. Улуе база катап ажылдаар дээш чоруй баарга, ам харын сагыш ажын, аяк шитти шайны дыштанмайн пактапкан.

Каш хонганда, Галяның аваызы бо чедип келген.

— Шолээ дилей тыртып алгаш, сээн канчаар ажылдап турарыңны көөр дээш чедип келдим. Че, кайы хире чорупп тур сен? Сигенчилерни аштадыпсыңза, олар сигенни эвээш кылырлар. А сиген эвээште, кыжын инектериивис аштаар болгай.

— Боралаан тур-ла мен, авай. Бригадир мени нувун тарап ажаарда база бис-ке поварлаар сен деп турар чорду.

— Ону бодаарга, шору повар эвес сен бе. Бир эвес арай бергедеп турар болзуңза, ынаар бодум чанымче ап алгаш, бир черге кыстыңдырып киирип каар чоор бе деп бодаан кижи мен.

Ол күзүн тараа ажаалдазы орай доозулган. Эң сөөлгү гектарның дүжүдүн саваалаан соонда, Галя ам-на сеткили дыш чаапып чорун каан. Бажыңынга келгеш, сагыжынга бо-ла кирип чораан бодалын аваызынга чугаалаан:

— Мен база сен ышкаш фермага ажылдазымза, кандыг деп бодаар сен? Саанчылап эвес-даа болза, өске-даа аап-саап ажылдар эмгежок-ла болгай.

— Ферма эргелекчизинге баргай-ла бис, уруум.

— Аваң ышкаш кызымак болзуңза, чүнү-даа кылып шыдаар турган боор сен, Галя. Баштай сүт тырттырар черге ажылдап-тыр сен ийин. Оон соонда кайнаар чорударын көргей-ле бис—деп, бригадир Константин Терентьевич Чугаев сүмелээн.

Каш чыл эрткенде, Галяга хуваажып инектер хүлээдип берген.

— Инектериң база аныяк, бодуң база аныяк-тыр сен. Кызып ажылдап көрем — деп, саанчылар ону деткээннер.

Галя удуур уйгу, чыдар чыдын билбес, орланнарның бирээзи турган. Кара даң бажында туруп алыр. Аъш чем-даа ишпейн, «сен мээң соомдан чедип кээр сен, авай» дээш фермаже халып чоруп каар. Аңаа баргаш, керосин лампаларын кыпсып алгаш, оларның чырыынга инектерниң турар черин аштап, чемин салып берип, инектерниң эмиглерин чуй тыртып алыр. Бот-боттарынга домейн кончуг, ус-саалыг куу-куу 12 инектиң саанчызы апарган Галяның ажылчы хүнү ынчаар эгелээр турган. Аныяк инектерниң аажычаңы арай дошкун боор эвеспе, Галя, андыгаалтан эгелээш, таптыг өөредип албас болзуңза, түрээниң ол—деп, кожазы Мария Тумакай сүмелеп, канчаар сагаа, канчаар чемгерзе, сүт хөй болурун чугаалап бээр турган.

Февральда соок чыкылама хевээр. Мурнунда сүт тырттырып турганын сактырга, дыка-ла чыргалдыг турган: чылыг бажың иштинге олурар амыр чүве-ле болгай. Машинаны долгап олурарынга, оон даажы кижиниң өпейлээн чүве дег, тааладып келир. Ам мындыг чүве кайда боор, соок олбо чүктен уруп-ле турар. Хөй инек саап чанчыкпаан салаалар ногал, метап келир. Бичии када чылыг черге баргаш келзе дээрде, сагыш четтикпес. Азы маңнааш кээр бе? Кайывам, аваызы бээни тоовайн саап турда, уруу чоруй баарга болур деп бе? Шыдажыр, чаңчыгар апаар. Оон башка хоржок. атка багай чүве болганы ол.

«Вассаның хеймер кызы база саанчылап кирипкен, ам бистиң фермавыстың ажылы көдүрлүр дээш ол-ла-дыр» — деп, чамдык улуе өөрээш ышкаш, чугаалаар турган.

Чартык чылдың түңнелин үндүрүп тура, бригадир Галяны мактап, хоочун саанчыларга «соңнай үнген мыйыска арттырыптыдар» деп, сагындырып чугаалаан. Бригадир хөөретпээн. Аңаа улуе удавайн бүзүрей берген. Ынчан Галя чыл төнчүзүнде бир инектен-не 2000 литр сүт саган. Удаваанда Галяның ады баштай Бүрен-Аксы фермага, оон соонда район иштинге бо-ла дыңналыр апарган. Кады ажылдап турган өөрү ооң канчап четтигип турарынга пат магадаар турганнар. Агитаторлар-даа аразында бо-ла чоруур, ном тарадыр кижи база-ла ол, хурал-суглаа болган черге база-ла бо санал-оналы берген турар. Ол шынап-ла моондак билбес кайгал уруг болган: өг-бүлелиг, ажы-төлдүг-даа апаргаш, кызымаан, ажылга кежээзин чидирбээн.

Оортан бээр чеди чыл эрткен. Галина Васильевна Блинова ам-даа Бүрен-Аксы фермада саанчылавышаан.

Кадарчы инектерни өдекке кирип келири билек, шывык туткан саанчылар оларны кажааже кинр сүрүп алырлар. Саалда өрээлинге Мария Тумакай, Синчитмаа Тактар, Галина Блинова болгаш өскелер-даа чедип келирлер. Олар чүнү-даа мурнай инектеринге холуксаалыг чемин каап бергеш, движокту (шинчедикчини) ажылдадыптар. Саанчылар инектерниң эмиглерин чылыг суг-биле чуугаш, аңаа саалда аппараттарын быжыглаан соонда, сүт битоннарже куттулуп-ла эгелээр.

Бөгүн Галина Васильевна Блинованың ады республиканың эң дээре саанчыларының аразында. Ону чон хүндүлээр. Оон хөрээнде—«Хүндүлелдиң демдээ» орден.

Кажан Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунуң Бүрен-Аксы суурунга Галина Васильевна Блинованы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр депшидип үндүрген деп медээ чедип келирге, кым-даа алдепенмээн—ындыг болур-даа ужурлуг. Чүгле саанчы боду кайгап, ол хире улуг бүзүрел көргүзүп турарынга харыы кылдыр чугаалаар сөс тывылпайн барган. Галина Васильевна Блинова —ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының депутадынга кандидат.

Ш. МОНГУШ.

НАЙЫСЫЛАЛДЫҢ ТУДУГЛАРЫН ДУРГААР

Капитал тудугнуң талазы-биле сорулга болза капитал салыышкыннарын эң-не ажыктыг кылдыр ажыглаары, чаа күчүзерни, чурттаар туругларын болгаш өске-даа объектилерни кыска хуусаада база эң эвээш чарыгдал-биле ажыглаарга кииририн хандырары, тудуг ажылдарының шынарын бедидери болур деп 1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларында тодаргай айыткан.

Партияның XXIII съездизиниң тооругдуг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң тудугжулары күженишкинниг ажылдап, бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар. Эргелелдиң ийиги участогунуң тудугжулары апрельдиң бүдүрүүлгө планын 125 хуу күүсеткеш, тудуг эргелелиниң, ында парткомунуң участоктар аразынга шилчиир чорууп Кызыл тугун болунга хевээр арттырган. Ол участокта эштер Шаповаленконуң, Елкинниң, Чайдыптың бригадалары апрельде түс-тузунда барык бүдүн чартык айның нормазын күүсеткеннер.

Бирги участоктуң тудугжуларының кол тудуг объектизи найысылалдың 187-ги кварталында 964 уруглар өөренир ийи каът школаның корпузу болур. Ында ылангыя № 48 тудуг эргелелиниң хоочун тудугжузу, коммунист эш Военковага удурткан штукатуржулар бригадазы шалыпкын ажылдап, штукатура ажылдарын хоованының кырында келген. Оларның кожазында эш Софронованың бригадазы база эки ажылдап турар. Тудуг эргелелинде мурнакчы бригадаларның, кижилерниң саны өзүп турар.

Ындыг болза-даа Кызылдың тудугжулары боттарының бар аргаларын долузу-биле ажыглап шыдавайн турарындан чогуур негелдеге чедир ажылдавайн турарын чанаа айтыр херек. Күш-ажылды организастап турарында, камналга болгаш орулга дээш демиселде, туттунуп турар объектилерниң шынарында, хандырылгада болгаш өске-даа ажылдарда улуг четпестер бар.

БИРГИ УЧАСТОКТА

Бирги участок — тудуг планын күүседир талазы-биле чыл эгезинден бөгүнге чедир эргелелде хожудангай ажылдыг участок болуп турар. Бирги кварталда тудуг-монтаж ажылының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип тургаш, орулга киирип алырының планын күүсетпээн, азы 3,5 муң рубльди ажыр чарып, карылгалыг ажылдаан.

Ажылда бар улуг четпестерниң кол чылдагааны болза тудугжулар ортузунга организас болгаш кижизидилге ажылын куду деңнелге тургусканында. Ажылчыннарга лекция, беседаларны кылбайн, хуралдарны эртирбейн турар. Тудугжулар чүгле айда, кварталда эвес, харын хүнде, неделяда кылыр ажылдарын билбестер. Бригадаларның айда чеже хире ажыл кылырын бригадирлер база билбес.

Күш-ажылдың сагылга-чуруму кудуу деңнелде. Бирги кварталда участоктан 80 кижи ажыл хүнүн узуп прогулдаан. Бо дээрге «Кызыл тудуг» тудуг эргелелинге болган бүгү прогулдуң 40 хуузу болуп турар. Апрель 11-де, шалын алганының даартазында бригадир Чертов, профэвилел комитединиң даргазы Шараборов олар бөлүк ажылчыннар эвилелдеп алгаш арагалап хүнээн.

Тудуг материалдарының камналгазы багай. Цемент, манзы болгаш өске-даа үнелиг материалдар ажык черлерде. Красноярсктен эккелген 3 улуг калбак фанельдер, хоорзалар анаа чыдып турар. Участоктуң ажылчын күжү кол мөөнниеттинген 187-ги кварталда кирүнениң дыка хөй акша түңнүг материалдары сайгарылга чок «үүжелеттинип» чыдары канчап-даа таарышпас.

Бо объектиде 100 ажыг ажылчыннар ажылдап турар. Дүштеки чем үезинде оларга политиктиг информацияны, азы беседаны чорудуп болурунуң аргалары бар турда-ла, ону ажыглавайн турарындан ажылчыннар чалгаарап, колдуунда-ла кезер ойнаары-биле кызыгаарлаттынып турар. Хол шыдыраа, шашки, таалы чижектиг стол оюннары шуут чок.

ШЫННЫҢ РЕЙДИЗИ

Бир эвес тудугжуларның ортузунга партийжи-массалыг ажылдарны хүн-бүрү чорудуп, кижилер-биле организастыг, харылзаалыг ажылдаан болза тудуг планын күүседип болурунуң аргалары турган. Объект тудуг материалдары-биле хандыртынып келген. Аргаларны четче ажыглап, күш-ажылды чөп организастап шыдавааныңдан участоктуң көргүзүү эрткен чылдың бо үедеги деңнелинден дыка куду болган.

ИЙИГИ УЧАСТОКТА

Мурнакчыларның одуруунга чоруп турар бо коллективтиң ажылчыннары ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулданың хүнү — июнь 12-ге чедир ийиги кварталдың үлүүнге киирип иштир 140 муң рубльдиң ажылын бүдүрерин хүлээнгеш күженишкиннииг ажылдап турарлар.

Ынчалза-даа оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга шаптык кылып турар четпестер база бар. Манаа хамаарыштыр Салчак Чайдыптың удуртуп турары коммунистиг күш-ажыл бригадазынга ындыг үр эвесте, май 13-те болган таварылганы көрээли.

Бригаданың кежигүннери мастерок тутса дашчы, балды тутса бызанчы, арматура шарып, бетон кудуп билир бедик мергежилдиг кижилер болгай. Оларны материалдар-биле четче хандырар болза, бир айда 48 аал иштиг чурттаар 4 каът бажыңның ийи каъдын чайлыг доозарлар. Майның 13-те олар ажылга кээрге, алезин чок болган, ону 12 шакта эккелгенде бетон ажылын чорудар дээрге, сай чок апарган. Хүн чартыы эрткенде, азы 2 шакта сай эккээрге, сут төне берген.

Көрүнер даан, бир эвес цемент чок турган болза, айтырыг бир янзы болуп болгай эртик. Чүге дизе ону өске областардан эккеп турар, а алезин, сай, сут—бистен ырак эвесте ышкажыгай. Бо дээрге ажыл-агыйжы эвес чорукту түңнели-дир. Ынчаарга май 13-түн түңнелин үндүрүп көөрге, 26 кижи 6 кубометр тууйбу салган, азы бир кижи-ле бир рубльден эвээш акша ажылдап алган. Бо таварылгага тудугнуң мастери Г. Серпинниң бурууву-биле болган.

Тудуг материалдарының хандырылгазынга узуктелиишкиннер эштер Галета болгаш Елкинниң бригадаларынга база таваржып турар. Мындыг чоруктарның уржуунда, үнелиг үе-шактың халас эртип турары—тудугжуларга хомудаачыг болбас аргажок.

КАМНАЛГА КАНДЫГЫЛ?

Москваның болгаш Ленинградтың мурнакчы үлетпүр бүдүрүлгелериниң металлды, одаар чүүлдү, материалдарны камнап тургаш, ооң күсели-биле продукцияны немей бүдүрер талазы-биле бүгү чуртка алдаржаан патриоттуг эгелээшкиниң «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң коллективи бистиң республикага бир дугаарында деткээн коллективтерниң бирээзи.

Тудугжулар 30 тонна цементини, 6 тонна металлды, 65 кубометр дилиг материалдарын, 50 муң кезек тууйбуну болгаш тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чиигедип тургаш, 30 муң рубльди камнап алырын хүлээнгеннер. Бо чаагай херек ам үеде канчаар ботталып турарының дугайында айтырыгга харыы бээри берге болуп турар: камналга талазы-биле сан, учёт чок. Харын-даа тудуг эргелели чүгле апрель айда безин 19 муң рубльди ажыр чарыгдап, карылгалыг болганы илереэн.

Участоктарның бригадаларында камналга бар. Чижээ, эш Чайдыптың бригадазы апрель айда 1000 хире тууйбу камнап алган. Ынчаарга камналга кылган дээш оларга материалдыг шаңнал бээрин соңгаарладып, тудуг долузу-биле доостурга үзе санажыр деп тураны барымдаа чок болгу дег. «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң участоктарында өске-даа четпестер хөй.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпири совет улустуң күзел-сорунун илергейлевишаан, оларның мурнунга улуг болгаш хүндүлүг сорулганы салган. Ону чедиишкинниг күүседирде, коллектив, кижи бүрүзү ол сорулганы хандыр билген турар ужурлуг. Бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылды хандырарда, чүнүң-даа мурнунда ажылды организастаарының эки жидери, партийжи-политиктиг ажылды бедик деңнелге тургузары эргежок чугула. Найысылалдың тудугларында четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң удуртукчулары ап чорудар ужурлуг.

«Шынның» рейд бригадазы:
О. САМБУ, тудугжу,
С. САНДАН, дашчы,
А. АИР,
бистиң тускай корр.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омунээзиндев шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Кара-Дарган Самбуутаевна Сарыглар — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Чомбул Бадыповна Комаа — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.
2. Борбак-кыс Халарбаевна Монгуш — Шекпээр суурда өг-бүле ээзи.
3. Чажитпаа Сундужаповна Монгуш — Кызыл-Мажалыктың ортумак школазының техниктиг ажылдакчызы.
4. Көк Багай-ооловна Саая — Барлык суурда өг-бүле ээзи.
5. Сырга Ендановна Сарыглар — Барлык суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Өлчеймаа Матпаевна Сүге — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Хандываа Дагбалдаевна Куулар—Шекпээр суурда өг-бүле ээзи.
2. Бичии-кыс Таргаевна Ооржак—Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.
3. Ногаан Албанчыевна Ооржак—«Барлык» совхозта уруглар яслизиниң ажылдакчызы.
4. Хенаат Кузумчуковна Ооржак—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
5. Билчий Беган-ооловна Сарыглар—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.
6. Караш Хүнду-Самбуевна Хомушку—Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Сереш Баазановна Анай — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
2. Монгуш Манчит-ооловна Дүктүүней—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
3. Мария Ефимовна Захарова — «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелинде ажылчын.
4. Рая Канчыыровна Кара-Сал — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.
5. Татьяна Дүктүгбеевна Кужугет — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.
6. Маарт Сааяевна Мага—«Большевик» колхозтуң колхозчузу.
7. Серенмаа Сендиевна Монгуш—Шекпээр суурда өг-бүле ээзи.
8. Стыгбай Ангановна Монгуш—Барлык суурда өг-бүле ээзи.
9. Ыкырбай Кужукейовна Монгуш—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
10. Ичин-Норбу Маскыровна Ооржак—Шекпээр суурда өг-бүле ээзи.
11. Кыстаанай Сан-ооловна Саая — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.
12. Дадарык Бичии-ооловна Сарыглар — Хонделен школазында башкы.
13. Хажитмаа Будуповна Сарыглар—Аянгаты суурда өг-бүле ээзи.
14. Торга Сояновна Хертек—Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.
15. Калдар Чымбаевна Чылбак-оол—«Барлык» совхозта столовая ажылчыны.
16. Чутпуш Содунамовна Чүлдүм — Барлык суурда өг-бүле ээзи.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Бичедек Данзынмаевна Монгуш — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Алажык Сусугбеевна Монгуш—Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
2. Бодаган Мандырбажиковна Монгуш—Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
3. Чайданмаа Мартин-ооловна Монгуш—Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
4. Бопуяк Тас-ооловна Ондар—«СЭКП-ниң XXII съездизи» колхозтуң колхозчузу.
5. Семис-оол Ой-Анай Сарыглар—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
6. Белек Күрседиевна Сат — «СЭКП-ниң XXII съездизи» колхозтуң колхозчузу.
7. Шөөча Шойовна Сат—«СЭКП-ниң XXII съездизи» колхозтуң колхозчузу.

(Уланчылыг).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары
К. ДИИГА.

1966 чылдың май 18.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП ДАМЧЫДЫП ТУР

Азия болгаш Африка чурттарында

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк информас агентилелдериниң корреспондентилериниң Сайгондан дамчыдып турары-биле алырга, Нгуен Као Киниң чалча ёзу-чуруму биле буддис иерархия «политиктиг түр дугуржулганы» чедип алган. Июнь 5-те башкарыкчы сайгон бөлүглелдиң составынга он буддистерни киирерин Ки чөпшээрешкен.

Буддистерниң удутулгазында чарлыышкын болу берген дээр бодалды америк корреспондентилер баш бурунгаар айтып, чедип алдынган дугуржулга үр эвес болур дээрзинге чигзиниишкинин илергейлеп турар.

СИРИЙ УЛУСТУҢ ЧААЛАП АЛЫЫШКЫННАРЫН КАМГАЛААРЫ-БИЛЕ

ДАМАСК. (СЭТА). Улусчу камгалалдың дээди комитединиң ээлчеглиг хуралы Сирий Араб Республиканың иштики херектер министри М. Ашавиниң даргалаашкыны-биле болуп эрткен. «Ада-чуртту камгалаары-биле чоннуң бүгү бөлүктерин мобилизастаар» дугайында хемчеглерниң күүселдезиниң түңнелдерин анаа чугаалажып көрген.

Улусчу камгалалдың системазын девискээр-бүдүрүлге принцивиниң ааны-биле тургузуп турар. Кедээ чуур бүрүзү, завод бүрүзү боттарының улусчу ополчениезиниң дружиналыг болур. Оларны өөредиринге кадр-даа база албадан халашкандаа офицерлерни киириштирип турар.

КУДР-НУҢ ДАШТЫКЫ ХЕРЕКТЕР МИНИСТЕРСТВОЗУНУҢ БИЖИИ

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Корей Улус-Демократтыг Республика болгаш бүгү корей улус «Азияның болгаш Оожум океан районунуң чурттарының даштыкы херектер министрлериниң конференциязын» чыылдырарынга удур шиитпирлиг демиселди чорудуп, империализмниң бодалын үзе шаварын оралдажыр дээрзин КУДР-нуң Даштыкы херектер министерствозунуң ында парлап үндүрген бижиинде чугаалап турар. Бо конференцияны чыылдырарының чылдаа — ол дээрге, Азияның социалистиг болгаш хамаарышпас чурттарының база улустарынга удур углаандырган агрессчи чаа шериг блогун тургузар дээр чүткүл-дүр деп, бижикте чугаалап турар.

Бодунуң америк ээлериниң дужаалын ёзугаар Сеулга конференцияны чыылдырарының инициативазын бодунга алган чалча Пак Чжон Хиниң кемниг үүлгедиглерин бижикте сойгалап турар.

Бүгү социалистиг болгаш хамаарышпас чурттар база бүгү делегейниң демшилгелиг улустары каттыжып алгаш, америк империализмниң агрессчи кемниг үүлгедиглеринге удур, Азияның болгаш Оожум океан районунуң чурттарының конференциязын министрлериниң деңнелинге эртирилеринге удур шиитпирлиг демиселди чорудары ам Азияда тургустунган байдал негеп турарын бижикте чугаалап турар.

КОЛОНИЗАТОРЛАРНЫҢ ЧИДИРИИ

КАИР. (СЭТА). 33 англи солдаттар болгаш офицерлер өлүрткен, 31 балыглаттырган, элээн каш шериг чүък машиналарын чок кылган — мурнуу аравий тура халыкчылар-биле сөөлгү тулчуушкуннарга колониалисчи шериглерниң чидирии ындыг дээрзин МЕН агентилел дыңнаткан.

БАНГКОККА УЖУРАЖЫЫШКЫН

«Юниверсал дейли ньюс» солунуң дыңнатканы-биле алырга, анаа Таиландының камгалал министриниң оралакчызы Тави Чуласейбиле АКШ-тың камгалал министриниң оралакчызы Уильям Фостер Мурнуу-Чөөн Азияда байдал-биле база Таиландыга америк шериг дуҗаламчызы-биле холбашкан делгерэңгей айтырыгларны чугаалажып көрген.

МАЛАЙЗИЯ-ИНДОНЕЗИЯ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Индонезия биле Малайзия «ийи чурттарның аразында найыралчы харылзааларны катап тургузарын кандыг практиктиг базымнарга үндезилезе чогуур» дугайын принцип талазы-биле дугурушкан дээрзин Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи Бангкоктан дыңнадып турар.

Үш хонукта үргүлчүлээн чугаалажыышкыннар доозулган соонда Бангкокка парлап үндүрген кады кылган медеглелинге Индонезияның даштыкы херектер министри Адам Малик биле Малайзияның премьер-министриниң оралакчызы Абдул Разак боттарының ийи чазактарының аразынга шуут болгаш доктаамал харылзааларны тударының эргежок чугулазын база айыткан.

НИГЕРИЯДА БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сөөлгү хүннерде Нигерияның соңгу районнарынга болгулаан корум-чурум чок чоруктуң түңнелинде 92 кижи өлүрткен болгаш 506 кижи балыглаттырган.

Бо сан-медээлерни Нигерияның шериг чазаа парлап үндүрген деп, Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң корреспондентизи Лагостан дыңнаткан.

Соңгу Нигерияның администрациязының төвү — Кадунадан келген тускай дыңнадыгларын ёзугаар алырга, можунуң бүгү девискээринге корум-чурумну катап тургускан. 300 кижини тудуп хоругдаан.

Болгарияның Улус Республиказында химия үлетпүрү онза дүрген темпилер-биле хөгжүп турар. Элээн хөй улуг бүдүрүлгелерни тудуп турар. Совет Эвилелиниң дузазы-биле туткан Бургасск химия комбиназын алгыдып турар. Ам ол комбинат чыл бүрүде 3 миллион тонна нефтини ажылдап кылып турар, а келир чылда беш миллион тоннага четкен турар.

ЧУРУКТА: нефть-химия комплексизиниң ииити хевири.

Фото БТА-СЭТА-ның.

КӨРҮЛДЕ-ФЕСТИВАЛЬ ЧОРУП ТУР

БАШТАЙГЫ БАЗЫМ ЭГЕЛЭЭН

Октябрь революциязының 50 чылынга бараалгаткан бот-тывынгыр уран чүүлдүң көрүлде-фестивальынга белеткел ажылдары бистиң республиканың бүгү районнарында чорупп турар. Ол харыысалгалыг болгаш хөлзеннииг базымнарының эгезин майның 29-та Кызылдың Гастелло аттыг парыгында ногаан театрның сценазынга Улуг-Хем районда келген бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң киржикчилери эгелээн.

Көрүлде-фестиваль эртирериниң Улуг-Хем район оргкомитединиң даргазы эш С. Очур районнуң кедээ ажыл-агыйында чамдык чаа чедиишкиннерин чугаалааш, көрүлде-фестивальга улуг-хемчилерниң канчаар белеткенип турарының дугайында дыңнатканының соонда, межеге ажыттынган. Улуг-хемчилерниң ийи шак дургузунда көргүскен концерти улуг кедурлүүшкүнүг эрткен. Районда улусту талантылар көвей-дир деп бодал концерт үезинде төрүттүнүп, кузенчиг аалчыларның чедиишкиннеринге көрүкчүлер өөрүп олурганнар. Сөөлгү үеде бистиң совет кижилериниң эстетиктиг кижизидилгези хүн-бүрүде бедип, уран чүүлдүң ажылдакчыларынга негелдези улам-на күштелип турары бүгүдеге билдингир. Ынчангаш көрүкчүлерниң арга-сүмези кандыг болуру, оларның саналдарын болгаш бүзелдерин билип алыры—отчёттуг концерттиң кол сорулгазы.

Шагаан-Арыгда уругларның музыка школазының директору Нина Медведевага удурткан уруглар ансамбли композитор эш Мавсалитиновтуң «Партияга четтирдивис», Саая Бюрбейниң «Ээй-оой» деп ырларын, Алексей Маевскийниң «Бухенвальд набады», «Ынакшылдың ырызы» деп ырларын, эштер Тихтина, Нурсат, Горяева оларның «Башкы» деп ырны, медицина ажылдакчызы Сайруза Салим-Гарееваның татар, кыргыс ырларны солун күүсеткен.

Ол ышкаш Шагаан-Арыгның Культура бажыңының баянисти Илья Мохов биле «Улуг-Хая» совхозта Биче-оол Хеймер-оол «Болбайн барган репетиция» деп интермедияны, танцы бөлүүнүң киржикчилери «Узбек танцызы» болгаш гуцуль улустуң «Коломийка» деп танцызын күүседирге көрүкчүлер чылыы-биле адыш часкааннар.

Концертте эң-не солун болгаш чугула чүүл болза бот-тывынгыр композиторлар—Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Солаан Баазыр-оолдуң «Бир-ле чаагай кежээ» база эш Чүлдүм-Сүрүңнүң «Чечектер» деп чаа ырларын Шагаан-Арыгда уруглар библиотеказының эргелекчизи Роза Чүлдүм-Сүрүңнүң эки ырлааны болур.

Концерт төнген соонда бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң артистери болгаш көрүлде-фестиваль эртирериниң республика оргкомитединиң кежигүннериниң аразынга чугаалажыышкыннар эгелээн. Хөгжүмнүг театрның режиссеру О. Сиин-оол улуг-хемчилерниң танцы талазы-биле, ылангыя узбек танцызының күүселдезин мактап чугаалааш, костюмнер талазы-биле чедимчезин, моон соңгаар ону катаптавазын чагаан. СЭКП обкомунуң секретары эш К. С. Шойгу база артистерге байыр чедиргеш, Октябрьның социалистиг Улуг Революциязының 50 чылынга бараалгаткан бот-тывынгыр уран чүүлдүң көрүлде-фестивальынга белеткел үезинде бо концерти — ёзулуг шылгалда репетиция-дыр деп чугаалаан. Ындыг концерттерниң моон соңгаар үргүлчү болурун, ам дараазында Чөөн-Хемчик районнуң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң артистериниң келирин чугаалаан.

Тыва номерлерниң эвээжин ол демдеглээн. Кызылда телестудияның режиссёру Клара Сагды база бодунуң арга-сүмелерин берген. Культура министри эш М. С. Хомушку бо концертти организастаар талазы-биле четпестерни моон соңгаар болдурбазын, районнуң танцы болгаш шии бөлүгүннеринге дуза чедирер тускай эртемниглерни районнарже командировкалап чорударын чугаалаан.

Республиканың көрүлде-фестивалы дээрге анаа-ла бир байырлал эвес болгай. Аңаа эки чедиишкинни чедип алыры хүн бүрүдеги шудургу белеткелден хамааржыр. А улуг-хемчилерниң концертин көрген соонда, оон чамдык четпестерин сайгарып көрээ эки.

Программада кирген ырларны, танцыларны болгаш шүлүктерниң кайызын-даа алыр болза чигзинип болур чүү-даа чок: «Кожай биле Торгалыг», «Мээң колхозум», «Ох, чүрээм», «Бай-ла Хемчиим», «Ынаамга» дээш оон-даа өске. Бо ырларны ырлап-даа болур, концерт бүрүзүнге киирип база болур. Хамык ужур чүдел дээрге, ол ырларны программада чаңгыс черде улай-улай бижип каап боорга, көрүкчүлерге чаңгыс аай болуп, шала чиик чевирлиг концерт болу берген. Ырларның хөй нуруузун лириктиг, ынакшыл темазында, а Төрээн чурт дугайында болгаш өске-даа патриотчу ырлар уттундурган. Шүлүктер база-ла ындыг. Бот-тывынгыр коллективтерниң уран чүүл концерттери концерт бүрүзүнге-ле «Кок-Чыраам», «Хемчиим», «Оттук-Дажым», «Улуг-Хемим» дээн чижектиг кыска шүлүкчүгештер-биле концертти эгелээр чаңчылдыг болу берген. Шүлүктерни болгаш сценажыткан бичии көргүзүглерни алганы база-ла тема талазы-биле эрги, бо хүннүң негелделеринге харылзавайн турар. Ажыл кылбас, улчумал кижилер дугайында интермедия көрүкчүлерниң сеткилин бичии-даа хөлзетпээн, аңаа каттыржып каан ол-ла.

Ылангыя көрүкчүлер конференсьеден улуг негелдени салырлар. Концерттиң башкарыкчызы эш Горяева бо талазы-биле салым-чаяанныг болгаш мергежилдиг. Ынчалза-даа көрүкчүлерни бүгү-ле арга-биле каттыртыр дээш оралдажыышкыны чамдыкта чедиишкин чок болган. Чүге дээрге монологтарның утказы солун эвес болу берген.

Улуг-хемчилер моон соңгаар моондаа солун, бедик утка-шынарлыг номерлерни, амыдырал-биле ханы холбашкан концерттерни көргүзери быжыг бүзүрелдиг. Оларда талант, күш, аргалар бар.

С. БАИР.

Чаа стадион

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң Алдан-Маадыр салбырының комсомол организациязы болгаш комсомолчулары база анныктары ВЛКСМ ТК-ның VIII пленумунуң шиитпирлери-биле таныжып тура, ооң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле хүлээлгелерни алганнар. Олар революсчу-дайынчы чаңчылдарга анныктарны кижизидер сорулга-биле Алдан-Маадырларның турлаа турган Кара-Дагже поход кылып, ол черлерни чурукка тырттырып, куйларны көргеннер. Оларны — он ажыг кижини мында комсомол организациязының секретары Монгуш Семдерек удуртуп чораан.

Суурнуң анныктарының мурнунга база бир улуг сорулга турган. Ол болза анныг кижилерниң күш дамыр талазы-биле кижизидериниң кол чүүлү — күш-культураны болгаш спортту сайзырадырынга стадионнуң улуг-ужур-дузалыын көргеш, суурга стадион тудуп, ону ВЛКСМ-ниң XV съездизинге белек кылдыр ажыдарын шиитпирлээн.

Чоокта чаа аңаа чаа стадион ажыттынар дээрзин бүгү Чөөн-Хемчик билип каапкан. Бистер совхозтуң элээн каш ажылдакчылары болгаш спортчулары Алдан-Маадыр салбырының төвүнче хап чоруптувус. Чеде бээривиске, стадионну ажок шимеп каан. Херим эжиинде Стадион «Найырал» деп бижип каан болду. Ооң иштинде индир база дерип каан. Аңаа корум турарынче, совхозтуң Бора-Тайга, Киров салбырларындан, Кызыл-Тайгадан, Иймедей, Чыраа-Бажы совхозтан, Хорум-Дагдан, Барыын-Хемчиктен хөй кижилер чыглып келген болду.

Стадионну ажыдарының митинги эш болган. Салбырның удуртукчузу эш Дойлуг-оолдуң чугаазы радио-биле дыңналып келди, стадионну ооң ажыдып турганы ол. Ооң соонда совхозта комсомол комитединиң мурнундан мен чүве чугаалааш, чамдык Орлан-оол, Уваньа, Допаа сүглар ышкаш эштерниң стадион тудуунга эки ажылдааның демдеглээн мен. Ылаңгыя башкы Орлан-оол хүндүс школага ажылдап хүнээш, дүне стадионнуң хамык ажылдарын кылып турган. Мурнакчыларга ВЛКСМ комитединиң грамота бижиктерин тывыскылаан бис. Дараазында кедээ Совет даргазы эш К. Сергей сөс алгаш, байырны чедирбишаан, Чүүшь, Орлан-оол дээш өскелерге-даа өртектиг шаңналдарны тывыскан.

Пионерлер байыр чедирген соонда, митинг доозулган. Спортчу маргылдаалар эгелээн. 64 мөге хүреш кен, аңаа республикага билдингир мөге Байыр-Белек шүүлген. Оолан үжүүрлешкен. Хол бөмбүүнүң талазы-биле маргылдаага Бора-Тайга салбырның командазы бирги черни алган.

Стадионну долгандыр 250 дөс ыяшты тарып олурткан, кудук база казып каан болгаш мында футбол, баскетбол, хүреш шөлдери база бар, долгандыр сайгылгаан чырып турар.

В. ТАС-ООЛ.
совхозта комсомол комитединиң секретары.

Алдар-ады өшпес чыдар

Октябрьның 50-чылынга

Чапаев — улустуң маадыры

Бистиң амгы үевистиң магалыг чаагайын, аас-кежиктииң ханызы-биле билип алырда, чоннуң, Төрээн чурттуң эртип келген оруун билип алыры эргежок чугула.

...Уттундурбас 1919 чыл. Донның ак казактары Царицын (амгы Волгоград) хоорайже чоокшулап, контрреволюцияның Мурнуу, Чөөн, Урал бөлүглежиишкиннери каттыжарынга чоокшулап келген конгуг берге үе турган. Ынчангаш Кызыл Шеригниң эң-не кол сорулгазы ону болдурбайн, дайзынның ол бөлүглежиишкиннерин тус-тузунда чылча шавары турган. Аныяк совет республиканың иштики контрреволюцияга, даштыкы интервенцияга удур демиселиниң фронтузунуң ниити узуну сес муң километр чедип турган болза, чүгле Чөөн фронтунуң кызыгаары Уралдан Каспий далайның эриктеринге чедир 1800 километр шөйлүп чоруткан турган.

Ол үеде В. И. Чапаевтиң отрядтары Заволжьеге, Саратов чоогунга болгаш Урал ховуларынга тулчуп чоруп турган. Василий Иванович Чапаев — революцияның хереэнге кызыгаар чок бердинген, аажок эрес-дидими-биле чонунуң сеткил-сагыжынга уттундурбас турасказы арттырган шериг баштыңчыларының бирээзи.

Делегейниң бирги дайынының үезинде ол онза шылгарап, дөрт георг крестилери-биле шаңнаткан. 1916 чылдың сентябрьда Василий Иванович аары-биле балыглаткан болгаш Саратовтуң шериг госпитальынче шилчиттирген.

1917 чылдың сентябрь айда ол Коммунистиг партияның кежигүнүнге кирген. 1917 чылдың декабрь айда Василий Иванович Чапаевти Пугачев хоорайның 138 дугаар чадаг шериглери бодунуң командиринге соңгуп алганнар. Үр болбаанда ол адыылардан болгаш солдаттардан дайынчы отряд тургузуп алган.

Чапаевчилерниң дайынчы оруктары оон эгелээн. 1918 чылдың январьда Чапаевтиң тургузуп алганы Кызыл гвардиязы Самарск губерниязынга болган кулактарның ээн каш тура халыышкыннарын базышкан. 1918 чылдың май үезинде Чапаевтиң отряды 3400 чыдалар болгаш селемелерлиг тургаш, Уралга генерал Толстиковтуң командылааны кулактар армиязын чылча шапкан болгаш Самара губерниязынга хөделип турган иштики болгаш даштыкы дайзыннар-биле сегиржип алыышкыннарны кылган.

Чапаевтиң ат-алдары бүгү Поволжьени дыргын тарай берген. Оон отрядынга муң-муң эки-турачылар кирип эгелээннер. Чапаевтиң дивизиязынга латыштар, литовтар, башкирлер, татарлар, казахтар, кыргыстар, кыдаттар, мадьярлар, румыннар, поляктар, чехтер, словактар, австрийлер, немецтер дээн ышкаш интернационалчы полктар киржип турган. Оларның иштинден хөй бижилер Совет эрге-чагырга дээш маадырлыы-биле амы-тынын бергеннер.

Колчактың генералы Ханжинге командылаткан тускай армия 1919 чылдың март 7-де Самара уттаныышкынныг халдаашкын кылган.

Хову турлаанга берге байдал 4-кү армияның командири М. В. Фрунзени В. И. Чапаевке болгаш дивизия комиссары Д. А. Фурмановка 25-ки дивизияны Уфа плацдармынче өктаар кылдыр дужаал бээринге чедирген.

1918 чылда Покровск (амгы Энгельс) хоорайга 300 кижи составтыг Кызыл командирлер белеткээр тускай школа ажыттынган. Бо школа болза бирги шериг школазы болган болгаш Кызыл Шеригниң кадрларын белеткээриниң талазы-биле дарганы болган.

Бо чуулду бижип олурар кижи делегейниң бирги дайынындан чанып келирге, ону Украинаның шериг школазынче өөредип чоруткан. Анаа өөренип тура, 1918 чылда Коммунистиг партияның кежигүнүнге кирген, а ийи ай эрткенде ук школаның комиссары болу берген.

1919 чылдың мартта фронтуда байдалдың бергедеп турарының уржуу-биле 70 командирлерни дарый доостуруп үндүрген бис. Оларның 60-ни Чапаевтиң дивизиязынга, а 10-ну Гайның демир дег дивизиязынга кирген.

Бо берге үеде В. И. Ленин Заволжьениң коммунистеринге дайзыннарны дүрген базарынче угланган чагааны чоруткан. Бөлүк курсантылары-биле кады Чапаевтиң 25 дугаар дивизиязынче чорупкан мен.

Василий Иванович бистиң, чаа комиссарларның немешкениңге аажок өөрээн болгаш тур дыштаныылга соонда часпас адарыкарны шылгаар мен дээн.

Чапаевке чаа комиссарларны худээлип бергеш, бодум өске шериг кезээнге албан эрттирер даалгалыг чорупкан мен. Анаа баргаш, В. И. Чапаевтиң дивизиязынга хамааржыр В. И. Ленин аттыг 210 дугаар тускай бригаданың комиссарынга томуйлаткан мен. М. В. Фрунзениң командылааны Мурнуу чук бөлүк 5 дугаар армия-биле кады дайзыннарга удур Бугуруслан хоорайже углуг шавар халдаашкынны кылгаш, май 4-те тиилелгени чедип алган.

Колчактарның шериглериниң аразынга үймээннер үнүп, генерал Ханжин халажырының дугайында бижиглелин Колчакче чорутканы, 41 болгаш 46 дугаар полктар бүдүн артиллерия батареязын холга апкаш, кызылдарның талазынга келгени дыңналы берген.

Чапаевчилер майда колчакчылар-биле демиседин үргүлчүлеп турган. Чапаевчилерниң чер болганга-ла хүндүлеп турган.

Ийи хүн тулчуушкуннуң түңнелинде, июнь айның 6-да, чапаевчилер Уфа хоорайны хостапканнар. Бо улуг тулчуушкуннар дээш Василий Иванович Чапаев Дайынчы Кызыл туг орден-биле шаңнаткан.

Уфаны хостааның соонда чапаевчилер чогуур дыштаныылгаже үнгеннер. Ынчалза-даа дыштаныылга үр үргүлчүлевээн. Олар ак-тарга бүзээлеткен Уральск дээш демисежип кирипкеннер. Чапаевтиң дивизиязының халдаашкынның намдадыр дээш, дайзыннар 150 километр хире шөлдү өртедипкеннер. Ол хүннерде хат мурнуу чүктен хадып турган, а бис соңгу таладан өрттенген кургаг ховуну таварты чоруп орган бис. Дайзыннар суглар үнүп чыдар черлерин үреп каапкан, а изиг дээрге — 40 градус...

Чапаевчилер июль 11-де дайзыннарның блокадазын чаза шургааш, Уральскиже халдап кирипкеннер. Хоорай камгалакчылары оларны ыыды-биле уткуп ап, Чапаевти хол кырынга өктап турганнар. Улустуң маадыры Чапаевти кезээ мөңгеде сактып чорааннар дээш, авалар уругларын хоя бажынга кедирип турганнар.

Генерал Толстиковтуң армиязы мурнуу чүкче Каспийже аткаарлапкан, а чапаевчилер ону сүргеш чорупканнар.

Ынчалза-даа Уралдың ол өртен ховуларынга 25-ки дивизияның байдалы баксырапкан турган. Ол берге тулчуушкуннарның үезинде М. В. Фрунзе 25-ки дивизияның комиссары Д. А. Фурмановту кыйгыртып берген.

Василий Иванович Чапаев ынай бээр базып тургаш

— Байырлыг, Митяй! Хөй-ле кадыг-бергелерни көрүп келдивис, чарлыры хомудалчыг-дыр — дээн.

Бодунуң турушту-биле, хуула сагыыга-чурумнуу-биле комиссар Д. А. Фурманов чүгле дивизияның шериглеринге эвес, Чапаевке база үлегер-чижектиг турган.

Василий Иванович Чапаевтиң өлгениниң соонда Дмитрий Андреевич Фурманов бодунуң «Чапаев» деп номунда оон дугайын мынчаар бижип турар:

«Онза талантылыг, эзүүчел, эзүлүг орус улустуң полководчузу, бодунуң соолгу тыныжынга чедир чонга, партияга, революцияга бердинген кижи...»

Он-он чылдар эрте. Чаа үениң кижизи чоннуң хереэ дээш өлгеннерни ырлардан дыңнап, төөгү чугааларзан, номнардан номчуп, оларның хөөрүнге мөгээрлер. Улустуң маадыры — Василий Иванович Чапаевтиң эрес-маадырлыг чоруу, өвүр-хевири кезээ мөңгеде чонга артар.

В. ВЕРШИНИН,

25-ки Чапаев дивизиязының 210-гу онзагай адыгжы бригадазының комиссары чораан, 1918 чылдан бээр партия кежигүнү.

С. САРЫГ-ООЛ.

КАЖАН КӨӨРҮЛ?

(БАШТАКТАНЫГ ДУЭТ)

Часкы харның шөлү хевээр,
Сарыг чечек шымырааш,
Хамык шынаа, хову шаттар
Хааржыланып карак өөртүр.

ИЙИГИ ЫРААЖЫ

Колхоз, совхоз даргалары
Ховуларда командирлер.
Агрономнар ында шупту
Академик — эртемденнер.

БИРГИ ЫРААЖЫ

Харам, херик кижи мен бе?
Кайгап хонмас чүвем бар ийик.
Чайын, күзүн хөлчок илдең
Чаңгыс өңнүг шөлдер-ле хөй.

ИЙИГИ ЫРААЖЫ

Элик тарып турлагжый бээр —
Ээзиннер боол, кузук барып;
Саваазырап, ажаанзырап
Сагышка-ла чедер дедаан!

БИРГИ ЫРААЖЫ

Карыш четпейн ара кадып,
Кандаан чыдар аңнастарны
Каш-даа чылда улай көргеш
Кайгап чоруур кижи-дир мен!

ИЙИГИ ЫРААЖЫ

Чаачал чыл боор чадавас дээш
Чажып каап тар дидимнер хөй,
Үнчейн баарга актылап каар
Үр-даа болбас амыр дедаан!

БИРГИ ЫРААЖЫ

Өрге безин ындыг шөлдү
Өртенген дег ара каапкаш:
Тараа сөөртүр оруктарже
Дажыгланып көже бээр-дир.

ИЙИГИ ЫРААЖЫ

Шугумчулеп туру сен бе?
Чүүлдүг-дүр, каттыжар мен.
Чүгле төккен үрезини
Чус-чус тонна халас боор-де!

ИЙИЛЭЭ

Гектар саны сурер дээштиң
Хей-ле күштүг черже төптер
Когаралдыг «тарылганы»
Контрольчу кажан көөрүл?

Морзук биле дилги

(БАСНЯ)

Кара черниң көгүп соккен
Калчан Морзук бир-ле эртен
Пеш черге ижээн казып,
Ижин кылып хөлзеп турда.
Дилги келгеш, хөөрежиил деп
Дилег кылгаш дижир чүве.
Морзук тургаш, бодал чокка
Болгай-ла деп чөпшээрешкен.
— Кужур акым, ат-ла болдуң.
Хунезинниң мен-не билбейн
Каткы хөглүг болур болгай.
Кады ижээн кыштаар бис бе?

— Ынчангай-ла. Чүгле менээ
Ылап шынын сөглеп бер аа?
Харлыг кыжы дужуп кээрге.
Халып чоруй барбас сен бе?
— Чүү дээриң ол, эргим акый.
Чураамны саа өргүпкен мен...

Басняның моралынга
Бады шынчы сөзүм мындыг:
Морзук биле Дилги ийи
Бодавыже чарлы берген.

Монгуш ДОРЖУ.

Тыппазы чок тывызыкпай

(ШООДУГ ЧУГАА)

Колхозтуң сүт-бараан фермазының эргелекчизи Өнчүлек көстүктерин супкан, ажылдаар столунда чиик-чаагай саадапкан, самбыны шаккыладыр хап, сан-түңнерин саазынга бижип каап олурган. Кезек бодангылааш, балаажы-биле саазынны хилиреди дүрбүгүлээр-даа. Ынчап олурда, саанчы Донаваның дуңмазы оол бо кире халып келген.

— Чүге чор сен, оол?

— Угбамның саап турар инээ Самдык-Шилиниң оглу Калчан-Кара аарый берип-тир — диген.

— Канчаар аарый берип-тир — деп, ылавылаан.

— Сүт-даа ишпес, чыда дужуп, тенпиленип, тура халып, чыда дужуп-ле турар бызаа-дыр.

Эргелекчи ол үеде саггаан сүттүң түңүн, планның хуузун үндүрүп, мал чемин чүү хире чарыгдааның санап, аажок чай чок олурган чүве-дир.

— Даартага чедир аргалап туруп көрүңерем, дом...

Оол тура:

— Эмчи эвес, канчап аргалаар боор ону — деп, арай эраажыр-даа сагыштыг болган.

— Эртен маңаа мал эмчизи келир чүве. Хей чүве будалдырып турбайн, эртенге чедир карактап тур деп, угбаңга дүрген барып сөгле — деп, арай кадыглаңы аарак чугаалаан. Ынчаар домактанмааже оолдуң адырлыр хөнүү чок хире болган.

Оол туруп-туруп, туралыг-туражок үне берген. Эргелекчи ам-на таптыы сүргей таакпылап каап, тап-биле ажылдап олурган. Ээзи үр боол чорда, демги оол эгиин-тыныштыг кире халып келген.

— Ам чүге түтсуп келдиң, кайгал? — деп, Өнчүлек айтырган.

— Ындыг болза, дарга, дугде силерниң өле өшкүнер... — деп-ле. оол шөйүп туруп берген. Оон домаазын төнерин манааш, эргелекчиниң мойну артында-ла узап үне берген.

— Өле өшкү кандыг дидир сен? Дүргеи чугаалап көрем, агбайым! — деп, дөстүммейн айтырган.

— Шымдап-дектеп көрүңер, дарга! Оон башка хуу өшкүнер ат болур боор!

— Чүү болду? Маан өле өшкүм канчап барды — дигеш, эргелекчи Өнчүлек туп-тура халаан.

— Дугде, дувурениг хавак баарында кара тал аразында... — деп, оол бала-ла шөйүп туруп алган.

— Кайда-чүдеанн чоор сен! Канчап барып-тыр? Дүрген сөгле!

— Аараан, ында өөдип калган чыдыр.

— Аажок чөөккүр, сүткүр өшкүм-не болгай — дигеш, эргелекчи кезек када харлыга берген турган.— Келби-келбишаан домактанмас, канчап барган кончуг тол сен?

«Моон-биле ам ынча дыка чугаалажып турар болза, аараан өшкү ат боор-дур» кылдыр бодааш, дегийтле үнүп чоруптарын далажы берген.

— Мен ам дораан эмчи барып экелийн. Сен ол өшкүнү карактап туруп кор, дом. Келгеш чажыны бээр мен — дээш, аъттаныпкаштың хап ынаа-ла болган.

Эргелекчи Өнчүлек суурга аъттың сыр кара маңы-биле барып четкен. Кедээр хөйжулар аалы баар деп турган мал эмчизин ээрежип тургаш, чалап эккелген.

Кара кайгамчык чүве! Эргелекчи чортуп олура көөрге, өле өшкүзү душте-даа чок, туруг кырлап, оъттап турган. Өшкүзүн туругдан арай боорда дужур ойладып алгаш, эмчиге шинчидип көрген. Коңгүс кан-кадык болган. Ам канчаар эргелекчи эмчиниң демги аарыг бызааже чорудупкан. Ол оол колхозтуң аарыг бызаазынга сагыш човааш, ферма эргелекчизин мегелеп, мал эмчизин сүрдүрупкени ол чүве-дир. Шынап-ла тыппазы чок кончуг тывызыкпай болуп, эрес-ле болган оол.

Колхозтуң инээниң бызаазы аарый берди дээрге, даарталап чылдып, таваар олуруп турар, а бодунуң хууда өшкүзү өөдү берген деп мегелептерге от-көсче шурай берги дег, далап-хемге дуже берги дег дувуржээр кижилер база турар боор чүве-дир аа деп пат-ла кайгаар мен ийин.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

— Мону кайын апканың ол, кужурум?

— Даалы ойнааш, ойнап алдым ышкажыл — деп, ол харылаан.

Чаштынып турар ада

ФЕЛЬЕТОН

Каш чыл бурунгаар Өвүр районнуң Торгалыг суурга хып дээн аныяк эр школага куш-ажыл башкызы боол хап келген. Баштайгы чылдарда боду шору мөзүлүг-даа, ажыл-агыйга кызымак, чазаныы турда сүг тас кижи болган.

«Кижиниң шокары иштинде» дижир болган бис. Удаваанда Анатолий Салчактың арагалдарынга сундулуу илерeп келген. Ынчалза-даа школада быжыг коллектив ону багай сундулаашкындан өй-шаапла камгалап алган.

Бир чыл хире болганда Салчак У. Доңгак-биле өг-бүлени тудуп, ажыл-агыйга кызымаа дендеп, тас-ла чурттап эгелээннер. Аныяк өг-бүлеге аас-кежиктиң (олбаны Саяна төрүттүнүп, сөглеп четпес аас-кежик аткан дан дег көстүп келген. А Анатолийниң чүнү кылганыл ынчаш? Акша-төгериин-даа эккелбестээн, арагалаар эш-өөрү-даа көвүдээн. Каланының сургаашкыны анаа-ла хей хилис барып, Анатолий оон кандыг-даа түңнел үндүрбээн. Салчактың арагага сундулуп, мораль талазы-биле будулуп бар чыдарын школаның чаа дирекциязы чери билип турган хиреде-ле. Кандыг-даа хемчег албаанындан өрт улам өөскээн. Школа директору эш Даваа, Салчактың «мергежилиңге» чүдүп, арагалап чораа-даа ажыл-агыйны утпас кижи» деп хей макташкыннар-биле кызыгаарлаттывып турган. Мурнуку чылдарда дег, баш удур хемчээн алган болза, Салчактың өг-бүлези-даа бузулбас ийик.

Анатолий бир-ле катап кадайынга санал кирип. курортка дыштанып ап көрейн, акша-төгериктен чыгдынып ап көрээли дээн. Кандадык олура, курортту канчап сактып келгенин Доңгак пат-ла кайгаан. Ындыг-даа болза кады чурттап орган эжи кадыын быжыглап, курорттап алыр дээнде кым-даа кайын хоржок дээрил! Шайлалга ажылып турда Доңгактың төрелдериниң бергени 5 хойну Анатолий Салчак чарыпкаш, курортче хапкан.

Дыштанып алгаш келгенде-даа оон кол-ла ынакшылы — арага хевээр. Ынчалза-даа ажыл-агыйда четпестер чок. Мактадып, аас шаңналдарын удаа-дараа албышаан. Эки ажылдыг башкы, төрелдер чорууру-биле, каш хонук шөлээ дилээрге, директор чөрүшпээн. Каа-Хемче аалдаан Салчак ол оаар барган. Чүгле бир ай чеде бергенде кадайынга чагаа келген. Аараш эмчиде эмнедип чыдарын, дөък үне албазын дыңнадып, каш акша чорудуп бээрин база дилээн. Ие кужур алган шалыңын дөгерезин чорудуп берген. Херек кырында Анатолий кандыг-даа аарыгдан аарываан, арагалап чоруп турган. Школа база чеже манаар. Салчактың орнунга өске кижини тып алган. Акша чагаан чагаалар кээп-ле турган. Анатолий чорааны чартык чыл четкен. Саяназы бир харын харлапкан. Бир-ле катап Доңгакка кылыны аажок чагаа келген. Чазыптарга Анатолийниң болган. Моон мурнунда ол бичии саазынга каш сөс бижип турган болза, ам дээрге чартык кыдыраш пишти. Алган кадайын дорамчылалдыг сөстер-биле сөглеп, уруун алырын, бок-сагын почта-биле дамчыдып бээрин негээн болган.

Салчак Анатолий Торгалыг школазындан үнүп чоруткала үш чыл ажып турар. Сураа ынаар бир-ле черде ажылдаан болур, оон база үнгеш, бир черде кирген болур. Ие кужур чеже манаар. Хоойлу ёзугаар негелде тургузарга, Өвүр районнуң улус суду Анатолий Салчакты уруунуң азыралынга акша төлеп чоруур кылдыр шиитпир үндүрген. Өвүрнүң шаг-даа кылдыэ А. Салчакты дилээ-ле ам сес ай ажып турар. Тывылбас деп харыы кээп турар. Херек кырында Салчак өскел төрээн чери Каа-Хемниң бир-ле школазында башкылап турар. Ол чоокта чаа Кызылга ыяш-биле эт-херексел кылыр фабрикага туртам, дилеп турар деп дамчыыр чугаа дыңнап алгаш, будалдырып. Каа-Хемде чеде берген сураг бар. А. Салчак ышкаш адаларны бажын эъттендирбейн, билиндирер үе ам келген.

Л. ЕНИСЕЕВ.

СЕС ХАРЛАЗА-ДАА...

Тарлагга чаа клубту тудуп эгелей бээрге, ол суурнуң чурттакчылары, ылаңгыя аныяктар кайы хире амыраваан дээр. Клуб тудуун дүргедедиринге кандыг-ла-бир шеф-даа чарлай каантар болза, олар анаа дуне безин ажылдаарынга белениң илереткен. Ынчалза-даа ону тудуп турган тудугжулар: «Силерниң шефтээшкин туазнар чокка-ла тудуп каантар бис» деп харылааннар.

Сес чыл бурунгаар, ол клубту тудуп эгелеп турда, аажок өөрүп турган чон ам эжиктерин манзылар-биле дуй шаап каапкан, хевир байдалы чүү адам түреңчиг, иштин-даштын бок үглей берген клубту көргеш «кажан ажыглалга кирип, ажыын-дужуун кажан-чежен көргүзер клуб боор бо?» дижип муңгаргай хөөн-биле чугаалажып, бот-боттарындан айтыржып турар апарган.

Чаа клубтуң хаалгазын тургузуп, дээвиирин шып, шалаларын шала кылгаш, өске ажылдарын кылбайн, ол-ла хевээр ара соксап каан. Культура одааның ол тудуу ам сес чыл иштинде чонга ажык-дужуу чок болуп, харын-даа каракка чаржынчыг болуп — ангагар-кеңгегер апарган көстүп турар. Мону дүрген доос каш, ажыглалга кирип, Тарлагның чонунуң культурлуг дыштаныылгазының олаа болдурар-дыр дээр дугайында сагыш-човаар удуртукчу дарга-даа чок болу берген. Ол клубту тудуп турда торуттунген бичии чаш ам школаның 1-ги клазын доозупкан. «бо клубка кино, концерттен көрген болза аа» деп, ону долганып базып турар.

Эрги клубту бистиң бо чурттап турар XX вектиң эгезинде туткан, ол дээрге ирип баксыраанындан кээп дужер чедер чыгаан, бир ийиндек манзылар-биле иттирип каан болгаш-ла элеңнеп-тензиин шыдажып турар. Оон иштин, даштын көөрге, колдурлаан азы божаалаан бызаа-ла.

Эрги-даа, чаа-даа клубтарның байдалы мындыг турда, чон боттарының хостуг шактарын кайда барып эрттирзе эки дээрзин пат-ла бажы ышкыже дээр-ле боданып турар.

Тарлаг суурда 8 чыл иштинде дооступ чадаан клубтуң тудуун кажан доозуп, ажыглалга кирерил, суурнуң чурттакчыларының культурлуг дыштаныылгазынче, оларның культурлуг негелдезин хандырарынче «Өөк» совхозтуң удуртукчулары кажан-чежен сагыш салыр ирги?

Ч. БАДЫ-САГААН.

Соңгукчуларга

Соңгулда хүнү — июнь 12-де курорттарже, дыштаныылга бажыңнарынче баар, шөлээлеп, командировкалап чорутар болгаш хууда чоруктарын кылып баар соңгукчулар «Базылаар эргениң шынзылгазын» чурттап турар чериниң аайы-биле соңгулда участогундан ап алырын бүгү соңгукчуларга Кызыл хоорукуускому дыңнадып тур.

Сонуургал-биле көрген

Украин ССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Глеб Гопосовка удурткан Сибирьниң шериг округунуң ыр болгаш танцының шериг ансамблиниң киржикчилери солун программалыг концерттиг бистиң республиканың ажылчыннарынга аалдап келген.

Оларның концертиниң программазында совет композиторларның ырлары ССРЭ улустарының танцылары бар. Ылаңгыя үрер хөгжумнуң үделгези-биле хөйден ырларны күүсеткени көрукчулерниң кичээңгейин хаара тудуп турар. Олар республиканың хөгжумнуг театрынга база культураның болгаш дыштаныылганың Гастелло аттыг парыгының ногаан театрынга 4 удаа ойнааннар.

Эргим аалчыларның солун күүселделерин чус-чус кызылчылар концерт салында-ла диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле чылыг хүлээп алгылаан.

Ансамбльдиң киржикчилери ам республиканың барыын талакы районнарынче аъттанып каннар. Олар бирги концертин Улуг-Хем районнуң ажыл-ишчилеринге бараалгадырлар.

А. САЛЧАК.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кызылдың башкы институдунуң бот-өөредилгелиг салбыры

бирги курска дараазында тускай эртемнер аайы-биле студентилер хүлээп алырын чарлап тур:

1. Биология болгаш химия.
2. Математика.
3. Орус дыл болгаш литература.
4. Орус дыл болгаш литература, тыва школаларга.

Кирериниң экзаменнерин ийи бөлүктеп, баштайгызын 1966 чылдың июнь 5-тен 12-ге чедир дараазында эртемнерге дужаар:

биологияның тускай эртемнеринге — химия (аас-биле), физика (аас-биле), орус дыл болгаш литература (бижимел-биле);

математиканың тускай эртеминге — математика (аас, бижимел-биле), орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), физика (аас-биле);

орус дыл болгаш литература тускай эртеминге — ССРЭ төөгүзү (аас-биле), орус дыл болгаш литература (аас, бижимел-биле);

тыва школаларга орус дыл болгаш литература тускай эртеминге — ССРЭ төөгүзү (аас-биле), орус дыл болгаш литература (аас, бижимел-биле).

Билдириишкин, доочу намдары, ортумак эртемниң дугайында документизин (боду-биле), чурттап турар черинден база ажылдап турар черинден шынзылгаларны, кыш-ажыл дептериниң хоолгазын, эмчи шынзылгазын, 3×4 хемчээлдиг 4 фото-чуруктарны дараазында адресче чорудар:

Кызыл хоорай, пединститут, бот-өөредилге салбыры.

ИНСТИТУТТУҢ РЕКТОРАДЫ.

Хамаатыларның кичээнгейинге

Төлевирлиг ыявыла страхованиениң дугайында Хоойлуга дүүштүр Күрстрахованиениң инспекциялары 1966 чылда хамаатыларның ажыл-агыйларында бар тудугларның болгаш малдың учёдун чоруткан. Учёттуң түңнелинде хамаатыларның ажыл-агыйларынга страхование херечиледдерин тывыскан.

Айыткан херечилерни ёзугаар хамаатылар страхование төлевирлерин дараазында черлерге кирер ужурлуг:

— кодээ черлерге — кодээ Советтерге;

— хоорай черлерге — Күрбанкының салбырларынга болгаш ажаалга кассаларынга, күрстрахованиениң начальниктеринге, инспекторларынга болгаш агентилеринге.

1965 чылда кирбээн страхование төлевирлерин (өрелерин) хамаатылар бирги ээлчегде төлээр ужурлуг.

ХАМААТЫЛАР! Төлевирлиг ыявыла страхованиениң талазы-биле төлевирлерин өй-шаанда кирип, өрелеп бээр чорукту болдурбаңар.

КҮРСТРАХОВАНИЕНИҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

Олчалыг билеттер кымдал?

1966 чылдың акша-бараан лотереязының талазы-биле (дөрткү үндүрүлгезиниң) **ойнаашкыннарның тиражы бо чылдың июнь 16-да Новосибирск хоорайга болур.**

Тиражка таваржыр ойнаашкыннар: **«Москвич-408»** дээр автомобиль — 96. **«М-63-У»** биле **«Планета»** мотоциклдер — 480. **«Рига-3»** дээр мопедалар — 720. **соодукчулар — 2880. хеп чуур машиналар** — 1440. **чадаг-тергелер** — 480 болгаш өске-даа хөй үнелиг эт чүүлдери бар.

Оон ангыда **5.284.184 акша ойнаашкыннар бар.**

Лотерея билеттерин садып алырын утпаңар! **Ажаалга кассаларының эргелели.**

КИНО

ИЮНЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Тобого утланыышкынын өскертип тур»** 9.30. 11.15. 1. 2.45. 4.30. 6.15. 8. 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Киночымыны** 10. **«Чиик амыдырал»** 3.15. **«Шербургтуң хол шайгынчыгаттары»** 5.15. 7.10. 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Шепелде хуусаа»** 11. 1. 3. **«Ыяш эрегелер»** 5.30. 7.30. 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Максим Перепелица»** 11. 3. **«Вернер Хольттуң ужуралы»** 6. 9 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: **«Солдаттың адазы»** 5. **«Доңгалыг кыс»** 7. 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ Адрези:

Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үзелдир килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуу болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаңда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чырыдыы парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—00648

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылдан үндээрлеттинип тур

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 132 (6463). 1966 ч. июнь 5, воскресенье ! Өртээ 2 көп.

ПЛЕНУМНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

Кичээнгейни — суггарылгаже

Улуг-Хемниң тараажылары, бүгү совет улус-биле бир демей, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң чаа болуп эрткен Пленумунуң чугаалашкан айтырыгларын амыдыралга боттандырар дээш ам бо хүннерде чамдык хемчеглерни ап чорудуп турар.

Черден бедик дүжүттү алырының бир кол кезээ—суггарылга. Гектар бүрүзүнүң дүжүттүүн бүгү хемчеглер-биле бедидери кедээ ажыл-агыйының бүдүрүлгезин, ылангыя тараа бүдүрүлгезин хөгжүдериниң түлгүүрү олур. Районнуң колхоз, совхозтарында чер суггарар бригадалар болгаш звенолары түс-тузунда быжыглаан. Чер суггарарының ажылын экижидер база суггарылганың аргазын шыңгаржыдар талазы-биле районнуң суггатчыларынга семинарны «ҮТКА 25 чылы» совхозка организастаан. Районга бо чылын 6665 га черни суггарарын планнаан. Оон-биле чергелештир 143 километр буга-арыктарны аштаары база көрдүнген.

Ам бо хүннерде районнуң тараа шөлдеринде 152 суггарыкчы составтыг бригадалар, звенолар ажылдап турар. Буга, арык аштаарынга база черни суггарарынга «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң болгаш «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң тараажыларының бо чазын кылган ажылын демдеглээри эргежок чугула. Суггаттыг черлерин ажыглаарынга совхозта эш Хлебников, «Күш-ажылдың хостуу» колхозта чер суггарыкчылары Василий Куулар, Александр Обухов, Хүлер-оол Кыргыс, Жданов аттыг колхозта Доспан-оол Бара-оол олар тергиин эки ажылдап, суггарыкчыларның мурнуку одуруунда чорупп турарлар. Ам бо хүннерде тарылга мурнунуң үш муң үш чүс тозан дөрт га тараа шөлүн, бир муң ажыг га аңаа сиген шөлүн суггарган. Ниитизи-биле 4500 га тараа болгаш сиген шөлү эки шынарлыг суггарттынган. Тараажыларның аразында Пленумнуң шиитпирлерин таныжары кидин түлүк эгелээн. Пленумнуң шиитпирин күүседиринге «Найырал» совхозтуң девискээринде чыдар «Найырал» болгаш Аймырлыгның суг системалары улуг дузаны чедирер ужурлуг. Ынчалза-даа черни суггарарының талазы-биле районнуң ажыл-агыйларында четпестер ам-даа хөй.

Районнуң суг ажыл-агыйының черы, оон удуртукчузу эш Терещенко ам-даа четпес ажылдап турарын демдеглээри чугула. Ынчангаштың черни суггарарының болгаш ону сугбиле сайзырадырының, хөй дүжүттү алырының талазы-биле Улуг-Хем районнуң тараажылары ам-даа улуг ажылдарны кылып, Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга күүседип шыдаар.

С. ХЕРТЕК.

МАЛЧЫННАРГА КИНО КӨРГҮЗҮҮ

Бистиң малчыннарывыс ниитиниң малының баш санын өстүрүп, өөң продуктулуг черуун бедидер, эът, дүк, сүт бүдүрерин көвүдедир дээш бүгү күжүн салып, кыштың чыкылама соогунга, чайның изиинге биче-даа тергиш дивейн, эрес-маадырлыг ажылдап турарлар.

Партия болгаш чазак малчыннарның күш-ажылын бедии-биле үнелеп, оларга чоргаарланып, малчыннарже аажок улуг сагыышты салып, ол талазы-биле чугула хемчеглерни хүлээп ап турар болгай. Бо дугайында тодаргай херечи болза, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң салган сорулгаларында, партияның болгаш чазактың үндүрген шиитпирлеринде малчыннарның культура, амыдыралын бедидер дугайын онзалап демдеглээни болур.

Малчыннарның культурлуг негелделерин хандырары бирги чергениң чугула айтырыгларының бирээзи. Ынчангаш культура-чырыдыышкын албан черлериниң хөй-хөй ажылдакчылары боттарының ажылын оларже угландырган. Бо талазы-биле бистиң республиканың кинофикация черлериниң ажылдакчылары база-ла боттарының улуг-хуузун киирип,— ажылчы чонуң коммунистиг кижизидилгезиниң күчүлүг чепсээ болур киноңу малчыннарга көргүзүп, оларның культурлуг негелдезин хандырар хүлээлгезин күүседип турар. Бо чылдың баштайгы кварталындан эгелээш-ле Таңды районнуң кинофикаторлары (директору М. Д. Попынцев) чоңга кино көргүзериниң талазы-биле республиканың бирги черин ээлээн. Ылаңгыя олар малчыннарга кино көргүзерин кезүлдүр-ле эккиткен. Көжүп чоруур автокино доктааттынган график ёзугаар районнуң ажыл-агыйларының сүт-бараан фермаларын, хойжу бригадалар төптерин, бөлүк малчыннар аалдарын доктаамал эргип турар. Ол ышкаш суурларда киноустановкаларның механиктери малчыннарже улуг кичээнгейни салган. Кедээ ажыл-агыйның дуртулга станциязы малчыннарга кино көргүзери-биле тускай машинаны бижыглаан. Ол ажылды станцияның партия организациязы, ажылчын комитеди холга ап, удуртулга контрольду күштелдирген. Малчыннарга кино көргүзер ажыл Каа-Хем районунда база-ла багай эвес.

Бистиң республикада эки ажылдыг киномеханиктер хөй. А. Танов, О. Маадыр-оол, В. Задорожный (Чөөн-Хемчик), П. Белоусов, Санчы Назын-оол, Д. Букатов, Н. Могильников (Улуг-Хем), И. Даньшин (Тожу), М. Даш-оол (Барыын-Хемчик), Л. Бутеркина болгаш өскелер-даа малчыннарның кино көөр талазы-биле негелдезиниң эки хандырыкчылары апарган.

Чамдык районнарның кинофикаторлары малчыннарже улуг кичээнгейни салып турза-даа, республикада байдал бир дески эвес болуп турар. Ылаңгыя бистиң эң-не хөй малдыг, хөй малчыннарлыг Өвүр, Бай-Тайга, Эрзин, Тес-Хем дээн ышкаш районнарывыстың малчыннарынга кино-ну доктаамал эвес көргүзүп турар. Малчыннарның хөйү ай-айы, чыл-чылы-биле кино көрбес чоруктар бар. «Сүт-Хөл», «Найырал» совхозтарның ырак одарларда малчыннарының бир чыл хире үениң дургузунда кино көрбээнин чүнүң-биле тайылбырлаарыл? «Өөк» совхозтуң Тарлаг салбырының малчыннары кино көрбээнден бээр дыка үр болган.

Район бүрүзүнде-ле автокино машиналары (шупту 13) бар. Оларның кол хүлээлгези малчыннарга, фермаларга, бригадаларга киноңу үзүктелиишкин чокка көргүзери деп чүве билдингир. Ынчалза-даа оларның хөйү малчыннарның негелдезин, боттарының хүлээлгезин ыраккта чедир күүсетпейн турар. Харын-даа көжүп чоруур кино машиналарын өскээр ажыглаар чоруктар бар. Чиээ, Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның көжер кино машиналарын чүък сөөртүрунге, өске чоруктар кылырынга ажыглап турган болгай. Бии-Хемниң машиназын малчыннарга, фермаларга кино көргүзер графигин үскеш, дыштанырынга, балыктап мунарынга ажыглаар чоруктарны эрткен чылын болдургулаан. Көжер кино машиналарын канчаар ажыглап турарын дээрезин райкүүскомнар четпес контрольдап турар. Малчыннарга кино көргүзериниң графигин бадылап, оларның ажылын шыңгыы контрольга алыры, удуртуру СЭКП райкомнарының, райкүүскомнарның дорт хүлээлгези болгай.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң VIII сессиязынга республиканың культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын чугаалажып тура, малчыннарга кино көргүзеринде шыңгыы четпестерниң барын, ону болдурбазын айтып, сессия бо талазы-биле тодаргай сорулганы салган. Ол шиитпирни чамдык райкүүскомнар, кедээ Советтер мынчага дээр багай күүседип турар. Республиканың кинофикация эргелели (начальниги А. Н. Аракчаа) малчыннарны кино-биле хандырарын ыраккта четпес боттандырып турар.

Малчыннарга кино көргүзеринде четпестерни чайлаткаш, ону экижидер дугайында кандыг ажылдарны, хемчеглерни ап чорутса экил дээрзин СЭКП райкомнары, райкүүскомнар кино четкилериниң дирекциялары шыңгыы бодаңып көөр херек. Малчыннарга кино көргүзериниң үндезини-биле экижидер хемчеглерни Кедээ ажыл-агый министерствозу, республиканың кинофикация эргелели ажылдап кылыр ужурлуг. Чүгле малчыннарга көргүзеринге ажыглаары-биле чиңге пленкалыг киноаппаратураларны үндүргүлээш, республиканың бүгү колхозтарынга, совхозтарынга хуваагылаан турбуже, чамдык ажыл-агыйлар ону ажыглавайн турары шын эвес.

Мал ажылының мурнакчы дуржулгазын, өөң эртем талазы-биле чедиишкиннерин көргүскен документалдыг кино-чуруктарны малчыннарга көргүзеринче кичээнгейни углаттырар херек. Чамдык киномеханиктер малчыннарның машина барып шыдавас черде турарынга сылдап алгаш, оларга кино көргүспейн баар чоруктан уштунар ой келген. Шак ындыг черлерге киноаппараттарын аът транспорту-биле чедирериниң бүгү-ле аргалары бар.

Бо хүннерде малчыннар дүк кыргыыр пунктуларга бөлүк-бөлүк болуп ааган кээп, өөң чеви кавыларында бөлүү-биле чурттап турар, ынчангаш киномеханиктер боттарының ажылын бо хүннерде оларже угландырар.

Малчыннар удавас тайгаже чайлаглап үнүптер. Мал семиртилгезинде турар ол кижилерге киноңу көргүзеринче кичээнгей салыры механиктерниң хүлээлгези болурундан аңгыда, партия, совет, профэвилел органнарының база-ла харылаар чугула херээ болур.

Аймырлыг ховузунда, «Найырал» совхозтуң ажыл-ишчилери хайнып ажылдаан. Ында колдуунда суггарыкчылар — черниң ээлери. Оларның кол сорулгазы—бедик дүжүттү алыр дээш бүгү хемчеглерни алыры. Ында аныяктар ийи ээлчег-биле ажылдап турар. Бо чурукта комсомолчу-аныяктар бригадазы Аймырлыгда чер суггарылгазында—солагай таладан оң талаже Лопсаң Бактай-оол, Санаа Эрес-оол болгаш Тюлюш Ак-Нова.

Фото С. Феоктистовтуу.

ИЮНЬ 12—ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДА

СОҢГУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

НОВОСИБИРСК (СЭТА). Июнь 3-те Опера болгаш балеттиң академиктиг театрынга Новосибирск-Октябрьск округтуң соңгукчулары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң депутадынга кандидат, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Геннадий Иванович Воронов-биле ужурашкан.

Г. И. Вороновтуң чугаазын чыылганнар чылыы-биле уткаан.

ТБИЛИСИ (СЭТА). Июнь 3-те Тбилиси-Кировск соңгулда округунуң соңгукчулары ол округнуң талазы-биле Националдар Совединиң депутадынга бадыладыры ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, Грузияның КП ТК-зының бирги секретары В. П. Мжаванадзе-биле ужурашкан.

Эш В. П. Мжаванадзениң чугаазын соңгукчулар чылыы-биле уткаан.

ТАШКЕНТ (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң депутадынга кандидат, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның КП ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов-биле соңгукчуларның ужуражыышкыны болган.

Катап-катап ыяк хынаар

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага белеткел ажылдары Тес-Хем районнуң төвү—Самагалдай суурда организастыг чорул турар. Соңгулда участогун дериң кылган, соңгукчуларның данзызы четчелеттинген. Партия организацияларының агитаторлары кандидаттар дээш агитацияны калбарткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединге соңгулда талазы-биле Кызылдың № 400 соңгулда округундан депутатка кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токаның, РСФСР-ден Националдар Совединге соңгулда талазы-биле Красноярскиниң № 16 соңгулда округундан соңгуттурар депутаттың кандидады эш Б. П. Бещевтиң, Националдар Совединге соңгулда талазы-биле Тес-Хемниң № 654 соңгулда округунуң талазы-биле депутатка кандидат эш И. С. Данзурунуң ажыл-амыдыралын соңгукчуларга таныштырар чугаалап турар.

Ам болур соңгулданың онзагай байдалын, чайын эртерин, бадылаашкын эртенгиниң 6 шактан эгелээш кежээкиниң 10 шакта дооступун участок соңгулда комиссиязының кежигүннери, агитаторлар соңгукчуларга чугаалап берип, соңгулда хүнү—июнь 12-де коммунистерниң болгаш партия кежигүвү эвестерниң бузулбас блогу дээш бадылаашкынының бээриниче соңгукчуларны кыйгырып турарлар.

Соңгулда документтерин четчелеттинген, соңгулда участогунуң белеткели доозулган, участок соңгулда комиссиязы катап-катап хынаттынып турар.

Ч. ЧОРБАА,
участок соңгулда комиссиязының даргазы.

* * *

Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа кедээ Совединиң девискээринде тургустунган соңгулда участоктарында ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага белеткел ажылдарының дугайында айтырыгны кедээ Советтиң күүскомунуң хуралынга чугаалашкан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда чорудар талазы-биле кедээ Советтиң девискээринде беш соңгулда участоктары тургустунган, оларның дериглге шимелдээн шыпкараан, соңгукчуларның данзызы хынаттынган, арыг кылдыр парлаттынган, агитаторлар соңгукчулар-биле агитас-массалыг ажылды күштелдирген.

Ам соргулга болза соңгукчуларның шимчээшкинин хайгаараары, соңгулданың болуп эртер шагын соңгукчуларга угаадыры болур.

О. ТАВАА.

* * *

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда кампаниязының эң-не харысалгалыг сөөлгү неделязы арткан. Участок соңгулда комиссияларының даргалары, секретарьлары болгаш кежигүннери быжырымчалыг хынаттынар, соңгулда документилерин ылавылап хынаар, бадылаашкын бээр черлериниң дерилде шимелдээниче кичээнгей салыры чугула. Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл, Кызыл-Даг, Үр-бүн, Ак-Туруг, Арыг-Үзүү суурларында тургустунган участок соңгулда комиссияларының ажылынга улуг четпестер турганын эткен, амгы үеде соңгулда участоктарында ажылдар хайнышкынныг чорул, соңгулда участогу бүрүзүнде белеткел ажылдары шыпкараан.

Партия организацияларының агитколлективтери соңгукчулар ортузунга улуг ажылдарны чорудуп, депутаттарга кандидаттар дээш агитацияны улам-на калбартып турар.

А. ДОНГАК.

Кандидаттар соңгукчуларда

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш ПЕТР ВАСИЛЬЕВИЧ АСТАФЬЕВ ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулда талазы-биле Бии-Хемниң № 651 соңгулда округундан депутатка кандидат. Депутатка кандидат-биле соңгукчуларның ужуражыышкын хуралдары политиктиг болгаш күш-ажылчы байдалга эрткилээн. Хүттүн болгаш Севиниң соңгукчулары-биле ужуражыышкыннарга санал берген эштер чоннуң аңаа көргүскен бедик идегелиин ол күүседип шыдаар дээрзин илереткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулда талазы-биле Тес-Хемниң № 654 соңгулда округундан депутатка кандидат, Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң хойжу бригадазының бригадири эш ИВАН СИМЧИТОВИЧ ДАНЗУРУН Тес-Хем районнуң О. Шынаа, Ү. Шынаа, Самагалдай суурларынга соңгукчулары-биле ужурашкан. Санал берген улус хөй ажылын хөгжүдер талазы-биле эш И. С. Данзурунуң дуржулгазын үнелеп, мал ажылын сайзырадыр талазы-биле арга-дуржулгазын малчыннарга бээрин кандидатка чагааннар.

ХОВУЛАРДАН МЕДЭЭЛЕР

ДҮЖҮТ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛГЕ

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң шөлдеринге хат болгаш бок үнүштер чылдың улуг когаралды чедирип турар. Оон-биле канчаар демисежирил? Маңаа харыыны совхозтуң ажыл-ишчилери үш чыл бурунгаар тып алган. Ол чүл дээрге мынчаарда 2500 гектар шөлге хөрзүнүң чаңгыс болгаш хөй чылдыг үнүштер-биле куруктуруп тараан. Чыл болгаш демир дүжүдү кудулаан черден гектарга оналаштыр 8 центнер сигенни совхоз алган.

Амгы үеде «Тиилелгениң» ажылишчилери хөрзүнүң хаттан үрелиринге удур демиселдиң ол аргазын дидими-биле ажыглап турарлар. Бо талазы-биле совхозчуларга идегелдиг чүүл—хөй чылдыг үнүштерни тарыыры болуп турар. Ылангыя житкяк дээр тараа баштыг өътү тарыыры улуг ажыктыг болган. Оон ужурунда эрткен чылдың күзүнүнде оон үрезинин чыыр дээш шөлче хереженнер болгаш школачылар үнүпкеннер, мынчангаш хөй үрезинни олар чыып алган.

Ужар чүүл-биле химиктиг арыглаашкын кылыры база улуг ужурдуг болган, оон хараазында мурнунда эң-не бөктүг чыткан черлерден ам эки черзердеп алганы-биле дөмей дүжүттү алган болуп турар. Мынчангаш бедик дүжүттү алыр дээш янзы-бүрү хемчеглерни алыр чорук совхозка улуг ажыкты бээри чугаажок.

МЕХАНИЗАТОРЛАР ЧЕТЧИР

Механизатор болуру—хүндүлүг херек. Ону «Барлык» совхозта экиги-биле билип турар. Совхозтуң бо талазы-биле чоргаарлаар кижизи —Хомушку Оңгай-оол. Ол болзу — эң дээре трактор-хову бригадазының бригадири болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады. Оон дуңмазы Баир Оңгай-оол база ында хүндүткелдиг кижи болуп турар. Олар дээрте бүдүн өг-бүлези-биле гаражке, мастерскаяже, хову дурлагларынче чоруптарлар.

Бо совхозта 1963 чылдан эгелээш-ле өске районнардан, хоорайлардан механизатор кадрлар дилевес болу берген. Ол канчап чедип алдынганыл? Механизаторлар белеткээриниң курузу ам ында үшкү чылда ажылдап турар. Бо чылдың эгезинде үжен тараажылар комбайнерлер, трактористер болуп үнгүлээн. Ол-ла хире санныг трактористер болгаш комбайнерлер билиин бедиткеп. Машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи Т. Тожуле болгаш инженер П. Поселовский ол эки херектерни баштап турганнар.

Мынчангаш сезоннуг кампания үезинде механизаторларның ийи ээлчег болуп ажылдаарынга кижилер четчир болуп турар.

ҮЕ-БИЛЕ ДЕҢГЕ БАЗАР

Ол-ла совхозта суггарылга ажылы бир кол черни ээлеп турар. Эрткен чылын районга кандаашкын болуп, кургаг хат көвүдеп турган болза-даа суггарылганың ачызында ортумаа-биле бир гектардан 9,6 центнер тарааны совхоз алыр аргалыг болган.

Бо чылдың чазын суггарылга талазы-биле эки уткуур дээш аңаа чамдык ажылдарны кылгылаан. Мынчангаш ук совхоз колдуунда мал ажылдыг чүве болганда, мал чеминиң талазы-биле суггарылганы канчаар ажыглаарын ап көрзээн. Бо чылын аңаа 1100 гектар кукуруза шөлүн болгаш 250 гектар сиген кезер черлерни суггарар. Чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигеннерни база он-он гектары-биле суггарар бодап турар. Моон ужурунда суггарыкчыларның санын көвүдеткен.

Беш чыл планын ёзугаар алырга совхоз суггаттыг черин хөй гектарга калбартыр. Бо ажыл бо чылдан эгелээш-ле боттанып эгелээр.

С. ДЮЖАКОВ.

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң мурнакчылары Москва чоруур, колхозтуң баштаар черни болгаш партия организациязы социалистиг чарыштың түңнелин кылгаш, эң дээре болган кижилерни ынаар чорудуп турары ол. Бо чурукта Москваже чоруур бөлүк колхозчулар-дыр. Солагай талазындан оң талаже: А. Рассохин—тракторист, А. Блинова—бызаа ажаакчызы, К. Чолдак-оол—кадарчы. Ол чоокта чаа «Күш-ажылчы шылгарал» деп медаль-биле шаңнаткан.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

ТЕЛЕГРАФ медээлеп, дамчыдып тур

МАРП-ниң XV съездизинге алдар кыдыр

УЛАН-БАТОР (СЭТА). Моолдуң Араттың революстуг партиязының XV съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышты калбартпышаан, үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери улуг чедиишкиннерни чедип алган. Энергетиктиг үлетпүрнүң бүдүрүлгелери беш айларының дургузунда планнаанындан 12,1 хуу электроэнергияны ажылдап үндүрген. Улан-Баторнуң үлетпүр комбинадының фабрикалары болгаш заводтары 36,4 хуу хөй продукцияны бүдүрүп үндүрген.

ЧАА НЕМЭЭШКИН

Бо чылдың январь бирден бээр Францияның Коммунистиг партиязының хүрээлелинге 25 муң чаа кежигүннер немешкен. Ол үениң дургузунда партияның 600 чаа үүрлерин, оон иштинден 220 үүрлерин бүдүрүлгелерде тургускан.

(СЭТА).

Айда барып хонупкан

НЬЮ-ЙОРК (СЭТА). «Сервейор—1» дээр америк космос аппарадын май 30-де салып үндүрген болгаш ол аппарат июнь 2-де Айга чымчак хонуушкунну боттандырган.

Пасадинадан дыңнатканы-биле алырга, «Сервейор—1» Черден берген бүгү команданы күүсеткен болгаш хонупкан соонда баштайгы телеметриктиг медээлерни дамчыдып берген. Айның кырынга хонуптарының мурнунда Черден берген медээлерни ёзугаар «Сервейор—1» аппаратта тормазтаар ракеталарны ажылдадыпкан. Ол ракеталарның дузазы-биле хонуушкунуң дүргедииишкинин шакта 3 мильге чедирген.

«Сервейор—1» нарын космос аппарады болуп турар болгаш оон деңзизи 2200 фунт. Ону хүлээп алыр болгаш дамчыдып бээр дериглге база телевизия камера-биле чепсеглээн. Пасадинадан медээлээни-биле алырга, «Сервейор—1» Бурь океанның районунда хонупкан. «Сервейор—1» дээр космос аппарады 12—13 хонукта ажылдаар боор деп бодап турар.

Айга барып хонупкан соонда 35 минута болганда «Сервейор—1» баштайгы фото чурукту Черже дамчыткан.

Президент Джонсоннуң медеглели

ВАШИНГТОН (СЭТА). Чоокта чаа Ак бажыңга кабинеттиң хуралын президент Джонсон эрттирген. Даштыкы кургунелерге экономиктиг «дузаламчының» айтырыгларын, АКШ-тың конгрезиниң амгы сессиязында көрүп турар хоойлу-дүрүм саналдарын, америк экономиканың байдалын болгаш перспективаларын, база чурттуң өске-даа иштики айтырыгларын ол хуралга чугаалажып көрген.

Хуралдың соонда журналистерге президентиниң медеглээни болза, Мурнуу Вьетнамда политиктиг кризистиң айтырыы кабинеттиң хуу чугумунга кирбээн чүве. Мурнуу Вьетнамда политиктиг байдалдың дугайын чугаалап бээрин дилээн корреспондентилерге берген харыызынга президент Джонсон Сайгонда илереттинген үй-бадай чорукка америк чаазак дүвүреп турар дээрзин медеглээн.

Сайгонга конституция ёзугаар чазактың тургустунуп болурунга бүзүрелин Джонсон илергейлээн. «Бо угланыышкын талазы-биле дыка күженииишкинниг хөделип турар бис» деп, ол демдеглээн. Мурнуу Вьетнамда политиктиг хөлзээшкиннерге улуг кичээнгейни америк со-туннарның көрүндүрүп турарынга болуунуң таарзынмайн турарын президент илергейлээн.

Президент Джонсон бирги херегледиң эргежок чугула бараанынга өртектерниң ёзулуг турары-биле холбаштыр дүвүрээнниң чажырбайн турар американнарның сеткил-сагыжын оожургадырын шырбайбышаан, АКШ-тың экономиктиг байдалын илеле өртүр хевир-биле көргүзерин чурттуруп турган.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ ИЛЕРЕДИП ТУР

ШИИТПИРЛИИ-БИЛЕ ИЛЕРЕДИР ХЕРЕК

Улусчу контрольдуң Эрзин район комитеди бир чугула айтырыгны холга алган. Ол болза кодээ ажыл-агыйның уставында каржы хажыдыышкыннарны шиитпирлиг эдеринче угланган хемчег болур. Район комитеди «Коммунизмче орук» колхозта Уставты хажыдып турар чорукту эскерип кааш, ынаар тускай комиссияны чорудкаш, хыналданы кылгаш, ооң түңнелин район комитединиң хуралынга чугаалажып көрген. Ук айтырыгны чүгле ооң-биле кызыгаарлаваан болгаш колхозтарның бүгү бүдүрүлге участоктарынга таныштырар хемчеглерин айтып, ол ёзугаар ажылдап кирипкен.

Колхоз баштаар чери (даргазы эш Шойжун) уставтың кол негеделерин хажыдып келген. Колхозчу амыдыралдың байлакшылының үндезини болза, колхозчуларның ниитиниң бүдүрүлгезинге идепкейлиг киржилгезин чедип алыры, ниитиниң эрге-ажыы-биле колхозчуларның хууда эрге-ажыын шын дүүштүрери, нити хуралдың ролюн бедик деңнелге тургузары болур. Ындыг турбужа, артельдиң баштаар чери ол негелделерни хажыдып турарын илереткен. Эрткен чылын 45 колхозчу кандыг-даа чылдагаан чокка ажылдап кылза чогуур кижи-хүнүнүң эң куду хемчээлин безин күүсетпээн, оларга чогуур хемчегни көргүспээн. Ындыг чорук бо чылын база уламчылап эгелээн. Тодаргайлаарга, 23 колхозчу кижи-хүнүнүң куду хемчээлин күүсетпээн, 8 колхозчулар шуут ажылга үнмээн. Эрткен чылын Х. Идам-Сюрюн, Ишкин Аракчаа, Степан Доочун, Намчан Доржу, Сок Хүрен-оол, Ишкин Янбыл, Чүдеңнен Шойдун, Хулугунай Доткан олар кижи бүрүзү-ле 35—74 кижи-хүннерни ажылдаан. Бо чылын кижи-хүнүнүң куду хемчээлин күүсетпээннерге база ол-ла кижилер колдап хамааржып турарлар.

Колхоз бүдүрүлгезинге киришпес чалгааларны болгаш арагачыларны колхоз баштаар чери андажыдып турарының фактылары база бар. Чижээ, эрткен чылын ажылдап кылза чогуур кижи-хүнүнүң куду хемчээлин күүсетпээн 45 колхозчуну чүгле 10—10 рубль акша түңнүнге торгап каан, а оларның даңзызын районнуң сан килдизинге үндүрүп бээр кылдыр киирбээн.

Материалдыг чүүлдерни бүдүреринге колхозчуларның киришкен турарын чедип алырының хемчеглери алдыннайн келген. Эрткен чылын хой малдың массалыг өлдээшкининиң үезинде хураган ажаап ажылдап турган кижилер кандыг-даа ажылга кирбейн олура чайлаапнар. Ол байдал бо чылын читпээн, малчыннарның кодааннарының чанында болгаш суурда ажыл кылбайн олурар кижилерниң саны ам-даа хөй.

Колхоз бүдүрүлгезинге киришпес кижилер колдуунда тудуг болгаш хову бригадазында бар болгулап турар. Чижээ, бо чылын тудугга болгаш оттулар ыяш белеткээринге 53 кижини үнүп каан болза-даа, ам оларның чүгле 11-ри ажылдап турар.

Колхозчуларның ниитиниң бүдүрүлгезинге киришпейн турарының бир кол чылдагааны колхозчулар Уставта көрдүнгенинден ыракта хөй малдыг бооп, ооң ажаалдазынче боттарының кол күжүн салып турарында. Колхозчуларның хуузунда малдыг турары Уставта көрдүнген, ол тускай хемчээлдиг. Ынчалза-даа ында ону сагывайн турар. Ангы байдал-биле алырга, 23 колхозчу өрегелер Уставта айытканындан хөй малдыг болган.

Улусчу контрольдуң район комитединиң тускай комиссиязы ниитиниң болгаш колхозчуларның хууда малының өзүлдезиниң темпин деңнеп анализтээн. Түңнелинде хууда малдың өзүп турары шапкын болуп көзүлген. Чижээ, 1964 чылда хууда бода малдың баш саны 974, шээр малдың 4637 турган болза, бо чылдың майда хууда бода малдың баш саны 1248, шээр малдың — 6786 баш четкен. Ол үениң ниитиниң колхозтуң ниити малының өзүлдези оон ыракта куду болган. Колхозчуларның хууда саар инектериниң саны ниитиниң саар инээнден хөй болганы хыналдадан көзүлген.

Ниитиниң малы-биле хууда малдың чаңгыс кодаңга холуй турар чоруу ам-даа үргүлчүлевишаан. Чижээ, №1 хойжу бригаданың кодааннарынга — 200, № 4 бригаданың 300 баш шээр малы колхозтуу-биле бо кыжын кады кыштаан. Бодавыже, ол малдарның азыралынга ниитиниң малының чемин үнүп турганы чугаажок. Хууда инектерни хойжуларының кодааннарынга тургузары база хевээр. Бо кыжын Шириндивин, Кунгаа, Кавуузай болгаш өске-даа хойжуларның кодааннарынга колхозчуларның 20—30 ажыг хууда инектери кыштаан. Ол хиреде-ле ниити кодаңга малын кыштаткан кижилер колхозка чаңгыс копеек-даа төлевээннер.

Чамдык малчыннар хууда малы Уставта хемчээлден ажа бээрге, ону боттарының-биле «хоойлужудар» арганы база тып турар. Чижээ, колхозчу Шириндивин өөнде турар оглунга тускай өреге кылдыр мал даңзыладып каан. Бир эвес ону чаңгыс өрегениң кылдыр даңзылаткан болза, 10 ажыг бода мал, 50 шаа шээр мал болгаш 2 аът бар болу бээр. Колхозчу Чавырал өөнде оглу, кадайы, боду үш өреге кылдыр түс-тускайында малдарны даңзылаткан. Колхозчу Хиирига Лопсан дээрзи хууда малын беш чарып даңзылаткан. Бир эвес оларны чаңгыс черге кадар болза, 101 баш шээр мал, 29 баш ыйыыстыг бода болу бээр. Ындыг чижектерни оон-даа хөйнү көргүзүп болур.

Хой-ниитиниң болгаш хуунуң эрге-ажыктарын шын дүүштүрбейн, кодээ ажыл-агый артелиниң Уставын хажыдып турар чорук артельдиң экономиказын кудулатырынга болгаш колхозтуң күрүне хүлээлгелерин күүсетпес чорукка чедирип турар. Артель эрткен чылын күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының кандыг-даа хевирин күүсетпээн. Бо чылдың баштайгы чартынында байдал база экижиревээн.

Ындыг санарга доктаап болур. Колхоз 1964 чылда тарааны 612 тоннаны бүдүрген болза, дараазында чылда 356 тонна кылдыр баткан. 1964 чылда сүттү 190, дүкту 49,4, эътти 296 тонна кылдыр бүдүрген турган болза, дараазында чылда адаан айы-биле 126, 47,84 тонна кылдыр кудулаан (мында эътке хамаарыштыр тускай чөптүг чылдагаан бар-даа болза, ол кол чүүл болбас). Мал болгаш чер ажылының продукцияларының бот-үнези улуг. Чер ажылы каражалыг хевээр. Ооң хараазы-биле 1964 чылда бир колхозчу ортумаа-биле 444 рубльди ажылдап алган турган болза, дараазында чылда ол 401 рубль кылдыр баткан.

Мал чеми тотчеглээшкинде. Эрткен чылдың ноябрь, декабрь айларында 36 тонна ногаан мал чемин чемгерилде чүрүму чокка малга дойлаткан. Белеткээн силосту малга бербээнинден хөйү-биле арткан болгаш ам үрелип чыдар. Кызылдан 8915 рубльдиң 127 тонна холуксаалыг мал чемин сөөртүп эккелгеш, дыка хөйүн бузуп каан. Аалдарның кыштагларында ажык черде олар үрелип чыдар. Мал чеми турда-ла малды багай ажаап, чемгерип турганы-биле бо чылдың чүгле дөрт айларында 21 баш бода, 1817 баш шээр мал өлген.

Колхозчу амыдыралдың кол-кол айтырыгларын коллективтиг ёзу-биле шиитпирлээрин хаңгырар дээш колхозчуларның нити хуралын квартал санында эрттирип турарын Уставта айыткан. Ынчалза-даа эрткен чылын отчёттуг хуралды кады санаарга, нити хурал чүгле үш удаа болган, а бо чылын отчёт-соңгулдалыг хуралдан аңгыда хурал болбаан.

Колхозтуң кол хереңгизин сайгарарын нити хуралга чугаалажыр турбуже, ону баштаар чер солуп турарының фактылары база бар. Чижээ, 1965 чылда күскээр кыжын кыш ажып шыдавас-тыр дээш, 54 баш бода, 4 чылгы, 80 баш улуг хойлар болгаш 229 баш детпелерни эът кылдыр соккаш, колхозчуларга саткан. Бир-тээ кыш ашпас мал болганда, ынчаар кылыры шын-на, ынчалза-даа ону нити хуралга кербээн, айтырыгны баштаар черге чугаалашкан деп турза-даа, ооң протоколу чок.

Улусчу контрольдуң район комитединиң хуралынга үстүнде айтырыгны чугаалажып көргеш, буруулуг кижилерге хемчегни хүлээткен. Колхозчу уставты хажыдып турганы дээш колхоз даргазы эш Шойжунну болгаш колхозтуң ревизия комиссиязының база Нарын кожээ Советиниң даргазы эш Белчир оларны шыңгыы доңгуткан. Бар хажыдыышкыннарны колхоз баштаар чери канчаар эдип турарын бир ай хуусаа ишинде катап хынап көөрүн доктааткан.

Бир эвес шиитпирлеп алганы ёзугаар бо айтырыгны эчизинге чедирген турар болза, район комитеди (даргазы эш Чамзырай) эң чугула айтырыгны холга алганы ол болур.

С. ТАМБА,
«Шынның» корреспондентизи.

Бо чылын Кыргыс ССР-ге каас, чараш, таарымчалыг идик-хеп, пөс аймаан хөйү-биле бүдүрер деп турар.

Фрунзениң трикотаж фабриказынга дааранылга цехтериниң чаа корпузу ажылалга кирген. Ол цехтерге херээжен улустуң костюмнерин, платьелерин, эр улустуң даштыкы хөйлеңнерин, иштики хепти даараар.

Беш чылдың баштайгы чылында бүдүрүлгеге он миллион хире бедик шынарлыг трикотаж кылыгларны магазиннерге бээр.

ЧУРУКТА: Фрунзениң трикотаж фабриказының цехтериниң чаа бажыңы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

„Долгавышаан, доозуп алдым"

Сүт-Хөл суурнуң дал ортузунда улуг ак школаның делгем көзенектеринден сайгылгаанның херелденген чырыы хоңдур чыгым өшпес. А бир эвес чоокшулап чеде бээр болза, кежээки ырлажыыны конганың чидиг үнү хире-хире үреп каап турар болгаш ол-бо класстарда кичээл тайылбырлаан башкыларның үннери, чарышкан чүве дег, улай-улай чаңгыланып тургулаар. Алды шак четкелек турда, номнарын кондуктагылапкан азы дартайты сумкалапкан, аныяк, улгады бергеш-даа кижилерниң ынаар уруук-сүүрүк шуужуп турары илдең болур.

1961 чыл. Кежээки школаның 7 клазынга баштай кирип келген хүнүмден эгелээш, Камарицын Венеамин дээр өөреникчини ныкка таныр алган мен. Ооң кичээлге бузурелдиг харылап турары, хүлүмзүрбүшаан, келир үеже ведее көрген ооң чүткүлдүг карактары сеткилимде ол хевээр таңмаландыр артып калган. Ынчаарда чаңгаар үезинде, ооң келир үеде күзелин, кандыг ажылда турарын сонуурган чеде бердим:

— Венеамин, силер кайда ажылдап турар силер? Кандыг эртем доосан силер?

— Совхозта чолаачылап турар мен ийин— дээш, ону чоп айтырары ол чоор дигенниг, менче кичээнгейлиг көрүп келгеш, уламчылады: Кандыг-даа эртем дооспаан мен. Чүгле чолаачылар курузун доосан, үшкү класстың чолаачызы кижи мен.

— Чолаачылавышаан өөренир, эки-дир оо! Он бирги класстың доосушаан, бирги класстың чолаачызы болур ышкажыл?

— Харын-де, башкы. Долгавышаан өөренир деп шиитпирлеп алган кижи-ле болгай мен. Шыдажыр ийик мен бе. Ам-даа беш чыл өөренир, ана бир кижи назыны чүве-дир ийин.

Ооң карактарында бузурелдиң оттары хып турарын дораан эскерип каан мен.

— Канчап, шаанда өөренмейн, ара каапканыңар ол?—деп, кезек дидинмейн тура, оон айтырдым.

— Ынчаарда немец-фашистиг эжелекчилер бистиң чуртувусче халдап келген болбас ийик бе. Ынчан алдыгы класска өөренип турумда, ачам фронтуже аъттанышкан—деп ол харылап үнду.—А бажыңда ачамның бүгү ажылы, уругларының улуу мен болганымда, мээң оорганга душкен. Кадыг-дошкун чылдарда ажылдаар ужурга таваржып, өөредилгемни каар апарган мен.

Кижим ынча дээш, «оон башка доозункан турбас мен бе» дигензиг, улуг тынгаш, бажың дээвииринде кандыг бир чарлал бижип кааның эскерип каапзыг, өру көргүледи.

— Күзел күштүг болгай, Венеамин. Диилзиин тывар, сүргенде чедер, ажырбас—деп, мен аңаа чугааладым.—Бистиң аныяктарывыста чамдык четпес чүүлдер база бар-дыр. Бодунуң күзелин чедип ап шыдавас. Азы кежээки школаның кандыг бир клазын доосушаан, тракторист азы чолаачыга өөренип алыр дээн болза, чеке четпейн читкаш-ла каапкар, а ооң соонда сурагларга-даа, эрээн хар дег, изи безин тывылбайн баар.

— Кайыын ынчап баар мен. Шыдаар мен, башкы.

Ол аразында коңга бистиң аразында кичээлге кирериниче чалай берди.

1966 чыл. Өөреникчи-биле ынчаар ужурашканым дүүн кежээ болган болуушкун дег сагындырар. Шынап-ла, Камарицын Венеамин ам доозарының күрүне шылгалдазын чедиишкиннииг дужаады. Кежээки школаның доозукчулары байырлыг хуралын эрттирери-биле, боттары арыг-силиг кылдыр кеттингилепкен, шиметтинген, делгем класска чыглып кээп, олургулапкан. Сөс ап, чүве чугаалаар күзелдиг кижилер мурнун былаашкан чүве дег «мен-мен» дижип тура халчып турлар. Ол аразында, назы-хары 30 чоокшулай берген, бажының дүгү арай тарамык кижи: «чүве чугаалап болур ирги бе» дээш, туруп келирге, олурганнар ыыш-шыы баарды. Чүгле ооң кызыл пөс шывыглыг столчугашче кылаштаан бузурелдиг базымнарының даажы дыңналыр. Ынчангаш ол мынча диди:

— Мен бо школага өөренип киргеш, ортумак школа доосканымның дипломун ап тур мен. Ооң-биле кады бо өөредилге комбинадынга өөренип тургаш, чолаачының бирги клазын база доозуп алган болгай мен. Чүгле мен эвес, мээң өөрүм-даа ынчаар өөрендилер. Биеке билиг бээр дээш күжүн харам чокка берген башкыларымга база бистиң дээш сагыш салып турар партиявыска, чазаавыска өөрүп четтиргенимни илередир ужурлуг мен. Ооң-биле кады мени болгаш мээң өөрүмнү шаңнал бижик-биле шаңнап турар-дыр. Ол дээрге, меңээ канчаар-даа аажок улуг өөрүшкүдүр, улуу-биле четтирдим.

Ооң соонда Венеамин Камарицын дем чаа-ла алган шаңнал бижиин холунда камныы кончуг тудуп алган, оозун аажок көрүп-көрүп:—«Башкыларымның бузурелин шынзыдып, инженерге өөренир сорулгалыг мен» дидир.

Амгы үеде Камарицын Сүт-Хөл эмнелгезиниң мурнакчы чолаачызы. Ол дезинфекция машиназын чолаачылап, салбырларже, малчыннар кодаанынче эмчизи-биле кады үргүлчү чорүп турар. Ол ам удавас дээди өөредилге черинге кирериниң шылгалдазын дужаары-биле аъттаныптар. Ол — салган сорулгазын сыкпас, шиитпирлиг кижи. Каш чылдар эрткенде Сүт-Хөлге Камарицын Венеамин Дмитриевич дээр инженер кээп келир.

О. КАҢ-ООЛ,
өөредилге комбинадының төөгү башкызы.

ХОВУ ТУРЛАГЛАРЫНДА

СЭКП-ның XXIII съездинге хүлээп алдынган улус ажыл-агыйының беш чыл планының Директиваларында тараа бүдүрүлгезин 25 хуу көвүдедирни болгаш чериниң культуразын бедидерин тода айыткан. Бо сорулгага үндезилээш «Чыраа-Бажы» совхозта партия организациязы профэвилел болгаш комсомол организацияларының-биле кады беш чылдың бирги чылының часкы хову ажылдарын организастыг эгелээн. Чорудар ажылдарның тускай планын баш бурунгаар чогааткан болгаш ол ёзугаар боттандырып эгелээн.

Бо чугула кампанияның чедиишкиниг болуру ховуда ажылчыннарның материалдыг болгаш моральдыг байдалын канчаар хандырып турарындан база хамааржыр. Ынчангаш совхозтуң дирекция чери, партком, ажылчын комитет хову-шөлдерде ажылчыннарның нити байдалын өөренип көрбүшаан, оларга материалдыг болгаш моральдыг деткимчени доктаамал көргүзүп турар. Совхозтуң хову-шөлдеринде 6 бригаданың бежинде механизаторларга таарымчалыг байдал тургустунган. Кызыл булуңнар ажылдап турар. Хостуг үеде ойнаар шахмат, домино, бильярд болгаш өске-даа оюн херекселдери бригада бүрүзүнде бар.

Ажылдап турар кижилерге амданныг чемни үе-шаанда кылыры белен эвес ажыл. Ынчалза-даа бо харысаалгалыг ажылга ак сеткилдиг, кызымак чорукту көргүзүп, бузнимиг үүлени бүдүрүп турарлар кайы хөй. Чыргакы салбырда поварлар М. Биче-кыс, О. Өлзейлаа, С. Хүрен, Чыраа-бажында Куулар Чечекмаа олар механизаторларга шынарлыг чемни белеткеп берип турарлар.

Чыраа-Бажының рабкоову бригадалар топтеринге херегледдиң чугула бараанарын автолавка дамчыштыр чедирип турар. Ынчангаш ховуда ажылдап турарлар херегжээн бараанарын садып, артык үе чарыгдавайн, ажыл шагын чоп ажыглаарынга деткимчени алган.

Бригадалар аразында социалистиг чарыштың түңнелин он хонгаш-ла үндүрер. Ол санында-ла тиилекчи бригадага шилчиир кызыл тукту болгаш 15 рубльди, ийиги черни хээн бригадага вымпелди болгаш 7 рубльди тывыскып турар.

Часкы суггарылгага суггатчылардан коммунистер Куулар Семис-оол, Куулар Маңзырыкчы оларның звенолары онза шылгараан. Семис-оолдуң звенозу Дагыр-Шемиде 145 га шөлдү ой-шаанда эки шынарлыг суггарган. Куулар Маңзырыкчының звенозу Көк-Тайга мурнунда ажыглаттынып турган 50 га черге немей 205 га кур чериң хараган, талын туруп, ону тараа шөлү кылып, шупту 255 га черни суггарып доосан. Суггатчыларның аразындан улуг назылыг коммунистер—71 харлыг Куулар Хандывай болгаш Чыраа-Бажы суурнуң үндезилекчи тургузукчуларының бирээзи Моңгуш Санчыжап эң кызымаккай ажылдап, аныяктарга өөредиглиг үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Механизаторлардан Билиги Допгак, Чылбак-оол Куулар, Бопай-оол Кужугет хүн нормазын 140—150 хуу күүседип турар.

К. КУУЛАР,
совхозта партком секретары.

Чиге көрүп...

Кара-оол Данзынович кызыл-тас чалгаан шөлдерни магадап. Элегестиң кол бугазының унунда көк шыкка бодаан олурган. Бедээзинде ховуда чаагалыг орук-биле шуушкан автомобильдерни көргеш, оон чүрээ дыңзыг сога берген: чолаачы болуксаан күзелдиң дүвүреди бергени ол. «Ам-на чолаачылар курузу ажыттынза, өөренип киринтейн» деп чугааланган, совхозтуң хову бригадазынче, учётчиктеп ажылдаар турлаанче чорупкан.

Удатпаанда аныяк оол «Элегес» совхозка организастаан чолаачылар курузунга өөренгеш, биеэде аъттыг хап турган оруу-биле, автомобильдиг караңнадып эгелээн. Чолаачы амыдыралдың баштайгы чылында совхозтуң кодээ ажыл-агый чүъктерин сөөртүп келген.

Хову-Аксы АТА-га чолаачылаар кижилерни чалап, бир инженер Чал-Кежигге келген. Кара-оол Данзынович-биле үр-ле хөөрешкен.

Бодунуң шиитпирин совхозтуң директорунга чугаалап, машиназын дужаап бээр дээш, Кара-оол Данзынович хап бадыпкан. Арай-ла эпчөксүнүп, сести-сести директорга чеде бээрге, оозу чазык-чаагай мендилешкеш, чымчак сандайже чалаан:

— Хову-Аксында улуг тудуглар кылып турарын билир болгай силер, Кара-оол. Бистиң совхозтан чолаачылар диләэн бижик келди — дээш бир-ле саазынны номчуп берген. — Бирээзинге силерни деп бодап олур мен— дээн...

Кара-оол Данзынович Хову-Аксынга ийи-ле чыл ажылдаан. Ынчалза-даа бүдүрүлгениң мурнакчызы апарган. Ооң чуруу республиканың Хүндүлел самбыразынга кирген. Эш Оюннуң күш-ажылчы көргүзүглери мындыг: чүък сөөртүрүнүң талазы-биле 1964 чылдың түңнелдери 104,3 хуу. Бо чылдың беш айларының бүдүрүлге планын 113 хуу күүсеткен, 79 литр бензинни камнап алган. АТА-ның экономист-бухгалтери эш Шадриниң чугаалааны-биле алырга, эрги машинага Кара-оол Данзыновичиниң көргүзүглери тергиин эки, техниканың бүгү күжүн четче ажыглап, күш-ажылга кызымак чолаачы болу берген.

Амгы үеде К. Оюн хөмүр даш сөөртүп, хүнде бир рейстиң оруунга ийини кылып турар. Машинаның куруг маңнаарын болдурбас дээш Хову-Аксындан Элегесче одаар ыяшты уруглар яслизинге дажыглап эгелээн.

Эш Оюн эки өг-бүлечи, өөнүң ээзи, тудугжу Көк-кыс Оюн-ооловна-биле үш школачыларны төлептиг кижизидип турарлар.

Чиңге-чиңге ховуларга
Шиверлендир машиназы
Чиге көрүп, долгап орар
Шиитпирлиг чолаачыны — деп ырда дег Оюн Кара-оол түтсүп турар.

О. КОРОДА.

Таңды кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелинде мал аарыглары-биле демисел чорудар станция эки ажылдап турар. Ында доктаамал ажылдакчылар чок. Эргелелдиң ажыл-агыйларының мал эмчилери аңаа чыглып келгеш, лабораторияга аарыгларны тодарадып, ажылга дуржулгазын солужуп турарлар. «Коммунизмниң херели» колхозтуң мал эмчизи Оюн Сарыг-оол ол станцияның идепкейлиг ажылдакчызы.

ЧУРУКТА: О. Сарыг-оол.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ЧЕТЧЕ АЖЫГЛААР

КАМНАЛГА ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ

Бо чылдың баштайгы кварталында «Тыва тудуг» трезин электроэнергия чарыгдалының талазы-биле камналгалыг болган. 1 рубльге онаап тыр күүседиинген ажылдарга электри энергиязын 9,4 копеек хемчээлдиг чарыгдаан. Ол дээрге планда көрдүнгенинден 1 копеекке чиигээни-дир. Бир эвес электри болгаш чылыг энергиязын чөптүг ажыглаан, ажыл-агыйжы чорукту улам экижидиткен болзувусса, түңнел ооң-даа эки болур турган ийик. Чарыгдалды эвээжедиринниң чамдык айтырыгларынга доктаайн.

Бетонну электри күжү-биле чылыдарын алыылы. Кыжын 1 кубометр бетонну чылыдарынга 100—170 киловатт-шак энергия чарыгдаттынар, азы 7—12 рубль үнер. Эрткен кыш элээн чылыг болганындан энергия чарыгдалының бот-нормазы эвээжээн болгаш бүгү трест камналгалыг болган. Ынчалза-даа бетон кудуушкунунда электри энергиязының ажыглалының хемчээлин тодаразыры берге. Чүге дээрге «Тыва тудуг» трезиниң эргелелинде чаңгыс-даа организацияда бетон чылыдарынга негеттиннер энергияның үндезилеттинген база доктааттынган планы чок болуп турар. Бир эвес бетон чылыдарынга химикаттарны болгаш чылыг үени чөптүг ажыглаар болза, бир квартал дургузунда электри энергиязының чарыгдалын 25—30 хуу эвээжедип болурунуң аргазы бар.

Ийиде, кислород бүдүрүлгези дидиик. Кызылда кислород станциязында коммунист Германовка баштаткан ажылчыннар күш-ажылга чүткүлдүүн көргүзүп, эки ажылдап келгеннер. Ынчалза-даа ол коллективтиң ажылы, оларның кылган продукциязының барык 60—70 хуузу халас үнүп турары хараадаанчыг. Кислород херегжээр организациялар-биле баш удур керээлер чардынмаанындан херегжээкчилер база болганчок тывылбайн баргылаар. Ол ышкаш кислород шыгжаар савалар — баллоннар чедишпес. Кислород станциязының амгы күчүзү 60 баллоннуң оруунга 300 баллонга саваладтынар кислородту бүдүрүп турар. А кислород кылырынга база-ла электроэнергия негеттиннер болганда, дыка хөй энергия анаа хей черге чарыгдаттынып турар. Квартал санында-ла ук станция 40—45 муң киловатт-шак электроэнергияны халас чарыгдап келген.

Үште, уагаттырган күчүлерден чарыгдалдар. Трансформаторнуң күчүзүн долузу-биле ажыглаар болза, электроэнергияның бот-үнези чиик болгай. Ынчалза-даа Кызылдың тудуг черлериниң кайы-даа кезээнде трансформаторнуң күчүзүн хынавайн турар. Оон уламындан тудуг трези херек кырында чарыгдал ёзугаар эвес, а уагаттырган күчүнүң төлеп турар. Доктааткан күчүнүң 1 ква бүрүзү чылда 25 рубль гүнгүт немелде эртектиг. А бо чылдың бирги кварталында ДБК 400 ква, «Кызыл тудугга» тудуг эргелези 200 ква артык күчүлер ортээн төлеп, эвээш эвес каражага таваржыканнар.

Ол ышкаш бүгү тресте ажыглаттынып турар 2300 киловатт-шак электроэнергияның күчүзүнүң 15—20 хуузун приборлар хынап демдеглевейн турар. А контролёрлар демдеглеттинмээн шугумнардан эртек тырттарда чарыгдаан күчүнү эвес, а доктааттынган норма барымдаалап счёт бижип турарлар. Ол херек кырында чарыгдаанындан барык 30—50 хуу улуг болур. Приборлар тургузар хүлээлгелиг механиктер өлче кичээнгей салбайн, артык акша төлээринге ойлежип турарлар. Тудуг организацияларындан «Тыва кобальт тудуг» эргелелинде (кол механиги эш Пенков) приборлар быжыглаттынып тургустунмаан, анаа-ла складтарда чыткылаар. Трест квартал санында барык 4 муң рубльди ынчап халаска үндүрүп келген.

Бир эвес трестиң бүгү участоктары электроэнергия күчүзүн ажыглаарының коэффициентизин улгаттырар болза, штраф төлеп, когаралга таварышпас ийик. Ол талазы-биле байдал ДБК-да болгаш туйбу заводунда дүвүренчиг.

Үстүнде айыткан чижектер бистиң тресттиң тудуг организацияларындан электроэнергия камнаар, ону үре-түңнелдиг ажыглаар дээш демиселди күштелдирерин негеп турар-дыр.

Ам чылыг энергиязының чарыгдалын көрээли. Чылыг дамчыдар трассадан чылыг энергиязының херегленикчилери Ак-Довуракның ДБК-зы биле Кызылдың ДБК-зының Хову-Аксынга участогу болгай. Ийи комбинаттарның ажылдаар байдалдары дөмей турда, Хову-Аксының участогу 981 гигакалорий чылыгның оруунга 2350 гигакалорийни чарыгдаан. Ону чүгле хову-аксыжыларның ажыл-агыйжы эвези-биле тайылбырлап болур. Ак-Довуракчылар 14 гигакалорий артык чарыгдаан. Чылыгны планда көрдүнгенинден-даа эвээшти чарыгдап болурунуң аргазы комбинатта бар. Бир эвес бетон кылыгларны буу-биле изиглер камераларын даштаартан бажын иштинче киирзе, квартал дургузунда 1000—1100 гигакалорий азы 5—5,5 муң рубльди камнап ап болур. Ону чедип алырының болуун аргазы бар: хептээр цехке ковтруглуг кран кылыр. Харын-даа ол тургузуга телевилеиде база көрдүнген болгай.

Трестиң бүгү адырларында ажыглап турарывыс нормалаттынмаан өлгалга материалдары — хөмүр даш болгаш ыяш дугайында чугаалаайн. Ол материалдарның чарыгдалын кайы-даа организацияда учётка албайн турар. Ынчангаш ыяшты-даа, хөмүр дашты-даа ажыглап болурундан артык чарыгдап келген бис.

Чыл эгезинде Москва, Ленинград тудугжуларының мурнакчы бүдүрүлгелериниң ажылчыннарының материалдар камналгазының күзели-биле немелде продукция кылыр деп эгелээшкинин бистиң тудугжуларывыс база деткээн болгай. Алган хүлээлгелерин күүседир дээш элээн ажылдарны чорутса-даа, ам-даа ажыглавайн турарывыс курлавырлар бар. Оларның иштинден эң-не ажыктыы—ажылчыннарны бар аргаларны тодарадып, ажыглалче киирерин сонуургадыры болур. Кижи бүрүзүнүң материалдыг сонуургалын бедидер дээш, камнаттынган хөреңгиниң 60 хуузун тудугжуларны шаңнап-мактаар фондуже алырын шиитпирлээн бис. Амгы үеде тускай эртемниглер, экономистер, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары ажылчыннар ортузунга электри болгаш чылыг энергияларының чарыгдалының бот-нормаларының дугайын тайылбырлап, кижи бүрүзүн ону сагап билир кылдыр өөредир ужурлуглар. Ынчаарда камналга чурумунуң шылгалы сагып болур.

Г. ТУРЧИНОВИЧ,
«Тыва тудуг» трезиниң кол энергетиги.

КИЖИ, ООҢ ЭРГЕЛЕРИ БОЛГАШ ХОСТАЛГАЛАРЫ

Совет эрге-чагырганың бежен чылының бүдүүзүнде болуп эрткен СЭКП-ниң XXIII съездизи чаа кижиниң—совет кижиниң, ооң ёзулуг хосталгазының хөгжүлдези-биле социалистиг чаалап алышкыннарның чарылбас холбаалыын көргүскен.

Хосталганың мурнунде миллион-миллион демиселчилер кайгамчык маадырлыг чоруктарны көргүзүп, мөлчүкчүлерге удур боо-чепсекти холга туткаш, чүүден-даа чалданмайн кедурлүп үнүп турган. Хосталга болза кезээде дептилгениң демдээ болуп келген, ынчалза-даа ону чүгле социализм херек кырында боттуг чүүл, билиишкин болдурган.

Империалистер—кижиниң ёзулуг хосталгазының дайзыннары-дыр. Олар чүгле чаңгыс хосталганы — мөлчүкчү эвээш нурууну мөлчүттүрген хөй нурууну дарлаарынга хосталганы хүлээп көрүп турарлар.

Ажылчы чоннарның бот-медерели кайгамчык дүрген өзүп турар бистиң үевисте монополистер болгаш оларның идеологтары улус массаларны будулдурарын оралдажып, «хосталга» деп сөстү ажыглап алгаш, ону боттарының эрге-ажыктарынга таарыштыр тайылбырлап турар.

Хосталга деп билиишкинни буржуаз ёзу-биле көөр чорукту марксизм-ленинизм сойгалап илереткен. Ооң аңгы талазы-биле бүдүжүн тодарадыр төлээде, айтырыгларны тооргу талазы-биле тодаргай тургузуп билиринге В. И. Ленин өөредип чораан. Кымга, кандыг аңгының бодунга хосталгал, кандыг хосталгал, чүнүң талазы-биле хосталгал? Кижиниң бүгү талалыг хөгжүлдезинге, ниитилел дептилгезинге, коммунизмниң эрге-ажыктарынга бараан болуп турар чүгле ындыг хосталганы хүлээп көөр бис.

СЭКП-ниң XXIII съездизинге онзалап демдеглээнин ёзугаар алырга, кижи бодунуң хосталгазын кажан долу хемчээлге илередип шыдаары дээрге бодунуң эрге-ажыктарын ниитилелдиң эрге-ажыктары-биле таарыштыр дүүштүрүп, ниитилел бүдүрүлгезинге бодунуң туружун шын билип, күш-ажылчы чарышка эң бедик түңнелдерни чедип ап, бодунуң профессионал мергежилин сайзыраңгайжыдып, ажылды органзастаарынга эртемчи деңнелин бедидип турганы илередип шыдаар. Амгы шагның байдалдарында бүдүрүлгени болгаш күш-ажылды эртем ёзузу-биле органзастаары онза ужур-дузалыг деп чүвени партияның съездизи айыткан.

Бодунга болгаш бодунун чонунга ажыдаары кижиниң хөгжүлдезиниң долу хосталгазын, ооң бүгү талалыг болбаазыралын хандырар. Чогаадыкчы күш-ажыл кижиниң аас-кежиниң үнезини болур. Күш-ажылга чогаадыкчы хандыкшыл, ооң ниитилелге ажыктыын медереп билир чорук кижини эң-не бедик шынарларлыг болдуруп, күш-ажылчы массалыг маадырлыг чоруктарны хайныктырар.

Социалистиг тургузуушкунуң чаа чада бүрүзү кижиниң хосталгазының хөгжүлдезинге чаа-чаа чүүлдерни киирип турар. Коммунистиг тургузуушкунга экономиктиг идиглерни, массаларның инициативазын болгаш чогаадылгазын бүгү хемчег-биле ажыглаарынче угаандыр партияның болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглери кижиниң эргелерин болгаш аргаларын, ындыг болганда, ооң хосталгазын база калбартып турар. Эргелерни калбартыры дээрге харысалганы база күштелдирер дээни-дир.

Бүдүрүлге удуртукчузунуң ажыл-чорудулгазының хосталгазын өстүрер дээни ооң билиин, экономиканың боттуг негелделерин билир чоруун калбартыр дээни база болуп турар. Бүдүрүлгениң эки ажыктыг болур чоруун чедип алырының аргаларын билири—удуртукчунуң мергежилиниң эң чугула хемчээкчизи-дир. Экономиктиг билиглер чокта ол мергежилди шиңгээдири болдунмас. Эртем-техниктиг дептилге бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга эртемчи деңнелди негеп турар болганда, хамыктың мурнунда удуртукчу кижи улам өзүп орар бедик негелделерни эки билгеш турар ужурлуг.

Социализмниң үезинде ажылчы чоннар ажыл-чорудулгазының ниитилел утказын улам-на хандыр шын билип, улам-на хостуг болуп бар чыдар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң соксаал чок өзүлдези, бойдустуң күштеринден кижиниң улам-на тергиидеп бар чыдары ону чырыткыландыр бадыткап турар.

Материалдыг бүдүрүлгениң кавызынга кижиниң хосталгазы ооң политиктиг хосталгазының үндезини болур, чүге дээрге ол хосталга кижиниң экономика талазы-биле хамаарышпас чоруун хандырып турар. В. И. Ленинниң чугаалааны-биле алырга, политика дээрге экономиканың моонниттиңген илерели-дир. Бистиң чуртувуста мөлчүкчү аңгылар чок болганда, ниитилелдиң бүгү ажыл-херектерин ажылчы чоннар боттары кылып турар. Социализм болза кижи бүрүзүнге эртем-билигни чедип алыр, ниитилел-политиктиг амыдыралга идепкейлиг киржир арганы берип турар.

Кижиниң политиктиг хосталгазының хемчээкчизи болза ниитилелди эргелеп башкарарынга ооң киржилгезиниң чергези, бүгү ниитилелдиң эрге-ажыктарын ооң медереп билириниң чергези болур. Хосталганы ынчалдыр билир чорук ниитилел херектеринге киржилгениң бодунга эңне таарышкан хевирин шилип алыр, иштики болгаш даштыкы политиканың эң чугула айтырыгларының талазы-биле бодунуң санал-оналын чугаалаар арганы кижиге берип турар. Совет эрге-чагырганың хоойлужудулга болгаш күүсеткиг органнарының ажылынга ажылчы чоннарның калбак киржилгези, ажылчы чоннарның янзы-бүрү хуралдары, хөй-нииити организацияларынга совет кижилерниң ажыл-чорудулгазы, үе-үениң парлалгазынга чүүлдер бижиири болгаш өске-даа ол чергелиг чүүлдер янзылыг ындыг хевирлер-биле социалистиг демократизм тодаргайлаттынып турар.

XXIII съездиге белеткелдиң үезинде партияның барык ийи миллион үш чүс муң кежигүннери болгаш кандидаттары эге организацияларга болган хуралдарга санал бергенин чугаалаарга-ла четчир. Советтерде ийи миллион ажыг депутаттар ажылдап турар. Олар боттарының практиктиг ажыл-чорудулгазын кылырда 23 миллион ажыг активчилерни каттыштырган хөй-нииитиниң бот-ажыл-чорудулгазының органнарынга даянып турар.

Бистиң чуртувуста кижиниң хостуг чоруу совет демократияның улам ынайтыг калбарышкыны-биле чарылбас холбаалыг. Совет кижиниң бодунуң хостуг чоруу бистиң ниитилеливистиң бодунуң алыс бүдүжү-биле магадылаттынган. Социалистиг тургузуушкунга кандыг-даа кыжаныышкын кижиниң хостуг чоруунга база кыжанганы ол болур. Кара-туразында аажылаар чорук, социалистиг нииити чурттаалганың дүрүмнерин болгаш хоойлуларын үрээр чоруктар кижиниң хостуг чоруунга канчап-даа таарышпас.

Кижиниң хостуг чоруун, ооң бүгү талалыг хөгжүлдезин хандырары буржуаз идеологияга, ревизионизмге, догматизмге болгаш реформизмге удур шиитпирлиг демисежир дээни ол.

Капитализм болза кижиниң угаан-бодалын баксырадып турар. Амгы үениң буржуаз идеологтары эртем-техниктиг болгаш социал дептилгени кижи төрелгетенге халаптыг кыжаныышкын кылдыр көрүп турары ховар эвес. Революстуг демиселдиң чорудулгазынга кижиниң хостуг чоруунуң өзүлдезин олар делегейге элуминг болуп чалап чок чорудулга кылдыр тайылбырлап турарлар.

Социализмниң тиилээни-биле холбаштыр совет кижилерниң медерелинде ханы эргилде болган деп партияның XXIII съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде чугаалаан. Кижи болза оран-делегейни ол хевээрзин көрүп, чаа ниитилелди медереелдиг ёзу-биле тургузуп турар апарган.

Буржуаз идеологияның бак салдарындан социалистиг тургузуушкунуң байдалдарында кижини адырып алыры ажыл-чорудулганың кандыг-даа кавызынга бодунуң арга-мергежилин улам долу болгаш чырыткыландыр илередир арганы аңаа берип турар. Социализм тиилээн болгаш коммунизмни тургузуп турар чурт—ССРЭ-де чогаадылганың хостуг чоруу калбаа-биле илергейлеттинип турары билдингир. Ам миллион-миллион кижилер олче таара туттунган, чогаадыкчы инициативаның илерелинге эргежок чугула материалдыг болгаш угаан бодал талазы-биле байдалдарны тургускан.

Социализм үезинде кижиниң хостуг чоруунуң экономиктиг, социал-политиктиг болгаш угаан-бодал талалары аажы-чаңның, бодалдың хостуг чоруунуң сайзыралындан илергейлеттинип турар.

Аажы-чаңның, бодалдың хостуг чоруу ниитилел хөгжүлдезиниң болгаш кижиниң нииити чурттаалгазының боттуг негелделеринге дүүштүр бодунуң ажыл-чорудулгазын медереелдиг башкарар дээр кижиниң арга-мергежилинден илергейлеттинер. Биргээр чугаалаарга, кижиниң ол арга-мергежили бот сагылга-чурумга, бүгү ниитилелдиң эрге-ажыктарын хүндүлеп көөрүнге хамааржыр.

Совет кижилер чүгле боттарының материалдыг херегледелерин хандырар дээш эвес, харын эң-не мурнакчы ниитилелди—коммунистиг ниитилелди тургузаар дээш ажылдап турар.

Бүдүрүлгениң бөгүнгү мурнакчылары, чаартыкчылары чаа кижиниң эң дээре аажы-чаң, бодал демдектерин, аажы-чаңның ёзулуг хостуг чоруун боттарында сиңниктирип турарлар. Олар коммунизм үезинде бүгү кижилерниң канчаар ажылдаары ышкаш кылдыр ажылдап турар.

Кижиниң аажы-чаңының, бодалының хостуг чоруу салдынчак, бодун хараар, бот-сагыга-чурумдан былдаар чоруктарга канчап-даа таарышпас. Бодунуң аажы-чаңын башкарып билбес, ниитиниң корум-чурумунга таарышпас үүлгедиглерни сагыштыг-биле азы анаа-ла кылып чоруур кижилер бисте бар болуп турары харааданчыг. Ындыг кижилер арагалаар чорукка, моорейлежир оюннарга болгаш өске-даа ол янзылыг калчаалыг чүткүлдерге азы шажынчы ёзулалдар эрттирер, хөй-нииити ажылындан былдаар, бак чаңчылдар эдерип салгаксаар бүдүүлүк бодал-хоонперге алзып чоруурлар.

Хосталганы шын эвес билир чорук бистиң аныяктарывыстың чамдык кезиинде база бар. Чамдык оолдар, кыстар азырадыкчы хоонуг болуп, күрүнеден хөйнү негеп, ниитилелдиң, чонунуң мурнунга боттарының хүлээлгелериниң дугайын уттуп турар. Ындыг хоонуг аныяктарның бирээзи редакцияже чорутган чагаазынга мынча деп бижээн: «Хүлээлге дугайын, Төрээн чурттуң мурнунга хүлээлгелер дугайын бистерге, аныяк кижилерге, үргүлчү-ле чугаалап турар мындыг чүве-дир. Ынчаарга ону канчаар билирил? 19—20 хар чаа четкен оолдар, кыстар бистер кым-бир кижилерге өрелени бергенивис ол чүве бе? Кымга чогум кандыг өре-хүлээлгелиг бис? Бистер чурттаганы чаа-ла эгелеп турар болганывыста, харын хамыктың мурнунда өске бүгү кижилер бистерге өрелиг болгаш хүлээлгелиг болбас чүве бе?»

Ол дээрге кижиниң хостуг чоруун шын эвес билген чорук-тур. Социализмниң байдалдарында кижи дээрге эргелерни болгаш хүлээлгелерни чарылбас холбаалыг кылдыр алыр. Кижиниң хостуг чоруун кезээде ниитилел тодарадыр, ниитилелге бодунун туружун медерээн билир чоруктан төрүттүнер. Хүлээлгелерден кижиниң хостуг болур чоруу үй-баалай чорукка, ниитилелди будулдурарынга, ындыг болганда, ниитилелден дашкаар турган чүү-даа болуп шыдавас кижини үрегден бүдүлдүрарынга чедирер ийик. Хосталга дээрге хүлээлгелерден ойталаарында эвес, харын оларны эң шын билиринде болгаш чайгылыш чок күүседиринде болуп турар.

Аажы-чаңның, бодалдың хостуг чоруу кижиге чүгле эртем-билигниң түңнелинде эвес, харын кижизидилгениң болгаш бот-кижизидилгениң продуктузу болуп чаңчыгар. Моон уламындан СЭКП XXIII съездизи совет кижилерниң, ылаңгыя аныяктарның ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды күштелдирериниң эргежок чугулазынче онза кичээнгейни салып, ону партия болгаш комсомол организацияларының эң-не чугула сорулгазы кылдыр демдеглээн болгай.

Кижиниң хостуг чоруунуң чечектелиишкининге эң-не таарымчалыг аргаларны социализм тургузуп турар, чүге дээрге социализм бодунуң бүгү системазы-биле эң-не бедик чаагай кижизиг бүдүштерни: патриотизм[illegible] нииити чаагай чорук дугайында [illegible]гыш салывышкынын, социа[illegible] Ада-чуртун камгалаарынга бе[illegible]рукту, шынчы, ак-сеткил[illegible] чорукту, кижини хүндүлеп к[illegible]рукту, кижи төрелгетенниң [illegible] келир үези дээш демиселче [illegible] сорукту кижиге чаңчыктырып[illegible]зидип турар.

Социализм биле кижиниң хо[illegible] чоруу чарылбас холбаалыг. Чаа ни[illegible]тилел тургузуунуң кижиниң хосту[illegible] чоруунуң хөгжүлдезинге немек берип турары ышкаш, кижиниң хостуг чоруу коммунистиг тургузуушкунуң улам ынайгы чедиишкиннериниң, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизиниң тодевилээн улуг чаагай сорулгаларын күүседириниң эргежок чугула негелдези болуп турар.

М. ЯСЮКОВ,
Философия эртемнериниң кандидады.

МАЛЧЫННАР ДУГАЙЫНДА СӨСТЕР

41 хураган хөй

«Элегес» совхозтуң № 3 салбырының хойжулары бо чылын малдың чаш төлүн менди алганнар. Маңаа ийи хойжунуң чижээн көргүзерге мындыг: Оюн Самбала 660 хойдан 680, Оюн Уйнукуу 650 хойдан 671 хураганны алган. Бо ийи кодандан безин 41 хураган артыкка алдынганы ол-дур.

Хойжу Уйнукууның сакманщиктеринден М. Чадамба 130, комсомолчулар Ө. Кыргыс 83, Т. Оюн 80 хураганны тус-тус ажаап доруктурганнар.

О. МИНЕР-ООЛ.

Магаданчыг

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының хойжулары Б. Шыыт төрүүр 355 хоюндан 355, С. Оңгай-оол 287-ден 287, Х. Сарапин 416-дан 417 хураганны тус-тузунда менди камгалап алганнар. Бо хойжулар ам удавас эгелээр хой кыргылдазынга шыңгыы белеткенип, хойларының бирээзинден-не 2 килограммдан эвээш эвес дүктү кыргып алыр дээш боттарының арызында социалистиг чарышты салып алганнар. Бо чылын олар хой кажааларындан, хараган бажындан түлензи дүктү 16 кг чедир чыып алырын боттарының хүлээлгезинде база көргеннер.

Мурнакчы хойжулар чайлаглаашкынны Час-Адырның кылын оъттуг тайгаларынга эрттиргеш, бир хойдан-на 45 кг дириг деңзини чедип алыр, 1967 чылдың кыжын хүр эрттирбишаан, 100 хойдан ынча хураган алыр сорулганы салып турарлар.

С. ТАВА-САМБУ.

Фермага эртен

РЕПОРТАЖ

Алаак сүт-бараан фермазы Хемчиктиң сукпакталып кире берген булуңунда турар. Дыштаныр хүннүң эртенгиниң чеди шак. Хөнүй берген хемтиң үнү херек-чүрээн хоюңнадып, Эдегейден какпан салгын пламчының ээзин сиңгип чорду. Черле аянныг, частың эки хүннериниң бирээзи турган. Сагыш-сеткилдиң өөрүшкүзүнге үдеткеш, ферманың коданынга кирип келгенимни безин эскербедим.

Улуг кажаа иштинде инектер болгаш дешкилешкен бызаалар. Ажыл-иштиң изиг-түлүк үези эрте берген болду. Ак-ак халаттарлыг саанчылар сагган сүдүн учётчикке хүлээдип турганнар. Бызаа ажаакчызы Ооржак Адывар ирей сүүр мыйыстыг хүрең хунажының мыйызындан баглааш, кыр-ала чаш бызааны ооң эмиглеринче углай деген, хунажынны «эзир — эзир» деп хөглээн турда, ооң чанынга оожум кылаштап чеде бердим. Оон ынчап тура, мырыңай чаш бызааны хурагангылаштыр куспактап алгаш, ону өрүнүң аразынче киир салыр-даа. Ооң азырап турары чүс ажыг чаш бызаалары кормушкаларда негаан сигенни чип, оътка кирбээн мырыңай бичиилери кудуруктарын дээр шаап азып алган дешкилежип турганнар.

Учётчик, ферма эргелекчизи Моңгуш Чаш-оолович Часыдак сагган сүттү демдеглеп турда, саанчылар ээлчег манап кылган, кымның сагган сүдү хөй болурун карак чаңдыр албайн хайгааражан турганнар. Зоя Ооржактың сүдү хөй беэп, чаңгыс эртенги саалдада 10 инектен 21,5 кг болду. Ооң соонда Чудурукпай, Хоо-Тараа, Өпей, Аня Доңзэлей... Ол дээрге Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң ол фермазының ажыл-ишке тура-соруктуг аныяк саанчыларының эртенги саалдазының дооступ турары-дыр. Ферма эргелекчизи сүт сөөртүр машина саадай бээр ийне деп сагыш човап, өрүкче көргүледи.

Инектер Хемчик уну улуг алаакта тарап оъттай берген.

Ферманың ажыл-ишчилери партияның XXIII съездизиниң ындыг-чаагай шиитпирлерин программа кылдыр хүлээп көрүп, деткип, өөренмишаан, ону амыдыралга боттандырар дээш ажылдап турар. Ол коллектив эрткен чылын күрүнеге сүт садар планын ай бүрүңгаар 30 хуу ажыр күүсеткен, а бо чылдың бирги кварталында 16 тонна сүт дужаар планын 17743 кг кылдыр күүсеткен. Бо чылдың нииити планын ноябрьда күүседир хүлээлгени алган.

Ферманың кызыл булуңу. Бичежээн өрээлде бүгү чүве кооруш-чурумнуг салдынган, ханаларда лозуңнар, хана солуну, мурнакчыларның тырттырган чуруктарын, аттарын бижээш, «Бистиң мурнакчыларывыс» деп стендиде аскылаан. Бо бүгүнү кылганы көрүштүг-даа, аянныг-даа. Аңаа лекциялар, дуржулга солчур хуралдар болуп турар.

Ферманың девискээри чыл келген тудум улам чаагайтып, чаа тудуглар немежип орар. Тарып бөвзадылга чөрудар ийи өрээл тудуг ажыглалда кирген. Инек чемгерер 8 өрээлдиг, ишти делгем шет кажааның, чунар бажыңның тудуу дооступ турар. 16 кормушкалар, 250 бызаа тургузар клеткалар белен, ферманың девискээрин долгандыр 33 терек, талдарны олурткан. «Бистиң ферма коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик ат дээш демисежип турар!» деп лозуңга ээ болур дээш саанчылар, кадарчылар шуудургу демисежип турда, мында чүге Ильичиниң лампочкалары чырываайн, радио чугаалавайн турар чүве боор деп хөмудал кижиниң сеткилин дүвүредип, бөдүүн ажыл-ишчилер дугайында сагыш човаашкын кайдал деп чөптүг айтырыг тургустунуп келир.

Хүн бедип, хемтиң уярангыг үнү улам киткеп турда, бо ажыл-ишчи, бүзүреңдиг күш-ажылчы базымнар-биле келир үеже хере-хере базып орар кижилерге чедиишкиннерни күзээмшаан, өрүүм уламчылап чоруптум.

А. ДОПЧАА.

Эйлиг-хемчилерде

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң мурнакчы малчыны К. Шагдырның кадарганы 650 өшкүлериниң дүгүн кыргып доосkan, ортан 730 килограмм эки шынарлыг дүктү алган.

Амгы үеде хойларның кыргылдазын кыска хуусаада, чиңгирит чокка, эки шынарлыг кылдыр органзастаар ажыл кидин эгелээн. Бо ажылды чедиишкинниг чорудар төлээде, колхозчулар аңаа белеткелди шагда эгелээн болгаш майның 20-ге чедир-ле ону доосkan турган.

Кыргылда черин септээн хой кыргыыр столдарны тургускан, кыргылда агрегаттары белен, дүк тырыыр машина база бар. Дүктү сорттап аңгылаар бир кижини өөредип белеткээн болгаш дүктү хирлендирбес талазы-биле хемчеглерни алыры көрдүнген.

Кыргылдага ажылдаар кижилер четчир болгаш ие херээженнерге холбаштыр оларның уругларынга ясли-садтарны ажыдар дээн.

Мынчангаш баштайгы удаада ылаңгыя эйлиг-хемчилер күрүнеге 20 тонна дүктү бээр аргалыг болуп турар. Хойларны зоотехниктиг чуруму ёзугаар оларның дүгүнүң хозааның көрүп тургаш кыргыыры чуруум болган болгаш кыргылда доозулган соонда, хойларны чуур ажылды улаштыр органзастаар, ынчангаш хойлар чуур ванналарны септеп кирипкен.

К. САНДАН.

Ооржак Болатович Комбу «Шекпээр» совхозтуң Сүт Кажаа сүт-бараан фермазының бызаа ажаакчызынга алды чыл ажыг ажылдап чоруур. Бо үениң иштинде бызааларның баш санын хорамча чокка азырап доруктурбушаан, чыл бүрү бир бызааның дүн-хүн иштинде ортумак немелде деңзизин 600—700 грамм чедирип келген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар. Ооржак Комбу «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле шаннаткан. Чоокта чаа орденин ап тура, ол мынчаар чугаалаан: «Бызаа ажаакчызы бөдүүн малчын меңээ чазактың шанналын тывыскан чорук улуг идегел-дир. Ол идегелди арыг кадагалаар төлээде, ийи билекти дыңзыг туткаш улам эки ажылдаар херек. Бызааның дүн-хүн иштинде ортумак немелде деңзизин 600 грамм чедирер деп хүлээлге алган мен. Ам чазактың шанналынга харыы кылдыр 700 граммдан черле кудулатпас дээш бүгү-ле бар аргаларны ажыглаар мен».

ЧУРУКТА: О. Б. Комбу.

Сөзү болгаш фотозу Т. Талганчыктии.

Комсомолчу кыс Моңгуш Өшкү-Саар саанчылап ажылдаа-ла алды чыл чедип турар. Бо үениң иштинде саанчының арга-мергежилин ол тып, чылдан чылче бедик көргүзүглерни чедип ап турар апарган. Эрткен чылын Өшкү-Саар бодунга бижиглээн 25 инээниң бирээзинден-не 2 тонна, а бо чылдың бирги кварталында 533 кг сүттү саап ап, республиканың мурнакчы саанчыларының одуруунда кирген.

ЧУРУКТА: Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң Шык-Бажы сүт-бараан фермазының саанчызы М. Өшкү-Саар.

Сөзү болгаш фотозу Ч. Сендажыныы.

Эрес-тир сен, Вера

Саанчы Вера Лапатыковна Саая эртенгиниң беш шакти туруп келгеш, дашкаар үнүп келген. Дээрде чайыннаан сылдыстар-биле адаанналашкан чүве дег фермада Ильичиниң лампочкалары кыва берген болган. Эртенги агаарны тынарга, экизин-даа чүү дээр! Хемчик унун куду каккан сериин агаар арынга дээрге, кижи чайгаар-ла сергеп кээр. Вера бир-ле чүве манагзаан ышкаш кезек када өрү-куду көрүп тура, демир-хууңнарын туткаш, инек кажаазынче базыпкан.

Ол инектерин кымны-даа мурнай саап доозупкаш, ферманың сүт хүлээп алыр пунктузунга сагган сүдүн дужаары-биле кирип келген.

— Вераның каш болганыл?—деп, саанчыларның бирээзи учётчиктен сонуургаан.

— Вера бөгүн Бүрүңмааны безин ажып каапкан. Эрткен саалдада 42 литрни дужаады — деп, учётчик харыылаан.

Арывыста чиришиттиг улус болгай бис. Вера ынчаар чорук мени ыракта ажыр чыгыы-дыр—деп, ферманың мурнакчы саанчызы Хомушку Бүрүңмаа шыңгыы чугаалаан. Саанчы өөрү Вераның баштайгы чедиишкининге байыр чедирип, ооң холун дыңзыг тудканнар. Кым-на ажылга кызымак, тура-соруктуг болдур, ол ылавыла мактадыр апаар дээрзин ол ынчан эки билген.

— Бо чылдың 1-ги кварталында болгаш апрель, май айларда сүт саалдазының талазы-биле силерниң фермада кым мурнап турарыл?—деп, айтырыгны ферма эргелекчизи—Саанчы Вера беш айларда Бүрүңмааны ыракта ашкан. Ооң бир инекке сзаштыр сагган сүдү 950 кг болган-дыр деп, харыылаан.

Саанчыларның хүлээлгезинде көргүскениң алырга, Вера бо чылын тус чер уксаалыг инек бүрүзүнден 1300 кг сүттү саарын хүлээнген. Саая Вераның алган хүлээлгезиниң күүсеттинерин бээриң баштайгы чижек-ле тодаргайы-биле бадыткап турар. Кижиниң үнези, ооң чаражы бүдүрүкчүлүг күш-ажылының бедиинде, салдынган сорулгазынга туруштуу болгай. Вера база-ла ындыг кижилерниң одуруунда.

— Кая-даа чоруурга аъш-чем магазиннеринге сөөгээн сүттен бүткен, салып делгээн бараан-на хөй. Орта мээң өөрүшкүм улам-на күттүлүп кээрдир. Ол мээң ажыл-ижим, аас-кежиим, өөрүшкүм. Коммунистиг партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга бодумнуң биче-даа бол улуг-хуумну киириштирер мен—деп, Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң саанчызы Саая Вера бодунуң дугайын мынчаар чугаалаан.

А. ОЧУР.

Көжерде

Хөөчүн хойжу Шалык Саренат хар эрип, чер кургап эгелээн билек кажааларының коожеңин хөөрүп, одаан кургадып, кажааларын чайгы септелгеге чазагнаарының бетинде-ле белеткеп каарын өң ажылдап турары Тес-Хем районнуң «Тес-Хем» совхозунуң О-Шынаа салбырының хойжулазы билир болгаш өң үлегерин эдерип ажылдап, өң арга-сүме айтырып бо-ла чеде бээрлер. Ам хойжу кыштаан септелгеге белеткеп каан, чазаанда көжүп келген, хой кыргылдазынга белеткенип турар.

Ш. САРЫГБАЙ.

„Бригаданың үну"

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунда № 4 хойжу бригаданың төвүнде кызыл булуң, чунар бажың ажылдап турар. Ильичиниң лампочказы мында чайынналган. Кызыл булуңну шевергин дерээн. Столдарны, сандайларны чурумнуг тургускан болгаш мында янзы-бүрү номнарны делгээн.

Ынчаарга мында база бир солун чүве бар, ону номчукчуларга таныштырар бодалдыг мен. Ол чүл дээрге мында «Бригаданың үнү» деп хана солуну бар. Ооң сөөлгү үеде үнген бир номери бо-дур. Ону ырактан-на көөрге чараштыр каастааны илдең.

Бо солунга мурнакчыларның дугайында тодаргайы-биле бижиириинден аңгыда, чалгааларны, ажылынга сулаларны бо-ла шүгүмчүлеп бээр. Аныяк хойжу Ховалыг Очур-оол кадарган хоюнун чанынга чорувас, чүгле ооң бажын дозуп кааш, аъдын баглап алган орарын кадарчылар эскерип турган. Ынчаарга бир-ле кежээ кызыл булуңга хурал болур деп чедээ Очур-оолга чеде бээрге, бригада төвүнге ол шаап келген. Кызыл булуңга кире бээрге, хөй кижилер хана солунун номчаан турган. Очур-оол база-ла аңаа чеде бергеш, бажың дазынында баглап каан аъттыг чүүлдү номчуй берген. Кижиң ооң эгезин шуудап номчуп чорүй, үну чоорту чавызай берген: ынчалбас аргажок, чүге дээрге, ооң дугайында хана солунунда мынчаар бижээн болган:

Колхоз хою хамаан эвес,
Кокай-бөрү чиптер эвес.
Ховудува сурупкештиң
Коннчут шөлээн шаблап аар-дыр.

Оон ынай мында эш Очур-оолдуң ажылын эптес болза хоржок, оон башка ажыл баксыраар дээрзин шүлүктээн.

Ынчангаш бригадага болган хуралга Очур-оолду чөптүү-биле шүгүмчүлеп, ажыл талазы-биле сүмелерин аңаа берген.

Мында ажаап турар муң-муң хой малдың дугайында бижээш, чурттуң ол байлаалының, мында кижилерниң дугайында мындыг одуруглар база бар:

Дүжүт ажаап алыры дег
Дүлүк төрүүр хойларыыг бис.
Түве сүрүү дешкилешкен
Дүвүреңде шолбаннар хөй.

Мыя бо одуругларны кижи номчааш, бригаданың мурнакчыларынга кижиниң хүндүлели хайнып келир, ынчаш хана парлалгазынга эки-даа чүвени, четпестерни-даа чечени-биле, уран-биле бижип каарга, ол чүве кижиниң бодалынче ханы кадалып кире бээр, дээштиги улуг болуру мырыңай илдең. Ылаңгыя үстүнде айытканывыс эш Очур-оол, шүлүктеднип алган кижи ам оозун кайын уттур деп, оортан түңнелдерни эки талазынче ооң кылып чорууру чугаажок.

Солунуң мындыг болурунга чүү чүве кол идигни бергенил? Ол болза ооң редактору Ольга Осурнуң хана солунунуң ажылынче активти хаара тудуп шыдааныында болур-дур.

Ынчаарга Ольга Осур боду кызыл булуңну эргелекчилеп, ооң иштин арыг-силиг тургузуп турар. Ол болза неделяда бирээден эвээш эвес суурже киргеш, мында библиотекадан чаа номнарны, солун, сеткүүлдерни экээр, мыткыр номчулгаларны-даа органзастаар. Ооң бажыңында радиоприёмник бар, ооң-биле дыңнаан солун чүүлдерни база чонга ол дыңнадып чоруур.

Идепкейлиг, комсомолчу Ольга Осурга бо талазы-биле улам чедиишкиннерлиг болурун күзээр бис.

О. АРАКЧАА.

Чечен чогаал болгаш УРАН ЧҮҮЛ

ХОЙЖУНУҢ ШҮЛҮКТЕРИ

Таңды районунуң Дуржулга станциязында Севээн Арапчынович СЫРАТ хой чылдар дургузунда хой кадарып келген. Ол тыва хогжум талазы-биле онза талантылыг. Хойжу бистиң редакцияже шйн шүлүүн чоруткан. Ону кууседилгезе-биле номчукчуларга бараалгаттывыс.

ТӨРЭЭН ЧЕР ДЭЭШ

Агларын, нелерин
Канчап черле хомудадыр.
Ада-чурттуң илегелин
Канчап черле шыдашпас боор.

Шындыг эки чону турда.
Ынак Төрээн чурту турда,
Черле канчап багай диртир —
Чечелеттип, чектедир боор.

ЧАГЫТАЙЫМ

Ажык торгу хээзи ышкаш
Үнүш бүрген шыпкан.
Малчыннарның серини чайлаа
Магаданчыг Чагытайым.

Хөлүмейниң кырын көөрге.
Көрүнчүктүң кылаңы-ла.
Көк-ле сыннар өлче эккеш
Көргеттинип кааскангаңзыг.

Аржаан суглар агып баткан.
Арбын малдың турлаа болган.
Ажык делгем хову шыктыг
Артель, совхоз улуг чайлаа.

С. СЫРАТ.

СОЛДАТТЫҢ РАССКАЗЫ

„ДИРИГЛЕРГЕ ЫНАК МЕН"

Хүн дагларже олуруп. дээрден кызаңналчак имир ужуп келди. Шилдеңчек ак-көк суунуң чалгыглары эриктиң чаазында суйбаан.

Агым сугга ынак мен. Бир-ле кайгамчык эки чүвени көрүксээн чүве дег. олче дыка үр көрүп олурар мен. Чайын Бүреңниң суу соок. Ынчангаш эртеннерде суунуң кырын туманналчак буу шыва алыр.

Ыржым.

— Чаражының! — деп Бүреңге сымыраныдым.— Сеңээ ынакшывас аргам чок-тур!

Хүн дагларга дээп алгаш, оожум олуруп алган. Сугда үстелчек көк өң эжиңген. Хүн хепертен шимчей каапкаш, даглар артынче чүглү берди. Чүгле оон булуттарга үскен чырык эвес херелдери арткан. Салгынныгаш суунуң көк өңүн чидир хадып, суг хилиң кара апарган.

— Света!—деп хем уңунче алгырдым. — Үр болур сен бе?

Шимээн чок. Хоочун балыкчы дег, сыырткыжын камныг тудуп алгаш: «Мен биче балыктаайн!» деп оожум чугаалааш, хемниң шапкын адырынче базыпкан кижи болгай. Кайнаар чиде бергени ол?

— Света!

— Мана, мана! — деп, Света ырак эвесте алгырды.— Мен ам... Мана.

Светаже үткүй кылаштаптым. Кежээки имирде хем эриин дургаар үнген чодураларның чечектери агарган. Далажып кеткен сапыктар буттарымны ажыннады өйе-дир. Черге олуруңкаш, чөргешкилеримни эде ораап алдым. Шимченир шаг чок. Света ап четти.

— Үр манаткан дээш меңээ хорадап тур сен бе?— деп, хүлүмзүрүп айтыра-дыр. — хорадава. эргимим.

— Хорадап канчаар ийик мен, Свет. Че, кайы хире олчалыг болдуң?

Света куруг сумказын көргүзе-дир. Балыктаар дээш чоруткан улус ындыг боор бе? Балыктаашкын эвес, а ёзулуг ынакшыл-дыр!

Света чанымга олуруп алды.

— Света, сен бо бүгү долгандыр турар бойдуска ынак сен бе? Черле ынчаш. балыктаар, аңнаарынга хоңнуң чок хире-дир аа! А кижилерге ынак сен бе?

Меңээ часкып, куспактанып алган олурган Светага ындыг таарышпас айтырыглар салганымга эпчокеуп, сеткилимде бодумну чектедим.

— Чок, Чечен. Мен чүге-даа эвес. чүгле чаңгыс сеңээ ынак мен—кезек ыыт чок олура.—өскээр чугаалаарга, ажылым бар. шалыңым четчир. Ам меңээ чүгле сен чедишпейн тур сен. Чечен, мени билип тур сен бе?

— Чок, Света. Сээн бо бүгү чугааңдан чүнү-даа билбедим. Биликсевес-даа мен. Мен эр кижи-дир мен. Ынчангаш сээн ындыг күзелиң херээ чок!—деп, хорадаан аязылыг харыыладым.

— Ындыг сөстериң ажы чүл?—деп. Света бодамчалыг чугаалай-дыр.—Эр кижи мен. херээ чок дээниң ужуру чүл? Арның чүге ажынчак, соок апарды? Берге-дир, Чечен. Долгандыр агаар бойдустуң арыг, чаражын көрдүң бе? Эх! Чай. а бистер...

Света июнь төнчүзүнде өөредилгезин дооскан. Алдын ужуктер-биле «диплом» деп бижиктиг көк дептерже «Агроном» деп эрге тывыскан бижээн. Ам ол бистиң колхозта агроном боор ажылдап турар.

Часкы тарылга шагда-ла доозулган. Келир неделяда ферма эргелекчизи Карповтуң звенозу-биле тайгаже мал чеми белеткеп чоруптар мен. Света даарта келир. Кара-Тош арынче сезүүстен чоруур боор чугаалашкан бис.

Болчаг хүнү келген. Света-биле таваар аккан Бүреңниң эриинге ужураштывыс. Арыгже хаңылап кирип. оон чурумалыг чурээвиске сиңирип, долгандыр чаңгылаңган шимээн-даашты таалап дыңнап базып хүннеледивис.

— Аңыяк шарланнар. халыннар холуй үнген арыгга кижиге чурттаксанчыы. бодуун, кижиниг болуксанчыы демдии-дир. Света. дыка-ла ёзулуг кижи болуксаар-дыр мен. Мен ынавыла кижи болуп чурттаар мен. Света. Меңээ бүзүрээр сен бе?

— Бүзүрээр мен. Чүгле сен. Чечен. аңнава. Сээн аңнаашкын дугайында чугааларың дыңнааш, сенден коргар-дыр мен.

— Чүге менден коргар сен? Сеңээ ынак мен. Дыңнай-дыр сен бе? Ынак мен.

— Чечен! Сеңээ база ынак мен. Ынчалза-даа сен дириг амытаннар өлүрбе! Каш диин. каш куш өлүрген сен? Час, күс келирге-ле, аңнаар дээш чоруптар-дыр сен. Ындыг кээргел чок кижиниң... сээң ынааң болурундан сестир-дир мен.

Света улуг тынгаш. арнын менче чоокшуладып келди. Эриннеринче ошкап кагдым.

— Света! Чазактың бадылап кааны диңнээр. суг куштары аңнаар сезоннары бар-ла болгай. Чөпшээрел барда. чүнү кылырыл? Аңнаар апаар. Диин кежи дээн чижектиг өлүктер херек-ле болгай. Кандыг деп бодай-дыр сен?

— Аңнава. эргимим. Диинневе. Куштар боолава. Аңнар чугаалап билбес, ыраажы куштар бодап билбес деп чүвеге бүзүревес мен. Кээргээр херек. Сен мени бойдустуң арыг чаражын көрүп билбес деп бактаар болгай сен. Дириглерге ынак мен. Чечен. Кайызы өңнүк база кайызы дайзыны деп чүвени сайгарып көөр апаар. Үелер кээр. Улус бир шагда дииннер, өдүрек. кастар аңнавас апаарлар. Диипчер кежиктерин синтетиктиг материалдар солуур. Өдүрек, кастар орнунга столоваяларга аъш-чем өске амданныг чемнер тыптыр. Ындыг үе келиринге бүзүреп, ону күзээр-дир мен.

— Света, мээң Светим! Сени дыңнап тур мен.

— Чечен! Кижилер бот-боттарынга дөмей эвес болур. Ынчалза-даа бистиң чүректеривис дөмей боор согарын күзээр-дир мен. Ыяштарны ап көрээлиң. Кыжын олар чаңагаш, бот-боттарынга дөмей эвес көстүр. Соок хыраа. хар оларны шывар. Сен кайызын кандыг ыяжыл деп чүвени билир сен бе? Чок аа? Ону чүгле куштар билир. Час дүжер — ыяштарның дириглери ногаарарар, а өлүглеринге чылыгның херээ чок, оларның чүректери каткан болур. Куштарның кижиге бүзүрелин көрүп, дүш боор уязындан барып уткан куш оглун өлүмден камгалап кааныымда, сеткилимге чиик болур. Дириглерге ынак мен.

— Света, сен дириглерге ынак, а мен сеңээ ынак мен. Ажырбас аа?

—Чок, Чечен, таарышпас-тыр. Меңээ ынак болзуңза. дириглерге оон-даа артык ынак бол!

— Дужуп бердим, Света! Ошкап каайн. чөпшээрээр сен бе?

— Харыы дыңнаксап тур мен. Аңнаар сен бе?

Света туруп келгеш, менче ынакшаан карактары-биле бүзүрелдиг көрүп тура, хем кыдыынче кылаштапты.

• • •

Дүжекиниң хөлегези черни шыва ап, күштүг соок хат чүрээмниң ажыннадыр какса-даа, мурнумда келир үениң кайгамчык, кижиниг хүнү көзүлдү. Кижи болуп чурттаарын дендии күзеп, караңгыже алгырдым:

— Света! Свет-аа-а!

С. АДЫЯ,
Шериглиң Н кезээниң дайынчызы.

Кызылдың ыры болгаш танцы ансамбльдиң талантылыг танцычылары боттарының чараш, мергежилдиг танцылаары-биле көрүкчүлериниң сонуургал, мактаалын чаалап ап турар апарган. Оларны ынчаар танцылаар кылдыр өөредиринге танцы бөлүүнүң удуртукчузу А. Огнев шудургу кужениишкинниң үлүүн ажыдап турар.

Эрткен дыштаныр хүнде ансамбль Каа-Хем районунуң тову Сарыг-Сепке солунга концертти көргүскен.

ЧУРУКТА: танцы бөлүүнүң кыстары «Эзидек шыңгыраашты» күүседип турары.

Фотозу П. ГОЛЬЦОВТУУ.

Критика болгаш библиография

АНЫЯК НАЗЫННЫҢ ЫРААЖЫЗЫ

Сеткил-сагыш! Оон чечектелген хайнышкыны. магадаашкыны. ыраажы үнү. уян чаражы. биригзир чугаалаарга, лирика Моңгуш Өлчей-оолдуң чогаадылга ажылының бир меозүлеш хевири. онзагай байдалы. уран илерел дээжизин дээрзин катап-катап айыткаш. шүлүкчүнүң лирикага улам иттиишкиниң ажылдаарын номчукчулар манап турар бис. Амыдыралдың ынакшылдың мөңгеде өлүм чок чараш. дээдизи даразында строфада сиңниккен:

«Чүзүн-бүрү каас чечек
Шаа кээрге оңуп каар-дыр.
Чүгле, чүгле шынчы чечээм—
Чаражым сен оңмас-тыр сен!»
(«Оңмас чечээм»)

Бо строфалар кымның-даа сеткилин шимчелип. шүлүкчүнүң чугаалааны дег, сеткил-сагышты «суйбап-даар» бээр.

«Тараажының калыырын дег.
Дарган эриин маскаа дег»—
Човаг билбес үнүн-биле
Чоннуң соруун чүтлеп чор сен!»

Бо одуругларга өскелерге дөмейлешпес-даа, тывызыг-ла илереттинген:

«Чечек ышкаш чараш сен деп
мактавас мен.
Сен дег уруг тывылбас деп
көгүтпес мен.
Порукcумээр болуңзажок.
сеткил хандыр
Бөлүүн болгаш ажылы-ишти
тыва кыс сен!»
(«Сагыжымга артып каар сен»).

Мында оөур-хевир каракка көстүп кээр. домактар тода. хаиы утказа сиңниккен-дир.

«Сылдыстарже дешкий ужар
күзелим дег.
Ындыг бедик сеткилиңге
чоргаараар мен!
Чырыткылыг келир өйже
базымын дег.
Ындыг арыг чүректиңге
ынакшыыр мен!
(«Сакты бердим»).

Моңгуш Өлчей-оолдуң баштайгы чыындызында мораль талазында бистиң үе-шаавыста чөптүг шиитпирлеттинип турар нарын болгаш чугула айтырыглар чечен сөстүң бодаралында илереттинип турарын бөлүрлап хүлээп алыр херек. Сөңгү не—эрги шагның бужар демдээ ында-хааа бо-ла бажын кованнадып. кара сагыжы-биле ажыннады бээр ышкажыгай. Ынчаарга Моңгуш Кунгаевич быжыктып, тиилеп турар, амыдыралчы чаа шынарны чүглеп бижээн-дир:

«Багай шола «соңгу не»
Бажы-биле хөмдүнген-дир.
Эштиң чырык, арыг ңүүрүн
Эккеп бердиң—хүлээп алдым».
(«Эриг баарлыг не болдуң»)

Чамдыкта суурлар аразында малгаш-балар, чиңдиңнээн шалбааларга алзын. үрелип-талалып турар оруктар («Оруктарны оваарзачул?») амыдыралдың маңнайлыг кежии—ынакшылды ыдыра көрүптер доскут сеткилдиглер («Чарлы берген чораан силер»), кадыкшылдың дайзыны—таакпылаашкынның («Туман») хоразы болгаш өске-даа темалар шүлүкчүнүң кескү караандап. дыңнангыр кулаандан. дестунмес арыг-чаагай сеткилинден илереттингени—оон угаан-медерелиниң. сеткил-сагыжының байлакшылдыын. бүгү талалыын херечилеп турар.

М. Өлчей-оол бодунуң чурттап турар үе-шааи эки билир болгаш ук үе-шагны, аңгы совет аныяктарның шиңчээни күш-ажылчы, ажылдыкчы шынарларын шүлүктеринге өткүт чугаалап турары өөрүнчүг.

...«Айже шиглээн ракетам
Сыгыт даажын дыңнап тур мен»...
(«Сылдыстар»).

Чаңгыс катап төрүттүнер
салым-чаян
Чараш болгаш хомудал чок
болзувам деп.
Катаптавас тыным-биле
Халап дүтлай чурттаксаар мен!
Өртемчейниң дайын-биле
өрттедиксээр
Өлүрүкчүө өжүм хаңмас
өжээтен мен.
Атомнут боо-чепсек
алар-туржук.
Аъш-сурта делегейге
турбазын деп.
Логуннавас назынымда
Дайын дүтлай чурттаксаар мен!»

Ийет, совет кижилер чөптүг. депшилгелиг кижилер. аныяк шүлүкчү М. Өлчей-оолдуң шүлүүнде дег, угаан-медерелдиг. эртем-билиглиг, күштыдалы. кедилиг күш-ажылы-биле чырык черге дайын өртүн дүтлай чурттап. ажылдап. дайынзырактарның бужар аксын дуй шаап турарлар болгай.

Моңгуш Өлчей-оолдуң чогаал ажылының база бир онзагай шынары болза. оон эзээн шүлүктериниң аныяктарның ынак ырлары апаргаңы болур. «Чаа-Хөлдүң айдыңында» деп уян. чараш ынакшылдың ыдыныг ырын билбес оол. кыс Тываның булуң бүрүзүнде чок шйин деп дидими-биле чугаалап болур бис. Үш-ле куплет ол ырның биражанн киирштериниске-зе. ук шүлүктүң. ук ырның кужу бистиң сеткиливисти чыпра соп. бүрүн чагырып аптар:

Чаа-Хөлдүң агымы дег.
өткүт ырлар
Салгын-сырын аайы-биле
күттүлүп тур.
Амырактың арнын көрүп
үнүн дыңнап,
Айдың дүнну эрттирерге
магадаңчыын!

Баштайгы базым. ыладгын угаан-сагыштың чаражының дээди оранны —чечен чогаалче баштайгы базым белен эвес болбойн аан! Ынчангаш аныяк шүлүкчүнүң чыындызында чевен эрбеннери. харын-даа чаңгыс-ла бодалды аңгы-аңгы шүлүктерге каш удаа барымдаа чокка катаптап турарын. оон бөйтыгай натуралисмниң чамдык уржуктарынга («Эзирик эр алейтин чорe») ааны каап турарын канчаап өршээр боор. Оон-биле черглеиптир тыва шүлүк чогаалының баштайгы чылдарынга колдап турган четпес чүүл—өршээлйерлдин. хейде магадаашкын. мактаашкынның («Амыдырал магалыг-дыр») аспаанта аныяк шүлүкчүнүң алзып турары-дыр.

Амыдыралда, совет боттуг чүүлде чараш-чаагай. онзагай чүүлдерни. бүдүш-шынарны билдиниг, чогаалчы ёзу-биле дилеп тып, чогаадылганың мергежилин биле берген хирезиндеде. Моңгуш Өлчей-оол чамдык бодалдарны шүлүктеринге ынчаалдырзын-на «бөжүрүп», харын-даа ол-ла хевээрзин дужуруп бижип турар дизе. чалыг чок. Чижээ:

«Кара бажым бүүрүл ындыр
Кажарда-даа. чүрээм чалыы»
(«Амыдырал магалыг-дыр»).
«Чүгле бүүрүл. калчаа бажым
эскерген сен.
Чүрээм чалыы. Шенеп-даа көр:
үлежил?».
(«Кырыырым чок»).

А Моңгуш Өлчей-оолдуң чамдык шүлүктеринде бодалдар өскелерниң чогаалдарындан үлегерлээшкинге база-ла алзыгылашкан. Шаанда, кошкун амыдыралдың үезинде. шевер кадайлардан чамдык чевен кадайлар маңык дилеп, быжып ап турган-на харын. Ындыг-даа болза шүлүк чогаалынга (черле ынчаш кандыг-даа чогаалга) маңык сүрбес ужурлуг болгу дег.

Чевен. эрбеннерни. катаптаашкыннарны. алгаг-йөрээшкиннерни. натуралистиг бодалдарның уржуктарын маңаа илергейлеп чугаалап турар ужуру болза. аныяк шүлүкчү М. Өлчей-оолдуң чогаадылга ажылынга чүгле чаа-чаа чаагай-чараш чедиишкиннерни күзээр сорулгалыг бис.

А. БЕГЗИ.

АМЕРИКАН ӨЛҮРҮКЧҮ

(Кырган вьетнамның дыңнадыы)

Богда-бурган өршээзинем,
Мону мен-не сегледедим.
Өлүрүкчү американ
Өчүп орда бижип кагдым.
— Далай ындыы ырак черге
Вашингтонну камгалаар дээш,
Бажым ажыр чепсегленгеш,
Таваар ужуп чедип келдим.
Ымыраалар таар кылдыр
Сыңыйландыр семирти чип,
Ыштыг, хейлиг бомбаларны
Шывалап каап чорул турдум.
Богда-бурган өршээзинем,
Мону мен-не сегледедим.
Өлүрүкчү американ
Өчүп орда бижип кагдым.
— Ава, чаштың, чаңнуктерниң
Ыы-сыызын дыңнавайн.
Ындын алып, өжээн тарып,
Аңгы чуртту хоозурадып,
Чалыы кыстар чараш шагын
Салба базып чорумда-ла,
Ыят билбес ханныг оруум
Ракета ара үстү...
Бужар букту алыр ыяшка
Чайлыңнадыр азып каар мен.
Чаңнырга-даа өршээвес мен,
Бурганынга өршээткей-ле!

Ал. ДАРЖАА.

ТӨРЭЭН ЧЕРИМДЕ

ӨӨРЛЕШ ШҮЛҮКТЕР

ЫНАКШЫЛ

Үр-ле болгаш чаным келдим.
Үруг турар соок кыш эрти.
Чалыы мен дег дүлгээзиниң
Частың айы тоңуп бар чор.
Мүргү долгаа. маастар адар
Чулук ойу кадын туру.
Мугур хемни каазын көрүп.
Чурттаалгамны бодап чор мен.
Ол-бо чүктен бора хектер
Үнүн алчып эткилей-дир.
Оранымга ынакшылым —
Үнген хүнүң чалыы-даа.
Делегейни диптер сана
Дээскинип чорзумза-даа.
Төрел чонум—чалгын-чаңгам.
Төрээн черим — нагбас үнүм.

АВАМНЫҢ ЫРЫЗЫ

Арай чолдак дүрт-сыныг,
Адыжында хаваргыктыг
Каас торгу кетпейн чораан
Кадай кижи мээң авам.
Казырлы дег чалыы өйү
Кавайдыва чанынга эрткен
Бачым чылдар шылгалдазы —
Баштың дүгү көгерерген.
Ырак черлер кежип чораан.
мыдыннадып. сарыннадып.
Авайымның өпей ырын
Аялга дег дыңнап чордум.
Олүм билбес күштүг ырлар
Өпей ырдан дээзин алыр.
Амыдырал шыны сиңген
Авам ыры мөңге дириг.

КУДАГА

Куда дою кидин-түлүк
Куңдагалар сымыраашты.
Алгаал-йөрээл часкы хем дег.
Ала чайгаар күттүлүп тур.
Көлээ черге черле ындыг:
Хөөмей, ыры дойга киржир.
Дезиг аътты тудуп мунар
Дээктиг сарыг сыдым ышкаш.
Дүгдеткен кыс шырайында
Дүннүң часкыг шолбаны дег.
Кеди күзел. аас-кежик
Хереддениш турар чорду.
Буве туткан оол. кыска
Бүдүү мону күзеп ордум.
Узун чурту алдаржыдар
Уруг. дарыы арбын болзун...

Моңгуш ДОРЖУ.

Көдээ оолдуң кожаң ыры

Эң-не херии чайлаг четкеш,
Эге часкаан чаным ора,
Эштиг-өөрлүг чорук кылган
Эмчи кыска дужуп келдим.
Уруг мени көрген дораан
Улуг тынгаш, куду көрдү.
Чажырбас мен, шынын сөглээйн
Чаңгыс көргеш, ынакшаан мен.
Шапкын сварыг Туруг аккан
Шаалаашка кады келгеш,
Сагыш-чүрээм албадалын
Чараш кыска сөглей кааптым.
Шаалааштың диңмидинден
Эрнин шимчээр болганы кай.
Эргим кыска ынаам сөглээр
Чазын-даа чок чорааны кай.
Айдыы улус манаар эвес,
Арлы берген, часкаам калдым
«Сагыжымны сөглевээнин
Шаалааштың бирүзү бе?»
«Четтирбейн баар эвес,
Чөөн барып сөглээр-дир» дээш
Эстеп маңнаам доруум-биле
Эртир халды бергеним кай.
Ыядынчал поптук сеткил
Ынаам мени бакка суккан
Ынакшылым сөглеп чадааш,
Ырап чоруй берганым кай.
Хараадаңчыын, хомуданчыын
Кажаап барган үзен боор мен
Чоңук кижи дыңнааш безин
Чөгенчиин деп электээр боор.
Чүрээм туткан уяүр кысты
Чүгле чаңгыс көрүксээр мен.
Ынак мен деп ийи сөстү
Ылап дидим сөглексээр мен.

Доңгак БЕГЗИ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ЧАА КИНОЛАР

„СТРЯПУХА"

Чемин үгбайн эгзи берген кызыл-тас далай ышкаш чалгып чыдар. Кубаньның ховузунда алдын күс дүжүп келген. Колхозчулар дүжүт ажаап алыышкынынче кидин дүлүк кирипкен. Бир колхозтуң хову бригадазынга топтуг повар тывылбастааш туруп бээр. Слива деп повар ирей барын бар. ынчалза-даа ол чем белеткээш. болган чок-ла дүзүн ажыдыр каай каантар. Ындыг кижиниң пашче чоокшулаткан херээ чок дээш хову дурлаандаа шүүт үндүр сывырып эгелээр. Ажынып хорадаан колхозчуларның холунга кирбейн баар дээш Слива (артист Е. Сорокин) бажының углаан черинче дезип халыптар. Оон орнунга ажылдаары-биле аныяк уруг Павлина Хуторная (артист С. Светличная) чедип келир. «Мосфильм» киностудиязының бүдүрүп үндүргени «Стряпуха» деп лириктиг кинокомедия шак ындыг кадрлар-биле эгелээр.

Драматург Анатолий Софроновтуң «Стряпуха» деп шиизи элээн үр үениң иштинде чурттуң дыка хөй театрларының сценаларынга үнүп келген. Ам оон шииги амыдыралы экранда эгелээни ол.

Чаа киноөуң кол маадыры казак уруг Павлина Хуторная. Кудаа дүшкен соонда үр-даа болбаанда оон ашаа сугга эндей бээр. Даштындан көөрге чылдар чылбас, ажылгыр. чараш Павлинаны үе чергези оолдарның сеткил-сагыжын ала чайгаар-да дүүреди бээр. Чоокта чаа шеригден халажып келген комбайнёр Степан Казанец (артист М. Савкин) база-ла ол уругга саналын кирип. ону кадай кылдыр ап алырын оралдажы бээр. Ынчалза-даа Павлинаны даштындан көөрге-ле ындыг кем чок. чогум чанынче чоокшулаан улусту чаа «шаптары» уруг болгап. Степан улуг калгак-биле бажыя орта хактырткаш. карак ажыт аткаарлаптар. Удавааңда ол чорук бүгү суурга дыргын тарай берген. Улус чугаазындан кулаа дыш чоруур дээш. Хуторная өске районче чоруткаш. аңаа барып поварлап ажылдай бергени ол. Чаа барган черинге «душтук» оолдар база-ла бо таваржып келирлер.

Удаваанда Степан база оон соондан сураглап чедип келир болгаш олар аразында эптежип алырлар. Фильмде киноөуң сураглыг артистери С. Филиппов, К. Сорокин. Л. Хитяева. Г. Юматов болгаш өскелер-даа ойнап турарлар.

„РОСАЛИЯНЫҢ ЧАГААЛАРЫ"

Чырык делегей кырында хөгжүлде четпээн. идамык түреңги черлер ам-даа кайы хөй. Ында чурттап турар кижилер хүн бүрүнүң аар берге ажылын кылып чүгле бай кижилерге бараан болуп холечиктээрниден өске чүнү-даа көрбейн турарлар. Ындыг хожудаңгай бир суурнуң амыдырал-чурттаалгазының дугайын көргүскен «Росалияның чагаалары» деп киночурукту Мексиканың «Буэно» деп студиязы кылып үндүрген.

Даглар аразында Сан-Мартин дээр бичии сууржугаштың чурттакчыларындан президенттиң адынга чагаалар кээр. Оларның авторлары ол суурга школа тударын дилеп. уругларны аңаа өөредир дугайында айтырыг тургускаңнар. Дилеглерниң хөңү кончуг боорга президент Сан-Мартинче школа тудуушкунун удуртуп чорудары-биле чаң чаа университет доосканн архитектор Гийермону чорудар.

Аныяк оол Сан-Мартинге чедип келгеш. президентиге барып турган эңмежок саңныг чагааларны ында чурттап, ажылдап турар башкы уруг Росалия Муньос чааскаан бижип турганын билип алыр. Оон өске ол суурда чаңгыс-даа бижик билир кижи чок.

Бир дугаарында-ла школаны кайда тударыл деп айтырыг тургустунуп келир. Сан-Мартинниң кожайы Сезар тудуг кылыр участок-даа. акша херекги-даа бербес мен дээш келген архитекторну дедир чорудар деп баар. Сезарның ол шиитпиринге хамык улус удурланып үнер. Ядыылар боттарында бар-ла өнчүзүнүң шуптузун школа тудуунга киириштирер дээш архитекторга эккеп бээрлер. Чүгле чаңгыс ап бай кижи Сезар чүнү-даа бербес. Ашааның ындыг харамындан ырмазы сынгаш, оон кадайы Маргарита суурдан карак ажыт чоруптар. Бир эвес Сезар школа тудар участокту, аңгылап бербес болгаш акша-биле дузалавас болза, ол кажан-даа ээп келбес мен дээр.

Харам кажар Сезар кезек бодангаш, дужуп бээр ужурга таваржыр: участокту алыңар. тудугга ажылдаар улусту. аңаа чарыгдаар акшаны база берейн дээш чедип келир. Мурнунда школа деп сөстү дыңнаар безин хөңнү чок турган байны ынчаар дузалажыр кылдыр албадапкан-нар.

РАЙОННАРНЫҢ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ БОТ ТЫВЫНГЫР УРАН ЧҮҮЛ КОЛЛЕКТИВТЕРИНИҢ КОНЦЕРТ КӨРГҮЗЕРИНИҢ ОТЧЕТ ГРАФИГИ				
Район	Болур чери.	Көргүзер үези	Болур чери.	Көргүзер үези
1. Улуг-Хем	Чадаана.	август 14-те	Кызыл	май 29-та
2. Чөөн-Хемчик	Таалы.	август 7-де	—»—	июнь 5-те
3. Бии-Хем	Бай-Хаак.	июль 31-де	—»—	июнь 19-та
4. Барыын-Хемчик	Чадаана.	июль 24-те	—»—	июнь 26-да
5. Тожу	Доора-Хем.	июль 17-де	—»—	июль 3-те
6. Эрзин	Самагалдай.	май 29-та	—»—	июль 10-да
7. Таңды	Туран.	июнь 5-те	—»—	июль 17-де
8. Бай-Тайга	Кызыл-Мажалык.	июнь 12-де	—»—	июль 24-те
9. Каа-Хем	Шагаан-Арыг.	июнь 19-та	—»—	июль 31-де
10. Өвүр	Самагалдай.	июнь 26-да	—»—	август 7-де
11. Кызыл	Шагаан-Арыг.	июль 3-те	—»—	август 14-те
12. Тес-Хем	Хандагайты.	июль 10-да	—»—	август 21-де

Кызылга районнарның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң концерттери культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паркында Ногаан театрынга хүндүскүнүн 2 шактан эгелээр.

КИНО

ИЮНЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киночыынды 9.40. «Тобаго ууланыышкынның эскертип тур» 11.15. 1. 2.45. 4.30. 6.15. 8. 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 9.15. «Шугумналчак рейс» 10.15. 11.15. «Демир думаалай» (1-ги. 2-ги сериялары) 1.10. 9. «Шербургтуң хол чайгыыңчыгаштары» 4.15. 7.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10. «Шаашкак» 11. 1. «Хүнну көрүп тур мен» 3.15. 5.15. 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Гераклдың эрес чоруу» 11. 1. 9. «Вернер Хольттуң ужуралы» 3. 6 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Эдельвейстерниң чечектелип турар черинде» 11. 1. 3. 5. 7. 9 шактарда.

ИЮНЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Караа көрүнкчүнүң оруулуу» 9.40. 11.20. 1. «Стряпуха» 2.40. 4.20. 6. 7.40. 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тобаго ууланыышкынның эскертип тур» 1.15. 3.15. 7.10. 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ужуп чоруур корабль» 11. 1. «Шербургтуң хол чайгыыңчыгаштары» 3. 5.30. 7.30. 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бир чайыктаашкынның төөгүзү» 11. 3. «Ыяш эрелер» 5. 7. 9 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Вернер Хольттуң ужуралы» (1-ги. 2-ги сериялары) 5. 9 шактарда.

ПАССАЖИРЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

Кызылдың пассажирлер автоажыл-агый чери КЫЗЫЛ — ЧЕДЕР КУРОРТУ — «ТИИЛЕЛГЕ» СОВХОЗТУҢ аразынга автобус шимчээшкининиң чаа маршрудун ажыткан.

Автобус Кызылдан эртенгиниң 9 шак 30 минута турда үнер. «Тиилелге» совхозтан 11 шак 15 минута турда дедир чоруур.

АДМИНИСТРАЦИЯ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ Адрези: Кызыл. Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63 редакторнуң оралакчыларының 35-24. 25-38. харыысалгалыг секретарының 23-35. партийжи амыдырал килдизиниң 23-54 агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13. көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47. үлегүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27. эштиг информация килдизиниң 20-60. бухгалтерияның 31-75. корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаңза 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—00650

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген.

1966 ч. ИЮНЬ 7 ВТОРНИК № 133 (6464).

Өртээ 2 көп.

СЭКП-ниң төлээлери Москвада чанып келген

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев баштаан СЭКП-ниң төлээлери Чехословакияның Коммунистиг партиязының XIII съездизиниң ажылынга киржип чорааш, июнь 5-те Прагадан Москвада чанып келген. Төлээлерниң составы болза: СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, Украинаның КП ТК-зының бирги секретары П. Е. Шелест, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, Белоруссияның КП ТК-зының бирги секретары П. М. Машеров болгаш өскелер-даа.

Внуково аэродромга төлээлерни эштер Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, В. В. Гришин, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков болгаш өскелер-даа уткуп алган.

(СЭТА).

МАРП-тың XV съездизинче СЭКП-ниң төлээлери үнүпкен

Моолдуң Араттың революстуг партиязының Төп Комитединиң чалааны ёзугаар СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Шелепин баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери МАРП-тың XV съездизиниң ажылынга киржири-биле июнь 5-те Москвадан Улан-Баторже үнүпкен.

(СЭТА).

Пленумнуң шиитпирлери—бистиң кылажывыстың программазы

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының оруунга база бир шиитпирлеже чогуур айтырыгны чугаалажып көрген СЭКП ТК-ның бо чылдагы май Пленуму болуп эртип турган хүннерде Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери — механизаторлар, тускай эртемниглер, колхозчулар часкы хову ажылдарынга эрес-маадырлыг чорууну көргүскеннер. Каа-Хемниң кодээ ажыл-ишчилери бо чылын пландан ажыр 2 муң 400 тонна тарааны бээр деп хүлээлгени алган болгаш ону күүседип шыдаарын көргүскеннер. Часкы тарылга кажандаа артык организастыг эрткен. Ылаңгыя «Тэпледге», «Октябрь-30 чылы», «Ленинчи орук» болгаш Ленин аттыг колхозтарның механизаторлары онза эки ажылдаан. Ол болза хүн бүрүзүнде бүдүн чартыкпйн нормазы күүседип турган механизаторлар эштер Яковлев, Круглов, Оюн Сергей олар-дыр, ол болза трактористер Данчай Даваалай, Хураган-оол, Крицын, Варламов, Коровин, Бурдаков, Опчу-оол болгаш өскелер-даа-дыр.

Бо чазын биске кол онза чүве болза, ажылдап турган барык 500 трактористерниң 80 хуузу ажыл нормаларын ажыр күүседип турган болгаш техниктиг база организастыг чылдагааннар-биле тракторларның анаа турары чок болган. «Ленинчи орук», «Коммунизмче орук», «Октябрь 30 чылы» колхозтарда партия организацияларының ховунуң ажыл-ишчилериниң социалистиг чарыжын оперативтиг удуртуп турганын демдеглээр херек. Чижээлээрге, партия организациялары ховунуң ажыл-ишчилерниң социалистиг чарыжын оперативтиг удуртуп турганын демдеглээр херек. Чижээлээрге партия организациязының секретарызы эш Прончатов ажылдап турар «Коммунизмче орук» колхозка чажылганың баштайгы хүннеринде шуудап шыдахандырарынга четпестер база тургулаан. Агитбригада четпес ажылдаан, классификацияның ажылдакчылары ховууже үнмээннер.

Эрткен чыл-биле биске ылгалдыг болган чүве болза бо чылын эрте чажар тарааларның кол нуруузун чайын болгаш күзүн андарган черлерге тарааны болур. Хөрзүннү ажылдапге. «Октябрь 14 чылы» колхозка агротехниканы үреп турган чүүлдер бар. Агроном Дулуушей биле бригадир Самароков тарылга мурнунуң ажылдап кылыышкыны чокка тарааны чаштырып тургулаан. Чугле бүдүрүлге эргелелиниң тускай эртемниглери киржи бээрге, ол чорукту соксаткан. «Совет Тыва» совхозка кучылдың дужулунге 13000 гектар черниң чайгы андарылгазын чорудары болур. Сөөлгү хүннерде ол талазы-биле ажыл элээн калбарган. Ленин аттыг, «Коммунизмче орук», «Бурунгаар» колхозтарның механизаторлары андарылганы бедик темпилиг чорудуп турарлар. Букуруазаны, картофельди, ногааларны ча-

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙНИ—ЧАЙГЫ АЖААЛДАЖЕ!

вайн турган болза, оон удатпаанда байдалды оперативтии-биле эткеш, механизаторларның аразынга тайылбыр ажылын чорудуп, чарыштың негелделерин таныштырып көөрге, байдал дораан чазалы берген.

Колхозтарның партия организациялары ховунуң ажыл-ишчилериниң культура-амыдырал талазы-биле багай эвес хандырган. Участок бүрүзүнде хову турлагларын чугайлаан, будаан, көскү агитация-биле шимээн. Нити чурттакчы бажыңнарынга орунарны салган, чунар бажыңнар-биле хандырган, аъш-чем шынарлыг турган болгаш культурлуг дыштаарынга солуннар, журналдар, ойнаар чүүлдер бар турган. Районнуң культура бажыңының агитбригадазы шөлдерге база баргылаан.

Ындыг болзажок ховунуң ажыл-ишчилерин культура талазы-биле кырырының шынарынче бо чылын кажандаа артык кичээнгейни ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглер болгаш механизаторлар салып турганын айтыр херек. Шык базырыышкынының агротехниктиг кыска хуусаада чорутканы. Хөрзүннү десказәрин калбаа-биле нептереткен. Чажарының нормазын болгаш ханызын шөлдерниң байы-биле ылгалдыр кылып тургулаан.

Бо чылын бир-ле дугаар минералдыг чемишкилигеже кичээнгейни салган болгаш ылаңгыя күзүн чашкан көк-тарааны шупузун аммиак селитразы-биле немей чемишчиткен. Кызыл-Тасты, кырлыг-караны борбаандылаан суперфосфат-биле болгаш аммиак селитразы-биле кады тарырын калбаа-биле нептереткен.

Оон-биле кады биске ышкындырыглар база тургулаан. Чижээлээр-куруузаны тарырын тараа сеялкалары-биле чогуур ханызын сагывайн чорупкан.

Эрткен чылдарның дуржулгазындан алырга, Каа-Хемниң байдалынга хөрзүннү десиилээри дужутке эки салдарлыг болуп турар. Ындыг турбуже Ленин аттыг, «Коммунизмче орук» колхозтарга ону барымдаалавайн барган, сөөлүреди ол ышкындырыгны эткен.

Амгы үеде районнуң ажыл-агыйларында бүгү тараа культураларының чажылгазы төнген. Оон-биле дужут дээш тулчуушкунуң бирги чадазы доозулган. Ынчаарга чогуур өйүнде тарып алыры—ол ам-даа эвээш деп чүве билдингир. Ону өстүрүп алыр болгай, ол талазы-биле мурнувуста улуг ажыл туруп турар. Бисте бир улуг сорулга—июньнуң 15-ке чедир хуусаа иштинде кеңирыын ажаап өстүрер талазы-биле могаг чок ажылдаары — тараажыларның бирги черлениң сорулгазы болур, оларны бок үнүштерден арыглап, эки өстүрер.

Бо хүннерде механизаторлар хову ажылдарындан хостуг үелерин комбайннарны болгаш сиген кезер техниканы септээринче углап турарлар. Ол техниканы септээриниң план-графиги ам-даа четче кылдынмаан. Машиналарның, ылаңгыя комбайннарның үрелишкиннерин тывар ажыл долузу-биле чоруттунмаан. Комбайннарның, өске-даа техниканың септелгезинге хамааржыр артык кезектерниң четпези база илереп турар. «Сельхозтехниканың» район килдизиниң удуртукчулары (эргелекчизи эш Дмитриев, кол инженер эш Зиненко) бо талазы-биле кошкак ажылдап турар. Бо четпестерни партия райкому болгаш бүдүрүлге эргелели билир болгаш оларны чок кылыры-биле эргежок чугула хемчеглерни ап эгелээн.

Районнуң ажыл-агыйларында партия эге организациялары дужут дээш демиселдиң бирги чадазында чедип алдынган чүүлдерни улам быжыглаарын оралдажып турар. Ынчангаш масса-политиктиг болгаш организастыг ажылдың деңнелин улам бедик көдүрер, социалистиг чарышты улам калбартыр болгаш ону ёзулуг-ла чогаадыкчы болдурар.

Бо бүгү хемчеглер болза күрүнеге 15 муң тонна тарааны садар талазы-биле план-чагыгны чедиишкинниг күүседир, мал ажылынга быжыг чем-суурну тургузар арганы бээр.

Оон-биле кады СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен Пленумунуң шиитпирлерин таныжар ажыл районда калбарган болгаш тараага чайгы суггарылганы 1850 хире гектар черге чорудар бүгү хемчеглерни алырлар. Ол сорулга-биле суггарыкчыларның саның четчелээр дээш ажылды чорудар апаар бис, чүге дээрге 100 ажыг суггарыкчы херек турда, бисте чоокка чедир чүгле 30 кижи ажылдап турган.

Беш чылдың баштайгы чылында районга бедик дужутту алыр дээш демиселге чедиишкинниг болур талазы-биле бүгү аргалар бисте бар.

Н. ФЕДОРОВ,
СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары.

Суггарылга

Республиканың чамдык районнарында тарылга мурнунуң суггарылгазының планы канчаар күүсеттингениниң база тарылга соондагы чайгы суггарылганың канчаар чорup турарын июнь 1-ниң медээзи-биле көргүзерге мындыг (хуу-биле):

Районнар	Тарылга мурнунуң суггарылгазы	Чайгы суггарылга
Чөөн-Хемчик	116.2	
Барыын-Хемчик	101.9	
Улуг-Хем	69.4	
Бай-Тайга	62.2	
Таңды	13.1	16.7
Өвүр	—	41.1

Моон өске районнарга тарылга мурнунуң суггарылгазы чоруттунмаан. Ылаңгыя Каа-Хем район 1370 ганы, Тес-Хем 600 ганы суггарар планныг тургаш, суггарылга чорутпаан.

Республикага ниитизи-биле тарылга мурнунда 23700 ганы суггарар тургаш, 16107 гаңы суггарган, азы план 68.0 хуу күүсеттинген. Чайгы суггарылганы 46600 гага чорудар дээн болза, ам 1571 га суггартынган, азы план чүгле 3,4 хуу күүсеттинген. Бо дээрге чүгле Өвүр, Таңды районнарның күүсеткен хуузу-дур, оон өске районнар чайгы суггарылганы чорутпаан. Часкы суггарылганы Чөөн-Хемчик район 5217 гага чорудуп, эң хөй черни суггарган, ооң дараазында Барыын-Хемчик — 4764 гаңы, Улуг-Хем—3141 гаңы суггарган. Совхозтардан «Барлык», «Сут-Хөл», «Тээли» хөй черни суггарганнар.

Көгерип үнүп келген

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери тараа культураларының тарылгазын дооскаш, га бүрүзүнден 17—18 центнер дужутту өстүрүп алыры-биле ам суггарылгаже кол күштү угландырган.

Совхозтуң Инек-Даш, Көк-Эл, Ак-Аксы болгаш Ишкиннер аразында 7 звено 30 кижи суггарылганы эки чорудуп, 1000 га тарааны суггарган. Сат Баазаңның удурткан 4 кижилиг звено 220 гаңы суггарып, суггарыкчыларның мурнуку одуруунда ажылдап турарлар. Ол ышкаш Ооржак Сарыг-оолдуң, Ооржак Сыын-оолдуң звенолары база эки ажылдап турар.

Совхозтуң баштайгы тараан тараазы бир дески көгерип үнүп келген, ам ийиги суггарылганы чорудары-биле белеткелди эгелээн.

Чоннуң улуг идегели

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш Салчак Калбакхорекович Тока ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединге соңгулда талазы-биле Кызылдың № 409 соңгулда округундан депутаттың кандидады. Эш С. К. Токаны боттарының кандидады кылдыр Кызылдың автосептелге заводунуң, республика типографиязының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының, Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозунуң колхозчуларының ниити хуралдары депшиткен болгаш соңгулда комиссиязы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының депутадының кандидадынга бүрүткээн.

Соңгукчулар-биле кандидаттың ужуражышкын хуралдары политиктиг болгаш күш-ажылчы байдалда эртип турар. Эш С. К. Тока соңгукчулары-биле Кызыл хоорайга, Бии-Хем, Бай-Тайга, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарга эрттиргилээн. Июньнуң баштайгы хүннеринде Эрзин, Тес-Хем районнарның соңгукчулары-биле ужурашкан. Тес-Хем районнуң төвү — Самагалдай суурнуң ногаан театрынга болган ужуражышкын хуралынга СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары эш Дажы. Эрзин суурга болган хуралга СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары эш Биче олар ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага белеткел ажылдары бедик деңнелде чоруттунуп турарын, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларын, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнарның ажылчы чоннарының бедик көдүрлүүшкүнде ажылдап турарын демдеглээннер. Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидады дээш бадылаашкынының бээринче соңгукчуларны ужуражышкын хуралдарының киржикчилери кыйгырган.

Хуралдарга санал берген улус кандидадынга чагыглар ны берип, ажыл-агый талазы-биле планныг сорулгаларны хуусааларында күүседирин хүлээнип турганнар. Тес-Хемниң соңгукчулары Самагалдай суурга районнуң культура бажыңының тудуунга дузаа көргүзерин эш С. К. Токадан дилээн болгаш «Чодураа» колхозтуң сүт-бараан фермазының эргелекчизи эш Алдын-Херел сүт саалдазының чартык чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүседир дээш ферманың ажылдакчыларының ажылдап турарын хуралга бүзүреткен. Эрзин суурга болган ужуражышкынга санал берген соңгукчулар районга нефть базазы, сүт хүлээп алыр чер тургузар дугайында чугула чагыгларны берген. «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы эш Шойжун санал бергеш, колхоз тараа культураларын чажарын, кукуруза, картофель олуртулгазын дооскаңын, ам немелде мал чеми культураларының тарылгазын үргүлчүлеп турарын чугаалаан. Транспорт, эмнелге ажылын экижидер, мал азыгларын узуткаар талазы-биле хемчеглер алыр дугайында чагыгларны кандидадынга берген.

Эш Б. П. Бещев-биле ужуражыышкын

КЫЗЫЛ, июнь 5. Красноярскиниң № 16 соңгулда округунуң талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге депутаттың кандидады — СЭКП Төп Комитединиң кежигүнү, ССР Эвилелиниң Орук харылзаа министри **Борис Павлович Бещев-биле** ужуражыр дээш найысылалдың болгаш районнарның соңгулда округтарының төлээлекчилери, ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар, эртемниг, культураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол ажылдакчылары Күрүнениң хөгжүм-шии театрын чык долдур чыглып келген.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **М. К. Мендуме** ужуражыышкын хуралын ажыткан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюрозун хуралдың хүндүлүг президиумунга дыңмыгтыг адыш часкаашкыны-биле соңгаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда белеткелиниң чорup турарының дугайында СЭКП-ниң Тыва область Комитединиң секретары **К. С. Шойгу** илеткел кылган.

Бүзүреттирген кижи — республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында радио дамчыдылгазының болгаш телевидениениң талазы-биле комитеттиң даргазы эш **Шииринпей**, Комплекстиг экспедицияның начальниги **Корж**, Күрүнениң башкы институдунуң башкызы эш **Даргат**, «Тыва кобальт» комбинаттың химия лабораториязының начальниги эш **Шимит**, № 3 АТА-ның автомашиналар ажыглалының начальниги эш **Казанцев**, «Кызыл тудугчуң» тудуг эргелелиниң парткомунуң секретары эш **Коганков** олар чурттуң эрге-чагыргазының дээди органынга боттарының кандидады, партияның болгаш чоннуң шынчы оглу, дуржулгалыг болгаш ажыл-ишчи удуртукчу Борис Павлович Бещевтиң дугайында чылыг сөстерни чугаалааннар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулданың хүнү—июнь 12-де — соңгукчулар боттарының бадылаашкынын эш Б. П. Бещев дээш чаңгыс эп-сеткилдиг бээр дээрзинге чүве чугаалаан ол кижилер быжыг бүзүрелин илергейлээн.

Оон соонда, чыылганнарга чылыы-биле уткуттурган **Б. П. Бещев** чүве чугаалаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга ону боттарының кандидады кылдыр депшиткеш, анаа көргүскен бедик идегел, бүзүрел дээш бүгү соңгукчуларга чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинин ол илергейлээн.

— Силерниң бедик бүзүрелиңерни бистиң ленинчи партиявыска, ооң ТК-зынга чүмү-биле хамаарыштырып тур мен. Ынчангаш бодумнуң бүгү күжүмнү совет улуска, коммунизмниң херээнге, партияның политиказын, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга бараан болдурарымны Тыва АССР-ниң улузунга бүзүретпишаан, маңаа санал берген эштерниң тургускан айтырыгларын, кылган дилеглерин чогуур черлерниң мурнунга тургузуп-даа тургаш, бодумнуң таламдандаа шыдаар аргазы-биле күүседир апаарымны силерниң мурнуңарга айыткап көрейн — деп, Борис Павлович чугаалаан.

Амгы соңгулда политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүннүң байдалында эртер. Бүгү совет улус партияның XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар деп чаагай сорулганы удуртулга болдурган чаңгыс эп-сеткилдиг, сорук кирген ажылдап турар. Акы-дунма совет республикалар, оларның аразында Тыва автономнуг республика улам-на хөгжүп, хүн келген санында-ла чечектелип орар. Совет Эвилели индустриалдыг улуг күрүне. Күчүлүг, сайзыраңгай экономикалыг болгаш кедээ ажыл-агыйлыг, мурнакчы эртемниг болгаш культуралыг чурт-тур. Маадырлыг совет улус, хөй национальдыг акы-дунма улус, социализмни төөгүде бир-ле дугаарында тургускаш, ам коммунистиг ниитилелди чедиишкинниг тургузуп турар. Ол дээрге Ленинниң партиязының мерген угаанныг удуртулгазының ачызы-дыр, партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эвиниң күжү-дүр.

Совет Тыва удавас бодунуң 22 чылын демдеглээр. Силерниң республиканарга социал-экономиктиг улуг өскерлиишкиннер, чаартылгалар болган. Шаанда кошкун чораан чурттуң улустары хөй национальдыг совет өг-бүлеге киргеш, экономиканың болгаш культураның талазынга, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын бедидеринге сеткил өөрүнчүг, магалыг улуг чедиишкиннерни чедип алган-дыр. Ол дээрге Ленинниң партиязының национал политиказының ачызы-дыр. Республикада мал болгаш чер ажылы чедиишкинниг хөгжүп, школа, эмнелге, чуртталга, культура-амыдырал, бүдүрүлге тудуу хайныышкынныг чорup турар-дыр.

Чаа беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларын Тываның мурнунга калбак, алызындан магалыг чаагай перспективаларны ажыдып турар. Оон аңгыртыннес бойдус байлактары коммунизмниң херээнге, чонга бараан болуп, калбаа-биле ажыглаттынып турар апаар. «Тыва кобальт» комбинаттың тудуу доостур. Улус ажыл-агыйынга чугула ужур-дузалыг шак ол бойдус байлаа онзагай бедик шынарлыы-биле ылгалып турар. Ол бүдүрүлге чуртта кол черлериниң бирээзи болур. Оон эртеки үнези база чиик болур. Ынчангаш комбинат тудуунуң темпилерин дүргеледири, ону ажыглалга дүрген-не кииррери—тудугжуларның кол сорулгазы-дыр.

Тыва — бойдустуң байлактарының ам-даа ажыттынмаан үүжези-дир, чурттуң өңнүг металлдарының эртинези, үүжези-дир. Тыва оранның черинде черле кандыг байлак чок дээр! Ынчангаш геолог-шинчилел ажылдары улам калбарар, уламна хөй янзы байлактарны дилеп тывар, оларны бистиң чуртувустуң хөгжүлдезинге бараан болдурар. Тываның шак ол байлаанга бүгү чурт чоргаарланып турар.

Бистиң партиявыс болгаш Совет күрүне чон дугайында соксаал чок сагыш салып, ооң чаагай байдалын бедидер, чурттуң национал орулгазын көвүдедир, чуртталга болгаш культура-амыдырал тудуун улам калбартыр, чоннуң хандырылгазын экижидер дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар.

— Кедээ ажыл-агыйны күжениишкинниг хөгжүдер талазы-биле Төп Комитеттиң ажылдап кылганы болгаш партияның XXIII съездизиниң чүүлдүгзүнүп көргени чугула хемчеглерни уламчылавышаан, СЭКП ТК-ның май Пленуму черни үнелезини-биле экижидер, суггарылга, кургадылга системаларын тудар, кедээ ажыл-агый культураларының бедик болгаш туруштуг дужуттерин алыр дээш өске-даа хемчеглерни чорудар талазы-биле калбак программаны телевилээн. Ол чугула сорулганы күүседир дээш силерниң республиканың ажыл-ишчилери база чогуур хемчеглерни ап, беш чылдың баштайгы чылында-ла бедик дужут дээш демиселди калбартып турар-дыр—деп эш Б. П. Бещев чугаалаан.

Мурнакчы совет эртемниң болгаш техниканың улам ыңайгы хөгжүлдезинге, мурнакчы дуржулгага, эртем-техниканың чаа-чаа ажыдыышкыннарынга үндезилээш, чаа беш чылда үлетпүр, кедээ ажыл-агый бедик темпилер-биле хөгжүүр, чоннуң амыдырал-чуртталгазының материалдыг болгаш культурлуг деңнели улам бедиир. Совет чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзү кажангызындан-даа артык быжыгар. Ада-чурттуң делегейге ат-алдары улам өзер, акы-дунма социалистиг чурттарның дем кадылгазы улам калбарып, сайзыраар.

Эш Бещев бодунуң чугаазының түңнелинде Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиказын, делегейниң амгы байдалын допчулап чугаалаан.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ЧУРУНТА: депутатка кандидат эш Б. П. Бещев ужуражышкынга чүве чугаалап тур.

Фото Г. Сиротининниң.

Чартык чылдыын доозупкан

Кызылдың № 3 автоажыл-агыйының чолаачылары, септекчилери болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга чедиишкинниг ужуражыр сорулга-биле чартык чылдың планныг даалгазын июнь 12-ге чедир доозарын хүлээнгеш, социалистиг чарышты дээштии-биле организастааннар.

Автоажыл-агыйның коллективи июнь 1-де чүъш сөөртүрүнүң планын 111,2 хуу күүсеткеш, даалгадан ажыр 6600 тонна чүъкту сөөрткеннер. Оон-биле кады тонна-километр талазы-биле онаалга 111,9 хуу күүсеттинген. АТА-ның чолаачыларының мурнуку одуруунда — беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле хүлээлге алган эгелекчилер болур Василий Жбановтуң, Иван Фреленконуң бригадалары чорup турар.

М. А. Шолоховтуң өөрүп четтириишкини

ТОКИО. (ПМА-ның корреспондентинден). Сураглыг совет чогаалчы М. А. Шолохов Польша улус республиказының Японияга чорутканы «Золотой колос» деп чечен чогаал конкурузунуң лауреаты болган. Япон чогаалчылар Ассоциациязының чалааны ёзугаар М. А. Шолохов чоокта чаа Японияга аалдап чораан. Конкурс дөрт чыл үргүлчүлеп турар. Шолохов «Золотой колос» деп конкурстуң бирги даштыкы лауреаты болган.

Ону дыңнааш, М. А. Шолоховтуң чугаалааны болза: «Мээң поляк номчукчуларымга, менээ «Золотой колостуң» шаңналын тывысканы дээш чүрээмниң ханызындан өөрүп четтиргенимни илергейлеп тур мен.

Силерниң М. А. ШОЛОХОВ».

Соңгулда хүнүнге белен

Каа-Хем районнуң Суг-Бажы суурунда соңгулда участогунда белеткел ажылдары доозулган. Соңгукчуларның даңзызын хынап белеткээн, бадылаашкын бээр черни дериг кылган, соңгулдага хамаарышкан лозуң, плакаттар-биле агитпункт шиметтинген.

Участок соңгулда комиссиязы хуралын кылгаш, соңгулда хүнүнде тус-тус кежигүннерниң күүседир ажылының планын кылып, дугуржуп алган. Чиңге-Дагда, Чеди-Пашта, Шонатыда, Дөргүнде, Хая-Бажында, Баян-Колда, Теректигде ажылдап турар ажылчыннарны соңгулда хүнүнде соңгулда участогунга келдирер 3 машинаны «Совет Тыва» совхозтуң дирекциязы тускайлап белеткээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнү—июнь 12-ни Суг-Бажы суурга байырлалдың хүнү кылдыр эрттирерин совхозтуң партия организациязы, кедээ Совет планнаан. Соңгулда хүнүнде 32 метр хүрежир, 5 километр черге чадаг-терге-биле маргылдаа болур болгаш хол бөмбүгүнүң уш командазы ойнаар. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң көргүзүглери болгулаар. Культура-массалыг ажылдарны организастап чорудар тускай комиссия база тургустунган. Соңгулда хүнүнде магазиннер, столовая, автолавкалар ажылдаар болгаш ыраакта малчыннарга, бригадаларга, фермаларга аъш-чем болгаш үлетпүр бараанннары чедиртинер.

С. ОМЗААР.

Элбек сүт дээш

Кедээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге дужаарының чартык чыл планын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазының хүнүнге чедир доозар сорулганы ажыл-агый бүрүзү салып турар. Ынчалза-даа чамдык колхозтар, совхозтар ол даалгазын ам бедизин чедиишкинниг күүседип берген.

Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң ишчилери бирги чартык чылда күрүнеге 253 тонна сүт дужаар планын 257 тонна кылдыр күүсеткен. Ажыл-агыйның саанчыларының мурнуку одуруун Пичик Натпит-оол, Көк-кыс Саны ээлээн. Олар бир инекке онаашты 618-869 кг сүттү саап алганнар.

«Наймраа» совхозтуң Үрбүн фермазы сүттү бүдүрер болгаш садар талазы-биле мурнакчы болган. Ында Татьяна Навадитай биле Байлакта Очур эң эки саанчылар.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралче!

ЭКИ-ЛЕ ШИИТПИРЛЕР

Чазын кара левис кылдыр андарттынган чыткан Балгазын чоогунуң ховулары ам мырыңай өске шинчи кире берген: тараа культуралары демниин-биле кулакталып үнген, тараа шолун чингир ногаан өң-биле хелкериптен. Мын бо көрүш безин «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары чаа беш чылдың баштайгы чазын организастыг, дүрген темп-биле шынарлыг чоруткан дээрзин херечилеп турар.

«Агроном — хову ажылында кол командылакчы» деп, колхоз баштаар черниң бажыңының мурнунда стендинин бир булуңунда бижип каан болду. Специалист дугайында бо партийжи сөс бо колхозта ындыг хүндүткелге четкени-даа анаа эвес болгай. «Революцияның чалбыыжының» кол агроному, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты Ольга Павловна Чуева болгаш артельдиң өске-даа специалистери колхоз бүдүрүлгезинде боттарының туружун шын ээлеп, оларга даандырган ажыл-херек дээш чүткүлдүг, харыысалгалыг ажылдап турарлар.

— Бо хүннерде бисте ажыл-ла хөй — деп, партбюро секретары Гаврил Иванович Бакуров чугаалай-дыр. — XXIII съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин чонга таныштырары, амыдыралга боттандырары хүн бүрүнүң кол айтырыы, а оон аңгыда бистиң иштики солун айтырыгларывыс база хөй. Чижээ, Тывага эң баштайгы колхозтарның бирээзи — «Революцияның чалбыыжының» төөгүзүн бижиири. Оон ынай кол агрономувус Ольга Павловна мадаа ажылдаа-ла чээрби чыл боол турар...

Таңды районда бо хоочун колхоз тараалап болгаш алдар сураглыг берген. Агаар-бойдус талазы-биле берге тургулаан сөөлгү ийи-үш чылда безин бо артель бүгү республикада эң дээре дүжүттү өстүрүп ап келген. Мадаа кол агрономнуң улуг-хуузу аажок улуг дээрзин дорт чугаалаар херек. Кандаашкынныг берге чылдарда безин тараа болгаш өске-даа кодаа ажыл-агый культураларының туруштуг дээре дүжүлүн өстүрерин хандырып, механизаторларны, тараажыларны бо чугула херекче билдилиг «командылап» турар кол агроном СЭКП ТК-ның май Пленумунга холбаштыр кандыг бодалдыгыл. Чүнү планнап турарыл деп айтырыг солун болуру чугаажок.

— СЭКП ТК-ның Пленуму эки-ле шиитпирлер хүлээп алган-дыр — деп, Ольга Павловна чугаалай-дыр. — Боттандырары-биле Пленумнуң шиитпирлээн айтырыглары, төлевилээн хемчеглери кодаа ажыл-агый бүдүрүлгезиниң эң үндезин айтырыгларынга хамаарышкан. Шынап-ла кодаа ажыл-агый бүдүрүлгези, ылаңгыя чер ажылы ам үеде колдуунда-ла суг айтырыындан дыка хамаарылгалыг болуп турарын кым билбес боор: хөй күш үндүрүп турган тарып алган тарааларывыс кандаашкынныг чылдарда каракка көзүлдүр-ле черже дыгдынып кире бээр, а тараажылар суг болза аар дишкеш, чүгле өөрү, дээрже көргүлээр туру; тулаа-шалбаага алыскан, ажыглал чок чыдар эки черлерни чеже хаарил. Ам ол «халаптарга» удур улуг поход эгелээн. Оон ажыл-агый бүрүзү хөй чүүлдү алыр.

Тыва республикага суггаттыг чер ажылын калбартып болурунуң бүгү аргалары бар. А амдызында оон эвээш-ле кезээн ажыглап, харын-даа ону безин орта ажыглап шыдавайн турар бис. Мадаа бистиң «Революцияның чалбыыжы» колхоз база бүрүн хамааржыр — дээш, агроном тодаргай сан-түннерни алады.

Балгазында 800 ажыг гектар черни суггарып болур арга бар. Ол шолдерниң эрги ийи буталары барык шагда-ла кагдынган, кылганы база болуун — шаандагы хуу тараачыннар хол-биле казып үндүрген буталар. Баштай партияның XXIII съездизинге, оон соонда ТК-ның май Пленумунга суггаттыг чер ажылының дугайын чугулалап демдеглээн соолунде колхоз тарылгазының шолун өөренип көрүп, суггаттыг шолден чүнү ап болурун чижек-биле санап көрген. Бир эвес сес чүс ажыг гектар черни суггаргаш тарыыр болза, ортумак дүжүт, Пленумга демдеглээни ышкаш, 26—27 центнер деп алырга, колхозтуң сөөлгү ийи-үш чылда ап келген 12 центнер ортумак дүжүдүнге деңнээрге, ол шолге дүжүт ийи ажыг катап бедиир болгаш 12 муң центнер ажыг немелде тараны бээр.

Мурнунда суггаттыг черлерни чедир үнелевейн турганындан ол черлер барык кагдынган, суггарылга буталары үрелип, чамдыктары бүткен. Ынчангаш ам ол буталарны эде дерип, алгыдып эгелээн. Иштии бутаның дозун кылган. 13 км хуурттуг черни алгыдып аштаан. Ында бир грейдер ажылдап турар. Бутаның кылдынганының хирези-биле бо чылын 180 гектарда мал чеми культураларны суггаргаш тараан. арткан 200 гектар шолду чайгы андарылгада киирип турар. Ол шол Иштии бутаның арткан 8—10 километрин чедир кылыптарга база суггарылгалыг болур.

Кедээ бутаның тарылга шолу элээн делгем — 500 ажыг гектар. Ону кылырынга хөй ажыл болгаш күш негеттинер. Бутаның дозун кылыр, хөөлбек тургузар, унун барык чаартып казар. Моон уштуунда ол бутаны күске чедир кылгаш, оон шолун келир чылын ажыглаалга киирер. Ынчангаш тарылга шолунде суггартынып болур бүгү шол ынчаар ажыглаалга кирер. Оон аңгыда, буталар ажыглаалга кирген соолунде, бүгү шолду суг-биле бүрүн хандырбышаан, Балгазын суурну ногаанчыдарынга улуг ажыктыг болуп, ыяш болгаш өске-даа тарымал үнүштерни суг-биле хандырар.

Колхоз девискээринде 6000 гектар кончуг эки шолдун балгаш-тулаага алыскаш, ажыглал чок чыдарын Ольга Павловна сеткили хомудап чугаалады. Колхоз чүгле бодунуң күжү-биле ону кевирип аптарының аргазы чок. Бир эвес ол тулаа болгаш чадаг үнүштер ажедээн улуг шолду шингээдип аптар болза, аңгы тарылга шолундан ап турар дүжүттү, мал чемин бүрүн бербишаан, малга кончут эки одар-белчиир база үнер. Оон аңгыда, ол-ла бүгү черлер колхозту долгандыр, мырыңай чанында. Транспортка чарыгдал, бригадаларның кожеринге үе-шаг каш катап кызырлыр. Бо бүгү колхозка хөй немелде орулганы бээр болгаш тудаалыг черлерни кевиреринге үнген чарыгдалды дүрген дуглаар арганы бээр.

Колхозта мелиорация техниказы — грейдерлер, доңгелиг болгаш чадан үнүш кезикчилери дазыл турукчулары чок болганда бо айтырыгны шиитпирлээри берге. Ынчалзажок, колхоз баштаар чери республиканың суг ажыл-агый органнарының дузазынга улуу-биле идегеп турар. Ол черлерни кевирер дугайында айтырыг 1952—1953 чылдарда база көдүрлүп турган болгаш анаа тускай экспедиция ажылдап, төлевилел-смета документилерин ажылдап кылып турган. Ам ол ара соксаан ажылды уламчылап болурунуң аргазын республика организацияларны өөренип көөрү база күзенчиг.

Пленумнуң шиитпирлериниң кол утказы чүгле мелиорация айтырыы эвес, а анаа даянгаш база өске-даа агротехниктиг хемчеглерниң комплексизин калбаа-биле билдилиг ажыглап тургаш, кодаа ажыл-агый бүдүрүлгезин, ылаңгыя чер ажылын, оон иштинде тараа бүдүрерин улам дүрген хөгжүдерин хандырары болуп турар. Бо талазы-биле балгазынчылар бо чылын биче эвес ажылды кылганын демдеглээр херек. Колхоз ниитизи-биле 12000 гектар тарылгазын майның баштайгы чартыында бүрүн дооскан. Оон иштинде кол культура кызыл-тасты 7660 ганы (пландан 60 гектарны ажыр) тараан. Тарылганың нинти шынары эки болганындан бүгү тарылга бир дески эки үнүп эгелээн. Часкы хову ажылдарын механизаторлар ниитизи-биле эки чоруткан болгаш оларның иштинден К. Клаус, Т. Кудрявцев, М. Дапышпан, В. Бочага, Н. Козмин, Б. Дагба, А. Сергеев, Н. Калзан оларның бедик бүдүрүкчүлүг болгаш эки шынарлыг ажылдаанын онзалап демдеглээр херек.

Бедик дүжүттү алыр дээш, магадылаалдыг хемчеглерни алган. Колхозка эки дүжүттү берип болур деп шенеттинген «Харьковская» сортуң кызыл-тазын 1000 гектарга чашкан. Мурнундан тура эки түңнелди берип келген кызыл одуругтуг чажылганы 2100 гектарга чоруткан. 2000 гектарны хана карактадчак арга-биле чашкан. Чажылга мурнунда 107 тонна аммиактыг селитраны кызыл-тас шолунге, 60 тонна суперфосфатты кукуруза шолунге, 10 тонна хлорлуг калийни картофель шолунге тоткен. Ниитизи-биле 3000 тонна ириндн өдекти тарылга шолунде токкулээн. Ам «чалгынныг» оңнуктериви манап, 5000 гектар тарылга шолунге хаакчилерге болгаш бок үнүштерге удур химикаттарны самолёт-биле чаштырарынга белеткел ажылдарын чорудуп турар бис деп, кол агроном чугаалап турар.

Келир чылдың дүжүлү дээш сагыш салыышкын база эки темниде. Чайгы чер андарылгазының планы 3000 гектар, май 15-ке чедир оон 2000 ажыы чардынган, артканын июнь 10-га чедир доозар деп турар. Чайын андарар черлерже ириндн өдек тогерин кады чорудуп турар. Ам үеде үш автомашина, бир прицептиг трактор ол черлерже өдек сөөртүп турар.

— СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген балгазынчы тараажылар күш-ажылчы холдарын бичии-даа кошкаш кылбайн ажылдап турар. Бедик дүжүттү алыр дээш ап чоруткан хемчеглеривис, олар шупту эвес болгаш четпестерлиг-даа болза, бо күзүн багай эвес дүжүттү алырын хандырар боор деп идегелдиг бис — деп, Ольга Павловна Чуева түңнеп чугаалады. Шынап-ла ол идегелде быжыг үндезиннер бары үстүнде фактылардан көстүп турар-дыр.

С. ЧИГЖИТ.

Магнитогорсскиниң металлургия комбинадының оныян ажылчыннары каң эзилдирикчизи Иван Сорокин (оң талазында) болгаш дузалакчы Ханзур Ирмаков хүн бүру пландан ажыр 10—15 тонна каңны берип турар. Оларның хандырып турары он үшкү мартен суугузунуң бүгү коллективи тергиин эки ажылдап турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгуулда хүнүнге чедир пландан ажыр 1000 тонна металлды бээрин олар хүлээзиген.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Күзел боттанган

Салчак Чамбыл эки өөредилгелиг болгаш чурум-сагылгалыг өөреникчилерниң санынга кирип турган. Тээли ортумак школазының он бир клазын чедиишкиннииг дооскаш, уламчылыр каяа өөренирин азы ажылдаарын ада-иезин, эш-өөрү-биле сүмележип, чалыы назынның дүвүреди бергени хөй санныг айтырыгларын үзе шиитпирлээринче ол далажы берген. Ынак хеми — Хемчиктиң хайымныг агымнарының бадып чыдары дег, оон бодалдары ынчаар хайнышкынныг эртип, күзелин хайныктырган. Ооң бодалдары мурнундан тура күзеп чораан күзелинге деткиткеш, улам-на чалгыннаны берген ышкаш болган: Ак-Довуракта даг-дүгүнүң бүдүрүлгезин ооң сагыш-сеткилинден ыравастаан.

Даг-дүгүнүң алдынналчак удазынын сииргилештир дыда сонкаш, тайылбырлап турган башкызындан айтырыг салып турганын сантып чорааш, аныяк кыс комсомол райкомунга чедө хонуп келгенин безин эскербейн барган. Салчак Чамбыл Бүгү-эвилел ужур-дузалыг улуг бүдүрүлгеге комсомолчу путёвка-биле келгеш, ажылдавышаан, даг-дүгү эрыглаар талазы-биле техникумнуң бирги курузун дооскаш, лаборантылап эгелээн. Лабораторияның ээлчег мастери Тамара Ивановна Кузьмина комсомолчу кыстың дугайында мынчаар чугаалады:

— Лабораторияда шупту комсомолчу уруглар ажылдап турар, олар коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы деп бедик атты чедип алыр дээш чаңгыс эптиг, демниг ажылдап, чурттап турарлар, а Салчак Чамбыл болза кандыг-даа даалганы ак сеткилдиг, бедик шынарлыг күүседир кижи. Билдинмес чүве таваржы бергенде, дораан-на айтырып алыр. фабриканың шишкип үндүрүпкен артынчызында даг-дүгүнүң волокнозу бар бе, азы чок бе дээрзин хынаар талазы-биле мастер апарган. Бир эвес, артынчыда волокно бары билдине берген болза диспетчерни дүвүредип-ле эгелээр. Оон чүткүлдүг ажылдап турарынга ынчангаш ынак бис.

Комсомолчу кыс хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг кирживп турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулданы бедик деңнелге эрттирериңге дузалажып, агитатор хүлээлгезин эки күүседип турар. Аныяк соңгукчуларның дацазын тургузарынга идепкейлиг киришкен.

Изиг күзелин ёзугаар шилип алган мергежилинге тывынгыр ажылдап, эш-өөрүнге үлегерин көргүзүп, бүдүштүг нишчи болганында бис чоргаарланып тур бис.

О. ОНДАР.

Социалистиг чарышче сагыш салза

1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйның хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларынга сорук кирген Таңды районда «Элегес» совхозтуң саанчылары бедик бүдүрүкчүшкүннүг, шалыңгын ажылдап турарлар. Саанчылар беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталында сүт саалдазының планын 126,7 хуу, курунеге сүт садарын 181 хуу күүсеткен.

Сүт саалдазының болгаш курунеге сүт садарының талазы-биле фермаларның аразынга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи Бурузун сүт-бараан фермазы болган. Ында саанчы Е. Данилова бодунга бижидилген инек бүрүзүнден-не 168 кг сүттү саап, чарыштың тиилекчизи болуп, кызыл вымпелди быжыы-биле тудуп турар. Ол ышкаш Шура Ховалыг, Нина Корнилова олар боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын база чедиишкиннииг күүседип турарлар.

Курунеге сүт садарының планын 174 хуу, сүт саалдазын — 168 хуу күүсеткен Баък фермазы чарышка ийиги черни алган. Мында саанчы Елена Пестерева бодунга бижидилген 22 инээниң бирээзинден-не бирги кварталда 724 кг сүттү саап ап, сүт саалдазының талазы-биле совхозтуң бедик көргүзүглүг саанчызы болу берген. Саанчылар Тамара Хавран, Биче-кыс Байкара олар саар инек бүрүзүнден 612—623 кг сүттү саган.

Совхоз чартык чылда курунеге сүт садарының планын июньнуң баштайгы чартыында бүрүн күүседир дээрзи чугаажок. Ону күүседиринге фермаларның ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы үлүү кол рольду ойнап турар.

Ындыг турбуже, совхозта ажылчын комитединиң даргазы эш М. Меркулов болгаш мал ажылының тускай эртемниглери фермалар аразында социалистиг чарыштың түңнезин ай санында үндүрбейн келген. Моон уштуундан апрельде саанчылар боттарынга бижидилген саар инектеринден чеже сүттү саап алганын безин билбес болгулаан.

Саанчыларның саар инек бүрүзүнден чылда каш килограмм сүттү саап алырының хүлээлгелерин база кылбазы. Баъкта ийи кожа турар ол фермаларны совхозтан чангыс каттышкан ферма кылдыр түңнезин кылып турар. Оларның аразынга чарышты база организаставаан, фермалар эргелекчилери П. Носова. Оюн Дартыкоол олар саанчыларның ай санында саган сүдүнүң түңнелин үндүрбейн, чүгле парад тургузары-биле ону совхоз төвүнче чорудуптарга, бүдүн чартык азы ийи ай болгаш бо фермаларның каттышкан түңнели кээп турар.

Совхозтуң дирекциязы, партия организациязы болгаш ажылчын комитеди саанчыларның ортузунга социалистиг чарышты калбартпайн, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургуспайн турар.

Хүн бүрүде саанчыларның сагган сүдүнүң хемчээлин үндүрүп турар чүве болганда, ай санында фермалар ээйы-биле түңнелди үндүрери берге эвес. Ынчангаш ай бүрүзүнде социалистиг чарыштың тиилекчилерин илередип, бедик көргүзүглүг саанчыларны мактап, саанчылар аразынга шилчип чорууру вымпелди чүге тыпсып болбазыл? Бо талазы-биле ажыл совхозтуң фермаларында багай тургустунган.

Саанчы бүрүзү ай санында сагган сүдүнүң хемчээлин билген тудуна, оон алган хүлээлгелери канчаар күүсеттинин, ам канчаар ажылдаарын ол билип алыр аргалыг болур. Ынчангаш кайда-ла социалистиг чарышты ёзулуг-ла калбартып чоруткан болдур, ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик. ажыл-ишчилерниң сагыш-сеткили омак, салдынган сорулганы күүседиринге улуг рольду ойнаар дээрзи чугаажок.

А. КУМАЯН.

ИШКИР, АК-АК ШООДАЙЛАРДА ДҮК

Чылдың дөрт үелери кончуг тода билдинер агаар-бойдустуг бистиң республиканың район. а харын-даа түс-түс ажыл-агый бүрүзү болуңга таарышкан чер-девискээрлиг. агаар-бойдустуг. Таңды сынкарының эдээнде район төвү Бай-Хаак суурга чедип келирге, сын кырында ам-даа эривээн харлан шык тыртып турар. серинни аажок. а ол-ла районнуң «Коммунизмниң чериди» колхозче кааптарга, тайга сыны ырап, казар өттүг ховулар, тараа шөлдери чаттыла бээр. Ынчангаш бо ажыл-агыйның девискээри чылыг, курлаг болганының ужуру база ында.

Майның төнчүзүнде Кочетово суурга кирган, изиг хүн болган. Колхозтуң төп кыргылда пунктузунда мотор даажы, хойларның, хураганнарның алгызы дыңнылтыг-ле чүве. Узун, бедик куу сарайның кырында салгынга эстээн кызыл түк ажыл-ишти улам сөрүк киирип, кайы ырактан-на көскү киискип турган. Быжыг дыт брустар-биле адаан кажаалап каан сарайның иштики делгем коридорунуң ортузунда үзүктээн, шалалап каан склад ораалдың азынында тургускан «ГП-1-10-А» деп марканың дүк прессинге аныяк кыс кыргаан дүктү шоодайларга тырып суктургаш, эжинче чууп бээрге, ол улуг-ла ак-ак шоодайларның даштынга республиканың, эргелелдиң, ол ажыл-агыйның адын, дүктүң сортун, өңүн, кыргаан үезин ойган ак-демир трафарантыны шалыпбын базып. ажылдап тур. Ынчаар тудунгур ажылдап турда, дээвиир адаанче бедип үне берген, парлаан бижиктиг, ишкир, чаа шоодайларны көөрге, чурттуң бир улуг фабриказының бир склады сагышка кирер болду. Ол склад — ораалдың ийи талазынче шөйлүп чоруткан, бирээзинге-ле чүс ажыг хөй хос кире бээр кажаалара хойлар долу, ол кажаалар дыдарының бирээзиниң ийи талазында арыг, чаа баартыктарда электри хачылыг 29, өскезиниң ийи талазында база ындыг баартыктарда хол хачылыг 41 кыргыкчылар чай-даа чок ажылдаан, ажыл дээрге изиг тулук. Болуун дүктүг, азы тыва хойларның дугу мурнай хозаар дээри шын. Бо хойларның дүгү таагыланып хозай берген, а чамдыктарының дүгү холун эртир хозааш, узун-удуун кылдыр чулдунгулай берген, халаңнажып чоруур болду. Бо колхозтуң хойларының хөй кезии тыва хойлар, ынчангаш кыргылданы май 23-те-ле эгелээн. Баштайгы хүннерде безин ийи муң ажыг хой кыргыттынган, дүктүң шынары эки.

Бо дээрге, багай эвес эгелээшкин-дир. ону чүнүң-биле тайылбырлап болурул? деп айтырыгга колхозтуң мал эмчизи эш Оюн Сарыг-оол мынчаар харыылады:

— Колхоз бо чылын 47 тонна дүктү курунеге садар планныг. Ону чедиишкиннииг күүседир дээш, 48 электри хачылыг ийи агрегаттарны, 80 ажыг хол хачыларын белеткеп алгаш, делгем

РЕПОРТАЖ

кажаалардыг, дүк бок-чамга борашпас, үргүлчү арыг турар баартыктарны, складтарны кыргылда пункттарында кылгаш, хөй кыргылдазынга колхозтуң дуржулгалыг кыргыкчыларын хаара тудуп, оларның хуралын эрттирген бис. Ол хуралга дуржулгалыг кыргыкчылар Оюн Чыртай-уруг, Саара Сайын-Белек, Сержинмаа Быра, Оюн Көк-кыс, Чыртакай Чыгакпан, Каранмай Конзурун олар болгаш өскелер-даа бедиткен хүлээлгелерни ап, социалистиг чарыштың эгелекчилери болганнар. Оларның сөзү ажылы-биле карышпайн турар, ажылының шынары эки. Электри хачы-биле кыргыкчы Оюн Көк-кыс үш хүн хуургузунда 191 кг дүктү кыргаан, азы хүнде норма 35 кг турда, ону 63 кг кылдыр күүседип келген. А кыргаан дүктүң ылгакчызынга бо ажылга дуржулгалыг, ажылынга харыысалгалыг болгаш шынгыы негелделиг эш, коммунист Салчак Бегзини томуйлаан бис — дээш, кыргыттынган бүдүн-бүдүн руно дүктерни андара-дүңхере тудуп көрүп, хынап турган эшче ол айытты (Бирги чурукта).

Кыргылда эртенгиниң 8 шактан эгелээш, кежээкиниң 5 шакка чедир үргүлчүлээр, а дүштеки чем бир шактан ийи шакка чедир болур чурумну доктааткан. Кыргыкчыларның хүнде нормазын, хүн бүрүде кыргаан дүгүн бижип турар көргүзүг самбыразын аскан. Бодан бүрүзүнүң кыргылда эртирер хүннериниң графигин база тургускан.

Кыргылдаа ажылдап турар аалдарынга, угбаларынга дузалажыр дээш, үстүкү класстарның өөреникчилери чедип келирге, эш Сарыг-оол оларны тускай звено кылдыр үскеш, ол өдекке борбактадып, борбак-борбак таагылар апарган дүктерни дыдып, саваштар-биле оларны чымчадыр хап ажылдаар кылдыр тургузуп каан. Оларның ынчаар кылган дүгү дүшке чедир безин үш шоодай чеде берген. База-ла эр хейлер!

Дуржулгалыг кыргыкчы Оюн Көк-кыс-биле чугаалажыр дээш, бар чорумда, хып дээн аныяк, мөге-шыырак кыс улуг кара хойну бир булуңдан хилиредир сөөртүп алган кел чыдырда:

— Эй, дуңмай. Бижи ышкаш чугаалаптар үннүг болган болза, аарышлыын деп алгырыптар ийик. ниитиниң малы база аарыыр эттиг-ле болгай — дээримге, сырбаш дээш, хоюн тургузуп келгеш, мөйүнүндан чедерге, чедиг билир улуг хой ооң аайы-биле чөпшүлү сүргей кылаштап чорүй барды. Малга база эргелиг болур херек деп чоннуң мерген сөзүн аныяк кыргыкчы сактып келген боор оң.

Оюн угбай камныг хүлүп, эптиг кылдыр чыттырып алган хоюнуң соондан бажынче, бажындан соонче электри аппараттың хачызы-биле кыргып турда, хачы бизи дүкке дээр-дегбес чоруп, бүдүн руно дүк холдуң аайы-биле дүрлүп турда, шынап-ла магалыг. Мал ажылынга, хөй кыргылдазынга ооң ажылдап келгени он алды чылдарда чыылган байлак дуржулгазының бир үнелиг талазы каракка көстүп турду. ынчангаш аныяк кыргыкчылар ооң чанынга бо-ла чүгүржүп келгеш, ооң ажылдаарын көре бергеп турарлар.

Курунеге кирген эки шынарлыг грамм-даа дүк үнелиг, оон эки шынарлыг пөс кылдынар болгай. Колхозтуң хойжулары ону эки билир, а шынарлыг дүк дээрге, кышкы-даа, чайгы-даа үеде хойжунуң шудургу күш-ажылының түңнели-дир.

— Кыргылда үезинде, хойжу чангыс-даа хүн кажаага тургузуптар болза, аштай бээр болгай, ынчангаш даң хаазында оларже үндүрүп, хүн караа изигже кадарарга, а кежээки серинни чаа-ла эгелеп чорда, оларладып эгелей бээрге, хой тодуг, сергек болур. Черле ынчаш, чайын ынчаар кадарарга эки — деп, хойжу Оюн Шаравии чугаалады.

№ 1 хойжу бригаданың кежээнарын оон чоогунда Берт-Дагда кыргылда пунктузунга июнь 1-де кыргып эгелээн. Ында 12 электри хачылыг агрегат, чаа склад, кажаа бар.

Кыргылда кампаниязының эгелээн баштайгы хүннериниң бирээзин богүн безин бо төп пунктуга 80 ажыг кижи ажылдап хүнзээн. Олар дүъштеки чемге хеңмелээн эът дүлген, тараа кеже былаалаан мүн, хлеб, шай ишкен. Ажылдап турар кижилерге белеткээн чүгле дүштеки чемниң ассортиментизи чүге ындыг эваажил, далгандан кылган кылыглар, чигир, үс, сүт аймаа чемнерни чүге белеткеп болбазыл? деп чөптүг айтырыгга повар Сенденмаа Билчирниң харыызы мындыг:

— Ындыг негелдени колхоз баштаар черинге тургускан мен, а чөптүг негелде бо үеге чедир хандыртынмас болур-дур.

Шынап-ла, кыргылда эгелээнинден бээр неделя эрте берген. Пунктуда чаңгыс-ла повар ажылдап, үш километр ырак черден тергелиг аът-биле болу суглап, оттулар ыяжын сөөртүп, ажылынга четтикпейн турар.

Кыргыкчы херээженнер бирден 6—7 хар чедир назылыг урууларын эдертип алган ажылдап турар. Бичии уруглар хой, дүк, чүнгак аразында ойнап турар. Колхозтуң 20 орунныг яслизинге чүгле бичии уругларны тургузуп, азы суурда бар, ажылдап болур колхозчуларны бо чугула кампанияже хаара тудар сорулга-биле хөй-нити эгелээшкин-биле база бир ясли бажыңны ажыдып болбас бе? деп чөптүг айтырыг тургустунуп келир.

Эки шынарлыг дүк-биле дартайты дыгаан, даштынга колхозтуң адресин бижээн ишкир, ак-ак шоодайлар чурттуң фабрикаларынга улам-на хөйү-биле четсин дээш багай эвес эгелээн ажылды эчизинге эки чедирери чугула.

Д. АНАЙ-ООЛ,
бистиң корр.
Фотолары авторнуу.

ЧУРУКТАРДА: колхозтуң мурнакчы кыргыкчылары (оң талазындан) Оюн Көк-кыс, Чыртакай Чыгакпан, Каранмай Конзурун болгаш ылгакчы Салчак Бегзи.

Саалда тургузулгазынга техниктиг ажаалда

«Сельхозтехниканың» Каа-Хем салбыры 1964 чылдан бээр районнуң ажыл-агыйларының сүт-бараан фермаларында саалда тургузулгаларының техниктиг ажаалдазын хандырып келген. Ол үеде колхозтарга турган 12 саалда тургузулгаларының чүгле 5-жи ажылдап, оларның чамдызы безин багай техниктиг байдалга турган. Ыдангыя сорар резиналар ажыглаттынмазынга четкен турган. Ажылдакчыларның техниктиг ажаалданы ой-шаанда чорутпайн, механизмни чуп аштаарының чурумнарын билбейн турганының хараазындан саалда аппарадының кол-кол кезектери арыг-шевер эвес байдалга турган.

Колхозтар-биле кээрээ чарганының соонда «Сельхозтехника» салбырынга саалда аппараттарын чазып кээр, четпестерин илередип тывар, септээр болгаш эптеп тургузар цехти организастаан. Техниктиг хандырылгада IV разрядтың мастер-эдикчизи болгаш II разрядтың слесарь-чуукчузу—мындыг ийи кижи ажылдап турар. Цехте сорар резина кадагалаар чер, саалда аппараттарын чазар болгаш чыып эптээр узун стол, бирээзиле 200 литр ишкир баалыныг ийи ванна бар. Бир ваннага каустиктиг соданың бир хуу эзилдирии-биле холаан изиг сугга сорар резинаны, сүт шлангаларын чылдып чымчадыр, а өске ваннага саалда аппараттарын болгаш демги чымчадыр чылыткан сорар резинаны, сүт шлангаларын чуур. Оон соонда кол ажылчын кезек болур сорар резинаны 200 литр сугга 1 кг сода кирер хемчээл-биле кылган эзилдириг-биле чуур. Оон улаштыр ону арыг, чылыг сугга сутар болгаш 20 хонук иштинде тускай решёткага салыр. Решётка бүрүзүнге 40 резина салдынар.

Баштайгы үеде ажыл-агыйларга үш янзы маркалыг саалда аппараттары турган. Ындыг хөй янзы маркалыг болурга, оларның техниктиг ажаалдазын чорудары берге болур. «Сельхозтехника» салбырының болгаш колхозтарның складтарында бар кезектерден агрегаттарны чоорту эде кылып тургаш, «ДА-3М» деп маркалыг чаңгыс аай саалда аппарадынче шилчээн бис. Бо дээрге артык кезектерге янзы-бүрү сорттуг, бүдүлгаазынныг чорукту чайладыр болгаш солулга фондузун тургузар арганы берген. Ам солулга фондузунда 65—65 аппараттар болгаш сүт шлангалары, 10 бөдүрээ крышалары, саалдага ажыглаар 5 бөдүрээлер болгаш өскедаа чүүлдер бар. Бичии үрелиишкиннер болу бергенде, ажыглаар артык кезектер фермаларның боттарында база бар.

Саалда тургузулгаларының планнаттынган техниктиг ажаалдаларын чорударынга «АЖ» деп хевирниң көжер автомастерскаяны эдикчи-мастерлерге бижыглаан. Ажыл-агыйлар-биле чарган кээрээлерни барымдаалааш, графикти тургузуп, саалда тургузулгазы бүрүзүнге он хонукта бир катап техниктиг хандырылганы чорудуп турар. Цехте белеткээн аппараттар саалда тургузулгазы бүрүзүнге 8 онаажыр кылдыр машинага чүдүрүп алгаш чоруптар. Көжер автомастерскаяның шимчээшкинин мынчаар тургускан: бир фермага саалда тургузулгаларының техниктиг хандырылгазын чорутккан соонда, слесарь-эдикчи салбырже келбейн, дараазында фермаже чоруптар. Шак ынчаар 9 санныг саалда тургузулгаларын эргип, техниктиг хандырылганы чорутккан соонда, салбырже ам ээптер. Анаа аппараттарны чуулдага дужаагаш, районнуң өске талазын дескинип чоруптар. Ол талада саалда тургузулгаларының саны 8.

Эдикчи-мастер фермага келгеш, саалда тургузулгазының канчаар ажылдап турарын саанчылардан айтырар, оон соонда боду хынап кириптер. Чамдык кезектерни ол черинге эдер, чуп аштаар, а бир эвес эдип шыдаттынмас кылдыр үрелген болза, чаа кезек-биле солааш, ону салбырның мастерскаязынга эккелгеш кылыр.

Чорутткан техниктиг ажаалданы тускай журналга демдеглеп, оон ай, хүнүн, кандыг четпестерни эткенин, кандыг кезектерни солаанын айтыр. Ам үеде салбыр 1500 инектерни саап турар 17 саалда тургузулгалыг 10 ферманы хандырып турар.

Техниктиг хандырылганы чорудуп турганының үезинде техникага бүзүрексевес чорук чамдык саанчыларда бар болгулаар. «Тиилелге» колхозтуң саанчызы Капитолина Архипова, фермада саалда аппарады бар турда, бодунга бижыглаан инектерин хол-биле саап турган. «Инектерниң иштинден бирээни шилип алгаш, аппарат-биле саап көрем» деп саналдадым. Ол холу-биле айытпышаан: «бир эвес ол инектен бөдүрээ иштин сүттүг сааптар болзунза, машина-биле саалдага ам бүзүрээр мен» деп харыылады. Саалда аппарадын алгаш, оон айыткан инээниң эмиинниң дошпуларынга аппараттың стаканнарын кедириптим. 7—8 минута болганда, саалда дооступ, сүт бөдүрээни дола берген. «Бо-даа кайгамчык чүве-дир, ында бүзүревейн чораан мен!» деп, ол саанчы магадап алгырыпты. Ам Капитолинаның 72 харлыг незин безин чамдыкта уруунуң орнун солуп, инектерни саалда аппарады-биле белен саап турар. Ам бистиң районнуң фермаларында саанчылар механиктиг саалда-биле ажылдап турарлар.

Эрткен чылын бистиң салбыр саалда тургузулгаларынга 428 техниктиг ажаалданы чорутткан. Чаңгыс техниктиг ажаалданың бот-үнези, автомашинаның чоруун санаваска, 10 рубль 43 көпеек болур, оон иштинде 5 рубль 96 көпеек шалыңга үнер.

Техниктиг хандырылганы ажыглаан чорук техниканы эң ажыктыг ажыглаарын колхозтарга хандырган. Техниктиг хандырылгага кирген бүгү саалда тургузулгалары узуктелиишкин чок ажылдап келген. Бо арганы ажыглааның экономика талазы-биле ажыктыын районнуң хемчээлинге кым-даа тодаргай санаашкын кылбаан. Ынчалза-даа ажыл-агыйларның фермаларында ажылдап турар кижилерниң санын эвээжеткен болгаш оон-биле продукцияның бот-үнезин чиигеткен дээрзин черле билдингир.

1966 чылда районнуң бүгү колхозтары саалда тургузулгаларының техниктиг хандырылгазының талазы-биле «Сельхозтехника» салбырынга чагыгларны кирген. Ол чагыгларны хүлээп ап турар бис.

Республиканың чамдык ажыл-агыйларының удуртукчулары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары амга чедир механиктиг саалданы шиңгээдип алырынче чогуур кичээңгей салбайн турар. Улуг-Хемниң «Найырал» совхозунда саалда тургузулгалары складта чыдырда, фермаларда кижилер инектерни хол-биле саап келген. Ажыл-агый бүрүзүнге мындыг саалдаже дидими-биле шилчиир болгаш оон техниктиг хандырылгазын чорудар херек.

Аппараттарның септелгезин чорударынга, кезектерниң болгаш аппараттарның солулга фондузун тургузарынга тускай цех чок болза, саалда тургузулгаларының ёзулуг техниктиг хандырылгазын чорудуп шыдавас деп чүвени билзе чогуур.

А. БЫЧКОВ,
«Сельхозтехниканың» Каа-Хем салбырының мастер-эдикчизи.
И. ОЛДЫРЕВ,
«Сельхозтехниканың» республика каттыжышкынының инженери.

Хөй-ниити ажылдары идепкейжээн

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырының база бир бригадазының төвү Дөң-Терек суурда ажыл-иш өске суурлар-биле дөмей хүн бүрү хайнып турар. Суурнуң чурттакчылары эвээш-даа болза, мында амыдыралдың бүгү-ле байдалдары тургустунган. Суурда эге школа, үлетпүр болгаш аъш-чем бараананнарының магазини, чунар бажың ажылдап турар. Бажың бүрүзү радио, сайгылтаанныг. Телефон шугуму база ажылдап турар. Партия болгаш комсомол организацияларының активчилери чон ортузунда культура, политмассалыг ажылдарны организастап тургускан.

Оон уламындан сөөлгү үеде суурнуң чурттакчылары хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип, хурал-суглаага, лекция, беседаларга болгаш кино, концерттерге хөй-хөйү-биле кээп турар апарган. Суурда парторг Салчак Шимик, башкы коммунист Көкен Намчыл, комсомолчулар Хомушку Буян-оол, Байлакай Долчаң, Людмила Чыргал, Бак-кыс Түмен-оол болгаш өскелер-даа идепкейлиг хөй-ниитичилер. Партия организациязы агитхуудусту, комсомол организациязы «Комсомолчу прожекторну» клубка ай санында ийи катап үндүрүп турар. Орта ажыл-иште, амыдыралда чединмишкиннерни демдеглевишаан, четпестерни чидии-биле шүгүмчүлеп турар.

Кежээки школаның 7—8 классатарын мында ажыткан. Анаа 21 аныяктар өөренип турган. Ук школаның башкылары Хомушку Буян-оол, Салчак Түмен-оол олар кичээлдерни солун, шынарлыг эрттиргеннер. Ортумак политшколада ажыл база-ла эки чоруп турар. Оон пропагандизи башкы Көкен Салчаковна Намчыл хүлээлгезин ак сеткилдиг, кызымаккай күүседип, кичээлдерни республиканың, районнуң, совхозтуң болгаш түс черниң ажыл, амыдыралы-биле холбап, бедик деңнелде эрттирип турар. Политиктиг эге школада 18 дыңнакчылар бар. Олар колдуу-ла коммунистер болгаш комсомолчулар.

Суурнуң аныяктары чыглып алгаш, концерттерни белеткеп, клубка оюннарны организастап, кежээлерни эрттирип турарлар. Солун концерттерни суурга болгаш кожазында фермага көргүскеннер. Айтырыг, харыы болгаш тематиктиг кежээлер, номчулга конференциязы солун, бедик утка-шынарлыг болуп эрткилээн. Шак мындыг дыштанылга кежээлерин организастап эрттирерингe башкылар, комсомолчу аныяктар болгаш өскелер-даа идепкейлиг киржип турарлар.

Суурда Людмила Чыргалга удурткан херээженнер чөвүлели школаны бүдүн өөредилге чылының дургузунда шефке ап, дыштаныгла санында иштин чугайлап бээр турарын демдеглевес аргажок. Херээженнер школаны чугайлап арыглаанындан аңгыда, школа чанынга чыткан беш машина чүъгү бүдүн ыяшты токпактап хап бергеннер.

Моон мурнунда мырыңай-ла чүүлден-даа чыдып каап турган бистиң бо суурувуста сөөлгү чылда хөй-ниити ажылдарының бедик көдүрүлгенин, чоннуң сонуургалының улгатканын чугаалавас аргажок деп, Салчак Шимик чугаалап турар. Чон ортузунга тайылбыр ажылын чорударынга партия райкому база-ла улуг дузаны чедирип турар. Райкомнуң ажылдакчылары СЭКП-ниң XXIII съездизиниң материалдарының талазы-биле лекцияларны номчуп берип, бистиң ажыл-иживис-биле таныжып, ажыктыг сүмелерни-даа бергеннер.

Район төвүнден болгаш «Тээли» совхозтуң Найырал салбырындан-даа озалааш бо бичии суурга моон мурнунда чылдарда чалгааранчыг, корум-чурум кошкак турган. Сөөлгү чылда ында хөй-ниитиниң идепкейиниң көдүргени-биле арагалаар, корум-чурум үрээр чоруктарның читкенин, чоннуң культуразының дыка бедээнин демдеглевес аргажок. Ынчангаш бо «ыржым булуңну» активчилер доюлдуруп оттурган.

Б. БАРБА.

Бай-Тайга район.

Номчукчу бижип тур

Кыргылдага белен

Бо чылын эргелел курунеге 248 тонна дүктү дужаар планныг. Эрткен чылын бо чүгүла ажыл биске четпес организастаттынган ол четпестерни катаптавазынче кичээңгейни салып келген бис. Ынчангаш чамдык ажылдар кылдынган. Май айда Кызылга болган дүк ылгакчыларының семинарынга эргелелден 4 кижи өөренип чораан. Тандының дуржулга станциязынга 4 бонитерларны өөредип алган бис, олардан аңгыда ийи кижи Иркутск хоорайга эрттирген шерстоведтерниң кыска хуусаалыг курузун доосказ келген. Бо чылдың кыргылдазынга ук ажылга мурнуку чылдардан бээр ажылдап келген дуржулгалыг кыргыкчыларны, ылгакчыларны, шерстоведтерни хаара тудар бис.

Эрги кыргылда пунктуларынга немей «Коммунизмниң хереди» колхозтуң Берт-Дагга, «Межегей» совхозтуң төвүнге, «Элегес» совхозка чаа хевирниң тудуглары туттунган, чаа кыргылда пунктуларын немей тударын дооступ турар. «Тиилелге» совхозтуң Кара-Хаак салбырында пунктунуң тудуу база доозулган. Ынчангаш дүк хозаш эгелээри билек кыргылданы организастыг эгелээри-биле ажыл-агыйларның кыргылда чорударының графигин тургускаш, бо айның төнчүзүнге чедир 87 тонна эки шынарлыг дүктү дужаар дээш демисселди калбартып эгелээн бис.

В. ВТОРУЩИН,
Тандының кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң зоотехнии.

Эки эгелээшкин

Өөредилге-кижизидилгелиг ажылга школаның чурт шинчилел музейи чүгула рольдуг дээрзин амыдырал бадыткаан. Хову-Аксы 8 чыл школазының төөгү башкызы Валентина Александровна Забелинаның аргадуржулгазы аңаа шуут хамааржыр.

Школа музейин тургузар дээш үш чыл иштинде улуг ажылды өөренникчилер кылган. 400 кезек янзы-бүрү экспонаттар чыгдынган. Музей «Хову-Аксының төөгүзү», «Тыва—Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде», «Тыва чоннуң эрткен болгаш амгы амыдыралы», «Орус улустуң амыдыралындан», «Бистиң чер-чуртувустуң бойдус эртинелери» деп 5 салбырлыг. Музейниң ийи ээлчег-биле ажыдарын башкылар чөвүлели болгаш пионер дружиназы шиитпирлээн. Чүге дизе, баштай чыгдынган экспонаттарны болгаш литератураны башкылар уроктарга ажыглап эгелей берген.

Ынчангаш музейниң баштайгы ээлчээ Тиилелге хүнүнүң байырлалын таварыштыр ажыттынган. «Тыва чоннуң эрткен амыдыралындан» деп этнография кезээ, «Хову-Аксының казар байлактары, үнүжү болгаш дириг амытаннары» деп бойдус кезээ, «Хову-Аксы суурнуң төөгүзү», «Бистиң школавыстың төөгүзү» деп стендилер бар.

Музейниң баштайгы көрүкчүлери Тандының районнуң школаларының директорлары болгаш өөредилге эргелелкчилери — үнүүшкүнүг хуралдың киржикчилери болган. Республиканың туристер станциязының директору эш Журавлев мындыг түңнелди кылган:

— Музейни ажытканы—бо талазы-биле ажылдың чедиишкини-дир. Тыва чоннуң эдилелдерин хөйнү чыгганы дыка өөрүнчүг-дүр, чүге дизе, мындыг национал ховар экспонаттарны ам чыгбас болза, моон соңгаар олар шуут тывылбайн баар.

«Тыва кобальт» комбинат ажыглалга кирип, үлетпүрлүг төп апар чыдар черде аргалар болгаш ажыглаар чүүлдер хөй. Октябрьның 50 чыл оюн таварыштыр ёзулуг музейни чонга бараалгадып шыдаар дээрзинге чигээниг турбас.

Экспонаттарны чыырынга ада-иелерден: Ензак Ытпая, Седен Сүрүңмаа, Хурумаа, Сарыг-кыс болгаш оон-даа өскелерниң эки киришкенин демдеглээри чүгүла. Чайгы дыштанылгада школа музейинге экспонаттарны немей чыыр. Эки эгелээшкин эчис сорулгазынга черле чедер.

Оюн КОРОДА,
башкы.

Хорамча хөй, чүге дизе...

Ниитиниң малының ажаалгазы кошкаанындан болгаш эрткен кышка белеткел дыка четпес болганындан «Тере-Хөл» колхозтуң муң ажыг баш хоюу, хураганы чидирипге таварышкан. Мал чемнерин ырактa эвээш белеткээн, кажаалар чедишпес турган. Кыжын хар улуг дүшкен. Кыш дургузунда малга чедиштир чиртир чем турбаанда болгаш бар одарларны угаазылалдыг ажыглавазанда, бергедээшкин таварышкан.

Артель баштаар черниң (даргазы Х. Севен) мал ажылынче сагыш салышкыны чогуур негелдезинге четпейн турар. Каргының, Үстүү-Балыктыгның, Шынааның девискээринге турган мыйыстыг бода малдап безин 60 баш хораан. Алдыы-Балыктыгда хойжу бригаданың үш бригадирлери халашкан боордан башка, оон ажылы ам-даа экижип шыдавайн турар. Колхоз чайын малды эки семиртпейн, дус, кужур-биле хандырбайн турган.

Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазынга инек кажаазын, Арташ-Оорашка 150 молдурга кирер кажааны тударын баштаар чер шиитпирлээн турган. Ындыг-даа болза, ол тудуглар мынчага чедир кылдынмаан. Шаг-үе билдиртпейн эртип, июнь ай үнүп келген. Ам даргалар чүнү бодап турар ирги? Кышка белеткел-ле хөй. Ону хөделдирип башкарары, организастаары удуртукчулардан хамааржыр.

Инектерни тарып боозадыр ажыл март-та-ла эгелээр ужурлуг турган. Ындыг-даа болза, май төнгүжеге чедир кылдынган чүве чаңгыс-даа чок. Колхозта кызыр инектерни хөйү-биле санап болур. Ындыг боорга мал ажылын канчап экижидип алырыл? Амдызында малдың кужу деттип шыдаваан. Кыжын арып баксыраан малды дүрген деңгел киирип алыры ындыг белен бе? Артель эътти, сүттү күрүнеге эвээш саткан.

Сиген белеткээр ажыл удавас эгелээр болгай. Ындыг турбуже, кезилдеге белеткээн, арыглап аштаан сиген шелү эвээш. Септеттинген машина, дырбааш чаңгыс-даа чок. Кышка амдыгаандан белеткел кылдыр өдек болуушкунуг болгаш кургадышкыны шоолуг эвес. Артель баштаар чери, партия организациязы мал ажылынга мергежилдиг, шыдамык кижилерни шилип тургуспаан, агитас-массалыг, кижизидилгелиг ажылды кудуденнелдиг чорудуп келген болгаш колхозчуларны күш-ажылче хайнышкын көдүрбээн. Малдың хорамчазы хөй, чылдагааның үстүнде фактылар тодарадып турар. Колхоз бүдүрүлгезиниң ажылын эки организастаар болза, четпестерни чайладырының аргалары бар.

Чап ДАМДЫҢ,
хойжу.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулданың хүнү — июнь 12-ге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш Кызылдың электростанциязының коммунистиг күш-ажыл коллективи күжениишкинниг ажылдап турар. Республикада эң дээре көргүзүглерни чедип ап турар бо коллективтиң кежигүннери электроэнергия ажылдап кылыр талазы-биле бо чылдың баштайгы беш айларының бүдүрүлге планын 105,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын 114 хуу күүсеткен. Күш-ажылга бедик бүдүрүлгечи чорукту чедип ап, өрүк айтыкчылары болуп турар шолбаннарны бо чурукта көргүскен.

Чурукта: Кызылдың электростанциязында коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары: слесарь К. Петерсон, улуг машинист Ю. Слекшин, машинист З. Радыгина, башкарылга төвүнүң улуг дежурныйы М. Ефиленко, котёл машинизи М. Вертипрахова, хүл аштакчызы Н. Губарева, дежурный электрик В. Снегуров, башкарылга төвүнүң ажылдакчызы Н. Белошапкина, машинист А. Дерешов, химия лаборантызы Н. Исаенко, дизелист В. Губарев олар.

Фото В. РАЧКОВСКИЙНИИ.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

(Уланчызы. Эгези № 131 «Шында»).

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Монгуш Маскыш-ооловна Амырбит—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
2. Анай Сундуйбановна Куулар—«Тыва» совхозтуң ажылчыны.
3. Барыдмаа Шартамовна Куулар—Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
4. Кызыл Мыяковна Монгуш — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
5. Намчалбаа Серемаа Монгуш—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Куулай Багай-ооловна Монгуш — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
2. Чимит Алдын-Хереловна Монгуш — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
3. Чысыммаа Чамбаловна Монгуш — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
4. Сезенмаа Давдагайовна Ондар—Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
5. Авай Доптав-ооловна Сат — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.
6. Дүү-Дарый Досумаа Сат—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
7. Бичии-Урут Беган Түлүш — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Баян Мамыковна Донгак—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
2. Өшку-Саар Бады-Хөө Кара-Сал—«Большевик» колхозтуң колхозчузу.
3. Анзал Уидан-ооловна Монгуш—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
4. Бапыла Күрүжеповна Монгуш—Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
5. Көк Доржуевна Монгуш—«Искра» колхозтуң колхозчузу.
6. Маймаа Чыласовна Ооржак — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
7. Александра Кунгаевна Сарыглар—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
8. Арагачы Суваковна Түлүш—Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
9. Алдын-Хавак Кара-Баштыговна Ховалыг—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
10. Кузнецмаа Агбаановна Ховалыг—Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.
11. Билзит Марта Ховалыг—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
12. Валентина Трофимовна Яковенко—Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

ТАНДЫ РАЙОН

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Елена Никандровна Шульгина—Марачёвка суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Кунгаалай Сарбаевна Ортуг—Алаак суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Антонида Михайловна Гусева—«Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.
2. Салзыммаа Лодаевна Дажисан—Сосновка суурда өг-бүле ээзи.
3. Пикини Адыяловна Оюн—«Межегей» совхозтуң ажылчыны.
4. Сара Тендип-ооловна Санданмаа—Кочетово суурда өг-бүле ээзи.
5. Зинаида Ивановна Терентьева— «Совет Россия» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Федосия Федоровна Кархоткина—№ 43 тудуг эргелелиниң ажылчыны.
2. Мария Афанасьевна Меряликова—Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ажылчыны.
3. Кодур-кыс Сергеленовна Монгуш— Березовка суурда өг-бүле ээзи.
4. Кара-кыс Лопсановна Оюн—Сосновка суурда өг-бүле ээзи.
5. Көк-кыс Ивановна Оюн—Алаак суурда өг-бүле ээзи.
6. Серенмаа Сүрүңовна Оюн—Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ажылчыны.
7. Сенчи Бакуловна Саая—Кур чер суурда өг-бүле ээзи.
8. Минчеймаа Санаевна Самба—Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ажылчыны.
9. Евдокия Трофимовна Смолякова—Кур чер суурда өг-бүле ээзи.
10. Тамара Сереновна Сүдер-оол—Шамбалыг школазының башкызы.
11. Елена Афанасьевна Толчинницина—Владимировка суурда өг-бүле ээзи.
12. Елена Ильинична Тутатчикова—Сосновка суурда өг-бүле ээзи.
13. Екатерина Петровна Тырышкина—Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ажылчыны.
14. Норжу-кыс Калашиевна Херлеш—Элегес суурда өг-бүле ээзи.
15. Мария Лапзыевна Чүлдүм—Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ажылчыны.
16. Зоя Бады-Хөө Эник — Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ажылчыны.

(Уланчылыг).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1966 чылдың май 18.

Бөрүлерни узуткаар

Тожу районда аңныыр-тывыш ажыл-агыйның Хам-Сыра участогунда хоочун аңчылар бөрү аңнаашкынын чоруткаш, 21 бөрзекти, бир улуг бөрүнү аңнап өлүрген. Маады Долгар, үш эштиг чораш, 13 бөрзекти, Бараан Дезингир чааскаан аңнааш, 8 бөрзекти болгаш 1 улуг бөрүнү өлүрген.

Ш. БАБЛЫ.

Дириглерге херек

Чыл бурунгаар Фрунзе хоорайның 38 дугаар школазының пионерлери боттарының микрорайонун эргип чорааннар. Хамааты дайынынга азы Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип чорааннарны дилеп турганнары ол. Тиилелге хүнүн таварыштыр дайынга киржип чорааннарның бажыңнарынга кызыл сылдыстар кадаар деп шиитпирлеп алганнар.

Хамааты дайынының маадыры Василий Шоринниң өг-бүлези Фрунзе хоорайда чурттап турар дээрзин алдыгы классчылар Таня Нефедова, Оля Сазонова, Валерий Ким, Валерий Хадыкин билип алганнар. Шорин талантылыг полководчу чораан болгаш колчактардан Татария, Удмуртия, Соңгу Уралды хостаан Чөөн фронтунуң 2-ги армиязын командылавышаан, Мурнуу фронтунуң Онза бөлүүнүң Мурнуу-Чөөн, Кавказ фронтуларының шериглерин удуртуп турган дээрзин энциклопедиядан билип алганнар. Хамааты дайынының төнчүзүнде Туркестан фронтузун база командылап турган.

Уруглар маадырның өг-бүлезин дилеп тургаш, тып алганнар. Шоринниң кадайы аалчыларны чылыг уткуп алган. Василий Шоринниң маадырлыг чоруктарының дугайында Виктор Лалухинниң бижээн номун, чуруктар болгаш солуннардан кескилээн материалдарны ол уругларга берген. Шоринниң төрээн чери Калязинче чагаа бижиирин уругларга ол сүмелээн. Калязин музейинден солун материалдарны чорудуп берген. Ук документилерни дайынчы аалдарның школа музейинге салып алганнар.

Партизан чораан Григорий Удачинниң кадайы-биле ужуражылга солун эрткен. Ол фашист эжелекчилерге удур демисежип турган Феодосияның чажыт организациязының кежигүнү чораан. 1943 чылда фашистер Удачинни тудуп алгаш, боолап өлүрген. Феодосияның чажыт ажылдакчыларының дугайында дыңнаары уругларга солун болган. Пионер Витя Коробковтуң кайгамчык эрес чоруктары уругларны кайгаткан. Ол адазы-биле кады демисежип турган, ону немецтер адазы-биле кады шаажылап өлүрген.

Брест шивээзиниң маадырлыг камгалалының киржикчизи Иван Воронец-биле пионерлер ужурашканнар. Ленинчи шаңналдың лауреады чогаалчы Сергей Смирнов «Брест шивээзи» деп номда оон дугайын бижээн.

Дайынның киржикчилери боттарының сактыышкыннарын бижээш, уругларның дилээн ёзугаар школа музейинге дужааганнар. Музейниң демдеглел дептеринде мындыг бижик бар:

«Эргим уруглар!

Силерниң эки ажыл-херектериңер дээш улуу-биле четтирдим. Мээн акымның өлген черин дилеп тыварынга дузалааныңар дээш, силерге чүректиң ханызындан өөрүп четтирдим. Оон маадырлыг чорууну дугайында 22 чыл дургузунда чүнү-даа билбес турдум, силерниң чүткүлдүг чорууңарның ачызында акымның салым-чолу медээ билдинген. Төрээн чурту дээш маадырлыы-биле тулушкаш, ол өлген.

Ида КОВАЛЕНКО».

Билдинмес маадырлар дугайында медээлерни уруглар бичии-даа чүве арттырбайн чыып, оларның турасклаазын мөңгежидер сорулгалыглар. Школа музейинде улуг саазында Роберт Рождественскийниң «Реквиеминиң» дараазында дөрт одуругну бижээн:

Дидимнерниң адын адап,
Кажыдалыг
сактып тур бис...
Калганнарга —
херек эвес,
Дириглерге —
херек-тир бо!

Абрам БОРИСОВСКИЙ.

Телеграф медээлеп, дамчыдып тур

ЧКП-ниң XIII съездизи ажылын дооскан

ПРАГА. (СЭТА). ЧКП-ниң XIII съездизи июнь 4-те бодунуң ажылын дооскан. Съездиниң түңнел хуралынга делегаттар партияның чиңгине шугумун болгаш келир үеде чаа сорулгаларын чуулдугаңнуп турары ЧКП-ниң XIII съездизиниң доктаалын чаңгыс үн-биле хүлээп алган. ЧКП-ниң көдээ ажыл-агый политиказының, национал комитеттерниң ажыл-чорудулгазының, культура, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң айтырыгларының талазы-биле партияның политиказының дугайында резолюцияларны бадылаан.

Вьетнамда АКШ-тың агрессиязы-биле холбаштыр медегелди съезд хүлээп алган.

Партияның төп органнарының соңгулдазының түңнелдериниң дугайын. ЧКП ТК-зының Президиумунуң болгаш Секретариадын соңгааны ЧКП ТК-ның бирги пленумунуң дугайын съездиниң киржикчилеринге дыңнаткан. ЧКП ТК-зының бирги секретарынга Антонин Новотныйны база катап соңгаан. Съездиниң делегаттарының болгаш аалчыларының мурнунга А. Новотный түңнел чуве чугаалаан.

Совет парламентарийлер Пакистанда

ДАККА. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызы К. Т. Мазуров баштадыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң төлээлери Дакка университединиң башкылары болгаш студентилери биле ужурашкан. Төлээлерниң келгени Пакистанның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразында найыралды быжыглаарынга салыышкын болур деп университеттиң ректору, көскү эртемден болгаш хөй-ниитичи ажылдакчы М. Гани митингиге чугаалаан.

Төлээлерни Пакистанда чылыг болгаш чүректиг хүлээп алганы дээш Мазуров харыы чугаазынга өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Делегейниң амгы байдалын тодаргай чугаалавышаан, К. Т. Мазуров Совет Эвилели колониализмге болгаш империализмге удур, бүгү чурттарның болгаш улустарның аразынга тайбың дээш эскерлиш чок туржуп турар дээрзин онзалап айыткан. Америк империализминиң агрессиязынга удур маадырлыг демиселди чорудуп турар вьетнам улуска Совет Эвилели бүгү талалыг болгаш улам өзүп турар дузаламчыны көргүзүп турар. Совет-пакистан харылзааларны быжыглаары Азияга болгаш бүгү делегейде тайбыңның херээнге идиг бээр деп түңнелинде К. Т. Мазуров чугаалаан.

(СЭТА).

Сеул эрге-чагырганың агрессчи планнары

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улус армиязының Дээди командылалының Харылзаа талаа чериниң Вьетнамга хайгаарал болгаш контроль талазы-биле делегей комиссиязынга чорутқан бижиинде айтып турары болза, сеул чагырыкчылары Мурнуу Вьетнамда боттарының шериглериниң санын бо чылын 45 муң кижиге чедирерин планнап турар.

Мурнуу-корей эрге-чагыргаларының ындыг ызылыг хөделиишкиннери вьетнам болгаш корей улустарга удур кемниг үүлгедиг, а ол ышкаш Вьетнам талазы-биле 1954 чылдың Женева дугуржулгаларын карыызы-биле удуур болур деп, ол бижикте чугаалап турар.

—⊙—

ИНДОНЕЗИЯДА БОЛУУШКУННАР

ЛОНДОН. (СЭТА). Индонезияның премьериниң бирги оралакчызы болгаш даштыкы херектер министри турган, ам кара бажыңда олуруп турар доктор Субандриону болгаш премьерниң үшкү оралакчызы Хайрул Салехти, бир эвес эртпен чылдың октябрьда күрүне эргилдезин кылыр дээр оралдажышкыны-биле оларның харылзаалыг турганы истелгедеи илереэр болза, суткада шииткел апаар деп, чиңгине прокурор генерал-майор Судихарто медеглээн.

1958 чылда Суматрага болгаш Сулавесиге үймээнниң ам кара бажыңда чыдар 12 удуртукчуларын чазактың чоокку үеде хостап үндүрер бодап турарын Судихарто немеп чугаалаан дээрзин Рейтер агентилелдиң Джакартада корреспондентизи база дыңнаткан.

Буржуаз бижикчилер Италияның «экономиктиг хуулгаазынының» дугайын алгыржып, ажылчын акгыжың болгаш капиталдың эрге-ажыктары таарыжы берген дижип турар. Ынчалзажок «чечектелиишкин» дижир чүвениң ий-демдээ-даа чок. Соңгу Италияның хоорайларының бирээзи—Веронаге бо чурукту бистиң корреспондентивис тырттырган. Оон ыдыжында—бир өг бүлениң берге байдалда чурттап турары-дыр.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

ССРЭ-де эң кырган кижи—оон хары 161.

УЗУН НАЗЫННЫҢ ЧАЖЫДЫ

Ам-даа чурттап турар Ширали Муслимов төрүттүнгенде, Лермонтов чок, а Пушкин алды-ла харлыг турган. Оон хары ам 161. Барзаву суур бедик даг черде. Ширали Муслимов ийи каът делгем бажыңда чурттап турар. Оон бажыңынга аалчылар үргүлчү келир. Кым черле 160 хар чурттаксавас боор. Ынчангаш улус «узун назынның чажыдын» билип алыксаар кээп турар.

— Ширали-ирей, силерде аалчылар келди—деп, аңаа дыңнаткан. Бопзагар хаайлыг, сырый сегел салдыг, чаңгыс карактыг, шыырак мага-боттуг ашак эжикке кестүп келген. Эрткен чүс чылда бай тараачын кижиниң хевин кеттинген ол ашак болза Ширали Муслимов-дур.

Ширали-ирей аалчыларже хөлүн сунуп мендилешкеш, мынча дээн:— Мени харыксырап калган кырган кижи деп бодаванар. Мен ам-даа ажырбас, аалчыларны бажым ээзи кижи болганымда, эвилең ёзу-биле хүлээп ап шыдаар мен.

Ширалиниң кадайы шай, конфеттер эккеп салган. Ол кадай 87 харлыг. Ширали-ирей каш харлыг турда ол төрүттүнген-дир? Чежен алды харлыг турда төрүттүнген ышкажыл.

Он-он чагааларны болгаш телеграммаларны ажып номчудувус. Ширали-ирей Лермонтов-биле чаңгыс үеде чурттап чораан болганда, ону билир боор, ынчангаш улуг шүлүкчүнүң канчаар санап чорааның дугайында кандыг-бир чүведен чугаалап бээрин бир школачы дилеп турар. Чехословакиядан бир эмчи кижи Муслимовтуң фоточуруун алыксап турар. Оон шаг-шилээзиниң кандыг байдалының дугайында айтырыгны Украинадан медицина ажылдакчылары салып турар. Чүс харга чедир канчап чурттап болурун сүмелеп бижиирин хөй-хөй кижилер дилеп турар.

Президент Хо Ши Минниң оңнуг фотографиязы папкада бар. Ол фотографияда Хо Ши Мин бодунуң холунуң үжүүн бижип берген. Оон ыңай президент 17 метр атлас пөсту Муслимовка чоруткан. Оон чоруткан торгузу-биле Ширали чүнү-даа дааравааныр дээн. Вьетнам эңнуктуң кайы хире чараш торгуну аңаа чорудуп бергенин аалчыларга ол көргүзүп турар.

Ашак боду Ленкораньдан ыңай ырадыр кажан-даа чорупп көрбээнин хереэние, делегей-биле оон чагаа харылзаазы дыка улуг. Ол аныяанда адазы-биле кады Персияга бир катап чораандан соңгаар даглыг чуртундан өскээр чорбаан. Ширалиге чалалгалар кээп-ле турар, ынчалза-даа ол өскээр чорбас. Оон кол-ла чылдагааны — автомашина чайгаар бөөрга, ашак аңаа чорун шыдавас. Бензин чыдынга ол черле таарышпас. Ийниже Ширалиниң чалаарга, ырак орукка шыдажыр эки аът чорудуп бээр болза баар мен деп, ол харылаан.

Ширалиниң угааны ам-даа эки, чүс чыл мурнундагы болган чүүлдерни ол бадыткап турар. 1828 чылды Ширали эки билир. Ынчаарда хем унундан аъттыг аныяк кижи дагда Барзавуга унуп келген. Бүгү улус чыглып кээрге, Азербайджан Россия-биле каттышкан, ынчангаш амдан эгелээш, оларның дээргизи Шарванишах эвес, Александр хаан деп, ол аныы чугаалап турган.

Муслимов хөй хааннар, дөрт азы беш хааннар үезин чурттап эрттирген. «Александр, Николай, Ийиги Александр...» деп, ол сагалдаларын-биле санап олурар.

— Бүгү-ле хааннар бир дөмей. Ажылчын кижиге кажан-даа берге, ынчангаш чеже-даа хааннар солчуп турда, Барзавуга өскерилишкин болбаан— деп, Ширали немеп чугаалап олурду.

Келген кижилерден ораал ишти чоорту-ла дыңкыш апарган. Ол дээрге Шираліниң доргул-төрелдери-дир. Оглунуң оглу Мирза Гусейниниң хары чеден беш. Ийи улуг уругларлары база келген.

Ширалиниң дуңмазы Гаджимирза Вели Муслимов кестүп келди. Ол дээрге дыка эрес, шимченгир ашак болду. Оон карактарының хөглүг эрези байгамчык. Ынчанмайн канчаар, ол ашак акызы Шираліден 59 хар бичии, ол ам 102 харлыг.

Ширали караан шийип алгаш, бодунуң төрел-доргулун бөнчүүр санап олурган, оларны санаары ындыг-ла белен эвес. Санаарынга төрелдери база дузалашкан. Ширали 13 оолдарлыг болгаш 10 уруглааарлыг. Муслимовтуң чоок доргул-төрели 200 чыгыы.

Оон ындыг узун назыга чедир канчап чурттап келгениниң дугайында кол айтырыгны Муслимовка салдывыс.

Барзавуда узун назынның кол үндезини болза кадык арыг агаар болгаш эки суг болур деп, Ширали-ирей санап турар. Ол-даа шуптузу эвес, оон ыңай ажылдаары база херек. Муслимов боду бичиинден эгелээш-ле, амга чедир ажылдап турар. 40 чыл мурнунда Ширали өске кижилер-биле деңге хойжу болуп, хөй кыргын ажылдап турган. Пенсиялыг хиреэнинде-ле ам-даа Ширали колхозка таныжыл болуп ажылдаарын дилеп алган. Ол ам элчиген мунуп алгаш чорупп-даа турар. Ларикке чедир үргүлчү-ле чадаг чоруур, ол дээрге кадыр даг-биле чоруур 10 километр чер-дир.

Бир эвес Барзавуга эр кижи 30 харга чедир аарывайн чурттаар болза, ол чүс харга чедир ыявыла чурттаар, чүгле таакпылап, арагалап болбас деп. Ширали чугаалап орар. Кырганның чагыын Барзавуда сагып турарындан боор ол: ол суурнуң беш чүс чурттакчыларындан чүгле үш кижи таакпылаар.

Ширалиниң аажы-чаңы дыка эки. Ол кажан-даа ажынып, кыжыктанмас, кымга-даа алаарганмас. Ширали аныяанда дыка-ла аът мунар чораан болгаш ам-даа аъттыг селгүүстээринге көнчүг ынак. Хөглүг, шимченгир оюннарга хандыкшылдыг.

Ширали эртен 5 шакта туруп, бичии чемненгеш, 8 шакта база дыштанып чыдып алыр. Хүнүскүнүн 1 шакта дүштеки чем чиир болгаш кежээкиниң 10 шактан эгелеп удуур.

Муслимов радиога ынак. Хөгжүмнү үргүлчү дыңнап турар. Уругларының уругларындан төрүттүнгеннер аңаа Азербайджанның хоочун шүлүкчүлериниң шүлүктерин болгаш кыска чечен чугааларны номчуп бергилээр. Болдуунда-ла чогаалдарның сюжедин ол шээжилеп алыр.

Кудазыниң оттун кээрин Ширали-ирей эртенни-не манаар. Аңаа кудазы солун номчуп бээр. Ширали даштыкы политиканы сонуургап турар. Вьетнамда дайынның дугайын дыңнааш, ол дыка-ла килеңнээн. Ол-да хүн Ширали күчүлээшкинниң сокаалдырын америк президентиниң негээн чагааны ол адап бижиткен.

Уруунуң уруундан төрүттүнген Ханвердыга аажок ынак болгаш ону эккелдирип, дөңмээзиниң кырынга олуртуп алгаш, аңаа конфет бээр. Ханвердыны Ленкоранье бир катап алгаш баарга, ол аңаа дораан-на аарый берген деп, оолдуң кырган ачазының ачазы чугаалап олурар. Барзавуга чанып келгеш, дораан-на ол кадык апарган.

Чоокта чаа Ширали дагда чуртунзан эң-ме баштай дужуп баткаш, Азербайджанның найысылалынга чораан. Ленкоранька чедир 60 километр черге аъттыг чораан, оон Бакуга чедир демир оруука олурупкан. Ол чоруушкуннуң чылдагааны болза уруунуң уруундан төрүттүнген оол Азербайджанның педагогика институдунга барып кирери болган. Кырган боду шылгалдага олурушкан. Транспорт-биле чорууруундан ол шуут ойталааш. Бакуга чадаг чорупп турган. Кырганны эмчилер улуу-биле сонуургап көргеннер. Эң эки эмчилер ону шинчип көөрге, ол шуут кадык болган. Аңаа диш казап берип, чаа костюм даарап берген болгаш телевизор-биле ону таныштырган. Ширали телевизорну амга чедир магадап орар.

Муслимовка Баку эки болган, ынчалза-даа хоорайга чурттап артарындан ол ойталаан.

А. ШУЛЬМАНАС.
«Комсомолец Таджикистан» солунунуң ажылдакчызы.

ЮРИДИКТИГ КОНСУЛЬТАЦИЯ

КҮШ-АЖЫЛ ХООЙЛУЗУН САГЫЫР

Бир дугаарында ажылга кирип турар аныяктарга болгаш өске-даа кижилерге күш-ажыл хоойлузунуң чамдык айтырыглары билдинмейн баргылаар. Ындыг болганда, күш-ажыл хоойлузунуң дараазында чүүлдерни-биле кижи бүрүзү таныш болуру чугула.

Бир дугаарында ажылга кирип турар кижилер тускай билиг негеттинмес ажылга кирерде, администрация черинге бажың эргелелинден азы көдээ Советтен соолгу кылып турган ажылының дугайында шынзылганы кылдыртып алыр, билдириишкинин, паспортун дужаар.

Үлетпүр бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары ажылчынны доктаамал ажылга хүлээп алырда, шенелде үени тургузуп болур: ажылчыннарга 6 неделяда, харыысалгалыг ажылда албан-хаакчыларга бир ай иштинде, өске албан-хаакчыларга 2 неделяда. Шенелде үени эрткен ажылчынны азы албан-хаакчыны ажылга хүлээп алдынган деп санаар.

Өөредилге черлерин дооскан тускай эртемниглерни үлетпүр бүдүрүлгелерже, колхоз, совхозтарже ажылдадып чорутканда база ол ышкаш аалдан уругларны ажылга хүлээп алганда шенелде үе доктаатпас. Бүдүрүлге, тудуг черлериниң администрациязы профессионал-техниктиг билиглерниң школаларын, училищелерин доскан аныяк ажылчыннарны оларның тускай эртемин ёзугаар ажыл-биле болгаш чурттаар чер-биле хандырар хүлээлгелиг. Баштайгы удаада 6 ай иштинде шалыңындан тыртпын алыр 30 рубльдан авансыта бээр.

Күш-ажыл хоойлузунуң сагылгазын районнар девискээринге — прокурор, бүдүрүлгелерге—профэвилел организациязы хынаар. Администрация ажылчын кижини ажылдан үндүрерде, түс черниң профэвилел организациязы-биле дугуржулгалыг болур. Ажылчын азы албан-хаакчы кижи чылдагаан чок чаңгыс-даа хүн ажыл шагы үзер болза, аңаа шыңгыы хемчег онаар ийикпе, азы түс черниң профэвилел организациязының чөпшээрели-биле ажылдан үндүрер. Мындыг таварылгада «чылдагаан чок ажыл шагы үскен дээш ажылындан үндүрткен» деп күш-ажыл дептеринге бижиир.

Ажылчын, албан-хаакчы кижи болуунуң турасы-биле ажылдан үнер дээнде, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1956 чылдың апрель 25-теги доктаалының № 5 чүүлүн ёзугаар ийи неделя бурунгаар ажылдап турган организациязының администрациязын сагындырар. Ол үе эрткен соонда, ону ажылдан хостаан деп санаар.

Доллуурткан күш-ажыл дептерин ажылдан үнген соонда бээр. Администрация ону озалдазып болбас. Ажылчын материал талазы-биле ереглиг ... күш-ажыл дептерин тудуп ... өрени эгидерде тускай доктаалдың хуруу ёзугаар чорудар. Күш-ажыл дептериниң ооргунга шыызылга база берип болбас. Ажылчын кижиге күш-ажыл дептерин озалдадыры администрацияның буруузу-биле болган таварылгада, ол ажылчын чогуур үезинде өске ажылга кирип шыдавас. Күш-ажыл дептерин туткан үениң иштинде администрация черинден шалыңның төлевин бээрин ажылчын негээр эргелиг. Ынчалза-даа ол 20 хонуктан эртпес ужурлуг. А күш-ажыл дептери ажылчынның буруузу-биле бердинмейн барган болза, ынчан шалың төлевес. Администрация ажылдың аайы-биле ажылчынны бир ажылдан өске ажылче бир ай иштинде шилчидер эргелиг. Чылдагаан чок черге ажылчын ойталаар болза, күш-ажыл хоойлузун хажытканы болур. Ажылчын бүдүрүлге черлеринге 11 ай иштинде ажылдаан соонда, өлчеглиг шөлээни бээр. Ажылдың байдалы ой-таварында бүдүрүлге черлериниң ажылчыннарынга 12 ажыл хүнүг шөлээ бээр. Ол үениң иштинде ортумак шалыңын төлээр.

Шөлээ үезинде аарый берген таварылгада аараан дугайында эмчиниң тывыскан херечилелин ёзугаар дузаламчы акшаны төлээр. Каш хүн ажыл кылып шыдаар аргазы ескинганы, ол хире үениң иштинде шөлээзин узадыр.

Г. ЛЕВШАНОВ.

Хулиганнарны сула салбас

СУД ЗАЛЫНДАН

А. Х. Молодых биле В. В. Молчанов олар хулиган херектерни үүлгедип, хамаатыларның эт-севин уптеп чорааннар. Хулиган херектерни каш удаа үүлгеткеш, администрастивтиг хемчеглерни олар эрттирип келгеннер. Хулиганнар судтуң сандайында. Судка байысаалга чорун турар үеде Молодых биле Молчанов мурнундаатылы ышкаш өршээл-келдерел көргүзерин дилеп, боттарының үүлгеткен херектеринден агарып үнерин оралдашканнар. Совет суд, ажылчы чоннарның төлээлекчилери улус судунуң улус шииткекчизи болгаш улус төлээлекчизи кандыг-даа херектн көрүп үскевде шынн шиитпирин үндүрер. Молодых, Молчанов олар буруузун миннип, мооң соңгаар ындыг чоруктар кылбазын судка бүзүреткени-биле бо удаада суд оларны шенелдеге шииткен.

База катап суд сандайында Байысаалга үргүлчүлеп турган. Молчанов биле Молодыхтың үүлгеткен хулиган херектери, хамаатыларның эт-севин уптээни оларның өчүүнден болгаш херечилерден үнүп, немежип турган. Хулиганнарның агарып үнер, келдерел көргүзер барымдаалар чок апарган. Хулиганнар «Улуг-Хем» ресторанның доктаамал аалчылары болуп, үргүлчү арагалап турганнар. Ресторанга арагалап-арагалап, оон чоруткаш, кудумчуга чораан улусту эттеп, оларның идик-хевин уптеп ап, автобуска чораан кижилерниң акша-херегезин былаап ап чорааннар. Хулиганнар «Восток» кинотеатрның мурнунда автобус доктаар черге, хамаатыны Панинни дүне эттеп турган баштургаш, хулиган херектериниң ужун Кызыл хоорайның улус судунуң суд сандайынга катап олурганы, чогуур кеземчени алганнар.

РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң ийиги кезээниң 206 чүүлүнге үндезилээш, Кызыл хоорайның улус судунуң судузу А. Х. Молодых биле В. В. Молчанов оларны дөрт чыл эргезин казып шииткен.

Арын-нүүр, каарган чок чорук

Кызыл хоорайның № 4 яслизиниң эргелекчизи турган А. В. Копнова, склад эргелекчизи турган А. Ф. Гордеева болгаш медицина ажылдакчызы турган Маркова олар арын-нүүр, каарган чок чоруу-биле бичии чаштарга чемни чедир бербейн, кухняга чемни берген кылдыр меге документилер кылып тургаш, 1965 чылдың дургузунда яслиниң аъш-чеминден 1287 рубльдиң продуктузун оорлааннар.

Кызыл хоорайның улус судунуң үнүүшкүнүүг суду оорларның херээн көргеш, РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң ийиги кезээниң 92 чүүлүн удуртулга болдургаш, Копнова, Гордеева, Маркова оларны үр хугаалар эргезин казып шииткеш, яслиге чедирген когаралды төлеттирген.

Н. АРТАМОНОВ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ИЮНЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эш Арсений» 9.40, 11.25, 1.10, «Стряпуха» 3, 4.40, 6.20, 8, 9.40 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Табаге угланыышкының оскартип тур» 1.15, 3.15, 7.10, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Максим Перепелица» 11, 1, 3, 9.20, «Шербурнуң хөл майгынчыгаштары» 5.30, 7.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Халас барган үе-шак дугайында тоол» 11, «Хүнну көрүп тур мен» 3, 5, 7, 9 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Ыяш эрегелер» 5, 7, 9 шактарда.

Тываның автоэргелелиниң Кызылда автошколазы

үшкү класстың чолаачыларын белеткээр курска

СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР.

Кичээл бо чылдың июнь 10-да эгелээр, өөренириниң хөлезин 108 рубль, 18 хардан өрү, 7 класс дооскаңнарны хүлээп алыр.

Консультация алырда Кызылда Шевченко, 113 «а» бажыңга баар, азы 43—94 дугаарлыг телефонче долгаар.

ДИРЕКЦИЯ.

КАЙНААР ӨӨРЕНИРИЛ?

КЫЗЫЛДА КҮРҮНЕНИҢ БАШКЫ ИНСТИТУДУ

1966—67 өөредилге чылында студентилер хүлээп алырын чарлап тур.

Биохимия факультединге: **биология болгаш химия тускай эртемниг.**

Филология факультединге — **тускай эртемнери:**

а) **тыва школаларга орус дыл болгаш литература** башкылаар;

б) **орус дыл болгаш литература башкылаарының** (тыва дыл болгаш тыва литература немелде тускай эртемниг);

Физика-математика факультединге—**тускай эртемнери:**

а) **математика** (физиканың немелде тускай эртемниг;

б) **физика** (математиканың немелде тускай эртемниг);

Кирериниң дугайында **билдириишкинни ректорнуң адынга шилип алган тускай эртемин болгаш факультединиң айытпышаан чорудар.**

Билдириишкинге дараазында документилерни кожар:

1. Билииниң дугайында документизи (боду-биле).
2. Характеристика.
3. Допчу намдары.
4. № 286 хевирниң эмчи шынзылгазы.
5. 3×4 хемчээлдиг дөрт фото-чурук.

Билдириишкиннерни июнь 20-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр, кирериниң экзаменнери август 1-ден 20-ге чедир, студентилер составынга кирр санаары август 21-ден 25-ке чедир.

Институтка кирерлер **дараазында экзаменнерни дужаар:**

Биохимия факультединге: **химияга** (аас-биле), **физикага** (аас-биле), **орус дыл болгаш литературага** (бижимел-биле).

Филология факультединге: **орус дыл болгаш литература** (аас, бижимел-биле), **ССРЭ төөгүзү, даштыкы дыл** (аас-биле).

Орус дыл болгаш литературага кирип турар тыва дыл болгаш тыва литература немелде тускай эртемниглер даштыкы дыл орнунга тыва дылга экзамен дужаар.

Физика-математика факультединге: **математика** (аас, бижимел-биле), **физика** (аас-биле), **орус дыл болгаш литература** (бижимел-биле).

Документилерни дараазында адресче чорудар: **Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың 40, башкы институду, хүлээп алыр комиссия.**

—⊙—

РЕСПУБЛИКАНЫҢ КЫЗЫЛДА ОЧНО-ЗАОЧНО ШКОЛАЗЫ 1966—67

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА 5—11 КЛАССТАРГА ӨӨРЕНИКЧИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Долу эвес ортумак база ортумак школаны доозар күзелдиг, **16 хардан өрү назылыг хамаатыларны школага хүлээп алыр.** Бүдүрүлгеде ийикпе колхозтарда, совхозтарда ажылдап турарларны хүлээп алыр. Школага өөренирин күзээннер директорнуң адынга билдириишкинин, билииниң дугайында документизин база ажылдап турар черинден шынзылгазы-биле кады чорудар.

Билииниң дугайында документизи чок кижилерге белеткел консультацияларны очно-заочно школага, оон өөредилге-консультация пунктуларынга, өөредилге бөлүктеринге өөредилге чылы эгелээриниң мурнунда чорудар. Билдириишкиннерни өөредилге-консультация пунктулары, өөредилге бөлүктери, комсомол комитеттери база хүлээп алыр.

Консультпунктулар болгаш өөредилге бөлүктери дараазында суурларга ажыттынар.

КАА-ХЕМ РАЙОНГА:

Сут-Бажы консультпункт, Бүрен-Хем, Копту-Аксы, Бүрен-Бай-Хаак, Ильинка өөредилге бөлүктери.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНГА:

Чааты, Ак-Туруг, Кок-Чыраа, Арыг-Бажы, Хайыракан, Эйлиг-Хем, Үрбүн консультпунктулары; Торгалыг, Арыскан, Булун-Терек өөредилге бөлүктери.

ТАНДЫ РАЙОНГА:

Бай-Хаак, Балгазын, Успенка, Владимировка, Дурген консульт-пунктулары. Межегейниң өөредилге бөлүү.

БИИ-ХЕМ РАЙОНГА:

Хадынның консультпунктузу; «Өөк» совхозтуң, Суштуң өөредилге бөлүктери.

ТОЖУ РАЙОНГА:

Азас, Ий консультпунктулары, Ырбан, Тоора-Хем өөредилге бөлүктери.

ЭРЗИН РАЙОНГА:

Нарынның консультпунктузу, Бай-Дагның өөредилге бөлүү.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНГА:

Ак-Эриктиң өөредилге бөлүү.

КЫЗЫЛ ХООРАЙГА

35 профтехучилищениң консультпунктузу, № 5 школада өөредилге бөлүү.

Школаның адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың 40.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжы амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа ажылы болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы.

ТС—00887.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндүрүлүп турар

1966 ч. ИЮНЬ 8 (СРЕДА) № 134 (6465).

Өртээ 2 көп.

СЭКП-ниң төлээлери Улан-Баторда чеде берген

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Шелепин баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери Моолдуң Араттың революстуг партиязының Төп Комитединиң чалалгазы ёзугаар МАРП-ның XV съездизиниң ажылынга киржири-биле июнь 6-да Улан-Баторда чеде берген.

Төлээлерниң составы болза: СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Бурят обкомунуң бирги секретары А. У. Модогоев, Казахстанның КП ТК-зының секретары С. Н. Имашев, СЭКП-ниң Москва хоорайда Пролетарск райкомунуң секретары Г. А. Васильева, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң МАР-да элчини Л. Н. Соловьев.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Чеди чыл планын чедиишкинниг күүседиринге идепкейлиг киришкени дээш база полиграфия үлетпүрүнге хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1966 чылдың июнь 6-да Чарлыы-биле полиграфия үлетпүрүнүң 758 ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын болгаш албан-хаакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Ленин ордени-биле 17, Күш-ажылдың Кызыл туг ордени-биле 144, «Хүндүлелдиң демдээ» ордени-биле 146, «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле 228 болгаш «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле 223 кижини шаңнаан.

КОММУНИСТЕРНИҢ ИДЕЙЛИГ КАҢНАЛЫЫШКЫНЫ

Коммунист бүрүзү марксисчи-ленинчи теорияны шиңгээдип ап, бодунуң идейлиг деңнелин могаг-шылаг чок бедидер дээрзиниң дугайын СЭКП-ниң Уставында чугулалап айтып турар. Революсчу теорияны өөренири, идея талазы-биле каңналыышкын — коммунистиң бирги чергениң партийжи хүлээлгези болур.

СЭКП Төп Комитединиң айтыышкынын барымдаалап чоруткан партия өөредилгезиниң чаа системазының ажыктыг болгаш таарымчалыг болганын дөөстүп турар өөредилге чылының түңнелдери көргүскен. Бо болза өөрениириниң дараалашкан чорууң хандырар, дыңнакчылар марксисчи-ленинчи теорияны эки шиңгээдип алыр арганы берип турар.

Партия организацияларны политиктиг чырыдыышкынны тодаргай удуртур, билдилиг организастаар болгаш теоретиктиг өөредилге дээш коммунистерниң харыысалгазын бедидер, олардан негелдени күштелдирер хүлээлгелиг. Кайда-ла партия комитеттери коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвес активчилерниң идейлиг каңналыышкынга дээш ёзулуг сагыш салып турар болдур, ол черлерде политиктиг чырыдыышкынның деңнели бедик болуп турар.

Шак ындыг чижекке СЭКП-ниң Бай-Тайга, Бии-Хем, Каа-Хем райкомнарын болгаш Бай-Тайганың «Мурнакчы», Барыын-Хемчиктиң «Большевик», Тожунуң «Совет Тыва», Таңдының «Революцияның чалбыыжы» колхозтарында болгаш өске-даа черлерде партия организацияларын киирип болур. СЭКП-ниң Бай-Тайга райкому политиктиг чырыдыышкынның дугайында айтырыгны пленумга чугаалашкан болгаш пропагандистерниң семинарын дөрт катап эрттирген. Ол хемчеглер бодунуң таарымчалыг салдарын чедирген. Политиктиг эге болгаш марксизм-ленинизмниң үндезинин өөрениириниң 22 школалары өөредилгениң программазын бедик, организастыг деңнелге дооскулаан. СЭКП-ниң Каа-Хем райкому пропагандист кадрлар-биле ажылды дыка күштелдирген, аңаа 15 кижи составтыг методиктиг чөвүлел доктаамал ажылдап, олар чер-черде пропагандистерге дузалаар сорулга-биле 60 ажыг кичээлдерге олурушканнар.

Өөредилгениң чаа системазының баштайгы чылы өөренир материалдары дыңнакчылар хамыызы-биле шиңгээдип ап болурун көргүскен болгаш политиктиг эге база марксизм-ленинизмниң үндезинин өөренир школаларга СЭКП-ниң XXIII съездизиниң материалдарын өөрениири эң чугула черни ээлээн. Ооң-биле кады эрткен чылдарга бодаарга партия чырыдыышкынының системазының аңгы-аңгы хевиринде өөренир кижилерниң саны база өзүп, билиг дээш чүткүлү улам бедип турар. Ылаңгыя дөөстүп турар бо өөредилге чылында бистиң Тыва АССР-ге 254 политиктиг эге болгаш марксизм-ленинизм үндезиннериниң 130 школалары, 65 семинарлар ажылдап турганын база политиктиг өөредилгеге болгаш массалыг пропаганданың өске-даа хевирлеринге 14500 ажыг кижи, ооң иштинде коммунистерниң 80 хире хуузу хаара туттунганын маңаа чижек кылдыр чугаалаарга-ла четчир.

Дыңнакчыларга быжыг теоретиктиг билигни бээр, ону түс черниң амыдыралы, практиктиг сорулгалары-биле ханы холбаштырар дээш кызымаккай, шудургу ажылдап турар бедик билиглиг, мергежилдиг чүс-чүс пропагандист кадрлар бисте бар апарганын сеткил ханыышкыны-биле чугаалаар херек. Оларга колхоз даргалары эштер Кудурукпай, Кононенко, башкылар Барба, Тимофеев, Аранчаа, эмчи Каргин болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Ындыг болза-даа чамдык партия организациялары политиктиг чырыдыышкынны багай удуртуп, ону кошкак организастааны өөредилге чылының түңнелдери көргүскен. «Тыва даг-дүгү» тудуунга тургустунган политиктиг 4 эге школаларның сандарап дүшкени, «Барлык», «Шекпээр» совхозтарга кичээлдер үстүр, өөредилгениң деңнели куду болуп турган фактылар оларда партхоннарның партия чырыдыышкынын багай удуртканы-биле тайылбырлаттынар-дыр. Ол ышкаш СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң чанынга турган марксизм-ленинизмниң үндезинин өөренир школага 49 кижиден чүгле 5—6 кижи кичээлдерге кээп турганын канчап таарымчалыг деп санаарыл?

СЭКП-ниң Улуг-Хем райкому политиктиг өөредилгениң дугайында партия организацияларының секретарьларының илеткелин дыңнап турза-даа шиитпирниң күүселдези дээш чогуур контрольду тургуспаан. Ооң түңнелинде Жданов аттыг колхозка болгаш өске-даа черлерге политиктиг эге школаларның өөредилгезиниң деңнели дыка куду болгулаан, «Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырынга турган школа сандарап дүшкен, салбыр эргелекчизи, ооң пропагандизи эш Даваның бурууз-биле хөй-хөй кичээлдер үстүп турганындан өөренир программазын дооспаан.

Коммунистерниң марксисчи-ленинчи теорияны боттары өөренири политиктиг чырыдыышкынга база бир кол черни ээлээр. Чүгле Кызыл хоорайда безин 350 хире ындыг коммунистер бар. Ынчалза-даа СЭКП хоорkомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи болгаш чамдык партия организациялары оларның өөредилгезинге контрольду кошкак чорудуп, тускай лекциялар, консультацияларны, семинарларны хевар организастап турарын база-ла таарымчалыг деп санап болбас.

СЭКП-ниң XXIII съездизи коммунистерниң идейлиг каңналыышкынын партия организацияларының эң чугула сорулгазы деп санаан. СЭКП Төп Комитединиң отчёт илеткелиниң талазы-биле партияның XXIII съездизиниң резолюциязында мынча дээн: «Партия кежигүннериниң марксисчи-ленинчи өөредилгезин, ылаңгыя аныяк коммунистерниң идейлиг кадыгылыышкынын улам-на экижидери партия организацияларының эң чугула сорулгазы деп съезд санап тур. Удуртукчу кадрларның идей-политиктиг белеткелинге бедик негелделер тургузары эгежок чугула. Партия чырыдыышкынының бүгү системазын коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе-чадазының деңнелинче көдүрген турар ужурлуг».

Амгы үеде партия чырыдыышкынының системазында харыысалгалыг үе — өөредилге чылын дөөзүп, түңнел кичээлдерни чорудуп турар. Ону идей теоретиктиг бедик деңнелге эрттирер база түңнелдерниң чедиишкиннигдаа, четпес-даа талаларын партия хуралдарынга калбаа-биле чугаалашкаш, келир өөредилге чылынга белеткелди амдыгааштан эгелеп шудургу чорудар херек. Политиктиг чырыдыышкынга четчелээшкинни чорударда ёзу барымдаалаар, эреңгейлээр чорукту болдурбас болгаш партия организациялары өөренир кижилерниң эртем билииниң деңнелин, күзелин, эки туразын шыңгыы барымдаалаар ужурлуг. Ооң-биле кады маңаа кол кижи — пропагандист кадрларны шын шилип ап, белеткээриниң, оларның өөредилгезиниң дугайында амдыгааштан доктаамал сагыш салыры эгежок чугула. Ындыг таварылгада партия организацияларының үндезин херээ — коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвес активчилерниң идейлиг каңналыышкынының деңнели, бо талазы-биле ажылдың организастыг байдалы бедик болур деп чүвени утпас херек.

1966 чыл июнь 12 воскресенье ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге соңгулда

Шупту соңгулдаже!

А. Я. Пельше-биле соңгукчуларның ужуражыышкыны

РИГА. (СЭТА). Кировск соңгулда округунуң соңгукчулары Латви ССР-ниң Опера биле Балеттиң академиктиг театрынга чыглып келген. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединиң депутадынга кандидат, СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның чанында Партия-контроль комитединиң даргазы Арвид Янович Пельше-биле ужуражыр дээш соңгукчуларының ында чедип келгени ол.

А. Я. Пельшениң чугаазын соңгукчулар чылыы-биле уткаан.

—○—

Элбек суг шыва алыр

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулданы чедиишкинниг уткуур дээш «Тээли» совхозтуң тараажылары ховууларны чемгерип, суггарып турган, чаагай дүжүттү өстүрерин шиитпирлээннер. Ынчангаш девискээринде бар буталарны септеп, алгыткаш, суггартынмаан шөлге тараа чашпас сорулганы салганнар.

Олар бо чылын 3713 гектар черни суг-биле хандырып болур аргалыын санап көргеннер. Ол хире делгем девискээрни суггарары улуг күжениишкинни негээр болганындан дуржулгалыг эштерден тургустунган 33 звенону совхоз организастаан. Суггатчыларны эргежок чугула херектиг дериг-херекселдер-биле хандырган, салдынган сорулганы кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаан. Ынчангаш звенолар аразынга чаагай дүжүт өстүрер дээш чарыштыы калбарткаш, шудургу ажылдап кирипкеннер. Олар бо хүннерге чедир иин муң үш чүс чеди гектар тараа шөлүн суггарганнар. Чем продуктуларының кол культуразы кызыл-тасты бир муң сес чүс бежен га суггаттыг черде чажып тарааны суггатчыларның кызымак, шудургу ажылының түңнелинден болган.

Суггатчылардан совхозтуң Найырал салбырында он чыл дургузунде бо ажылга мергежээн Иргит Санчы-Мидипке удурткан звено өскелерге үлегерлиг болуп, 75 га кукуруза, 150 гектар тараа шөлүн суггарганнар.

Совхозтуң дирекция черн нормазын ажыр күүсеткеннерге немелде төлевирни доктаамал тыпсырып чурумчутсан.

СЭКП ТК-ның чоокта чаа эрткен Пленумунуң материалдарын агитаторлар тараажыларга калбаа-биле таныштырып турарлар.

ТК-ның Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр «Тээли» совхозтуң тараажылары 300 гектар шөлдү суггарар Көк-Терезиниң бутазын казып, Чаңгыс-Тей бутазын алгыдарын дүгүрүшкаш, ажылдап кирипкеннер.

СОҢГУЛДАГА ЧЕДИР ДӨРТ ХОНУК АРТКАН

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага хоорайларның болгаш кодээниң ажыл-ишчилери улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзээрлер. Бүгү соңгукчуларга СЭКП ТК-ның Кыйгырыглары бистиң чуртувустуң бүгү чонун сорук кииргени болгаш оларның изиг үнелээшкинин алган. Партияның кыйгырыглары совет улусту күш-ажылга сорук кийрип келген.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле кады партияның XXIII съездизиниң Директиваларын болгаш СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнү — июнь 12-ге политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүн-биле белеткенип, үлетпүр бүдүрүлге болгаш кодээ ажыл-агый продуктуларын белеткээр талазы-биле планныг сорулгаларын боттандырып, хову ажылдарын бедик агротехниктиг байдалда чорудуп турар.

Соңгулда хүнүн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш тудугларда, колхоз, совхозтарда, бүдүрүлгелерде ажыл-херектер хайныышкынныг чорүп турар. Күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүн-биле кады ажылчы чоннар ортузунда политмассалыг болгаш культура-массалыг ажылдар калбарган. Партия организацияларының агитаторлары коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш агитация ажылын күштелдирген. Соңгулда участоктарының хөй кезии амгы үеде базылаашкын бээринге белен болган.

Соңгулда хүнүнге чедир дөрт хонук арткан. Соңгулда кампаниязының эң-не чугула болгаш эң-не харыысалгалыг үези келген. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнү — июнь 12-ни политиктиг байдалга эрттирер төлээде, кылып чорудар организастыг ажылдар ам-даа хөй. Соңгулдага белеткелче бүгү хөй-ниити организацияларының кичээнгейи угланган турар ужурлуг. Бо соңгулда мурнундагы соңгулдалардан онзагай байдалдыг, чайын эртер, базылаашкын эртенгиниң алды шакта эгелээш бежээбиниң он шакта доостур. Ажылчы чонун шимчээшкини улгадыр. Ындыг болганда соңгукчулар-биле хүн бүрүнүн харылзаазын тудары бирги чергениң сорулгазы ол.

Соңгулдага белеткелдерниң чорүп турары-биле таныжып көөрге чамдык партия болгаш совет органнар, соңгулда комиссиялары шиитпирлиг хемчеглер албайн турар. Ырак-узак, орук-чириг берге черлерде ажылдап чоруп турар соңгукчуларның кажаа базылаары амдыгаа чедир тодараттынмаан. Чижээ, Ийчеле, Шом-Шумда, Манчүректе болгаш өске-даа черлерде ажылдап турар соңгукчуларның базылаашкын бээр соңгулда участоктары мынчага чедир билдинмейн турганы хыналдадан илерээн.

Чамдык чер-чер Советтериниң күүсекомнары соңгукчуларның даңзызын хынаар ажылды ам-даа дооспаан. Чөөн-Хемчик районда 13358 соңгукчудан 1800 кижи, Таңды районда 776 кижи хынаттынмаан. Өскээр чоруткан дыка хөй соңгукчулар базылаар эргениң шынзылгаларын албайн барганын ыттавайн эрттирип болбас. Чижээ, Барыын-Хемчик райондан чоруткан 147 кижиниң чүгле 37-зи, Каа-Хем райондан чоруткан 148 кижиниң 94-тү базылаар эргениң шынзылгазын алган. Бай-Тайга болгаш өске-даа районнарда мындыг таварылгалар хөй. Дыка хөй соңгулда участоктары деритттинмээни азы багай дерип кылдынганы хыналдадан илерээн. Таңдыда 14, Бии-Хемде 9 соңгулда участоктары дериттинмээн азы багай дериттинген.

Харылзаа, садыг болгаш культура-массалыг ажылдар талазы-биле улуг четпестер чер-черде бар болуп турар. Соңгулда хүнүнде ажылчы чоннарны садыг-биле, культура-массалыг хемчеглер-биле хандырарының планнары чамдык районнарда амдыгаа чедир кылдынмаан. Каа-Хем болгаш өске-даа районнарда культура-массалыг болгаш садыг ажылы багай организастаттынган, план кылдынмаан. Чер-черниң партия, совет органнары бо ажылдарны эки алыр, организастыг ажылдарны чорудар талазы-биле дээштиг хемчег албайн келгенин айтыр херек.

Партия, совет органнарының, участок болгаш округ соңгулда комиссияларының ам кол сорулгазы болза, соңгулдага чедир арткан хүннерде соңгулда участоктарын базылаашкын бээринге дерип белеткээри, соңгулда документилерин четчелээри, улуг, биче соңгулда хааржактарын белеткээр, таңмаларны четчелеп алыры болур. Үстүнде айыттынган чүүлдерни бүрүн белеткеп, четчелеп алганда соңгулда хүнүнге белен болганы ол болур.

Соңгулда үезинде онза чугула айтырыг болза, харылзаа болур. Харылзаа органнары, соңгулда комиссиялары, хоорайлар болгаш районнар Советтериниң күүскомнары июнь 12-де болгаш 13-те харылзааның чепсек-херекселдерниң тода база үзүктелиишкин чокка ажылдаарын чедип алган турар ужурлуг. Телеграф-биле дамчыдар дыңнадыгларны арыг болгаш тода кылырынче, участок болгаш округ соңгулда комиссияларының протоколдарын доктааттынган хуусааларында чогуур черлерге чедирериниче кичээнгей салыр херек.

Базылаашкынга киржир бүгү хамаатылар соңгуур эргезин боттандырарын дээш хоорайлар болгаш районнар Советтериниң база кодээ Советтериниң күүскомнары соңгукчуларның даңзыда бүрүн кирген, кирбээнин ылап хынаар херек. Ол ышкаш соңгукчу бүрүзү базылаашкын бээр участогун, соңгулданың эгелээр болгаш доостур шагын ылап билзин дээш агитаторлар соңгукчуларга барып, тайылбыр ажылын үргүлчүлээри чугула.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулданы политиктиг бедик байдалга эрттирери — коммунизм тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннер дээш демиселге партия-биле чоннуң быжыг чаңгыс эвилелин чайгылбанчак тиилелгези болур.

К. КОШКАРОВ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң организзиниң эргелекчизи.

БЕЛЕТКЕЛДИ ЫЛАП ХЫНААР

СЭКП-ниң XXIII съездиниң ажылдап кылганы Директиваларны амыдыралга боттандырар дээш Бии-Хемниң ажылчы чоннары күжениишкиннинг ажылдап, 1966 чылдың баштайгы айларында ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чамдык көргүзүглерин чедип ап турар. Совет күрүнениң дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда кампаниязынга белеткелдерниң сээлгү шиитпирлиг үе-чадазы чорутттунуп турар. СЭКП ТК-ның май Пленуму бии хемчилерни бүгү совет улус ышкаш улам-на сорук кийрген.

Районнуң ажылчы чоннары соңгулда белеткелинге улуг ажылдарны кылган. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдада базылаашкын бээр он беш соңгулда участоктары тургустунган. 1962 чылда ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдада тургустунган соңгулда участоктарынга ам үш участок немешкен. Ол дээрге районнуң чурттакчылыг черлериниң калбарып, чонунуң көвүдеп турарының херечизи-дир. Районнуң партия болгаш хөй-ниити организацияларының дузалаачызы-биле Бии-Хем райкүүсеком чамдык соңгулда участоктарынга хыналда чоруткан. Сезерлиг. Суш, Ленинка соңгулда участоктары эки дериттинген, политмассалыг ажылдары соңгукчулар ортузунга калбарткан. Ленинка суурда соңгулда участогунда эш О. Серепмаа даргалаан участок соңгулда комиссиязының ажылын демдеглээри чугула. Соңгулда участогу базылаашкын бээринге белен, соңгукчуларның даңзызы шуут кылдынган. Ленинка илеткел үргүлчү болуп турар, кино, концертти соңгукчулар көрүп турар.

Агитаторлар соңгукчуларга үргүлчү барып, депутаттарга кандидаттарның ажыл, амыдыралын таныштырып, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединге соңгулда талазы-биле Кызылдың № 409 соңгулда округундан депутатка кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока, РСФСР-ден ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге соңгулда талазы-биле Красноярскиниң № 16 соңгулда округундан соңгуттурар депутаттың кандидады, ССРЭ-ниң Оруң харылзаа министри эш Б. П. Бещев, Национальдар Совединге соңгулда талазы-биле Бии-Хемниң № 651 соңгулда округунуң талазы-биле депутатка кандидат, Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. В. Астафьев олар дээрзин угаадып турарлар.

Районнуң ырак суурларында тургустунган соңгулда участоктары-биле харылзаа тудар харылзааның чепсек-херекселдери тургустунган болгаш соңгулда документилери чедиртинип турар.

Соңгукчуларның даңзызын четчелеп тургузар ажылга улуг четпестер биске турган. Райкүүсеком, кодээ Советтер, участок соңгулда комиссиялары партия, хөй-ниити организацияларының күжүнге даянып алгаш, соңгукчуларны четчелээн, ам парлап, соңгулда участоктарынче чорудуп турар.

Н. ЛАНТУХОВ,
Бии-Хем райкүүскомунуң секретары.

«Тыва даг-дүгү» комбинатта руданы хол-биле чыып тывар черде коммунист Сергей Чамбал-оолга удурткан забойщиктер бригадазының кежигүннери беш чыл планының бирги чылының планныг даалгаларын чедиишкиннинг күүседип турар.

— Бистиң бригадавыста он кижи бар. План ёзугаар кижи бүрүзү хүнүн-не 120 килограмм руданы чыыр ужурлуг. Херек кырында ол санырыкта ажып турар. Бирги кварталдың планы база-ла чедиишкиннинг күүсеттинген, а ийиги кварталды эгелеп алганывыс база-ла багай эвес. Апрельде 32 тонна даг-дүгүн чыыр турган, ол планның 102 хуу күүсеттивис. Май айның көргүзүү база-ла ол хире болган. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнүнге алдар кылдыр июнь айның бирги чартыының планын үш хонук бурунгаар күүседирин хүлээнген бис, — деп, эш Чамбал-оол чугаалап турар.

Бригаданың кежигүннериндей бурилыкиктер Камаа Хертек, Кандан-оол Хомушку, Белек-оол Чымба олар хүн нормазын ажыр күүседип, чедиишкиннинг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: бригадир С. А. Чамбал-оолдуң (ортузунда) бригадазының кежигүннеринге дүштеки чапсар үезинде солун номчулгазын чорудуп турары.

Фотозу А. ПОНОМАРЕВТУУ.

—◆—

Чартык чылдың күүседипкен

«Улуг-Хая» совхозтуң ийиги салбырында сүт-бараан фермалары ийи. Чай — малдың сүткүр продуктулуун көвүдедиринге кончуг таарымчалыг үе. Саанчылар, кадарчылар эрткен айларда багай эвес ажылдаан. Май ужеңге чедир салбыр 18 тонна сүттү, 55 тонна эътти күрүнеге саткан. Ол дээрге, эът, сүт садарының чартык чыл планы хуусаа бетинде күүсеттингени ол. Төрээн 114 инектиң 114 бызаазы менди алдынган.

Алдыы-Шынаа фермазының саанчызы Т. Сарыг-оол беш айлар дургузунда чээрби инектериниң бирээзинден-не 476 кг, А. Демир-оол, А. Монгуш, В. Уваптур оларның кайызы-даа инек бүрүзүнден 450 кг-дан ажыг сүттү саап алганнар. Ынчангаш олар фермаларда саанчыларның дээре черин ээлээн.

О. ТАВАА.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ КОМИТЕДИНДЕ

АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

1965 чылдың февраль 16-да болган СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленуму 1965—1967 чылдарның дургузунда малчын бүрүзү чаагайжыттынган бажыңнарлыг, бригадалар болгаш сүт-бараан фермаларының төптери электри, кызыл булуң, чаагайжыттынган чунар бажың-биле, кол төвү-биле харылзажып турар телефон азы радио-биле, а хойжу ажыл-агый бүрүзү бети дээрте-ле чунар бажыңныг, радиоприёмниктиг, суглуг болгаш оттулар чүүлдүт турарын чедип алыры колхоз болгаш совхоз удуртукчуларынга хүлээткен. Шак ол чугула доктаалды амыдыралга канчаар боттандырып турар дугайында Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң удуртулгазын улусчу контрольдуң республика комитединиң элчеглиг хуралынга чугаалажып көрген.

Малчыннарның чуртталга-амыдырал байдалын экижидер талазы-биле ажылдарны совхоз чоруткаанын демдеглээн. 1965 чылда хойжуларның кыштагларынга 463 дугаарлыг көжүп чоруур механизастаттынган колонна үш квартиралыг 3, чаңгыс квартиралыг 4 бажыңнарны туткан. Кадарчыларга болгаш саанчыларга ийи квартиралыг 13 бажыңнарны, ажыл-агыйы аргазы-биле 3 чунар бажыңнарны туткан. Бо чылын чаңгыс квартиралыг 4 бажыңнарны тудар турган ийизин дооскан. Ол ышкаш 5 чунар бажың, Хайыракан суурга 10 олуттуг чунар бажың тударын көрдүнген.

Ооң-биле чергелештир совхозтуң малчыннарының чуртталга-амыдырал байдалы амгы үениң негелдезин ам-даа ырак харыылавайн турар. 1965—1966 чылдарның кыжында 118 хойжулардан хойжу 6 өг-бүле өтте кыштаан. Дыка хөй малчыннар хирлиг, ойбак-дыдык, эки чылыттаттынмаан бажыңнарга кышкы соокту эрттиргеннер. Ол ышкаш совхозтуң удуртулгазы кыштаглаашкындан чаагаашкынче кирерде далаш чорукту болдурганнар. Ооң түңнелинде Хайыраканда 7 кадарчылар өг чок болган болгаш өг-бүлези-биле «чадырлаарга» чурттаар ужурга таварышкан. Шагаан-Арыг хоорайдан ырак эвес черде — Доң-Терекке өкпе аарыг 150 санныг мыйыстыг бода малдың болгаш семиртилгеде 200 баш хире хаваннарның фермазы туруп турар. Ында 7 өг-бүле бар. Олар крыша чок багай бажыңнарда солун номчувайн, радио дыңнавайн, автолавка бараан көрбейн, чунар бажынга чунмайн чурттап орарлар. Инек кажааларын салгын өттүр шаап турар. Саанчылар хеп-биле хандыртынмаан. Кино көрбейн, лекция, беседа дыңнавайн турар. Чугула херегледерин Шагаан-Арыгдан барып ээлчежип садып ап турарлар.

Удавас чайлаглаашкын үези. Малчыннарга 26 өглер херегжеттинип турар. Херек кырында амгы бо хүннерде 13 өг белеткеттинген. Бо чылын совхозка ясли-садтар тударынга 15.8 муң рубльди тускайлап берген болгаш херек кырында үндүрүп бергени 5.4 муң рубльден чаңгыс-даа көпеек чарыгдаваан. Көк-Чыраа, Арыг-Бажы, Хайыракан, Алдыы-Шынаа, Ак-Тал ышкаш черлерге уруглар яслилери болгаш садтары чугула херегжеттинип турар. Ооң ужурундан дыка хөй не херээженнер совхоз бүдүрүлгезинге киржип шыдавайн турар.

Улуг-Хем районнуң малчыннары эъшчем болгаш үлетпүр бараанары-биле доктаамал хандырбайн келген. Магазиннерде сарыг шай, хлеб, сорттуг далганнар үр үеде үзүктелиишкинге таваржып турар болгаш Арыг-Бажы суурда магазин ажылдаваан. Хойжуларга автолавкалар четпейн, оларны лампа шилдери-биле хандырбайн келген. Ак-Тал суурда магазин багай бажыңда туруп турар, ында чаа магазинни туткан-даа болза. 1965 чылдың декабрьдан бээр одалга чок дээш ажыглавайн келген. Ол ышкаш Шагаан-Арыгның амыдырал хандырылга комбинады совхозтуң малчыннарын хандырбайн турар.

Үстүнде айыттынган четпестерни дарый узуткаар сорулга-биле улусчу контрольдуң республика комитеди тускай доктаалды хүлээп алган. Ында малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидеринче угланган хемчеглерни амдыгааштан ап чорударын, чайгы болгаш кышкы одарларны чунар бажыңнар-биле хандырарын тодарадып, бо талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар деп, эш Моисеевтиң аазаашкынын кичээнгейге алган. Ол ышкаш совхозка дүн-хүн иштинде ажылдаар уруглар садын ажыдар дугайында айтырыгны бир ай иштинде көрүп, ыракта одарларда малчыннарның амыдырал-чурттаалга байдалын хандырып турарын хынап турарын Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга (эш Сериковка); малчыннарны үлетпүр болгаш эъш-чем бараанары-биле үзүктелиишкин чок хандырарын респотребсоюзтуң эргелелинге (эш Катковка) хүлээдип; малчыннарны хандырар талазы-биле хемчеглерни алырын амыдырал-хандырылга министриинден (эш Даржаадан) болгаш кызыл булуңнар, культбазалар, кино көрүлделери-биле, лекция, беседа чорудары-биле малчыннарны хандырар дугайында культура албан черлериниң ажылын күштелдирерин Тыва АССР-ниң Культура министриинден (эш Хомушкудан) негээн.

Партия кежигүннериниң марксисчи-ленинчи өөредилгезин, оларның ылангыя аныяк коммунистерниң идейлиг дадыгыышкынын улам-на экижидери партия организацияларының эң чугула сорулгазы деп съезд санап тур. Удуртукчу кадрларның идей-политиктиг белеткелинге бедик негелделерни тургузары эргежок чугула. Партия чырыдыышкынының бүгү системазын коммунистиг тургузуушкунуң амгы үе-чадазының деңнелинче көрдүнген турар ужурлуг.

(СЭКП Төп Комитединиң отчёт илеткелиниң талазы-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизиниң резолюциязындан)

МИЛЛИОННАРНЫҢ ЛЕНИНЧИ УНИВЕРСИТЕДИ

БАШТАЙГЫ БАЗЫМНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга база районнарның болгаш областың партия конференцияларынга партийжи организас-массалыг ажылдарны улам экижидер талазы-биле коммунистерниң берген санал-оналдарынга үндезилээш, СЭКП райкомнарының чанынга бир чыл хуусаалыг партия активиниң школаларын организастаарын СЭКП обкому райкомнарга сүмелээн.

Партия активиниң школазының сорулгазы хөй чылдарда ажылдап келген арга-дуржулгалыг партия эге организацияларының секретарьларының ажыл методун партия эге организацияларынга чаа соңгуткан эштерге дамчыдары болур. Моон-биле кады өөредилге программаларынга марксизм-ленинизмниң үндезиннерин, партияның организас-партийжи ажылдарын, кодээ ажыл-агыйның болгаш үлетпүрнүң тодаргай экономиказын ханызы-биле өөренирин сүмелээн турган.

СЭКП райкомунуң организас-партийжи ажылдар чорудар килдизи 54 шактыг чижек программаны чогааткаш, ай санында бир катап 8 шактыг кичээлдээр кылдыр планнаан турган. Партия активиниң школазынга СЭКП райкомнарының секретарьларын, килдис эргелекчилерин, ол ышкаш кодээ ажыл-агый эргелелдериниң тускай эртемниглерин, пропагандистерни сүмелээн.

Эртип турар өөредилге чылында СЭКП райкомнарының чанынга организастаан бир чыл хуусаалыг партия активиниң школалары чамдык эки түңнелдерни чедип алган. СЭКП райкомунуң талазындан партия активиниң школазынче кайда-ла доктаамал сагыш салып, ол школаның ажылынга хүн бүрү практиктиг дуза көргүзүп турар болдур, ында өөредилге талазы-биле ажыктыг чүүлдерни көргүскенин амыдырал бадыткаан.

Партия активиниң школазын удуртуп, ону уштап баштаарының талазы-биле СЭКП-ниң Таңды, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Барыын-Хемчик райкомнары багай эвес ажылдааннар. СЭКП-ниң Таңды райкомунуң чанында партактив школазы эки түңнелдерни көргүзүп, оларның дыңнакчылары партияның иштики ажыл-чорудулгазының талазы-биле алаан хөй чаа чүүлдерни шиңгээдип алганнар. Өөредилге эгелээнинден бээр ниитизи-биле 10 удаа кичээлдерни эрттирген.

Баштайгы кичээлди район төвү Бай-Хаак суурга эрттирген. Районнуң девискээри улуг болганындан кичээл санында ук школаның дыңнакчыларын район төвүнге чыыры ындыг-ла белен эвес болган. СЭКП райкомунуң бюрозу ындыг байдалды өөренип көрген, районнуң партия активиниң школазын 5 бөлүкке хуваагаан. Өөредилгени түс-түс черлерге организастаан чорук, бир талазында, дыңнакчыларны долузу-биле хаара тударынга улуг идигни берген. Ийи талазында, эки ажылдыг партия организациязының арга-методун өөренип көөрүнге таарымчалыг. Ол ышкаш түс-түс черлерниң ажыл-агыйын ханы таныжарынга бүгү арганы берип турар. Школага программа ёзугаар янзы-бүрү темаларга лекцияларны номчугулаан. Эң ылангыя: СЭКП райкомунуң секретарьлары М. Сухачевтуң «СЭКП ТК-ның март болгаш сентябрь Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырары болгаш партия организацияларының ролю», Г. Барановань «Партия организациязының ажыл планы болгаш хуралга белеткел»; «Коммунизмниң хереги» колхозта парторганизация секретары эш Х. Аракчааның «Партия организациязы болгаш социалистиг чарыш», СЭКП райкомунуң инструктору М. Лопсан-оолдуң «Коммунистиң хууда херээ» деп лекциялары дыңнакчыларга ханы билигни берген. Дыңнакчыларга чүгле тускай темаларга лекция номчууру-биле кызыгаарлаттынмайн, түс-түс ажыл-агыйларга партийжи ажыл-чорудулганың арга-дуржулгазын солчуруп каш удаа организастаан. СЭКП райкомунуң парторганнар килдизиниң бот-идепкейи-биле «Тыва кобальт» комбинадынга, ол ышкаш дуржулга станциязынга шак ындыг ниитилешкиннерин организастаан. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары партактив школазының дыңнакчыларынга коллективтерниң ажыл-ижин, мурнунда туруп турар сорулгаларын сонуургадып таныштырганнар.

Түс-түс черлерге кичээлдерни бөлүктеп эрттирерин девискээр талазы-биле улуг Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем Баа-Хем районнарга сүмелээри артык эвес. Моон-биле чергелештир СЭКП-ниң чамдык райкомнары кодээ ажыл-агый эргелели-биле кады районнуң удуртур ажылдакчыларының 2 чыл хуусаалыг экономиктиг школазын база организастаан турган. Моон чижээнге СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкомунуң чанында ажылдап турган школаны кирип болур. Ол школа кодээ ажыл-агый болгаш үлетпүр талазы-биле ийи кол угланыышкынныг тургустунган. Кодээ ажыл-агый салбырынга колхоз, совхозтарда партия организацияларының секретарьлары, ажыл-агыйның удуртукчулары, сүт-барааны фермаларының эргелекчилери, мал хову бригадирлери хаара туттунган турган. А үлетпүр салбырынга инженер-техниктиг ажылдакчылар, тудугнуң, транспорт организацияларының тускай эртемниглери дыңнакчы болуп кыштаан.

Ындыг ийи угланыышкынныг школаларның программазынга партийжи организастыг ажылдарга хамаарышкан темаларны кирерин чугулазы бо өөредилге чылында көзүлген. Ындыг чүве төлээде, өөредилгениң дараазында чылында партияның иштики амыдыралынга хамаарыштыр, аныяк коммунистер-биле ажыл, Уставта өскерилгелер, коммунистиң хууда херээ, кежигүн документизин кылып белеткээри, ол ышкаш хөй-ниити организацияларынга партийжи удуртулга дээш ышкаш темаларны программага кирери эргежок чугула. Чүге дээрге, чоокта чаа болуп эрткен СЭКП-ниң XXIII съездизинден хүлээп алган партияның Уставында чамдык немелделер болгаш өскерилгелер бар апарганындан партактив школазының өөредилге программазынга партийжи-организастыг ажылдарның дугайын чугаалажыры черле эргежок.

Эрткен өөредилге чылында партактив школаларының дыңнакчыларынга пропагандистер ажылдап турган эштерниң улуг кезии боттарының ажылынга ак сеткилдиин көргүзүп, кичээлдерге ханызы-биле белеткенип, семинар кичээлдеринге чер-черниң амыдыралы-биле холбашкан чаа чижектерни көргүзүп, ээлчеглиг кичээлдерни бедик деңнелге эрттирип келгенин демдеглезе чогуур. Моон чижээнге эштер Т. Стал-оол (Барыын-Хемчик), Г. Баранова (Таңды), И. Кандай, К. Чамзырын (Эрзин), Х. Эрес-оол (Өвүр) оларның аттарын адап болур.

СЭКП райкомнарының чанынга организастаан школалар партактивти өөредириниң талазы-биле улуг базымны кылган. Ылангыя отчёт-соңгулдалыг хуралга чаа соңгуткан, партийжи ажыл талазы-биле арга-дуржулгазы биче аныяк удуртукчуларга дыка ажыктыг болган.

Партия активиниң школазының чамдык чедишкиннери-биле кады ам-даа дыка хөй ажылдар чедир кылынмааның, ол ышкаш чамдык чыгаарының бар болуп турганын айтыр ужурлуг. СЭКП-ниң чамдык райкомнары партактив школазын тургузарының ужур-дузазын чедир үнелевээн. СЭКП-ниң Тожу райкому партактив школазын безин организастап тургуспаан. СЭКП-ниң Бай-Тайга, Улуг-Хем райкомнары школаларның ажыл-чорудулгазын райкомнуң партийжи-организастыг килдизиниң эргелекчизинге дагзып кааш, удуртулганы утканнар. Моон түңнелинде үстүнде адыткан райкомнарның чанында партактив школалары өөредилге чылының дургузунда чүгле 2—3 кичээлдер эрттиргеннер.

Мынчангаш, чаа өөредилге чылында партактив школаларының өөредилгезин уламчылаарын СЭКП райкомнарынга СЭКП обкому сүмелеп турар болгаш өөредилгени октябрь айдан эгелээш майда доозарын көрүп турар.

Амгы үеде СЭКП райкомнары эрткен өөредилге чылында көзүлген четпестерни чаа өөредилге чылында катаптавас дээш бүгү-ле хемчеглерни ап, ылангыя партактив школаларының пропагандистерин амдыгаалштан эгелеп белеткеп, ук школаның программазын чогаадып тургузуп, дыңнакчыларның талазындан болган санал-оналдарны өөренип көөрү соңгаарладып болбас чугула айтырыгларның бирээзи болур.

И. КЕЛИК-СЕНГИ,
О. ДАНДАР-ООЛ,
СЭКП обкомунуң инструкторлары.

Улуг сонуургал-биле

Политиктиг чырыдыышкынга эрткен чылын организастаан чаа система марксисчи-ленинчи теорияны ханызы-биле шиңгээдип алырынга коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвес активчилерниң улуг сонуургалын болдурган. Чижээ, партия чырыдыышкынының системазынга чаа өөредилге чылында Тожу районнуң партия организациязы политиктиг 5 эге школаларны, марксизм-ленинизм үндезиннериниң 1 школазын районга тургускан, ол школаларга ниитизи-биле 189 дыңнакчылар, оон иштинде 84 коммунистер өөренип келген.

Үстүнде школаларның хөй нуруузу баштайгы чылда боттарының өөредилге программазын чедиишкинниг доосканн. «Совет Тыва» колхозта 22 дыңнакчылыг политиктиг эге школага кичээлдер үзүктелиишкин чокка, бедик деңнелдиг эртип турган. Ол школаның пропагандистери эштер Тамдын-оол, Аракчаа, Дырыйбан олар марксизм-ленинизмниң теориязын пропагандалаар эң чугула херекти ак сеткилдиг кылып, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң материалдарын школаның дыңнакчыларынга ханызы-биле тайылбырлаан. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң материалдарын колхозта пропагандистер болгаш агитаторлар ажыл-ишчилерге амгы үеде таныштырып турар.

Ындыг болза-даа СЭКП райкому болгаш чамдык партия организациялары коммунистерниң база партия кежигүнү эвес активчилерниң политиктиг өөредилгезин четпес удуртуп, пропагандистерге практиктиг дузаны чедирбейн келгенин түңнел кичээлдер көргүскен. Марксисчи-ленинчи теорияны боттары өөренип турарларының өөредилгезинден туржук, харын-даа политшколаларның дыңнакчыларының өөредилгезинге контрольду партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи (эргелекчизи эш Тимофеев) боттандырбаан.

Моон түңнелинде чамдык школаларга өөредилге чавыс деңнелдиг болуп, кичээлдер үстүп келген. Чижээ, кичээлдер үстүр чорук район төвүнге болгаш «Май 1» колхозка болуп турган. Марксисчи-ленинчи теорияны соксаал чокка өөренири, ханызы-биле шиңгээдип алыры коммунист кижиниң бирги ээлчегде хүлээлгези турбуже, чамдык эштер чылдагаан чок черге кичээлдерни хөй удаа үзүп келген. СЭКП райкомунуң чанынга тургустунган марксизм-ленинизм үндезиннерин өөренир ортумак школаның дыңнакчызы, амыдырал-хандырылга комбинадының директору коммунист эш Соколов 21 катап кичээл үскен турда, райкомнуң ажылдакчылары-даа, партия организациязының секретары-даа оон-биле чаңгыс-даа удаа беседа кылбаан. Ол ышкаш райкүскомнуң секретары эш Ангырбан, Тоора-Хем кодээ Советтиң даргазы эш Бол, райпода партия эге организациязының секретары эш Дорофеева олар база-ла хөй удаа кичээлдерни чылдагаан чок черге үзүп турда, СЭКП райкому үстүнде эштер-биле эптежип келген.

Партия чырыдыышкынының чаа системазында баштайгы өөредилге чылының үстүнде түңнелдерин СЭКП райкому болгаш партия организациялары чогуур кичээнгейже ап, келир өөредилге чылынга уткуштур белеткел ажылдарын амдыгааштан эгелеп чорудары чугула.

Д. ИРГИТ.

ПРОГРАММАЗЫН ДООСКАН

Сүт-Хөл совхозта партком бюрозунуң бадылааны ёзугаар бо өөредилге чылында совхоз төвүнге политиктиг эге школаны 2 чыл хуусаалыг кылдыр тургускан. Аңаа совхоз төвүнде, рабкоопта, Сүт-Хөл кодээ партия эге организацияларының коммунистери өөренип турган.

Школа өөредилгезин эрткен чылдың октябрь айдан эгелээн болгаш ам доозуп турар. Партия өөредилгезиниң системазынга өөредилге программазын чаартып тургускан чорук коммунистерге ханы билигни бээринге таарымчалыг болган деп бистиң политиктиг школаның дыңнакчылары санап турар. Бистиң дыңнакчыларывыс «Ниитилел хөгжүлдезиниң дугайында чүнү билзе чогуурул» деп теманы база В. И. Ленинниң доңчу намдарын, делегейниң политиктиг картазын өөренгеннер.

«Ниитилел хөгжүлдезиниң дугайында чүнү билзе чогуурул» деп темага пропагандистээрин партбюро мендээ даскан турган. Бо тема дыка нарын деп чүве билдингир. Кижи ниитилелиниң хөгжүлдезиниң хоойлулары-биле коммунистерни эртем ёзугаар шын чепсеглээр деп айтырыг анаа эвес, партияның мурнунга харысалгалыг бодуру маргыш чок. Ынчангаш өөредилге эгезинден кичээлди ылангыг план ёзугаар белеткеп, бүгү херек литератураны бодумнуң-даа библиотекамдан, парткомнуң-даа библиотеказындан, чаа-чаа солуннардан, журналдардан номчуп, база радио дыңнаарынче доктаамал кичээнгейни салып турган, белеткенип келдим. Ынчаарга дыңнакчыларның чүве билип алыры болгаш оларның ниити билии аңгы-аңгы болганда, тайылбыр бээринге аажок овааршыг болбас арга чок. Моон ужурунда теманы эрттирерде далаш чок, айтырыг бүрүзүн ниитилелде амгы чаа-чаа болуушкуннар-биле холбаалыг турзун дээш, пропагандист кижи бүгү кужун үндүрер деп чүвени барымдаалааш, ынчаар эрттирип келген мен.

Бистиң дыңнакчыларывыста боттарының марксисчи-ленинчи билиин бедидер дээш кызып турарлар хөй. Рабкоопта партия эге организациязындан эштер П. Шойлаа, О. Мунзаж, Х. Чамаа, О. Дембирел, кодээ Советте партия эге организациязындан Х. Седен-оол, Х. Дончатпаа, М. Каяя, О. Бичии-уруг, совхоз төвүнде эштер Д. Таспаак, О. Доржу, Т. Сарыг-оол болгаш өскелер-даа кызымак өөренип турар.

Бистиң кичээлдеривистиң идейтеоретиктиг деңнели багай эвес эртип келген. Ындыг-даа болза бир политиктиг эге школага 3—4 пропагандист ажылдап турар болганда, тема бүрүзүнге шагын болгаш хүнүн айтып каан чаңгыс ааай расписание тургузар турган. Бо талазы-биле пропагандистер бистер-даа сагыш салбайн эрттирипкенивис бүруу деп мынныр ужурлуг. Ынчаарга парткомнуң партия чырыдыышкын кабинеди ук расписаниени кылгаш, ол ёзугаар оперативтиг удуртулганы болгаш партийжи негелдени доктаамал тургузар турган. Чамдык 3 хире кичээлдер кыйы эртирери билдинмейн, үстүрүнге четпеш, политинформация-биле эрткилээн чүүл бар. Оон ынай чаңгыс хүннүң кичээлинге ийи пропагандист белеткенип алгаш чедип кээр. Найысы-даа эрттирер шактыг болуп туруп бээр таварылга бар болган. Ол хамаан чок, ийи пропагандист бир кичээлдиң 2 шагын үлежип алгаш, 1—1 шак кылдыр эрттирер таварылга база болган. Моон алгаш көөрге, пропагандистер-биле ажылды партком эренгей тургусканы билдингир.

Партия эге организация секретарьларының коммунистерден негелдези база кошкак болган. Мырыңай партком чанында коммунистер кичээлдериниң хөй нуруузунга келбейн эрттирген, моон чижээнге үр чылда ажылдап келген коммунистер эштер М. Комбуй-оол, О. Очур-оол олар безин хөй кичээлдерни үскениин чугаалаарга-ла четчир. Кодээ Советте партия эге организациязының секретары эш О. Очур-оол боду безин кичээл үзүп турарын айтса чогуур.

Келир өөредилге чылында партия чырыдыышкынының удуртурунга мындыг улуг четпестерни болдурбас дугайында амдан эгелеп организастыг хемчеглерни ап чорудары чугула.

Х. БОРБАЙ-ООЛ,
политиктиг эге школаның пропагандизи.
Чөөн-Хемчик район.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕКТЕР

ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгуулдалар — бистиң чуртувустуң политиктиг амыдыралынга улуг чугула болуушкуннарның бирээзи. 1966 чылдың июнь айның 12-де миллион-миллион совет кижилер боттарының хамаатылыг хүлээлгезин күүседип, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң күчүлүг блогунуң кандидаттары дээш боттарының бадылаашкынын бээрлер.

Таңды районнуң ажылчы чоннары ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгуулдаларның хүвүн күш-ажылчы белектер-биле уткуужур дээш беш чыл планының бирги чылының планныг сорулгаларын доозуур болгаш ажыр күүседири-биле шуужургу ажылдап турарын демдеглээри өөрүнчүг.

Районнуң колхозтар, совхозтарының ажыл-ишчилери часкы тарылганы чогуур үезинде бедик агротехниктиг деңнелге доозар чыгаан. Тараа культураларын холдан үндүрген болгаш картофель, кукуруза, сиген тарылгаларын чоокку хүннерде доозарлар.

Районнуң мал ажылының ажылшчылары соңгулдаларга аллар бодурган социалистиг хүлээлгелерни эрестиг күүседип, июнь айның 1-де кыруунге мал продуктуларын: эът садарының чартык чыл планын 106,9 хуу, сүт садарын 101,7 хуу күүсеткен. Мал продуктуларын кыруунге садарының талазы-биле мурнуку одуругда кодээ ажыл-агыйның хуржулга станциязы, «Межегей», «Элегес» совхозтар болгаш «Коммунизмниң хереги» колхоз чорупт турар.

Амгы үеде районнуң ажыл-агыйлары хөй кыргылдазынче кирипкен. Соңгулдага белеткелдерниң үезинде 23 агитколлективтерде 572 агитаторлар болгаш «Билиг» ниитилелиниң 200 хире илеткелчилери ажылдап турар. Олар соңгулдага хамаарышкан суртаал ажылдарын партияның XXIII съездизиниң шиитпирлери-биле, СЭКП Төп Комитединиң бүгү соңгукчуларга кыйгырыы-биле холбаштырып, оларны удуртулга болдурганнар. Ол ышкаш агитас-массалыг ажылдарны колхоз, совхозтарның болгаш бүдүрүлге черлериниң мурнунда турар планныг сорулгаларны күүседиринче угланыдырган. Ыландгыя «Межегей» совхозтуң Кара-Булуңда, «Элегес» совхозтуң Чал-Кежигде, «Тиилелге» совхозтуң төвүнде, Бай-Хаакта агитпункттарның чүгээр ажылын демдеглээри чугула. Ында доктаамал дежурныйларны тургускан болгаш янзы-бүрү кежээлерни, лекция, беседаларны организастап турар. Бай-Хаакта, «Тиилелге» совхозта болгаш Бара-Булуңда партия организациялары агитаторларның хуралдарын үргүлчү кылып, сургаалдалыг айтыышкыннарны бээрин доктаамал болдурганнар.

Үстүнде айыттынган чүгээр ажылдар-биле чергелештир чамдык партия организацияларының агитас-массалыг ажылдарында четпестерниң барын айтыры чугула. «Межегей» совхозтуң Тоора-Хадында, «Тиилелге» совхозтуң Шамбалыгда, «Революцияның чалбыыжы» колхозта, Балгазында партия организациялары соңгулда-биле холбашкан суртаал ажылдарын ам-даа четпес тургусканнар. Оларның чамдык агитаторлары боттарының соңгукчуларынга хааа баар аалчылар. Соңгулда участоктарында каастаалга-шимээлделер дыка четпес. Агитаторларның сургаалдалыг хуралдарын удаа-дараа эрттирбейн келген. Оон түңнелинде июнь 1-ге чедир дыка хөй соңгукчулар соңгулда данзызынга аттарын демдеглетпээннер.

Сорулга болза айыттынган четпестерни дарый чайладып, чон ортузунга суртаал ажылдарын хүн бүрү калбартып, ылангыя депутатка кандидаттарның намдарын болгаш ажыл-чорудулгазын, партияның XXIII съездизиниң болгаш чоокта чаа болуп эрткен партияның Төп Комитединиң май Пленумунуң шиитпирлерин ханызы-биле тайылбырлаары болур.

Районнуң ажылчы чоннары 1966 чылдың июнь 12-де бүгү совет улус-биле бир демей коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң күчүлүг блогунуң кандидаттары дээш боттарының бадылаашкынын чаңгыс кижи дег бээр болгаш соңгулда хүнүн чаа-чаа күш-ажылчы белектер-биле уткуурлар. Ол хүн районнуң соңгукчулары Ленинниң тургусканы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын долгандыр улам сырый каттышканын база катап көргүзерлер.

С. ХИРЛИГ-ООЛ,
СЭКП Таңды райкомунуң секретары.

Таңды районнуң «Коммунизмниң хереги» колхозта хөй кыргылдазы организастыг эгелээн. Бо ажыл-агыйның хоюнуң хөй кезии бөдүүн дуктуг хойлар, ынчангаш чылыг хүннер келири билек оларның дүгү эки хозап, чидириг чок кыргып алырынга таарымчалыг апарган.

№ 2, 3 хойжу бригадаларның кодааннары колхозтуң төп кыргыында пунктузунга баштайгы хүннерде-ле кыргыттынган. Дүктүң шынары эки. Хойларны хүр кыш ажырып, чаш төлүн менди камгалап ап келген бо бригадаларның хойжуларының багай эвес ажылдаанының түңнели оон база көстүп турар.

ЧУРУКТА: колхозтуң № 2, 3 хойжу бригадаларының бригадирлери Ооржак Шаравии (оң талазында) биле Ооржак Биче-оол оларның кыргыттынган дүктүң шынарының дугайын чугаалажып турары.

Фото Д. АНАЙ-ООЛДУУ.

Үениң негелдезинге дүүштүр тургузар

Нарын кодээ Совет колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларынга ажылчы чоннарның кужун четче мөөңнээр ажылды багай эвес чорудуп турар. Оон уламындан колхозтуң экономиказы быжыгып олурар. Кодээ Советтиң сессияларын, күүскомун чогуур үезинде эрттирип, аңаа хүн бүрүнүң чугула айтырыгларын чугаалажып, ажылчы чондан кирген негелде, хомудалдарны өй шаанда шиитпирлеп турар.

Ынчалза-даа күүском хуралдарынга, сессияларга хүлээп алдынган шиитпирлерниң күүсеттинишкининиң талазы-биле кошкак хемчеглер алдынып турар. Школа, клуб, библиотека, эмнелге албан черлериниң ажылын хынап көрбес чорууктар кодээ Советтиң талазында ам-даа бар. Суурда 8 чыл школазының 3 өөреникчизин өөредилгезин каггаан. Ырак черде чурттап турар малчыннарга солун, сеткүүл чагаа тарадылгазы доктаамал эвес. Чон ортузунга культура-массалыг ажылды калбартырынче кошкак кичээнгей салдынган. Бот-тывынгыр уран-чүүл бөлгүмнериңге практиктиг дуза чедирбейн турар.

Күүском кежигүннери ажылчы чонну хүлээп алырын организаставаан. Кодээ Советтиң күүскому чыл иштинде соңгукчуларның кирген чагыгларын күүседир ажылды база-ла чугулалап көрбейн турарындан 9 чагыгларын чүгле 3-түн күүсеттинген.

Кудумчу комитеттери, депутаттар бөлүктери, эш-хүүнүң суду, херээженнер чөвүлели дээн ышкаш өске-даа хөй-ниити организацияларын чаа негелде ёзугаар удуртуп, кодээ Советтиң талазындан ол организацияларның ажылынга практиктиг дузаны чедирбишаан, деткимчени көргүзүп турар болза Советтиң организас-массалыг ажылы амгы үениң негелдези-биле дүүшкен турар ийик.

С. МААДЫ.

КОГАРАЛДЫ ЭГИДЕР

Эрткен кыжын «Кара-Хөл» колхозтуң девискээринге хар улуг дүшкеш, мал ажылын бергедедип, биче эвес когаралды таварыштырган. Ынчалза-даа ханык ужур харда эвес, чамдык малчыннарның ажылынга харысаалга чок болгаш ниитиниң малын менди өстүрериңче кошкак кичээнгей салганында база бар деп чугаалаза чогуур.

Маңаа өшкү кадарчызы Геннадий Соянның чижээн ап көрээлиңер. Өшкү малга таарзыр даг одарлардыг, хар улуг ындырынмас мээстерлиг Деле-Хөлге, кожазында малчыннар кышты хүр эрттирген турда, Геннадий Соянның түңнели кандыг болганын диттип чугаалаары безин берге. Оон кодаанында 303 баш төрүүр улуг өшкүлер бар. Оларның бо чылгы төлүндең 207 баш анай өлген, ам чүгле 96 арткан, 9 баш улуг өшкүлер база өлген.

Бо хээрте малчынның чүгле харысаалга чогу эвес, харын-даа ниитиниң мал ажылынга хоралыг чорууунда, бүгү бодалын, ажыл-ижин арагаже салыпканында-дыр. Эрткен чылын өшкүлерин чайлаглатпайн, чүгле кыштаагындан чайлай хонгаш Болу чүү боор. Кызылга барып, арагалап чайлаан. Кыжын, чайын өшкүлерин одарже сүрүпкеш, кайда арагалыг аал барын дилеп, бараан чүдүрген машина бажы дозуп чоруур. 1965 чылда оон кодааныңдан чылдагаан чок черге 70 ажыг баш анай хорамчалыг болган. Бүрүнгү чылын кадарган анайларын аш сүрүпкеш, 20 ажыг башты чидирген. Оларны төлеп үнген.

Ам оон кодаанында арткан 96 баш анайларның нелери чаа-ла тодуутап, эмиглери суттелип олурар. Соянның бодунуң хуузунда малы чок кижи. Ол хирезинде шайны сүттен ижип, харын-даа хойтпактап турар. Бодавыже, арган өшкүлерин саан турары тодаргай. Анайларын тоттурбайн турган арган өшкүлерже сава тудуп алгаш, канчап бар чыдарыл, канчап диттирил, черле кайгамчык чүве!

Чаңгыс кодаанда мынча баш мал кырлып турда, малчын боду малын ээн каапкаш, хонук-хонуу-биле арагалап чоруп турда, колхозтуң баштаар чери, мал ажылының тускай эртемниглери чүнү көрүп турганыл, ой-шаанда канчап хемчег албааныл? Бо база кайгамчык! Азы ырак чер боорга, кыш дургузунда ынаар кым-даа барбааны ол бе?

Колхозтуң удуртукчулары мал ажылының кадрларын шилип алырынче кичээнгей салбайн, өлчө «күзелин» илереткен-не кижини кирип ап турарының херечизи ол-дур.

Геннадий Соян деп кымыл ол? Ону мал ажылынга кирип алырда, оон эрткен оруун колхозтуң удуртукчулары сонуурган көрген бе? Бодавыже, өлче кичээнгей салбаан ышкаш.

Геннадий Соян мурнунда шагдаа албаны күүседип турган, арагаже хандааш, ажылындан үндүрткен. Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлыкта «Ленин оруу» деп турган колхозка кирип алгаш, аңаа ниитиниң ажылынга киришпейн, арагалап турган, оон үндүрткен. Оон соонда «Кара-Хөл» колхозка келгеш, Деле-Хөлде өшкү бригадазының бир кодаан өшкүзүн өстүрерден, харын кудуладып бадырарынга чедирип турары ол-дур.

Ол-ла өшкү бригадазында кужугет Бууранның кодааныңдан эрткен кыжын 20 ажыг өшкү чудап өлген, 25 баш өшкү ие чок читкен. Торуур 300 өшкү барык доза ара салган. Ол база-ла эрткен чылын өшкүлерин чайлаглатпаан. Деңги ажаалга багайындан чудап өлген өшкүлерин дарын өлген кылдыр мал эмчизи эш Барбааның акт тургусканын колхозчулар кайгап турар.

Харысаалга чогу-биле ниитиниң малынга улуг каража чедирип турар кижилер оон-даа ыңай бар. Чижээ, 300 ажыг серге кадарган Күжүгет Балапов биле 200 ажыг баш ирт кадарган, оон честези Сарыглар Балы олар ийи-чүзүн малды чаңгыс черге кадып алгаш, чаңгыс кажаага сыңмарлаштыр кажаалап турганының түңнелинде 5 ирт, 9 сергежигеш хорамчага таварышкан. Ындыг багай ажаалгадан ирттерниң дүгү чудунуп дужун, оден-биле кады үндүр аштинип турган.

Шак ындыг чалгаа, харысаалга чок, ак сеткилдиг эвес кижилерниң ниитиниң малынга чедирген улуг когаралын канчаар көөрүн артельдиң баштаар черинден колхозчулар ыдыктап турар. Когарал ол хевээр баар ужур черле турбас, ол эгиттинер ужурлуг!

Х. АЛДЫН-ООЛ.

Калининград область Ада-чурттуң Улуг дайыны доозулган соонда тургустунган.

Ол чылдарда область «өртенген чер» турган. Үлетпүр бүдүрүлгелер, транспорт, электростанцияларны бузундулар, хүл-ыйба болу берген чыткылаан. Хоорайларга болгаш суурларга чурттаарга шөлүнүң чүгле 10 безин четпес хуузу арткан турган.

Москвадан, Ленинградтан, бистиң чуртувустуң янзы бүрү областарындан болгаш республикаларындан аңаа чедә берген совет кижилер үрелген ажыл-агыйны эрес-маадырлыг болгаш хогаг-шылаг чокка катап тургузуп турган.

Бо чылын Калининград область бодунуң 20 чыл оюн демдеглеп эртгирер. Ам ол таныттынмас болган. Область Совет Эвилелиниң чугула экономиктиг районну болу берген болгаш шаанда Чөөн Пруссияның девискээриниң ол кезиинге дайын мурнундагы чылдарда бүдүрүп турганындан 6 катап хөй үлетпүр продукцияны ам бүдүрүп үндүрүп турар.

Эрткен 20 чылдарның дургузунда 4 миллион дөрбелчин метр чурттаарга шөлүн катап тургускан болгаш чаазы-биле туткан, чүс-чүс эмнелгелер, школалар, уруглар албан черлери ажыттынган.

ЧУРУКТА: Калининградта Ленинский проспектиде чаа чурттаарга бажыңнары.

Фото А. СТУЖИННИН.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары" орден-биле болгаш „Иениң медалы" медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

(Төнчүзү. Эгези № 131, 133 «Шын» солуннарда).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Бичии-Уруг Байыровна Чооду—«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Ындыраа Бадыевна Донмит—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
2. Тамара Михайловна Полихина—Шуурмактың 8 чыл школазының техниктиг ажылдакчызы.
3. Суваан Авыраамовна Хураган—«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
4. Эрээ Сундуевна Шалык—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Чунмаа Дотпаевна Билзек—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
2. Саар Момбуужаповна Мумбалдай—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

ТОЖУ РАЙОН

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Семчээнек Узун-ооловна Лопсан—«Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Валентина Васильевна Матонина—Сыстыг-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Галина Шурлаашевна Долгар—«Май 1-ри» колхозтуң колхозчузу.
2. Саргыжык Кооловна Шой-Сүрүң—«Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Сандый Хаатовна Хаат—«Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
2. Александра Семеновна Попова—Тоора-Хем кедээ суурда өг-бүле ээзи.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Нанчат Доспановна Когелчик—Жданов аттыг колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Чанзанмаа Түлүшевна Чимит-оол—Арыг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Долчанмаа Комбуевна Донгак—«Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.
2. Моңгуш Базыровна Карак—Ак-Туруг суурда өг-бүле ээзи.
3. Дойнат Сатовна Самдан—Ак-Туруг суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Нанзат Ховалыговна Болат-оол—Жданов аттыг колхозтуң колхозчузу.
2. Шивитпаа Түлүшевна Даваакай—Арыскан суурда өг-бүле ээзи.
3. Дарый Түлүшевна Дүрбүй—«Найырал» совхозтуң ажылчыны.
4. Евдокия Евдокимовна Козорезова—«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң колхозчузу.
5. Мария Михайловна Павлова—Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле ээзи.
6. Доржу Донгаковна Серен—«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң колхозчузу.
7. Досумаа Бырылаевна Түлүш—«Найырал» совхозтуң ажылчыны.
8. Галина Михайловна Федорова—«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң колхозчузу.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1966 чылдың май 18.

Хайнышкынныг ажыл-херектер

Болуп эрткен актив хуралынга районнуң экономиказын көдүрериинге культура тургузуушкунунга херээженнерниң киржилгезиниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Районнуң иштинде тургустунган 12 чөвүлелдерде болгаш бөлүктерде 2300 хире херээженнер хаара туттунган. Оларның 2000 ажыы күш-ажылды кылып шыдаар кижилер болур. Чүгле мал ажылында 570 өрегелер бар. Херээжен чоннуң ортузунга политкижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылдарны чорударлы-биле 156 мурнакчы активтерни чөвүлелдерде соңгугулаан. Ынчангаш бистиң херээженнеривис улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларында улуг күш болу бергенин айтыры чугула. Ол ышкаш шолбаннарның саны база өскен. Оларга «Чаа орук» колхозтан Ирина Севилмаа, Александра Дамба, Лида Мыяа, Ленин аттыг колхозтан Марусия Севилмаа, Дүпчүр Хувигаа, Алдын-Уруг Базыр, «Коммунизмче орук» колхозтан Нордуп Чигжит, Чаап Далын болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Херээженнер чөвүлелдери боттарының ажыл-чорудулгаларын план ёзугаар тургусканнар. Дыштанылга кежээлерин, янзы-бүрү темаларга диспуттарны, лекция, беседаларны доктаамал организастап келгеннер. Чижээ, Бай-Дагга «Совет өг-бүле», «Херээженнерниң шаандагы болгаш амгы үези», «Коммунизмче орук» колхозка «Үе-шагыңны канчаар эртирип турар сен?», Ленин аттыг колхозка «Аныяк өг-бүле кандыг болур?», Эрзин суурга «Кижиниң чаражы чүдел?» деп кежээлер солун болгаш бедик утка-шынарлыг эрткилээн. Ол ышкаш Нарында болгаш Мөренде херээженнер чөвүлелдериниң «Иениң үнү», «Бистиң херээженнеривис» деп хана солуннары үргүлчү үнүп, аңаа ажыл-иште болгаш амыдыралда чедер болгаш четпес чүүлдерни чырыдып келген.

Район төвүнүң эмнелгезинде херээженнер чөвүлелиниң эки ажылын онзалап демдеглээри чугула. Ында херээженнер ажыл-агыйга бүрүн хаара туттунган, оларның ажылга харыысалгазы, амыдырал-чуртталгазының культуразы бедээн болгаш эп-найыралдыг коллектив болу берген. Боттарының күжү-биле концертти 3 удаа белеткээш, чонга көргүскен. Суурнуң нийти чурттакчыларынга «Уруглар—бистиң келир үевис» деп кежээни солун эрттирген. Аңаа уруглар эмчизи эш Брюхина уругларны ажаап өстүрериниң, эш Нүрзат Бара-кыс уруглар кижизидилгезиниң дугайында илеткелдер кылгылаан. Ооң-биле холбаштыр уругларга идик-хептиң болгаш аъш-чемниң делгелгезин организастаан. Үстүнде чугаалаан болгаш өске-даа ажылдарга эмнелге коллективиниң кежигүннери Е. Романова, П. Тырышкина, Ф. Бегзи, Р. Яндаа, Б. Сапогова олар идепкейлиг киржип, чоннуң чылыг хүндүткелин чаалап алганнар. Херээженнер чөвүлелинде партия организациязы (секретары Ф. Бегзи) хүн-бүрү болунуң удуртулгазынга ап, ооң ажыл-чорудулгазын билдилиг-биле башкарып келген. Ол ышкаш эки ажылдыг черлерге «Коммунизмче орукта» Мындыңмаа Ширшина, Ленин аттыг колхозта Дүгер Чыртай, ол-ла колхозтуң бирги сүт-бараан фермазында Алдын-Уруг Базыр удурткан чөвүлелдерни хамаарыштырып болур.

Мөренде 13 кижиден тургустунган тракторжу Вера Өнерге баштаткан ногаа звенозу янзы-бүрү ногаа аймаан тарып олурткаш, ажаалдазынче кирипкеннер. Эрзин суурда Бара-кыс Нүрзат эргелекчилээн ясли-сад ажылын экижиткен. Суурларны чаагайжыдар, аңаа быжыг корум-чурумну тургузар талазы-биле Бай-Дагның, Нарынның, Сылдыстың, Эрзинниң херээженнер чөвүлелдери элээн ажылдарны чорутканнар. Боттарының онаашкан болгаш хөй-нийти ажылдарынга идепкейлиглериниң саны хүн-бүрү көвүдеп, өскелерге үлегер болуп турары — өөрүнчүг болуушкун ол. Райпо столоваязында Ташур, амыдырал-хандырылга черинде Арамаа Максыр, Светлана Биче, башкылардан Эрзинниң А. Хертек, Ч. Биче, Мөрениң Д. Сувандии, Нарынның Р. Аракчаа, В. Булчуккей оларны канчап мактавас боор.

Ооң-биле чергелештир херээженнер чөвүлелдериниң амыдыралында улуг четпестерниң барын айтыры чугула. Бистиң районда чер ажылының культуразы бедик эвезинден оон ап турар дүжүдүвүс кончуг чавыс, малывыстың продуктулуу куду, ооң баш саны өспейн турары—чажыт эвес. Малдың өлүп хораар чоруу амдаа уаткаттынмаан. Чүгле бо чылдың бирги кварталында безин 500 баш мал өлген. Бо талазы-биле херээженнер чөвүлелдери боттарының ээлчээнде дээштиг хемчеглерни албааннар. Нийтиниң малын харысаяга чок ажаар чоруктарның фактылары хөй. Өг-бүлезиниң эр ээлери арага-дарыже хандыга бээрге оларга шыңгыы удурланыышкынны тургуспас, харын олар-биле кады арагалап, кадарган мал-маганынче, кижизидип өстүрген ажы-төлүнче сагыш салбайн баар, боттарының херээжен ат-алдарын болгаш төлептиг чоруун оскунуп чоруур иелер болгаш аныяк херээженнер бар. Оон чижээн Б. Минчимаа, З. Хуурак, Ш. Хаңгай, Д. Шыдыраа, С. Имажап, Б. Арина, М. Сагаачы олардан көрүп болур. Ол ышкаш малчыннарны эргежок чугула бараанар болгаш эмчи дузаламчызы-биле хандырар, чаагайжыдылга болгаш ногаа ажылынга херээженнерни калбаа-биле кииритирер, оларның ортузунга культурлуг амыдырал болгаш бүгү-нийти өөредилге дээш пропаганданы күштелдирер, өг-бүле бюджедин шын чарыгдаар болгаш хостуг шаг-үени чөп ажыглаар талазы-биле ажылдарда ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдер дыка хөй.

Адаттынган четпестерни чайладырының оруктарын айтып, моон соңгаарты ап чорудар хемчеглерни тодарадып, активтиң киржикчилери чогуур шиитпирни хүлээп алган. Ынчангаш херээженнер чөвүлелдери болгаш бүгү херээженнер совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга болгаш херээженнерниң Бүгү-Тыва хуралынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бүгү-ле күжүн, билиин болгаш бар аргаларын мооңнеп, улус ажыл-агыйының болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү-ле адырларынга көскү чедиишкиннерни чедип алыр дээрзинге кандыг-даа чигзиниг чок.

О. СЕДИПАА,
СЭКП-ниң Эрзин райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

«ШЫННЫҢ» МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

Парлаттынмаан болзажок

Арагаже дүлгү берген чоруур, ажылынга харыысалга чок, кижилерге ээлдек эвес, «Сүт-Хөл» совхозтуң гараж эргелекчизи В. И. Филимоновту «Водкалыг» шилче мойнун сундур чуруп каан «Крокодилдиң» ээлчеглиг номерин улус аажок үглээн, шоодуп номчаан турган. Ол дугайында тодаргай фактыларны көргүскен чагааны редакция алгаш, ону СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунче шилчиткен турган.

«Сүт-Хөл» совхозта партком секретары эш О. Шагдыр-оолдуң редакцияга харыылааны болза: бижикчилерниң илереткен четпестерин хыналда бадытнаан, ооң ужурундан В. И. Филипоновту гараж эргелекчизи ажыл хүлээлгезинден үндүрген.

Чагаалардан одуруглар

ОН СЕС ЧЫЛДЫҢ НҮҮРҮНДЕ

Чоннуң кадыын камгалаар ажылга он сес чыл иштинде ажылдап келген Долба Хомушку эмчиини Улуг-Хем районнуң Чодураа суурунуң чурттакчылары шупту таныыр. Суурга кандыг бир кижи аарый бергенде азы озал-ондакка таварышканда хоочун эмчи дуза чедирер дээш күзелдии-биле чедип келир. Дүн ортузунда суурнуң чурттакчылары хаві уйгуже шимны бергенде бир-ле кижиниң эжикти соктаары эмчиниң дыжын үрептер. Олдораан «чалалга келген-дир» деп ол биле тыртып кааш, орукче белеткени бээр. Ажылдап келгени 18 чылдың иштинде ол та чеже иелерни божуткан чүве.

Малчыннарның база суурнуң чурттакчыларының бажыңнарынга барганда чүгле арыг-шеверни хынаары-биле кызыгаарлаттынмайн, чамдык халдавырлыг аарыглардан канчаар чайлап болуруң аргаларын база сүмелеп бээринге ол чаңчыккан. Бир хүн иштинде дыка хөй өрегелерге барып четтигиптер.

Долба Хомушку — чеди уругларның иези. Улуг уруу Тамара Улан-Удэ хоорайда библиотека институдунда өөренип турар, а оглу Валерий чолаачы. Оон бичелери школачылар.

С. НАМЧАН.

САНИТАРКА

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбырында эмчи пунктузунуң санитарказы Ооржак Анчымааны иштии-хемчилер хүндүлээр. Ол онаашкан ажылынга кызымак болгаш ак сеткилдиглерниң бирээзи.

Фельдшер болуунун ажылын хүн бүрүде кылбышаан. Кызылдың медицина училищезинде бот өөредилге-биле өөренип турар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

ТОС-ТАҢМАЛАРДА СҮТ

Майның чээрбиниң хүнү. Чартык чылдың түңнелдери үнгүже, чүгле бир ай арткан. Үе кыскалаан. Беш чылдың чаңгыс шагы, хонуу, айы, кварталы санныг болгаш бүдүрер планныг чүүлдер ол үеге сыңчыр кылдыр көрдүнген. Ол хиреде-ле чамдык черлерде ол үнелиг шагүениң хөй эртип турары дыка хомуданчыг. Эрзин районнуң статистика чериниң ажылдакчылары кодээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садып турарының дугайында медээни үндүргеш, районнуң удуртукчуларынга барып тутканнар. Даргалар ол медээни көргеш, ам-на хөлзеп үнгеннер. Ынчанмастың аргазы-даа чок. Район күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын чүгле 18 хуу, оон иштинде колхозтар: Ленин аттыг—18,5 хуу, «Чаа орук»—15,8 хуу болгаш «Коммунизмче орук»—20,6 хуу күүсеткен болган.

Фермаларның коданнарында турар инектерниң колдуу бызаалаан, сүт сагдынып турар. Ынчалза-даа сүттү бүдүрери көвүдевес, план күүсеттинмес ужуру чүдел? Сүт кайнаар барып турарыл?

Мындыг айтырыгны Эрзинниң удуртукчулары боттарының мурнунга шагда-ла тургузар ужурлуг турган. Ынчалза-даа олар ону чогуур үезинде тургуспааны-биле хөй үе-шаг эрткен. Сүт бүдүрериин көвүдедириниң оруктары-ла хөй: чемгерилде, ажаалда, кадат, шыңгыы учёт болгаш өске-даа чүүлдер. Оон ыңай саанчыларның болгаш кадарчыларның күш-ажылын шын организастаары, оларның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп бээри, сүт бүдүрүкчүлериниң коллективтериниң болгаш тус-тус кижилерниң аразынга социалистиг чарышты дээштиг-биле организастаары, эртемниң болгаш практиканың чаа-чаа мурнакчы чүүлдеринге даянырының чергелиг чүүлдер сүт бүдүрериин көвүдедиринге база-ла чугула чүүл болур. Ынчалзажок оларның кайызын-даа болур-чогууру-биле организаставайн, оларны катай-хаара эренгейлеп чорудуп турары ажылга кандыг-даа идиг бербейн турар.

Үстүнде чүүлдерни боттандырбайн турарын организастыг ажылдың кошкаа деп саназа чогуур. Оон аңгыда ажыл-агый удуртукчуларының база оларның тускай эртемниглериниң чедир кылбайн турар чүүлдери дыка хөй. Амгы үеде районнуң кайыдаа колхозунуң инек кадарчыларының аалдарынга чеде бээрге, сүттү тос-таңма паштарда долдур өремелеп каан тургулаар. Чүве эскербес кижи болза, ол малчынның бодунуң инектериниң сүдү-дур кылдыр бодаар хире. Шынында ол ындыг эвес. Ол болза фермага саар ужурлуг инектерниң сүдү-дүр. Инектерни ужуру болза, бызаалаар мунунда фермаже алгаш баар турган. Ынчалза-даа оларны чогуур үезинде ап чадап турда-ла, инектер бызаалапкан, а оларның сүдүн малчын шала-була сагтаа (шуптузун четче саап күш четпес-даа, чүге дээрге, бир коданда каш-даа инек бызаалаан турар), тос-таңмаларда сүдүн өремелеп турары ол.

Бир чижек. «Чаа орук» колхозтуң инек кадарчызы Соян Хорлуунуң аалында 40 саар инектер бар. Оларның сүдү база-ла тос-таңмаларже кирип турар. Оон ыңай инектерни четче сагбаска, оларның эмии база үрелип, сүдү кызырлып турар болгай. Аңаа немей бодуун саналгадан кыла каапталл. Бир инек-ле хүнде 4 литр сүттү берген дийик. Ынчаарга 40 инек хүнде 160 литр сүттү бээр-ле болгай. Ол-дур, сүттүң өскээр агып турар шоргалары.

Бо чылдың кыжы ал[?]н берге болганы-биле инектерни аалдарга эвээш коданнар кылдыр тарадыр тургускулаан. Олар база-ла бызаалаан. Оларның сүдү база-ла тос-таңмаларже киргилээн. Ылангыя Ленин аттыг колхозтуң шак ындыг үүрмек коданнары дыка хөй. Инектер чыл ажардан туржук, бызаалааш, сүдүн бере берген. Ынчалза-даа оларны фермаже албаан. Сөөлгү хүннерде колхозтуң баштаар чери коданнардан саар инектер чыырының «кампаниязын» чорудуп турар. Ынчалза-даа ол «кампания» аң чылыш чок чоруп турар. «Коммунизмче орук» колхозта байдал аңаа база дөмейлешкек.

— Күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын күүседир дизе, силерниң колхоз чүнү кылыр апаарыл? —деп, колхозтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы эш Дамбадан райкүүскомнуң хуралы боол турган черге ооң тайылбырын дыңнаары-биле айтырган. Аңаа дарга мынчаар харыылаан:

— Бистиң фермаларывыс хүнде-ле 2 тонна сүттү саап турар болза, ынчаарда, бистиң планывыс күүсеттинер.

— Ам хүнде силерниң фермаларыңар кашты саап турарыл?

— Бир тоннаны саап турар.

Эш Дамба чүү чүвеге үндезилээш, ынд[?]г медегледи кылганын боду безин тайылбырлап шыдаваан. Ол хиреде ыракта четче эвес медээ-биле алырга безин колхозтуң ол-бо черлерде коданнарында 110 инек саалдага кирбейн турар. Ук колхозтуң инектериниң сүдү тос-таңмаларже өремелеттинип турар болганы-биле чартык чылда 76 тонна сүттү садарының планы май 20-де дөнгүп-ле 14 тонна четкен турары таварылга эвес.

«Коммунизмче орук» колхоз сүт-бараан фермазын чайлаглады чорудупкан. Ынчангаш оът-көк үнмээнибиле инектер хензиг эвээш сүт берип турар.

— Хүнде 1,2 тонна сүттү ап турар болзувусса, бис чартык чылда сүт садарының планын күүседиптер бис. Ынчалза-даа июнь айның 15-тиң бетинде инектерниң сүдү өрүлевес—деп колхоз даргазы эш Шойжуң демги-ле хуралга чугаалаан.

Ол колхоз чартык чылда 56 тонна сүттү садар планныг, а ам сатканы чүгле 13 тонна. Эш Шойжуңнуң бодап турары-биле алырга, июнь 15-те, оът-көк инек дылынга ораажып турар болу бергенде, ол үени манап турагш, он беш-ле хонукта он—он тонна сүттү саай каапкаш, чартык чылдың планын ап октаптар мындыг ышкажыл. Ол болдунар бе? Ажыл-агый планныг оналданы чогуур үезинде күүсетпейн баар эрге чок. Ынчалза-даа дарганың бодап турарыбиле ажылдаар болза, планның күүсеттинери берге.

Ол колхозта 60 хунажын инектерни сагбайн турар, ынчангаш оларның сүдү база-ла тос-таңмаларже кирип турар. Оон ыңай ук колхоз ферманы кежүреринче кончуг далашкаш, сүт бүдүрерин көвүдедириниң база бир курлавырын ышкынган. Фермада силос эндерик чыдар. Оон ыңай малчыннарның коданнарында арта берген чарба (комбикорм) кандыг-даа ажык бербейн, харын үрелип чыдар. Бир эвес ол хамык чемни берип тургаш, төп фермага саар инектерни кезек тургускан болза, инектерниң сүткүрү канчап өрүлевес турган боор. Ферма 40 километр ажыг черже көже берген төлээде, аңаа силос чедирип бээри берге-ле, ынчалза-даа комбикормну аппарып бээри мырыңай албан. Амдызында оът-көк үнмээнде, кандыг-даа немелде чем чивес болганда, сүт саалдазы хензиг куду турбастың аргазы чок.

Бир эвес районнуң ажыл-агыйлары демги тос-таңмаларда өремелеттинип турар сүттү шын саалда чуруму-биле алгаш, күрүнеге саткан болза, сүт садарының чартык чыл планы кайын чүгле 18 хууга чыдар боор. Сүттүң тос-таңма дамчыштыр ага бээр оруун шиитпирлиг дуглаар херек.

Бо айтырыгга холбаштыр районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң тускай эртемниглериниң адынга чүве чугаалавайн барып болбас. Сүт саалдазын көвүдедириниң эртемге үндезилээн сүмезин ук чериң тускай эртемниглери кайы-даа ажыл-агыйга чаңгыс-даа катап сүмелевээн. Чемгерилде, кадат, саалда, ооң аргалары, мурнакчы дуржулга дээш чүү чогул. Олар кайдал? Сүттүң үскүрүнүң күсели-биле-даа чамдык чүүлдерни чедип ап болур. Ону эргелел кылган бе? Чок. Контроль саалда кайдал? Ону чүге чорутпазыл?

Үстүнде чүүлдерни барымдаалааш, Эрзин районда сүт дээш ёзулуг демисел чорбайн турар деп чугаалапса, кандыг-даа частыг болбас. Ону эдер херек.

С. ТАМБА,
«Шынның» корр.

Румын-иран дыңнадыг

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румынияның Социалистиг Республиказынга Иранның шахиншагы Мохаммед Реза Пехлевиниң албан ёзузунуң аян-чоруунуң дугайында кады кылган румын-иран дыңнадыгны Бухарестиге парлап үндүрген. Аян-чоруунуң үезинде шахиншах Румынияның Күрүне чөвүлелиниң даргазы Киву Стойка болгаш Министрлер Чөвүлелиниң даргазы И. Г. Маурер-биле чугаалажышкыннарны кылган. Чугаалажышкыннар чорупгурда ийи талалар бот-бодунуң аразында кады ажылдажылганың таарымчалыг хөгжүлдезин күзел харыышкыны-биле демдеглеп, бар аргаларны бот-бодунуң аразында харылзааларны улам ыңай бүгү талалыг кылдыр хөгжүдеринге ажыглаарынга шиитпирлиин илергейлээн. Делегей айтырыгларның талазы-биле санал-оналдарның солчулгазының үезинде тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар дугайында нийти сагыш салышкынны илереттинген.

ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң медеглели

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның Демократтыг Республиказының Даштыкы херектер министерствозу бо чылдың март 25-те барыын-герман чазактың нотазы-биле холбаштыр медегледи парлап үндүрген. Ол нотазынга ГФР-ниң чазаа «тайбыңның болгаш хосталганың» байдалдарынга чурттаарынче чүткүлдүүн, «кандыг-даа агрессчи дайынны бодунуң эгелевес» дугайын медеглеп, а ол ышкаш делегей чорүлдээлерин таарыштырарынга «күштү ажыглаарындан ойталаар» деп кыйгырып турар.

Ынчалза-даа ГФР-ниң чазаа 1937 чылда герман кызыгаарларны катап тургузарын ажы-биле кыйгырып турар, ол дээрге херек кырында ГДР-ге негелдени салып, Одер-Нейсете кызыгаарларны күш чок болдурар дээни ол болур дээрзин ДХМ-ниң медеглелинде айтып турар.

АКШ-тың империалистерниң дузаламчызынга болгаш күткүүшкүнүнге даянган барыын-герман чазактың агрессчи болгаш өжээн негекчи политиказын ВДР-ниң чазаа шиитпирлиг буруу шаап турар дээрзин медеглелде демдеглеп турар. Бир эвес барыын-герман чазак тайбыңны болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарын херек кырында күзеп турар чүве болза, ГДР-ни хамаарышпас болгаш тускай догунмаан күрүне кылдыр бирги ээлчег хүлээп көөр, аңаа удур өжээннешкек үүлгедиглерин соксадыр ужурлуг деп, ВДР-ниң чазаа санап турар.

СЕПАРАТТЫГ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА-ның тускай корреспондентизи). НАТО-нуң 14 чурттарының даштыкы херектер министрлери Соңгу-атлантика блоктуң каттышкан шериг организациязындан үнер дээн Францияның шиитпири-биле, ылаңгыя НАТО-нуң штаб-квартиразын Парижтен кайы-бир барыын талакы пайысылалче көжүрер айтырыг-биле холбаштыр чаңгыс аай турушту ажылдап кылыры-биле сепараттыг чөвүлел хуралынга (Франция чокка) июнь 6-да чыылганнар.

Бо айтырыглар Соңгу-атлантика эвилелдиң чөвүлелиниң ам аңаа ажыттынар деп турар ээлчеглиг, часкы сессиязының чугаалажып көөр база кол айтырыглары болур.

ДЕЛИГЕ КОНФЕРЕНЦИЯ БОЛУР

КАИР. (СЭТА). Бо чылдың күзүнде Делиге үш таланың конференциязын дээди деңнелге эрттирер дугайында тускай дугуржулга Каттышкан Араб Республика, Индия биле Югославияның аразынга чедип алдынган. Конференцияга президентилер Гамаль Абдель Насер биле Иосип Броз Тито, а Индияның талазындан премьер-министр Индира Ганди киржир.

Египет солуннарының дыңнадып турары-биле алырга, Африка болгаш Азияда байдалды, а ол ышкаш сөөлгү үеде бо диптерниң чурттарында империалистиг болгаш реакцыылыг күштерниң идепкейжип турарының дугайында айтырыгны ужуражышкынга чугаалажып көөр деп турар.

ВЕНЕЦИЯ. Итали чурукчуларның бодалы-биле алырга, «кайгамчыктыг хоорайның» асфальтылыг кудумчузу чурулгага дыка таарымчалыг болуп турар. Кезимел чурукчу кижи «Мадонназының» хоолгазын азы нациовал маадыр Джузеппе Гарибальдиниң чуруун дораан-на чуруй тыртып каар.

«Хостуг чурукчувуң» чогаадыкчы бодалынга чаа делгем арганы бербишаан, кудумчу аштакчылары эртенин-не уран-чүүлдүк ол чогаал-чуруктарын» арыдыр ширбип каап тар.

Фото Г. Мазурилу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Алдар-ады өшпес чылдар
Октябрьның 50 чылынга

Дувуренчиг амыдырал

Бо кижиниң дугайын бижиири авторга дыка-ла берге болган. Тывага совет эрге-чагырга болгаш национал-хосталга дээш демиселдиң база партизан шимчээшкинниң үнген дөзүнге турган эрес-маадыр командир Сергей Кузьмич Кочетовтуң хууда намдары револючу үлегер-чижек-биле, коммунизмниң херээ дээш бердингенниң маадырлыг арыннары-биле байлак. Солун арнынга дөпчү чурумалга оон сандары берге деп чүве черле билдингир.

Амыдыралының 40 чылын ол кайгамчык кижи-биле хуваажып эрткен оон кадайы Ольга Григорьевнага. Кызылда сураглыг командирниң адын эдилээн кудумчуда бажыңынга, аалчы болуп чеде бергеним оон дугайын билип алырымга дыка дузалаан. Амгы бодунуң амыдыралында Кочетов кандыг кижи чорааның дээрзин коммунист пенсионер О. Г. Кочетова менээ күзелдии-биле чугаалап берген чүве.

Тываның револючу төөгүзүнде адын көскү черде кижиниң дугайын сонуургап чоруурумну Ольга Григорьевнага чугаалай каавыдарым билеп, оон хойзунде шыгжаттынган чылыг сактыышкыннар чеже тыртына бергениг болду. Сергей Кузьмичиниң кайгамчык амыдыралын ийи чыл хире өөренип истеп, оон дугайында сактыышкыннарны эш-өөрү чораанардан чыгдынып келгеш, дувуренчиг амыдыралды чурттап эрткен ол кижиниң эрткен дайынчы оруунуң дугайын бижиирин адак сөөлүнде дидими-биле шиитпирлеп алган мен...

1917 чылда Саян ажып, ээп кээп тургулаан орус фронтучулар аразынга безин оон тывынгыр, эрес чоруу, быжыг күзел-соруу көстүп келген. Тыва чериниң чайгаар бүткен кызыгаары—өндүр Саян дагларын ажа базыпкаш, Сергей оон адыы чону-биле бодунуң салым-чолун кезээ мөңгеде холбаар деп дангыраглаан. 1918 чылдың мартта ада-иезиниң чурттап турган суур у Тандының Атамановкага чоннуң херээнге бердинген кижилерден тургустунган кызыл партизан отрядын Кочетов бодун долгандыр чыып алган. Чаа Тыва дээш Кочетовтуң демиселчи оруунуң эгелиир үнген ужу ол болган. Револючу энергиязын, эрниин ажыр төктүп чорааныг демиселчи аажы-чаңын улус чонунга бараалгаткан кызыл командир, хүнүнгү ажылчы бүгү амыдыралын арат кижиниң аас-кежиинге тураскааткан. Совет эрге-чагырганың карж дайзыннары—кулактарның үймээннери-биле каммайыра чок демиселге Кочетов деп ат Тываның орус, тыва чурттакчыларынга сураглажып эгелээн...

Тарлакшын тулчуушкуну. Борта Сергей Кузьмичиниң дайынчы талантызы, дайзынны көөр хөөн чок чоруу чүүден көскү илерээн. 1921 чылдың май. Моол талазындан атаман Казанцевтиң ак дээрбечилери кортуп келгенин командирге араттар дыңнаткан. Боо-мөңгүлүн бир холундан салбайн, тараазын тарып, дайбын ишке турган Тандының партизаннарын Кочетов чыып шаап алган.

Кызыл-Арыгга бүгү отрядтар баштажып алган. Хөй кежи чолдак тоннуг, дайындан-на кедип алгаш келгени шериг бөргүн бир ийинче шала чая салыпкан, өөзүнүң хаваанда беш адыр сылдыс чайнаан командирни көргеш, партизаннар хей-аът кире бээр турган. Кочетовтуң хүлүмзүрээн арын-шырайы, он холунуң шенек үстүнде баглап алганы кызыл сатин пөс, бир быктында халаңнаан маузер дайзын-биле оон сегиржип алырынга белеңин херечилеп турган.

Тарлакшын тулчуушкунунуң дугайында хөй чүүл бижиттинген. Анаа Кочетовтуң тиилелгелиг удуртулгазын номчукчу база эки билир. Ынчангаш мен ону катаптавайн кирейн. Орта командир бодут баштай өштүнге балыгладыпкаш, өөзүн-даа херекке албайн, партизаннарны командылап, тулчуушкунну башкарып, үлегер-чижээ-биле оларны сорук кииргеш. Өлүр тынынга харам чок кызыл командир ынчаар тулчуушкунга удавайн база дагын дайзындан садыл четтирген — оон хойзунге айыылдыг ок дегген. Ынчалза-даа Кызыл шериглер биле партизаннар чартык муң санныг актарны анаа ажып тиилеп алганнар...

— Сергей Кузьмич-биле үр үеде кады чурттап келгеш, ол кижиниң кайы хире чүрээкир, мерген угаанныг чорааның ынчап ылап-ла эскерип билген мен... Дайзын-биле сегиржип алыр дээнде, артында-ла серг[illegible] баар кижи—деп Ольга Григорьевна сактып орар.

Ол дугайын оон намдарында мыйдыг факт бадыткаар. Дараазында кызыл партизаннарның дайынчы шылгалдазы—Элегес тулчуушкуну болган. Моол кызыгаарындан эгелээш, тыва араттарны малчып, барчок эт-севин, аъдын-малын хунаал ап, хөй аг-шериглиг дээрбечи ак генерал Бакич чоруп орган. Совет чуртка удур база бир фронт ажыдары — генералдың сорулгазы ол. Совет Сибирьже оон чоокшулаар оруунда улуг моондак барын бөрү ышкаш дайзын эки билир турган—ол дээрге кызыл командир Сергей Кочетовтуң партизаннары. Эвээш санныг, дайынчы дуржулгазы барык чок, кошкак чепсегленген партизаннарны турамык генерал хөме таварып эрте бээр деп улуг туралаанган. Дайзыннарның Атамановкаже — партизаннарның кол турлаанче углаарын Сергей Кузьмич баш удур билген. Араттарны болгаш шериг күжүн мөнзэргээн генералды уткуурунга белен кылып алган. Ол белен эвес сегиржип алышкынга орус болгаш тыва араттарның найыралдыг дайынчы шылгалдазы тиилелгелиг доозулган. Орта Кочетовтуң ёзулуг полководчу чоруу илерээн.

Ол бүгү номчукчунуң эки билир төөгүзү. Ынчалза-даа ол дээрге Сергей Кузьмичиниң дайынчы амыдыралының чартык кезии болганын Ольга Григорьевна биле беседамның сөөлүнде билген мен.

Шынап-ла бис чамдыкта маадырларывыстың амыдыралында фактыларны чыырынга хөлүн эртир алаакаш, ол кижи чогум амыдырал-чурттаалгазында кандыг чорааның, оон эш-өөрүнге, чоок кижилеринге билдингир характерин көргүзерин эскербейн баргылаар бис. Сергей Кузьмич 63 харны чурттап эрткен. Ол дээрге, чоннуң херээ дээш кашыгдал-түрегделиг, муңгагдалдыг-даа, чогаг-шылаг билбес хүннерниң-даа, тиилелгелерниң херек сынчыр аажок өөрүшкүзүнүң-даа үелери.

— Хып дээн чалыы чылдарын револючу демиселге орнап, өг-бүлелиг апаргаш, өөзү-биле тулчуушкун шөлдерин аал кылып, чадагай дээрни дээвири кылып чурттап эрти. Чаңгыс черге таалбың чыргап, ажы-төлдүг, хууда аас-кежиктиг болуп чурттап безин көрбээн. Ол демиселге арыг ханын та чеже төккен! Амы-тынындан чарылгыже ээн эът чок, балыгбышкын чораан болгай—деп, оон кады ыраан эжи чугаалап орар.

— Ынчаар чурттап эрткеннерге хомудаар силер бе, Ольга Григорьевна?—деп айтырар силер. Назы-хары улгады берген ол херээжен кижиниң арын-шырайы хүлүмзүрүй бээр.

— Ээ, чок! Сергей Кузьмич, амыдыралының оруун катап эгелээр дээн болза, чүгле ындыг үрегделиг, берге ол оруун катаптаарын таалал кылдыр санаар ийик! Хоозуралды, аараалды көрүп чораан чоннуң бөгүнгү чаагай амыдыралы дээш сээң күжениишкиниң халас барбаанынга өөрүүрү—ол дээрге, чүгле тиилелге дээш чүвениң амданын билир кижиге таныш!

Кайгамчык сөстер! Хоочун коммунист, партизан командирниң кады чурттап чораан эжинден ону дыңнаары магалыг-ла болган. Шынап-ла ол амыдыралында муңгагдал билбес кижи чораан.

...Азырап алган чаңгыс оглу Владимир бир-ле катап адазының чанынга базып чедип келгеш:

— Ачай! Мен Кызыл Шеригже эки тура-биле албан хүлээлгем эрттирип чоруксум дээш —деп, дорт чугаалаан. Хары четпээн чаңгыс оглун кижи болдаарга ынаарпаа дег. Сергей Кузьмич бодунуң чалыы назынын сактып келгеш:

— Бир эвес сен ылап-ла мак шиитпирлеп алганын ол кижи болзуңза, чоруур-ла сен ыйнаан, оглум —дээн. 17 харлыг Владимир шеригже чаңкан. 1941 чылда ол Сталинград тулчуушкунунга маадырлыы-биле өлген...

Ынчаарда, 1940 чылдар үезинде Кочетовтар Москвага чурттап турган. Ол өйде улус ажыл-агыйының учедузун институдунга ажылдап турган. Ажыг-човулаң сеңнээн 1941 чыл келген. Июнь 22. Бажыңынга чааскаан арткан Ольга угбай, Кочетовту эрес-маадыржыныг сорук-биле уткаан.

— Серёжа! Дайын эгелээн-дир!—дээш, оон мойнундан куспактанып кааш, арнынче ширтин көрген. Өөзү биеэгизиниңден-даа эрес, аныяк шаандагы чаңы кире берген, карактарын сактырга хып турганзыг болган. Сергей Кузьмич тавар, чоон үн-биле харыылаан.

— Ийе, авазы. Билир мен. Билдиришкин чедирип, военкомат чордум харын—дээн.

Сурагжаан кызыл командир бодунуң назы-харының улгадканынга-даа торулбайн, Ада-чурттуң хосталгалыг улуг дайынынга база киришкен. Оон револючу хавыдаларынга ол дайынга шылгараан орден болгаш медальдар немежи берген.

Сергей Кузьмич амыдыралының сөөлгү чылдарын Тывага чурттап эрткен. Маадырлыг командир, большевик Кочетовтуң ады бүгү тыва кижи бүрүзүнге хүндүткелдиг. Оон алдарлыг ажыл-херээ совет аныяк-өскенге хүндүткелдиг үлегер-чижек болуп арткан.

О. НАМЧЫЛАК.

ХӨЛ-ШЫДЫРАА

ЧЕМПИОН АДЫН АЛЫСПААН

Хол-шыдыраа талазы-биле делегей чемпиону Тигран Петросян биле Борис Спасскийниң аразынга маргылдааның сөөлгү түңнели костүп келген. Чээрби ийиги салыгда Петросян бодунуң удурланыкчызын удуп алгаш, 12 санны алган. Чурум ёзугаар алырга, мынча санны алган соонда ол делегей чемпиону болуп хевээр артар. Ындыг болза-даа делегей чемпионунуң тиилээринге чедир арткан салыгларны база уламчылаар кылдыр шиитпирлеттинген. Ам сан: делегей чемпионунуң 12 болгаш Спасскийниң 10. Мынчангаш Тигран Петросян бодунуң делегей чемпиону адын алыспаан. Чээрби ийиги салыгга ол удуп каарга, оон чоокту тиилелгезин дээш баштайгы кижилер анаа байыр чедирип, адын часкап турган.

Оон соонда СЭТА-ның корреспондентизинге делегей чемпиону мынча дээн:

— Бо маргылдаага эң эки салыг база чедиги салыг болган, а эң берге салыг—он ушку салыг болган.

Маргылдааның шынарының дугайында чугаалап турган, бо маргылдаа спорт болгаш чогаадыкчы талазы-биле, чамдык тайылбырлакчыларның санап турарындан мыгалдыг болуп, эки болган деп ол чугаалаан. Маргылдааның соонда оон планы—баштай дыштаныын алыр, оон соонда диссертация камгалаар болгаш хол-шыдыраа талазы-биле маргылдааларга киржир, оон-биле кады делегей чемпиону атты чедип алыр дээш дараазында ойнаар кижи-биле маргылдаага белеткенир.

* * *

Тигран Петросян 1929 чылдың июнь 17-де төрүттүнген. Гроссмейстер атты ол 1952 чылда чедип алган болгаш делегей чемпиону атты 1963 чылда алган. Ол—ийи катап ССРЭ-ниң чемпиону турган болгаш Москваның кан-даа катап чемпиону чораан. Ол ам Ереванның баштыы институдунуң философ кафедразының аспирантызы.

Петросянның хол-шыдыраа талазы-биле дептиилгезин солдаттан эгелээш, маршал четкен деп чижеглеп чугаалап болур.

Ол 12 харлыында-ла шыдыраалап эгелээн. Оон баштайгы номчаан ному—Хосе Рауль Капабланканың хол-шыдыраа талазы-биле өөредилге ному болган.

Бодунуң хол-шыдыраа талазы-биле практиказында Тигран Петросян 1945 чылдан эгелээш, совет болгаш даштыкы хол-шыдыраа маргылдааларынга он тос катап бирги черни эжелээн. Оон хол-шыдыраа талазы-биле чогаадыкчы мергежилин Европаның, Азияның болгаш Американың хол-шыдыраага сонуургалдыглары бедии-биле үнелеп турар.

ЧУРУКТА: Тигран Петросян салыышкын үезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

УТТУНДУРБАС ХҮННЕР

Майның кайгамчык аяс хүнүнүң эртени. Ол эртен Тээли ортумак школазының 1—11 класстарының 400 ажыг өөреникчилери хөглүг-омак, чаңгыс аай школачы хептерин кедипкен чыглып келгеннер. Эртенгиниң 10 шакта школаның 10—11 класстарының шупту 62 доозукчуларының шугум чыскаалы эгелээн. Ону школа директору Сергей Хертек доозукчуларга байыр чедирген эге сөстери-биле ажыткан. Байырлыг шугум чыскаалынга партия райкомунуң бирги секретары М. С. Кызыл-оол, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары Ооржак Савый-оол, башкылар В. Н. Соболева, М. С. Иргит олар чүве чугаалааннар. Доозукчулардан 10-гу класстың кончуг эки өөреникчизи Аня Байдос, 11-ги классчы Мария Арапчан олар хөй чылдарда оларны өөредип, кижизидип келген башкыларынга, ада-иелеринге болгаш бичии чаштар дээш Совет чазактың ада сагыш салыышкынынга өөрүп четтиргенин илередип, бирги классчыларга болгаш арткан өөрлериниң олар ышкаш чүткүлдүг өөренип, школазының ат-алдарын дээш төлептиг болурун күзээннер.

11-ги классчылар 9-ку классчыларга школаның тугун хүлээдип бергеннер. Бирги классчылар доозукчу акыларынга, угбаларынга чечектерни тудускан.

Школага өөренип келген чылдарында өөредилгеге, чуружуга, куш-ажылга болгаш спортка көскү чедиишкиннери дээш Аня Байдосту, Зина Матпааны, Мая Седенни, Солунам Шимикти, Иргит Билчитмааны болгаш өскелерни-даа ВЛКСМ райкомунуң болгаш райспорт ниитилелиниң мактал бижиктери-биле шаңнаан.

Байырлыг шугум чыскаалынга турган бүгү өөреникчилерниң мурнуу-биле кызыл лента баглаан коңганы хүлүмзүрээн чараш, чаптанчыг бичии уруг чайып чорупкан. Ол болза 1 «а» класстың тергиин эки өөреникчизи Аля Байдос-тур. Байырлыг шугум чыскаалы доозулган соонда, доозукчулар школаның залынга кээп олурупканнар.

Ол залга кымның-биле ужуражып чугаалажыры комсомолчу доозукчуларның чугаа-соолундан билдингир турган. Чамдыктары школадан үне халышкаш, Тээли залының үнүнче дээр актап көргүлээш: «Самолёт ам-даа көзүлбейн-дир, чүү концуг үр чоор, шагы чоокшулаан орар-ла болгай» дээр. А бир чамдыктары: «Мукаайлы ышкаш аас-кежиктиг боор. Москваны көрген болза-даа» дижир. Өскелер экзаменнерин эки дужаап алгаш, Москвага барып өөрениринин дугайында аразында аажок-ла хөөрешкен, маргышкан-даа турарлар. Ол аразында улуг ак самолёт Тээли суурнуң кырынга көстү хонуп келгеш, аэропорт шөлүнге ааар барып хонупкан. Ол самолётта ленинчи комсомолдуң XV-ки съездизиниң ажылынга киржип чораан делегат Мукаайлы Маадыр-оолдуң ужуп келгени ол.

ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары Ооржак Савый-оол, 10-гу класстың эки өөреникчизи комсомолчу Николай Иргит олар Мукаайлыны аэропорттан чиик машина-биле уткуп алгаш, доозукчуларга эккелгеннер.

Ыраккы Бай-Тайгадан бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москва чедир кайы хире чорааның, комсомолдуң XV съездизиниң чугаалашканы аныяктар дугайында айтырыгларындан солун чүүлдерни ол доозукчуларга чугаалааш: —Ортумак школаны дооскаш, дээди өөредилге черлеринге өөренип, чамдыктарыңар төрээн колхозтарыңарга, бүдүрүлгелерге ажылдаар апаар силер. Кандыг-даа ажылдан чалданмаңар, куш-ажыл кижини бүгү тала-биле каастаар болгай. Экзаменнериңерге чедиишкиннерлиг болуңар!— деп, эш Мукаайлы бодунуң чугаазын дооскту. Комсомолдуң XV съездизиниң херек демдектерин Мукаайлы доозукчу комсомолчулар Николай Иргитке, Аня Байдоска кадап берген.

Ол-ла хүн, хүнгүс 4 шакта, бүгү доозукчулар бистиң районнуң ыяш ажыл-агый черинин Баа-Хемден эккелген, тускай парникке өстүрген 200 дес дыт рассадаларын школазынга тураскаал кылдыр оон садында тарып олуртканнар.

Бистиң доозукчуларывыс экзаменнерин кижи бүрүзү эки дужаап, боттарының хөйжү акызы, ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидады Мукаайлы Маадыр-оолдуң чагыгларын амыдыралга боттандырар сорулгалыглар.

В. ЧАПЧЫН.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ЧАДААНА ЫРЛАП, ТАНЦЫЛАП ТУР

Октябрьның Улуг революциязының 50 чыл болур оюнга бараалгаткан бот-тывынгыр уран чүүлдүң көрүлде-фестивалынга белеткел ажылы Россия Федерациязының бүгү-ле булуңнарында хайнышкынныг, чугула политиктиг кампаниялларның бирээзи болу берген чорup турар. Анаа белеткел ажылы бистиң республиканың районнарында бо хүннерде канчаар-даа аажок хайныккан. Районнар бүрүзү-ле боттарының арга-дуржулгазын солчуп, улуечу талантызын көргүзүүрү-биле бот-боттарынга концерттиг аалдажып эгелээн. Районнарның уран чүүл коллективтериниң Кызылга көргүзүү база-ла эгелээн.

Майның 29-та улуг-хемчилер боттарының талантызын көргүскен болза, бо эрткен дыштаныр хүнде, июнь 5-те Чөөн-Хемчик районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң улуечу артистери Кызылга ийи концертти көргүскен. Хөгжүмнүг театрынга-даа, культураның болгаш дыштаныылганың Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга-даа болгулаан концерттерни көрген чон боттарының үнелээшкинин, оон солун болганын чугаалажып тургулаан.

Чөөн-хемчикчилер концертин композиторлар эш Новиковтуң «Ындыг партия бар», А. Чыргал-оолдуң «Совет Тыва», эш Островскийниң «Чериниң үнү» деп ырларын хөйден күүсеткени-биле эгелээн.

Оларның концертиниң репертуары чаа-бүрү номерлер-биле байлак. Уран номчулга, ийи-чаңгыстың ырлары, танцылар, сценажыткан көргүзүглер, национал хөгжүмнер-биле үделге, күүседилгелери кончуг таарыштыр кылдынган. Талантылыг чаа кижилер Чөөн-Хемчиктен шилиттинип үнген-дир дээрзин кызылчылар база катап көрүп, оларның талантызынга өөрүп, моон соңгаар чаа чедиишкиннерни, талантызын улам-на байыдып, чечектелдирерин күзеп турган.

А. Чыргал-оолдуң «Кадарчының ырын» Шемиинин «Большевик» колхозунуң саанчызы уруг Куулар Анай ырлай бээрге, көрүкчүлерниң бүгү-ле кичээнгейи ында барган. Анайның үнү арыг болгаш чараш, чамдык ыраажылар ышкаш сестерни арай билдинмес адаар дээр чүве ында чок—ырның сөс бүрүзү билдингир дыңналып турар. Оон үнү онзагай чаа, чараш аян-хөөнүг болуп ылгалып турар. Ол ырлаарының арга-мергежилинге, техниказынга өөренип, бодунуң ыраажы талантызын улам-на байыдып сайзырадыр болза, оон ёзулуг ыраажы үнүп болуру быжыг бүзүрелдиг. Өзүп олурар база бир талантылыг ыраажыга 9-ку класстың өөреникчизи Марина Иргитти кииришти болур. «Айлан кужум» деп ырны ол чараш-ла ырлааш барган. Чаа-ла чечектелип олурар талантылыг ол школачы уругну келир үениң ыраажызы кылдыр белеткээр телээде. Ону тускай өөредилгеге черинче өөредирииниң айтырыын амдыгааштан эгелеп өөренип көөрү дыка-ла күзенчиг-дир.

База бир чаа ыраажының тыптып келгенинге кызылчылар өөрээн-даа. Ону Борбааңды Маадыр-оол дээр. Аныяк ыраажы совет композиторларның ырларын орус дыл кырынга дыка эки ырлаан. Ылангыя «Далай кыйгырып тур», «Бухенвальд коңгазы» деп ырларны улуг чедиишкин-биле күүсеткен. Николай Таранов моон мурнунда чылдарда кызылчыларның мурнунга каш-даа катап ырлаан. Ол бодунуң ыраажы талантызын моон мурнунда чылдардан ыракта бедиткен-дир дээрзи оон күүсеткен ырларындан илдең болган. Николай Таранов биле Борбааңды Маадыр-оол хойнуң ырлаарынга эки солистер, сценага ийилээн үнүп келгеш, эки ырлааш барган.

Чөөн-хемчикчилер «Аъттар чарыжы» деп чаа танцыны көргүскен. Ону олар чогаадып тургузарын боттары чедиишкиннлиг кылган. Күүселдези база-ла багай эвес болган. Ону ам-даа улам сайзырадыры чугула. «Эзлдек шыңгыраашы» деп танцыны бөлүк уруглар эки күүсеткен. Олар национал тыва тоннарлыг, идиктерлиг хирезинде бөрт чокка күүсеткени танцыны чараш хевир киирериңге чедимче чок болган. Тамара Баринова биле Сат Бичел молдав танцызы. Оюн Кара-кыс биле Моңгуш Алдын-оол олар куба танцызы база багай эвес күүсеткен. Ынчангаш чөөн-хемчикчилер танцы көргүзүглериниң, оларны күүседириниң талазы-биле база-ла чедиишкиннерлиг болган.

Тыва улустуң национал хөгжүмү-биле үделге болгаш оларның биле күүселде чөөн-хемчикчилерниң моон мурнунда-даа концерттеринге үргүлчү болуп, национал хөгжүмну сайзырадырынче ол районда улуг кичээнгей салдынып турары билдингир болгай. Ол хөгжүм херекселдериниң эки күүседикчилери ында база бар. Бо удаада игил, чадаган, бызаанчы база-ла сценадан удаа-дараа чаңгыланып турган. Национал хөгжүм херекселдериниң үделгези-биле бөлүк оолдар болгаш уругларның сыгыттыг, кожаң ырлыг ансамблиниң күүселдези дыка солун болган. Олар ол номерни чогаадыкчы ёзу-биле кончуг тывынгыр кылып алган.

Оларның концертиниң номерлериниң барык-ла хөй кезин көрүкчүлерниң сонуургалын, эки диген үнелел макталын чаалап алган. Чүгле каш номерлерде чедир кылдынмаан четпестер бар болган.

«Эрткен дыштаныр хүнде Улуг-Хем районнуң концерти болган болгай. Чөөн-Хемчиктен келген артистерниң бо концерти улуг-хемчилерниңинден артык солун, идейлиг утка-шынары-даа оон ажыг турар-дыр» диген демдеглелди концерт үезинде-даа, концерт төнген соонда-даа көрүкчүлер чугаалап турган. Бо удаада чөөн-хемчикчилер улуг-хемчилерни ажыпкаш барган дээрзин концерттиң эрткениниң дугайында болган чугаалажыышкынга түңнээн.

Чөөн-хемчикчилер бо концертке тыныргак белеткенген деп чүве билдингир-дир. Ол концертти белеткээринче Чөөн-Хемчик районнуң партия, совет органнарының удуртукчулары улуг кичээнгейин салып, шудургу ажылдаан. СЭКП райкомунуң бирги секретары Куулар Шулуу ойнакчыларны боду-биле удуртуп турган. Ол концертке боду киржип, шүлүк номчуурунга, ырлаарынга бодунуң уран талантызын көргүскеш барган. Куулар Шулууну чогаадып тургускан «Колхозта байырлал» деп сценажыткан көргүзүг көрүкчүлерниң кичээнгейи, сонуургалын хаара туткан. Ында колхозчуларның аът чарыштырып, мөге хүрештирип, ча адып маргыжып турарын уран чүүлдүү дамчыштыр бедик утка-шынарлыг, эки күүселделиг кылдыр тургузун кылган. Улустарның интернационалчы найыралының дугайында база эки көргүскен. Улуг-Хемниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң май 29-та Кызылга көргүскен концертиниң киржикчилери колдуу-ла районнуң Культура бажыңының уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери болган болза, чөөн-хемчикчилерниң бо концертиниң киржикчилериниң хөй кезии колхозтарда, совхозтарда уран чүүл коллективтеринден келген.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ЧУРУКТА: оолдарның база уругларның сыгыт болгаш кожаң ыр ансамблиниң күүселдези.

Фотозу В. КРАСНИКОВТУҢ.

КИНО

ИЮНЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Берге аас-кежик» 9.30, 11.30, 1.30, «Эрткен үениң арыннары» 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Оолчук-Кибальчиш дугайында тоол» 1.15, «Деснея чон оолдарга орден» 3.15, 5.15, 7.10, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Май дүнези азы сугга эндег» 11, 1, «Тобаго» угланыышкынын өскертип тур» 3, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Барабанчының салым-чолу» 11, 3, «Шурбурнуң хол майгынчыгаштары» 5, 7, 9 шактарда.

«ЧАПТЫ»: «Хүнну көрүп тур мен» 5, 7, 9 шактарда.

Тываның автоэгелелиниң Кызылда автошколазы үшкү класстың чолаачыларын белеткээр курска

СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР.

Кичээл бо чылдың июнь 10-да эгелээр. Өөредириниң хөлезизи 108 рубль. 18 хардан өрү, 7 класс доосканнарны хүлээп алыр.

Консультация алырда Кызылда Шевченко, 113 «а» бажыңга баар, азы 34-94 дугаарлыг телефонче долгаар.

ДИРЕКЦИЯ.

Кызылдың автомотоклуву ийиги, бирги класстың чолаачыларын белеткээри-биле заочное салбырга курсантылар хүлээп алырын чарлап тур.

Кичээлдер 1966 чылдың июль 1-де эгелээр.

Билдириишкиннерни Кызыл, Интернациональная кудумчуда № 49 бажыңда автомотоклубтуң заочное салбырынче чорудар.

АВТОМОТОКЛУБ

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысаалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, хөдөө ажыл-агый килдизиниң 21-47, үнетүү килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш хөдөө корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаңда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы.

ТС—00114

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттинген.

ШЫН

1966 ч. июнь 9 четверг № 135 (6466).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Калуга область чартык чыл планын күүсеткен

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин боттандырбышаан, база ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулданың хүнүн төлептиг уткуур дээш чүткүлдүг ажылдавышаан, Калуга областың кодээ ажыл-агыйының ажылчыларын күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының чартык чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, эътти 3.6 муң тонна, сүттү 25 муң тонна, чуурганы 3.7 миллион борбак, дүктү 100 центнер хөйнү саткан. Күрүнеге өл продуктуларны садары үргүлчүлеп турар.

ЧАЙНЫҢ БАЗА БИР ЧЫМЫЖЫ

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң Ээрбек салбырының хойжулары кыргылдаже июнь 1-де кирипкен. Баштайгы чеди хонукта сес кодан ааллдың 2700 ажыг хойларындан 6 тонна 600 кг дүктү кыргып, оон беш тонназын күрүнеге дужааган.

Кыргылда пунктузунда ажыл кидин түлүк тур. 45 хачылыг электрилиг агрегат үзүктел чок ажылдап турда, өөрүнчүг-даа: кижи бүрүзү бодунуң туружунда бичии-даа чай чок ажылдап, далажып-ла турганзыг. Ол черле чөптүг: салбырның малчыннары кыргылданың баштайгы хүнүнде болган хуралынга шуптузу 22 муң хойну 25 ажыл хүнүнде кыргааш, күрүнеге 58 тонна дүк дужаар дээн хүлээлгезин эде көрүп, 68 тоннаны дужаарын хүлээнгеннер.

Кыргылданың шынарын экижидеринче улуг кичээнгейни салып турар. Хой бүрүзүнге грамм-даа дүк арттырбас дээш кижи бүрүзү кызып ажылдап турар. Баштайгы беш хонуктуң түңнелин июнь 6-да үндүрген. Оон алгаш көөрге, дыка хөй кыргыкчылар бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Чижээ, кыргыкчылар Михаил Седип-оол, Чолдак-оол Саядый олар хүнде 40 кг дүк кыргып тургаш, 90-дан 110 кг чедир кыргып, ээлчег нормазын 200 хуу ажыр күүседип турар. Ол ышкаш Тар-оол Яндараа, Раиса Янчат-оол, Ира Өпей-оол олар хүнде бүдүн чартыктан эвээш эвес норманы күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Үстүнде кыргыкчыларга беш-беш рубльдиң шаңналын тывыскан, а Михаил Седип-оолга «беш хонуктуң эң тергиин кыргыкчызы» деп вымпелди тывыскан.

Кыргылданы шыңгыы график ёзугаар чорудуп турар. Малчын бүрүзү бодунуң одарындан кыргылда пунктузунга кажан келирин билир. Бир эвес кандыг бир кижиниң бурузу-биле график үстүр болза, оон чедирген когаралын төлеттирер. Баштайгы хүннерде хоюн кыргыткан хойжуларның көргүзүглери эки, аразында ылгалы безин бичии. Чижээ, Максим Пырланың 392 хоюнуң бирээзинден-не 2 кг 360 грамм, Шет Аякпанның 407 хоюнуң бирээзинден-не 2 кг 540 грамм дүктү кыргып алган. Хойжулар Виктор Ким, Эникпей Дүндүй-оол оларның көргүзүглери оон тудак чок болган.

Бүгү кыргыкчыларны дөрт бөлүкке чарган. Олар боттарының аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Бо удаагы түңнел-биле көөрге, бирги черни дөрткү бөлүктүң кыргыкчылары алган. Оларга бөлүктер аразының шилчип чоруур вымпелин тывыскан. Ниитизи-биле Ээрбек салбырының төп кыргылда пунктузунда ажылды организастааны эки. Кыргыкчыларда чеди агитаторларны быжыглаан, агит-хуудусту ийи катап үндүрген. Пунктуда медицина болгаш ветеринария аптечкаларын тургускан.

Дүштеки чем шагы чеде берген. Кыргыкчылар повар Екатерина Карпованың белеткээни амданныг чемни чиири-биле чорупгулар. Ынчалза-даа кыргылда пунктузунда ийи кижи артып калган чугаалажып тур. Учетчик Федор Чылбак-оол биле механик Николай Черкашин ийи болду. Кыргыкчылар чемненип турар аразында механик электриниг хачы бүрүзүнүң канчаар ажылдап турарын база катап хынап чыдып калганы ол, а учетчик сан-түңүн үндүрүп, дүк ылгакчылары Зинаида Дарманың, Көк-кыс Дамчыймааның ажылынга дузалажып турган.

Удатпаанда ажыл база-ла хайнып эгелээн. Кыргыкчылар хоочун кадарчы эш Шыыраптың кодан хойларын кыргыырынче кирипкен. Азыгда кыргып орган аныяк оолга ийи кижи чедип келгеш, холдары-биле айтып, чугаалаан тур. — Улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери хынап чоруп турары ол-дур. Ажылдың шынарын экижидериниң «докторлары»-дыр ийин — деп, Чылбак-оол харыылады. Ажыл шагы дооступ бергенде кижилерниң чанып турарын көрдүм: моган, туртан шинчи бичии-даа чок, харын каткы-хөглүг чоруп турлар. Ол база-ла чөптүг: чүге дизе кижи бүрүзү эки ажылдаан, оларны шалыпчы күш-ажылдың каастааны ол-дур ийин.

А. АИР,
бистиң тускай корр.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) салбырның эң дээре кыргыкчылары М. Седип-оол, Р. Янчат-оол, Т. Яндараа.

Фотолар авторуу.

УШ-ЛЕ ХОНАРГА — СОҢГУЛДА!

КАНДИДАТТАР СОҢГУКЧУЛАРЫНДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге соңгулда талазы-биле Тандының № 653 соңгулда округундан депутаттың кандидады, эртем ажылдакчызы эш **Николай Алексеевич Пилюгинни** Таңды районда күрүнениң кодээ ажыл-агыйы дуржулга станциязының коллективиниң, «Коммунизмниң херели» колхозтуң колхозчуларының ниити хуралдары депшиткен болгаш округ соңгулда комиссиязы бүрүткээн.

Эш Н. А. Пилюгин-биле соңгукчуларның ужуражышкын хуралдары чылыг болгаш сагыш-сеткилдиң ханы бедик көдүрлүүшкүннериинге эрткилээн. Партияның XXIII съездизиниң, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин боттандырбышаан, Таңды районнуң ажылчы чоннары ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага организастыг белеткенип, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга эки түңнелдерни чедип ап турарын илеткел кылган болгаш санал берген улус чугаалап турганнар. «Коммунизмниң херели» колхозтуң кежигүнү эш Бады Чымба, «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны эш Моңгуш-оол, район эмнелгезиниң сестразы эш Никитина болгаш өскелер-даа санал бергеш, боттарының чагыгларын кандидадынга берип, июнь 12-де коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидады коммунизм дээш бадылаашкынның бээриниче округтуң бүгү соңгукчуларын кыйгырып турган.

Тываның аар үлетпүрүнүң эгези салып турар Хову-Аксы суурга болуп эрткен ужуражышкын политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик байдалга эрткен. «Тыва кобальт» тудуг эргелелинде партком секретары эш Гладилин хуралды ажыткаш, илеткел кылыры-биле СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары эш Сухачевка сөс берген. ССРЭ-ниң Дээди Совединге 1962 чылдың март 18-те болуп эрткен соңгулдадан бээр Тываның амыдыралынга улуг чаартылышкыннар болганын, Таңды районнуң ажылчы чоннары коммунизм тургузуушкунунга боттарының үлүг-хуузун киирип, чер болгаш мал ажылын хөгжүдер талазы-биле чамдык эки түңнелдерни чедип ап турарын оратор чугаалааш, депутатка кандидат эш Н. А. Пилюгинниң ажыл-амыдыралын хуралдың киржикчилеринге таныштыргаш, соңгулда хүнүнде совет улустуң шынчы оглу дээш бадылаашкынның бээриниче соңгукчуларны кыйгырган.

Хову-Аксының интеллигенциязының мурнундан чүве чугаалаан суурда эмнелгениң кол эмчизи Квашнин мынча дээн:

— Бистиң кандидадывыс эш Н. А. Пилюгинниң ажыл-амыдыралы совет улуска, Коммунистиг партияга болгаш Совет күрүнеге бердингениниң херечилеп турар-дыр, бистиң идегелин оон боттандырары бүзүрелдиг. Санал берген кижи бүрүзү кандидаттың адынга чылыг болгаш сагыш-сеткилдиң сөстерин чугаалап, чагыгларын берип турганнар.

— Үлетпүрү болгаш кодээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер талазы-биле партияның ап турар хемчеглери — ол дээрге совет кижилерниң материалдыг чаагай байдалын болгаш культурлуг деңнелин бедидер дугайында Коммунистиг партияның, Совет чазактың сагыш салышкыны-дыр — деп, «Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң тудугжузу эш Раев чугаалаан. Чүве чугаалаан кижи бүрүзү бистиң Төрээн чуртувустуң күш-ажылчы оолдар, кыстары дээш бадылаашкынның бээриниче соңгукчуларны кыйгырып, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга боттарының үлүг-хуузун бараалгадырын илергейлеп турган.

Комбинаттың лаборатория начальниги эш Шмит сөс алгаш, «Тыва кобальт» комбинат беш чыл планында ажыглалга кирер бүдүрүлге болганда, тудугже бүгү күштү угландырарынче, бодунуң тудуг баазазын экижидеринче, тудугнуң дезизимел документилерин ой-шаанда бээриниче, материал-техниктиг хандырылганы үлдээни-биле экижидериниче кандидаттың болгаш ужуражышкын хуралының киржикчилериниң кичээнгейин угландырган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының депутадының кандидадынга Таңды районнуң ажылчы чонунуң депшиткенинге ханы четтиришкинин илереткеш, коммунизм тургузуушкунунуң херээнге бүгү күжүн, билиин бээрин эш Н. А. Пилюгин соңгукчуларга бүзүреткен.

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң хойжу бригадазының бригадири эш **Иван Симчитович Даваурун** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге соңгулда талазы-биле Тес-Хемниң № 654 соңгулда округундан депутаттың кандидады. «Чодураа» колхозка болгаш «Тес-Хем» совхозка болуп эрткен ужуражышкын хуралдарынга чүве чугаалаан ораторлар СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш, Тес-Хем районга чер ажылын сайзырадыр талазы-биле хемчеглер алырын кандидадынга чагааннар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединге соңгулда талазы-биле Кызылдың № 409 соңгулда округундан соңгуттурар депутатка кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш **Салчак Калбакхорекович Тока** соңгукчулары-биле Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунга, «Тиилелге» совхозунга эрттиргилээн. Илеткел кылган болгаш санал берген улус партияның XXIII съездизиниң Директиваларын, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, кодээ ажыл-агыйны улам-на хөгжүдер дээш тус-тус ажыл-агыйның ажыл-иштчилери күженишкинниг ажылдааш, тараа культураларының тарылгазын бедик агротехниктиг байдалга чоруткаш, хову ажылын үргүлчүлеп турарын демдеглээннер.

Эш С. К. Тока соңгукчуларның көргүскен улуг идегелин ажыл-херек кырынга күүседирин бүзүреткен. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң төөгүлүг ужур-дузазын тайылбырлааш, республиканың улус ажыл-агыйында чедип алдынган түңнелдерни болгаш сорулгаларны чугаалаан.

ЧОННУҢ ИДЕГЕЛИ

ЛЕНИНГРАД. Ленинградтың Киров соңгулда округунуң талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң депутадынга кандидат, СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП Төп Комитединиң секретары эш **М. А. Суслов-биле** соңгукчуларның ужуражышкыны Культураның А. М. Горький аттыг ордузунга болган.

Чыылганнарга чылыы-биле уткуп турган М. А. Суслов ол ужуражышкынга чүве чугаалаан.

• • •

СВЕРДЛОВСК. Свердловск-Чкаловск соңгулда округунуң соңгукчулары соңгулда мурнунуң опера болгаш балет театрынга болган хуралынга чыглып, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң депутадынга кандидат, СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП Төп Комитединиң секретары эш **А. П. Кириленко-биле** ужурашкан.

Эш А. П. Кириленкону чугаазын соңгукчулар чылыы-биле уткаан.

• • •

КИЕВ. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң депутадынга кандидат, СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнү, Украинаның Компартиязының Төп Комитединиң бирги секретары эш **П. Е. Шелест-биле** Киев-Жовтня соңгулда округунуң соңгукчуларының ужуражышкыны болган.

Ужуражышкын хуралынга чыылган чон эш П. Е. Шелестиң чугаазын чылыы-биле уткаан.

• • •

МИНСК. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидады эш **П. М. Машеров-биле** Минск-Советский соңгулда округунуң соңгукчуларының ужуражышкыны болган. СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, Белоруссияның Компартиязының Төп Комитединиң бирги секретары эш П. М. Машеров Национальдар Совединиң депутадынга ол округка бадылаттырар.

Хуралдың киржикчилери эш **П. М. Машеровтуң** чугаазын чылыы-биле уткаан.

1966 чыл июнь

12

ВОСКРЕСЕНЬЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединге Соңгулда

Шупту соңгулдаже!

Соңгулда участоктарында

Кызыл-Мажалыктың № 1 соңгулда участогу ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазының хүнүнге эки белеткенген. Соңгукчуларның даңзызын участок комиссиязының кежигүннери долузу-биле кылган.

Олар ам соңгукчуларга чалалга билеттериниң тарадыышкынынче кирипкеннер. Ылангыя «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбырының, харылзаа конторазының, кодээ ажыл-агый эргелелиниң, партия райкомунуң агитаторлары чалалга билеттерин тарадыпкан.

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга белеткел Улуг-Хем районда Эйлиг-Хемниң № 14 соңгулда участогунда хайныышкынныг чоруп турар. Участокта соңгулда өрээлинде ийи кабинаны белеткээн.

Соңгукчуларның даңзызы кылдынган. Оон-биле чергелештир, ук черден ыраккы чоруткан соңгукчуларга бадылаар эргениң шынзылгазын база тывыскан. Ырак чурттап турар соңгукчуларга чедирер урнаны белеткээн, ол хүн мунар аъттарны тускайлаан.

• • •

Каа-Хемниң № 649 соңгулда округунуң соңгулда участоктары доосkan. Соңгулда хүнүнде кылып чорудар ажылдың планын тодаргай чугаалажып көрген. Соңгулда өрээлдериниң дериглгези участок бүрүзүнде ам доозулган. Кадарчыларга соңгулда бюллетенин чедирер кижилерни база тургускан.

ПЛЕНУМНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН АМЫДЫРАЛЧЕ!

Пөккүже суггарза, хөйнү алыр

Мен аныяамдан тура-ла тараажы, малчын кижи мен. Хуу ажылдыг тараачын-даа, колхозчу-даа, совхоз ажылчыны-даа болуп келгеш хайыралыг черлен чарлып көрбедим. Хөй чылдарлыг тараачын амыдыралының дуржулгазындан алырга, черни эки ажылдап кылырындан аңгыда, ону четчир суггат-биле хандырарга, хөй кежикти шаңнаары мырынай-ла илден болур-дур.

Бистиң совхозтуң тарылга шөлдериниң эвээш эвес кезии суггаттыг черлер болган. Ынчаарга бистиң удуртукчуларывыс эрги суггат бугалары турда-ла, шөлдерин чүгле хар шыгы-биле тарыдып кааш, чайны өттүр дүжүт чанап келгенинге, хуумда сеткилим хамнайн турган. Шыван-ла чаъстыг чыл болза олардан бичии дүжүт алыр-ла, а чаъс чок, кай чылда курут үнер чыгыы турдувус. Харын эрткен чылдың чазындан эгелеп, эрги суггат четкилерин септээш, суггаттыг чер ажылынче шилчээнивис биске чүгээр түңнелди берген: гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 23-тен эвээш эвес центнер тарааны алган бис.

СЭКП ТК-ның сөөлгү Пленуму суггаттыг чер ажылынче улуг кичээнгейни салганын бис кончуг чүүлдүг деп санавышаан, тараа дээш демиселди чаа күш-биле үргүлчүлеп турар бис. Бистиң совхозта 3 суггат звенолары гидротехник эш Есиповтуң удуртулгазы-биле суггаттыг шөлдерге доктаамал ажылдап келгеннер. Оларның аразында социалистиг чарыш улам күштелип турар.

Бистиң № 2 звеновуста шуптузу 8 суггатчылар бар. Оларның кижи бүрүзүнге онаалтыр хүнде тарывааан черлерге 1 гаыы, а тарып каан черлерге 0.70 гаыы суггарар тургаш, норманы үргүлчү ажыр күүседип келдивис. Часкы тарылга эгелээриниң мурнундан бээр бо хүннерге чедир Улуг-Тей участогунда 307 га, Чылаңныг-Хову участогунда 160 га шөлдүң баштайгы суггарылгазын дооскан бис. Ам Ээр-Хавак бутазында 150 га кукуруза болгаш мал чеми культураларының суггарылгазын дооскаш, үстүнде участоктарывыстың ийиги вегетативтиг суггарылгазын эгелээр бис. Бо шөлдерни чайны өттүр пөктүр суггарып тургаш, тараа культураларының гектар санынга онаалтыр эрткен чылдагызындан кудуу эвес дүжүттү өстүрер бодап турар бис.

Бистиң шынаралдыг звеновуста Түлүш Доржу, Александр Ярпев, Станислав Иванов, Оңгар-оол Ульяна, Доңгак Дамдын-оол, Лама-Кыур Доржу олар онза кызымак ажылдап келгенин демдеглээр херек. Бо чылын эрткен чылдаазындан суг элээн элбек-тир. Ынчангаш ону чөп ажыглап тургаш, биске быжыглаттынган суггаттыг шөлдерден тараа болгаш мал чеми культураларының бедик дүжүдүн алырынга быжыг бүзүрелдиг бис.

Т. АГАРБАА,
«УТКА 25 чылы» совхозтуң № 2 суггатчы звенозунуң удуртукчузу.

СОРУК КИРГЕН

СЭКП ТК-ның май Пленумунга сорук киргеш, Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң тараажылары беш чылдың баштайгы чылының чаагай дүжүдүн өстүрүп алыры-биле 383 га тараа культураларын болгаш 205 га сиген шөлүн суггарган. Суггарылгада 5 звенону тургускан. Ол звеноларның аразында социалистиг чарыш калбарган. Коммунистер Кыргыс Хуважык, Достак-оол Хуурак-оол оларның звенозу чарыштың түңнелинде тиилекчилер болган.

Тарылга медээзи

Июнь 5-ке чедир республикада часкы тарылганың планы канчаар күүсеттингенин көргүзерге мындыг (хуу-биле):

РАЙОННАР	Бүгү культураларны чажып тарааны
Тес-Хем	107.5
Каа-Хем	103.5
Таңды	100.1
Эрзин	99.9
Бии-Хем	97.0
Улуг-Хем	96.1
Чөөн-Хемчик	88.7
Барыын-Хемчик	86.5
Өвүр	82.4
Бай-Тайга	81.1
Тожу	78.4
Кызыл хоорай Соведи	94.3
Республика ниитизи-биле	96.5

Оон иштинде тараа болгаш бобы культураларының планы 101.1, кызыл-тастың — 104.6, чинге-тарааның — 96.4, кукурузаның — 80.6, картофельдиң — 87.8, ногаалартың — 37.1 чаңгыс чылдыг сигеннер тарылгазының — 88.1 хуу күүсеттинген.

Дүжүттүң үндезини

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» кодээ ажыл-агый артелиниң тараажылары бо чылдың часкы тарылгазын мурнуку чылдарга бодаарга, эки шынарлыг дооскан. Мында кол чүве — бир дугаар ээлчегде тарылга мурнунуң суггарылгазы болуп турган. Колхозтуң тарылга шөлүнде 1200 гектар ажыг суггаттыг чер турган, ону бүрүн суггарып тарыыры-биле 30 ажыг кижилиг 3 звенону тургускаш, тус-тус быжыглаан. Дүн-хүннүң дежурныйларын тургускан болгаш олар сугну халас ыппас дээш үрелген буга-суунарны дүрген септээринге дузалажып турганнар. Суггарыкчыларның хуралдарын эрттирип, ажылының түңнелдерин 5 хонгаш үндүрүп, шылгараан звеноларны болгаш тус-тус кижилерни акша-биле болгаш кызыл тукчугаштар-биле шаңнап турган.

Суггарыкчылар кижи бүрүзү социалистиг чарыштыг болгаш суггаттыг черден гектардан-на 15 центнер дүжүттү алырын хүлээнгеннер. Суггарыкчылардан эштер С. Седип-оол, Д. Кызыл-оол, О. Өөй-оол, К. Шагдыр, И. Дүмен, К. Кара-Сал, С. Александр болгаш өскелер-даа мурнакчы үлегерин көргүскеннер.

Суггарыкчыларны колхозтуң баштаар чери материалдыг сонуургал-биле чөптүг хандырган. Суггарыкчыларга дузалаар, суг бадырар, буга-сугун септээр тускай звенону база быжыглап тургускан. Суггарылганы дүргедедир сорулга-биле — бир участокка мурнунда чаңгыс кижи суггарып турган болза, ам 2-ден 4 чедир кижини тургускан. Ынчангаш бис хүн нормазын ийи катап ажыр күүседип турар бис.

К. КАРА-САЛ.

ЧАШТЫРЫЛГА ДООЗУЛГАН

«Шекпээр» совхозтуң Бижи-Тей салбырының механизаторлары, хову ажылчыннары партияның чаа болуп эрткен Пленумунуң шиитпирлерин эзиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле таныжып көрүп, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнү—июнь 12-ни күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш хайныышкынныг ажылдап турар.

Салбырның ажыл-иштчилери часкы тарылгага бүгү тала-биле белеткелдиг киргеш, тараа культураларының чажылдазын бурун дооскан. Эң үнелиг культура—кызыл-тасты 1500 гага тарыыр тургаш, 1774 га кылдыр ажыр күүсеткен. Ол ышкаш арбайны 391 га, чинге-тарааны—427 га черге чажып дооскаyнар.

Тараа чаштырыышкынынга Ооржак Анай-оол, Моңгуш Каадыр, чер аңдарарынга К. Чөргүлдей, О. Бызаакай, О. Хеймер-оол олар часкы сезон эгелээнден доозулгуже механизаторлардан тиилекчи болуп, шаңнадып, мактадып келгеннер.

Салбыр ам кукуруза болгаш бир чылдыг мал чеми үнүштериниң тарылгазын чорудуп турар. Кукурузаны 250 га черге тараан болгаш каш хонуктан доозарлар. Дуржулгалыг кукурузачылар Ооржак Улдай-оол, С. Куулар оларның агрегаттары үрелиишкин чок, эки шынарлыг ажылдап турар.

Салбырның 12 кижи составтыг суггатчы звенолары суггараа чогуур 165 га черниң болгаш 21 га сиген шөлүнүң бирги суггарылгазын дооскаш, ам ийиги суггарылгаже кирерин белеткенип турарлар. Суггарыкчылар аразынга калбарган социалистиг чарышка Ооржак Таан-оол, О. Седен-оол, М. Дойнур олар бирги черни ап, тиилекчи болуп турарлар.

Салбырның ажыл-иштчилери

АКЫ-ДУҢМА ПАРТИЯЛАРДА

ЧКП-ниң XIII съездизиниң доктаалы

ПРАГА. (СЭТА). ЧКП-ниң XIII съездизиниң «Бистиң ниитилелдиң улам ыңайгы бүгү талалыг хөгжүлдези дээш» деп доктаалында чугаалап турары болза, Чехословакияның Коммунистиг партиязының XIII съездизи хөгжүп турар социалистиг ниитилелдиң, делегей хөгжүлдезинге социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазының шиитпирлиг салдарының байдалдарында болуп эрткен.

Чурттуң улам ыңайгы экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыгларынга улуг кичээнгейни доктаалда көрүп-дүрген. 1966—1970 чылдарда беш чыл планының кол сорулгалары болза, национал орулганы 22—24 хуу көвүдедири, 49 миллиард хире киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрери, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 22—23 хуу бедидери, улус ажыл-агыйында ажылдап турарларның санын 300—320 кижиге немей көвүдедири, химия үлетпүрүнде бүдүрүлгениң хемчээлин 30 хуудан эвээш эвес кылдыр көвүдедири болур деп, доктаалда айтып турар.

1980 чылга чедир чурттуң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң перспективтиг планын чоокку үеде ажылдап кылыры эргежок чүгүла дээрзин доктаалда чугаалап турар. Бедик экономиктиг көргүзүглерни чедип алыр сорулга-биле хуузунда материалдыг сонуургалдың, бот-орулга-чарылганың, орулгалыг бодур чоруктуң принциптерин калбаа-биле ажыглаары эргежок чүгүла.

Чурттуң камгаланыр аргазын улам ыңай быжыглаарының эргежок чүгүлазын ЧКП-ның XIII съездизи айтып турар. Республиканың айыыл чок чоруунуң болгаш бистиң улустарывыстың хосталгазының кол магадылалы болза, Совет Эвилели-биле быжыг эвилелде болгаш найыралда, Варшава керээзиниң киржикчилери чурттарның армияларының чаңгыс эвилде болгаш кады ажылдажылгазында деп, доктаалда демдеглеп турар.

Пролетаржы интернационализмниң принциптеринге шынчы ЧКП империализмге болгаш делегей реакциязынга удур кады демиселге делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң бүгү отрядтарын сырый каттыштырар дээш бодундан хамаарыштыр бүгү-ле чүвени кылыр деп, доктаалда оон ыңай чугаалап турар.

Совет Эвилели-биле эвилелди, найыралды болгаш акы-дуңмалышкы кады ажылдажылганы улам ыңай быжыглап база ханыладырын, делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының чаңгыс эвин быжыглаарын, Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазын болгаш Варшава керээзиниң чурттарының кады ажылдажылгазын улам ыңай сайзырангайжыдып база калбартырын, империализмниң агрессив политиказынга удур, бүгү-ниити тайбыңны хандырар дээш демиселди, америк империализмге удур вьетнам улустуң чөптүг демиселин деткиирин, барыын-герман империализмниң милитаристиг, өжээн негекчи политиказынга удур демиселди, дарлаттырган улустарның национал-хосталгалыг демиселин бүгү талазы-биле деткиири бирги чергениң чүгүла сорулгалары болур дээрзин ЧКП-ның XIII съездизи санап турар.

Съездиге өске-даа документилерни база хүлээп алган.

Кодээ ажыл-агый талазы-биле партияның политиказының дугайында ЧКП-ниң XIII съездизиниң резолюциязынга чоокку чылдарда кодээ ажыл-агый продукциязының чыл бүрүде немелде өзүлдезин ортумаа-биле 2.5—3 хуу болурун чедип алыр сорулганы салып турар. Эртем болгаш техниктиг депшилгени дүрген нептередип, бүдүрүлгениң чөп организастаарын хандырып, бүдүрүкчү күштерни эки ажыглап тургаш, кодээ ажыл-агыйга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин съезд база бир чүгүла сорулга кылдыр санап турар.

«Социалистиг ниитилелде национал комитеттерниң байдазы болгаш сорулгаларының дугайы» деп резолюцияга чер-черде экономиктиг болгаш культурлуг амыдыралды хөгжүдерин, чоннуң амыдырал байдалын экижидерин, коммунал хандырылганы калбартырын болгаш кодээ ажыл-агыйны интенсивтиг хөгжүдерин кол сорулга кылдыр партия санап турар.

МАРП-ниң съездизи ажылын эгелээн

УЛАН-БАТОР. СЭТА-ның корреспондентизи А. Шароновтуң дамчыдып турары болза:

МАР-ның Улустуң Улуг хуралының хуралдаар залынга июнь 7-де Моолдуң Араттың революстуг партиязының XV съездизи болуунуң ажылын байырлалдыг байдалга эгелээн. МАРП ТК-зының бирги секретары Ю. Цеденбал съездини ажыткан. Делегаттар президиумну, секретариатты, редакция болгаш мандат комиссияларын соңгаан. Съезд чугаалажыр айтырыгларны бадылаан.

Съезд МАРП ТК-зының болгаш Төп ревизия комиссиязының отчёттарын чугаалажып көөр, партияның чаа Программазын хүлээп алыр, 1966—1970 чылдарда чурттуң улус ажыл-агыйын болгаш культуразын хөгжүдериниң дөрткү беш чыл планының талазы-биле директиваларны көөр болгаш бадылаар база партияның төп органнарын соңгуур.

Партияның 48 570 кежигүннерин болгаш кежигүнге кандидаттарын төлээлээн 752 делегаттарны съездиже соңгаан. Делегейниң 39 чурттарының коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилери моол коммунистерниң ошуулгазынга чедип келген. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Шелепин СЭКП-ниң төлээлерин баштап чоруур.

МАРП ТК-зының бирги секретары Ю. Цеденбал МАРП ТК-ның отчёт илеткелин кылган.

Моол коммунистерниң XV съездизинге Ю. Цеденбалдың медеглээни болза, партияның съездилиниң чыдырганы үшкү беш чыл планының доозулганы болгаш МАР-ның улус ажыл-агыйын база культуразын хөгжүдериниң дөрткү беш чыл планының эгелээни-биле капсырлашкан.

Моол Арат Республиканың эрткен хөгжүлдезиниң үе-чадазының кол түңнелдери моол улус МАРП-ның удуртулгазы-биле, социализмниң баштайгы чурту—Совет Эвилелиниң бүгү талалыг дузаламчызынга, а оон даараазында социалистиг өске-даа чурттар-биле деткимчеге болгаш кады ажылдажылгага даянмышаан, мөлчүкчү аңгыларны болгаш кижини мөлчүүр чоруктуң үнүп келир чылдагааннарын узуткаарын хандырганы, хуу өнчүнү дүжүргенниң база бүдүрүлгениң чепсек-херекселдеринге ниитилел өнчүзүн социалистиг ниитилелдиң экономиктиг үндезини кылдыр бадыткап тургусканы болур дээрзин Ю. Цеденбал медеглээн.

Моол улус феодализмден социалистиг ниитилелче төөгүлүг шилчилгени боттандырган, ол болза капитализмни таварбайн социализмче чурттуң хөгжүлдезинге партияның чиңгине шугумунуң тиилелгези болур деп Ю. Цеденбал демдеглээн.

МАРП-ның XV съездизинге көрүп, хүлээп алыр ужурлуг партияның чаа Программазы социализм тургузуушкунун доозарының үезинде МАРП-ның чиңгине шугумун тодаргай айтып турар деп илеткелчи чугаалаан. Ол шугумнуң ужур-утказы болза социализмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының чорудуушкунун доозар болгаш чоокку келир үеде МАР-ны индустриалдыг-аграр чурт кылдыр хуулдурары болур.

Чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыгларынга хамаарыштыр МАРП ТК-зының бирги секретарының демдеглээни: чурттуң үлетпүрүнүң ниити хемчээли 1960 чылдыы-биле деңнээрге 1965 чылда 1.6 катап өскен. Үшкү беш чылдың чылдарының дургузунда үлетпүр продукциязының немелде өзүлдезиниң чылда ортумак темпизи 10.5 [illegible] болган. Ол үениң дургузунда кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезинге кайгамчык чедиишкин чедип алдынган. Мал ажылы ниити продукциязының хем[illegible] хуу, чер ажылының — 29[illegible] кен.

(Төнчүзү 3-кү ар)

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралче!

СУГГАТ — МАГАДЫЛАЛДЫГ ДҮЖҮТТҮҢ ҮНДЕЗИНИ

СЭКП ТК-ның чоокта чааг май Пленуму чуртка тараа болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедиришниң тодаргай хемчеглерин ажыдап кылгаш, кодээ ишчилериниң мурнунга соңгаарлаттынмас сорулганы салган. Ол хемчеглерниң аразында бедик болгаш магадылалдыг дүжүттүң үндезини — суггаттыг чер ажылынче онза кичээнгей салдынган.

Ол черле шын. Шынап-ла суггаттыг чер ажылын чогуур деңнелге тургуспайн чыткаш, бистиң чурттуң аңгы-аңгы бойдус-климаттыг байдалдарынга тараа бүдүрериниң айтырыын челишкиннииг шиитпирлээри берге. Амыдыралдың көргүзүн турарын ёзугаар алырга, кайда-да суггаттыг черлерни шын ажыглап турар болзур, мында дүжүттүң ниити чылдары көвүдеп кел чоруур. Ооң чамдык чижектерин бистиң районнуң амыдыралындан көрүп болур. Ылаңгыя «Күш-ажылдың хостуу» колхоз агаар-бойдузу таарымча чок 1965 чылда безин тарылга шөлдериниң хөй кезиин суггат-биле хандыргаш, тараа культураларының гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 23 центнер дүжүттү өстүрүп алган. Ол ышкаш «ҮТКА 25 чылы» совхоз — 13 чыгам центнер дүжүттү өстүрбүшаан, күрүнеге тараа садарының планныг онаалгазын күүседиринге улуг салым-шыныны киирген.

Бистиң районда ниитизи-биле 8390 гектар суггаттыг тараа шөлдери бар. Оларның иштинден 7630 гектар шөлдерниң суггат системазы ажыглаттынып болур кылдыр белеткеттинген. Бо талазы-биле улуг ажылды ылаңгыя «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң тарааҗылары кылганын онаалап демдеглээр херек. Ол ажыл-агыйның суггатчылары, механизаторлары инженер-гидротехник эш Есиповтуң башталгазы-биле сөөлгү он чылдың дургузунда кагдынган турган 2440 гектар тарылга шөлүнүң 170 километр узун дурттуг суггарылга системазын эрткен чылын арыглап аштааш, ажыглалда киирген. Бо чылын ол шөлдерге 3 суггарылга бригадалары доктаамал ажылдап чазаан болгаш тарылга мурнунуң суггарылгазын бүрүн дооскан, ам вегетативтиг ийиги суггарылганы чорударынга белеткенип турарлар.

Июнь 1-ге чедир районнуң ажыл-агыйларында ниитизи-биле 3697 гектар шөл баштайгы суггат-биле хандыртынган. Оларның иштинден ылаңгыя «Күш-ажылдың хостуу» колхоз 960 гектарны, «Пайырал» совхоз 950 гектарны, «Х Улуг хурал» колхоз 578 гектарны суггаргаш, мында тараа культураларын чажып тараан. Районнуң суггаттыг тараа шөлдеринде 14 суггат звенолары доктаамал ажылдаары-биле тургустунгулаан, оларның иштинден «ҮТКА 25 чылы» совхозта Түлүш Агарбаа, Ондар Серээжикпей оларның звенолары дээре түңнелдиг ажылдап, тус-тус бижиглаттынган шөлдерин бедик шынарлыг суггат-биле хандырып шыдаан.

Ынчаарга тараа шөлдерин суггат-биле хандырарының херээнде чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир, бистиң ажылывыста ам-даа улуг четпестерниң барын миннири чугула. Районнуң делгем тарылга шөлдүг ажыл-агыйларының бирээзи Жданов аттыг колхоз суггаттыг черлерни ажыглаар талазы-биле эң-не хожудап турар. Мында 428 гектар суггаттыг черлерниң чүгле 228-зин бо чазын суггарган чорук. Ук ажыл-агыйның удуртукчуларының, ылаңгыя кол агроном эш Сотпаның суггаттыг чер ажылын үнелеп көрбейн келгенин айтып турар. Ол ышкаш «Пайырал» совхоз Аймыраалыг. Терезин шөлдеринде 2900 гектар суггаттыг черлерлиг тургаш, оларның чүгле 950 гектарын суггарып шыдааның база-ла ол чылдагаан-биле тайылбырлаар апаар. Бо ажыл-агыйның суггарылга ажылын-да хожудаашкынның эске бир чылдагааны — мында ийи кол бутаның арык системазын техника талазы-биле шын эвес касканы болур. Арык буталарны чүгле чавыс черлерни тавартыр касканы-биле шоолуг эвес доңчугештерже-ле суг үнмейн, ургузчу-ле чара теп келген. Оон улаамы-биле суггарылга кончуг оожум темп-биле чоруп турар. Бо талазы-биле кол буруу ону соора туткан организация — суг ажыл-агыйынга хамааржыр.

Бо чылын районда суг ажыл-агыйының тускай эргелели (начальниги эш Терещенко) тургускан бол-даа, бар суггарылга системаларын чеп ажыглаар, чаа системаларны тудар талазы-биле тус-тус ажыл-агыйларга ол шоолуг-да дуза катпайн турарын демдеглевейн барып болбас. Ол эргелелдиң инженер-техниктиг ажылдакчылары чер-черге чораан, чүгле кол-кол буталарга суг хуваалдазын чорудары-биле ойлешкеш, суггарылганы билдилиг ажыттаарынче шуут-ла кичээнгей салбайн турары окта таарышпас.

Республикада суг ажыл-агый болгаш мелиорация министерствозунуң ажылдакчылары бистиң районга келгеш, бо чугула херекти дааро организастаар талазы-биле практиктиг дуза көргүзериниң улуу, анаа-ла эргилдир шапкылажыпкаш, хап чаңгылап турарын канчап таарымчалыг деп болуруа? СЭКП ТК-ның сөөлгү Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр бо министерство болунуң ажылын дарый эде тургузуп, чаа байдал-биле ажылдаар ужурлуг үе ам черле келген. Районда улуг суггарылга системалары болур — Чаа-Хөлдүң Аймыраалыг, Терезин буталарын эде кылыры улуг хемчээлдиг капитал салымыныны негеп турар. Бо талазы-биле ажылга районнуң суг ажыл-агый эргелели-даа, суг ажыл-агый болгаш мелиорация министерствозу-даа биске бодтут дузаны көргүзер боор деп идегээр бис.

Районнуң кодээ ажыл-ишчилериниң амгы чугула сорулгазы болза, бар турар бүгү суггаттыг тарылга шөлдерин четчир шаа-биле чоп суггарып тургаш, моон соңгаар тараа культураларының бедик, магадылалдыг дүжүдүн чыл бүрүде ап, Төрээн чуртка хөй-хөй тонна тараа болгаш өске-даа культураларны бээри болур. Ол сорулганы алдарлыы-биле күүседири — СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырганывыс ол болур.

С. ИРМА,
Улуг-Хем районнуң кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ
ажылдап тур

КАМНАЛГА ДЭЭШ

Коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунга чедишкиннерни чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези хандырар эвес, харын күрлавырларны билдилиг-биле чарыгдаарындан база хамааржыр дээрзин бадыткаан-даа херээ чок. Материалдыг херекселдерни, акшаны болгаш күш-ажыл курлавырларын камналгалыг ажыглаан тудум-на, совет күрүне экономиказын хөгжүдүп, улустуң чаагай чорудун бедидер аргалыг болур. Ынчангаш камналганың чурумун сагыыр дозуң амгы үеде улуг ужур-дузалыг.

Совет күрүне чурттаалга бажыңнарының болгаш бүдүрүлге объектилериниң тудуунче улуг сагыш салып, бистиң фонд деп адап турарывыс хөй херекселди болгаш тудуг материалдарын уургел чок үндүрүп берип турар. Ынчалза-даа чамдык тудуг организацияларының удуртукчуларындан тудуунуң фонд материалдарының четпезиниң дугайын эвээш эвес дыңнап болур. Соңгула мурнунуң хуралынга эң улуг тудуг организациязы — материал-хандырылга организациязының төлээзи эш Ткачева Дээди Советтиң Националдар Совединге депутаттың кандидаты эш Блиновага ол материалдар-биле хандырылганы экижидерин чагаан. Ол ындыг болуп-даа чалавас, чүге дээрге цемент, шифер, шил, бүдүктар болгаш өске-даа материалдар челиишпес болгай. Бир эвес ажыл-агыйжының туружу-биле көөр болза, ол-ла тудугжулар ындыг материалдарның камналгазы дээш харысалганы медереп билбейн турарлар. Шынап-ла бистиң практиканысста ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи чоруктарның ам-даа хөй фактылары — чамдык удуртукчуларның болгаш ажылдакчыларның талазындан дааңдырган херээнге шын эвес көөр чорукту болдуруп турары хомудаачыг.

Чоокта чаа улусчу контрольдуң комиссиязы Сарыг-Сепге тудуп турар чамдык объектилерни хынап көрген. Топ девискээрде чурттаалга бажыңнарының ажылчын тудугларының шөлдеринде болгаш эмнелге тудуунуң участогунда тудуг материалдарын — манзаларны, вагонкаларны, шала рейкаларын, түүйбүларны, шыгжавайн, анаа-ла бөле октап турарындан олар үрелип, даттаалып, буступ турарын илереткен. Тайбың кудумчузунда чурттаалга бажыңының тудуунга Кызылдан әкелген шала рейказын чер болганга-ла октапканындан ол-чаъска үрелип, ажыглаар сандан үнген. Ындыг байдал чаваныр цехтиң девискээринге база болган. Сарыг-Септе «Коммун-тудугнуң» септелге-тудуг эргелелиниң тудуг участогунуң девискээринде Кызылдың 62 дугаар кожуун чоруур механизастаттынган колоннанынга хамааржыр хөй санныг үнелиг эт-херекселди тарадыр октаалапкан: автомашина, шанактар болгаш тергелер, үш кубометр цистерна, тудуг материалдары — манзылар, хыртыңнар, ийи тонна хире хемир даш, ажык оңгарларда ыйба-худ болу берген чугайлар, багай шыгжаанындан ажыглаар аргажок апарган ийи тонна ажыг цемент.

Шак ындыг ажыл-агыйжы эвес чорук камналга дээш демиселче ажылчыны чонну чүгле мобилизастап турар эвес, харын ажылга хөөн чок, бот өөжүргаар чорукту болдуруп, ооң түңнелинде улус ажыл-агыйынга улуг когаралды чедирип турар.

Чүгле улусчу контрольдуң комиссиязы хыналданы чорудуп, четпестерни илереткен соонда, участок мастери эш Сахаров материалдар шыгжаарынга ажыл-агыйжы эвес чоруун миннип, оларны дарый чайладыры-биле хемчеглерни ап эгелей берген.

Ол-да бүгү чүнүң дугайында чугаалап турарыл? Чүнүң-даа мурнунда даанган херээ дээш доктаамал харысалгалыг болур чоруктуң чок болганының уржуу-дур. Болдуп болгандыр болуп турар ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чорукка эптежип, ону болдурган кижилерге харысалга хүлээтпейн, харын-даа безин сагындырбайн турары канчап-даа четпес. Ынчангаш шак мындыгларга удур шыңгыы хемчегни ап, камналга болгаш бар курлавырларны шын ажыглаары дээш бүгү улустуң демиселин көдүрер ужурлуг.

СЭКП-ның XXIII съездизи беш чыл талазы-биле бодунуң шиитпирлеринге хоорайларга болгаш кодээ черлерге кайгамчык улуг тудугларны чорударын көрген. Ол дээрге тудуг материалдарын кайы хамаан чок төтчеглээр дээни эвес-тир. Ынчангаш тудуп турар участок болгаш объект бүрүзүнге чаңгыс-даа чудук, түүйбү, соңга шили, чугай, цемент болгаш калаг чыдып калбазын, хамаан барбазын дээш бүгү ажылды шак ынчаар тургузар ужурлуг.

В. И. Ленин «Улуг эгелээшкин» деп ажылынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, пуд тараа, хөмүр-даш, демир болгаш өске-даа чүүлдер дугайында ажылчын бүрүзү сагыш салырын, оларның ол-ла бүгү дээш харысалгалыг болурун чугулалап бижээн. Ынчангаш камналга дээш демиселдиң дозуну бүгү улустуң сонуургалының ады-биле кезээде туруп келген болгаш артар-даа ужурлуг. СЭКП-ның XXIII съездизиниң шиитпирлерин күүсеткинмээн, кижиниң күш-ажылының тургусканы болгаш тургузуп турары бүгү-ле эң эки чүүлүн ажыглаар дээш, бүдүрүлгениң иштики курлавырларын мобилизастаар дээш демиселди миллион-миллион совет улус улам-на калбартып турарлар.

Я. САВКИН,
Улусчу контрольдуң Каа-Хем район комитединиң даргазы.

Күрүнеге дужаар сүттүң шынарын экижидер

Улусчу контрольдуң Барыын-Хемчик район комитединиң хуралынга колхозтар, совхозтарның күрүнеге дужаап турар сүдүнүң шынарының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Хыналдадан илерээни болза «Барлык» совхозтуң (директору эш Макальский), «Шекпээр» совхозтуң (директору эш Чүлдүм), «Большевик» колхозтуң (даргазы эш Шаалы) күрүнеге дужаап турар сүдүнүң шынары 1965 чылда болгаш бо чылдың дөрт айларының иштинде экижишкин чок, куду деңнелде турбушаан.

1965 чылда районнуң ажыл-агыйлары бедиткен кислоталыг, кондициялыг эвес 448 тонна сүт дужааган. Оон аңгыда 20 тонна кудушынарлыг сүттү «Барлык», «Шекпээр» совхозтарже дедир чоруткан.

Кондициялыг эвес сүт дужааганының уржуу-биле ажыл-агыйлар 4423 түңнүг рубльден каражадааннар. Оон иштинде «Барлык» совхоз — 100 тонна сүттен азы 2140 рубльден, «Шекпээр» совхоз — 2150 рубльден болгаш «Большевик» колхоз — 114 рубльден когараан.

1966 чылдың 4 айларының иштинде колхозтар, совхозтардан сүт заводунга — 255,7 тонна, ооң иштинде кондициялыг эвес 189,7 тонна сүт кирген. Сүттүң шынарының куду болуп турарының кол чылдагааны болза колхоз, совхозтарның сүт-бараан фермалары материал-техниктиг базалар-биле четче хандыртынмаанында болур-дур. Сүттү кадагалаар болгаш соодар тускай базылар чок. Арыг-шевер чурумнарның шыгыы сагывайн келген. Сүттү үстүн болгаш шынарын кайызы ажыл-агыйлар боттарынга хынаарбейн, чүгле хитрээп саналааш, сүт заводунга чедирип бээр-биле кызыгаарлаттынар. Сүттү чүлдүрүп чорударын дензилевес.

Моон түңнелинде сүттүң үстүүнүң, шынарының болгаш дензиниң талазы-биле маргылдаалыг айтырыглар ажыл-агыйларының болгаш сүт заводунуң удуртукчуларының аразынга болганчок-ла болу бээр.

Сүттүң хирлениир, шынары кудулап турарының база бир чылдагааны — чамдык сүт-бараан фермаларында өдекти ыралыр токпес, ында-мында өвээлеңы берген бурутайнып чыткылаарында болгаш инектиң эмигерин чугбайн турарында.

Саанчыларны саваннар, аржыылдар, халаттар-биле үзүктелиишкинниг хандырып турар. «Большевик» колхозтан өске ажыл-агыйлар электросаалданы мынчага чедир ажыглавайн келген. Бо талазы-биле бодунуң буруузун улусчу контроль комитединиң хуралынга миннип чугаалаар ужурга эш Макальский тавапышкан.

Кызыл-Мажалыктың сүт заводу (директору эш Хомяков) сүт хүлээп алыр, сүттү болбаазырадып кылыр деригләр, савалар-биле багай хандыртынган. Сүттүң кислотазын шинчилээрде частырыгларны болдуруп турары илерээн.

Бо бүгү фактылар үстүнде демдеглээн ажыл-агыйларының удуртукчулары болгаш мал ажылының тускай эртемниглери Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1965 чылдың май 27-де, Тыва АССР-ниң улусчу контроль комитединиң 1965 чылдың сентябрь 11-де доктаалдарын күүсетпейн турарын херечилеп турар деп хурал демдеглээн.

Күрүнеге куду шынарлыг сүт дужаап, сүт-бараан фермаларынга сүттү ажаап-кадагалаарынга материал-техниктиг база тургуспааны дээш улусчу контроль комитединиң хуралындан «Барлык» совхозтуң директору эш И. Макальскийге, «Большевик» колхозтуң даргазы эш А. Шаалыга айыткан. Сүттү массалыг хүлээп алырынга белен эвес, лабораторияның деригләрин четче кылбаан болгаш сүттүң шынарын шинчилээрде шын эвес чорукту болдурганы дээш Кызыл-Мажалыктың сүт заводунуң директору эш Хомяковту сагындырган.

Июнь айның 10-га чедир сүт хүлээп алырынга эргежок херектиг деригләр-биле (савалар, дензилер, аржыыл, саван, халаттар) сүт-бараан фермаларын хандырарын улусчу контроль комитединиң хуралы совхозтар директорлары эштер Макальскийге, Чүлдүмге, колхоз даргазы эш Шаалыга хүлээткен.

Сүттү ажаап кадагалаар, оон шынарын экижидер талазы-биле четпес ажылдааны дээш ажыл-агыйларның удуртукчуларын улусчу контрольдуң район комитединиң хуралынга айтып турары шын болбайн аан. Ындыг-даа болза мал ажылын хүн бүрү шуут харыылап турар тускай эртемниглер (кол мал эмчизи, кол зоотехник) демдеглеттинмейн, олар хемчеглеп хостуг турары шын эвес. Улусчу контрольдуң район комитединиң кежигүннери моон соңгаар мал ажылының продукциязының белеткелиниң дугайында хыналда кылырда тускай эртемниглерниң харысалгазын утпас ужурлуг. Бистиң партиявыстың айтып турары-даа ындыг.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корреспондентизи.

ЧИИК ӨРТЕКТИГ ЭЪТТИ, СҮТТҮ БЭЭР

Сарлык мал ажылын сайзырадырынга «Бара-Хөл» колхозтуң девискээри кончуг таарыжыр. Колхоз чыл бүрүде сарлыктан бедик орулгалыг болуп, чиик өртектиг, эки шынарлыг эътти, сүттү ап турар. Эрткен ажыл-агый чылында 40 чыгам тонна эътти, 29 тонна сүттү сарлыктардан алган.

Сарлык малды өстүреринге база ону ажаарынга мергежилдиг, ооң ажылынга ханы сонуургалдыг болгаш оларның аажы-чаңын эки билир кадрларны шилип алырының чугулазын ол колхозтуң мурнакчы кадарчызы, чоокта чаа «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле шаңнаткан эш Сагды Сайын-оолович Иргит тодаргай чугаалап олурар.

Сарлык мал серии тайгага болгаш даглыг черлерге таарыжыр. Ажаар кижи оларны сывырып, кажаалап турбас. Олар боттарының тавы-биле эки одарлыг, суглуг черлерге ынак. Күзүн оът-сиген быжып келген үеде тайга эдектери, иштик черлерге оларны күзедир болгаш семиртир.

Сарлык дээрге кандыг-даа бедик дагның эдээнден бажынче үне бээр азы хемче-даа кире бээр. Ындыг болганда, ону ажаарынга эрес, кашпагай кижилер негеттинер. Чогум кыжын сарлыкка чылыг кажааның херээ чок. Оларга кыры мушкаш, баары чадагай, адаа курггаг кажаа херек. Сарлык чазын мырыңай-ла мал баспаан ийлерниң эргн сигенинге база таарыжыр.

Сарлыктың төрүп турарының үезинде кадарчы кижи эң-не харысалгалыг болур. Ылаңгыя часкы когудун кирбес ыяштар кыдыы, эңмек хаялар баары, эң-не ыжык болгаш хүннээрек чылыг, даг арны болур черге оларны чазаглаадыр, сарлыкты анаа төрүдери эң-не таарымчалыг. Бара-Хөлде ындыг чер — Билелиг. Сарлык төрүп чыдар үеде ооң чанынче барып, анаа кижи костүп болбас. Кижи көстүр болза, дезип чоруптар. Ооң шын төрүп алырын ырактан хайгаарап көөр болгаш төрүп чадай берген таварылгада чүгле барып дузалажыр, төрээн соонда курггаг черге оруун чайладып каар. Сарлыктың бызаазын канчаар азыраарын, ону незинден кажан үзерин, төрээн сарлыктарны кажан саап эгелээрин зоотехниктиң сүмези-биле боттандырар. Ооң аарыыры-биле холбашкан айтырыг база ындыг.

Бо кыжын Бара-Хөлдүң девискээринге кыштың байдалы берге болган-даа болза, сарлыктар эки кыш ашкан, ам төрээн 50 сарлыктың бызаалары бүрүн мендн.

Сарлыкты саарының нарын аргазын кадарчының аалының иштн Иргит Балчыт кончуг тодазы-биле ымчаар чугаалады: сарлык төрээниниң соонда 20-25 хонганда сарлыктың бызаазын чоорту чаажыктырып, баглап өөредир болгаш незин саап эгелээр. Сарлык анаа инекке көөрде кончуг дошкун, бир дугаар төрээн эмдик хуваажыннарны саалдага чаажыктыр өөредири кончуг берге болгаш нарын, үзер-даа, тевер-даа. Бо талазы-биле кижилерниң дидим болгаш авааңгыры, эрес болгаш кашпагай чоруу негеттинер. Сарлыктың эмни анаа инектиң эмиинге бодаарга, дошпузу бичии быйыргыы, холга туттунмас. Ынчангаш сарлыкты саары анаа инектинден берге болганда, саанчыларны чыл бүрү чаартып, халап-солуп болбас болгаш доктаамал кадрлар кылдыр оларны быжыглаар херек.

Сарлыктың сүдү үскүр. Ооң 100 литр сүдүнден 35—40 литр чедир сметананы ап болур. Сарлыкты азырап, чемгерип турбас чүве болганда, ооң эъди-даа, сүдү-даа чиик өртектиг болур.

Колхозтуң мурнакчы сарлык саанчызы — Иргит Чээн-ооловна Балчыт. Ол ам 7 чыл ажыр аңаа саанчылап келген болгаш чыл бүрүде-ле бир баш саар сарлыкка онаалтыр сүт саап алырын көвүдедип келген.

— Колхозтуң сарлык ажылынга бистиң күш-ажылывысты бедии-биле үнелеп, чаактың бедик шаңналы орден-биле уругларның адазын шаңнааны — ол дээрге бистиң амыдыралывыста кажан-даа уттундурбас болгаш күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелерже кыйгырып турар улуг өөрүшкү-дүр — деп ол чугаалады.

Иргит — хөй уруглардың иези. Бодунуң кады чурттап чоруур ажы-биле кады, бодуу 12 уругну төрээш, оларны өстүрүп, кижизиткеннер. Иргит Балчыт — Маадыр-не. Оларның оолдар, кыстарының чедизи — «Тээли» совхозта болгаш «Бара-Хөл» колхозта хойжулар, саанчылар, механизаторлар. Дөрт кижи эге болгаш дээди өөредилге черлеринде өөренип турар, а эң хейчери — оларның бажыңында, ам-даа чаш.

Иргит Сагдыларның күш-ажылчы кайгамчыктыг эрес-маадырлыг чоруу кижиниң сагыш-сеткилин ханызы-биле сергедип, өөртүп келир болгаш оларның эрткен, оруу кымга-даа күш-ажылчы чижек болур. Оларга улам улуг чедиишкиннерни күзээр бис.

А. АДЫГБАЙ.

Бурунгаарлавышаан

Кызыл-Тайганың кыры-биле машиналар маңнажы бээр деп кым-даа бодавайн турган. Ынчалзажок чүүл-бүрү техника болгаш механизмнер-биле чепсегленген кижилер келгеш, ооң мөгеннелчүк сиртиниң кырынга электри-биле ажылдаар оруннерин тургузуп, черин үттээш, чаза демир бүдүмелди ургаш, чаашылдырып эгелээннер. Элээн үе эрткен соонда Кызыл-Тайганың кыры-биле эң баштайгы машиналар маңнажып эгелээн.

Тывадан Хакасияның девискээринче кирер ийи дугаар орук болур Ак-Довурак — Абаза аразының оруун тудуп эгелээн кижилер эң баштай таварышкан берт дагны чагырып алганнар. Тудугжулар бурунгаарлап чорупкан...

Кызыл-Тайганы ашкаш, Ак болгаш Алаш хемнериниң унy-биле чазаглыг оруктап хап-ла ор бис. Тываның өске оруктарынга ышкаш пассажирлер сөөрткен автобустар көзүлбес. Янзы-бүрү тудуг материалдары чүдүрген машиналар соо-мурнувуста шуужуп-ла турду.

Кады чораан эживис, аныяк хоорай Ак-Довуракта радиодамчыдылга редакциязының хөйниити корреспондентизи Виктор Семёнов бүгү чүвени тайылбырлап, чугула участокта ажылдап турарларның дугайында солун чүүлдерни хөөреп чор.

— Агаар-бойдузу чурумалдыг чараш-даа болза, чамдык үелерде шириин-бергези кончуг чер дээн але?

— Орук тудугжуларының доктаамал суурү болур Кара-Суг безин далай деңнелинден ийи муң метр бедикте. Май айда чамдык дүнелерде 15 градус соок болгулаар. Ында кезээ мөңгеде доң чыткан черлер безин тывылган болгай. А аң-меңни чүү дээр. Тайга-таңдының ээзи мажаалайдан эгелээш чүү-даа бар-ла.

— Бо орукту баштай көрген кижи безин ону анаа эвес, чогаадыкчы мерген угааның, бергелерге торулбас, маадырлыг кижилер тудуп кылып турар дээрзин эскерип, бодап бээр-дир. Бисти дыка-ла солун кижилер-биле ужуражылгалар манап тур боор але? — деп чугааны улам хөөктүрдүм.

— Бо орукка баштайгы сайны тоо, баштайгы көвүрүгнү салганнарның дугайында хөйнү чугаалап болур. Сорук чок кижилер болза мындыг берге нарын ажылды канчап шыдаарыл... — деп, Семёнов хөөреп чорда. Ак-Довурак — Абаза аразының оруун төлевилеп кылырынга киришкен бир инженер-биле ооң мурнунда аалчылар бажыңынга ужуражылгам сагыжымга кирип келди.

— Бо оруктуң тудуун белен деп черле санап болбас. Совет Эвилелинден Афганистанче кирген эң берге оруктарның бирээзин тудуп турганнар-даа мындыг бергелерге таварышпаан. Тулаа, малгаш-балар-биле кады мөңге доң черлер чыдар дээрзи сагыжывыска безин чок турган. Мында ажылдап турар инженерлер, техниктер, ажылчыннар төлевилелге өскерилгелерни киирип, улуг бергелерни ажып эртип турар — деп, ол чугаалап орган чүве.

Бежен километр хирени эртип чорувуста орук тудугжуларының чоокшулап орары иле апарган: сай, элезин, хоютку, битум сөөрткен машиналар, орук кылган кижилер улам-на көвүдеп келген.

Узун-узун дыттар-биле ийи талазын хаажылаткан орук бир шенектен эй душкен. Мурнувуста ыш-бузу бурулаан бүдүрүлге чери көстүп келди.

— Алдан дугаарлыг автобаза биле асфальт-бетон заводу бо-ла болгай — деп, эживис тайылбырлады.

Автобазада партия организациязының секретары Олег Сергеев ажыл-херектериниң дугайын чугаалаан, мурнакчыларының дугайын хөөреп эгеледи:

— Бо чылдың бирги кварталының бүдүрүлге планын 101 хуу күүсеткен бис. А чыл планын декабрьның 25-те дээрезин күүседиңнер. Ол хүлээлгени күүседиңнер дээрзинге бүзүреп болур. Чүге дээрге бисте кайгамчык кижилер ажылдап турар. Тока Сарыглар, Василий Абдулгалиев, Николай Рубинов, Федор Иоренко ышкаш чоргаарланыр мурнакчыларывыс хөй. Оларның-биле ужуражырын күзээр болзуңарза борта турарынарга-ла боттары четкилеп келир. Бирээзи чаа чүдүртүп тур — деп, парторг чугаалааш, заводче углай бисти эдерткеш чорупту.

Чүгүн боду дужурер. «ЗИЛ-585» маркалыг машинаны сери адаанда тургузупкан аныяк эр бузу бурулаан асфальтыны чүдүрген тур.

Орук тудуунуң баштайгы хүннеринден эгелээш мурнакчыларының одуруунга санадып турарларның бирээзи Тока Сарыглар ол болду. Чолаачы ажыл-херектериниң дугайын чугаалап эгеледи:

— Шеригден халажып келгеш дораан-на бо орук тудуунга ажылдап киргеш, бөгүнге чедир шору чорул тур мен. Маңаа келгеш өг-бүлелиг, ажы-төлдүг-даа болдум. Бисте кезек кижи хүннүң-не бир километр черни асфальтылаарынга белеткээр, материалдарны сөөртүр планныг бис. Ол хүлээлгени эки күүседип турар. Чамдык хүннерде километрден ырак-та ажа-даа бээр. Эгелээшкин төнчүзүнге чедирбесте кайын боор. Орукту дооскур деп шиитпирлээш, кадайым-биле кадым ажылдап турар бис.

Автобазаның чолаачылары чүгле асфальтылаарында эвес, а Саян [illegible] рын уламчылап, бо хүннерде [illegible] орукту аштап чорупп орарларга [illegible] чүүлдерни сөксээл чокка чедир[illegible].

— Мурнуку одуругда ажыл[illegible] чүък сөөртүрүн коммунист Олег[illegible] каш дуржулгалыг оолдарга да[illegible]. Ындыг кижилер бисте хөй — д[illegible] начальниги Николай Кирпалов[illegible] гаалады.

Орук тудугжулары-биле кезек кожуп чоруур вагончугаш бар. Ооң даштында «Лаборатория» деп бижээн. № 89 мех[illegible] колоннаның начальниги Арнольд [illegible] Поворознюк ооң дугайын биске база [illegible]:

— Орук тудуунда херегленип тур[illegible] риалдар күрүне стандартызы-биле [illegible]дуг. Ынчангаш асфальт-бетон за[illegible] бүгү чүүлдерни борта хынаар а[illegible] риның эргелекчизи Раиса Степа[illegible] лакчызы Тамара Сабенкова олар [illegible] бээр салган бүгү материалдарны [illegible] нап келгеннер. Кедизи барып. [illegible] Абаза талазындан бисче кел чыда[illegible] рашкап соонда ажылын доозар у[illegible].

Өг-бүлези-биле кады бо чугу[illegible] дуунга баштайгы хүннерден эге[illegible] келгеннерниң аразында хоорай [illegible] тиңген комсомолчу урут база тур[illegible] гаалажы бердивис:

— Кара-Сугга урж келдиңер бе?

— Ак-Довурак — Абаза оруунуң тудуунга чоокта чаа өөрениири-биле келген мен. Харьковтуң автоорук институдунуң студентилери беш кижиниң диплом мурнуунуң практиказын эртирери-биле чоруткан. Үр болбаан-даа болзувусса орук тудугжулары-биле таныжып, олардан хөйнү билип ап тур бис. Мен амдыызында лабораторияда ажылдап тур мен — деп, Вера Власова чугаалады.

Орук тудуунда ажылдап турарлардан ниити туттарда, техникумнарда бот өөредилге-биле өөренип, билиин бедидип турар мурнакчылар хөй дээрзин билип алдывыс.

Саян сыннарында чаалалдырышкыннар дииңнревишаан. Ак-Довуракты болгаш Абазаның талазындан бот-боттарынга уткуштур чорупп орар тудугжуларының эң мурнуку одуруунда кижилериниң аразын он сес километр хире эң берт тайга дуглап чыдар.

Бо чугула оруктуң тудугжулары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы оюнга уткуштур бүгү ажылдарны доозуп, күрүне комиссиязынга дужаарын хүлээнгеннер.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧУРУКТА: чолаачы Тока Сарыглар. Лабораторияның ажылдакчызы Тамара Сабенкова (мидыы талазында) Харьковтуң автоорук институдунуң доозукчузу Вера Власова олар орук кылыр материалдарының шынарын хынап турлар.
Фотолары А. ПОНОМАРЕВТУУ.

Бистиң Төрээн чуртувуста

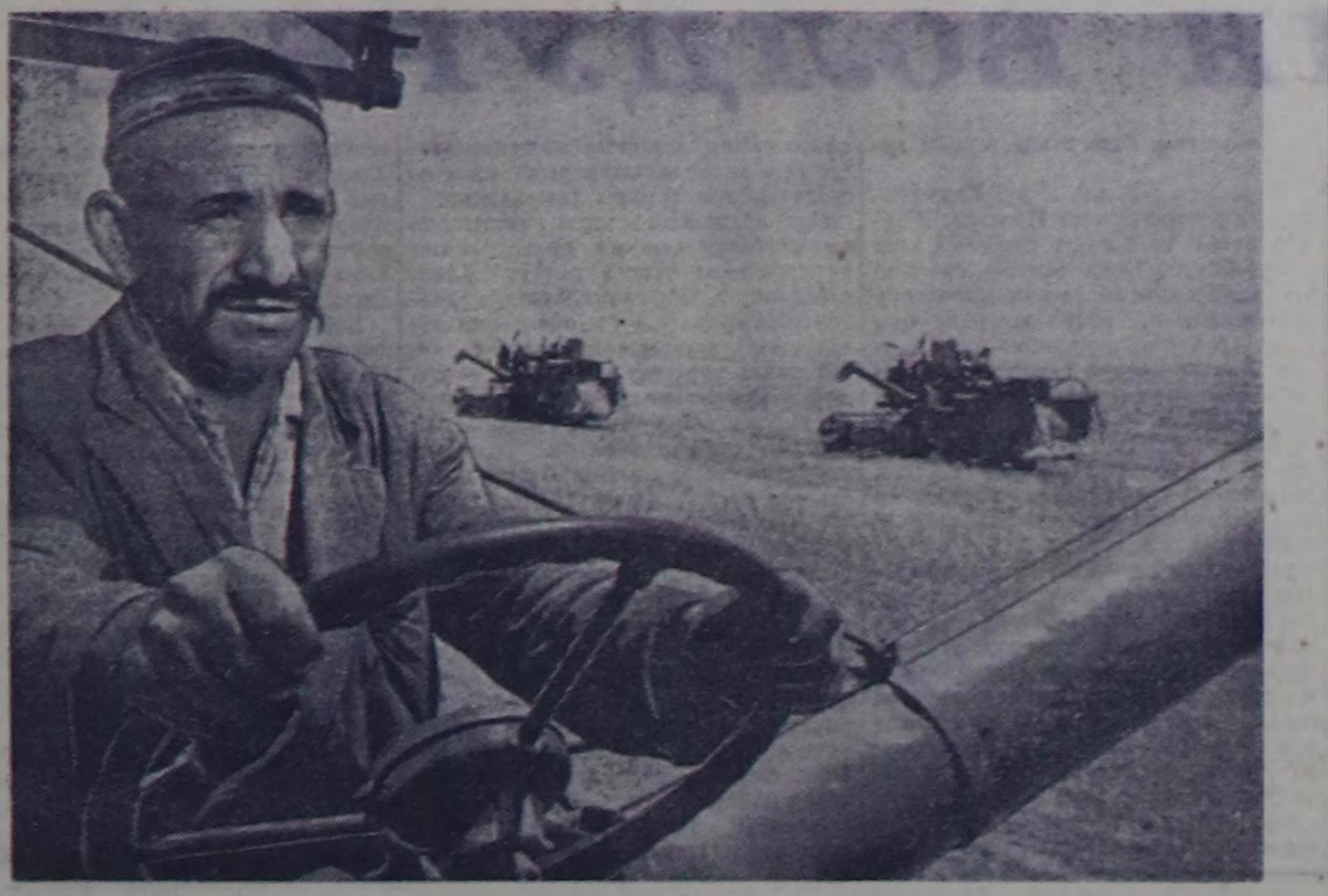

Таджикистанның мурнуу чүгүнде тараа культураларының кезилдези эгелээн. Куйбышев районнуң Ильич аттыг совхозунуң механизаторлары арбай кезилдезин организастыг чорудуп турар. Олар 8.500 гектар черниң тараазын ажаап алыр ужурлуг.

ЧУРУКТА: совхозтуң база бир дээре комбайнери Хайтали Раджабов тараа ажаап алыышкынында.

СЭТА-ның фотохроникаказы.

А ж ы л ч ы н э р

«Кежээниң мурнунда хүндү, чалгааның мурнунда кочу» деп чоннуң мерген үлегер сөзүн Эникпен Сендол үргүлчү сактып, кады ажылдап турган эштериниң мергежилин өөренип ап, ажылдап чораш, печник, бызаанчы, дарган, дашчы тускай мергежилдерни шиңгээдип алгаш, ол ажылдарга мергежий берген. Ам ол 10 кижи составтыг аныяктар звенозун баштап, колхозтуң машина-трактор гаражының чанынга электри станциязы тургузар даш бажыңны тудуп турар. Аныяктар ол тудугну колхозтуң ам болур 25 чыл оюнга күш-ажылчы белек кылдыр доозарын хүлээнгеннер.

Комсомолчу Сендол кады ажылдап турар эштери Андрей Ондун, Чымба Белчээ, Кара-оол Дагалаң оларны дарганнап, чазанып билир кылдыр өөредип каан. Ажылга ынак, онаашкан херээнге харыысалгалыг ажылчын эрни колхоз баштаар чери эки күш-ажылчы көргүзүглери дээш хөй удаа өртектиг белектер-биле шаңнап келген.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозу.

Конкурска

Төлептиг ие

Айның сүт дег херели соңгаларның дозулуг кыланнааш будулгаларын улам-на шинчи киир чайнадып турар ийи өрээл бажың эрткен-дүшкен кижилерниң кичээнгейин бо-ла хаара туда бээр. Бирде-бирде «суурда мен дег чараш, силиг бажың бар эвес» дээнзиг-даа. Ону кижилер үрден бээр көрүп, үрден бээр сонуургап келгеннер.

Кыдыын үгулзалап туруп кылган соңгалар караанга эртенги хүннүң херели чап-чаа-ла ойнай бергенде, биеэги онзагай бажыңны база катап топтап көре бердим. Ооң ол-бо талаларын чиңгир ногаан бүрүлерин сагланнадыр чайгангылаан чодураа, тал, дыт, терек бүргээн, оларның чаагай чыдын сериин салгын чайгаар-ла чалап келир. Хаалгажыгашты ажыткаш арыг-силиг херим иштинче кире бердим. Ажыл-ишчи ие кижиниң холдарының буяны дораан-на сагындырып келди. Бажыңның ээзин соктадым.

— Чаа, кириңер—дээн чымчак үн дыңналды.

— Экии, Тырлаа Күнчүңовна!

— Экии, эки!—дээш олурарынче ээлдек чалай-дыр.

Хүрең будук дозулуг, кылайтыр чодуп каан сандайга олуруп алгаш, бажың иштин сонуургап олур мен. Соңга караанда тарымал чечектер хүн херелинче хереп алган чараштары кончуг сергек-сагланң апарган турлар. Соңгаларны чечек хээлиг тюльдер каастап, шала кырынче холбейтир баткылай бергилээн. Чем шкавы, столдар, сандайлар боттарынга таарышкан тускай шывыгларлыг. Бажыңның ханалары болгаш дээвиири ак тос дег чугайлаттынган, шаланы күзүңгүлендир дозулаан. Орус печкага хлебти чап-чаа быжыргаш марля-биле шып каан, чаагай чыды-биле бусталып чыдыр.

Авазындан төрүттүнге-ле артык тудуу сөзү-даа чок, арга-меге чаңыдаа чок, хүлүмзүрүүн чажырбас, күзелин күүседип чоруур, хөглүг-омак, эрес-кежээ ие—Допчааның бажының дүгү көгүлдүр апарган, ооң шоваа карактарындан ажылче далажып олурары илдең болурга үр шаптык катпазы-биле чугаалажып кириптим.

— Тырлаа Күнчүңовна! Ногаага каш чыл ажылдап турар силер?

— 1950 чылдан эгеледим, ам он алды чыл болуп тур-ла бо.

— Ам каштыг апарган силер, угбай?

— Бежен сес ийин.

— Колхоз баштаар черинден шаңнал-меңнел ап чораан силер бе?

— Колхоз баштаар черинден өртектиг шаңналдарны беш удаа четтирген мен ийин—дээш Тырлаа Күнчүңовна мени бажыңының ийиги өрээлинче киире берди. Ооң ында чурук хоозунда аскылап каан хүндүлел бижиктерже айты-дыр...

Допчаа угбайның бажыңының ийиги өрээли кижини шынап-ла кайгадыптар: ол-бо талазында дөрт демир орунну хевир киир эткеш, чараштыр шып каан, оруннар артында хевистер ханада хере кактынган, сыртыктар, чемоданнар кырында салбактыг сарыг-шокар чадыглар. Өрээлдиң булуңунда ном делгүүрү, ында кандыг номнар чок дээрил! Йениң боду-даа, ажы-төлүдаа ооң-биле угаан немеп, карак чырыдып, суртаал алган деп чүве билдине бээр. Стол артында ханада улуг көрүнчүк өрээлде бүгү чүвени хайгааравн таңныыл дег, бодунда дээжилей чурупкан турар. А ооң ийи талазында өг-бүлениң иштиниң чуруктары шевергини-биле астынгылаан. Шалалар база-ла дилиндек хээлиг чадыглар-биле шыптынган.

— Бажыңнарның иштики-даа, даштыкы-даа херекселдери черле тергиин-не-дир аа?

— Чү деп чү дээр, шаавыс-биле саттынып ап-ла турар бис ийин, дуңмай.

— Чүнүң-биле?

— Күш-ажыл-биле. Күш-ажыл кижини каастап деп чүве бо ышкажыл...

— Тырлаа Күнчүңовна, эрткен чылгы түңнелиңерни чугаалап берип болур силер бе?

— Чүге болбас боорлан, дуңмам. Каям, уруум, дөө кызыл папкавысты эккелем.

Дашты үлдүрерип карталы берген кызыл папканы уруу незинге ап бээрге, оозу саазыннарны шалырадыр ажып, сан-чурагайларын адай берди.

Ол минутаның иштинде ооң сагыжынга өстүргени—мөндүң кызыл помидорлар, мажагар ак капусталар, мөчек көк огурецтер-даа кирип турган чадавас. Ногааларның дүжүдү өстүрүп алган рассадаларның шынарындан хамаар жырын, баштайгы өзүмнериндеп дүжүт алгыже чедир ажылдың эң-не бачымчымыжын ол угааады-дыр. Шынап-ла, ол не чеже хире ногаа аймаан өстүрбээн, ооң буянныг холдары төрээн колхозунга чеже хире орулганы киирбээн дээр.

Допчааның хөй чылдаргы ажылы—ооң өөрүшкүзү болуп, амыдыралын каастаан. Коммунистиг ёзу-биле чурттаарынга, ажылдаарынга болгаш өөрениринге чаңчыктырган ооң алды ажы-төлү шупту культурлуг аажычаңга болгаш интернационалчы ёзуга кижизиттинген, эң эки мөзү-шынарлыг кижилер-дир. Улуг уруу Калчанай—теве кадарчызы, ооң өөнүң ээзи Чаш-оол республиканың мурнакчы малчыннары-биле кады Хүндүлелдиң демдээ орден-биле шаңнаткан. Феня Допчаа ногаада үш чыл парниктеп ажылдап турар, Николай Допчаа 10 класс доозкаш, шериг албаны эрттирген, ам Калининградта кинотехника институдунуң тергиини, Каракыс Допчаа 10 классты дооскаш, ногаада ажылдап турар. Вера Допчаа амгы үеде Улан-Үдэниң башкы институдунуң тергиини, Галина Допчаа Баян-Колдуң кежээки школазының 9 клазының тергиини болгаш школада библиотека эргелекчизи.

Тырлаа Күнчүңовна чүгле күш-ажылчы болгаш кижизидикчи не эвес. Ол идепкейлиг хөй-ниитичи. Улуг-Хем районнуң улус судунуң төлээлекчизи, социалистиг хоойлу-дүрүм дээш мөгаг-билбес демиселчи. Бодун хөй-ниитиниң активчизи кылдыр көргүскен эң эки агитатор. Колхозчуларның ортузунга бай-шыырак болгаш культурлуг амыдырал дээш дуржулгалыг суртаалчы.

Допчаа бодунуң дугайын мынчаар чугаалай-дыр.

— Ой харлыымда өскүс калдым. Ада-ием «сарыг тумаадан» шыдашпайн барганнар. Феодалдарның дарлалының адаанга човууртап, хойнуң хоюткузу, паштың туткуужу болуп, караамдан чаш, хаваамдан дер ыравайн өзүп келдим. Чүгле совет эргечагырга меңээ аас-кежиин берген, улуг Ленин чурттаарынга болгаш ажылдаарынга өөреткен. Ам ада партияның ачызында ажыл-ижим-биле каастанып, өөрүшкү-маңнайлыг, өндүр-чаагай чурттап чор мен. Ынчангаш ажылга болгаш амыдыралга ынак мен.

— Огородуңарның амгы байдалы кандыгыл, Тырлаа Күнчүңовна?

— Партияның ХХIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар сорулга-биле алды парниктиң (үжү капустаның, үжү помидорнуң) рассадаларын олурткаш өстүрүп турар бис. Олар бистерни дүрген-не чемиштиг шөлдерге олуртуңар, чаагай чимизивисти бээринге белеп бис дээнзиг, бисче, «хүлүмзүрүп» турар. Оларны ам дөрт гектар шөлге чара олуртур бис—дээш ол аразында чыглып келгени бригадазының кежигүннерин баштап алгаш, бистиң-биле байырлашкаш, ногаа шөлүнче хөглүг-биле углапты. Оларның чепсек-херекселдери эртенги хүнге чайнап, ынаар-ла кыланайнып бады барды...

Х. МААДЫР-ООЛ.
Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозу.

Хайныышкынның иште

«Большевик» кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары СЭКП-ниң ХХIII съездизиниң шиитпирлерин ажыл-херек кырынга боттандырбышаан, чаа беш чыл планының баштайгы чылында колхоз бүдүрүлгезиниң бүгү-ле адырларынга бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнче хайныгып үнгеннер.

Колхозта партия эге организациязының бюрозу, кодээ Советтиң күүскому болгаш колхозтуң баштаар чери амгы үеде кол кичээнгейни часкы хову ажылдарынче болгаш чаагайжыдылга ажылдарынче угландырган. Колхоз бо чылын 2250 га черге тараа культураларын, 550 га черге ногаа, картофель болгаш мал чеми культураларны, ооң иштинде үнелиг мал чеми—кукурузаны 350 га черге тарыыры хүлээлгеде көрдүнген.

Ам бо хүннерге чедир тараа культураларының 71 хуузу чаштынган болгаш ногааларның, картофельдиң, кукурузаның чажылга, тарылгазы кидин түлүк.

Колхозта партия эге организациязы часкы сезоннуң үезинде коммунистерниң күжүн шын таарыштыр хуваап тургузарынче кол кичээнгейни салган болгаш бүгү коммунистерниң 18 хуузу часкы хову ажылдарында хаара туттунган. Эрткен кыжын районнуң девискээринге хар чагбаанындан черниң шыгы барык-ла чок болган. Суггарылга ажылынче кол кичээнгейни угландырып, суггатчыларның материалдыг сонуургалын бедидип, мурнунда турган суггатчыларның хүнде суггарар нормазын кызырып, төлевирин өстүргеп бис. Ол ышкаш суггатчыларның ортузунга социалистиг чарышты калбартып, ооң түңнелдерин чогуур үезинде үндүрүп келгенивистен бо чылын бүгү суггаттыг черлерге тарылга мурнунуң суггадын чорудар аргалыг болган бис. Колхозта 1100 га суггаттыг черниң 850 ажыг газы бо хүннерге чедир суггартынган.

Бистиң механизаторларывыс болгаш суггатчыларывыс 1966 чылдың июнь 12-де болур ССРЭ-ниң Дээди Советиниң соңгулдазынга чедиишкинниг ужуражыр дээш база-ла бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ховунуң ажыл-ишчилери тараа культураларының чажылгазын май 25-те, а ногаа, картофельдиң болгаш кукурузаның тарылгазын июнь 1-де бүрүнү-биле дооскан.

Боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин ажыл-херек кырынга ак сеткилдиг боттандырып келген мурнакчы механизаторлар болгаш суггатчылар бисте хөй. «ДТ-54» деп тракторнуң чажылга агрегадының башкарыкчызы С. Октан-оол хүн нормазын 150—160 хуу күүседири чаңчыл апарган.

Чер чарыкчылары Николай Сендаш, Донгак Амыр-оол, О. Матпай-оол олар хүн нормазын 140—150 хуу күүседип турарлар. Колхозта тургустунган дөрт суггатчы звенолиарның аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнакчызы Хомушку Седип-оолдуң звенозу колхозка суггат эгелээнинден бээр бодунуң звенозун организастыг башкарып, чаңгызы хөйү, хөйү чаңгызы дээш ажылдап келгениниң түңнелинде суггатчы звенолиарның аразында шилчиир кызыл вымпелди бо хүннерге чедир быжыы-биле тудуп келген. Колхозка суггат эгелээнинден бээр Хомушку Седип-оолдуң звенозу беш хонук санында-ла суггарган черниң шынарының болгаш гектар талазы-биле өске звенолиарның черлеринден онза ылгалдыг болуп келген. Ол ышкаш суггатчылар Кара-сал Конгар, Ооржак Өвей-оол, Кара-сал Шагдыр, Иргит Дүмен, Донгак Кызыл-оол олар база-ла мурнакчыларның одуруунда.

Механизаторларның болгаш суггатчыларның социалистиг чарыжының түңнелин беш хонук санында доктаамал үндүрүп, мурнакчыларга шилчиир кызыл вымпелдерни, өртектиг шаңналдарны доктаамал тыпсып турар бис. Оларның ортузунга партияның агитас-массалыг ажылын бедик деңнелге тургузуп, кескү агитацияны, агит-хуудустарны, «комсомолчу прожекторну», ол ышкаш «Кым мурнаарыл»? деп сатиралыг арынны беш хонук санында чаартып, хүн-бүрүнүң көргүзүглерин бижип турар. Механизаторларның болгаш суггатчыларның бүгү тала-биле таарымчалыг байдалга амыдырап-чурттаарының эргежок чугула байдалын тургускан. Хову турлаа он демир оруннар-биле хандырттынган чурттаар барактыг, хүнүң ажылдап турар чунар-бажыңныг, чем кылыр кухнялыг, чемненир залдыг столовайлыг. Поварлар Хомушку Опаккыс, Хомушку Чечекмаа олар чемгерикчилериниң сеткилин хомудатпайн, чылыг хүндүткелдиг чаалап алганнар.

Моон-биле чергелештир бисте часкы хову ажылының темпизиниң ам-даа кудузун чугаалаар херек. Ооң бир кол чылдагааны—тракторларның үргүлчү үрелиишкинге, туруушкунга таваржып, чамдык механизаторларның талазындан техниктиг ажаалдаларны чогуур негелдезинге чедир кылбайн, инженер-техниктиг ажылдакчыларның талазындан хыналданы суларадып, механизаторлардан кошкак негелдени салып турарында.

Ол ышкаш бо чылын «ДТ-54» маркалыг 7 тракторну Чадааның «Сельхозтехниказынга» септеткен бис. Оларның иштинден 4 трактор колхозка барган хевээр үрелген чорук «Сельхозтехниканың» инженер-техниктиг ажылдакчылары техника септелгезиниң шынарынче кошкак кичээнгейни салып келгениниң херечилеп турар.

Бистиң колхозчуларывыс Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң колхозчуларының совет эрге-чагырганың 50 чыл болур оюнга чедиишкинниг ужуражыр дээш үндүрген кыйгырыын идии-биле деткиилээн, боттарының төрээн суурун ногаанчыдар, чаагайжыдар талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Суурда 2,5 га хемчээлдиг шөлдү долгандыр херимнээш ында янзы-бүрү сорттуң 3100 дес ыяштарын тарып ногаанчыткан, чаа стадион тудуун ажыглалга киирген. Ол ышкаш контора-биле клубтуң аразында садты алгыдып, ында 1100 дес ыяшты тарып олурткан.

Культура амыдыралдың тудуглары: 5 класс комплектилиг бир улуг спорт залдыг школа, 20 оруннуг чунар-бажың, почта салбырының, ийи квартиралыг башкылар бажыңының тудуу кылдынып турар болгаш ук тудугларны август бирниң бетинде шуптузун ажыглалга киирген турар ужурлуг бис. Суурда тарыттынган ыяштарның ажаалда-суггарылгазынче кол кичээнгейни салып, ону ажаары-биле үш кижини колхозтуң счёду-биле тускайлап тургускан. Бо чылын суурну ногаанчыдып, чаагайжыдарынче чонну мобилизастаарынга коммунистер, кодээ Совет депутаттары Х. Стаай, О. Долума олар улуг рольду ойнаапнар. Ол ышкаш ыяш олуртукчулары С. Байырты, Х. Долума, Х. Серенмаа, С. Серинээ олар хүн нормазын 130—140 хуу күүседип келгеннер.

Ам база бир чугула сезон—хой кыргылдазының үези келген. Бисте ийи кезек черде 12—12 агрегаттыг хой кыргыыр пунктуларының септелгези барык доозулган. Паладчиктер болгаш классировщиктерниң семинарын эрттирген. Ынчангаш ам кыргыкчыларның четчелээшкинин, оларның семинарын кылыры, кыргылданың график планын харый кылып, кыргылда пунктуларынга агитаторларны быжыглап, кыргыкчыларның ортузунга социалистиг чарышты амдыгааштан эгелеп калбартып чорудары чугула.

СЭКП-ниң ХХIII съездизиниң шиитпирлеринге соруг киирген бистиң колхозтуң коммунистери болгаш колхозчулары чаа беш чыл планының бирги чылында боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш бүгү күжүн бээринге харам чок дээрзинге чигзиниг турбас.

С. ОЧУР.
Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозта партия эге организациязының секретары.

Кыргылда эгелээн

Чылыг хүннер хүнн ээн тулум хойнуң чайгы кыргылдазы түлүктээр. Ол болза мал ажылынга база чугула үе болур. Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының малчыннары өшкү кыргылдазынче кирген, ол ажылды каш хонук улай үргүлчүлеп турарлар. Өшкү кадарчылары Сенди-Доржу 630, Данзычы 680, Арапчан 700 грамм дүктү бир өшкүге онааштыр кыргып алганнар. Чоокку үеге чедир ол салбырда 2349 өшкү кыргыттынган.

Малчыннар каш хонук бүрүнгаар хой кыргылдазынче организастыг кирген. Баштайгы хүнде 27 кижилиг агрегат бир кодан хойну кыргып дооскан. Бир хойга онаачтыр ап турар дүк 2 кг чедип турар. Ынчангаш олар моон соңгаар хүнде-ле 1000 хойну кыргыыр аргалыг.

Монгуш Тоорук — Өвүр районнуң Солчурда кодээ магазин эргелекчизи. Ол эрткен чылдың бараан саарылгазының планын 108 хуу күүсеткен. А бо чылдың бирги кварталының планын база-ла ажыр күүсеткен. М. Тоорук онаашкан ажылынга кызымак чорууң көргүзүп, мурнакчы садыгжыга санадып турар. Күш-ажылга бедик көргүзүглери дээш «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан.

М. Тоорук — Россия кооператорларының IV съездизинге баар делегат.

Чурукта: М. Тоорук.

Фотозу С. Феоктистовтуу.

Янзы бүрү диптерден

Ажык чок базым

ЛОНДОН. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның чагырыкчы генералдары боттарының хунтазының составында хамааты он кижини киирген. Ол дугайында дугуржулга генералдарның болгаш сарыг-шажынчыларның аразынга эрткен неделяда чедип алдынган. Ынчалзажок. Рейтер агентилелдиң корреспондентизиниң Сайгондан дыңнатканын ёзугаар алырга, генералдарга удур сарыг-шажынчыларның чорудуп турары чүткүлдүг кампанияны оожургадырда ол базым генералдарга дузалап шыдавас деп Сайгонда ниити сапалонал ындыг болуп турар. Хунтаның чаа кежигүннериниң аразында католиктерниң болгаш сарыг-шажынның чамдык секталарының төлээлекчилери бар, ынчалза-даа Кинниң чалча чазаанга удурланып турар сарыг-шажынның каттышкан хүрээзиниң баштыңнарындан чаңгыс-даа төлээлекчи чок. Сарыг-шажынчыларның кол негелдези чүл дээрге Кинн болгаш Тхиеуну дүжүрер чорукту негеп үргүлчүлээри болуп турар.

Хунтаның составын калбартырының айтырыгларынга шериг болгаш сарыг-шажынчы кижилерниң аразында чөрүлдээлерниң фактызын демдеглевишаан, корреспондентиниң айтып турарын ёзугаар алырга, генералдар бөлүүнге удур демиселдиң чалгыы база дагын диргелип үнер кылдыр Сайгонда хайгааракчылар чаңгыс эп-сеткилдиг баш удур чугаалап турар.

1098-ти

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның улус армиязының агаардан халдаашкынга удур камгалалының кезектери июнь 5-те Куанг Бинь можуга ийи америк самолётту аңдара аткан. Май 28-те болгаш июнь бирде Нгеан можуга база ийи америк самолётту аңдара аткан. Ынчангаш ВДР-ниң девискээринге аңдара аттырган америк самолёттар ам 1.098 четкен.

Моолга чер ажылы бурунгу шагда тыптып келген. Ынчалза-даа тарылга шөлдериниң хемчээли мырыңай чөгенчиг турган. 1959 чылдың сөөлүнде кыска хуусаада 500 муң гектар ажыг тарылга черин шиңгээдип алган. Кызыл-тас, көк-тараа, арбайның дүжүдү элээн бедээн.

Хөй чүс чылдыг төөгүзүнүң дургузунда МАР-ның чер ажылдыглары чуртун тараа, картофель, ногаалар-биле эң-не баштай хандырган.

ЧУРУКТА: МАР-ның Күш-ажыл Маадыры Долгор. Ооң удурткан ногаа бригадазы капустаның бедик дүжүдүн өстүрген.

СЭТА-ның фотохроникаказы.

АКЫ-ДУҢМА ПАРТИЯЛАРДА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

МАР-ның социалистиг индустриализациязының херээнде чугула үе-чада дөрткү беш чыл болур. Беш чылдың чылдарының дургузунда үлетпүрнүң ниити продукциязының хемчээли 1,7—1,8 катап өзер. Үлетпүр продукциязының немелде өзүлдезиниң чылда ортумак темпизи 11—12,5 хуу болур. Чаа беш чыл МАР-ның национал орулгазын 1960 чылга удур 30 хуу көвүдедирин көрүп турар.

Бодунуң илеткелинге делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң айтырыгларынга хамаарыштыр чүве чугаалап турааш, Ю. Цеденбал ооң чаңгыс эвиниң чугулазын демдеглеп, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын партияларының хөй нурушузу марксизм-ленинизмниң туружунда быжыы-биле туруп, коммунистиг шимчээшкинниң хүрээлезинде чөрүлдээлерни ажып эрттер, база ооң сырый каттыжыышкынын быжыглаар дээш мөгаг чокка туржуп турар дээрзин айыткан.

Ю. Цеденбал америк империализмни болгаш ооң Вьетнамда агрессиязын шиитпирлиг буруу шапкан. Демисежип турар Вьетнамга деткимчени болгаш ажыктыг дузаламчыны көргүзери социалистиг чурттарның болгаш коммунистиг партияларның бирги чергениң интернационалчы хүлээлгези болу берген дээрзин ол медеглээн.

Моол улустуң кайгамчык тиилелгелериниң түңнелдерин үндүрүп, МАР-га социалистиг ниитилелди тургузарының программазын айыткан эш Цеденбалдың илеткелин съездиниң делегаттары болгаш аалчылар улуг кичээнгей-биле дыңнаан, дииңмиттиг адыш часкаашкыны каш удаа үзе кирип турган.

Ооң дараазында съездиниң делегаттары 1966—1970 чылдарда МАР-ның улус ажыл-агыйын болгаш культуразын хөгжүдериниң IV беш чыл планының талазы-биле МАРП-ның XV съездизиниң директиваларының дугайында МАРП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү болгаш секретары Д. Моломжамцының илеткелин дыңнаан.

Бодунуң илеткелинге моол улустуң үшкү беш чылда экономиканы болгаш культураны хөгжүдер талазы-биле чедип алган улуг чедиишкиннерин ол демдеглээш, Моломжамцының медеглээни болза, дөрткү беш чыл планы МАРП-ның чаа Программазы—Моолга социализмни тургузарының доозарының программазын боттандырарынга чугула үе-чада болур.

Дөрткү беш чылда национал орулга 30 хуу хире көвүдээр дээрзин илеткелчи демдеглээн. Ниитилелдиң каттышкан продуктузунуң ниити бүдүрүлгезинде үлетпүрнүң бот-деңзизи 1965 чылда 28 хуу турганындан 1970 чылда 34 хуу чедир өзер.

Чаа беш чыл планын боттандырар үезинде МАР мурнукузу ышкаш база-ла социалистиг чурттарның, ылаңгыя Совет Эвилелиниң өзүп турар дузаламчызынга даяныр деп, Д. Моломжамц чугаалаан.

Кодээ ажыл-агыйы талазы-биле чаа беш чыл планының кол сорулгаларын айтып тургаш, илеткелчиниң демдеглээни: кодээ ажыл-агыйы бүдүрүлгезиниң ниити хемчээлин 38—40 хуу көвүдедирин бодап турар. Беш чыл дургузунда үлетпүр продукциязының ниити хемчээли 70—80 хуу көвүдээр.

МАР-ның ажылчы чоннары боттарының шылгаттынган дайынчы авангарды — МАРП-ның удуртулгазы-биле, дөрткү беш чыл планын чедиишкинниг күүседир дээш демиселди калбартпышаан, Моолга социализмни тургузарын доозар талазы-биле төөгүлүг сорулгаларны боттандырарынга чаа-чаа кайгамчык тиилелгелерни чедип алыр дээрзинге быжыг бүзүрелин Төп Комитет илергейлеп турар деп, Д. Моломжамц илеткелиниң түңнелинде чугаалаан.

Чадааның хөмүр даш разрезиниң чолаачызы Николай Размета ай санында эки түңнелдиг ажылдап турар.
ЧУРУКТА: Н. Размета.
Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Арга-арыгны камгалаары — бүгү ниитиниң херээ

ӨРТ АЙЫЫЛЫН БОЛДУРБАС

Чайын өрт айыылын болдурбас чурумнарны сагыыры бүгү-ниитиниң хүлээлгези болур. Өрт күрүнениң болгаш хамаатыларның өнчү-хөреңгизинге улуг когаралдарны чедирип турар. Хоорайларда, суурларда, фермаларда, хову турлагаларында болгаш кыштагларда бок, өдек-көржең, оваалап каан саваң, сиген болгаш өске-даа чүүлдер чайын кургааш өрт айыылын болдурарынга белен апаар. Арга-ыяш иштинге өрт болдурар чүүлдер көвүдээр. Ындыг болганда кижи бүрүзү серемчилелдиг болуру чугула.

Моон мурнунда чылдарда Тыва республиканың девискээринге өрттер болгулап, күрүнеге, хамаатыларга улуг когаралдарны чедирип келгенин уттуп болбас. 1965 чылда «Көк-Тей» совхозка, Каа-Хем районнуң Бояровка суурунга өрттер болгулаан. Ол өрттерниң үнген чылдагааны уруглардан болган. «Көк-Тей» совхозтуң сараатта каан саанынга уруглар ойнап тургаш, от салыпкан. Бояровка суурнуң чурттакчызы Борисенко уругларын бажыңынга ээн каапкаш, бажын чанынга оваалап каан сигенге от салып тургаш, өрт болдурганындан Борисенконуң бажыңы шуут өртенген. Бо чылдың апрельде «Суглак» совхозтуң фермазында өрт болган. Ол өрт база-ла сараатта каан сиген кыпкаш өскээн. Өрт инек кажаазынга чоокшулап чорда өжүрген. Бир эвес өртү өжүрер талазы-биле шиитпирлиг хемчег албаан болза, инек кажаазы өртенип, совхоз улуг когаралга таварыыр турган. Ол кажаага дыка хөй инек турган.

Шагның эки үези — чайын хамаатылар, эң ылаңгыя элээди уруглар, оолдар походтар кылып, суг эдерип балыктаар, арга-ыяш иштинге кирип каттаар, мөөгүлээр апаар. Өрт болдурбас дээш серемчилелдиг болуру чугула. Одаг кылып, от кывыскавда ону өжүргеш, суг куткаш чорууру кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болур. А чоруп турган үезинде таакпыны тыртып, от шаккаш серенгизин болгаш таакпызын ылап өжүргеш октаар херек.

Чөөн-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнарының колхозтарының болгаш совхозтарының мал кыштаглаарынга бо чылын өрттер болгулаан. Ажыл-агыйларның удуртукчуларының, малчыннарның харыысалга чогу-биле, отка кывыңгыр чүүлдерни арыглап аштавазы-биле өдек-хонаштарга өрт болуп, ажыл-агыйга улуг когаралды чедирип турар. Өдек-хонаштарны, чурттакчылыг черлерни арыг-шевер тургузар, өрт айыылын болдурбас дээш доктаамал аштап арыглап болдуңган, отка кывыңгыр чүүлдерни ырадыр сөөртүп узуткаары чугула.

Өртке удур органның ажылдакчылары республиканың чамдык районнарынга хыналда чоруткан. Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунда, Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунда, Чадаанада тараа хүлээп алыр черде өртке удур бөлүктер эки ажылдап турар болгаш өрт өжүрер чепсек-херекселдер магадылаттынган. Республиканың ажыл-агый черлеринде болгаш албан организацияларында өртке удур хемчеглер талазы-биле органнаштыг хемчеглер алдынып турар болза-даа, чамдык районнарда, ажыл-агый черлеринде улуг четпестер, харыысалга чок чоруктар барын ыттавайн эртип болбас.

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң директору эш Моисеев, Жданов аттыг колхозтуң даргазы эш Дүгүр-Серен, Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң директору эш Аржаалай, Бии-Хем районнуң баштаар чериниң даргазы эш Хомутов, Кызыл хоорай Совединде «Суглак» совхозтуң директору эш Середкин, Сут-Хөл райпоонуң баштаар чериниң даргазы эш Орлов олар өртке удур хемчеглерни багай организастап, күрүне хөреңгизиниң камгалалынче кичээнгейни кошкак салып турарлар. Бо ажыл-агыйларның девискээрлери аштаттынмайн турары-биле отка кывыңгыр, өрт айыылын болдуруптар чүүлдер оларның девискээринде мөөңнеттине берген чыдары хыналдадан илерээн. Чамдык ажыл-агыйларның гараж, мастерскаязы арыглаттынмайн турары отка кывыңгыр бензин, үс дээн ышкаш чүүлдер өрт айыылын болдурар хире байдалды тургузуп турарын удуртукчу ажылдакчыларның, ында ажылдап турар кижилерниң, ылаңгыя инженер-техниктиг ажылдакчыларның кичээнгейге албайн турары хомудалдыг.

Өрт айыылынга удур хемчеглер талазы-биле чер-чер Советтерниң күүскомнары чугула рольду ойнаар, сессияларга, күүскомнарның хуралдарынга өртке удур хемчеглерни чугаалажып, ынавыла күүселдир шиитпирлерни үндүрүп турар. Совет эрге-чагырга органнарының өртке удур ап турар хемчеглерин ажыл-агый болгаш албан черлери, оларның удуртукчулары болгаш бүгү ажылчы чон чугаа чокка күүседир ужурлуг. Оон күүселдезиниң хыналдазын өртке удур органнарның ажылдакчылары болгаш ажыл-агый, бүдүрүлге черлеринде өртке удур бөлүктер хайгаарап хүлээлгелиг.

Бистиң республиканың бойдус байлаа — арга-ыяшка өрттер болгулааш, күрүнеге улуг когаралды чедирип турар. Арга-эзимнерге өрттүң үнүп келир чылдагааны чаңгыс. Аңнаан, каттаан, тооруктаан кижилер, поход кылган улус одаг кылгаш, өжүрбейн кааптарындан, таакпы тырткаш серенгизин, таакпызын өжүрбейн октапкаарындан от хөрлээш улуг өрттер үнүп, дыка делгем девискээрниң ыяжын узуткап каар. Шагның кайы-даа үезинде чер чорук чоруур кижилер өрт болдурбазының сагыыр-дүрүмүн шыңгыы сагыыр ужурлуг.

Бойдустуң байлаан, күрүнениң хөреңгизин камгалаар талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизи чугула сорулгаларны салган. Бистиң партиявыстың шиитпирлерин амыдыралга боттандырары совет улустуң кезээде ыдыктыг хүлээлгези болуп келген. Ниитиниң социалистиг өнчүзүн камгалаары ССРЭ-ниң Конституциязында бижиттинген болгаш ону камгалаары хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези кылдыр көрдүнген. Ындыг болганда өрт айыылын болдурбазы, күрүнениң хөреңгизин өрттен камгалаары совет хамаатыларының дорт хүлээлгези болур.

С. КУУЛАР,
Тыва АССР-ниң Хөй-нииттиг корум-чурум камгалал министерствозунуң өртке удур кезээниң инспектору.

ТОЖУ — ТАЙГА ОРАНЫ

Тываның арга-арыг курлавырының барык чартык кезии Тожу районда мөөңнеттинген. Эң эки шынарлыг ыяштар мында өзүп турар. Эрткен чылдарда Тожунуң тайгаларынга элээн каш өрттер болгулаан. Чүгле Кугар деп хемниң унунга безин 2000 га арга-арыг өртенген. Аңаа турган тоорук?уг кудуруктерден Сыстыг-Хемниң чурттакчылары тооруктап турган болза, ам мында амыдырал чок, өртең хөштер арткан. Бо ыглаңчыг болушкун канчаар болганыл?

Күрүнениң Сыстыг-Хемде өлүк-тывыш ажыл-агый чериниң ажылчыны М. Чощин хөй тоорук чыып, олча-ажык тыптарын бодааш, харамдыгын чоруткаш, баштай алган хааларын долдуруп алгаш, ам-даа шоодайлар немей алыр дээш чорупкаш, кывыскан одаан өжүрбейн барган. Оон түңнелинде өрт үнген. Бир ай үргүлчүлээн ол өртү өжүреринге күрүнениң хөй акша-хөреңгизин үндүрүп, хөй санныг кижилерни чогуур ажылындан чарылдырган. Тожу районнуң улус суду Чощинниң херээн көргеш, күрүнеге чедирген когаралы — 3676 рубльди эгиттирер кылдыр шииткен.

«Совет Тыва» колхозтуң хоюжузу М. Серен бир хөй өлүг бээрге, ону ветеринария эмчизиниң сүмезин дыңнавайн өрттедип тургаш, өрт үндүргенинден 30 гектар чер кыпкан. Оон чедирген когаралы 101 рубльди төлээр дугайында шииткенни районнуң улус суду үндүрген. Тоора-Хем суурнуң чурттакчылары А. Малышев, В. Попов болгаш өскелер-даа балыктап чорааш, өрт үндүрген. Олар база-ла чедирген когаралын төлээр ужурга таварышкан. Чүгле эрткен чылын Тожу районга өрт үндүргени дээш 7 кижини суд харыысалгазынга киирген.

Өрт кыпканда ону дораан өжүреринге албан организация черлери кичээнгейни улгадыр ужурлуг. Кугар хемге болган өртү өжүреринче Сыстыг-Хемниң өлүк-тывыш ажыл-агый чери озалдап киирген.

Тожунуң арга-арыглыг тайга, сыннарында аң-мең көвей. Чүгле эрткен чылын безин районнуң аңчылары 337 муң рубльдиң өлүүн күрүнеге дужааган. Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чериниң Ырбан участогунуң ажылчыннары Тываның тудугларынга 615 муң кубометр тудуг материалдарын белеткеп, салдадып бадырган. Бо саннар ноон сөңгээр улам улгадыр деп чүве билдингир. Ынчангаш бойдустуң ол эртине байлаан камгалаарынче районнуң хөй-ниитизиниң кичээнгейин доктаамал улгадырар ужурлуг.

М. АХМЕТЗЯНОВ,
ужудукчу-хайгааракчы.

КУРТТАРНЫҢ АЙЫЫЛЫ

Чыргакының тайгаларынче кым уйуусевес боор. Шынап-ла «Чыраа-Бажы» совхозтан Улуг-Биче Чыргакылар тайгазынче экскурсиядан кылып көрээл.

Сени эгеэнде терек, дыт, чодураа, кызыл-кат, инек-караа, чыжырганa, ак, кара талдарның, тадыц, хараганнарның, оът-сигенниң, чечектерниң чыды-биле холушкан кайгамчык чаагай арыг агаары уткуур. Оон өрүледир пөш, шиви, хады, шарлаан, чойганнарның чыды база бүгүдеге каттыжып кээрге кижи аймаарай бергилээр болгай.

Арга-арыгның чүзүн-баазын куштары сенээ аян тударлар. Болтайчок-ла Чыргакы хемниң ортузунга дыштанып, сериитенип турар сарыг-аликтерге бо-ла таваржы бээр бис. Чоргаар сыын сенче төгерик карактары-биле кайгагылааш, аргазынче кире бээр. Орайтазында Караңгы Шивиниң, Ак-Элдиң, Элдиг-Хемниң мажаалайлары сээң адың хойзуп «баштактангылаар» болгай.

Шупту-ла тайгада. Селбетер пөш тооруктарын сеңнээр, арга иштинче кирипкиже көк-кат, кыш-кулаа, чадангат сенээ базым безин бастырбайн баар, орта хүнзээниң ол. Долаана чаашкада, ооң тени кадалганын безин эскербейн баар сен. Чыжырганaның хандызынга, сен хамаан чок, хоптактаан адыг безин сеглип боор. Даглар эдектери барба, чечек-каттарга туттурганың ол, а ол алдын холдазында, кулаш кадыргыны уштуп экээр сен. Өдүрек, кастар, дуруяаның ыңгыжыышкыны аялгазы аян тудар.

А чечектер? Кандызын чок дээр сен! Оларның чыды аарыг кижиниң экпиртиптер, кырган кижиниң аныяксыдыптар, аныяктарны хөглелир.

Чыргакы тайгалары дээрге кайгамчык арыг агаарлыг, байлак оран. Кым аңаа өөрүвезил? Чай келирге-ле, чүк-чүктен малчыннар, чыгаачылар, геологтар, хойжулар, тудугжулар Чыргакыларның бажынга чедир чайлаглай бээрге, пенсионер, коммунист кырган Дамчай бодунуң өөрү-биле оларга почта чедирип, бүгү делегей-биле оларны таныштырар.

Чыргакыжылар төрээн тайгазынга кедергей-ле ынак. Ынчалза-даа мында, бистиң чаагай, байлак тайгавыстың коргунчуг дайзыны тыптып келген. Сөөлгү каш чылдар иштинде ногаан уңуштерниң, оът-сигенниң дайзыны «торгу аргыкчызы» (шелкопряд) дээр хоралыг курттар кайгамчыктыг тайгавысты хоозурадып турар апарган.

Ол дээрге хемчээл чок хоптак, хүнде он-он километр черни эртип кааптар курттар-дыр. Оларның улуг ажыл-агыйынга хоразы кедергей улуг. Оларның эрткен черинге оът-сиген саргара кадып калган, кат-чимизи, ыяштары кургай берген өлүг арга артып каар.

Арга-арыг бистиң кадыкшылывыстың кол үндезини, ооң ачызы-биле арыг агаарны тынып, кадыкшылывысты экижидип турар бис. Ынчаарга ол коргунчуг дайзын-биле канчаар демисежир чогуурул?

Чоокта чаа, апрель 27-де, үнген «Советская Россия» солунда К. Должанскийниң «Арга-арыгны кымыскаяктар камгалап алган» деп чүүлүн номчудум. Авторнуң бижип турары-биле алырга, Волгоград областың арга-арыын кымыскаяктар камгалап алган. Бистиң бичииниетен тура билиривис кызыл-сарыг кымыскаяктарывыс аан. Олар курттарның өзүп, төрүүрүн болдурбас.

Элээн каш эртем-шинчилел институттары кымыскаяктарны арга-арыг хоралакчылары-биле демиселге ажыглаарын сүмелеп турар. Кызыл-сарыг кымыскаяктар бар черлерге торгу аргыыр, бүрү дүрер (листовёртка), ыяш үттээр (пилильщик) дээш өске-даа хоралакчылар чурттавас боор турар. Бир эвес черниң гектар бүрүзүнге кымыскаяктың 4 өөн кылыр болза, арга-арыгны камгалап ап болур деп эртемденнер айтып турар.

Кайгамчык тайгаларывыстың уннужунуң хоралакчылары-биле шыңгыы демисежир арга бисте бар-дыр. Чүгле Чыргакылар эвес, а Дагыр-Шеми-Бажы, Хөндергейлер, Чадаана тайгалары дээш Тываның өске-даа кайгамчык тайгаларында хоралакчы курттар боттарының кара херээн кылып, бистиң тынып турарывыс арыг агаарывысты ээзэжедип турар.

Ынчангаш «бурган өршээзин» манап олурбайн дол-дораан демисежип кирер болзувусса эки-дир. Бистиң аныяк өскенвис, школачылар, пионер организациялары канчап баргаар? Бир эвес бис кижи бүрүзүнге 1 кымыскаяк өөн тайганың девискээринге көжүрер деп даалга бээр болзувусса, арга-арыывысты камгалап ап болур аргавыс бар.

Бүгү Тываның ажылчы чоннары чаңгыс эп-биле Төрээн чуртувустуң эдээртинмес улуг байлаан камгалаарынче кирииптээлиңер!

Б. ДОНГАК.

Черле таарышпас

Кызылдың «Тере-Хөл» колхозунуң девискээри арга-арыг талазы-биле республикада эң байлак черлериниң бирээзи. Ынчалза-даа Кунгуртуг суурну долгандыр турар ногаан ыяшты кам-хайыра чогу-биле үрегдеп турар таварылга бар. Чижээ, суурдан 2 км черде ногаан булуңну үрегдевес дугайында шиитпир турда-ла, аңаа эдаар ыяш белеткээри-биле чылдың-на ажылдап келгениниң түңнелинде, ам ында чүгле каш санныг дыттар арткан. Аңаа чаш ыяшты тараан-даа болза ыяш сөөртчем тракторлар болгаш машиналар ону өлүр бастырып турар.

Бо талазы-биле чогуур ажылды лесник эш Доржуй чорудар ужурлуг. Суур чанының ногаан зоназын бо хире үрегдеп турда, лесник Доржуй ону эскербейн турары канчап-даа таарышпас. Кызыл лесхозунуң ажылдакчылары тургустунган байдалды хынап-даа көрбес, харын лесник Доржуйну эки ажылдыг кижи деп мактал турары херектиң шынынга дүүшпейн турар.

С. СЕДИП.

«Бойдус» деп журналга медицина эртемнериниң кандидады Э. Рутманның «Дүш көөрүнүң дугайында чаа ажыдыышкыннар» деп чүүлү парлаттынган. Парлалганың чаа чүүлдер агентствозу оон доптуг?алын номчукчуларның кичээңгейинге бараалгадып турар.

Чоокку үеге чедир-ле дүштү кижиниң организминге ындыг-ла улуг салдар чок, таны уйгу үезинде кижиниң хүндүс көрген чүүлдериниң сагышка кирип келири деп санап турган, а сөөлгү чылдарның шинчилелдери ол шуут-ла ындыг эвес. Кижи бүрүзү дүштү көөр, удааш оттуп келгеш элээн үе эрткенде база катап удуй бээрге, база катап аңаа чүүлдү бүрү дүштер дүжеттинер деп чүвени көргүскен.

Ону канчап ынчаар тодараткаыл? Аңгы үениң эртеми кижиниң бажының мээзиниң ажыл чорудулгазын хынаар аргалыг болуп турар. Кижи ажылдап турда, мээниң ажыл-чорудулгазы аажок күжениишкиниг, а удуй бээрге, ол оожургап, таамчырай бээр болуп турар. Ынчан кижиниң тынныжы, судалы, шыңганнары судалай бээр. Ынчангаш мээниң ажылын ону барымдаалап база тодарадып болур-дур.

1953 чылда америк эртемденнер А. Азеринский биле Н. Клейтман удуп чыткан кадык кижиниң мээзиниң ажылын хынап, оон тыныжын, хан-дамырының, судалының, шыңганнарының согарын, карактарының көөрүн хайгаарап тургаш, ындыг, шолээн уйгу үезинде мээниң ажылы удувайн турганы-биле демей болурун көргеннер. Ындыг уйгунуң ханы уйгудан ылгаары-биле «кум кынныы бээри» деп адааннар. Кум кынныып удаан кижилерниң бирбиктери шимчеп турарын база тодараткан. Уйгунуң ол үезинде кижини оттуруптарга, дүш дүжедим деп чугаалаар болган, а ханы уйгу үезинде кижилер кончуг хевар дүжээн болур. Хөй чурттарның эртемденнериниң шинчилелдери ону бадыткаан. Ынчангаш эртемденнер кижиниң кум кынныып удаан үезинде дүжүнге көрген чүүлдери ол-ла хире үеде олут чорааш көрген чүүлдериниң деп болур-дур деп түңнелди кылган.

Кижиниң дүжү

Дүштү үргүлчү көөр чорук кижиниң организминиң база ажыл-чорудулгазы-дыр деп бодалды тывылдырган. А бир эвес кижи дүжевес болза, оон организминиң ажыл-чорудулгазы үрелир бе?

Кезек кижини чыып алгаш удуп, олар дүжей бээрге-ле оттуруп, дүжетпейн удуп көрген, а бир бөлүк кижини ол бөлүк-биле кады удуткаш, дүжевейн, аңаа-ла удуп чыдырда оттуруп турган. Ынчаар удаан кижилерниң дүш көөрү ковудеп, а кезек үе эрткенде оларның арыннарынга дуврээниниң шугулдаарының, корткаанының демдектери көстүп келген. Ол ийи бөлүк кижилерни оттурбайн шолээн удутуптарга, оларның удууру аажок апарган болгаш дүш көөрү ковудээн. Ынчангаш ол баштайгы шинчилелдер кижиниң организминиң таарымчалыг ажыл-чорудулгазынга дүш көөрүнүң база чугулазын көргүзүп турар-дыр.

Дириг амытаннар дүжээр бе? Бүгү-ле дириг амытаннар дүжээр болгаш кум кынныып удуурун тодараткан.

Ынчангаш чоруттунган шинчилел ажылдары дүш көөрү, мээниң аңгы-аңгы участоктарының аңаа-ла бир согуушкуннары эвес, а тывары азы хан аргылдазы ышкаш, организмниң ындыг тускай онзагай ажыл-чорудулгазы деп чүвени тодарадып турар. Чамдык эртемденнер дүш — уйгу база олут чоруру ышкаш организмниң ындыг ушкт байдалы деп санап турар. Уйгу болгаш олут чоруру ийи аңгы байдал эвес, а мээниң идепкейлиг болгаш идепкейлиг эвес ажыл-чорудулгазы деп бир чамдык эртемденнер санап турар. Кум кынныып удууру чамдык таварылгага кижиниң олут чоруурундан артык идепкейлиг байдал-даа болуп болур.

Кижиниң кум кынныы удуй бээрин болдуруп турар мээниң чамдык кезектериниң бары дүш уйгудан хамаарылга чок, а долгандыр турар чүүлдерден хамааржыр деп бодалды бадыткап турар.

Шинчилелдер хөй-хөй чаа айтырыгларны тывылдырып турар, а кажан бир шагда чамдык нерви аарыгларын дүш-биле эмнээр-даа апаар чадавас.

(ИМА).

ЧУРУКЧУНУҢ ХҮЛҮМЗҮРҮҮ

В. Волченковуң «Тудуш тос копеектер», «Ындыбирек ийи таныыл» деп шоодуглуг чуруктары.

ЧАЗЫЛАРНЫҢ АҢЧЫЛАРЫ

Бөрүлерниң турлагжыыр, төрүүр черлерин Тожунуң аңчызы Б. Дээлингир эндевес. Чазын хар чаапкан хүннерни ажыглааш, бөрүлерниң үңгүрүнге чедир истеп чедип азы харагаңга, ыяш будунга, шыргайга бөрү дүтү чазын илдиниң дужун калганын көрүп тургаш, майда бир улуг бөрүнү база 8 бөрээктиг өлүрген. Маадыр Долгар, Ак Шыңгылай бир звено өөрү-биле 13 бөрээктерни узуткаан.

А. ДОРЖУ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КАЙНААР ӨӨРЕНИРИЛ?

ТЫВАНЫҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ТЕХНИКУМУ 1966—1967 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА ӨӨРЕНИКЧИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Очный салбыр	Өөредилгениң хуусаазы	Заочный салбыр	Өөредилгениң хуусаазы
1. Агрономия	3,5 чыл	1. Зоотехника	5 чыл
2. Зоотехния	—»—	2. Бухгалтерия	
3. Ветеринария	—»—	3. Көдээ ажыл-агый механизациязы	5 чыл
4. Бухгалтерия учёду 2 чыл 10 ай			
5. Көдээ ажыл-агый механизациязы 3,5 чыл			

10 классты дооскан кижилерни көдээ ажыл-агый механизациязының салбырынга **2,5 чыл хуусаалыг өөренир тускай группага** болгаш агрономия, ветеринария, зоотехния болгаш бухгалтерия **салбырларының 2-ги курстарынга хүлээп алыр.**

Техникумга хүлээп алыышкынны ниити негелделер ёзугаар чорудар.

Документилерни чыдыг адресче чорудар: **Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 5.**

КЫЗЫЛДА КҮРҮНЕНИҢ БАШКЫ ИНСТИТУДУ

1966—67 өөредилге чылында студентилер хүлээп алырын чарлап тур.

Биохимия факультединге: **биология болгаш химия тускай эртемниг.**

Филология факультединге — тускай эртемнери:

а) **тыва школаларга орус дыл болгаш литература башкылаар;**

б) **орус дыл болгаш литература башкылаарының** (тыва дыл болгаш тыва литература немелде тускай эртемниг).

Физика-математика факультединге — **тускай эртемнери:**

а) **математика** (физиканың немелде тускай эртемниг);

б) **физика** (математиканың немелде тускай эртемниг);

Кирериниң дугайында **билдириишкинни ректорнуң адынга шилип алган тускай эртемин болгаш факультедин айытпышаан чорудар.**

Билдириишкинге дараазында документилерни кожар:

1. Билииниң дугайында документизи (бодү-биле).
2. Характеристика.
3. Допчу намдары.
4. № 286 хевирниң эмчи шынзылгазы.
5. 3×4 хемчээлдиг дөрт фото-чурук.

Билдириишкиннерни июнь 20-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр, кирериниң экзаменнери август 1-ден 20-ге чедир, студентилер составынга киир санаары август 21-ден 25-ке чедир.

Институтка кирерлер **дараазында экзаменнерни дужаар:**

Биохимия факультединге: химияга (аас-биле), физикага (аас-биле), орус дыл болгаш литератураga (бижимел-биле).

Филология факультединге **орус дыл болгаш литература** (аас, бижимел-биле). **ССРЭ төөгүзү, даштыкы** дыл (аас-биле).

Орус дыл болгаш литератураga кирип турар тыва дыл болгаш тыва литература немелде тускай эртемниглер даштыкы дыл орнунга тыва дылга экзамен дужаар.

Физика-математика факультединге **математика** (аас, бижимел-биле), **физика** (аас-биле), орус дыл болгаш литература (бижимел-биле).

Документилерни дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың 40, башкы институду, хүлээп алыр комиссия.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗ

1966—1967 өөредилге чылында **Красноярскиниң, Иркутскиниң** болгаш **Барнаулдуң** кооператив техникумнарының очное болгаш заочное салбырларынга **совет садыгның планнаашкынының, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарының товароведениезиниң, садыгга бухгалтер учёдунуң** (Красноярск болгаш Иркутск техникумнары), **аъш-чем белеткээриниң технологиязының** болгаш **хлеб быжырарының технологиязының** талазы-биле тускай эртемниглер белеткээри-биле **сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.**

Техникумнарга кирерлер дараазында эртемнерге шылгадыр: **долу эвес ортумак школаны дооскаңнар орус дылга** (диктант), **математикага** (аас болгаш бижимел-биле); **долу ортумак школаны дооскаңнар орус дылга** болгаш **литератураga** (сочинение), **математикага** (аас болгаш бижимел-биле).

Товароведение салбырынга кирерлер **долу ортумак школаны дооскаңнар орус дылга** (сочинение), **математикага** (аас-биле), **химияга** (аас-биле) шылгадыр.

Билдириишкиннерни июль 31-ге чедир хүлээп алыр, кирериниң экзаменнерин август 1-ден 20-ге чедир чорудар.

Техникумнуң директорунга чорудар билдириишкинге: **херегледниитилелдиниң өөредилгеже чорутнан бижиин, эртеминиң дугайында документини** (бодун), **автобиографиязын, төрээниниң дугайында документини, чурттап турар черинден справканы, № 286 форманың эмчи справказын,** 3×4 см хемчээлдиг **3 фоточуруту, куш-ажыл дептеринден ушта бижилгени, школадан азы ажылдап турар черинден** характеристиканы кожар.

Документилерни Тыва респотребсоюзтуң кадрлар килдизинче чорудар.

КИНО

ИЮНЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: **«Космонавтар кудумчузу»** 10, 11.45, 1.30, **«Эрткен үениң арыннары»** 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Стряпуха»** 1.15, 3.15, 5.15, 7.10, **«Москвачылар... 41 чылда», «Улуг тиилелгениң хүнү», «Стряпуха»** 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **Уругларга дириг чуруктар** 10, **«Тобаго» угаанныышкынын өскертип тур»** 11, 1, 3, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Шифрниң чажыды»** 11, 3, **«Шербурнуң зонтиктери»** 5, **«Долганчы»** (1—2 кезээ) 7 шактарда.

СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели эш Артем Сюрюнтеевич Борбак-оолга оон кадайы

Баян Барымаевна БОРБАК-ООЛДУН

элекке мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүнениң айыыл чок чоруушун Комитединиң баштаар чери, партбюрозу болгаш местком комитеттиң даргазының оралакчызы Артем Сюрюнтеевич Борбак-оолга оон кадайы

Баян Барымаевна БОРБАК-ООЛДУН

аар аарааш мөчээнинге ханы кажыыдалын илередир тур.

СЭКП Кызыл хоорkому болгаш Кызыл хоорай Совединиң күүскому партияның хоорай комитединиң бюро кежигүну, хоорай Совединиң депутады эш Артем Сюрюнтеевичке Борбак-оолга оон кадайы

Баян Барымаевна БОРБАК-ООЛДУН

мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ Адреси: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солуң келбейн баргаанда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—00117.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылдан үндүрүлүп турар

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 136 (6467). 1966 ч. июнь 10, пятница | Өртээ 2 көп.

СОҢГУЗУГУН — СОҢГУЛДА

МООЛДУҢ АРАТТЫҢ РЕВОЛЮСТУГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XV СЪЕЗДИЗИНГЕ

Эргим эштер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди совет коммунистерниң хөй миллион армиязының болгаш бүгү ажылчы чоннарның мурнундан Моолдуң Араттың алдарлыг революстуг партиязының XV съездизиниң делегаттарынга чүректиң ханызындан байыр чедирип, Моол Арат Республиканың бүгү коммунистеринге болгаш ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байырын дамчыдып база силерниң съездиңерниң ажылы чедиишкиннерлиг болзун деп эң эки күзээшкиннерин илередип тур.

МАРП-ниң XV съездизи — силерниң партияңарның болгаш бүгү моол улустуң амыдыралында төөгүлүг чугула үе. Силерниң съездиңер МАРП-ниң XIV съездизиниң шиитпирлерин болгаш үшкү беш чылдың онаалдаларын амыдыралга боттандырар талазы-биле партияның хөй талалыг ажыл-чорудулгазының болгаш улустуң эрес-шудургу, маадырлыг күш-ажылының түңнелдерин үндүрер. Моол коммунистер, силерниң чурттуңарның бүгү ажылчы чоннары социализмниң бызыг материал-техниктиг баазазын тургузар, улустуң материалдыг чаагай байдалын бедидер талазы-биле улуг чедиишкиннерни боттарының партиязының удуртулгазы-биле чедип алганнар. Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чаңгыс эвии болгаш сырый каттыжыышкынның быжыглаарының, тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының херээнге мөгег чок куженишкиннерни салып турар Моол Арат Республиканың делегейге ат-алдары өскен болгаш быжыккан.

СЭКП биле МАРП-ниң аразында сырый харылзааларны, Совет Эвилелиниң болгаш улусчу Моолдуң улустарының аразында акы-дуңма найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы хөгжүдеринге база быжыглаарынга Моолдуң Араттың революстуг партиязының киирип турар чугула салыышкынын совет коммунистер, бүгү совет кижилер бедии-биле үнелеп көрүп турар. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң дайынчы отрядтарының бирээзи бооп МАРП бодунуң интернационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип, 1957 болгаш 1960 чылдарның Москва чөвүлел хуралдарынга акы-дуңма партияларның кады ажылдап кылган ниити шиитпирлерин шыңгыы барымдаалап турар.

МАРП-ниң XV съездизи силерниң партияңарның болгаш улузуңарның амыдыралынга төлептиг чорук эгелээр дээрзинге бүзүрелдиг бис. МАРП-ниң чаа Программазының болгаш дөртку беш чыл талазы-биле директиваларының төлевилелдерин чугаалажып көрүп база бадылааш, съезд социалистиг ниитилелди тургузарының двозарының оруунга МАР-ның хөгжүлдезиниң чаа делгеренгей перспективаларын айтыр.

Социалистиг тургузуушкуннуң бүгү адырларынга чаа-чаа чедиишкиннерни силерге чүректиң ханызындан күзеп тур бис, эргим эштер!

МАР-ның ажылчы чоннарының марксист-ленинчи дайынчы авангарды — Моолдуң Араттың революстуг партиязы делгерезин!

Совет Эвилелиниң болгаш Моол Арат Республиканың улустарының бузулбас, акы-дуңма найыралы болгаш кады ажылдажылгазы быжыгып база хөгжүп турзун!

Марксизм-ленинизмниң принциптеринге социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эви делгерезин!

Улам тиилеп турар өөредиг — марксизм-ленинизм делгерезин!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

УЛУС ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫЫ ДЭЭШ

А. Н. КОСЫГИННИҢ СОҢГУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

МОСКВА. Июнь 8. (СЭТА-ның корреспондентизи). Москва хоорайның № 1 соңгулда округунуң ажылчы чоннарының ийи муң ажыг төлээлекчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга боттарының кандидады, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Алексей Николаевич Косыгин-биле ужуражыр дээш, бөгүн байырлал шинчи кирип шимээн Улуг театрга чедип келген.

СЭКП Москва хоорай комитединиң бирги секретары **Н. Г. Егорычев** хуралды ажыткан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң депутадының кандидадынга А. Н. Косыгинни деппишер деп найысылалдың дыка хөй коллективтериниң шиитпирин хоорайга округтуң соңгулда мурнунуң бүгү чөвүлел хуралдары изии-биле деткээн дээрзин ол чугаалаан.

Бузурелдиг кижи — «Кадыр биле Маска» заводтуң сталевары **Е. Н. Романовка** сөс берген.

Бистиң Совет күрүневис бүгү совет улустуң үндезин эрге-ажыктарын илергейлеп турар деп, ол чугаалаан. Бистиң Советтеривис — ол дээрге ёзулуг улусчу эрге-чагырганың органнары-дыр. Совет улус дээрелерниң дээрелерин Дээди Советтиң депутаттарынга боттарының кандидаттарын кылдыр адааннар. Алексей Николаевич Косыгин база-ла ындыг төлептиг кандидат болуп турар. Ол дээш боттарының бадылаашкынының чаңгыс эп-сеткил-биле бээриничe найысылалдың бүгү соңгукчуларын бистиң заводувустуң коллективиниң мурнундан кыйгырып тур мен.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү, Ленинчи болгаш Нобелев шаңналдарының лауреады **Н. Г. Басов**, РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы **В. А. Ваюшкина**, Тамань дивизиязының политкилдизиниң начальниги, Совет Эвилелиниң Маадыры подполковник **Б. В. Белявский**, Москваның суурлуг тудугжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Г. И. Ламочкин**, МКУ-нуң студентизи **Наташа Соколова** хуралга база чүве чугаалааннар. Соңгулданың хүнүнде А. Н. Косыгин дээш бадылаашкынның чаңгыс эп-сеткил-биле бээриничe москвачыларны олар кыйгырганнар.

Хуралга **А. Н. Косыгинниң** чугаазын чылыганнар чылыы-биле уткаан.

Силерниң мени көргүскен бүзүрелиңер дээш ханы хүлээп көрүүшкүнүмнү силерге болгаш Москва хоорай соңгулда округунуң бүгү соңгукчуларынга илергейлээрин чөпшээреп көрүңер деп, А. Н. Косыгин чугаалаан. Националдар Совединиң депутадынга Москва хоорай соңгулда округундан мээң кандидатурамны деппишкен бүгү коллективтерге чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкенимни илергейлеп тур мен. Ол дээрге ленинчи партияның, ажылчын ангының болгаш тараачыннарның херээ дээш, чаа, коммунистиг ниитилелди тургузар дээш бодунуң бүгү төөгүзүнүң дургузунда мөгег чок демисежип турар партияның кежигүнү болур мээң улуг бүзүрел-дир. Көргүскен бедик бүзүрелди бадыткаар дээш бүгү-ле күштеримни болгаш билиглеримни бээр мен. Улустуң бүзүрели — ол дээрге улуг алдар-дыр. Ол дээрге коммунист бүрүзүнге эң чугула болгаш үнелиг чүүл-дүр.

Коммунистиг партия мурнундагызы ышкаш, база-ла партия кежигүнү эвестерниң чаңгыс аай блогу-биле Дээди Советке соңгулдага киржип турар деп А. Н. Косыгин ургуулчулеп чугаалаан. Депутаттарга кандидаттарны коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң кады деппишкип турары бистиң ниитилелдиң бодундан, бистиң амыдыралывыстың бүгү укладындан төрүттүнген кайгамчык чаңчыл болу берген. Революстуг демиселдиң, тайбың тургузукчу күш-ажылдың, социалистиг чаалап алыышкыннарны чепсек-биле камгалап келгениниң хөй он чылдарының дургузунда совет улус төрээн Коммунистиг партиязын долгандыр сырый каттышкан.

Бүгү улустуң бүрүн болгаш чаңгыс эп-сеткилдиг деткимчезин СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1964 чыл) Пленумунуң ажылдап кылганы партияның политиктиг шугуму алган. Октябрь Пленуму партия амыдыралының ленинчи нормаларын бүрүнү-биле катап тургускан, улус ажыл-агыйынга эртемге үндезилеттинген удуртулганы боттандырарынче шиитпирлиг угланыышкынны холга алган. Ленинчи стиль — ол дээрге, массаларның дуржулгазынга даянган ёзулуг коллективтиг удуртулга-дыр.

СЭКП-ниң XXIII съездизи — бистиң партиявыстың болгаш Совет күрүнениң амыдыралында аажок чугула төөгүлүг болуушкун: делегейге оон ужур-дузазы база улуг. Съезд чоокку чылдарда бистиң иштики болгаш даштыкы политикавысты тодаратпкан, совет кижилерниң хөделиишкиннериниң тодаргай программазы-биле чепсеглээн. Ажылчыннар, колхозчулар, совет интеллигенция, бистиң чуртувустуң бүгү ажылчы чоннары съездиниң шиитпирлерин чаңгыс эп-сеткил-биле хүлээп алган. Ол шиитпирлер бистиң профэвилелдеривистиң, комсомолувустуң, бүгү хөй ниити организацияларывыстың ажыл-чорудулгазының программазы болу берген.

Партияның съездизиниң сөөлүнде ВЛКСМ-ниң XV съездизи Москвага болуп эрткен. Совет аныяктарның мурнакчы отряды — комсомол СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин бүрүнү-биле деткип турарын съезд көргүскен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге эрткен соңгулданың соонда эрткен үениң дургузунда, ылангыя октябрь (1964 чыл) Пленумунуң соонда СЭКП Төп Комитеди хөй чүүлдерни кылган дээрзин бөгүн чугаалап болур бис. Ол үениң дургузунда бистиң партиявыс болгаш Совет чазак Совет Эвилелиниң экономиктиг күчүзүн улам ыңай быжыглаарын болгаш улустуң амыдырал деңнелин бедидерин хандырарын бодунуң сорулгазы кылдыр салганы чугула күрүне хемчеглерин боттандырган. Бистиң улузувустуң тайбың тургузукчу күш-ажылы Совет Чепсектиг Күштерниң идегелдиг камгалалында турар.

Бистиң аар үлетпүрүвүстүң чедиишкиннеринге чоргаарланып болур бис. Калбак херегледиң болгаш аъш-чемниң бараанныарын бүдүрери база чыл келген тудум-на өзүп турган. Эрткен 4 чылдарның дургузунда бисте кедээ ажыл-агыйы продукциязын бүдүрери база өскен.

1963 болгаш 1965 чылдар бистиң чуртувуска дүжүттүг эвес чылдар болган деп чүве билдингир болгай. Ол чорук үлетпүрнү кедээ ажыл-агыйы чиг-ади-биле, а чонну аъш-чем болгаш өске-даа бараанныар-биле хандырарынга таарымча чок улуг салдарны чедирген.

Партияның Төп Комитеди болгаш чазак чуртту аъш-чем-биле хандырар талазы, эргежок чугула хемчеглерни алган.

СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш, кедээ ажыл-агыйны көдүрер талазы-биле экономиктиг улуг хемчеглер боттанып турар. Ол хемчеглер 1965 чылда-ла колхозтарны болгаш совхозтарны ажыл-агый талазы-биле быжыглаарынга дузалаан. Ынчангаш дүжүттүг эвес турбажок, кедээ ажыл-агый эрткен кайы-даа чылдындан хөй продукцияны кол-хуунда чал ажылының күзели-биле ол чылда берип шыдаан.

Бо үеде аъш-чем бараанныары-биле хандырылганы чурттуң бүгү районнарында чогумчуткан. Чем продуктулары-биле ой-тавында хандырарынга курлавырлар тургустунган. Ынчангаш бир эвес чурттуң кайы-бир черинде чонну аъш-чем-биле хандырарында уукчелинишкиннер ам-даа бар турар чүве болза, ол уукчелинишкиннер продуктуларның четпези-биле эвес, а хандырылганы багай организастааны-биле холбашкан. Бисте сүт, мал болгаш үнүш үзү, чигир, хлеб, чуурга, хаван эъди, ногаалар болгаш өске-даа продуктулар четчир. Ам херектиң ужуру болза, аъш-чем үлетпүрүн калбартып, продуктуларның ассортиментилерин улам делгеренгей болурун, оларның шынарын бедидер болгаш чонну ол продуктулар-биле бүрүн хандырарында.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге сөөлгү соңгулданың соонда эрткен дөрт чылдарның дургузунда күш-ажылдың төлевирин чурумчутканы, ылангыя ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чавыс төлевирни ап турган бөлүктериниң ажыл төлевирин бедиткени, пенсия хандырылгазын экижиткени, шестерниң, хеп аймааның чамдык хевирлеринге болгаш өске-даа чамдык бараанныарга үүрмектеп садар өртектерни чиигеткени дээн ышкаш, күрүнениң ындыг улуг хемчеглерин боттандырган.

Ажылчы чоннарның чуртталга байдалдарын экижидеринге хөй чүүлдер кылдынган.

Эртем-техниктиг дедпилгени дургезиринге үндезилээш, чурттуң бүдүрүкчү күштериниң чаа күчүлүг көдүрлүүшкүнүн беш чыл планында көрүп турар. Бүдүрүлгениң ажыктыг болур чоруун, оон орулгалыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, продукцияның шынарын экижидери — ол бүгү айтырыгларны бирги черже көдүрүп турар. Оон-биле кады аар индустрияны мурнады өстүрерин хевээр арттырып тургаш, аар үлетпүрнүң өзүлдезиниң темпилери-биле чоокшулаштырбышаан, кедээ ажыл-агыйны, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн хөгжүдериниң темпилерин дыка дүргедедир. Ол дээрге чонну амыдырал деңнелин бедидеринге эң чугула ужур-дузалыг.

Экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге, эртемни болгаш техниканы хөгжүдеринге, бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү херектеринге хүндүлүг чер маадыр хоорай — Москвага онаажып турар.

Беш чылда онза кичээнгейни социалистиг кедээ ажыл-агыйны хөгжүдеринче салып турар. Ону дүрген көдүрериниң үндезини кедээ ажыл-агый культураларының дүжүткүр чоруун бүгү хемчег-биле бедидери болур.

СЭКП Төп Комитединиң май (1966 чыл) Пленуму ол амыдыралчы чугула сорулганы шиитпирлээриниң практиктиг аргаларын тодараткан. Черни мелиорастаар, хөрзүннүң үнүш-дүжүткүр чоруун болгаш чер ажылының культуразын бедидер талазы-биле тудуш холбаалыг улуг хемчеглерни ниити күрүнениң хемчээлинге-даа, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге-даа боттандырарының эргежок чугулазын Пленум чүүлдүг деп көрген. Ол хемчеглерни чорударга болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый культураларының туруштуг дүжүттерин алырын хандырар.

Чаа беш чылда улустуң чаагай байдалының өзүлдезиниң темпилерин дүргедедир сорулганы партия салып турар: чоннуң кижи санынга онаашкан боттуг орулгалар барык 30 хуу өзер ужурлуг.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларында колхозчуларның орулгаларын дүрген өстүрерин, оларның орулгаларын совхозтар ажылчыннарының ажыл төлевириниң деңнели-биле чоокшуладырын көрүп турар. СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа хүлээп алганы, күш-ажылдың магадылалдыг төлевирин колхозтарга күштүг болдуруп чорударын сүмелеп турар доктаал бирги чергениң ужур-дузалыг.

Ажылчы чоннарның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң сууруунга оларның орулгаларын дыка көвүдедирин беш чыл планында көрүп турар. Чоннуң төлээр аргазы дүрген өзүп турар негелде-херегледи-биле холбаштыр негелдени эргежок чугула бараанныар-биле хандырарынче шыңгыы кичээнгейни салыр ужурлуг бис. Чаа бараанныар бүдүрерин хөгжүтпейн тургаш, ол сорулганы шиитпирлеп шыдавас бис. Совет кижилерниң амыдыралының материалдыг деңнелиниң өзүлдезиниң чергези-биле херегледиң негелделери болгаш структуразы база өскерлип турар. Үлетпүр болза ол өскерлиишкиннерден хожудавайн, бүдүрүлгени дүргени-биле таарыштыр тургузар ужурлуг.

Бисте үлетпүр бараанныарынга чоннуң бүгү-ле негелделерин бүрүн хандырып турар кылдыр амыдыралында ынчалдыр чугаалап болбас. Шиктерниң, трикотажтың, белен хептиң, соодукчуларның болгаш өске-даа дыка хөй бараанныарның чамдык хевирлери ам-даа чедишпейн турар.

Бистер ам чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн оранчок дүрген хөгжүдүп, совет кижилерниң чуртталгазының амыдырал негелделерин экижидер, таарымчалыг байдалдарны тургузар, бажың ажылын чиигедир арганы бээр, чаа бараанныарны улам хөйнү бүдүрүп шыдаар болгаш ынчалдыр кылыр хүлээлгелиг бис. Эрткен чылдарнынга бодаарга, ол адырлар чиг-ат-биле ам дыка эки хандыртынып турар. Ол адырларга капитал салыышкыннар барык ийи катап көвүдээр. Ала-чурт дериг-херекселдериниң бүдүрүлгези калбарып, бистиңде бүдүрбейн турар чамдык дериг-херекселдерни даштыкыдан садып ап турар.

Эргежок чугула бараанныарга совет кижилерниң херегледерин хандырары садыг ажылдакчыларындан кайгамчык улуг хемчээлдиг хамаар-жыр. Садыгга бодунуң ажылының ёзулуг бердинген кижилери херек. Садыгже чаа күштү, бистиң аныяктарывысты хандыкшылып, аныяктарны садыг ажылынга ынакшылдыг, анаа бердинген кылдыр чаңчыктырар херек. Садыгга садып алыкчы эвес, харын садып алыкчыга садыг чери бараан болуп турар. Бараанныар бүдүрер үлетпүрде, черле ниитизи-биле улус ажыл-агыйында ажыл-херектерниң байдалының дугайын совет кижилер садып алыкчының негелдезин садыгның канчаар көрүп турарын барымдаалап чугаалаар дээрзин садыгның ажылдакчы бүрүзү эки билген турар ужурлуг.

Тудуг аажок улуг хемчээлдиг турбажок. Чуртталга бажыңнарының дугайында айтырыг эң-не чидиг-лерниң бирээзи болуп артпышаан. Чаа беш чылда хоорайларга, ажылчын суурларга болгаш совхозтарга дөрт чүс сезен миллион ажыг дөрбелчин метр чуртталга шөлүн тудар ужурлуг бис. Ол улуг программа-дыр.

Чуртталга бажыңнарының тыналары-биле холбаалыг айтырыгларны шиңгыы эде көөр ужурлуг бис.

Чуртталга тудуунуң талазы-биле Москва организациялары хөй чүүлдерни кылганын чугаалаза чогуур. Тудуг индустриязының күчүлүг баазазын Москвага тургузар талазы-биле кайгамчык улуг ажыл чорудунган. Хоорайны чаагайжыдарының болгаш ногаанчыдарының талазы-биле улуг ажылдарны чорудуп турар.

Улус өөредилгезиниң болгаш кадык камгалалының талазында бистиң чедиишкиннеривис ниитиге билдингир. Сөөлгү чылдарда дыка хөй чаа школаларны, уруглар албан черлерин, эмнелгелерни, поликлиникаларны туткан. Ынчалза-даа школа назының четпээннерниң албан черлери бисте ам-даа чедишпес, эмнелгелер дапкыш болуп турар.

Улус өөредилгезиниң болгаш кадык камгалалының албан черлерин тудар талазы-биле улам ыңайгы хемчеглерни боттандырарын беш чыл планында көрүп, ол хемчеглерге дыка хөй акша-хөреңгилерни берип турар. Ол хөреңгилерни улам-на ажыктыг кылдыр ажыглаары эргежок чугула. Эмнелге черлерин улгаттыр тудар херек. Ынчаалдыр кылырга өртектиг үнели-даа чиик болуп, чонга мергежилдиг эмчи дузаламчызын көргүзерде-даа ажыктыг болур. Хөй санныг өөреникчилер өөренип кирер төлээде, школаларга база ол хамаар-жыр, ындыг болурга школалар эки дериттинген өөредилге кабинеттерлиг болгаш лабораторияларлыг, күш-культураның залдарлыг болур-даа болгай.

Партияның Төп Комитединиң сентябрь (1965 чыл) Пленуму үлетпүрнү планнаарының болгаш эргелеп башкарарының чаа системазын хүлээп алган деп, А. Н. Косыгин чугаалаан. Ол системаны нептередири кижи бүрүзүнүң бүдүрүлгелерниң ажыл-агый чорудулгазынга чогум-на идепкейлиг киржириниң болгаш оон түңнелдеринге сонуургалдыг болурунуң байдалдарын хандырып турар. Бүдүрүлге коллективтериниң болгаш кижи бүрүзүнүң түс-түс эрге-ажыктары-биле күрүнениң эрге-ажыктарын ол система шын холбап, ниитилел бүдүрүлгезиниң улам дүрген хөгжүүрүнге болгаш ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруун бедидеринге байдалдарны тургузуп турар.

Чаа экономиктиг системаны улус ажыл-агыйынга нептередири — ол болза элээн каш чылдар дургузунда санап көрүп турар улуг болгаш нарын ажыл-дыр. Сөөлгү үеде ап чорудкан экономиктиг хемчеглерниң баштайгы түңнелдери ам безин билдинип келген.

Ам үеде чурттуң чаа системаже шилчээн 43 үлетпүр бүдүрүлге черлериниң баштайгы кварталда ажылының түңнелин үндүрген. Чаазы-биле ажылдаанының баштайгы үш айының дургузунда ол бүдүрүлге черлери 25 миллион ажыг рубль үнелиг продукцияны сайгарар. 8 миллион рубль ажыг орулганы алыр талазы-биле боттарының хүлээп алган бедиткен планнарын ажыр күүсеткен.

Чаа беш чылдың кол экономиктиг сорулгазын амыдыралга боттандырарының эң чугула негелдези болза улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң улам ыңайгы өзүлдези болур. Ол болза материалдыг бүдүрүлгениң хөгжүлдезиниң болгаш чоннуң чаагай чоруунуң көдүрлүүшкүнүнүң бедик темпилериниң үндезини болур.

Чаа беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери онза ужур-дузалыг болу бээр. Чоннуң чаагай чоруун улам дүрген көдүрериниче угланыышкынны партия алган, а ол сорулганы күүседир төлээде, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң элээн бедик темпилерин хандырары эргежок чугула.

Ниитилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидериниң чугула аргаларының бирээзи болза үлетпүрнүң эң ажыктыг адырларын дүргедедип хөгжүдери болур. Эң эвээш чарыгдалдарны үндүрүп тургаш, бистер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң болгаш улус ажыл-агыйынга национал орулганың дүрген өзерин хандырар ужурлуг бис.

Бистиң бүгү экономикавыстың хөгжүлдезиниң болгаш чоннуң чаагай чоруунуң көдүрлүүшкүнүнүң тодаразыр беш чыл планын бадылаар дугайында хоойлуну ССРЭ-ниң чаа соңгулар Дээди Совети хүлээп алыр апаар.

Үлетпүр продукциязының, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларында көргүнген санчурагайлары, чуртта капитал тудуушкунуң, транспорттуң, садыгның, чоннуң хандырылга черлериниң хөгжүлдериниң хемчээлдери улус ажыл-агыйының мурнунда туруп келген сорулгаларның канчаар-даа аажок улуун көргүзүп турар.

Беш чыл планының беш чылдың бүгү чылдарының дургузунга болдап ажылдап кылган. Бүдүрүлге бүрүзүнге ындыг планны бир-ле дугаарында тургузуп турар.

Планнарны ажылдап кылырда частырыглар болдурбас херек, олар бүрүнеге улуг когаралдыг. Беш чыл планнарын тургузарынга бүдүрүлге черлериниң ролюн шиитпирлии-биле бедидери эргежок чугула. Оон эргезинге бергени чоннуң хөреңгилериниң рубль бүрүзү эң улуг ажыктыг болзун дээш, бүдүрүлгени канчаар хөгжүдери дээре болурул. Кандыг хемчеглерни алыры херектиин дээрзин бүдүрүлге черниң коллективи шиитпирлээр ужурлуг.

Совет хоойлу-дүрүмнү хөгжүдериниң болгаш сайзыраңгайжыдарының талазы-биле ажылды күштелдирериниң эргежок чугулазынче кичээнгейни партияның XXIII съездизинге угландырган деп, А. Н. Косыгин оон ыңай чугаалаан. 30—40 чылдар мурнунда хүлээп алган чамдык хоойлу-дүрүмнер амыдыралдың негелдезин бо хүн хандырып шыдавайн турар. Улус ажыл-агыйын башкарарының чаа системазынга дүүштүр ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле хоойлуларда көрген хөй-хөй чижек-нормаларны эде көөр болгаш айтыткан турар.

Күш-ажылга, бодунуң хүлээлгелерин күүсеттиринге кызымак эвес болурунуң фактылары бисте ам-даа бар боор турар. Багай шынарлыг туттунган бажың, тудугларның багай архитектуразы, чамдык объектилерниң тудуушкунунуң элээн каш чылдар дургузунда доозулбайн турары, пассажирлерге эптиг эвес автобус, трамвай, автомобиль, чудугаралап даараан костюм азы амыдырал кааскалгазынга кордунзе-даа. Багай кылдынган эдилел ол дугайын херечилевейн турар бе ынчаш, — ол бүгү чүүлдер чөптүг хомудалды болдуруп турар. Ындыг фактылар социалистиг ажыл-агыйның алыс утказынга чөрүшкек, олар болза чамдык кижилерниң угаан-медерелинде ам-даа ажып эртинчээн эргинин артыышкыннарының, кижизидилгени ажылдың тургусканында четпестерниң, бүдүрүлге черлеринге ажылдың организастаашкынында болгаш күш-ажылдың культуразында шыңгыы четпестерниң, ажылдакчыларга дааскан херек дээш четпес негелдениң түңнелинде үнүп кээп турар.

Бистер ол четпестерни чайладыр хүлээлгелиг болгаш чайладып шыдаар-даа бис. Бо чугула ажыл-агый сорулгазын шиитпирлээрде база москвачылар мурнакчылар болурлар деп идегеп болур.

Коммунистиг тургузуушкуннуң оруу-биле бистиң чуртувустуң бүрүнгаарлаашкынының хире-чергези-биле чурттуң политиктиг болгаш ажыл-агый амыдыралынга совет кижилерниң идепкейлии улам улгадып турар. Оон тодаргай херечизи болза ажылчы чоннардан күрүне эргелелиниң органнарынче чорудуп турар хөй санныг саналдар болур. Коммунистиг партия ажылчы чоннарның үнүн кичээнгейлиг дыңнаарынга, оларның негелделерин болгаш херегледерин кичээнгейлиг көөрүнге өөредип турар. Моон ужурунда бистиң күрүне аппаратывыста хаая эвес болуп турары, ажылчы чоннарның хомудалдарын болгаш дилеглерин эреңгей болгаш тоомча чок көөр чорук шуут таарышпас. Ажылчы чоннарның саналдарын азы шугумчулелдиг демдеглелдерин болгаш дилеглерин дүрген болгаш кичээнгейлиг көөр ужурлуг, оларга үндезилээш, шиитпирлерни чогуур үезинде хүлээп алыр болгаш күүселдезин хынаар ужурлуг. Ажылчы чоннарның чагааларын эреңгей-дужуметсиг ёзу-биле көргени дээш, буруулугларга шыңгыы харыысалганы хүлээдир херек.

Социалистиг тургузуунуң демократтыг үндезиннери кижи бүрүзүнүң ниитилел мурнунга бодунуң хүлээлгезин медерелдиг күүседирин, эрге-дужаалдыг кижилерден болгаш бүгү хамааттардан совет хоойлуларны болгаш социалистиг чуртталганың чурумнарын ылаптыг сагыырын негеп турар. Хамыктың мурнунда массалыг ниитилел организацияларының идепкейлиг дузазы-биле бүгү кижилерге ажылдың чорудуп тургаш, совет күрүне ол чүүлдерни чедип ап турар. Бистиң күрүневис бүзүределгениң болгаш кижизидилгениң, корум-чурум үрээшкиннерин баш удур болдурбазының аргаларын моон соңгаар-даа калбаа-биле ажыглаар. Ынчалза-даа сагылга-чурумну болгаш ниитиниң корум-чурумун үрээр кижилерге хамаарыштыр болгаш шуут-ла кем-херек үүлгедикчилеринге хамаарыштыр албадалдыг хемчеглеринден күрүне ойталап шыдавас. «Ол талазы-биле кандыг-даа кошкадыышкын, кандыг-даа чайгылыышкыннар, кандыг-даа чымчактаашкын социализмниң мурнунга эң улуг үүлгедиг болур ийик» деп, В. И. Ленин өөредип чораан.

Ниитиниң корум-чурумун болгаш хоойлу дүрүмнү быжыглаар, суттуң, шагдаа черлериниң ажылын улам экижидер талазы-биле сөөлгү үеде элээн ажыл кылдынган. Шагдаа ажылдакчыларының санын көвүдеткен. Бистиң хоойлуларывысты шыңгыызы-биле сагыыр дугайында, хамааттыларның эргелерин болгаш хостулгазын камгалаар дугайында Совет күрүне моон соңгаар-даа доктаамал сагыышты салыр. Эрге-чурум үрекчилерин совет хоойлулар ёзугаар бүгүле шыңгыызы-биле кезедир апаар.

Бир-тээ коммунизм эгезинде барып күрүнениң албадап кижизидериниң органнарының чок болу бээринге чедирер чүве болганда, амдаан эгелээш-ле ниитиниң корум-чурумун быжыглаар дугайында сагыш-салбайн барып, совет хоойлуларны үрээрлерге хамаарыштыр албадалдыг хемчеглерни кошкадып азы оларны чымчак көөр деп бодаар болза, ол шын эвес болур ийик. Бистиң күрүневиске совет хоойлуларны шыңгыызы-биле сагыырынга үндезилеттинген быжыг болгаш шыңгыы корум-чурум чугаажок быжыккан турар ужурлуг.

Делегей харылзааларының талазы-биле кол сорулгаларның бирээзи болза делегейниң чаа дайынның чайлазыры, тайбыңны камгалап алыры болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле кады коммунистиг болгаш социалистиг тургузуушкунга тайбың байдалды хандырары болур дээрзин партияның XXIII съездизи база катап бадыткаан. Бистиң даштыкы политика талазы-биле шугумувус агрессияның болгаш империализмниң күштеринге удур идепкейлиг демиселди чорудары, амгы үениң бүгү-ле революсчу күштеринге интернационализмниң туруштары-биле деткимчени көргүзери болур.

Дээди Советке сөөлгү соңгулдаларның үезинден бээр эрткен дөрт чылдың дургузунда бистиң чуртувус, тайбың кожа-хелбээ дагынныаарының ленинчи принциптерин удурттулга болдурбушаан, делегейниң байдалын экижидеринче угланган тайбың инициативаларны удаа-дараа кылып турган.

Күрүнелер аразында маргылдаалыг айтырыгларны тайбың арга-биле шиитпирлээри дээш бистиң партиявыс болгаш чазаавыс чайгылыш чокка туржуп келген. Ону барымдаалааш, Индияның болгаш Пакистанның чазак баштыңнарының Ташкентиге ужуражыышкынынга киришкен бис. Ташкент декларациязының идеяларын амыдыралга боттандырар дээш Индия биле Пакистан бүгү чүүлдерни кылыр боор деп бүзүреливисти илергейлээрин күзеп турар бис, чүге дээрге, ол чорук оларның улустарының хан-дамырындан тудуш эрге-ажыктарынга таарыжып турар болгай.

Улустар аразының кады ажылдажылгазын хөгжүдеринче угланган тодаргай хемчеглерниң калбак программазын СЭКП ТК-ның отчёт илеткелинге саналдап киирген. Ол программа делегейде маргылдаалыг хөй айтырыгларны шиитпирлээринге үндезин болуп шыдаар ийик дээрзинге бүзүреп турар бис.

Совет Эвилелиниң даштыкы политика ажыл-чорудулгазында Европаның айыыл чок чоруу улуг черни ээлеп турар.

Фашизмни чылча шапкан соонда, делегейниң улустары болза милитаризмниң катап төрүттүнериниң аргазы болгаш шериг талазы-биле чаа авантюралар болдунмас болур ындыг политиктиг байдал Европага болгаш бүгү делегейге тургустунган турарынга идегээр эргелиг турганнар.

Ынчалза-даа улустар аразының айыыл чок чоруунуң боттуг системазын тургузарының херээнге Совет Эвилели-биле кады ажылдаарындан ойталаарының оруунга барып талакы күрүнелер туруптканнар. Ындыг политиканың түңнелин кижи бүрүзү ам көрүп турар. Ынчангаш улустар болза, тайбыңны хандырар төлээде, барыын-герман өжээнзиректерге удур демисежир боттарының куженишкиннерин база катап мобилизастаар ужурлуг болу берген ындыг байдалда бөгүн чурттап турар-дыр, ол барыын-герман өжээнзиректер Американың Каттышкан Штаттарының агрессивчи бөлүктери-биле сүлчээде турар болгай.

Американ империализм бодунуң күзел-тураазын хөй-хөй улустарга дээрин оралдажып турар. Империалистиг политиканың мөзүлү дээрге, бистиң хевээр-ле, социалистиг тургузуугга удур, национал-хосталгалыг шимчээшкинге удур демисел болуп турар. Агрессияның айыылының күштелип турарының байдалында АКШ-тың аргаларын болгаш шыдалын чедир үнелевес болза шын эвес болур ийик, ынчангаш амгы үениң байдалындан ындыг түңнелдерни кылыр сагыштыгларның санынга бис кирбейн турар бис.

Чоокта чаа Куба республикага удур америк чаа өнчүк-чөнгээ болуп турган болгай. Бодунуң хосталгазының болгаш хамаарышпас чоруунуң камгалалында турар куба улустуң чөптүг херээн шиитпирлии-биле деткип турарының дугайында чогуур медеглелди Совет Эвилели кылган.

Вьетнамда Американың Каттышкан Штаттарының интервенцияны уламчылавышаан, олар болза вьетнам улустуң маадырлыг удурланыышкынының сый шавар дээш бүгү чүүлдерни кылып турарлар. Ындыг болза-даа бистиң үевисте империализм бодунуң күзел-тураазын улустарга дегеп шыдавас. Болуушкуннарның чорудулгазы АКШ-тың Вьетнамда политиказының буурап турарын херечилеп турар.

Мурнуу Вьетнамда бодунуң чепсектиг күштерин АКШ 260 муң кижиден хөй кылдыр көвүдедип алган соонда, ол чуртче олар муң-муң самолёттарны, шериг техниказын чорутган соонда, Вьетнамның эриктеринге 7-ги америк флотту олар мооннаан соонда, Вьетнамда дайынга оларның хүн бүрүдеги чарыгдалы 37 миллион доллар чеде берген соонда, олар ам-даа салган сорулгаларынга чоокшулавааннар. АКШ-тың Вьетнамда шериг-политиктиг туружу экиживээн. Бир эвес ийи чыл бурунгаар Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал Фронтузунуң контрольдап турган девискээри ол чурттуң девискээриниң үштүң ийи кезии болуп турган болза, ам ол дээрге Мурнуу Вьетнамда чурттап турар 14 миллион кижиниң иштинден 10 миллиону ында чурттап турар мурнуу-вьетнам девискээрниң бештиң дөрт кезии болуп турар болгай.

(Төнчүзү 2-ги арында).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1966 чылдың июнь 2-та Чарлыы-биле шестер, трикотаж, иштик, дааравылга кылыглары болгаш улустуң хереглединиң өске-даа бараанныарын бүдүрер талазы-биле чеди чыл планының онаалдаларын чедиишкиннииг күүсеткени дээш, а ол ышкаш чиик үлетпүрнү хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш Тыва АССР талазы-биле шаңнаны болза:

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЭ» ОРДЕН-БИЛЕ

Кертик-оол Кадр-оолович Хүрек-Бениг — Кызылдың аъгы заводунуң мастери.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭРЕС-МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Оидар Доржуевна Сендажиин — Кызылдың даараныкчы комбинадының даараныкчы-моторизи.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» МЕДАЛЬ БИЛЕ

Мария Евлампьевна Потылицынаны — Кызылдың даараныкчы комбинадының даараныкчы моторизи.

СОҢГУЛДА МУРНУНУҢ АГИТАЦИЯЗЫ

Чедиишкинни быжыглаар

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгуда ажылчы чоннуң күш-ажылчы кedүрлүүшкүнүн калбартпышаан, партийжи-политиктиг ажылды идепкейжиткен.

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының ажыл-ишчилери соңгулдага белеткелдер үезинде ажыл-агыйның планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш хүлээлгелерни ап, кызымак ажылдап турарлар. Салбырда партия организациязы соңгулдага белеткелдер үезинде агитас-массалыг ажылды улам калбартып, кол кичээнгейин ажыл-агый сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринче угландырган.

Аксы-Барлык суурда тургустунган агитпункт (эргелекчизи эш Кыргыс Чудак) эки ажылдап турар. Оон дериг-шимелдезин экижитпен болгаш чорудар ажылының тодаргай планнарын ажылдап кылган. Агитпунктуга хамаарышкан 40 агитаторлар быжыглаткан участоктарынга доктаамал барып, чонга хөй санныг беседаларны кылып берген. Суурда лекторлар бедүү агитколлективтиң ажылынга идепкейлиг киришпишаан, 30 ажыг лекцияларны чон ортузунга номчаан.

Соңгулдага белеткелдер үезинде агитас-массалыг ажылды калбартканы ол чугула политиктиг кампанияны чедиишкинниг эрттирерин болгаш совхозтуң ажыл-агыйынга чугула базымнарны кылырын хандырган.

Ылаңгыя салбырның хойжулары малдың чаш төлүн хоорамча чок алыр дээш күженнишкинниг ажылдаан. Хойжулар Хедүй-оол, Онгай-оол, Серши, Шомбуу, Шыыш болгаш өскелер-даа бүгү төрүттүнген хураганнарны менди доруктуруп алганнар. Хову бригадазында трактористер Борбак-оол, Товариштай хүн нормазын 125—130 хуу күүседип, хүнде 7 га черге тараа чаштырар хүлээлгезин 8 га ажырып турганнар. Салбырның сүт-бараан фермазының ажылдакчылары соңгулда хүнүнге база-ла төлептиг ушуражып, 1966 чылдың бирги чартылының ол хүнге чедир күүседир ушурлуг планын ажыр күүсеткеннер.

Соңгулдага белеткел үезинде агитас-массалыг ажылды күштелдирип, оон ажыл-херек-биле харылзаазын экижитпени үстүнде демдеглеттинген эки көргүзүглерни чедип алырынга улуг рольдуг болганы чугаажок. Ынчангаш политмассалыг ажылда соңгулдага белеткелдер үезинде чедип алган деңнелди моон соңгаар кошкатпайн, күштелдирери чугула.

О. АКААЖЫК.

Хынамчалыг белеткенир

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага белеткелдер Баа-Хем районда политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннерниң байдалында чорып турар. «Коммунизмче орук» кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүсетпишаан, курүнеге сүт садарының чартык чыл планын май төнчүзүнде күүседипкен, а «Октябрь 30 чылы», «Ленинчи орук», «Тиилелге» колхозтар сүт садарының чартык чыл планын соңгулда хүнүнде күүседиптер аргалыг.

Дээди Советке соңгулдага белеткел болгаш ону эрттирери СЭКП-ниң XXIII съездизиниң, ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш демиселдиң адаа-биле эртсин дээш, районнуң партия организациялары ам үеде күженишкинниг ажылдап турар. Чон ортузунга политмассалыг ажылды улам калбартырын амгы үе бодун-ла негеп турарын билдингир. Районда 18 агитпунктулар 27 агитколлективтерни, 446 агитаторларны хаара туткан ажылдап турар. Элээн хөй агитпунктулар чүгле агитас-массалыг ажылдың төвү эвес, харын агитаторларга методиктиг дуза чедирер төптер апарган.

«Совет Тыва» совхозта агитпунктунуң ажылы эки тургустунган. А. Көктуң эргелекчилээни ол агитпункт эки дериттинген, агитаторларның доктаамал дежурныйлаашкыны тургустунган, планнаан ажылдар эки күүсеттинип турар. Ынчангаш бөгүн соңгукчулар күзелдиг-биле кээп турар. «Ленинчи орук» колхозта агитпункт база эки ажылдап турар. Мында агитаторлар соңгукчуларга доктаамал барып, агитпунктуга лекциялар, беседалар үргүлчү болуп турар.

Парторганизацияларның хөй-хөй агитаторлары участоктарынга каш-даа удаа барып, соңгукчуларга XXIII съездиниң, ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин, соңгулда дугайында дүрүмнү тайылбырлап, республикада болгаш районда ажыл-херектиң байдалдарын, депутаттар дугайын чугаалап берип турар.

Ынчалзажок чамдык агитпункттулар, парторганизациялар чон ортузунга агитас-массалыг, политкижизидилгелиг ажылды үениң негелдезинге дүүштүр тургуспааның хыналда илереткен. «Октябрь 30 чылы» колхозта парторганизация (секретары эш Н. Барадулин) партийжи-политиктиг ажылды чорударын барык-ла дашты тургузары-биле кызыгаарлааны илерээн. Моон ужурунда Бүндүстүг суурнуң чамдык чурттакчылары оларның агитатору кымыл, кымны депутатка соңгуурул дээрзин билбес болган. Ында культура ажылдакчылары агитатор эштер Гайнутдинова, Глушкова олар быжыглаткан участогунга ынчага чедир барбааннар.

«Коммунизмче орук» колхозта политмассалыг ажылда шыгтыы четпестер бар. Агитпунктунуң ажыл планы четче кылдынмаан. Соңгулда кампаниязынга белеткел, тайылбыр-массалыг ажыл ышкаш ындыг чугула хемчеглерге чамдык комсомол, профэвилел организациялары киришпейн турар.

Парторганизацияларның агитпунктуларның ам үеде кол кичээнгейи соңгулда хүнүнге организастыг белеткелче угланыр ужурлуг. Бо талазы-биле «Кызыл тук» колхозта парторганизацияның агитаторларының болгаш коммунистерниң талазындан кижилерниң чурттап турар черлеринде болгаш бүдүрүлге участоктарында чорудуп турар масса-политиктиг ажылы үлегерлиг болуп турар. Агитаторлар беседаларны, ыткыр номчулгаларны кылып, ам болур соңгулдага организастыг болур дугайын, депутаттарга кандидаттар дугайын соңгукчуларга чугаалап бербишаан, оларның саналдарын болгаш шүгүмчүлелдерин, негелде херектелдерин үргүлчү өөренип көрүп, хамаарышкан организацияларынга дыңнадып, а чамдыктарының күүселдезин чедип ап турар. Соңгукчуларның мурнунга колхоз дарганы эш Фоменко, парторганизация секретары эш Горин, республиканың сураглыг хойжу эш Бораек болгаш өскелер-даа чуве чугаалап турар.

Ам үеде соңгулда кампаниязында чоруттунган ажылдарны түңнеп көрүп, соңгулданың чедиишкинниг эртерин идей-политика талазы-биле хандырар дээш, бүгү тала-биле хынамчалыг белеткенирин районнуң партия организацияларындан негеттинип турар.

П. ПОПОВ.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажыл-ишчилери кол кичээнгейин суггаттыг шөлдерден бедик дүжүттү алырынче угландырып келген. Суггатчылар ортузунда политиктиг ажыл улам күштелип турар.

ЧУРУКТА: № 2 суггатчылар звенозунуң удуртукчузу Т. Агарбла «Сельская жизнь» солундан ТК-ның Пленумунуң материалдарын өөрүнге чапсар аразында таныштырып турары. Фотозу С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

ТАЙЫЛБЫР-МАССАЛЫГ АЖЫЛ

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң хүлээп алганы чаа беш чыл планының салган сорулгаларын амыдыралга боттандырып турарлар.

Колхозтуң девискээринде агитпунктуларда, участоктарда соңгулдага белеткел ажылдары калбарган. Соңгулда участоктарында соңгукчуларның ат-дансызы чечелеттинген. Партия организациязының хөй санныг агитаторлары, лекторлары соңгукчулар ортузунда агитас-массалыг ажылдарны калбартып чоруткаңнар. Колхозта ийи агитпункт ажылдап турар. Партия организациязы соңгулда үезинде ажылдаар агитаторларының сан составын эде көрүп, шыырак билиглиг кижилерни түс-түс участоктарда быжыглаан. Агитпунктуларны лозуңнар, плакаттар, чурук, портреттер-биле шимеп каастаан, келген соңгукчуларга болгаш агитаторлар ажыглаарынга, чугула херектиг литературалар, журналдар база солуннар четчири-биле хандыртынган.

Соңгукчулар ортузунга политмассалыг ажылдарны экижидер болгаш калбартып чорудары-биле агитаторларның семинарын база чөвүлел хуралдарын эрттиргилээн. Орта амгы үеде сорулгаларның дугайында чугаалажып, боттарының ажылының талазы-биле арга-дуржулгазын солушканнар. Ап чоруткан хемчеглерниң түңнелинде агитас-массалыг ажылдарның үтка-шынары бедээн.

Колхозтуң партия организациязының 137 агитаторлары түс-түс быжыглаан участоктарында партияның XXIII съездизиниң материалдарын, совет демократия, соңгулда системазының, совет хамаатыларының эргелериниң база хүлээлгелериниң дугайында, даштыкыда база чурт иштинде чугула болуушкуннарының, депутаттарның кандидаттарының дугайында беседаларны, тайылбыр ажылдарын доктаамал чорудуп турар.

Агитас-массалыг ажылдарны Кызыл-Чыраанының Раиса Донгак эргелекчилээн агитпунктузу эки чорудуп, ажыл-агыйның мурнунда салдынган планныг сорулгалары-биле шын дүүштүрүп турар. Ынчангаш ажыл-агыйның планнарыйн күүселдези бо агитколлективтиң ажылдап турар черинде эки. Тайылбыр-массалыг ажылдарны ыраккы малчыннарга, фермаларга, бригадаларга доктаамал чорудуп турар агитаторларга Өлзей-оол Сат, Опал-оол, Биче-оол Донгак, Ким Монгуш, Монгуш Дапкай, Сандый, Валентина Самбуу олар хамааржыр. Колхозтуң девискээринде хамаарышкан соңгулда участоктары соңгукчуларның ат-дансызын хынап дооскан.

Ленин аттыг колхозтуң ажылчылары ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш, хөй кыргылдазын организастыг чорудар база күрүнеге дужаар кодээ ажыл-агый продуктуларының чартык чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш ажылдап турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

УЛУС ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫКЫ ДЭЭШ

А. Н. КОСЫГИННИҢ соңгукчулар-биле ужуражылышкыны

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Америк политиканың идегелдиг чөленгиижи кылдыр АКШ-ка көрүп турганы, Мурнуу Вьетнамның ындыг бөлүктери безин жжелекчилерге удур көдүрлүп үнген.

Агрессияга удур удурланышкыннар Каттышкан Штаттарның боттарында база өзүп, «хирлиг дайынны» соксадыр дугайында негелделер күштелип турар. Вашингтонда чамдык сүмелекчилер америк башкарыкчы бөлүктерни сотка олурткан хирелиг. Олар дайынны каяа, канчаар эгелээрин сүмелерин ажылдап кылганнар, ынчалза-даа оортан канчап уштунуп алыр талазы-биле чүнү-даа сүмелевээннер. Ынчаарга харын ол айтырыг АКШ-тың элээн угаазылалдыг бодап турар ажылдакчыларының угаанын хилинчектеп турар.

АКШ-тың Вьетнамда үүлгедиглери, вьетнам девискээрин бомбалап турары агрессорларның кезээмче чогуп чугаалап турар-дыр кылдыр санаар болза база шын эвес болур ийик. Амгы үениң байдалында, кажан социализмниң болгаш тайбыңның күчүлүг күштери бар болуп турда, империализм, улуг эвес чуртка безин удур чепсектиг интервенцияны кылгаш, оон улузунун маадырлыг демиселин чүгле базып шыдавайн турар эвес, харын бодун улам шаарлап, политиктиг болгаш моральдыг аштырышкынга таваржып турар, барып-барып чайлаш-даа чокка бүүрап дүжер дээрзиниң дугайын Вьетнамда байдал херечилеп турар. Вьетнамның кол кичээндирии — шак-ла ында.

Вьетнам улус даштыкы интервенцияга удур бодунуң турушттуг удурланышкыны-биле империализмге удур демиселдиң ниити хереэнге канчаар-даа аажок улуг үлүг-хуузу кирип турар. Оон чорудуушкуннары хосталганың болгаш депшилгениң хереэнге, тайбыңның хереэнге бердинген бүгү кижилерни хөй-азы кирериниң кол дөзү болуп, ында бараан болуп турар.

Совет Эвилели вьетнам улуска дузаламчыны Вьетнам Демократтыг Республиканың чазаанын кайы хире эргежок чугула деп санааның ёзугаар, ол хире хемчээлге, ол хевирге көргүзүп турар.

Амгы байдалда бүгү мурнакчы күштерниң болгаш бирги ээлчегде аккы-дүнмаа коммунистиг партияларның база социализм чурттарының сырый каттыжышкыны онза улуг ужур-дузалыг болуп турар. Социалистиг чурттарның эрге-ажыктары ханызы-биле ниити домей болуп турар. Чамдык айтырыглар талазы-биле бодалдарга каржышкыннар болу бээр-даа болза, ол чорук чаңгыс эптиң принципиалдыг үндезиннерин дедир тырттып шыдавас. Ону коммунистиг шимчээшкинниң бүгү байлак дуржулгазы бадыткап турар.

СЭКП-ге хамаарыштыр чүл диизе, делегейниң бүгү коммунистериниң лайынчы сырый каттыжышкыны дээш ол чайгылыш чок болгаш хажык чок туржуп турар. Бис Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле өске компартияларның аразында тургустунуп берген чөрүлдээни ажып эртип болбас чүүл кылдыр санавайн турар бис. Харын-даа бис, кажан Кыдаттың коммунистери марксизм-ленинизмниң принципиалдыг үндезиннеринге даянгаш, боттарының хураалени делегейниң бүгү чурттарының коммунистери-биле сырый каттыштырар ындыг үе чедип келир дээрзинге бүзүреп турар бис.

Боттарының национал хамаарыжпас чорук дээш туржуп турар улустар-биле, демократтыг болгаш тайбыңга ынакшылдыг бүгү чурттар-биле калбак кады ажылдажылганы хөгжүдеринге бүгү-ле чүвени кылып турар бис. Совет чазак төлээлериниң чокта чаа Каттышкан Араб Республиканга чорааны Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының бо угланыышкынынга база дүгжүп турар.

КАР-га чорүп турган үевисе, совет улуска чүректиң ханызындан байырны болгаш чедиишкиннерни күзээнин егиист улус дамчыдарын бистен үргүлчү дилеп турган. Египетчилерниң Совет Эвилели-биле найыралды кайы хире бедик үнелеп турарын, ону бузулбас деп санап турарын чугаалаарын бистен дилеп турду. Бо таварылганы ажыглап алгаш, египетчилерниң ынаг байыр чедирген бо сөстерин бүгү совет кижилерге дамчыдып тур мен.

Делегей байдалының амгы нарын үезинде Каттышкан Араб Республика болза Чоокку Чөөн чүктүң болгаш Африканың бүгү делгем девискээринге национал-хосталганың болгаш депшилгелиг хөгжүлдениң чугула чөленгиижи баазазы болуп турар. Ынчангаш КАР-ның деткиири дээрге-ле, бодунун хосталгазы болгаш хамаарышпас чорук дээш ол девискээрде демисежип турар өске-даа хөй улустарны деткээни ол болур.

Бис КАР-биле найыралдыг харылзааларывыска, оон тайбың, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселинге оон таарымчалыг рольду ойнап турар каяа-даа каттышпазының даштыкы политиказын, оон араб делегейге ролюн барымдаалап турар бис. КАР болза араб делегейге депшилгениң хереэн, антиимпериалистиг фронтуну каттыштырарының хереэн деткип турар болгай. Бистер, бүгү мурнакчы араб күрүнелерниң, Чоокку Чөөн чүкте бүгү депшилгелиг күштерниң чаңгыс эвиниң талалакчылары болуп турар бис.

Каттышкан Араб Республика-биле кады ажылдажылганы быжыглаары — колониалдыг дарлалды ап октаараш, чаа байдалда империализмге болгаш реакцияга удур демиселди уламчылап турар аныяк национал күрүнелерниң улуг болуүнге хамаарыштыр СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың чорудуп турар хажык чок болгаш өскерлиш чок даштыкы политиказының шугумунга дүгжүп турар. Ол чурттарның улустары Совет Эвилели болза демиселге оларның идегелдиг өнүүү болгаш идегелдиг эжи деп чүвеге бүзүреп болурлар. Тайбың дээш, өске чурттарның иштики херектеринге холгаарлаашкынга удур бистиң болгаш оларның эрге-ажыктары бир домей. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустары-биле найыралды быжыглап тургаш, бис ниити антиимпериалистиг фронтуну, тайбың болгаш демократияны камгалаары-биле туржуп турар күштерниң фронтузун быжыглап турар бис. Бистиң күрүневис бүгү кижи төрелгетениниң авангардынга тургаш, улуг болгаш алдарлыг орукту эрткен деп, А. Н. Косыгин чугаалаан. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлери бистиң чуртувустуң хөгжүлдезин депшилгениң болгаш чечектелиишкинниң оруунче угландырып турар. Бистиң маадырлыг совет улузувус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле боттарының мурнунда турар төөгүлүг сорулгаларын алдарлыы-биле күүседип, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң күчүзүн улам ыңай быжыглаар дээрзинге чигзиниг турбас.

Бодунуң чугаазын доозуп тургаш, А. Н. Косыгин анаа көргүскен бедик идегел дээш өөрүп четтиргенин база катап илереткен.

Ажылдың төвү

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда чоокшулап олурар. Бо хүннерде чүс-чүс агитаторлар ажылчы чоннарның ортузунга политиктиг агитацияны база партияның болгаш чазактың политиказын тайылбырлаар ажылды чорудуп, оларны эрес-маадырлыг күш-ажылче сорук кирип турар.

Партияның XXIII съездизиниң материалдарын болгаш СЭКП ТК-ның бүгү соңгукчуларга Кыйгырыын ажылчы чоннарга калбаабиле таныштырарда, агитатор кижиге бедик мергежил, уран сөстер херек. Агитатор солун, сеткүүлдерни, политиктиг болгаш уран-чечен литератураларны хүн бүрү номчуп, күженнишкинниг ажылдаар ужурлуг. Ынчангаш эки дериттинген, энге-сескелиг библиотека агитаторнуң чарылбас, хүн бүрү харылзажып турар өңнүү болур. Агитаторларның болгаш пропагандистерниң ол күженишкинниг ажылынга Бай-Тайганың район библиотеказы улуг дузаны чедирип турары өөрүнчүг. Библиотеканың иштинге кире бээрге, кезээде арыг-силиг. Мында кирип келген кижи «Агитатор болгаш пропагандист» деп делгиирни дораан-на эскерип каар. Агитация болгаш пропаганда ажылынга хамаарышкан чаа-чаа чүүлдерни, брошюраларны болгаш номнарны ой-ойде солуп салып турар. В. И. Ленинниң агитация болгаш пропаганда ажылынга хамаарыштыр бижээн ажылдары, СЭКП ТК-ның XXIII съездизиниң материалдары болгаш өске-даа онза чугула документилер мында делгеттинген.

Амгы үеде улуг кампания — соңгулдага белеткелдер чорup турар. Борта холбаштыр библиотекада «Соңгулдага уткуштур» деп делгелгени тургускан. Мында ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда дугайында Дүрүмну, соңгулдага уткуштур агитпунктуларны дерип кылып алырының арга-сүмелерин айыткан брошюраларны, соңгулдага хамаарышкан өске-даа документилерни, депутаттарга кандидаттарның чуруктарлыг допчу намдарын делгээн. Библиотекага келген агитатор бодунга херектиг чүүлдерни белени-биле тып ап болур. Оон-биле кады библиотекарьлар комсомолчу кыстар Салчак Ачыймаа биле Салчак Караш номчукчуларны ээлдек-эвилең хүлээп ап, оларның херегээн номнарын маңнатпайн тып бээрлер. Ол ышкаш агитаторларга болгаш пропагандистерге үе-үениң айыыбиле эргежок чугула документилерни, брошюраларны олар ап номчуурун сүмелеп турар. Библиотека үргүлээр хүнүнге уткуштур «Аас-кежиктиг урүглар» деп делгиирни чоокта чаа кылып алган болгаш «Чаа номнар» деп делгиир база-ла доктаамал туруп турар. Чүүлдүң түңнелинде библиотекарьлар комсомолчу кыстар Ачыймаа биле Караштың библиотеказын районда агитацияның болгаш пропаганданың база бир төвү болдурганын демдеглээри чугула.

Б. БАРБА.

Агитпунктувуста

Ам үеде республиканың колхоз, совхозтарында болгаш хоорай суурларында агитпунктуларда июнь 12-де болур ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга уткуштур белеткелдер хайнып, соңгукчуларның дансызын четчелеп хынап, кандидаттар дээш агитация калбарып турар.

Бо хайнылышкынныг ажыл Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң Чодураа суурунда багай эвес чорup турар. Зоя Саттың эргелекчилээн агитпунктузунда 40 ажыг агитаторлар суурнуң бүгү соңгукчуларының дансызын тодарадып өнчалааш, участок комиссиязынга дужааган. Агитаторлардан башкы Фаина Тюлюш, Салчак-оол, Светлана Биче-оол олар идепкейлиг ажылдап, соңгукчуларынга доктаамал барып, беседаларны кылып берип турар. Агитпунктуда 30 кижиниң дансызын дежурныйлаары-биле кылган, график ёзугаар агитаторлар хүндүс 6 шактан дүнекиниң 12 шакка чедир дежурныйлап турар.

РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Ак-кыс Ашак-ооловна Оюнну ССРЭ-ниң Дээди Совединге бистиң округтан депутаттың кандидадынга депшидип үндүрген болгай. Коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвестерниң блогунуң кандидады дээш суурнуң чурттакчыларының бүрүн бадылаан турарын соңгулда хүнүнде хандырары агитпунктунуң ажылындан улуу-биле хамааржыр.

С. НАМЧАН.

АГИТАТОРЛАР—СОҢГУКЧУЛАРГА

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң төвүнде агитпункт көрүштүг кылдыр дерип шиметтинген. Бо агитпунктуда колхозта болгаш ортумак школада парторганизацияларның агитаторлары хаара туттунган.

Соңгулда кампаниязының үезинде агитас-массалыг ажылдар чорудары-биле база СЭКП-ниң XXIII съездизиниң материалдарын пропагандалаары-биле шыырак билиглиг агитаторларны агитпунктуга быжыглаан. «Билиг» ниитилелиниң мында организациязының лекторлары ол чугула ажылдарга киришпишаан, агитпунктунуң ажылынга боттуг дузаны чедирип турар. Агитаторлар болгаш лекторлар соңгукчулар ортузунга съезд материалдарының, совет соңгулда системазының дугайында болгаш өске-даа темаларга беседаларны, лекцияларны хөй удаа кылганнар.

Агитаторларның ажылын парторганизациялар хүн бүрү удуртуп, оларның ажылының дугайында информацияларын ой-ойде дыңнап турар. Шуй ортумак школада партия эге организациязы (секретары эш Майны) агитаторлар-биле ажылды улам күштелдирип, организастыг хемчеглерни ап келген. Моон түңнелинде ол организацияның агитаторларынга быжыглаан участокта 28 агитатор үргүлчү ажылдап турар. Олар соңгукчуларга солун беседаларны кылып берип, оларны ажылынче, хөй-ниитиниң хемчеглеринче мобилизастап турар.

Агитатор башкыларның хөй нуруузу быжыглаткан бажыңнарында агитаторнуң кыдыраажын тургускан. Оюу Саая, Чайзак, Сесинмаа, Чозар, Дамба болгаш Монгуш олар боттарының беседаларын ажыл-херек-биле сырый холбаалыг кылып, участогунда кижилерниң колхоз бүдүрүлгезинге, суур чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржирин чедип ап турарын демдеглээри чугула.

Бистиң агитпунктувус чон ортузунга агитас-массалыг ажылды чорударда, культура-чырыдыышкын албан черлери, лекторлар организациязы дээш өске-даа черлер-биле сырый холбаалыг ажылдап турар. Бир эвес мурнунда «Билиг» ниитилелиниң бисте кежигүннери эвээш лекция номчуп турган болза, ам агитпункт-биле деннежип алгаш, лектор бүрүзү лекция пропагандазынга киржип турар апарган. Колхозта клуб бодунуң ажылын соңгулдага белеткелдерже угландырган. Чонга кино көргүзери үзүктел чок апарган. Клуб чанынга тургустунган агиткультбригада хову турлагларынга, малчыннарга лекция, беседалыг, концерт, кинолуг аалдап барбышаан, кижилерге эмнелге дузазын чедирип, бажының дүгүн таарып берип тургулаан.

Колхозта партия организациязы агитпунктунуң ажылын тодаргай удуртуп, боттуг дузаны чедирип турарын демдеглээри чугула.

О. ЧЕДЕР-ООЛ,
агитпункт эргелекчизи.

ДЫШТАНЫР ХҮННҮ ЧӨП АЖЫГЛААР

Аныяк хоорай Ак-Довурактың партия, совет болгаш хөй-нити организациялары ажылчы чоннуң культурлуг дыштанылгазын организастаарын элээн экижиткен. Ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының барык-ла 60 ажыг хуузун аныяктар ээлеп турар.

Оларның кышкы, чайгы үеде культурлуг дыштанылга эрттирер кол чери хоорайның Культура бажыңы болуп турар. Мында киноустановка доктаамал ажылдап, ырның, танцының, шиниң болгаш хылдыг хөгжүмнуң бөлгүмнерин организастап тургускан. Оон составында 60 ажыг аныяктар хаара туттунган. Оон аңгыда ажылчыннарның ниити чуртталга бажыңнарында ийи кызыл булуңнарны көрүштүг кылдыр дерип кылган. Мында радиоприёмник, холшыдыраа, таалы, хылдыг хөгжүмнер, чаа номнар болгаш солуннарны, журналдарны салгылаан. Орта аныяктар кестүг шактарында дыштанылгазын эрттирип, ойнап-хөглеп турарлар.

Эрткен чылдарга бодаарга, хоорайда спорт болгаш күш-культура ажылын организастыг болгаш массалыг чорудуп турар. Амгы үеде бут бөмбүүнүн 5, хол бөмбүүнүн 5 командалары доктаамал ажылдап, суббота болгаш дыштаныр хүннерде маргылдааларны чорудуп турар.

Даг-дүгү арыглаар фабриканың ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары ээлчеглер аайы-биле дыштаныр хүннерни арыг агаарлыг, сериин Аянгаты, Ак, Алашка барып эрттирери чыл бүрү чаңчыл болу берген. Комбинат тудуунуң ийиги ээлчээ эгелээни-биле холбаштыр ажылчыннарның болгаш Ак-Довурак хоорайның чурттакчы чонунуң саны дыка ковудаар.

Комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуу доозулган соонда, 45 муң чурттакчылыг, социалистиг хевирниң сайзыраңгай хоорайы Ак-Довуракка тургустунар. Чаа Ак-Довурак хоорайда амгы үеде Культура ордузунуң тудуун кылып турар.

Ажылчы чоннуң культурлуг дыштанылгазынга хоорай чаагайжыдылгазы улуг ужур-дузалыг. Ындыг турбуже бо айтырыгны Ак-Довурактың хоорай Совединиң күүскому шуудеп шиитпирлеп турар. Хоорайның ортузунда салта эрткен чылын тараан ыяштарның хөй кезии суггарып ажаавааныңдан кургап калган. Будунчуларда бо чазын ыяш олуртулгазы шоолуг чоруттунмаан. Спортка болгаш күш-культурага аныяктарның сонуургалы улгаткан. Ындыг болганда, хөй-ниитиниң күжү-биле бодуун-даа бол стадион кылыры эргежок чугула негеттинип турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинат болгаш «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели эрткен чылын Аянгатыга пионер лагери ажыткаш, Ак-Довурактың сес чыл болгаш ортумак школазының өөреникчилериниң дыштанылгазын орта ийи ээлчеге эрттирген. Лагерьге кылган тудуглар ам үрелип самдараан.

Бо чылын лагерьниң септелгезин чогум кым кылырының дугайында чугаалажышкыннар Ак-Довурак хоорайның партия, совет болгаш ажыл-агый организацияларының удуртукчуларының аразында ковудаан. Ынчанмыжежок лагерьның чогум кажан ажыдары, каш акша чарыгдалын үндүрери, урүгларны чайгы үеде кала дыштандырары бо хүннерге чедир билдинмес.

«Тыва даг-дүгү» комбинат, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели, № 834 орук-тудуг эргелели, Кызыл-Мажалык АТА дээш оон-даа өске күчүлүг, бүгү-ле машина-техника-биле чепсегленттинген организациялар кулумчуларга садка ыяш олургулазы, бодуун стадион тудуу болгаш пионер лагериниң септелгезин дээн ышкаш бо айтырыгларны чедиичежок шиитпирлеп турар. Бодаарга Ак-Довурактың хоорай Совединиң күүскому (дарганы эш Мөнге-Байыр) ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негелдени күштелдирер чогуур. Чайгы үеде хоорай кыдыы үнүп, коллективтиг дыштанылга эрттирер чорук мында организас талазы-биле ындыгда эки эвес тургустунганын демдеглээр херек.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың талазы-биле хоорай кыдыынче үнүүшкүннерни коллдуунда-ла хуузунда автомашиналарлыг азы мотоциклдерлиг кижилер кылып турарындан аңгыда, чогум удуртукчулар боттары баштап алгаш, коллективи-биле үнүүшкүн кылбайн, культура-массалыг оюннар организаставайн турар.

Дыштаныр хүннерни чөп ажыглаары дээрге, чүгле ийи-чаңгыс кижилер балыктап, аңнаарында эвес, а коллектив-коллективи-биле чорup, спорт болгаш күш-культура дээш өске-даа массалыг оюннарны организастаары ол болур ужурлуг. Ону эрттирериниң планын профэвилел болгаш комсомол организациялары баш бурунгаар албан черлериниң азы бүдүрүлгениң удуртукчулары биле дугуржуп тургаш, ажылдап кылыр ужурлуг.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корреспондентизи.

НОМЧУКЧУНУҢ ФОТОЗУ

Бодунга бышыглаан техниканы карак огу дег камгалап, оон септелгезин ой-шаанда чорудуп турар ак сеткилдиг чолаачыларның бирээзинге Чадаана АТА-зының чолаачызы Томаадыр Шырапович Монгуш хамааржыр. Ол Чадаана хоорайның иштинде пассажирлер дажыглап турар. Башкарып турар автобузун камныг эдилеп, ай, кварталдың бүдүрүлге планын доктаамал ажыр күүседип, коллективтиң хүндүткелин чаалап алган. Эш Монгуш депутат хүлээлгезин база эки күүседип, соңгукчуларның чагыгларының талазы-биле саналдарны хуралдарга, хоорай Совединиң сессияларынга шиитпирлиг-биле тургузуп турар.

Оон чаңгыс автобуста ээлчежип ажылдап турар эш Анатолий Филиппов база-ла мурнакчы чолаачыларның санынга кирип турар. Бүдүрүлге планын доктаамал ажыр күүседип турарындан аңгыда чолаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның ажылынга идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: Чадаана АТА-ның мурнакчы чолаачылары Т. Монгуш болгаш А. Филиппов.

Сөзү болгаш фотозу Ч. Сендажының.

МАРП-ның XV съездизинде

УЛАН-БАТОР. (СЭТА-ның тускай корреспондентизи). Июнь 8-те Моолдуң Араттың революстуг партиязының XV съездизиниң эртенги хуралынга СЭКП-ниң төлээлериниң баштыңы, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Шелепинниң чугаазын делегаттар болгаш аалчылар чылыы-биле уткаан.

Силерниң съездиңер Моолдуң национал улуг байырлалының бүдүүзүнде эртип турар-дыр — Моол улусчу революцияның тиилээн хүнүнден бээр 45 чыл оюн бо чылдың июль 11-де болур деп, А. Н. Шелепин чугаалаан. Бо байырлалдыг хүнну силер-биле кады совет улус база демдеглеп эртирер. Бажың илеткелди болгаш делегаттарның саналдарын дыңнап олурарга, моол улустуң бодунуң аддарлыг партиязының удуртулгазы-биле чедип алган улуг үүле-иштериниң делгеренгей шинчизи бистиң мурнувуска база катап көстүп эрткен ышкаш кылдыр сагындырып келир-дир.

Силерниң төөгүлүг улуг тиилелгенер хамыктың мурнунда МАРП болгаш аңаа удурткан моол улус марксизм-ленинизмниң өлүм чок өөредиин бодунуң орук айтыкчы сылдызы кылдыр билип, оон түңнелдеринге даянмышаан, улусчу Моолдуң хөгжүлдезиниң келир үеде оруктарының дугайында айтырыгны эртем ёзузу-биле шиитпирлээниниң ачызында болдунар аргалыг болган.

Хөгжүлдениң капиталистиг эвес оруунуң болдунар аргазын ленинчи эртем ёзу-биле өттүр көрүүшкүн ёзугаар амыдыралга боттандырарын силерниң партияңар чедип алган.

МАР-ның коммунистерниң болгаш ажылчы чоннарының социализм дээш демиселиниң төөгүзүнүң дугайын чугаалап тургаш, А. Н Шелепинниң демдеглээни болза, Совет Эвилелиниң коммунистери-биле болгаш ажылчы чоннары-биле бузулбас эвилелге ол болуп турган.

Бистиң ийи чурттарывыстың улустарының бузулбас найыралының идеязы эш Л. И. Брежнев баштаан совет партия-чазак төлээлериниң бо чылдың январьда Моолга чоруп турган үезинде ат салганы найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында Керээде чайыннандыр илереттинген деп, А. Н. Шелепин чугаалаан. Бо Керээ болза совет-моол харылзааларга чаа чугула үе болуп демдеглеттинер болгаш бистиң чурттарывыстың улустарын холбаштырып турар акы-хуңма харылзааларны улам улуу-биле быжыглаар.

Ол найыралды бедик-биле үнелеп, ону бистиң партияларывыстың өндүр чаагай чаалап алышкыннарының бирээзи кылдыр санап, ону моон соңгаар-даа быжыглап, хайыралап, Совет Эвилелиниң болгаш Моолдуң улустарының аас-кежиин болгаш чаагай чоруу дээш хөгжүдер бис.

Делегейниң социалистиг системазының өске-даа партиялары болгаш чурттары-биле моол улустуң сырый эвилелин болгаш найыралын улам ындай быжыглаарынга улустарның найыралының ленинчи идеязы кайы хире байлак хөгжүлдени алганын бистиң партиявыс болгаш улузувус моон-биле кады өөрүшкү болгаш күзел ханышкын-биле көрүп турар деп, А. Н. Шелепин чугаалаан.

Силерниң партияңарның XV съездизи ленинчи орук-биле Моол Арат Республиканың улам ындайгы хөгжүлдезиниң сорук кииржикчи чаа перспективаларын ажыдып турар деп, А. Н. Шелепин оон ындай чугаалаан. Силерниң съездиңерниң чугаалажып көөрү МАРП-ның Программазы болгаш дөртку беш чыл планының Директивалары — ол дээрге силерниң партияңарның марксичи-ленинчи чугула документилери-дир. Моолдуң экономиказын болгаш культуразын улам ындай көдүрериниң, моол улустуң материалдыг чаагай чоруун бедидериниң боттуг оруктары оларда айыттынган.

Боттарының тургузукчу ажылынга мурнукузу ышкаш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш совет улустуң талазындан бүгү талалыг деткимчеге бүрүнү-биле идегеп болурун А. Н. Шелепин СЭКП ТК-ның мурнундан МАРП-ның XV съездизиниң делегаттарынга бүзүреткен. Акы-хуңма социалистиг чурттарның улустары-биле сырый чаңгыс эптиг чорааш, моол улус чаа-чаа кайгамчык тиилелгелерни чедип алыр дээрзинге чигзиниг чок деп, А. Н. Шелепин чугаалаан.

Бистиң үениң эң-не чугула негелдези — ол дээрге, империализмге удур демиселге бүгү революстуг күштерниң, бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаары-дыр. Революсчуларның чаңгыс эвиниң бичии-даа кошкаашкынының бистиң ниити дайзынывыс—империализм ажыглаарын кезээде оралдажып турар болгай.

СЭКП биле МАРП даштыкы политиканың болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң хөгжүлдезиниң айтырыгларынга чаңгыс дай туруштарны ээлеп турар. Марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң принциптеринге коммунистиг фронтунуң сырый каттыжыышкыны дээш, ниити дайзынга удур демиселге хөделиишкиннерниң чаңгыс эви дээш туржуп келген болгаш туржуп-даа турар бис.

Совет болгаш моол коммунистер, совет болгаш моол улустар бистиң ниити улуг революсчу херээвис — социализмни болгаш коммунизмни тургузарының хереэ дээш, бүгү кижи төрелгетенниң келир эки үези дээш демиселге моон соңгаар-даа хол-хоюндан туттуржуп алгаш чоруур дээрзинге бүзүрээр бис.

Чугаазының түңнелинде А. Н. Шелепин МАРП-ның XV съездизинге СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазын номчаан.

СЭКП Төп Комитединиң мурнундан А. Н. Шелепин тураскаалдың белээн — космоску шиңгээдип алырынга совет улустуң шылгараңгай тиилелгелерин демдеглээри-биле Москвада тургускан тураскаалдың майык хевирин съездиге дамчыдып берген.

БҮГҮ ТАЛА-БИЛЕ КИЖИЗИДЕР БОЛГАШ УДУРТУР

ВЛКСМ-ниң XV съездизиниң ажылының түңнелдерин болгаш областың комсомол организациязының сорулгаларын комсомол обкомунуң II пленумунга делгеренгейи-биле чугаалажып керген.

Аныяктарны коммунистиг ёзуга кижизидери дээрге, оолдар, кыстарга күш-ажылды медерелдиг, ак сеткилдиг көөрүн чаңчыктырып, бодунуң профессиязы дээш чоргаарал кижизидер, мергежилди бедидеринче доктаамал чүткүлдү хөгжүдер, бодунуң коллективиниң ажыл-хереэ дээш харысалгазын бодаар чорукка чаңчыктырар, бистиң аныяктарывыс улустуң амыдыралы-биле боттарының амыдыралының шуут харылзаалыын, бодунуң болгаш ниитилелдиң эрге-ажыктарының чаңгыс дайын тода медереп билген турар кылдыр, кижизидилгениң шак ынчаар чорудар дээш ол деп бистиң партиявыс комсомолга чагып келген. Ынчангаш ленинчи комсомолдуң хуралдааның арыы дээш сагыш салыры, ВЛКСМ кежигүнү бүрүзү комсомолдуң бедик адын төлептиг болгаш ак сеткилдиг шыңзыдып, аныяктарга идея талазы-биле быжыг туруштуг, күш-ажылга чогаадыкчы, кызымаккай хамаарылгалыг үлегер-чижээн ол көргүзерин дээш сагыш салыры—бүгү комсомол организацияларының амыдыралының хоойлузу болур ужурлуг.

Бо талазы-биле областың комсомол организациязы чамдык ажылдарны кылып чорутканын илеткелчи—ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары эш Ширшин болгаш саналчылар тодаргай айытканнар. ВЛКСМ Уставынга кирген немелделерни чугум-на комсомолдуң хуралдаанынга демир дег корум-чурумну быжыглаарынче, ВЛКСМ-ге аныяк оолдар, кыстарны белеткеп, оларны хүлээп алыры дээш комсомол организацияларының харысалгазын бедидеринче, организацияның организас талазы-биле быжыглап, оон ролюн күштелдирериниче угландырганының ужуру-даа ында деп, олар демдеглээннер.

Аныяктарның аразында арагалаар, кем-херек үүлгедир чорукларның чамдык фактылары бар. Чүгле бо чылдың бирги кварталында Кызылдан элээн хой комсомолчуну шагдаа органнары тудкан болгаш оларны амга чедир хамааржыр комсомол организацияларының хуралдарынга көрбээн. Ол ышкаш арагалаар, хулиганнаар, ажыл шагы үзер, оорлаар чоруктар Барыын-Хемчик районда ам-даа үргүлчүлевишаан. ВЛКСМ-ниң Улуг-Хем райкому кадрларны шилип алыр, оларны дешшидер ажылды хынамча чок чорудуп, комсомолга төлеп чок, таварылга болган кижилерни соңгуп ап турарын ВЛКСМ райкомунуң бюро кежигүнү, ВЛКСМ обкомунуң кежигүнү Кыргыс Айыр-Санаа көргүскен. Арагалап, алган кадайын дорамчылап, хапсоп турганы дээш комсомол обкомунуң кежигүнүнден ол үндүрткен. ВЛКСМ кежигүннериниң бедик адын бужартадып чоруур кижилерден хосталырын комсомолдуң XV съездизиниң резолюциязында айытканын шыңгыы сагып, комсомол эге организацияларының болгаш бөлүктериниң кижизидикчи ажылын экижидерин холга алыры—хүннүң эң чугула айтырыгларының бирээзи-дир. Чүге дизе комсомол—бистиң аныяктарывыстың эң калбак массалары ленинизмни өөренип эгелээр, бистиң ниитилелдиң медерелдиг хамаатылары болур, коммунизм тургузуушкунунга идепкейлиг киржип эгелээриниң школазы-дыр. Ынчангаш аныяктарның массазынга политиктиг ажыл болза, аңаа комсомол ажылдакчыларының болгаш активчилериниң боттарының киржилгези чокка болдунмас. Олар боттарының билиглеринге даянып алгаш, маргыжарының, агитастаарының, бүзүредириниң уран аргазын шиңгээдип ап турары, лекторнуң, ораторнуң, массага политиктиг организакчының мергежилин болунга хөгжүдери кончуг чугула.

Аныяк салгалдың хөй-ниити политиктиг идепкейлиин бүгү хемчеглер-биле бедидер, коммунистиг тургузуушкунга, экономиканың, эртемниң болгаш культураның хөгжүлдезинге оон практиктиг киржилгезин күштелдирерин Лепешкин (Ак-Довурак), С. Седен-оол (Таңды), С. Баян (Бии-Хем), Т. Данзын-оол (Каа-Хем) олар боттарының саналдарынга онзалап айытканнар. Аныяк специалистер-биле ажыл кошкак тургустунган. Бичии уруглар-биле ажылдарда амдаа улуг четпестер бар. Хөй-ниити профессияның, комсомол болгаш пионер ажылдакчыларының курстарын доктаамал тургузар үе келген, ажылдың чүгле хевирлеринче эвес, а оон ээзиниг болгаш кижизидикчи утказынарынче кол кичээнгейни салырын, чер-черниң экономиказының аайы-биле ажылдың утланышкынын шын чорударын М. Хомушку (культура министри), Ш. Сереэдар (Тес-Хем), Тас-оол («Сүт-Хөл» совхоз), Н. Очур (Кызылдың башкы институду) сугдар боттарының саналдарынга чугаалаганнар.

Комсомол организациялары күш-культура шимчээшкиниң ёзулуг массалыг болдурарын хандырарынга, спортчу мергежилди бедидеринге, спортчуларны боттарының хамааты хүлээлгезин билир, ажыл-ишке ынак кылдыр, патриотизм, коллективизм ёзузунга кижизидеринге харысалгалыг дээрзин ВЛКСМ-ниң XV съездизи онзалап шыйган. Бистиң республикада спорт ажылы, эң ылаңгыя национал спорт калбак нептерелди ап эгелээн. Ынчалза-даа чамдык хевирлери—аът чарыштырары, ча адары чыдып каап турар хевээр. Маңаа комсомол болгаш спорт организациялары дээштиг хемчеглерни албайн, демниг күженишкиннерни кылбайн турарын эш Н. Хасанов (респортсовет) шын шүгүмчүлээн. Ол ышкаш аныяктарның ортузунда камгалал массалыг ажылдар база кошкак тургустунган.

Комсомолдуң бүгү-ле ажыл-чорудулгазының чедиишкиннери, оон организас талазы-биле быжыгыышкыны—чер-черде комсомол эге организацияларының болгаш бөлүктериниң ажылын канчаар тургузуп, канчаар удуртуп турарындан кол хамааржыр. Бо талазы-биле айтырыгны саналчылар кошкак көдүрүп, тодаргай чижектерни барык-ла адавайн барганы хомудаанчыг болган.

Аныяк оолдар, кыстар шынар болгаш камналга дээш демиселге идепкейлиг киришкен турар ужурлуг. Комсомол эге организациялары болгаш бөлүктери кижизидилге ажылын дээштиг чорудуп, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар, чүве үрей кылыр чорукларга, тетчеглээшкинге удур демиселди шыңгыы чорудар херек. Бо ажылга дружинниктер, «комсомолчу прожектористер» улуг рольду ойнаар ужурлуг. Ындыг турбуже, Каа-Хем, Таңды, Улуг-Хем районнарда болгаш Кызыл хоорайда ол ажылдар чогуур негелдезинге чедир тургустунмаан.

Ол ышкаш бисте клубтарга, культура бажыңнарынга, музейге, библиотекаларга, чурттаалга болгаш дыштаныышка черлериниң аайы-биле культура ажылын чорударының хевирлерин сайзыраңгайжыдары, боттывынгыр уран чүүл ажылынга киржиринче аныяктарның калбак массаларын эвилеедээр, талантыларны илередип үндүреринче, чогаадыкчы мергежилдерни, салым-чаяаннарны өскүдеринче, уран чүүл делегейинче оолдар, кыстарны хандырарынга сагыш салыр ажыл ам-даа асап турар.

ВЛКСМ-ниң XV съездизи кодээниң комсомол организацияларының мурнунга улуг сорулгаларны салган. Оон бирээзи—кодээ ажыл-агыйже аныяк оолдар, кыстарны хөйү-биле хаара тудуп, кадарчы болгаш тараажының ажылынга ынак, ону хүндүлээр аныяктарны кижизидери болур. Ындыг турбуже Эрзин, Өвүр районнарда мал ажылында аныяктарның болгаш комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермаларының саны кызырлып турар. Ол дээрге, аныяктар ортузунда организакчы ажылдың кошкап, аныяк малчыннарга таарымчалыг амыдырал-чурттаалга байдалын тургузуп бербейн турарының көскү херечизи-дир.

— Тываның аныяктарының садым-чолу—комсомол организацияларында—деп, СЭКП обкомунуң секретары эш Шойгу чугаалаан.—Оларның ажылы болгаш амыдыралы, өөредилгези болгаш кижизидилгези — чүгле комсомолдуң ажылының деңнелинден хамааржыр. Аныяктарның ортузунда арагалаар, хулиганнаар чоруктар ам-даа бар. Ол кижизидилге ажылының четпези-дир. Чугаадан ажыл-херекче кирер ой келген. Клубтар болгаш спорт залдарын аныяктарның культурлуг дыштаныылгазынга болгаш спортчу хандыгыышкынынга ажыглаар ужурлуг. Ынчангаш аныяктарны бүгү тала-биле кижизидер болгаш удуртур херек.

Октябрьның херээниң, улуг Ленинниң херээниң төлептиг уламчылакчызы, коммунизм дээш демиселчилер кылдыр аныяк салгалды кижизидеринден артык эң чугула, эң хүндүлүг сорулга комсомолда чок деп, партия айтып турар. Ынчангаш ону амыдыралга боттандырары—Тываның комсомол организациязының хүндүлүг хүлээлгези болгаш бо талазы-биле тодаргай хемчеглерни пленум хүлээп алган.

О. СУВАКПИТ,
Бистиң тускай корреспондентивис.

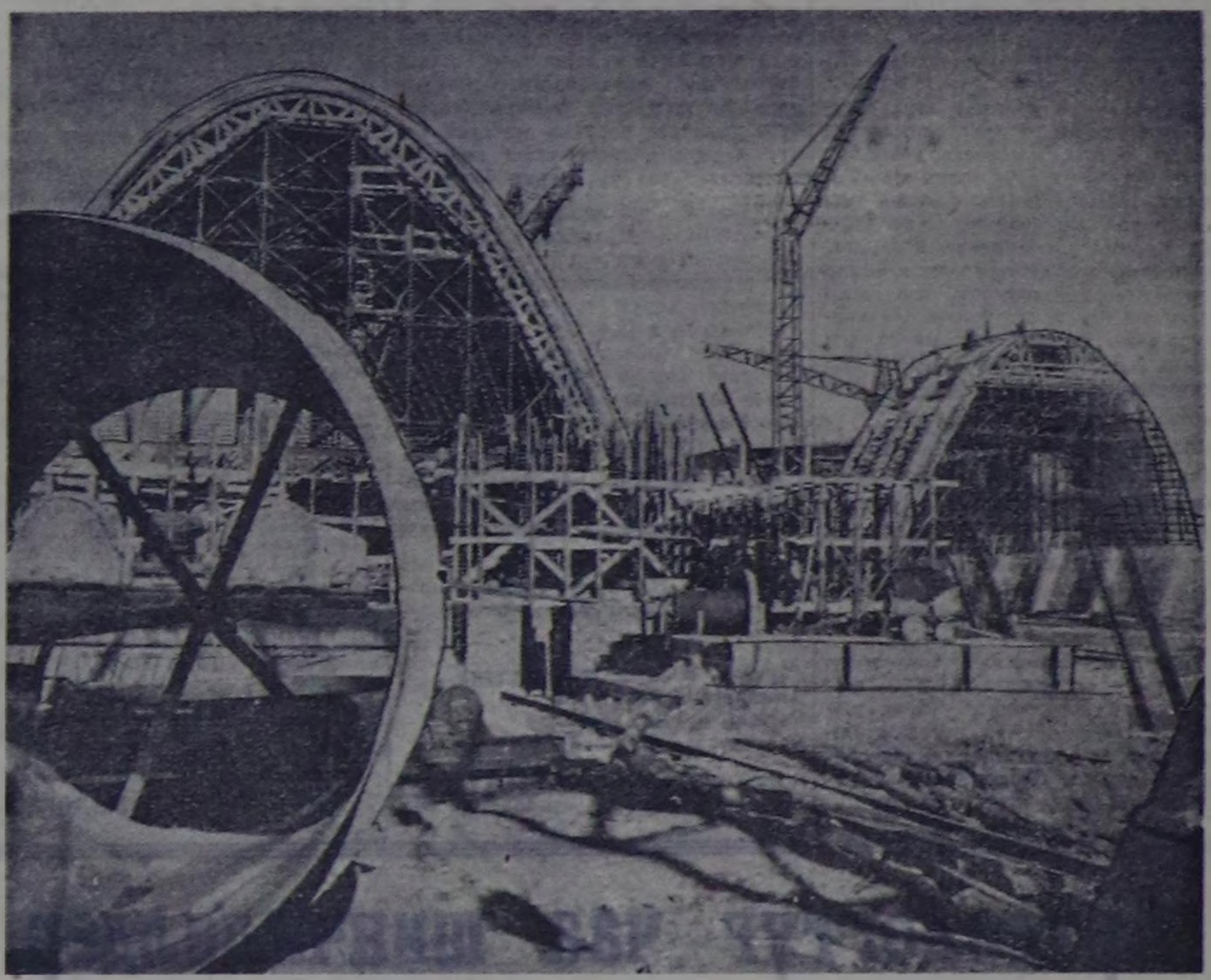

Моол Арат Республика. ССРЭ-ниң болгаш бот-боттарынга экономиктиг дузалажылга чөвүлелиниң өске-даа чурттарының дузаламчызы-биле аңгы Моолдуң индустриалдыг улуг төвү Дарханны тудуп турар. Чылда 1,1 миллион тонна хөмүр даш казып үндүрер күчүлүг карьерниң 50 муң квт күчүлүг электростанцияның тудуун Совет Эвилели хандырып, механизастаттынган улуг элеваторну, чурттаалга суурун тудуп турар.

1961 чылдың күзүнүнде Селенги аймактың ховузунга баштайгы тудугжулар келген, а ам Дархан — чуртта ийи дугаар улуг хоорай болу берген.

ЧУРУКТА: Дарханның тудуг шөлүнде.

Фото В. ХОМЕНКОНУУ.
(СЭТА-ның фотохроникаzы).

БИСТИҢ КОЖАЛАРЫВЫСТА

ЧАА ЧҮҮЛГЕ ОРУКТУ БЭЭР

Дыңгаар эртен Хакасияның «Россия» совхозунуң бирги фермазынга чеде бээрге, Анастасия Ивановна Глазкону билбес кижи чок. Оон херечизи бо-дур: бистиң партиявыстың XXIII съездизиниң мурнуу чарыында хой ажылын сайзырадырынга ачы-хавыязы дээш, аңаа Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

Алтай районга бир-ле дугаар хойларның февраль-март айларда эрте төрүүрүн нептереткеш, Анастасия Глазко чыл-чылы-биле хөй хураганны, хөй дүктү ап турар. Чижээ, эрткен чылын Глазконуң хойжу бригадазы чүс хойга онаавтыр 135 хураганны алган болгаш бир хойдан-на 5 килограмм дүктү кыргып алган. А бо чылгы оон түңнели база эки: чүс хойга онаавтыр 129 хураганны алган болгаш өске ажыл-агыйлар хойларның оолдаашкынынга белеткенип турда, майда Глазконуң хураганнары аажок өзе берген турган.

Мынчангаш хойларның эрте оолдаашкынының дугайында чугааны кылырывыс бо. Хакасияның мурнакчы хойжуларының хойнуң эрте оолдаашкынын ажыглап турарының дуржулгазы ам он чыл чедип турар. Ол улуг ажыктыг болган. Ынчалза-даа бо арганы бүгү ажыл-агыйлар ам-даа шиңгээдип албаан. Чүге? Бо айтырыгга «Россия» совхозтуң директору эш И. Медкескийниң харыылап бээрин дилээн бис. Ол мынча дээн:

— Хойларны эрте оолдадыр дугайын он чыл бурунгаар дыңнаан мен. Ынчаарда Ставрополь крайның хойжулары хойларны эрте оолдадырының дугайында төп солуннарга бижээннер. Бо дуржулганы мээң ажылдап турганым хой ажылының совхозунга сонуургай берген. Эки белеткенип алгаш, хойларны февраль-мартта төрүүр кылдыр таарыштырып алган бис. Дуржулга эки түңнелди берген. Чүл дээрге, хураганнар шырак болгаш шенелде кылдыр оларның дүгүн кыргыырывыска, бир килограмм ийи чүс грамм дүктү берген. Мынчангаш, дуржулга Сибирьниң дошкун кыжында хойларны эрте оолдадырының ажыктыын бадыткап каан.

Хойларның эрте оолдаарын чедип алырга, оон ажыы бар бе? Хакасияның чамдык ажыл-агыйлары ону ынчаар кылырындан чүге дадагалзап турарыл?

Хойларны февраль-мартта оолдаар кылдыр таарыштырарга, оларның боозадылгазы октябрь айга—эң-не эптиг өйге таваржыр. Ужуру чүл дизе, ол өйде хойлар эң семис болур, оон-биле кады хойларның төлү база улгадып, ийистээри көвүдеп болур.

Ынчаарга хойларны майда оолдаар кылдыр таарыштырарга, оларның боозадылгазы декабрьга, соок үеге онаажыр, ынчаарда хой арган болур болгаш боозадылга узап, ийи ай чеде берип турар. Мынчангаш хойларны февраль-мартта оолдаар кылып алырга ажыктыы улуг болур деп чүве бисте ам билдинип берген.

Хойлар ынчаар эрте төрүүрге, хураганнар кышты эки эрттирер болгаш майда төрээн хураганнарның деңзизи 18—19 килограмм турда, февраль-мартта төрээннерниң — 25 — 26 — 27 килограмм болур. Хойларның эрте төрүүрүн чедип алырының база бир ажыктыг чүвези мындыг: майда малдың чеми төнүп турар болгай, ынчангаш оолдаашкын үезинде хойлар кошкак болур, чүге дээрге, үр кышты эртери чиик эвес болгаш мал чеми база эвээжей берген турар. Оон хараазында хураганнар база кошкак болгулаар.

Хойлар майда, харын-даа июньда оолдаарга, хураганнар кошкак болур. Майда төрээн хураганнар бичии болур болгаш февраль-мартта төрүттүнген хураганнарны кыргып база болур. Мындыг болганда, хойларны эрте оолдадырының ажыы улуг-дур.

Ынчаарга ону боттандырарда, эки белеткелди кылыр херек. Белеткел чокка ону нептередир деп оралдажырга, чедиишкин чок байдалга таваржып болур. Чижээлээрге, Аскиз районнуң Бондаревский совхоз белеткел чокка эрте оолдаашкынга шилчээш, чүс хойга онаавтыр чүгле 40 хураган алган чүүл бар. Эки белеткел чокка, эртем-ажыл-агый талазы-биле саналга чокка, бо талазынга чедиишкин чедип ап шыдаттынмас.

Хойларның февраль-мартта оолдаарын чедип алыр дээр болза, курлавыр кажаалыг болза эки, азы эрте оолдаар дээн хойларга артык кажаалыг болур. Шуут чугаалаарга, хураганнар ажаар чылыг өрээлдерлиг курлавыр кажаа чокка хойларны февраль-мартта оолдаарын чедип алыр деп бодаан-даа хереэ чок. Маңаа чижек кылдыр алырга, демги-ле «Россия» совхозта хойларның чартык кезиин эрте оолдаар кылдыр таарыштырып алган, ындыг болганда, оларда немелде кажаалар-даа бар, мал чеми-даа четчир.

Мынчангаш, хойларның эрте—февраль-мартта оолдаарын чедип алыр дээр болза, мал чеминиң курлавыры хөй болур ужурлуг. Сиген чок болза, концентраттарның курлавыры чок болза, ындыг эрте оолдаашкынче шилчээн херээ-даа чок. Эрте оолдаашкынга шилчиир дээн болза, мал чемин күстен эгелээш камнап алыр херек.

Бо айтырыг-биле холбаштыр мындыг саналганы ап көөрү чугула. Эрте төрээн хураганнарның деңзизи орай төрээнинден 7—8 килограмм аар чүве болганда, оларның ол немелде деңзизи эрте төрээнинин ужурунда мал чеминиң чарыгдалын дуглап турар. Бүгү саналганы алгаш көөрге, хойларны февраль-мартта оолдаар кылдыр таарыштырар чорук мал чеминиң талазы-биле чарыгдалды база шыназыдып турар. Бо дугайында А. Глазконуң бодунуң чугаалаары мындыг:

— Хойларны кыжын оолдадыры—улуг ажыктыг. Ону Хакасияның колхозтарынга болгаш совхозтарынга калбаа-биле ажыглаар болза эки.

Алтайның районнар аразының кодээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги зоотехник Ю. Дреус бо талазы-биле ажылды хөй чылдар иштинде анализтеп келген болгаш ол мынча дээр:

— Хойларның майда-июньда оолдаарының орнунга кыжын болгаш эрте чазын оолдаашкыны ажыктыг дээрзинге бистиң хойжуларывыс бүзүредиглер. Бо дугайында А. Глазконуң үлегери эки чугаалап турар. Ол болза хойларның февраль-мартта оолдаарын ам алды чыл иштинде шенеп келген болгаш ол аразында бирээзиниң-не деңзизи 25,8 килограмм болуп турар 5064 хураганнарны нелериндеен чарып алган. Ниити түңнел чүү болган дээрге, чүс хойга онаавтыр ортумаа-биле 123 хураганны ол алган.

База бир мындыг солун чүүл бар. А. Глазконуң хураганнары бир харлыг болу бергенде, үргүлчү 4,5—5 килограмм дүктү берип турган. Хойларны эрте оолдадырының ажыктыын Означенский совхозтуң улуг хойжузу Н. Рязанцев база билип каан. Эрткен чылын ол чүс хойга онаавтыр 117 хураганны алган, оон-биле кады дүк кыргып алыр талазы-биле хүлээлгезин база ажыр күүсеткен.

Мынчангаш, мурнакчы хойжулар болза хойларны эрте оолдадырын хой ажылын дүргени-биле хөгжүдериниң чугула курлавыры кылдыр көрүп турарлар. А ол болза СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле кодээ ажыл-агыйның бо адырынга улуг ужур-дузалыг болуру чугаажок.

Бо чаа арга ажыл-агый бүрүзүнге нептерээн турзун дээш бүгү хемчеглерни ап турар бис. Ылаңгыя хойлар эрте оолдаанда, хураган бир харлыг турда, 400—500 немелде грамм дүктү бээри—бо дээрге улуг ажык-тыр.

Бо арганы ажыглаар дээр болза, аңаа белеткелди эки кылып алыры оон чедиишкиннииг болуруп хандырар. Аңаа белеткел чокка шилчип болбас. А чогум кандыг белеткелдер херегин моон үстүнде чугаалаан болгай бис.

Р. КОНЯШКИН,
«Советская Хакасия» солуннуң кодээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи.

Эзир ужар бедиктен

Май айның бир хүнүнде патруль самолёду Кызылдан ужуп үнгеш, Шагаан-Арыг үнүче кылыйтыпкан. Самолётка өрт өжүрер парашютчулар командазы база орган чүве. 1500 метр бедий бергенивисте, иллюминатордан көөрге кайгамчык чараш: Енисейниң эштектери, суурлар, тарылга шөлдери, асфальтылыг оруктэ мурнун былаашкан машиналар... Ону көргеш, кижи Тываның чериниң чаартыышкынын турарынга өөрүүр.

Самолёттуң командири Николай Пежнев Шагаан-Арыгның эрткениниң төпче радио-биле дыңнатты. Ол үеде ужудукчу-хайгаарыкчы Владислав Бушкин горизонт уунда көк ыштың тыйлайып эгелээнин эскерип каан. Карта-биле шүүштүрүп көөрге, Торгалыгның девискээринде өрт кыпканы билдинген. Ол кавыда хаттың күжү дыңзыг болганындан эң дуржуглалыг парашютчулар хаалаан болгаш олар черге мендн дүшкенин самолётче дыңнаткан.

Дамыы берген хемчигештиң кежин чадап турувуста, аъттыг кижи шаап келген. Кажан ол бистиң шүптүвүстү ушкарып кежирген соонда, ам-на таныштывыс: ол болза Жданов аттыг колхозтуң инек фермазының инек кадарчызы Ондар Төкпер-оол болган. Колхозтуң кадарчызы өрт өжүрүкчүзү парашютчуларга чаңгыс удаа эвес дузаны чедирип келгенин кыска чугаа аразында билдивис. Аңаа өөрүн четтиргенивисти илереткеш, өртү өжүрүп кирипкенивисте база бир кижи келген — Шагаан-Арыг лесхозунуң лесниги Роман Железкин-ни дораан-на таныл кагдым. Бо өрт өөн хайгаарап турар участогунга болбаан, ынчалза-даа хоочун лесниктиң сагыжы дедспаан, чүге дизе, өрттүң айыылын ол эки билир.

Өрттү чайыралдыг өжүргенивис соонда Железкинниң көөрүнге аскай берген болду. Айтырарымга: — гранатаа үреничизиниң уржуу-дур ийин — деп кагды. Ол — Ада-чурттуң Улуг дайыны доозулганда төрээн Тывазынга ээп келген болгаш 1947 чылда ыяш ажыл-агыйынга ажылдап кирген. Бо үениң дургузунда ол өрт айыылынга удур тайылбыр ажылын чон ортузунга чорудуп, хөй-ниитичи активчилерин болун долгандыр эвилеңнээн. Хөй удаа мактал, шаңналдарны алган. Кижи бүрүзү-ле өртке удур хемчеглерге Железкин ышкаш кезерлии болур ужурлуг чүве-дир ийин деп, бодап ордум.

И. НОВИК,
эрга-арыг камгалалының талазы-биле Красноярск баазазының инструкторү.

Хандырза чогуур негелделер

Улуг-Хем районунуң Белдир-Кежии суурнуң хоочун чурттакчылары — седен харлыг Тараачы Сыкыраровнч Хаак-оол, чеден ажыг харлыг Ховалыг Чүгенович Домбей-оол, Хаиды Чамбаловна Агбаан суугларның чугаазын ёзугаар алырга, Белдир-Кежии үжен чылдар үезинде үндезилеттанген.

Белдир-Кежии суурнуң төп кудумчузу кылдыр сааттывып турар кудумчулап бадып ора, кайгап-ла берген мен: школа биле тудуш кедээ клубтуң эжиин чоон-чоон шоптуларбиле дүй шаап кааптар. Чамдык соңгалар бустугулап калган. Суурнуң чурттакчыларының чугаазы-биле алырга, кедээ клуб 4—5 чылдар мурнунда-ла штаттыг эргелекчи чугундан шуут хагдынган.

Бо суурга кино 1965 чылдың күзүнден мынчага дээр чаңгыс-даа катап үнмээн. Районнуң культура килдизи (эргелекчизи Г. А. Новикова), кинофикация чери мырыкай кодук адаанда суурну уттупканын кижи шуут кайгай бээр. Суурда бежен ажыг өг-бүрелер ажылдап, чурттап турар. Ындыг-даа болза, маңаа мурнунда турган эмнелге пунктузу база-ла каш чылдар бурунгаар дүшкен. Эмнелге «дузаламчызы» Арыг-Үзүү, Шагаан-Арыг эмнелгелеринден хандыртынып турар. Кедээ садыг бар-ла харын, ындыг-даа болза, хлеб маңаа барык-ла саттынмайн турар. Клуб, кино, эмнелге дугайында чөптүг негелделерден аңгыда, үүрмек эвес негелделер кайы хөй.

Белдир-Кежии «ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырынга хамааржыр суур. Ындыг-даа болза, Арыскан-биле-даа, Арыг-Үзүү-биле-даа харылзаа дыка кошкак. Лекция, беседа байтык, харын оюн-тоглаа, концерт көргүзүглери Белдир-Кежиинге сөөлгү каш чылдарда болбастааның ук чериниң чону дыка-ла хомудап турар. Чоннуң культура амыдырал болгаш агитация ажылының талазы-биле бо чөптүг негелделерин хандырарын «ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң дирекциязы, ында партия комитеди болгаш ВЛКСМ комитеди саадал чок, боттуг хемчег алырын үе-шаг негеп келген.

А кижи бодаарга, Белдир-Кежии суурну Арыскан салбырының төвүнче улуг чарыдал чокка көжүрер дугаарында ол хире шыдал-күштүг совхоз хемчег алыр болза, чыл чылда тургузуп келир мындыг негелделер ала-чайгаар-ла шиитпирлеттине бээр ийик. Дорт чугаалаарга, Белдир-Кежии суурда дөрт-беш хире хойжуларның, алды-чеди хире механизаторларның ажыл-ишчи өг-бүлелери ажылдап, чурттап турар. Ында чүгле 12 өөреникчилиг эге школа бар. Ук суур-биле харылзаа чаңын, күзүн (сүт-чарның үелеринде) дыка бергедей бээр болганда, Белдир-Кежииниң салымын шын шиитпирлээрин Улуг-Хем районнуң партия, совет органнарындан үе-шаг негеп келген. Ажыл-биле чугаалаарга, Белдир-Кежиинде амы-хуузунда чылыг, чымыштыг чер аайы-биле чурттап орарларның саны ажылдап турарларнындан ийи катап хөй. Тодаргайлаарга, 60 ажыг соңгукчуларның үштүү шииаш хууда чурттап орар кижилер боор турар.

А. БЕГЗИ.

«Дыштаныр хүнде» деп фотоэтюд. Фото И. ЦЕЛИЩЕВТИҢ.

Тускай школага кым өөренирил?

«Сүт-Хөл» совхозтуң төвү Сүт-Хөл суурда угааны четпес уруглар школазы ажыттынга-ла беш чыл ашкан. Ында республиканың кайы-даа булуңнарында чурттап турар хамаатыларның уруглары бар. Олар 1—5 орус-тыва класстарда хар-назынының аайы-биле чиигеткен программа ёзугаар өөренип турарлар. 1965—1966 өөредилге чылында өөреникчилерниң саны 95 четкен, а 1966—1967 өөредилге чылында 100 уругларны хүлээп алыры көрдүнген.

Бо чүүлге хүлээп алышкын дугайында чугаалаксаан мен. Угааны четпес уругларны ындыг школага хүлээп алыры кончуг эргенгей боор турганынын (баштайгы дээрезе элээн хөй чүүлдер билдинмес турган) хараазында бистиң ам анаа-даа уруглар бар. Бо чоруктуң чылдагааны хүлээп ап турар директор чери-даа, хүлээдип берип турар ада-ие-даа, бир эвес өөреникчи болза, оон башкызы-даа кижиниң уругнуң келир үелеги салым-чолунче кичээнгей салбайн, «артыктаашы», чүгле боттан чайладырын бодап турарында. Чижээ, Володя Куулар Алдан-Маадыр 8 чыл школазындан келгеш, 2-ги класстан эгелеп өөренген. Адазы-даа, иезн-даа бар. Угааны анаа, турамык. 5-ки класста Борис Ооржак. Чүгле иези бар. Ук оолдуң угааны анаа. Кылыктанганда ындыы чиге бээр. Миша Серээ 4-кү класста өөренип турар. Ада-иези бар. Угааны анаа. Хагдынчак характерлиг, чер кезиириге ынак, турамык. Коля Плешков үшкү класстчы, угааны анаа. Бо школаның бирги клазындан эгелеп чүгле 4—5-ке, харын-даа чамдык удуунарда 5-ке өөренип келген. Чүгле авазы бар. Былыктыг, зедир чаңныг. Шак мындыг угааны анаа, кижизидилгези «үрелген» уруглар Сүг-Аксының тускай школазы амгы үеде он ажыг санаттынып турар. Оларда «угааны четпес» деп эмчилериниң бижээн бижиктери бар. Угааны четпес деп тодарадырда, психиатр эмчиниң ролю улуг болур чугаажок.

Чамдык ада-иелер кан кадык төлүн угааны четпес кылдыр шинчидип апкаш, эккеп дужаап бергеш, сураг баар боор-дур. Чижээ, Коля Плешковтуң иези Кызылга чурттап турган. Оглун ол чайгы, кышкы дыштаныышкынында кээп албаан. Чагаа бижиирин безин кончуг хөвар. Сөөлгү чагааны ол бижээш, «эскээр кежэ бердим» дээш, чаа адрезин айытпаан болганы оглун-даа, башкыларны-даа элдепсендирип турар. Сүт-Хөл совхозтуң Кара-Чыраа салбырында чурттап турар Ооржак Өдэйбениниң ийи оглу бисте өөренип турар. Оолдарның угааны анаа. А ада бору чааскаан. Оолдарының хугайын чугаалаарга: «аалдар аразында чортуп чоруур багай ашак мен кайчаар мен, силер-ле билип көрүңер» деп каар. Мындыг чижектер эвээш эвес.

Чамдык ада-иелерде-даа, башкыларда-даа өөреникчи класстарга катап олурган-на болза, угааны четпеэн ол-дур дээр хөөн бар. Маңаа хамаарыштыр чаңгыс-ла чижекти көргүзейн. Бежвыс Сүт-Аксы 11 чыл школазындан 5 класстың башкызы 4-кү уддунуң эгезинде меңээ келгеш: «Мээн клазымда силерге таарыжыр уруг бар. Ап көрүңер. Класстарга катап олурган шаг болган уруг-дур» дей-дир. Мындыг янзылыг «сыгаашкыннарда» ужур-ла бар. Чамдык башкылар клазының өөренилге хуузун бедидерин оралдашкаш, а чамдыктары өөреникчизиниң чурум чогундан түвексингеш, тускай школаже өөреникчиниң шеддердерин оралдажыры үстүнде фактылардан илдең-дир. Ол-бо документилер-биле «азын» келген угааны анаа уруглар ол хевээр маңаа өөренир болза олар кызыы, чүгле эге билиглерни алыры чугаажок.

Тускай школага уруглар хүлээп алырының тускай айтыышкыны бар турда-ла, үстүкү удуртур органнар безин хажыдып бээр таварылгалар бар. Ол дээрге бичии кижиниң даартагы салым-хуузун бодавас чорук-тур. Уругнуң угааны четпезин чүгле психиатр (нерви аарыының эмчизи) эмчилер илередип көөрүн ада-иежи шүүтсүнмейн чедип алыры чугула. Тускай школага хүлээп алышкынга кандыг-даа эрэнгейлээшкин турбас ужурлуг.

З. НЕЧИЛ-ООЛ.

Бай-Хаактың уруглар садының бичиилерин күш-ажылга ынак кылдыр кижизидеринче улуг кичээнгейни салып турар. Элээди уруглар аяк-саваны чуп, чем ижер саваларны столдарга салырынга дузалажып турар.
ЧУРУКТА: Ира Попова, Серёжа Степанов ээлчеглиг дежурныйлаашкынын эрттирип — аяк-саваны чуп турары.
Фотозу Т. КЫЗЫЛ-ООЛДУУ.

БЫШПААН ШҮЛҮКТЕР

(ЧАМДЫК БОДАЛДАР)

«Шын» солун редакциязынга хүн бүрү кээп турар он-он шүлүктерниң иштиинден эзилге чокка парлаалгаже кирриптер шүлүктер кончуг ховар болуп турар. Мооң кол-ла чылдагааны бистиң чаа эгелеп бижип-даа чоруур элээн каш шүлүкчүлерни парладып каапкан-даа эштеривистиң бодунуң чогаал ажылынче кошкак кичээнгей салып турарында дээрзи билдингир. Сөөлгү үеде келген шүлүктер-биле таныжып олурарга, мурнунда үнүп каапкан шүлүктерден кандыг-бир одуруглар ылап-ла кирген болур. Чок болза, кайы-бир автор чугаар шүлүк парладыпкан дижик, ындыг янзылыг он-он шүлүктер улажып кээр-дир. Каш чылдар мурнунда, «Хендергейим» деп ыр хөйге сураглыг бергенин билир болгай бис. Удатпаан чок, оон «ажытолу» арбылаап туруптар. Бо хүннерде-даа редакцияларның чечен чогаал папкаларындан ындыг шүлүктерни хөй-биле номчуурнун берге эвес.

Шаг шаандан чонга сураглыг «Хандагайты», «Самагалдай», «Улаан-Бура», «Межегей», «Чашпы-Хем» дээн ышкаш ырлар турда, чер чурт мактаан ыры, шүлүктү бижиири нарын болгаш улуг мергежилди негээри чугаажок.

Чоокта чаа бир эгелеп чоруур автор төрээн чериниң дугайында шүлүк бижип чоруткаш: «Тараа шөлү чок боорга, оон дугайын биживедим» дээрзин редакцияга уламчы чагаазынга бижээн. Төрээн чериниң дугайында шүлүк бижээн кижи-ле оон мал-магадын, оът-сигезин, эзим-артазын, уңуш-байлаан мактааш чоруп каан болур таварылгалар көвүдеп турар. Аныяк авторларның ортузунда нептерээн чер чурт дугайында аатаг-борзалдер колдаан чиг шүлүктерниң ала-чайгаарның агымында турары хомуданчыг. Ажыл-биле чугаалаарга, мындыг янзылыг шүлүктер номчукчуларны чүве дыңнавас чорукче кирип болур. Оларның эстетиктиг кижизидилгезинге чаа чүүлдерни бербес.

Ада-чурт дайынынга өлген шүлүкчү Михаил Кульчицкий мынчаар бижээн: «Төрээн чурт дугайында чиг шүлүктер бижиирин наркомнуң мурнундан хоруп тур мен!» Бо ёзулуг чөп санал-дыр. Кижиниң төрээн чери биле Төрээн чуртунда ынгал чүү деп! Төрээн чериндең амыдыралче баштайгы базым эгелээр болгай. Ындыг болганда, оон дугайында чиг шүлүктүң ажыы чүл?

Чижек кылдыр ийи аңгы райондан келген ийи эгелеп чоруур авторнуң шүлүктерин кирип көрейн.

Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунда Л. Куулартың «Кара-Хөлүм» деп шүлүүнде мындыг одуруглар бар.

«Артель, колхоз, арбын суруг
Аянарга, чайлагларга
Өөр-өөр чүзүн аайы-биле
Өөрүшкүлүг шуужуп чайлаар».

Бо одуругларны сайтарарга мындыг: Колхоз дээрге, артель-дир. Артель дээрге, колхоз-дур. «Өөр-өөр чүзүн аайы-биле» дээн. Чүзүнүнүң аайы-биле үзүп каан өөр-өөр сүрүг мал дээн болза билдингир болур ийик. «Өөрүшкүлүг шуужуп чайлаар» инек өөрүшкүлүг эъттап чор дээривистке кайын болур. Өөрүшкүлүг деп сөс инекке хамаарылгалыг болгай.

Кызыл хоорайда чурттап турар Е. Даваалай «Бүрен-Хемим» деп шүлүүнде мынчаар бижип турар.

«Эриктерин чараш ногаан арыг шыпкан
Тайгалардан агып баткан дамырактар суун чыгтааш
Тыва чериниң шыырайынга аян киирген Каа-Хемниң
Эриинде мээң төрүттүнген ынак суурум—Бүрен-Хемим».

Мында тыва шүлүк чогаалының эң-не кол хевири — эге аянажылга безин сагыттынмайн барган. Автордан хөй-ле ажылдар негеттинип турар.

Бо кыска чүүлдү чүгле үстүнде ады кирген авторларның шүлүктерин сайгарар сорулга-биле биживедим. Бо четпестер бистиң республикада шүлүк чогаалынче сундугуп чоруур хөй-хөй эштерниң болуп турар. Сөөлгү чылдарда шуут-ла чаңчыл апарган бо четпес бижиглээшкиннерден аныяк авторлар дарый хостатып алза, ёзулуг поэзияның оруунче чаңгыс эвес салым-чаяан утлаазы бээр боор дээр идегел-биле бо чүүлдү бижидим.

М. ДОРЖУ.

Археологтуг чаа шинчилелдер

1966 чылдың чаа сезонунда ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Археология институдунуң Ленинград салбыры Саян-Тыва экспедициязын Улуг-Хем, Чаа-Хөл девискээринге Саян-Шушенск гидроэлектростанциязының суг долдурушкунунуң зоназынче шинчилел ажылын уламчылап чорударлы-биле аъткарар. Экспедицияның мурнунда салдынган сорулгаларны бижиириниң мурнунда, эрткен сезонда шинчилел ажылдарының чамдык түңнелдерин-биле номчукчуну таныштырза артык эвес боор.

Эрткен, 1965 чылдың сезонунда алды археология болгаш бир этнография отряды ажылдап турган. Археология отрядтары эң-не бурунгу даш век (палеолит) үезинден эгелээш, мырыңай чоокку үениң (XIV—XIX вектер) тураскаалдарын шинчилеп көрген. Шинчилеттинген тураскаалдарның иштинде Мөңгүн-Тайга культуразы деп адаар хүлер чепсектиң болгаш оок арай мурнунда-даа үелерге хамааржыр тураскаалдар бар. Ол ышкаш баштайгы хүлер чепсек (энеолит) үезиниң база V—III вектерге хамааржыр төп Азияның базырык деп культуразының база бир вариантызы скифтерниң тураскаалдары бар болуп турар. Чамдык шинчилелдерде гунно-сарматтар үези деп адаар баштайгы күрүне хевирлиг аажок улуг кошкун улустуң тывылганының үезинге хамааржыр төп Азияга болгаш Тывага бир дугаарында-ла тывылган тураскаалдарны шинчилеп көрген.

VI—IX вектерге хамааржыр турар бурунгу Түрк үезинде тургустунган тураскаалдарны онзагай кичээнгей-биле шинчилеп көрген. Ол чорук эртемге түрк дылдыг аймак-сөөк улустарның тыптып келгениниң, сөөгүзү талазы-биле болгаш дыл-домак талазы-биле девискээр-кызыгаарын база оларның янзы-бүрү эпохаларда социал тургузуунуң сайзыралын өөренип көөрүнге улуг салыышкынны болдурган. Бурунгу тываларның XVII—XIX вектерде тургускулаан тураскаалдары бурунгунуң төөгү материалдары-биле холбап тургаш, амгы тываларның төөгүзүн өөренип көөрүнге улуг ндиглиг болган.

Ниитизи-биле эрткен чылдың казышкыннарындан беш муң ажыг эт-херекселдер тывылган. Бир бурунгу түрк базырыктан үш муң ажыг эт-херексел база тывылган. Тывылган эт-херекселдерниң иштинде даш чепсек, хүлер, демир эт-херекселдер, аъг дериг-херексели, дайынчы чепсек, кааcталга херексели дээш оон-даа өске эдилелдер бар болган.

Эрткен чылын кыргыс базырыктан тывылган селеменн шинчилеп көргени кончуг солун. Селемениң дадын аштаптарга, ында ийи черде бижик бар болган. Оларның бирээзинде араб дыл-бырында «тиилелге ырак эвес» деп бижип каан, а өскезин амдызында номчуттунмаан. Ол ышкаш база бир мөңгүн саваның даштынга бурунгу орхон болгу дег бижик-биле бижээн чүве бары илерээн. Саваның даштын дазарып үрелгениниң ужурунда, ол бижик амдызында номчуттунмаан.

Саян-Тыва экспедициязының 1965 чылда кылып чорудкан ажылын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Археология-этнография институдунуң Москвага болуп эрткен пленумунга онзалап демдеглээн. Ук пленумнуң пленарлыг хуралының кол илеткелин экспедицияның удуртукчузу А. Д. Грач кылган. Секциялыг хуралдарга Ю. И. Трифонов, М. Х. Маннай-оол, С. Н. Астахов, С. М. Бак-оол олар база боттарының шинчилел ажылдарының дугайында илеткелдерин кылдылаан.

Бо чылын экспедиция эрткен чылда кылып чорудкан ажылын уламчылап, Улуг-Хем девискээринге ажылдаар. Экспедицияның составынга төөгү эртемниң доктору, профессор палеолитчи Борисковский, якут археолог Архипов олар болган аныяк археологтар, чурукчулар немежир. Экспедицияның бо чылгы кол сорулгазы болза, Улуг-Хемниң он талазы эриинде Куйлуг-Хем деп черде янзы-бүрү эпохаларның тураскаалдарын, Шагаан-Арыг биле Чаа-Хөл аразында Аргалыктыг деп черде бурунгу түрк тураскаалдар колдаан черлерге шинчилел ажылын чорудар. Ол ышкаш Чаа-Хөл девискээринде турар бурунгу үйтүр быжыглалгы казып шинчилээр болгаш Шагаан-Арыг чоогунда Даштыг-Шол деп черде Гунно-Сарнат үезинге хамааржып турар тураскаалдарны чедир шинчилээр сорулгалыг.

Улуг-Хемниң Элиг-Хем чоогунда Алды-Бел деп черде турар бижиктиг кожээлерни шинчилеп, ол кожээлерниң ында базырык-тураскаалдар-биле холбаазын тургузаар болгаш бурунгу енисей бижиктиң тургуп келген эпохаларын шыны-биле тодаразыр. Саян-Тываның экспедициязы бодунуң эң кол сорулгаларының бирээзинге национал тыва кадрларны сезоннуг ажылдарга хаара тудуп турган, тывага төөгү болгаш археология эртемин улам сайзырангайжыдыр, национал кадрларны хөйү-биле белеткээри болур деп санап турар.

И. САМБУ,
Саян-Тываның археология экспедициязының удуртукчузунуң эртем ажылының талазы-биле оралакчызы.

Айтырыңар, харыылаар бис

Улуг-Хемде Жданов аттыг колхозтуң хоочун колхозчузу Кертикпен Докан-оолович Сат болгаш өске-даа колхозчулар ТАР үезинде МЧАЭ кежигүнү чораан кижилерниң ажыл стажын колхозчу стажка киир санаар, санавазын база феодалдарга хөлечиктеп чораанзарының ол үезин ниити ажыл стажынга киирер бе дээрзин биликсеп турарлар. Ол ышкаш ТАР үезинде бүдүрүлгеге ажылдап чораан болгаш ол үезин бадыткаар документ чок ажылчыннарның ажыл стажын канчаар тургузарын сонуурган турарлар база бар.

Тыва АССР-ниң Социал-хандырылга министерствозунуң улуг инспектору эш А. С. ООРЖАКТЫҢ бо айтырыгларга харыызын моон адаанда парладывыс:

РСФСР-ниң Социал-хандырылга министерствозунуң бо чылдың февраль 11-де үнген № 40—1909 тайылбырын ёзугаар, ТАР үезинде МЧАЭ кежигүнү чораан хамаатыларның 1939 чылдың бир айның 1-ден соңгаар МЧАЭ-ге ажылдап келген стажын пенсияже киирер үеде ниити күш-ажыл стажынга немей санаар. МЧАЭ-лерниң архивтеринде документилери чок болганындан бо дугайын колхозчуларга пенсия болгаш дузаламчы тыпсыр комиссия ийиден эвээш эвес херечиниң бадыткалын барымдаалап тургузар ужурлуг.

Шагда феодалдарга хөлечиктеп чораан нарының ол үезин ажыл стажынга санап болур. Ону чүгле кедээ Советтерниң күүсекомнары база ийиден эвээш эвес херечиниң бадыткалын барымдаалап шиитпирлээр. 1944 чылга чедир бүдүрүлге черлеринге ажылдаан чораан хамаатыларның ажыл стажын доктаазырда, бүдүрүлгеге ук хамааты-биле кады ажылдап чораан ийиден эвээш эвес херечиниң бадыткалын пенсия комиссиязы барымдаалаар. Мындыг таварылгада херечилерден оларның кандыг-бир бүдүрүлге черинге мурнунда ажылдап чораанын бадыткаар кандыг-даа документ негеттинмес.

Үстүнде айыттынган хемчеглер колхозчуларга пенсия болгаш дузаламчы тыпсырының хоойлуларында көрдүнмээн. Ол дээрге бистиң республиканың байдалдарынга дүүштүр Совет чазактың үндүрген чиигелделери болур.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Олчалыг билеттер кымдал?

1966 чылдың акша-бараан лотереязының талазы-биле (дөрткү үндүрүлгезиниң) ойнаашкыннарының тиражы бо чылдың июнь 16-да Новосибирск хоорайга болур.

Тиражка тазаржыр ойнаашкыннар: «Москвич-408» дээр автомобиль — 96, «М-63-У» биле «Планета» мотоциклдер—480, «Рига-3» дээр мопедалар — 720, соодукчулар — 2880, хеп чуур машиналар—1440, чадаг-тергелер—480 болгаш өске-даа хөй үнелиг эт чүүлдери бар.

Оон аңгыда 5.284.184 акша ойнаашкыннар бар.

Лотерея билеттерин садып алырын уттпаңар! Ажаалга кассаларының эргелели.

Хамаатыларның кичээнгейинге

Телевизорлиг ыяап-ла страхованиениң дугайында Хоойлуга дүүштүр Курстрахованиениң инспекторлары 1966 чылда хамаатыларның ажыл-агыйларында бар түдүгларның болгаш малдың учёдун чорудкан. Учёттуң түңнелинде хамаатыларның ажыл-агыйларынга страхование херечилелдерин тывыскан.

Айыткан херечилерин ёзугаар хамаатылар страхование төлевирлерин даараазында черлерге киирер ужурлуг:

— кожуун черлерге — кожуун Советтерге;

— хоорай черлерге — Курбанкының салбырларынга болгаш ажаалга кассаларынга, курстрахованиениң начальниктеринге, инспекторларынга болгаш агентилеринге.

1965 чылда киирбээн страхование төлевирлерин (өрелерин) хамаатылар бирги ээлчегде төлээр ужурлуг.

ХАМААТЫЛАР! Телевирлиг ыяап-ла страхованиениң талазы-биле төлевирлерин ой-шаанда киирип, өрелери бээр чорукту болдурбаңар.

КУРСТРАХОВАНИЕНИҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

КИНО

ИЮНЬ 10-ДА

«НАПЫРАЛ»: «Чадаг-тергелер чарыжыкчылары» 9.40, 11.25, 1.10, «Шыргай арыгның кызы» 3, 6, 9 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Шербургтуң хөл шайгыныгаштары» 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Уругларга дириг-чуруктар» 10, «Ынак азы ынак эвес бе?» 11, 1, «Доскел чок өөлдарга ордени» 3, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Трактористтер» 11, 3, 7, «Парижтиң чажыттары» 5, 9 шактарда.

РАЙОННАРНЫҢ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ БОТ ТЫВЫНГЫР УРАН ЧҮҮЛ КОЛЛЕКТИВТЕРИНИҢ КОНЦЕРТ КӨРГҮЗЕРИНИҢ ОТЧЕТ ГРАФИГИ

Район	Болур чери	Көргүзер үези	Болур чери	Көргүзер үези
1. Улуг-Хем	Чадаана	август 14-те		
2. Чөөн-Хемчик	Тээли	август 7-де		
3. Бии-Хем	Бай-Хаак	июль 31-де	Кызыл	июнь 19-та
4. Барыын-Хемчик	Чадаана	июль 24-те	—»—	июнь 26-да
5. Тожу	Доора-Хем	июль 17-де	—»—	июль 3-те
6. Эрзин			—»—	июль 10-да
7. Таңды			—»—	июль 17-де
8. Бай-Тайга	Кызыл-Мажалык	июнь 12-де	—»—	июль 24-те
9. Каа-Хем	Шагаан-Арыг	июнь 19-та	—»—	июль 31-де
10. Өвүр	Самагалдай	июнь 26-да	—»—	август 7-де
11. Кызыл	Шагаан-Арыг	июль 3-те	—»—	август 14-те
12. Тес-Хем	Хандагайты	июль 10-да	—»—	август 21-де

Кызылга районнарның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң концерттери культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паркынга Ногаан театрынга хүндүскүнүң 2 шактан эгелээр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ Адрези: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63 редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54 агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13 кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетүр килдизиниң 22-64 чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27 иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтериязының 31-75 корректорларының 27-41. Солун келбейн баргаңда 32-75 телефонче долгаң.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чырыдыг саңаага эргелелиниң типографиязы ТС—00655.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген.

1966 ч. ИЮНЬ 11 СУББОТА № 137 (6468).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

ЭРГИМ СОҢГУКЧУЛАР! Даарта бүгү улустуң байырлалы—ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулданың хүнүнде коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунуң кандидаттары дээш боттарывыстың бадылаашкынывысты чаңгыс кижи дег берээлиңер! ШУПТУ СОҢГУЛДАЖЕ!

БҮГҮ КҮШТҮ — КОММУНИЗМ ТУРГУЗУУШКУНУНГА

Эш Н. В. ПОДГОРНЫЙНЫҢ соңгукчулар-биле ужуражыышкыны

МОСКВА. Июнь 9. (СЭТА). Москваның Ленинградск соңгулда округунуң чүс-чүс ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга боттарының кандидады. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Николай Викторович Подгорный-биле ужуражыр дээш бөгүн Улуг театрга чыглып келген.

СЭКП-ниң Ленинградск райкомунуң бирги секретары **Е. А. Пирогов** хуралды ажыткан. Ленинградск соңгулда округунуң соңгукчулары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга Н. В. Подгорныйны чаңгыс ап-сеткил-биле депшиткен дээрзин ол чугаалаан.

Оон дараазында бүзүреттирген кижилер — Москваның ийиги шак заводунуң слесары **В. Н. Сибриков**, С. П. Боткин аттыг эмнелгениң салбыр эргелекчизи, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады **В. В. Сорокина** чугаалаан. Боттарының коллективтериниң мурнундан олар коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң тележтиг кандидады Н. В. Подгорный дээш бадылаашкынның бээринче Ленинградск соңгулда округунуң бүгү соңгукчуларын кыйгырган.

Эртем-техниктиг информацияның Бүгү-эвилел институдунуң директору профессор **А. И. Михайлов**, РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы **Л. Н. Одегова**, Күш-ажылдың Тугу заводтуң фрезеровщиги **Владимир Лазарев** олар хуралга база чуве чугаалаан.

Хуралга **Н. В. Подгорныйның** чугаазын чыылганнар чылыы-биле уткаан.

Улустуң бүзүрелинден артык эргим үнелиг болгаш бедик чүү-даа чок. Улусчу эрге-чагырганың дээди органы—ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга депшиттирген коммунист бүрүзү хамыктың мурнунда бодунуң Коммунистиг партиязынга улустуң даңы бүзүрели болгаш хүндүткели ында илерел турар деп чүвени кончуг эки билип турар деп, Н. В. Подгорный чугаалаан.

Машина тудуу болгаш ийиги шак заводтарының, «Изоляр» заводтуң, «Ява» фабриканың, Автомобиль-орук институдунуң, С. П. Боткин аттыг эмнелгениң коллективтери ышкаш, бүгү чуртка сураглыг ындыг москва коллективтери мени депутатка боттарының кандидады кылдыр депшиткенинге мээн сеткилим онза хайныгып тур. Ол бедик алдар дээш мээн чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкиними хүлээп алырын ол коллективтерден, а ол ышкаш бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалының Ленинградск соңгулда округунуң бүгү ажылчы чоннарындан дилеп тур мен.

Бөгүн мээң адымга чугаалаан чаагай күзээшкиннерни бадыткаар, силерниң бүзүрелиңерни бадыткаар дээш бодумнуң бүгү күжүмнү, билиимни болгаш дуржулгамны бээримнин, бистиң улуг Төрээн чуртувуска, бистиң ленинчи алдарлыг партиявыска, маадырлыг совет улуска моон соңгаар-даа шынчы бараан болурумну силерге бүзүредип тур мен, эргим эштер.

Коммунистерниң партиязынга совет кижилерниң бүзүрелиниң үндезининде чүү салдынганыл? Партияның политиказы хамыктың мурнунда ёзулуг улусчу политика болуп турарында. Ажыл-агыйның болгаш культураның айтырыгларын шиитпирлевишаан, ажылчы чоннарның амыдыралының экижидер дугайында, Совет Эвилелиниң камгалалын быжыглаар болгаш оон делегей аренازынга туруштарын күштелдирер дугайында сагыш салбышаан, партия бодунуң аңаы-бүрү талалыг бүгү ажыл-чорудулгазынга улустуң үндезин эрге-ажыктарын өскерилге чокка барымдаалап турар деп, Н. В. Подгорный ыргуужулеп чугаалаан.

Бистиң күрүневис барык бежен чылдыг. Төөгүде ындыг хуусааны карак чивеш дээр аразында эрткен чүүл кылдыр чугаалап болур. Ынчалза-даа бистиң Төрээн чуртувустуң улустарынга — ол дээрге, оларның амыдыралының чыл демдеглелинде мырыңай чаа арын-дыр. Ол болза социализмниң төрүттүнгениниң болгаш тиилелгезиниң чылдары, коммунизм тургузуушкунунуң чылдары-дыр.

Бистиң Төрээн чуртувус экономика талазы-биле хожудангай, чартык бижик-билиглиг чурт чораанындан социалистиг чаартылгаларның түңнелинде делегейниң индустриалдыг күрүнези, мурнакчы культураның чурту болу берген. Ам Совет Эвилели бүгү делегейниң үлетпүр продукциязының бештиң бир кезиин бүдүрүп үндүрүп турар. Бистиң эртемивис болгаш техникавыс бодунуң чедиишкиннери-биле делегейни магадап турар.

Ам Совет Эвилели чокка делегейниң чаңгыс-даа улуг айтырыы шиитпирлеттинип шыдавас. Олче оруктуг бистиң Төрээн чуртувустуң улустары эң-не баштай салганы, социализм делегейиниң дыка хөй улустарынга күчүлүг хандыкчы күш болу берген.

Ынчангаш бистиң чуртувуста боттанган бүгү-ле чүүлдер дээрге, марксизм-ленинизмниң идеяларынга сорук кирген. Коммунистиг партияның сырый каттыштырып болгаш углап башкарып турары, совет улустуң улуг эрес-маадырлыг чоруу, улуг күш-ажылы-дыр.

Чартык чүс чылдыг оруккa бис эвээш эвес моондактарга болгаш кадыгдалдарга таваржыр болгаш ажып эрттер ужурга таваржып турган бис. Частырыглар болгаш четпестер база-ла болгулап турган, оларны бис база-ла чажырбайн турар бис. Баштайгы ажыдыкчылар болуп, кижи төрелгетенниң төөгүзүнде социализмниң идеяларын амыдыралга бир дугаарында боттандырган-на болгай бис. Ынчангаш бистиң бергелеривис—ол дээрге, өзүлдениң бергелери, тургузукчу ажылдың бергелери-дир.

Партия четпестерни болгаш частырыгларны дидим-биле илередип, бистиң хөгжүлдевиске моондактап турар бүгү-ле чүвени ниити күжениишкиннер-биле чайладыр дээш, оларның дугайын улуска шуут чугаалап турар.

Боттуг чүвени чажырып чаар, аңнеттинмес аарыгларны бүзүрүрүр дээрге, өлүмче бар чоруур ниитилелге алыс бүдүжүнден дүүшкен хамчыктардан адырлып шыдавас капитализмниң үлүү-дүр. Бистиң Төрээн чуртувус бурунгаар бүзүрелдиг бар чоруур. Ынчангаш коммунизм тургузуушкунунуң бүгү үе-чадаларында совет кижилер болза коммунистерле улустуң эрге-ажыктарындан өске эрге-ажыктар чок. Бистиң партиявыс улустуң күзел-соруун кезээде үдүртүлга болдуруп, ол күзел-сорукту илергейлеп база ону амыдыралга боттандырып турар деп чүвени боттарының дуржулгазындан бүзүреп турар. Улуска бараан болуру — бистиң партиявыстың ажыл-чорудулгазының бүгү утка-бодалы шак ында.

Улус ону билип, партияга бүзүреп, ону өскериилге чокка деткип турар. Партияның болгаш улустуң бузулбас чаңгыс эви — бистиң бүгү чедиишкиннеривистиң кол үнер дөзүнүң бирээзи болур деп, оратор демдеглээн.

Соңгулда бүрүзүнде партия совет улустуң мурнунга отчёдун берип, чедиишкиннерниң болгаш четпестерниң дугайын чугаалап, эрткен орукту шугумчулекчи ёзу-биле көрүп турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединге амгы соңгулданың мурнуу чарында партия бодунуң XXIII съездизинге чедип алдынган чүүлдерниң дугайында бүгүнү хааралы туткан отчёдун чуртка берип, келир үеде пландарның дугайын чугаалаан. Съездиниң айыткан коммунистиг тургузуушкуннуң планнары СЭКП ТК-ның соңгулда мурнунуң Кыйгырыының үндезининде салдынган. коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң соңгулда платформазының үндезини болу берген.

Дээди Советке моон мурнунда болган соңгулданың соонда эрткен үениң дургузунда бистиң Төрээн чуртувустуң күчүзүн быжыглаарынга база бир улуг базым кылдынган. Чурттуң кол байлаа—кол бүдүрүлге фондулары барык ийи катап өскен. Национал орулга бүдүн чартык катаптан ажыг көвүдээн.

Бүдүрүлгениң социалистиг аргазының артык күштери фактыларны угаазылалдыг үнелеп көрүн күзеп чоруур бүгү кижилерге улам тодаргай болуп бар чоруур.

Бистиң ниитилелдиң бүдүрүкчү күштериниң чайгылыш чок хөгжүлдези ажылчы чоннарның материалдыг чаагай амыдыралының өзериниң быжыг үндезини болуп турар деп, чугаада оон ыңай демдеглээн. Магазиннерде бараан улам көвүдеп, оларның ассортиментизи калбак болу берген. Ам кижи бодунга херектиг эт чүүлүн кайын садып алырын эвес, а ол эт чүүлү бедик шынарлыг, солун модельди ёзугаар эптиг, чараш кылдыр кылган турарын күзеп чоруур апарган.

Бистиң бүгү кижилеривисти чурттаар бажыңы-биле бүрүн хандырып турар деп ам-даа мактанып шыдавас бис. Ынчалза-даа бо херектиң талазы-биле дыка хөй чүве ам безин кылдынган. Чеди чыл дургузунда чүгле Ленинградск районда безин өг-бүлелерниң барык чартык кезии чаа бажыңнарже көжүп кирген! Ол база-ла чүгле Москвага характерлиг эвес. Бистиң делгем чуртувустуң кайы-даа районунуң, оон кайы-даа хоорайының чурттакчылары чурттаар тудуунуң кайы хире шапкын чоруп турарын эки билип турарлар, чаа тудуглар бүгү кижилерге билдингир.

Ынчаарга оон-биле кады бар бергелерни болгаш четпестерни база-ла көрүп турар бис. Чеди чылдың планында айыткан онаалдаларны, оон иштинде улустуң амыдырал деңнелиниң бедидери оларда шуут хамаарылгалыг чамдык онаалдаларны бүрүн күүседири бөгүн чедип алыр шайн барганын билир болгай силер.

Партия, оон Төп Комитеди тургустунуп келген четпестерниң чылдагааннарын болур-чогуур-биле анализтеп көрген болгаш оларны чайлазыры-биле үндезин хемчеглерни ажылдап кылган. Бо талазы-биле бирги черге ниң ролю Төп Комитеттиң октябрь (1964 чыл) Пленумунга онаажып турар. ТБ-ның октябрь болгаш дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин бүгү партия, бүгү улус чүүлдүтзүнүп хүлээп алган. Ол шиитпирлерниң боттанышкыны ам безин эки түңнелдерни берип турар.

Чурттуң келеп кирген сески беш чыл социалистиг экономиканы хөгжүдериниң ниити шугумун ургулчүлеп, бистиң ниитилелдиң амыдыралынга, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга чаа үе-чада болуп турар. Улус ажыл-агыйының өзүлдезиниң темпилери эрткен беш чылдыында эң бедик кылдыр көрдүнген, социал-экономиктиг делгеренгей программаны айыткан.

Бис аар индустрияны хөгжүдериниң мурнап турар темпилерин моон соңгаар-даа хевээр артырбышаан, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаар дугайында доктаамал сагыш салып турар бис деп, оратор демдеглээн. Моон-биле кады онза кичээнгейни улус ажыл-агыйының структуразын депшилгелиг өскертиринге, оон бүгү адырларын техника талазы-биле чаартыр дериринге угландырып турар. Орулга болза национал орулганың, ылаңгыя оон херегзелге киирер кезииниң өзүлдезиниң эң бедик темпилерин хандырарында болур. А ол чорук ажылчы чоннарның амыдыралын бедидеринге мурнукузундан эң хөй херекгилерни үндүрер арганы бээр.

Чоннуң чаагай байдалын тодаразып турар бүгү-ле чүүлдер — ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири, колхозчуларның орулгалары, пенсия хандырылгазы, чурттаар тудуунга, өөредилгеге, кадык камгалалынга чарыгдалдар — мурнундаагызынга бодаарга, ол бүгү бо беш чылда дүрген өзер. Социализмниң: Бүгү-ле чүвени—кижиге, кижиниң—чаагай чоруунга дээр принцивиниң, мөлчүүшкүнүн болгаш байлашкынның тургузуундан социалистиг ниитилелдиң үндезини-биле ылгаштырып турар принциптиң чыпткылаңчак илерээшкиннериниң бирээзи ында болуп турар.

Чаа беш чыл чүгле ниитилел продуктуузун бүдүрериниң талазынга салдынган сорулгаларнан улуу-биле эвес, чүгле сан талазы-биле ылгалып турар эвес болдур ийин. Ол шынар талазы-биле база ылгалып турар. Ол чылдарда ажыл-агый реформазын боттандырып эгелээр, чурттуң экономиказын ээлеп башкарарының чаа системазы күштүг болуп кирер. Үлетпүрнүң янзы-бүрү адырларында дыка хөй бүдүрүлгелерни ажылдаарының чаа байдалдарынче шагда-ла шилчиткен. Ол бүдүрүлгелерниң дуржулгазы бүдүрүлге коллективтеринге материалдыг деткиишкин бээр болгаш оларның ажыл-агыйжы бот тускайлан чоруун калбартыр дугайында партияның саналдаан хемчеглерниң ажыктыын бадыткап турар.

Бистиң хөгжүлдевистиң беш чыл перспективазын төлевилээш, партия болза чүгле бистиң чедип алыр апаарывыс тодаргай сорулгаларны адаан эвес-ле болган. Харын беш чылдың онаалгаларын шиитпирлээринге дуза чедирер ужурлуг кол аргаларны, кол чүүлдерни база тодаргайлаан. Ол дээрге хамыктың мурнунда эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедиишкиннерин амыдыралга калбак боттандырып нептередири, бүгү ниитилел бүдүрүлгезиниң индустриалдыг хөгжүлдези болгаш оон ажыктыг болуру чоруун бедидери, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрери болур. Ол дээрге продукцияның шынарын үндезини-биле экижидери, машиналарның болгаш механизмерниң ажылдаар хуусаалары узадыры, оларның идегелдиг чоруун бедидери ол болур. Ол дээрге ажыл-агыйны ажыктыг кылдыр ээлеп башкарары, камналганың чурумун эң шынгыы сагыыры-дыр.

Ол чылдарның дузазы-биле үлетпүрнүң улам ыңайгы улуг өзүлдези, кодээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң бедик болгаш туруштуг темпилери, оон продукциязының өртек үнезин чиигедири болгаш аңаа үндезилээш чоннуң амыдырал деңнелин улам ыңай көдүрери хандыртынган турар деп Н. В. Подгорный медеглээн.

Шаанда Азы-чурттуң үлетпүрүн тургузары бүгү улустуң сорулгазы болуп турганы ышкаш, ону шиитпирлээринге кодээ ажыл-агыйның чыылдаларының бичеэ эвес рольду ойнааны ышкаш, ам ону индустриализастаарының аргазы-биле кодээ ажыл-агыйын бүдүрүлгезин көдүрери бүгү улустуң сорулгазы болуп турар. Ол сорулгаларга күрүне кайтамчык хөй херекгилерни берип, бо беш чылда кодээ ажыл-агыйга капитал салыышкыннарны ийи катап көвүдедип турар.

Кодээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрер дугайында XXIII съездиниң шиитпирлерин дараалаштыр чайгылыш чок боттандырып турар. ТК-ның март Пленумунуң төлевилээн чүүлдеринге немелде болгаш хөгжүлде кылдыр кодээ ажыл-агыйга автомобильдерни, тракторларны, машиналарны, минералдыг чемишкиллгелерни бүдүрүп бээрин дыка калбартыр талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар.

Черни мелиорастаарын калбак хөгжүдер, хөрзүннүң үнүш-дүжүткүр чоруун болгаш чер ажылының культуразын бедидер талазы-биле тулуш холбаалыг хемчеглерни Төп Комитет төөктаа чаа бодунуң Пленумунга тускай көрген болгаш чүүлдүтзүнген.

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улгаттырар талазы-биле партияның төлевилээн чүүлдери чоннуң чем продуктулары-биле, а үлетпүрнүң улустуң херегле бараанарының бүдүрүп үндүрерин калбартырда чиг-эт-биле хандырылгазын боттуг экижидер арганы бээр. Оон-биле кады чиик болгаш азы-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлге күчүлери өзер, ону техника талазы-биле чаарты чепселдээр. Бистиң үлетпүрүвүстүң бүдүрүп үндүрүп турары, улустуң херегле чүүлдери совет индустрияның өске кандыг-даа продукциязы ышкаш, эң-не сайзыраңгай болгаш үр эдилелдиг болур ужурлуг.

Бистиң улуг пландарывыс, эгелээшкиннеривис, болдалдарывыс күсеттинери алызындан-на чоннуң идепкейлиг тургузукчу ажыл-ижинден хамаарыжыр. Ажыл-херектиң чедиишкиниң бүдүрүп коллектив бүрүзүнүң холунда турар, ниити тургузукчу ажылга кижи бүрүзү бодунуң туруж уң кайы хире мөөрэп билгениниден хамаарыжыр. Коммунизмниң тургузукчузу дээрге бүгү-ле чүвени «бетинден ыңдыга чедир» кылып турар аңаа-ла күүседикчи эвес-тир. Ол дээрге ниитилелдиң херектери дээш бодунуң харысалгазын ханы медереп билген, ол херектерни шуут киржикчизи, амыдыралдың болуушкуннарын чогаадыкчы, хынамчалыг көрүп, оларга идепкейлиг салдарын чедирип билир кижи-дир. Чаа кижиниң кижизидери, ниитилелдиң чаагай чоруу дээш ажыл-ишке бодунуң бүгү талантыларын болгаш арга-мергежилиң оон илередип шылаан турарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары бистиң партиявыстың онза сагыш салыышкынының кезээде чүүлү болуп келген болгаш болуп артар.

Кижиниң ниитилелге ууруланыштыр тургузуп, индивидуализмниң чаңчыктырып турар капитализмден ылгаштыр, социализмниң хоойлу ёзугаар чүүлү чүл дээрге хуунуң болгаш ниитилелдиң эрге-ажыктарын улам-на таарыштыр дүштүрүп турары, коллективизмниң сагыш-сеткилиниң быжыглап болгаш хөгжүдүп турары болур. Ынчангаш бистиң партиявыс ол хоойлу ёзугаар чорудулга улам-на бүгү талалыг болзун, хуу өнчүзүрек психологияның артыышкыннарын дазылындан чок кылыр дээш чүткүлдүг демисежип турар. Кижиниң коллектив-биле, ниитилел-биле харылзаазы кошкаан черлерге харын биске канчап-даа таарышпас үзел-бодалдар болгаш үүлгедиглер тыптып кээп турар-ла болгай.

Совет кижи бүрүзү бодунуң бүдүрүлгези, бодунуң колхозу дээш, бодунуң бүгү чурту дээш харысалгалыг бодунуң ээзи болзун дээш бистиң партиявыс бүгү-ле чүүлдерни кылып турар.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң беш чыл программазын күүседири бирги чылдың түңнелдеринден дыка хамаарыжыр дээрзин совет кижилер тодаргай билип турар. Ынчангаш бир айны-даа, бир хүннү-даа аңаа эрттирбези кончуг чугула. Бүгү чуртта — оон чоон талакы кызыгаарларындан барын талакы кызыгаарларынга чедир — беш чылдың онаалгаларын боттандырар дээш демисел, ону амыдыралга хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү улустуң чарыжы калбарган.

Бодунуң дайынчы партия организациязының удуртулгазы-биле пландар онаалгаларны чедиишкинниг боттандырып, оларны дыка ажыр күүседкен маадыр-хоорай Москваның ажыл-ишчилериниң ажыл-херектериниң дугайын, ол чедиишкиннерге Ленинград районунуң ажылчы чоннарының салыышкынының дугайын Н. В. Подгорный чугаалаан.

Коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкуну, бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалының быжыглаары — делегейниң революстуг чорудулгазынга, улустарның империализмге удур демиселинге совет улустуң интернационалчы кол салыышкыны-дыр деп, оратор чугаалаан. Социализмниң болгаш коммунизмниң чедиишкиниң тургузарының эң чугула негелделериниң бирээзи болур тайбыңны хандырары — бистиң партияның болгаш күрүнениң даштыкы политиказының кол сорулгазы.

Даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгага-даа, чурттуң амыдыралының кандыг-даа ниитиги айтырыгларын шиитпирлээрде, ленинчи угланыышкын-биле чайгылыш чок бар чоруур бис. Тодаргай айтырыгларны шиитпирлээрде партия болза ангылар күштерниң канчаар тургустунганының шынгыы, эртемчи, марксистиг ёзу-биле анализтеп көөрүн болгаш делегейже болуп турар болуушкуннарны үнелеп көөрүн барымдаалап турар.

Делегейниң амгы байдалын тодаразып турар кол чүүлдүн дугайын чугаалаар дээр болза, социализм болгаш депшилге күштериниң улам ыңай чайгылыш чок өзүлдезиниң дугайын хамыктың мурнунда чугаалаза чогуур. Ол күштер уңун дургаар өөчүре шаап базып чыдар күчүлүг хемчеге улуг үер ышкаш улам-на күчүлүг болгаш тиилеттирбес болуп бар чыдар.

Ынчалзажок делегей байдалы нарын болуп артпышаан. Империализм бодунуң туруштарын казарын бодавайн турар. Элээн күштерлиг болуп алгаш, делегей таагузунуң чорудуушкунун доктаадып тургузарын, социалистиг лагерьни улам ыңай быжыглаарынга шаптык кадарын, чепсектиң күжү-биле улустарның национал хосталгалыг шимчээшкиниң базарын ол оралдажып турар.

Совдүг үеде делегей реакциязының кол шимчедикчи күжү болуп турар америк империализм агрессия чорудуушкуннарын дорт-ла кыпсырынче кирген. Оон бүрүзү-биле чер бомбуурзуннуң янзы-бүрү районнарында дайын одаглары кыпкан, бүгү ниити тайбыңга кыжанып турар делегейниң чидиг кризистери тыптып турар. Американың Каттышкан Штаттарының Вьетнам Демократтыг Республиказынга удур, бүгү вьетнам улуска удур кемниг үүлгедиглиг дайынының чалбыжы улам улгадып турар. Хосталгага болгаш хамааржышпас чоруукка оон хоойлу ёзугаар эргелерин америк империалистер самолеттарының болгаш угер-боолдарның, өртендирер чүүлдерниң болгаш хораннылыг газтарның дузазы-биле таптап базарын оралдажып турарлар.

Бистиң партиявыс болгаш хүрүневис, бүгү совет кижилер маадырлыг Вьетнам улустуң чөптүг хосталгалыг дайынын ижин-биле деткип, аңаа политиктиг, экономиктиг болгаш шериг дузаламчызын көргүзүп турар. Вьетнам өңнүктер оон дугайында өөрүп четтиргенин хөй удаа илерээн, оон ажыктыын демдеглеп турган. Бир эвес херек апарза, бистиң дузаламчывысты улам көвүдедир болгаш күштелдирер апаар.

АБШ-тың шериг авантюразы теденикшиннер чедип албайн турарын Вьетнамда болуушкуннарның байдалы көргүзүп турар. Вьетнам улус ааjок хөй чидириглерлиг болуп турар америк агрессорларга шиитпирлиг согугну таварыштырып турар. Америк империалистерни делегейниң дыка хөй чурттарында улам чидиг-биле бүрүү шаап турар. Удурланыышкынның шимчээшкини Каттышкан Штаттарның бодунда калбарып турар. Бистиң вьетнам өңнүктеривистиң шынчы херээ тиилээр, олар тиилелгени чедип алыр дээрзинге бистер бүзүрелдиг бис!

Социалистиг лагерьниң өске бир черинде—революстуг Кубага удур америк дайынзырактарның чоокта чаа кылган өнчүк-чөпгээзи бүгү делегейге хорадаашкынның болгаш килеңнээшкинниң чалгыын хайныктырган. Куба чазактың ап чоруткан шиитпирлиг хемчеглери, Куба өңнүктерни шиитпирлиг-биле деткээниниң дугайында Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның Мелегейлери империализмниң талазындан кылган кыжанышкыннарны чылча шаварынга бистиң чурттарывыстың беленниниң дугайын херечилеп турар.

Дайын айыылының база бир одаа Европаның төвүнде туруп турар. Барыын Германияда өжээн негекчи күштер бажын улам көдүрүп база дуржоктанып, немец улустуң угаан-бодалын болгаш сагыш-сеткилин шовинизмниң болгаш милитаризмниң хораны-биле хораннап турар. ГФР-ның чазаа дайын соолундеги кызыгаарларны өскертиринин планын тургузуп, бундесверге ядролуг чепсекти бээрин кызымаа-биле чедип ап турар. Олар бо талазы-биле база-ла АБШ-тың чагырыкчыларының бөлүктериниң деткимчезин, оларның мактаалын шуут ап турарлар.

Гитлерлиг Германияның тиилээн үелер бээр чээрби бир чыл эрткен. Бис, бистиң улустуң өөрүшкүлүг маадырлыг чоруун чоргаарал-биле сактып турар бис. Бистер өрттеткен он-он мун суурларывыс болгаш хоорайларывыс, үрелген заводтарывыс болгаш суг долган шахталарывыс, культураның узуткаттынган үнелиг чүүлдеривис, кижилерни кыргып-хыдыырының фашистиг лагерьлериниң дугайын база сактып турар бис.

Бис суурларны катап туткулаан бис, бистиң хоорайларывыс мурнукузундан артык чараш апаргылаан. Бис шахталарны болгаш заводтарны катап тургузуп, чаа мун-мун тудуг тудувус. Ынчалза-даа өлүрткен, хилинчектеттирген, аштан болгаш аарыгдан өлген чээрби миллион совет кижилерни — бистиң адаларывысты болгаш аваларывысты, бистиң оолдарывысты болгаш уругларывысты, акы-дуңмаларывысты уттуп болур бе ыңчап?!

(Төнчүзү 2-ги арында).

СИБИРЬНИҢ ШЕРИГ ОКРУГУНУҢ ЫРЫ БОЛГАШ ТАНЦЫ АНСАМБЛИНИҢ БӨЛҮК АРТИСТЕРИНГЕ ТЫВА АССР-НИҢ АЛДАРЛЫГ АРТИЗИ ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң улустарының ыры болгаш танцызын Совет Тываның ажылчы чоннарынга идепкейлиг пропагандалааны болгаш совет уран чүүлдүң хөгжүлдезинге аңы-хавыязы дээш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Владимир Яковлевич **Бошкаревти** — танцы бөлүүнүң удуртукчузу болгаш кол солизи;

Иннокентий Семенович **Котиминни** — ыры бөлүүнүң солизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1966 чылдың июнь 8.

СИБИРЬНИҢ ШЕРИГ ОКРУГУНУҢ ЫРЫ БОЛГАШ ТАНЦЫ АНСАМБЛИНИҢ БӨЛҮК АРТИСТЕРИН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет Тываның ажылчы чоннарынга ССРЭ-ниң улустарының уран чүүлдүнүң чедиишкиннерин идепкейлиг пропагандалааны болгаш чогаадыкчы чедиишкини дээш **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле** шаңнаары болза:

Евгений Алексеевич **Антроповту** — оркестр удуртукчузу;

Петр Иванович **Лукьяновту** — ыры бөлүүнүң солизи;

Георгий Александрович **Парышевти** — ыраажы-солист;

Зоя Сергеевна **Рождественскаяны** — балет солизи;

Андрей Андреевич **Хохловту** — ыры бөлүүнүң солизи;

Станислав Кириллович **Цукунковту** — ыры бөлүүнүң солизи;

Юрий Александрович **Чекмаревту** — танцы солизи;

Глеб Николаевич **Колесовту** — ансамбльдиң начальниги болгаш уран чүүл удуртукчузу.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1966 чылдың июнь 8.

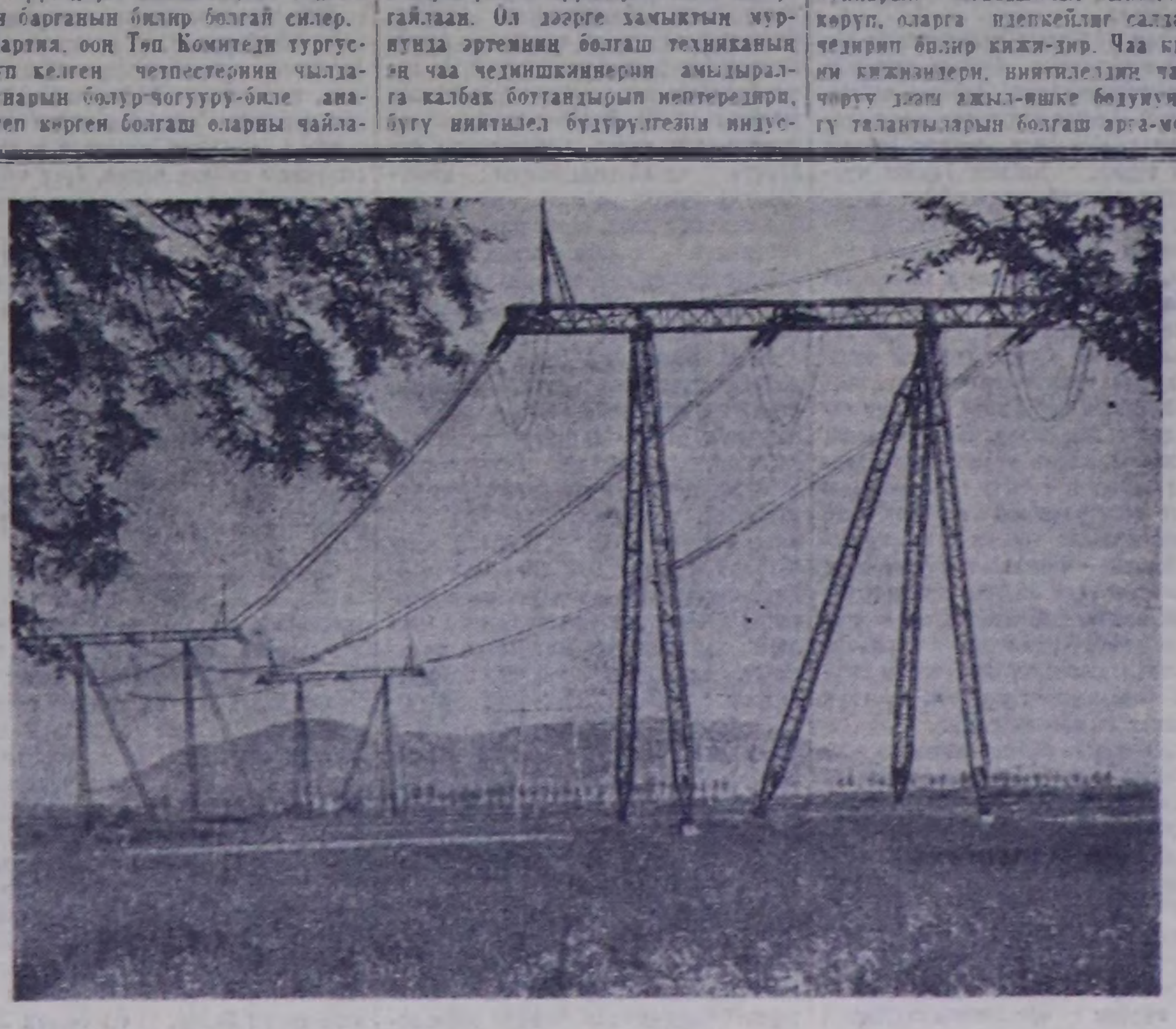

Закарпатьениң чаа чурумалы.
ЧУРУКТА: «Мир» деп электродамчыдылгазының шугуму. Ол шугум акы дуңма Чехословакияже барган.

Фото Л. Ковганныы. СЭТА-ның фотохроникатзы.

Кызылдың телевидениези ажыттынган

Кызылдың телевидениезиниң доктаамал ажылдап эгелээрин хоорайның чурттакчылары четтикпейн манап турганнар. Ол үе удавайн чедип келген. Телевидение төвүнүң байырлыг ажыдыышкыны дүүн, хүндүскүнүң 4 шакта болган. Орта хоорайның хөй-ниитизи чыылган.

Телевидение төвүн ажыглалга кииргенинге холбашкан митингини СЭКП Кызыл хоорkомунуң бирги секретары эш П. Т. Киселев ажыткаш, телевидение төвүн хүлээп алырының күрүне комиссиязының даргазы Б. Замураденкийге сөс берген. Оон соолунде тудугжулар бригадири эш Надысин, «Кызыл тудугунуң» тудуг эргелелиниң начальниги эш Перессыпкин, республиканың харылзаа эргелелиниң начальниги эш Лабринович, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында радио дамчыдылга болгаш телевидение комитединиң даргазы эш Ширипей чуве чугаалааш, телевидение төвүн ажыглалга кииргени онза байырлал болур дээрзин демдеглевишаан, тудугжуларга, монтажниктерге өөрүп четтиргенин хөй-ниитиниң мурнундан илереткеннер.

СЭКП обкомунуң бирги секретары С. К. Тока митингиге сөс ап чуве чугаалааш, Тыва республиканың найысылалынга телевидениени ажыдканы болза, культурлуг амыдыралга улуг болуушкун болур дээрзин демдеглээш, ол бүгү болза Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкыны болур дээрзин айыткан. Митингиниң соолунде эш С. К. Тока телевидениениң ажылдарының лентазын кескен.

* * *

(Кызылдың телевидениезиниң дугайын солуннуң 4-кү арнындан номчуңар, эргим номчукчулар).

ДААРТА СОҢГУЛДА ХҮНҮ

Июнь 12-де бистиң күрүнениң эрге-чагыргазының дээди органы—ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнү. Социалистиг демократияның тугунуң алаа-биле, ооң чайынналчак тиилелгезиниң демдээ болуп, бистиң чуртувуска мооң мурнунда эртип турган соңгулдалар-биле бир демей, бо соңгулдага совет улус коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогу дээш боттарының бадылаашкынын бербишаан, блоктуң быжыын болгаш тиилелгевизин делегейге база катап көргүзер. Совет күрүнениң дээди органынга соңгулда — бистиң улустуң чаңгыс эвииниң улуг байырлалы.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң хүлээп алганы, бистиң партиявыстың Программазы амыдыралга боттаныр, партияның XXIII съездизиниң бадылааны беш чылдың Директиваларынга, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген совет улустуң күш-ажылчын болгаш политиктиг көдүрлүүшкүнүнүң үезинде ССРЭ-ниң Дээди Совединге бо соңгулда эртип турар.

Совет чурт коммунизм тургузуушкунунуң херээнге чаа-чаа шылгарангай тиилелгелерни чедип ан турар. Чеди чыл планының үлетпүр талазы-биле көрдүнген сорулгаларын чедиишкинниг күүседиптиге. Чыл дага болгаш херегленге ажыглаар национал орулга 53 хуу, а үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээли—89 хуу өскен. Улус ажыл-агыйының кол бүдүрүлге фондулары 92 хуу көвүдээн, үлетпүр планындан ажыр 66 миллиард рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрген. Нефтиниң, газтың, демир рудазының, өңнүг металлдарының, химия чиг-эдиниң болгаш өске-даа ажыктыг казымалдарының чаа-чаа черлерин шинчилеп тыпкан база үлетпүрге ажыглалче киирген. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, бүгү совет улустуң идепкейлиг киржилгези-биле сөөлгү чылдарда кодээ ажыл-агый талазы-биле чугула хемчеглерни боттандырган болгаш СЭКП ТК-ның май Пленуму чер ажылын сайзырадыр дугайында амыдыралчы программаны ажылдап кылган. Төрээн партиязының салган сорулгаларын боттандырарынга совет улус кезээде белен.

Совет эртемниң болгаш улус өөредилгезиниң херээнде шылгарангай чедиишкиннерин бүгү делегей магадап турар. Оларның эң дээдизи болза, октаргайже орукту бистиң чуртувуска бир дугаарында боттандырганы, ам үргүлчүлеп турары болур. Совет эртем бистиң улустуң, совет күрүнениң эрге-ажыынга, тайбың күш-ажылга, коммунизм тургузуушкунунга бараан болуп турар.

Совет күрүнениң тайбыңга ынакшылдыг ленинчи даштыкы политиказы чаа-чаа тиилелгелерни чедип ап турар. Ооң ылаптыг бадытказы болза, делегей дайынын кыпсып үндүрер дээш АКШ-тың чагырыкчы бөлүүнге баштаткан империалистерниң кара сагыштыг пландарының бузуп дужуп турары болур. Чепсегленишкинниң дужуреринң айтырыын дүрген шиитпирлээр дугайында Совет чазактың удаа-дараа кылып турар саналдары делегейниң тайбыңга ынакшылдыг бүгү кижилериниң деткимчезин ап, дайын кыпсыкчыларын сойгалап турар. Бистиң чуртувустуң бүгү улузу Совет чазактың даштыкы политиказын деткип, делегейге тайбың дээш бүгү чүвени кылып турар.

Пролетариат диктатуразының күрүнези — Совет күрүне ам бүгү улустуң күрүнези болу берген. Совет күрүнениң делегейде эң-не демократтыын ол байдал боду-ла маргыш чогу-биле бадыткап турар. Чүге чаа ниитилелдиң — социализмниң, ёзулуг улусчу демократияның үезинде күш-ажылчы кижиниң мурнунга бүгү оруктар ажыттынган, ол бодунуң чуртунуң, ооң байлактарының ёзулуг ээзи, бодунуң салым-чолунуң ээзи болу берген. Социалистиг демократияны улам-на хөгжүдер дээш партияның салып турар ачыс сорулгаларын совет кижилер амыдыралда боттандырып турар.

Совет ниитилелдиң эң-не улуг чаалап алышкыннарының бирээзи болза, Советтер чуртунга национал айтырыгны шиитпирлээни болур. Маңаа барымдаа кылдыр тыва улустуң амыдыралын, республиканың чечектелиишкинин ап болур. Совет эрге-чагырганың чылдарында Тыва республиканың экономиказы, культуразы шапкыны-биле хөгжээн, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалы бедээн. Тывада болбаазын техника-биле чепсегленген, бедик хөгжүлделиг кодээ ажыл-агый тургустунган, чурт үлетпүрү сайзыраан, келир үелерги индустриалдыг Тываның баштайгы үлетпүр төптери — Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү болбаазырадыр фабриказының бирги ээлчээ ажыглалда кирген. Төрээн чуртка продукцияны бере берген, ийиги ээлчегиниң тудуу шапкын чорупн турар. Хову-Аксының «Тыва кобальт» комбинады СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларында көрдүнүп, беш чылдың база бир чугула тудуу болу берген. Тыва АССР-де үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудугнуң, транспорттуң болгаш өске-даа амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң калбарып турары-биле ажылчын аңгы хүн бүрү төрүттүнүп турар. Тываның экономиказының болгаш культуразының шапкын хөгжүлдезиниң херечизи болза, Тыва АССР-ниң Күрүне тугунда Ленин орденниң чалаттынганы болур. Совет күрүнениң ленинчи национал политиказын бистиң чуртувустуң бүгү нациялары ындыктыы-биле сагып чорууруулар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге 1962 чылдың март 18-те болган соңгулданың соолүнде үеде бистиң чуртувустуң амыдыралынга болган шылгарангай болуушкун болза, 1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле Директиваларны хүлээп алган, СЭКП-ниң XXIII съездизи болур. Беш чылдың Директивалары — ол дээрге партияның Программазын амыдыралга боттандырарының, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының программазы-дыр. Партия чүнү-де ажылдап кылыр болдур, ону күүседиринге бүгү совет улус кезээде белен.

Партия чүгү дей дир, ындыг болур дээрзинге быжыг бүзүрелдиг. Бодунуң программазында айыткан өндүр чаагай сорулгаларны боттандырарынче бүгү улустуң күжүн эвилелдээр талазы-биле партияның чаа чугула хемчээ болза, кодээ ажыл-агыйны улам ындай хөгжүдер, ылаңгыя чер ажылын сайзырадыр дугайында партияның сорулгаларын СЭКП ТК-ның май Пленумунга тодаргай чугаалашканы болур. Коммунистиг тургузуушкунунуң кол болгаш соңгаарладып болбас сорулгаларының бирээзи, ооң шалыпчы фронтузу бүгү партияның, бүгү совет улустуң херээ — кодээ ажыл-агыйга чаа көдүрлүүшкүннү партияның удуртулгазы-биле совет улус чедиишкинниг шиитпирлээр дээрзинге чигээниг турбас.

ЭРГИМ СОҢГУКЧУЛАР! ДААРТА, ИЮНЬ 12-ДЕ КОММУНИСТЕРНИҢ БОЛГАШ ПАРТИЯ КЕЖИГҮНҮ ЭВЕСТЕРНИҢ БУЗУЛБАС БЛОГУНУҢ КАНДИДАТТАРЫ ДЭЭШ БОТТАРЫВЫСТЫҢ БАДЫЛААШКЫНЫВЫСТЫ ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛДИГ БЕРЭЭЛИҢЕР!

ШУПТУ СОҢГУЛДАЖЕ!

ХООРКҮҮСКОМ ДАРГАЛАРЫ ЧУГААЛАП ТУР

ЧУРТТАЛГА ФОНДУЗУ, ООҢ СЕПТЕЛГЕЗИ

СЭКП-ниң XXIII съездизи чурталга тудуун улам калбартыр, ажылчы чоннарны чаагайжыды туттунган бажыңнар-биле хандырар чугула перспективтиг планны ажылдап кылган. Бистиң чуртувуска беш чыл дургузунда 480 миллион дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнары ажыглалга кирер болгаш 65 миллион өг-бүле чаа бажыңнарже көжүп кирер.

Совет кижилерниң материалдыг чаагай байдалы болгаш культурлуг деңнели сөксаал чокка бедип, чурталга шөлүнүң талазы-биле негелделери улам-на өзүп турар. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың улуг сагыш салыышкынының ачызында Тыва республиканың найысылалы Кызыл хоорайның улус ажыл-агыйы шапкыны-биле хөгжүп, ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазы бедип турар. Чоннуң өзүлдези база улуг. Ынчангаш хоорайда чуртталга шөлүнге негелде хүн бүрү улгадып турар. Эрткен чеди чылдың дургузунда хоорайга эвээш эвес ажылдар кылдынган. Чеди чыл иштинде 86134 дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнары ажыглалга кирген ийикпе, азы 2569 өг-бүле экижериттинген квартираларны алган. Чүгле 1965 чылда чуртталга бажыңының тудуунга 2,1 миллион рубльди чарыгдап, 15,4 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга кирген болза, бо чылын 14.9 муң дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга тудуу ажыглалга кирер.

Партия болгаш чазак чүгле чурталганың чаа тудугларынга эвес, харын бар турар чуртталга фондузун экижидеринче, ону доктаамал эки байдалга ажыглаарынче база онза сагыш салып турар. Ам безин хоорай ажыл-агыйының ниити балансызында чуртталга фондузу ооң бүгү фондуларының ниити түңнүүнден 70 хуу ажып турар. Күрүнениң ол үнелиг фондузун камнаар, чуртталга бажыңнарын электеп үрелир чоруктан камгалаар болгаш чогуур өйүнде септелгезин чорудары — чуртталга болгаш септелге-тудуг организацияларының база чурттакчыларның эң чугула хүлээлгези болур.

Кызыл хоорайның чуртталга фондузунуң капитал септелгезинге акша салыышкыны чылдың-на көвүдеп турар. Ол сорулгага 1964 чылда 259 муң рубль, 1965 чылда 275 муң рубль үндүрген болза, 1966 чылда чуртталга фондузунуң септелгезинге болгаш газчыдылгага 353 муң рубльди чарыгдаарын планнаан.

Эрткен чылын чуртталга бажыңнарының капитал септелгезин кылыр талазы-биле дыка улуг ажылдар чорудтунган. Ол үениң дургузунда Найырал кудумчузунда 10, Кызыл партизан кудумчузунда 2, Бай-Кол кудумчуда 2 бажыңнарның капитал септелгезин кылган. Элээн хөй квартиралыг чуртталга бажыңнарын хоорайның суг дамчыдылга, канализация четкилеринге кошкан; чамдык бажыңнарны изиг суг хандырылгазынга кошкан болгаш газчыткан. Тайбың кудумчузунда ниити ажыглалдың суг узуп алыр колонкаларын база суг-биле хандырарының савазыналары туттунган.

Ынчалза-даа эрткен чылдың планы чүгле 92 хуу күүсеттингенин демдеглээри чугула. Капитал септелге талазы-биле ажылдарның шынары ам-даа кудук. Бажыңнарны септээш, ажыглалга киирериниң хуусаалары саадап турар. Коммунал септелге-тудуг эргелелиниң ажылчыннарында күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, тудуг материалдарын объектилерге чедирип турары организас чок болгаш транспорттуң чедишпес чоруу чуртталга фондузунуң септелгезиниң темпизинге багай салдарлыг болган. Механизмнер болганчок-ла объектилерде чок боор турарындан ийикпе, азы техниктиг үрелишкин болу бээриниден ажылды холдуунда хол-биле кылып турган.

Үстүнде айыттынган чылдагааннарның ужун бистиң хоорайывыска 100 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн септээриниң хуусаазы 30—35 хүн, а өске хоорайларда ол ортумаа-биле чүгле 18 хүн боор турар.

Бо чылын 3600 дөрбелчин метр ниити шөлдүг он үш чуртталга бажыңнарын комплекстиг септээри, хоорайның суг дамчыдылга болгаш канализация четкилеринге элээн каш бажыңнарны кожары, котельнаялар септээри, 2000 квартираларны газчыдары планда көрдүнген. Айыттынган хемчеглерни боттандырарынга коммунал септелге-тудуг эргелелинде ажылчын күжү болгаш тудуг материалдары четчир. Ынчалза-даа чыл эгезинден бээр чуртталга фондузунуң төп объектилерин дужаарының орнунга ийи квартиралыг чүгле чаңгыс чуртталга бажыңын септеп, ажыглалга киирген. Мындыг байдал-биле канчап-даа эптежип болбас. Бо чылдың бирги кварталында база-ла ажылды саададыр чорук коммунал септелге-тудуг эргелелиниң удуртукчулары эштер Любутин, А. Новицкий оларны хөлзетпейн турар, а Коммунал ажыл-агый министерствозу (В. Еремеев, С. Конвил) бо айтырыгның хажызында туруп турар. Чамдык чуртталга бажыңнарынга чорудуп болур септелге-тудуг ажылдарының эң ындыкы хуусаазы эрткен. Транспорт болгаш материал чогунуң хараазы-биле объектилерде ажылчыннарның анаа турар чоруу хөй. Тудугжу ажылчыннар ортузунга кескү агитация ажылын чорутпайн, социалистиг чарышты организаставайн турар, ажыл графиги база чок.

Септелге тудуг ажылдарын чорудары планныг болуру эргежок чугула. Хоорүүском квартал санында ажыл графигин бадылап берип турда-ла, ону удуртулга болдурар туржук, харын ажылдың хемчээлин ай, квартал аайы-биле дең эвес хуваап турар. Ооң түңнелинде коммунал септелге-тудуг эргелели бүгү объектилерни хаара тудуп шыдавас апаар. Тудугну дужаар хуусаазы саадаар болгаш ажыл хемчээлин чогунуң хараазы-биле ажылчын күжү таарыштыр хуваттынмайн баар. Ындыг чорук удаа-дараа болуп келген.

Чуртталга бажыңнарының капитал септелгезиниң талазы-биле ажылды планнаарда бар турар солулга фондузун коммунал септелге-тудуг эргелелиниң чоп ажыглавайн турары багай салдарны чедирип турар. Бирги болгаш ийиги бажың эргелелдеринде бар солулга фондузунга улуг-улуг чуртталга бажыңнарындан чурттакчыларны көжүргеш, ол бажыңнарны кышкы үеде септээр арганы бербейн турар. Чүге дээрге, солулга фондузунуң квартираларын кара-туразы-биле ээлеп алган чурттакчыларны көжүрүп үндүрер хемчеглерни албайн турар.

Хоорайның бажың эргелелдериниң чорудуп турары үүрмек септелге чуртталга фондузун камнап алырынга кончуг улуг ажыктыг. Мындыг таварылгада чуртталга бажыңнарының кылза чогуур септелгезиниң аразын узадыр, септелге үезинде кылыр ажыл база шоолуг эвес болур. Эрткен чылын үүрмек септелгеге хөй түңнүг акша чарыгдаттынган. Бажың эргелелдериниң күжү-биле кухняларның, печкаларның, соңга, эжиктерниң септелгезин чоруткан. Бо чылын чуртталга бажыңнарының үүрмек септелгезинге 84,5 муң рубль көрдүнген, а эрткен дөрт айларның дургузунда чүгле 24,4 муң рубльди ажыглаан. Хоорайның бажың эргелелдериниң начальниктери эштер Сидоров биле Орловский оларның багай ажылдап турарын үстүнде саннар көргүзүп турар-дыр.

Чуртталга фондузунуң шынарын экижидеринге күрүнеден берип турар акша-хөреңгилерни долузу-биле өй шаанда ажыглаар төлээде, хамыктың мурнунда хоорайның коммунал ажыл-агый килдизи, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң коммунал септелге-тудуг эргелели бо херекте бар четпестерни чоокку хуусаада узуткаар, шиитпирлиг хемчеглерни алыры чугула. Чайгы үе чуртталга бажыңнарының капитал септелгезин кылырынга эң-не таарымчалыг. Ындыг төлээде, ажылчын күжүнүң хөй кезиин өлче мөөңнеп, септелге ажылдарынга күш-ажылды организастаарын, ооң сагылга-чурумун экижидер. Чуртталга фондузунуң септелгезинде ажылдап турар ажылчыннарны болгаш техниканы өскээр чардыктырар чорукту шуут соксадыр херек. Септелгениң шынарын үнелээни-биле бедидер, септээн соонда комиссия хүлээп алганының актызын хоорүүскомнуң хуралынга бадылаваан шаанда, септээн бажыңнарга туразы-биле кирип болбас чурумну шыңгыы сагыыр ужурлуг. Бо талазы-биле хоорүүскомнуң капитал тудуг бөлүү (эш И. Балинин) шыңгыы контрольду боттандырза чогуур. Республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозу (эш В. М. Еремеев) ооң удуртулгазында турар коммунал септелге-тудуг эргелелинден негелдени күштелдирер херек.

С. КРАСНЫЙ,
Кызыл хоорүүскомнуң даргазы.

Чагыгларны—амыдыралга!

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң төогулуг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының ийиги ээлчээниң тудуун дүрген дооскаш, ажыглалга киирер дээш ак-довуракчылар улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турар үеде, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда кампаниязынга белеткел ажылдарының харыысалгалыг үе-чадазында Ак-Довурак хоорай Совединиң күүскомунуң, ажыл-агый организацияларының соңгукчуларның чагыгларын канчаар күүседип келгенин, моон соңгаар боттандырар хемчеглерни тодарадыры чугула.

Эрткен чылын чер-чер Советтеринге болуп эрткен соңгулда үезинде болган депутаттарның отчёттарында амыдыралга ылавыла боттандырза чогуур чагыгларны соңгукчулар бергилээн турган. Депутаттарны дамчыштыр келген чагыгларга үнелээлээш, хоорүүском чорудар хемчеглерни ажылдап кылгаш, сессияларга чугаалажып, организастыг ажылдарны чорудуп келген. Амыдыралга боттандырза чогуур деп көрген чагыгларның 88 хуузу ам күүсеттинген. Соңгукчуларның чагыгларының хөй нуруузу амыдырал хандырылга айтырыглары, чуртталга бажыңнарын тудуп ажыглалга киирери, хоорайны чаагайжыдары, садыг, эмнелге, культура албан черлериниң четкизин калбартыры болуп турар. Хоорай Совединге соңгулда болгандан бээр 32 болгаш 36 квартиралыг 5 муң ажыг дөрбелчин метр шөлдүг 6 бажыңны тудуп ажыглалга киирген болгаш бо чылын элээн хөй дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга тудуун доозар. Чуртталга бажыңнарының капитал болгаш үүрмек септелгези кылдынган.

Бүгү-ниитиниң киржилгезинге даянып алгаш, хоорүүском чаагайжыдылга ажылының талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Хоорайның Май кудумчузу асфальтаттынган болгаш хоорайда 4 муң ажыг ыяшты тарып олурткан, хоорайның суггарылга арыктарын чаартып кылган. Чуртталга бажыңнарының, бүдүрүлгелерниң девискээрлерин чаагайжыдып, ногаанчыдар талазы-биле бүдүрүлгелерниң коллективтери, чурттакчылар улуг ажылдарны кылганын болгаш чорудуп турарын демдеглээри чугула. Шагырның № 6, 7, 8 соңгулда округтарының соңгукчуларының чагыгларын ёзугаар бо суурга ийи кудукту казып, ажыглалга киирген.

Ак-Довурак хоорай Совединге соңгулда талазы-биле Эриктиң, Майның, Дагның № 4, 6, 12, 50 соңгулда округтарының соңгукчуларының депутаттарга берген чагыглары багай эвес күүсеттинип турар. Округтарның девискээринде чуртталга бажыңнарында электри шугумнарын киирип, чурттакчыларны чырык-биле хандырган. Ол ышкаш өске-даа кварталдарда кудумчуларда электрижидилгени чоруткан болгаш моон соңгаар-даа үргүлчүлээр.

Хоорайга автобустарның маршруттарын калбартыр талазы-биле соңгукчулар соңгулда үезинде-даа, ооң соонда-даа депутаттарга чагыгларны берип келген. Хоорүүском автоажыл-агый чери-биле сүмележип, бар аргаларны херглеп тургаш, автобустарның маршруттарын элээн калбарткан. Бистиң автоажыл-агыйывыстың ажылынга улуг четпестерни соңгукчулар илередип, ону эдип алыр талазы-биле боттарының арга-сүмезин хоорүүскомга берип келген. Соңгукчуларның үнелиг саналдары ботталып, АТА-ның ажылы сөөлгү үеде экижээн.

Хоорайда бүдүрүлгелер калбарып турары-биле ажылчы чон хүн бүрү көвүдеп турар. Ынчангаш садыг хандырылгазының талазы-биле ажылчы чоннуң негелдези хүн келген тудумна өзүп турар. Соңгукчуларның чагыы болгаш садыш алыкчыларның негелдези-биле хары угда 16 садыглыг ажылдаар магазинни тудуп, ажыглалда киирген. Шагыр суурда аъш-чем магазинин база туткан. Садыг болгаш хөй-ниити чемненилгезиниң бүдүрүлге четкилерин калбартыр талазы-биле хемчеглер алдынып турар. Ажылчы чоннарның садыг хандырылгазын улам-на экижидер талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларында салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырар дээш Ак-Довуракта партия, совет органнары, ажыл-агый организациялары хемчеглерни ап турар.

Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хоорүүскомнуң болгаш «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң кылыр ажылдары хөй. 120 уруглар турар сад-яслиниң, 280 орунгнуг эмнелгениң, 600 олуттуг культура бажыңының тудуу дээн ышкаш чугула ажылдар амыдыга чедир шуудавайн турарын миннир херек. Ол ышкаш хоорайга уругларның суг кухнязын тургузар оран-сава бээрин даг-дүгү комбинаттың дирекциязы саададып келген. Хоорайның кудумчуларын асфальтылаар, одаар чүүл баазазын организастаар дугайында чагыглар боттанмайн турар. Ак Довурак хоорайга Пионерлер бажыңы, комиссионнуг магазин ажыдар дээн ышкаш чагыгларны дидим эвес шиитпирлеп турар бис. Бо айтырыгларны республика организацияларынга тургускан болза-даа үзе шиитпирлеттинмейн келген. Бо чугула хемчеглерни амыдырал негеп келген, ону көөру чугула апарган.

Советтерниң масса-биле харылзаазын, ажыл-агыйга удуртулгазын сайзырангайжыдар, Советтерниң ажыл-чорудулгазынче массаны улам-на хаара тудар дугайында СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлеринде амыдыралчы сорулгалар салдынган. Партияның ачыс сорулгазын күүседиринге Советтер ажылында бир кол черни соңгукчуларның чагыглары ээлеп турар. Ындыг болганда, боттандырары-биле көрдүнген чагыглар күүсеттинген турар ужурлуг. Ажылчы чоннар депутаттарының Ак-Довурак хоорай Совединиң күүскому соңгукчуларның чагыгларын амыдыралга боттандырар дээш бүгү-ле хемчеглерни ап чоруур.

О. МӨҢГЕ-БАЙЫР,
Ак-Довурак хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы.

БҮГҮ КҮШТҮ — КОММУНИЗМ ТУРГУЗУУШКУНУНГА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Бистиң чүректеривисте өжээн негээриниң бодалы чок. Ынчалза-даа бис герман империализминиң араатан-зыг андажыышкынын болувустуң хуула көрген дуржулгавыстан эки билир бис, ынчангаш ГФР-ниң милитаристиг күштериниң чорудуп турары өжээн негекчи политиказынга удур шиитпирлиг демисежип турар бис. Бо демиселге Совет Эвилелиниң болгаш тайбыңга ынакшылдыг өске-даа чурттарның талазынга Герман Демократтыг Республика — немец черде баштайгы социалистиг күрүне, бистиң шынчы өңнүүвүс болгаш эвилелчивис идепкейлиг туржуп турар.

ГФР-ниң чагырыкчы бөлүктериниң политиказы тайбыңның эрге-ажыынга удур болуп турар, ол — улустарга, ооң иштинде немец улуска кыжаныышкынны тургузуп турар болгаш ону шиитпирлиг-биле өйтүр шаварын негеп турар. Европаның айыыл чок чоруун хандырары эң чугула айтырыгларының бирээзи болуп бар чыдар. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның бо айтырыг талазы-биле хөй удаа илдип үндүрген саналдары Европаның чугула айтырыгларын тайбың шиитпирлээриниң, Европаның айыыл чок чоруунуң быжыг системазын тургузарының тодаргай программазы болуп турар.

Делегей ареназында тургустунуп келген байдал делегейниң ракета-ядролуг дайынының кыжанын чайладырынга, делегейниң душкуурлуг чоруун чавырыладырарының демиселинге тайбыңны быжыг болгаш хажык чок камгалаарын Совет Эвилелинден негеп турар. Бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң күженишкиннери мынаар-даа угландырган болгай.

Империалистиг реакцияга удур демиселге социалистиг чурттарның акы-дуңма кады ажылдажылгазын быжыглаары онза ужур-дузалыг болуп турар. Сөөлгү чылдарда ол кады ажылдажылга бүгү тала-биле: политика, экономика болгаш шериг херээниң талазы-биле калбарган болгаш быжыглаттынган. Бо талазы-биле өөрүнчүг түңнелдер чедип алдынган. Чаңгыс-эпче болгаш улам ханы сырый каттыжышкынче чүткүлдүг бистиң партиявыстың XXIII съездизинге болгаш акы-дуңма партияларының чоокта чаа болгулаан съездилеринге база катап көргүскен. Социализмниң бүгү чурттарының аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы бүгү тала-биле быжыглаарынга бодундан хамааржыр бүгү чүүлдерни бодунуң интернационалчы хүлээлгезинге, пролетаржы эп-сеткил каттыштырылгазының принциптеринге шынчы болуп турар Совет Эвилели кылып келген, кылып турар болгаш кажанда-даа кылыр. Бо дээрге, амыдырал хынаан, кара чаңгыс шын политиктиг угланыышкын, империализмниң агрессиялыг пландарын үзериинге, тайбыңның, демдилгениң болгаш социализмниң улам ындайгы чедиишкиннеринге улам таарымчалыг байдалдың аргаларын ол тургузуп турар.

Империализмге удур кады чорудуп турар демиселдиң эрге-ажыын барымдаалааш, бодунуң национал болгаш социал хосталгазын чедип ап турар улустарга идепкейлиг деткимчени көргүзериниң чайгылыш чок шугумун совет күрүне чорудуп турар. Колониалдыг дарлалдың илчирбезин бодундан чоокта чаа ап октаан чурттарга политиктиг деткимчени болгаш экономиктиг дузаламчыны көргүзүп, хамаарышпас боттуг чоруктун оруунга оларның быжыг туруп алырынга дузалап турар бис. Ол чурттарга неоколониализмниң кинчизин кедирерин оралдажып турар империалистиг күрүнелерниң халдаашкыннарын өйтүр шавар талазы-биле оларга дузалап турар бис.

Империалистиг бөлүктерниң агрессивчи ходелиишкиннерин болгаш бодалдарын сойгалап илеретпишаан, Совет Эвилели ооң-биле кады янзы-бүрү ниитилел тургузугулуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ досунаары дээш туржуп турар. Бистиң чуртувус капиталистиг күрүнелер-биле таарымчалыг тайбың харылзааларны тудары дээш туруп турар, бис олар-биле экономика, садыг, эртем, культура талазынга кады ажылдажылганы хөгжүдүп турар бис. Ынчалза-даа күрүнелер аразының харылзааларының таарымчалыг ол аргазын дайынзырак күштер идеология талазы-биле шургуушкунга, социалистиг чурттарга хоралыг кылдыр ажыглаарын болдурбас бис. Ындыг хоозун бодалдар-биле болу өөртүнүп олурар кижилер ханызы-биле чөгели төнер апаар.

Бистиң даштыкы политикавыс тодаргай сорулгалыг болгаш идепкейлиг, принципиалдыг болгаш чайгылыш чок. Харын ооң ужурунда улустар ону калбаа-биле деткип болгаш билип турар. Бистиң Төрээн чуртувустуң делегей талазы-биле байдалын улам ындай быжыглаарынче, социализмниң болгаш коммунизмниң чедиишкинниг тургузарынга таарымчалыг байдалды хандырарынче угланган ленинчи даштыкы политика угланыышкынын Совет Эвилели моон соңгаар-даа уламчылап чорудар.

Тайбыңның кайы хире үнелиин совет улус эки билир. Мөчээннерниң тураскаалы, келир үелерги сагалдарның дугайында сагыш салыышкыны чаңгыс минутада-даа серемчилелди ыжыкынназынга бисти хүлээдип турар! Бистиң Чепсектиг Күштеривис кандыг-даа үеде бистиң социалистиг чаалап алышкыннарывысты камгалап ап, өңнүктеривистиң мурнунга интернационалчы хүлээлгевисти күүседип шыдаары дээш, ооң күчүзүн доктаамал быжыглаар бис.

Социализмниң болгаш коммунизмниң тургузары — бо болза коммунистиг партия баштаган миллион-миллион кижилерниң медерелдиг чогаадыкчы ажылының чорудулгазы-дыр. Ол тургузуушкунче калбак массаларны хаара тудар төлээде, Совет эрге-чагырганың туруп турарының барык чартык чүс чыл үезиниң дургузунда тургустунуп келген хөй-ниити болгаш күрүне организацияларының ажык улуу-биле ажылдаары негеттинер.

Социалистиг демократизмни амыдыралга боттандырарының талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының Советтеринге онза хүлээлге онаажып турар. Харын-на Советтерни дамчыштыр бистиң улус социалистиг күрүне болуп каттыжып турарлар. Хамыктың мурнунда боттарының депутаттарын дамчыштыр, Советтерни дамчыштыр — кодээ Советтен ССРЭ-ниң Дээди Совединге чедир — чон бодунга хамааржып турар күрүне эрге-чагыргазын боттандырып турар. Оларны дамчыштыр чон болза ниити күрүне ужур-уткалыг эң чугула айтырыгларны-даа, чер-черге хамаарышкан хөй-хөй айтырыгларны-даа шиитпирлеп турар. Советтерниң түс бүрүзү ол айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле тускай рольдуг болбайнаан харын. Ынчалза-даа Совет бүрүзүнүң кичээнгейиниң төвүнде кезээде кижи, ооң материалдыг болгаш угаан-бодал негелделерин хандырары туруп турар.

П. В. Подгорный болза Ленинград районда чуртталга тудуун, садыгның, ниитиниң чемненилгезиниң четкизин көргүзүп турар сан-медээлерни чугаалааш, чуртталга бажыңнарын ажыглалга чогуур өйүнде киирип турарының, тудуг ажылдарының шынарының эки болган турарының улуг чугулазын демдеглээн. Ол—Советтерниң, ооң депутаттарының бирги чергениң хүлээлгези. Чаа чуртталга черлерин чаагайжыдар дугайында, транспорт, эмнелер, уруглар садтары болгаш школалар, кинотеатрлар дугайында, чаа тудуглар районнарынга амыдырал болгаш медицина хандырылгазының дугайында баш бурунгаар сагыш салыр болза эки. Квартираларны хуваарының тургустунга берген чуруму шыңгыызы-биле сагыры база чугула.

Ажылчы чоннарны хандырарының бир чугула участогу болза садыгны болгаш ниитиниң чемненилгезин организастаары болур деп Н. В. Подгорный уламчылаан. Чоннуң херглелиниң хөй санныг бараалнарын болгаш аъш-чем продуктуларын бүдүрери — кол чүве ол дээрзи чугаажок. Ооң-биле кады олар херглекчиге чогуур өйүнде, эки байдалдыг, бедик шынарлыг четкен турары база кончуг чугула. Эң чоокку чылдарда садыгны улам ындай экижидер, ооң культуразын бедидер талазы-биле хөй чүүлдерни кылыры көрдүнген. Чоннуң хандырылгазы-биле холбашкан өске кандыг-даа херектээзи-биле бир демей, маңаа бирги чергеде Советтер хамааржыр апаар.

Эрге-чагырганың чер-черде органнары клубтарның, культура ордуларының, парктарның, стадионнарның, көргүзүлге албан черлериниң, культураның өске-даа албан черлериниң ажылын, оларның кала чагыртканы хамаан чокка, бүгү чоннуң хандырылгазын экижидер төлээде, дүүштүрүп эргелээр ужурлуг.

Советтерниң ажылының кандыгдаа талазын ап көөр болзувусса, олар чер болганда ажылчы чоннарның инициативазынга, хөй санныг экитурачы дузалакчыларынга, хөй-ниитиниң бот-тыбыңгыр органнарынга даянып турарлар болгай. Хөй-ниитичилерниң ажыктыг эгелээшкиннерин болгаш идепкейин деткип, аңаа идигни бербишаан, оларның ажылын Советтиң билдилии-биле угланары кончуг чугула.

Советтерже соңгулдалар — күрүне талазы-биле чугула херек, чурттуң амыдыралында харыысалгалыг үе болур дээрзин оратор демдеглээн. Соңгулданың чорудулгазында совет кижилер болза бистиң калбак планнарывысты болгаш бодалдарывысты амыдыралга боттандырар, чоннуң күзел-соруун чайгылыш чокка боттандырар ындыг төлээлекчилерни тодарадып ап турарлар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар кыдыр совет ниитилелдиң бүгү кезектериниң төлээлекчилерин адагылаан. Депутаттарның ындыг төлээлекчи составтыг болуру чүгле социалистиг күрүнеге туруп болур. Ол состав болза ниитилел амыдыралының эң чугула бүгү айтырыгларын ажыл-херекти ханы билиишкин-биле, чоннуң бүгү бөлүктериниң эрге-ажыктарын барымдаалап тургаш чугаалажып көөр база шиитпирлээр арганы бээр. Ооң-биле кады чүгле шиитпирлээр эвес, харын-даа шиитпирни амыдыралга канчаар боттандырып турарын доктаамал билип турар. Чүге дээрге совет депутат бүдүрүлгеден хоорлу бербес, профессионалдыг парламентаржы болу бербес болгай. Совет депутат кезээде чоннуң ортузунда чуртап турар, ооң херглелдерин болгаш негелделерин билир. Чоннуң бодалын, ооң күзел-соруун совет депутат Советке чедирип турар. В. И. Ленинниң чугаалааны болза:

«...Капиталдың болгаш дужуметтер аппаратының быжыг тергиидээшкининиң тургуспушаан, парламентилерде туттуп, кол чугаалар-биле солчуп турар ындыг төлээлекчилерни Совет эрге-чагырга бербейн турар... Совет эрге-чагырга ажылчы чоннар массазының иштинден үнген, ол болза парламентиниң эвес, харын күш-ажылчы төлээлекчилериниң хуралын берип турар, ол хурал шуут дораан күүсеттинер, амыдыралга кирип турар хоойлуларны үндүрер...»

Бо ленинчи принцип ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазының үндезини болур.

Совет демократия социалистиг хоойлу дүрүмну быжыглаары-биле дудуш холбаалыг. Совет хоойлу ниитилелдиң ажыл-херектерин эргелээриниң чугула чепсээ, чурттуң ажыл-агый амыдыралының таарыштырыкчызы болуп турар. Ол болза чоннуң, ажылчы чон бүрүзүнүң эрге-ажыктарының камгалалында турар.

Дээди Советтиң хүлээп алганы хоойлу бүрүзү — ол дээрге депутаттарның коллективтиг ажылының, чамыкта харын чорудааштаа болуп турар эң-не янзы-бүрү бодалдар деңнээшкининиң, ажылчы чоннарның муң-муң чагааларының болгаш саналдарын анализтээниниң, соңгукчуларның, хөй-ниити болгаш күрүне организацияларының, күрүне эрге-чагыргазының республика болгаш чер-чер органнарының саналдарын барымдаалап көргениниң түңнели болур-дур.

Дээди Советтиң хоойлуларының болгаш шиитпирлериниң күүселдезин хынавышаан, депутаттар эргелел органнарының ажыл-чорудулгазын улам боттуу-биле контрольдап турарлар. Доктаамал комиссияларга министерстволарының болгаш төп албан черлериниң дыңнадыгларын дыңнап, четпестерни илередип, ол четпестерни узуткаарынче угланган сүмелерни ажылдап кылып турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының сессияларга, доктаамал комиссияларга, боттарының соңгулда округтарынга, даштыкы чурттарга барып турргулаанза ажыл-чорудулгазының дугайында Н. В. Подгорный ооң ындай чугаалаан. Күрүне ажыл-чорудулгазының кандыг-даа черинге таваржыр болзувусса, кезээде болгаш кайда-даа совет депутат чоннуң күзел-соруун илередикчизи болгаш чорудукчузу, бодунуң соңгукчуларының эрге-ажыктарының төлээлекчизи болуп туржуп турар.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш бадылавышаан, бистиң чурттуң ажылчы чоннары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга бүгү улустуң улуг чагыы болу берип турар, партияның ажылдап кылганы соңгулда программазы дээш бадылаарлар деп, Н. В. Подгорный чугаалаан. Ол чагыг дээрге — бистиң күрүнениң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаары дээш, ажылчы чоннарның амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бүгү хемчеглер-биле көдүрери дээш, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаары дээш идепкейлиг демисежири-дир. Совет улустуң ол чагыын күүседиринден артык хүндүлелдиг хүлээлге, ооң бедик харыысалга чок.

«Шынның» почтазындан

ЭГЕЛЭЭН

Эът, сүт бүдүрүлгезин көвүдедир, малдың баш санын өстүрер талазыбиле чайлаглаашкын кол рольду ойнаар. Бо ажылга Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары баш бурунгаар белеткелди эки чорутказ, чайлаашкынны организастыг эгелээн.

«Искра» колхозтуң малының башкылыы Улуг-Хендергейниң Чайлаг-Хемче көжүп эгелээн. Ында Ооржак Кегүйленге удурткан семиртир мал бригадазы болгаш бир кодан сувай инектер база барган. Хендергейниң Хликтигде 5 кодан хой чайлаглап көшкен. Малчыннарның чайгы үеде чурттаарынга таарышкан өглерни колхоз баштаар чериниден хандырган.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының малы Шеле, Соор, Алдыы-Ишкинниң чайлагларынга баар. Брезентиден шыпкан 8 өгну малчыннарга берген. Бода мал кадарчылары Сүдер, Тойлу, Маадыр-оол, Семис-оол, Анай-оол оларның коданнары баар, Ишкин бажының чайлагларында челе берген.

М. СЕВЕН.

—⊙—

Чылдың чартыында

Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак салбырының саанчылары беш чылдың баштайгы чылының чартык чылында 90 тонна сүт саап алыр планын 85 тонна кылдыр күүсеткен ийикпе, азы курунеге 60 тонна 400 кг сүттү дужааган.

Саанчылар Хертек Чылбак, Салчак Караш, Донгак Бүрбүштей, Салчак Чечек олар боттарынга быжыглаан инек санындан 600—640 кг сүттү сагганнар. Куулар Начын-оол эргелекчилээн сүт-бараан фермазы сүт бүдүрериниң чартык чыл планын ССРЭ-ниң Дээди Советиниң соңгулдазының хүнүнде ажыр күүседир дээш күженишкиниг ажылдап турар.

• • •

Районнуң «Малчын» колхозунуң малчыннары 171 төрээн сарлыктарының базаалары чидириг чок менди камгалап алган. «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырының сарлык кадарчызы коммунист эш Дарын-оол 93 төрээн сарлыындан 95 бызааны менди камгалап алган. Чылгычы коммунист эш Салчак 60 беден 60 кулунну алган.

А. АДЫГБАЙ.

Ёнзак алышкылар

Ховуда трактор шимээргээн. Ооң үнү черле доктаавас. Чүгле дүштеки чаңсар өйүнде шыпшыңналы бээр. Агрегат десиниглерни кылып-ла турар. Ам ооругага күүсеттинер четкен—хүннүң онаалгазы ажыр күүсеттинер дей берген. Ол тракторнуң башкарыкчызы кымыл? Ол болза Иван Ёнзактыр. Ооң бөдү чеди чыл бурунгаар Балгазынның механизация училищезин доосказ, «Советтиг Россия» колхоз ажыл-агый артелинге механизаторлай берген.

План-онаалга ажыр күүсеттинмээн черден ажылды соксадып болбас деп чүвени ол амыдыралында дүрүм кылып алган. Часкы хову ажылдарының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле хүннүң нормазын доктаамал 110—120 хуу күүседип келген.

Ынчаарга амгы үеде Балгазынның механизация училищезинге өөренип турар болгаш часкы ажылдар үезинде колхозта практикалап чедип келген. Сергей Ёнзак база акызы Ивандан түдак чок ажылдап турар. Ийи алышкы тарылганың баштайгы хүннеринден эгелээш-ле чер андарылгазынга-даа, чажылгага-даа үлегерлиг ажылдап турган болгаш ылангыя колхозтуң даргазы Алексей Артемьевич Дежнев оларның дугайында мынча диир:

— Алышкылар эр хейлер, ам өөренип турар Сергей-даа биске эки механизатор болур.

Дүштеки чем өйү чедип келген. Бригадир В. Боговцевке Иван Ёнзак илеткеп тур:

— Хүннүң онаалгазын ажыглыштывыс.

Повар Клавдия Толченица чаагай мүннү тавакка куткаш, оозун Иванга берип тура:

— Эки ажылдааныңның соонда мүнден немей база куդуп бер дээр боор сен але?—деп баштактангылаар-даа.

— Ынчанмайн канчаар—деп, оозу хөглүг-биле каттырып кагды.

Чемненилге доозулган. Иван Ёнзактың орнунга ооң дуңмазы Сергей Ёнзак ээлчегге кирипти. Тракторлар база-ла шимээргеп үнду. Ооң арнында өөрүшкү илдең: бо хире ажыл-иштиң түңнелинде эки дүжүт болур.

И. КОЛМАКОВ.

Саанчылар концерти

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң төвүнде клубту соңгудкуулар болгаш школачылар долдур олурупканнар. Концерт эгелээн. Ол хүн аңаа совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермазының бот-тывынгыр артистериниң чедип келгени ол.

«Күш-ажылга мактал!», «Дээңдээң» деп хөйнүң ырлары-биле эгелээш, орус, тыва омак-хөглүг ырлар, сыгыт-хөөмей улажып-ла турган. Концерт программазында ниитизи-биле янзы-бүрү 31 көргүзүглер бар. Ажыл-ишти, амыдырал-чуртталганы ыр болгаш хөгжүм-биле сорук киирип, шимеп чоруур бо кижилерниң аразында кымнарны чок дээр! Он сес харлыг саанчылар, бежен-алдан харлыг кадарчылар, бызаа ажаакчылары, механизаторлар—шупту 17 кижи.

Кара костюмунуң хөрээнде «Хүндүлелдиң демдээ» орден херелденген, бажының дүгү көгерип, бежен хар чеде берген-даа болза, ам-даа аныяк оолдарзыг кижи сценага хүлүмзүрүп үнүп кээрге, көрүкчүлер адыш часкаашкыны-биле уткаан. Ол болза фермада партия бөлүүнүң секретары, бызаа ажаакчызы Ооржак Комбу-дур. Ооң күүсеткени бызаанчыга аялгаларны, сыгыдыы болгаш өске-даа көргүзүглерни чон эки хүлээп алган.

Ол ышкаш саанчылар О. Чечек, К. Билчитмаа, О. Сендиңниң ырлаглааны, бызаа ажаакчызы Ооржак Кайгал-оолдуң шүлүктер номчааны, кадарчылар Ооржак Омба, К. Кудар-оолдуң көргүзүглери база солун болган. Бызаанчы, чадаган, баян-биле тыва ырлар аялгазын ойнаглааны кижиниң сагыжынга артар.

Бот-тывынгыр бо артистер оюннарын совхозтуң Аянгаты салбырынга, Кужурлуг-Мажалык сүт-бараан фермазынга, малчыннарга, механизаторларга мооң мурнунда база көргүзүп чораннар. Моон соңгаар-даа олар районнуң өске суурларынга, фермаларынга, хову турлагларынга концерттерни көргүзер.

Х. МОНГУШ.

Чайлаглаашкын

«Кок-Тей» совхозтуң төп сүт-бараан фермазының инектерин Ооpаш хову деп черниң ол чарынында ийи бөлүк кылдыр чайлагладып үндүре берген. Оът-сиген эки болгаш саалданы база ол черинге кылып турар. Саанчыларга, кадарчыларга таарыштыр көжүп чоруур будкалар база бар.

Даңгаар эртен инектерни кадарчылар чөөрту оъткарып, саар черге сүрүп келирге, эртенгиниң 5 шакта саанчылар база ында тускай машина-биле чедип келген тургулаар. Ол дээрге Тыва АССР-ниң алдарлыг саанчызы Ондар Анай-Кек, фермада мурнакчы саанчы Ондар Биче-Уруг болгаш чоокта чаа «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле шаңнатыкан Тамара Кавай-оол олар-дыр.

Бистиң ферма күш азыраар ферма-биле социалистиг чарыштыг болгаш бирги квартадлың планын ажыр күүсеткен дээш шилчиир Кызыл тукту алган бис, ам ийиги кварталда база-ла оон тудак чокка ажылдап турғаш, курунеге сүттү хөйнү-ле бээр дээш кызымак ажылдап турар бис.

Д. АРАКЧАА,
совхозта инек кадарчызы.

Улам көвүдээн

Улуг-Хемде Жданов аттыг колхозтуң Ийи-Тал бригадазында кыргылда пунктузу эки дериттинген. Ам ында электрилиг 20 хачы ажылдап турар. Ооң-биле чергелештир 27 кижи хол хачызы-биле база кыргып турар. Эң-не баштай малчын эш Аратына кадарып турар хойларын кыргыткан. Ооң алган дүгү бир хойга онаалтыр 1,7 кг болган.

Оон соолунде Долаан Уэүй-оолдуң хойлары келген. Хойларның кыргылдазын график ёзугаар чорудуп турар. Кыргылда пунктузунда ниитиниң чемненилге черин организастап тургускан. Кыргылда-биле чергелештир хойларның чуулдазы база эгелээн. «Чымчак алдынның» кыргылдазы төнген соолунде колхозтуң малчыннары Өдең-Шолчe, Чээнекче, Барыктың Улуг-Бежигже болгаш Хендергеже чайлаглаарлар.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП ДАМЧЫДЫП ТУР

Француз республиканың президентизи генерал Шарль де Голльдуң ССРЭ-ге келиринге холбаштыр

Албанның аяк-чоруун кылып Совет Эвилелинге келзин деп ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң чазааның чалалгазын Француз Республиканың президентизи генерал Шарль де Голль хүлээп алган дээрзин мооң мурнунда дыңнаткан болгай.

Чедип алдынган дугуржуушкунну ёзугаар Францияның президентизи 1966 чылдың июнь 20-де Совет Эвилелинге келир деп турар. Президент Москвадан аңгыда Новосибирск, Ленинград, Киев болгаш Волгоград хоорайларга база баар.

—⊙—

МУРНУУ ВЬЕТНАМДА ТУЛЧУУШКУННАР

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның Хосталга армиязының отрядтары июнь 3-тен 7-ге чедир Контум можуга калбарган тулчуушкуннарга америк шеригниң беш взводун, сайгон шериглерниң ийи батальонун болгаш ийи взводун бүрүнү-биле узуткаан деп. ВИА агентилел «Хосталга» агентилелдиң дыңнадыын барымдаалааш, дамчыдып турар. Патриоттар дөрт вертолётту база аңдара аткан, элээн каш улуг бооларны, миномёттарны болгаш чүък машиналарын чок кылган. Хөй санныг боо-чепсекти хунаап алган.

—⊙—

Харылзаа тѳлээ чериниң удурланыышкыны

ХАНОЙ. (СЭТА). 7-ги флоттуң корабльдеринде, а ол ышкаш Мурнуу Вьетнамда болгаш Таиландида баазаларда турар америк самолёттар июнь 8-те Вьетнамның Демократтыг Республиказының агаар делгемиинче база катап шургуп кирип. Виньлинь районда болгаш Хатинь, Нгеан, Тханьхоа, Куантинь можуларда чурттакчылыг черлерни болгаш экономиктиг объектилерни бомбалап база боолап турган. Ол-ла хүн АКШ-тың болгаш сайгон чалчаларының шериг катерлери ВДР-де Тхань можунуң районунда девискээр суглары шургуп кирген болгаш эрикти боолап турган.

Бо араатаныг үүлгедиглер-биле холбаштыр Вьетнам улус армияның Дээди командылалының Харылзаа тѳлээ чери удурланыышкынны Вьетнамга хайгаарал болгаш контроль талазы-биле делегей комиссиязынга чорутkан дээрзин ВИА агентилел дыңнадып турар. Харылзаа тѳлээ чери бо үүлгедиглерни вьетнам талазы-биле 1954 чылдың Женева дугуржулгаларын болгаш делегей эргезин үрээн кылдыр айыткан.

400-тү аңдара аткан

ХАНОЙ. (СЭТА). Патет-Лаонуң армиязының дайынчылары Лаостуң хосталган районнарының агаарынга май 25-те дөрт америк самолётту аңдара аткан, ооң иштинде үш реактивтиг самолеттар бар болган. «Патет-Лаонуң үнү» радионуң дыңнадыын барымдаалааш, ВИА агентилелдиң дамчыдып турары-биле алырга, Лаостуң агаарынга аңдара аткан америк самолёттарның ниити саны 400 четкен.

НАТО чѳвүлелиниң сессиязы доозулган

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Июнь сестиң дүнезинде дыка үр манап келген журналистерге дүн ортузу чедип чорда НАТО чѳвүлелиниң сессиязының түңнел дыңнадыын үлеп берген. Ол анаала ёзу барымдаалалаан каас-коя сөстерлиг чүве болган. Чамдык кижилер ону херексеп безин көрбээн.

Чепсеглениишкиннерни дүжүрериниң, тайбыңның болгаш өске-даа ол янзылыг чүүлдерниң ажыктының дугайында хоозун домактар НАТО дыңнадыында долдунган мындыг болган. Ол агрессчи блок кежигүннериниң «чаагай бодалдарының» дугайында ниити сүмелер-даа бар болгулаан. Эвилелдиң камгалаарының эргежок чугулазының дугайында медеглел ол документиниң бирги черинде кирип турар. Каттышкан шериг организациядан (НАТО-дан) Францияның үнер деп шиитпирлеп алганы-биле холбаштыр Барыын чүк блогунда кыпсылган кризисти таарыштыр шиитпирлээр дээр оралдажыышкын амгы сессияның ажылынга кол черни ээлээни дыңнадыгдан илдең болган.

НАТО-нуң чепсектиг күштериниң командылал органнарын Францияның девискээриниден үндүре берзин деп ооң негелдезиниң уламындан сессияның киржикчилери чамдык хемчеглерни хүлээп алган.

НАТО-нуң шериг колледжизин Италияга турар. НАТО-нуң мынчага чедир Вашингтонга туруп келген доктаамал шериг бөлүүн «чогуур чаа органнар-биле» солуур. Францияның болгаш ооң атлантикачы 14 эвилелчилериниң аразында харылзааларны «бирги ээлчегде» соңгу атлантика блогунуң доктаамал чѳвүлелинге чугаалажыр болгаш ол айтырыглардан кол чүве чүл дээрзин ылавылап турар. Ол дээрге Барыын Германияда француз шериглериниң ролю болгаш сорулгазы болуп турар. Ынчалзажок блоктуң доктаамал чѳвүлели херектиң чүгле политиктиг талазын чугаалажыр.

Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразында харылзааларның айтырыгларын амгы сессияга чугаалажып көргени кандыг-даа түңнелдерни бербээн болгаш ону чугаалажырын доктаамал чѳвүлелче анаа-ла чая каап каан. Атлантика чѳвүлелиниң министрлер дептелинге эртер декабрь сессиязынга ол айтырыг талазы-биле чогуур документ белеткээрин ол чѳвүлелге дааскан болуп турар.

Эрткен чылдың күзүнүнде тургустунган, НАТО-нуң он чурттарының шериг министрлери сеставтыг «тускай комитет» дижир чүвениң ажыл-чорудулгазының дугайында отчётту амгы сессия дыңнап, ооң-биле таныжкан. Ээлчеглиг илеткелди декабрь сессиязынга киирер. Чоокку беш чылда стратегтиг программаны ажылдап кылыры-биле атлантика чурттарының шериг министрлериниң чѳвүлел хуралын июльда Парижке эртирер.

Амгы сессияның бүгү ажыл болгаш ооң шиитпирлери соңгу атлантика блогунуң иштинде барык чорудулгалар болуп, Францияны НАТО-дан үнер деп туразажок, ол блок бодунуң агрессчи, милитаристчи шынар-бүдүжүн чидирбээнин база дагын көргүскен.

Ю. ЛОПАТИН.
(СЭТА).

Кубаның революстуг чепсектиг күштериниң вертолёт ужудукчуларының өөредилгези.
Фото В. Ласкаревтиң. (СЭТА-ның фотохроникаэы)

ПИОНЕРЖИ ХѲГЛҮГ ЧАЙ

Күш-ажылдың болгаш дыштаныылганың лагери

Самагалдай ортумак школазында өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы каш чыл бурунгаар тургустунган. Бригаданың ажылын школада бүдүрүлге өөредилгезиниң өөредилге эргелекчизи эш Полеге эки башкарып келген. Бригаданың шөлү Самагалдайдан 12 километр хире черде. Ында «Чодураа» колхозтуң сорттар шинчилээр участогу турар.

Делгем шөлдүң ортузунда хову турлааның бажыы бедий берген көстүп турар. Турлагның иштиң, даштың таарымчалыг кылдыр дерээн. Бригаданың кызыл тугу кайы ырактан-на көстүп келир. Хову турлаанга ажыл-иш хайнышкынныг чорупп турар, долгандыр тракторларның шимээн-даажы хайныккан.

Ыяштарны, чечектерни тарып олурткан болгаш өөреникчилер оларны хайгаарап турарлар. Турлагда спорт шөлү база бар. Ажылдан келгеш, уруглар маңаа хол бөмбүү, теннис ойнаарлар. Чурттаар өрээлдер эки дериттинген, чемненир өрээл база бар. Хүн чуруму, бригаданың ажыл планы, хана солун көскү черде астынган. Аъш-чемни өөреникчилер ээлчег ёзугаар белеткээрлер, чемниң шынары эки.

Кол-ла чүве — уругларның дүржүлга ажылын чорудуп турары. Тараа культураларының сорттарын шинчилээр ажыл чорупп турар. «Чодураа» колхоз тускай агрономну, техниканы, үрезинни үндүрүп берген. Бригада 259 гектар черлиг: ооң 45 газы суггаттыг чер, 88 гектар черде, кызыл-тасты, 15 гектарда суланы, 10 гектарда кок-тарааны, 5 гектарда картофельди тарган, 42 гектар черни дүржүлга шөлүнге тускайлаан.

Чай дургузунда Самагалдай ортумак школазының 7—9 класстарының өөреникчилери боттарының лагеринге ажылдаашаан, дыштанырлар. Шенелде ажылдарының түңнелинде эки үрезиннерни тыпкаш, колхозка бедик дүжүттү өстүрүп бээрлер. Уругларның дыштаныылгазы база солун болур. Турлагга кино көрүлдезин чорудуп, солуннарны, журналдарны, чечен чогаал номнарын номчуп турарлар. Боттарының электростанциязы ажылдап турар.

И. ПРИНЦЕВ.

Школаларда кичээлдер доозулган. Кызылдың школаларының уруглары чайгы дыштаныылгаже кирипкен. Оларның чамдыктары кодээде төреддеринче, аъргa-арыглыг черлерже чорупкан, а бир өскелери хоорайның пионер лагеринде артып калган.

Июнь 8-те хоорайның пионер лагериниң ажыдыышкыны болган. Ак-ак хөйлеңнерлиг, кызыл галстуктарлыг 150 хире өөреникчи байырлалдыг шугум чыскаалынга турупкан. Лагерь директору Капитолина Сергеевна Шульгина:

— Домааныт! Тукту үндүрүңер!—дээн өткүт үнү-биле чугаалаан. Барабанның даажы диңмирей берген. Тукту көдүрген.

Оон улаштыр-ла, уругларның хөглүг ыры чаңгылаңы берди. Лагерьниң девискээринге танцылаан, ырлаан, шүлүктээн уруглар хөй. Өске арткаңнары янзы-бүрү оюннар ойнаан. Кызылдың хоорай лагеринде пионержи хөглүг чай мынчаар эгелээн.

И. МИЛОНОВ.

ЧУРУКТА: лагерьниң пионерлери.

Чайны уткааны

«Чаагай үе—чайның айы үнүп келди, чараш өңнүг чечек-сиген чечектелди...» Бо сөстер СЭКП-ниң Тожу райкомунуң херээженнер килдизиниң организастаан ие херээженнер болгаш уруглар хүнүнге бараалгаткан концерттиң эгези-дир.

Тоора-Хем суурнуң болгаш «Май 1-ги», «Совет Тыва» колхозтарның ажыл-ишчилери Тоора-Хем суурнуң соңгу талазында көрүштүг чараш хелак кырынга чыглып келген. Уругларның болгаш улугларның хөглүг үнү, баштак чугаалары, каткылар арга иштинге чаңгыланып, ыры, шүлүк куттулуп-ла турган...

Аңаа солун оюннар, маргылдаалар, концерттер болгулаан. Чоннуң культурлуг дыштаныылгазын үлегерлиг организастаарынга килдистиң эргелекчизи эш Даш-оол, «Май 1-ги» колхозтуң Уруглар сады, ВЛКСМ райкомунуң ажылдакчызы Светлана Татаркина, Тоора-Хемниң уруглар садының ажылдакчылары, районнуң эмнелге коллективи идепкейлиг киришкен.

К. ДОРЖУ.

УРУГЛАРГА СОЛУН КЫЛДЫР

Уругларның дыштаныылгазының үези—хөглүг чай келген. Бистиң республиканың элээн хөй өөреникчилери лагерьлерге дыштанырлар. Уругларның чайгы дыштаныылгазын организастыг эрттирерин хөй-нийти организациялар, комсомол, пионер ажылдакчылары улуг рольду ойнаар.

Пионержи хөглүг лагерьге чаңгыс-даа катап дыштанган өөреникчи бодунуң эштеринге, дуңмаларынга лагерьжи амыдырал дугайын, пионержи быжыг найырал, походтар, маргылдаалар дугайын сеткил хандыр хөөреп бээр. Бир эвес уругларның дыштаныылгазы шын эвес организастаттынган болза, өөрүшкүлүг сактыышкыннар ховар болуру чугаажок. Уруглар ёзулуг-ла дыштанзын дээш, бүгү чүүлдерни баш бурунгаар таарыштыр тургузары чугула.

Пионер лагерьлеринге кадрлар шилиир алыры база чугула айтырыг. Лагерь начальниктери, улуг болгаш отряд вожатыйлары, кижизидикчилерни профэвилел комитеттери, комсомол, улус өөредилге органнары шилип алыр. Идепкейлиг комсомолчулардан, башкы комсомолчулардан, дээди өөредилге черлериниң студентилеринден улуг вожатыйларны шилип алыры чугула. Биология, география, физика, математика, төөгү, чурулга бөлгүмнерин удуртуп шыдаар, дүржүлгалыг башкыларны кижизидикчилер болза эки.

Вожатый ажылын чаа эгелеп турарларга дараазында литератураны сүмелеп болур. 1965 чылда үндүрген «Вожатый» деп журналдың бешки, чедиги дугаарлары, ол-ла журналдың 1963 чылдагы үндүрүлгезиниң 3, 7, 11 дугаарларында пионерли ырлар бар. Ол ышкаш «Народное образование» журналында чугула материалдар хөй-биле парлаттынып келген.

Пионер лагерьлеринге уруглар боттарының билиг-мергежилин бедидип, чаа чаңчылдарга өөренип алырлар. Пионер лагериниң ажылдакчылары кижизидилге ажылының аңгы-аңгы хевирлерин боттандырып чорудар ужурлуг. Чайгы дыштаныылга үезинде уруглар В. И. Ленинниң ажыл, амыдыралын өөренирин уламчылавышаан, ооң чагыглары амыдыралга канчаар боттанып турары-биле таныжарлар. Совет эрге-чагырганың 50 чылынга тураскааткан «Ленинчи сылдыстар, чыыңар-ла!» деп бүгү-эвилел көрүлдезиниң алды үгланыышкынының бүгү негелделерин күүседиринче ажылды угландырар болза эки. Өөреникчилерниң боттарының идепкейлиг болуру кончуг чугула.

Е. ТЕРЕК-ООЛ.

Кичээнгейни—малчыннарның амыдыралынче

«Бурунгаар» колхозтуң хойжулары 8 кодан черде чурттап турарлар. Хойжуларның амыдырал чуртталгазын экижидер дээш колхоз баштаар чери чамдык ажылдарны кылган. Бүрен-Хем унунда хойжу бригаданың төвүнде ийи-ийи аал иштиг чурттаар ийи бажыңны туткаш, ажыглалга киирген. Ында чурттаарының бүгү аргалары бар. Бажыңнар крышалыг, кладовкаларлыг, хлеб быжырар печкаларлыг. Ол чорук малчыннарның чединишкиниг ажылдаарынга улуг идигни берип турар.

Ындыг болза-даа малчыннарның амыдырал чуртталгазын экижидер талазы-биле ажылды колхозта партия организациязы, колхоз баштаар чери четпес тургускан. Хаттыгбайда өшкү кадарчызы Я. Санчат эргиийлеңип чыдып алган бажыңчыгашта чурттап турар.

— Чайлаглаар, кыштаглаар черлеривиске таарымчалыг бажың-балгаттан тудуп бээр талазы-биле айтырыгны колхоз баштаар черинге каш-даа катап тургустувус, тоовастыр. Школада уругларывыс база чедип келген. Чаъс чокта чамдыывыс даштыгаа хонар-дыр бис, бажыңывыс дамдылаары база кончуг—деп, кадарчы хомудап чугаалады. Ол ышкаш кадарчылар Салчак Тараачы, Багай-оол Намчан-оол, Далдаан Дамбаа, Салчак Ашакcы, Биликти Арлыышпан оларның чурттап турары Санчаттан дээредевес болдулар. Крышазы-даа, кладовкалары-даа чок, хлеб быжырар херек чок, анаа-даа печкалар чок, чаңгыс орун салыптарга-ла кижи кылаштаар чер чок апаар.

Бир кол четпес чүве—колхоз баштаар чериниң, тускай эртемниглерниң талазындан хой кыргылдазының болгаш чуулдазының графиги, кайы хойжунуң каяа чайлаглаарының, чайлагга баргаш, чүү чүвеге чурттаарының планнаашкынның мынчага чедир кылбааны болур.

Шанчыг баарында чурттап турар хойжу Далдааныңга кежээликтей, хой өдекче кирип кээп турда келдивис. Хойларның хөй кезииниң дүгү дүшкеш, тастап калган болдулар.

— Чайын каяа чайлаар силер?—деп айтырарывыска:

— Ам дээрезинде чүнү-даа чугаалаваан. Хоюңар кыргыткаш, чайлаглап көжер силер, майгын кылып алыр чүвеңер бо дээш бригадирвис А. Амыян самдар брезент эккеп берген. Оон өске чүнү-даа чугаалавас чорду—деп хойжу харыылады.

Ол ышкаш малчыннарның бажыңнарында чараш, көжеринге таарыштыр кылган чем шкафтары, аптаралар, орун артынга кагар хевистер, шалага чадар дорожкалар, радиоприёмниктер база-ла көзүлбес болду. Моон кол чылдагааны тодарадып кээривиске, районнуң автолавкалары малчыннарга ол бараанарны чедирбейн турар. Малчыннарга таарыжыр, эптиг чем шкафтарын, аптараларны, хеп шкафтарын кылгаш, садып болур арга турда-ла, районнуң амыдырал-хандырылга комбинады ону херекке албайн турар.

Малчыннарның амыдырал-чуртталгазынга чогуур негелдени тургузуп, оларның культура-амыдыралынга кичээнгейни салыр үе келген.

С. ОМЗААР.
Каа-Хем район.

НОГАА БРИГАДАЗЫ

«Улуг-Хая» совхозтуң № 2 салбырының ногаа бригадазы 30 гектар шөлдү суггарып белеткээш, ооң хөй кезиинге картофельди олурткан. Ам үеде ногаа культураларының олуртулгазы түлүктеп чорупп турар.

СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен май Пленумунуң шиитпирлерин ногаа бригадазының кежигүннери таныжып турар. Чайгы үеде ногааларның болгаш картофельдиң ажаалдазын, ылангыя суггарылгазын эки чорудуп тургаш, бедик дүжүттерни өстүрүп алыр дээш бригаданың кежигүннери улам күженишкиниг ажылдап турар.

О. ТАВАА.

Ивиниң чаш төлүн менди ап турар

Үзүү тайгалары ам чайын каранөгаан костүр, ырактан көөрге талыгыр. Ында иви фермазы. Ак Бадыжыктың звенозу ивилерни ажаап турар. Ивилерниң күш-дeңгели эки, баш саны-даа менди. Иви ажаакчылары беш кижиниң бирээзи-ле 200—215 ивини ажаап турар. Звенонуң ажаап турары ивилерниң барык бежен хуузу май төнчүзүнге чедир оолдаан. Чаңгыс-даа иви анайы хоралаан.

Ак Мыялай 63 мындыдан (төрээн ивиден) 63; Ак Бүзевек 65 мындыдан 65; Ак Чалыйбан 45 мындыдан 45 анайны чидириг чокка алганнар. К. Докпаазын, В. Суйбан болгаш оон-даа өскелер иви оолдарын менди ап турар. Иви ажаакчыларын колхоз баштаар чери чурттаар оран-сүур, аъш-чем-биле эки хандырып турар. Почтачы солуннарны чедирип, радиоточка доктаамал ажылдап турар.

Тожу район.

А. ДОРЖУ.

КЫЗЫЛ ЧУГААЛАП ТУР

КУЛЬТУРА АМЫДЫРАЛЫНГА УЛУГ БОЛУУШКУН

Улуг. биче бүдүрүлге черлериниң-даа, хөй-хөй каът каас-кеэ чуртталга бажыңнарының, өөредилге болгаш культура-амыдыралдың өске-даа туттуглаларының хүн бүрү ажыглалга кирип турарынга чаңчыга берген бис. „Ынчалза-даа республиканың төвүнге телевидение тудуун доозуп, ону ажыглалга киргени чүгле Кызылдың чурттакчыларының амыдыралынга эвес, харын бүгү Тываның арат чонунуң амыдыралында канчаар-даа аажок өөрүнчүг болуушкун-дур.

Эртем болгаш техниканың сөөлгү каш чылдарының иштинде ажыдып тывган чедиишкиннериниң бирээзи—телевидение (очулдурарга: теле—ырак, видеть—көөр, ырактан көөр—дээн утказы) бистиң Тывавыска бо кыска хуусааның иштинде тургузуунга өөрүп кым сактып, бодап чораан боор!

Бир эвес бистер эртен, кежээ-ле: «Дыңнаңар Кызыл чугаалап тур» дээн сөстерниң соонда база ол-ла хүн үнген солуннарда республиканың болгаш Совет Эвилелиниң амыдыралында база даштыкыда болган болуушкуннарны дыңнап, номчуп турган болзувусса, ам кежээниң-не чүс-чүс бажыңнарга Кызыл чүгле чугаалап тур эвес, «Кызыл көргүзүп тур» деп эге-биле көк дээр өңнүг экраннар хып кээр. Оон соонда кинода ышкаш анаяк дикторлар экранга үнүп келгеш, кайы-даа болган бүгү-ле болуушкуннарны силерге чугаалап бээрлер. Оон дараазында кино-чурук болгаш оюн-концертти телевизорларлыг кижилер бежээниңне боттарының бажыңнарынга көрүп орарлар.

Бо бүгүде—каш он чылдың мурнунда түреңги амыдыралдыг чоорааң тыва араттың чуртунга эртем-техниканың база бир чедиишкинин тудуп, ажыглалга киргенинге канчап өөрүп, чоргаарланмас боор!

Улуг Октябрьның 50 чылдың оюнуң бүдүүзүнде Совет Эвилелиниң ырак булуңнарының бирээзинге бо чугула тудугну тудуп, ажыглалга киргени—ленинчи национал политиканың чечектелиишкининиң тодаргай херечизи. Телевидение студиязының кандыг хевирлиг ажылдаарының база оон дамчыдылгазы кандыг-кандыг темаларга колдаарын «Шынның» номчукчуларынга сонуургадыылы. Маңаа холбаштыр чаа ажыттынган организацияда телевидение студиязы болгаш телевидение төвү деп ийи албан черниң барын демдеглеп каалы. Телевидение төвү дээрге белеткеттинген материалдарның дамчыдылгазын харылаар, солуннарга хамаарыштыр бодаарга типография ышкаш, техниктиг организация болур.

Телевидение студиязы дээрге, солуннар редакциязы ышкаш, бүгү материалдарны чыып белеткээр, чагаалыкчы организация болур. Ам дээрезинде телевидение төвүнде 20 хире инженер-техниктиг ажылдакчылар бар. Студияга 40 хире кижи ажылдаар. Бистиң коллектививисте колдуунда дээди эртемниг аныяк кадрлар ажылдап турар. Чижээ, дээди эртемниг инженерлер эштер А. Иргит, К. Саая, Г. Конев, режиссёрлар К. Сагды, С. Баир, телеоператор Ш. Өртеней болгаш оон-даа өскелер чоокта чаа дээди өөредилге черлеринден келгеннер. Келир чылдан бээр дамчыдылганың шагы немежири-биле чергелештир бо коллектив чоорту кевудаар. Чүгле студияга безин чүс хире кижи ажылдаар апаар.

Телевидение дээрге солуннарга болгаш радиога дөмейлешкек болза-даа, оон өске хевирлиг дамчыдылга болгай. Чүл дээрге радиону чүгле дыңнап, солунну чүгле номчуп турар болзувусса, телевидение дамчыдылгазы бооп турар болуушкуннарны көрбүшаан, дыңнап орар бис. Телевидениениң ажылы театр артистерниң ажылы-биле онза дөмейлешкек. Кандыг-даа дамчыдылганы үлүг көрүп, дыңнап орар болганда, ону баш удур эки белеткеп, каш удаа репетициялаар апаар. А чамдык болуушкуннарны кинога тырттырып көргүзер.

Телевидениениң кол сорулгазы болза, кандыг-даа болуушкунну көргүзүп тургаш, чонга таныштырар болганда, ооң меңээлер бистиң программаларывыска кол черни ээлээр. Ылангыя телерепортажтар, кыска телеочерктер, студияга чалап келген кижилерниң чугаалары, олар-биле беседа дээн ышкаш дамчыдылгалар болдаар. Оон аңгыда республиканың экономика болгаш культура амыдыралындан янзы-бүрү дамчыдылгаларны кино-чурукка тырттырып турган азы кол дамчыдылгага киржип турар кижилерни студияга чалап келгеш дамчыдар апаар.

Теледамчыдылга хүнүң-не 3 шак ажылдаар. Оон декабрь ай келирге 4 шак ажылдаар апаар. Ооң 30 минутазын иштики дамчыдылга, арткан үезин кино, концерт ээлээр.

Дүүн бистиң телестудияга эң байырлалдыг хүн болган. Ол болза телевидениениң ажыдыышкыны-дыр. Ол байырлалдыг митингиге хоорайның хөй-ниитизи чыглып келген. Республиканың удуртукчулары, телецентрни хүлээп алган күрүне комиссиязының даргазы, ол бажыңны туткан тудугжулар, шеверлекчилер байырлыг митингиге чүве чугаалаан. Ынчангаш ам Кызыл хоорайның болгаш чоок кавының сууурларының чурттакчылары дамчыдылганы көрүп эгелээн.

С. МААДЫ.
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында радиодамчыдылгага болгаш телевидение комитединиң даргазының оралакчызы.

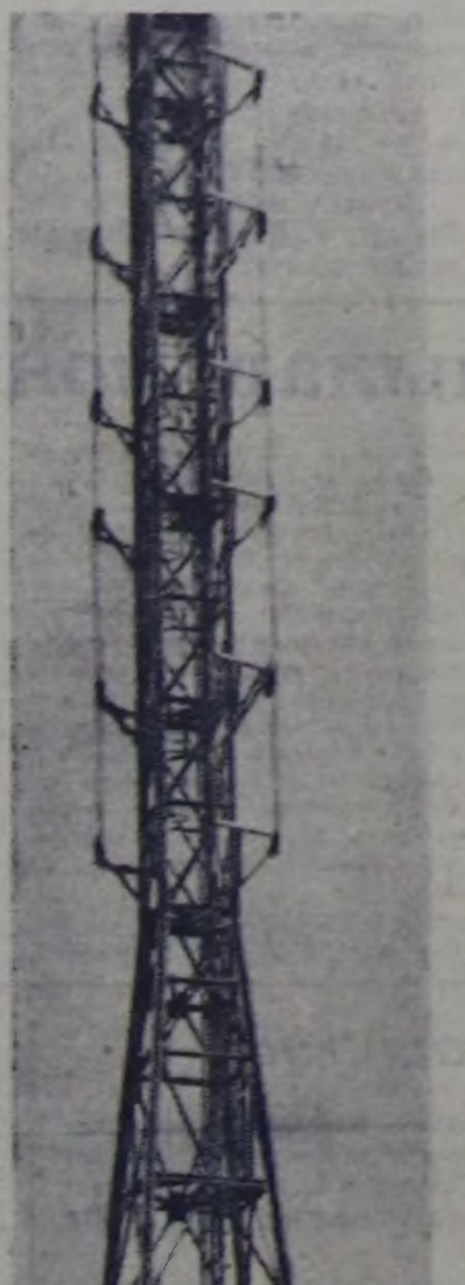

ЧУРУКТА: Телевидение төвүнүң ниити хевири.

Фотолары А. Содунамныы.

Хөй мергежил

Назы-хары элээн апарган кижи дөрде бүдүүнда радиоприёмник чанында дуурээп турган. Хомудап-хараадааныңдан артында-ла хаваанда дери кылаңайндыр мызыртынгылай берген. бирде бакчаланы радиоприёмниктиң мурнунда эртиилерин хейде долгагылаар-даа. чамдыкта улуг хүрең хаваржактың артынче бакылаар-даа. А демгизи кызыр-кызыр, шыгыр-шыгыр дээш-ле чиде бээр. бирде приёмниктиң мурнуу чарыкы азыында чивеңнээн хевиг ногаан сайгылгааны-даа суйбагылаар. Дамчыдылга ол хире солун тургаш, радиоприёмник үреди бергени ол хире. Өг-бүлениң өске кежигүннери уруглары алаамче кайгап тургулаан. ееги химирешип, ыцай-бээр кылаштагылаан...

ЧУРУКТА: А. Конгар.

Таптыг-ла ол өйде эжиктиң коңгазы каңгырт кылынган. Шугту ынаар көрүнген — бичии оол эжикти ажыдып чыда-ла алгырган:

— Алёша! Алёша акый келди!

Ооң ачазы келген аалчыга уткуй барган.

— Алексей! Ана бүдүү билген чүве-биле дөмей-ле ойунде костюм келдиң! — дээш, уяа эвес дурт-сынныг, аныяк эр-биле мендилежиринде-даа уттупкаш, Алексейниң дорде приёмникке чедире берген.

— Эх! Силерниң аарай! Мени ырыкай аймаарадын кагдыңар. Чүү болчук ирги кыдыр бодап бердим... Экии! — деп сөөлүнде кээп мендилээн.

Алексей карманын үжентеш, бичии сарыг чоос ужулгаш, ону ээрикчи кылып алгаш, каш-ла чирс-чирс кылдыр шимчеткилээн соонда, демги чивеңнээн сайгылгаанчыгаш доктаамал кына берген. Ол ходелип турар аразында демги бажың ээзи Алексейге «хайлыг» приёмниктиң барып-барып эң-не солун черинге барганы «хоочузу» кире бергенин. Алексейниң чедип келгени хөөрге сагыш мынчаш болганын хоорей каавыткан. Оозу демги приёмниктиң артыы чарыын ажыдып алгаш, кезек хөргилеп, долгап, лампочкаларны ол-бо уштуп, солугулаан соонда, удатпаан чок бажың иштин хөгжүм ыры доддур чаңгылаашп үнген.

— Ол-ла-дыр! Мөгүдеп турган чүвенер—дээш, копеек өрү согуй каавыткаш, карманынаа алган.

— Аа-че! Эр-ле-дир бо! Кижи сен ышкаш эртемниг болза зар! — дээрден өске, бажың ээзи чугаалаар чүве тывпаан хире. Элээн болгаш: «үлуу-биле четтирдим, Алеш!»—дей каапкан. Баштайгы сөстерин дыңнаашн, Алексей хүлүмзүрүүн чажыра каавыткан. Арны бодамчалыг апаргаш:

— Мени кандыг эртемниг кижи дээр силер аан. Чүге-даа өөрениип көрбээн кижи болгай мен—деп каан...

Ийет, ол шын. Алексей Солун-оолович Конгар диплом чок инженер, техник, электрик, механизатор, киномеханик, радист дээш оон-даа ыңай. Кандыг-даа приборну, механизмни, нарын аппаратты аңаа түтсүн берзиңерзе, ында ооң билбези чок. Ол бүгү электри, радиоприборларны, янзы-бүрү аппараттарны Алексей боду өөренип алган. Ону барымдаалап көөр болза, ону тывап-ла техника талазы-биле тускай эртемниг кижи дивес. А херек кырында үстүнде адааны мергежилдерге чамдык дипломнуг кижилерден дудак чок.

Алексейниң техникага сонуургалы эрте чажындан эгелээн. Баштай-ла ону боттандырып төрүттүнген чери Чөөн-Хемчиктиң төвү—Чадаанадан эгелээн. Ширтек ышкаш ширээтерни чара өрүп алгаш чоруй баар. могаар-шылаарын билбес «аң аъттары»—тракторларның костууп келир билек. Чадаанага Тывада эң-не баштайгы трактористер куурупну дыңнакчылараның бирээзи. Чөөн-Хемчиктиң Борбак-Арыг чурттуг Солун-оолдуң оглу болган. Техникага сундуулуг оолду башкылары чүгле дoозуннары билек, боттары-биле деңэргелиг ончулдурукчу кылып каан. Оон эгелээш, Алексей Конгарның албан ёзузу-биле өөренири доозулган, дараазындагы техникага сундуугуушкуну чайгаар бот-өөредилге. өскээр чугаалаарга, улам-на чуулун-бүрүн болуп алгаш ханылап чорупкан. Удатпайн ол кино аппаратуразын сонуурган эгелээн. Беш чыл кино мастери болуп ажылдаан. Дараазында—радиотехникаже ханылап кирипкен. Ооң-биле сурзуп алгаш, радио комитединге 10 чыл ажылдап каавыткан. Ол дээрге хөй адырлыг, нарын мергежил болгай. Чайгаар-ла электроприборлар ооң хандыкшылы апарган...

Ам чүнү канчап турары? Ийет, ол ам республиканың харылзаа эргелелиниң шугумунда. Оон-даа тодаргай чугаалаар болза, радио төвүнде. Шуут билдингири-биле—чаа ажыттынып турар телевидение төвүнүң улуг электромеханиги.

Эргим телевидение көрүкчүлери, силер телевизорларыңарга, кинозарны сонуурган көрүп олура, ону силерге кайгамчык эки кылдыр сагыш хандыр көргүзүп турар нарын аппаратураларны тыва араттың бодуун оглу Алексей Солун-оолович Конгар ону башкарып турарын уттуваc силер.

О. НАМЧЫЛАК,
журналист.

БӨГҮН БОЛГАШ ДААРТА

Телевидение дамчыдылгазы кандыг янзылыг болурул, ону кайы хире ырак черде хоорай, сууурларның чурттакчылары көрүп болурул дээш оон-даа өске айтырыгларга чамдык харыыларны алырын телевидение көрүкчүлери болгаш «Шынның» номчукчулары сонуурган турар. Аңаа кыска харыыны бээрин оралдажыйн.

Телепрограмманың төрүттүнүп кээр азы ону дамчыдып эгелээр чери—студия. Аңаа программаның кандыг-бир хевирин: концертти, дикторнуң чугаазын, шиилерни, ужуражыышкыннарны болгаш өске-даа чүүлдерни тускай хевирниң дамчыдар камеразынга тырттырып турар. а камерада оптиктиг болгаш электриликтиг кезектер тырттырган чүүлдерни дораан-на электромедээже үзүктел чок шилчидип турар.

Радио чалгыглары агаар-биле тарап, дамчып турары билдингир болгай. Бир эвес радио дамчыдарынга узун. ортумак болгаш кыска чалгыглар ажыглаттынып турар болза, телевидение УКВ дээр эң кыска (10 метрден кудуу) чалгыглар-биле дамчып турар. Бистиң телецентрниң көөр чуруктуң дамчыдар станциязы 3.2 метр чалгыгда, а тайылбыр үн дамчыдар станциязы 3 метр чалгыгда ажылдап турар. УКВ дээр чалгыглар хүн херели-биле дөмей дорт шугум-биле чаттылып турар. Бир эвес телецентрниң дамчыдар антеннасы-биле көрүкчүлерниң хүлээп алыр антеннасының аразында бедик тей, даг азы бажыңнар крыжазы таваржы бээр болза ол чалгыглар ону өдүп, эртип шыдавайн баар. Ынчангаш телецентрниң дамчыдар антеннасы бедик болгаш тудуу-на телевидение көөр девискээрниң хемчээли улгадыр.

Бистиң республиканың рельефи бедик дагларлыг болганындан УКВ чалгыгларның таран чаттыларынга таарымчазы багай. Ооң ужурунда Кызылдың телецентриниң суургазын бедидерге-даа ооң көргүзер зоназы улгатпас. тудугнуң чарыгдалдары кевудээр болган. Ынчангаш аңаа 50 метр башнялыг антенна тургускан. телевидениени «Көк-Тей» совхозтуң Эрбектиң, Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң, Кара-Хаак суурнуң чурттакчылары, азы Кызылды долгандыр 50—60 км черде кижилер көөр аргалыг.

Агаарга чаттылып турар УКВ чалгыгларының база бир чаттылар өске аргазы телевидениени көөрүнүң зоназын республикага улгаттырарының аргазын кылыр. Телецентрден үнген чалгыглар дагларга барып деггеш, дедир чаштааш өске бир черге узун чоруй ырай берип болур. Шак ындыг арга-биле Улуг-Хемниң унун дургаар туруп турар хоорай, суурлар хүлээп алыр тускай антенналарның дузазы-биле Кызылдың дамчыдылгазын көре бээри магат чок. Телецентрниң техниктиг ажылдакчылары ындай-бээр шинчилел ажылдарын чорудуп тургаш, Кызылдың дамчыдылгазын көөр зоназы чоокку үеде тодарадыр.

Кызыл телецентринге УКВ чалгыгга радио дамчыдылгалары чорудар ийи программалыг радиостанция ажылдаар. Оон бирги программазы 4.34 метр чалгыгга, ийиги программазы 4.66 метр чалгыгга бежээкиниң 18 шактан 22 шакка чедир ажылдаар.

Кызылдан дамчыдылганы чоокку үеде Тываның девискээринге көөр кылдыр дамчыдары-биле ажылдарны чорударын республиканың харылзаа эргелели 1966—1970 чылдарның улус ажыл-агыйн планында көрүп турар. Бо беш чылдың төнчүзүнде Кызыл—Ак-Довурак аразында телевидение дамчыдар радиорелейлиг шугумну тударын керген. Ооң түңнелинде бо аразында хоорай, сууурлар, харын-даа фермалар, кыштагларда малчыннар телевидениени көөр. Арай сөөлзүреш Москваның дамчыдылгазын Красноярск таварыштыр Кызылче дамчыдарын ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу планнап турар.

Ам үеде теледенир шуут ажылдап кирерлер аргалыг апарган. Бүгү ажылдар доозулган. Ону дүрген ажыглалга кирер дээш ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозунуң радиотудуг трезиниң Хабаровск салбырының инженери Медведский баштаан бригаданың кежигүннери, Ленинградтың радиозаводунуң инженери эш Мальков баштаан бригада, ол ышкаш бистиң техниктиг ажылдакчыларывыс эки ажылдаан.

Телецентрни хүлээп алыр комиссияга Красноярскиниң телецентриниң даргазы эш Замарацкий, телевидение талазы-биле специалист эш Гриднев, Брянск, Барнаул хоорайларның телецентрлериниң кол инженерлери эштер Куликов, Ясючения олар киржип, дамчыдар станцияның, студияның, АСК-ның техниктиг эт-херекселдериниң кылдыныгның эки деп, а тудуг ажылдарының шынарының кузу болганын айтып, ону чүгле чүгээр деп демдеглээш, телецентрни ажыглалче кирер деп шиитпирни үндүрген.

Бистер, телецентрниң техниктиг ажылдакчылары бүгү дамчыдылгаларны бедик деңнелге эрттирер, ооң-биле чонувуска эки бараан болур дээш бар аргаларывысты болгаш өске черлерниң байлак дуржулгазын ажыглап, кызымак ажылдаар бис.

А. ИРГИТ,
радиотелевидение төвүнүң кол инженери.

ЧУРУКТА: А. Иргит.

Магадавас аргажок тур

Кызылдың тудугжулары телевидение төвүн тудуп эгелээн үеден бээрде ол черни сонуурган келген мен. Хавак кырында ийи каът бажың удаваанда бедип үнүп келген. № 1 топ үлетпүр бараанарының садыгынга телевизорлар кирип эгелээн. Бис оларның бирээзин садып алгаш, бажыңывыска тургузуп алган бис.

Телевидение төвүнден баштайгы шенелде дамчыдылганы кылып турда дыка солун болган.

Дамчыдылга болган хүннерде бистиң бажыңывыска таныштарывыс чедип келгеш, кежээ дургузунда сонуурган көөрлер. Дүүн үндүрген дамчыдылга солун болду. Совет Арменияның ыры, танцы ансамблиниң артистери оюн көргүскеш туруптарга, ону кижиниң үргүлчү көрүп-ле олуруксаазы келир-дир. Совет разведчик Кузнецовтуң дугайында «тоолчургу чугаада кижи», «Мурад Ахмадиев деп талантылыг оол дугайында» дээн ышкаш кинолар бистиң кичээнгейивисти хаара туткан. Ындыг солун кинолары телевизорларга барык кежээниң-не көргүзер болгаш дамчыдылганың шынары моон соңгаар экижир дээрзинге бүзүрээр бис. Ооң-биле кады күш-ажылдың хоочун кижилериниң чугаазын дыңнавсап, бистиң хөгжүм-шии театрывыстың артистериниң концертин телевизордан көрүп кызээр бис.

О. ДОРЖУКАП,
телевизор көрүкчүзү.

ЫРАКТАН КӨӨР

Телевидение — ырактан көөр дээн сөс. Электромагниттиг дузазы-биле радио ийикпе азы электропроводаны дамчыштыр кандыг-даа ырак черлерден кижиниң овур-хевирин кинода ышкаш көргүзерин — телевидение деп адаар.

Телевидение дамчыдылгазын, бажыңынга телевизор садып алган кижи бүрүзү (бир эвес телестанцияның установка тургузуун кылып каан болза) көөр. Ону дамчыштыр хөй чүүлдерни көргүзүп болур. Чижээ, артистерниң концерт, шии көргүзүглерин, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң эң эки номерлерин көргүзер. Ол ышкаш республиканың ажыл-агыйының мурнакчыларын болгаш янзы-бүрү байыр-наадымның киржикчилерин телевидение дамчыштыр көргүзер. Ол дамчыдылганы улустарның чурттап турар черлеринден-даа (фермалардан, колхоз, совхозтар азы ховуу шөлдерден) дамчыдып болур. Ону кылырда чүгле тускай (көжүп чоруур телевизия станциязы) аппарат херек. Ам дээрезинде ындыг аппарат бисте чок, ол биске удавас кээр. Тываның сураглыг мурнакчыларының болгаш уран чүүл ажылдакчыларының тускай отчёт-түңнелдиг ажылын база телевидениеге дамчыдып болур.

Телевидение ажыттынган хүнүнден эгелээш, доктаамал ажылдаар. Планын чогааткан. Республиканың мурнакчыларын аңаа үргүлчү көргүзер. Ол ышкаш оларга янзы-бүрү концерттерни, киноларны база дамчыдар. Бичии уругларга таарыштыр кылган дамчыдылгаларны организастаар. Школа назылыгларга болгаш уруглар садынче көшкүже чоруп турар бичиилерге тускай оюн-концертти, кино-тоолдарны орус, тыва дылдарга дамчыдар.

Телевидение чери боду хөгжүмчүлерниг, оркестрлиг болур. Шиилерге, концерттерге ойнаары улусчу театрның артистерин телевидение черинге база организастаар. Бүгү-ле дамчыдылгаларны организастаарынга телевидениениң режиссёрларының харыысалгазы аажок улуг.

Бедик шынарлыг дамчыдылгаларны кылып, көргүзери режиссёрлардан кол хамааржыр. Ынчангаш бедик идейлиг, эки шынарлыг солун дамчыдылгаларны чонга бараалгадыр дээш бүгү күжүвүстү, билиивисти салып ажылдаары — бистерниң күзээлгевис болур.

К. САГДЫ,
телевидениениң режиссёру.

Агаар бойдус

Бөгүн республикага болгаш Кызылга бүлүттагылап каап турар, кезек частап турар хүн болур. Диштирээшкиннаар чадавас. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 15—20, а өске черлерге 22—27 градус изиир. Кызылга 23—25 градус изиир.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ИЮНЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хөөрешкейлер» 9.40, 11.25, 1.10, «Шыргай арыгның усуу» (1-ги, 2-ги серияларлы) 3, 6, 9 шактарда.

«БАЙ-ХЕМ»: «Дагларда ожаэн негенчилери» (1-ги, 2-ги сериялары) 5, 8 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кооштуң ужуралы» 11, 1, «Стряпуха» 3, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тобаго» угланыышкынын өскертип тур» 11, 3, 5, 7, 9 шактарда.

Удавас тираж

1966 чылдың акша-бараан лотереязының талазы-биле (хартку үндүрүлгезиниң) өйнаашкыннарның тиражы бо чылдың июнь 16-да Новосибирск хоорайга болур.

Тиражка таваржыр өйнаашкыннар: «Москвич-408» дээр автомобиль — 96, «М-63-У» биле «Планета» мотоциклдер — 480, Рига-3» дээр мопедалар — 720, сөөлукчулар — 2880, хеп чуур машиналар — 1440, чадаг-тергелер — 480 болгаш өске-даа хөй үнелиг эт чүүлдери бар.

Оон аңгыда 5.284.184 акша өйнаашкыннар бар.

Лотерея билеттерин садып алырын утпаңар!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуу 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, совет ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш тараа корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41, Солун кезбейи баргазы 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. ГС—00112.

ШУПТУ СОҢГУЛДАЖЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылдан үндүрүлдүп турар

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 138 (6469). 1966 ч. июнь 12, воскресенье. Өртээ 2 көп.

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ соңгукчулар-биле ужуражылгазы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежнев-биле ужуражылгазынга Бауман соңгулда округунуң алды муң соңгукчулары июньнуң 10-да Кремльдиң Съездилер ордузунга чыглып келгеннер.

Президиумда — эштер А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, В. В. Гришин, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев, Москваның болгаш найысылалдың Бауман районунуң партия, совет, хей-ниити организацияларының төлээлекчилери.

Хуралды СЭКП-ниң Бауман райкомунуң бирги секретары П. А. Воронина ажыткан. Бауман соңгулда округунуң бүдүрүлгелер болгаш албан черлериниң коллективтери Л. И. Брежневти ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр бир эп-сеткил-биле адааннар дээрзин ол чугаалаан.

Оон соонда бүзүреттирген кижи — ССРЭ-ниң Химия үлетпүр министерствозунуң улуг инженери С. С. Вавуев чүве чугаалаан. Совет кижилер Леонид Ильич Брежневти эки билир дээрзин ол демдеглээн. Коммунистиг партияның шынчы оглу Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга төлептиг кандидат. Бауман соңгулда округунуң ажылчы чоннары ону моон мурнунда-даа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан болгаш аңаа көргүскен бүзүрелин ол алдарлыы-биле шынзыткан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары дээш бадылавышаан, Бауман соңгулда округунуң соңгукчулары Коммунистер партиязы болгаш оон дайынчы штавы — ленинчи Төп Комитет дээш бадылаарлар. Олар СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлериниң амыдыралга боттанзылар дээш бадылаарлар.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Краснохолмскиниң камвольн комбинадының аргыкчызы Т. М. Пашлова, Бараан ажыл-агыйының Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының президентизи П. П. Лобанов, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, Моссоветтиң депутаты З. Н. Бойченко, чиик үлетпүрнүң технологтуг институдунуң студентизи Вячеслав Лопатин олар соңгулда кампаниязы болза партияның XXIII съездизи-биле болдунган кайгамчык улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүннүң байдалынга өттүп турар-дыр деп чугаалап турганнар. Дээди Совет моон мурнунда соңгулдаан бээр хөй чүве кылдынган, ынчалза-даа улам өндүр улуг перспективаларны XXIII съездиниң шиитпирлери ажыдып турар.

Сөөлгү чылдарда бистиң чурттувуска социалистиг демократия улам улуу-биле калбарган болгаш быжыккан дээрзин ораторлар демдеглээннер. Бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларынга ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң ролю өскен. ССРЭ-ниң Дээди Совединче соңгулдаларга соңгукчулар — коммунистер болгаш партия кежигүну эвестер — чаңгыс аай блок болуп кирип турарлар. Партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эви ында херелдээшкин-биле илерээп турар. Бауман округтуң соңгукчулары боттарының баштаакчыларын Леонид Ильич Брежнев дээш бээрлер дээрзинге бүзүрелдиг чүве чугаалааннар илергейлеп турганнар. Июньнуң 12-де ол округтуң соңгукчулары, бүгү совет кижилер-биле бир демей, СЭКП-ниң политиказы дээш бадылаарлар.

Хуралга Л. И. Брежнев чүве чугаалаан, ону чыылганнар чылыы-биле уткааннар.

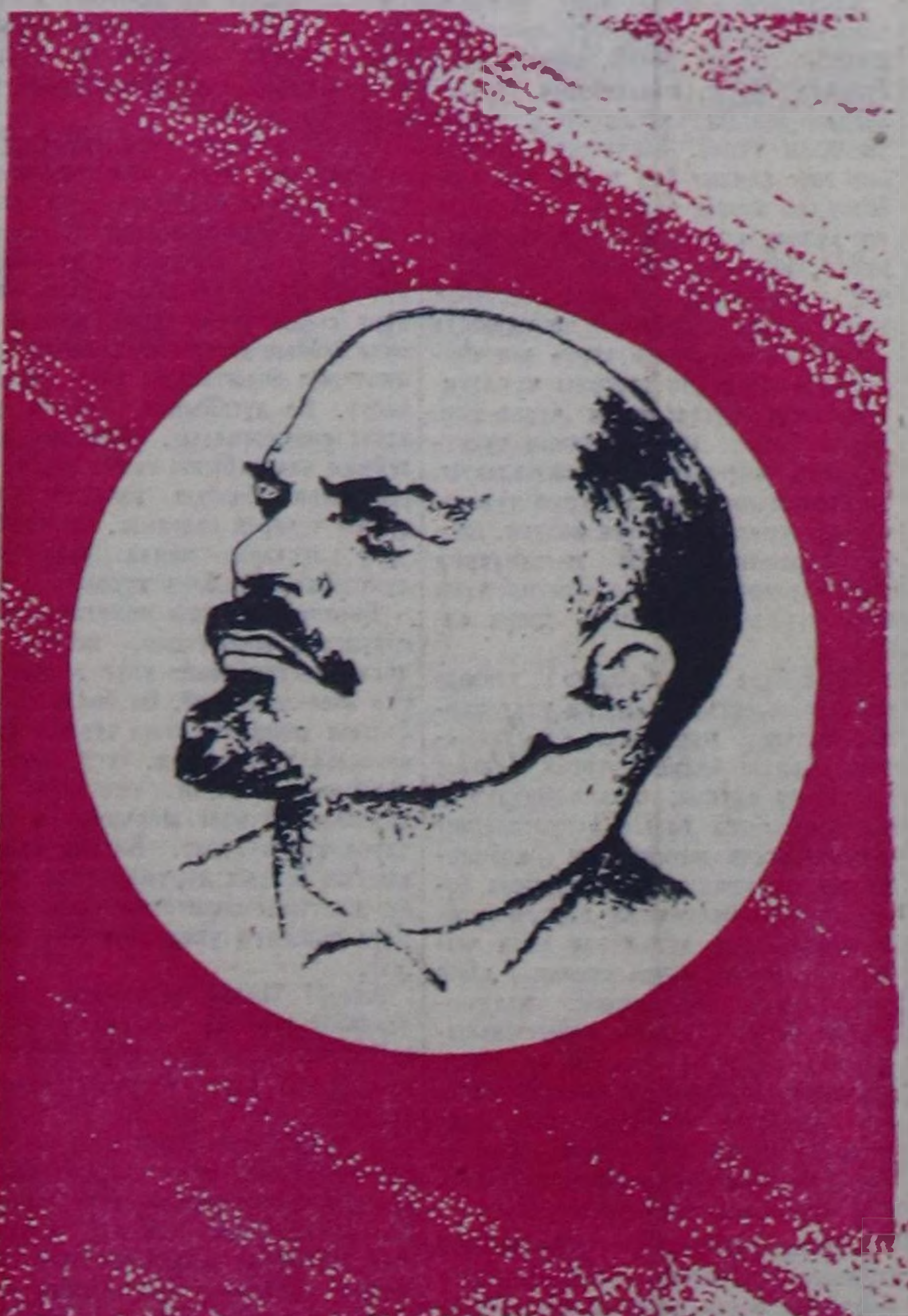

Улус далай дамдызы боор,
Улуг-Хемге төрүттүнген.
Кайгамчыктыг улуг чурттуң
Хамаатызы, эргелиг мен.

Амы бодум, аас-кежиим —
Ада-чурттуң хайырлаты.
Совет кижээ — меңээ чедер.
Соруг, күштүг чүве кайдал?!

Күзел бергеш: сыдыс чедер.
Хүнну безин чоокшулаадыр.
Далай ложун эрттиптер.
Дагларны-даа көдүрүптер.

Ындыг күштүг меңээ, сеңээ
Партиям, чуртум, чонум берген.
Ынчангаштың оларны дээш
Бадылаашкын бериш тур мен.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

Соңгулдага күш-ажылчы белектер

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Хову-Аксында амыдырал-хандырылга комбинадының коллективи эрткен 5 айларның бүдүрүлге планын 106.7 хуу күүсеткен. Даараныр цех комбинаттың бирги черин алган. Онааштан ажылынга кызымак, ай планын доктаамал күүседип келгеннер мында хөй. Эрткен айның бүдүрүлге планын даараныкчылар Мария Долгих, Валя Болдырева, Тая Кайгародова, Нина Барашкова, Катя Түмен-Хоо олар 115—133 хуу күүсеткилээн.

Парикмахерская болгаш прокат пунктузу 250 рубльдиң планныг орулгазын киирген, онаалгазын эки күүсеткен. Прокат пунктузунуң эргелекчизи эш Катя Зинкеевич ажылын чайгы үеге таарыштыр тургузуп, майның планын 110 хуу күүсеткен.

О. КОРОДА.

—⊙—

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТЕН КЫСКА МЕДЭЭЛЕР

«Искра» колхозтуң баштаар черн мал чемин өзеекчилер сорулга-биле эгген шөлдерин суггарар звеноларны тургускан. Саая Хаяның звенозу Белдир-Бажында 50 га черни, Моңгуш Балганның звенозу Арыг-Бажында 10 ажыт гектар черни суггарган. Чайгы чер андарыкчылары 10 трактор-биле 500 га черни андарганнар.

...

Чадаананың автоажыл-агыйының коллективи ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга күш-ажылчы чедиишкиннер ужуражып турар. АТА-ның чолаачылары чартык чылда чүък сөөртүрүнүң планын беш ай иштинде күүседип, 86 муң тонна чүъкту сөөрткеннер. Чолаачылар ам автомашинаның эдилелин экижидип, кывар-чаар материалдарны камнап ап тургаш, ушку кварталдың сөөртүлге планын ажыр күүседир дээш демисежип кирипкен.

—⊙—

КҮРҮНЕ-БИЛЕ ҮЗЕ САНАЖЫР

«Улуг-Хая» совхозтуң Хайыраканның салбырының Сенекте кыргыштар пунктузуң Чөргүн Шарап деп кыс удуртуушаан учетчик-дензичи хуулээлгезин күүседип турар. Он беш электри хачыга-ла эдикчи болгаш бизекчи кижини бышкылаан. Электри кыргылдаа агрегадында 74 электри хачы бар.

Тускай эртемниглер хой кыргыылар-биле сүмелешкеш, хой кыргылдазының графигин тургускан. Чедиги хойжу бригаданың 300 хоюн баштайгы үеде агрегат кыргаан. Кыргыттынган хойларның бирээзинден-не 1,7 кг дүк алдынган. А. Саңчай-оол, С. Уруптей баштайгы дүкту шилип ылгааш, садыглаан.

Кыргылдааның планын ажыр, эки шимнарлыг күүсеткени дээш кыргыкчыге 20 хуу немелде төлевирин бээрин совхоз директиязы доктааткан.

О. ТАВАА

—⊙—

ӨШКҮ КЫРГЫЛДАЗЫ ДООЗУЛГАН

Хой ажылдакчыларының мурнунга ам эң харыысалгалыг ажыл — хой кыргылдазы чедип келген. Ол — хой ажылынга база бир дүжүт алылышкыны болур.

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозтуң хойжулары бо ажылга белеткелдиг ужурашкан. Совхозтуң үш салбырында хойлар кыргыр черлерин эде дерээн болгаш ында электроагрегаттарны тургускан. Боо-биле кады хачыларның бизин чидидип, дүкту арыг кылдыр алыр дээш арыг-шевериниң талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Ыракы Акта бо хүннерде өшкү кыргылдазы доозулган. Ниитизи-биле 2700 өшкүлерни кыргаан болгаш бир өшкүден ортумаа-биле 650 грамм дүктү алган. Өшкүлер кыргылдазынга туска хол хачылыг бригаданы тургускан турган. Ол бригада ам совхозтуң сарлыктарын кыргып кирипкен болгаш 200 сарлыкты чоокку хүннерде кыргып доозарлар.

Х. МОНГУШ.

ЧОНГА БАРААН БОЛУРУ — ПАРТИЯНЫҢ ДЭЭДИ СОРУЛГАЗЫ

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазы

Бистиң найысылалывыстың Бауман болгаш Киров районнарының ажылчы чоннары мени ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр дедишкен. Меңээ бээн алдар-хүндүнү көргүскен-дир деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Ол дээш бодумнуң өөрүп четтиргенимни бүгү чүрээмден илергейлээрин чөпшээреп көрүңер. Силерниң округуңарның соңгукчулары үшкү катап боттарының бүзүрелин меңээ көргүзүп турар-дыр дээрзин онза хүлээп көрүүшкүн-биле демдеглексеп тур мен. Меңээ көргүскен алдар-хүндүнү дамыктың мурнунда ленинчи партияга, оон Төп Комитединге чоннуң бүзүрелин илереткени ол кылдыр, бистиң партияның бараан болуп турары өндүр улуг хереглиг чүүлдүгзүнүп турарын кылдыр хүлээп көрүп тур мен.

Бистиң партия коммунистерни чонга эң-не ханызы-биле хүндүлелдиг болурунуң, аңаа бердингенниң угаан-бодалынга кижизидип турар. Болунуң күш-ажылын-биле ниити херекке, бодунуң Төрээн чуртунга ажыктыг чүвени кылып турар-дыр сен деп медерелдиг улуг сеткил ханышкының кижээ кым-даа берип шыдавас. Силерниң чагыыңарны күүседир, силерниң бедик бүзүрелиңерни шынзыдар дээш болуңарла бүгү чүүлдерни кылыр чем дээрзин силерге бүзүрелдиг чөпшээреп көрүңер, эргим эштер.

Болунуң соңгукчуларым-биле бадылаашкын хүнүнүң бүдүүзүнде, тодаргайлаарга, соңгулда мурнунуң кампаниязы херек кырында дооступ турар үеде каап ужуражыр кылдыр байдал ынчаар таваржы берген-дир. Моон-биле холбаштыр соңгулдаларга белеткел талазы-биле бүгү ажылдар улуг көдүрлүүшкүн-биле, совет кижилерниң кайтамчыктыг идепкейлиниң байдалынга эрткен дээрзин демдеглексеп тур мен.

Соңгукчуларның чүгле боттарының депутаттарга кандидаттары-биле ужуражылгаларынга безин милион-милион совет кижилер киришкен-дир. Ол ужуражылгаларның чорудулгазында келир үеги депутаттарга чагыгларны кылдылаан, хөй үнелиг сүмелерни болгаш саналдарны чугаалаан, олар болза болунуң ажыл-чорудулгазынга ажылчы чоннарның херегцелдерин болгаш негелделерин улам долузу-биле барымдаалап көөр талазы-биле Дээди Советке дузалаар.

Соңгулда мурнунуң кампаниязы улуг ужур-дузалыг болуушкун болган, ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенцияның, бүгү совет кижилерниң өзүп турар политиктиг идепкейиниң бүзүрелдиг херечизи чуртта ажыл-херектиң байдалынга, оон делегей талазы-биле байдалынга, келир үеде бистиң планывыска хамааржыкан бүгү чүүлдерге оларның ханы ээ болгаш соңуургалдыының бүзүрелдиг херечизи болган.

Амгы соңгулда кампаниязының эң-не чугула болгаш характерлиг демдээ болза, оон төвүнге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының идеяларының болгаш шиитпирлериниң турганы болур.

Бистиң партияның съездилери чурттуң амыдыралынга кезээде онза черни ээлеп, совет кижилерниң кичээнгейиниң кезээде хаара тудуп турган. Оон ыңдыг болуру черле билдингир, чүге дизе, партияның съездилери каш чылдарда, харын-даа төөгү талазы-биле бүдүн үелерде бистиң сорулгаларывысты, бистиң оруувусту тодаргайлап, Совет күрүнениң иштики хөгжүлдезинге болгаш даштыкы политиказынга угланыышкынны берип турар.

Чурттуң амыдыралында дөрт чылдыг үениң тодаргайлаарга херек кырында Дээди Советче сөөлгү соңгулданың болганындан бээр ол-ла хуусааның иштинде түүнеллерин XXIII съездиге кылган турган деп оратор уламчылаан. Төп Комитеттиң политиктиг шугуму болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын, 1964 чылдагы октябрь болгаш ТК-ның оон сооңгу пленумнарының шиитпирлерин чүүлдүгзүнүп көргеш, съезд болза коммунистиг тургузуушкунну чайгылыш чокка бурунгаар шимчедир, совет кижилерниң амыдыралының доктаамал экижип турарын чедип алырынга, тайбыңның, хосталганың болгаш улустарның социал депшилгезиниң хереэн камгалаарынга партияның болгаш чоннуң быжыг күзел-соруктуң илергейлээн.

Съездиниң шиитпирлери — бистиң партияның соңгулда платформазы харын ол болгай, эштер. Ол болза чоннуң чаагай чорууну болгаш аас-кежиниң, улуг совет Төрээн чурттуң күчүзүнүң болгаш чечектелиишкининиң дугайында сагыш салыышкыны-биле сиңниккен. Ындыг платформа-биле партия соңгулдаже бүзүрелдиг баар. Совет чурттуң эгээртинмес бүгү девискээринде соңгукчулар ындыг платформа дээш боттарының бадылаашкыннарын бээр дээрзинге бүзүреп турар бис!

Соңгулдалар — ол дээрге коммунистерниң масса-биле харылзаазының кайы хире быжыгының шынгалазы хевирлиг болуп турар, а бадылаашкын — чоннуң күзел илерешкининиң дээди хевири, партияның ажыл-чорудулгазын, оон политиказын бүгү улустуң үнелээни олдур. Моон ужурунда бистиң партиявыс болунуң улуузунга канчаар бараан болуп, болунуң политиказынга оон эрге-ажыктарын канчаар боттандырып турарыл дээр дугайында чүвени чугаалаарынга бисте бөгүн шуут чылдагаан бар болуп турар-дыр.

Амгы, ССРЭ-ниң Дээди Совединге санының талазы-биле чедиги соңгулдаларга, мурнундаазы-биле бир демей, коммунистер партия кежигүну эвестер-биле эвилелдежип алган кирип турар. Соңгулда мурнунуң кампаниязынга коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвестерниң блогунуң дугайында бо-ла чугаалап берген турар бис. Ынчалза-даа бир эвес эки боданыр болза, ол билиг улам улуг калбак шынарлыг болуп турар.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвестерниң блогу — ол болза херек кырында партияның болгаш чоннуң чаңгыс эвиниң политиктиг илерелгези-дир. Күш-ажылчы чоннуң калбак массалары-биле коммунистерниң быжыг чаңгыс эви турбаан болза, 1917 чылдың октябрьда революцияның тиилелгези-даа, хамааты дайынынга интервентилерни чылча шапканы-даа чок турар ийик, чурттуң индустриализациязы-даа, бодаа ажыл-агыйга коллективизация-даа болдунмас турган ийик. Бүгү улус-биле партияның чаңгыс эви чок турган болза, 1941—1945 чылдарның Ада-чурт дайынынга фашизмге улуг өндүр улуг тиилелгени чедип ап, социализмни тургускаш, коммунистиг ниитилелди тургузарынче шимчип шыдавас турган ийик бис. Ол чокка бистиң чурттуң хөй санныг бүгү нацияларын чаңгыс күчүлүг акы-дуңмалышкы эвилел кылдыр каттыштырары хоржок турган ийик.

Барык чартык чүс чыл бурунгаар чурттуң удуртуурун ажылчы чоннар ленинчи партияга бүзүреп болгаш боттарының салым-чолун кезээ мөңгеде коммунизмниң идеялары-биле холбаштырган. Бистиң эрткен оруувус берге болгаш нарын болган. Ынчалза-даа оон бүгү дургузунда партияга ажылчы чоннар бүзүреп, ону деткип турган. Партия-биле чон чаңгыс аай турда, оларның чүгле херектерин болгаш шиңгээдишкиннерин бир бүдүн кылдыр каттышкаш турар болза,— бисте кандыг-даа бергелер болгунчур эвес, эң-не нарын сорулгаларны күүседип шыдаар бис!

Партия чоннуң бүзүрелин кезээде үнелеп чораан болгаш ону болунуң эң-не улуг политиктиг капиталы кылдыр санап турар.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвестерниң блогу, оларның бузулбас эвилели болза партия болур дээрге — ол-ла ажылчыннар, тараачыннар, интеллигенцияның төлээлекчилери болуп турарынга үндезилеттинген, ол болза чоннуң кезээ, оон мурнакчы отряды-дыр. Мынчангаш болунуң бүгү политиказынга партия чоннуң үндезин эрге-ажыктарын илергейлеп турары, болунуң улуузунга бараан болурундан аңгы өске сагыш салыышкыны, өске сорулгалар ында чок болуп турары черле билдингир-дир!

Соңгузугуң ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага 140 миллион ажыг совет хамаатылар келирлер. Июньнуң 12-ниң хүнү коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвестерниң улам улуу-биле чаңгыс болун каттыжарынга, коммунистиг тургузуушкунуң бүгү фронтуларынга чаа-чаа тиилелгелерни чедип алыры дээш бистиң ленинчи партиявыстың болгаш маадырлыг совет улустуң улам улуу-биле сырый каттыжарынга бараан болзун!

Совет кижилерниң эң-не амыдыралчы чугула хереглелдери экономиканың хөгжүлдези-биле, улус ажыл-агыйының чайгылыш чокка болгаш дүрген депшилгези-биле холбаалыг дээрзин эш Брежнев оон ындай айыткан. Ол болза коммунизмче бистиң бурунгаарлаашкынывыстың үндезини, ажылчы чоннарның чаагай чоруун улам бедидериниң кара чаңгыс үнер дээл-дир деп, ол чугаалаан.

Улус ажыл-агыйын көдүрери дээш демисел талазы-биле партияга улуг болгаш харыысалгалыг роль онаажып турар. Ниитилелдиң удуртукчу политиктиг күжү болур партия болза чурттуң экономиктиг политиказының үндезиннерин, ажыл-агыйның чорудуларының кол принциптерин болгаш аргаларын ажылдап кылыр, оларны амыдыралга боттандырар хүлээлгелиг.

Болунуң 1964 чылдагы октябрь Пленумунуң соонда Төп Комитет болза бүгү экономиктиг политиканы чурттуң хөгжүлдезиниң амгы чадазының негелделеринге, чоннуң өйү келген эрге-ажыктарынга дүүштүрер арганы берип болгу дег оруктарны тыварынче угланган улуг ажылды кылып чорудкан.

Бистиң чурттуң ажыл-агыйы улуг болгаш хөй талалыг болу берген. Совет улустуң культуразы болгаш хереглели өскен. Ниитилел хөгжүлдезиниң шиитпирлиг факторларының бирээзи эртем-техниктиг революция болу берген. Улуг ажыл-агый, эртемниң болгаш техниканың дүрген хөгжүлдези бистиң мурнувуска элээн хөй чаа чугула айтырыгларны тургузуп келген дээрзи черле билдингир. Ол айтырыгларны СЭКП ТК-ның март болгаш сентябрь Пленумнарынга чугаалажып көрүп турган дээрзин билир болгай силер, оларның шиитпирлерин партияның XXIII съездизи чүүлдүг деп көрген болгаш хөгжүткен.

XXIII съездиниң хүлээп алганы бистиң партияның ниитики политиказы бүгү ниитилел бүдүрүлгезиниң болгаш национал орулганың өзүлдезиниң темпилерин дүргедедиринче угланган. Бис болза совет ниитилелдиң бүдүрүкчү күштерин эң-не ажыктыы-биле ажыглаарын чедип алырын, бистиң экономикавыста кызаа талаларны ажып эртерин күзеп турар бис. Анаа үндезилээш, социалдыг улуг хемчеглерни партия боттандырар болап турар, ол хемчеглер совет кижилерниң чаагай чорууну болгаш культуразын көдүреринге, ниитилел харылзааларын бөдүүлээзиринге, ындыг болганда чурттуң коммунизмче улам ындай чедиишкининиң бурунгаарлаарынга бараан болур.

Съездиниң шиитпирлери-биле, чаа беш чыл планының талазы-биле оон хүлээп алган Директиваларын-биле совет кижилер эки таныштар. Моон ужурунда партияның ажылдап кылганы экономиктиг политиказының чүгле чамдык принципиалдыг онза чүүлдеринге доктаарын чөпшээреп көрүңер. Экономиканы чедиишкиннии-биле хөгжүдеринге ниитилел бүдүрүлгезиниң ийи кол бөлүктериниң аразынга дүүштүрүлгени шын тодарадыры эң чугула ужур-дузалыг. Бистиң экономика талазы-биле политикавыстың өскерилбес принципи болза улус ажыл-агыйының өске бүгү адырларының техниктиг депшилгезиниң үндезини, чурттуң камгалалыр аргазын быжыгдаарының кол баазазы болур аар үлетпүрнү болдадыр сайзырадыры турган болгаш ам-даа ынчаар артар.

Оон-биле кады чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң хөгжүлдезин дүргедедиринче, оон өзүлдезиниң темпилерин аар индустрияның өзүлдезиниң темпилери-биле чоокшулаштырынче СЭКП-ниң XXIII съездизиниң алган угланыышкынының принциптиг ужур-дузалыг болуп турар.

(Төнчүзү 2-ги арында).

БИСТИН ЧУРТУВУСТА

Малчыннарның чедиишкиннери

Тула, Вологда, Ульяновск, Владимир областарның кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин күүседир. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнүнге төлептиг ужуражыр дээш чарышпышаан, чартык чылда мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдеткен болгаш оларны күрүнеге садарының планнарын хуусаа бетинде күүсеткен.

ТУЛАНЫҢ колхозтарындан болгаш совхозтарындан эрткен чылдың хамааржыкан үезинге бодаарга, 9.2 муң тонна эът, 27. 2 муң тонна сүт, 5.1 миллион чуурга, 1750 центнер дүк хөй саттынган.

ВОЛОГДА областың кодээ ажыл-ишчилери эрткен чылдың бо үезинде турганынга бодаарга күрүнеге 3.4 муң тонна эътти, 20 муң тонна сүттү, 3.5 миллион чуурганы хөйнү саткан болгаш дужааган.

УЛЬЯНОВСК областың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери 1965 чылдың баштайгы чартынынга көөрде, эът белеткелин 8.9 муң тонна, сүттү 16.3 муң тонна, чуурганы 3 миллион борбак көвүдеткен.

ВЛАДИМИР областың малчыннары мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедип, оларны күрүнеге садарының чартык чыл планын база хуусаа бетинде күүсеткен. Эрткен чылдың бо үезинде сатканынга бодаарга 15 муң тонна сүттү, 3.7 муң тонна эътти, 1.4 млн. чуурганы Төрээн чуртка хөйну саткан.

Ады үнген областарның колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери кужениишкиннерин болгаш курлавырларын кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер чорукту улам ыңай көвүдедиринче болгаш ону күрүнеге садарының чыл планнарын хуусаа бетинде күүседиринче мөөңнеп турарлар.

(СЭТА)

ХҮНДҮЛҮГ АТ ТЫВЫСКАН

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылдың июнь 8-ки Чарлыы ёзугаар Сибирьниң шериг округунуң ыры болгаш танцы ансамбльиниң ыраажы-солизи Владимир Иванович НЕХАЕНКОГА ТЫВА АССР-НИҢ АЛДАРЛЫГ АРТИЗИ деп хүндүлүг атты тывыскан.

ЧОНГА БАРААН БОЛУРУ—ПАРТИЯНЫҢ ДЭЭДИ СОРУЛГАЗЫ

(Эгезин 1-ги арында).

Бистиң чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүвүс моон мурнунда болуунуң хөгжүлдезинге четчир акша-хөреңгини албайн турганы-биле чоннуң өөрүп келген херегледерин болгаш негелделерин долу хемчээлдиг-биле хандыртынмайн турган деп чүвени бүгүдеге билдингир. Ол айтырыг хөй чылдар иштинде чогуур-биле шиитпирлеттинмейн турган. Аңаа объективтиг болгаш субъективтиг чылдагааннар турган. Ынчалза-даа чүгле ам ол дугайында эвес болуп турар. Ындыг болу берген дүүштүрүгге чок байдалды эдип алыр арга бар. Ол сорулга өйү келген болгаш соңгаарладып болбас болу берген. Моон ужурунда беш чыл планының талазы-биле Директиваларда ону шиитпирлээринге мурнундазындан дыка хөй акша-хөреңгини хоорулээри (?) көрдүнген.

Бистиң улузувус үлетпүр болгаш аъш-чем бараалыарының эң калбак ассортиментилиг болгаш бедик шынарлыг болгаш турарын негээр эргелиг. Чаа байдалды болгаш аргаларны эң ажыктыг кылдыр ажыглаары партия организацияларының, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң күш-ажылчы коллективтериниң, бүгү ажылдакчыларының алдарлыг хереэ болур. Бо болза ажыл-агыйжы улуг айтырыг болуру-биле кады база политиктиг айтырыг-дыр.

Съездиниң база бир чугула шиитпиринче силерниң кичээнгейиңерни угландырарын күзээр-дир мен. Ол шиитпир болза бир эвес кедээ ажыл-агыйның хөгжүлдези-биле холбашкан хөй айтырыгларны шиитпирлевес болзувусса, чурттуң экономиказы четчир динамиктиг хөгжүп шыдавас деп чүвени барымдаалап турар.

Бистиң экономиктиң хөгжүлдезиниң дыка хөй айтырыглары: чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге чигээттиң, чылдаларының болгаш капитал салыышкыннарының, совет улустуң херегледин хандырарының айтырызы бо талазы-биле шыңгыы туруштуг апарган. Оон ужурунда кедээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге эргилдени хандырып шыдаар политиканы ажылдап кылыр, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге улуг капитал салыышкыннарының үнер дозун тывар сорулга бистиң мурнувуска тургустунуп келген.

Бо беш чылда көрдүнгени ышкаш, ол хире акшаландырыышкынны кедээ ажыл-агыйның херегледиинге Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда кажан-даа үндүрүп бербейн келген бис. Ол акшаны кедээ ажыл-агыйны хамыктың мурнунда чаа машиналар болгаш техника-биле чепсеглээринге, чемишчилилгелерге, үнүштерниң хоралакчылары болгаш аарыглары-биле демиселдиң химиктиг бүдүмелдеринге чарыгдаар. Ол акша мелиорацияга, черниң үнүш-дүжүткүрүн бедидеринге кирер. Бодунуң соолгу Пленумунга Төп Комитет тараанның болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа продукталарының туруштуг бүдүрүлгезиниң делгем зоназын тургузар талазы-биле ажылды калбак фронт-биле эгелээр дугайында шиитпирни хүлээп алганын билир болгай силер.

Черге болгаш кедээ ажыл-агый техниказынга салыышкыннарны чүгле көвүдедир эвес болбайн аан. Ол черде ажылдап турар кижилерниң, техниканы башкарып турар кижилерниң, материал талазы-биле сонуургалын күштелдиреринге хөреңгилерни хөйү-биле үндүрүп бээри база кончуг чугула.

Партияның XXIII съездизиниң бадылаан шугумун үзүртүлгэ болдурбушаан, чоокта чаа СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бо угланыышкынга эвээш эвес чаа хемчеглерни тодараткан. Тракторист-механизаторларның күш-ажылының төлевирин экижидип турар, колхозчуларның күш-ажылының магадылалдыг төлевириниң чорудары социал талазы-биле улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Ол чорук колхозчу тараачыннарның чаагай амыдыралын бедидер, ниитиниң бүдүрүлгезин хөгжүдеринге оларның сонуургалын күштелдирер, чугула политиктиг сорулганы шиитпирлээринге — кедээниң болгаш хоорайның чонунуң амыдырал деңнелиниң улам-на чоокшулажырынга дузалаар дээрзин эш Брежнев демдеглээн.

Кедээ ажыл-агыйны көдүреринге экономика болгаш техника талазы-биле шыырак базаны тургузуп турар бис. Ынчалза-даа бо сорулганы шиитпирлээри бистерниң шуптувустан аажок улуг күженишкиннерни негеп турар.

Бо дээрге, нииити партияның, бүгү улустуң ёзулуг-ла хереэ-дир. Аңаа бүгү ниитилел, коллектив бүрүзү, совет кижи бүрүзү сонуургалдыг. Ынчангаш колхозчу тараачыннар, совхозтар ажылдакчылары, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгези-биле холбаалыг бүгү-ле кижилер партияның сагыш салыышкынынга ажыл-херээ-биле харылаар дээрзинге ханы бүзүреп тур бис. Ол дээрге, улуг ажыл-агыйжы чугула сорулганың шиитпирлеттинген турарының эң эки магадылалы-дыр!

Адактың соолунда, партияның экономиктиг политиказының база бир принциптиг онаагай чүүлү ажыл-агыйны эдилеп башкарарының хевирлерин болгаш арга-методтарын, планнаашкынны болгаш бүдүрүлгени өргелеп башкарарын сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглерниң комплекзи-биле холбашкан.

Чыгдынган дуржулганы өөренип, партия болгаш улус-биле, бистиң эртемденнер-биле сүмелешкеш, бис бир талазында күрүнениң эрге-ажыктарын болгаш өске талазында бүдүрүлгелерниң база шуут бүдүрүкчүлерниң эрге-ажыктарын элээн таарыштыр дүүштүрерин бүдүрүлге адырынга чедип алыры эргежок чугула дээрзинге быжыг бүзүрелди кылган бис. Бо айтырыгны 1965 чылда ТК-ның сентябрь Пленуму чугаалажып көрген. Оон шиитпирлери ам амыдыралда боттанып турар.

Бир эвес бистиң экономикавысты сайзырангайжыдар талазы-биле бүгү ажылдың эчис сорулгазын допчузу-биле айтыр дээр болза ол дээрге, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бүгү хемчег-биле бедидер, социалистиг тургузуушкунуң байлак аргаларын болгаш артык күштерин эң таарымчалыы-биле ажыглаар дээни ол деп чугаалап болур.

Бистиң ниитилелдиң депшилгези кандыг болуруунуң дугайын беш чыл планының талазы-биле Директиваларның чурагайлары допчу болгаш ылапты-биле чугаалап турар. Беш чылдың кандыг түңнел-биле дооскан бис? Беш чылдар дургузунда улус ажыл-агыйынга 310 миллиард хире рубль кирер, ол болза 1918 чылдан 1959 чылга чедир, Совет эрге-чагырганың 42 чылдарының дургузунда киргенинден хөй болганы ол. Чурттуң национал орулгазы аажок хөй түңге — 72 — 78 миллиард рубльге азы 40 хуу-та өзер.

Ол чорук XXIII съездиниң тодарадканы ышкаш, ажыл төлевирин бедидеринче, пенсия хандырылгазын, медицина хандырылгазын, социал страхованиени, ажылчы чоннарның дыштанылгазының байдалын экижидеринче угландырган социал талазы-биле алаан улуг хемчеглерни боттандырар арганы биске бээр. Дыка хөй бүдүрүлгелерниң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының беш ажыл хүннүг неделяже шилчилдерин ам безин эгелеп турар. Бо болза бүгү улус ажыл-агыйының болгаш ажылчы кижи бүрүзүнүң эрге-ажыктарынга ажыктыг болган турар кылдыр боданчалыг болгаш организастыг чорудар ужурлуг социал-экономика талазы-биле улуг хемчег-дир.

1970 чылда совет улустуң материал болгаш культурлуг херегледелериниң хандырарынга национал орулгадан ниитизи-биле 190 миллиард ажыг рубльди азы 1965 чылдыындан 50 миллиард хөй рубльди үндүрүп бээр.

Ажыл-агый тургузуушкунунуң улуг программазы айыттынган. Ынчалза-даа ол программа черде боттаныр болур. Чүге дээрге, бис бодувустуң санажылгаларывыска чедир алган деңнелди өөренип, боттуг аргаларны барымдаалап көрген бис. Партия бистиң планнарывысты амыдыралга боттандырарының өске-даа факторларын база өөренип көрген. Ол болза хамыктың мурнунда — улустуң деткимчези болгаш инициативазы; ол болза — ажыл-агыйның бот-орулга-чарыгдалы, хумаалал, шыңгыы камналга; ол болза — эртемниң болгаш техниканың чаа чедиишкиннерин чер болганга калбак болгаш туруштуу-биле нептередири; ол болза — бистиң конструкторларның, эртемденнерниң, инженерлерниң, бүдүрүлгениң чаартыкчыларының күш-ажылы-дыр. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бистиң планывыстың күүсеттинериниң кол магадылалы — ол дээрге, совет улустуң эрес-маадырлыг күш-ажылы, оон угааны, күзел-соруу болгаш энергиязы-дыр.

Партияның экономиктиг политиказы совет улустуң чугула эрге-ажыктарын илергейлеп турар. Бүгү совет кижилер ол политиканы чаңгыс эп-сеткил-биле деткиир, ону амыдыралга боттандырарынга, чаа беш чыл планын күүседиринге күштерин харамнанмас дээрзинге бүзүреп болуруунуң ужуру-даа бо. Бо болза бистиң партиявыстың, бүгү совет улустуң база бир улуг тиилелгези, бистиң улуг эчис сорулгавысче орукка база бир чугула базым болур.

Экономиканы хөгжүдериниң, улустуң чаагай амыдыралын өстүрериниң аажок улуг ужур-дузазын үнелеп көрбүшаан, моон-биле кады партия ажылчы чоннарның политиктиг эрге-ажыын болгаш угаан-бодал херегледериниң бүгү хөй янзы таласын барымдаалап турар.

Совет кижиниң онзагай чүүлү — оон бедик ниитилел медерели, амыдыралды идепкейлиг көөрү, бүгү хөй-нииити болгаш күрүне херектерин шиитпирлээринге киржиринче чүткүлү болур. Соолгу чылдарның дургузунда ажылчы чоннарның чүгле нииити культуразы болгаш профессионалдыг эртем билии эвес, харын база оларның политиктиг дадылгазы аажок улуг хемчээлге өскен. Олар иштики болгаш даштыкы политиканың айтырыгларын эки сайгарып билир, бичиэ эвес дуржулгалыг, боттуг программалар-биле хоозун аазашкыннарны ылгап көөрүн өөренип алган, болуушкуннарның даштыкы талазында чүү чүве чажыртынып турарын билип турар.

Совет кижилерниң хөй ниитичи идепкейиниң өзүлдези дээрге, бистиң кол чаалап алыышкыннарывыстың бирээзи-дир, эштер. Коммунистиг партия ниитилел болгаш күрүне ажыл-херектерин шиитпирлээринге киржирин совет кижи бүрүзүнүң чүгле эргези эвес, харын база хүлээлгези, хамааты хүлээлгези кылдыр санап турар. Бо талазы-биле улустуң болгаш партияның политиказының эрге-ажыктары бисте база бүрүн-биле дүгжүп турар.

Бис коммунистиг ниитилелди тургузуп турар бис. Ол болза чүгле нииити күш-биле шиитпирлеп болур аажок улуг сорулгаларны бистиң мурнувуска тургузуп турар. Совет кижи бүрүзү нииити херек дээш бодунуң харыысалгазын медереп билир-биле билзин, бодунуң билиглерин болгаш мергежилин могаг чокка сайзырангайжыдары, күш-ажылга инициативаны, шудургу чорукту болгаш энергияны илергейлээри чугула.

Бистиң мурнувуста турар сорулгаларны шиитпирлээринге эң дээре чүс-чүс, харын-даа муң-муң кижилерниң угааны тургжук, харын миллион-миллион кижилерниң угааны, бүгү улустуң коллективтиг мерген чоруу болгаш дуржулгазы негеттинер.

Горькийниң чогаалында Данконуң овур-хевирин сактып көрүңер. Маадыр бодунуң чүрээниң оду-биле кижилерге оруктуу чырыдып берген. Коммунизмче баар төлээде, биске хөй миллион кижилерниң чүрээниң оду, оларның большевиктиг чүткүлү биске чугула апаар. Чүвени тооп чок көөр кижилерниң холу-биле коммунистиг ниитилелди тургузуп болбас. Ол улуг эчис сорулгага идепкейлиг болгаш медерелдиг тудугжулар, ёзулуг энтузиастар болгаш демисельчилер херек.

Совет кижилер дээрге, коммунистиг ниитилелди тургузарының хереэнге боттарының бүгү күжүн, боттарының сеткил-сагыжын бээр энтузиастар, демиселчилер-дир дээрзин чоргаарал-биле чугаалап болур бис.

Бистиң партиявыс социалистиг демократияның утка-шынарын ниитилел болгаш күрүне ажыл-херектерин шиитпирлээринге бүгү ажылчы чоннарның идепкейлиг киржилгезинден көрүп турар. Биске демократия болза анаа-ла кежик эвес, а бистиң бүгү ажыл-чорудулгавыска амыдыралчы эргежок чугула чүүл, коммунистиг ниитилелдиң чугула шимчедикчи күжү болуп турар.

Социалистиг демократияның хөгжүлдезин шиитпирлээр чогуур хөй сорулгаларны партияның шиитпирлээри негеп турар.

Ол дээрге, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң ролюн бедидери-дир. Ол дээрге, ажылчы чоннар депутаттарының бүгү Советтериниң ажыл-чорудулгазын сайзырадыры, оларның идепкейин болгаш инициативазын бедидери, ажылчы чоннуң массалары-биле оларның хүн бүрүде харылзаазын быжыглаары-дыр. Ол дээрге, бистиң хөй-нииити, массалыг организацияларывыстың — профэвилелдерниң, комсомолдуң болгаш өскелерниң-даа ажылын экижидери-дир. Ол дээрге, чурттуң иштинде болгаш делегейде болуп турар бүгү чүүлдер дугайында чонга ам-даа долузу-биле дыңнадыры, совет органнарының ажылын көскү болдурарын калбартыры-дыр.

Ол дээрге, хоойлуларны сайзырангайжыдары болгаш хоойлу дүрүмнү быжыглаары-дыр. Ол дээрге, дужуметтиг чоруктуң болгаш ёзу барымдаалаашкынның бүгү илерээшкиннеринге удур демисел-дир.

Демократияның хөгжүлдезин ажылчы чоннарны коммунистиг ёзуга кижизидериниң бүгү чорудулгазы-биле тудуш харылзаалыг деп, эш Брежнев чугаалаан. Совет кижилерни марксчи-ленинчи мировоззрениеге, күш-ажылды медерелдиг-биле көөрүнге, ниитилелдиң мурнунга бодунуң хамааты хүлээлгезин билиринге кижизидерин партия бодунуң эң чугула сорулгаларының бирээзи деп көрүп турар. Маңаа интеллигенцияның — башкыларның болгаш чогаалчыларның, эртемденнерниң болгаш уран чүүл ажылдакчыларының ролю кайгамчык улуг болгаш хүндүлүг.

Бистиң билип турарывыс демократия болза четпестерни чыпчак көөр, совет кижилерниң чурттаарынга болгаш ажылдаарынга моондак болуп турар чүүлдер-биле эптежири эвес-тир. Сөс сурун соглаарга, демократия дээрге «чоннуң эрге-чагыргазы» дээни-дир. Бисте шынап-ла чон башкарып, кижилер эң-не калбак социал болгаш политиктиг эргелерни эдилеп турар.

Ынчаарга оон-биле кады чоннуң эрге-чагыргазы — шыңгыы эрге-чагырга, медерелдиг сагылга-чурум болгаш бедик организакчы чорук чокка ол болдунмас. Ынчангаш хулиган азы кем-херек үүлгедикчиниң-даа болза, бюрократ азы чалгаа кижи-даа болза, маңгысталчак азы чоннуң байлаанның самчыгдакчызы-даа болза, кым-на ниитилелге когарал чедирип турар болдур, оларны ол эрге-чагырга чыпчак көрбес. Ындыгларның совет ниитилелде турар чери чок — партияның болгаш чоннуң быжыг сорую ындыг!

Совет эрге-чагырганың бүгү-ле чылдарында бистиң моондеп алган дуржулгавыс социалистиг демократияны улам ыңай сайзырангайжыдарынга калбак аргаларны ажыдып турар. Бистиң чуртка күрүне тургузуушкунунуң практиказының бергелери бүгү-ле дээре чүүлдерни ССРЭ-ниң чаа Конституциязынга түңнеп бадыткан турар ужурлуг, ол конституция кижи төрелгетенниң төөгүзүнде баштайгы ёзулуг улусчу күрүне — бистиң чуртувустуң чартык чүс чылдардагы өнүр улуг оруун түңнеп бадыткаар.

Партияның XXIII съездизиниң айыткан улус ажыл-агыйын, бүгү совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң программазын күүседир талазы-биле, совет кижилер эвээш эвес күженишкиннерни кылыр апаар дээрзин оратор онза ыңай чугаалаан. Партияның бодунуң улам ыңай быжыглаары, оон ажылының стилин, удурталганың хевирлерин база аргаларын сайзырангайжыдары, нииити партияның, нииити күрүнениң хереэнге коммунист бүрүзүнүң харыысалгазын бедидери ол сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге идигин бээр.

Бистиң партиявыс хөй миллион кежигүннерлиг. Өске бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, коммунистер бүдүрүлгелерде, колхозтарда, тудугларда болгаш албан черлеринде ажылдап турар. Ынчаарга оларда бир эвес кандыг бир ылгал бар дээр болза, ол дээрге бодунга берге чүвени хүлээп алырының, үлегер болуруунуң, мурнуку одуругга чоруруунуң ылгалы-дыр. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, дайын чылдарында «Коммунистер, бурунгаар!» деп сөстер-биле илередип турганы чүүлдүң дугайында чугаа болуп турар-дыр. Бөгүн болза, коммунизмниң тудугларынга эрес-шудургу ажылдаары, амыдыралдың идиин үндүрүп турары негелделериниң бедиинге болуру, бистиң партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин бүрүн күүседир дээш бүгү чүүлдерни кылыр дээни олдур.

Моон-биле холбаштыр кезээде шынчы чөленгиижи, бистиң улуг партиявыстың мурнакчы отрядтарының бирээзи болуп турган болгаш ол хевээр арткан, ажыл-чорудулгазы кандыг-даа нарын сорулгаларны күүседиринче массаларны мобилизастап билириниң үлегер-чижээ болуп турар — Москваның партия организациязының дугайында онза чылыг сөстерни чугаалаксаан-дыр мен. Бистиң партияның, маадырлыг хоорай болур алдарлыг найысылалывыстың дайынчы революсчу чаңчылдарын Москваның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары моон соңгаар-даа камгалаар болгаш көвүдедир дээрзинге бүзүрелди илергейлээрин чопшээреп көрүңер.

Бистиң бурунгаар, коммунизмче шимчээшкинивистиң ылавыла чугула негелдези болза шынныг марксчи-ленинчи политика болур дээрзин бис шуптувус билир бис деп, Л. И. Брежнев уламчылаан. Ону ажылдап кылырынга ажыл-херекти эртем ёзугаар болгаш реалистиг көөрү, ажылчы чоннарның калбак массаларының эрге-ажыктарын болгаш хөөннерин чогуур өйүнде илередири, ажылчын ангы-биле, колхозчу тараачыннар-биле, интеллигенция-биле, бүгү совет улус-биле партияның доктаамал харылзаалыг болуру улуг ужур-дузалыг.

Ажыл-херекти харын-на ынчаар көөрү, ындыг методтар ам партияның амыдыралында улам долузу-биле бадыткаттынып турар. Ол болза XXIII съездиниң бүгү ажылынга чайынналчаа-биле илерээн. Амыдыралдың идиин үндүрүп келгени, күрүнениң болгаш чоннуң эң-не чугула эрге-ажыктарын көдүрүп турар ындыг айтырыгларны съезд чугаалажып көрген. Ол чугаалажырда, ажыл-херекчи ёзу-биле, хөөредии мактанып чүве чокка, «политиктиг шуугаазыннар» деп Лениниң адааны чүүлдер чокка чугаалажып көрген.

Ындыг стильди бүгү партия, күрүне болгаш ажыл-агый органнарының ажылынга чүткүлдүг, шудургу, шыдамыы-биле нептередир херек деп чугаалаптар болзумза, бистиң ниити бодалывысты илереткени ол болур деп бодап тур мен, эштер. Ол — амыдыралдың негелдези-дир, ол — бистиң бурунгаар шимчээшкинивистиң чугула негелдези-дир!

Эш Брежнев оон ыңай бистиң чурттуң даштыкы политиказының дугайында чугаалаан. Делегейниң байдалы иштики хөгжүлдеге улуг салдарны чедирип турар дээрзин ол демдеглээн: ол болза коммунистиг ниитилелди тургузуп турар совет кижилерниң чогаадыкчы ажылынга дузалап-даа азы харын моондактап-даа болур болгай. Өске талазында, бистиң улус дээрге өске улустарның, бистиң эртемчейде күш-ажылдың бүгү кижилериниң эрге-ажыктары аңаа чоок болгаш билдингир болуп турар интернационалчы улус-тур.

Партияның болгаш күрүнениң делегей аренազынга бүгү ажыл-чорудулгазынга совет улустуң национал эрге-ажыктары-даа, бодунуң интернационалчы хүлээлгезинге оон шынчы болуру-даа алызындан дүгжүп турар. Бистиң даштыкы политикавыстың эчис сорулгазы эки билдингир — ону партияның XXIII съездизи ылап тодараткан болгай.

Совет чуртка коммунизмниң тургузуушкунунга эң таарымчалыг байдалдарны тургузарын чедип ап турар бис. Коммунизмни тургузары — совет улустуң үндезин эрге-ажыы, улуг эчис сорулгазы. Ынчаарга коммунистиг ниитилелди тургузары дээрге, делегейниң ажылчын ангызының, хосталгалыг шимчээшкинниң мурнунга бистиң база интернационалчы хүлээлгевисти күүседип турарывыс, делегей революциязынга, бүгү улустарның хосталгазының хереэнге бистиң шиитпирлиг салыышкынывыс болур.

Совет даштыкы политиканың эң чугула сорулгазы — социализмниң делегей системазының күчүзүн болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаары болур. Ол болза чүгле Совет Эвилелиниң болгаш акы-дуңма социалистиг күрүнелерниң эрге-ажыктарындан ангыда, харын бүгү чурттарның ажылчы чоннарының эрге-ажыктарын база харыылап турар. Социалистиг система күчүлүг болгаш улам сырый каттышкан туруп-на, делегей болуушкуннарының чорудулгазынга оон салдары улам күштүг болур.

Бистиң өскерлиш чок политикавыс чүүл ийе (?). империализм-биле демиселге болуунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап турар улустарга бүгү хемчегниң деткимчезин көргүзери, хосталгалыг болгаш революсчу шимчээшкинге дузалаары болур. Ону бодувустуң ыдыктыг интернационалчы хүлээлгевис кылдыр көрүп турар бис. Оон-биле кады ол дээрге бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң эрге-ажыктарын база камгалап турар.

Совет даштыкы политиканың сорулгазы чүл дизе, империализмниң агрессчи политиказынга удур туруштуг болгаш шиитпирлиг демиселге, тайбың дээш, делегейниң термоядролуг дайынның болдурбазы дээш, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың доггуннаашкынның принциптерин бадыткаары дээш туржуру болур. Бо дугайында бистиң улус ханы сонуургалдыг. Ынчаарга делегейниң чаа дайынны санап четпес когарадарын болгаш качыгдал-хоозуралды (?) чедирер болганда, делегейниң бүгү улустары маңаа база ханы дуврээзинниг боор турар.

Бистиң даштыкы политикавыстың сорулгазы ындыг-дыр, эштер. Ону чүгле бистиң совет улус деткип турар эвес-ле болгай. Ол болза тайбың болгаш депшилге дээш туржуп турар өске-даа улустарның, бүгү ажылчы чоннарның, чаагай сеткилдиг бүгү кижилерниң изиг ынакшылын бисче хаара тудуп турар. Бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң ленинчи даштыкы политиказының аажок улуг күжүнүң үнер дөзү шак мында-дыр.

Эштер! Хоочун салгалдың кижилериниң дугайын чугаалаваска-даа, аныяктар безин делегейде болуп турар аажок улуг болуушкуннарның херечизи болур. 20, 15, 10 чылдарның кандыг-даа үезин алыр болза, капиталистиг мөлчүлгеден болгаш кулданыгдан хосталырынче, национал хамаарышпас чорукче улустарның аштырбас шимчээшкинин, күштерниң деңзигүүр байдалының социализмниң, тайбыңның болгаш депшилгениң талазынче чайгылыш чок өскерилгезин көөр бис.

Ынчалза-даа ол дээрге, делегей хөгжүлдезиниң нииити талазы-дыр, ынчаарга делегейниң амгы байдалының уржуктуг айыылдары бистен чаштынмас ужурлуг деп, оратор уламчылаан. Социализмниң болгаш тайбыңның дайзыны — империализм ам-даа эвээш эвес күштүг болуп турар. Империалистер болза төөгүде туружундан эки-тура-биле чайлап бээрин күзевестер, олар идепкейжип, контратакаже шилчир дээш бүгү-ле арганы ажыглап турар. Империализмниң агрессчи хевирлиишкининиң херечизи болза АКШ-тың Вьетнамда үүлгедикчи дайыны, оларның Кубага удур күткүүшкүнү, колониализмден хосталган чурттарга удур өнчүк-чоңгааларлары, Германияның Федеративтиг республиказында герман милитаризмниң болгаш оон өжээн негекчи бодалдарының катап төрүттүнүп турары болур. Бо бүгү болза делегей байдалының чидигленип турарының боттуг фактылары-дыр. Ынчаарга бистер оортан чогуур түңнелдер кылбайн барып шыдавас бис.

Дайын айыылынга удур, империализмниң чиизенишкиннеринге удур демиселге бистиң бирги хүлээлгевис — тайбыңның болгаш чер делегейниң бүгү улустарының айыыл чок чоруунуң чөленгиижи — бистиң чуртувусту бүгү хемчег-биле быжыглаары болур. Совет кижилер демиселдиң кадыг-дошкун болгаш алдарлыг школазын эртип, төөгүлүг тиилелгелерни чаалап алган. Бодунуң Төрээн чуртун, социализмниң улуг чаалап алыышкыннарын, тайбыңның болгаш депшилгениң хереэн камгалаары дээш кандыг оруктап чорза чогуурун бистиң партиявыс, бистиң улузувус эки билир.

Амгы байдалда бистиң чуртувус бодунуң камгалал күчүзүн быжыглаарынче улам улуг күштү болгаш кичээнгейни салыр ужурлуг. Советтер чуртунуң Чепсектиг Күштерин амгы үениң шериг техниказының эң бедик деңнелинге тургузар болгаш бистиң армиявыс агрессорга согуушкунну харыны бээринге кандыг-даа таваргылгада белен болзун дээш оон артык күштүг чорууну моон соңгаар-даа арттырар бис.

Армияга болгаш чепсеглениишкинге чарыгдалдар бистиң бюджедивиске, бистиң улус ажыл-агыйывыска улуг чүктээшкин болуп чонга партия ажыы-биле чугаалап турар. Бистер ол чүктээшкинниң кандыг-бир кезиин бодувустан ап октаваш, коммунизмче шимчээшкинни дүргедедирин күзээр-ийик бис. Ынчалза-даа амдызында байдал ону кылырын болдурбайн турар. Агрессияны өйтүр шаварынга четпес белеткел чүү чүвеге чедирип болурун бистиң совет кижилер эки билир болгаш бистиң чуртувустуң камгалал күчүзүн быжыглаарынче партияның угланыышкынын бүрүн-биле деткип турар.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң хүрээлениң сырый каттыштырары үениң улам-на эң чугула негелдези болуп бар чыдар деп түңнел база делегейниң амгы байдалындан болдунуп турар. Ол сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээри-биле партияның Төп Комитети бодундан хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни кылып турар.

Соолгу үеде ол угланыышкынга кайгамчык улуг ажыл чоруттунганын эки билир болгай силер, эштер. Ол эки түңнелдерин-даа берген. Ылаңгыя шак мындыг харыысалгалыг төөгүлүг үеде бистиң алдарлыг шимчээшкинивистиң чаңгыс эвилелиниң ужур-дузазын медереп билип турар бүгү-ле коммунистиг партиялар-биле СЭКП-ниң харылзаалары улам-на сырый, улам-на найыралдыг апарган.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң сырый каттыштырарынче угланган улам-на шиитпирлиг хевирлишкиннерже чүткүл соолгу үеде улам күштелип турар. Ол сорулганы чедип алырының оруунда моондактарны болгаш бергелерни тодаргай көрүп турар бис.

Ынчалза-даа тайбың болгаш революция хереэниң салым-хуузунга, бүгү кижи төрелгетенниң салым-хуузунга коммунистерниң делегей армиязының хүрээлениниң чаңгыс эвилели бүгү-ле кайгамчык улуг ужур-дузазын база билип турар бис. Чогум-на харын оон ужурунда марксизм-ленинизмниң принциптиг үндезининге бүгү делегейниң коммунистерин сырый каттыштырар дээш акы-дуңма өске партиялар-биле кады шудургу, шыдажыышкынныг, чүткүлдүг ажылдаарын боттарывыстың хүлээлгевис кылдыр санап турар бис.

Капитализмни ашкан турар тиилелгениң хереэн, делегей социализмниң хереэн эргим үнелеп турар бүгү кижилер коммунистерниң делегей армиязы кылдыр сырый каттыжарлар дээрзинге бистиң партиявыс ханы бүзүрелдиг!

Африканың болгаш Азияның хосталган аныяк күрүнелери-биле найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын быжыглаарын база кончуг чугула кылдыр санап турар бис. Ол күрүнелер-биле харылзааларны хөгжүдери бистиң улустарывыстың, хосталганың болгаш депшилгениң бүгү күштериниң чаагай чоруунга, бүгү-нииити тайбыңның хереэнге бараан болур дээрзинге бүзүрелдиг бис.

Делегей айтырыгларын боттуг кылдыр шиитпирлээр дээш моон соңгаар-даа идепкейлиг демисежирин, Барыын чүкте делегей харылзааларының чугула айтырыгларын чоптуг ёзу-биле көрүп шыдаар аргалыг шак ындыг политиктиг ажылдакчылар-биле болгаш бөлүктелгелер-биле кады ажылдажылгадан база ойталавайн, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерни сырый каттыштырарынче угланыышкынны чайгылыш чок чорударын амгы байдал бистерге база хүлээдип турар.

Делегей байдалын экижидеринче угланган боттуг хемчеглерниң калбак болгаш тодаргай программазын XXIII съезд көдүрген деп, оратор чугаалаан. Бистиң программавыс делегейниң эң-не чугула болгаш чидиг айтырыгларын шиитпирлээрин көрүп турар. Оларның санынга хамыктың мурнунда АКШ-тың Вьетнамда агрессчи дайыны болгаш Европаның айыыл чок чоруунуң айтырызы хамааржыр.

Вьетнам улуска удур америк агрессия соксаттынган турар ужурлуг дээрзи бистиң өскерлиш чок туружувус болуп турар; вьетнам айтырыг ВДР-ниң чазаанының болгаш Мурнуу Вьетнамның Хостаарының Национал фронтузунуң дүрүм ёзугаар негелделеринге үндезилээш, шиитпирлеттинген турар ужурлуг.

Америк империализм Вьетнамда улуг аштырыышкынга таваржып турар деп чүве ам бүгү делегейге улам-на илдең болуп бар чыдар. Ол чурттуң улузунуң хосталгалыг демиселиниң оон дүрген болгаш чиик бооп тургун кайтар дээн кордалыг бүрүн бужурап дужуушкунге таварышкан. Ол авантюристиг кордалыг вьетнам патриоттарының массалыг маадырлыг чоруу, оларның демиселиниң социалистиг лагерьниң, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң, делегейде бүгү-ле ак сеткилдиг кижилерниң өзүп турар деткимчези ойтур шапкан.

Чиик тиилелгелерниң орнунга америк эжелекчилер узамдыгыышкынныг, улам-на хөй каража-когаралдарны негеп турар, перспектива чок дайынга таварышкан. А оларның вьетнам улуска удур хоратан үүлгедиглери делегей аренаазынга АКШ-ты улам-на чааскаандырарынга чедирген.

Вьетнам улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының шимчээшкини бүгү делегейде өзүп база калбарып турар. Маадырлыг Вьетнамның деткиириниң антиимпериалистиг чаңгыс аай фронтузун калбартыр, ол фронтуну улам-на дээштиг болгаш идепкейлиг болдурар дээш бистен хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис.

Совет кижилерни маадырлыг вьетнам улус-биле акы-дуңма найыралдың болгаш дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазының бедиглери холбаштырып турар. Вьетнам улустуң чоптуг демиселинге эргежок чугула дузаламчыны бистиң чуртувус, социалистиг өске-даа чурттар көргүзүп турар болгаш улам-на өзүп турар хемчээлдерге көргүзер апаар.

Бистиң дузаламчывыс янзы-бүрү талалыг шынар-бүдүштүг — ол дээрге шериг болгаш экономиктиг дузаламчы-дыр, ол дээрге вьетнам акы-дуңмаларга идепкейлиг политиктиг деткимче-дир. Маадырлыг вьетнам улустуң тиилелгезин дүргедедиринге ниити бээр дээш чаа-чаа хемчеглерни ап, чаа-чаа күженишкиннерни салып турар бис. Ынчангаш вьетнам улус тиилелгени ылавыла чедип алыр дээрзинге быжыг бүзүрелдиг бис, эштер!

Эш Брежнев оон ыңай Европага бистиң даштыкы политикавыстың мурнунда турар сорулгаларны чугаалаан. Делегейниң бо кезиинде байдал шыңгыы кыжаныышкыннарлыг болуп турарын ол айыткан. Хамыктың мурнунда барыын-герман милитаристериниң өжээтен чүткүлдериниң дугайында, АКШ-тың дузазы-биле ядролуг чепсекти чедип алыр дээр оларның оралдажыышкыннарының дугайында чугаа чоруп турар.

Америк болгаш барыын-герман империалистерниң политиказы Европаны удурланыштыр туруп турар шериг блоктарынга чарылдырарынга чедирген, ону өлүмнүг чепсектиң кайгамчык улуг девискээри болдурган. Делегей орту кылдыр чаттылары чайлаш чок дайын одааның ыштыг келириниң айыылын төрүттүдүрген.

Европаның херектеринге үндезин эргилдени чедип алыры ынчангаш чугула болуп турар. Европада байдалды боттуг экижидеринче, Европаның шериг блоктарынга чарлыышкынын чок кылырынче. Европаның бүгү күрүнелериниң тайбың, кайы-кайызынга ажыктыг кады ажылдажылгазын таарыштыр тургузарынче угланган саналдарны чогум-на харын ол сорулга-биле көдүрген бис.

Черинге соолгу чартык чүс чылдың дургузунда делегейниң ийи дайыны тывылган болгаш нептереп үнген Европа тайбыңның болгаш коллективтиг айыыл чок чоруктуң диви болур ужурлуг. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа күрүнелерниң саналдарының алыс утказы ында болуп турар.

Ол сорулганы боттуг кылдыр санап турар бис. Европа улустарының национал эрге-ажыктары-биле албаттынган чөптүг угланыышкыннар болунга оруктуу соолгу үеде Барыын Европада улам улуг күш-биле тып ап турар. Барыын Европаның чамдык күрүнелери-биле бистиң харылзааларывыста эки өскерлиишкиннерни сеткил ханыышкын-биле демдеглеп болур бис.

Ол дээрге хамыктың мурнунда Францияга хамааржыр, оон улузу-биле бистиң чуртувус найыралдың болгаш кады ажылдажылганың чаңчыл болган харылзааларын тудуп турар. Совет-француз харылзааларының улам ыңайгы хөгжүлдези Европаның айыыл чок чоруун болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарының оруу-биле боттуг бурунгаарлаашкынга таарымчалыг байдалды тургузарынга дузалаар ийик. Ийи чурттуң улустарының эрге-ажыктарынга, Европада тайбыңның эрге-ажыктарынга таарыштыр кады ажылдажып болур чүүлдер Совет Эвилелинде болгаш Францияда бар кылдыр санап турар бис.

Италия-биле база бистиң харылзааларывыс экижип турар. Финляндия, Швеция, Дания-биле болгаш өске-даа чамдык күрүнелер-биле бистиң чуртувустуң харылзаалары таарымчалыг хөгжүп турар.

Тайбың доггуннаашкынның, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны база айыыл чок чорукту камгалаарының принциптеринге үндезилээш, Совет Эвилели Европаның бүгү чурттары-биле харылзааларны болгаш кады ажылдажылганы калбартып хөгжүдер дээш туржуп турар деп, Л. И. Брежнев демдеглээн.

Ол эң чугула айтырыгларны шиитпирлээри — Вьетнамда америк агрессияны соксадыры болгаш Европаның айыыл чок чоруун хандырары — делегейде бүгү байдалды өскертир болгаш оон уламындан чепсегленишкинниң эндере бүдүрерин соксадыры, ядролуг чепсекти нептеретпези, чепсегленишкинниң бүгү-нииити контрольдаашкынныг дужурери чергелиг бүгү делегейниң улустарынга өске-даа чугула сорулгаларны чедип алырын чиигедир ийик.

Түңнелди үндүрбүшаан, Совет Эвилелиниң делегей байдалы быжыг кылдыр чугаалап болур, эштер. Бистиң Төрээн чуртувустуң аллар-ады бедик. Бүгү делегейде оон салдары улуг. Бистиң эки болгаш шынчы өңнүктеривис хөй — социализм чурттарының акы-дуңма эвилели быжыг, бүгү делегейде революсчу болгаш депшилгелиг күштер-биле бистиң эп-сеткил каттыштырылгавыс болгаш найыралывыс ханылап турар. Бүгү диптерниң улузу Совет Эвилелин бүгү-нииити тайбыңның идегелдиг чөленгиижи кылдыр көрүп турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, бистиң Совет күрүневис ленинчи угланыышкын-биле быжыг бүзүрелдиг бар чоруур. Бистиң улузувустуң чаңгыс эп-сеткилдиг деткимчезинге, бистиң өңнүктеривистиң болгаш эвилелчилеривистиң деткимчезинге, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң күзел көрүүшкүнүнге даянып алгаш, ол угланыышкынны улам ыңай чүткүлдүг баар бис.

Тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш, улустарның национал хамаарышпас чоруу дээш демиселге бистиң күженишкиннеривисти деткип турар бүгү нациялар хостуг шолээн чурттазын дээш империализмге удур, дээрбе чорукка болгаш күчүлээшкинге удур демиселге Совет Эвилели деткип турар улустарга болгаш чаактарга өөрүп четтиргенивисти илергейлеп турар бис.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутадының кандидадынга ону деп шилиткен организацияларга, агитаторларга болгаш бүзүреттирген кижилерге, ук хуралга чүве чугаалаан эштерге эш Брежнев база катап чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин илергейлээн. Түңнелинде оон чугаалааны болза:

Эштер! Дээди Советке амгы соңгулда болза бистиң чуртувуска Советтерниң эрге-чагырганың тургустунганындан бээр 50 чыл болуруунуң хүнүнге чедир чылдан бичезе ажыг хуусаа арткан ындыг үеде эртип турар-дыр. Октябрьның байырлаалдарын байырлаарының эң дээре аргазы — шиитпирлеттинмээн сорулгаларже кичээнгейни моондары болур деп В. И. Ленин бисти өөредип чораан. Бистиң ниити бажынывыс — улуг Лениниң тургусканы делегейде баштайгы Совет Социалистиг Күрүне улам-на күчүлүг, байлак болгаш чечектелчек турзун, бистиң улустуң амыдырал-чурттаалгазы улам-на өөрүшкүлүг болгаш аас-кежиктиг болзун дээш бистиң Советтеривис, партия болгаш өске-даа хөй-нииити организацияларывыс, бүгү совет кижилер бүгү-ле болуушар аргалыг чүүлдерни кылып турзуннар. Байырлаалга харын ол бистиң эң эки белээвис болур.

(СЭТА).

СОҢГУЛДАДАН

СОВЕТ КҮРҮНЕ—БИСТЕР БОТТАРЫВЫС БИС

К. Н. ДИИГА,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары.

Бөгүн бистиң чуртувустуң бүгү улузунуң улуг байырлалы. Эртенгиниң алды шакта бүгү соңгулда участоктарының эжиктери ажыттынган. Совет Эвилелиниң миллион-миллион хамаатылары-биле кады Совет Тываның ажылчы чоннары күрүнениң дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгуп эгелээн. Бөгүнгү соңгулдага бистиң республиканың соңгукчулары, мооң мурнундаазы ышкаш, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвес-терниң блогунуң кандидаттары дээш, бистиң күчүлүг Төрээн чуртувус дээш, бистиң бүгү тиилелгелеривистиң организакчызы болгаш сорук кииринкчизи Коммунистиг партия дээш боттарының бадылаашкыннарын бедик политиктиг көдүрлүүшкүн база чангыс эп-сеткил-биле бээр.

Бо соңгулда кампаниязы Коммунистиг партияның XXIII съездизиниң болгаш Төп Комитеттиң май Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлериниң болдурганы канчаар-даа аажок улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүннүң байдалынга эртип турар. Бистиң чуртувуска коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынче база бир улуг базым болур чаа беш чыл планының баштайгы чылы—1966 чылдың планныг онаалгаларын чедиишкиннинг күүседиринче угланган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин республиканың үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чедиишкинниг күүседип турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга тураскаадкан күш-ажылчы рапорттар республиканың бүгү булуңнарындан кээп турар. Үлетпүр беш айларның планын чедиишкинниг күүсеткен. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери часкы хову ажылын барык дооскан. Мал продуктуларын бүдүрери болгаш белеткээри чедиишкинниг чоруп турар.

Дээди Советке соңгулдадан бээр эрткен дөрт чыл чурттуң бүгү ниитилел-политиктиг амыдыралында улуг болуушкуннар-биле демдеглеттинген, социалистиг демократия улам ыңай хөгжээн, партия болгаш күрүне амыдыралынга ленинчи принциптер база нормалар бүрүн катап тургустунган, удуртулганың ленинчи стилиниң бадыткаашкынының чорудулгазы улам үргүлчүлээн. СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1964 ч.) болгаш дараазында Пленумнарының шиитпирлери улус ажыл-агыйының сорулгаларын шиитпирлээрин чогаадыкчы, эртемге үндезилеп көөрүнге, совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү талаларынга удуртулганы сайзыраңгайжыдарынга эргежок чугула негелделерни тургускан.

Бо бүгү болза, бистиң чуртувустуң экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге, чоннуң материалдыг чаагай байдалын улам бедидеринге кайгамчыктыг чаа бедиктерни чаалап алырынга, ниитилел амыдыралының бүгү херектеринге массаның эң-не калбак кезээн идепкейлиг киириштиреринге арганы берген. Эрткен чылдарның экономиктиг эң кол түңнели болза, чеди чыл планының чедиишкинниг күүсеттингени болур.

Сөөлгү дөрт чылдарның дургузунда чоннуң кижи санынга онааштыр боттуг орулгалар 18 хуу өскен, хөй-ниити фондуларының хемчээли 1965 чылда 41,5 миллиард рубль четкен. Эрткен соңгулдадан бээр 43 миллион кижи чаа квартираларны алган.

Боттарының салым-чолунуң ёзулуг ээлери — совет кижилер боттарының материал болгаш угаан-бодал амыдыралын улам байыткан болгаш шыңаржыткан. Коммунизмниң улуг идеалдарынга бердинген, бедик моральдыг мөзүлүг совет кижи бүгү делегейниң миллион-миллион ажылчы чоннарынга үлегерлиг, чырыдыкчы апарган. Улус өөредилгезиниң бүгү талалыг хөгжүлдези, эртемниң, литератураның болгаш уран чүүлдүң кестүп көрбээн чечектелиишкини — ол дээрге социализмниң бүгүге хүлээп көрдүнген, быжыг чаалап алышкыннары-дыр.

Бо бүгү болза, Коммунистиг партияның улуг политиктиг болгаш организакчы ажылының, бүгү совет улустуң карак-кызыл күш-ажылының түңнели-дир. А ол түңнелде социалистиг Тываның үлүү база немелде болганынга чоргаарланып турар бис.

Мооң тода херечизи чүдел дизе, республиканың үлетпүр ниити продукция бүдүрериниң планын чеди чыл дургузунда ажыр күүсеткени, үлетпүр продукциязының ниити хемчээли 2,7 катап өскени, кол бүдүрүлге фондулары 8 катап көвүдээни, тарылга шөлүнүң өскени, ооң иштинде кызыл-тас 2,6 катап, 1958 чыл-биле деңнээрге мал ажылының продуктуларын күрүнеге белеткээри: эът 1,6, сүт 2,5, дүк 1,7 катап өскени болур. Мооң-биле кады сөөлгү чылдарда республикада өөреникчилер саны 1,5 катап, дээди болгаш ортумак тускай эртемниглерниң саны 144 хуу, ажылчын, албан-хаакчыларның саны 170 хуу өскени болгаш оон-даа өске түңнелдер болза, экономика-биле чергелештир Совет Тывада культураның шапкын хөгжүлдезин херечилеп турар. Тыва улустуң амыдыралының бүгү талаларында социал-политиктиг чедиишкиннер болза, бистиң партиявыстың ленинчи национал политиказының түңнели, а ол политика болза социалистиг демократизмниң шапкын хөгжүлдезин, совет национал-парларның найыралын, кады ажылдажылгазын хандырган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет эрге-чагырганың канчаар-даа аажок улуг ачы-хавыязы болза, бистиң чуртувус ышкаш ындыг хөй национал-дыг чуртка национал айтырыгны шын шиитпирлеп, хөгжүлде талазы-биле эң-не хожудангай чораан бичи буурай улустарның экономиказының болгаш культуразының кестүп көрбээн көдүрлүүшкүнүн болгаш чечектелиишкинин хандырганында болур.

Буржуаз пропаганда болза, капитализм хосталганың база улустуң чаагай чоруунуң ораны деп көргүзерин бүгү аргалар-биле оралдажып турар. Ол—меге, хоозун чулчуруушкун-дур. Политиктиг болгаш расалыг дорамчылаашкын, чамдыктарның байы, каас-коязы, өскелерниң ядамык хоозуралы амыдыралдың буржуаз хевириниң шынныг хевири ындыг. Капиталистиг болгаш социалистиг системаларның аразында эң ханы ылгалды эрге-чагырга дугайында, демократия дугайында айтырыгдан эң-не тодазы-биле көрүп турар бис. Эрге-чагырга хөреңгитеннерниң болгаш оларның оглаа чалчаларының холдарында мөөңнеттинген, капиталдың кезик-чамдык болгаш кестинген демократиязындан ылгалыштыр бистиң чуртувуста эрге-чагырганың ээлери чон боду. Мооң ужурундан бистер болза, совет күрүне дээрге — бистер боттарывыс-тыр бис—деп долу барымдаа-биле чугаалап турар бис.

Советтерде кымнар кирип турарыл? Ажылчыннар, колхозчулар, интеллигенция. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыжының депутаттарының кандидаттарынга чон кымнарны адааныл? База-ла ажылчыннар, колхозчулар, интеллигенция. Ону Совет Тываның чижээнден көрүп болур: саанчылар Ш. Д-Б. Ховалыг, Г. В. Блинова, хойжулар С. М. Маадыр-оол, И. С. Данзурун, партия болгаш совет удуртукчулары С. Б. Тока, М. К. Мендуме, башкы А. А. Оюн, эртем ажылдакчызы Н. А. Пилюган, чолаачы Х. К. Ондар, министр Б. П. Бещев, колхоз даргазы П. В. Астафьев, тудугжу С. Б. Сендажы, журналист В. Л. Кудрявцев. Олар шупту хоойлуларны ажылдап чогаатчырлар, амыдыралга боттандырарлар, кижилерге чаагай аас-кежикти берип турар социалистиг демократияны улам хөгжүдер база сайзыраңгайжыдар дээш ажылдаарлар.

Бистиң күрүне эрге-чагырга органнарывыстың ат-алдары бедик болгаш тендиш дивес. Оларның ажыл-чорудулгазы ажыл-ишчи, шалыпкын, кижилер дээш сагыш човаачал, дыңнангыры-биле ылгалып турар. Азырадыкчы хөөннерден бурун хосталган Советтер ам харысалганы бүрүнү-биле боттарынга ап, бүгү ажыл-агый, албан организацияларынга негелдени бедидип турар.

Совет күрүнениң ажыл-чорудулгазының бүгү талаларын улам ыңай демократчыдарын күрүне органнарының боттандырып турары дыка хөй функцияларының хөй-ниити организацияларының эргелелинге дамчыттынып турарындан тода илерен турар. Ол болза күрүне эрге-чагырга-зының органнарын ниитилелдиң коммунистиг бот-эргелелинче чоорту шилчидер деп, СЭКП-ниң Программазының негелделеринге бүрүн дүгжүп турар дүрүм ёзугаарга болуушкун-дур.

Бо бүгү болза, бистиң Төрээн чуртувустуң коммунизмче базымнарының, социалистиг демократизмниң шалыпкын хөгжүлдезиниң чаагай магадылалы-дыр.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш бадылаашкыннар болза, Совет Тываның ажылчы чоннарының СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелер дээш партияның ленинчи Төп Комитедин долгандыр бистиң улам-на сырый каттышканывыстың бадылаашкыннары болур.

Он сес хардан чүс хар ашкан хамаатылар
Дээди Совет соңгуурунга киржип турлар.
Октябрьның кызыл тугун холдан салбайн,
Дендиш чокка коммунизмче чеде бээр бис.

ХООЧУН САЛГАЛ:

Ийи-талдан ийи удаа...

Тыва Арат Республика Совет Эвилелиниң хөй националдыг өг-бүлезинге бактаап кирген соон дарый, Совет эрге-чагырганың дээди органынче болган баштайгы соңгулданың дугайын ам кончуг эки сактып тур мен. Совет социалистиг демократияның дорт болгаш калбак эргелерин тыва араттар ынчан эң баштай-ла ажыглап, ёзулуг-ла медереп билгеннер. Ам ол эргелер бистиң анаа-ла хүн бүрүдеги амыдыралывыс, ажыл херектеривис апарган.

Ынчан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Тывадан баштайгы депутаттарының санынга кирип, Москваның Кремлинге барып, күрүнениң улуг айтырыгларын шиитпирлежир кайгамчык аас-кежик меңээ таварышкан турган. Ындыг өөрүшкү-маңнай чүгле Коммунистиг партияның, Совет эрге-чагырганың ачы-хавыязында, мен ышкаш, арат кижиниң үлүүнге таваржыр чүве-дир дээрзин билип, бүгү кужумну чонумга өргүп чордум.

Бөгүн—ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнү ийи-талчыларга ийи дапкыр байырланчыг болуп эртер. Чүл дээр болза, ийи-талчылар мооң-биле боттарының аразындан, боттарының төлептиг кижилеринден Дээди Советче Шагаан-Арыгның соңгулда округунуң талазы-биле ийи удаа депутатты депшидип үндүрүп турары ол-дур. Ол төлептиг кижиниң ат-шолазы бистиң уругларывыстың ынак башкызы Оюн Ак-кыс-тыр.

Бо кайгамчык хүнде бистиң амгы амыдырал-чуртталгавысты ССРЭ-ниң Дээди Совединче баштайгы соңгулданың үези-биле деңнеп, каш сөстү бижиксеп тур мен. Ынчан Ийи-Талды суур деп адаары берге турган. Аңаа чүгле эмчи, садыг бажыңы, эвээш сургууя өөренир эге школа турган. Араттар Барык, Сенек унунда самдар өглерлиг турган. Хөй кезиивис быдаргай, хуу ажыл-агыйлыг турдувус. Тарааны чайның изии дүшкүжеге чедир, шаашкактаан шарылар думчуу шүжүледип тарып чордувус.

Удатпаанда колхозтаашкын эгелээн. Үжен чылдардан-на МЧАЗ-лер тургузуп, черни эвилелдиг ажылдап кылып чораан эвээш-биче дуржулгавыс кончуг ажыктыг болган. Колхозтуң ажыл-агыйынга күчүлүг тракторлар, комбайннар кестүп келген. Ийи-Тал суурга сес чыл школазы, клуб, гараж, чуртталга бажыңнары туттунгулаан. Ам бөгүнгү амыдыралды көөрге, кижи магадап хан-мас-тыр. Тывавыс автономнуг республика апарган, Тывавыс Ленин орденин кызыл тугунда чайнадып алган.

Бүгү-ле чүве чаартынган: колхозтуң сууру-даа, чери-даа. Эң-не кол чүве—колхозчу араттарның эртем-билииниң болгаш угаан-медерелиниң чаа ёзу-биле өскерилгени болур. Чөөнкү чедир-ле бистиң суурга ортумак эртемниг кижилерни тывары берге турган, ам ындыг улус эмгежок. Суурнуң улуг назылыг кижилери безин кежээки школада өөренип турарлар. Дээди эртемниг кижилер база бисте көвүдээн. Мындыг чаа кижилер бистиң чуртталгавыстың кол өзээнде, ажылывыстың бажында, аъдывыстың тынында турарлар.

Мен феодалдыг дарлалдың шаагайын чаактарым-биле танып чораан мен. Сөөлүнде Тывага хувискаалчы демиселге киржип чордум. Үениң шаа-биле бижик-билиим чавыс-даа болза, орта далдаравайн, чаа амыдырал дээш ажылдап чордум. Амгы эртем-билиглиг аныяк салгакчыларны көргеш, кижиниң сеткили өөрүүр, сергээ хайнып-дыр.

Ооң дириг чижээнге бистиң аныяк кандидадывыс (ол бөгүн дораан бистиң депутадывыс апаар, орта бүзүрээр мен) Оюн Ак-кысты киирер мен. Шынап-ла, ындыг бедик атка төлептиг аныяк башкы Оюн Ак-кысты көргеш, хоочун салгалдың кижилери дериин халас төкпээн-дир, боттарынга төлептиг салгалды өстүрүп шыдаан-дыр эвеспе деп чоргаарал угаан-бодалды долуп келир-дир. Хол изин бут изи часпас деп чүве ол-дур.

Ынчангаш кижиниң ам-даа чурттаксаары, ажылдаксаары келир-дир. Бөгүн улустуң төлептиглери дээш бодумнуң бадылаашкынымны берип турарымны—ол назыл-соруумнуң эң улуг дээжизи кылдыр санаар мен.

М. КУДАЖЫ,
пенсионер, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Тывадан баштайгы депутаттарының бирээзи чораан.

АНЫЯК САЛГАЛ:

Бүгү совет улус дээрелерниң дээрелерин Дээди Советтиң депутаттарынга бөгүн бадылап турарлар. Кызылдың № 2 школазының 11 клазының доозукчуларының аразында эң баштай соңгуур назы четкен оолдар, кыстарга ийи дакпыр өөрүшкү таваржып турар. Ол дээрге, соңгулдага депутаттарга боттарының кандидаттарын бир дугаар бадылавышаан, он бир классты доозуп, аттестатты холга алыры-дыр.

ЧУРУКТА: доозукчулар (солагай таладан) Г. Байкара, Т. Маады, В. Ондар, (артында) В. Саая, К. Эрес-оол, Н. Доозур-оол олар бо-дур.

Фото А. Содунамның.

Күш-ажылчы белээвис

Кижиниң амыдыралынга онза демдеглексенчиг хүннер таваржы бээр болгай. 1962 чылдың март 18-ти азы ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда болган хүнүү сактып тур мен. Ынчаарда соңгукчу хүлээлгемни күүседип, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң тиилелгези дээш бадылаашкынымны берип тургаш, төрээн колхозумнуң экономиказын быжыглаарынга үлүүмнү киирип, төрүүр чүс баш хойга онаа-штыр 105 хураганны алганымны партияга айыткап, улам эки ажылдаарымны хүлээнген мен.

Сөглээн сөзүнге ээ болуп, алган хүлээлгезин күүседири, ылаңгыя малчын кижилерге ындыг-ла белен эвес. Ынчангаш мурнакчы эш-өөрнүң арга-дуржулгазын ажыглап, дүн-хүн чок ажылдап тургаш, алган хүлээлгелеримни күүседип келгенимни, мооң соңгаар улам эки ажылдаарымны партияга ам база катап айыткап тур мен.

1963 чылда төрүүр чүс баш хойга онаа-штыр 109, 1964 чылда—110, 1965 чылда—118 хураганны ап келдим, бо үениң дургузунда күрүнеге дүк болгаш эът дужаар талазы-биле алган хүлээлгелеримни үргүлчү ажыр күүседип турдум. Чеди чылдың баштайгы чылының бирги чартыында байдалымны ап көөрге база чүгээр: кодanымда төрээн 382 хойдан 460 хураган азы чүс баш төрүүр хойга онаа-штыр 120 хураган алдынган. Бо чылын бир хойдан-на 2 кг 700 грамм дүк кыргыыр планныг улус бис. Амгы байдалды алырга эки, хүлээлге күүсеттинер арга бар.

Чүгле мен эвес, мээң-биле кады чаңгыс бригадада ажылдап турар эштерим ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнү—июнь 12-ге күш-ажылчы белектерлиг ужурашканнар. Чижээ, хойжу Борис Даржаа төрүүр чүс баш хойга онаа-штыр 100 хураганны алган, а хоочун хойжу Байыр Баралдиң база бедик көргүзүгнү чедип алган.

Ам бистиң мурнувуста улуг сорулгалар туруп турар. Бригада төвүнге чаа кажаалар болгаш бажыңнар тудар, аңаа дузалажыр апаар бис. Ол ышкаш кыштагларның өдээн бөлер, кажааларны септээр болгаш сигенкезер харысалгалыг үе келген. Бо ажылдарга идепкейлиг киржип, малывысты оъттуг-көктүг сериин чайлагларга семиртип алгаш, келир кышты чедиишкинниг эрттирериңге бүзүрелдиг бис.

Ниитиниң малын өстүреринге мээң киирген эвээш биче үлүүмнү Совет чазактың демдеглээнин чүректиң ханызы-биле сөглээр апаар-дыр мен. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп атты эрткен чылын меңээ тывыскан, ол ышкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму бо чылдың март 22-деги Чарлыы-биле мени Күш-ажылдың Кызыл тук ордени-биле шаңнады. Бо бедик үнелээшкинни болгаш идегелди шынзыдып, бистиң чонувустуң чаагай чоруунга пынчы бараан болурумну бөгүн, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттарын бадылап тура, хүлээнип тур мен.

Бистиң күрүневистиң дээди органынга соңгуттуруп турар кайгамчыктыг оолдар, кыстар күрүнениң, чоннуң эрге-ажыынга улуг ажылдарны бүдүрерин, ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улам-на бедидеринче доктаамал кичээнгей салырын күзээрин чугула.

С. ОЮН,
«Кызыл тараачын» колхозтуң Ээрбек салбырында № 2 хойжу бригаданың бригадири.

Дадагалзаа чок бадылаар мен

Бөгүн ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнү. Ол биске улуг байырлал. Коммунизмниң тургузукчузу бистиң улузувус байырлал бүрүзүн чүгле политиктиг улуг көдүрлүүшкүн-биле эвес, харын күш-ажылчы кайгамчык чедиишкиннер-биле демдеглеп чаңчыккан. Ындыг болганда, мен маңаа бистиң ажыл херектеривистиң дугайын номчукчуга каксы-даа бол сонуургадыр бодадым.

Мен Бурят АССР-де Кяхтинскийниң гидромелиоративтиг техникумунга өөренип тургаш, 1963 чылда Тывага бүдүрүлге практиказын эртирип чайлаан мен. Тываның агаар-бойдузу-даа, чону-даа меңээ кончуг таарымчалыг болган. Практикадан ээп чангаш, 1964 чылдың чазывында ук техникумну доосказ, мээң Бурятиям ышкаш, акы-дуңмалышкы Тыва республиканың көдээ ажыл-агыйының хөгжүлдезинге дузалажыры-биле бээр хапкан мен. Оон бээр-ле тыва кижилер-биле кады чечектелип турар Тываның социалистиг шөлдеринде ажылдап турарым бо.

Тускай эртемим гидротехник болганда, мергежилим аайы-биле «Найырал» совхозтуң Терезин бугазының гидротехниктиг ажылын башкарып келдим. Беш тыва ажылчын-биле аажок эп-найыралдыг ажылдап турар бис. Оларның иштинден ылаңгыя Сарыг-оол Чаш-оол, Түлүш Маадыр-оол олар чүгле кызымак, дыңнангыр ажылчыннар эвес, харын суггарылга системазының нарын деталдериниң мергежилдиг башкарыкчылары апаргылаан. Өске үш ажылчын база-ла эки кижилер чүве, ынчалзажок, оларның гидротехниктиг билии амдызында эвээш. Оларны бедик мергежилдиг кылдыр өөредир дээш, мен бар-ла шаам-биле дузалажып турар мен — ол мээң хүлээлгем-даа.

Чаа-Хөлдүң Терезин бугазы—Тывада улуг суггарылга четкилериниң бирээзи. Ук буга 1600 гектар тарылга шөлүн дургаар шөйлүп чоруткан. Ооң кол бутазы минутада 6000 литр сугну берип шыдаар күштүг, а оон бичези—3000 литрни бээр. Бистиң гидротехниктиг бөлүүвүс бо часты чазадыр бүгү системага четчир сугну хандырып келгениниң ачызында совхозтуң суггарыкчылар бригадазы бүгү шөлге тарылга мурнунуң баштайгы суггарылгазын бедик шыңаарга, чедиишкинниг чорудуп шыдаан.

Бо чылын Терезин бугазының бүгү системазынга херектиг суг курлавырын Чаа-Хөл хемден ап болур арга бисте бар. Ооң-биле чайгы үеде тарылга шөлүн суггарылга-биле ийиги удаа, херек апарза үшкү удаа, хандырып шыдаар бис.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпиринге дүүштүр беш чылдың баштайгы чылында тараа болгаш чер ажылының өске-даа культураларының суггаттыг черлерге элбек-шилдиг дүжүттерин алыр дээш найыралчыларның демиселинге болдунар-ла шаа-биле дузалажыры ында ажылдап турар гидротехниктер бистерниң хүндүлүг сорулгавыс ол.

Тараа дээш демиселдиң ниити херээнге бистер амгызындан ыракта улуг үлүг-хуузу киирип болур ужурлуг турган бис. Ынчаарга Терезин бугазының арык системазын ону кылып турган гидротудугжулар ажылдың белеңин хараш, чүгле чавыс черлерни таварты касканының уламындан биске эвээш эвес бергелер таваржып келгенин демдеглээр херек. Шынап-ла шак ындыг соора кылыышкынның уржуу-биле доора буталар болганчок-ла чаза тептер, ону дуглаарынга хөй күш үнүп, суггарылга ажылынга шаптык ужураштынып турар.

Бо кол буганың соора кылыышкынын бис боттарывыстың күжүвүс-биле эде кылыр аргавыс чогу билдингир. Мынчангаш бистиң чурттуң эрге-чагыргазының дээди органынга соңгулданың бо хүнүнде республиканың Министрлер Чөвүлелинден, Суг ажыл-агыйының болгаш мелиорациязының министерствозундан Терезин бугазының арык системазын эде тудары-биле холбашкан чарыгдалдарны 1967 чылдың бюджединге өөренип көөрүн дилеп турар бис, а бо айтырыгны шиитпирлээринге ылаңгыя бистиң № 656 соңгулда округувустуң талазы-биле соңгудар депутат биче эвес рольду ойнаар боор деп идегээр бис.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге боттарының шынчы оолдар, кыстарын айбычылар кылдыр соңгувушаан, совет улус, оларның иштинде бистиң республиканың ажылчы чоннары Төрээн чуртунуң улам ыңайгы чечектелиишкини, коммунизмниң тиилелгезин дүргедедири дээш бадылап турарын билир. Суг ажыл-агыйының аныяк специалист мен улустуң айбычыларынга төлептиг кижилер дээш бөгүн бодумнуң бадылаашкынымны дадагалзаа чокка берип тура, оларның ажыл чорудулгазынга улуг чедиишкиннерни күзеп тур мен!

Л. СЕЛЕЗНЕВА,
«Найырал» совхозтуң Терезин суггарылга системазының гидротехниги.

ЧУРТТУҢ ЧҮК-ЧҮГҮНЧЕ

Дөрт чыл бурунгаар, кажан бистиң чуртувуска соңгулда болган чылын Ак-Довуракта даг-дүгү комбинадының баштайгы ээлчээниң тудуу чоруп турган. Ынчаарда-ла ажылдап турган тудугжуларның чамдызы ам даг-дүгү болбаазырадыр фабрикада нарын техника башкарып, өскелери—рудникте забойщиктеп, экскаваторлар, чер өрүмнээр станоктар башкарып, а артканнары—тудугжу мергежилин улам бедидип, ам ийиги ээлчегниң корпустарын тудуп турарлар.

Бир соңгулдадан дараазындагызынга чедир ындыг-ла үр үе эртпээн. Ынчалза-даа Ак-Довуракта улуг-улуг чаартылгалар болгулаан. Барык ийи чыл чыгы үениң дургузунда бистиң республикада аар индустрияның башкайгызы—«Тыва даг-дүгү» комбинат улус ажыл-агыйынга херектиг продукцияны берип эгелей берген. Харын-даа ак-довуракчылар планныг онаалгаларны ыракта ажыр күүседип, республикада бүдүрүлге черлериниң мурнуку одуруун ээлеп келгенинге кым чоргаарланмас боор.

Чуртка болган онзагай болуушкуннарны бистиң кижилеривис күш-ажылчы көдүрлүүшкүн, чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээри чаңчыл болу берген. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага тураскааткан күш-ажыл ээлчеглериниң, социалистиг чарыштарның түңнелдери үндүртүнген. Комбинаттың дагжылары, механизаторлары болгаш даг-дүгү болбаазырадыкчылары тиилекчилер болуп шылгараннар. Даг-дүгү болбаазырадыр фабриканың коллективи планын чүгле майда безин 120 хуу күүсеткен.

Ол-ла фабриканың ээлчеглериниң аразында калбарган социалистиг чарышка аныяк инженер Виктор Родинге баштаткан ээлчег бирги черни ээлээн. Бедиткен хүлээлгелерин алгаш, бот-боттарының аразынга чарыш салган комсомолчулардан даг-дүгүнүң саваланчызы Надя Додолина, машинакчылар Ооржак Долчуң, Маша Шевчугова, регулировщик Люба Тинькова хүн санының нормазын 120—150 хуу чедирип келгеннер.

Бүгү коллективтиң чедиишкинниг ажылдаарын септекчилер эки хандырып турганнар. Оларның ачызында дериг-херекселдер үргүлчү туруш чок ходелип, ээлчеглер, ол-бо шугумнар долу күш-биле ажылдап келгеннер. Слесарьлар Л. Серебряков, И. Бывшев, И. Пивоваров, электрик Дөңгүр Оолак, электри-биле каннакчы В. Гришанов олар чүгле септелге кылыры-биле кызыгаарланмайн, харын-даа механизмнерге кандыг-бир чаартылганы кылып, ажылдаарынга улам таарымчалыг байдалды тургузуп, чогаадыкчы бүзүн көргүзүп келгени өөрүнчүг.

Үстүнде адаан мурнакчы кижилеривис барык шуптузу комсомолчулар. Оларның инициативазы-биле ээлчеглер солчуруунуң аразында-даа ажылды соксатпазы чедип алдынган. Мурнунда дараазындагы ээлчег ажылче кирериниң үезинде 20 хире минута халас эртип турган. А комсомолчулар ону болдурбас дээш ажыл төнгүже чедир чартык хире шак артканда дериг-херекселдерни, ажылдаар черни аштап-арыглап эгелээрлер. Кандыг-бир механизм үрели бергенин эскерип каанда, дораан-на септекчи слесарьны кыйгырарлар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң бир аргазы ынчаар тывылган. Ак-Довуракчыларның тыпкаш, арыглаан продукциязын бистиң чуртувустуң сес улуг фабрика, заводтары хереглеп турар.

Каш-ла чылдар мурнунда кижиге бараан болбайн чыткан бойдустуң байлаа ам чурттуң чүк-чүгүнде фабрика, заводтарже чоруп, хеп базар илиирлерден космос делгемин шинчилээр спутниктерниң кезектери болу берген. Ол улуг чаагай үүлени бүдүрүп турар Тываның ажылчын аңгызынга чоргаарланыр бис.

В. АНАНИН.

СОҢГУЛДАГА ЧЕДИР

ШЫН 1966 ч. июнь 12 Үшку арын

АК ДУГАЙЫНДА ЫРЛАР

Иван Торжу бистиң солунувустуң хоочун бижикчилериниң бирээзи. Ол бодунуң өскен, төрээн Ак хемниң дугайында ийи шүлүүн биске чорутткан. Ам оларны номчукчуларның кичээнгейинге барымдаадыр-дыр бис.

КАДАРЧЫНЫҢ КОЖАМЫКТАРЫ

Хой-ла малды кадарарда,
Хоюг оъттуг мээн Агым.
Кожалардан шилип алган
Кончуг ынак мээң ажым.
Сыын, мыйгак турлаа болган
Сыннар адаа мээн Агым.
Сылдыс-толбан херели дег,
Шынап чараш мээң ажым.
Кадарганым совхоз сүрүү
Кажаа сыңмас өзүп-ле тур.
Хамык чоннуң макталында,
Хартыга дег, ужуп чор мен.
Хой-ла малдың өзүлдези
Кодан-кажаа сыңмас-ла-дыр.
Хоор чоннуң макталында,
Космонавт дег, ужуп чор мен.
Сарыым ажым саанчы чүве.

Саггаан суду, Ак дег элбек.
Саар-ла деп, сакты бээрге,
Салаалары кыймыш-ла дээр.
Арат чоннуң арбын малын
Ам-даа хойну өстүрер бис.
Ажыл-ишке кожаа диртгеш,
Ада-чуртка мактадыр бис.

АК

Элик-хүлбүс азым сыңмас,
Эртинезин бажын ашкан —
Ээй, Агым, оой, Агым.
Энерелдиг төрээн хемим.
Оран чурттуң казар байлаан
Октаргайда диңмиреткен —
Оой, Агым, ээй, Агым,
Орук тудкан төрээн хемим.

И. ТОРЖУ.

Шупту-ла сонуургаан

Институттуң чарлал азар самбыразының чанында хөй студентилер, башкылар үймерлежи берген тур. Чеде бергеш көөрүмге, төрээн Тывамдан келген артистерниң концерти болурунуң чарлалы болду.

Ол институтта тыва студентилер дыка хөй чүве болгай. Оларның каткы-хөглүү дам барган, тыва чугаалар дээрге оон-моон төктүп-ле тур. Бир узун кара уруг чанында турганы дыдыраш баштыг, холунда «Кодээ ажыл-агый малдарының анатомиязы» деп ном туткан оолга:

— Анатомияның зачёдун дужаап алган кижи-дир сен, биске билеттерден садып каг, бистер зачётту дужаап каапталы — деп, чугаалай-дыр.

— Ындыг, ындыг. Төрээн Тывавыстан келген артистерниң концертин көрбеске кайын боор — деп, хүрең костюмунуң хөрээнде спорттуң 1-ги разрядының демдээн кадаан оол ол уругну деткиди.

Кежээкиниң 7 шак. Залда чаңгыс-даа хостуг олут чок. Көжеге ажыттынган соонда, концерттиң чарлакчызы чыылганнарга Тываның эстрада артистериниң байырын чедирбишаан, баштайгы номерин чарлаптарга, адыш часкаашкыны диңмирей берди.

Оюн Болдукпан «Ак-көк хемниң кижилери» деп кинодан Мергенниң ырызын ырлай-ла берди. Ол ырны дыңнап олурарга, кижиниң сагыш-сеткили хайныгып, Тываның ховулары, даглары, хемнери, тайгалары каракка көстүп келир чүве болду. Ол-ла ыраажының «Күскү садка» деп ырны орус, тыва дылдарга күүседкени, цирк артизи Алексей Хүүрактың жонглёрлуг көргүзүглери көрүкчүлерни онза магадаткан.

Аныяктарның болгаш студентилерниң VI Бүгү-делегей фестивалының лауреады Максим Дакпайның сыгыртырын чарлаптарга, адыш часкаашкыны хенертен диңмирей берген. Сыгыт үр-ле үргүлчүлээн.

Сыгыт доозулган соонда, чанымда орган көрүкчүлер маргыжа берди.

— Бо ырлап турар кижи-дир — деп, чокпак кара эрин салдыг армян оол өөрүнге чугаалады.

— Чок, бир-ле онза үннүг кижи-дир — деп, бирээзи ындыг.

Тываның эстрада артистериниң концерти көрүкчүлерге солун болган.

П. ИРГИТ,
Улан-Удэниң кодээ ажыл-агый институдунуң студентизи.

ЧОГААЛЧЫНЫҢ ОРУК ДЕМДЕГЛЕЛИ

ҮШ АРТЫ АШКАНЫВЫС

Чүвениң шыны херек. Иймеге баргаш, көрбээнимни көрдүм, дыңнаваанымны дыңнадым. Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Үрбүн дижир хову турлаандан үнүп чоруур апарган бис.

— Орук берге, чүгле түъш машиналары ажып болур, автобус чорук көрбээн арттар бар. Ынчангаш бо лаа мынчаар бөлүк артистер чорбаан чер. Олар Кызыл-Чыраа баарда, Чадааналап долганып улус боор. Ол-даа канчаар, орайтай берген-дир, бо черниң оруунга ийи машина каржып эртип шыдавас. Ол-даа чайлыг-дыр, ийи хаяга чыгадып алган кыдыг черлеп баштайгы артты ажар силер, оон кырынга үнгеш, муңгашталып болур, ынчап барза, машинаңы ээптер, дедир кылаштадыр деп хорталаңар. Бир шагда автобузуңар часкаш, чорумал машинага кезектеп чүдүргеш, чер ортузунга чедирер ужурга таваржып болур силер. Ой, Ой оолдарым, хайы-даа болза орук эки, ырак-узаандан даадаравайн. Чадаанаже хаптыңар — деп бир эр сагыш човап чугаалады.

— Бир-тээ, музей ажылдакчызы болганда, оруктуң бергезинден корткаш чоорул!? Бистер болза республиканың район, суму байтык, малчыннарның турлаг бүрүзүн, хоочун партизаннарның кайда-кайда чурттап турарын, кымның кандыг чүве билирин чыып бижиир, бурунгунуң төөгүлүг тураскаалдары кайда кандыг черде барын тодарадыр, чурукка тырттырар, келир үеде ол черлерге чүнү кылырын баш бурунгаар планнаар болгай бис. Оруктуң бергезинден коргар болзувусса, эки кижилерге-даа душпас бис, эрги шагның төөгүлүг материалдарын-даа чыып ап шыдавас бис! — деп, бисти баштап чораан директор М. Делег чугаалаарга, чолаачы В. Лужанский «Кубань-63» деп автобусту дирилеп берген.

Улуг-Хемниң «Найырал» совхозундан Чөөн-Хемчиктиң Ленин аттыг колхозунга чедир үш кадыр артты аштывыс — моолап бир-ле дугаар автобус ашканы ол деп, ол черниң кырганнары магадаар болду. Чаңгыс күзелим: ол үш арттың ийи талазындан көк чалым хаялар кылап келген тар өдүглерин буза тевискеш, алгыды казып каапса, кандыг-даа аар чүъктүг машиналар чайлыг маңнаар, дорт болгаш каалама орук турбас деп бе?

БАЙ ШЫДАЛДЫЫ

Ийме биле Баян-Тала каттышкаш, Ленин аттыг бир улуг колхоз апарган. Хамык байлакты кылып турар күш болза, кижилер болгай. Ынчангаш мээң сонуургаан айтырыымны партком секретары Хертек Самдан допчулай аарак чугаалап берди. Ук колхозта 3200 хире кижи чурттап турар. Ажыл кылып шыдаарлар: 2062 кижи. Кызыл-Чыраа биле Баян-Тала ийи суурда катай хаара 604 хире бажыңнар бар. Күрүнениң мурнунга салган сорулгазын ыяап-ла күүседир дээш эрес-шудургу ажылдап турар колхозчуларның мурнуку одуруунда 104 коммунистер болгаш 248 комсомолчулар бар.

Иймеде 306 өөреникчилиг сес чылдың школазы бар, оон башкылары суурнуң культурлуг амыдыралын дүрген хөгжүдер дээш, хөй-ниитиниң янзы-бүрү ажылдарынга идепкейлиг киржип турар. Иймениң район төвүнден безин ырак черде турарын, база ында школа назылыг чаштарның көвейин караам-биле көргеш, бо магалыг черге — Хемчиктиң кыдыынга, оода бир ортумак школаны ажыдары негеттинип келген деп билдим. Мээң мыя бо хензиг бодалымны улус тырылдышкын ямызы бодунуң чоокку чылдарда чорулар ажылдарының чугула планынга киирип каар болза, Иймениң эртем-культурлуг амыдыралын дүрген хөгжүдеринге дузалаар ийик.

Иймениң Ленин аттыг колхозу 6000 ажыг гектар тарылгага шөлдүт. Тарылгазын бо чаазын олар чедиишкинниг дооскан. 600 га суггаттыг черниң 400-зүнге чинге-тараа, 200-зүнге кукурузаны тараан. 4700 га кызыл-тастың бир гаазындан-на 20 центнер дүжүттү алыр.

30 гектар черге картошка, 5 гектар черге капуста, помидор, согуна, огурец тараан. Эң ылаңгыя арбузтуң үнери кедергей дижир чорду. Тарыырын тарааш, ажаап-карактап өстүргеш, күзүн ажаап алыры өреге бүрүзүнүң культурлуг чемин холга киирип алырының чугула херээ болу берген.

Колхозта 26000 баш малдың иштинден 20600 хирези хой. Кадарчылар болгаш эмчилер чаш малды менди чыл ажырып алыр дээш бүгү күжүн үндүрген. Оон кадында бо чылын ол ынчаар кончуг хүр кыш болган. Бут кырынга тургузуп, доруктуруп алган чаш хураганнарны немей санаарга, 25000 баш хойлуг. Малдың халдавырлыг аарыглары барык узулген деп болур. Малдың кыжын чиир чемин: сиген, сула силосту план ёзугаар белеткеп ап турарындан чут болбастаан. Хар чаарга, чуглуп бады баар демдиктерлиг болгаш даглардыг, маш оъттуг чер-дир.

Ленин аттыг колхозта 80 хире одар-белчиирлиг, инектиң, хойнуң 5, база тракторнуң 4 бригадалары бар. Оон бир салбыры болур Баян-Таладан Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсанчап үнгенин чон билир. Бистер чүгле Иймениң девискээринден мыдыг мурнакчы малчыннарны чурукка тырттырып ап, оларның ажыл, амыдыралы-биле таныштывыс: сүт инек кадарчылары Иван Чүлдүк, Хорлуу Ондар, хой кадарчылары Түлүш Дарый-оол, Түлүш Уяңуккан, сакманчылар Хүлер-оол, Моңгуш Тадар-оол, Моңгуш Сендиммаа оларның чурттап турар хонаштарын, кадарып турар малын, амыр-дыш чок кылып турар ажылын көргеш, мээң бажымга чүгле чаңгыс бодал кирген: бо кижилер — ёзулуг тоолчургу маадырлар ол-дур! Малчын өгнүң эр-херээжен элери ниикле бир дем болуп алгаш, ийи нормалыг хой азы инек кадарар чүве болганда, чүгле эр кижини таан дыка онзалавайн, херээжен кадарчыны база катай чурукка тырттырып ап, оларның ажыл-ишчи намдары-биле таныжып чордувус.

ИЙМЕНИҢ КИЖИЛЕРИ

ХЕРЭЭЖЕННЕР ЧӨВҮЛЕЛИ АЖЫЛДАП ТУР

Сураглаан кижимни тып алгаш, амырай берген мен, ол болза ясли-сад эргелекчизи Алаажык Сүсүтбековна Ондар-дыр. Шак ол чугаакыр коммунист үтбай Иймениң херээженнер чөвүлелин 1955 чылдан эгелеп удуртуп келген. Ук суурда 260 хире херээженнер бар. Үш ай иштинде чорудар ажылын чөвүлел планнап алыр. Ол хуусаа төнер билек, чоруткан ажылын түңнээш, дараазында үш айның планын чугаалашкаш бадылап алыр. Тускай тематиктиг кежээлерни эрттиргилээн: «Эң эки эр кижи», «Чуртталгамны канчаар чурттап эртер мен». Оон ыңай суурну 15 кварталга чаргаш, он беш даргаларны түс-түс томуйлаан, ол арга суурнуң ниити чурумун экижидеринге болгаш арыг-шеверин шыңгыы сагыырынга кончуг таарымчалыг. «Эң эки бажың дээш» деп шилчип чоруур кызыл тукту онзагай шылгаралдың сүлдези кылган. Бир ай иштинде 2 катап түңнел үндүргеш, кайы бажыңның ээлеринге тыпсырып ылгарадып турарлар. Бажың иштиниң чежеменниң-даа каас-хой болза, ында чурттап турар кижилерниң бирээзи-ле ажыктыг ажыл кылбас, арагалаар, хурал-суглаадан былдамыштаар, эки хевин үй-балай кеттинер, чок болза уруг-дарыы кошкак өөренир өг-бүлени шаңнавастар. Шилчиир тукту кымга тывысканыл? Ону чедип ап шыдаан кижи — Сендиң Самбуевна Ондар. Ол не колхозта хлеб быжырып 1949 чылдан бээр ажылдап эгелээн. Оон өөнүң ээзи Ыстай-оол Хурбаевич самосвал чолаачызы, ол үргүлчү шаңнадып турар. Оларның дөрт бичии уругларының алаалдизи бирги класста эки өөреникчи, ужу ясли-садта.

«Херээженнерниң үнү» деп хана солун бо чылын беш катап үнген. Баштай ама саазын долдур бижээн материалды үндүрүп, чүгле чедиишкинниң колдады бижип турда, улус төндүр номчуп күш четпейн турган болгаш чамдыкта каттырып эрте баар чоруктар таварышкылаан. Ол ам «Херээженнер үнү», «Мурнакчыларга деңнежиңер» база «Тенниг булуң» деп ийи кол арынныг, допчу сөстүг, хаяы утказыг үнүп турар апарган, оон чанынга улус үймерлежип баар апарган.

Дөрт секция чүнү кылып турарыл? Иймеде херээженнер чөвүлелиниң бир кол даянып күжү башкылар болгаш эмчилер. Суур иштинге, хову турлагларынга, малчыннар фермаларынга культура, бүдүрүлге ажылын күштелдирип чорудары-биле херээженнер чөвүлели дөрт секцияны тургускан. Бүдүрүлге секциязын библиотекарь Моңгуш Маймаа удуртуп, колхозчуларның негелдезин ол-шаанда херексеп көөрүнге дузалаар, өөрү ажылдап турда, терек хөлегезинге тевээлеп олурарын бодаар былдамыш кижилерни эде кижизидип, «холундан туткаш», чонунуң чоон оруунче үдеп киирип каар. Эмчи Моңгуш Анай культура секциязын командылап, кудумчуларның даштын, бажыңнарның иштин арыг-шевер тургузарындан аңгыда, суурнуң чурттакчыларының кол нургулайы чедип хонгаш-ла чуңар бажыңнаар, чаа хевин аяннанып солуп кеттинер дээн ышкаш арыг-шеверниң чугула негеттелерин чедип алган. Физика кабинединиң эргелекчизи Рая Донгак хоолулуг аъш-чем кылырының секциязын эргелеп, бажың бүрүзү тон дора дээрде бир хүн үш катап үш янзы чемнерни кылып чиирин ыяап-ла бо чылын чедип алгаш турар сорулганы боттандырып турар. Орус дыл башкызы Ирина Ондар бичии уруглар органызынга чорудар ажылдың секциязын харылап, бодунга онаашкан хөй-ниитиниң харысаалгалыг ажылын эптиг-эвилең чорудуп турар.

Дөрткен кыстың концерти. Не кижиниң эң ылаңгыя аныяк кыстарны чүгле бажың ажылы кыдыртып туруп бээр болза, окта таарышпас. Ынчангаш херээженнерниң билиин бедидер, ниити культуразын улам-на күштелдирип чорудары херээженнер чөвүлелиниң бир чугула ажылы апарган: ойнаар күзелдиг, салымныг кыстарны база аныяк иелерни каттыштыр эвилелдээш, ыраажылар бөлгүмүн тургускан. Башкы Ольга Сарыгларга удурткан дөртен кижи киржикчилиг херээженнер концерти болур дээнде, кижи клуб дола бээр. Оларның чонга көргүзүп чоруур оюннарында эргим, чаа ырлар, таңцылар болгаш ажыл кылырда аарыг апаар, арагалаарда кадык апаар чалгааларны «дуулан» кыска шоодуглар колдаан. Ол ыраажы бөлүк ук районнуң бүгү девискээрин дескинген болгаш Улуг-Хемниң Кызыл-Арыг, Ак-Туругдан бээр оюн-тоглаа көргүзүп каапкан. Хой кырылдаазы доосту бээри билек, сумулар болгаш чоокку районнар кезип чоруптарынга ам кидин-тулук белеткенип турар. Иймениң кыстары ырлажып турда, ава дулгаазиниит. Кижиниң эки ажыл кылыксаар сеткили ала чайгаар хайнып келир.

КУЛЬТУРАНЫҢ ОДАГЛАРЫ

Библиотека эргелекчизи Моңгуш Маймаа күш-ажылдың кижилерин болгаш кедээниң интеллигенчи аныяктарын бодун долгандыр мөөңнеп шыдаан. Эжикти ажыдыптарга, клубтуң бир өрээлинде номчулга өрээли: столдар кырында чаа-чаа солуннар, сеткүүлдер, номнар делгеттинген, аңаа келген кижи төндүр номчаан номун дужаагаш, база бирээзин бижидип алыр. Ук библиотеканың фондузу 7993 номнуг, оларның 2223-зү тыва дылда. Номчукчулары 683 кижи. Номчаан чүвезиниң утказын хандыр билип алыр, онаашкан ажылын ак сеткилдиг кылыр идепкейлиг номчукчулар: клуб аштакчызы, 48 харлыг Ховалыг Эренмаа, повар Зоя Ондар, колхозчу Ооржак Анзатпаа болгаш ол колхозту организастап тургузушкан кижилерниң бирээзи, үргүлчү хой фермазын эргелекчилеп чораан, ам пенсионер, 74 харлыг Моңгуш Дүңдүп. Ол ирей тыва, орус, моол дылдарда солун, сеткүүлдерни база эндере чагыдып алган, бодунуң билген чүүлдерин өске эш-өөрүнге дааы-ла дамчыдып берип, арай сөспүргей номчукчуларның чалгаазын чидир чаңчай каап тар, эрес соруктуг. Оон ыңай шалың алгаш-ла, бир чаа ном садып аар чаңчылдыг. Бодунуң хуу библиотеказын байыдып турар. Херээженнер чөвүлели өреге бүрүзү ийи солунну ыяап-ла чагыдып, номнар садып ап, хуу библиотекалыг турарын эвилелдеп турарын деткип, өөрүп тур мен!

Кызыл-Чыраа суурда 150 кижи олурар клуб бар, оон ажылдап турар хүн чуруму мындыг: понедельникте хамык улус политкичээлге хаара туттунар. Вторник биле улуг хүнде школачыларга оюн болгаш кино көргүзер. Средада кежээки школаның өөредилгези болур. Четвергте клуб хостут — аштаалга болгаш каасталга хүнү, оон ыңай ол хүн клуб чөвүлелиниң кежигүннери чыглып алгаш, чорудар ажылын дугуржуп сүмележирлер. Пятницада партком, комсомол, колхоз баштаар чер база кожуун Советтиң хуралдаалаар хүнү. Субботада аныяктар кежээзи: таңцы, ыры болгаш янзы-бүрү культура-массалыг оюннар диңмиреп-ле турар. Дружинниктер болгаш комсомолчулар кежээниң-не дежурныйлап турар. Хойнуң ортузунга чурум үрээн дуржоктар көстү берзе, кырчыктырбайн тудуп алырлар. Полит-суртаал болгаш масса-хөглүг кежээлерни үргүлчү чорудуп келгениниң түңнелинде, чоокку ийи чылдың иштинде онза айыылдыг чурум үрээн кижилер барык чок болган. Чүгле аныяктар эвес, Иймениң назыны элээн улгады берген колхозчулары оюн-тоглаага кончуг сундулуг чон чорду. Бажың бүрүзүнде хөл-шыдыраа бар, кижи бүрүзү шыдыраалаар. Чоруум бачым болганындан сеанс берип четтикпейн баардым. «Улуг хемниң шапкыны» деп романым номчаан номчукчулар дыка хөй черлерден мени чалагылап турган чүве, оларның аразында Иймениң библиотеказы база бар турган, бо магалыг черге, база эргим номчукчуларымга чоруур өйүнде барбааным дыка хоомай чорук болганын билдинген мен. Хензиг саналым бар: эргижирээн лозуңнарны чаартыр, шаараш шаларны тырыыр, кызыл булуңга оода чадаарда он санныг хөл-шыдырааны садып белеткээр. Сөөлгү каш чылда аныяктардан чүгле ийи кижи шыдыраанын бирги разрядын алган. Олар болза Ийме чурттуг тракторист Өнер-оол Беган биле школачы Дүлүш Моңгун-оол.

Иймеге чорбаан болгаштың көрүп чордум: чаазы-даа, чайы-даа магалыг чер-дир, күзү оон артык болур ыйнаан!

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

Артистиң демдеглел дептеринден

ЧОНУМ

Ындынналваан чүрээм үнүн
Ыры кылдыр ырлаптар мен.
Уран чараш аялганы
Улус-чонум шаңнап берген.

Кежиин тыпын дыңзыг тудкаш,
Кезээн шагда өлүм чок сен.
Тайбың ишке начын болгаш,
Дарганнавас чүвең-не чок.

Ыраажы мен. Чонумнуң сээң
Дамды ышкаш кезээн-дир мен.
Ыңай-даа бол, дамды база
Далайындап ылгалышпас.

ОКТАРГАЙЖЕ

Өске бир-ле өртемчей баар —
Өтбелерниң күзээни ол.
Амгы шагда Совет чурттан
Аянчылар олче чүткээн.

Бөмбүрзектиң тырттышкынын
Бөгүн буза булгавыткан.
Венераже салгакчының
Берге оруун эгелеп каан.

ИЕНИҢ СӨЗҮ

Өскүс деп сөс билбес өскеш,
Он сестедиң, бөгүн, оглум.
Өңгүр челээш сагындырар
Оруундува үнүп келдиң.

Кандыг эртем чедип алгаш,
Канчаарыңны бодуң-на бил.
Ынчалза-даа кижизиг боол,
Ылап шынчы чуртта, оглум.

Төрээн чурттуң шаңнаан күжүн
Төлеп-биле эдилеп чор.
Он сес харлаан кежиктиг төл
Орлан болбайн канчаар, оглум!

М. РАМАЗАНОВА.

КЫЗЫЛ—ЫНАК ХООРАЙЫМ

Төөгүге мөңгеде арткан Октябрь, Интернационал деп сөстер-биле адаан кудумчулар Кызылда бар. Оларның эге ужунда, шалгын Улуг-Хемниң эриинде, граниттен шуткаан, дээрже бедип үнген бо сүрлүг тураскаалдың чанынга келген санымда-ла, кандыг-ла бир дүвүрээзинниг, төөгүнү көптарган бодалдар-биле сеткил-сагыжым долуп, Октябрь тулчуушкунунарының маадырлары-биле аңгызы күзел-бодалы чаңгыс, оларның биче дуңмалары, ынак Тывамның кызыл партизаннары кыйгыржып, эрги, дарлакчы ёзу-чурумну дүжүрер дээш кадыг-дошкун, хан төгүүшкүнүг тулчуушкунче кирип, тиилелгениң өөрүшкүлүг үннери, дайынчы ура чаңнык дег диңмиреп турган ышкаш апаар. Бодаарга-ла бо бүгү хөй он-он чылдар мурнунда эвес, а дүүн чаа-ла, чоокку эрткен хүннерде болуп турган чүве ышкаш. Ол ачылыг ха-дуңмаларының аттарын чон ынчангаш утпас, оларның тураскаалынга шупту өг-бүлези-биле келгеш мөгейип, уругларынга маадырларның аттарын адап, оларның дугайында көрген, дыңнаан сактыышкыннарын чугаалап, силерниң чурттаганар база оларның ышкаш ынныг, чонунуң ыдыктыг херээнге бүрүн-биле бердинген буянныг болзун уругларым деп, йөрээп турарлар.

А Кызылга чүге ынак сен? деп айтырыгга, сургуул кижи:

— Эртемнерниң дуңгуурун тып турар болгаш — дээр.

Төрээн чурттуң салым-чолу шиитпирлеттинип турган берге хүннерде чаптыг демиселче кедүрүлген чоннуң бичии кезээ болуп, кызыл коштар сүрүп чорупп турган көк баштыг пенсионер ирей аңаа:

— Кызыл дээрге, төөгү болгай, оглум. Тыва чонувустуң төөгүзү — дээр.

А коммунистиг келир үени дери-биле чоокшуладып, коммунизмниң улуг тудуунуң ханазынга туңуйбуну салып турар аныяк ажылчын аңаа:

— Кызыл — Азия диптиң төвү, мээң ажылчын хоорайым, делегейже көөр тепкижим — дээр.

А Кызылдың автовокзалынге келген кижиниң кичээнгейин «Кызыл силерге байыр чедирип тур» деп каастап чураан стенд хаара тудуп, республиканың найысылалының дугайын кысказы-биле таныштыра бээр. Кызыл республиканың административтиг болгаш культурлуг төвү. Үлетпүрүнүң төвү, ында 39 үлетпүр бүдүрүлгелери ажылдап, 43 муң кижи чурттап турар. Эртемниң болгаш культураның төвү. Ында башкы институду, элээн каш тускай ортумак өөредилге черлери, 15 школалар, дылдың, литератураның, төөгүнүң Тыва эртем-шинчилел институду, солуннар редакциялары, радиотелецентр, ном үндүрер чер, национал хөгжүм-шии театры, 3 библиотека, 4 делгем экранныг кинотеатр, 12 клуб бар. Азия диптиң географтыг төвү Кызылда, оон Интернационал кудумчузунуң эгезинде, дошкун Улуг-Хемниң эриинде турып турар.

Октябрь Интернационал. Азияның төвү. Бо сөстерде чеже сактыышкыннар, чырыткылыг күзел-бодалдар сиңниклээн дээр! Бирги делегей дайынының эгелээн чылының баштайгы чазында орус ажылчыннарның таваан салган хоорайым хостаары дээш А. Л. Кравченко биле П. Е. Щетинкин оларның командылаан Сибирьниң партизан армиязының дайынчылары дээрбечи Колчактың есаулу Болотовтуң ийи муң кижилиг отрядынга удур коргуш чок тулушкан, дайзынны чылча шапкан. Тыва араттарның хосталгазы дээш кежии дээш демиселге каңнаан революсчу большевиктер Беспаловтуң, Крючковтуң, тыва арат Курсединиң, партизан командирлер Кравченконуң, Щетинкинниң, Кочетовтуң, кызыл партизаннар Адыг Түлүш Чүлдүмнуң, Кыргыс Дамбаның, Ондар Сарыг-оолдуң, Оюн Самбууның болгаш өске-даа хөй-хөй демиселчилерниң аттары чонунуң өөрээн сеткилинге уттундурар бе? Каяан-даа уттундурбас. Ынчангаш оларның аттарын чурээ янзы эргеледип, олар бистиң коммунистиг келир үе дээш демисели янзы ол чалбыыштыг чылдарда тулчуп чоруп турганы дег, база катап ынчаар киржип, сорук киирикчи күжүн салгалдан салгалче улам мөңгежитсин дээш, оларның дугайында сактыышкыннарны чыып, чагыш-сеткилге мөңге тураскаалды арттырып турар бис.

Д. АНАЙ-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА (Солагай таладан). Кызыл партизаннарга тураскаал чанында. Азияның төвү. Кочетов кудумчузунче парк талазындан хевир.

Фотолары авторнуу.

Танышылга

(Кыска шоодуг)

Оркестр үвү чоорту соксай берген. Кежээ дургаар шаанга киир ойнап каапкан хөгжүмчүлер инструментилерин аайлап, чанарынга белеткенип эгелээннер. Таңцылап турган аныяктар верандан каттааш, тарап чоруп каапкан.

Тевек-оол сөөлгү вальсты кады таңцылаан уруу биле аллеялап базып чоруп олурган.

— Кижи чугаалажып таныжар, аът киштежип таныжар дээр болгай, дуңмазы. Аал чурттуңар кайда ирги, ат, фамилияңар кайызы боор? — деп ол айтырган.

Уруг кожазынче кылчаш кылдыр көргеш, далаш чок харылаан:

— Мен кижилер-биле ынчаар таныжарынга ынак эвес кижи мен.

— А канчаар таныжарынга ынак ирги силер?

— Хууда чиик машинаң бар бе?

— Чок.

— Ындыг болза сээң-биле таныжарының даа херээ бар деп бе?

— Машинам чок-даа болза лотереяның бир биледи бар, оон тиражы удавас үнер чүве болгай. Ынчангаш таныжып алыр болзувусса, ажырбас боор ийин, кыс.

— Бир эвес машина ойнап албайн барзыңза, таныжылгавыс хей чүве апарбас деп бе?

— Чүге хей боор. Дараазында үнер лотереяның база бир билединден садып-ла алгай мен.

В. МОНГУШ.

Редактор К. Н. КУДАЖИ.

КИНО

ИЮНЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тимур болгаш оон командазы» 9.40, 11.25, 1.10, «Күстүң сөөлгү айы» 3, 4.45, 6.30, 8.15, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Айболит эмчи» 9.15, «Колдун» ортулук» 11.15, 1.15, «Ийи койгун дээш» 3.15, 5.15, «Эрткен үениң арыннары» 7.10, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Беш хүн, беш дүн» 11, 1, «Стряпуха» 3, 4.40, 6.15, 7.15, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Берге аас-кежии» 11, 3, «Тобаго углаңнышкының өскерти тур» 1, 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ Адреси: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысаалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—00120.

СОВЕТ ДЕМОКРАТИЯНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, НАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндүрүлген

ШЫН

1966 ч. ИЮНЬ 13 ПОНЕДЕЛЬНИК № 139 (6470).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда партияның болгаш улустуң бузулбас чаңгыс эвин база коммунизмниң улуг херзэнге бүгү күштерин бээринге совет улустуң беленин көргүскен.

УЛУСЧУ БЛОК ДЭЭШ

Дүүн, июнь 12—улуг өөрүшкүнүң, байырлалдыг хөөннерниң хүнү болган. Бодунуң чуртунуң, бодунуң салым-хуузунуң болгаш келир үезиниң ээзи болган совет улус ССРЭ-ниң Дээди Соведи — Советтер чуртунуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органын соңгаан.

Демиселге болгаш ажылга кады чоруп турар эштери дээш, коммунистиг тургузуушкуннуң улуг фронтузунуң шалыпчылары дээш, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунуң кандидаттары дээш боттарының бадылаашкынын бээри-биле миллион-миллион совет кижилер соңгулда участоктарынга келгеннер. Боттарының күш-ажылы-биле, амыдыралга үлегер-чижээ-биле, Ада-чуртка бердинийишкини-биле чоннуң идегелин болгаш хүндүткелин чаалап алган кижилер—кандидаттар дээш округ бүрүзүнге соңгукчулар бадылаашкынын бергеннер.

Бистиң республиканың участок болгаш округ соңгулда комиссияларындан алдынган чүгле баштайгы медээлер безин соңгукчуларның канчаар-даа аажок бедик идепкейлиинин дугайын херечилеп турар.

Өвүр районнуң бүгү соңгукчулары боттарының хамааты хүлээлгезин бадылаашкынның баштайгы үш шактарының дургузунда күүседип каапкан. Ол-ла үеде Эрзин районнуң соңгукчуларының 96 хуузу, Тес-Хем районнуң —83 хуузу бадылаашкынын берипкен. Бо үш районнарга чеди участоктарның соңгукчулары баштайгы чартын шакта бадылаашкынга чүс хуу киришкен. Ол ышкаш Барыын-Хемчик районнуң Аянгаты болгаш Дөң-Терезин участоктарынга даңзылаткан бүгү соңгукчулар эртенгиниң 7—8 шак ажа дүжүп черде бадылаашкынын берип дооскан.

Ол болза Ленин ордениг Совет Тываның ажылчы чоннарының политиктиг бедик көдүрлүүшкүнүн көргүскен, коммунизмниң херээ дээш бүгү чүүлдерни кылырынга шиитпирлиин көргүзүп турар-дыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда совет демократияның тиилелгези болганы-биле кады бүгү улустуң Өзулуг-ла байырлалы болган. Соңгулда участоктарынга, улуг-даа, бичии-даа хоорайларның кудумчуларынга, шөлдеринге, колхозтарның болгаш совхозтарның суурларынга чоннуң өөрүшкүлүг байырлаашкыны кызыгааржок болуп турган. Бадылаашкын чер бүрүзүнге соңгулда хөөйлүзүнге дүүштүр болуп, совет кижилерниң бедик медерелдииниң, организастыының херечизи болуп эрткен.

Ол черле билдингир. Амгы соңгулда болза Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның май Пленумунуң соонда ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик көдүрлүүшкүнүнүң үе байдалында болуп эрткен. Партияның съездизи коммунизм тургузуушкунунга чугула базым болур чаа беш чыл планының талазы-биле директиваларны бадылаан.

Соңгукчулар боттарының чаңгыс эп-сеткилдиг бадылаашкыны-биле партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин, ленинчи шугумун чаңгыс үн-биле чүүлдүгзүнүп хүлээп алганын көргүскеннер. Коммунистерниң партиязының иштики болгаш даштыкы мерген политиказы дээш, бистиң социалистиг улуг Төрээн чуртувустуң улам чечектелиишкини дээш совет улус бадылаан.

Чүс-чүс, муң-муң соңгулда бюллетеньнеринде совет кижилерниң чүрээниң ханызындан үнген сөстер бижиттингилээн: «Ленинниң партиязы дээш бадыладым! Төрээн чурт дээш, коммунизм дээш бадылап тур мен!» деп бижилгелер совет кижилерниң изиг күзел-соруун, бедик чаагай сеткил-хөөнүн херечилеп турар. Кырган-даа, аныяк-даа соңгукчулар боттарының күзел-соруун, өөрүшкүзүн бюллетеньнерге бижилгелерден аңгыда, боттарының чугаа-домактарынга база илередип турарлар.

Эрзинниң соңгулда участогунга 78 харлыг Соян Сагаандай бодунуң бадылаашкынын бээрде мынча деп медеглээн:

— Кырган назынымның иштинде эргини-даа, чааны-даа көрүп келдим. Октябрьның чалбыышкы-биле Тывага араттың эрге-чагыргазы тургустунган соонда бурун эргелиг арат болган мен. Совет Тываның үезинде совет эрге-чагырганы каш удаа соңгуп келдим. Бо соңгулда улам онзагай болуп турар-дыр. Партияның XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлери коммунизм тургузуушкунунга чугула үндезин болур.

Тес-Хем районнуң Берт-Даг школазының онгу клазының өөреникчизи Лаптан Кызыл-оол ийи дакпыр өөрүшкүлүг. Оон төрүттүнген хүнү июнь 12 болгаш соңгулдага эң баштай киржип турар. Өөрүшкүзүн оон илереткени болза:

— Совет күрүне аныяктарга бүгү чүвени берип турар. Ынчангаш аас-кежиктиг чалыы назын дээш, Совет эрге-чагырга дээш, коммунизм дээш бадылап тур мен.

Совет кижи бүрүзү соңгулда участоктарынче чоруп, бадылаашкынын берип тургаш, коммунизм тургузуушкунунга бодунуң салыышкынын бүгү-ле арга-биле көвүдедир күзел-сорук-биле долдунган. Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогунуң кандидаттары дээш соңгукчулар бадылавышаан, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырары дээш бадылааннар.

Хөй национальдыг бистиң чуртувустуң улустарының оолдары болгаш кыстары янзы-бүрү национальдыг кандидаттарны бадылавышаан, совет улустарның улуг найыралы дээш, оларның экономиктиг болгаш политиктиг чечектелиишкини дээш бадылаан. Ол найыралды тыва улус бедик-биле үнелээр. Чүге дизе чүгле ол найыралдың ачызында, совет улустарның, бирги ээлчегде улуг орус улустуң акы-дуңма дузаламчызының ачызында хосталганы, аас-кежиктиг чурттаганы болгаш коммунизм тургузукчузу болур арганы чедип алган.

Тыва улус, бүгү совет улус-биле кады, чаңгыс эп-сеткилдиг бадылавышаан, социалистиг Төрээн чуртунга изиг ынакшылын, коммунизмниң херээнге ханы бердингенин болгаш Коммунистиг партияны, оон ленинчи Төп Комитедин долгандыр сырый каттыжылыышкынын база катап чайынманчаа-биле көргүскен.

БУЗУЛБАС ЧАҢГЫС ЭПТИҢ ИЛЕРЭЭШКИНИ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге Тыва АССР-ден соңгулда талазы-биле республиканың соңгулда комиссиязының даргазы К. С. ШОЙГУ-БИЛЕ бистиң дүүн кылган интервьювус.

— ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАГА ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫ КАНДЫГ БЕЛЕКТЕРЛИГ УЖУРАШКАНЫН БИСТИҢ НОМЧУКЧУЛАРЫВЫСКА ЧУГААЛАП БЕРИП КӨРҮҢЕРЕМ, КУЖУГЕТ СЕРЕЕВИЧ.

— Партияның XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген Тываның ажылчы чоннары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының соңгулдазын күш-ажылчы белектер-биле уткаан. Республика бирги кварталда күрүнеге эът, сүт садар планын ажыр күүсеткен, а чартык чыл планы күүседиишкининиң кырында. Ниитизиниң малы өзүлделиг болган. Малдың чаш төлүнде улуг хоралга чок. Хову ажылдары чедиишкинниг доозулган. Мааңа мурнакчы районнарның демдеглээри чугула. Таңды район малдан алыр продукцияны көвүдеткенин болгаш чартык чылдың күрүне планын боттандырганын соңгулда хүнүнүң бүдүүзүнде рапорттаан. Часкы тарылганы бедик агротехниктиг байдалга чоруткан. Ол ышкаш Бии-Хем район эът, сүттү бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле бирги кварталда эки көргүзүглерни чедип алган база күрүнеге эът, сүт садарының чартык чыл планын күүседир четкен. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери, тудуг, садыг, культура, чырыдыышкын албан черлери соңгулдага база эки көргүзүглерлиг ужурашкан. Ак-Довурактың, Хову-Аксының чугула тудуглары шапкын туттунуп турар.

— БӨГҮН, СОҢГУЛДА ХҮНҮНДЕ, ЧОННУҢ ПАТРИОТЧУ КӨДҮРЛҮҮШКҮНҮНҮҢ ДУГАЙЫНДА ЧҮНҮ ЧУГААЛАП БОЛУР СИЛЕР?

— ССРЭ-ниң Дээди Совединге кандидаттарны бадылап тура, соңгукчу бүрүзү партияга, Төрээн чуртка, коммунизмниң херээнге бердингенин хамаг күзелдии-биле илередип, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогу дээш, коммунизм дээш бадылап турарының дугайында медээлер соңгулда округтарындан кээп турар. Чижээ, Кызылдың алгы заводунуң ажылчыны эш Чижов бадылаашкынны берип тура мынча дээн:

— Соңгулда хүнү—июнь 12-ни күш-ажылчы белек-биле уткуур дээш социалистиг чарышка алган хүлээлгемни июнь 1-де 165 хуу күүсеткеш, 250 ажык хөм идикти бүдүрүп үндүрдүм. Партия канчаар айыткан болдур, шак ынчаар ажылдаар мен, коммунизм дээш, улуг Төрээн чурттуң шылгараңгай оолдар, кыстары дээш бадылап тур мен, социалистиг демократияга чоргаарланып тур мен!

Өвүр районнуң Торгалыгның соңгулда участогунуң соңгукчузу 84 харлыг Доңгак Дүгүржүн бадылап тура чугаалааны болза:

— Октябрьның ачызында бурун эргелиг арат болган мен, күрүнениң дээди органынче Тока, Даажурун, Бешөв оларны соңгуп тур мен. Назылап кырааш, пенсионер-даа болзумза, колхозумнуң хөгжүлдезинге бодумнуң үлүүмнү амдаа киирер мен.

Мындыг патриоттуг чорукtарны чежени-даа санап болур.

— БАДЫЛААШКЫННЫҢ БАШТАЙГЫ ҮЕ ЧАДАЗЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА КАШ СӨСТЕН ЧУГААЛАП КӨРҮҢЕРЕМ, КУЖУГЕТ СЕРЕЕВИЧ.

— Соңгулданы бистиң чуртувустуң чону күш-ажылдың, аас-кежиктиң, өөрүшкүнүң улуг байырлалы кылдыр көрүп турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединге бо соңгулда канчаар-даа аажок бедик политиктиг көдүрлүүшкүнде эртип турарын бадылаашкынның баштайгы түңнели көргүскен. Бадылаашкын даңзызында кирген бүгү соңгукчуларның 87,1 хуузу хүндүскүнүң 12 шакка чедир бадылаашкынын берипкен, а ол үениң иштинде бадылаашкын Таңды, Өвүр, Тес-Хем районнарга болгаш республиканың өске-даа 20 соңгулда участоктарынга доозулган. Моон алгаш көөрге, бистиң ажылчы чоннарывыс Коммунистиг партияны болгаш оон ленинчи Төп Комитедин долгандыр кажангызындан-даа артык сырый каттышкан-дыр деп чүве тодаргай-дыр.

Чаңгыс эп-сеткил-биле

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге соңгулда талазы-биле Кызылдың Ленин соңгулда участогунче соңгукчулар шуужуп-ла турганнар. Эртенгиниң алды шак четпээнде-ле участокту турup турары кедээ ажыл-агый техникумунуң делгем залдарын соңгукчулар дола берген.

Июнь 12-де эртенгиниң алды шак. Участок соңгулда комиссиязының даргазы эш С. С. Сүрүң-оол соңгулда хүнүн холбаштыр соңгукчуларга байыр чедиргеш, боттарының бадылаашкыннарын бээринче оларны чалаарга, соңгукчулар комиссияның кежигүннеринден бюллетеньнерни ап, бадылаашкынын берип эгелээн.

Бир дугаарында Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң үшкү курузунуң сургуулу Галина Буркова база пенсионер Т. Доржу, оон дараазында база пенсионерниң уруу, Кызылдың № 3 школазының өөреникчизи Светлана Доржу бодунуң бадылаашкынын берген. Светлана он бирги классты доозуп, экзамен тудуп турар үезинде Совет күрүнениң дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага бир-ле дугаар бадылап турары ол.

Аныяк соңгукчу доозарының экзаменин чедиишкинниг тудуп турар. Литература, физика, химия экзаменнеринге Светлана эки түңнелдерни чедип алган. Он бирги классты дооскаш, ниити билигден аңгыда садыг болгаш дааранылгага тускай мергежилди ол чедип алыр. Светлана Доржу өөредилгезин үргүлчүлеп, Улан-Удэниң культура институдунуң библиотека факультединге барып өөренирин шиитпирлеп алган.

Ол ышкаш Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары Ондар Сайынмаа, Зоя Ооржак болгаш өске-даа сургуулдар Совет эрге-чагырганың дээди органынга боттарының төлептиг кандидаттары дээш бадылаашкыннарын чаңгыс үн-биле бергеннер.

И. КОЛМАКОВ.

Улуг идепкей

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Кызыл-Мажалыктың № 650 соңгулда округунда 13 участок кирип турар. Ында 9910 соңгукчулар даңзылаттынган. Эртенгиниң 7 шакта округтуң комиссиязынга кирген медээ ёзугаар алырга, оларның 7837-зи бадылап каапкан.

Барыын-Хемчик районда чамдык участоктарда бадылаашкын эртенги шактарда шуут доозулган. Аянгаты участогунуң соңгукчулары боттарының хамааты хүлээлгезин күүседиринге идепкейлиг киржип, бир шак ээрби минута дургузунда шуптузу бүрүн бадылааннар. Оларның соон зарый сес шак он беш минута турда Дөң-Терезин участогунуң соңгукчулары бадылаашкынын доосканнар.

Ак-Довурак хоорайның участоктарында соңгукчуларның хөй кезии база эртен-не бадылап каапканнар. Соңгулда участоктарының комиссиялары культура-массалыг хемчеглерни эки организастап, соңгукчуларга концерт көргүзер коллективтерни, бригадаларны тургускан.

Соңгулда хүнүнүң баштайгы шактары коммунистер болгаш партия кежигүннери эвестерниң блогунга депутаттар соңгуурунга идепкейлиин көргүскен.

Политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүн

БАЙ-ХААК

Таңдының № 653 соңгулда округунуң бүгү участоктарынга ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда июнь 12-де эртенгиниң 6 шакта организастыы-биле эгелээн. Эртенгиниң 8 шак турда «Совет Россия» колхозтуң Каскал фермазында, «Элегес» совхозтуң Оңгачада, Каъкта соңгулда участоктарында соңгукчулар 100 хуу бадылапканнар. Ол үеде районда ниитизи-биле 9100 соңгукчу боттарының бадылаашкынын берипкен турган.

Районнуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга күш-ажылчы белектиг ужурашканнар. Чартык чылда күрүнеге эът, сүт дужаарының планы районда чиктиг-биле ажыр күүсеттинген. Ыйаңгыда кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ишчилери чартык чылда күрүнеге 4150 центнер сүт дужаар планын июнь 11-ге чедир 5008 центнер кылдыр күүседипкен. Эътти 950 центнерни киирер тургаш, 2384 центнер чедирген. «Межегейниң» мурнакчы хойжузу Оюн Төвел-оол соңгулдага чедир 100 хойдан 113 хураганны алган. «Элегестиң» саанчызы эш Пестерова беш ай дургузунда бир инектен-не 1196 литр сүттү саап алган.

Кочетово сес чыл школазының өөреникчизи Дыкылаа Алдын-кыс бо чылын бир дугаарында бадылаан. Соңгулда участогунга кээп, бюллетеньни алгаш мынча дээн: мен бөгүн бодумнуң бадылаашкынымны аас-кежик, күш-ажыл, тайбың дээш берип тур мен. Моон соңгаар улам эки өөренир мен.

«Тиилелге» совхозта 78 харлыг соңгукчу Моңгуш Чолдак баштайгы кижилер-биле кады бадылааш, Коммунистиг партиязынга, Совет чазаанга өөрүп четтиргенин илереткен.

ШАГААН-АРЫГ

Районнуң культура бажыңында турup турар № 1 соңгулда участогунче Шагаан-Арыг хоорайның соңгукчулары эртенгиниң 6 шак четпээнде-ле далажып чоруп турганнар. Бадылаашкынның шагы хапканда участоктуң эжии—хүндүткелдиг-биле ажыттынган. Соңгулда комиссиязының даргазы Владимир Егорович Кузнецов соңгукчуларны чалааш, боттарының бадылаашкынын бээринче оларны кыйгырган.

Соңгууртунуң бюллетенин бир дугаарында Шагаан-Арыг № 2 ортумак школазының өөреникчизи Ира Бавуу-оолга тудускан. Бюллетеньни урнаже кирип каап чыткаш ол мынча дээн:

— Бис бөгүн бистиң чуртувустуң эң эки оолдар, кыстары дээш соңгуп турар-дыр бис. Мен бир дугаар соңгуп келгеним бо. Ынчангаш бодумнуң бадылаашкынымны чоннуң аас-кежии, тайбың амыдыралы дээш, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас чаңгыс эви дээш берип тур мен.

Шагаан-Арыг № 1 школазының өөреникчизи Владимир Машуков база-ла шак ындыг чылыг сөстерни чугаалааш, бюллетеньни урнаже киирген.

№ 2 соңгулда участогунга пенсионер, партия кежигүнү Мария Михайловна Кишкеева биле оон өөнүң ээзи Михаил Никифорович Кишкеев бир дугаарында бадылааннар. Тудуг-монтаж эргелелиниң таңныылы Николай Петрович Дроздов, ВЛКСМ райкомунуң ажылдакчызы Нина Дамба база баштайгы кижилер-биле кады бадылааш, районнуң ажыл-ишчилериниң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужурашканын демдеглеп чугаалааннар.

ТООРА-ХЕМ

Тожу районнуң соңгулда участоктары бүгү улустуң байырлалы—ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазының хүнүнде каас-шиник кылдыр дериттинген. Районнуң ажылчы чоннары соңгулданы күш-ажылчы көдүрлүүшкүннүг, бедик политиктиг байдалга эрттирген. Эртенгиниң 8 шакта-ла 10 соңгулда участоктарының 8-зи бадылаашкынын бүрүн дооскан.

«Май 1», «Совет Тыва» колхозтарның колхозчулары база Сыстыг-Хем ыяш ажыл-агый чериниң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары боттарының бадылаашкынын районда хамыкты мурнай 100 хуу бергеннер.

Районнуң ажыл-агыйлары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга күш-ажылчы белектерлиг ужурашкан. Сыстыг-Хем ыяш ажыл-агый чери чартык чыл планын күүсеткен. «Май 1» колхозтуң ивичилери төрүттүнген ивилериниң анайларын 100 хуу камгалап ап турар.

ЭРЗИН

Эрзин районнуң ажылчы чоннары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазының хүнү — июнь 12-ни бедик көдүрлүүшкүннүг эрттирип, эртенгиниң 9 шакта бүгү соңгулда участоктарының соңгукчулары коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас чаңгыс эви дээш бадылаашкынын нургулайында берген.

Соңгулда хүнүнде районнуң ажыл-агыйлары хөй кыргылдазын дүргедедип, сиген кезилдезинге машина-чепсектиң септелгезин июнь 20-де бүрүн доозуп, малдың чайлагладыышкынын организастыг эрттирери-биле хүлээлгелерни алгылаан.

СОҢГУЛДА УЧАСТОКТАРЫНДАН КЫСКА РЕПОРТАЖ

БИСТИҢ НАЙЫРАЛЫВЫС ДЭЭШ

Соңгулда участоктарынче далашкан кижилер хайнып эгелеп турда, Тываның автокөжүрүлге заводунда соңгулда участогунга кээривиске, ында он-он соңгукчулар чедип келген турду. Улуг-Хем районда «ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң чылгычызы Ховалыг Демчирел болгаш Кызылдың чурттакчызы, пенсионер Михаил Шишляников олар хөөрешкен, соңгукчуларның кичээнгейин хаара туткан тур.

— Чоокта чаа бежен харны харладым, ам 202 чылгы кадарып тур мен, оон 80 бе төрүүр ужурлуг чүве, төрээн 59 бениң кулуннарын мендиг камгалап алдым. Найысылалга хуудa чорук ужурунда келдим. Эң эки оолдар, кыстар дээш соңгуур эргемни боттандырарым бо-дур—деп, эш Ховалыг чугаалады.

— Сээң назыныңдa хире үеде мен фронтудан чаа-ла ээп кээп турдум, Берлин... Берлинни билир ийне силер, аңаа четкен болдур мен ийин, а шаанда Колчакка удур база чаалажып турдум, ам кырааш ийин, пенсияда мен, бо турар кижи болза мээң душтуум Ирина Хрисанфоровна-дыр—деп, Михаил Давыдович баштактанды.

Ол аразында соңгулда комиссиязының даргазы эш Ананьин Тываның ажылчы чоннарының ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга канчаар ужуражып келгенин чугаалааш, соңгукчуларны бадылаашкынче чалапты, хоочун чылгычы Ховалыг болгаш эш Шишляников олар бюллетеньнерни алгаш, бистиң партивыс, бистиң найыралывыс дээш бадылаадывар дижип, соңгудулар.

ЧОНГА ТААРЫМЧАЛЫГ БОЛЗУН ДЭЭШ

Транспорттуң бешки соңгулда участогунче караннадып ор бис. Далажып орган хиревисте-ле, бистиң машинавысты «ПАЗ-652» марканың автобузу эртип халыткаш, участок эжиинге тура дүшту. Танып кагдым: Евгенья Родионовна Осипова-дыр.

— Дыка-ла далаштыңар але, улгаткан түдүм-на далажып чорууурга болур бе?—дидим.

— Ынчанмас болза хоржок, мен чааскаан болзумза, соңгукчулар муң-муң. Кижи бүрүзү соңгулда участоктарынче далажып турар болгай. Дүрген соңгупкаш, рейсче үнейн—диди.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, транспорттуң тергиинеринниң бирээзи, коллективтиң хөй-хөй мактал, шаңналдарының эдилекчизи Евгенья Родионовна Осипова Тываның автоорукtарынга ам 20 чыл үзүктел чок ажылдап келген. Соңгукчу хүлээлгезин күүсеткеш, Евгенья Родионовна чоруп турда, көөрүмге, улам аныяксыг апарган ышкаш болду.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КҮЧҮЗҮ ДЭЭШ

Н кезек. Бистиң Төрээн чуртувустуң кызыгаарын шыңгыы-биле камгалап турар чекистерниң соңгулда участогунга келиривиске, бүгү соңгукчулар 100 хуу бадылаан болду. Бистиң алдарлыг кызыгаарчыларывыс хостуг шагының үезинде шыдыраа ойнап, спортчу маргылдаалар кылып, ада-иелеринче, акы-дуңмаларынче, душтуктарынче чагаалар бижип, хөглүг орус танцыны ойнаан турлар.

Солдаттар — солдаттар-ла болгай. Эр-хейлер!

А. АИР.

ЧУРУКТАРДА: Ленинниң соңгулда участогу. Пенсионер Т. Доржу бодунуң бадылаашкынын берип тур (солагай талазында). Транспорттуң бешки соңгулда участогунда аныяк соңгукчуларның соңгуп турары (ортузунда). Н кезектиң дайынчылары бадылаашкынын берген соонда ыштанып турар үези (оң талазында).

Фотолар А. СОДУНАМ биле Г. СИРОТИННИИ.

Соңгулдага чүнүң-биле ужурашкан бис

СЭКП-нин XXIII съездизин ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин хайныктырып үндүрген үеде ССРЭ-нин Дээди Совединге соңгулда болуп эртен. Чөөн-Хемчик районнуң ажылчы чоннары коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга боттарының улуг-хуузун киирип, партияның XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш социалистиг чарышты калбарткан.

Совет күрүнениң дээди органы — ССРЭ-нин Дээди Совединиң адыгы чыыжы болуп эртенден бээр дөрт чыл болган. Бо аразында районнуң болгаш ажылчы чоннарның амыдыралынга улуг чаартылгалар болганының демдеглээри чугула. Соңгулдадан соңгулдага чедир районнуң ажыл-ишчилеринден 268 өг-бүле чаа квартираларже көжүп кирген болгаш районда уругларның 7 яслизи, садыы, 2 божудулга бажыңы ажыглалдаа кирген. Чадаанада электростанция, хлеб заводу туттунган. Ол ышкаш сүт заводунуң, уругларның сүт кухнязының, 95 уруглар турар ясли-ниң тудуглары доостур четкен.

Районнуң партия, совет органнары болгаш колхоз, совхозтары малчыннарның амыдырал-чуртталгазынче кичээнгейни салып келген. «Чыраа-Бажы» болгаш «Сүт-Хөл» совхозтарның сүт-бараан фермаларының, хойжу бригадаларының ажылдакчылары 3—4 өрээлдиг чаа бажыңнар-биле хандыртынган болгаш районнуң малчыннары 194 чаа өглерни алган. Бо совхозтарның болгаш СЭКП-нин XXII съездизи аттыг, «Большевик», Ленин аттыг колхозтарның фермалары, бригадаларының төптери электрижиттинген база радиожуттунган. Бо ажыл-агыйларның малчыннарында ам 482 радиоприёмниктер санаттынып турар.

Үш-дөрт чыл мурнунда экономика талазы-биле хөгжүп шыдавайн турган чамдык ажыл-агыйлар ам мурнакчылар апарганын демдеглээри чугула. Чижээ, СЭКП-нин XXII съездизи аттыг колхоз районга эң-не хожудангай ажыл-агый турган болза, ам мурнакчы колхоз апарган, чүгле арыг орулгазы безин 100 муң рубль четкен. Ол ышкаш Ленин аттыг колхозтуң экономиказы көдүрлүп, колхозчуларның материалдыг чаагай байдалы болгаш культурлуг деңнели бедээн.

ССРЭ-нин Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге болуп эрткен соңгулдаларга база депутаттар-биле ужуражыышкыннарга соңгукчулар амыдыралчы чугула чагыгларны бергилээн. Райкүүском болгаш кодээ Советтер ол чагыгларны өөренип көрүп, эргежок чугулаларын боттандырар дээш тускай хемчеглерни ажылдап кылгаш, бүгү-нийтиниң дузаламчызы-биле күүседип келген болгаш үргүлчүлеп турар.

Дөрт чылдың дургузунда культура-чырыдыышкын албан черлериниң четкизи районда элээн калбарган. Чыраа-Бажында культура бажыңы, Теве-Хаяда, Сүт-Хөлдүң Ак-Дашта, Өртең-Арыгда клубтарны тудуп ажыглалда киирген. Ол ышкаш Чечектигде, Кызыл-Тайгада эки дериттинген библиотекалар ажыттынган. Районнуң улус ажыл-агыйын хөгжүдер беш чыл планында культура албан черлериниң четкизин калбартыры көрдүнген.

Ажылчы чоннарның садыг хандырылгазын экижидер болгаш совет садыгның культуразын бедидер талазы-биле хөй-нийтиниң күжүнге даянып алгаш, СЭКП райкому, райкүүском, кодээ Советтер болгаш райпо баштаар чер чамдык ажылдарны чорудкан. Сөөлгү үш чыл иштинде районда эки дериттинген үш магазин, 5 столовая ажыглалда кирген болгаш бараан саарылгазы өскен, автолавкалар колхозтарның, совхозтарның малчыннарын, хову ажылдакчыларын хүн бүрүнүң чугула бараанныры-биле хандырып турар.

Улус өөредилгезиниң талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Бора-Тайга школазының эгелекчи болгаш депутаттар эштер Дөтпе, Ондар оларның эгелекчи саналы-биле 40 өөреникчи чурттаар интернатты хөй-нийтиниң күжү-биле тудуп, ажыглалда киирген. Школаларның, интернаттарның септелгезин чорударынче ажылчы чонну кодээ Советтер, оларның доктаамал комиссиялары болгаш депутаттар организастап, улуг ажылдарны чорудуп келген. Бо талазы-биле эгелекчи чорукту үндүргеш, улус өөредилгезинче үргүлчүнүң кичээнгейин салып келген болгаш салып турар Шеми кодээ Советти айтыры артык эвес.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур оюнга ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш районнуң бүгү ажылчы чоннары социалистиг чарышты калбарткан, хайнышкыныг ажылдап турар. Бо херектиң эгелекчизи Шеми кодээ Советтиң ажылчы чоннары болган. Кодээ суурларны чаагайжыды тудар, ногаанчылар талазы-биле колхозтарда, совхозтарда чамдык ажылдар кылдынган. 1962 чылда Чадаана хоорайга болгаш кодээ суурларга олуртуп тарзан үнүштер эвээш турган болза, ССРЭ-нин Дээди Совединиң чедиги чыыжынга чедир Чадаана хоорайда, колхоз, совхозтар төптеринде, фермаларда дыка хөй ыыштар тарыттынган, ам ажылчы чон, ажы-төл оларның хөлегезинде дыштанып, хөглеп, ойнап турар апарган.

Районнуң ажыл-ишчилери дөрт чыл иштинде мал ажылының талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган. Эрткен соңгулданың үезинде бүгү бода малдың баш саны 12651 турган болза, бо чылдың июнь 1-де 17823 баш болган. Шээр мал 119814 баштан 127076 баш чедир өскен. Хаван, күш ажылы ынчаарда күду деңнелге турган болза, ам элээн экижээн. Мал ажылының продукциязының чыылдазы болгаш күрүнеге садары көвүдээн. 1961 чылда районга бир саар инектен ортумаа-биле 998 литр сүт сагдынган болза, 1965 чылда 1961 литр болган.

Күрүнеге кодээ ажыл-агый продукциязын садары чыл-чылда өзүп келген. 1961 чылда эътти 1919 тоннаны саткан болза, 1965 чылда 2697 тонна четкен. Сүт 1133 тоннадан 2797, дүк 227 тоннадан 242 тонна чедир көвүдээн. Беш чылдың баштайгы чылы—1966 чылдың дөрт айларының түңнели эки болган. СЭКП-нин XXII съездизи аттыг колхоз болгаш «Сүт-Хөл» совхоз күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткеш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл туктарын чаалап алганнар. Ынчалза-даа район нийтизи-биле күрүнеге эът садарының чартык чыл планын бо хүнге чедир чүгле 37 хуу күүседип турарын миннир херек.

Колхозтарның болгаш совхозтарның тараажылары, механизаторлары беш чылдың баштайгы чылының хову ажылдарын эки чорудуп турар. Тараа культураларының планы ажыр күүсеттинген. Кол культура кызыл-тасты 19128 гектарны тараан. Кукуруза, картофель тарылгазы чорупп турар. Сөөлгү хүннерде чаъс элээн чагган, тарааның үнүжү эки. Тараажылар агаар-бойдуска ынанмайн, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр суггарылганы калбарткан. Район бо чылын 5668 гектар черни суггарар турган болза, 5736 гектарны суггарып тараан. Суггарылгада нийтизи-биле 240 кижи бызыгаарттынган, бүрүн чепсек-херекселдиг ажылдап турар.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге орук харылзаа, транспорт улуг рольду ойнаар. Районнуң партия, совет органнары, ажыл-агыйлары, бүгү чону орукатарның тудуунче, септелгезинче улуг кичээнгейни салып турар. Районда улуг, биче 13 көвүрүг туттунган, бо чылын 6 көвүрүгнүң септелгезин кылган. Сүт-Хөл, Чечектиг, Ишкин ынчаар 110 километр, Ийме де 12 километр орукту аштап экижиткен. Ажыл-агыйлар, ажылчы чоннар орукатарның септелгезин, аштаалга чазалгазын чорудуп, транспорт шимчээшкинин, аргыжылганы дыка экижиткен.

Дөрт чыл дургузунда районнуң автоажыл-агыйы өскен. Чүък болгаш чиик машиналарындан аңгыда 17 автобус, аъш-чем сөөртүр 6 машина болгаш 3 автоклуб ажылдап турар. А колхозтарның болгаш совхозтарның автопарктары хүн келген тудум-на көвүдеп турар.

Соңгулдадан соңгулдага чедир районнуң улус ажыл-агыйынга чедип алдынган чедиишкин болза, партия-биле чоннуң чаңгыс эвиниң улам быжыкканының, Советтерниң организас-массалыг ажылының экижээниниң херечизи болур.

Партияның ажылдап кылганы беш чыл планын ёзугаар районнуң ажылчы чоннарының кылып чорудар ажылдары улуг. Ажыл-агыйга удуртулганы сайзырангайжыдар, чоннуң амыдыралын улам-на бедидер төлээде, Советтерниң ажыл-чорудулгазынче массаны калбаа-биле эвилелдээри, Советтерниң доктаамал комиссияларының ажылын, соңгукчулар-биле депутаттарның харылзаазын экижидери болур. Бистиң районнуң чер-чер Советтериниң депутаттарының боттарының төлээлекчи эргехүлээлгелерин төлептиг күүседип турарын демдеглээри чугула. Шондайты Ховалыг, Ондар Шортак чүгле мурнакчы саанчылар болуп турар эвес, депутат хүлээлгезин эки күүседип, соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглерни ап, хөй-нийтиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Депутаттар Дөтпе, Ондар олар соңгукчулары-биле доктаамал ужуражып, боттарының отчёттарын берип, партияның, чазактың политиказын чонга угаадып турарлар.

Бистиң Төрээн чуртувуста бүгү-ле ажыл-херек партияның Программазынга болгаш СЭКП-нин XXIII съездизиниң Директиваларынга үндезилеттинип чоруттунуп турар, а бис, чөөн-хемчикчилер, бүгү-ле хераэвисти шак ынчаар чорудуп келген болгаш чорудуп турар бис. Дүүн соңгулда хүнүнде Чөөн-Хемчиктиң ажылчы чоннары коммунизм дээш, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш боттарының бадылаашкынын чаңгыс эп-сеткилдиг бергеннер.

К. ДИЛГИЖЕК,
райкүүском даргазы.

Кызылдың чаа микрорайонунда

Согун ышкаш дорт кудумчулар бот-боттары-биле чарышкан чүве дег батса-батса, мааа келгеш төпе бээрлер. Моортан Улуг-Хемни кежир чыдыпкан күчүлүг көвүрүг көңгүс ырак эвес. Ооң кыры-биле шуушкан машиналарның кагыраалаан даажын салгын силерниң кулааңарга ээүк чокка чедирип каап турар. Найысылалдың бо кезээн кызылчылар кыскаазы-биле «26-гы квартал» дээрлер.

26-гы квартал... Анаа чугаалаарга ындыг-ла онза чүве чок ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа «чаарби алдыгы квартал» деп сөстерниң орнунга эң-не эки ээн эпитеттерни номчукчулар боттары тып ап болур. Чижээлээрге, «чараш», «көрүштүг» дээш оон-даа өске.

Чер кырынга чүс-чүс чылдар иштинде туруп келген хоорайларбиле деңнээрге, бистиң Кызылывыс көңгүс аныяк хоорайжыгаш-ла болгай. А чугаалажып турар кварталывыстың тудуу эгелээнинден бээр чүгле каш чыл эрткен. Аңгы-аңгы өңнерлиг, каът-каът бажыңнар. Оларны көрген кижилер магадаар, а ында чурттап турарлар чоргаарланырлар. Ында чогум чүү чүве кижилерниң сеткилин көдүрүп, өөрүшкүзүн хайныктырып келирил? Бо айтырыгга долу харыны алырын күзээн номчукчуларны бистиң-биле кады аян-чоруктан кылып, чаа кварталдың ажыл, амыдыралы-биле таныжарынче чаладывыс. Бажың бүдүүзинге кирип, ооң чурттакчылары-биле чугаа солчуп хөөрежиринден шуут ойталааны дээре. Чүге дизе, бо бүгү бажыңнарны кезип, ооң улуг, биче ээлери-биле чүгле кыска таныжарынга безин талыгыр хөй үе херек апаар. А ол бүгүнү бижиир дизе, чүгле бичии репортаж эвес, оон улуг хемчээлдиг жанр херек.

Ленин кудумчузу-биле Чехов кудумчуларының белдиринде аксымаар өңнүг дөрт каът бажың бар. Ооң бирги кадында аптекаже кире дужаалиңер. Мында чүгле ийи кижи ажылдап турар. Бирээзи—аптеканың эргелекчизи Антонина Федоровна Иванова. Ол каш чыл мурнунда Томскиниң фармацевтика училищезин дооскаш, Тывага болуну күш-ажылчы оруун эгелээн. Бир хүн иштинде маңаа он-он кижилер кээп, боттарынга эргежок чугула эм аймаан садып ап турарлар. «Мооң мурнунда хензиг-ле чүве садып алыр дээнде, ырадыр чоруур турган чүве. Ам магалыг болган-дыр» дээн сөстерни маңаа бо-ла дыңнап болур. Антонина Федоровна чүгле эргелекчи эвес, фармацевтиниң хүлээлгезин база күүседип турар.

— Кылыр ажыл чок олурбаслалдыр мен. Рецептилер ёзугаар эм белеткээр, оларны келген улуска бээр дээш аап-саап ажыл-ла хөй болдур ийин—деп, эргелекчи чугаазын дооскаш, эм белеткеп эгелей берди. (Чурукта А. Ф. Иванованың эм белеткеп турары). Антонина Федоровна Иванованың кады ажылдап турар эжи аштакчы Галина Кузьминична Разенкова. Аптека иштиниң арыг-силии—ооң кызымак ажылының херечизи ол.

Чаа кварталдың ортузунда улуг-улуг соңгаларлыг ийи каът бажың бар. Адакы кадында столовая, үстүнде—амыдырал хандырылга комбинады. Мооң кайызыдаа эрткен чылдың төнчүзүнде ажыттынган. Столованың делгем залынга хары утда бежен ажыг кижи чемненип болур. Столовайда белен чемнер садар магазин база бар.

Делгем чадалап даараазында каътче үне бээр бис. Ханада азып каан хөй-ле чуруктар бар. Ол дээрге фотографияның мастери Семен Павлович Сиротининиң чурук тырттырып алырынче силерни чалап турары ол. Ооң янзы-бүрү аппараттар-биле долган өрээлинге улус-ла ээлбес болур. Аныяк оол биле уруг келгеш, оочурнуң ужунга кээп туруп алдылар. Ол аразында объективтиң мурнунда бир кырган ирей уруунуң оглу-биле чурукка тырттырарын оралдажып, орта олурбайн, ол-бо талазынче соксаал чок кыйбынайнып олурган оолду оожургадыр дээш бар-ла шаа-биле оралдашкан олур. Семен Павловичиниң кожаазында өрээлдерде эр улустуң костюмун болгаш тонун даараар ателье,—чүнден хөйлеңнер аргыыр болгаш хеп септээр черлер бар. Олардан аңгыда херээженнерниң платьезин даараар.

(Төнчүзү 3-кү арында).

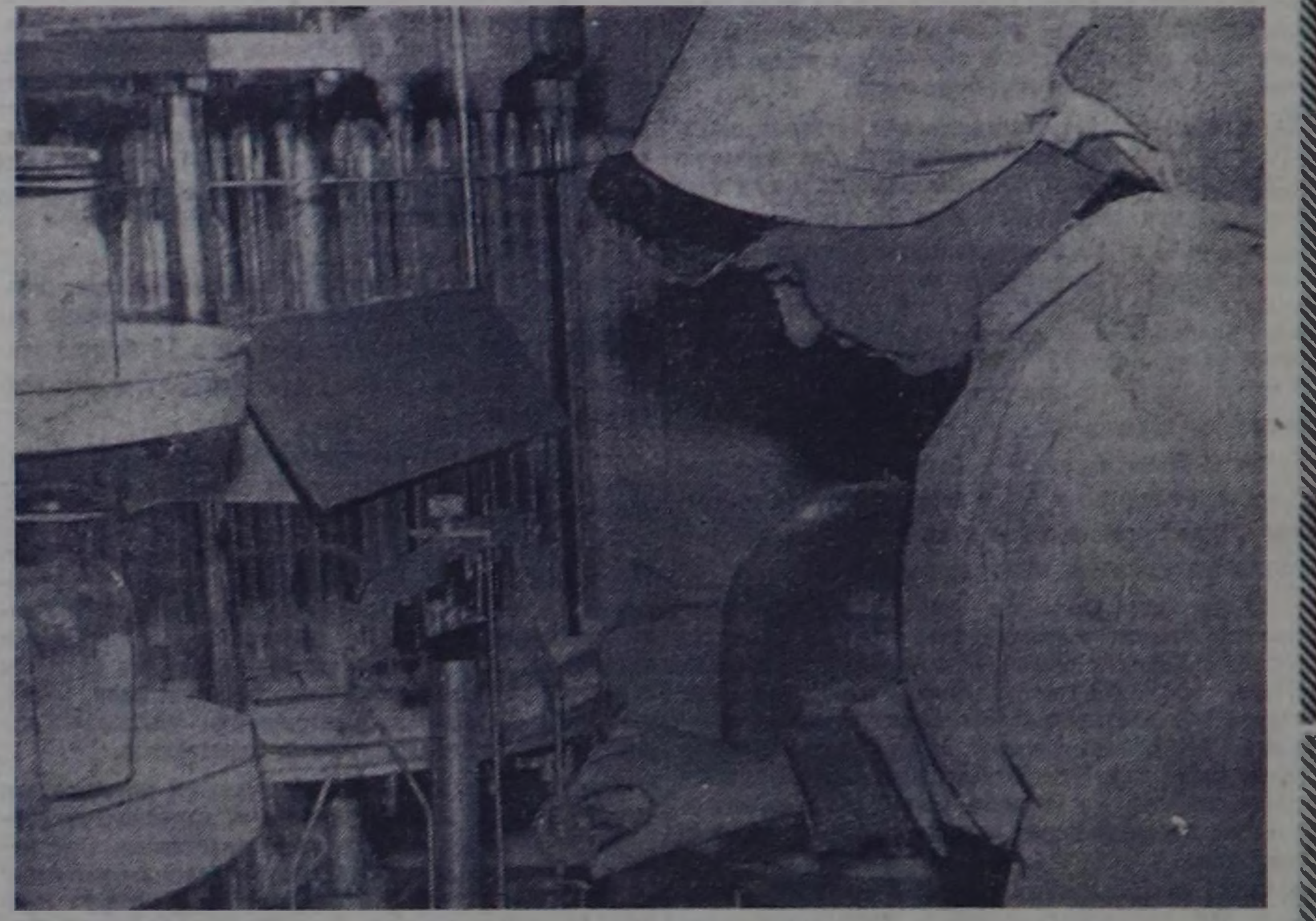

МАЛЧЫННАРДАН МЕДЭЭЛЕР

Чедиишкинниг ужурашкан

Өвүрнүң «Кызыл тук» колхозунуң Хорумнуг-Ой биле Саглы-Бажының № 1 сарлык фермаларының кижилери ССРЭ-нин Дээди Совединиң соңгулдазынга чедиишкинниг ужурашкан. Ылаңгыя сарлык кадарчызы Куулар Сарыг-оол малдың баш санын өстүрер дээш күженишкинниг ажылдааш, 100 сарлыктан 100 бызааны алган.

«Коммунизмче орук», «Торгалыг» колхозтарының саанчылары дуржулга солчуру-биле ол фермаларга чорааннар. Күш-ажылды канчаар организастап, сүт саалдазын кандыг арга-биле көвүдедип турарын ол колхозтуң мурнакчы саанчылары аңаа келген аалчыларынга чугаалап бергеннер. Малчын ишчилерниң эң кызымак ажылдап турарының түңнелинде колхоз бүгү орулгазының 60 хуузун сарлык ажылындан ап турар.

Кыргылда эгелээн

«Тыва» совхозтуң Теве-Хая салбырында кыргылда эгелээн. Дөрт хүн дургузунда кыргыкчылар 1210 хойну кыргаан. Кыргаан хой бүрүзүнден 2 кг ажыг дүк алдынган. Моңгуш Ким-оол ээлчегде 30 ажыг хойну электри хачы-биле кыргып, өске кыргыкчыларны мурнап турар.

К. Куулар, С. Хеймерек хол хачызы-биле хүнде 16—17 хойну кыргып каап тар. Дүктүң хозалганын барымдаалааш кыргылданың үезин эрттирип болбас.

К. САЯН-ДОРЖУ.

Дөрт коданны...

Каа-Хемде «Бурунгаар» колхозтуң кыргылда агрегады ажылдап кирипкен. Эрткен хүннерде дөрт кодан хойну кыргаан. Өлет Өшку-Саар хол хачызы-биле хүнде 30, К. Пандатмаа—22, К. Хойлаарак—20 хойларны кыргып, өскелерден мурнакчы ажылдап турар.

С. ОМЗААР.

ОН ИЙИГИ ЧАС

Кадарчы күш-ажылчы он ийиги чазын утиуп турда, бистиң чуртувустуң чүрээ — Москвага партияның XXIII-кү съездизи болуп эрткен. Бүгү совет кижилер ышкаш, съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар деп улуг күзел-биле сүт-бараан фермазының коллективи чаа сорулгаларын чугааламып турда, ол аңаа база киришкен. Чугаа солун болган. Мындыг ажыл-ишчи, эш-хуунуң чугаалары мурнунда база болуп тургулаан. Маңаа базала ынчалганнар—кижи бүрүзү-ле чаа күш-биле ажылдаар, бот-боттарынга дузалажыр, ажылга саат кадар чүүлдер-биле шыңгыы демисежир. Коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп бедик атты быжыг тудар. Ынчаар дугурушкаш, тарай берген. Кадарчы бажыңынче далаш чок, оожум, таанпылап каап, кылаштап чорааш иштинде мынчаар бодаан: «Чаңгыс демниг ажылдаары, бот-боттарынга дузалажыры —ол чугула херек-тир. А эрткен үш айның түңнели кандыг болчук? Күрүнеге сүт садарының планы күүсеттинмейн барган болгай. Чылдагааны чүдел?».

Шынап-ла, чыл эгезинде ферманың коллективи бирги кварталда күрүнеге 26 тонна сүттү садарын хүлээнген. Ажыл-агыйны шын организастап, кижи бүрүзү кызымак ажылдаза-даа, хүлээлгеге күүсеттинмейн барган. Квартал түңнелин үндүрерге, күрүнеге чүгле сес тонна сүт дужааттынган. Үстүнде айтырыг бир дугаарында Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтуң Хараал-Тейде бирги сүт-бараан фермазының кадарчызы Чооду Баткарга онаашкан. Чүге дээрге, ол—инек кадарчызы, а ийиде—ында партия бөлүүнүң организакчызы. Чылдагааны чүдел? Шак бо дүвүренчиг айтырыг ооң сеткилин амыратпайн чораан. Он ийи чыл иштинде нийтиниң малын кадарып келгеш, ындыг берге байдалга таварышпаан. Чүну көрбээн дээр—малчын кижиниң оруунга таварышыр бүгү бергелерни ол ажып эрткен, аңаа дужуп бербейн чораан.

Ам чүү болганы ол? Инектерниң одар-белчиирин шын таарыштырып, малдың немелде чемин чоҕуур ой-шаанда бербейн келген мен бе? Азы турар кажаазы, чыдар чыдыны багай бе? Эртенинде малын одарладып үндүре бергеш, ол ындыг айтырыгларны бодунга каш удаа салгылаан: эрткен чылдың чымыштыг хүннерин ынчаар бодап кээрге, сүттүң планы күүсеттинмейн барганынга база-ла харыы бербээн. Чүге дээрге ол кадарган малын эки ажаап, чайгы үеде серинни өттүг тайгаларга, ээмнерге, суглуг шынааларга кадарып келген. Чыккылама сооктуг кышкы үеде малга немелде чемнер—кукуруза силозун, сигенни, белеткеп алганы саваңны каап бээр, хырнындан черле аштатпаан. Инектиң сүдү—дылында дээр болгай. Кадарчы ону эки билир. Ынчангаш инектерни ажаап, кадарып, эки чемгерип-даа келгени ол. Ооң ужун хайгааралында инектери кышты хур ашкан, деңгел-күжүн-даа ышкынмаан.

Ажылдың организастыг чоруун, кижи бүрүзүнүң хамаарышкан ажылынга киржилгезин хынап, фермада коммунистерни, комсомолчуларны ажылче эвилелдеп башкарарын ол партийжи хүлээлгези кылдыр көрүп чоруур. Ынчангаш хуралдарны эрттирип, аңаа амыдыралчы айтырыгларны чугаалажып келген. Ферманың ажыл-ишчиниң болгаш бодунуң удуртуп турары партия бөлүүнүң дугайын Чооду Намчакович Баткар мынчаар чугаалап турар: «Саанчыларның культурлуг амыдыралы эки. Бажыңнарны Ильичиниң лампочкалары чырыдып турар. Саанчы, кадарчы бүрүзүнүң бажыңнарында радиоприёмниктер бар. Бажыңнар шупту печкалыг, чугайлыг. Чазын булуңувус доктаамал ажылдап турар. Чугула херек барааннарны автолавкадан, а өске үүрмек херегселдерни — учётчик Севильбаа Маны эргелекчилээн бодувустуң садыывыстан садып ап турар бис. Ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле четпестер бар. Ферма үр чылда туруп келген болза даа, механизастаттынмаан. Мында чүгле чемни ылбыраады хайындырып бээр черни тургускан. Өске ажылдарны хол-биле кылыр. Механизация дугайында айтырыгны үргүлчү чугаалап келген бис. Аазаашкын түңнел чок артып турар. Бо хүннерде байдалывыс мындыг: чүс инектен тозан бызаа алыр хүлээлгелиг бис. Малга чиртир сиген-ширбииливис четчир, харын-даа ам-даа артып каар боор. Мен чүгле инек кадарчызы эвес, а фермада партия бөлүүнүң организакчызы кижи болганымда, ол ажылдарны хынаары, эчизинге чедирери меңээ онаажып турар. Партияның XXIII-кү съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш ажылдаары—ам кол сорулгавыс ол...»

Коммунист Чооду Баткар бодунуң мурнунга бир-ле сорулганы салып алган, ону күүседир дээш кижилер, коллектив-биле сүмележип чоруур. Ынчангаш ажылды шын башкарып, фермада коммунистерниң болгаш комсомолчуларның ажылын үргүлчү хынап, ажылга саат кадар, ажыл шагы үзер кижилер-биле шыңгыы чугаалажыышкын соонда чамдык чедиишкин чедип алдынган.

Бо чылдың бирги кварталының планы чүге күүсеттинмээнин кижилер-биле ол чугаалажып, сүмележип турар. Ол мындыг болган: чыл эгезинде Хараал-Тей сүт-бараан фермазының коллективи бирги кварталда күрүнеге сүт садарының талазы-биле бедик хүлээлгени ап, ону хуусаа бетинде күүседирин аазааннар. Аазаашкын түңнелди көргүспээн. Үстүнде салдынган айтырыгга харыыны ам бергэл: бо кыжын фермага 180 саар инек, 10 саанчы турар ужурлуг турган. Саазын кырынга ынчаар бижиттине-даа берген. А херек кырында фермага 120 инек кыштаан. Бир саанчыга он беш инек онаашкан. Өске фермадан келир ужурлуг 60 инек бо хүнге чедир фермада санаттынмайн турар. Ол 60 инектен саап алыр ужурлуг сүттү үстүнде 120 инектиң сүдүнге каткаш, саанчылар бирги кварталда күрүнеге 26 тонна сүттү садарын хүлээнип алганнары-даа ол. Мындыг байдалга таварышкаш, ферманың кежигүннери хүлээлгезин күүсетпейн барган. Бирээде ындыг. А ийиде, база бир чылдагаан бар. Чүл дээрге, инектиң бызаалаашкыны озалдаан. Кышты өттүр саанчы бүрүзү он беш инектериниң чүгле дөрт-бежин саап турган. Инектер февраль айның төнчүзүнде төрүп эгелээш шоолуг сүт бербейн барган. Бо талазы-биле буруу—малды тарып боозадырының талазы-биле тускай эртемниг Данния Маа-Сүүге онаажыр. Ол ышкаш, колхозтуң удуртур ажылдакчылары болгаш ында кол зоотехник Чооду бо бүгүге база буруулуглар.

Бо ийиги кварталдың эгезинде ол фермага саазын кырынга санаттынып кыштаан алдан саар инекти өске фермадан экээр. Ол ышкаш ийи саанчы база немежир. Эрткен частырыгны катаптавас дээш хараал-тейжилер ажылды улам эки организастап, бо чылын инек, бызаа кажааларының капитал септелгезин чорудар, фермага бедүүн механизацияны кылыр. Фермада бүгү бар инектен 0,18 центнер түленди дүкту чыггаш, күрүнеге дужаар. Партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, коммунистиг күш-ажылдың фермазының кежигүннери деп бедик адын осуунмас күзел-биле кожазы Улуг-Күзегниң саанчыларын социалистиг чарышка олар кыйгырып алган ажылдап турарлар.

Ш. ДОРЖУ.

Аныяк кадарчы

Шынап-ла, улустуң чугаалажыры ышкаш Ооржак Доржу «чыткан хөй тургуспас, чүстүг сиген сый баспас» дижири ышкаш бүдүштүг. Артык-үлүү чугаага хоңну чок. Бичии Ооржак азер дергизинден туттунуптар апаргаш-ла адазынга дузалажып, ооң байлак дуржулгазын кичээнгейлиг көрүп, чоорту өөренип ап чораан. Ооң хары ам чээрби иштинде. Ол совхозтуң малчыннарының эң «хеймери». Аныяк оол адазының оон салгаан.

Оолдуң адазы бир чылын болуну чүткүлдүг күш-ажылы-биле Кызылга Наадымга баар эргени чаалап алган.

— Мен наадымнаар апардым, оглум. Хойвусту карак албайн кадарып турар сен—деп, оглунга ол чагаан.

— Сагыш човава, ачай. Эки наадымнааш кел харын.

— Ол хаваан чок чүве шыдар ийикпе, ону чагааш чоор сен —деп, оолдуң иези үзе киргеш:

— Хоочу-хораалыг кижи болгай сен, харын ол чорааш далашпайн эмчиге кирип алган болзуңза—дээн.

Чылдар эртип турган. Оолдуң адазы пенсияже үнеп апарган. Бир кежээ чыгып каап:

— Хойну канчаарыл, дужаар бе? —деп, хоочуң кадарчы өг иштинге айтырыг салган.

— Чок, ачай, дужаавас, олар мени таныыр, оларга мен эргелиг ээ апарган мен, дирекция чери-биле чугаалашкаш, хойну мен хүлээп алыйн.

— Шынап-ла, каш-каш он чылдар иштинде кадарып, кадагалап келген малын өске кижээ берип каарга та канчаар кадарып кааптар чүве, оглум шыдаар-ла болгай, чугаалашсадаа чүл—деп, оолдуң иези оглун деткип чугаалаан...

Адазы оглунга дадагалзаваан-даа. Оол адазының хоюн баштаар черден хүлээп алгаш, чиңгине кадарчы хүлээлгеже кирипкен. Ооң кадарчы болуп ажылдап эгелээни 1958 чыл ам уттундурбас болуп артып калган. Ол чылдан эгелээш Ооржак Догусович Доржу—Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң хойжузу болуп ажылдап турар.

Доржу чыл-чылда Төрээн чуртунга хөй малды өстүрүп, мал ажылындан хөй продукцияны бериш келген. Ырады көрбейн, чооккуу ийи чылдарының түңнелдерин көргүзерге, кадарчының көргүзүү ооң күш-ажылга кызымаан бадыткап турар.

Эрткен чылын Ооржак Догусович Доржу чүс хойга онаашпыр чүс хураган, хойдан-на 1600 грамм дүк алыр хүлээлге ап, ол хүлээлгезин ажыр күүсеткеш, немелде төлевирге ийи хураган-биле шаңнаткан. Бо чылын кадарчы база төрүүр чүс хойга онаашпыр чүс хураган алыр хүлээлгелиг. Ооң кадарында 449 төрүүр хой бар, ол хоюндан 462 хураганны меңди камгалап алган. Бир хойдан 2600 грамм дүк алыр хүлээлгелиг.

Эрткен чылын малчынның чүткүлдүг күш-ажылын үнелеп көргеш, партияның Таңды райкому болгаш район Совединиң күүсекчи комитеди ийи хүндүлүг бижик-биле шаңнаан.

Аныяк кадарчы Ооржак Доржу бодунуң чүткүлдүг күш-ажылы-биле СЭКП-нин XXIII съездизиниң салган сорулгаларын удуртулга болдургаш, бодунуң алган социалистиг хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседир дээрзинге чигзиниг турбас.

ЧУРУКТА: совхозтуң кадарчызы Ооржак Доржу.

А. СОДУНАМ.
Фото авторнуу.

Өөредилге чылының төнчүзүнге холбашты

АДА-ИЕ КОММУНИСТЕР

Коммунизм тургузукчузу чаа кижини өөредип кижизидеринге школа-биле чергелештир хөй-ниити, ада-ие, эң ылаңгыя ада-ие болгаш аваа-даа коммунистер улуг рольду ойнаар. Улуг-Хемниң Булуң-Терек сес чыл школазының өөредилге-кижизидилге ажылы кандыг түңнелдиг болганын мапаа көрээли. Ада-ие коммунистериниң уруглар кижизидилгезинге киржилгези кандыг болганыл?

365 өөреникчи дараазының клазынче шилчээн. 44 өөреникчи катап олурган, күскү шылгалдага артканнар. 62 кижи 4—5-ке, беш өөреникчи кончуг эки өөренген. 1 «а», 1 «б», 6 «а», 6 «б», 8 «а», 8 «б», 3 «б» класстарының өөредилгези эки боор, түс-түс эртемнер башкыларындан физика башкызы Мешииг-оол, орус дыл башкызы Табинаева уругларга быжыг билигни берип шыдааннар. Ол ышкаш мурнакчы ада-иелерни айтыры чугула. Коммунист эш Хүргүл-оолдуң 3—8 класстарда дөрт уруглары өөредилгге чылын чедиишкинниг дооскан. Ол ышкаш коммунист эш Байлактың үш уруу эки өөренген. Ынчалза-даа ажы-төлдүң өөредилгезин чүгле школаның херээ деп хөөнүг коммунист ада-иелерни чок деп болбас. Оларның чижээнге, эштер Даваа-Самбуу, Өргежик, Шаравии, Комбу дээш өскелерин-даа хамаарыштырып болур. Даваа-Самбуу, Өргежик оларның оолдары школазын шуут каггап.

Школада өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарга боттуг дуза чедирер ужурлуг турган, ада-ие комитеди кандыг-даа ажыл чорутпаан. Харын ооң кежигүннери безин боттары үлегер чок чоруун көргүзүп келгеннер. Уруглар кижизидилгезинге коммунистерниң харыысалгазын бедидери чугула.

О. ХАЛБЫШ-ООЛ.

Ыяш диликчилериниң тергиини

Ажылчыннар чедирип келген машина доктаай бээрге, кымны мурнай Чыргак-оол дүшкеш, ыяш дилер цехче хере-хере базыпты. Ырдаа болбаанда Чыргак-оол дилер ыяштарын белетнеп берди, соондан келген эштери саадавайн ажылче кириптилер. Эртенги сериинниң ыржымын пилорамаларның күштүг даашы өттүрупту. Каш минута эрткенде шала рейказының баштайгы белүүн Чыргак-оол белен продукция аразынче салыпты.

Ыяш заводунуң мастери Лидия Ананьевна Панкратьева келгеш, дилдинген рейкаларның шынарын хынап көргеш, сеткил ханып чугаалады: «Эки-дир!». Девискээрде бүгү улус ажылче шулуудап кирипкенде, мастер-биле беседалажыр аргалыг болдувус.

Эш Панкратьева чугаалап тур:

— Ыяш дилер цех бирги черни ап-тыр. Бригадири — Берлев. Май айда ол цех ниитизи-биле 10042 рубльдиң тудуг материалдарын бээр планныг турган, 12478 рубльдиң белен продукциязын берип, онаалгазын чедиишкинниг күүсеткеннер. Цехте 32 кижи ажылдап турар, олар шуптузу кежээ кызымак улус. Эш Берлев бодуу-даа, хоочун пилорамщик Михаил Аранчаа-даа эки-ле-дир. Ынчалза-даа дээрелерниң дээрези — бистиң шоланывыс — Чыргак-оол болгай. Чыргак-оол Самбалаевич Оюн — ховар дээн бүдүмчүлүг, ажыл өкпелевес, дыңнангыр кижи.

Шынап-ла кежээ кижиниң кылажы дүрген деңердаан! Чайгаар ажылдап турган улус пилораманы бичии доктаадып, соодуп турар аразында Чыргак-оол-биле чугаалаштывыс:

— Ыяш дилериниң таарымчалыг үези болгай. Хүнде 18—20 кубометрни дилип тур бис. Нормазы — 15. Чудуктар эки келзе, ийи-даа норманы күүседип болур бис — дээш, ол база-ла хамыкты мурнай ажылдап кирипти.

Ыяш дилер цех майның планын 124,2 хуу күүсеткен. Оларның иштинде эш Чыргак-оолдуң ажылдап турары пилорамага шала рейказы, брустар болгаш чазаныр цехке херегзээр фасоннуг брустар дилдирер. Олар бо чылын 500 дөрбелчин метр шала рейказы болгаш 40000 погон-метр дилген брустарны бээр деп хулээжилиг ажылдап турарлар.

Чыргак-оол Самбалаевич — мастер чүнү кылзын дээрил, ону ыяавыла күүседир. Кижилер чеже-даа демей ажылдап турза, оларның иштинден дээрелер чер-ле тыптыр. Чыргак-оол — ыяш диликчилериниң тергиини.

К. ОЮН.

Күш-культура башкызы

Коммунистиг кижизидилгениң чарылбас кезээ — күш-культура болур. Хову-Аксының 8 чыл школазында күш-культуреның өөредилге-кижизидилгелиг ажылдары болгаш спорт-массалыг хемчеглер бедик деңнелде тургустунганын демдеглээри өөрүнчүг. Ол дээрге школаның күш-культура башкызы Федор Михайлович Малютинниң чүткүлдүг чоруувуң база класстан дашкаар ажылдарының түңнели болур.

Аныяк башкының 5—8 класстарга күш-культура башкылаашкынының түңнели эки, өөреникчилериниң чартык кезии 4—5 демдектерлиг чылды дооскан. Чылдың үелериниң аайы-биле кичээлдерни залга, стадионга, катокка, бойдус чурумалдыг шөлдерге созуп болгаш спортчу хайнышкынын-биле эрттирип келген. Эш Малютин уругларның спортчу формалыг келирин чедип алган. Кышкы сезонну хаары болгаш чайгы спортчу сезонну ажыдары дээш күш-культураның тускай байырлалдары 2 удаа эрткен.

Күш-культура башкызы класстан дашкаар хөй-хөй ажылдарны чорупкан. Спорттуң бүгү хевирлериниң талазы-биле школаның чемпиону деп аттарны тургускаш, ону чедип алыры-биле өөредилге-кижизидилгелиг хемчеглерни алган. Ооң баштайгы эки спортчулары башкызынга дузалап, инструкторлар, тренерлер апарган. Бистиң школада спорт эң-не массалыг.

Хову-Аксы 8 чыл школазының спортчулары район маргылдааларынга хаак болгаш коньки-биле ийиги черни, чиик атлетикага бирги черни ап, шилчиир вымпелдиң эдилекчилери болган. Аныяк башкы Фёдор Михайлович мапаа үлүүн киирген.

Сески класстың Улатова коньки талазы-биле өөреникчилерниң республика чемпиону, Ковалев — хаак талазы-биле район чемпиону, чедиги класстың Ольга Литецкая 100 метр черге 13,6 секундада келгеш, республика чемпиону болган. Оларны башкызы өөредип, маргылдааларга боду баштап киирип чораан.

Школада туристиг ажылдарга эш Малютин база кол рольду ойнап турар. Чаңчыл болган 9 дугаар туристиг слётту база ол органзаастап эрттирген. «Элегес» совхозче агитпоходту, Таңды-Ууланың бедиктеринче, Хендерге бажынче, Хөлчүкче алдан каш туристиг, хөй хүннерлиг походтарны чоруткан.

Аныяк башкы Ф. М. Малютин бодунуң спортчу мергежилин болгаш билиин бедидип, Омскиниң күш-культура институдунуң үшкү курузун заочно өөредилге-биле доозуп алган. Башкының чедиишкинниг ажылының херечизи ооң шаңнатман хөй санныг хүндүлел болгаш мактал бижиктери болур.

Чурттакчы чонуң амыдыралынга күш-культураның болгаш спорттуң массалыг хевирлерин калбаа-биле нептередир, оларны ниити билиг школаларынга өөредириниче онза кичээнгейни салыр деп СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле коммунист башкы Федор Михайлович Малютин кызымак ажылдап турар.

О. КОРОДА.

Бодунуң херээниң мастери

Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң конторазынга кире бээримге, часкы хову ажылдарының кидин-түлүк үези чүве болганда, кижилер эвээш болду. Чүгле бухгалтерияның улустары санаашкынын кылган олургулаар. Соңга баарында столда каш кижи бөкперлежи берген тур. Ол болза чылгычылар Моңгуш Чылбак-оол, Ондар Сендиңмаа олар-биле Куулар Седип-оол болду, саазында чүве бижээн олурлар — колхозтуң чылгы малын оларның санап турганы ол болду.

Куулар Седип-оол бодунуң тускай мергежилинден аңгыда, хөй-нииттиниң ажылынга база идепкейлиг кижилерниң бирээзи. Ол — колхозтуң ревизия комиссиязының кежигүнү-дүр. Үш чыл бурунгаар Шемиңиң Алдыы-Даштыг-Тей сүт-бараан фермазынга чораш, Куулар Седип-оол-биле ужурашканымны ам сактып келдим. Ынчан ол фермага инектер тарып боозадып турган кижи.

— Ам кандыг хүлээлгеге күүседип тур сен, эш Седип-оол? — деп, оортан айтырдым.

— Биеэги-ле ажылымда хевээр мен, мал тарып боозадыр хүлээлгелиг кижи-ле болгай мен — деп ол харылады.

1962 чылда колхозтуң баштаар черн мөгежыырак, ажылгыр эр боорга, Чадаана хоорайже техник-осеменаторлар курузунче ону өөредип чорудупкан. Куулар Седип-оол ол иделелди шиңгедип шыдаан болгаш курсту чедиишкинниг доозуп, төрээн колхозунга ээп келгеш, бодунуң чедип алган чаа мергежилин ажылга бадыткап кирипкен.

Ажылга чаа-ла чаңчыгып турган баштайгы чылда 310 инекти тарып боозадыр планын ол 328 кылдыр күүсеткен. Дараазында чылда ооң ажыл-ижиниң үре-түңнелдери база чедиишкинниг болган дээрзин малдың чаш төлүнүң четче мениди алдынганы херечилээн. Ол болза бодунуң планныг онаалгаларын чыл бүрүзүнде ажыр күүседип келген болгаш шаңнал-макталды каш удаа алган.

Чаа беш чыл планының бирги чылында Куулар Седип-оол 253 инектерни тарып боозадыр планныг болгаш ону ам барык дооза берген. Ооң-биле кады техник К. Долаат болгаш санитарка М. Чыргал олар база кызымак ажылдап турарлар.

— Мооң мурнунда чылдарда мал тарып боозадыр тускай бажың чок турган. Ам колхозтуң баштаар чери фермада болгаш база Хадың-Аксы деп черде тускай бажыңнарны тудуп берген. Ону таарыштыр дерээн, ол чорук улам күжениишкинниг ажылдаар талазы-биле бистиң ажылывыска улуг идигни берген — деп, Куулар Седип-оол сеткил ханып чугаалап турар.

К. СҮТТҮГ-ООЛ.

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГА БОЛГАШ ЭКОНОМИКТИГ ИДИГ БЕРИИШКИНИ

Бот-орулга-чарылга дээрге социалистиг ажыл-агыйны планныг чорударының болгаш удуртурунуң аргазы болур. Ол болза камналганың чурумун сагып боттандырар, бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазының чарыгдалдарын болгаш түңнелдерин деңнеп санаар, бүдүрүлгениң орулгалыг болуруп чедип алыр аргазы бээр. Бот-орулга-чарылганың чугаажок чугула негелдези болза материалдыг болгаш акша чүүлдерин шыңгыызы-биле учёттап санаары болгаш контрольдаары болур.

Экономиктиг категория болур бот-орулга-чарылга болза социалистиг ниитилелдиң ниитизи-биле болгаш аңгы-аңгы бүдүрүлгелерниң аразында харылзаазын, керээ баугаар ажылдаарынга үндезилээн, ажыл-агый талазы-биле бот-тускайлаң бүдүрүлгелерниң аразында, ынчаарга чаңгыс бүдүрүлгениң иштинге — цехтериниң, участоктарының болгаш өскелериниң-даа аразында харылзааны илергейлеп турар.

Бот-орулга-чарылганың кол принциптери: бүдүрүлгелерниң ажыл-агый чорудулгазының талазы-биле бот-тускайлаң болуру, материал талазы-биле харыысалгалыы, материал талазы-биле сонуургалдыы, рубль-биле контрольдаары болур.

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде ам бар болуп турар четпестер болза бүдүрүлгениң аажок улуг өзүп турарының хемчээлиниң болгаш планнааашкының, ажыл-агыйның эргелээриниң, материалдыг идиг бериишкин системазының аразында дүүшпес байдалдың хараазында туруп келген дээрзин СЭКП-ниң XXIII съездиниң беш чыл планының талазы-биле Директиваларында демдеглеп турар. Бүдүрүлгелерниң инициативазынга шаптык кадып, оларның эргелерин кызыгаарлап, харыысалгазын кудуладып турган чүүл бар. Бүдүрүлгелер аразында бот-орулга-чарылга харылзаалары черле ынчаш аңаа бир ёзу барымдаалаан болуп тургулаан.

Чеди чыл планының чылдарында Тываның үлетпүрүнүң, транспортунуң болгаш тудуунуң хемчээли дыка улгаткан. Ол чылдарның дургузунда ниити продукция бүдүрериниң планы күүсеттинген, пландан ажыр 7,7 миллион рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрген, бүдүрүлге фондулары 8 катап көвүдээн. Ооң-биле кады СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумўнуң айыткан четпестери бистиң республиканың үлетпүрүнүң хөгжүлдезинге база тургулаан. Чаа күчүлер оожум шиңгээттинип турар, чамдык бүдүрүлгелерде дериглгелерни багай ажыглап, техника талазы-биле эргижирээн болгаш куду шынарлыг продукцияны бүдүрүп турар чүүл база бар, продукцияның чамдык хевирлерин бүдүрериниң планы күүсеттинмээн, ажыл шагын чидирер чоруктар амдаа хөй.

Республиканың алды хире бүдүрүлгелери 600 муң рубльдиң янзы-бүрү продукциязын чедир бербээн дээрзин партияның область конференциязынга демдеглеп турган. Амгы үеде республиканың чүгле тудугларында безин 4 миллион ажыг рубльдиң дериглгелери ажык бербейн, аңаа чыткылап турар. Камналганың чурумун үреп турары, ажыл-агыйжы эвес чорук, керээ талазы-биле хүлээлгелерни сагывайн турары бүдүрүлгелерниң дыка үр үеде ажылдавайн туруп алырынга, чамдык бүдүрүлгелерниң дески эвес ажылдаарынга болгаш каражалыг болу бээринге чедирип турар.

Бот-орулга-чарылганы быжыглаары дээрге бүдүрүлгеге экономиктиг идиг бериишкиннерин бүгү хемчеглер-биле ажыглаары болгаш бүдүрүлгелерниң ажыл-агый талазы-биле бот-тускайлаң болурун база инициативазын калбартыр дээни ол-дур. Бүдүрүлгеге идиг бериишкининиң кол чүүлү — бүдүрүлгениң болгаш ниитилелдиң аразынга арыг орулганы үлежири, бүдүрүлгеге материалдыг идиг бериишкинниң нептередир сорулга-биле бүдүрүлгениң фондуларын ажыглаары болур.

Идиг бериишкининиң чаа системазы бүдүрүлгениң фондузун тургузарының кандыг чурумун көрүп турарыл? Бүдүрүлге бүрүзүнде дараазында үш тускайлаң фондуларның үнер дөзү — арыг орулгаларның ролюн күштелдирериң хамыктың мурнунда көрген, олар болза: бирээде — бүдүрүлгениң хөгжүдериниң фондузу, ийиде — социал-культура хемчеглериниң болгаш чурттаалга тудуунуң фондузу, үште — материалдыг идиг бериишкининиң фондузу болур. Ол фондулар долузу-биле азы чамдык тала-биле арыг орулгадан тургустунар. Бүдүрүлгениң бодунга арттырып каар арыг орулганың хемчээли болза оларның ажыл-агыйсаң-хөө ажыл-чорудулгазының түңнелдерин экижидеринден хамааржыр.

Бистиң экономиктиг тайылбырывыс

Бүдүрүлгени хөгжүдериниң фондузу дараазында үш үндезинден тургустунар: арыг орулганың чамдызы, амортизацияга киирер шилчилге болгаш артык дериглгелерни саарганындан тыптыр орулга.

Материалдыг идиг бериишкининиң фондузун ажыглаар талазы-биле алырга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткени, продукцияның шынарын экижиткени, чиг-этти болгаш материалды камнааны дээш көргүзүглерни шилип алыр, ажылчыннарны шаңнаарының негелделерин тодарадыр талазы-биле бүдүрүлгелерге калбак эргелерни тывыскан. Ажылчыннарны чүгле планны ажыр күүсеткени дээш эвес, харын техника талазы-биле үндезилеп каан нормаларны аңаа долдур күүсеткени дээш база шаңнап болур, ол чорук бүдүрүлгениң хөгжүлдезинге улуг идигни бээр.

Үлетпүр бүдүрүлгезин планнаарының болгаш аңаа экономиктиг идиг бээриниң чаа системазынга шилчиир турар үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларын шаңнаар дугайында Дүрүмнү ажылдап кылыр талазы-биле методиктиг чаа айтышкыннарны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң айтырыгларының талазы-биле Күрүне комитеди болгаш ВЦСПС бадылаан. Методиктиг ол айтышкыннарны «Үлетпүр бүдүрүлгезиниң планнаашкынын болбаазырадгайжыдар болгаш экономиктиг идиг бериишкиннерин күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1965 чылдың октябрь 4-те үндүрген доктаалынга дүүштүр ажылдап кылган.

Моон соңгаар, дуржулганың чыгдынар хиреэн-биле, планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкининиң чаа системазынга шилчиири-биле холбаштыр үлетпүрнүң адырларының аайы-биле шаңналдар дугайында чаңгыс аай дүрүмнү ажылдап кылырын база көрген.

Бүдүрүлгелерниң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары бот-орулга-чарылга болгаш экономиктиг идиг бериишкиннер талазы-биле ол дүрүмнерни эки билгеш турары чугула.

А. КОВАЛЕВ,
экономика эртемнериниң кандидады.

Кызылдың чаа микрорайонунда

Херээженнер платьезин даараар ателье. Мында чагыкчыларның саны кайы-даа ательелерден хөй. Ол билдингир — модага ынакшылдыглар, оортан чыдып калырын күзевестер хөй-ле болгай. Херээженнер платьезин даараар ательениң бригадири Нина Ивановна Бураева мынчаар чугаалады: «Бистиң бригаданың кежигүннери «Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы» деп бедик атты алдарлыы-биле эдилеп турар. Чагыг ёзугаар янзы-бүрү платьелер даараар мастерлер бисте бар. Кирген чагыгларны ой-шаанда күүседири чаңчыл болган. Ай планын доктаамал ажыр күүседип келдивис». (Чуруута: солагай талазындан оң талаже даараныкчылар Х. Шевцова, Н. Ногавицына, Н. Кураева (бригадир) олар ажыл үезинде).

Херээженнерниң парикмахерская залынга, шак септээр мастерскаяга келир улус-ла эмгежок. Химиктиг арыглалгага бээр хеп аймаан хужаагаш ооң соонда ону арыглап каанда, моортан-на дедир ап алыр пункт база мында туруп турар.

База бир ийи каът бажың бар. [illegible] Мында 120 уругларның бар. Эн улуу Вася Глебов, эң бичези бир харлыг Анжелика Аракчаа.

Бөлүк-бөлүк кылдыр чыскаалып алган уруглар селгүүстээшкинден ээп келгеш, дүштеки чем чииринге белеткенип эгелей бергеннер. Чамдык дескел чоктары чемненирин бодавайн, ойнаарактар булуңунче халчып чоруп кагдылар. Оларның соондан сонуургап чеде бердивис. Ойнаарактар-ла эмгежок: аъттар, адыглар, машиналар, пароходтар, ракеталар дээш чүү чок дээр.

— Че, ам чемненир, ынчаш келгеш ойнаар силер! — деп, ажаакчылар чугаалаарга, уруглар ойнаарактарын хөөнүг хөөн чок салып кааш, үнүп чоруп кагдылар.

Шаанга кирип ойнап, агаарлап алгаш, чем чииргe аңданныг болбас аргажок. (Чуруута ясли назылыгларының ийиги бөлүү дүштеки чем үезинде).

Бо-ла кварталда туруп турар «Тыватрансагентствону» чүгле кызылчылар эвес, оларның аалчылары-даа кончуг эки билир. Ол ажыттынганындан бээр ийи чыл чаала ажа дүжүп чоруур. Бо үениң иштинде мaнaa муң-муң кижилер [illegible] галыг болган. Билеттерни баш удур садарының кассазы. Мында пассажирлерге автобус, самолёт болгаш демир орук билеттерин садып турар.

Кассаның чанында база бир бичии соңгажыгаш бар. Аңаа чагыглар хүлээп алыр.

— Хамаатыларның чагыгларын үш хонук иштинде күүседип бээри бистиң кол хүлээлгевис бо. Мурнунда чылга деңнээрге, бо чылын чагыгларның саны-даа, хевирлери-даа көвүдеп барган — деп, «Тыватрансагентствонуң» кол инспектору Зоя Харитоновна Сомова биске чугаалады. Ооң сөстерин бадыткаан чүве ышкаш, чаа-чаа чагыкчылар кээп-ле турар болду.

Улгады берген херээжен кижи келгеш:

— Оттулар ыяш дужуртуп алыр дээш чор мен ийин, уруглары — дээш адрезин айтып, акша-төгерикти санап бергеш, үне бээри билек, телефон кыңгырткайны берди:

— Бис чеди дугаар школадан долгап тур бис. Өөреникчилер экскурсия баарда автобус херек. Дузалап шыдаар силер бе?

— Даарта чедип келгеш, ап болур силер.

— Бажың херексели дажыглап алыр машинадан берип көрүңерем — деп, дараазында чагыг ындыг болган. «Удавас чеде бээр, бажыныңарга барып маңаңар» дээн харыы дыңналган.

Кочетов кудумчузунда 92 дугаар бажыңда радиоприёмниктер септээр мастерскаяга кирери база солун. Улустуң эккелгени үрелген радиоприёмниктерни, радиолаларны, магнитофоннарны, динамиктерни, телевизорларны хүлээп ап турар. Столдар кырында курлавыр кезектер, септелгеге ажыглаар чүүл-бүрү херекселдер. Бо ажылга мергежээн мастер Яковенко септеттинген приёмникти хынап көөр дээш ажылдадыптарга, хөглүг музыка өрээл иштин дола берген. Саналдар болгаш хомудалдар дептеринден мастерлер В. Чуликов, В. Головко, М. Мокшин оларга улустуң өөрүшкүзүн илереткен чылыг состерлиг одуруглары̆ндан өске чүнү-даа кижи тыппас.

Чаа кварталда ажаалга кассазы, почта салбыры, аъш-чем магазини база бар. Микрорайоннўң соолгу бажыңының тудуу удавас доостур. Оон-биле Кызылдың эң баштайгы хөй каът чаа бажыңнарлыг улуг кварталы бүрүнү-биле ажыглалга кирер.

Проектировщиктер болгаш тудугжулар бо кварталдың чурттакчы чонунга чугула херектиг бүгү-ле чүвелерни таарыштыр көрүп тургаш, эң эптии-биле тудуп кылган. Ындыг болганда кижиниң сеткили өөрүп келбес-даа аргажок.

Ш. МОНГУШ.

Фотолары В. РАЧКОВСКИЙНИИ.

Чогаалчы-биле ужурашкан

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң аныяктары хоочун чогаалчы Степан Агбаанович Сарыг-оол-биле чоокта чаа ужурашкан. Чогаалчы ол ужуражылга үезинде бодунуң чаа шүлүктерин номчааш, «Аңгыр-оолдуң тоожузу» деп чогаалының ийиги кезээн доозарының кырында келгенин чугаалаан.

Чогаалчының шүлүктерин Азас сес чыл школазының өөреникчилери номчаан. Ылаңгыя чедиги класстың Люба Бараанның «Аваның ынак оглу» деп шүлүктү номчааны солун болган.

К. ДОРЖУ.

Кино көөр черлиг болур

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң төвү Шуй суур чурумалдыг чараш черде туруп турар. Чурттакчы чон дыштанырынга ынак. 500 олуттуг чайгы кинотеатр тудуун колхозтуң тудугжулары майның эгезинден бээр ында тудуп кирипкен.

Амгы бо хүннерде тудугжу мастерлер Д. Чылбай-оол, Х. Санчай-оол, Х. Кызыл-оол ажыл нормазын 150—175 хуу күүседип турар. Оон-биле чергелештир ам бистиң суурга чаа стадион база ажыттынар.

Д. ДАСТАК.

Кышка удур белеткел

«Тээли» совхозтуң Туралыгда ийиги хойжу бригадазы 16 кыштагның кaржеин арыглап аштаан болгаш септелгезин дооскан. Бригада бодунуң күжү-биле чазын, күзүн хонар эки оъттуг черлерде чаа 7 хой кажаазын, 8 хураган кажаазын туткан. Хойжулар хөй дүк, эъд бүдүрериң көвүдедир дээш кызымак ажылдап турар.

Хойга четчир чемни белеткээр дээш бригаданың кежигүннери Мугур-Талда 70 гектар сиген шөлүн суггарган. Төрээн чүс хойга онаажыр 98 хураганны алырын хойжулар хүлээнип турар.

С. ТӨРЕШТЕЙ.

Улуг-Хем эриин ашкан

КЫЗЫЛ. (СЭТА-ның корр). Буурул Улуг-Хем бо хүннерде бодунуң эгээртиннмес күжүн дегеп, эриктеринден ажып турар. Дагларда болгаш тайгаларда кылын чагган хар эрип эгелээнинден Улуг-Хемниң суунуң деңнели барык 7 метр көдүрүлген. Хемниң унун дургаар чамдык суурлар болгаш Тыва АССР-ниң найысылалының барыын талазы үерге таварышкан.

Хар болгаш хөрзүн адааның суглары каттышкаш, үер болуру кончуг ховар таварылга боор чүве деп СЭТА-ның корреспондентизинге республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Н. И. Куценко дыңнаткан. Тыва АССР-ниң чазаа, түс чериниң эрге-чагырга органнары чурттакчы чоннуң айыыл чок чоруун хандырарынга эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни мобилизастаан. Үерге таварышкан районнарның чурттакчы чонун айыыл чок черлерже көжүрген, оларны түр чурттаалга черлери-биле хандырган. Материалдыг үнелиг чүүлдерни камгалаар талазы-биле хемчеглерни алган. Хем унунда бүгү суурларның чурттакчылары үер-биле демиселди организастыг чорудуп турар. Демиселче муң-муң кижилер көдүрлүп үнген. Суг чире аккан дыка хөй черлерни довурак оваалар дуй тургулаапкан.

Юрий КЮНЗЕГЕШ

БАГЫРНЫҢ ХЫЛЫЖЫ

Базырыктан тывылган хылыштың хынында «Күлүк атым Багыр» деп бижип каан болган.

(Солундан).

—«Күлүк атым Багыр»[1] даан-не чүве-дир — деп,
Күзүңгүлей чайнаар туржук. дааттыг хында
Эдеп чажыт. хажыр бөдүүн үжүктерниг
Енисейниң эрги бижиин номчуп ордуң.
Төөгүнүң читкен изин. чиктиг үнүн
Дөзелей даа чуруп. бижип шыдавас бол,
Сагыжымга мындыг бодал кире дүшту.
Сарыг шаттар караам орта көстүп келди.
Маадыр эрниң шатта чыдар ужуру чүл?
Аттыламым хартаачылаан гуннары кээп.
Балдыларын арны бөөрге шыдаптаан бе.
Аазы ону Караты-Хаан базып каан бе?
Чингис-Хаанның шерии-биле мөгейдеткеш,
Чикке аъды бүдүрзэшиң эндепкен бе.
«Бежын незер, дөңгүлэр»[2] дээш чаалап келген
Манчжурларның кестиг оъгу көъргеткен бе?
Амыр-Санаа. Шыдырванның отоктарын
Аърга-дашче чыгап кээрге, чурээ чарлып.
Чөнүн саткан өскерликчи кедеп келгеш,
Шокар сыптыг бижээ-биле балыглаан бе?
Хамык ужур мында эвес. Багыр дириг!
Ханы төктүп, өлүп чыткан маадырны
Хүңнүткээн чоп ооң адын мөңгежидип.
Күзүңгүлүг хылыш орта мулдурлап каан.
Тынынында-ла демнеежип, күзеп чораан
Дываажаным Багыр-күлүк тыныш даштын.
Аралчаалаар аъды биле седемезин.
Аъжын-чемин кожа салып орнукшуткан.
Аштырган бе, типлээн бе деп айтырбас мен.
Өжээннешкен дайзыннарын дамдыктааштын
Алыс чурттуң бедиин орта бажын салып.
Өлүртээ-даа. шүүлген-дир деп бадыткаар мен.

2.

Чылгы сүрүү аскыр өрү —хову сыңнаар.
Чычыы. торгу бүдээттинген чыргалдыглар
Чаглыг эътке карып орар. а ходеддери
Чаргаш болгаш хедеп кедер. божа ижер.
Кокай чинкен кулун ужун холечиктиң
Холун. бүдүн саактап каар. бараан дежер.
Кожайынга бөргүн уштуп мөгейбээн дааш.
Хойга торгаар. чаагындыва шаагайтаар.
Аалының бурунгузу—кара тамы
Айның хүнүң чыры четпес дүмбей дүн дег:
Адан четкен огбем ирей кожуп-дужуп,
Аяң. хемден байга хонаш сурап чоруур.
Сактырыма. согур кижи чедип алган
Самдар оолак коддатыр дээп арган холун
Салгакчызы менче сунуп. аштан-чуттан
Чарып ал деп дилээнниг-даа кыйнып келди.
Ынчалза-даа халдакчылар шоглай бээрге,
Ынак чурттуң амы-тыны кеете кээрге,
Чаалыг шөлче үнүнер деп кыйгы дыңнааш,
Самдар мен деп ядыы кижи чылдактаваан.
Байның малын ачылаиып ээртенгеш.
Ыргай чазын чепеетленип догерингеш.
Багыр маадыр шеринге кээп каттышкан боор —
Ынак чурту чүден артык эргим турган.

3.

Каш чүс чылдар шуургаиннап эрте берген.
Базырыктың инек-дажы уйгукса-даа.
Катап база Багыр-күлүк дирилген дег
Маадырның адын даарта чоңу дыңнаар.
Кирбей салдыг эртемденниң холунда кан
Хиңчек тарыыр хайлыг меаи эвес дээр мен.
Хилинниче шургуп кирген шуңагайны
Кичээндирер камгалалдың чепээ дээр мен.
— Аа боктаа. селемени! —диген соонда
Айтырыглар оортан-моортан эндерилди.
— Аттардан ооң хунаап алган чепээ боор — деп.
Авыраш оол этенгенинг сонуургады.
— Адазының белээ болган эвес ирги?
— Арыг кан бе?
— Хаак бажы кыргын көрзе,
Кайы хире чидиг ирги!
— Анчымынны. ойт!
— А-дыр. оолдар. башкы бодун чугаалазын.
— Дамаскага таптап кылган кан боор. оолдар
Киевтен бо дег хылыш тыпкан бис... — дээш
Тайылбырны дыңнап ора элдепсиндим:
«Кижи кайгаар — чиктиг төөгү тургулаар-дыр».
— Тыва чоннуң төөгүзүнде шак бо хылыш
Тывызык дег аидымынында бөажызы чок...
Он беш харлыг оолдар черле ындыг болгай—
Ону дыңнааш эртемденни үглеп келди.
— Ол-ла болгай. дивеһим бе! Улуг болгаш
Онза солун ажыдышкын кылдывыс — деп.
Өжүннерни хүлер хүрең өөрүнден
Өскезинмээр хылбаң ак оол хөөреди.
Кырлаң хлайлыг оолак ону кочулады:
— Күжүрнүң-даа!
Хылбаң ак оол арны кызып. ыыт чок баады.
— Күзелиңге четкен-дир сен...
— Хүнзедир-ле мактаныр кээр ындыг эр боор...
Сөөм туржук. элиг черин сайын. порун
Сөгедектээш казып, сүүрүп, омааштап каар
Оолдарының үш чыл чыгым ажылының
Олчазы-дыр — сонуургавас кижи кым боор!
Айтырар-даа. маргыжар-даа. олар мында
Аажок өөрүп. шуугап турлар. А мен мында
Шүглүп чораан буруңгумнуң адын адап.
Шүлүүм бижип. арай кедээр олуру мен.
Испиктеп каан салы дырбыл. караа сыгыр
Ирээн дег арны додаан колхозчу эр
Кашпал. шакпын Улуг-Хемниң эриин дургаар
Каргыраалап чедзип келген чанымда тур.
А чылгычының амыраа кыс хүлүмзүреп,
Археологтар аразында чаңнап олур.
Ашкан хүнүн херелинге кылаңайнып.
Автофургон малчыннарже халдып бар чор.
Хопуя бе, Чимий оол бе — аяс дээрде
Хомустаан дег самолётче өрү көрдүм.
Асбесте инженерниң манаан дүштүү
Агаар-биле бөгүн чедер чадавас боор.
Бодалымга демнелгелер чуруттунду:
Аккыр кидис. халбаң бөрттүг амырак кыс
Акызының адааның ап. тудчуп чораан
Бора-Шээлей болу берген ышкаш болду.
Айылашкан акта сүрүүн хаашргылап.
Аас-кежиин алгап чораан чылгычывыс
Чолу дээштиң сокчуп кирген буруңгум боор.
Чоорту хуулгаш. дайнырглаан ышкаш болду.
Ээр турлуг, күдер бөттүг экер маадыр
Курайлашкан түме шериг бөлтап алган.
Ээнгизин кыңгырадыр тепсеңмишаан.
Куштаалдырып чоруп чыткан ышкаш болду.
Оон соондан челээш өнүг туксугаштар—
Отоктарның дассыңнары холбеңнээн дег.
Сыра чаның киржинде шыргайланган
Сыйда октар сыылашкан дег кыйнып келди.
Бардамнааштың халдап келген ээрректи
Багыр маадыр дошкун чаага сөгүрткештин.
Хылыш бистиг селемени олча кылдыр
Хыйнап турда, калы турган ышкаш болдум.

1966 ч. февраль — май.

[1] Маадыр адым Багыр
[2] Кожуун, шериг кезээ
[3] туктар

Бистиң номчукчувустуң фотозу

ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгуулда хүнүнге күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш социалистиг чарышка алган хүлээлгезин Тожу районнуң «Май 1» недээ ажыл-агый артелинде магазин эргелекчизи Дамдын-Сүрүң Долгар чедиишкинниг боттандырган. Май айда 6000 рубльдиң барааның ажылчы чеңга садар тургаш. 7000 рубль кылдыр күүсеткен.

Долгар бо магазинге ажылдаандан бээр үш чыл болган, бо аразында бараан саарылгазының планын үргүлчү ажыр күүседип келген. Чоннуң садыг хандырылгазын экижидер дээш бүгү хевчеглерни ап, бараанныарны колхозчуларның чагыгларын ёзугаар эккеп турар. Чоннуң хандырылгазы дээш кызымак ажылдап турар садыгжыны район баштаар чери каш удаа мактап шаңнаан.

ЧУРУКТА: Эш Д. С. Долгар ажыл үезинде.

Фото К. ДОРЖУНУУ.

ХУВААНАК

Атеистиг темага

Эгир чылын тывырым бир кырганның аалынга чордум. Уруу аарый берген. ынчангаш мени кээп көрүп көр деп дилээн кижи. Шаандакызынга бодаарга, кырганның чурттап ораары тас-ла чорду. Оон шаанда канчаар түреңги чурттап чораанын дыңнаан кижи мен. Ынчалза-даа ашактың чугаазында. бодалдарында элдеп-чиктиг чүүлдер бар болду. «Кижилерниң электен өлүр чоруун болдурбайн баарын эмчилер ам-даа шыдавайн турар. Аныяк улус өлбес болза эки-дир ийин. Чүгле кырып өлүр кижилер бисте ховар болуп турар. Мен ам өлүрүн уткаш, аныяксыырым дам барган кижи мен» деп чугаалап орду.

«Сагыш ышкаш чүве болза. Саглы ышкаш хову болза» деп үлегер чугаа ышкаш, кижилерниң күзели кажан-даа ханчас. ол улам-на сайзырап бар чыдар. Күзел хана бээр болза, сайзырал улам бүрүңгаарлаар чаа күзел төрүттүнер. Октаргай делгемин шиңчилеп, ынаар ужудуушкунну кылып турарывыс—күзелдиң. эртемниң, техниканың, бистиң амгы сайзыралывыстың күжү-дүр. Бистиң амыдыралывыс эки болган тудум-на, сеткил-сагыш улам эки болур болза эки. Ол бистиң күзеливис. Чамдык кижилер бир янзы күзелдиң күжүнге шыдашпайн, аргаларны кылып, келир үезин баш бүрүңгаар билирин кызыда бергилээр. Шак ынчаар оралдажыр чоруктар шаг-шаандан тура туруп келген. Амгы үеде бо талазы-биле шын тайылбырны, шиитпирни биске чүгле эртем бээр дээрзин билип апарган бис.

Кырганның бажыңының бир өрээлинде алды хире кижи элээн хөй, борбак даштар уруп, ынай бээр каап орар.

— Ам силер салып көргерем. кырган, бис салырывыска чүвениң аяны арай хөомай-даа ышкаш чоор— дигеш, бир аныяк эр кырганче ол борбак даштарын сунду.

— Бо болза хуваанак деп чүве-дир ийин, эмчи. Шаандан тура улустуң салып чораан аргазы-дыр. Мен сени оглум ышкаш бодаар кижи-ле болгай мен. сенээ-даа сүмелерни кадып чораан мен. Аван сени эмчи болзун дээш дыка-ла кызып чораан болдур ийин. «Оглумга акша чорутпайн» дээш инээн базаарлааш. акшазын шупту сенче шиглидиптер турду. Сенээ ачызы улуг болду. Бо борбак даштарны дөртен бир хемден чыгган, ынчангаш саны дөртен бир. Маңаа чамдыкта бүзүрей-даа бээр кижи мен. «Оглум ол черин доозар бе, эки өөренип турар бе» дээш сээң дугайыңда аваң меңээ хуваанактадып ап турган кижи. Сени салырга оруун ажык. адак-бышкаан чиик. элбан чери ажык боор кижи чораан сен. Ол-дур, шыны. Сен эмчи болу берген, ажы-төлдүг апарган. эки ажылдап. чурттап чоруурун ол-дур. Бо ашактың кадарып турган инээнден бир инек читкен. Ооң тыптыр. тывылбазын салдырар деп турар кижи эвес бе бо—дээш. С-че кырган көре-дир.

— Салып көрүңер харын, кырган. Ынчалза-даа инектиң чиде бергени хуваанакта эвес болгай аан — деп, кырганны арай дээй баалтым.

— Чаа, бичиинде ышкаш мени тоовас хевээр-дир сен. але. Канчаар хуваанактаарымны көр харын. оон түңнелин сөөлүнде көре бээр сен—дээш, кырганым ол борбак даштарын кош-адыштап алгаш. хаванга дээрткеш, караан имиртеп олуруп-олуруп, аңгы-аңгы кылдыр үзүп. салып эгелей берди.

«Кырганга удур чүве чугаалаандаа хереэ чок-тур. Мону чүвениң ужуруун билир кылдыр тайылбырлаар болза хорадаар болгай аан бо. Бодаа аныяк эштерниң көнчүүн аа. Шын-на сеткили-биле орта бүзүреп орар. Боларга харын чүве ужуруун чугаалаза эки» деп иштимде бодааныл, көрүп тур мен.

— Көрдүң бе, тос баштыг хуваанак-дыр. Ону көрген-даа хереэ чок, дораан тыпты бээр инек-тир—дээш, хуваанак салган ирей С-че көргеш, менче хүлүмзүрүп кагды. «Дүш-даа тавартынга-даа болгай-ла. Инектиң тыптыр, тывылбазын дилеп тургашла болур ыйнаан» деп бодандым. С-тиң көрүүнге амыраанын кончуут, сеткил-сагыжы ажый берген хевирлиг олур.

Шаандакының шак чындыг чаңчылдары амгы үеде-даа чамдык улустуң угаан-сарыызын (психиказын) көдүрүп-даа, базып-даа турар.

Төлге салдырган С менче көргеш:

— Бо эмчи урууну инек аарыын-дан аараан деп турар-тур. Эмчиге чыттырып эмнээр болза эки ийин. Эттинер бе, кандыг-дыр база хуваанактап көргерем. кырган—деп дилей-дир.

«Дүш болуп. эки кылдыр дүшсе. амыраар-ла ыйнаан бо» деп бодааш:

— Салып көрүнерем, харын. —деп кыргандан диледим. Ол менче хүлүмзүре аарак, арай кайгаан хевирлиг көре-дир.

— Эмчи-даа кижиге мону билип алыры артык эвес болдур ийин — дээш, менче караан басты.

Даштарын үзүп салырга. үстүкү одуругда солагай талазында 2, ортузунда чаңгыс, он талазында база ийи даштар дүштү ол.

— Муңгаш. муңгаш! Кандаай чоор ой?!—дээш. база-ла уламчылай берди оң. Оон кезек олургаш. —Чүрээ ийи болуп турар база элдеп аа!—дидир. Ашактың хевир, шырайын көрүп турарымга, сагыш-сеткили. хөнну баксыраан хевирлиг.

— Хей-дир — дээш, даштарын ынай иткилепкеш, даңзазынга таакпы диге берди.

Мен ыыт чок, билбээн кижи боош тур мен. Демги хеглуг орган улустары байырлашкаш, үнүп чорупту. Сөөлүнде дыңнаарымга, ооң ол хуваанактааны-биле алырга. уруу ол аарыгдан үнмес кижи болган чүве-дир.

— Че, оглум, сен бо урууну эмнээриң-даа, эмчиге чыттырарын-даа болуң-на билир сен ыйнаан, салыглыла билзин, хөөкүй урууму—дээш, кырган менче дилээн хевирлиг көр-дү.

— Шынап-ла силерниң урууңар инек аарыын аар аарыыр хевиринден аараан кижи-дир. Ынчангаш эмчиге чыттырып алгаш, сыкыртып, эм ижиртип эмнээр. Силер муңгараванар. Урууңар кадык апаар. Эмчилер ону шыдаар болдур ийин, кырган—деп тайылбырладым.

Ооң ол уруун эмнээниниң түңнелинде, ам кан-кадык, харын-даа «Сүт-Хөл» совхозтуң мурнакчы саанчыларының бирээзи апарган ажылдап турар.

Чоокта чаа ол кырган бистиң республика эмнелгезинге шинчатпышаан, меңээ ужурашкаш, чана берди.

— Силерниң хуваанактаарыңар «шынарак» але, кырган. Урууңар аарып турда, салган хуваанааңар кандыг болчуб моң—деп. айтыра каап-тым.

— Чаа, херек чок чүвени, кижини кыжыра бербе даан. оглум. Мээн амаа бүзүрелим оскундурган болдур ийин. Орта бүзүрээш, шуут сагыштан саргартыр аараш. уруум эмчиге эмнеткеш, экирий бээрге база-ла оон-биле кады экирээн болбазык мен бе. Ынчан харын эмчиже чорудар бе, чорутпас бе деп, шуут чегенип оржук мен. Мындыг боор чүве-дир ийин, оглум. «Кырыкже өөренир» деп чүве ол-дур. Эртем кончуут-дур. Мен-даа болза эртемге өөренир болза эки-дир. Хуваанак хаваанак деп бажымны төөредип чордум. С-тиң инээ дораан тыпты бээр деп хуваанактаан болгай мен. артында-ла алдарлыг тос баштыг хуваанак дүшту. А херек кырында ындыг эвес болду, оон ол инээ кадыр элдеп ашкаш, сугга дужуп өлген. беш ай болганда сөгин тып алды. Улустуң чарын салыр чүвези база-ла хуваанак хевирлиг болдур ийин. Орта бүзүреп, чарын салыр кижилер база бар боор чүве-дир. Чарын. төлге, хуваанак салдырар чорук чеже кижиниң бажын төөредип, сагыжынга кевин-херек чок чүүлдер киирбээн дээр. Аңаа черле бүзүреэн хереэ чок — дигеш, ашак үр-ле ыыттавайн олурду.

Ол ирейниң хуваанакка, чарынга дээш өске-даа төлге чүүлдеринге бүзүрээр «аарыы экирээн» деп бодаар мен. Ол чүл дээрге совет медицина эртемниниң чүвени херек кырынга көргүзүп, кижилерни янзы-бүрү аарыглардан шуут эдип турар күчүзүнүн салдары-дыр. Ынчангаш ол кырганның-даа, өске ол янзылыг кижилерниң-даа эргиини чыдып калган бо бүгү чаңчылдарындан чоорту адырлып турары—коммунизмниң хереллериниң бисте херек кырында чырып турарының демдектери-дир. Ол дээрге нинтилел сайзыралының ёзулуг дүрүмү-дүр. Ынчангаш нинтилел, культура болгаш идеология дугайында Коммунистиг партияның салып турар сорулгалары, өөредиглелери шын болуп турары ол.

Д. КУУЛАР,
эмчи.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП ДАМЧЫДЫП ТУР

МАРП-ниң XV съездизи ажылын дооскан

УЛАН-БАТОР. СЭТА-ның корреспондентилери А. Шаранов биле Г. Хохулин оларның дамчыдып турары болза:

Моолдуң Араттың революстуг партиязының XV съездизи бөдүнүң ажылын июнь 11-де Улан-Баторга дооскан. Съездиниң делегаттары МАРП-ниң чаа программазын, МАРП ТК-ның отчёт илеткелиниң талазы-биле резолюцияны, партияның уставынга өскерилгелер киирер дугайында доктаалды, Төп ревизия комиссиязының отчёдун бадылаар дугайында доктаалды, МАР-ның улус ажыл-агыйын болгаш культуразын хөгжүдериниң дөрткү беш чыл планының талазы-биле директиваларны бадылаар дугайында доктаалды бир үн-биле хүлээп алган. Америк агрессияга удур вьетнам улустуң демиселин деткиир дугайында медеглелди съездиниң киржикчилери база хүлээп алган.

МАРП-ниң XV съездизинге Ю. Цеденбал түңнел чүве чугаалаан. Съездиниң делегаттары МАРП ТК-зының составынга 75 кежигүннерни болгаш кежигүнүнге 51 кандидаттарны соңгааның ол дыңнаткан. МАРП-ниң Төп ревизия комиссиязының составын 21 кижи кылдыр база соңгаан. Съездиниң президиумунуң даасказын ёзугаар Ю. Цеденбал МАРП-ниң XV съездизиниң хаглынганын чарлаан. Съездиниң делегаттары болгаш аалчылар партийжи гимн Интернационалды ырлаан.

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдуң Араттың революстуг партиязының XV съездизиниң соңгааны МАРП Төп Комитединиң бирги пленуму июнь 11-де болуп эрткен.

Пленум МАРП ТК-зының Политбюрозун дараазында составтыг кылдыр соңгаан. Политбюронуң кежигүннери эштер: Ц. Дугэрсурэн, Н. Жагварал, Д. Майдар, Д. Моложамц, С. Лувсан, Ж. Самбу, Ю. Цеденбал.

Политбюронуң кежигүнүнге кандидаттар эштер: Н. Лувсанравдан, Б. Лхамсурэн.

Пленум МАРП ТК-зының бирги секретарынга эш Ю. Цеденбалды соңгаан. МАРП ТК-зының секретарьларынга эштер Ц. Дугерсурэн, Н. Жагварал, Д. Моложамц, Б. Лхамсурэн олар соңгуттурган.

Пленум МАРП ТК-зының чанында Партия контроль комитединиң даргазынга эш Н. Лувсанравданны соңгаан.

Моолдуң Араттың революстуг партиязының Төп ревизия комиссиязының хуралы база болган, аңаа комиссияның даргазынга эш Г. Ванданны соңгаан.

Агрессорларның чидирии

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның хостаарының шериг кезектери Тайнинь можуда Трангбанг районунга америк шериглерге болгаш оларның чалчаларынга удур май 15-тен 20-ге чедир идепкейлиг дайылдашкан. ВИА агентилелдиң дамчыткаының ёзугаар алырга ол тулчуушкуннарга дайзын 300 кижизин өлүрткен болгаш балыглаттырган. 13 автомашиналарын, 2 вертолёдун чок кылдырган.

Чаа кыжаныышкын

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). «Азияның болгаш Оожум океан районунуң чурттарының даштыкы херектер министрлериниң конференциязы» дижир чүве июнь 14-те Сеулге ажыттынар деп турары-биле холбаштыр КУДР-ниң даштыкы херектер министерствозунуң медеглелин чарлап парлаан.

Ол «конференцияга» америк империалистерниң салып турар сорулгазы чүл дээрге социалистиг чурттарның база Азияның болгаш Оожум океан бассейниниң чурттарының улустарынга удур угланган чаа агрессчи шериг эвилелин тургузары болуп турар дээрзин ол медеглелде чугаалаан. «Азия районунга коллективтиг айыыл чок чоруктуң организациязын тургузар» база америк империалистерниң Вьетнамда агрессиязынга «дем каткан дузаны көргүлер» талазы-биле айтырыгларны ол «конференцияга» чугаалажыр апаар деп Пак Чжон Хинниң болуу чарлаан.

Антикоммунистиг фронтуну чалча чурттардан болгаш Азияда боттарының чалчаларындан калбак хемчээлге тургузарын америк империалистер шагдан бээр оралдажып келген деп медеглелде демдеглээн.

Каттышкан Штаттар хамыктың мурнунда Сатонуң япон чазаанга болгаш Пак Чжон Хинниң мурнуу-корей бөлүүнге идегел салып турар. Американнарга шериг баазаларын, боо-чепсекти, шериг материалдарын болгаш янзы-бүрү хевирниң өске-даа чепсектерин бербишаан. япон-мурнуу-корей чалчалар АКШ-тың империалистериниң Вьетнамда өскүдүс үндүрген агрессчи дайынынга идепкейлиг киржип турар дээрзин медеглелде онзалап айыткан. Олар болза Япониялы АКШ-тың империалистериниң Азияда агрессиязынга депкиш чер болдурган деп медеглелде чугаалап турар.

КАР. Каирде ажыттынган совет номнуң делгелгезин оон чурттанчылары улуг сонуургал-биле көрүп турар. 900 түс-түс аттарлыг номнарның делгиинде политика, техника болгаш уруглар литературазы бар.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң материалдарын, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин баштаан Совет Эвилелиниң чазак төлээлериниң КАР-га аян-чоруунга хөлбаштырган литература делгелгениң кол бөлүү бөлүп турар.

ЧУРУКТА: көрүкчүлерниң делгелгени көрүп турары.

Фото Ивановскийниң.
СЭТА-ның фотохроникаы.

Тудугжуларның аалчылары

— Тааңчылаары-ла тергиин-дир!
— Наталья Борисовна хартыгадан капшагай, ээрдем эрес болду!
— Эх! «Эзилдек шыңгыраашы» даан-на шын дыр!

Хову-Аксының Культура бажыңындан тарап чангаарының бо сестери аалчыларның—Бай-Хаактың Культура бажыңының бот-тывынгыр артистериниң көргүскен солун концертиниң үнелээни болур.

«Тыва кобальт» комбинаттың хөй муң ажылчыннарлыг тудугжу чонунга бараалгаткан концерттиң программазында эң-не кол черни тааңы ээлээн. Ол дээрге. Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы. СЭКП-ниң Таңды райкомунуң хеглаженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи Наталья Борисовна Тыртык-Караның кызымак ажылының түңнели-дир. Тааңчылар Кызыл-оол, Конягин база өскелериниң-даа күүсеткени «Эзилдек шыңгыраашы», «Кадарчы», «Украин таңцы» көрүштүг болуп, сагыш-сеткилди өөртүп келир.

Ольга Усвова орус улустуң ырларын чаңгыландыр бадырыштарга залга адыш часкаашкыннары катап-катап диңмиреп турган.

Уран номчулгаазы Сапрыкина болгаш баянист Геннадий Столтовский эки күүсеткен. Ыдыгларны катап-катап дыңнаксаазы келир!

О. КОРОДА.

КИНО

ИЮНЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бистиң хериминис» 9.30. 11.15. 1. «Он үш хонук» 2.45. 4.30. 6.15. 8. 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тимур болгаш ооң командазы» 3. 4. «Шыргай арыгның уруу» (1-ги, 2-ги сериялары) 6. 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кок бөру» 11. 1. «Эрткен үениң тудугжузу» 3. 5.30. 7.30. 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аңаа эвес хөөрай» 11. «Стряпуха» 3. 7. 9 шактарда.

КОЛХОЗТАРНЫҢ. СОВХОЗТАРНЫҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНГА БОЛГАШ ТУСКАЙ ЭРТЕМНИГЛЕРИНГЕ

Бо чылдың июньнуң 18-те эртенгиниң 10 шактан эгелеп

УНСААЖЫТКАН ХОЙ АЖЫЛДЫГ «ЭЛЕГЕС» СОВХОЗНА

уксаалыг хой малдың делгелге-көргүзүү болур.

Аңаа бүдүрүкчү кошкарларны, төрүүр болгаш дуңгуш хойларны көргүзер. Ол орта делгелгеден аңгыда уксаажыдылга ажыл-агыйынга өстүрген нарын дүктүг 1 класстың кошкарзыгаштарын болгаш дуңгуш хойларны кагжып садыглажырын организастаар.

Колхозтарның, совхозтарның хойжуларын, удуртукчуларын болгаш туская эртемниглерин бөже чалап тур.

ДЕЛГЕЛГЕНИҢ ОРГКОМИТЕДИ.

Олчалыг билеттер кымдал?

1966 чылдың акша-бараан лотереязының талазы-биле (дөрткү үндүрүлгезиниң) ойнаашкыннарның тиражы бо чылдың июнь 16-да Новосибирск хоорайга болур.

Тиражка таваржыр ойнаашкыннар: «Москвич-408» дээр автомобиль — 96. «М-63-У» биле «Планета» мотоциклдер—480. «Рига-3» дээр мопедалар — 720. соодукчулар — 2880. хеп чуур машиналар—1440. чадаг-тергелер—480 болгаш өске-даа хөй үнелиг эт чүүлдери бар.

Оон аңгыда 5.284.184 акша ойнаашкыннар бар.

Лотерея билеттерин садып алырын утпаңар!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл. Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуу 24-63. редакторнуң оралакчыларының 35-24 25-38. харыысалгалыг секретарының 23-35. партийжи амыдырал килдистиниң 23-54. агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13. көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47. үжетүг килдизиниң 22-64. чагаа ажылчын болгаш селээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27. иштики информация килдизиниң 20-60. бухгалтерияның 31-75. корректорларның 27-41. Солун сеълбейн даргазы 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—00891.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген.

1966 ч. ИЮНЬ 14 ВТОРНИК № 140 (6471).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

А. Н. Косыгин Хельсинкиже чорупкан

Финляндияның Президентизи Урхо К. Кекконенниң чалаан ёзугаар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин албаның аян-чоруун кылып июнь 12-де Москвадан Хельсинкиже чорупкан. ССРЭ-ниң Даштыкы херектер Министриниң Бирги оралакчызы В. В. Кузнецов биле ССРЭ-ниң ДХМ-ниң Скандинав чурттарының килдизиниң эргелекчизи А. В. Захаров эш Косыгинни үдеп чорупкан.

Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле шиметтинген Ленинград вокзалындан Совет чазактың баштыңы А. П. Кириленко, К. Т. Мазуров, Д. С. Полянский, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов болгаш албаның өске-даа кижилери үдээн.

(СЭТА).

СЭКП-ниң төлээлериниң алдары дээш

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП Төп Комитединиң секретары А. Н. Шелепин баштаар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлериниң алдары дээш база оларның Төрээн чуртунче чанып тар деп турары-биле холбаштыр Моолдуң Араттың Революстуг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Ю. Цеденбал июнь 12-де хүлээп алышкынны кылган.

Ол төлээлер МАРП-ның XV съездизинге ажылынга киришкен.

МОНЦАМЭ агентилелдиң дыңнатканы ёзугаар алырга, онза найыралдыг болгаш эш ёзузунуң байдалы-биле эрткен ол хүлээп алышкынга МАР-ның партиязының болгаш чазааның удуртукчулары, албаның өске-даа кижилери киришкен. Ю. Цеденбал биле А. Н. Шелепин найыралчы чугаалар солушкан.

ТӨРЭЭН ЧЕРИНИҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ

«Тыва» совхозтуң хой кадарчызы Доскан Донгакка семирти кадарары-биле 684 ирттерни бижиглап берген. Ооң-биле кады ол бир иртен-не 2,4 килограмм дүкту кыргып алырын хүлээнген.

Амгы үеде совхозтуң делгем шөлдеринде бодунуң ол харыысалгалыг ажылын Доскан Донгак өскелерге чижек, мурнакчыларның бирээзи болуп үргүлчүлеп турар болгаш ол ирттерин күрүнеге дужаапкан соонда, база чаа бөлүк хойларны семиртири-биле хүлээп алыр.

ЧУРУКТА: Д. Донгак хой кадарып чоруур үезинде.

Фото П. Гольцовтуу.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының соңгулдазының талазы-биле Төп соңгулда комиссиязында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының соңгулдазының талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының хуралы июнь 12-ниң кежээзинде Москвага, Эвилелдер бажыңынга болган. Чуртка бадылаашкынның чоруп турганының дугайында Төп соңгулда комиссиязының даргазы В. В. Гришинниң дыңнадыын ол хуралга дыңнаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда Совет Эвилелиниң бүгү девискээринге ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда дугайында Дүрүмге дүүштүр, чер-черниң-биле эртенгиниң 6 шакта эгелээн. Бадылаашкын организастыг, соңгулда Хоойлузунга шыңгыы дүүштүр эрткен. Соңгулда дугайында Дүрүмнү үрээн дээрзиниң дугайында кандыг-даа хомудалдар Төп соңгулда комиссиязынга кирбээн.

Июнь 12-де хүндүскүнүң 12 шакка чедир соңгулда участоктарынга соңгукчуларның 81, 60 хуузу, а кежээниң 6 шакка чедир — соңгукчуларның 98,92 хуузу келген. Эвилелдешкен республикалар аайы-биле алырга, кежээниниң 6 шакка чедир бадылаашкынга соңгукчуларның: РСФСР-ге—98.61 хуузу, Украин ССР-ге — 99.76 хуузу, Белорус ССР-ге—99.32 хуузу, Узбек ССР-ге—99.51 хуузу, Казах ССР-ге—99.12 хуузу, Грузин ССР-ге—99.29 хуузу, Азербайджан ССР-ге — 98.57 хуузу, Литва ССР-ге—98.61 хуузу, Молдав ССР-ге—99.47 хуузу, Латви ССР-ге—98.35 хуузу, Кыргыс ССР-ге—98.87 хуузу, Армян ССР-ге—96.79 хуузу, Таджик ССР-ге—97.46 хуузу, Туркмен ССР-ге —97.78 хуузу болгаш Эстон ССР-ге—соңгукчуларның 96.83 хуузу киришкен турган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда чер болганга ажылчы чоннарның политиктиг бедик идепкейиниң болгаш организастыг чорууунуң байдалынга эрткениң округтарның соңгулда комиссияларының дыңнадыглары көргүзүп турар. Коммунистиг партияны болгаш Совет чазакты долгандыр бөттарының сырый каттышканын совет улус соңгулда хүнүнде база дагын чырыткыландыр көргүскен.

ЧОННУҢ ҮНҮ

Бюллетеньни урнаже бадырып тура, кымны дээш, чүнү дээш бадылап турарым бо кижи боор мен деп айтырыг соңгукчу бүрүзүнүң бодалынга ыяавыла кирер.

— Мен тайбың дээш. Ленинниң кузел-бодалдары мөңгежизин дээш бадылап тур мен—деп, пенсионер Яков Васильевич Кришанович бодалының шынныынга быжыг бүзүрел-биле чугаалады. Ооң хавар-гылай берген күштүг холдарынче, амгы үениң хостуг-шөлээзинге, ажы-төлүнүң аас-кежиинге өөрүшкүзү хүннээректээн арнынче көргеш, хары сезен чоокшулап, бажы көгере берзе-даа, ам-даа кашпагай, чазыкчаагай ирейниң үр чурттаалгазының дугайын сонуургай бердим. Яков Васильевичиниң аныяк чораан чылдары хаан чазактың үезинде эрткен.

— А ол үеде бичии хуу черлиг белорус тараачын шын дээш, чоннуң эрге-чагыргазы дээш соңгуп болур турган бе? Черле чок!—деп, ол килең-биле чугаалааш:—Совет эрге-чагырганың чылдарында чоннуң эрге-чагыргазы дээш соңгуп чаңчыга берген бис. Ынчангаш улут Лениннин идеялары дээш, ажылчын, тараачын чоннуң эрге-ажыы дээш соңгуп турар бис.

Кызылдың Чөөн талакы № 646 соңгулда округунуң Каа-Хем суурда соңгулда участогунуң бажыңынче ленинчи партиязы, чону, Совет социалистиг күрүнези дээш чоргаарал, өөрүшкү арыннарында хүлүмзүрээн ажылчыннар, тараачыннар, студентилер шууржуп-ла тур. Оларның аразында кымнарны чок дээр! Хып дээн чалыы оолдар, кыстар, бажының көгергилей берген дүгү хүнге мөңгүнзелген кырганнар, холдарында чечек туткан бичии таптар...

Каттыы-хөглүг шуушкан чоннуң аразындан Төрээн чурт дугайында ыры улам тода дыңналып келди. Адыр, ону кымнар ырлап эгелепкен ол? Дестес-орлан студент кыстар Александра Бегзи, Мадан Көк-кыс, Валентина Монгуш олар-ла болгай. Олар бир дугаарында соңгуп бар чыдары бо, ынчангаш өөрүшкү кызыгаар чок. Оларның бирээзинден кымны дээш, чүнү дээш соңгуур сен деп айтырарымга:

— Чонувнуң төлептиг оолдар, кыстары дээш, тайбың дээш—деп мыткыр харыылады.

— Бүгү улустарның аразынга найырал дээш—деп, өскези аңаа улашты.

Совет кижилериниң чүү дээш демисежип, чүнү күзеп, бодап, кандыг сорулганы чедип алыр дээш бүзүрелдиг бурунгаар базып орарын савап чугаалары берге, ынчалза-даа оларның эвис сорулгазы чаңгыс—коммунизм. Бис коммунистиг келир үениң эргинчиде келген бис.

Д. АНАП-ООЛ.

Соңгулда Дүрүмүнге дүүштүр

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулда талазы-биле Кызылдың Барыын талакы № 647 соңгулда округунуң комиссиязының сөөлгү хуралы дүүн, июнь 13-те, болуп эрткен. Округ комиссия кежигүннери участоктарга соңгулданың эрткенин аңаа чугаалажып көргеш, түңнелдин үндүрген.

Соңгулда участоктарының комиссияларының соңгулда протоколдарын тургусканынга хажыдыышкын чок болган. Соңгулда бюллетеньнериниң иштинден күш чок болган бюллетень чок.

Ынчангаш округтуң соңгулда комиссиязы соңгукчуларның бадылаашкынының түңнелин үндүргеш, соңгулда Дүрүмүнге хажыдыышкын болбазын бергеш, Кызылдың Барыын талакы № 647 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулда талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга **Владимир Леонтьевич Кудрявцевти** соңгутган деп санаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты В. Л. Кудрявцевтиң адынга депутаттың шынзылгазын бижээн болгаш округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери соңгуткан депутатка чылыг сөстерлиг байырлыг телеграмманы чорупкан.

Чаңгыс үн-биле

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулда талазы-биле Кызылдың Чөөн талакы № 646 соңгулда округунуң соңгулда комиссиязының хуралы бо чылдың июнь 13-те болган.

Округтуң соңгулда комиссиязы соңгулда участоктарындан келген протоколдарны хынап көргеш, округка соңгулданың эрткенин соңгулда хоойлузун ёзугаар хажыдыышкын чокка эрткенин демдеглээн.

Округтуң соңгукчулары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң депутадынга Хунажык Комбуевич Ондар дээш бадылаашкынын бергениниң бүгү документилерин тодаргай хынап көрген. Ооң түңнелинде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга **Хунажык Комбуевич Ондар** чаңгыс эп-сеткил-биле соңгуттурган деп доктаадыр деп шиитпирлээн.

Ол доктаалды округтуң соңгулда комиссиязы чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Бедик көдүрлүүшкүн

Чөөн-Хемчик районнуң бүгү девискээринге соңгукчулар бадылаашкынга организастыг киришкен. Эртенгиниң 8 шакта Шеми, Алдан-Маадыр, Бора-Тайга, Манчүрек, Ак-Даш, Ишкин, Алдыы-Ишкин, Өртең-Арыг соңгулда участоктары соңгулдага 100 хуу бадылаан. 9 шакта бүгү 24 соңгулда участоктарының 18-зи бадылаашкынын бүрүн доозкан болгаш бүгү соңгукчуларның 83 хуузу бадылаан.

Районнуң бүгү ажылчы чоннары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга күш-ажылчы белектерлиг ужурашкан. Чадааның хөмүр даш разрези, автоажыл-агыйы коллективтери СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг колхоз болгаш «Сут-Хөл» совхоз социалистиг чарыштың мурнакчылары болган.

Малга хоолулуг чемни белеткээр

Агаар-бойдустуң байдалы бо чылын республиканың кайы-даа районнарында үнүшке таарымчалыг болганындан алаактарның, шөлдерниң болгаш белдерниң сигени ам безин четчип эгелээн. Ол ышкаш баштайгы олурткулаан кукуруза, тоорук, сөөнле, мал чеминге өске-даа культураларның үнүжү чаагай дүжүттүг херечилеп турар.

Ниитиниң малынга четчир, бедик хоолулуг чемнер белеткээр чугула кампанияның эгелээр үези чоокшулап келген. Колхозтарда, совхозтарда бөдүүн болгаш чулуктуг чемнер курлавырын хандырып шыдаар бүгү аргалар бар, кижи күжү болгаш техника-даа четчир. Мындыг турбуже сиген кезилдезинге белеткел бисте хожудап турарын айтыры чугула.

Республиканың колхозтарында септезе чогуур техниканың чүгле 24 хуузу кылдынган. Ол ышкаш совхозтар эрткен чылдың бо үезинде сиген кестирер трактор машиналарының 57 хуузун септеп алган турган, а бо чылдың июнь эгезинде байдал ёзугаар алырга, чүгле 26 хуу четкен. Сиген кестирер аът машиналарын септээр, холдуң чепсек-херекселин четчелеп белеткээр ажыл база организастыг эвес байдалда.

Эрзин, Тес-Хем, Каа-Хем өске-даа районнарның чамдык ажыл-агыйлары мал чемин багай белеткээниниден эрткен кыжын берге байдалга таваржып турган. Бо чылын ындыг чорукту катаптап болбас, амгы кол кичээнгейни сиген кезилдезинче, силос салыышкынынче угландырар херек. Техника септелгезиниң графигин шыңгыы сагыыр, дарганнарны, септекчилерни, айыыр, дырбааш чазакчыларын чер болганга организастаар, ажылдың бүдүмгүрү, эки шынары дээш чарышты калбартыр ужурлуг.

Малдың семис күштүг, бедик продуктулуг болуру ээзиниң эки ажаалдаа чемгерилдезинден кол хамааржыр. Чайгы семиртилгени үлегерлиг организастаар, мал чемнерин хоолулуг үеде белеткээр, ону кыштагларга чедирер—амгы негелде ындыг. Мооң ужурунда сиген болгаш силос белеткээрин эртемге үндезилей, малдың баш санынга онаалдыр эвес, а күрүнеге бүдүрер мал продуктуларының хемчээлинге хамаарыштыр көрүп турар.

Кандыг-даа ажылдың чедимишкинниг болуру хынамчалыг белеткелден болгаш организастыг удуртулгадан чугула хамааржыр. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның малы хүр чыл ашкан, ол болза эки ажаалда чемгерилгени көргүзүп турар. Амгы белеткел ол районнарда база багай эвес, трактор болгаш аът машиналарының септелгезин график ёзугаар организастап турар. Мооң-биле кады бо ажыл Улуг-Хем болгаш Бий-Хем районнарда онза хожудап турарын база айтыр херек.

Мал чемнери белеткээриниң түлүк үези ам удавас эгелээр. Бо талазы-биле ажыл планын колхоз, совхоз бүрүзүнге, ооң бригадаларынга аңдыгаштан чогаадып, трактор, аът машиназы, хол кадыырлыг кижи бүрүзүнүң хүн нормазын чер-черниң байдалынга хамаарыштыр тургузар, бүгү техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаар, күш-ажылды шын организастаар ужурлуг.

Мал чемнери белеткээри ышкаш ажылдың ындыг сезон үезинде чүгле хүн эвес, харын шак безин үнелиг болур. Мооң ужурунда ажылды бичиидаа үзүктелдирип болбас: бораңныг хүннерде—сиген кезилдезин, силос салыышкынын организастаар, а аяс хүннерде—бөлүп хепээчнээр, сараатталп тургузар херек.

Ажыл-херек бүрүзүн кижилер, кадрлар кылып бүдүрер болгай, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды хандырары база чугула. Бригадаларга ниитиниң чемненилгезин, садыгны, кино, концерт көргүзүглерин организастаар. Бо талазы-биле райпо болгаш рабкооп баштаар черлери, районнарның культура болгаш кадык камгалал килдистери боттарының кичээнгейин хову-шөлде кижилерже угландырары чугула. Ол ышкаш сиген шөлдеринде колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының материалдыг сонуургалын барымдаалаар, оларга күш-ажыл төлевириниң депшилгелиг хевирин боттандырар, ол болза ажылдың бүдүмгүрүнге болгаш шынарынга улуг идиглиг болур.

Сиген белеткелин болгаш силос салыышкынын тараа ажаалдазы эгелээр бетинде бүрүн шиитпирлээр кылдыр бүгү ажылды ынчаар тургузар. Колхоз, совхоз бүрүзүнге мал чемнери белеткээр бригаданы организастаар, ажыл доозулгуже чедир оларга техниканы болгаш транспортту, чугула херектиг өске-даа чүүлдерни бижиглээн турар. Ол ышкаш аът машиналарын, сиген кестирер хол кадыырларын калбак ажыглап тургаш, звенолар, эштелгелерни чер болганга организастаар, фермаларга, тус бүрү малчыннарга онаалданы бээр, ооң күүселдезин үргүлчү хынаар ужурлуг.

Колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының хууда малы база өскен. Оларның сиген белеткеп алырынга дузалаарын база уттуп болбас. Машинага кестиммес азы ажыглаттынмайн калыр черлерни баш бурунгаар бодаары чугула. Хоорайларда, ажылчын суурларда мал ажылының эштестелерин дамчыштыр Советтер болгаш кедээ ажыл-агый органнары бо айтырыгны база шиитпирлеп болур.

Мал чемнери барда, кыш коргунчуг эвес, эът, сүт болгаш малдың өске-даа продуктулары элбек болур. Ниитиниң малынга четчир, эки шынарлыг чемнерни чогуур өйүнде белеткеп алыры партияның, бүгү улустуң чугула херээ. Бо айтырыгның чедимишкинниг болуру партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдан чугула хамааржырын уттуп болбас.

Тарылга доозулган

Чурттуң тараажылары тарылганы доозкан. ССР Эвилелиниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадыын ёзугаар алырга, июнь онга чедир чурттуң колхозтары болгаш совхозтары чазын чажып тарыыр культураларны 141 миллион 137 муң гектарны тараан, ол дээрге планның 101 хуу күүсеттингени болуп турар-дыр.

Тарааны болгаш тараа-бобы культураларны кукуруза чокка 83,6 миллион гектарны тараан. Кызыл-тасты планындан ажыр 2,5 миллион гектарны тараан. Ристи болгаш кыраңгы-караны эрткен чылдаазындан хөйнү тараан. Хөвеңни, тараа чемиштиг кылдыр ажаап алыр кукурузаны болгаш тарымал тооруктуң тарыырының планнарын бо ажыр күүсеткен.

(СЭТА).

Дыштанылга хөглүг, солун болзун дээш

Бай-Тайга районнуң бүгү школаларынга өөредилге чылының төнчүзү бо чылын элээн организастыг болган. Өөредилге чылын организастыг, бедик деңнелге эртиреринин дугайында школа директорларын баш удур районга чыгаш дугурушкан. Доозар класстарның өөреникчилериниң амыдыралында онза болуушкун болур сөөлгү конга байырлалының хүннеринде районнуң тус-тус школаларынга партия болгаш ВЛКСМ райкомнарының төлээлери үнгүлеп ол байырлалдарга киржип, өөреникчилерниң чайгы дыштанылгазын канчаар организастап эгелеп турарының байдалы-биле таныжканнар. Бо чылын районнуң школалары 401 доозукчуларны күрүне экзаменнеринче киирген. Ам доозукчуларның мурнунда эң-не харыысалгалыг үе—күрүне экзамени. Ону чедимишкинниг дужаагаш, бышкан билигниң аттестадын алырлар. Өөредилге чылының төнчүзүнге организастыг ажылдарның эгезин салган 2—3 хонуктарның походтары бүгү школаларга болгулаан. Май төнчүзүнде Шуйга районнуң эки өөредилгелиг, чурумнуг, хөй-ниитичи өөреникчилериниң бирги район слёдун районо болгаш ВЛКСМ райкому эки организастап эртирген.

Ам бүгү партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының болгаш ада-иелерниң мурнунда чугула сагыш салыышкыннарының бирээзи—уругларның чайгы дыштанылгазын оларга эң-не ажыктыг болгаш хөглүг болдурары болур.

Будун өөредилге чылының дургузунда бистиң уругларывыс эки өөредилге, сагылга-чурум, хөй-ниитиниң ажылы дээш чүткүлдүг болгаш куженнишкинниг ажылдааннар. Ынчангаш уруглар угаан болгаш күш-шыдал талазы-биле элээн могапканы чугаажок. Ындыг болганда олар ам хөглүг болгаш ажыктыг дыштанылганы алыр ужурлуг. Уругларның чайгы дыштанылгазын организастап тургаш, дыштанылганы оларның чүгле хөглээшкинин кылдыр эвес, а уругларны кижизидериниң бичиидаа соксаш дивес чорудулгазының үргүлчүлелин кылдыр көөрү чугула.

Коммунистиг партия, Совет чазак бистиң уругларывыстың дугайында ада сагыш салыышкынны хүн бүрү илередип турар. Бүгү-ле эки чүүлдерни уругларывыска деп партияның чоннуң сөзү ындыг. СЭКП-ниң XXIII съездизи, ВЛКСМ-ниң XV съездизи уругларның өөредилгезинче болгаш кижизидилгезинче, нити билигниң школаларының, дыштанылга болгаш калыкшылга черлериниң баазаларын улам калбартырынче онза кичээнгей салганы үстүнде сөстерни бадыткап турар. Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чаа 5 чыл планында школаларга болгаш уруглар хүнзээр бөлүктерге өөреникчилериниң санын 2 катап көвүдедири, 22 муң ажыт чаа школаларны тудары, пионер лагерьлериниң болгаш уругларның дыштанылга черлериниң четкизин дыка калбартыры көрдүнген.

Районнуң пионерлериниң болгаш школачыларының дыштанылгазын бүгү тала-биле эки организастаарын хандырар сорулга-биле чайгы дыштанылганың планын райкомнуң, райкүүскомнуң районо чөвүлели-биле каттышкан калбак хуралынга ажыл-агыйларның удуртукчуларының, школалар директорларының киржилгези-биле баш удур чугаалажып көргеш, тускай шиитпирни хүлээп алган. Аңаа үндезилээш, ВЛКСМ райкому, районо база школалар планнарны кылган. Чайгы дыштанылганың планында бүгү район хемчээлдиг ажылдарны алырга мындыг. Июнь 18—19 хүннеринде районнуң аныяк туристериниң II слёду болур. Школа бүрүзүнүң туристери июньнуң эгезинде 5—7 хонуктарның походунга киржип, төрээн черинин каас байлаан, агаар-бойдузун өөренип, боттарының маршруттарында малчыннарның ажыл, амыдыралы-биле таныжып, чурттакчылыг черлерге концерттерни көргүзүп чораан.

«Чаштанчызан чалбыыш үнер» деп походтуң, «Ленинчи сылдыстар чырызын-на» деп көрүлдениң база турнеч-шинчилел ажылының түңнелдерин бижээн рапорттарын школа бүрүзү слёдка эккээр. Бо хүннерде Кызыл-Даг 8 чыл школазының 12 туристери башкы Хертектиң удурулгазы-биле Кара-Хөлче походтап үнүпкен. Өске школалар бо хүннерде походтап чорууруңга ыяк белеткенип турарлар.

Школа бүрүзүнге июнь—август айларда 7—12 хонуктарның лагерьлерин тургузар, а ортумак школаларга өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларын тургузар. Тээлиге, Бай-Талга, Шуйга кудумчулар аайы-биле бут бөмбүүнүң командаларын тургузар, а август 6—7 хүннеринде оларның ужуражылгазын организастаар. Бүдүрүлге бригадаларының ужуражылгазын Найырал салбырының хову турлаанга август 20—21 хүннеринде организастаар. Июль 10-дан 20-ге чедир пионерже болгаш комсомолчу маадырларның дугайында кинофестивальды организастап чорудар.

Суурларга артып калыр уругларның дыштанылгазын организастаарынче хөй-ниитиниң кичээнгейин угландырары чугула. Хүндүскү лагерьлерни, уруглар өргээлерин, спорт болгаш күш-культура шөлдерни, кыска хүусаалыг походтарны, маргылдааларны чер-черге организастаар апаар. Дыштанылганы организастаарынга культура-чырыдыышкын албан черлериниң киржилгези улуг. Уругларга тускай кино, концерттерни көргүзер, уругларның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнерин организастаар, библиотекаларга номчулга залдарын тургузар ажылдар клуб, библиотека ажылдакчыларынга хамааржыр.

Партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары уругларның дыштанылгазын холга ап, колхозтарның, бүгү хөй-ниитиниң күжүн мобилизастаар болза, бистиң уругларывыс сеткил хандыр дыштанып, чаа өөредилге чылынга немешкен күш-биле өөренип, бистерни эки өөредилге-биле өөртүр дээрзинге чигзиниг турбас.

Т. ТЮЛЮШ.

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң секретары.

СЭКП ТК-НЫҢ МАЙ ПЛЕНУМУНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

МЕЛИОРАЦИЯ — БЕДИК ДУЖУТЧЕ ОРУК

СЭКП ТК-нын май Пленуму «Тараа база оске-даа кодээ ажыл-агый культураларынын бедик болгаш туруштуг дужуттерин алыр дээш черни мелиорастаарын калбаа-биле хогжудер дугайында» айтырыгны чугаалашкаш, бо талазы-биле бугу хемчеглерни айтып турар доктаалды хулээп алган. «Тевтар буруузунун дужуттуун бугу хемчеглер-биле бедидери — кодээ ажыл-агыйны ниитизи-биле болгаш ындыгы тарааны будуреринге дурген хогжудерининг угдеазии болур» деп, Пленумнун доктаалында айыткан.

Черни экижидеринин аргаларын, азы черниң агаар болгаш суг хандырылгазын чорудуларынын аргазын мелиорация дээр. Черни экижидерде янзы-бүрү хевирлиг мелиорастыг хемчеглер негеттинер. Бистиң республиканың колхозтарының, совхозтарының шөлдеринде шынарын экижидер чугула хемчеглер негеттинмес ындыг хорээнинт чер чок деп чугаалаза чогуур. Бедик дужутту алыр дээш суггарылганы чорудары, малгаштыг, холун эртир шыктыг черлерни кевирери, тараа болгаш сиген шөлдеринден дашты, хараганы, янзы-бүрү чадаң үнүштерни аштап арыглаары, суг чок одарларга кудук казары, суггаттыг черлерниң хөрзүнүн сугга чугдунтур алыспас болгаш ону кужурааныдырбазы дээш мышкаш мелиоративтиг хемчеглерниң кайы бирээзин чорудары кайы-даа шөлге негеттинер апаар.

Мелиорацияның ажыктыын, аңаа үндүрген акша-хөреңгиниң чарылдалын кысна хуусаада, бедик дужутту ап турган, эгидип аптар дээрзин барымдаалааш, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1965 чылдың апрель 1-де үндүрген доктаалын ёзугаар, сиген болгаш одар черлерин экижидерин, бута казарын, малгаш шыктыг черлерни кевирерин, дашты, чадаң үнүштерни аштап арыглаарын, черни дескилээрин Тываның колхозтарынга күрүнеден, республиканың мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң шугуму-биле халаска чорудар дээн. Бо дээрге бистиң колхозтарывыска күрүнениң талазындан аажок улуг дузалаашкы-дыр. Ынчангаш ынчаар экижиткен черлерге суггарылганы чорудуп турган, чаагай дүжүттү өстүрүп алыры ол улуг сагыш салыышкынга харыы ол болур.

Бистиң республикада мелиоративтиг ажылдың күду деңнелде турарының түңнелинде, агаар-бойдустуң таарымчалыг чаңдык чылдарында тарааның дүжүдү чүгээр болу бээр, а кандаашкынныг чылдарда чашкан үрезининге безин дедир эгидип шыдавас хире дүжүт алдынып турар.

Чер ажылын интенсивтиг чорударынга кол бүзүреддиг чүве болза суггарылга болур. Тараалаң районнарга чыл иштинде ортумаа-биле 182 миллиметр шык дүжер, чүгээр дүжүт алырынга безин ол чедишпес. Ону барымдаалааш, бисте алган хемчеглер чорупттунуп турар. Эрткен беш чылда республикага суг ажыл-агый тудуунга 4 миллион рубльди күрүнеден чарыгдаан. Оон-биле ол үениң иштинде 7200 га чер суггарар инженерлиг бугаларны кылган болгаш 482 муң га одарларны ажыглаар кылдыр 192 кудуктарны каскан.

Бута казарынга, черниң кырын дескилээринге, сиген болгаш одар шөлдерин экижидеринге, ыяш, хараган турупп аштаарынга болгаш күрүне фондузу черлерге кудуктар казарынга күрүнеден акша-хөреңгини ажыл-агыйларга хамаарыштырбайн чарыгдап турар. Чижээ, Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездинин аттыг колхозунуң 800 ажыг га черниң ыяш, хараганын республиканың мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң шугуму-биле аштап арыглааш, черни дескилээн, аңаа 172 муң рубльди чарыгдаан. Ам үеде бо колхоз биле Ленин аттыг колхозтуң аразында 1500 га черни суггарар инженерлиг буганы кылып эгелээн. Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунга суггарылга бугазын кылырын база күрүнеден чорудуп, аңаа хөй түмен акша-хөреңгини чарыгдаары көрдүнген. Ам ында буга дозун дооскаш, 335 га черни ол бугадан суггарып турар.

Колхозтарга, совхозтарга тарааның ниити чыыдазын бо чылын 222 муң тонна чедирер, суггарылгалыг черлерниң га бүрүзүнден 18 центнер тарааны, кукурузаның 200 центнер ногаан массазын алырын планнаан. Ону чедип алыры-биле тарылга мурнунда 26 муң га черни, тарылга соонда чайгы үеде 45 муң ганы суггарар сорулга салдынган. Амгы үеде республиканың ажыл-агыйларында суггарылга кошкак чорупп турар деп демдеглээзе чогуур. Улуг-Хем район 4500 ганы суггарар турган, чүгле 3700 ганы, Таңды район 2750 гадан доңгуп-ле 160 ганы суггарган. «Сут-Хол», «Элегес», «Тээли» совхозтарда суггарылга кошкак организастаттынып, суг халас агып чыдар болгаш суггарган черлерниң шынары кончуг куду, суггарылганы кйи зааг-биле чорударын мынчага чедир организаставааан. Бай-Тайга, Бии-Хем, Тес-Хем, Өвүр районнарда суггарылганың арыктап, хилиндек калбартыр аргазын ажыглавайн турар.

Амгы үеде хемнерниң үерлеп турар сугларын эки ажыглаары-биле суггарылгаже күштүг моониээри негеттинип турар. Бо хүннерде Тес-Хем биле Эрзин районнарда сугнуң шаа-биле алырга, 60 хире кижини суггарылгага тургузары негеттинип турар болза, херек кырында чүгле 15 кижи ажылдап турар. Каа-Хем районнуң тараа шөлдеринде база эвээш суггарыкчылар бар. Ынчангаш бар суглар халас агып чыткылаар. Бо үерлеп келген суглар улуг-да дизе 10—15 хонук үргүлчүлээр болгай. Ындыг болганда сугнуң бо улуг курлавырын болдунар-ла шаа-биле ажыглаар дээш бүгү хемчеглерни алза чогуур.

Суггарылга ажылында бар четпестерни дарый чайладып, чайгы суггарылга сезонун эң эки ажыглап турган, бедик дүжүттерни өстүрүп алыры хүннүң эң чугула айтырыы болуп келген-дир.

Практика ёзугаар алырга, бир га суггарылгалыг черниң дүжүдү 3—4 га суггарылга чок черниинге дециежир. Ындыг турбуже бисте суггарып болур дыка хөй черлер ажыглаттынмайн турар. Чамдык туска эртемниглерниң талазындан кышкы харшыгы болгаш чайгы чаъс суу дүжүттү өстүрүп алырынга четчир дээр хоонну илереткеш, суггарылгаже кичээнгейни кошкадып турар. Ындыг хоонну бүрүү шавар херек. Эрткен чылын Таңды районга суггарып болур черлерниң хөй кезин суггартынмаан. Хөй чылдар иштинде болган санаашкындан ап көөрге, бо районга чылда агаарның ол-шыгы 300 миллиметрден ашпас болуп турар. Бо дээрге бедик дүжүт алырынга канчап-даа четпес.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларында суггарылгалыг черлерге тарааның бот-үнези улгадыр дээр хоон база бар. Чөөн-Хемчик районнуң Теве-Хаяда сортучастогунуң сөөлгү үш чыл иштинде кургаг ховуга тарып турган тараазының бир центнериниң бот-үнези 4 рубль 93 копеек турда, суггарылгалыг черниң тараазының 1 рубль 66 копеек болган. Республиканың совхозтарынга ниитизи-биле центнер тарааның бот-үнези кургаг черге 5 рубль 23 копеек турда, суггарылгалыг черге 3,5 рубль болган. Ол ышкаш кукурузаның бир центнер ногаан массазының бот-үнези суггарылгалыг черге 51 копеек турда, кургаг черге 78 копеек болган.

«Барлык» совхозка бо чылын тарааның ниити чыыдазын 5375 тонна чедирер деп планнаан. Бир эвес совхоз 3725 га суггарылгалыг черлерниң гектар бүрүзүнден оода 18 центнер дүжүттү аптар болза, ниити чыыдазы 6700 тонна болу бээр. Ындыг турбуже совхоз суггарылга чок черлерни бо чылын база хөй ажыглап турар.

Чамдык ажыл-агыйларның суггарылгалыг черлерден безин куду дүжүт ап турарының бир кол чылдагааны суггарыкчыларга черни бызыглап, оларны доктаамал ажылдатпайн турарында. Оон уламындан аңаа ажылдаар кижилер черниң хөрзүнүн болгаш кырының хевирин эки билбес, суггарылганың болуун херекселдерин ажыглаарының аргазынга чаңчыкпаан болуп турар.

Суггарылгалыг чер ажылын организастаары кодээ ажыл-агыйның бир берге, нарын айтырыы кылдыр көргеш, ону эртем билииге болгаш дуржулгага дааныпп удуртуру чугула. Ону чедир билбейн, ала-чайгаарлаар чорук дүжүттү кудуладырынга, черниң уразринге чедирип болур. Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу», Таңдының «Коммунизмниң херели» колхозтарында 500 га черниң хөрзүнүн суг чүй шаап аппарган, ам чүгле сай-дажы арткан. Улуг-Хемде «Х Улуг хурал» колхозтуң Кара-Булуңда 200 га чери шын эвес суггартынганының чылдагааны-биле оон хөрзүнү кужурланган. Ындыг чижектер өске-даа ажыл-агыйларда бар.

Ажыл-агыйларга тарылга салчештирилгезин суггарылгалыг черлерге чорудары эргежок чугула.

Амгы беш чылда республиканың суг ажыл-агый тудуунга 15 миллион рубльди чарыгдаары көрдүнген. Оон иштинден бо 1966 чылда 1,4 миллион рубль түңнүг тудугну кылыр. Бо чылдарда 9,6 муң га черни суггарар инженерлиг буганы казар, 12,5 муң га черни суггарар бугаларны эде кылыр болгаш мелиоративтиг байдалын экижидер, 570 муң га суг чок одарларны ажыглаары-биле кудуктар казар, 2,5 муң га малгаш шыктыг черлерни кевирер база 17,2 муң га черниң ыяш, дажын аштап, кырын дескилээр. Бо беш чылда «Барлык» бугазының тудуун доозар болгаш аңаа 14 муң га черни суггарарын хандырар, 1967 чылда Алаш бугазының, 1968 чылда Чадаана бугазының тудуун шуут доозар. Бо бугалар-биле 3200 га черни суггарар. Республикага бир-ле дугаарында Чадааның унунда 700 га шык черлерни кургадыр. Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң Базарак, Барыын-Хемчикте ажыл-агыйлар аразынын Аянгаты, Бии-Хемниң Өөк бугаларының инженерлиг тудуун эгелээр. Ол бугалар 7,5 га черни суг-биле хандырар.

Чер-черде буга тудугларында 375 кижи ажылдап турар. Оларның канчаар ажылдап, чурттап турарын тус-тус хамаарышкан районнарының партия, совет болгаш өске-даа организацияларын хараалаап көрүп, чогуур дузаны чедирер, тудугнуң чорупп турарын чугаалажыр, участоктар удуртукчуларындан негелдени салып, оларның харыысалгазын бедидер ужурлуг.

Мелиорация дээрге күрүнеден болгаш колхозтардан акша-хөреңгиниң улуг чарыгдалын үндүрерин негээр. Бир-тээ ындыг болганда, ол черлерден бедик дүжүттерни өстүрүп ап, аңаа үндүрген чарыгдалды кыска хуусаада эгидип алыры кодээниң бүгү ажыл-ишчилериниң чугула сорулгазы болур.

Мелиорация ажылы дээрге дүрген эрте бээр кыска кампания эвес, ону күүседиринге хөй чыл, улуг хөреңги негеттинер. Маңаа бүгү чоннуң күжүн эвилелдээри чугула деп, ТК-ның май Пленуму айыткан. Ажыл-агыйларга чөөкку чылдарда кандыг мелиоративтиг хемчеглерни кылырын, суггарылгалыг черлерни канчаар шын ажыглаарын ажылдап кылгаш, колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының ниити хуралдарынга дугуржуп чугаалажыры чугула. Бо ажылды күүседирде кодээ болгаш суг ажыл-агый органнарының удуртукчуларындан ажылды шын организастаары, бедик харыысалгалыг болуру негеттинип турар.

М. ДОСТАК-ООЛ,
республиканың мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри.

План күүсеттинген

Хөмүр дашты казарының болгаш сайгарарының чаа беш чылдың баштайгы чылының чартык чыл планын Чадааның хөмүр даш разрезиниң ажылчын болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары июнь 8-те күүсеткен болгаш хөмүр даштың курлавыры илереттинген.

—⊙—

Иштии-Хем салбырында

Сүт-бараан фермазының коммунистиг күш-ажыл коллективи беш айларның түңнелинде күрүнеге 160,2 тонна сүттү саткан, ам 114,3 тонна сүттү садары арткан. Саанчылар Л. Попова, К. Норжуң, Б. Бичеурут олар инек бүрүзүнден 750 кг сүттү саап алганнар. Сүт саалдазын көвүдедири дээш кадарчылар Шырап Попов, Даваа Койпаа оларның эки ажылдап турарын демдеглээри база өрүнчүг.

Аныяк инектер кадарчылары Т. Хайдып, Л. Седенсот олар кадарып турар 136 инектериниң бирээзинден-не хонукта 670 г немелде деңзини чедип ап турар.

• • •

№ 1 трактор-хову бригадазы 1096 га чайгы чер андарар планын 1106 га кылдыр күүсеткен. ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге соңгулдага алдар болдурган социалистиг чарышка трактористер М. Деге, К. Дактан, Т. Даш-оол олар тиилекчилер болганнар.

Коммунист К. Шожутка баштаткан суггарыкчылар звенозу 400 га черниң бирги суггарылгазын дооскаш, ам ийиги суггарылгазын эгелээн. Суггарыкчы херээжендер О. Долума, Т. Чонук, Ш. Хава, 64 харлыг хоочун тараажы О. Даваа олар ээлчег нормазын ажыр күүседип келген.

• • •

Салбырның малчыннары чайлагларже көжүп эгелээн. Сүт-бараан фермазының бир кодаңы Шивээлиг тайгазында чайлаглап чеде берген. Беш хонганда-ла сүт коскузу-биле элбеп эгелээн. Саанчыларны, кадарчыларны майгыннар, кидис өглер-биле хандырган болгаш аъш-чем продуктуларын сөөртүп чедирип турар.

Т. ОЧУР-ООЛ.
«УТКА 25 чылы» совхоз.

Комсомолчу Оюн Эрес-оол Хову-Аксының ортумак школазын доозуп турган, үшкү класстың чолаачызы эргени база алган болгаш дораан-на мында АТА-га ажылдап кирген. Аныяк оол ол бүдүрүлгеге ийи чыл ажылдап чорда, ону Совет Армияның хүрээлеңинче келдирткен. Демир дег чурумнуг, спортчу, чолаачы оол шериг албанының баштайгы чылында-ла даймычы болгаш политиктиг өөредилгениң тергиини атты чедип алган. Албанын ончуг эки эрттиргеш, чанып келген соонда ол Хову-Аксы АТА-га ажылдап кирген. Эрткен чылын бирги класстың чолаачызы атты чедиишкиниг дужаап алган.

Оюн Эрес-оол ам үеде бүдүрүлгениң мурнакчы чолаачыларының бирээзи.

ЧУРУКТА: Оюн Эрес-оол ээлчеглиг рейсче чорунтарының мурнунда.

Фото А. АИРНИН.

СУГ КУРЛАВЫРЫН ЧӨП АЖЫГЛААР

Бай-Тайга районга тараа болгаш мал чемнери бүдүреринге кол ажыл-агыйлар «Тээли» совхоз биле «Мурнакчы» колхоз болуп турар. Бо ажыл-агыйлар суггарылганы экижидер дээш элээн ажылдарны кылган. «Тээли» совхоз суггарылга техниказы-биле багай эвес хандыртынган. Чайын совхозтуң тараа шөлдеринге суг чаштырар «ДДН-45» маркалыг 10 установкалар доктаамал ажылдаар.

Часкы тарылга үезинде 113 кижи составтыг 33 суггарылга звеноларын тургускан. Бо ажыл-агыйлар тараа культураларының, кукурузаның тарылгазын коддуунда суггарылгалыг черлерде чоруткан.

«Тараа база өске-даа кодээ ажыл-агый культураларының бедик болгаш турушттуг дүжүттерин алыр дээш черни мелиорастаарын калбаа-биле хогжудер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң май Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ап көөр болза, Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйларында суггарылгалыг черлерни ыракта четпес ажыглап турар.

«Тээли» совхозта 9221 гектар суггарып болур чер бар, оон иштинден чыл бүрү 4334 гектарны, «Мурнакчы» колхоз 2191 гектар черден 1223 гектарны ажыглап турар.

Суггарылгалыг черлерниң бүрүн ажыглаттынмайн турарының чылдагааның чүнүң-биле тайылбырлап болурул? Эрги бугаларның иштинде бок үнүштерни чыл бүрү арыглап аштавас. Суггарылга доозулган соонда бугаларның дестерин дуглавас. Моон түңнелинде бугалар дестери, уннары бок үнүштер-биле дуглалыр болгаш доштаалыр. Чижээ, «Тээли» совхоз 1966 чылдың чазынында бугалар дестеринде дош аштаарынга 1565 рубльдиң чарыгдалын үндүрген.

Июнь 1-ден эгелеп агаар-бойдус чылып, чаашкын болганының түңнелинде «Тээли» совхозтуң шөлдеринде сугнуң курлавыры көвүдээн. Ынчалза-даа сугнуң ол курлавыры четче ажыглаттынмайн турар. Бай-Тал бугазының суу савазын ажып, машина оруктарында ажыглал чокка хөөлбектелип турар.

• Район төвү—Тээли суурнуң кудумчуларында суг хөлденип, автомашиналар болгаш кижилер чорууррунга шаптык ужураштырып турар. Ол кудумчу үреп чыдар сугларны чөп ажыглаар талазы-биле совхозтуң дирекциязы, суур Соведи боттуг хемчеглер алыры негеттинип турар. Совхоз тарылга мурнунуң суггарылгазының планын күүсетпээн.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин таныжып турда, совхозтуң кукуруза звенозунуң удуртукчузу К. Мандыт мынча дээн:

— ТК-ның май Пленуму бедик дүжүт өстүрериниң программазын ажылдап кылган-дыр. Орта сеткилим хаяызындан өөрүп тур мен. Эрткен чылын 75 гектар кукурузаның гектар бүрүзүнден 229 центнер ногаан массаны алдым, бо чылын гектардан 300 центнер ногаан массаны алырын хүлээндим.

Совхозтуң Найырал салбырының сурагжыг суггарыкчызы эш Н. Бунга удуртурган звено (3 кижи) хүнде 8 гектарны суггарар планын херек кырында 10—15 гектар чедирип турар. Ол звено бо чазын 150 гектар кызыл-тас болгаш кукуруза шөлдерин суггарган.

Ам кол чүүл — сугнуң курлавырын чөп ажыглаарынга бүгү-ниитиниң кичээнгейин угландырары болур. Бай-Тал, Найырал салбырларының суурларының кудумчуларында болгаш оруктарда кайы хамаан чок төктүп-чайлып чыдар сугларны тарылга шөлдериниң суггарылгазынга ажыглаар херек.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

«Тыва даг-дүгү» комбинатта руданы хол-биле казып тып турар черде Д. С. Ооржактың удуртуп турар бригадазының кежигүннери беш чыл планының баштайгы чылының даалгазын хуусаа бетинде күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Бригаданың кежигүннеринден рудалыг черниң өрүмнекчизи Саая Белек социалистиг чарыштың мурнакчызы болуп, өөрүнүң улуг хүндүткелин чаалап алган.

— Мен хүнде узуну 30 метр черни өрүмнеп, рудалыг черлерден дагдүгүн шилип алырынга белеткээр нормалыг мен. Чылдың эгезинден бээр ай санында нормамны 130—140 хуу күүседип келдим—деп, С. Белек чугаалап турар.

ЧУРУКТА: Мурнакчы бүдүрүлгечи Саая Белек руданы хол-биле тывар черде чер өрүмнеп ажылдап тур.

Фотозу А. Пономаревтуу.

ПАРТИЯ АМЫДЫРАЛЫНЫҢ ХООЙЛУЗУ

«Партия хүрээлелиниң арыг, быжыг болурунуң дугайында, коммунист бүрүзү ленинчи партияның кежигүнүнүң адын төлептиг эдилээр болгаш шиизиктирген турарының дугайында сагыш салыышкыны партияның, бүгү партия организацияларының амыдыралының хоойлузу болур».

(СЭКП-ниң XXIII съездиниң резолюциязындан).

Политиканы ажылдап кылырын болгаш ону херек кырынга боттандырар талазы-биле организакчы ажылды бистиң партиявыс чарылбас чаңгыс аай чүүл кылдыр холбаштырып турар. Теорияның болгаш практиканың, эчис сорулганың болгаш методтарының, сөстүң болгаш ажыл-херектиң чаңгыс эвии партия болза коммунизм тургузуушкунунуң төөгүлүг сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлээриниң эң чугула негелдези болгаш үндезини кылдыр көрүп турар.

Ленинизмниң ол онзаланып турар демдээ СЭКП-ниң XXIII съездиниң ажылында, оон хүлээп алган шиитпирлеринде, съездиниң шиитпирлерин, чаа беш чыл планын күүседир талазы-биле партияның, оон Төп Комитединиң кайгамчык улуг организакчы ажыл-чорудулгазында чырыткыландыр илергейлеттинген.

Партияның политиктиг шугумун ажылдап кылып, эң чөөкку чылдарда партияның болгаш чоннуң кол сорулгаларын тодаратпышаан, XXIII съезд партияны организас болгаш идей-политика талазы-биле улам ыңай быжыглаарынче, оон ажыл-чорудулгазының хевирлерин болгаш методтарын сайзырангайжыдарынче улам улуг кичээнгейни салган. Коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларының аажок улуг хемчээлдери болгаш оларның нарыны совет ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү болур партияга, оон бүгү организацияларынга чаа улам бедик негелделерни салып турар.

Ниитилелге, коммунистиг тургузуушкунга партияның ролю болгаш ужур-дузазы чайгылыш чок өзүп бар чыдар. Ынчалза-даа ол чорук аңаа-ла, ала-чайгаар эвес, харын оон политиктиг, теоретиктиг болгаш организакчы ажыл-чорудулгазының үргүлчү хогжуп, сайзырангайжып турарының, партияның бүгү иштики амыдыралының улам идепкейжилгезиниң аргазы-биле болуп турар. Партияның ролюнуң бедиири оон бүгү звеноларының, бүгү организацияларының, коммунист бүрүзүнүң ажылындан шуут хамааржыр.

Организастыг болгаш идеологтуг ажылдың айтырыгларының талазы-биле съездиниң хүлээп алган шиитпирлери, СЭКП-ниң Уставынга киирген өскерилделер партия кежигүнүнүң адын бедик көдүреринче, бодунуң организациязының болгаш ниитизи-биле партияның ажыл-чорудулгазы дээш коммунистерниң харыысалгазын бедидеринче, партияның иштики демократиязын калбартып хогжудеринче, сагыыл-чурумну улам-на быжыглаарынче, партия организацияларының инициативазының болгаш дайынчы арга-мергежилиниң өзүлдезин хандырарынче угланган.

I.

Партияның быжыг болгаш дайынчы аргалыы хамыктың мурнунда оон хүрээлелиниң шынар талазы-биле составындан хамааржыр. Бистиң партиявыстың бузулбас чаңгыс эвии болгаш сырый каттыжыышкыны, чоннуң ортузунда оон кайгамчык улуг болгаш өзүп турар атаалдары чүнүң-биле тодаргайлаттынып турарыл дээрге, марксизм-ленинизмниң революстуг өөредиин чайгылыш чок удуртулга болдуруп, ажылчы чоннарның үндезин эргеажыктарын шын илередип, бодунуң хүрээлелиниң арыг, быжыг болурунуң дугайында, коммунист бүрүзү бедик атты херек кырынга бадыткаар, бүгү-ле чүүлдериниң талазы-биле кезээде совет ниитилелдиң мурнакчы кижизи болгаш турар дугайында сагыш салыышкынын илередип турары-биле тодаргайлаттынып. Ол дээрге партияның, оон бүгү организацияларының амыдыралының хоойлузу-дур.

Коммунистиг тургузуушкунуң бүгү участоктарының бирги одуруттарында чорупп, идейлиг, мадырлыг болур чоруктуң үлегер-чижээн көргүзүп, партия кежигүнү эвес эштерни сырый каттыштырып, боттарының соо-биле башкарып турар милилион-миллион коммунистерниге партия чөргээрлаанып турар.

Партияның херээ дээш, оң политиказын чорудар дээш коммунистиң ролю болгаш харыысалгазы соксаал чок өзүп орар. «Партия кежигүнүнүң ады болгаш ужур-утказын бедик, бедик болгаш улам-на бедик көдүрер дээш кызыдар ужурлуг бис» деп ленинчи чагыг бөгүн чаа күштү-биле болгаш онза чугулазы-биле чаңгыланып турар-дыр.

Оон эң-не бирги болгаш эң-не чугула негелделериниң бирээзи—СЭКП кежигүнүнге кирип турарларга негелдени күштелдирери, партияга чаа кежигүннерни хүлээп алыры партия организацияларының ат-алдарын болгаш дайынчы аргазын улам ыңай өстүрген турарын хандырары, оларның хүрээлелин быжыктырары дээш быжыг шугумну чорудары ол болур.

СЭКП-ниң бедик ат-алдары, бистиң ниитилелдиң амыдыралынга оон улам өзүп орар ролю совет кижилерниң партия-биле боттарының амыдырал-чуртталгазын чүгле идея талазы-биле эвес, харын организас талазы-биле-даа холбаштырар, оон хүрээлелинге кирер чүткүлүн күштелдирип турары билдингир. Чижээ, СЭКП-ниң XIX съездиниң соонда дөрт чылдың дургузунда партия кежигүнүнге кандидаттар кылдыр 1.071 муң кижини хүлээп алган болза, XXII болгаш XXIII съездилериниң аразындагы ындыг үениң дургузунда—3.046 муң кижини, азы барык үш катап хөй кижини хүлээп алган.

Ол чурагайлар партияга кызымгаар чок бүзүрелдиң дугайын, ажылчы чоннарның калбак массаларыбиле оон улам быжыгып турар харылзааларының дугайын херечилеп турар-дыр. Оон биле кады чоннуң мурнунга партияның харылап турар кайгамчык улуг харыысалгазы СЭКП-ге кирип турар кижи бүрүзүнге бедик негелделерни онаап турар. Коммунистиң адынга төлептиг мөзү чок ийи-чаңгыс кижилерни безин СЭКП-ге хүлээп апкан таварылга партияга хоразын чедирер. Чүге дээрге ол чорук партияның хүрээлелин бохталдырар, партия организацияларының ат-алдарын баксырадыр болгаш дайынчы аргазын кудуладыр болгай.

Партияның көөргеттинникчи кежигүннери бисе халас безин херээ чок деп, В. И. Ленин бижээн. Бистиң партиявыс бодунуң хүрээлелиниң шынарын бедидер дугайында сагыш салып турар дээрзин ол онзалап демдеглеп чораан. Партияга кол чүве чүүл дээрге аңаа-ла чаа кежигүннер хүлээп алыры эвес, харын оон хүрээлелин коммунизмниң херээ дээш ёзулуг дайынчылар-биле долдурары болур.

Ол ленинчи түңнел бистиң хүнерививисте-даа бирги чергениң ужурдузалыг. Ындыг турбуже чаңгыстап шилип алырының принциптерин чамдык партия организацияларынга үреп келген, партияга кирип турарларга негелделер кудулап турган. Оон туржук, чамдык партия комитеттери хүлээп алыышкынны күштелдирерин партия организацияларынга боттарының шиитпирлери-биле шуут айтып тургулаан. СЭКП Уставының негелделеринге чөрүштүр чамдык партия эге организациялары, партияның райкомнары болгаш хоорkomнары эвилен-ээлдек эвес чоруун көргүзүп, кижилерниң политиктиг, ажыл-ишчи болгаш моральдыг мөзү-шынарларын шылап хынавайн, оларны СЭКП кежигүнүнге хүлээп ап тургулаан. Оон түңнелинде партияга кошкак белеткелдиг, чедир шилиттинмээн кижилерниң киргилеп бээриниң фактылары база бар болгулаан.

СЭКП Төп Комитеди ол четпестерни чайладыры-биле сөөлгү үеде чамдык дээштиг хемчеглерни алган. Чижээ, «Партияга хүлээп алыышкын болгаш аныяк коммунистерни кижизидер талазы-биле Харьков областың партия организациязының ажылында улуг четпестер дугайында» СЭКП ТК-ның 1965 чылдың июль 20-деги доктаалы улуг рольду ойнаан.

ТК-ның алган хемчеглерин чүүлдүгзүнүп көргеш, СЭКП-ниң XXIII съезди партияга хүлээп алыышкынны эң кичээнгейлиг көөрүн бүгү партия организацияларынга хүлээткен. «Партияның Уставынга шыңгыы дүүштүр, коммунистиг тургузуушкунга идепкейлиг киржип турар мурнакчы болгаш медерелдиг ажылчыннарны, колхозчуларны, интеллигенттерни СЭКП-ниң хүрээлелинге кирип алыры эргежок чугула. Оон-биле кады партияның социал составынга ажылчыннар моон соңгаар-даа кол бйдаалды ээлээр ужурлуг» деп ТК-ның отчёт илеткелиниң талазы-биле съездиниң резолюциязында чугаалап турар.

Ол—бодунуң хүрээлелин долдурарының айтырыгларынга партияның шугуму-дур, ону партия быжыг болгаш чайгылыш чок чорудуп турар. Партияның кандидадынга хүлээп алдынганнарның санында ажылчыннарның бот-деңзизи үргүлчү өзүп турар. Бир эвес XIX болгаш XX съездилериниң аразында СЭКП-ниң кандидаттарынга хүлээп алдынганнарның аразынга ажылчыннар 30 хуу, XX болгаш XXII съездилериниң аразында—40,6 хуу болган болза, XXII болгаш XXIII съездилериниң аразындагы үеде олар 47,6 хуу болуп турар. Ындыг шугум бистиң партиявыстың алыс бүдүжүнге, социалистиг ниитилелде ажылчын ангының ролюнга, туружунга таарыжып турар.

Ынчаарга бистиң чуртувуста чоннуң социал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эвииниң тургустунганын ниитилелдиң эң-не деңнээрлиг болгаш эң-не салдарлыг күжү—ажылчын ангының кол ролюнуң кудулаары кылдыр көрүп болбас. «Ажылчын ангы совет ниитилелдиң эң-не мурнакчы, организастаттынган күжү болуп турар болганда, калбак коммунистиг тургузуушкунуң үезинде-даа ол бодунуң удуртукчу ролюн боттандырар» деп СЭКП-ниң Программазында чугаалап турар. Ажылчын ангының коммунистиг идеалдарының илередикчизи бистиң ленинчи партиявыс болуп келген болгаш болуп артар.

Өске социал бөлүктерниң мурнакчы төлээлекчилерин партияга хүлээп алырда амгы байдалдарда кандыг-бир туска кызыгаарлаашкыннар чогу болгаш турупп-даа шыдавазы билдингир. Ынчалзажок партияга чаа кежигүн хүлээп алырының шынар составы дээш партияның болгаш оон организацияларының талазындан контрольдуң эргежок чугулазы ам дүшкен дээр аяныг түңнелди ооргтан кылып болбас. Амгы үеде партияның хүрээлелин өстүрерин таарыштыр чорудар чорук чүл дээрге, бүдүрүлгениң шиитпирлиг участоктарындан ажылчын ангының, колхозчу тараачыннарның, интеллигенцияның ёзулуг эң-не мурнакчы болгаш медерелдиг төлээлекчилерин СЭКП-ге шилип алыры ол болур. Чүгле бүдүрүлгеге үлегерлиг ажылдап турар эвес, харын ниитилел-политиктиг амыдыралга база идепкейлиг киржип турар кижилерни, бодунуң амыдырал-чуртталгазын партия-биле холбаштырарынга белен чоруун ажыл-херээ-биле бүзүреткен болгаш ниитилелди чаартыр дээш, коммунизмниң тииледгези дээш революстуг демиселге бодун бердинген кижилерни шилип алыр херек.

СЭКП-ге хүлээп ап турарларның шынар составын улам ыңай экижидер болгаш чаа кежигүннерни партияга хүлээп алыры дээш парторганизацияларның харыысалгазын бедидер сорулга-биле XXIII съезд СЭКП-ниң Уставынга чамдык өскерилгелерни киирери эргежок чугула деп санаан. 23 хар чедир аныяктарны чүгле ВЛКСМ-ни дамчыштыр партияга хүлээп алыр кылдыр доктааткан билдингир болгай. 20 хар чедир назылыг аныяктарны партияга комсомолду дамчыштыр хүлээп алыр талазы-биле моон мурнунда турупп келген чурумну 1922 чылда Бүгү-россияның XII конференциязынга-ла тодаргайлаан турган. Партияга кирерин күзээн элээн улуг назылыг кижилер ынчан комсомол школазын эртсин деп негевес турган. Ынчан комсомол чүгле 300 муң кежигүннүг турган, бүдүрүлгелерниң болгаш кодээ суурларының хөй нурууунга комсомол организациялары турбаан. Комсомолду дамчыштыр партияга хүлээп алыышкын үезинде ол душта улгады берген назы доктаадыры аныяк ажылчыннарның болгаш тараачыннарның эң дээре кезээниң күзели-биле партийжи хүрээлелин өстүрерин кызыгаарлааны болу бээр турган ийик.

Ам байдал өске. Ленинчи комсомол ам барык 23 миллион оолдар, кыстарны каттыштырып турар. Аныяктарның мурнакчы, эң-не идепкейлиг кезиинге СЭКП-ге хүлээп алыышкын үезинде назы-хар барымдаалаарының негелдезин бедидери партияга киреринге шаптык болбас. Коммунист болур сорулганы бодунуң мурнунга салган аныяк кижи бүрүзү ВЛКСМ-ниң хүрээлелинге политиктиг кижизидилгениң баштайгы школазын эртип болур болгаш эртер-даа ужурлуг. Оон-биле чергелештир партияга кирер дээн аныяктарга назы хар барымдаалаарының негелдезин бедидери белеткеттинмээн, чавыс билиглиг аныяк кижилерниң СЭКП-ге кирерин чогуур кызыгаарлаашкын-даа болур. Комсомолчу кижи партияга кирер дээнде ам комсомол райкомунуң, хоорkomунуң рекомендациязы албан херек. Оортан партияга чаа кежигүн хүлээп алырының чүгле шынар составын эвижидер дугайында сагыш салыышкыны эвес, харын партияның дузалакчызы болгаш курлавыры болур комсомолдуң бистиң ниитилеливистиң амыдыралынга бедик ролюн хүлээп көргени база илергейлеттинип турар.

СЭКП-ге чаа кежигүннерни эң-не кызамчалыг шилип алырынче угланган чугула хемчег болза партияга кирерин сүмелээр эргени мурнунда турганы ышкаш үш чыл эвес, харын беш чылдан эвээш эвес партия стажтыг, СЭКП кежигүннеринге тыпсыр дугайында съездиниң быжыглаан чүүлү болуп турар. Ол хемчег рекомендация бээрниниң харыысалгазын бедидер, партияга кирип турарларга рекомендацияны партияның эки школазын эрткен ком-

Партийжи амыдырал

КОММУНИСТЕР—КОЛ КҮШ

Коммунистиг партияның политиказы болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазы совет улустуң деткимчезин кезээде ап келген.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга коммунистерниң мурнакчы ролю, ажылчы чоннуң шиитпирлерни чайынналдыр илерээн, политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнче хайнышып үнген.

Беш чылдың бирги чылының баштайгы айларында «Тээли» совхозтуң ажыл-ишчилери элээн чедиишкиннерни чедип ап, амыдыралчы ажыл-херектерни күүседиринче коммунистерниң организакчы ролюн угландырган. Совхозта 8 партия бөлүктерлиг, 5 партия эге организациялары бар. Коммунистерни совхоз бүдүрүлгезинче чеп хуваан, мал ажылынга 68, хову ажылынга 31 кижини бызыглаан. Коммунистер бергелер-биле демиселге кижилерни бодунуң хууда үлегер-чижээ-биле эдертир, хожудап каап турарларны көдүрериниге мурнакчы ролюн көргүзер, бүдүрүлгеге чүгле ажыл-херекти сонуургаар эвес, харын кижилерниң амыдырал-чуртталгазын, сагыш-сеткилиниң көдүрлүүшкүнүн, өөредилгезин сонуургаар ужурлуг. Ынчангаш хамаарышкан бүдүрүлгезинге орук айтыкчызы азы бүдүрүлгениң мурнунда салдынган сорулганы күүседири дээш демисел-чи болурун партияның Уставы коммунистерден шыңгыы негеп турар.

Партийжи салдарның күштелгезинден «шуптузу—чаңгызы, чаңгызы — шуптузу» деп принцип-биле ажылдап турар бригадалар болгаш фермалар совхозта көвүдээн. Совхозтуң Бай-Тал салбырында коммунист Д. Кумбадактың удуртканы Туралыгның хойжу бригадазы совхозтуң эң дээрези болур. Мында 7 коммунистерден тургустунган партбөлүктүң организакчызы кадарчы С. Чүлдүм-оол кижилер-биле ажылды эки тургускан.

Партийжи бөлүктүң болгаш бригаданың хуралынга бүдүрүлге амыдыралынга хамаарышкан айтырыгларны үргүлчү чугаалажып, илерээн четпестерни чайладыры-биле организастыг хемчеглерни ап, ай санында түңнелин үндүрүп келген. Ол бригада 2901 төрүүр хоюндан 2791 хураганны азы чүс баш төрүүр хойдан-на 93 хураган алган. Коммунистер С. Чүлдүм-оол 101, С. Чүлдүм 102 хураганны 100 хойга оңаштыр камгалап алганнар. Бригада кежигүннериниң чаңгыс эп-сеткилдиг, күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн демдеглээр херек. Олар эрткен чылын мал кажааларының бүгү септелгезин май айда доозуп, кышка белен тургусканнар, а бо чылын 300—400 баш кирер 4 чаа кажааларны, чаш хураганның 4 чаа кажааларын боттарының күжү-биле тудуп, кыштаглаларының өдек-кержеэнин казып, септелгелерин дооскаш, кышка белеткеп алган.

Ол ышкаш Найырал салбырының Чаңгыс-Терек хойжу бригадазында коммунистерниң ролюн, Тейлерде аңыяктарның хойжу бригадазының бригадири, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Мукаайлы Маадыр-оолдуң кызымаккай күш-ажылының үлегер-чижээн, организакчы чорууң демдеглээри чугула. Аныяктар бригадазының ортузунга арга-дуржулгазын нептередиринге чүткүлдүг, малды азыраарын, оон чаш төлүн камгалап алырының чажыдын айтып берип чоруур хоочун малчын, пенсионер коммунист Салчак Айзанович Маадыр-оолду комсомолчу аныяктар бедик-биле хүндүлээрлер.

Коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп атты чаалап алыр дээш демисежип турар Ээр-Хавактың сүт бараан фермазы (партия бөлүүнүң организакчызы саанчы Сарыг-Тараа) совхозтуң дээре ажылдыг фермазы. Чартык чылда 800 центнер сүт бүдүрер планын июнь 1-ге чедир 850 центнер кылдыр күүседип, курунеге садар 54,4 тонна сүдүн 60, 4 тонна кылдыр күүсеткен. Мында саанчы коммунистер Хертек Чылбак, Бовулаш Эртежи, комсомолчулар Сагды Караш, Д. Бүнүштей, Салчак Чечек, Моңгуш Ыра олар 500—590 литр сүттү бир инекке оңаштыр сагганнар. Ферманың ажыл-ишчи коллективи боттарының политиктиг болгаш ниити билиин бедидер дээш кызымаккай өөренип, аныяктарның кежээки школазының 5-ки база 8-ки класстарының шылгалдаларын болгаш экзаменнерин чедиишкинниг дужаап, зоотехнарлыг бөлгүмнүң өөредилгезин чедиишкинниг дооскаңнар.

Ферма ажылдакчыларының ортузунга партияның иштики болгаш даштыкы политиказын тайылбырлап, четпестерни чайладыры-биле организастыг хемчеглерни чорудуп келген. Олар ажылынга үлегерлиг, хөй-ниити чурумун сагып билир, чаңгыс кижи дег, быжыг коллектив. Ол ышкаш ырак тайга-таңды оъзарларда көшкүн амыдыралдыг сарлык фермазында коммунист Ооржак Барын-оолдуң, Алаак фермазында саанчы коммунист Хүрең Окчааның күш-ажылчызын, организакчы үлегерин онзалап айтыр херек.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирин совхозтуң ажыл-ишчилери улуг көдүрлүүшкүн-биле таныжып, черни чаартырының, оон үнүшкүжүткүрүн бедидериниң программазы кылдыр хүлээп ап, деткээннер. Совхоз бо чылын 6180 га тарылганы чорудкан. Оон иштинде 4450 га тарааа культураларын, 1570 га мал чеми культураларны тарaан.

Часкы тарылганы, ылаңгыя тараа болгаш кукурузаны суггаттыг черлерге баштайгы суггарылганы чорудкаш тарааннар. Бай-Тал салбыры (эргелекчизи Н. Очур) суггарылганы чеп организастап, бедик агротехниктиг кыска хүсаада тарылганы дооскан.

Найырал салбырында коммунист Иргит Содунам суггарылга звеноларын эки удуртканындан Иргит Буян, Хертек Чылбак, Иван Чымба оларның звенолары мурнуку одуругда чоруп турар.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң хүлээп алганы улус ажыл-агыйын көгжүдериниң чаа беш чыл планын амыдыралга боттандырары-биле чоң ортузунга партияның кижизидикчи ажылын улам күштелдирери, оларның күш-ажылчы идепкейин көдүрери болгаш ажыл-ишче хаара тудуп организастаары — хүннүң чугула айтырыгларының бирээзи кылдыр көрүп турар бис. Бо талазы-биле четпестер бисте хөй болгаш ону чайладырының оруктарын тып, боттуг хемчеглерни ап келген болгаш моон соңгаар-даа алыр ужурлуг бис.

В. ОЧУР-ООЛ,
«Тээли» совхозта партком секретары.

Бедик адын бузуреткен

Бичелдей шагның кандыг-даа үезинде бодунуң кадарып турар аныяк молдургаларының күш-деңгилдезин, оон ажаалда-хайгааралы дээш черле сагыш амыр олурбас, салбырда партия эге организациязы болгаш мал эмчилери-биле үргүлчү харылзажып, бир-ле чүвениң четпезин азы чүнү кылыксаарын бо-ла чугаалап келир кижи. Оон саналдарын партия эге организациязы өөренип көрүп, үргүлчү деткип келген. Бир чижек бо-дур. 1965 чылдың чайын Тывага ховар кандаашкынныг болганы билдингир. Ынчан Бичелдей чоокку 20 чылдар иштинде Хендерге бажының улус чайлаглаваан черлерин барып көргеш, оон оруун кылза кандыгыл деп биске сүмелээн. Эш М. Бичелдейниң саналын хүлээп алгаш, Хендергениң хөнү бажы Деескелигниң чайлаанга кады чеде бергеn бис. Шынап-ла, оът-сиген аъттыг кижиниң эзеңгизи чедип турар — хөлбеңнээр чүве болган. А орукту канчаарыл? Терге безин чорбаан 10 ажыг км аът оруу болган. Ынчан ол «Күзел турда берге чүү боорлаан, мен кадарчы эш-өөрүм-биле билиин» деп быжыг бүзүрелин илеретти.

Бир каш-ла хонганда малчынның оон чүдүрүп алгаш, чаа орук-биле хаптым. М. Бичелдей эжи К. Балдаң-биле 160 ажыг дыттарны туруп чораш, ажык чайлагга чедип турда бардывыс. Ынчангаш оон кодаңынга турган 170 ажыг бызааларны ол серинн чайлагга семирип, дүнгүнде 600—700 грамм немелде деңзини ап турган.

Бичелдейниң ол бызааалары кыштың күш-деңгелдиг эки ашкан, харын-даа кыжын безин 500—600 грамм немелде деңзини ап кыштаан. Ам ол база катап Деескелигниң чайлаанга молдургаларын дуудур семиртип алыр дээш Хендергеже көжүпкен: ол оруунуң чамдык үрелген черлерин септеп эгелээн. Эш М. Бичелдей чүгле мурнакчы кадарчы эвес, харын эки агитатор, фермада партия бөлүүнүң организакчызы. Бо чылын ферманың коллективи кежээки политбөлгүмге бүрүн хаара туттунган болгаш өөредилгени эки дооскан.

Эш М. Бичелдей ферманың коллективин бот-тывынгыр уран чүүлге хаара тудуп шыдаан: февраль, март айларда Арыг-Бажы болгаш Ийи-Тал суурларга солун концерттиг аалдап чораан.

М. Бичелдей 1962 чылдан бээр совхозтуң бызаа ажаакчызы бооп ажылдап келген. Кызымаккай күш-ажылын, хөй-ниитижи идепкейин барымдаалааш, ону район Совединиң депутадынга чон ийи катап соңгаан.

А. ДУГАРЖАП,
«Улуг-Хая» совхозтуң Хендерге салбырында партия организациязының секретары.

Кузавинскийниң нарын сукно фабриказы — чурттуң хоочун пөс-таавы бүдүрүлгелериниң бирээзи.

Москва областының бо бүдүрүлгези продукцияның бедик шынары болгаш ассортиментиниң делгеренгейи-биле ылгалып турар. Кол дериглери чаартып база шиңгээдип алганының түңнелинде фабрика бүдүрүлгезин планнарының болгаш ажылчыннарга ажыктыг идиг беришкиниң чаа аргазынче 1966 чылдың январь 1-ден эгелеп шилчээн.

Чүгле тергиин эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрер — орденниг фабриканың аргыкчылар коллективиниң кол сагыш салышкыны ол.

ЧУРУКТА: цехтиң дээре бүдүрүлгечилери (солагай талазындан оң талазынче) аргыкчылар: Наталия Ереемева, участоктуң аргыг цехиниң мастери Виктор Александрович Шапенков, Лидия Скорочкова, Анастасия Крылова биле Надежда Реутова.

Фото Б. Трепетов биле Н. Редькин оларныы.

СЭТА-ның фотохроникази.

ДООЗУКЧУЛАР, СИЛЕРНИ МАНАП ТУРАР

Бо өөредилге чылы доозукчуларның санының талазы-биле онзагай чыл: өөреникчилер он болгаш он бир класстыы катай доозуп үнүп турар. Школа доозукчуларын ажылга таарыштыр кирер, уламчылап өөредир дугайында кандыг хемчеглерни ап чорутканын чугаалап бээрин Кызылдың хоорено эргелекчизи Зоя Федоровна **Борисовадан** бистиң корреспондентивис дилээн. Зоя Федоровнаның биске чугаалааны болза:

— Хоорайның ортумак школаларының он, он бир класстарын 462 кижи доозар. Оларның кижи бүрүзү кандыг-бир бүдүрүлге черинге, албан организацияларга, колхозтарга, совхозтарга ажылдаар ийикпе, өөренирин чедип алыр сорулганы салган бис. Бо талазы-биле тускай доктаал-даа үнген.

Бүгү доозукчуларның ажылдаарын, өөренирин түс-түс школалар аайы-биле айтырып, кымның кайнаар баарын даңзылаан. Доозукчулардан 300 ажыг кижи өөренир күзелин илереткен. Чүс хире доозукчулар ажылдаар деп шуут шиитпирлээн. Олар бүдүрүлгеге ажылдап тургаш, сеелүнде барып өөренир ийикпе, азы заочно өөредилгени шилип алырлар. Бүдүрүлгеге ажылдавышаан өөренири бисте база нептерээн болгай.

Ажылдаарын кызээн чүс хире доозукчуларны, ол ышкаш өөредилгеге хаара туттунмайн барган мурнундагы өске-даа доозукчуларны (шупту 250 кижини) ажылга киирерин планнап турар. Кайы бүдүрүлгелерге чеже кижини хүлээп алырыл? Колдуунда тудуг организацияларынга, автоажыл-агыйларга хөй кижини ажылга киирер деп турар. Ажылга хүлээп алырының мурнунда түр хуусаалыг курстарны ажыдары көрдүнген. Хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының чанынга, автоажыл-агыйларга ындыг курстар ажыттынар. 90 доозукчуну хоорайның автоажыл-агый черлери чолаачыга өөредип белеткээр, 45 кижи тудуг организацияларынга ажылдаар. Даараныгла комбинадынга 20, пароходство болгаш экспедиция черлеринге 10 кижини ажылга киирип алыр.

300 хире доозукчулар шупту өөредилге черлеринче кирери болдунмазы чугаажок. Ынчангаш оларның хөй кезии ажылдаар апаар. Бис ону база өөренип көрүп турар бис. Красноярскиниң техниктиг училищези 40 кижини, № 35 профтехучилище 30 доозукчуну хүлээп алыр.

Кызылдың сес чыл школаларын 743 өөреникчи доозар. Оларның иштинден 409 кижи тоску класска өөредилгезин уламчылаар, 96 доозукчу ажылдаар күзелин илереткен. Үстүнде адаанывыстан артканнары тускай ортумак өөредилге черлеринче кирер бодап турар. Бир эвес өөредилге черинге кирбейн баар болза, сески класстыы доосканнар тоску класска өөредилгезин уламчылаарлар. Сес чыл школазын дооскаңнарны тоску класска удаштыр өөредири чугула деп көрүп турар.

Школа доозукчуларын болгаш ылаңгыя назы четпээннерни ажылга хүлээп ап, кижизидер талазы-биле Кызылдың пассажирлер АТА-зы, «Кызыл тудуг» тудуг эргелели, коммунал ажыл-агый министерствозу дээш өске-даа чамдык бүдүрүлгелер элээн дуржулгалыг апарган.

БИЖИКЧИЛЕРГЕ СӨС

Радиога болгаш парлалгага дузалажып, чер-черде боттарының ажыл-херектериниң дугайын дыңнадып, солуннар номчукчуларын болгаш радио дыңнакчыларын солун медээлер, корреспондентилер база фоточуруктар-биле сонуургадып чоруур кодээ, ажылчын корреспондентилеривистиң могаг чок ажылынга база чаа ажыл немешкен. Ол дээрге телевидениениң ажылдап эгелээни болур.

Тележурналистика солун болгаш харысалгалыг ажыл. Аңаа бистиң кодээ болгаш ажылчын корреспондентилеривис база-ла боттарының үнелиг үлүүн киирип болур.

Телевидениеге силерниң чорутткан материалыңар-биле көрүкчүлер херек кырында карак-биле көрүп, дыңнап таныжар. Кол-ла принципи ында. Бис бижикчи актививисти: фотографтар (азы чоорту кинооператорлар) болгаш бижип медээлээр корреспондентилер деп ийи кол кезекке чарып турар бис.

Бо чылын Кызылдың телестудиязы тус черниң дамчыдылгаларын чүгле фотография-биле болгаш киржикчилерниң боттарын көргүзүп тургаш ажылдаар апаар.

Солунга хөй сөстүг материалды колдуунда чаңгыс чурук-биле каастап каар болгай. А фоторепортаж солунга эки-ле дээрге 4—5 янзы фотодан көвүдевес. А телевидениеге болза, өске жанрларны чугаалаваска, фото информацияның чаңгыс-ла сюжединге безин дөрт-беш янзы чурук херек. Сюжет болза машинага хап каан ама саазын чартыы хире хемчээлдиг сөстүг.

Эң улуг жанр кылдыр фотоочеркти ап көрзели. Бети дээргеле оон бүдүн бодунга 56—63 чедир янзы фоточуруктар херек. Сөзү силерге билдингир боор, ниити очерк негелдези-биле дөмей болуру чугаажок. Оон ынай чуруктар биске «Матовый» дээр саазынга парлап каан, 18×24 хемчээлдиг херек. Шупту бир ыяң хемчээлдиг деп чүвени чугаалап каар. А фотоматериалдарның шынарының дугайында чугаалаан-даа херек чок. Ол дээрге— эң тергиин кылдыр парлаттынган болуру чугаажок. Композициязы чүүл бүрү болур.

Чижээ, саанчы кижи дугайында фотоинформация бээр дээн-дир силер. Ол кижиниң бодунуң портредин, демир хуунда сүдү, кулуп, саап турары, ажылдан дашкаар амыдыралындан көргүзүглер (солун номчуп, радио дыңнап, өөрү-биле чугаалажып олары дээн ышкаш), ажыглап турар күш-ажылчы херекселдери, чурттап, ажылдап турар чери, үениң чуруумалы дээш оон-даа ынай.

Ам сөзүнүң дугайында каш сөстен чугаалап каалы. Черле телевидениениң сөс талазы-биле негелдези үлегре хевирлиг, эң-не кыска болгаш ханы утказыг болур. А фотоматериалдарны база-ла ынчаар кылыр. Олар чуруктарны үлеп чорууп, ынчалза-даа чуруктарда көстүп турар чүвени дорт тайылбырлаары албан эвес. Чижээ, ферманың кажаазын чурукка көргүскеш, ону бо дээрге ол черниң фермазының кажаазы-дыр дээриниң орнунга ол ферманың ажыл-ишчилериниң чедиишкиннинг азы четпес көргүзүглерин чугаалап болур.

Телевидение силерден чүгле фоточуруктарны херглеп турар эвес, аңаа доңчу солун медээлерни база манап турар. Олар эң-не кыска болгаш чаа болур ужурлуг. Ынчалза-даа ону бис амдыызында ажыглап болур бис. Чоорту ындыг медээлер биске барык-ла эвээжеп каар.

Телестудияның ажылдап эгелээн баштайгы үезинде активтен бир кол дилег — оларның шуут бөдү-биле киржилгези болур. Тодаргай чугаалаарга, силерниң чугаалаза дээн чүүлдериниңи студияга келгеш, көрүкчүлерге чугаалап бээриңер-дир. Бо таварылгада бистиң телестудияның ажылдакчыларының киржилгези-биле чоруттунар болганда, оон дугайында мынча одуругларга хөй тайылбырлаар ажыы чок. Борта автор бооу болгаш чугаазын азы көргүзүүн ылак белеткенип алыры чугула.

Мынча бис активчилерге таныштыга бердивис. Телевидение журналистиказы ниитизи-биле аныяк адыр болур. Ынчангаш ол уран чүүлдүң өске төрелдешкек адырларындан нарын, негелдези болгаш айтырыглары улуг. Ону хары угда силерге чугаалаары берге. Оон теориязының дугайында бижиттинген номнар безин барык чок деп болур, ылаңгыя тыва дылда ниити телевидениениң дугайында чүүлдер безин парлалгага чок дээрзи билдингир. Ынчангаш бо чаа чүүлдүн эгезин тургузарынга киржири кодээ болгаш ажылчын корреспондентилерниң чугула сорулгазы болур. Ынчангаш силерниң материалдарыңарны, чагааларыңарны манап турар бис, эргим активчилер.

О. НАМЧЫЛАК,
Кызылдың телестудиязының улуг редактору.

мунистер бээр чорук кижизидикчи чугула ужур-дузалыг-даа болур.

Партияга хүлээп алыр дугайында шиитпирни бир эвес ол шиитпир дээш мурнунда ышкаш аңаа-ла хөй нуруу эвес, харын хуралга олурушкан партия кежигүннериниң үштүң ийизинден эвээш эвес бадылаан болза, ам хүлээп алдынган кылдыр санаарын база доктааткан. Ындыг чурум партияга кижини хүлээп ап тургаш, оон дугайында алдагдал кылбас төлээде, коммунистерниң санал-оналын эң долу барымдаалап көөр арганы бээр. Оон-биле кады партияга хүлээп алырының болгаш оортан үндүрериниң чаңгыс аай чуруму күштүг болуп чорууттунар: кайы-даа таварылгада шиитпир хүлээп алырынга бадылаашкынның үштүң ийизи негеттинер.

Чаа кежигүннерни партияга хүлээп алырының чурумунуң дугайында СЭКП-ниң Уставында быжыглаттынган негелделер партияның чаа кирген кежигүннериниң шынар составын улам ыңай экижидерин хандырар арганы бээр. Ам сорулга чүл дээрге ол негелделерни партияның организация бүрүзүнге чайгылыш чок сагыыры болур.

II.

Коммунистиң адын бедидери СЭКП-ге хүлээп ап турарларның шынар талазы-биле составының дугайында сагыш салыры-биле кады партия кежигүннериниң болгаш кандидаттарының сагылга-чурумун быжыглаарынга, кижизидилгезин экижидеринге, идейлиг дадылгазынга партия организациялары улуг кичээнгейни салырын негеп турар. Партия бодувуң бүгү кежигүннеринге негелделиг болур чорукту күштелдирип турар. Кажан чамдык коммунистер боттарын төлептиг эвес ап чоруур, боттарының хүлээлгелерин харысалга чокка көрүп, Уставты, партия болгаш күрүне сагылга-чурумун үреп чоруурунуң, а партия организациялары оон-биле эптежип, ындыг кижилерни чымчак көрүп турарының бар фактыларын эптежип шыдажып болбас чүүл кылдыр партия санап турар. Чамдык партия комитеттери кайы-бир коммунистке хамаарыштыр партия эге организациязының доктааткаңы кеземчениң хемчеглерин болган чок-ла кудуладыр турган. Коммунистиң бедик адынга төлептиг эвес кижилер партияга чамдыкта артып каар тургулаан.

Бир эвес кайы-бир партия организациязы партиядан үндүрер дугайында шиитпирни хүлээп алырда частырыгны болдуруп, бүгү байдалдарны деңзилеп көрбээн болза, партия комитеди ону эдер болгаш эдер-даа ужурлуг деп чүве билдингир болбайн аан. Ынчалза-даа эге организацияның шиитпирин улуг хүндүткел болгаш бүзүрел-биле көөр ужурлуг.

СЭКП-ниң хүрээлециинден үндүрер үезинде дыка хөй партия комитеттери ындыг шиитпирни тодаргай хуусаа эрткен соонда эге организацияның дилээн ёзугаар эде көрүп болур деп тайылбырны киирип турарын шын деп база санап болбас. Онза таварылгалар болганда ындыг хемчегни база ажыглаза чогуур магат чок, ынчалза-даа ону система кылдыр хуулдуруп болбас.

Партия болгаш күрүне сагылга-чурумун үреп, бодунуң партийжи хүлээлгелерин уттуп, партияга хамаарылгазын кандыг-бир артык эргелерни аңаа бээр ужурлуг деп бодаан чоруур кижилерни либералдыг ёзу-биле чымчак көөр чорукту шиитпирлиг соксадырын съезд негээн. Партийжи сагылга-чурумну улам ыңай быжыглаар болгаш уставтыг негелделерни күүседир дээш коммунистерниң харысалгазын бедидер сорулгаларны барымдаалааш, съезд СЭКП-ниң Программазын, Уставын үреп, коммунистиң бедик адын бодунуң аажы-чаңы-биле бужартадып баксырадыр кижилерден партия арыглаттынып хосталыр дугайында чүүл-биле Уставтың кииргилде кезиин немээн.

Партиядан үндүрер дугайында партия эге организациязының шиитпири ону СЭКП райкому, хооркому бадылаан соонда күштүг болурун база доктааткан. Райкомнар, хооркомнар партияга хүлээп алыышкынышың-даа база ол ышкаш оон хүрээлециинден үндүрериниң-даа айтырыгларын ам бөзе шиитпирлээр болган. Коммунистерниң тускай херектерин хынап көөрү дээш райкомнарның болгаш хооркомнарның харысалгазын ол бедидип турар. Үндүрткеннер СЭКП ТК-га чедир үстүнде турар кайы-даа органнарга хомудап болур дугайында партия кежигүннериниң эргелерин моон биле кады бичелетпейн турар.

СЭКП-ниң кежигүннеринден кандидаттарже шилчидери ышкаш коммунистке партийжи дээштиг салдарның ындыг хемчээн күш чок болдурган. СЭКП-ниң хүрээлециинге төлеп чок коммунистерни партияның кандидаттарынче болган чок-ла шилчидип турганын практика көргүзүп турар. Кеземчениң чуруму кылдыр кандидаттарже шилчидери партияда кандидаттарының ийи категорияларын: партияның кежигүнүнге бодунуң кандидаттары болгаш кандидаттар — «торгатканнар» туруп турар ышкаш чорукка чедирген.

Партийжи кеземчениң чуруму кылдыр кандидаттарже шилчидери бодун бадыткаваан. Коммунистке кижизидилгелиг дээштиг салдарның өске-даа ажыктыг хемчеглери партия организациязының эргезинде четчири-биле бар.

Бо бүгү хемчеглер партийжи сагылга-чурумну улам быжыглаарынга, Уставта айыткан хүлээлгелерин күүседири дээш коммунистерниң харысалгазын бедидеринге дузалаары болгаш партия организацияларының ажыл-чорудулгазынга таарымчалыг салдарны чедирери чиг знниг чок.

Партияның херээ дээш медерелдиг болгаш идепкейлиг дайынчы кылдыр коммунистиң четчип быжыгары партияга кирери-биле доостур эвес, а харын херектиң ужуру-биле алырга, чүгле эгелеп турар деп чүве билдингир. Негелдени бедидери-биле кады партия идей-кижизидилгелиг калбак болгаш янзы-бүрү талалыг ажылды кезээде чорудуп келген болгаш чорудуп-даа, коммунистер боттарының организациязының ажылынга идепкейлиг киришпишаан, партийжи чоруктуң ленинчи ёзулуг школазын эртип, идея талазы-биле быжыг дадылганы алган турар кылдыр бодунуң иштики амыдыралын тургузуп келген болгаш тургузуп-даа турар. Бо ажылдың ужур-дузазы хөй катап өзүп турар. Чүге дээрге, бо үеде СЭКП-ниң составының барык дөрттүң бир кезии үш чыл чедир партия стажтыг коммунистер болгаш партияның кандидаттары болуп турар. Ол эштерни ленинчи партияның алдарлыг чаңчылдарынга, бедик идеялыг болур чоруктуң ёзузунга, СЭКП-ниң Уставының болгаш Программазының негелделери биле шыңгыы дүүштүр бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазы-биле кижизидер ужурлуг партия организацияларының онза кичээнгейин олар негеп турар деп чүве чайгаар билдингир-дир.

Коммунист болза партияның политиктиг дайынчызы кылдыр эге организацияга четчип быжыгып, идея талазы-биле ладылганы ап турар. Партияның бүгү амыдыралы эге организацияның ажыл-чорудулгазында илереттинип турар. Эге организациялар партияның политиказын амыдыралга боттандырарынга шиитпирлиг рольду ойнап, олар партияны массалар-биле харылзаштырып, тудуушкуннуң болгаш тургузулганың шуут ажылдары чорул турар черлерде ажылдап турарлар.

Партия организациязынга коммунист бүрүзүнүң ыязында бактаатан турарын партияга кежигүн болур чоруктуң ленинчи принципи негеп турар. Партия эге организациязынга удуртукчулар-даа база ол ышкаш аңаа коммунистер-даа турар. Олар шуптузу бир дөмей эргелерни ажыглап турар, партияның чаңгыс аай сагылга-чуруму, уставтыг негелделерни хажык чокка күүседири оларның шуптузунга албан болур.

Партияга хүлээп алыышкынны эге организацияларга чорудуп турар, олар партияның кежигүннеринге болгаш кандидаттарынга удуртулганы болгаш контрольду шуут боттандырып турарлар. Оларның сорулгазы болза коммунистерниң идепкейлиг чорууң, революсчу чүткүлдү, партийжи хүлээлгени бедии-биле медерел билирин хөгжүдери болур. Ынчангаш партия эге организациязы канчаар хөделип, партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларын ында кайы хире шыңгыы болгаш чайгылыш чокка сагыын турарындан коммунистерниң идей-политиктиг кижизидилгезинде болгаш дадылгазында чедиишкиннер хамааржып турар.

Партия эге организацияларын хөгжүдер болгаш быжыглаар дугайында партияның болгаш оон Төп Комитединиң доктаамал сагыш салышкынының түңнелинде оларның ролю болгаш ужур-дузазы хемчээл чокка өскен. Оларның четкизи эң калбак болу берген. Чүгле XXIII съездизиниң соолунде безин эге организацияларының саны 30 муңга немей көвүдээн. Ам партияда 326 муң ажыг эге организациялар санаттынып турар. Ол үениң дургузунда цех организациялары 100 муң ажыг болу берген, а партбөлүктерниң саны барык ийи катап көвүдээн болгаш 350 муң ажыг болуп турар. Партия эге организациялары боттарының санының талазы-биле элээн улуг организациялар болу берген, оларның чогаадыкчы аргалары элээн калбарган.

Партия эге организацияларының дайынчы аргазын бедидерин партия онза ужур-дузазының сорулгазы кылдыр көрүп турар. Партия комитеттери партия эге организацияларынга быжыы-биле даянып, партияның иштики ажылын болгаш ажылчы чоннарның ортузунга масса-политиктиг ажыл-чорудулганы эмгелеп тургузар талазы-биле оларга дузалаар ужурлуг деп, XXIII съезд айыткан.

ТК-ның отчёт илеткелинде тайылбырлаан болгаш съездиниң чүүлдүтзүнүп көргени негелде—коммунистерниң бодалдарынче болгаш саналдарынче кичээнгейни угландырып, хүндүткелчи көөрү, партия Уставының негелделеринге хажыдыышкыннарны болдура бээр коммунист бүрүзүн парторганизация ой-шаанда эдип-чазап шыдаан, ажылга четпестерниң көвүдеп кээрин болдурбас дээш шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартырының байдалдарын тургузары принципиалдыг ужур-дузалыг болуп турар. Ол негелде чер-черниң бүгү партия органнарынга улуг харысалганы хүлээдип турар. Шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартырынга бүгү байдалдарны партия организация бүрүзүнге хандырып бээр, партия кежигүннериниң күзел-соруун илергейлээринге шаптыктап турар бүгү-ле моондактарны чайладыр дугайында сагыш салыры чер-черниң партия органнарының хүлээлгези болур. Коммунист бүрүзү бодунуң бодалын, шүгүмчүлекчи сүмезин кичээнгейлиг дыңнап көөр болгаш барымдаалаар, а ажыл-ишчи саналды боттандырар дээрзинге бүзүрээн турар ужурлуг.

Партия органнарының составын болгаш оларның удуртукчу кадрларын чаартып, халап солуурун чорудуп турарының күштүг турган нормаларын дүжүрер дугайында съездиниң шиитпири коммунистерниң эргелерин сагыыр дугайында сагыш салышкыны-биле сиципкен.

Соңгулда үезинде адаандан үстүнге чедир удуртукчу органнарны үргүлчү чаартырының болгаш халап солуурунуң принципи бистиң партиявыска шаандан бээр туруп келген. Чаартымшкынның тус черниң тодаргай байдалдарын, кадрларның ажыл-ишчи база политиктиг мөзү-шынарларын барымдаалап тургаш чорудуп турган. Кайы-бир органның составының дугайында айтырыг хуралдарның, конференцияларның болгаш съездилерниң эргезинге бүрүнү-биле хамааржып турган.

Соңгулдалыг органнарның составын чаартырының сөөлгү чылдарда күштүг турган чоруу кадрларны ажыл-ишчи болгаш политиктиг мөзү-шынарларының талазы-биле шилип алырының принципин чамдык черлерге ёзу барымдаалаар бодалдар-биле солуп турар апарганынга чедирген.

Эге организациялардан Төп Комитетке чедир партия органнарының соңгулдазының үезинде оларның составын үргүлчү чаартырының болгаш удуртулганың халажылгалыг болурунуң принципиниң дугайында программныг негелдени партия күштүг болдуруп хевээр артырып турар. А бо чорудулганы доктаадып турар нормаларны күш чок болдурган — олар боттарын бадыткавайн турар деп чүвени амыдырал көргүскен. Партияның удуртукчу органының составынга партияның ол-бо кежигүнү төлептиг бе дээрзин коммунистер боттары шиитпирлээр ужурлуг.

Партияның иштики демократиязын хөгжүдери оон-биле кады партияның сагылга-чурумун бүгү хемчег-биле быжыглаарын, бодунуң организациязында болгаш партияда ажыл-херектериниң байдалы дээш, ажылдың дааскан участогу дээш коммунистерниң харысалгазын бедидерин айтып турар дээрзин съезд онзалап демдеглээн. Кандыг-даа айтырыгларны чугаалажып көөр үезинде долу демократия, бодалдарның хостуу болгаш хөй нуруунуң күзели-биле шиитпирни хүлээп алган соонда демир дег сагылга-чурум — партияның хажык чок хоойлузу ындыг. Ынчангаш партия ол хоойлуну кайда-даа ажылдап, кандыг-даа албан-дужаалда олуруп турар бүгү коммунистерден хажык чокка сагырын негеп турар.

Партияның иштики демократиязын хөгжүдерин болгаш сагылга-чурумну быжыглаарын партия коммунистиң адын улам ыңай бедидериниң, бодунуң кежигүннериниң идепкейин өстүрериниң негелдези, партия организацияларының инициативазын өстүрериниң негелдези, оларның бүгү иштики амыдыралын сайзырангайжыдарының болгаш дайынчы аргазын күштелдирериниң негелдези кылдыр көрүп турар. Партийжи амыдыралдың ленинчи нормалары болгаш удуртулганың коллективтиг болур чоруунуң принциптери болза бүгү коммунистер чаңгыс эптиг сырый каттыжып алгаш, идепкейлиг хөделген турар сорулганы салып турар. Партия ол нормаларны болгаш принциптерни бадыткап тургузарының болгаш хөгжүдериниң аажок улуг ужур-дузазын үнелеп көрүп турар болгай.

Экономиканы болгаш культураны, социалистиг демократияны хөгжүдеринче, массаларның кижизидилгезиниң үндезин айтырыгларынга кичээнгейни мөөңнээр коммунистиг тургузуушкуннуң практиктиг сорулгаларын шиитпирлээринге ажылчы чоннарны көдүрүп үндүрериниче болгаш сырый каттыштырарынче партия организацияларын партия кыйгырып турар. Партияның шугумун, оон политиказын, оон директиваларын амыдыралга боттандырар дээш коммунист бүрүзүнүң идепкейлиг демиселиниң үезинде ону чедип ап болур.

Коммунистиг партияның күжү оон хүрээлециниң чаңгыс эвиде, сырый каттыжыышкынында болгаш монолиттиг чоруунда дээрзин чаа шиитпирлер тургузарынга партияның удуртулгазының бүгү төөгүлүг дуржулгазы көргүзүп турар. Партияны моон соңгаар-даа быжыглаар, партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларын шыңгыы сагыыр, удуртулганың арга-методтарын чаартыр, ажылчы чоннуң калбак массалары-биле харылзааларны бүгү хемчег-биле калбартыр болгаш быжыглаар сорулганы СЭКП-ниң XXIII съездизи салган. Бүгү организастыг ажылды шудургу экижидип, сайзырангайжытпышаан, партия коммунистиг тургузуушкуннуң улуг сорулгаларын чедиишкинниг боттандырарының эрге-ажыктары дээш организастыг ажылды политиктиг удуртулганың деңнелинге чедир көдүрер дугайында сагыш салып турар.

(«ПРАВДАНЫҢ» РЕДАКЦИЯ ЧҮҮЛҮ).

Чон-биле аралажырга бодал байыыр

(Даштыкы журналистерниң М. А. Шолохов биле беседазы)

— Мендеш журналистер болган чок-да мынча деп айтырар ийин: хөй-ниити ажылы чогаалчының чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга ажыктыг бе азы шаптык тыг бе? ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады болуп барык 30 чыл ажылдааныымның дургузунда чон-биле аралажылга мени хемчээл чокка байыткан деп чугаалаар ужурлуг мен. Кижилерниң янзы-бүрү салым-чолу, өскениң бергедээлдери, өөрүшкүлер таа-чаа ужуражылгалар, кижилерниң амыдыралының кандыгбир талазы-биле танышкылга — бо бүгү чүүлдер чогаалчыга дириг материал болур. Чон-биле аралажылга кезээде сеткилди байыдар...— деп, депутатка кандидат М. А. Шолохов Дондо-Ростов хоорайга бодунуң соңгукчуларының мурнунга чугаалаан.

Ол-да хүн ооң-биле бөлүк даштыкы журналистерниң ужуражылгазы болган. Чогаалчы оларның айтырыгларынга харыылаан.

— ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгударының кандыг бүзүрели силерде барыл? Силерни соңгуп каар деп пуут бүзүрээр силер бе?—деп, америк «Лайф» журналдың корреспондентизи Питер Янг айтырган.

Бир эвес Янгының кандидатуразын АКШ-тың конгрезинге депшидипкен болза, ооң бүзүрели бар туруп болур бе деп, Михаил Шолохов удур соруурган.

Янг: Чок.

Шолохов: Менде эээн бүзүрел бар. Мен ССРЭ-ниң Дээди Совединге 1937 чылдан бээр соңгудуп келдим, ооң бүгү чылдарының депутады мен. Мээң үелим өскерилбээн, мээң памдарымда соңгукчуларымның сагыжын бакывырадыпкы дег чүве болбаан.

Айтырыг: Силерниң политиктиг программаңар чул?

Шолохов: Мээң политиктиг программам — ол болза бистиң партиявыстың программазы олдур.

— Силерниң депутат хүлээлгеңерни чүнү кол чүүл деп санап турар силер?

Совет парламентиниң депутаттарында дыка хөй хүлээлгелер бар. оларның шуптузун кол чүүлдер деп санап болур деп. Шолохов ол айтырыгга харыылаан.

— Депутат чонга бараан болуп, ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын камгалап турар. Депутат чаагайжыдылганы болгаш чонунуң чуртталга байдалын-даа көрүп, ажыл, пенсия болгаш өске-даа херектер-биле холбашкан маргылдааларга-даа киржи бээр.

Дээди Советтиң депутаты турганымның чамдык чижектерин чогаалчы чугаалаан.

Хөй-ниити ажылынга болгаш чогаал ажылынга кайы хире үени үе-туаунда үндүрүп турарының дугайында айтырыгга чогаалчы мынчаар харыылаан:

— Ону кижи санап албас. Чамдыкта депутат нүүрү-биле дыка арын айтырыгларны көрүп, хөй үени үндүрер-дир мен. Чамдыкта неделя-неделяа-биле чогаал бижээш олургулаптар-даа арга турар-ла.

— Чүнүң-даа дугайында база канчаар-даа бижиир эрге дээш АКШ-та чамдык чогаалчылар туржуп турар-дыр. Ол болза херээженнер дугайында арай эгениш чок чогаалга база хамааржы бээр. Ону канчаар көрүп турар силер?—деп, «Нью-Йорк Таймс» солуннуң корреспондентизи айтырган.

Шолохов: Ындыг чогаалды конгус деткивес мен. «Күскүн келзе, дашкаар үнме» деп, бистиң бир чогаалчыныс энте соглаан болдур ийин.

Айтырыг: Ниитилел мурнунга чогаалчының харыысалгазы кандыгыл?

Харыы: Чогаалчы чонга бараан болур, ниитилелди будунчылдар ужурлуг.

Вьетнамда болуушкуннарны Шолоховтуң канчаар көрүп турарын айтырганнар.

— Мээң бодалым мээн чаңгыс ада-чуртугларымның ындаа мыгалбас. Американнарның Вьетнамдан үнер өйү келген деп бодаар мен.

Англи «Дейли Мейл» солуннуң корреспондентизи: амгы техниканың хөгжүлдези-биле холбаштыр Донну мурнукуну хевээр «оожум» деп санап болур бе?

Шолохов: Ийе. Дон мурнукуну хевээр артпышаан, харын агымы оон-даа оожум. чүге дизе ооң бажында улуг плотина тудуп каан. Ынчалза-даа Донуң эриктеринде кончуг шапкын болгаш солун амыдырал кайнап турар.

Чогаалчының чоокта чаа чорааны Японияның дугайында чүнү бодап турарын япон журналистер соруурган.

— Япониягга чорууруумга солун болду. Японнар эки, дыка-ла шыырак ажылдаар-дыр!

Даштыкы журналистерниң омунзаанында «Эй-Би-Си» компаниязының корреспондентизи Джордж Уотсон чогаалчының харыылары дыка таарымчалыг болганын демдеглээн.

— Болдунар турган болза, июнь 12-де бис силерни дээш бадылаар ийик бис.

Петр ЯЩЕНКО.
(ПМА).

Байлаавыс-тыр, төтчеглевээл!

Эртен. кежээ чайгы хүнде
Эрик дургаар балыктаар дег
Хандыкшылдыг дыштаныгга
Харын ховар,—шыны херек!

Сырын келгеш, хемниң кырын
Суйбап эртер, бырлаң артар.
Чакпаларын кадыргылар
Чайгынып каан, чемнеп чоруур.

Сыырткыыштарым салгылап кааш,
Шылагазын чок хайгаараар мен.
Удатпаанда бирээзин бээп,
Улай-улай шелгилептер.

Дегийт четкеш. ээнп бээр мен —
Тергиин улуг кадыргы боор.
Ажыл соонда дышта кижээ
Амыранчыг болбайн канчаар.

Ша-даа четпес, база бирни
Чаным-да бо тырткылай бээр
Чожаан олчаан көзүрер мен —
Шору улуг мыйыт болур.

Демгилештир уштуп аар мен.
Дергим шору дынзып келир.
Оранымның байлаан көргеш,
Омаам ынчан улам дендээр.

Чанар шагым четкелекте
Шаамга киир-ле дыштаныр мен.
Быгыгаар чоб солун дыжым
Кылыр ишке күжүм немээр.

Улуг, биче балыкчыга
Утпас боор деп, чагыым мындыг:
Балык-даа бол, бойдус кежии —
Байлаавыс-тыр, төтчеглевээл!

А. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Изиг күзел

Кымга-даа бол илеретпейн
Хынамчалыг камнап чоруур.
Кызыгаар чок күзелимни
Кыстың чүрээ билип ап көр:

Саян сынын эргий кезип,
Чадаганнап, сыгыртып каап,
Салгын болуп хуула бергеш.
Чараш үнүң дыңнаксаар мен.

Ак-көк дээрде булуттарга
Эзеңгилей тептиниипкеш,
Эң-не чырык сылдыстарны
Адыжыңче саарыксаан мен.

Черни, дээрни ошнаштырган
Челээштен-даа аржыыл кылып,
Сеткилимниң белээ кылдыр
Сеңээ сунуп өргүксээр мен.

С. БАИР.

Аас-кежии хүннеп турду

Моган-шыдаң келзимзежок, ындазында
Бо хүн черле хөглүүм аажок—чалгынныг-ла
Дээскиндир бүгү чүве меңээ катчып,
Дээрге чедир хайнып, чайнап турган ышкаш

Чүглүг болза ужугуп-даа болур хире
Чүреккейим дыкылээрин билип чордум
Чеди каъттың сиилеме бедиш эвес,
Черге чорааш, чүге мынчаар хөлзээрим ол?

Чүс-чүс өрээл — арыг өе дег, улуг тудуг
Чүгле чаң-чаа холдан үнүп боозулган-дыр
Акы-дуңма — чонум олче көжер апаар
Аңаа канчап дашкы кижи хөлзевес мен?!

Чаным келдим: малгаш, доорун шыпкан ботту
Чассыг сарыым чылыг куспаа хүлээп алды
Айга четкеш, ээп келген космонавт дег
Аас-кежии меңээ ынчаар хүннеп турду!

Моңгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ

Чоргааарал

Чырык чаагай Совет чуртум — кавайым ол
Шыны билир изиг чүрээм — чалгыным ол
Чылан ышкаш хорлан дайзын шоглап келзе,
Чымча баспыр, дадан дивес сорунуг мен.

Эрги шагның изи тайлып, эсти берген
Энерелдиг Улуг чуртум хамаатызы
Хостуг оруум мурнумда бо шөйлү берген
Холум дери халас барбас — кежиктиим ол.

Е. ЧЫСЫНМАА.

ЧАҢЧЫЛ БОЛГАН

Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунуң чыл бүрүде чаңчыл болган спортчу байырлалы эрткен чылдың ноябрьдан эгелээн. Борта техникумнуң сургуулдары спорттуң 9 хевирлериниң талазы-биле маргылдашкан.

Чоокта чаа, спортчу байырлалдың хүнүнде Кызылда «Совет Тываның беш чылы» стадионунуң иштинде үрер хөгжүмнүң хөглүг үнү оон чаны-биле эрткеннерниң сагыш-сеткилин хаара туда берген. Ол болза техникумнуң спортчу байырлалдарының сөөлгүзү—түңнел маргылдааларының хүнү.

Күш-культура башкызы Н. Смажевский техникумнуң директору эш Б. Павловка рапорт берген. Маргылдааның киржикчилеринге байыр чедирип, спортчу чедиишкиннерни ол күзээн.

Парад сөөлүнде стадионда чыышканнарга 150 хире спортчу хептерлиг уруглар, оолдар «Делегейге тайбың» деп сөстү үрер хөгжүмнүң музыказының аайы-биле түкчүгаштарны ийи холга тудуп алгаш, янзы-бүрү көргүскениң көрүкчүлер адыш часкаашкыны-биле уткуп, сонуургаан. Оон улаштыр чүүл-бүрү гимнастикалыг көргүзүглер база болган.

Гимнастикалыг көргүзүглер соонда 100 метрге уруглар чарыжы-биле спортчу маргылдаалар эгелээн. Маңаа Лиза Хотлешка тиилээн. Оолдарның 100 метр чарыжынга Володя Колосниның, чериниң узунун халыырынга Саара Кара-оол. 1500 метр чарышка Александр Пашнев, граната октаарынга Белодкин олар тиилекчилер болуп, техникумнуң чемпионнары болганнар.

Уругларның эстафетазынга агрономия салбырының бирги курсчулары, оолдарның механизация салбырының ийиги курсчулары шилилдектер болган.

ДОСПАН НАЙДАН-ООЛ ШҮҮЛГЕН

Стадионнуң барыын талазында ногаан шыкка бир үениң 32 мегезиниң ниити девиишкининиң сөөлүнде хүреш эгелээн.

Эрес, кашпагайлар баштайгы онагларын чиик кагыылаңкан. Үшкү салгының сөөлүнде Хавалыг Бертикоол. Оражай Буяны. Моңгуш Чүргүй-оол. Доспан Найдан-оол олар арткан. Дөрткү салгыда Н. Доспан Б. Оражайны, М. Чүргүй-оол Х. Бертик-оолду октаат. ийилээн арткан. Республикага-даа болгулаан маргылдааларга безин Н. Доспан азын сыкпас аныяк мөге. Бо удаада ол шүүлгеш, техникумнуң база чемпиону болган. М. Чүргүй-оол ужурлешкен.

Баскетбол, хол бөмбүүү болгаш чайгы кросс маргылдаалары массалыг болуп эрткен. Маңаа техникумнуң бүгү курстары шупту киришкен. Техникумнуң бо чылгы бүгү спортчу маргылдааларының түңнелинде 252 кижи үшкү разрядтың, 50 кижи ийиги разрядтың, 12 кижи бирги разрядтың нормаларын спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге күүсеткилээн. Техникум дыштаныр хүннерин спортчу болгаш янзы-бүрү оюннар-биле хөглүг эрттирип турар.

А. КУМАЯК.

ЧУРУКТА: Техникумнуң сургуулдары стадионда гимнастика көргүзүүн кылып турары.

Фото авторнуу.

Хем суунуң санитарлыг байдалын хайгаараар

Улуг-Хем—бистиң республиканың девискээринде эң улуг хем. Ооң кыдыында Кызыл хоорайдан ангыда база хөй чурттакчылыг суурлар бар. Улуг-Хем оларны суг-биле хандырбышаан, кодээ ажыл-агыйга улуг дузаны чедирген. Улуг-Хем балык-биле байлак. Ынчалза-даа ооң санитарлыг байдалын хайгаараар ажылда хөй четпестер бар. Хоорайның канализациязы суу бодуун решётка дамчыштыр кандыг-даа арыглаашкын чокка хемче шуут кирип чыдар. Бүдүн дүн-хүннүң иштинде 17.383 кубометр хирлиг суг хемче кирип турар.

Чамдык организациялар, үлетпүр бүдүрүлге черлери янзы-бүрү холуксаалыг арыглаттынмаан сугну Улуг-Хемче кирип турар. Ооң чижээнге, дараазында бүдүрүлге черлерин киирип болур. Кызылдың пиво, хлеб, алгы-кеш, түүйбү заводтары, эът комбинады, хеп чуур чер, электростанция болгаш хем кыдыының чамдык чурттакчылары богун суг же төп турар. Кызылдың эът комбинады бүдүн дүн-хүн иштинде 300 кубометр бөктүг сугну кандыг-даа арыглаашкын чокка хемче кирип турар. Республиканың санэпидстанциязының талазындан эът комбинадының директору эш Ф. Брамаровскийге каш удаа сагындырып келген болгаш ийи удаа 40 рубльге штрафтаан-даа. А байдал ам-даа өскерилбээн. Пиво болгаш хлеб заводтарының аразында суг арыглаарының ниити механизми үрелген, ооң септелгезин чорудары бот-боттарынче чүүй кагжып турар. 1965 чылдың май 1-ге чедир суг арыглаарының канализациязын доозар дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үндүрген доктаалын үстүнде ады кирген организациялар күүсетпейн келген.

Кызылдың амыдырал хандырылга комбинады (директору М. Емельянцев), түүйбү заводу богун, хирээнлерни, демир артынчыларын, ажыглаттынмас түүйбүларны суг же төп турар. Ол ышкаш чамдык гаражтарның херегленттинмес бензинин база кирип турар. Мындыг байдал чүге чедирип болурул? Бирги ээлчегде кижилерниң кадыынга хоралыг, халдавырлыг аарыгларны тарадып болур. Хем суунуң эгээртинмес байлаа — балыктың өзүп сайзыраарынга хораны чедирер. Бо талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1960 чылдың апрель 22-де үндүрген доктаалын бистиң республикада кончуг багай боттандырып турарының херечизи ол.

Албан организация болгаш үлетпүр бүдүрүлге черлери бо айтырыгны чугулалап көрбүшаан. чоокку үеде чогуур хемчег алыры негеттинип турар.

Т. САНДАН.
Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң инспектору.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

БЕШ ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ГЕРМАН-СОВЕТ НАЙЫРАЛ НИИТИЛЕЛИНИҢ КОНГРЕЗИ

БЕРЛИН. Герман-совет найырал ниитилелиниң VIII конгрези «Совет Эвилели-биле акы-дуңма эвилелге—тайбың болгаш социализм дээш» деп лозуңнуң адаа-биле эртип турар. ГДР-биле Совет найырал ниитилелиниң төлээлериниң баштыңы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. А. Кириллинниң конгресстиң хуралынга чүве чугаалааш медеглээни болза, ийи чылдың мурнунда найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында керээ-биле быжыглаттынган Совет Эвилели биле ГДР-ниң аразында акы-дуңмазышкы чоруктуң, кады ажылдажылганың харылзаалары бистиң улустарывыстың төөгүлүг кайгамчык чаалап алыышкыннарының бирээзи болур. ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң акы-дуңмалышкы найыралы—Европага тайбының болгаш аныыл чок чоруктуң чугула негелдези, барыын герман ожээнирекелериниң болгаш милитаристерниң агрессиг чүткүлдериниң оруунга идегелдиг моондак болур.

В. А. Кириллин болгаш совет төлээлериниң кежигүнү ужудукчу-космонавт Павел Беляев конгресске тураскаалдың белээн—В. И. Ленинниң хөрек чуруун дамчыдып берген.

Саналы берген делегаттар ниитилелдиң сорулгаларын чугаалажып. Совет Эвилели-биле акы-дуңма кады ажылдажылганы бүгү талалыг кылдыр хөгжүдериниң чугулазын демдеглеп турарлар.

ССРЭ-БИЛЕ ЭВИЛЕЛ — АПЫЫЛ ЧОК ЧОРУКТУҢ ҮНДЕЗИНИ

ВАРШАВА. Костшинск целлюлоза саазын фабриказынга Польшаның Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдериниң Төп чөвүлелиниң шилээнир тугун тыпсыры-биле холбаштырган хуралга чүве чугаалап турган Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Политбюрозунуң кежигүнү Стефан Ендриховскийниң медеглээни-биле. Польша дайын мурнундаазындан хөй катап күштүг апарган, ооң ам чааскаан эвес болуп турары онза чугула. Бистиң аныыл чок чорууус улуг Совет Эвилели-биле болгаш Варшава керээзиниң кежигүннери бүгү чурттар-биле эвилелге үндезилеттинген.

Делегейниң ийиги дайынының соонда төрээн чурту-биле катап каттышкан соңгу болгаш барыын талакы черлериниң чедиишкиниг хөгжүлдезин оратор онзалап демдеглээн. Ол чедиишкиннер болза, барыын болгаш соңгу талакы черлер Польша-биле сырый харылзаалыг дээрзин, польша күрүнениң барыын талакы кызыгаарларының бузулбас болурун херечилеп турар деп ол демдеглээн.

ЧЕХОСЛОВАК УЛУСЧУ ПАРТИЯНЫҢ АКТИВИНИҢ ХУРАЛЫ

ПРАГА. Чехословак улусчу партияның партийжи активинин хуралы болган. Ол хуралдың киржикчилери ЧКП-ның политиказын улусчу партияның бүгү кежигүннериниң деткип турарын, XIII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле аңаа дузаламчы көргүзерин чаңгыс ээ сеткил-биле медеглээннер. ЧКП-ның XIII съездиниң соонда үеде чехословак улусчу партияның организацияларының мурнунда тургустунган сорулгаларны аныткан резолюцияны хуралдың киржикчилери чүүлдүгзүнген.

АЖААП АЛЫЫШКЫНЫҢ ТҮЛҮК ҮЕЗИ ЭГЕЛЭЭН

БУДАПЕШТ. Барашья областың «Ногаан шөл» болгаш «Быжыг тайбың» деп кооперативтеринде күзүн чажын тараан арбайның ажаап алыышкыны эгелээн. Ол черниң хоочун чурттакчылары ажаап алыышкынның түлүүнүң ындыг эрте эгелээри шаандан бээр болбайн келген дижип турар. Ол областың өске районнарынга тараа кезилдези чоокку хүннерде база эгелээр.

Сөөлгү чылдарда Венгрия чонну бодунуң бүдүрген тараазы-биле бүрүн хандырып турар. Эрткен чылын Венгрияга гектар бүрүзүндеп ортумаа-биле 22 центнер кызыл-тасты алган.

(СЭТА).

СЪЕЗД

ПАРИЖ (СЭТА). «Франция—ССРЭ» ниитилелдиң съездизи ажыттынган. Ниитилелдиң бирги даргазы генерал Пети съездини ажыткаш, «Франция—ССРЭ» ниитилелдиң сорулгаларының дугайын чугаалаан.

ССРЭ-ниң Францияда элчизи В. Зорин съездиниң төлээлеринге байыр чедирген.

«ССРЭ—Франция» ниитилелдиң төлээлекчилери ол съездиде олуржуп турар.

1.107-НИ АҢДАРА АТКАН

ХАНОЙ (СЭТА). Июнь 12-де Вьетнамның Демократтыг Республиказының найысылалының зенитчиктери эртенгиниң 10 шак 20 минутада Ханойнуң агаар делгеминче шургуп кирген америк реактивтиг самолётту аңдара аткан. Хүндүс америк самолёттар Ханойнуң соңгу талазында районнуң агаар делгеминче база шургуп кирген. Вьетнамның Демократтыг Республиказының шериг-агаар күштериниң самолёттары агаарже көдүрлүп үнгеш, дайзынның база бир реактивтиг самолёдун чок кылган. Ол дугайын дыңнатпышаан, ВИА агентилелдиң айтып турары: 1964 чылдың август 4-тен бээр Соңгу Вьетнамның девискээриниң агаарынга аңдара аткан америк самолёттарның саны 1.107 четкен.

Моол Арат Республиканың найысылалы Улан-Батор туттунуп болгаш экижип орар. Каш он чылдарның мурнунда ону «кидис» хоорай деп адап турган. Шаанда өглер турган черде ам чурттуң үлетпүрлүг улуг төвү чаттылып чоруткан, ооң чурттакчылары 250 муң кижи хажын турар.

Ак даш дег чуртталга, административ бажыңнарлыг, школаларлыг. уруглар садтарлыг, эмнелгелерлиг. кинотеатрларлыг чаа-чаа микрорайоннарны Улан-Баторда тудуп, ажыглалда киирип турар.

Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар ол хоорайның тудуушкунунга улуг дузаны чедирип турар.

ЧУРУКТА: чаа Улан-Батор.

Фото В. Хоменкону.
СЭТА-ның фотохроникалы.

Доминикан хөй-ниитиниң негелдези

НЬЮ-ЙОРК (СЭТА). Даштыкы интервентилерниң шериглерин Доминикан Республиканың чериндеп аргалыг-ла болза дүрген үндүрерин ол чурттуң улузу негеп турар. «Нью-Йорк таймс» солунга ооң корреспондентизиниң Санто-Домингодан берген чүүлүнге мынныи турары болза, июнь 1-де президент соңгулдазы болган соонда доминикан хөй-ниити даштыкы интервентилерниң шериглерин үндүрерин шудурту негеп турар апарган.

Шериглерни үндүрер дугайында негелде боттарының ажыл-херектерин тускайлаң эргелеп башкарарынче доминиканчыларның күзелин барымдаалап турар деп, солуннуң корреспондентизи айтып турар.

Ынчалза-даа Каттышкан Штаттар болгаш ооң Санто-Домингода кижилери доминикан улустуң ол дүрүм ёзугаар күзелин тооп көөрүнге дашпайн турар. Чаа соңгуттурган президент Х. Балагер «америкалар аразының күштерин» үндүрерин чедип алыры соңгулда мурнунуң кампаниязы чорут турда аазап турган болза, ам шериглерни «доорту үндүрер апаар» дээр чүвени чүлчүрүп турар апарган.

Кызылдың башкы училищези 1966—67 өөредилге чылында

СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Башкы училищези эге класстар башкылары база уруглар садтарынга кижизидикчилер белеткээр. Сес класс билиглиг. 30 хар чедир назылыг эр, херээжен хамаатыларны училищеге хүлээп алыр.

Училищеге кирерлер кирериниң дараазында экзаменнерин дужаар:

орус дылга (диктант);
тыва дылга (диктант);
математикага (аас-биле).

Орус болгаш тыва школа салбырларынга, уруглар албан черлеринге ажылдаар тыва салбырга өөредириниң хугацаазы 4 чыл, уруглар албан черинге ажылдаар орус салбырга—3 чыл.

Кирериниң дугайында билдириишкинни директорнуң адынга шилип алган тускай эртемни айытпышаан, дараазында документилер-биле кады чорудар:

дооза намдары;
№ 286 майык ёзугаар эмчиниң азын салган эмчи шынзылгазы;
билииниң дугайында документизи (боду-биле).
чурттап турар черинден шынзылга;
3×4 хемчээлдиг үш фото-чурук;
ажылдап азы өөренип турар чериндеп характеристика.
төрүттүнгенинниң дугайында херечилелиниң хоолгазы;
ада-иезиниң шалыының болгаш азырадыкчыларының салыныың дугайында шынзылга.

Кирериниң экзаменнери август 1-ден эгелээр. Училищеге киргеннерни ниити чурум ёзугаар стипендия-биле хандырар. Колхозчуларның болгаш совхоз ажылчыннарының уруглары тыва оолдар, кыстарны күрүне хандырылгазынга хүлээп алыр. Өг-бүлезиниң материалдыг байдалының дугайында шынзылга чугула.

Документилерни дараазында адреске чорудар: Кызыл хоорай, Болхозная кудумчузу, бажың 56.

ДИРЕКЦИЯ.

КИНО

ИЮНЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга дириг-чуруктар 9.30. «Ыраккы ортулукта» 11, 1. «Он үш хонук» 3, 4.45, 6.30, 8.15, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Артёмканың ужуралдары» 1.15. «Шыргай арыгның уруу» (1-ги, 2-ги сериялары) 3, 6, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Камгалаттынган салгал» 11, 1. «Күстүң сөөлгү айы» 3, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Стряпуха» 11, 5, 7, 9. «Шашкак» 3 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ Адрези: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—00523.

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылда үндүрүлгени

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 141 (6472). 1966 ч. июнь 15, среда | Өртээ 2 көп.

СЭКП ТК-га хүлээп алдышкын

Июнь 13-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның чалааны-биле Совет Эвилелинде келген, Мали Республиканың Судан эвилел партиязының политиктиг секретары эш Идрисса Диарра баштаан төлээлерни хүлээп алган.

Мааи эштер-биле беседа чүректиң хамыызындан, найыралчы байдалга эрткен.

А. Н. Косыгин Хельсинкиде чеде берген

ХЕЛЬСИНКИ. Июнь 13. (СЭТА-ның тускай корреспондентизи). ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин президент У. К. Кекконенниң чалаазын ёзугаар албанныг аян-чоруун кылып, бөгүн Финляндияның найысылалы Хельсинкиде чеде берген.

Хельсинкиниң демир орук вокзалынга А. Н. Косыгинни Финляндияның президентизи У. К. Кекконен, парламентиниң даргазы И. Виролайнен, премьер-министр Р. Паасио болгаш албанның өске-даа төлээлекчилери уткаан

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле
ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

1966 чылдың июнь 12-де, воскресеньеде, ССРЭ-ниң Дээди Совединге чедиги чыыштың соңгулдазы болган. Бадылаашкын чер-черниң-биле чер болганга эртенгиниң 6 шакта эгелээн болгаш кежээкиниң 10 шакта доозулган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда эрттирери-биле 1.517 соңгулда округтарын, оларның аразындан Эвилелдиң Совединге соңгулда талазы-биле 767 соңгулда округтарын болгаш Националдар Совединге соңгулда талазы-биле 750 соңгулда округтарын тургускан турган.

Бүгү-ле округтарның соңгулда комиссияларындан Төп соңгулда комиссиязынга кирген баштайгы сан-медээлерни ёзугаар алырга, соңгулдага 142 440 862 соңгукчу, азы данзыда кирген соңгукчуларның нийти санының 99,94 хуузу киришкен.

Соңгулда бүгү-ле соңгулда округтарынга болган.

Эвилелдиң Совединге соңгулда талазы-биле соңгулда округтарынга депутаттарга кандидаттар дээш соңгулдага киришкен соңгукчуларның 99,75 хуузу болгаш Националдар Совединге соңгулда талазы-биле соңгулда округтарынга соңгукчуларның 99,67 хуузу бадылаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда совет улустуң күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик идепкейиниң байдалынга эрткен.

Соңгулданың сөөлгү түңнелдерин болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжынга соңгуттурган депутаттарның данзызын Төп соңгулда комиссиязы 1966 чылдың июнь 15-те чарлаар.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ

1966 чылдың июнь 13.

ИВАНОВОГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

ИВАНОВО. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов аңаа кыска хуусаа дургузунда чоруп келген.

Июнь 13-те Г. И. Воронов областың партия, ажыл-агый активи-биле ужурашкан.

Москвада швейцар үлетпүр делгелгези

Москвада культураның болгаш дыштаныышкынның «Сокольники» паркынга швейцар үлетпүр делгелгези чартык айда ажылдап келген. 120 фирмалар болгаш каттыжышкыннар машиналарны болгаш дериглелин, машина тудуу, химия, пөс-таавы, полиграфия, аъш-чем болгаш үлетпүрнүң өске-даа адырларынга херегләәр аппараттарны болгаш инструментилерни аңаа делгээн турган. Үш чүс муң хире көрүкчүлер солун делгиирлер-биле таныжыкан.

Июнь 13-те делгелгеге эштер Л. И. Брежнев, А. П. Кириленко, А. Я. Пельше, П. Н. Демичев, Д. Ф. Устинов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары М. А. Лесечко биле И. Т. Новиков, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи В. С. Фролов, ССРЭ-ниң министрлери, совет даштыкы садыг каттыжышкыннарының төлээлекчилери делгелгеге чораан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары делгиирлерни көрүп, фирмаларның болгаш каттыжышкыннарның төлээлекчилери-биле чугаалашкан.

Делгелгеге көрүлде үеинде Швейцарияның ССРЭ-де элчини Антон Р. Ганц аңаа база турган.

(СЭТА).

ЧАЙГЫ СЕССИЯ

Улус ажыл-агыйының кайы-бир адырынга ажылдавышаан, өөредилгениң кандыг-бир хевиринге хаара туттунуп, ортумак азы дээди эртемни чедип ап турарлар кайы хөй. Ажылдавышаан өөренип турарларның чедиишкиннинг өөренириниге таарымчалыг байдалдарны, чиңгелделерни партия болгаш чазак көргүзүп турар.

Бистиң республикада өөредилгениң заочно хевиринде аңгы-аңгы мергежилдиң кижилери хаара туттунган. Чурттуң өске хоорайларында дээди, тускай ортумак өөредилге черлеринде бистиң заочниктеривис база өөренип турар. Тываның кодээ ажыл-агый техникумунуң заочно салбырынга кирүүле экзаменнери эгелээн. Бухгалтерияның тускай ортумак эртемин 40 ажыг кижи чедип алыр. Кызылдың башкы институдунда заочниктерниң чайгы сессиязы эгелээн. Доозарының кирүүне экзаменерин педагогика факультединиң бешки курсчулары дужааган. Баштайгы экзаменни башкыларның хөй кезии багай эвес дужааганнар.

Бистиң республикада заочно өөредилгеде башкы кадрлар эң хөйү-биле хаара туттунган. Кижиниң мөзүзүн школа хевирлеп турар. Бо харыысалгалыг херекке совет башкының ролю чуден-даа артык. Башкы кижи өөредилге-кижизидилгелиг ажылды бистиң амыдыралывыстың шапкын хөгжүлдезинге дүүштүр чорудар дээш, билиглер-биле хүн-бүрү чепсегленир ужурлуг. Ындыңгаш бүгү кижилерге, ылаңгыя заочниктерге негелде улуг.

Кызылдың башкы институдунуң заочно салбырында 974 кижи бар. Бо чылын заочно салбырны 90 ажыг башкы доозуп үнер. Институттуң заочно салбырын сөөлгү чеди чылдарда 542 башкы доозуп үнгеш, республиканың школаларында, партия, совет органнарда ажылдап турарлар. Оларның аразында сурагжыг башкылар, идепкейлиг хөй-нийти ажылдакчылар-даа бар. Ажылдап турар класстарынга, эртемнеринге эки түңнелдерни чедип ап, боттарының арга-дуржулгазын дөмтаамал бедидип, заочно өөредилге-биле чедиишкиннинг өөренип турар башкылар школа бүрүзүнде бар.

Улус өөредилгезин улам ыңай хөгжүдерин, чоннуң нийти билиг деңнелин болгаш кадрлар белеткээриниң шынарын улам бедидерин СЭКП-ниң XXIII съездизи айыткан. Беш чыл дургузунда барык 7 миллион дээди болгаш тускай ортумак эртемниг специалистерни, азы 1961—1965 чылдарның-биле 65 хуу хөйнү белеткээр. Тускай эртемниглерни белеткээриниң шынарын экижидер деп ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле съездиниң Директиваларында айыткан.

Заочниктерниң өөредилгезин чөгүүр кичээңгейге ап, оларның өөрениринге таарымчалыг байдалдарны тургузары школалар удуртукчуларындан, райоңолардан болгаш өске-даа аңаа хамаарышкан организациялардан негеттинер. Ол ышкаш сессияга келген кижилерниң өөрениринге таарымчалыг байдалды өөредилге черлери тургузары чугула. Башкыларга болгаш өске-даа заочниктерге теоретиктиг быжыг билиглерни бээр дээш башкылар чүткүлдүг ажылдаар ужурлуг.

Кол чүве — өөредилгениң шынары. Институтка азы тускай ортумак өөредилге чөөнге өөренип кирип алгаш, өөредилгени ала-чайгаарлаашкынның өрүүнче кирип турарларны чок деп болбас. Ындыг башкылар курстан курсче «өрелиг» бооп шилчиир, азы катап артып турар фактылар хөй. Ынчангаш оларның өөредилгезиниң шынары чавыс. Ылаңгыя башкы институдунуң физика-математика факультединде заочниктерниң өөредилге шынары эң чавыс болганын мооң мурнундагы түңнелдер херечилеп турар. Чамдык башкылар 8—9 чылда өөренген аттыг бооп чоруп бээр. Ол дээрге өөредилгени төөмча чок көөр, сорулгазын чедип алырынче чүткүл чок чоруктуң түңнели-дир. Заочниктерниң өөредилгези, бир талазында, оларның хуузунда херээ болбушаан, өске талазында, күрүнениң, хөй-нийтиниң херээ дээрзин утпас ужурлуг.

Заочно өөредилгени төөмча чок көрүп, өөредилгезин хөй чылдарда доозуп шыдавайн турар башкыларга 1957 чылда өөренип кирген Мария Аранчаа (Тожу), Сат Даржык (Чөөн-Хемчик), Надежда Сат (Бай-Тайга), Ханыымаа Седипей (Улуг-Хем) дээш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Экзамен, зачёттарны чөгүүр үезинде дужаап, курстарны ээ-ле хуусаазында доозуп турар чүткүлдүг заочниктер хөй. Х. Алдын-оол (Чөөн-Хемчик), Елена Дажы (Тес-Хем), С. Шириндивии (Бии-Хем), Н. Марьясова (Кызыл) дээш өскелер-даа экзаменнерин чыл бүрү эки тудуп турар.

Башкы институдунуң заочно салбырында кирериниң экзаменнери чоруп турар. Бирги курска 150 кижини хүлээп алыр. Чаа хүлээп алдынганнар заочно өөредилгени шилип алган болганда, ындыгааштан эгелеп шудургу өөренири чугула. Чайгы, кышкы сессияларга озал чокка кээп, берген онаалгаларны, курс ажылдарын шынарлыг күүседир ужурлуг.

Заочник, сээң мурнуңда харыысалгалыг үе — чайгы сессия келген. Шилчилириниң болгаш доозарының экзаменнерин, зачёттарны чедиишкиннинг дужаап, үе-шаанты чеп ажыглавышаан, кызымаккай чүткүлдүг өөренип сээң хүлээлгең, сорулгаң ол.

Республикада хой кыргылдазы

(1966 чылдың июнь 10-га чедир)

РАЙОННАР	КҮҮСЕТКЕН ХУУЗУ
Каа-Хем	33.1
Таңды	31.0
Бии-Хем	15.0
Улуг-Хем	7.4
Эрзин	7.0
Чөөн-Хемчик	3,6
Тес-Хем	3.4
Бай-Тайга	0.1
Барыын-Хемчик	—
Өвүр	—
Тожу	—
Кызыл хоорай Соведи	—
СОВХОЗТАР	
«Тиилелге»	23,4
Дуржулга станциязы	21.5
«Межегей»	18.6
«Сүт-Хөл»	14.4
«Найырал»	13.4
«Тес-Хем»	9.6
«Барлык»	3.7
«Улуг-Хая»	0,9
«УТКА 25 чылы»	0.4

Моон өске совхозтар июнь 10-га чедир хой кыргываан. Хой кыргылдазының планын республика нийтизи-биле 8.5 хуу, оон иштинде колхозтар 8.2, совхозтар 9.1 хуу күүсеткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле округ соңгулда комиссияларының каттышкан хуралы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң хуралдаар залынга июнь 13-те болган.

Хуралды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Тыва АССР-ден соңгулда талазы-биле республиканың соңгулда комиссиязының даргазы эш Б. С. Шойгу ажыдып каан. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда Тыва АССР-ге улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнге эрткенин, республиканың ажылчы чоннарының бүгү совет кижилер-биле кады Коммунистиг партияның ленинчи Төп Комитединиң болгаш Совет чазакты долгандыр улам-на сырый каттышканын демдеглээн. Округ соңгулда комиссияларының даргалары округтарга соңгулданың бедик политиктиг көдүрлүүшкүнге эрткенин чугаалааш, хуралга олурушкан депутаттар **М. К. Мендуме, Х. К. Ондар Г. В. Блинова, П. В. Астафьев, С. К. Тока, О. А. Ак-кыс** оларга бүзүредилге бижиктерин тывыскааннар.

Депутаттар чоннуң көргүскен бүзүрелинге өөрүп четтиргенин илередип, ону шынзыктырар дээш бүгү күжүн салырын республиканың соңгулда комиссиязының хуралынга хүлээнгеннер.

ЧУРУКТА: солагай талазан он талаже депутаттар: Кызылдың пассажирлер АТК-зының чолаачызы Хуваажык Комбуевич **Ондар**, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Михаил Клаевич **Мендуме**, Бии-Хем районунуң «Кызыл тараачын» колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Петр Васильевич **Астафьев**, Каа-Хем районунуң «Кызыл тук» колхозунуң мурнакчы саанчызы Галина Васильевна **Блинова**, Улуг-Хем районунуң Пий-Тал сес чыл школазының башкызы Ак-кыс Ашак-ооловна **Оюн**, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Салчак Калбакхорекович **Тока**.

Сонуу: **Ш. МОНГУШТУУ**.
Фотозу: **С. СИРОТИННИН**.

ОЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

(Таңды район кирүнеге сүт, эът садарының чартык чыл планын. Бии-Хем, Улуг-Хем районнар сүт планын күүсеткеннер).

ИЮНЬ 10-НУҢ МЕДЭЭЗИ (ХУУ-БИЛЕ)

РАЙОННАР	СҮТ	ЭЪТ	ДҮК
Бии-Хем	118.8	73.6	9.6
Таңды	111.8	114.3	13.1
Улуг-Хем	106.3	49.0	4.5
Барыын-Хемчик	92,2	60.1	8.5
Каа-Хем	90.5	56.6	22.8
Чөөн-Хемчик	89.2	38.2	16.9
Бай-Тайга	54.4	18.5	11.3
Өвүр	45.4	—	2.1
Эрзин	42.9	2.1	2.4
Тес-Хем	42.0	5.9	—
Тожу	28.9	86.4	—
Кызыл хоорай Соведи	100.9	171.6	—
Республика нийтизи-биле	**96.1**	**58.4**	**7.9**
Эрткен чылдың бо үезинде турганы	110.2	48.4	14.4

Таңды районда кодээ ажыл-агый дуржулга станциязы кирүнеге сүт садарының чартык чыл планын 120,7 хуу, эътти 250 хуу күүсеткен. Ол ышкаш «Межегей», «Кок-Тей» совхозтар бо ийи көргүзүгнүң кэйызын-даа ажыр күүсеткеннер. «Сүт-Хөл», «Найырал», «Элегес», «Тиилелге» совхозтар сүт садар планын, «Улуг-Хая», «Вок» совхозтар эът садар планын ажыр күүсеткеннер. «Суглак» совхоз немелде деңзи-биле кирүнеге эът кирер планын 174,7 хуу күүсеткен.

ПОЛИГРАФИСТЕРДЕ

Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгезин республика типографиязының коллективи ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага алдар болдурган социалистиг чарышты калбарткаш, шудургу ажылдаашкынның түңнелинде коллектив май айның бүдүрүлге планың чедиишкиннинг күүсеткеш, соңгулдага күш-ажылчы белектиг ужурашкан.

Ылаңгыя линотип цеги (начальник К. Осипова) майның бүдүрүлге онаалдазын 107 хуу күүсеткеш, бүдүрүлгениң мурнакчы цехтериниң бирээзи болган.

Цехтиң бригадалар аразынга калбарган чарышка «Тувинская правда» солуннуу өрүп турар Мария Савгирниң удурткан линотипистер бригадазы боттарынга алган хүлээлгезин 112 хуу күүсеткеш, бригадалар аразының чарыжының бирги черин алганнар. Бригаданың линотипистери бригадир М. Савгир болгаш Г. Боборыгина олар майның ажыл хуузун 122—122 хуу күүсеткеннер.

Ол ышкаш «Шын» солуннуу өрүп турар Татьяна Лыскованың удурткан линотипистер бригадазы майның бүдүрүлге планын 104.7 хуу күүсеткеш, чарышка ийиги черни ээлээннер. Бригаданың линотипистери Н. Быкова планын 112 хуу, П. Ткачева—107, бригадир Т. Лыскова—105 хуу күүсеткилээш, күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болганнар.

О. СИРИН-ООЛ.

Хойжуга шаңнал

Чөөн-Хемчик районунуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң хоочун хойжузу Монгуш Комбужапович **Нимээниң** кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге, ылаңгыя нийтиниң мал ажылынга хөй чылдарда кызымаккай ажылдап келгенин дээш база алдан хар харлааны-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле ук хойжуну Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан.

СОВЕТ РОССИЯНЫҢ БҮГҮ ХӨЙ-НИИТИЗИНГЕ

Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының Бүгү-россия Ниитилелиниң тургузукчу съездизиниң кыйгырыы

Эргим эштер!

Хөй-нийтиниң чаа болгаш чугула шимчээшкинин эгелеп, төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының Бүгү-россия Ниитилелиниң тургустунганын чарлаар дээш, Россия Федерациязының бүгү булуңнарындан Москвага чыглып келдивис.

Тураскаалдар — улустуң алдарлыы. Олар бозза улустуң идеалдарын, оон чаңчылдарын боттарында сиңниктирип, бистиң алдаржаан мурнукуларывыстың аттарын билдингир кылдыр артырып турар. Тураскаал болза бистиң чериниң каастап, төрээн черинге, бистиң төөгүвүстүң байлаанга ынакшылды. Россия Федерациязының улустарының культуразының өндүр улуун мурнулеп турар. Бистиң Ада-чуртувустуң төөгүзүнге хөй чүүлдер бүдүрүп келген. Россияның улустары ада-чурттуң болгаш делегейниң культуразынга алдарлыг хөй арыннарны бижээн. Оон-биле кады делегейниң революсчу ёзу-биле чаартылгазынга бистиң чурттуң алдарының дугайында чугаалап турар алдарлыг арыннардан артык херелдиг чүве чок.

Харын-на бо хүннерде, Совет эрге-чагырганың бежен чылының болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң чүс чыл оюнуң бүдүүзүнде Россияга революстуг шимчээшкинниң төөгүзүнүң тураскаалдарының биске кайы хире үнелиг болуп турарын онза сактып турар бис.

«Даш бүрүзү Ленинни билир» ынаныг тураскаалдыг черлерге бодунуң ындаа кежээ-мөңгеде кадагалаар. 1917 чылдың октябрь хүннеринде Петроградка Кышкы ордуну штурмап турган болгаш хамааты дайынның фронтуларынга Совет эрге-чагырганы камгалап алган маадырларның дугайында четтиргениң чөн кежээ-мөңгеде чурээнге кадагалаар. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында фашизмниң өлүмнүг тулчуушкуннарга тиилээн Совет чурттуң маадырлыг чоруун делегейниң улустары утпастар. Коммунизм тургузукчуларының тайбың ажылын көргүзүп турар бистиң тураскаалдыг хүннеривис база төөгүге кирер.

Чоннуң эрес маадырлыг үүлелерин — патриоттуг, революсчу, күш-ажылчы, маадырлыг үүлелерин тураскаалдарда сиңниктирген. Тураскаалдарда чоннуң чечен генийзы илерээн. Тураскаалдар өндүр улуг чаңчылдарның эстафетазынга киржип, оларны салгалдан салгалга чедирип турарлар. Оларда — күчүлүг кижизидикчи күш бар.

Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне культура талазы-биле салгалы, оон иштинде төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарын улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар. Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарының эң бирге үезинде тураскаалдарны камгалаарын организастаар дугайында ленинчи айтышкыннар болза Россияның төөгү болгаш чурумал уран чүүлүнүң талазы-биле өндүр улуг үнелиг чүүлдерин камгалап алырынга база оларны революцияга бараан болдурарынга дузалаан.

Ада-чурт дайынының чылдарында фашистиг араатаннар архитектураның болгаш төөгүнүң тураскаалдары болур 2 муң ажыг бажыңнарны болгаш тудугларны үреп кааннар. Ол үрелген чүүлдерни катап тургузаар дээш совет улус улуг күштерни үндүрген. Москваның болгаш Москва чоогунуң, Ленинградтың, Новгородтуң, Псковтуң, Смоленскиниң болгаш өске-даа хоорайларның эрте бүрүңгү болгаш эң үнелиг тураскаалдары совет черни база катап каастап. Төрээн чурттуң культура фондузунга база катап кире бергенинге бистиң кижи бүрүвүс өөрүп турар.

Коммунистиг улуг тургузуушкун-биле бүргеттинген Совет күрүне акша-хөреңгини тыпкаш, сөөлгү чылдарда Владимирде, Ростовта, Ярославльде, Астраханьда, Рязаньда, Казаньда, Горькийде, Суздальда, Дербентиде эрткен үениң шыгаранггай ансамбльдерин болгаш янзы-бүрү тураскаалдарын катап тургузар, үрелгеннерин чаартыр талазы-биле улуг ажылдарны кылган. Төөгү-революсчу тураскаалдарны болгаш дайынчы алдарның тураскаалдарын чаагайжыды кылыр талазы-биле база дыка хөй ажыл кылдынган.

Эртемденнерге болгаш культура ажылдакчыларынга, эрги чүүлдерни чаартып кылып турарларга болгаш ажылчыннарга, хөй нийтиниң шугуму-биле чурт шинчилелдерни чорудуп турарларга, тураскаалдар камгалаарының күрүне организацияларының ажылдакчыларынга — чаагай болгаш бүгү-улусчу бо херекке боттарының күштерин, мергежилин, сеткилин берген кижилерге бистер ханызы-биле өөрүп четтиргенивисти илередип турар бис.

Бис хөй чүүлду бо талазы-биле кылыр бис, төөгүнүң болгаш культураның эки кадагалаттынчайн турар тураскаалдары чуртта эвээш эвес. Улуг хоорайлардан ырак кодээ черлерде тураскаалдар талазы-биле онза дүвүреп турар бис. Төрээн чуртувустуң хостаглгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш боттарының амы-тынын берген маадырларны хөөржүткен аңы-дүңма хөөрлерниң болгаш тураскаалдарын эки ажаавайн турар чүүлдерни аңаа көрүп эрттирип шыдавас бис. Төрээн чурттуң камгалакчыларынга мөңге тураскаалды кылыры — эрткен шагның болгаш келир шагның салгалдарының мурнунга бистиң ыдыктыг хүлээлгевис болур.

Бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүзүнүң болгаш культуразының тураскаалдарын үлегерлиг кылдыр ажаар талазы-биле улуг ажылдарны чорудары негеттинип турар. Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар, өөренип көөр болгаш пропагандалаарынче калбак улус массаны хаара тудар сорулга-биле төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының Бүгү-россия Ниитилелин тургузар дугайында шиитпирни СЭКП ТК болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының Бүгү-россия Ниитилелиниң тургузукчу съездизиниң киржикчилери бистер:

— эр, херээжен ажылчыннар, эр, херээжен колхозчулар, совет интеллигенция силерни;

— культураның болгаш улус чырыдыышкынының ажылдакчылары, эртемденнер болгаш чогаалчылар, композиторлар болгаш артистер силерни;

— архитекторлар, хоорай тудукчулары, чурукчулар болгаш скульпторлар силерни, клубтар болгаш Культура бажыңнарының, библиотекаларның болгаш музейлерниң ажылдакчылары силерни;

— алдарлыг совет аныяктар, комсомолчулар, пионерлер, кызыл исчилер силерни;

— Совет Чепсектиг Күштериниң дайынчылары силерни;

— дайынның болгаш күш-ажылдың хоочун кижилери силерни;

— төөгүчүлер, археологтар, идепкейлиг чурт шинчилекчилери силерни кыйгырып тур бис!

Тураскаалдарны камгалаарының болгаш чаагайжыдарының чугула херээнге киржирinerни, совет кижилерни, ылаңгыя аныяктарны оларның дугаазы-биле бистиң партияның, бистиң улустуң алдарлыг революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидеринче силерни кыйгырып тур бис!

Бистиң Ада-чуртувустуң төөгүзүнде өндүр улуг чүү-даа чүве уттундурбаан турар ужурлуг! Бүгү улустуң эртинезин, бистиң тураскаалдарывысты камгалаар, чүс-чүс чылдарның артырып берген тынныжын хумагалаар, чоннуң төөгү бижилгезин биске хөйнү чугаалап бээр кылдыр алдадаар ужурлуг бис.

Бистиң Төрээн чуртувустуң алдарлыы-биле йөрээп чарлаан тураскаалдарже чоннуң оруу кажан-даа бокталбайн, арыг турзун!

Эргим эштер! Бистиң ниитилелдиң кежигүнүнге киринер, оон ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киржинер. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының коммунистиг культураны тургузар талазы-биле салган сорулгаларын чедиишкиннинг күүседиринге дузааңарны чедиринер!

ТӨӨГҮНҮҢ БОЛГАШ КУЛЬТУРАНЫҢ ТУРАСКААЛДАРЫН КАМГАЛААРЫНЫҢ БҮГҮ-РОССИЯ НИИТИЛЕЛИНИҢ ТУРГУЗУКЧУ СЪЕЗДИЗИ

Москва, 1966 чылдың июнь 9.

Херәәженнерниң Бүгү-тыва хуралынга уткуштур

БИСТИҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ӨҢНҮКТЕРИВИС

Идепкейлиг ишчилер

Бистиң районда 31 херәәженнер чөвүлелдери боттарының хуралдаанында 12700 херәәженнерни хаара тудкан. Статистикадан мындыг саннарны ап көрээлиңер. Районда 271 херәәжен коммунистер, 152 херәәженнер Советтерниң депутаттары, 3 кижи партия эге организацияларының секретарьлары, 3 кижи кожуун Советтер даргалары, 4 кижи кожуун Советтерниң секретарьлары. Бо болза бистиң херәәженнеривистиң политиктиг идепкейиниң хүн-бүрү өзүп турарын тодаргай херечилеп турар саннар-дыр.

Районнуң херәәжен чону улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап, коммунистиг тургузуушкунунуң херәәнде боттарының күш-ажылчы үлүүн шыдаар-ла шаа-биле киирип турар. Херәәженнер колдап ажылдап турар «Сүт-Хөлдүң» Ак-Даш, «Большевиктиң» Даштыг-Тей, «Чыраа-Бажының» Шык-Бажы, СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг колхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермалары коммунистиг күш-ажыл фермалары деп бедик аттың эдилекчилери болу бергеннер.

Шык-Бажы, Даштыг-Тей сүт-бараан фермаларында Хомушку Кувискаа, Анна Ондар оларның удуртуп турар партия бөлүктери боттарының коллективтеринге партийжи-политиктиг ажылдарны экижидип, планның онаалгаларын чедиишкинниг күүседиринге чугула рольду ойнап турар апарган.

Мурнакчы херәәженнерниң саны өскен. Саанчылар Кара-Сал Таан, Хомушку Кувискаа олар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар Ленин ордени-биле, Моңгуш Алдын-кыс, Анна Ондар, Ховалыг Шоңдайты олар Күш-ажылдың Кызыл туг ордени-биле шаңнатканнар. СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг колхозта хойжулар Сарыглар Дак-Кара чүс хойга онаалтыр 112, Ховалыг Хорлуу 109 хураганны, Ленин аттыг колхозта Түлүш Үйнүкай 100 хураганны алганнар. Ол ышкаш «Сүт-Хөл» совхозтуң хойжулары Ховалыг Долума, Ооржак Хүна олар база-ла эки көргүзүглерлиг. Амыдырал-хандырылга комбинадында Ирина Түметей, Галина Баннова, райпода Шоева, Хүрепмей, Анисенко, хлеб заводунда Вера Ганчук, Ооржак Дүктүг, үрүглар садының ажылдакчылары Смирнова, Буянова олар боттарының коллективтериниң мурнакчылары болу бергеннер. 24 школаларда, 17 интернаттарда 247 херәәжен башкылар болгаш кижизидикчилер бичии салгакчыларны чүткүлдүг-биле өөредип, кижизидип турар. Оларның аразында Х. Бюрбю, М. Тас-оол, Б. Долгар, М. Самдаң олар алдарлыг башкы деп аттарлыг.

Бистиң херәәженнер чөвүлелдеривистен «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырда Ольга Дыртыкка удурткан херәәженнер чөвүлели әләән көскүлең ажылдыг. Мында бүгү херәәженнер ниитилелге ажыктыг ажылдарже хаара туттунган. Бүдүрүлге мурнакчылары болгаш үрүглары эки кижизидип турар иелер-биле ужуражылгаларны организастап, оларның үлегер-чижээн, күш-ажылчы дуржулгазын ниитиге нептередип турарын чаңчыл болдурган. Херәәженнерден 18 кижи кежээки школада, 9 кижи политшколада, 7 кижи бот-өөредилгелиг.

Ол херәәженнер чөвүлелиниң үрүглар кижизидилгезиниң талазы-биле секциязы эки ажылдап, башкылар коллективи-биле болгаш ада-ие комитеди-биле сырый харылзааны тудуп, үрүгларының өөредилгези болгаш кижизидилгези багай ада-иелерни херәәженнер чөвүлелинге болгаш ада-ие комитединге чугаалажып турар. Херәәженнер чөвүлели хеп быжарының, сиилип аргызының бөлгүмнерин организастаан, оларның ажылы эки. Ол ышкаш амданныг чемнерниң делгелгезин кылган, хепти канчаар кедерил деп темалыг кежээни, К. Кудажының «Ыржым булуң» деп номунга номчукчулар конференциязын эрттирген. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнге херәәженнер үргүлчү киржип, суурга 4 катап концерт көргүскен, малчыннарже ниити удаа үнүүшкүн кылган. Херәәженнер чөвүлелиниң кежигүннери ясли, интернат ажылын үргүлчү хайгаарап, пенсионерлерге боттуг дузаны чедирип турарын онзалап демдеглээр херек.

СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг колхозта херәәженнер чөвүлелиниң ажылы база эки. Мында херәәженнер дружиназы шудургу ажылдап, хой-ниитиниң чурумун үрээр, өг-бүлези-биле эп-найырал чок адаларны херәәженнер чөвүлелинге тургузуп, аш хуузунуң судунче шилчидип турар. «Крокодил» болгаш «Херәәженниң үнү» деп хана парлалгазы ай санында-ла үнер.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле Шеми, Ийме, Алдан-Маадыр болгаш Чадаана советтеринде чамдык ажылдар кылдынган.

Ындыг-даа болза херәәженнер ортузунда чорудуп турар политиктиг болгаш организакчы ажылдар амдаа шыңгыы экижидилгелерни негеп турар. Бо талазы-биле ажыл Ленин аттыг колхозтуң Баян-Тала салбырында, «Тыва» совхозта багай тургустунган. Ленин аттыг колхозтуң Баян-Тала салбырында арагалаар, ажыл кылбас херәәженнер ам-даа бар. Мында Таня Моңгуш арагалап тургаш, уруундан чарлып ужурга таварышкан. Долум Күндүңмаа, Семис-Кара, Серен, Сереңмаа олар арагалаарынга өйлешкеш, колхоз бүдүрүлгезинге ажылдаар «чай чок» болган. Ол чоруктар колхозта партком секретары эш Самданың, колхоз даргазы эш Хунажыкты дүвүретпейн турар. «Тыва» совхозтуң ийи салбырында херәәженнер чөвүлелдери (даргазы Өпей биле Д. Куулар) херәәженнер ортузунга полит-массалыг ажылды кудуу деңнелде чорудуп, чаңгыс-даа катап номчукчулар конференциязы эртирбээн, бүдүрүлге мурнакчылары-биле ужуражылгалар организаставаан, херәәженнер чөвүлелиниң секциялары, тургускан бөлгүмнери ажылдаваан. Байдал ындыг турда, кожуун Совет болгаш совхозтуң парткому херәәженнер чөвүлелиниң ажылының дугайын сонуургавайн келген.

«Чыраа-Бажы» совхозта, райпода, амыдырал-хандырылга комбинадында, АТА-да, район өмнелгезинде партия организациялары (секретарьлары эштер Комбукай, Потапова, Прокопенко, Веташенко, Арбузова) хамаарышкан херәәженнер чөвүлелдериниң ажылын чогуур удуртулга-биле хандырбаан. Чадаана хоорайда арагалаар, хой-ниитиниң черлеринге эзирик чоруур, хоп-чип үндүрер, бак чаңчылдардан адырылбайн чоруур кижилер ам-даа бар. Чижээ, Конзук-пап Тоорук, Таня Очур-оол, Кара-Сал Кара-кыс, Часкал, Шааяк, Сат Сүрүң.

Чамдык херәәженнер чөвүлелдери тыва херәәженнерни ногаа шөлүнге ногаалар, чечектер тарып өстүреринге, мөөгү чыып ажаарынга, ногаа дузаарынга, кат-чимис чыып, варенье хайындырарынга чаңчыктырарынче кичээңгей салбайн турары кончуг четпес.

Назы четпээннер ортузунга ажылдап херәәженнер чөвүлелдери хоорук болуп турар. Назы четпээннер херәәниң комиссиязы-биле болгаш ада-ие комитеттери-биле оларның харылзаазының кошкаан дараазында фактылардан көрүп болур. Амгы үеде районда 18 хардан кудуу назылыг 81 кижи ажылдавайн-даа, өөренмейн-даа турар, а 51 кижи ажылдап турар болза-даа, өөренмейн турар. Оларның әләән чамдыктары херек үүлгеткен. Оларның өөренмес, ажылдавас, ниитиниң корум-чурумун үрээр, херек үүлгедир чоруу болза хамыктың мурнунда ада-иелерниң уруг-дарыгның кижизидилгезинче кичээнгей салбайн турарының түңнели-дир. Ындыг болганда ол айтырыг херәәженнер чөвүлелдериниң кичээңгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Херәәжен чон болза канчаар-даа ажок улуг кижизидикчи болгаш бүдүрүкчү күш. Херәәженнер болза коммунистиг ниитилелдиң идепкейлиг тургузукчулары болгаш могаг чок ишчилер. Партия организацияларының сорулгазы болза херәәженнер чөвүлелдериниң ажылын партийжи удуртулга-биле хандырып, херәәженнерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы кижизидилгезин бедик деңнелге тургузары болур.

С. КУУЛАР.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң херәәженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

Алдарлыг херэәженнеривис

Ак-кем хемниң чурту— төрээн Тывавыстың ажылчы чону боттарының эң дээре өөлдар болгаш кыстарын Совет эрге-чагырганың дээди органынга соңгааннар. Оларның аразында бистиң алдарлыг херәәженнеривис — Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал сес чыл школазының башкызы Ак-кыс Ашак-ооловна ОЮН, Каа-Хем районнуң «Кызыл туг» колхозунуң саанчызы Галина Васильевна БЛИНОВА, Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң саанчызы Шоңдайты Дөңгүр-Баштыговна ХОВАЛЫГ бар. Оларның ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга соңгуттурганы-биле холбаштыр оларга байыр чедирбишаан, күш-ажылчы чедиишкиннерин болгаш аас-кежиктиин күзеп тур бис.

Чаа шүлүктер

ЧАГАА

Чагаа.
Чап-чаа алдым.
Чазып алгаш номчуп ор мен.
Эргим сөстер
Эриним ошкап, чүрээм чылдып,
Чурттаалгамны
Чуруй берди, каастай берди.

КӨРҮШ

Көрүш:
Хөглүг болгаш чараш көрүш.
Көөр мен:
Хөрек-чүрээм хайнып келир.
Черле ынчаш
Чечек безин оң чок апаар.
Ынак болгаш
Ындыг ийикпе, билбес-тир мен.

ЧАШТАР

Каракта чаш
Кайын келген, чүден болган?
Сактыганың
Салбас доңу чештинген бе?
Көлчүк сеткил
Хөшүдалы чөваткан бе?
Ажыг-хинчек
Агымынга алыскан бе?
Калм, сарыым,
Карактарың төптап көрейн:
Ындыг эвес
Ынакшылдың чаштары-дыр.

ЧАҢ

Чаңнап өрдем,
Чассыгбайым, ынакпайым.
Чаның өрте
Чалтап орайн, көрүп орайн.
Кым-даа бисти
Кымырбас оң, чүге дизе,
Чурттаалгавыс
Чурумалы—чаңчылы-дыр.

ИСТЕР

Телефоннааш,
«Демги черге мана» дидиң.
Чеде бердим —
Чечектер-ле төглап каап-тыр.
Ийи истиң
Илээн-ле көнчүг болду.
Салгын харын
Сагыжымны оожургадып,
Арыг сеткил
Аллгазын ойнай берди.

О. СУВАКПИТ.

Ажыл-ишчи байдалда

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизи кожааның ажыл-ишчилериниң мурнунга улуг сорулганы салган. Ону күүседиринге херәәжен чонуң киржилгезиниң дугайында айтырыгны Каа-Хем районнуң херәәженнер конференциязынга чугаалашкан.

Районнуң экономиказын болгаш культуразын сайзырадырынга херәәженнерниң киржилгези өскен. Улус өөредилгезинде ажылдап турарларның 83 хуузу, садыг шугумунда—87 хуузу, кадык камгалалында—90 хуузу херәәженнер. Оларның хөй кезии ак сеткилдиг ажылдап, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиглер болу бергеннер. Мал ажылында Тожу Сенди, Т. Шандан-оол, К. Архипова («Тиилелге» колхозу), К. Борисова, Г. Блинова («Кызыл-туг» колхозу), Даваалай Долума, Зоя Чигжит, Мария Кызыл-оол, Ю. Завьялова («Октябрь 30 чыл оюн» колхоз), Д. Бижикей, А. Дембирел («Совет Тыва» совхоз), Адыя Саара («Октябрь 14 чылы» колхоз), садыгжылар С. Темерева, З. Бочкарева, эмчилер З. Дедехина, Кызыл-оол, Чижикова, В. Зубова, башкылар К. Иванова, Е. Адымачи. Хайнапкая мурнакчыларның одуруунда чорук, чоннуң хүндүткелин чаалап алганнар.

Районнуң дыка хөй херәәжен ажыл-ишчилери партияның XXIII съездизинге уткуштур бодиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылааш, алдарлыг-биле күүсеткеннер. Хойжулар Ондар Тектүвей, Зоя Чигжит, Чадаг-оол Багай-Урут чүс төрүүр хойдан-на 98—106 хураганнарны камгалап алганнар. «Тиилелге» колхозтуң сүт-бараан фермазының саанчылары М. Даваа, А. Саая, С. Дамча, К. Архипова эрткен дөрт айларда 10—13 муң литр сүттү сагганнар.

Херәәжен чоннуң кижизидилгезинге бир кол рольду чер-черлерде херәәженнер чөвүлелдери ойнаар ужурлуг. Амгы үеде районда 68 секциялыг 18 херәәженнер чөвүлелдери бар. Эрткен чылын херәәженнер чөвүлелдериниң организастааны 57 кижи составтыг херәәженнер ансамбли ажылдап, лекция пропагандазынга 83 херәәженнер хаара туттунган турган. Лекторлар Сальникова, Диденко олар чон мурнунга шынарлыг лекцияларны номчуп, дыңнакчыларның үнелелин алганнар.

Ленин аттыг, «Ленинчи орук», «Тиилелге», «Кызыл туг» колхозтарда херәәженнер чөвүлелдери партия организацияларының, төрелдер комитеттериниң, культура албан черлериниң ажылынга боттуг дузаны чедирип, уран чүүлге, суур чаагайжыдылгазынга херәәженнерниң киржилгезиниң идепкейин чедип алганнар.

«Тиилелге» колхозта херәәженнер чөвүлели (даргазы Новикова) бодунуң ажылын солун тургускан. Хуралдарны өй-шаанда эрттирип, ужуражылга болгаш дыштаныылга кежээлерин солун организастап эрттирип келген. «Мен ниниң алдын холдарын ырлап тур мен» деп темалыг кежээ, Ада-чурттуң дайынының киржикчилери-биле ужуражылга кежээзи онза солун болган.

Ындыг болза-даа эки ажылдыг херәәженнер чөвүлелдериниң үлегер-чижээн, мурнакчыларның арга-дуржулгазын өскелерге чедирер талазы-биле ажыл районда четпес тургустунган. Районнуң күүсекчи комитеди, кожуун Советтер херәәженнер чөвүлелдериниң ажылын удуртпайн келген. Кежээки школаларга өөренээ чогуур 40 хар чедир назылыг херәәжен чон долузу-биле хаара туттунмаан.

«Совет Тыва» совхозта, «Буруңгаар», «Коммунизмче орук», «Октябрь 30 чылы» колхозтарда херәәженнер чөвүлелдери культура-албан черлериниң садыгның ажылын хынавайн, боттуг дузаны чедирбейн, инициатива чок ажылдап, чоннуң культуразын бедидер талазы-биле ажылды четпес хандырган. Херәәженнер ортузунга тускай лекцияларны, дыштаныылга болгаш ужуражылга кежээлерин организаставайн, өглеңгеш бадылажып алыр чоруктуң чугулазын тайылбырлавайн келген. Ооң уламындан хөй чылдарда кадыр чурттап келген, бадылаашкын чок, «бот иелер бис» дээш дузаламчы акша чоогдап турар иелер дыка хөй. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң кежигүннери Степанова, Г. Дарыма, М. Даваалай, Ч. Адыяа, Солдатова, «Буруңгаар» колхозтан М. Кужугет, Е. Найденова, Черепанова олар колхоз бүдүрүлгезинге шуут киришпээннер.

«Октябрь 30 чылы» колхозта херәәженнер чөвүлели (даргазы Зерницкая) херәәжен чон-биле ажылды кошкак удурткан. Суурда чунар бажың чок.

Мал семиртир «Совет Тыва» совхозтуң төвүнүң культура болгаш уруглар албан-черлериниң чурттаалга бажыңнарының санитар байдалы багай турда, мында херәәженнер чөвүлелиниң, кожуун Советтиң, совхоз дирекциязының ооң-биле эптежип олурары черле элдеп.

Бистиң чуртувус совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн демдеглеп эрттиреринге белеткенип турар. Бо улуг байырлалга төлептиг ужуражыр дээш чон ортузунга политкижизидилгелиг ажылды күштелдирип, культура болгаш уруглар албан черлериниң ажылынга, санитарияга, ногаанчыдылгага ажылдавайн турарларны ажылга быжыглаар талазы-биле айтырыгларны шиитпирлээринге херәәжен чоннуң калбак массазын хаара тудуп, эки ажылдыг херәәженнер чөвүлелдериниң арга-дуржулгазын өскелерге чедирер талазы-биле боттуг ажылды кылып чорудары эргежок чугула.

С. ОМЗААР.

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозтуң Кызыл-Чыраа суурда херэәженнер чөвүлели ында библиотека-биле сырый харылзааны тудуп, херэәжен чонну номга хандыкшыдар сорулга-биле улуг ажылды чорудуп турар.

ЧУРУКТА: херэәженнер чөвүлелиниң даргазы А. Ондар биле библиотека эргелекчизи М. Маңмааның ажыл планын дугуржуп олурары.

Чүткүлдүг ажылдаар

Бо үениң херәәжен кижизи—ол болза, коммунизм тургузукчузу, ол —ие, ол—чурттаалганың каастакчызы. Бо талазы-биле бистиң районнуң херәәженнериниң ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң херәәнге киржилгези улуг. Чыл келген тудум-на кожуун ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында мурнакчы херәәженнерниң саны өзүп орар. Амгы үеде чүгле колхоз, совхоз бүдүрүлгезинде 1510 херәәженнер хаара туттунган. Хойжулар: «Тээли» совхозтан Чүльдүм Сендажы, Кужугет Анай, «Мурнакчы» колхозтан Моңгуш Бичии-Урут, Хомушку Маадон, «Кара-Хөл» колхозтан Иргит Сеңдеңмаа олар 100 хойга онаалтыр 97—107 хураганнарны камгалап алганнар. Ол ышкаш «Тээли» совхозтуң анияктарының сүт бараан фермазы чартык чылда 80 тонна сүт бүдүрер тургаш, 85 тонна 446 кг сүт бүдүрген, бир инекке онаалтыр 506 кг сүт саап алган. Саанчылар Хертек Чылбак бир инектен 587 кг, Салчак Караш 579 кг, Доңгак Бүпүштей 553 кг сүт саап алгаш, районнуң чоргааралы болу бергеннер.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак херәәженнерниң күш-ажылын бедик-биле үнелеп, эң-не шылгараанарга чазактың шаңналдарын тывыскылаан. Чижээ, бистиң райондан Чүльдүм Сендажыны Ленин ордени биле, ооң ачы 7 херәәженнерни орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаан. Ол ышкаш бичии чаштарны өг-бүлеге кижизидип өстүргени дээш 23 ие-херәәженнер «Маадыр ие» деп хүндүлүг атты алган.

Коммунист херәәженнерниң саны районда ковудаан: 146 коммунистер болгаш 900 комсомолчулар бар. Олардан 10 кижи районнуң удуртур ажылдарында, 5 кижи партия эге организацияларының секретарьлары. Тээли болгаш Дон-Терек эге школаларының эргелекчилери Дробошевская, Намчыл, Мөген-Бүрен 8 чыл школазында партия эге организациязының секретары Морган Серживң, күрүне банкызының район салбырының эргелекчизи М. Зверева болгаш өскелерин-даа эң идепкейлиглер деп адап болур.

Районнуң херәәженнер чөвүлелдериниң иштинде эки ажылдыгларның саны ковудаан. «Кара-Хөл» колхозта херәәженнер чөвүлели (даргазы эш Иргит Севил) янзы-бүрү 4 секциялыг, 2 херәәженнер бөлүктерлиг, 31 активтерлиг. Ажыл планын квартал санында чогаадып, ооң күүселдезиниң талазы-биле айтырыгны түңнеп чугаалажып, илереттинген четпестерни чайладырының бүгү хемчеглерин ап келген. Ол колхозта чылдагаан чок ажылдавайн орар херәәженнер чок.

Херәәженнер чөвүлели клуб, библиотека чөвүлелдери-биле, комсомол организациязы-биле быжыг харылзаалыг, бот-боттарынга дузалажыры, дыштаныылга кежээзин демнежип эрттирери чаңчыл болган. Олар темалыг болгаш дыштаныылга кежээлерин 6 удаа чорудуп, аңаа «Ынакшыл деп чүл?», «Күш-ажыл кижини каастаар», «Культуралыг аажы-чаң» деп диспуттарны эрттиргилээн.

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырында херәәженнер чөвүлели (даргазы Хертек Долчаң) чоокта чаа-ла кошкак ажылдыг турганындан ам районнуң эки ажылдыг чөвүлелдериниң бирээзи апарган. Ооң чанында 3 секция доктаамал ажылдап турар. Санитария секциязының кежигүннери бажыңнарны 10 хонганда-ла хынап, арыг-шевер кыдырааштарынга экилерин демдеглеп, четпестерни чайладыр арга-сүмени берип турар. Ол ышкаш херәәженнер өөредилгезинче улуг кичээнгей салдынган. Культура бөлгүмүнде 34, кежээки школада 54, зооветеринарлыг бөлгүмде 26 малчын херәәженнер хаара туттунган.

Улусчу дружинаны болгаш «Крокодил» деп шүгүмчүлелдиг солунну тургузуп алган. Херәәженнер чөвүлелиниң органы «Ленин үнү» хана солун үргүлчү үнүп турар.

База ол ышкаш эки ажылдыгларга «Мурнакчы» колхозта (даргазы Доңгак Хүрең), «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында херәәженнер чөвүлелдерин адаары чугула.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырар сорулга-биле «Эң эки чаагайжыттынган суур», «Эң эки культурлуг бажың, өг-бүле дээш» социалистиг чарышты херәәженнер чөвүлелдери организастагылаан. Бо талазы-биле ажылга Тээли кожуун Совет (даргазы эш Опгай-оол С. С.) эки деткимчени херәәженнер чөвүлелдеринге чедирип турарын демдеглээр херек. Чүл дээш, Кызыл-Дагда 3, Найырал салбырда 2 шилчиир кызыл тукту тургусканы чонну бо ажылды үнелээринге, аңаа киржиринге идепкейин кодурген.

Районда «Эң эки чаагайжыттынган суур» дээш социалистиг чарышка бирги черде «Мурнакчы» колхозтуң төвү Шуй суур туруп турар. Мында херәәженнер чөвүлели боттуг ажылды көргүзүп турары илдең. Районда 150 ажыг херәәжен агитатор, 29 лекторлар, район Совединиң болгаш кожуун Советтериниң 73 депутаттары болгаш 250 ажыг активчилер херәәжен чонның ортузунга кижизидилгениң янзы-бүрү хевиринге ажылды чорудуп турар. Мурнакчы лекторларга болгаш агитаторларга В. Долмажап, С. Чедер-оол, Хертек Ангыр, Ария Салчак, Иргит Сенден, Надежда Доңгак, Анай Коңга олар хамааржыр.

Үстүнде кылып чорудкан хемчеглеривистен аңгыда, херәәженнер ортузунда ажылда ам-даа четпестер хөй. Ону херәәженнер боттары чайладып, партияның шынчы дузалакчылары болуп, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле 1966 чылда районувус мурнунда салдынган сорулгаларны күүседир дээш чүткүлдүг ажылдаар бис.

Т. НАМЧЫЛ.

СЭКП-ниң Бай-Тайга райкомунуң херәәженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

КЫЗЫЛ ТУКЧУГАШТАР

Бистиң суурувус өске суурлардан онзагай төөгүлүг. Чүл дээрге, Тывага болган национал-хосталгалыг революция-биле шуут холбашкан. Ынчан маңаа каш-ла санныг бажыңнар турганы билдингир. Бистиң чырыткылыг болгаш аас-кежиктиг чурттаалгавыс дээш ада-өгбелеривис болгаш акыларывыс иштикиниң болгаш даштыкының эжелекчилери-биле демиселге боттарының амы-тынын бергеннер. Оларга тураскаал бистиң суурнуң төвүнде бузулбас мөңге даштан сиилип каан турары ол-дур. Ону долгандыр бистиң өөрүшкүлүг амыдыралывыстың хайнып турары ол-дур. Ынчангаш бистер суурувуска ынак болгаш ооң ат-алдары дээш бүгү чүүлдү кылып, амгы үениң ёзулуг-ла чараш болгаш бедик культуралыг суур болдурар дээш туржуп турар бис.

Суурнуң болгаш амыдыралдың каастакчылары,—эр-даа, херәәжен-даа кижилер, бистер болганывыста ооң чаагайжыдылгазы болгаш культурлуг амыдыралы дээш бүгү хемчеглерни ап чорудуп турар бис. Херәәженнер чөвүлелиниң кежигүннери суурнуң бажыңнарын кудумчулар аайы-биле үлешкен. Бажың бүрүзүнде арыг-шевер кыдырааштарын аскылаан. Кудумчулар, бажыңнар чанының бок-довураа аштаттынган. Херәәженнер чөвүлелиниң кежигүннери фермаларже үндүргүлээн. Колхоз болгаш фермалар төвүнге бажыңнар көрүлдезин эрттирген. Ооң түңнелин үндүрген.

Колхозтуң херәәженнериниң ниити хуралынга партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга канчаар боттандырар дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ол ышкаш «Өг-бүлениң бюджедин канчаар ажыглап турар бис?» деп илеткелди херәәженнер чөвүлелиниң даргазы Клара Оюн кылган. Бистиң суурнуң хамаатылары ниитизи-биле өг-бүлениң бюджедин чөп ажыглап турары илерээн. Хыналда соонда 33 бажыңнар чүгле кончуг эки демдектерни алганнар. Ол ышкаш кызыл тукчугаштар тывсыр тергиин бажыңнар база тодараттынган. Ооң ээлери Оюн Севилбаа, Куулар Баккыс, Оюн Дадар, Оюн Дииңмаа, Елизарева Наталья болгаш оон-даа өскелер-дир. Бисте «Ленин үнү», «Ажыктыг сүмелер», «Көрүнчүк» деп хана солуннар доктаамал үнүп келген.

Херәәженнер хуралы суурну улам эки чаагайжыдарынче, арагалаар, чурум үрээр чоруктарга удур шыңгыы демиселди чорударынче, колхозчуларның культуразын бедидеринче угланган шиитпирни хүлээп алган. Июнь 19—20 хүннеринде бистиң суурувустуң чурттакчылары школачыларның болгаш пионерлерниң слёдунуң 2000 ажыг киржикчилерин уткуп алыр. Бистиң ажы-төлүвүс бистиң төөгүлүг суурувуска «Ада-өгбелеривистиң оруу-биле» деп темалыг слётту эрттиреринге чоргаарланып турар бис.

Бо чылдың июльде районга болур «Кудумчулар байырлалынга» уткуштур бистиң суурда эң эки арыг-силиг бажың, эң эки арыг-силиг херим иштн болгаш кудумчулар дээш конкурс чарлаттынган. Бистиң суурнуң херәәженнери кызыл тукчугаштарлыг бажыңнар ээлери болур дээш чогаадыкчы болгаш тывынгыр аргалар-биле чурттап, ажылдаарлар. Ынчангаш төөгүлүг төрээн суурувус Кочетовону амгы үениң бедик культуралыг суур кылдыр каастай тудуп чаагайжыдыптар хүнүвүс ырак эвес!

О. ЧЫРТАЙ-УРУГ.

Таңды район.

Оюн Чечек — кожуун ажыл-агыйның дуржулга станциязының төп сүт-бараан фермазының саанчызы. Ол 1965 чылда бодунга быжыглаан 33 баш инек бүрүзүнден 2218 литр сүттү сагган. Ол бо чылын дүңгүжүн төрүүр 18 инектерни хол-биле саарын хүлээнген. Күш-ажылчы шылгаралы дээш ону Хүндүлелдиң демдээ орден-биле шаңнаан.

ЧУРУКТА: комсомолчу Оюн Чечек.

Сөзү болгаш фото П. ГОЛЬЦОВТУУ.

ХАНА ПАРЛАЛГАЗЫ

ХҮН БҮРҮ ТОДАРГАЙ УДУРТУР

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлериниң пропагандалаарының херээнге болгаш оларны амыдыралга боттандырарынче массаларны мобилизастаар талазы-биле совет парлалганың мурнунда улуг болгаш харыысалгалыг сорулга туруп турар. Моон-биле холбаштыр совет парлалганың эң-не хөй болгаш эге кезээ — хана парлалгаларының ролю база дыка бедиир.

Мурнунда кварталдарда бүдүрүлге планнарын күүседиринге эки түңнелдерни респотребсоюз АТА-зының, үшкү чүък автоажыл-агыйының, алгы заводунуң коллективтери болгаш өске-даа бүдүрүлгелер чедип алгылаан. Ол черлерге социалистиг чарышты калбартырынга, кижилерниң күжүн болгаш угаан-бодалын сорулгаларны күүседиринче мобилизастаарынга хана парлалгалары тодаргай дузаны чедирген.

Респотребсоюз АТА-зында «Транспортник» хана солунга мурнакчы чолаачылар ажылының дуржулгазын бижип, планныг сорулгаларны хүрген күүседир талазы-биле боттуг саналдарны киирип турар. Эш Н. Шараповтуң чүүлүнде планныг онаалдазы 141 хуу күүсеткен № 1 автоколоннаның чедиишкиннериниң үндезинин тодаргай көргүскен. Бүдүрүлге ниити планын ажыр күүседип турар, мурнакчыларның саны көвүдээн.

Үшкү автоажыл-агыйда «Транспортник» хана солун мында парторганизацияның дайынчы дузалакчызы. Ол солун В. А. Жбановтуң бригадазының беш чыл планын дөрт чылда күүседир деп патриотчу эгелээшкинин чогуур үезинде деткип, калбарткан. Солуннуң номерлеринге мурнакчы чолаачылар Н. Фроленко, Н. Чумаков, Н. Голубцов, В. Минаев оларның чедиишкиннерин чугаалап турар чүүлдер парлаттынгылаан. Четпестерни чидии-биле шүгүмчүлеп турар шоодуглуг хуудус коллективке улуг сонуургалды болдуруп турар.

Хөй санныг хана парлалгалары боттарынга онаашкан сорулганы шупту четче күүседип турар чүве болза, дыка-ла эки ийик. Ындыг болбажок, чамдык хана парлалгалары боттарының сорулгазын чедир күүсетпейн, чамдыкта парторганизацияларның кичээнгейинден безин дашкаар болу бээри харааданчыг. Чижээ, тууйбу заводу бүдүрүлге планын күүседир талазы-биле үргүлчүле хожудап турар. Мында «Керамик» хана солун шаг-да-ла бүдүрүлгениң хожудаңгай чоруунуң безин кудуруунда, ажык-дужук чок сөөртүнүп турар. Мындыг байдалды заводта парторганизация, ооң секретары эш Н. Белов тайбың сеткил-биле көрүп турар. Бүдүрүлгеде мурнакчы ажылчыннар А. Хорлуг-оол, Е. Домажаков болгаш өскелерниң-даа дуржулгазын солун нептеретпейн турар. Хана солуннуң редколлегиязының илеткелин парторганизация кажан дыңнап чугаалашканын редактордан айтырарга, ол холун чөгенип чаңгааш: «1964 чылдан бээр дыңнап көрбээн» деп харыылаар.

«Тыва сүт тудуу» тудуг эргелелинде «Гидротехник» хана парлалгазының (редакторы эш В. Дикарев) дээштиг чоруу болгаш дайынчы шынары дыка чавыс. Коллективте бүдүрүлге болгаш күш-ажыл айтырыгларын, кижилерниң ажыл, амыдыралын хана солуну хаая болгаш кончуг эрен-гей чырыдып турар. Моон ужурунда ооң дээштиг чоруу болгаш кижизидикчи ролю чавыс. Ындаа көөрде, алгы заводунда «Обувщик» хана солун ханы утка-шынарлыг, солун болгаш дээштиг. Ооң номерлеринден бүдүрүлгениң А. Ховалыг, Н. Чижов, П. Казанцева ышкаш хөй санныг мурнакчыларының чүүлдерин, саналдарын үргүлчү номчуп болур. Хана парлалгазы чогуур бедик деңнелге турзун дээш, заводта парторганизация доктаамал сагыш салып турары үстүнде фактылардан-на илдең-дир.

Ол ышкаш хоорайның чамдык албан организация черлеринде элээн хөй хана солуннары бедик утка-шынарлыг болгаш эки каастаалга-шимелделиг үнүп турар. Оларга хамыктың мурнунда республиканың ном үндүрер черинде «Ном» болгаш Тыва эртем-шинчилел институдунда «За науки» хана солуннарны демдеглеп болур. «Связист» хана солуннуң редколлегиязының ажылының дугайын харылзаа эргелелинде парторганизацияның бюрозу чугаалажып көргенден соңгаар ооң ажылы экижээн. Ам үеде ол солуннуң номерлеринде бүдүрүлге айтырыгларынга холбашкан, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге хамаарышкан чүүлдерни удаа-дараа парлап турар апарган.

Хана парлалгаларының кол сорулгазы, бүгү совет парлалга-биле бир дөмей, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, чаа беш чыл планының онаалдаларын күүсединче ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаары, коллектив кежигүннерин коммунистиг аажы-чаңга кижизидиринге идепкейлиг салдар чедирери болур. Бүдүрүлгелерде хана парлалгалары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, бүдүрүлгениң эң ажыктыг болурун хандырарынче, камналга дээш демиселче кол кичээнгей салыр ужурлуг.

Хана парлалгазы — партия организациязының холунда улуг күш болгаш дээштиг чепсек. Ону четче, билдилиг ажыглаар төлээде, ооң ажылын сагыш човап көөрү, хүн бүрү тодаргай удуртуру эргежок чугула.

Д. РЫЛОВ,
СЭКП обкомунуң
штаттан дашкаар инструктору.

Чаа дүжүтке амдыгааштан белеткенир

Тараа — бистиң чурттуң үнелиг байлаа. Амгы үеде бистиң республиканың хову-шөлдеринде часкы хову ажылдары доозулган болгаш тараалар чер болганда чаагайты үнүп эгелээн. Удавас олар быжар болгаш ажаап алышкының хүннери дораан чедип келир. Бо талазы-биле тараа хүлээп алыр черлерниң ажылдакчыларының мурнунда улуг харыысалга туруп турар. Ол чүл дээрге, чаа беш чылдың бирги чылының дүжүдүн организастыг хүлээп алыр төлээде, тараа хүлээп алырынга материал-техниктиг баазаны амдан эгелеп белеткээри: тараа складтарын, тараа кургадыр болгаш арыглаар машиналарны, деңзилерни, энергия-күш дериглелерин болгаш лаборатория херекселдерин капиталдыг септээр талазы-биле улуг ажылдарны кылыры болур.

Тараа хүлээп алыр талазы-биле техниктиг баазаны улам алгыдарынга болгаш сайзыраңгайжыдарынга 1966 чылда тараа хүлээп алыр черлерге акша-хөреңгини дөвүлээн. Ынчангаш ол черлерге хөй чаа дериглелерни болгаш механизация чепсектерин тургускулаар.

Бүдүрүкчүлүү бир шакта 32 тонна тараа кургадыр машинаны, хөй тонна сөөртүр автомашиналарының чүъгүн дүжүрер ийи тургузугну ап-теп тургузаар ажыл дооступ турар. Ол болза Кызылдың сайгарылга баазазынга хары угда чеди черге хөй тонна чүктээр автомобильдерниң болгаш автопоездилерниң чүъгүн дүжүрер арганы бээр, ынчангаш хонук иштинде оларның дузазы-биле 1000 тонна тарааны арыглаар болгаш кургадыр.

Шагаан-Арыгда, Туранда, Чадаанада болгаш Кызыл-Мажалыкта тараа хүлээп алыр черлерде кайызы-даа хонукта 160 тонна тарааны кургадыр машиналарны эптеп тургузуп турар. Ооң-биле кады тарааны складка уруп турда арыглаар, бүдүрүкчүлүү шакта 50 тонна болуп турар 10 кезек сепараторларны Кызылда, Шагаан-Арыгда, Чадаанада, Кызыл-Мажалыкта болгаш Туранда тургускулап турар.

Асфальтылаар арга-биле тараа хүлээп алыр черлерниң девискээрин экижидер болгаш чаагайжыдарының ажылы эгелээн. Амгы үеде республиканың тараа хүлээп алыр черлеринде складтарның иштики четчир болуп турар. Кызылдың сайгарылга баазазының болгаш Туранның тараа хүлээп алыр черинин коллективтери техника септээр ажылды чогуур өйүнде эгелээн. Ол коллективтер планын күүседип турар дээрзин хыналда көргүскен. Кызылчыларның болгаш туранчыларның үлегерин республиканың өске-даа тараа хүлээп алыр черлеринге нептередир херек.

Тыва АССР-ниң ниитизи-биле алырга, июнь 1-ге чедир септелге ажылының күүселдези мындыг турган: тараа складтарының талазы-биле — 89,1, тараа кургадыр машиналарының — 76,9, арыглаар машиналарының — 74,6, автодеңзилерниң — 52,4, лаборатория херекселдериниң — 85 хуу болгаш оон-даа өске.

Ындыг болзажок, техниктиг баазаны белеткээр ажыл чамдык черлерде чедиишкин чок чоруп турар дээрзин айтыр херек. Чадааның болгаш Шагаан-Арыгның тараа хүлээп алыр черлериниң директорлары эштер С. Ойдуп, Т. Шабалин олар тараа хүлээп алырынга чогуур өйүнде болгаш шынарлыг кылдыр белеткенип алырының ужур-дузазын четче билбейн турарлар. Тараа складтарын, тараа кургадыр машиналарны болгаш өске-даа техниканы септээр ажылды таарыштырарын оларда ам-даа организаставаан.

Амгы тараа хүлээп алырынга септелге-белеткел ажылдарын эки организастап алырынга таарымчалыг бүгү аргалар тараа хүлээп алыр бүгү черлерде бар. Оларда үрезин тарааларын көлдүүнда үндүрген, складтың 10—15 хуузун ээлеп турар чемге херглээр тараалар складтарда арткан.

Капитал болгаш агар септелге чорудары-биле тараа хүлээп алыр бүгү черлерни эргежок чугула чүүлдер-биле хандырган. Ынчангаш, ам чүгле тарааны эки хүлээп алырынга организастыг ажылдаары арткан.

Июль айның бирги чартыында тараа складтарының, тараа кургадыр болгаш арыглаар машиналарның болгаш өске-даа чүүлдерниң капитал база агар септелгезин дооскары эргежок чугула. Чаа дүжүттүң тараазы кирип эгелээринден он хонук бурунгаар тараа кадагалаар черлерни болгаш механизация талазы-биле чүүлдерни халдавыр чок болдурар талазы-биле ажылдарны чер болганда чоруткан турарын утпас херек.

Тараа кургадыр, арыглаар машиналарның болгаш электри энергиязы херглээр өске-даа чүүлдерниң үзүктел чокка ажылдаарын хандырар сорулга-биле тараа хүлээп алыр бүгү черлерге одаар болгаш кывар чүүлдүң үш ай курлавырын тургузуп алыры чугула дээрзин кымга-даа билдингир.

Тарааның культураларының, сорттарының аайы-биле ажаап урар талазы-биле планны тараа хүлээп алыр чер бүрүзү ажылдап кылган турары эргежок чугула, ооң-биле кады сорттуг тарааны кадагалаар талазы-биле эң дээре черлерни шилип алырынче кичээнгейни салыр.

Хөй тоннаны сөөртүр автомашиналардан болгаш автопоездилерден тараа хүлээп алырын механизастаарынче онза кичээнгейни салбас болза хоржок.

Тарааны үзүктел чокка хүлээп алырын, ооң сан-даа, шынар-даа талазы-биле эки кадагалалын хандырып шыдаар мергежилдиг кадрлар-биле тараа хүлээп алыр черлерни четчелештирер ажылче онза кичээнгейни салыр.

Тараа хүлээп алыр черлериниң ажылдакчыларының — лабораторияларның эргелекчилериниң, тараа кургадыр машиналар мастерлериниң, склад эргелекчилериниң, механиктерниң, камгалал болгаш учёт ажылдакчыларының 7 хонуктуг семинарын июнь—июль айларда бистиң эргелел чорудар.

Тараа хүлээп алыр черлерни өрттен удур чепсектер-биле хандырары, ол ажыл талазы-биле үлегерлиг байдалды тургузары, ажыл-агыйның санитар-гигиена талазы-биле байдалынче онза кичээнгейни салыры дээш чергелиг ажылдарны ийиги чергениң кылдыр көре бээр эрткен чылдың чамдык ышкындырыгларын катаптавас дээш ажылдаары бистиң хүлээлгевис.

Ынчангаш, чаа беш чыл планының бирги чылы — бо 1966 чылда Төрээн чуртка хөй-ле тарааны бээр дээш кодээниң ажыл-ишчилериниң күжениишкиннеринге боттарының төлептиг салыышкынын киирер дээш, тараа хүлээп алыр черлериниң ажылдакчылары боттарынга хамаарышкан бүгү чүүлдерни кылырлар дээрзинге бүзүреп болур. Ол болза СЭКП-ниң чоокта чаа болуп эрткен XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле бүгү совет улустуң өндүр улуг ажылынга бистиң киирген үлүүвүс болур.

Д. ДЕЕВ,
тараа продуктулар эргелелиниң
начальниги.

КЫСКАЗЫ-БИЛЕ

◎

Чогуур үеде доозар

«Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилери кыргылда үезинде дүктүң чиирин болдурбас дээш онза сагыш салып турар. Ажылдың темпизин дүргедедир, шынарын экижидер дээш ажылчын комитеди кыргыкчыларының аразынга чарышты калбарткан. Рабкооп буфет организастаан. Беседаны, номчулганы агитаторлар Бруткий, Бораш часпарлар аразында кыргыкчыларның ортузунга чорудуп турар. Пунктуда көскү агитацияны багай эвес тургускан.

Хойжу К. Чамзырынның ажаап турары 606 хойну баштай кыргаан. Хой бүрүзүнден ийи кг ажыг дүк алдынган болгаш ниитизи-биле 1 тонна 270 кг болган. Кыргыкчылар М. Акан-оолдуң 470 хоюн кыргаан, оон 970 кг дүк алдынган. О. Кертик, Оюн Диспур, С. Сержик электри хачы-биле хойну эки кыргып турар. М. Ондарый, С. Биченей хол хачызы-биле кыргылданы дүрген темпилиг чорудуп келген.

Моторист, эдикчи Ондар Увац хачыларны үргүлчү-ле чидидип каар, кайызы-даа чаарбы хачылыг кыргылда агрегадын ол хандырып турар. Пунктунуң девискээри арыг-силиг. Дүктү тырып шарыыр тускай херексел бар. О. Оттук-оол, М. Сотпа дүк савалаарын саадатпастар.

С. ТАНЗЫН-ООЛ.

—◎—

Чөөн-Хемчикте

Аргыжарынга шаптараазынныг чер болур Алдыы-Ишкинниң унун өру орук үндүрерин «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының ажыл-ишчилери шиитпирлээн турганнар. Талдыг-Чулага чедир 150 км узун дурттуг автомашина оруу ам барык дооступ турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга ишкинчилерниң бир белээ ол. Орук кылырынга школаның, участок эмнелгезиниң коллективтери база идепкейлиг киришкен.

• • •

Ишкин суурнуң чоогунда кыргылда пунктузу ам ажылдап эгелей берген. «Чымчак алдынны» чыдыыг чокка ажаап алырынга ол пункт эки белеткеттинген. 12 хачылыг электри агрегады, 13 хол хачызы кыргыкчылар-биле четчелеттинген. Ажыл хайнышкыныг чоруп турар. Ондар Чимит-Доржунуң, Ондар Мурзууланың кодан хойларын аралап кыргып кирипкен. Кыргыкчы Моңгуш Тарбаган өске өөрүнге үлегерин көргүзүп турар. Салбырның хойжулары чайлаглааашкын бетинде кыргылданы доозар дээш, пунктуже чоокшуладыр хоңгулап алган. Бодан хойлар эки одарлавышаан, пунктуга ээлчег ёзугаар кыргыдар.

• • •

Күрүнеге сүт садарының чартык чылда планын беш ай иштинде ажыр күүсеткен СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң сүт-бараан фермалары июнь 12-ге чедир 20 тонна сүттү немей дужаар хүлээлгени алган ажылдап турар. Бо ажыл-агый СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң, райкүүскомнуң сүт талазы-биле шилчиир кызыл тугун «Сүт-Хөл» совхозтан чаалап алган.

Мал аарыгларын болдурбас дээш

Таңдының неле ажыл-агый бүдүрүлге эргелелинге 1963 чылда мал аарыглары-биле демисежир станцияны организастаан. Ветеринария институдунуң доозукчузу, эргелелдиң кол мал эмчизи А. Семенов ону удуртуп эгелээн. Ында доктаамал ажылдакчылар чок, олар дээрге эргелелдиң ажыл-агыйларының мал эмчилери-дир. Бо станцияны тургусканы чугула ужур-дузалыг болган. Эргелелдиң ажыл-агыйларының мал эмчилери анаа чыглып келгеш, боттарынга эки билдинмээн азы чиганнээн айтырыгларының дугайын чугаалажып, лабораторияда шинчилелдер кылып тургаш, оларны тодарадып, дуржулгазын солчуп турарлар. Ынчангаш сөөлгү чылдарда эргелелдиң малының хан болгаш өске-даа хевирниң халдавырлыг аарыглары дыка эвээжээни ол демиисиг коллективтиң чорудуп турар ажылдарының багай эвес түңнелдиг болуп турарын көргүзүп турар. «Межегей», «Тиилелге» совхозтарга хаван аарыглары сөөлгү ийи чылдың дургузунда болбаан.

Төрүүр малдарны оолдаашкын бетинде аарыгларга удур тарып, чаш малды гидропониг арга-биле өстүрген ногаан масса, органиктиг болгаш минералдыг холумактар-биле байлак мал чемнери, кымымал сүт-биле чемгерип, донор-аъттарның туснай эмнер-биле холуй тургускан, чаш малдың организминиң аарыгларга туруштуун идепкейжидер, чем хуулдуруулгазын экижидип, сергек болдурар хамын оларга тарып турары оларның баш санын менди ап, эъткир, сүткүр кылдыр өстүреринге деңнешкелиг арга болуп келген. Станцияның ажылдакчылары малдың халдавырлыг аарыгларын болдурбазынга одар-белчиирлерде суглары арыг тургузарының, ыттарны баглаарының, баглаавайн турар черлик ыттарны чок кылырының чугулазының болгаш малдың янзы-бүрү аарыгларының дугайында лекция, беседаларны чонга кылып турар.

Эргелелдиң бо төп станциязы көскү агитация, малдың янзы-бүрү аарыгларынга удур эмнер-биле четчелеттинген аптека, лаборатория херекселдери-биле багай эвес дериттинген. Аарыгларга удур мал тарылгазын, тарып боозадылганы чорударының тодаргай хуусааларын айыткан графикти, эргелелде мал турар черлерниң картазын ында аскан.

Бо бүгү ажылдар малдың кадыы, ооң бедик продуктулуг болуру дээш демиселге көскү түңнелдерни берип келген. Таңдының делгем одар-белчиирлеринде чаптыг оъттаан кодан-кодан сүргүлерниң баш саны улам өзүп, бедик продуктулуг болзун дээш ажылдап турар мал эмчилерниң шудургу күш-ажылының чедиишкиннери улам быжыглаттынар, чаартынар дээрзинге бүзүреп болур.

Д. АНАЙ-ООЛ.

ЧУРУКТА: станцияның хоочун ажылдакчызы, эргелелдиң мал эмчизи Е. Пушанованың лабораторияда ажылдап турары.

Фото авторнуу.

Организастыг чорукту суларатпас

Колхозтуң күрүнеге дүк садар планныг онаалдазы үжен сес тонна. Ооң кырынга ийи тонна дүктү немей киирер деп, колхозчулар социалистиг хүлээлгени алган. Кыргылда чаа эгелээн. Пунктуну эки дерээн, плакаттарны, кыйгырыгларны, туктарны ында аскан. Кыргылданың организастыг чоруун суларатпазынче кичээнгей салдынган. «Х Улуг хурал» артельдиң кыргыкчылары баштайгы үш хүнде 1500 хойну кыргаан. Ындыг-даа болза, кыргылданың темпизи оожум деп чүвени эскербес аргажок.

М. Биче-кыс электри хачы-биле хүнде кыргылда нормазын ыракта ажыр күүседип турар. А. Дарыймаа, О. Сирживаа, С. Ытпалчык, Б. Севил кыргыырының нормазын 140—150 хуу күүседип келген. О. Кулактай пунктунуң ажылын башкарбышаан, дүктү класстап, ооң учёт-отчёдун эки кылып турар.

С. ДАВАА.

БҮДҮРҮЛГЕ-БИЛЕ КИЖИЗИДИЛГЕНИ ДҮҮШТҮРЕР

«Масса-политиктиг ажылды шыңгыы экижидерин партия организацияларынга съезд хүлээдип тур. Партияның политиказын ханы база чедингир тайылбырлаары, чидиг айтырыгларны тодарадып шиитпирлээринден ойталап чайлавазы, улус массаларының негелделеринге болгаш угаан-бодал талазы-биле херегледеринге сагыш човангыр база дыңнангыр болуру эргежок чугула» деп, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң резолюциязында айыткан.

Ленинчи партияның съездизиниң бо чугула айтышкынын Улуг-Хем районнуң партия организациязы күүсетпишаан, элээн боттуг хемчеглерни ап чоруткан. Амгы үеде районда 31 агитпунктулар, 47 агитколлективтер, 787 агитаторлар ажылдап турар. Чон ортузунга оларның бүгү масса-политиктиг ажыл-чорудулгазы СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш партия Төп Комитединиң май Пленумунуң шиитпирлерин база материалдарын пропагандалап тайылбырлаарынче угланган. Бо талазы-биле колхозтарга, совхозтарга, фермаларга, бригадаларга, албан организация болгаш бүдүрүлге черлеринге хөй санныг лекциялар, беседалар болгулаан.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын 1966—1970 чылдарда хөгжүдериниң беш чыл планын, Тыва АССР-ниң, районнуң, колхоз, совхоз бүрүзүнүң беш чылда болгаш бо чылгы сорулгаларын тодаргай тайылбырлап пропагандалаан көскү агитацияның чугула хевирлерин барык бүгү ажыл-агыйларда организастаан. Чижээ, республиканың, районнуң, колхозтуң 1966 чылда болгаш беш чылда сорулгаларын айтып көргүскен лозуннар, плакаттар, транспарантылар «Күш-ажылдың хостуу» кодээ ажыл-агый артелинде багай эвес дериттинген.

Партияның XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш кодээниң ажыл-ишчилериниң ортузунга калбарткан социалистиг чарыштың түңнелдерин доктаамал үндүрүп, тускай бюллетень хевирлиг чырыдып келген. Ол чорук часкы тарылганың, сүт саалдазының, дүк кыргылдазының түңнелдеринге таарымчалыг салдарны чедиргени маргылдаа чок. Чижээ, районнуң барык бүгү ажыл-агыйлары часкы тарылганы ам колдуунда доозупкан, ниитизи-биле 3700 гектар ажыг черни часкы элбек сугну ажыглап, суггарып тараан. Колхозтарның болгаш совхозтарның сүт-бараан фермаларының хөй кезиинде сүт саалдазы сөөлгү үеде илдең көвүдээн. Күрүнеге сүт садарының темпизи оон-биле холбаштыр база бедээн.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин база материалдарын партия чырыдышкынының системазынга 4—6 кичээлдерге политшколаларның дыңнакчылары база ханызы-биле өөренген. Чижээ, райпо чанында политиктиг эге школаның пропагандизи эш Боженников съездиниң материалдарын кичээл бүрүзүнге тайылбырлаарда, коллективтиң амыдыралы-биле сырый холбаштырып шыдаан. Ол ышкаш марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң Баян-Кол суурда ортумак школазының (пропагандизи эш Гаврилов) дыңнакчылары СЭКП-ниң XXIII съездизиниң материалдарын улуг сонуургал-биле хандыр өөренгеннер.

Ындыг болза-даа, районнуң партия организациязының масса-политиктиг кижизидилге ажылында улуг четпестерниң барын демдеглевейн барып болбас. Кол четпестерниң бирээзи — чер-черге номчуттунган лекциялар, кылдынган беседалар, номчулгалар болгаш масса-политиктиг ажылдың өске-даа хевирлери ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин күштелдиреринге дээштиг, көскү салдарны шоолуг чедирбейн турары.

Улуг-Хемниң колхозтарынга болгаш совхозтарынга лекциялар, беседалар, хуралдар болуп, клубтар, библиотекалар, кызыл булуңнар ажылдап, кино үнүп турза-даа, чамдык черлерде массалыы-биле арагалаар, хулиганнаар, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, ажыл шагы үзер, кем-херек үүлгедир чоруктарның ховар эвес болуп турарының кол чылдагааны чүдел? Бо нарын айтырыгның тайылбыр харыызын СЭКП райкомунуң болгаш партия организацияларының масса-политиктиг кижизидилге ажылының ханы анализи тодаргай берип болур. Партийжи-организастыг ажылдың болгаш партийжи-идеологтуг ажылдың чаңгыс эвииниң ленинчи принцивин СЭКП райкому болгаш элээн хөй партия организациялары чамдыкта барымдаалавайн, чүгле бүдүрүлге айтырыгларынче колдадыр кичээнгей салып, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң херээн барык-ла ийиги черге айтырыы кылдыр көрүп келгенин хамыктың мурнунда дорту-биле айтыр херек.

Бо чылдың эгезинден бээр СЭКП райкомунуң бюрозунга чугаалажып келген бүгү айтырыгларны өөренип көөрге, оларның хөй нуруузу — бүдүрүлге характерлиг, а идеология ажылының, ылаңгыя ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң кол-кол чугула айтырыгларын бюрога эвээш тургузуп келген. «Х Улуг хурал» колхозта болгаш «ҮТКА-ның 25 чылы» совхозта партия өөредилгезиниң байдалының дугайында СЭКП райкомунуң бюрозунуң үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин ёзулуг организаставаан, чогуур үезинде хынап көрбээн. «Агитация-массалыг ажылды болгаш ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин күштелдирер талазы-биле практиктиг сүмелерни» СЭКП обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң политиктиг чырыдышкын Бажыңы бо чылдың январьда чогаадып кылгаш, бүгү райкомнарже чорудуп берген, а партияның Улуг-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи эш Митин база өске-даа ажылдакчылар ол сүмелерни күүседирден туржук, амгы үеде шуут уткан болуп турар.

«Коммунизм тургузукчузунуң мораль талазы-биле дүрүмү» орус, тыва дылдар кырынга бижээш, районнуң колхозтар, совхозтар төптеринде клубтарда аскылаан-даа болза, совет кижиниң моральдыг овур-хевириниң дугайында лекциялар, беседалар болбайн турар. Ол ышкаш хоойлу-дүрүм таныдылгазының, хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының темазынга лекциялар ажылчы чоннарның ортузунга чыл эгезинден бээр дыка ховар болуп келген. Харын-даа район прокурору эш Шведов, судья эш Далаа, шаг-дааның район килдизиниң начальниги эш Хабаров олар юридиктиг темаларга лекцияларны сөөлгү үеде номчувастай берген.

Районда чамдык партия ажылдакчыларының ажылдап турарының стили болгаш методу бүдүрүлге удуртукчузунуң ажыл-чорудулгазындан бичии-даа ылгалбас. Чижээ, «Найырал» совхозта партком секретары эш Кара-Доңгак, «ҮТКА-ның 25 чылында» эш Былын-оол олар кажан салбырларга, бригадаларга, фермаларга барганда, хамыктың мурнунда ында бүдүрүлге айтырыгларын сонуургап көргеш, партия организацияларының ажылын оюп эртип, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң темаларынга лекцияларны, илеткелдерни кылбайн турарлар. «Найырал» совхозтуң Кызыл-Даг салбырынга эш Кара-Доңгак бо чылын каш-даа удаа барып чораан. Ындыг турбуже, ол черде партия эге организациязы 1966 чылдың февральдан бээр чон ортузунга кижизидилге ажылын барык чорутпаан. Салбырда эштер Норжук, Далар-оол, Өргежик ышкаш чамдык коммунистер 3—4 айларның дургузунда кежигүн дадывырын төлевейн, Уставтың негелделерин каржызы-биле хажыдып турда, партия организациязының секретары эш Даваа-Самбуу ол коммунистерге хамаарыштыр кандыг-даа хемчегни албайн, дадывырларын хары угда анаа-ла хавырып алган.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин күштелдиреринге, совет кижилерниң марксичи-ленинчи эртемниг мировоззрениезиниң хевирлеттинип тургустунарынга партия чырыдышкынының системазы улуг рольду ойнап турар. Ындыг болза-даа, партия чырыдышкынынга удуртулганы райком база чамдык партия организациялары кышкы үеде идеп кошкаткан. Ооң түңнелинде элээн хөй политшколаларга кичээлдер үстүп азы чавыс шынарлыг эртип келген. Чижээ, Кызыл-Дагга эш Даваа, «Х Улуг хурал» колхозта эш Хопенчик, Шагаан-Арыгның өртен камгалал командазында эш Грудинин пропагандистээн политиктиг эге школалар херек кырында саадарап дүшкен. Марксичи-ленинчи теорияны боттары тускайлан өөренип турарларга методиктиг дузаны СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи, ооң политиктиг чырыдышкын кабинеди барык чедирбээн, оларның өөредилгезинге контрольду боттандырбаан.

Районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында агитаторларның барык ортаа кезии херек кырында ажылдавайн келген. Быжыглаан бажыңнарынга азы өглеринге барып турза-даа, чурттакчыларга номчулга, беседа кылып бербес, чүгле чалалга билеттерин тарадыры-биле өйлешкен агитаторлар эвээш эвес. А чамдык агитаторлар хамаатыларның амыдырал-чуртталгазын, бүдүрүлге ажылын, ажы-төлүнүң кижизидилгезин, өөредилгезин, чоннуң херелделерин, негелделерин сонуургап көрбейн турар. Чон ортузунга агитация ажылын чорударда, «ниити», эрээгей эвес, а кижи бүрүзүнүң онзагай байдалын, назы-харын, эртем-билиин, характер байдалын барымдаалап, кижи бүрүзү-биле түс-түзүнде ажылдаар, ынаа тайылбыр ажылын чорудар дугайында партия Төп Комитединиң айтышкынынга чамдык агитаторларның, агитпунктуларның шак ынчаар ажылдап келгени ыракта дүүшпейн турар. Агитпунктуларның болгаш агитколлективтериниң хөй нуруузу кандыг бир кампания эрткен соонда ажылдавайн, «шолээлей» бээр чорук Улуг-Хем районнуң чамдык ажыл-агыйларында чаңчыл болган фактылардан чогуур түңнелди СЭКП райкомунуң мынчага чедир үндүрбээни хомуданчыг.

Кодээде чамдык клубтар, библиотекалар, кызыл булуңнар, киноустановкалар партия организацияларының масса-политиктиг кижизидилге ажылының ам-даа ёзулуг одаа болбайн турар. Ооң кол-ла чылдагааны чүдел дизе, элээн хөй партия, совет болгаш ажыл-агый организациялары кодээде культураның ол албан черлериниң ажылынче ёзулуг кичээнгейни угландырбайн келгенинде. Клубтар, библиотекалар эргелекчилериниң, киномеханиктерниң дилеглерин, негелделерин чамдык удуртукчулар херекке албайн, «мээң херээм эвес» деп санап турар. Чижээ, «Найырал» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының эргелекчизи коммунист эш Даваа ында библиотека эргелекчизин, Ханскиниң библиотека техникумун эрткен чылын доозуп келген эш Алдайны болгаш киномеханик эш Хүлбүзекти «мээң тускай эртемниглерим эвес силер» деп мелеглевишаан, чурттап олурган бажыңындан оларны албан-биле чоокта чаа үндүрүпкен.

Районнуң партия организацияларының масса-политиктиг ажылында бар бо бүгү шыңгыы четпестер ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин күштелдиреринге идигни бербээн, а моондак болуп турар дээрзин демдеглээр херек. Арагалаар, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, хулиганнаар, кем-херек үүлгедир чоруктарның фактылары сөөлгү үеде районнуң чамдык суурларында көвүдээн. «Найырал», «ҮТКА-ның 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтарның чамдык ажылчыннары, чолаачылары шалыңын алгаш, өөзүн төнгүр ишкеш, ам соксаар фактылар илереен. Булун-Терек суурда арагалаар, хулиганнаар, кем-херек үүлгедир чоруктарның чылдагаанын анализтеп көөрге мындыг: ында партия организациязы бо чылдың февральдан бээр чон ортузунга масса-политиктиг кижизидилге ажылын барык кылбаан, сөөлгү 3 айлар дургузунда мораль темазынга лекция, беседалар, хуралдар бооп көрбээн, суурда бот-тывылгыр уран чүүл, эш-хуузунуң суду, улусчу дружинниктер ажылдавастаан. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга — Кызыл-оол, Беган, Төмүр-оол, Чылбак ышкаш келдергей арагачыларны, хулиганнарны сула салыпкан турган. Кем-херек үүлгедиишкинниң болдурбазынга, чонну кижизидеринге, хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга улуг рольду ойнаар ужурлуг улусчу дружинниктер, эш-хуузунуң судтары районнуң кайы-даа суурларынга чыл эгезинден бээр орта ажылдавайн келген.

Кодээ интеллигенцияның чамдыктары, харын-даа харыысалгалыг коммунист ажылдакчылар боттары безин арагалап, партияның, күрүнениң сагылга-чурумун каржызы-биле үреп турган фактылар илереэн. Чижээ, совхозтарның салбырлар эргелекчилери коммунистер эштер Андросов, Даваа олар арагалап, улус-биле чөпкуп, ажыл шагын үзүп турда, хамаарышкан партия организациялары шиитпирлиг хемчээн чогуур үезинде албаан. Кызыл-Даг сес чыл школазының директору Дырай-оол бо чылдың апрельде Шагаан-Арыгның автоажыл-агый черинден чүък машиназын школага ыяш сөөртүр дээш ап алгаш, чолаачызын Чаа-Хөл суурдан эгелеп арагаладып, боду мелегелии эскуннур ишкен түңнелинде айыылдыг аар кемниг херек үүлгеттинген. Булун-Терек суурда кижи эмчизи ортумак эртемниг Александра Хүргүлек сөөлгү үеде хүнүң чыгам арагалап, магазиннерде аленейнип чоруур апарган, ажы-төлүнүң кижизидилгезиниң дугайын шуут уткан. Ол дээрге кижилерниң кадыкшылын, амы-тынын камгалаар хүлээлгелиг совет эмчизиниң хүндүлүг бедик адын бужартадып турар үүлгедиг-дир.

Кижилерниң бүдүрүлге ажыл-чорудулгазын СЭКП райкому болгаш партия организациялары сонуургап көөрде, оларның угаан-бодал талазы-биле херегледерин, негелделерин манзырар чугула херекти кажан-даа уттпайн, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин күштелдирер талазы-биле дээштиг янзы-бүрү хемчеглерни комплексилиг кылдыр чоокку үеде тодаргай ажылдап кылгаш, эчизинге чедир боттандырары негеттинип турар.

А. ДҮГЕРЖАА,
СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң политиктиг чырыдышкын Бажыңының консультантызы.

Улегтур бүдүрүкчилер комбинадының Хову-Аксыда участогунуң ыяш диллдирер цехиниң ажылчыны П. Дөңгүр-оол бодунуң харылап турар ажылынга кызымак чорууң көргүзүп, хүн бүрүнүң ээлчег нормазын 150 хуу чедир күүседип турар. Комсомолчу оол мооң мурнунда чылдарда бодуун ажылдар кылып, ынаа үргүлчү шылгарангай чорууң көргүзүп келгенин барымдаалааш, ону чоокта чаа улуг пилорамщиктиң дузалакчызынга томуйлаан. Ооң харылап турар пилорамазының диилдирип турар материалдарының шынары ооңчуг эки болуп турар.

ЧУРУКТА: комсомолчу П. Дөңгүр-оол.

Фото А. АИРНИИ.

«Солдат — кезээде солдат» деп бо состерни Ада-чуртуң Улуг дайынының киржикчизи, амгы үеде тайбың күш-ажылда шыныыг кире берген Моңгуш Чотка хамаарыштыр шуут чугаалап болур. Ооң бодап чораан күзели бүттүнген, тудугжу болу берген болгаш харын-даа ооң соондунде тудугжулар бригадазын апарган. Ажылга бергелер турган болбайнаан. Ынчалзажок, дайынчының дайынга дүжүп бербейн ыышкаш, бергелерге база ол дүжүп бербээн. Ам харын ооң бүгү өг-бүлези — кадайы Моңгуш Чигдей-даа, оглу В. Моңгуш-даа база тудугжулар.

КӨДЭЭ ТУДУГЖУЛАРДА

Чөвүү суурнуң чурттакчы шилчидер ааңы чылыг, чырыткылыг бажыңнарын тудуп эгелеп турда, ооң бөду 1953 чылда тудуга кирген. Ынчаарда тудугнуң техниказы кошкак турган болгай: тудуг материалдарын ыт-шары-биле сөөртүр, калчап-чоон турган, саман-биле-даа бажыңнар сомалаар. Ынчаарда бөзин олар тудугну чедишкиннниг чоруудун турган.

А ооң соонда колхозтар совхоз болуп каттыжа бергенде, харысалга улам улгаткан. Олар өске бригадалар-биле социалистиг чарышка кирип, күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагып, организастыг хемчеглерни ап турганының түңнелинде бригаданы чон ажаа эскерип эгелээн, хурал суглаага-даа оларны адап турар болу берген. Мынчангаш: хөй орээлдиг чылыг бажыңнар, кадээ клуб, хлеб быжырар чер, школа, ырактa турар малчыннарның чуртталга бажыңнары, фермаларда мал кажаалары дээш, чеже тудугга оларны киришпээн дээрил!

Бригаданың ховчун кежигүннери Моңгуш Сегбелдей, Куулар Делгер-оол олар бригаданың тургустунар үезинден эгелээш, бөгүнге чедир шынганың кошкатпааннар, оларның-биле кады аныяк тудугжулар Октя Моңгуш, Валерий Моңгуш болгаш өскелер-даа база мергежил талазы-биле дудак чокка ажылдап турарын демдеглээри өөрүшкүлүг. Хоочуннарның дуржулгазы-биле аныяктарның хайнышкыны холбажып келирге, шынап-ла «дагны-даа тура тыртып кааптас» ийикие. А Моңгуш Чоттуң бөду бригадазының кижилериниң дугайында мынча дээр:

— Шуптузу чаагай кижи дег үлүс-ла болгай бис. Бым-даа черле бот-бодундан калышпас, бир өг-бүлениң кижилери дег. Харын ооң ужурунда ажылывыс бүдүмчүр болуп турар.

Бригадирниң чугаазы-биле алырга, тудугжулар эң-не баштай ажылдап кирип турарда, чүгле бажың ыяжы кертип билир турганнар, а ам дээрге оларның аразында бетонщиктер, штукатурщулар, дашчылар, печниктер, будукчулар, ыяшчылар бар болган. Олар ам кандыг-даа бажыңны эгезинден ужунга үнүр бо үениң негелдези-биле кылып шыдаарлар.

Ам бригаданың кежигүннери кедээ тудуг шугумунда ажылдап турар. Олар шуптузу 17 кижи болгаш ийи звенога үстүнгэе. Бир звено бажыңның ханазын, шалазын, дээвиирин тудуп дооскуптарга, өскезе ооң иштики шевергээшкин ажылын кылгаш кирипттер.

Бригада бо чылдың бирги кварталының планын 180 хуу күүсеткен болгаш амгы үеде ийиги кварталдың планын база ажыр күүседир дээш кызымак ажылдап чорууп турарлар.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле комплекстиг ажылдап турган, тудуг материалдарын камнап турган, тудуг талазы-биле улам улуг чедишкиннен чедип алыр сорулганы салганнар.

Х. МОҢГУШ.
Н. ООРЖАК.

Барыын-Хемчик район

«Шекпээр» совхоз.

«Бойдус» деп журналдың майда үнген номеринге Украин ССР-ниң эртемнер Академиязының кибернетика институдунуң бөлүк ажылдакчыларының «Кибернетика биле психологияның белдириинде» деп чүүлү парлаттынган. Ооң дөмчүлалын номчукчуларның кичээнгейинге бараалгаттывыс.

АВТОМАТ — КИЖИ

Кибернетика дузазы-биле кижи хевирлиг чүүл (модель) кылыры — кибернетика биле психологияның белдиринге тывылган чаа шинчилел ажылы. Анаа үндезилээш, кижиниң канчаар боданырының дугайында айтырыгны шинчилеп болур.

Даштыкы делегейден кижиниң бажының мээзинче кирген медээлерни угаан билгени болгаш сеткип билгени деп ийи аңгы чарып турар. Чүвениң шынын тывары угаап билиишкин чокка кажан-даа болдунмас. Ол ийи шинчилелди холбаалыг чорудуп турган, кижиниң чүве бодаарының дүрүмнерин тодарадып турар бис. Кижиниң чүвелерни угаап билири, азы сагыш-сеткилдиң даштыкы медээлерге харылаар ажыл-чорудулгаазын аңгы-аңгы эвес, а бүдүн система кылдыр көрүп турар бис, ынчангаш ону ажылывыстың эге үндезининге алган бис.

Кибернетика дузазы-биле кылган модельге 300 сөстү «айтып» бергеш, салган айтырыгга шын харыы тургузарын анаа шенээн бис. Ондан бичии-ле ажыг сеткил-бодалдарны бөлүглээш, оларның чыгган медээлерин түңнээр операторларны тургускан, олар түс-түс дөмейлешкек ийи сеткил-бодалдың чыгган медээлерин өзүтаар үшкү чаа сеткил-бодалды ажылдап кылыр. Оларның бот-боттарының аразында салдар-хандавырын дыка нарынчыткан. Модельдиң даштыкы медээлерни бөлүү-биле, дүрген хүлээп алыр база оларны хүлээп азы хүлээп албайн баар таварылгаларын өөренип көрүп турган ону кылган. Сеткил-бодалдарның бот-боттарының аразында салдар-харылзааларын база барымдаалаан.

«Сеткил-бодал» деп сөстү дорт үткazынга эвес, а үлегерлээн үтказынга билири чугула. Кижиниң даштыкы чүвелерни сеткип, бодап турар байдалы дээрге, кижиниң бажының кежиинге, бешадааның нерви системаларынга, мээге доңгандыр турар чүүлдерниң (изиг, соок, ол-шык, ыыт-шимээн болгаш өске-даа) билиндирген салдары деп билири чугула, ынчангаш мабинага даштыкы салдар челирери бергe, харын-даа болдунмас, а баштыы иштики улуг, бичии кезектериниң ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр шенелделер кылып, аңгы-аңгы байдалдарда айтырыгларны канчаар харылаарын шенеп турарын билзе чогуур.

Модельге салган айтырыгны түскай аппаратче киирер. Ону чүгле бижип кааш киирер эвес, харын тода аянныг үн-биле адап киирер. Айтырыг анаа кире бээрге, ол аппарат ону сөстерге болгаш сөстерниң утказынга ийи аңгылаптар. Ону ынчаар аңгылаарының ужурү айтырыгны көрүп база бодап харылаарынга дузалыг. Айтырыгга харылаар сөстерниң деңги 300 сөстүң аразындан модель бодү тывар. Айтырыгның сөзү кыска, тода болур болза, харыы тыварынга улам эки болур.

Модель харыыны тургузуп алган, ынчалза-даа ону анализтээри арткан. Модельдиң аажок берге дежир-ле чүвели ол, ынчангаш айтырыгның харыылыының анализиниң бирги аалчазан кижи кылыр, ийиги аалчазан модель бөду кылыр. Ону модельдиң «көөрүнүн» болгаш «сеткип бодаарының» аайы-биле кылыр.

Модельдиң «көөрүн» анализтээри айтырыгга харыыны тургузуун өөренириңге үндезилеттинген. Харыыны тургузуп турда, чамдык сөстер хүже-даа берип болур болгай, ооң аңгыда эрги харылаарны база катаптай берип болур. Ынчангаш анализ харыының четпес талаларын тодарадырынга, модельдиң иштики тургузуун экижидеринге дузалыг. Модельдиң ажылы ынчаар доостур.

«Көрген» чүүлдерни тодарадып бижиир модельди тургузарын планнап турар. Амгы үеде «Я» деп маркалыг моделин тургузарынче кичээнгейни салып турар. Ооң тургузуун бодуунчулер шенелде ажылдарын чорудуп турар бис.

(ПМА).

Тыва АССР-ниң Дээди судунуң даргазы эш М. С. Кууларның даргалааны-биле бөлүк өлүрүкчүлерниң херээн көрген улус судунуң чорудулгазы Чөөн-Хемчик районнуң төвү — Чадаана хоорайга болуп эрткен. Хөйнүтүнуң социалистиг өнчү-хөреңгизин оорлаар, хамаатыларның амы-тынынга халдаар, аар кем-херек үүлгедир, ниитилелден хоорук, күрүнеге ажыктыг ажыл кылбас кижилерниң херээн чогуур өйүнде көргеш, чөптүг шииткелди үндүрерин ажылчы чон улус судунуң органындан негеп турар.

> СУД ЗАЛЫНДАН

Шииткел күүсеттинген

Бо суд «Тыва даг-дугу» комбинаттың ажылчыннары чораан, өлүрүкчү херек кылган Дмитрий Күжүгет, Владимир Дожулаа, Сарыг-оол Дамдын, Сюрюн-оол Моңгуш, Дадаров Сат болгаш каяа-даа ажылдавайн чораан Сендажы Моңгуш оларның херээн үзүп шииткен. Өлүрүкчү болгаш оор бөлүктү Дмитрий Күжүгет организастап, удуртуп турган.

1965 чылдың июль айның 17-ден 18-че дүне Д. Күжүгеттиң оор бөлүү «Шекпээр» совхозтуң «ГАЗ—51» маркалыг чүък машиназын оорлап алгаш, бөлүктүң кежигүну С. Моңгушка чолаачылаткаш, Чөөн-Хемчик районнуң Хорум-Даг суурунда магазинден 2607 рубльдиң бараанын оорлап алгаш. Ак-Довуракка Күжүгеттиң бажыңынга шыгжап кааш, оорлап алган арагазын ижип чорупп турган. Оор болгаш өлүрүкчү бөлүктүң организакчылары оорлап алган арагазын В. Дожулаа, С. Дамдын, Д. Сат сугларга ижиртип турган, оларны боттарының бөлүүнге киирип алганнар.

1965 чылдың июнь 18-те оор болгаш өлүрүкчү бөлүктүң кежигүннери арагалап алгаш, база катап дээрбечи оор кылганнар. Боттарының бөлүүнүң кежигүну, Ак-Довурак хоорайның коммунал ажыл-агый черлериниң чолаачызы Д. Саттың башкарып турган чүък машиназы-биле Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунда магазинге келгеннер. Ол магазинниң таңныылы арзатанзы-биле өлүрген. Магазинде бир-ле чүве болганын билип кааш, таңныылдың дуңмазы Куулар Комбу чедип кээрге, өлүрүкчүлер база соп каан. Магазинден 1294 рубльдиң бараанын үптеп алгаш, таңныылдың мөчүзүн бараан-биле кады чүдүргеш, чорупканнар. Чөөн-Хемчик биле Барыын-Хемчиктиң аразында улуг оруктa машиназы үрели бээрге, бараанны болгаш өлген кижини черге хөмгеш, Ак-Довурак хоорайга чанып келгеннер. Истелге органнарының ажылдакчыларының дүрген хынамчалыг истеп дыннааны-биле оор болгаш өлүрүкчү бөлүк туттурган. Кем херек үүлгедикчизи бөлүктүң уржуундан 14 уруг өскүс калган болгаш ийи кижи амы-тынындан когараан.

Оор болгаш өлүрүкчү бөлүктүң үүлгеткен кем-херектери истелгеден болгаш суд чорудулгазындан долузу-биле бадыткаттынган. Машина-техниканың кадагалалынче кичээнгей салбас чоруу-биле «Шекпээр» совхозтуң директциязының, Ак-Довурак хоорайның коммунал ажыл-агый черлериниң өлүрүкчү бөлүкке таарымчалыг байдалды бергенин суд хуралы айыткан. Кем-херек үүлгедир, өөр кылыр чоруктуң тыптыш үвериниң үндезини — арагалаашкынга дээрзин суд онзалап демдеглээн.

Совет суд кандыг-даа херекти шиитпирлерде, совет хоойлу-дүрүмге үндезилээш, шын болгаш чөптүг шииткелди үндүрер. С. Моңгуш ук херекти үүлгедиринге кол рольду ойнаан болза-даа буруузун ак сеткилдиг-биле билинген. С. Дамдын киржикчи мен дээрзин бадыткааш, бодунуң буруузун миннип, моон соңгаар кем-херек үүлгетпезин бүзүреткен. Д. Саттың хоочуннар-биле киржип үүлгеткен херээ чок даа болза, ооң кем-херек бөлүкке киржип, машиназын ажыглатканын, бөдү чолаачылап чораанын бадыткаан. Кажан өлүрүкчү чорудуп турар үеде дээрик Д. Сат машинаның кабиназынга удуп чытканын өлүрүкчүлер ечээн.

Дмитрий Күжүгет мооң мурнунда оор херек кылгаш, 4 чыл шииттирген, 1964 чылда хууса бетинде хосталып үнген, бо херекти үүлгедиринниң организакчызы болгаш удуртукчузу турган. Владимир Дожулаа мурнунда үптекчи херек үүлгеткеш, 5 чылда шииттиргеш, 1964 чылда хосталып үнген. Сендажы Моңгуш айыылдыг кем-херек үүлгеткеш, чеди чыл шииттиргеш, хостуг чораан. Бо херекти үүлгедиринге улуг рольдуг болган.

РСФСР-ниң кеземче дүрүмүнүң 89 чүүлүнүң үшкү кезээ-биле, 91 чүүл-биле болгаш 102 чүүлдүң «а», «е», «з» аңгылары-биле буруулуг деп санааш, Дмитрий Сегленмеевич Күжүгетти, Владимир Хертекович Дожулааны, Сендажы Сарыг-оолович Моңгушту кеземчениң дээди шаажызы-биле боолап шииткен. Сюрюн-оол Биче-оолович Моңгушту 10 чылда хосталгазын казып шииткен. Сарыг-оол Бадымаевич Дамдынны РСФСР-ниң кеземче дүрүмүнүң 17 чүүлүн таварты 102 чүүлдүң «а», «в», «е», «з», аңгылары-биле болгаш 89 чүүлдүң 3-кү кезээ-биле база 91 чүүл-биле 8 чылда шииткен. Дадаров Доржуевич Сатты РСФСР-ниң кеземче дүрүмүнүң 212 чүүлү-биле 3 чылда хосталгазын казып шииткен.

РСФСР-ниң Дээди судунуң кеземче херээниң суд коллегиязынга ук херекти хынап көргеш, судтуң шииткелин шын деп санааш, күштүг кылдыр бадылаан.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиуму Дмитрий Күжүгеттиң болгаш Владимир Дожулааның амы-тынын арттырарының дугайында дилээнге өршээл келдерелдин хаазырбаан.

Сендажы Моңгуштуң боолап шиитирген дээди ялазын 15 чыл-биле солааш, анаа өршээл келдерелдин көргүскен.

Дмитрий Күжүгет биле Владимир Дожулаа дугайында шииткел күүсеттинген.

С. ШАЛЧИМА,
Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүну.

РСФСР-ниң Дээди судунуң пленуму

РСФСР-ниң Дээди судунуң чоокта болган калбак пленумунга АССР-лерниң Дээди судтарының, край, область, округ болгаш өске-даа улус судтарының даргалары олурушкан. РСФСР-ниң Дээди судунуң даргазы Л. Н. Смирновтуң илеткелинге хамаарыштыр пленум, херек үүлгедир чорук-биле демисел талазы-биле республика судтарының ажылының түңнелин болгаш СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле суд органнарының сорулгазын чугаалашкан.

Социалистиг хоойлуну шыңгыы сагыырынга үндезилээш, херек үүлгедир чорук-биле демиселди күштелдирериинге база эрге-чурум хажыдышкынының болдурбазынга суд ажылдарын дээштиг экижидерин пленум онзалап айыткан.

Суд органнарының амгы кол кичээнгейин: өжегээр өлүрер, хулиганнаар, күштеп күчүлээр, социалистиг өнчүнү тотчеглээр, хээлилээр, үптээр, дээрбедээр, оорлаар, а ол ышкаш хөй удаа херек үүлгедир, азы четтээннерни херекче күткүүр — шак ындыг айыылдыг үүлгедиглерге удур демиселдин күштелдиреринче угландырган турар ужурлуг.

Кеземче хереэнге онаажыр турган хулиганнарга административтиг хемчег хүлээдир, ол ышкаш аар херек үүлгеткен хулиганнарга чиик хемчег онаар чоруктарны суд органнары болдурбас.

Кеземче болгаш кеземче-чорудулга хоойлузунуң шыңгыы сагыырын, ажылдың культуразын бедидерин, ылангыя үнүүшкүн уезинде судтуң чорудулгазын болгаш организастының экижидерин пленум чугулалап айыткан.

Суд ажылдакчылары кадрларны шын шилиир, кижизидер болгаш билиг мергежилин улам бедидер, чаа соңгуткан улус шииткекчилеринге хүн бүрү практиктиг дузалаар талазы-биле бөттүг хемчегни алырын АССР-лерниң Дээди судтарының президиумнарынга болгаш даргаларынга, край, область, округ судтарынга пленум хүлээткен.

Пленумнуң ажылынга СЭКП Төп Комитединиң административтиг органнар килдизиниң сектор эргелекчизи А. Я. Сухарев, ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазының бирги оралакчызы В. В. Куликов, РСФСР-ниң прокурору В. М. Блинов, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында юридиктиг комиссияның даргазы А. А. Круглов олар киржип эрткен.

«Франция — ССРЭ» ниитилелдиң съездизи

ПАРИЖ. (СЭТА). «Франция — ССРЭ» ниитилелдиң ээлчег чок съездизи бодунуң ажылын мында доосkan. Ийи чурттуң аразынга харылзааларны, найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының демдээ-биле ол съезд эрткен.

Культураның, экономиканың, спорттуң талазынга француз-совет харылзааларының хөгжүлдезин съездиниң киржикчилери сеткил ханышкын-биле демдеглеп, ийи чурттуң улустарының аразында харылзааларын калбарыышкынынга бадыр чедирип тур деп, съездиге хүлээп алдынган резолюцияда чугаалап турар. Францияның президентизиниң ССРЭ-ге баары болгаш француз-совет чугаалажыышкыннар ийи чурттуң аразында харылзааларны быжыглаарынга болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдеринге идиг берип деп күзелиин ниитилел илергейлээнин ол резолюцияда база чугаалап турар.

«ССРЭ — Франция» ниитилел-биле чамдык хемчеглерни, ылангыя Совет эрге-чагырганың 50 чылынга холбаштыр хемчеглерни кады чорудар дугайында тодаргай саналдар ол документиде кирген.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң сессиязы

ЖЕНЕВА. Июнь 13. СЭТА-ның корреспондентизи Г. Драгуновтуң дамчыдып турары болза:

Бөгүн эртен аңаа Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң сессиязы ажыттынган. Сессияның ажылында делегейниң 70 хире чурттарындан келген үш чүс ажыг делегаттар, а ол ышкаш Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели-биле организас талазы-биле холбаалыг эвес, ынчалза-даа ажыл-чорудулгазын тайбыңны быжыглаарынче угландырган делегей болгаш национал хөй-ниити организацияларының хөй санныг төлээлекчилери азы хайгааракчылары киржип турар.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң секретары Шольер (Франция) сессияны ажыткан.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кежигүннериниң, сессияның киржикчилериниң болгаш хөй санныг аалчыларының мурнунга Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президент-координатору Изабелла Блюм (Бельгия) дорту чүве чугаалаан. Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң сессиязын Женевага эрттирер арганы тывыскан Женева хоорайның эрге-чагыргаларынга, Швейцарияның федералдыг чазаанга өөрүп четтиришкинин ол илергейлээн. Сессияны организастаар талазы-биле улуг ажылды чорутканы дээш швейцар белеткел комитединге Блюм өөрүп четтиргенин база дыңнаткан.

Чөвүлелдиң бөлүнүң ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдурун турары ол бедик принциптерниң болгаш сорулгаларының дугайында Блюм сагындырган. Ол принциптер дарга... чурт ... делегейниң улустарга берип келген болгаш берип-даа турар. Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң политиказы кайы-бир чазактың азы кайы-бир идеологияның политиказы эвес болуп турар, ынчалза-даа чорудуп турар дайынны соксадып, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырып, чепсегленишкинниң дүжүреринге болгаш тайбынга чедирип шыдаар аргалыг политиктиг кандыг-даа инициативаны болгаш ак сеткилдиг бүгү саналдарны, ону кым-даа киирген-даа хамаарылга чокка, чөвүлел деткип турар.

1112-ни аңдара аткан

ХАНОЙ. (СЭТА). Июнь 10, 11 болгаш 12-де Нгеан биле Куангбинь можуларының агаарынга Вьетнам улус армиязының зенитчиктери беш америк самолёттту аңдара аткан. Бир америк ужудукчуну тудуп алган.

ВИА агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Соңгу Вьетнамның агаарынга аңдара аткан америк самолёттарның ниити саны 1112 болган.

Вьетнамның Демократтыг Республиказының тараачыннары америк самолёттар бомбаларындан хорттайн, хову-шөлдерде эрес-маадырлыг ажылдап турар.

Нам Нгандо кадээ ажыл-агый кооперативинде гектар бүрүзүнден-не 2 тонна чедир рис дүжүдүн ажаап ап турар.

ЧУРУКТА: рис ажаап алышкынында.

«ШЫН» СОЛУН РЕДАКЦИЯЗЫНГА

Мээн кадайым Баян Барымаевна Борбак-оолдуң элекке мочааны дугайты кажыыдаан сеткилин илергейлээн организацияларга, эш-өөрге чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенимни силерниң солуңну дамчыштыр илередирин чопшээреп көрүңер.

А. С. БОРБАН-ООЛ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ИЮНЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киночылынды 10, «Нормандия-Неман» 11.30, 1.30, «Асыыр дагаа» 3.30, 5.20, 7.10, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «13 хонук» 1.15, 3.15, 7.10, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тимур болгаш ооң командазы» 11, 1, «Шыгай арыгның уруу» 3, 6, 9 (1-ги, 2-ги сериялары) 3, 6, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: «Насреддин Ходжентиде» 11, «Азашыгаш» 3, 9, «Эртинеүениң арыннары» 9 шактарда.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Июнь 15-те

Чаа теле-медээлер 19.00. Эвилелдиң телехроникaзы 10.10, «Угааныг эдиилдер» деп шии-концерт 19.20, төнчүзү 21.40 шактарда.

ЭРГИМ ЭШТЕР!

1966 чылдың июньнуң 19-та — воскресеньеде Совет Эвилелинге

Медицина ажылдакчызының хүнүн эрттирер

Ону ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар доктааткан.

Ол хүн болза медицинаның бүгү ажылдакчыларынга улуг байырлал болуп, оларның ат-алдарын чоннуң ортузунга улам улуу-биле көдүрер болгаш быжыглаар. Ооң-биле кады «Медицина ажылдакчызының хүнү» кадыкты камгалаар болгаш чонга медицина дузаламчызын экижидер хемчеглерни боттандырарынга улам идепкейлиг-биле киржиринче чоннуң калбак массазын, ажыл-агый болгаш хөй-ниити организацияларының кичээнгейин хаара тудар.

Бо чылын «Медицина ажылдакчызының хүнү» «Медицина дузаламчызының шынарын болгаш культуразын улам ыңай бедидери, специализастаттынган медицинаның деңшилгеэп, чоннуң санитар культуразын улам бедидери» деп лозунгунуң адаа-биле чорудар.

Медицина ажылдакчылары: фельдшерлер, фармацевтер болгаш медсестралар! Чоннуң медицина хандырылгазының шынарын болгаш культуразын улам бедидээлиңер, медицина эртеминиң эң чаа чедиишкиннерин практикага нептередиңер! Бистиң чаш уруглаарывыстың аарыыр чоруун эккеледиңер! Үлетпүрнуң болгаш кадээ ажыл-агыйның ажылдакчыларын диспансер хайгааралдары-биле хаара тудаал, аарыгны тывары болгаш ону эмнээрин улам экижидээл, амбулатория-поликлиника ажылының хөй кезиин участоктарга, фермаларга, цехтерге турар кылдыр шилчидиңер. Кадык камгалалынга кол шугум болза профилактикалыг ажыл болуп турган болгаш ынчаар артар-даа. Агар болгаш баш бурунгаарты хайгаараашкынны, санитар чырыдышкынын күштелдириңер!

Ажылдың байдалын экижидер болгаш коммунистиг амыдырал дээш демиселдин негелделерин экижидер, чоннуң медицина хандырылгазының шынарын болгаш культуразын улам экижидер талазы-биле ажылдарның түңнелдерин ол хүн кыдыр.

«Медицина ажылдакчызының хүнү» чорударынга эки белеткениңер!

Санитар культуразы дээш демиселдиң херээнге республиканың бүгү чону бодунуң салыышкынын киирер ужурлуг. Бажыңнар чанынга болгаш кудумчуларга, бүдүрүлгелерге болгаш албан черлеринге арыг-шеверни сагыыңар! Тарып өлүрткен ыяштарны, чечектерни, чадаң ыяштарны камгалаңар!

Чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдары — бүгү улустуң херээ.

Арыг-шевер болгаш эки корум-чурум дээш, санитария талазы-биле бедик культура дээш идепкейлиг демиселчилер болуңар, ол дээрге бистиң үр чылдарда чурттаарывыстың, узун назылыг болурувустуң чугула негелдези болур!

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кадээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кадээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаңда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы

ТС—00595

УЛУСЧУ БЛОКТУҢ ЧАЙЫННАНЧАК ТИИЛЕЛГЕЗИ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген.

1966 ч. ИЮНЬ 16 ЧЕТВЕРГ № 142 (6473).

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге июнь 12-де болган соңгулда Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң бузулбас чаңгыс эвин чаа күш-биле база катап көргүскен.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогунуң бүгү кандидаттары ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгуттурган.

1966 чылдың июнь 12-де ССРЭ-ниң Дээди Совединге болган соңгулданың түңнелдериниң дугайында ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының соңгулдазының түңнелдериниң дугайында сөөлгү сан-медээлер Эвилелдиң Совединге соңгулда талазы-биле бүгү 767 округ соңгулда комиссияларындан болгаш Националдар Совединге соңгулда талазы-биле бүгү 750 округ соңгулда комиссияларындан бо чылдың июнь 14-те Төп соңгулда комиссиязынга келген.

Июнь 14-те болган бодунуң хуралынга Төп соңгулда комиссиязы округ соңгулда комиссияларының материалдарын хынап көрген болгаш округ соңгулда комиссия бүрүзү соңгулда дугайында Дүрүмге шыңгыы дүүштүр бадылаашкынның санаашкынын кылып база округ аайы-биле соңгулданың түңнелдерин тодараткан дээрзин доктааткан.

Округ соңгулда комиссияларының сан-медээлери-биле алырга, чуртка ниитизи-биле соңгукчуларның даңзызынга 144.000.973 кижини киирген. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының соңгулдазынга 143.917.031 кижи азы соңгукчуларның нийти санының 99.94 хуузу киришкен.

Эвилелдешкен республикаларның аайы-биле даңзыга киирген соңгукчуларның санын, соңгулдага киришкен соңгукчуларның санын дараазында сан-медээлер айтып турар:

Эвилелдешкен республикалар	Бүгү соңгукчулар	Соңгулдага киришкени	хуузу
РСФСР	80.230.459	80.172.126	99,93
Украин ССР	30.538.870	30.533.582	99.98
Белорусь ССР	5.461.703	54.590.113	99.95
Узбек ССР	5.143.721	5.143.306	99.99
Казах ССР	6.568.478	6.567.031	99.98
Грузин ССР	2.706.850	2.706.768	99.99
Азербайджан ССР	2.288.769	2.288.438	99.99
Литва ССР	1.932.177	1.929.731	99,87
Молдав ССР	1.961.464	1.959.899	99,92
Латви ССР	1.617.828	1.613.282	99,72
Кыргыс ССР	1.348.306	1.347.926	99.97
Таджик ССР	1.218.854	1.218.318	99,96
Армян ССР	1.133.023	1.132.148	99.92
Туркмен ССР	949.074	948.837	99,98
Эстон ССР	901.397	896.525	99.46

Эвилелдиң Совединге соңгулданың түңнелдери

Эвилелдиң Совединге соңгулда чоруудары-биле 767 соңгулда округтарын тургускан турган. Эвилелдиң Совединиң депутаттарынга кандидаттар дээш 143.570.976 соңгукчулар бадылаан, ол болза бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның нийти санының 99.76 хуузу болур. 345.643 кижи удур бадылаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда дугайында Дүрүмнүң 88 чүүлүн ёзугаар 412 соңгулда бюллетеньнерин күш чок деп санаан.

Бүгү соңгулда округтарынга бадылаадыр кандидаттар эң хөй санныг бадылаашкынны алган болгаш депутаттарга соңгуттурган.

Эвилелдиң Совединге соңгулда талазы-биле бадылаашкынның түңнелдери эвилелдешкен республикалар аайы-биле мындыг болган:

Эвилелдешкен республикалар	Кандидаттар дээш берген бадылаашкынның саны: Нийти саны	хуузу	Соңгуттурган депутаттар
РСФСР	79.908.497	99.67	423
Украин ССР	30.505.735	99.91	150
Белорусь ССР	5.455.294	99.93	28
Узбек ССР	5.133.901	99.82	35
Казах ССР	6.545.485	99.67	39
Грузин ССР	2.706.094	99.98	15
Азербайджан ССР	2.286.968	99.94	15
Литва ССР	1.928.934	99.96	10
Молдав ССР	1.957.448	99.87	11
Латви ССР	1.611.845	99.91	7
Кыргыс ССР	1.344.195	99.72	9
Таджик ССР	1.216.150	99.82	8
Армян ССР	1.130.800	99.88	7
Туркмен ССР	946.614	99.77	6
Эстон ССР	893.016	99.61	4

Националдар Совединге соңгулданың түңнелдери

Националдар Совединге соңгулда чорудар талазы-биле 750 соңгулда округтарын тургускан турган, оон иштинде 15 эвилелдешкен республикалардан Националдар Совединге соңгулда талазы-биле 480 соңгулда округу, 20 автономнуг республикалардан—220 соңгулда округу, 8 автономнуг областардан—40 соңгулда округу, 10 национал округтардан—10 соңгулда округу. Бүгү соңгулда округтарынга соңгулда болуп эрткен.

Эвилелдешкен республикалардан Националдар Совединиң депутаттарынга кандидаттар дээш 143.595.678 соңгукчулар бадылаан, ол болза бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның нийти санының 99.80 хуузу болур. 289.298 кижи удур бадылаан. 381 соңгулда бюллетеньнин күш чок деп санаан.

Автономнуг республикалардан Националдар Совединиң депутаттарынга кандидаттар дээш 11.559.893 соңгукчулар бадылаан, ол болза бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның нийти санының 99.58 хуузу болур. 48.197 кижи удур бадылаан. 21 соңгулда бюллетеньнин күш чок деп санаан.

Автономнуг областардан Националдар Совединиң депутаттарынга кандидаттар дээш 1.044.481 соңгукчулар бадылаан, ол болза бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның нийти санының 99.67 хуузу болур. 3.421 кижи удур бадылаан. Үш соңгулда бюллетеньнин күш чок деп санаан.

Национал округтардан Националдар Совединиң депутаттарынга кандидаттар дээш 507.426 соңгукчулар бадылаан, ол болза бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның нийти санының 99.36 хуузу болур. 3.269 кижи удур бадылаан. Бир соңгулда бюллетеньнин күш чок деп санаан.

Бүгү соңгулда округтарынга бадылаадыр депутаттар эң хөй санныг бадылаашкынны алган болгаш депутаттарга соңгуттурган.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикалардан Националдар Совединге соңгулда талазы-биле соңгулда округтарынга бадылаашкынның түңнелдерин адаанда көргүскен.

Эвилелдешкен республикалар	Кандидаттар дээш берген бадылаашкынның саны: Нийти саны	хуузу	Соңгуттурган депутаттар
РСФСР	79.973.159	99,74	32
Украин ССР	30.504.237	99,90	32
Белорусь ССР	5.454.970	99.92	32
Узбек ССР	5.134.630	99.83	32
Казах ССР	6.544.731	99.66	32
Грузин ССР	2.706.117	99.98	32
Азербайджан ССР	2.250.193	99,95	32
Литва ССР	1.928.754	99.95	32
Молдав ССР	1.956.920	99,85	32
Латви ССР	1.611.578	99,90	32
Кыргыс ССР	1.342.690	99.64	32
Таджик ССР	1.215.850	99,80	32
Армян ССР	1.131.281	99.92	32
Туркмен ССР	946.419	99,79	32
Эстон ССР	894.149	99.68	32
АВТОНОМНУГ РЕСПУБЛИКАЛАР			
Абхаз АССР	282.216	99,94	11
Аджар АССР	171.694	99,97	11
Башкир АССР	2.019.979	99.49	11
Бурят АССР	418.696	99.55	11
Дагестан АССР	1.464.743	99.91	11
Кабардин-Балкар АССР	306.394	99.62	11
Калмык АССР	131.830	99.63	11
Каракалпак АССР	297.643	99.87	11
Карель АССР	424.575	99.59	11
Коми АССР	495.070	99.62	11
Марий АССР	374.895	99.69	11
Мордва АССР	594.678	99,94	11
Нахичевань АССР	84.655	99,98	11
Соңгу-Осетин АССР	313.127	99,50	11
Татар АССР	1.794.775	99.44	11
Тыва АССР	109.117	99.74	11
Удмурт АССР	776.496	99.56	11
Чечен-Ингуш АССР	500.331	98,94	11
Чуваш АССР	659.175	99.35	11
Якут АССР	340.604		

Төп соңгулда комиссиязы бүгү 1.517 соңгулда округтарының аайы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының депутаттарын соңгааның ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда дугайында Дүрүмнүң 38 чүүлүнге үндезилээш бүрүткээн. Эвилелдиң Совединге 767 депутаттар, Националдар Совединге 750 депутаттар соңгуттурган.

Бүгү соңгуттурган депутаттар коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары болуп турар.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ
ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ.

1966 чылдың июнь 14.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары

Эвилелдиң Совединге

1966 чылдың июнь 12-де болган соңгулда түңнелдериниң дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының дыңнадыын ёзугаар алырга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединге Тыва АССР-ниң талазы-биле депутатка СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Салчак Калбакхорекович **ТОКА** соңгуттурган. Кызыл округу.

Националдар Совединге

РСФСР

1966 чылдың июнь 12-де болган соңгулда түңнелдериниң дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының дыңнадыын ёзугаар алырга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Россия Федерациязындан депутаттарга 32 кижи соңгуттурган. Оларның аразында:

БЕШЕВ Борис Павлович. ССРЭ-ниң Оруқ харылзаа министри. Красноярск округ.

Тыва АССР

1966 чылдың июнь 12-де болган соңгулда түңнелдериниң дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының дыңнадыын ёзугаар алырга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Тыва АССР-ниң талазы-биле депутаттарга соңгуттурганнар болза:

АСТАФЬЕВ Петр Васильевич. Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң даргазы. Бии-Хем округ.

БЛИНОВА Галина Васильевна. Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунуң колхозчузу. Каа-Хем округ.

ДАНЗУРУН Иван Сиичитович. Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң колхозчузу. Тес-Хем округ.

КУДРЯВЦЕВ Владимир Леонтьевич. «Известия» солунунуң политиктиг хайгааракчызы. Кызылдың Барыын талакы округу.

МААДЫР-ООЛ Мукаайты Салчакович. Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң ажылчыны. Бай-Тайга округ.

МЕНДУМЕ Михаил Клаевич. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы. Чадаана округ.

ОНДАР Хунажык Кочбуевич. Кызылдың пассажир автоажыл-агыйының чолаачызы. Кызылдың Чоон талакы округу.

ОЮН Ак-Кыс Ашак-ооловна. Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал ооң чыл школазының башкызы. Шагаан-Арыг округ.

ПИЛЮГИН Николай Алексеевич. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү. Таңды округу.

СЕНДАЖЫ Сергей Балбырович. «Тыва даг-дуут тудугунун» тудуг эргелелиниң бызанчы-бетонщиги. Кызыл-Мажалык округу.

ХОВАЛЫГ Шоңгайты Донгур-Баштыговна. Чөөн-Хемчик районнуң «Сут-Хөл» совхозунуң ажылчыны. Сут-Хөл округ.

СЭКП ТК-га хүлээп алышкын

Июнь 14-те СЭКП Төп Комитединге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев биле СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, секретары эш М. А. Суслов Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, секретары эш Ле Дык Тхону хүлээп алган. Эш Ле Дык Тхо ЧКП-ның XIII съездизинге Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының төлээлерин баштап чораан болгаш төрээн чуртунче оруқ аайы-биле Москвада чоруп турар.

Акы-дуңмалышкы, чүректиң хаңызындан байдалга эрткен беседа чоруп турда СЭКП-те болгаш Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязынга сонуургалдыг делгереңгей айтырыгларның талазы-биле санал-оналдарның солчулгазы болган.

Ужуражылышкыннар болгаш чугаалажылышкыннар

ХЕЛЬСИНКИ. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Косыгин болгаш оон удаан кижилер июнь 14-те Финляндияның парламентизинге чораан. Хүндүлүг совет аалчыны парламентиниң кежигүннери болгаш парламент фракцияларының төлээлекчилери уткаан. Парламентиниң даргазы Н. Виролайнен Совет чазактың баштыңынга байыр чедирген.

— Парламент депутаттарының мурнундан Силерге чүректиң хаңызындан байыр чедирип тур мен. Президентиниң чалалгазын хүлээп алгаш, бистиң чуртувуста келгеннерге сеткилдиң хаңызындан өөрүп тур бис. Силерниң болгаш Силерниң биле кады келген кижилерниң Финляндияның чоңу күзенчиг аалчылары кылдыр хүлээп ап турар. Силерниң ууруңнерде найыралчы совет улустуң төлээлекчилеринге байыр чедирип тур бис. Силерниң Финляндияда келгенинер бистиң чурттарывыстың аразында чаагай харылзааларны хөгжүдериниң политиказынга деткимче болур болгаш ол политиканы быжыглаарынга идиг бээр. Совет Эвилелиниң эрткен дыштаныр хүнде соңгуттурган чаа парламентизинге бистиң чүректиң хаңызындан байырывысты дамчыдарыңарны дилеп тур мен—деп, фин парламентиниң даргазы чугаалаан.

Парламентиге келир болгаш оон ажылы-биле таныжар арганы берген дээш Н. Виролайненге өөрүп четтиргенин А. Н. Косыгин харыы чугаазынга илергейлээн. Бистиң парламентивистен, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйдан Силерге улуг байырны дамчыдарын күзээн ийик мен деп. Совет чазактың баштыңы чугаалаан. Силерниңде чаагай тура-сорук-биле келген бис. Бистиң чурттарывыстың улустарын чаагай тура-сорук холбаштырып турар. Ол чаагай тура-сорук Совет Эвилелиниң улустарының Финляндияның улустарын улуг хүндүткел-биле көрүп турарының дугайын чугаалап турар.

Фин улустуң эрге-ажыктарынга, совет-финлянд харылзааларының эрге-ажыктарынга таарыштыр чедиишкинниг ажыл-чорудулгалыг болурун Финляндияның парламентизинге Совет чазактың баштыңы түңнелинде күзеп чугаалаан.

• • •

ХЕЛЬСИНКИ. Июнь 14-те Президент ордузунга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң болгаш Финляндияның Президентизи У. К. Кекконенниң аразынга чугаалажылышкыннар болган.

Найыралчы байдалга эрткен чугаалажылышкыннарның үезинде ССРЭ-ниң болгаш Финляндияның аразында чаагай кожа-хелбээ харылзааларны улам ыңай быжыглап, хөгжүдеринге хамааржышкан айтырыгларның, а ол ышкаш ийи таланың сонуургап турары делегейниң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарны солушкан.

• • •

Финляндияның Президентизи чораан Паасикивиниң хөөрүнге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин июнь 14-те чечек салган.

20 чылды сактырга ындыг-ла үр эвес-даа ышкаш, ынчалза-даа ол үениң дургузунда совет кижилер хөйнү кылып бүдүргеn. Бистиң анаак Тывавыс ол үениң иштинде кеескуу-биле сайзыраан. Колхозтар, совхозтарның төптери өскен, харын-даа үлетпүрнүң чаа хоорайлары безин тыптып келгилээн.

Республиканың найысылалы Кызыл ол чылдарда дыка сайзыраан. Черже чыпшынчак ыяш бажыңнарның орнунга чурттаганның хөй каът даш бажыңнары безин үне бергилээн. Бис 26 дугаар кварталга чурттакчыларның кежүп киргенин [illegible] чугаалажып турган болзувусса, ам хоорайжылар 87,24 кварталдарда бажыңнарже кирип турар апарган. Ам ийиги кварталда элээн каш бажыңнарны тудугжулар мырыңай удавас дужаап тарлар.

ЧУРУКТА: Ийиги кварталдың Гагарин кудумчузунда эжиглелге кирер четкен чаа бажың.

Фото Н. Цепушевтиң.

Республиканың күш-ажылчы хүнү

Чартык чылдыын ажырган

Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының Ээр-Хавакта эш К. Начын-оол удурткан комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективи бирги чартык чылда 80 тонна сүт бүдүрер планын июнь айның 1-де 85 тонна кылдыр күүсеткен. Күрүнеге 54 тонна сүт садар планын күүсетпишаан, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнүнге чедир 16 тонна сүттү пландан ажыр дужааган.

Саанчылар Хертек Чылбак, Салчак Караш, Салчак Чечек, Донгак Бупуштей өөр фермада калбарган чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Ам дээрезинде фермада 85 инек торээн, бызаалар менди камгалап алдынган, эки өзүп турар. Ферма Туралыгның серииң тайгазынга чайлаар. Беш чылдың бирги чылында күрүнеге сүт садарының планы чугаажок ажыр күүсеттинер.

„ЧЫМЧАК АЛДЫН" ДЭЭШ

КӨК-ДАШ (Телефон-биле). «Чаа оруқ» колхоз Эрзин районда мал ажыл-агыйлыг артельге санаалып турар. Ында хойнуң кыргызазы июнь 1-те эгелээш, ам шуудай берген. Ажыл-агыйда бөгүнге чедир кыргыттынган хойнуң саны 9200 четкен. Дөрт бригада ажылдап турар.

№ 4 бригаданың кыргыкчылары кыргыза чогуур 3600 хойнуң хөй курузун доосган. Ам чүгле 250 хой арткан. Ажыл-ишчилер ол арткан хойларны бөгүн доозар сорулгазын салган. № 1, 2 бригадалар бир хойга ортумаар 2,5—3 кг дүктү ап турар. Ол бригадаларда Сайын Шырын, Балдар Баарыл, Содан Чылбак, Далай Дивимаа хүнде-ле 50—60 хойну кыргып турарлар. Колхоз ниитизи-биле бир хойга ортаалаар 2,3 кг дүктү ап турар.

Улусчу арга-биле

1966—1967 өөредилге чылында школаны уруглар таарымчалыг, чылыг чырык кылдыр септеп-селиир дээш «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ииштии-Хем салбырының ажылчыннары сес чыл школазының септелгезинче киргеннер. Ада-иелер комитединиң хуралынга неделя санында септелгени улусчу арга-биле шефтеп кылырын доктааткан. Өңнүктериниң күүседип кирипкен. Эрткен бир дыштаныр хүнде школаны долганзыр херимнээш штакетниктер кылган. 72 дөрбелчин метр иштики шаланы, тырып кылган, херимниң хаалгаларын, ажыл-агый херекселдерин кадагалаар сарайның тавзан салганнар.

Шефтээшкин уругларлап, школаның иштики штукатуразын кагары эгелээн.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Улуг-Хем район.

АЖЫР ДУЖААР АРГАЛЫГ

Республиканың ажыл-агыйлары чартык чылда күрүнеге эът, сүт садарының планын күүсээ бетинде күүседип кээрин бо хүннерде удаа-дараа рапорттап турарлар. Ол талазы-биле Барыын-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери кезек чедиишкинни чедип алган. Районнуң колхоз, совхозтарының ишчилериниң чартык чылда күрүнеге пландан ажыр 436 центнер эътти киирген.

Сүт дужаалдазы база эки болган. Сүт-бараан фермаларының кижилери пландан ажыр 1536 центнер сүттү дужааган. Ылангыя «Большевик» колхозтуң саанчылары бо үеге чедир бир инектен 113 кг сүттү саап алганнар. Ынчангаш ам июль 1-ге чедир ниитизи-биле 70 тонна сүттү немей дужаап турар арга бар апарган.

Бир чүүлге хамаарыштыр

Бистиң кожавыста «Мурнакчы» колхозтуң баштаар черниң даргазы, хоочун колхоз удуртукчуларының бирээзи эш Х. Кудурукпайның солунга бижээн чүүлүн чоокта чаа номчааш, чамдык чүүлдерин элээн-не чүүлдүг-зунуп көрдүм. Черле ынчаш, чер ажылының бүгү-ле белеткелин чоруударда, чыл үнүп келирин манап олурар чорук ажыл-агыйга шаптыктыг болуру чугаажок. Эш Кудурукпай нурузунда суггарылга дугайын чугаалап турар-дыр. Чижээ, черни тарылгага белеткээрде, ону час дүжерин, чер эририн манап олурбайн, суггарылганың белеткелин күзүн чорудар болгаш күскү дүжүт ажаап алдынган соонда 10—11 айларда күскү суггарылганы организастаары ажыктыг болгаш дээре, оон-биле черге-лештир тараа шөлүнге бүдүнгаашкынны база чорудуп болур. Чүге дээрге, чазын хар эририн билек, дош база эрип калыр, ынчангаш часкы чер аңдарылгазынга ол шаптыктавас, дүрген кеве бээр болгай.

Арык, бүга септээр ажылды база чүге күзүн чорудуп болбазыл? Буганың дозу болгаш улуг үну арыг болур чүве болза, чазын эрте баткан сугну чоп ажыглап болур. Ынчангаш часкы бир дугаар суггарылгага эрте дооступ, тарылга база-ла эрте доостур. Суггат чок шөлдерге чазын салаа хемнерниң часкы хар суун база дозуп ажыглап болур.

Бисте болза Ортаа Шыраа-Булак болгаш Чолдак Шыраа-Булак хемнерниң часкы сарыг суун дозуп ажыглап болур аргалар бар. Анаа чүгле белеткээн буга дөстери болгаш арык буталар тырттары негеттинер, ол талазы-биле бисте күш-даа, техника-даа бар болгай, ону ынчаар кылбайн турарывыс четпес.

Биске эң эки дүжүт бээр черлер Даг-Баары, Өөрга-Мурну, Сыык-Кежиг-Аксы деп черлерге мурнунда тараа кедергей чаагай үнүп турган, ам ол черлерден чүгле сиген кезип турар, тараа тарываандан бээр 10 чыл ашкан. Бир эвес ол черлерге тараа тарыыр болза, ажыктыг болур. Ындыг черлерни чүге чүгле сиген кезер кылдыр быжыглап кааның кижи кайгаар. Черлик сиген алыры эвээжей бээр деп бодаар болза, ону тарымал мал чеми-биле солуп болур болгай. Чижээ, тараа үнместээн ирик черлерге болгаш аърга шаларынга көк суланы азы кубуруузаны хөйнү тарып алыр болзувусса, демги эки шынарлыг черлерге тараа тарып болур. Үнүш-дүжүттүг экижидери дээрге-ле черни суггат-биле хандырары, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилге-биле хандырары болур.

Ам бисте күскү дүжүт ажаарынга хөй кижи күжү херглеттинмес, чүгле техника-биле ажаар болгай. Ынчангаш баштай кестинген черлерниң саваңын сараттаан соонда-за, артыкшылдыг кижилерни күскү суггатче киирери черле чугула.

Ынчангаш ол чүүлдү болуун хүннүда чүүлдүг деп санаар мен.

Н. КАРА-САЛ,
суггарыкчы.
Барыын-Хемчик район,
«Большевик» колхоз.

Хуусаа далаштырып келген

Тес-Хем районнуң ажыл-агыйлары 1966 чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садарының планын үзериинге чедирип турар. Июнь 1-ге медээ-биле алырга, район сүт дужаарының планын чүгле 37,1 хуу күүсеткен. Ооң чылдагааны, ажылды багай организастап, сүттүң өскээр чарыгдалын көвүдедип, бараанның эвээжедип турарында. Районнуң мал тарып боозадыр станциязы эрткен чылын инектерни орай тарып боозатканындан бо хүннерде төрүүр инектерниң чүгле 40,9 хуузу бызаалаан.

«Тес-Хем» совхоз (директору эш Балчир-оол, партком секретары эш Сарыглар, кол зоотехник эш Аракчаа) күрүнеге сүт дужаарының планын июнь 1-ге чүгле 23,7-ге хуу күүсеткен. Бо ажыл-агыйның саглан сүдүнүң 60 хуузу өскээр херглеледерге чарыгдаттынган. Бир эвес совхоз чартык чыл планын күүседир деп бодаар болза, 97 тонна сүттү дужаар апаар. Бо дээрге, белен эвес хүлээлге-дир. Эрткен чылдың июнь 1-ге түңнел-биле деңнээрге, совхоз бо чылын сүт саалдазын 25 хуу кызырган. Ындыг берге байдал «Чодураа» колхозта база тургустунуп келген. Колхозтуң Улуг-Буяр сүт-бараан фермазы чартык чылда 42 тонна сүттү күрүнеге дужаар планныг турган, беш айларның түңнелинде чүгле 17 тоннаны дужааган. Ооң чылдагааны чүдел? Ферма саглан сүдүнүң 53 хуузун өскээр чарыгдааны. Ол колхозтуң зоотехниги эш Чымба Сереп фермага келгеш, ажылды таарыштыр тургузар хамаан чок, арага-дарыга хандыгып, биче хулиган херек кылганы дээш шиитпирген. «Сүт тыртар машина үрелген, хол-биле долгаарга, сметана эвээш боор чүве-дир» — деп, саанчылар хомудал-биле чугаалажып турар.

Районнуң сүт-бараан фермаларында тургустунуп келген дүвүренчиг байдалдар ынчаар уламчылап болур бе? деп айтырыг тургустунуп келир. Ажылды шиитпирлиг-биле эде тургузары негеттинип турар.

К. МАЖАА.

Кызылдың автошколазы

«Өөредилге» деп бижиктиг машиналарның маңнажып турарын бо-ла көөр болгай бис. Ол болза колдуунда-ла Кызылдың автошколазының машиналары болуп турар. Кудумчуда шимчээшкинниң көнчүг дүрген өскерлип турарындан, таваржып келген байдалда шын шиитпир үндүрери ындыг-ла белен эвес болгай. Машинаны шын башкарарының болгаш оон нарын кезектерин билдилиг шингээдип алырынга 4 ай иштинде өөренири негеттинер.

Белир үениң чолаачылары автомобиль техниказын өөренип тургаш, дыка хөй бергелерге болгаш билдинмес айтырыгларга бо-ла таваржы бээрлер. Кайы-даа таварылгада оларга чогуур дузаны дуржулгалыг башкылар болгаш инструкторлар эштер: Боргояков, Зубков, Смолин, Горбунов болгаш өскелер-даа көргүзүп турарлар.

Башкылар болгаш инструкторлар курсантыларга таваржы берген айтырыгларын сайгарарынга дузалап турарындан аңгыда, оларга быжыг билиглерни берип турар. Ол дугайын күрүнениң автомобиль инспекциязынга дужааган экзаменнерниң түңнелдери тодаргай херечилеп турар. Чижээ, 1965 чылда автотранспорттуң шимчээшкининиң дүрүмүнүң талазы-биле болгаш автомобильди башкарар талазы-биле экзамен дужааган 543 курсантының 502-зи чолаачы-профессионал эргени алган.

Автошколаның өөредилге-бүдүрүлге базазы эки. Автомобиль тургузуттарын эки дериттинген класстарга, а бүдүрүлге өөредилгезин — школаның мастерскаяларынга болгаш автоажыл-агыйларга эрттирип турар. Автомобильди башкарып өөрениринин барык 60 хире хуузун хоорайның хөй шимчээшкинниг кудумчуларынга эрттирип турар. Курсантылар боттарының ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар чүүлдер — чүъктүг машиналарны башкарарындан аңгыда, дүнеки үеде чоруурунуң, чүъкту хүлээп алырының болгаш дужаап бээрининиң, документилерни бижип, демдеглээрининиң чурумнарын база өөренип турар.

Школаның башкылары болгаш курсантылары өөредилге базазын экижидери-биле чүткүлдүг ажылдаан. Курсантыларның күжү-биле өөредилге мастерскаязының бажыңын тудуп кааш, ында автомобиль шассизиниң, шимчедикчизиниң, электри дериишкининиң болгаш агрегаттарының чазып, эптээрининиң класстарын дерип тургускан.

— Курсантыларны өөредиринге четпейн турар чүве болза тыва дыл кырында өөредилге литератураызының, ол ышкаш районнардан келген курсантыларга ниити чуртталга черниң чок болуп турары болур — деп, школаның директору Г. Кузнецов чугаалады. Бо хүннерде бистиң кол сорулгавыс болза ортумак школаның 10 болгаш 11 класстарын дооскан өөреникчилерни бистиң школага хүлээп алыры болур деп, ол уламчылаан.

С. КРАСНОПЕРОВ.

ЛЕНИНГРАД. Улуг фламанд уран-чурумалчы Питер Рубенстиң Эрмитажта графиктиг коллекциязы чаа чуруктар-биле немешкен. «Аныяк оолдуң бажы» деп эскизти Рубенс кылган дээрзин Эрмитажтың эртем ажылдакчызы Юрий Кузнецов илередип доктаадкан.

ЧУРУКТА: сиилиигелиг уран-чүүлдерниң Москвада А. С. Пушкин аттыг музейиниң эртем ажылдакчылары Тамара Попова биле Корнелия Панаска (солагай талазында) Рубенстиң чуруктарын Юрий Кузнецов көргүзүп тур.

Фото П. ФЕДОТОВТУУ. СЭТА-ның фотохроникаазы.

Салбырда кыргылда

Мал семиртир «Совет Тыва» совхозтуң бирги салбырының кыргыкчылары беш хонук дургузунда 1938 хойну кыргаан болгаш хой бүрүзүнден 2 кг ажыг дүктү алган. Чаарби мөн хачылыг электри агрегат болгаш хол хачыларлыг кыргыкчылар ам-даа мөн муң хире хойну кыргыыр.

Анай Мунзок, М. Моңгуш электриниг хачы-биле; Дамбаа Бичен, Биндей Норжуңмаа, Д. Даваа хол хачызы-биле хой кыргыырының нормазын хуу бүрүде ажыр күүседип турар.

С. ДАВААЛАЙ.

Комсомолчу Виктор Усков, коммунист Никон Чернышев болгаш Александр Усков олар Кызылдың электри станциязының мурнакчы ажылчыннары, оларга коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик аттарны тывыскылаан. Оларның кижи бүрүзү элээн каш мергежилдерни шиңгээдип алган.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) слесарь-машинист В. Ежов, слесарь-машинист А. Усков болгаш турбина цехиниң улуг машинизи Н. Чернышев олар күш-ажылчы ээлчегни эгелээриниң мурнуу чарыында.

Фото В. РАЧКОВСКИЙНИИ.

ТАҢДЫНЫҢ ШКОЛАЛАРЫНДА

Өөредилге чылының түңнелинге

Республиканың школаларында өөредилге чылы төнген. Ынчалза-даа 8, 10, 11 класстарда доозарының экзаменнери чоруп турар.

СЭКП-ниң XXIII съездинин улуг өөредилгезинче онаа кичээнгейни салып, коммунизм тургузукчулары совет аныяктарының өөредилге-кижизидилгезин бүгү талазы-биле экижидери дээш совет башкының мурнунда улуг харыысалга турарын айыткан.

1965—1966 өөредилге чылын Таңды районнуң чамдык школаларының кандыг түңнелдиг доосканын, ол ышкаш чаа өөредилге чылынга школаларны бүгү талалыг белеткээр дээш кандыг ажылдарны чорудуп турарын көрүп көрээлиңер.

Балгазын ортумак школазы директору (Эш Тырышкина) моон мурнунда чылдарда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның талазы-биле районнуң дээре школаларының бирээзинге санадып келген. Эрткен өөредилге чылында школаның башкылар коллективи ада-ие комитеди-биле демниг ажылдап, школага өөредилге-кижизидилгелиг болгаш методиктиг ажылдарны бедик деңнелге тургусканындан школаның ниити өөредилгези 92,8 хуу болган. Школаның 24 башкыларындан 10 башкылар өөредип турар эртемнеринге чүс хуу өөредилгени чедип алганнар. Ол болза эрткен чыл-биле деңнээрге чүс хуу өөредилгени бодунуң эртеминге чедип алганнарының саны ийи катап өскени болур. Коммунист башкылар А. Попеляева, М. Бадолецева, комсомолчу башкылар Арапчор, Тартажакова база Бутакова, Верещагина олар эки түңнелдерни көргүскеннер.

Школаның доозукчулары сочинениеге боттарының чогаадыкчы чорууун илередип, грамматика болгаш стилистика талазы-биле ханы билиглиин көргүзүп, 40 өөреникчиден 15 кижи көнчүг эки, 23 кижи эки демдекке «В. И. Ленин баштыңчы болгаш кижи» деп теманы ханы политиктиг утказа бижээннер. Ол дээрге класстың, орус дыл болгаш литература башкызы эш Соломатованың өөреникчилерге быжыг билиг бергениниң түңнели болур.

Балгазын школазында доозарының экзаменнери-биле чергелештир школаның чаа өөредилге чылынга белеткел ажылдары долузу-биле эгелээн. Чаа школаның иштики ажылдарын, интернаттың печкаларын кылып эгелээн. Башкылар бажыңы чедишпезин айтыр ужурлуг. Бо чылын Владимировка 8 чыл школазының доозукчулары Балгазынга кээп өөренир, ынчангаш чаа интернат, чунар бажыңны база тударын көрдүнген. Моон уламындан школага 5 чаа башкылар база келир. Башкылар бажыңы тудар дугайында районо болгаш райкүүском боттуг хемчегни амдыгааштан эгелеп алыры чугула.

Владимировка 8 чыл школазының башкылар коллективи бо өөредилге чылын база-ла бедик деңнелге доосканнар. Школаның ниити өөредилгези 91 хуу болган. Бо школа коллективиниң ажыл-чорудулгазында бир эки чүүл, школадан чаңгыс-даа өөреникчини дашкаарлатпас дээш шудургу ажылдааны болур. 1965—1966 өөредилге чылында школага өөренип кирген 301 өөреникчи бүгү өөредилге чылында долузу-биле өөренип кыштааннар. Бо школада физика-математика башкылары Т. Агапова, М. Плынина, химик-географ Т. Исаева олар быжыг билиглерни боттарының өөреникчилеринге дамчыдып, эки ажылдааннар.

Школаның пионер организациязы тускай музейни организастааны солун. Сес чыл школазының пионерлери «Совет Россия» колхозтуң төөгүзүн, оон баштайгы үндезилекчилерин, удуртукчуларын. Ада-чурт дайынының киржикчилери — ол чер чурттуг Шумов алышкыларының дугайында солун чүүлдерни бижип, эт-херекселдерни школа музейинде дел-геп алганнар.

Кур чер 8 чыл школазының башкылар коллективи бо өөредилге чылын эки дооскан. Өөредилге хуузу — 97,5 хуу болган. Бо школада башкылап турар үр чылда ажылдап келген С. К. Моңгуш-оол, З. Д. Сапогова, Е. Е. Гусева олар өөредилге талазы-биле эки түңнелдерни көргүскеннер. Олар чүгле боттарының уроктарын эки белеткелдиг эрттирип турар эвес, а харын чаа ажылдаан аныяк башкыларның уроктарынга олуржуп, оларга дузалап турарлар.

— Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны моон-даа бедик деңнелге тургузуп болурунуң аргазы бар. Ынчалза-даа бистиң школа бичии, 300 ажыг өөреникчилер таарымчалыг кичээлдээр арга чок. Моон уламындан 2—3 ээлчег-биле өөренип турар бис — деп, школа директору эш Протасова шын чугаалап турар. Совхоз төвүнде 80 ажыг уруглар малчыннарның ажы-толу. Ынчалза-даа школада интернат чок болганындан малчыннарның уруглары совхоз төвүнде хуу бажыңнарда турарлар.

Школаны улгаттырып, чаа интернатты тударының эргежок чугулазын ада-иелер-даа, башкылар-даа райкүүском, райкомнуң мурнунга каш удаа тургускан. Ынчалза-даа бо айтырыг ам-даа үзе шиитпирлеттинмээн. Ынчангаш бо айтырыгны дүрген шиитпирлээрин Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министерствозу өөренип көрзе чогуур.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

Республика конференциязынга уткуштур

ХОЙ АЖЫЛЫНДА УКСААЖЫДЫЛГА АЙТЫРЫЫ

Мал ажылының продуктулуун бедидеринге уксаажыдылга херээ шиитпирлиг чүүлдерниң бирээзи дээрзин бүгү делегейниң мал ажылының төөгүзү херечилеп турар. Үр чылдарда шилилгениң болгаш хайнакташкынның түңнелинде тускайлаңып үнгүлээн быжыг уксаа салгалдыг малдар өске малдар-биле домей чемгериттениң болгаш ажаалданың байдалынга турза-даа, артык продукция бериптер шынарын үе-төөгүден бээр кайы-даа чуртта көргүзүп келген. Биргээр сөглээрге, чидирткен бир килограмм чемге уксаалыг мал уксаа чок малдан 25—30 хуузан ажыг продукцияны бээр. Бистиң республиканың хой ажылында уксаажыткан малдың ындыг ажыктыг шынарын ажыглаар сорулга-биле 1954—1955 чылдардан бээр алдай уксаалыг нарын дүктүг бүдүрүкчүлер-биле чурттуң болуун дүктүг хоюн массалыг хайнактаар ажылды калбарткан.

Чурттуң хоюн нарын дүктүг бүдүрүкчүлер-биле хайнактаар ажыл оон мурнунда-ла, 1934 чылда дуржулга станциязынга, «Элегес» совхозка болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларга эгелээн турган. Ол баштайгы ажылдың түңнелинде 20 чыл эрткен соонда — 1954 чылда хайнакталган хойнуң баш саны республикага 92 муң четкен турган болза, 1965 чылда массалыг хайнакташкын ажылы он чыл эрткен соонда 497 муң баш четти. 5,2 катап өскен. Ол болза республиканың бүгү кодансының 66,7 хуузу болур.

Массалыг хайнакташкынның түңнелинде хойнуң дүк продукциязы бедээн. 1954—1955 чылдарда бир хойдан-на 1,2—1,4 кг дүк ап турган болзувусса, 1965 чылда колхозтарга 2,12 кг, совхозтарга 2,34 кг дүк алдынган. Дүктүң шынары база бедээн. Ам бүгү дүктүң 76 хуузу нарын, чартык нарын болгаш чартык болуун болуп, чүгле 24 хуузу болуун дүк болуп турар. Оон түңнелинде бир хойдан кыргып алыр дүктүң өртээ бо аразында үеде 4 рубль 34 көп турганындан 8 рубль 80 көп четкен. Бо болза биче эвес бүрүнгээр базымдыр.

Хойнуң уксаазын экижидери дүрген болгаш бодамчалыг чоруттунган ажыл-агыйлар болза «Элегес», «Өөк», «ҮТКА 25 чылы» совхозтар болгаш «Торгалыг», «Чодураа» колхозтар болурлар. Бо ажыл-агыйларда хөй мал чуму-биле хайнакталган болгаш баштайгы дөрт ажыл-агыйда нарын болгаш чартык нарын дүктүг хойлар 64—88 хуу чедип турар, «Чодураа» колхозта ындыг хойлар 26 хуу. Үр чылдарда уксаажыдылга ажылын планныг чорудуп келгениниң түңнелинде «Элегес» совхоз республикада бир дугаарында. 1952 чылда уксаалыг ажыл-агый кылдыр базылаттынган.

Республиканың моон өске ажыл-агыйларында хойнуң хайнакташкынының уксаажыдылга ажылының чуруун сагывайн чорудуп келгениниң түңнелинде хой малдың баш санының өзүлдезинге хамчыктыг чорук таварышкан. Малдың чем-суурунуң болгаш нарын дүктүг хой өстүреринге эргежок чугула кажааларның барчогун барымдаалавайн хайнакташкынны калбарты чоруутканының түңнелинде төрүүр чүс баш хойга онаашкыр ап турар чаш төл 1960 чылга чедир 90 баштан өрү турган ажыл-агыйларда ам 60—70 баштан ашпайн турар. Республикага ол ниитизи-биле 80—100 муң баш хураган, азы күрүнеге дужаар хой малдың деңнезини албайн турарывыс ол. Ынчангаш хойнуң баш санының өзүлдези барык бир черге таптап турун берген, а чамдык ажыл-агыйларда харын-даа кудулап турар. Ооң-биле чергелештир хойнуң аразында план чокка чоруткан хайнакташкынның түңнелинде ырбыска, дүгү нарын-даа бол, кыска болгаш шаараш дүктүг, бүдүжү суларааш хойларның саны база көвүдеп турар. Депчээзү-биле чугаалаарга, хой малдың уксаажыдылга ажылы ниитизи-биле бергелээшкинниг чадазында келген болгаш моон соңгаар шак ынчаар ажылдап болбас деп түңнелге келгендир.

Канчаар ажылдаза экил, уксаажыдылга ажылын кандыг ут-шиглиг чорударыл деп айтырыг чиңги-биле тургустунуп турар болганда, ону шиитпирлээри-биле кол ажыл-агый министерствозу бо чылдың чеди айда хой ажылын хөгжүдеринин айтырыын чугаалажыр республика конференциязын чыылдырар деп турар. Анаа белеткел ажылын чорудары-биле уксаажыдылга ажылының болгаш мал тарып боозадырының күрүне станцияларының ажылдакчыларының хуралынга үнген саналдар чаңгыс аай эвес болуп турар. Барыын болгаш өвүр талакы районнарга катап чурттуң болуун дүктүг кара баштыг ак хоюн сайзырадыр, оон башка малдың баш санының өзүлдезин-даа, күрүнеге садар эът планын-даа күүседири берге деп, чамдык тускай эртемниглер саналдап турар. Чамдыктарының саналы болза экижидер бүдүрүкчүлерниң составын өскертир: нарын дүктүг эвес, а чартык нарын дүктүг бүдүрүкчүлер киирер херек деп турарлар. Чаңгыс аай болган санал болза, төп районнарга нарын дүктүг хойну сайзырадырын уламчылаар, уксаажыдылга ажылын чурумчудуп, шилилге ажылын ханылатыр деп турар.

Бир эвес баштайгы санал ёзугаар барыын болгаш өвүр талакы районнарга хойну ам калбаа-биле дедир чурттуң хоюнче угландыр сайзырадыр болзувусса, бо беш чылда дүк садар онаалганы күүседири бергедей бээри илдең. 1970 чылда республиканың дужаар дүгү ниитизи-биле 35 хуу улгатыр, ону төп районнарның хой малы чааскаан дуглап шыдавас. Ынчангаш түс-түс ажыл-агыйлар планын боттары-ла күүседир апаар. Оон ужурунда сорулга нарын. Ындыг болбас аргажок. Бетии кыдыы «Кара-Хол» болгаш «Тере-Хол» колхозтарның күрүнеге садар дүгү 1970 чылда амгы турганындан барык ийи катап өзер, хойнуң баш саны база дыка өзер. Бир эвес бо колхозтарның хоюн тыва уксаалыг хойже шуптузун шилчидер болза, «Кара-Хол» 1970 чылда байтыгай, оон бетинде чылдарда-ла 4—5 тонна дүктү, «Тере-Хол» 1—3 тонна дүктү чедир бербейн баарлар. Ону болдуруп болбас.

Чурттуң хоюн катап сайзырадыр деп айтырыгның тургустунуп турарының ужуру хайнак хойларның бистиң девискээривиске болгаш агаар-бойдузувуска таарышпайн турарының ужурундан ынчап турар эвес. Сөөлгү он чылдарның дуржулгазындан ап көөрге, дүгү нарын апарган хайнак хойлар безин чай, кыш чокка оларны оъттап чиптер, бистиң агаар-бойдузувуска шыдажыр мал дээрзин көргүскен. Ам ужур чүдел дээрге, бирээде, оларның чаш төлүн камгалап алырда тускай технология херглээринде, тодаргайлаарга, хураган төрүдер чылыг кажаа болгаш оларны иелеринден чарбайн, сакманнарга кады тургузуп өстүрер өрээлдерлиг кажааларны херглээр. Ону бистиң чамдык ажыл-агыйларывыс хандырып шыдавайн турар. **Ийиде,** дүк дээрге мал ажылының продуктуларының иштинде эң-не хой чем херглеттинер продукция. Бир эвес бир килограмм хой эъдин бүдүрерийге 8—9 кг чем единицазын хойга чидиртир болза, бир килограмм дүк бүдүреринге ол-ла хойга чүс килограмм единицалыг чемни чидиртир херек. Ынчангаш кыштаглаашкынның 180 хонуунуң иштинде чурттуң хою 150—180 единицалыг чемни одардан чиизенип аптар болза, ол хойдан 1—1,5 кг дүктү ажыр бээр хайнак хойга 100—150 кг единицалыг чемни одардан аңгыда немей бээр херек азы 150 кг сиген болгаш 30—36 кг концентрат херек. Ону база хандырып шыдавайн турар бис. Сөөлгү ийи-үш чылда Тес-Хем болгаш Эрзин районнарның белеткеп турар мал чемин алыр болза, бо норманың чүгле 15—20 хуузу болуп турар. «Тере-Хол», «Кара-Хол», Өвүрнүң «Кызыл тук» болгаш «Коммунизмче орук» колхозтарында байдал база-ла ындыг.

Ам сорулга болза беш чылдың уксаажыдылга ажылының планын кылырда ажыл-агый бүрүзүнүн белеткеп болгаш садып алыр чемнерин санавышаан, хойнуң чеже хуузун болуун дүктүг кошкарларның, чежезин нарын дүктүг кошкарларның үрези-биле тарыырын бо чылдан эгелеп чорудар херек. Моон чижээн. Бай-Тайга районнуң «Кара-Хол» колхозунда кылган тевиилелден көрүп болур. Ол колхозта бо чылын 7600 баш хой эдержилгеге кирер. Оларның иштинден дүгү нарын болгаш дески апарган ак өңнүг 3800 баш хойну красноярск уксааның нарын дүктүг кошкарларының үрези-биле тарыыр. Ол хойларның бирээзинге-ле 150 кг сиген, 36 кг концентратты белеткээр азы шуптузунга 570 тонна сиген белеткээр болгаш 137 тонна концентрат садар, а өске арткан 9200 баш кыш көөр хой бүрүзүнүн бирээзинге-ле 40—60 кг сиген белеткээр болгаш 10—12 кг концентрат садар, шуптузунга 460 тонна сиген белеткээр болгаш 90—100 тонна концентрат садар. Бо болза улуг сорулга. Чүге дээрге 1965 чылда колхоз бүгү малга 900 тонна сиген белеткээн болгаш 80 тонна концентрат саткан. Ам бо санап турарывыс-биле алырга, чүгле хой малга 1000 ажыг тонна сиген белеткээр болгаш 220—230 тонна концентрат садар херек. Малдың болуун чеминиң саның көвүдедири-биле колхоз бо чылын 300 гектар суланы ногаан чемге тарып турары бо сорулгага дүгжүп турар.

«Кара-Хол» колхозтуң 1970 чылда күрүнеге садар хой эъдиниң болгаш дүктүң планын күүседирин бодап, хой малдың уксаажыдылгазын канчаар кылза экил деп санаарга, 1969 чылда безин бүгү хойнуң 31 хуузу чартык нарын болгаш чартык болуун дүктүг турары негеттинип турар. Ынчангаш 1966 чылда бүгү төрүүр хойнуң 50 хуузун, 1967 чылда 43—45 хуузун, 1968 чылда 38—40 хуузун, 1969 чылда 31 хуузун нарын дүктүг кошкарлар-биле тарыдар. Шак ол хойларның база чурттуң уксаазынче шилчидип турар хойларның иштинде көнчүг быжырымчалыг селекция (шилилге) ажылын катай чорутпас болза, чүгле ол нарын дүктүг кошкар-биле болгаш дедир арыг тыва кошкар-биле хайнакташкын бистиң амгы бүдүлгээзининиг байдалывыстан үштүп шыдавас. Ынчангаш уксаажыдылга ажылының планын чүгле уксаажыдылга планы дивес, а шилилге-уксаажыдылга планы дээр.

Шилилгени кырында бүдүрүкчүлерниң болгаш кыс хойларның дүгүнүң дескизинче кичээнгей салырындан аңгыда, ук хойнуң конституциязының быжыынче, экстерьеринде дудактар турбазынче, база ылангыя эъткир шынарынче улуг кичээнгейни салыр херек. Ол талазы-биле бир эвес нарын дүктүг хайнактарга хамаарыштыр хойнуң чедип алырын күзеп турар хевириниң тодаргай хемчээлдери бисте доктааттынган болза, тыва болгаш тыважыып турар хойларга хамаарыштыр ындыг негелделер тодараттынмаан. Ону ам болур конференцияга дүгүржүр апаар. Ындыг төлээде, чер-черде тускай эртемниглер ук конференцияга боттарының саналдарын киирип кээр ужурлуглар. Амгы болур конференцияга ажыл-агый бүрүзү болуунуң беш чылдагы шилилге-уксаажыдылга планын чогаадып алган турар ужурлуг.

Түс-түс ажыл-агыйларның шилилге-уксаажыдылга планнарын хойжуларның калбак активиниң киржилгези-биле ажыл-агыйның баштаар черлеринге көрүп бадылаан турар. Ол планнар болза, бо чылдың төнчүзүнде Министрлер Чөвүлелинге бадылатыр бистиң республиканың келир беш чылдагы бүгү чүзүн малдарының шилилге-уксаажыдылга планының хой ажылының талазы-биле үндезини болур. Моон-биле холбажыр чүгле хой ажылының талазы-биле эвес, а өске чүзүн малдарның уксаажыдылга планын ажыл-агый бүрүзүнге чогаадып кылыры хүнүн айтырыы болуп турар. Бистиң бодап турарывыс-биле алырга, бүгү тускай эртемниглерниң болгаш ажыл-агый удуртукчуларының киржилгези-биле шак ынчаар кылган план ам частырыглардан хостуг болгаш херек кырында боттанып план болур.

С. СОНАМ,
республиканың уксаажыдылга херээниң болгаш малды тарып үрежидериниң күрүне станциязының директору.

[А]гротехника — эки [д]үжүттүң магадылалы

[Т]ыва АССР-нин чер ажылының [а]жыл-ишчилериниң кол сорулгазы— [т]арааны, хамыктың мурнунда чазын [т]ашкан кызыл-тасты бүдүрерин бүгү [х]емчеглер-биле көвүдедири болгаш [н]ииттиниң мал ажылынга быжыг чем [ч]үүрнү тургузары болур. Тарааның дүжүдүн бедидери болгаш оон ниити чылдазын көвүдедири кол мурнуунда чер ажылының ниити культуразын көдүрериниден болгаш хөрзүннүң дүжүткүрүн бедидериниден хамааржыр.

Бедик болгаш туруштуг дүжүттү алырынга чер ажылының эртем талазы-биле үндезилээн системазын нептередири бирги чергениң ужурдуг. Чер ажылының ындыг системазынга хөрзүннүң хаттан үрелирин болдурбазы болгаш кодээ ажыл-агый культураларының дүжүткүр болурун хандырар кылдыр хөрзүннү ажылдап кылыр талазы-биле комплекстиг хемчеглер кирер. Ынчангаш бедик дүжүттү алыр төлээде, кодээ ажыл-агый культураларын оон мурнунда ол черге чүү өзүп турганын барымдаалап, хамыктың мурнунда—арыг андарылгага тарыыры эргежок чугула, ындыг андарган чер шыкты болгаш чемиштиг бүдүмелдерни хөрзүнге хөйнү тудар, шөлдү бок үнүштерден арыглаар болгаш кодээ ажыл-агыйның хоралакчылары-биле база аарыглары-биле демисежиринге ажыктыг болур.

Арыг андарылгага чазын чажар кызыл-тасты тарыырга база эки түңнелдиг болур, ону анаа ийи чылда улаштыр тарыыр. Андарган черлерни ажылдап кылырын шыгы хөй хөрзүнден чазын, хөрзүн 25—30 сантиметр чедир эрий бергенде, эгелээри ажыктыг. Кандыг-бир чылдагаан-биле эрте андарып четтикпейн барган шөлдерни тараа культураларын тарып каапкан соонда андарар апаар. Хатка үрелген, бурулааш, элезинниг хөрзүннерге андарылганы июнь айда, чаашкын болганының соонда чорудары дээре болур. Андарарының мурнунда ындыг черлерге бок үнүштер үнгүлеп келзин дээш, кырын үлдүредир. Кол андарылганы предплужниктерлиг андазыннар-биле 20—22 сантиметр ханы кылдыр чорудар. Андарыышкын-биле чергелештир илиртээшкинни база чорудар, ынчаарга бурулааш, элезинниг хөрзүннү катоктар-биле дескилээр апаар.

Андарган черлерни арыг тудуп, бүгү чайның дургузунда оон боктары бээрин болдуруп болбас. Бир эвес бир чылдың бок үнүштер-биле ол бокталы берген болза, андарган черни культиваторлар-биле азы лущильниктер-биле 6—7 сантиметр ханы кылдыр дискалап тургаш ажылдап кылыр, агрегатка илиртээшкинни база чорудар. Хөй чылдыг бок үнүштер-биле бокталы берген, андарган черлерни лущильниктер-биле катап-катап эртер болза дээрезин ол болур.

Улуг чаашкын болган азы чайык болган болза, оон соонда дөңгеликтер болу бербезин дээш база шыкты тудар төлээде, андарган черлерге мурнунда андарган аайы-биле эвес, доора дургаар илиртээшкинни кылыр. Дыгылып турар, эрте андарган черлерге август айга чедир катап андарылганы илиртевишаан чорудар. Андарган черлерни катап андарарын бүгү хөрзүннерге чорудары албан эвес. Ону болза андарган черге өдекти чемиштидилге кылдыр кирерде, база аар куттулчак хөрзүннерге чорудар.

Республикада хөй кезии болуп турар бурулааш, элезинниг хөрзүннерге катап андарарын агрегатка илиртээри-биле кады культивация-биле солуур ужурлуг. Андарган черни катап андарарда, мурнунда андарганындан доора чорудары чүрүмчээн. Хөрзүнү сугга алзыптар хире айыылдыг ийи черлерге ындыг ажылдап кылыышкынны чүгле доора чорудуп болур. Бок үнүштерниң хөрзүннүң адаккы каъттарындан тура тырттып эккелген үрезиннери күскү сооктарга чедир өзүп үнүп четтигер төлээде, катап андарылганы ыыска хүусаада чорудар. Оон соонда андарган черни агрегат-биле илиртевишаан, культивастаар херек. Бир эвес катап андарган соонда, бок үнүштерниң үрезиннери өзүп үнүп келип четтикпейн баар болза, олар чазын эрте чажар культуралар-биле кады өзүп үнер апаар.

Хөрзүннүң дона бээриниң мурнунда, ынчалза-даа сентябрь айдан орай эвесте, андарган бүгү черлерге андарган черниң кырын дескилээри-биле тускай илиртээшкинни чорудар, ынчаарга бурулааш хөрзүннерге таптаашкынны кылыр. Арыг андарган хөрзүннү анаадазы дег ажылдап кылган турда, хатка онза үреличел болур, ынчангаш андарган черни ширик андара октавас чепсектер-биле ажылдап кылыр (маңаа дазылданып үнер бок үнүштер-биле бокталган шөлдер хамаарышпас).

Ширик андара октавас азы чалгыны чок андазыннар-биле ажылдап кылган шөлдерниң дараазындагы хөрзүн кырының ажылдап кылыышкынын БНШ-3,6 культиватор-биле чорударга эки.

Андарган арыг черлерни ажаап ажылдаарының чүрүмүн эки сагаанда, ажыл-агыйлар оортан бедик дүжүттү алырлар. Чижээлээрге, Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозу, дуржулга станциязы болгаш Каа-Хем районнуң Ленин аттыг база «Тиилелге» колхозтары элээн каш чылдарның дургузунда кызыл-тасты бир гектарга онааштыр 16—20 центнерни ап турарлар, ынчангаш чайгы андарылганы чорударынче олар бо чылын база чогуур кичээнгейни салып турарлар. Ол ажыл-агыйларга июньнуң 10-га чедир андарылганы дооскан болгаш оларны ажылдап кылыышкынче кирипкеннер.

Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Тес-Хем болгаш Эрзин районнарда чайгы чер андарылгазының ужур-дузазын чедир үнелевейн турар чүүл бар. Ол районнарның элээн каш ажыл-агыйларында чер бар турда-ла, чайгы чер андарылгазының планын чедир күүсетпейн турар болгаш андарган черлери боктуг болуп хевээр артып, ындыг аянзы-биле кыштай бээр. Бок үнүштер-биле демиселди чайгы үеде организаставайн турар. Ындыг байдалдар бо чылын база катаптап турар. Чер андарылгазын чорударынга таарымчалыг байдал турда-ла, «Тес-Хем», «Барлык», «Тээли», «Межегей», «Сүт-Хөл» совхозтар болгаш Эрзиниң «Чаа орук», Ленин аттыг, Таңдының «Коммунизмниң херели» болгаш Улуг-Хемниң Жданов аттыг колхозтары чайгы чер андарылгазын кошкак чорудуп турарлар.

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның тускай эртемниглери илиртээшкин кылырын организаставайн турар, хөй техника анаа тургулаар, ажылдаарынга таарымчалыг байдалды механизаторларга тургуспайн турар. Андарып-даа турар черлерге брак кылырлар-биле демиселди чорутпайн тургулаар.

Ындыг байдалдар Таңды районнуң «Тиилелге» совхозта болгаш «Совет Россия» колхозунда, Каа-Хем районнуң «Кызыл тук», «Октябрьның 14 чылы» колхозтарда болгулап турар.

Чайгы чер андарылгазын чүгле организастап чок чорутканының хараазында июньнуң 10-га чедир чайгы чер андарылгазының планы республикада чүгле 32,1 хуу күүсеттинген.

Чайгы чер андарылгазын таарымчалыы-биле эки шынарлыг кылдыр чорударынга болгаш андарган шөлдерни чайның дургузунда арыг байдалга тургузар төлээде, республиканың бүгү ажыл-агыйларынга чер андарылгазын организастаары эргежок чугула. Ол сорулга-биле немелде тракторларны шөлче үндүрер, чайын андарган черлерни чайны дургаар ажылдап кылырынга амыдырал талазы-биле таарымчалыг байдалды механизаторларга тургузар, техниктиг ажаалгаларны чогуур өйүнде чорудар, агрегаттарны кывар, чаар материалдар-биле хандырар херек.

Оон-биле кады ажылдың түңнелдерин хүн бүрүде үндүрүп, социалистиг чарыштың түңнелдерин беш хоноктап түңнеп тургаш, чайгы чер андарылгазының планын күүсеткен турарын хандырар. Ажыл-агыйларның, кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдериниң тускай эртемниглери болгаш удуртукчулары чер андарылгазының болгаш оларны ажылдап кылып турарының чорупт турарын шыңгыызы-биле контрольдаар херек, ынчангаш 1967 чылда кодээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн алырынга идегелдиг магадылалды белеткеп алыры — кодээ ажыл-ишчилерниң хүндүлүг хүлээлгези.

Бо бүгү хемчеглерни ап тургаш, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын хандырган турарывыс чугаажок.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агый министриниң оралакчызы.

Конкурска

ЧУРУКТА: «Тыва» совхозтуң малчыны, он уругну торээш, доруктуруп азыраан Маадыр-ие Торлуг Седиповна Монгуш уругларын догерезин эртемге өөредип аарын амыдырал-чурттаалгазының кол сорулгазы кылып алган. Дуу оглу Тадар-оол Хову-Аксында инженер, улуг уруу Белеккей садыг техникумун дооскан, Биче башкы институдун дооскаш, «Шекпээр» совхозта башкылап турар, Колязы он классты дооскаш, шериг албанындан халашкан дораан, Хову-Аксында тудуг бригадазын бригадирлап турар, Тамаразы Иркутскиниң эмчи институдун бо чылын доозуп келир, Яков 9-ту дооскаш, совхозта инек кадара берген, Шуразы 11 класстың экзаменнерин чедиишкиннииг дужаай берген, арай бичелери: Саразы 8-ти, Света биле Уля 1-ги классты чаа-ла доозуп алганнар.

Сөөү болгаш чуруу П. ГОЛЬЦОВТУУ.

Макталдыг механик

Маадыр Кызыл-оол Бии-Хем районнуң кино четкилеринге ажылдаа-ла элээн каш чылдар болу берген. Районнуң эң-не ырак чери болур Хүт суурга ажылдаарының күзелин Кызыл-оол 1964 чылдың эгезинде илереткен. Оон күзелин ёзугаар ону ынаар чоруткан-даа.

Ол анаа ажылдап кирериңге чедир Хүт киноустановказының ажылы багай болуп, көрүкчүлерниң негелдезин хандырып шыдавайн турган. Хүттүң чонунга кино көргүзүүн экижидерниң сорулгазын аныяк механик ажылдап кирген хүнүнден эгелээшле бодунга салган. Ынчангаш ол бодун долгандыр кинооргнизаторларны тургузуп, чонну киноже эвилелдээр талазы-биле улуг ажылды кылып, чарлалдарны бижип, ону аарынче улуг кичээнгейни салган.

Маадыр Кызыл-оолдуң харыылап, ажылдап турары Хүттүң киноустановказы ам районда эки ажылдыгларның одуруунда кирген. Культура-чырыдыышкын албан черлериниң аразында калбарган социалистиг чарышка тиилекчи киноустановка болуп санаттынып, оон ажылы улуг макталды ап, бодун чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Эрткен чылын ол 16 муң ажыг кижиге кино көргүзүп, чылдың планныг оналдаларын 130 хуудан ору күүсеткен. Бо чылдың бирги, ийиги кварталдарында база-ла улуг чедиишкиннерлиг болган. Механиктиң көрүкчүлер-биле эки ажылының түңнелинде Хүттүң чурттакчылары кино көөрүнге идепкейжээн, чаа келген кинону көрбейн барбас кижи черле чок. Кызыл-оолдуң эки ажылы улуг үнелелди ап турар. Ону районнуң Хүндүлел самбыразынга киирген. Чонга кино көргүзериниң талазы-биле социалистиг чарышка эки чедиишкиннерлиг болганы дээш Хүндүлел бижиктерни удаа-дараа ап келген. Ол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты база чаалап ап шыдаан.

И. ЩЕГОЛЕВ.

Библиотекалар көрүлдези чоруп тур

Салдынган негелделер ёзугаар

Совет эрге-чагыргазының 50 чыл болур оюнга алдар кылдыр чарлаттынган библиотекалар көрүлдезинге эки чедиишкиннииг болурунуң белеткел ажылдары Кызылдың библиотекаларында эгелээн. Бо көрүлдеге кандыг янзылыг белеткенириниң дугайын хоорайның библиотекарлары баштай боттарының хуралынга чугаалажып алган.

«Тыва АССР-ниң уругларының эң эки библиотекалары» деп атты эдилеп турар Кызылда уругларның А. Гайдар аттыг библиотеказы бо көрүлдениң белеткел ажылдарынче эгелеп кирипкен. Оон ажылдакчылары хоорайның школалары-биле быжыг харылзааны туткан. Школачы номчукчулар ортузунга чорудуп турар массалыг ажылдары кижизидикчи утка-шынарлыг, солун хевирлерлиг болуп турар. «Номга ынакшылдыг бичиилерниң слёду» деп чугула массалыг ажылга белеткелди эки организастаан. Ол ажылды чорударда школаларда библиотекалар эргелекчилеринге даянып, оларга методиктиг дузаны хөйнү чедирген. Номну бүгү школачыларга чедирери Гайдар аттыг библиотеканың ажылдакчыларының мурнунда салдынган. Аныяк номчукчулар-биле ажылды чорударының чаа, солун хевирлерин оон ажылдакчылары дилеп, тып турар. Аныяк номчукчулар ортузунга массалыг хемчеглер чорударын экижидерде, башкыларга болгаш үстүкү класстарның өөреникчилеринге даянып, олардан тургустунган активти библиотеканың идепкейлиг дузалакчылары болдурган. Школачы номчукчуларга техниктиг литератураларны нептередиринче улуг кичээнгей салдынып турар.

Н. К. Крупская аттыг библиотека моон мурнунда чылдардан тура-ла дээрелерниң санынга кирип келген. Номчукчулар ортузунга массалыг ажылдарны чорудары база-ла бедик деңнелде тургустунган. Сөөлгү үеде В. И. Ленин, тайбың, күш-ажыл, найырал дугайында стендилерни организастап тургускан. Муса Джалильге тураскааткан номчукчулар кежээзи эң-не солун болуп эрткен. Оон аңгыда дааранылга комбинадынга эрттирген кежээлер, оон ажылдакчыларының ортузунга чоруткулаан өске-даа массалыг ажылдар база-ла улуг сонуургалды болдурган. Ол библиотеканың ажылдакчылары чоок кавы девискээрде туруп турар бүдүрүлге, өөредилге, албан организация черлери-биле быжыг харылзааны тургузуп алган. Янзы-бүрү массалыг хемчеглерни чорудуп турар. Чижээ, сөөлгү үеде № 2 автоажыл-агыйга «Күш-ажылдың чараш-каазының дугайы» деп темалыг аас журналын эрттиргенин номчукчулар дыка сонуургаан, ажыктыг чүүлдерни билип алган. Оон-даа өске бүдүрүлгелерге номчулга конференцияларын бо чылдың бирги, ийиги кварталдарында кылгылаан.

Хоорайның М. Горький болгаш Н. Островский аттыг библиотекалары сөөлгү үеде номчукчулар-биле ажылы чорударынга эки базымнарны кылып турар апарган. Ол библиотекаларның чанында улуг заводтар, бүдүрүлге черлери бар. Ынчалза-даа оларның-биле харылзааны ол библиотекалар ам-даа кошкак тургускан. Чижээ, Горький аттыг библиотеканың чанында септелге, хлеб, пиво заводтары болгаш өске-даа улуг бүдүрүлге черлери бар. Библиотека ол бүдүрүлге черлеринге кончуг ховар барып, ында ажылдап турар номчукчулар-биле массалыг ажылдарны чогуур негелдеге чедир тургуспаан. Бүдүрүлгелер, албан организация, өөредилге черлери-биле харылзаа тудуп, ында номчукчулар ортузунга массалыг ажылдар чорудар талазы-биле Крупская аттыг библиотеканың мурнакчы дуржулгазын ажыглаары негеттинип турар.

Хоорайның бүгү-ле школаларында болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң бүрүзүнде библиотекалар бар. Оларның чамдыктары номчукчулар ортузунга массалыг ажылдар чорударын багай тургускан, чүгле номнар бижип бээри-биле өйлежип туруп берген. Ылаңгыя № 8 школаның библиотеказы аныяк номчукчулар ортузунга кандыг-даа массалыг хемчеглер чорутпайн турар. Ында ажылдың учёду чок, номчукчуларга кандыг номнарны бергенин биживейн турар, класстар аайы-биле массалыг ажылдар чоруттунмаан.

Школаларның библиотекаларын чаа литератураларбиле хандырары багай, ол ышкаш солуннар, журналдарны библиотекаларга бижидип алыры кызыгаарлаттынган. Оон кол чылдагааны болза, чагылгага акшаны эвээшти үндүрүп турарында. Чижээ, № 3 ортумак школа хөй өөреникчилерлиг школаларның бирээзи. Ында библиотека 800 хире номчукчуларлыг. Школачы номчукчуларга эргежок чугула «Юность», «Знамя», «Молодая гвардия» журналдарны чагыдары-биле киирерге, хоорайның саң-хөө килдизи «акша чок-тур» диггеш, чагыттырбайн барган. Ол школаның библиотеказында чүгле «Пионерская правда», «Комсомольская правда» солуннар чагыттынган.

ВЛКСМ-ниң Кызыл хооркому хоорайның библиотекалары-биле харылзаа чок, оларга дуза чедирбейн турар. Ол ышкаш республиканың башкылар билиин бедидер институду хоорайның школаларында библиотекаларның кандыг байдалдыын сонуургавастаан, школалар библиотекаларының ажылынга башкыларның киржилгезин чедип албаан. Хоорай школаларының болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң библиотекалары бо көрүлдеге идепкейлиг кирипкен турар ужурлуун көрүлде эрттирериниң саавырында тодаргай айыткан болгай.

Кызылдың библиотекалары номчукчулар-биле массалыг ажылдар чорударын экижиткеш, республиканың библиотекалар көрүлдезинге эки кирипкеш, аңаа улуг чедиишкиннерлиг болуру күзенчиг-дир. Маңаа кол чүве, ажылда бар четпестерни узуткап, көрүлдениң салдынган негелделерин ёзугаар ажылдаары, номчукчулар ортузунга массалыг хемчеглер чорударының чаа, солун хевирлерин тып ажылдаары негеттинип турар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Хөй-ниитичи-даа

Клавдия Петрова «Кызыл тараачын» колхозтуң Ээрбек участогунда библиотеканы эргелекчилээри-биле хүлээп ап турда, оон ажылы аажок сандаргай болуп, багай ажылдыгларның санынга кирип турган. Ажылды экижидер төлээде канчалза экиил дээрзин аңаа кирген хүнүнден эгелээшле боданып, район библиотеказының хоочун ажылдакчыларындан арга-сүмени ап, методиктиг дузаны дилеп эгелээн.

Петрова Ээрбек библиотеказын эргелекчилээ-ле беш чыл ашкан. Оон библиотеказы ам Бии-Хем районда эки ажылдыг культура албан черлериниң санында кирген. Аныяк библиотекарь бодунуң эвилең-ээлдек, дыңнангыр, хөй-ниитичи чоруу, эки ажылы-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган-даа.

Кандыг номнарны номчуурун, ында чүнүң дугайын бижээнин номчукчуга сүмелеп, тайылбырлап бээрин ол черле утпас. Номну малчыннар ортузунга нептередир ажылче библиотекарь улуг кичээнгейни салган. Хойжуларның аалдарын доктаамал кезип, оларга номнарны чедирип берип, номчулгаларны, беседаларны кылып, ном дугайында тайылбыр ажылдарын чорудуп турар. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин чонга таныштырып пропагандалаар талазы-биле ол улуг ажылдарны чоруткан. К. Петрова салбырда херээженнер чөвүлелиниң даргазы хүлээлгезин база-ла эки күүседип турар. Малчыннарның аалынга баргаанда оларның кандыг чурттап турарын сонуургап көөрүн, олар-биле чугаалажырын черле утпас.

Оон эргелекчилеп турар библиотеказында ном фондузу 20 муң четкен. Чаа номнар делгелгезин кылыры доктаамал апарган. Сөөлгү үеде «Төрээн Тывам, чечектел», «Беш чылдың чаа планы» деп эгелерлиг делгелгени тургускан. Библиотеканың ай, квартал планын тургускаш, колхозта партия организациязы-биле чугаалажып, аңаа бадыладып ап турар. Номчукчулар-биле массалыг ажылдарны чорударда, бодунуң активистеринге даянып турар.

Хойжу бригадалар төптеринде кожер библиотекаларны тургускан, оларны чаа номнар-биле үргүлчү солуп, хойжуларга арга-сүме берип турар литератураларны база тургускан. Чижээ, малдың ажаалгазының, оон семиртилгезиниң дугайында ажыктыг арга-сүмени берип турар номнар кожер библиотека бүрүзүнде бар.

Н. ЛАКПА.

Активке даянгаш...

Бистиң колхозтуң төвүнде библиотека культура албан черлериниң эрткен чылын болган көрүлдезинге багай эвес түңнелдиг болуп—районга үшкү черни алган.

Номчукчулар ортузунга чорудар массалыг ажылдар амгы үеде база-ла багай эвес организастаттынган. Айтырыг, харыылар кежээлерин организастап эрттирери, номчукчулар конференцияларын чорудары доктаамал апарган. Ылаңгыя «Коммунизм үезиниң кижизи кандыг болурул?», «Ынакшыл деп чүл?» деп диспуттар, К. Кудажының «Ыржым булуң» деп номунга номчулга конференциязы солун эрткен. Библиотека эргелекчизи эш Сенмит бодунуң ажылын чорударда, хөй-ниитиге, библиотеканың активинге даянып турар. Х. Танов, М. Сарыг-оол, Х. Сырга, Х. Баранмаан, Х. Семис-оол болгаш оон-даа өскелер библиотека эргелекчизиниң идепкейлиг дузалакчылары болу берген.

Фермаларда, бригадаларда 8 кожер библиотеканы организастаан. Оларның ажылын уштап-баштаары база-ла хөй-ниитичи эгелээшкин-биле чоруттунуп турар. Библиотека бодунуң ажылын доктааттынган план ёзугаар чорудуп турар.

Д. САЛЧАК.

Бай-Тайга район, «Кара-Хөл» колхозу.

Уругларның ынак чогаалчызы Аркадий Гайдарның адын эдилээн Кызылдың уруглар библиотеказы бодунуң туруп келген үезиниң дургузунда бичии чаштарны кижизидериниң херээнге улуг салыышкынны киирип, коллектив кызымак ажылдап турар.

Библиотеканың номчукчулары чыл-чылда өзүп, бо хүннерде 1438 кижи чедир өскен. 30 муң ажыг ном фондулуг. Библиотека 1-ден 8 класстың өөреникчилерин өөредилге болгаш уран-чечен литература-биле хандырар хүлээлгелиг-даа болза, ору классчыларны база хандырар ном фондулуг.

Библиотеканың ном делгиирлеринде чыскааган номнар өөреникчилерниң класс болгаш назы-харының аайы-биле делгеттингениниден, келген кижилер ном шилип алырынга хөй үе-шак эрттирбес.

Бо коллективтиң доктаамал аалчылары болуп турар № 2 школаның өөреникчилери Аранчаа Олег, Намдараа Саша, № 7 школаның Алдын-Херел Ира, № 4 школаның Попова Наташа, № 6 школаның Поляков Витя дээн ышкаш уругларның саны хөй. Олар доктаамал номчукчу болурундан аңгыда, библиотеканың активчилери.

Эрткен чылын республикага чарлаттынган библиотекалар көрүлдезиниң чарыжынга бо библиотека кирипкеш, бирги чергениң дипломы-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: библиотекарь Галина Александровна Тагаева школачыларга номнуң допчу утказын тайылбырлап турары.

А. СОДУНАМ.

Фото автордуу.

КАЖАН ЭКИЖИИРИЛ?

Улуг Октябрьның 50 чыл болур оюнга бараалгаткан көрүлделер Совет Эвилелиниң бүгү-ле культура албан черлеринде чорупт турар. Аңаа чедиишкиннииг, эки көргүзүглерлиг болур дээш, бистиң республиканың районнарының бүгү-ле культура одагларында ажыл хайныккан чорупт турар болгай.

Ынчаарга бистиң ыраккы районнарывыстың бирээзи Өвүрде байдал кандыг болуп турарыл? Өвүр районда библиотекалар культураның ёзулуг одаа болбайн турар. Хандагайты суурда районда библиотеказы бар. Аңаа эргелекчилер үргүлчү солчуп турарының хараазында, оон ажылы кончуг кудуу деңнелде. Амгы үеде оон ажылдакчылары ажыл планы чок ажылдап турар. Район библиотеказы кодээ библиотекаларның методиктиг төвү болур ужурлуг турбуже Хандагайты библиотеканың ажылдакчылары кодээ библиотекалар ажылынга удуртулга бербейн турар.

Районнарда библиотекалар ажылдакчыларының мурнунда эң кол сорулга, кодээниң ажыл-ишчилериниң өг-бүле бүрүзүнге номнарны чедирери болур. Ындыг сорулга турбуже кодээ библиотекалар ажылдакчылары фермаларга, хойжуларга кончуг ховар баргылаары хомудалчыг. Оларга Чаа-Суурнуң, Бора-Шайның, Торгалыгның библиотекалары хамааржыр. Чаа-Суурнуң кодээ библиотека эргелекчизи Татьяна Эрес-оол кошкак ажылдап турар. Номчукчуларның саны эвээш, библиотеканың фондузу библиотека дүрүмүн ёзугаар кылдынмаан. Чаа-Суур библиотеказында көргүзүглер кончуг эвээш: ном делгелгези, плакаттар, лозуннар чок.

Чаа-Суур, Торгалыг библиотекаларының ажылдакчылары Ак-Чыраа малчыннарынга кончуг ховар баргылаар. Суурнуң чурттакчы чонунга литературалыг кежээлерни, аас журналдарын, диспуттарны, номчулга конференцияларын, мурнакчылар-биле ужуражылга кежээлерин эрттирбейн турар. Ажылын экижидип алырының хүусааларын Чаа-Суур библиотеказының эргелекчизинге эрткен чылдан бээр берип келген. Ынчалзадаа библиотека эргелекчизи Т. Эрес-оол бо хүнге чедир ажылын экижитпээн.

Районда библиотекалар СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин чонга пропагандалаар ажылды кошкак боттандырып турар. Библиотека ажылынче кодээ Советтер даргалары кичээнгей салбайн, оларның ажылын контрольдап шыдавайн турары-биле чамдык библиотекалар колдуунда-ла хаалгыг тургулаар. Районнуң культура килдизиниң эргелекчизи эш С. Эренчин библиотекалар эргелекчилеринге кандыг-даа удурталга бербейн турар.

Р. СИМЧИТ,
республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының методизи.

Номчукчуларның күзели

Бистиң төрээн партиявыс кижи дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш бараан болуп турар. Бо дугайын партияның XXIII съездизи онза тодазы-биле көргүскен. Ленинчи партияның бо съездизи эң ылаңгыя ийи дыштаныр хүнүг беш ажыл хүннерлиг неделяны болдурар деп, назылап ырааннарга пенсияны, ынчаарга хөй уруглуг иелерге дузаламчыны көвүдедип, кандыг-даа ажылчыннарның ажыл төлевирин өстүргени болгаш ону ам-даа өстүрер деп көрүп турары дыка-ла өөрүнчүг-дүр.

Шуй кодээ библиотекага ажылдаа-ла бир чыл болдум. Баштай библиотеканың номчукчуларының саны дыка эвээш турган, а ам 879 номчукчу четкен. Бо чылдың 1-ги кварталында 536 номчукчулуг болдум, оон иштинден 109 кижи—чаа номчукчулар. Ном фондузу—4005 турган болза, ам 5110 экземпляр четкен.

1966 чылдың январь айдан бээр библиотека чөвүлел-биле кады номчукчулар ортузунга 2 удаа номчулга конференциязын, 3 удаа ном делгелгезин, 8 удаа ыткыр номчулганы, 5 удаа лекция, беседаны кылып чоруткулаан бис. Номчулга конференциязы улуг улуска М. Кенин-Лопсанның «Улуг хемниң шапкыны» деп романынга болган. Чон анаа кончуг улуг сонуургал-биле киржип, эртектиг санал-оналдарын киирген. Уругларга О. Сувакпиттиң «Тывызыкчы оол» деп чыынды рассказтарынга болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнгенинге хүнүнге уткуштур 5—10 класстарга Э. Г. Казакевичиниң «Көк кыдыраашы» деп тоожузунга, ынчаарга 1—4 класстарга О. Саган-оолдуң «Кежиктиг сылдыс» деп номунга номчулга конференцияларын база эрттиргилээн бис.

Бистиң библиотекавыска хүн бүрү 7—28 чедир номчукчулар кээп, янзы-бүрү номнарны бижидип ап турарлар. Ылаңгыя В. И. Ленинниң орус, тыва дылдар кырында чогаалдарын база тыва дылда номнарны номчукчулар шуут тургуспас.

Улуг Октябрьның 50 чылынга болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнгениниден бээр 100 чыл болган оюнга уткуштур тыва дыл кырынга номнарны көвүдедирин кончуг күзээр-дир мен. Чүгле тыва чогаалчылар эвес, революция мурнунуң база совет чогаалчыларының янзы-бүрү чогаалдарын тыва дылче ам-даа хөйнү очулдурар болза кодээ номчукчуларга кончуг-ла улуг белек болур ийик деп, санап турар мен.

Ам үеде бистиң библиотека партияның XXIII съездизиниң материалдарын бүгү чонга, хойжу бригадалар, фермалар төптеринге, ыраккы кадарчыларга, хову бригадаларынга чедир кадбаа-биле таныштырып турар.

Оон-биле кады уран чүүлдүң Бүгү-россий көрүлдезинге киржип турар мен. Ынчаарга библиотекада репертуар материалдары—чыынды ырлар, шиилер эвээш. Оон негелдези улуг. Республиканың Чогаадылга бажыңы бо талазы-биле оваал чок хемчег ала чогуур.

С. ХҮРЕН,
Шуй кодээ библиотеканың эргелекчизи.

ЫНЧААР АЖЫЛДАП БОЛБАС

Бистиң «Тиилелге» совхоз республикада улуг ажыл-агыйларның бирээзи болгаш оон төп суурунуң чурттакчылары көвүдээн. Ынчангаш суурнуң чонунуң культурлуг негелдези улам-на улгадып турар апарган.

Оларның ол культурлуг негелдезиниң бир кол хандырыкчылары культура албан черлери болуп турда, ында библиотека ол негелдени ыракта чедир хандырып шыдавайн турар.

Номчукчулар-биле массалыг ажылдар чоруттунмайн турар. Бо чылдың эгезинден бээр, ынчаага дээр номчулга конференциязы чаңгыс-даа катап болуп көрбээн. Оон эргелекчизи Монгуш Бавый-оол Улан-Удэниң библиотека институдунуң 2-ги курузун дооскан, ол талазы-биле билиглиг болза-даа номчукчулар ортузунга ажыл чорударын шуут уткан, чүгле номнар бижип бээринге өйлешкен.

Кайда-даа кожер библиотека тургустунмаан. Эргелекчи малчыннар аалдарынга, фермаларга, бригадаларга барбастаан. Ылаңгыя бо часкы тарылганың хайымныг хүннеринде хову турлагларынга номнарны, солуннарның, журналдарның чаа номерлерин чедирбээн.

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң төвүнде библиотеканың ажылы ындыг багай турда, кодээ Совет даргазы эш Танзын-оолдуң ындыг четпес-биле эптежип, сагыш амыр олуруп турарын кижи кайгаар чүве.

А. ОНДАР.

Аттары-ады өшпес чылдар
Октябрьның 50 чылынга

ХЕМ-БЕЛДИРИНГЕ ТУЛЧУУШКУН

1919 чылдың августу соолудунде Хем-Белдиринге болган тулчуушкун дугайын «Улустуң хосталгазы дээш» деп номда А. Д. Кравченконуң, П. Е. Щетинкинниң, В. Щетинкинаның болгаш Рагозинниң сактыышкыннарын 1947 чылда Новосибирскиге парлап үндүрген «Советтерниң эрге-чагыргазы дээш» деп номга, 1926 чылда Москвага «Чаа Москва» деп ном үндүрер черниң үндүргени «Хову Бажейниң партизаннары» деп Рагозинниң номунга парлаан чамдык материалдардан, «Колчактың шериглери-биле демисел» деп аттыг П. Е. Щетинкинниң номундан, а ол ышкаш ук тулчуушкуннуң дугайында бар болуп турар архив материалдарындан чижектерни мында киирген.

1919 чылдың чайынында Тывага байдал аар-берге турган. Ийи чакпыр дарлалдың адаанда базындырып чораан куш-ажылчы чон ак-дээрбечилерниң ажаанныг тура-медээшкининге база таварышкан турган. Шыдажыр аргажок бо мындыг аар-берге байдалга туржадок, орус болгаш тыва тараачын чонну дээрбечилерге удур ол үеде өзүп турган шимчээшкини. Кравченко болгаш Щетинкинниң партизан армиязының улам-на чоокшулап олурары ак-дээрбечилерни Тывадан ойлап үнүптеринче албадапкан. 1919 чылдың июль эгезинде ак дээрбечи шериглериниң хөй кезии кортуп дезиндээш, Минусинскиже саллап базыпкан, а «Биче Колчак» деп шолалга кирген Турчанинов кургаг черлеп Тожу таварып бар чораан, орукка үнүттүргеш, бодунуң бижиктеринге өлүрткен.

Сибирьге большевиктерниң удуртулгазы-биле партизан шимчээшкини өскен болгаш быжыккан турган. А. Д. Кравченкога болгаш П. Е. Щетинкинге удурткан Сибирьниң партизан армиязы колчактар-биле онза шенгелдиг демисежип турган. Колчактың командылал черинден партизаннарга удур хөй муң шерии-октаан. Оон ужурундан партизан армиязы улам ынайты тулчуушкуннарга боттарының күштериг камнаары-биле база акы-дунма тыва улуска деткимче көргүзери-биле аъттанып үнүп тура, тыва улуска угулга үндүрген. Ол угулгада чугаалап турары болза:

«Бистер Канск, Красноярск, Ачинск болгаш Минусинск уездилерниң тараачыннары бис. Сибирьде ажелекчи чазакка удур, өлүрүп шаажылаар чорукка удур боттарывыстың эрге-шолаавыс дээш катап тулчуп эгеледивис, бүгү Сибирьни кара реакция шыпкан, дорамчылаар, бастыр чорук-биле черле шыдажып аргажок болдувус. Бистер чаасбаан эвес бис. Сибирьде тура-халышкан тараачыннардан болгаш ажылчыннардан тургустунган партизан отрядтары ам 46 ажып турар.

Бистерни дээрбечилер болгаш үптекчи-хунаакчылар деп бодай бербейн көрүңер. Силерде-ле дег, база-ла ол ышкаш, боттарывыстың бүгү-ле ажыл-агыйывысты каггаш, оък-боону тудуп алдывыс. Барык сес айлар дургузунда бодувустуң хостут Бажей республиказы дээш тулчуп келдивис. Ол үениң дургузунда 70 ажыг байларны ажыттывыс, ынчаарга бисте бар болуп турар оък-чемзекти болгаш пулемёттарны боттарывыстың дайзыннарывыстан хунаап алдывыс. Илеки болгаш артык күш бистиң талавыста деп чүвени ол чугаалап турар-дыр... Ынчаарга силерге бистиң чедип келгенивис дээрге, бис силерниң күзелдер-биле чуртаар дээн черле ол эвес, а бодувустуң күжүвүстү болгаш боо-чепсээвисти ылап былдыр белеткеп алгаш, оон соолунде база катап дайзыннарга удур шимчеп кирипмер дээш келдивис.

Бистиң чуткулувусту ооарып билип көөрүн болгаш аъш-чем, аът-хол, ол ышкаш силерде бар болуп турар боо-чепсек дээн ышкаш, бистерге эргежок чугула бүгү-ле чүүлдер-биле дузалааларынарны эргим тараачыннар силерден диләп тур бис...

Тараачын армиязы кандыг бир халдаашкыннардан силерниң эргелерни болгаш айыыл чок чоруунарны камгалап шыдаар дээрзин силер билир силер».

Оон ынай угулгада Хем-Белдиринге эки-тура-биле курлавырларны, боо-чепсекти тыптынып чыырын диләэн болгаш оон-даа өске чугула-чугула айтырыгларны кодурген. Адак соолунде: «Сибирьде Совет эрге-чагырга делгерезин!» деп соо-биле угулга доозулган.

— Усинскиниң берт оруу-биле Тываже бистиң партизан армиявыс чорупп олурган. Бүгбыннааш шапкын Ус хем ыргак-дагыр апаргылааш, орукту үш катап кежилдиг агып баткан. Мында эрги пароннар чоон демирлер аайы-биле ындай, бээр аштып тургулаан. Устуң солагай талазында ийиги кежигде ак баштыг чанагаш хая бедий берген турар. Мону казактар болгаш Усинскиниң кулактары боттарының доскуулунга шилип алган турганнар — деп, Рагозин бижип турар.

Паром оожум чайгангылааш, эриктиң оң талазынга барып оожум туруп алган. Ынчаарга, кежери айыылдыг. Суттуң ортузунга паром чедип чорда-ла, актар өлүмнүг отту ажыдып эгелээри чадавас...

Тайгага чаштынып чыткан Минусинскиниң тура-халышкан чону боттары дуза чедирерин биске сүмелээннер. Дайзынның тылынче бисти аппаар дээш орукту баштап эгелээннер. Александр Марченкога баштаткан Тальск полугун штабче чорутхан. Доскуул дугайын билбээн чүве дег, Канск полугу шуут-ла кежери-биле кирипкен. Бажын паром хемниң ортузунга чедер четпес чорда-ла, Ак-Баштыг хаядан боо болгаш пулемёт-биле адып эгелээн. Бо дээрге тальчыларның атакаже кириптериниче сигнал болган.

Тыыладан согуушкун хенертен болур деп чүвени бодаваан актар корткаш, дезип эгелээн, ынчаарга чер болганда-ла оларга оък ужуражып турган. Холга киирип туттурарындан корткаш, эң-не хоралыг бош дээрбечилер хаядан шурагылааш, даштарга барып чылчырлы бергеннер. Чүгле ийи-чаңгыс кижилер тайгаже тыттарлаңып үне бергилээн. Бо тулчуушкунга алдан ажыг хире казактар өлүрткен, дөртен ажыг кулактар туттурганнар. Бистиң талавыстан бир кижи өлүрткен, бир кижи балыглаткан. Тулчуушкуннуң шимээн-даажы безин намдаваанда-ла, кежилде мырыңай бурунгу-биле чорун турган — паром-биле-даа, аъттар-биле-даа эжиндирип-ле турган. Тываже орук хостут апарган...

Усинскиден келген бөлүк чурттакчылар биске ужуражып келген. Тиилелге чогум кымның талазында деп чүвени олар чогум эки билбейн турганнар, ынчангаш мурнунда бурган туткан, хлеб болгаш дус сөннеп алган чорун олурганнар, а бир кырган прей «Советтер делгерезин!» деп бижээн кызыл пөсту хойлап алган чораан. Олар партизаннар-дыр деп таныл каапкаш, туку кончуг дүрген чадыпкаш, баш бурунгаар белеткеп алган тук сывынга чыпшыр каапкан.

Эш Кравченко төлээлерден хлеб-дусту хүлээп алгаш, усинчилерге кыска чүве чугаалаан.

Ол ужуражыышкын соолунде бис Усинскиже аъттаныпкан бис... — деп Рагозин бижээн.

Усинскиниң тараачыннары партизан армиязын эң-не чылыы-биле хүлээп алгаш, оък-чемзек күш-хүнезин база аът-хол талазы-биле дузаламчыны көргүскен. Усинскиге В. Гусевке командылаткан Манск полугу артын калган, өске политар Хем-Белдиринче аъттаныпкан.

Колчактың командылалы Щетинкиниң партизан армиязынга шиитпирлиг согуушкунну белеткеп турган. Эң-не улуг күштү холунга алган турган есаул Белогов Усинскиге арттырып каан Манск полугун оюп арткеш, Туранны ажелеп алгаш, халдаашкынга белеткениң эгелээн. Усинскиге артын калган манскилер эң-не берге, дескинер оруу-биле Хем-Белдиринче углаан үнүпкеннер. Оларның мурнунда Щетинкиниң шерии кандыг-даа удурланыышкынга таварышпайн, август 2-де Хем-Белдиринге чедип келген турган. Мында турган Щетинкиниң партизан отрядының штабы Усинскиде манскилерниң үзе кирдирипкенин билгеш, оларга дуза чедирери-биле Туран суурже Канскиниң полугун чорудкан. Канск полк чорууруңга белеткенип турда, Манскиниң полугу Ус хемден Хем-Белдиринге чедир эң-не берге хелгаашыр оруу-биле үеур-самдар апарган, аштап-суксап, турупкан бо чедип келген.

Щетинкиниң партизан отрядының мурнунга мындыг чугула сорулгалар салдынып келген: бирээде, бир эвес Белогов халдаашкынын желей берзе, хоорайның быжыглаашкынын чорудар, ийиде, армины аъш-чем, продукту-биле хандырар чорукту бедик деңнелге тургузар; үште, арминың улам ынай шимчээшкининиң дугайында айтырыгны шиитпирлээр.

Ол үени П. Е. Щетинкиниң кадайы Васса Щетинкинаның сактып чугаалап турары болза: «Хем-Белдиринге дыштанып турган бис. Бистер Кравченко-биле кады чурттап турган бис. Дүштеки чемни бүгү штабка бир черге хайындырып турдувус. Демир-хуунарны аскылааш, чемни хайындырып, хлебти быжырып турган бис... Кравченко эки оратор кижи чораан, үргүлчү-ле илеткел кылып берип турган. Чонну бүзүредип баштап турган. Петр Ефимович шоолуг-ла ыттавас, өлүг-даа чок, үргүлчү-ле ажыл-херек дээш-ле тулчуушкуннарга-ла киржир — бо-ла.

Хем-Белдири оорашта, долгандыр-ла даглар. Петр актар халдап келир чадавас боор дээш блиндаж кылып алган. «Блиндажка силерни өлүртүр мен» деп баштактангылаар-даа турган. Ынчаарга, кажан актар Хем-Белдиринге кедеп чедип келгеш, хоорайны боолап эгелээнде, бисти чүък-биле кады тейлерже чорудупкан. Актар партизаннарның кол күжү аткаарлап турар-дыр деп бодааны ол ийикпе, бисче адып эгелээн. Тулчуушкун дээрге долгандыр-ла эгелээн, даглар дыңмыгып турган...

Щетинкиниң отрядынга дыка хөй тараачын араттар каттыжып кирген.

«Хем-Белдиринде Кравченко болгаш Щетинкиниң партизаннары чедип келген деп 1919 чылдың чайынында бистиң бүгү-ле чоок кавывыска өөрүнчүг медээ нептерей берген. Кызыл партизаннарга каттыжып алгаш, шыпты дайзынга удур демисежир чуткул биске турун келген. Бистер Хем-Белдиринче шимчеп олурган бис. Элегес-Аксынга партизаннар-биле эң-не баштай ужурашканывыс ол. Щетинкиниң шерии-биле кады Хем-Белдиринге актарга удур тулчуп турган бис» деп, Дугуш Балган сактып бижээн. Мында болган тулчуушкунга кирипкен тыва партизаннарның иштинден Чулдум, Дуктуг-Ары, Ынаажык болгаш өскелерниң-даа аттарын ол билир турган.

Кравченконуң болгаш Щетинкиниң армиязы чедип келири биле-ле орус-даа, тыва-даа чонунуң байдалы чаа амылыралдыг болгаш демиселдиң агымынче кирген. Хем-Белдири-биле чоок кожа турган тыва чон штабка келеп, командирлер-биле болгаш дайынчылар-биле чугаалажып, оларга Колчактың болгаш ак дээрбечи казактарның кара-туразында, чонну бастып турарының дугайын, боттарының аар-берге амыдыралының дугайын тоогуп берип турганнар. Партизан отрядынга Таңды районунуң болгаш өске-даа чоок суурларының тараачыннары киргеннер.

Ынчаарда Хем-Белдиринден ырак эвесте, Таңды баар орукка Моолдуң ажелекчи отряды турган. Рагозинниң чугаазы-биле алырга, партизан отрядтың ол отрядтың дугайын Григорьевкага-ла дыңнаан. Оларны Хем-Белдиринге чедип келгеш, ... кааш дооган соолунде, моол отрядтың командири Кадын-Маадыр (Максырчап) хенертен бо чедип келген. Партизан отрядынга белек кылдыр ол бир тоннук кызыл торгу туткан.

Колчактың соолгу идегели — Бологовка удурткан аг-шеригниң, ак казактарның, кулактарның кужу. Кадын-Маадыр Максырчапка удурткан Моолдан үнген ажелекчи отрядтың кужу — бо бүгү күштерни чурт иштиниң феодалдары деткип турган. Кравченко болгаш Щетинкинге командылаткан Сибирьниң партизан армиязының, чурт иштиниң тараачыннарындан организастап тургустунган орус болгаш тыва партизаннарның кужу, ол күштү большевиктер болгаш Тываның бүгү-ле ядыы арат чону деткип турган. Бо мындыг күштер Хем-Белдиринге болган тулчуушкуннуң бүдүүзүнде үскүлежип келген.

Ызыгуурган байлар, шажын чүдүлгелиглер эрги ёзуну катап тургузарын күзээн ажелекчи отрядтарга бар-ла шаа-биле чашпаалап, оларның тиилээрин күзеп турганнар. Оон бир чижээ Колчакка Камбы-Ламаның чагаазындан илдең. Ол чагааның утказы: «Бодумнуң шынчы бердинген сагыш-сеткилимни диди-биле илереткениңни болгаш Мындаагылар силерниң бүдүрерттирген кижилерниң талазындан бо чылыг хүлээп алышкынны болгаш чаагай сеткилдиг болганынга бодумнуң өөрээнимни илереттим. Оон ангыда мен ышкаш мындыг четенчиг кижи силерден дужаалдыг болгаш Ыдыктыг Анна деп орденни алгаш, аас-кежиктиг болганымны Мындаагылар силерге, Российаның баштыңынга өөрүп четтиргенимни бодараттым...»

1919 чылдың август 28-те Бологовтуң шерии Хем-Белдириниң шала куудалыр, манчыларның дужунга чедип келгеш, дөрт шак дургузунда Манскиниң полугу-биле тулчуушкуну эгелээн. Бологовтуң шериглери манчыларны аткаарлаашкынче албадапкаш, баш бурунгаар белеткеп алган 43 хемелери-биле Улуг-Хемни кежипкеннер...

«Дайзынның кужун доктаадыр дааттаны бергеш, бир эвес арга турза, оларның Хем-Белдиринче чоокшулаарын саададыры-биле Тальск полктуң батальонун дон-дораан Бологовтуң бажын удур чорудкан мен. Хем-Белдиринге турган дайынчы бежектерни белен байдалга база тургузупкан бис. Ынчаарга тальчылар актарның кужунге удур ... дээрлээш, оларны Хем... эртирипкен — деп, П. Е. ... бижээн.

...Мырыңай кежээлээн ... Дээрни булуттар шыва алы бер... сылдыстар ингренайнып турган. Бистиң байдалывыс эң-не тодар тыннаан. Бир талазында дайзын талазы-биле бистен үш чок ал дерт согуушкун дугайын бодаар аргажок, а база бир болган кээр, дайзынны дезир ээп келбес кылдыр Енисейже дукпуртулап кирипптир болгу дег. Командылакчы составтың кыска чөвүлел хуралынга бис бо берге байдалды өөрениш көрген бис. Дайынчыларның сеткили өлүмден кортпайн турар, ынавылза тиилээр. Ынчангаш Бологовче атакалап кирер деп шиитпирлеп алган бис.

Чүгле чаңгыс кылаңнаар карангы дүне бистиң кежектеривис хелбээн-биле «Ура!» деп кышкы-биле атакаже кирипкен. Тулчуушкун эң-не кадыг-дошкун апарган. Пулемёттарның, боолалрының болгаш ланчыларның шуурганныг боолаашкыны дииминраашкынның шимчээнин безин чимир ап турган. Байы-байы талазындан чүс-чүс балыглатканнарның човуур. «Ура» дээн кышкылар, дааштырган команда, оък-боонуң, пулемёттарның шимээн-даажы — бо бүгү дүнекиниң карангызында Тываның чалым-хаяларынга чаңгыланып турган. Бистиң дайынчыларывыс эрес-диди чоруун көргүскеннер. Актар шыдажып чадааш, шапкын суглуг Енисейни эштип кежерин оралдашпышаан, хемче шурай бергеннер. Бологовтуң хөй эвес кижилер-биле кады Енисейни эштип кешкеш, дезипкен, өске аткааннары дайынга өлүрткен, чамдыызы туттурган» — деп П. Е. Щетинкин сактып бижээн.

Эрги ёзуну катап тургузаар дээш келген Колчакка ыдалаттырган ак дээрбечилерниң катап ковайып келбези-биле Каа-Хем биле Бии-Хемниң каттышкан белдиринче Октябрьдан олуңган бодуун чон, оон шерии дужур чыгапкан. Муң чыгаа актар сугга барганнар.

Рагозинниң чугаазы-биле алырга, кажан хүн өрүлеп келгеш, бодунуң алдын хереллери-биле тулчуушкуннуң шөлүн чырыдыпканда, партизаннар чидириин санап турганнар. Оларның талазындан өлүткеннер 37, балыглаткан кижи 44. Өлген эштерниң хөөрүнге бүгү армия, хөй-хөй орус тараачыннар болгаш тыва араттар чыглып келгеннер. Бежен хире моолдар эдерткен Кадын-Маадыр Максырчап база чедип келген. Өлген партизаннарның хөөрүнге эштер Кравченко, Щетинкин, Сургуладзе, Иванов, Петров, полктар командирлери болгаш Рагозин кайгамчык состери чугаалааннар. Дайынчы туктарны куду чигейткеш, акы-дунма хөөрүнге «Интернационалды» ырлап, чарлыышкынның салюдун кылган. Щетинкиниң кылган ыяш кажаазын хөөрге тургускаш, ийи чалгыг улуг калбак ыяшты каккаш, анаа Рагозин «Советтерниң хереэ дээш өлгеннерге кезээ-мөңгеде турасказ» деп бижимелдин аскан. Оон адаанга бүгү-ле өлген кижилерниң фамилияларын, аттарын, төрээн черин айыткан. Совет эрге-чагырга дээш боттарының амы-тынын берген кижилерниң Енисейниң эриинде хоруг-хөөрү аъттанып чанып турган партизаннарның сагыш-сеткилинден ыравас, кажан кезээ-мөңге тураскаал боор артып калган.

М. ДЕЛЕГ.
Музей директору.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП ДАМЧЫДЫП ТУР

Судан эвилел партияның (Мали республика) төлээлери ССРЭ-ге чораан

Судан эвилел-РДА партиязының (Мали Республика) оон политиктиг секретары эш Идрисса Диарра (төлээлерниң баштыңы) Мали Республиканың харыысалгалыг ажылдакчылары эштер Сори Кулибали, Мамаду Талла болгаш Секу Сангаре составтыг төлээлери СЭКП ТК-ның чалааны биле найыралдың аян-чоруун кылып, май 27-ден июнь 13-ке чедир Совет Эвилелинге чорүп турган.

Совет Эвилелинге чорүп турган үезинде мали партия төлээлери СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, секретары эш М. С. Суслов (төлээлерниң баштыңы), СЭКП ТК-ның секретары эш Б. Н. Пономарев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы эш В. Н. Новиков, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы эш С. А. Скачков составтыг СЭКП-ниң төлээлери-биле ужурашкан болгаш чугаалашкан. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле Күрүне комитединиң даргазының оралакчызы эш Д. Д. Дегтярь, даштыкы садыг министриниң оралакчызы эш Н. Г. Осипов, СЭКП ТК-ның аппаратының, Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле күрүне комитединиң болгаш Даштыкы садыг министерствозунуң харыысалгалыг ажылдакчылары беседаларга киришкен.

Найыралчы болгаш чуректиң хаяы байдалынга эрттирген беседалар чорүп турда амгы делегей байдалының чугула айтырыглары, Африкада национал-хосталгалыг шимчээшкинниң айтырыглары чугаалажып көрген. Империализмге, колониализмге болгаш неоколониализмге удур, тайбың, демократия, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш демиселдиң айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң болгаш Судан эвилел партиязының үзел-бодалдарының бүрүн чаңгыс аайын ол беседалар көргүскен. Африкада империализмниң реакциялыг чимеенишкиннериниң күштелген байдалдарда ук дипте империализмге удур бүгү күштерниң чаңгыс эвии быжыглаарының, оларның социалистиг чурттар-биле, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкини-биле, национал хосталганың бүгү күштери-биле сырый каттыштырарының бирги ужур-дузазын мали партия төлээлери демдеглээн.

СЭКП-ниң болгаш Судан эвилел партиязының төлээлекчилери ийи партиларының аразында харылзааларының чедиишкиннииг хөгжүп турарын күзел хаңнышкыы-биле демдеглеп, ол харылзааларны бүгү хемчег-биле быжыглап база калбартырынга шиитпирлиг илергейлээннер.

Беседалар чорүп турда совет-мали экономиктиг кады ажылдажылгазы улам ынай хөгжүдерин айтырыгларын чугаалажып көрген.

Бот тускайлан чорукту быжыглаарынга болгаш хосталган чурттарның хамаарышпас национал экономиказын тургузарынга совет экономиктиг дузаламчының улуг-дузазын мали партия төлээлери демдеглээн.

Мали республиканың экономика талазы-биле хамаарышпас чоруу дээш демиселде партия бодунуң эң чугула политиктиг сорулгазы кылдыр санап турарын Судан эвилел-РДА партиязының төлээлери медеглээн. Бо угланыышкын талазы-биле бодунуң чорудуп турар социалистиг хемчеглериниң дугайын төлээлер СЭКП ТК-ның төлээлеринге дыңнаткан.

Бодунуң талазындан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле партияның практиктиг ажыл-чорудулгазының дугайын мали партия төлээлеринге дыңнаткан. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң айыткан экономиктиг болгаш политиктиг сорулгаларын боттандырары национал-хосталгалыг шимчээшкинниң улам ынай хөгжүүрүнге улуг ужур-дузалыг болур дээрзин мали төлээлер медеглээн.

СЭКП-ниң төлээлери Мали Республиканың мурнунда тургустунган сорулгаларны тодаргайы-биле билип, Мали Республиканың экономика талазы-биле хамаарышпас чоруун быжыглаарынга дузалап турар хемчеглерни СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың хүлээп алган дугайын мали партия төлээлеринге дыңнаткан. Ол дузаламчы Судан эвилел партиязының чорудуп турар экономиктиг хемчеглерни боттуу-биле деткээни болур деп, мали төлээлер демдеглээн.

* * *

Судан эвилел-РДА партиязының төлээлери төрээн чуртунче чанып кааn. Шереметьево аэродромунга мали төлээлерни СЭКП ТК-ның секретары эш Б. Н. Пономарев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы эш В. Н. Новиков, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы эш С. А. Скачков болгаш СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары үдээн.

Индра Гандиниң чугаазы

ДЕЛИ. (СЭТА). Бодунуң хамаарышпас чоруун чедип алган үезинден бээр Индия амгы үеде эң-не берге болгаш харыысалгалыг үеде таваржып турар деп. Индияның премьер-министри Индра Ганди бүгү-индий радиозун дамчыштыр чугаазынга медеглээн. Чурттуң хөгжүлдезиниң талазы-биле алырга бурунгаар алзып дүрген шимчээрниге нүгүлдүг аргапарлыг ындыг үе-чадаңы чедип алган бис деп ол чугаалаан.

Чуртта рупий акшаның өртек-үнезин таарыштыр кижиткен чорук өске хемчеглер-биле чергелештир экономиканың чамдык талаларын эдип алырынга дузалаар сорулгалыг деп премьер-министр демдеглээн. Өртектерниң өзүлдезин ара соксадыр, бирги чергениң эргежок чугула бараан-биле чонну хандырар дээш чаазак чери шиитпирлиг хемчеглерни алыр. Күрүне сектору дүрген темпилер-биле калбарып турар, чурттуң экономиктиг хөгжүлдезинде кол чер ынчангаш аңаа онаажып турар. Чедиммес, түреңги чорукту чок кылып, айыттынган сорулгаже — социализмче угландыр баар төлээ, бүдүрүүшкүннүң улуг хемчээлдиг калбартырын чедип алырының херээнге боттарының салыышкынын киирериниче премьер-министр чонун бүгү кезектерин кыйтырган.

АГРЕССОРЛАРГА ОЙТУР ШАВЫЫШКЫН

ХАНОЙ. (СЭТА). Июнь 13-те америк империалистер болгаш оларның мурнуу-вьетнам чалчалары Тханьхоа можунуң эрик талазынга десант дүжүрери-биле десант катерлерин ВДР-ниң девискээр сугларынче чорудхан. Вьетнам улус армиязының дайынчылары болгаш ополченнер катерлерге удур боолап эгелээн. Оон түңнелинде бир катерни суг дүвүнче киирген болгаш өскезин бертиндирген.

Ол-ла хүн, немелде медээлерни ёзугаар алырга, Куанбинь можунуң девискээриниң агаарынга мурнунда медээлээни-биле бир эвес, а беш америк самолётту андара аткан. Ынчангаш ВДР-ниң девискээриниң агаарынга андара аттырган америк самолёттарның ниити саны 1116 болган.

Малиниң улузу чүс-чүс чылдарда хөмүдаңгай чоруун ак-сеткилдиг өңнүктериниң дузазы-биле ажып эрттип турар. Чуртта школалар, профессионал-техниктиг училищелер ажыттынып, национал кадрларны белеткээр дугайында күрүне сагыш салып турар.

ЧУРУКТА: совет тускай эртемниглерниң дузазы-биле Бамакода тудкан медицина училищезинге кичээлдерде.

Фото АДН — СЭТА-ныы.

Чемпион болган

Республиканың «Спартак» спорт ниитилелиниң бут бөмбүүнүң талазы-биле бирги чери дээш түңнел маргылдаа Ак-Довуракка болуп эрткен. Аңаа Кызылдан «Спартак», «Мотор», Хову-Аксыдан «Кобальт», Ак-Довурактан «Тудугжулар», «Даг-дүгү» деп командалар киришкен.

Дөрт хүн үргүлчүлээн маргылдааның соолунде Кызылдың «Спартак» биле «Мотор» командалары түңнел оюнга ужурашкан.

Бо ийи команданың оюнун ак-довуракчылар улуг сонуургал-биле көрүп, демисел алаан чидиг байдалга эрткен. Кайы-даа командаларның ойнакчыларының демисели чидиглелзе-даа, оон түңнел үнмейн, оюн 1:1 санныг хайымнашкан.

«Спартак» болгаш «Мотор» командалары хайымнашканындан маргылдааның бирги чери дээш түңнелди үндүрерде, ол ийи команданың болуп эрткен ужуражыышкынга оларның киирген болгаш эрттирген бөмбүүн барымдаалаарга «Мотор» командазы тиилээн. Ынчангаш ол «Спартак» ниитилелдиң чемпиону болган болгаш шилчиир кубокту чаалап алган.

М. ГАМИДОВ.

Хоорайның бирги чери дээш

Бут бөмбүүнүң талазы-биле Кызыл хоорайның бирги чери дээш маргылдаага «Спартак» биле «Динамо» спорт ниитилелдериниң өлдар командаларының ужуражыышкынынга аныяк спартакчылар боттарының удурланыкчыларын 3:0 санга чиик үткан.

Улуг улустуң типография биле «Сылдыс» командаларының оюнун көрүкчүлер сонуургаан. Деңнер демиселдиң соолунде парлакчылар бир санны артыкка кииргеш, тиилээн.

«Совет Тываның беш чылы» стадионга июнь 12-де улуг улустуң «Енисей» биле «Стрела» командаларының ужуражыышкынынга енисейжилер артык күштүүн көргүзүп, 8:0 санга тиилээн.

(«Шын» солуннуң дараазында номери июнь 18-те үнер).

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ИЮНЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Эргим докторувус» 9.30, 11.15, 1, «Аскыр тагаа» 2.45, 4.30, 6.15, 8, 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «13 хонук» 1.15, 3.15, 7.10, «Парижтиң чажыттары» 5.15, 7.10, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Океанда не» 11, 1, «Шыргай арыгның уруу» (1-ги, 2-ги серияларзы) 3, 6, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: «График бузукчуларында» 11, 3, «Доскел чок оолдарга орден» 7, «Зеленанда» тускайлан бажын» 9 шактарда.

РСФСР-ниң Культура министерствозунуң моон адаанда дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринге өөренирин күзээн кижилерни конкурстан дашкаар хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чарлап тур

ЛЕНИНГРАДТЫҢ ТЕАТР, МУЗЫКА, БОЛГАШ КИНЕМАТОГРАФИЯ институдунуң шии режиссёрунуң, театр техниказының болгаш шии шимелдезиниң факультеттеринге;

НОВОСИБИРСК КОНСЕРВАТОРИЯЗЫНЫҢ ыры дирижёрунуң, ыр болгаш музыка талазы-биле тускай эртемниглерниң факультеттеринге;

ЧӨӨН-СИБИРЬНИҢ КУЛЬТУРА институдунуң библиотека болгаш культура ажылдакчыларының факультеттеринге;

МОСКВА КОНСЕРВАТОРИЯЗЫНЫҢ ыр болгаш композиция факультеттеринге;

МОСКВАНЫҢ СУРИКОВ АТТЫГ ЧУРУЛГА институдунуң уран чурулга факультединге;

ИРКУТСКИНИҢ, РЯЗАНСКИНИҢ, КРАСНОЯРСКИНИҢ болгаш СВЕРДЛОВСКИНИҢ чурулга училищелеринге;

МИНУСИНСКИНИҢ КУЛЬТУРА-ЧЫРЫДЫЫШКЫН школазынга;

КАНСКИНИҢ БИБЛИОТЕКА техникумунга.

Билдиришкиннерни бо чылдың июль 28-ке чедир киирер.

Өөренир дээн күзелдиг кижилер Тыва АССР-ниң культура министерствозунуң кадр килдизинге баар болгаш азы баш удур ынаар билдиришкиннерни чорудар. Оон адрези Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 15, культура министерствозунуң кадр килдизи. Телефоннаар болза № № 34-16, 30-54.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-34, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агыйы килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, ...информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-11, ... 32-75 телефоне болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ... парлалга ... типографиязы.

ТС—00897

…ТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

…ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнүп эгелээн.

1966 ч. ИЮНЬ 18 СУББОТА № 143 (6474).

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Эът болгаш сүт продуктуларын бүдүрер талазы-биле чеди чыл планының онаалдаларын күүседиринге чедип алган чедиишкиннери база эът болгаш сүт үлетпүрүн хөгжүдеринге ачы-хавыялы дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1966 чылдың июнь 14-те Чарлыы-биле ССРЭ-ниң Эът болгаш сүт үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлгелериниң база организацияларының хөй болук ажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан. Оон иштинде ТЫВА АССР-де:

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЭ» ОРДЕН-БИЛЕ

Тарыкма Торжекеевна ТАРЖАНЫ—Кызылдың эът комбинадының мастери.

Милада Владимировна ЧЕРБАКОВАНЫ—Кызылдың сүт заводунуң мастери.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭРЕС-МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Вера Сергеевна АНУФРИЕВАНЫ — Кызылдың эът комбинадының аппаратчызы.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Анна Ильинична ЛУКАНИНАНЫ — Кызылдың эът комбинадының колбаса кылыглар ажылчыны.

БЕШ ЧЫЛДЫ КҮҮСЕДИРИНГЕ КҮШ-АЖЫЛЧЫ САЛЫЫШКЫН

Тудуг ажылынга таарымчалыг үе

Совет улус төрээн партиязының XXIII съездизиниң сорук кииричи шиитпирлерин боттандырарынче бүгү-ле күжүн, энергиязын мөөңнеп турар. Ол шиитпирлерни күүседири оларның кижи бүрүзүнүң ыдыктыг сорулгазы, коммунизм тургузуушкунунуң чарылбас кезээ кылдыр санап турар. ССРЭ-ге улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң амгы беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизинге хүлээп алдынган Директиваларда капитал тудугже онза кичээнгейни салып турар. Тудугга капитал салыышкынын эң-не таарымчалыг ажыглаарын, чаа күчүлерни, чурттап-ла башыңнарын болгаш өске-даа объектилерни ээзэш чарыгдалды үндүрүп тургаш кыска хуусаада дүрген ажыглалга киирерин ол талазы-биле кол сорулга кылдыр салган.

Үе-шак шушпен чорукка ынак эвес. Чаа беш чылдың беш айы эрте берген. А бистиң республиканың кол-кол тудугларында партияның салган ол улуг программазын күүсетпейн турар чорук ам-даа читпээн. Ажыл-херекти партийжи шүгүмчүлелдиң ёзузу-биле көөрү бистиң сорулгавыс ол. Чай болза кандыг-даа тудугну чорударынга эң-не таарымчалыг өй. Чылдыг эгелээнден бээр ээзэш эвес үе эрткен. Республиканың чамдык тудугларында көргүзүг талазы-биле мактанылпы дег чүве хевар. План күүселдези, социалистиг чарыштың дээштиги тудугларда шушпең хевээр. Кажан дүргедеп, ажылдың темпизин бурунгаарладыры билдинмес.

Коммунистиг партияның улуг чыыжынга хүлээп алдынган тургузукчу программа — Директиваларда Тывадан дөрт адап каан харысалгалыг тудуувус — Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың тудуун ап көрээли. Ол дээрге бо беш чылдың ажыглалга кирер тудугларының бирээзи болгай. Мында чөөнкү үеде чаңгыс-даа объект ажыглалга кирбээн. Ажыглалга кирзе чөгүүр черлер ээзэш эвес. Беш айларда тудуг-монтаж ажылдарының планын «Тыва кобальт тудуг» эргелели чүгле 86 хуу күүседип алган.

Хамык үжүр хандырылганың кошкаанда деп тудуг эргелели чарбыттынар хевиндэн уштунмаан. «Тыва кобальт тудуг» эргелелинде партком болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары улусчу инициативаның күш-ажылчы чүткүлдүг чоруктуң үнер дөзү болур социалистиг чарышче кошкак кичээнгей салып турарын ол чылдагааннарның көлүнга хамаарыштырар апаар. Социалистиг чарыштың кошкаан ол тудугнуң бодууң ажылчыннары безин билип турар. Чыл эгезинде Хову-Аксының тудугжулары Тываның база бир улуг тудуу — Ак-Довурак хоорайда «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң тудугжулары-биле чарыш салган. Оон дээштиин, үре-түңнелдиин мынчага чедир кым-даа эскербейн турар. Ак-Довурактың тудугжулары чүгле социалистиг чарыштың ачызында беш айларның бүдүрүлге планын ажыр күүседип алганнар. Хову-аксычылар ол чарыштыг коллективи-биле чүге дуржулга солчуп болбазыл? Улусчу инициативага дааныры, социалистиг чарыштың үргүлчү кеску түңнелдиг турарын чедип алыры тудугларның темпизин бедидеринге чүгле чедиишкинни берип болур дээрзин утпаза чөгүүр.

Графикти сагыыры — тудугларның ажыглалга кирер хуусаазын дүргедедириниң аргазы ол болур. Бистиң тудугжу коллективтеривисте ол айтырыг ам-даа шуудаваан. График ёзугаар ажылдап тургаш, хуусаазында ажыглалга кирген объектилер биске черле чүге турбазыл? Чижек кылдыр «Коммунтудуг» септелге-тудуг эргелелиниң Кызылда тудуп турар амыдырал-хандырылга комбинадын ап көрээли. Дужаар хуусаазы шагда-ла эрткен, а комбинат ам-даа күрүнени чарыгдалга таварыштырбышаан. Кол көрээ ёзугаар ажылдап турар организациялар — «Тыва кобальт тудуг», «Тыва даг-дүгү тудуг», «Кызыл тудуг» болгаш ында партия, профэвилел организациялары бо айтырыгны демнежип алгаш шиитпирлеп, байдалды эдер өй келген.

Тудуг материалдары-биле хандырылганың четпези тудугларда мөөңдактыг чүүл болуп турар. «Тыва тудуг» трези Хову-Аксының тудуунда түс черниң тудуг баазазын экижидеринче, төлевилел-смета документациязы-биле өй-шаанда хандырарынче, ол ышкаш эң-не кол чүве — бо онзагай тудугнуң материал-техниктиг хандырылгазын үндезини-биле экижидеринче кичээнгейни салыр херек.

Хөй күш үнер ажылдарны, чаа болбаазыраңгай техниканың чөп ажыглалының ачызында ээзжедириышкаш, ындыг чүгула арганы бистиң тудугларывыста ам-даа четпес ажыглап турар. Бир объектиде техника чөгүнүң уржуу-биле элээн каш шак халас эртип турда, өскезинде — шакла ындыг техника ажыглаал чок анаа турарындан кандыг-бир участок материалдыг чарыгдалды үндүрүп турар болгулаар. Тудугнуң техниказы, механизмнер кол сорулгазынга долу ажыглаттынган турар ужурлуг. Орта база-ла чайның таарымчалыг байдалын бүрүн ажыглаар чөгүүр.

Тудуг материалдарының камналгазы дээш демисел кажангызындан-даа чидии-биле тургустунуп турар. Ол талазы-биле москвачыларның болгаш ленинградчыларның инициативазын бистиң республикага деткип үндүрген эгелекчилер — Кызылдың тудугжуларында камналга айтырыы шуут баксыраан. Чаңгыс-ла бо чылдың баштайгы кварталында безин 19 муң рубль түңнүг материалдыы олар артыкчарыгдааның чижек кылдыр чүгаалаарга четчир. Түүйбу, дилиг материалдары, шилдер хөй-хөйү-биле үрегдеттинип турар. Мындыг каражакөгаралдыг объектилер ээзэш деп болбас. Ажыл-агыйжы эвес чорук-биле кам-хайыра чок демиселжир өй келген. Бо ажылды шыңгыырадырының кол аргазының бирээзи — бригадаларга, участоктарга бот-өрулгачарылганы боттандырары болур.

Тудуг-монтаж ажылдарынга чайның таарымчалыг байдалын долу ажыглаар, чаңгыс-даа анаа минута эрттирбес дээш демиселжири тудугжу коллективтерниң кол сорулгазы ол. Темп, шынар, камналга дээш! Тудугларда партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының лозуңу ол болур ужурлуг.

Ажыл-херектер болгаш планнар

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Культура Министерствозунуң коллегиязының калбак хуралы эвилелдешкен бүгү республикаларның культура министрлериниң киржилгезин-биле болган. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң культура ажылдакчыларының мурнунга салган сорулгаларынче кол кичээнгейни мөөңнээн. Театрларның, концерт организацияларының, клубтарның, библиотекаларның ажылының утка-шынарын экижидериниң дугайында чугаа болган.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин күштелдирериниң дугайында, кедээ чоннуң культура хандырылгазын экижидериниң дугайында сагыш салыышкыны эвилелдешкен республикаларның төлээлекчилериниң саналдарынга кол черни ээлээн. Улуг Октябрьның 50 чылынга болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга белеткел ажылдарының үезинде Украинаның, Белоруссияның, Узбекистанның, Казахстанның, Грузияның болгаш өске-даа республикаларның культура органнары дыка хөй солун ажыл-херектерни төлевилеп, амыдыралда боттандырып турар.

Кызылдың даараныр комбинадында кылып турар бараанннардан урутлар идик-хевиниң бот-үнезин аар турган. Амгы үеде коллективтиң ажылчыннары ону чиигедириниң аргаларын тывар сорулганы мурнунда салганнар. Школа шазы четпээн болгаш өөренникчи оолдар кедер хөйлеңнерин даараарын комбинатка үр үеде ажылдап келген, аргадуржулгалыг кижи Ольга Горбунова шиитпирлээн. Ол өске өөрү-биле сүмележип, продукцияның шынарын кудулатпайн, оон өртек-үнезин чиигедириниң аргаларын тодарадырынга идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: мастер О. Горбунова.
Фото А. СОКУРОВТУУ.

Чаа завод

Таңды район — кедээ ажыл-агыйлыг, амыдырал-хандырылга болгаш үлетпүр бүдүрүлгелери сайзырап турар улуг бүдүрүкчүлүг район. Оон чурттакчы чонунуң саны чыл келген тудум-на өзүп турар. Ынчангаш районунуң чурттакчы чонун чүгле амданныг хлеб-биле эвес, харын хлеб-булочка аймааның өске-даа хевирлери-биле долу хандырары-биле Бай-Хаак суурга хлеб заводунуң тудуун чорударын беш чылдың перспективтиг планында көрген.

Амгы үеде Бай-Хаакта хлеб бышырар пекария чаңгыс каът ыяш бажыңда, бүдүрүлгениң чорудулгалары механизастаттынмаан, бүдүрүлге цехтериниң шөлдери санитарлыг болгаш технологтуг төлевилел-нормаларга дүүшпейн турары билдингир болгай. Чаа заводту туүйбудан тудар, оон ажылчын шөлү 942 дөрбелчин метр. Ажылчыннар дыштаныр кызыл булуң, идик-хеп уштур гардеробтар, чунар болгаш өске-даа өрээлдер база ында кирип турар. Далганны заводка кииреришиден белен продукцияны чудурупа үндүреринге чедир ажылдарны колдуунда механизастаар. Чаңгыс чижекти көрээл: мергежилдиг бедик мастер кижи ажыткан далганны булочка кылдыр үлээрде бир минутаның иштинде чүгле 10-12-ни кылыр болгай, ынчаарга ол заводка тургузар «Кузбасс» деп машина кижиден беш ажыг катап бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар. Завод хонукта 15 тонна хлеб аймаан бүдүрер.

Төлевилел документилерин «Красноярскгражданпроект» институдунуң Кызылда салбыры районнуң байдалынга дүүштүр бо чылын кылып дооза. Завод ажыглалга кирерге, Бай-Хаак суурунуң болгаш оон чоок кавызында суурларның чурттакчыларын хлеб-булочка аймаа-биле хандырары экижир.

С. НЫЗЫЛ-ООЛ.

Чүгле хачы хылыраар

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң Аксы-Барлык салбырының кыргылда пунктузу Алдын-Булак суурдан ырак эвесте. Хемчик унуунуң бойдус чуруму-малдыг эриинде. Пөшкүнүң бир хуму. Дээрде бөрт дег-даа булут чок, кедергей аяс хүннерниң бирээзи. Дүк кыргылдаазы дээрге, хой ажылында чугула кампания болгай. Ону база бир «дүжүт» деп, улустуң чугаалажып турары-ла шын. Бо удаада баар черим бажыңымдан ырыцай ырак эвес, үш-ле километр.

Кодан-кодан хойларны кыргылда пунктузунче чоокшулаткан кадарчыларның ында-мында ыры шоорун магадап, «оларның карак кызыл ажыл-ижиниң түңнелиниң база бирээзи — малчын бүрүзүнүң дүк планы болгай» деп бодап, базып олур мен.

Бо-ла болгай чедип келгеним. Кыргылда пунктузу. Эртенгиниң сес шак. Чүгле хачылар хылыраар! Мында кымнарны чок дээр: суурнуң эр, херээжен ажылчыннары, аныяктар болгаш чайгы дыштанылгада өөреникчилер. Кижилер шупту-ла: кыргылдага улуун киирипи, ажыл-иштен оюп эртпе! деп чаңгыс принципке чагырткан.

40 электриктиг, 30 хол хачызы үзүк-соксаал чок ажылдаан. Ынчанмайн канчаар. Бо чылгы хураганнарны санаваска безин, салбырның хоюнуң баш саны 17 муң. Темпини бичии-ле озалдадыр болза, хонук-хуусаазы узаар, кыргылда саадаар болгай. Салбырның чаңгыс-ла кыргылда чери бо. Чүге дээрге оон кодан хойлары Алдын-Булактың девискээринде мөөңнеттинген. Кыргылдаазы хойларның дүгүнүң хоранының хире-чергезин-биле чорудуп турар. Ынчангаш кайы кодан да хойларның дүгү кыргылырынга таарзы бергенил, ону мурнадып турар.

— Шаанда хол-биле кыргып турда, кыргылдага барык чай-биле кады доостур турду. Ам мырыцай амыр чүве-дир, чүгле хой дүгүнүң ховаарын манаар — деп, кыргыкчы Саая Хажыт, хачызы-биле хоюн кыргыжып турумда чай аразында чугаалай-дыр.

Удавааңда-ла бир кодан хой ында-ла доосту берген. Бичии хос үеин ажыглап алгаш, хоочун кыргыкчы Соян Сувур-Кара угбай-биле чугаалажып, оон ажыл-херээн сонуургадым. Ол чанында турган уруунче эргелелдиг көргеш, чугаалады:

— Хой кыргыыры белен эвес ажыл. Ону-даа тайылбырлап канчаар деп мен, чоорту билдине бээр боор дээш, — ырак эвесте кел чораан хойларны шиичилээн дег көргеш, уламчылады.

— Бо турган урууум мээн кол дузалакчым. Эрес-ле хей. 6 дугаар класстаны кончуг эки доосту. Ам 7-ге база-ла шуур боор бо — деп, Сувур-Кара угбай баштактаны аарак урууун эргелетти. Марияның эки өөредирин билир мен.

— А хүнде чеже хой кыргып тур сен Мария? — деп айтырдым.

— Он бештен кудулатпайн тур мен. Эрткен беш хонукта 65 хой кыргыдым. Оларның дүгү 98 кг болду.

— Эрткен чылдың кыргылда сезонунда каш хой кыргыдың?

— Дөрт чүс ажыг хойну кыргаан мен. Кыргаан дүгүмнүң деңзизи 700 кг болган.

Мария ешкилер кыргаан хоюнуң дүгүн хээндектей кеспейндаа, довуракка-даа холуштурбайн эки шынарлыг ажаап турар. Оларның кыргаан хойларында бичии-даа дүк артып калбаан, кежи кестинмээн. 50 ажыг харлыг Соян Сувур-Кара угбай аныяк кыргыкчылардан база-ла чыдып калбайн турар. Беш хонук иштинде сезин хойну ол кыргаан. Чыл бүрүде кыргылдага ол идепкейлиг киржип, бодунуң аргадуржулгазын эгелеп чоруур аныяк кыргыкчыларга дамчыдып турар.

Бо хүннерде салбырда 1800 хой кыргыттынган. Бир хойга-ла ортумаа-биле 1 кг 500 грамм дүк онаажып турар. Баштайгы хүннер мындыг бооп турда, хой кыргылдазы хуусаа бетинде доостур ужурлуг деп чүвеге бүзүреп болур.

Амгы үеде кыргылданың баштайгы һаңг-түлүк үези. Анаа салдынган сорулгазынга туруштуг, чарыштың тиилекчилери көстүп келген. Бир хүн 20—25 хойну кыргып турар мурнакчыларның одуруунда Доңгак Кара-кыс, Күжүгет Бак-кыс дээн ышкаш тиилекчилериниң кайызын ол дээр! Кежээкиниң 6 шак. Хачылар даажы ам-даа соксаш дивээн. Кижиниң чоруур хөңнү чок.

Ажыл — кижилерниң күзел-соруун күштелдирип, улам-на хейлеп киирип турар. Чүге дээрге партияның XXIII съездизин Совет кижилери ажыл-ишче кыйгырган, ам болур ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга кижи бүрүзү онаашкан ажылынга бедик көргүзүглүг ужуражыр болгай.

Кыргыкчылар, ажылданар-ла! Хачыларынар хылыразын-на!

О. АКААЖЫК.

Ажыктыг курлавыр

Улус ажыл-агыйының кандыг-даа адырларынга чедиишкиннерни чедип алырда, мурнакчы дуржулганы солчуру ажылга база бир курлавыр.

Мынчангаш СЭКП райкомунуң шиитпири ёзугаар чоокта чаа Өвүр районнуң мурнакчы саанчыларының, тудугжуларының, учётчиктериниң дуржулга солчулгазын «Кызыл тук» колхозка эрттирген. «Торгалыг» болгаш «Коммунизмче орук» колхозтарының мурнакчылары анаа четкилеп келген.

Районда мурнакчы колхоз болур «Кызыл тук» кедээ ажыл-агый артелиниң Хорумнуг-Ой сүт-бараан фермазының ажылы-биле таныжылгадан дуржулга солчулгазы эгелээн. Бо фермада байдал эки, оон ишти арыг-силиг. Боттарының ажылының дугайында учётчик Кара-Сал Седип, мурнакчы саанчылар Ооржак Көк болгаш Кара-Сал Долзатпаа олар чугаалааннар.

Бо ферма аныяктарның Кол ажылындан оңында бот-тывынгыр ыраң чүүл болгуннерин де саанчылар идепкейлиг киржип турар болгаш колхозтуң фермаларда, хойжу бригадаларда малчыннарынга концерттерни олар үргүлчү көргүзүп турарлар.

Дуржулга солчулгазының киржикчилеринге ында сарлык фермазының ажылы солун болган. Сарлыкка чылыг хажаа, белеткээн мал чеми херегжеттинмес, анаа чүгле эки өттүг кадыр тейгалар херек. Сарлыктар колхозтуң экономиказынга хөй чарыгдал үндүрбес, харын-даа ажыктыг орулганы киирип турар мал дээрзин тайылбырлаан соонда, «Коммунизмче орук», «Торгалыг» колхозтарның девискээринге сарлыктарны өстүреринге таарзыр аргалар бар турда, ону оларда сайзыратпайн турарын четтэс-тир деп, анаа киришкеннер чугаалажып көргеннер.

Сарлыктың сүдүнүң үскүрү 5—7 хуу ажып турар, тоорргайлаарга анаа инектиинден ажыг. Бо чылын сарлык фермазынга төрүүр 100 сарлыкка онаашыр ынчага саңныг бызаалары алган.

Дуржулга солчулгазының киржикчилери «Кызыл тук» колхозтуң төвүнде тудуг ажылының сайзыраңгайын, ону канчаар чедип ап турарын сонуургааннар. Ол колхозтуң тудуг ажылында херээжен чоннуң киржилгези аажок улуг. Тудугжу 45 херээженнерниң кылган ажылын анаа чыылганнар сонуургап көрбүшаан, бо талазы-биле чедер-четкезин тодаргай чугаалажып көргеннер.

Ылангыя «Торгалыг» колхозта тудуг бригадири хоочун тудугжу эш Чамзырың ол дуржулга солчулгазындан кейни билип алганын илергээн. Ынчалза-даа колхозтуң баштаар черы тудугжуларны тускай хептер-биле хандырбайн турары четпес дээрзин ол шүгүмчүлээн.

Дуржулга солчулгазынга киришкен кижилер бо чыыдыг хемчеглерни адырлар аайы-биле моон соңгаар-даа чорудуп турар болза эки дээрзин күзевишаан, чаа беш чылдың бирги чылында эң бедик түңнелдерни чедип алыр дээш бүгү-ле күженишкинин үндүрүп ажылдаарын хүлээнип алганнар. Базе ооң-биле кады районнуң байдалы сарлык малды өстүреринге таарымчалыг болуп турар … районда кедээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң черинден колхозтарга сарлык малды өстүрер талазы-биле хемчеглер алырын сүмелээр болза эки дээрзин дуржулга солчулгазының киржикчилери саналдааннар. Ооң-биле кады малчыннар Наадымынга чедир чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырын олар база чугаалап турганнар.

Б. КАРА-САЛ.

Хүн бүрү немежир

Чайның чылыг хүннери келген эгелээн Чөөн-Хемчикте Ленин аттыг колхозтуң Баян-Тала салбырында хой кыргылдазы кидин эгелээн. Кыргылда пунктузунда ам 32 хачылыг агрегат ажылдап турар.

Баштайгы хүнде О. Амыр-оолдуң кодан хоюн кыргаан. Оон алган дүк бир хойга онаашыр 1,7 кг болган. Кыргыкчылардан Б. Чылбак, М. Бойда, М. Чиглжит хүнде 20 кг дүктү кыргыыр тургаш, ону 25—30 кг чедирип турар.

Садыг ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы

Садыг ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы июнь 15—16 хүннеринде Москваның Кремль театрынга болуп эрткен. Совет садыгның удуртукчулары болгаш организакчылары-биле кады ол чөвүлел хуралга эң эки садыгжылар, поварлар, официантылар, буфет ажылдакчылары, столоваялар болгаш магазиннер директорлары киришкен. Чыылган ол кижилерниң дыка хөйү күрүне садыын болгаш ниитиниң чемненилге черлерин хөгжүдер талазы-биле чеди чыл планының онаалгаларын күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш июнь он үште ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан.

Чөвүлел хуралдың ажылынга эштер Л. И. Брежнев, А. П. Кириленко, К. Т. Мазуров, Д. С. Полянский, А. Н. Шелепин, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, И. В. Капитонов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары В. Э. Дымшиц, М. А. Лесечко, В. Н. Новиков, СЭКП Төп Комитединиң харысалгалыг ажылдакчылары, эвилелдешкен республикаларның Компартияларының Төп Комитеттериниң секретарьлары, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң Даргаларының оралакчылары киришкен.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлериниң болгаш садыг ажылдакчыларының сорулгаларының дугайында ССРЭ-ниң Садыг министри А. И. Струев илеткел кылган.

РСФСР-ниң Садыг министри Д. В. Павлов, Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Г. П. Бутенко, Москваның Бол садыг эргелелиниң начальниги Дубинин, Ташкент хоорукууснунуң садыг эргелелиниң начальниги М. Х. Артыкходжаев, Белоруссияның Садыг министри А. С. Шавров, Новосибирск облпотребсоюзунуң баштаар чериниң даргазы П. В. Попов, Армян ССР-ниң Садыг министриниң оралакчызы С. Р. Сафарян, Ленинградтың Кол садыг эргелелиниң начальниги А. К. Зернов, күрүне садыының болгаш херэглел кооперациязының ажылдакчыларының профэвилелиниң Төп Комитединиң даргазы А. Г. Шалауров, ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министри Н. Н. Тарасов, Центросоюзунуң баштаар чериниң даргазы А. П. Климов, ССРЭ-ниң Эът болгаш сүт үлетпүрүнүң министри С. Ф. Антонов, Москваның 15 дугаар гастрономунуң садыгжызы Л. С. Хитрова, Душанбе хоорайның универмагының секция эргелекчизи Х. Раджабова болгаш оон-даа өскелер хуралга санал берген.

Беш чылдың дургузунда күрүне болгаш кооператив садыының бараан саарылгазын улам өстүрер, садыгның культуразын бедидер, янзы-бүрү бараанннарның шынарын экижидер, ассортиментизин калбартыр, садып алыкчыларны эптиг-эвилең хандырар, ынчангаш совет садыгның ажылдакчылары чаа беш чыл планын чедиишкиннииг күүседир чорукту чедип алыр, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының чаагай херээнге боттарының үлелиг салыышкынын киирер дээрзинге илеткелчи болгаш санал бергеннер бүзүрелин илергейлээн.

Чурттуң садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң бүгү ажылдакчыларынга кыйгырыгны чөвүлел хуралдың киржикчилери чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган.

Депутат садыгжы

Тываның кооперасчылары чоннуң садыг хандырылгазын улам-на экижидер, бараан саарылгазының планнарын күүседир талазы-биле организастыг хемчеглерни ап, партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин боттандырар дээш социалистиг чарышты калбарткан. Барыын-Хемчик районнуң садыг организацияларының ажылдакчылары боттарының мурнунда сорулгаларын беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталында болгаш беш айларның дургузунда эки күүсеткен.

Барыын-Хемчик районнуң кооперасчыларында мурнакчыларның хүрээлени өзүп турары өөрүнчүг. Мында Николай Кертикович Дыртыкты ап болур. 1964 чылдан бээр районнуң автолавказының садыгжызы болуп келген. Дыртык ай, квартал, чыл планнарын үргүлчү ажыр күүседип, ажылчы чоннарның садыг талазы-биле негелдезинге дыңнангыр чорууң көргүзүп турар. Мурнакчы садыгжы 1966 чылдың бирги кварталының болгаш беш айларының бараан саарылгазының планын ажыр күүсеткен.

Николай Дыртык малчыннарның доктаа[…] аалчызы. Фермага, кадарчыларга бо-за[…] берген турар. Оон автолавказы бараан-б[…] ээде байлак болур. Чүге дээрге малчын[…] чагыгларын ёзугаар аъш-чем болгаш[…] бараанннарын ол ап чоруур. ССРЭ-ниң[…] ведиинге болуп эрткен соңгулдага б[…] де ажылчы чоннарны хандырар т[…] ганизастыг эки ажылдааның д[…] Дыртыктың үре-түңнелдиг […] чаагай демдеглээн.

Мурнакчы садыгжының […] ның төлээзи кылдыр аж[…] рының Барыын-Хемчик […] тадынга соңгаан. Депу[…] үлегерлиг күүседип […] шыңгыдып турар. Бе[…] бодунга онаашкан […] ның декабрь 25-ке […] дээнтен ажылдап […]

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирин—амыдыралга

БАР АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРГАШ...

Бедик сайзыралдыг кодээ ажыл-агый болза бүгү социалистиг экономиканың улам ындай хөгжүүрүнүң болгаш совет улустуң амыдырал денгелин бедидерниң чайгылыш чок негелдези болур. Моон ужурунда партияның XXIII съездизи амгы үеде коммунистиг тургузуушкуннуң боттуг оруктарын тодарадып турар, кодээ ажыл-агый хөгжүлдезиниң темпилерин дүргедедирип, СЭКП ТК-ның март болгаш сентябрь Пленумнарының (1965 ч) ажылдап кылганы экономиктиг болгаш организастыг системазынга үндезилээш, ону чайгылыш чокка интенсификастаарын бирги чергениң ужур-дузалыг херек кылдыр көрген.

Гектар бүрүзүнден дүжүттүг бүгү хемчеглер-биле бедидери — кодээ ажыл-агыйның ниитизи-биле болгаш ылангыя тарааны бүдүрериниң үндезини болур. Бо талазы-биле СЭКП ТК-ның май Пленуму «Тараа база өске-даа кодээ ажыл-агый культураларының бедик болгаш турумчуг дүжүдүн алыр дээш черни мелиорастаарын калбаа-биле хөгжүдер дугайында» чугула айтырыгны чугаалажып көргеш, тускай доктаалды хүлээп алган.

Чурттуң экономиказы хөгжүлдезиниң чедип алдынган деңнели болза хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн болгаш чер ажылчының культуразын бедидер, черлерни мелиорастаар талазы-биле күрүнениң хемчээлинге-даа, колхоз болгаш совхозтар бүрүзүнге-даа улуг хемчеглерни бо сорулгага комплекстиг-биле боттандырар арганы берип турар деп, Пленум санап турар.

Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш организастыг хемчеглерни соңгаарладыышкын чокка ап чорударын партия, совет болгаш ажыл-агый организацияларының кол сорулгазы дээрзин эки билип турар бис. Өвүр районнуң туруп турар девискээри хая-даштыг, оргу, шынааларын колдуунда чок болганы биле тараа ажылын хөгжүдери берге. Районнуң кол ажылы — мал ажыл-агыйы. Бир тээ районда мал ажылы кол болуп турар чүве болганда, черажылын бар шаа-биле экижидип ажыглавас болзувусса, моон соңгаар мал ажылын улам ындай хөгжүдериниң талазы-биле чугаа турбас ужурлуг. Ынчангаш районга кол-ла чүве малдың чем баазазын тургузары болур ужурлуг.

Районнуң бүгү девискээри 298,7 муң гектар шөлдүг, ол шөлдүң 284 муң гектарын азы 95 хуузу кодээ ажыл-агыйның ажыглаар черлери. Ол ажыглаар черни хуваарга ооң 277,2 муң гектары азы 93 хуу одар, 2,3 муң гектары азы 0,7 хуузу тараа шөлдери, 4 муң гектары азы 1,4 хуузу сиген шөлдери, а 14,9 муң гектары ажыглаарга кирбес черлер болуп турар. Ынчангаш гектар бүрүзүн өдекшидип, суггарып тургаш чөп ажыглаап, дүжүттү албас болза, ниитиниң малын четчир санныг чем-биле хандырып шыдавайн баар бис.

Ам бо хүннерде районда 1600 га хире суггарып тарып болур тараа шөлдери бар. Чыжаа, Торгалыгда Чоза, Кара-Тал, Коъш-Терек, Ирбитей бугаларын. «Коммунизмче оруk» колхозта Көк-Сайыр-Аксының, Улаатайның, «Кызыл тук» колхозта Дужерликтиң, Хорум-нуг-Ойнуң бугаларын ажыглап болур. Ындыг-даа болза шагдан тура ажыглаттынып турган бугаларның эдилелин баксырадып, ынаар кичээнгейни кошкатканындан сөөлгү үеде ажыглаттынмайн турар болгаш чамдык колхозтар моон мурнунда чедип алган дүжүттерин сөөлгү үеде кудулаткан. «Торгалыг» колхозу 2—3 чыл бурунгаар-ла Ирбитей бугазын чөп ажыглап тургаш, Көк-Чыраадан 200—300 га шөлден кукурузаның 300 центнер ногаан массазын га бүрүзүнден ап турган. Харын-даа кукуруза початтары четчир бышкып, республиканың ам дээре тараалаң районнары-биле домей дүжүттү ап турган. А эрткен чылын ол колхоз ажыл-агыйжы эвес ажылдап, буга дозуунуң септелгезин ой-шаанда кылып албайн, суггарылганың шынарын баксыратканындан га бүрүзүнден чүгле 150—150 центнер ногаан массаны алган. Ол колхоз Чоза бугазын шуут каарынга чедип турар. Бир эвес ол буганың дозун эки кылып алыр болза ында 200 га хире черни суггарып болур болгаш га бүрүзүнден 10—10 центнер мал чемин ап болурлар. Аңаа чүгле 40 тонна арбай азы сула үрезиннерин чашкаш, 200 тонна концентратты азы, зелёнканы ап болурлар. Ол хирезинде-ле олар Өргү артының суг чок ховуларынга 300 хире ганы тарып, аңаа 60 тонна хире үрезинни чажып кааш, оон чүгле 6 тонна хире дүжүттү ап, чамдыкта чүнү-даа албайн барып турарлар. Чүл дээрге, ол колхозтуң тускай эртемниглери, баштаар черни экономиктиг санаашкыннары, шын анализти кылбайн турар. Суггаттыг черлерни ажыглаарының талазы-биле бо чылын «Коммунизмче оруk» колхоз багай эвес хемчегни ап турар. Бо колхозта 400 ажыг га тарылга шөлүнден чүгле 200 ажыг га чер суггаттыг. Ол колхоз бо чылын 425 га черни суггарып тараан. Олар бир дугаарында Көк-Сайыр-Аксының, Улаатайның суггарылга бугаларын шын ажыглаан болгаш долгандыр 100 метрни суггарар суг үндүрер машинаны садып алгаш чөп ажыглаан. Ол дээрге тараан черлерден дүжүт алырының магадылалын тургусканы ол-дур.

«Кызыл-Тук» колхозтуң тарып болур 210 га шөлүн шуптузун суггарып тарып болур. Ындыг-даа болза ол колхоз ылаңгыя бо чылын суггарылга ажылынче кошкак кичээнгей салып, бо хүннерге чедир чүгле 96 га черни суггарган.

Суггарылгадан аңгыда бедик дүжүт алырының бир кол магадылалы черниң хөрзүнүн сайзырадыры болур. Ылангыя черни органиктиг чемишчидилгелер-биле сайзырадып болурунуң бүгү аргалары районда бар. Районда бар өдек артыкшылын муң-муң тонна-биле санап болур. Ындыг турбуже кайы-даа колхозтуң удуртукчулары бо ажылче шуут кичээнгей салбайн турарлар. Бо чылын районнуң колхозтары 7500 тонна өдекти ховуларже үндүрер деп боттарыла планнап алган хирезинде колдуунда-ла күүсетпээн. Ол хирезинде-ле колхозтар удуртукчулары чер ирип баксыраан, тараа үнместээн деп чугаалажып турарлар. Бо талазы-биле районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң тускай эртемниглери кандыг-даа ажыл чорутпайн турар болгаш СЭКП-ниң район комитединиң талазындан чогуур негелдени түрегсээн дээрзин иштиири чугула. Бо чылын план ёзугаар суггарза чогуур 1656 га черден бо хүннерде чүгле 800 ажыг ганы суггарган. Ол дээрге планның чүгле 48,4 хуузу болуп турары ол.

Оон аңгыда Хоолу, Ирбитей аасталары, Торгалыг, Улаатай, Бора-Шай унналарында суггарып болур сиген шөлдери база хөй. Ындыг-даа болза ону чедир ажыглап шыдавайн турар бис. Ылангыя май, июль айларда малчыннарны сиген шөлдерин суггарып, оон дажын аштап, арыглаарынче хаара тудары чугула.

Районнуң партия, совет, ажыл-агый органнарының мурнунда кол сорулга болза СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бүгү болур аргаларны, курлавырларны ажыглап тургаш, суггаттыг черлерни четчезин-биле ажыглаарывыс болур. Чаа беш чыл планын ёзугаар районда 2000 хире га черге тараа, сиген шөлдерин суггарып, оон дүжүдүн бедидери көрдүнүп турар. Ону кылырда экономикага болгаш эртемге үндезилеттинген санаашкыннар болгаш улуг ажылдар херек. Ам бо хүннерде районнуң колхозтарында чаңгыс-даа суг ажылынга хамаарышкан техника чок болуп турар. Ынчангаш республиканың Суг ажыл-агый болгаш мелиорация министерствозунуң талазындан моон мурнунуң байдалын эскерткеш, бистиң районнуң колхозтарынга боттуг дузаны көргүзери негеттинип турар. Ылаңгыя Кара-Тал болгаш Чоза бугаларының дөстерин эде кылыр талазы-биле тускай техниканы бербес болза, колхозтуң бодунуң амгы турар күжү-биле бо ажылды кылып күүседиринниң аргазы чок. Ол ышкаш колхозтарның чагыг, хылаан ёзугаар бульдозерлерни дүрген садары чугула. Моон мурнунда хөй чылдарның дургузунда суг ажыл-агыйы-биле керээлерни чарып, чагыгларны киирип келген турбуже олар бо хүнге чедир өвүрже көрүнмейн келген. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң сөөлүнде боттарының стилин эскертир боор дээрзинге колхозтар Суг ажыл-агый министерствозунга идегеп турарлар.

Районнуң колхозтары амгы үеде суун ажыглаар болур бүгү черлерниң расчёт-планын кылып турар. Ол ышкаш өдекти казып, үндүрер техниканы, улуг трактор тележкаларын республиканың «сельхозтехника каттыжышкынының» талазындан четчири-биле садары негеттинип турар.

К. ШУЛУУ,
СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары.

ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕ ДУГАЙЫНДА СӨС

Чогаадыкчы бодалдың нептередикчилери

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказында дыка хөй кайгамчык эки ажыл-ишчилер ажылдап турар. Оларның аразындан эң улуг хүндүлелди чаартыкчылар чөптүг-биле эдилеп турар. Бүдүрүлге планын коллективтиң чүгле сан эвес, харын ассортимент талазы-биле чединишкиннинг күүседиринге чаартыкчыларның үлүү улуг.

...Күш-ажылчы хүн дооступ, аныяктар кежээки школаларже каап, кинотеатрга чоорааан сөөлгү кижилерниң кылажы безин чиде берген. Чурталга бажыңнарында электри чырыы база өшкүлээн. Ынчалза-даа ийи каът бажыңның адаккы соңгазында чырык өшпейн турган. Арыглалга фабриказының слесарьлары Александр Бобин болгаш Николай Погарцев оларның чаартыкчы хүлээлгезин күүседип, ажылдап турганы ол. Чүл дизе, шимчедир валдың подшипниги ийи хонгаш-ла үрелишкинге таваржып турган. Ону солуурда бо нарын агрегаттың барык шупту кезектерин чазар ужурга таваржып, аңаа адак дизе-ле 20—25 кижи-шак үени чидирип турган. Чаартыкчылар бо ажылды үзе шиитпирлээринге бүдүн чартык ай үени чарыгдаан. Ынчалза-даа оларның ажылы бедик түңнелдиг болуп доозулган. Оларның чаарты кылган валын шенеп көрге алды ай иштинде чаңгыс-даа катап үрелбейн, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап келген. Тываның даг-дүгүн бистиң чуртувустуң хоорайларының фабрика, заводтарынче чорудары улгаткан.

Бо чугула кезекти чогаадыкчы ёзу-биле чаарты кылырынга улуг дузаны газ-биле хуназалакчы Борис Игнатов, слесарьлар Дмитрий Назаров болгаш Сергей Погарцев олар чииргени. Инженер-техниктиг ажылдакчылар: фабриканың энергетиги Вячеслав Дзюбина, приборлар лабораториязының начальниги Алексей Чернов, бедик сорттуг руда цегиниң энергетиги Юрий Полуянов болгаш өскелер-даа үнелиг сүмелерни чаартыкчыларга кадып турганнар.

Ийет, даг-дүгү арыглаар фабрикада чогаадыкчы бодалдың нептередикчилериниң саны хүн үнген тудум-на көвүдеп турар. Фабриканың баштайгы ээлчээн ажыглалга киирген үеден эрткен чылдың төнчүзүнге чедир оларның саны 200 ашкан. Олар 600 хире чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарны киирген, оларның хөй-нуруузун шиңгээткен ийикпе, азы шиңгээдириниң кырында турар.

Чаартыкчы-чогаадыкчылар хөй ажылдарны кылганнар. Олар кайда-ла херек апарган боддур, оон кажан-даа ойталавастар. Даг-дүгүнүң бирги сортун алыры бергедеп турган үени фабриканың кижилери утпааннар. Технологтуг дерит-херекселдерниң чогумчалыг ажылдаарынга шаптык кадып турган чылдагааннарны базада чаартыкчылар тыпкан болгаш ниити күш-биле бирги сорттуң продукциязын төлевилелде көрдүнген хире алыр арганы болдурган.

Чогаадыкчы бодалдың кижилери чүгле технологтуг чорудулгаларны экижидип, чаартыры-биле кызыгаарлаттынмайн, харын техниканың озалоцлак чок болурунче болгаш үлетпүр санитариязынче улуг кичээнгейин угландырып турар. Даг-дүгүнүң доозуну ында ажылдап турар кижилерниң кадыынга хоралыг болуру билдингир, чаартыкчылар ол доозуннарның цехтерге эвээш болурун чедип ап турар. Чер адаа-кыдының болгаш арыглаар цегиниң ажылчыннары ажылдаар черлериниң доозунун эвээжедири-биле чаартыкчы саналдарны киирерин саналдаан. Ол нарын ажылды А. Бобин болгаш П. Бичужанин чединишкинниг шиитпирлээн. Олар төлевилелде кирген кезектерни чаарты кылгаш, немелде үшкү вентиляторну тургусканының түңнелинде ажылчыннарның бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган.

Фабриканың эң дээре чаартыкчыларының бирээзи Александр Бобин күш-ажылды чиңгедип, технологтуг чорудулгаларны дыка шуудадып турар 60 ажыг саналдарны киирген. Александр фабриканың бүгү дериг-херекселдерин эки билир апарган. Ол — чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның Бүгү-эвилел ниитилелиниң ол бүдүрүлгеде салбырының ажылынга идепкейлиг киржип турар.

— Чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның ажылын техниктиг билдилиг удуртпайн турарындан бистиң ажылывыс ам-даа бедик деңнелде тургустунмаан. Техниктиг чөвүлелдиң хуралдары доктаамал болбайн турар. Комбинаттың чаартыкчыларынга чарлаан конкурстуң хуусаазы эрте бергенде ооң түңнелин каш-ла санныг кижилер үндүрген. Чаартыкчы санал киирген кижилерни ооң ажылын чугаалашкан хуралга келдирбейн турар, азы бодунуң саналын бүдүрүлгеге шиңгээдири-биле оралдажыышкын кылып турар кижилерге дуза чедирери-биле техниктиг белеткели бедик кижилерни быжыглавайн турары таарышпас — деп, ол хомудап чугаалап турар. Ол черле чөптүг шүгүмчүлел. Бо ажылдарны чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның Бүгү-эвилел ниитилелиниң ында салбырының болгаш техниктиг чөвүлелдиң удуртукчулары холга ап, чогаадыкчы бодалдың нептередикчилеринге дузаны чедирер ужурлуг.

Ак-Довурактың чаартыкчылары ооң иштинде А. Бобин бүдүрүлгениң технологтуг ажыл-чорудулгазының сайзырангайжыдарынга күрүнениң эр-ге-ажыын барымдаалап ажылдап турарлар. Александр бо чылын ажылчын аныяктарның кежээки школазының сески клазын чединишкиниг дооскан, ам электромеханика техникумунга кирери-биле белеткенип турар. Бодунуң ынаныпкан бергени чогаадыкчы ажылынга күжүн болгаш билиин бээринге ооң чединишкиниг болурун куазали.

...Адаккы каътта соңганың чырыы үр-ле өшпейн турар. Ында чогаадыкчы бодалдың нептередикчизиниң чаа бодалы төрүттүнүп турар.

Чуруnта: А. Бобин

В. АНАНИН.

Фото авторнуу.

ССРЭ-ниң күрүне банкызы болгаш колхозтар

• • •

1966 чылдың июль 1-ден эгелеп Совет Эвилелиниң бүгү колхозтарынга эр, херээжен колхозчуларның күш-ажылының магадылаттынган төлевирин чорудар. Моон-биле холбаштыр Чаа медээлер агентилелиниң корреспондентизи колхозтарга чээли тыпсырынга хамаарышкан айтырыгларга харылап бээрин ССРЭ-ниң Күрүне банкызының баштаар черниң даргазының оралакчызы ВИКТОР УШАКОВТАН дилээн.

• • •

Айтырыг: ССРЭ-ниң Күрүне банкызы социалистиг кодээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге чугула рольду кезээде ойнап келген болгай. Колхозчуларның күш-ажылының магадылалдыг төлевирин хандырарынга банкының киржилгези чүнүң-биле тодаргайлаттынып турарыл?

Харыы: Бо айтырыгга харылаарының мурнунда бо үеде колхозтарның экономиктиг аргаларының дугайын допчулап чугаалаар болза чогуур. Социалистиг кодээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң чугула хемчеглерин ажылдап кылган СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң соонда кодээде тодаргай боттуг түңнелдерни көрүп турар бис. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң барааннығ чоруу бедээн. Коллективтиг ажыл-агыйларның хөй нуруузунуң акша орулгалары өскен.

Эрткен чылын чурттуң колхозтарында акша орулгаларының ниити түңү 3 миллиард рубльге көвүдээн, оон иштинден 1,2 миллиард рубльди колхозчуларның күш-ажылының төлевирин тыпсырынга немей киирген. Бо чылдың үш айларының дургузунда колхозчулар боттарының күш-ажылы дээш 1965 чылдың бирги кварталындан 480 миллион хөй рубльди алган.

Ам экономика талазы-биле орумак дээн безин колхозтар чыл бүрүде бирден үш миллион чедир орулганы ап турар. Ол ажыл-агыйларда чүгле бо чылын магадылаттынган ажыл төлевирин төлээринге эвес, харын база кайы-бир культураның дүжүдү чок болган таварылгада шилчидер фондуну тургузарынга акша бар болуп турар.

Ниитизи-биле чугаалаарга, колхоз бодунуң кол алырларының хөгжүлдезинге болгаш капитал тудуунга когаралды чедирбейн тургаш, колхозчуларның күш-ажылының төлевирин эрээн каш чылдарда чыгдынган орулгаларындан бүрүнү-биле төлеп шыдаар болган.

Мындыг факт база кайгамчык. Бо чылдың май бирде 36 900 колхозтардан чүгле 1700 коллективтиг ажыл-агыйлар күш-ажылының төлевириниң талазы-биле түр үеде бергедээшкиннерге таварышкан.

Күрбанкыда колхозтарның агар санында боттарының акша херекгилериниң артыкшылы дыка көвүдээнин демдеглээри база чоруп-чүг. Ол болза коллективтиг ажыл-агыйларның өзүп турар байлаанын чайышпанчап чижээдир. Колхозтар байлак болган тудум-на, чер ажылдыгларның ажыл төлеври база бедик болур. Оларның күш-ажылының төлеври өскен, совхозтарда (күрүнениң кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде) күш-ажылдың төлевиринден шоолут-ла эвес ылгалып турары чүрүм болган деп чүве ам безин тодаргай-дыр.

Ынчалза-даа экономиказы ам дээрезинде күш-ажылдың турумчуг төлевирин хандырып шыдавас ындыг колхозтар бисте база бар.

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бо чылдың июль 1-ден эгелеп колхозчуларның күш-ажылының магадылаттынган төлевирин совхозтар ажылчыннарының ажыл төлевириниң деңнелин ёзугаар акша болгаш натура-биле чорударын колхозтарга сүмелээн.

Күш-ажылдың магадылалдыг төлевирин кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедирип, ооң бот-үнезин чиңгедири, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези, алызында коллективтиг ажыл-агыйларга орулгаларның ылавылаарга оларның орулгазының деңнелиниң соксаал чок өзери хандырып турар. Бир тээ күш-ажылдың магадылаттынган төлевирин хандырып турар боттарының акшазы колхозтарның хөй нуруузунда бар чүве болганда, күрүне чээлилериниң аңаа киржир үлүү улуг болуп шыдавас. ССРЭ-ниң Күрүне банкызы экономика талазы-биле кошкак колхозтарга сан-хөө дузаламчызын көргүзер. Күш-ажылдың магадылаттынган фондузу биле ол сорулгага боттарының акша херекгилериниң артыкының аразында ылгалдың хемчээли-биле узун хуусаалыг чээлини оларга тыпсыр.

Айтырыг: Ажыл төлевириниң фондуларын долдурарынга чээлини колхозтарга кандыг негелделер-биле үндүрүп бээр бодап турарыл?

Харыы: Күрүнениң бо чээлилерин беш чыл хуусаалыг болгаш чиңгелделиг негелделерлиг кылдыр тыпсыр. Чээлини ажыглааны дээш чылда 0,75 хуу немеп төлээр. Ол чээлилерни төлээрин чээлини алган соонда чүгле үшкү чылындан эгелээр. Ол чорук боттарының чыылдаларын ажыл-агыйның иштики хереглелинге ажыглаар арганы колхозтарга бээр.

Колхозчуларның ажыл төлевирин төлээринге акша бодун банк ажылчыннарының болгаш албанхаакчыларының күш-ажылының төлевиринге ышкаш, бирги ээлчегиниң ол-даа чурумун ёзугаар үндүрүп берип турар.

Айтырыг: Колхозтар күш-ажыл төлевиринге болгаш өске-даа сорулгаларга алган чээлизин күрүнениң доктааткан хуусаазының бетинде эгидип болур бе?

Харыы: Коллективтиг ажыл-агыйлар боттарының алган чээлилерин хуусаа бетинде эгидип болурунуң чижектери колхозтар биле күрүне банкызының боттарының аразында харылзааларының практиказында база бар болгулаан. Экономиказы бедик темпилер-биле хөгжүп турар колхозтар ынчаар кылып турар. Ынчалза-даа күрүне чээлилерин хуусаа бетинде төлеп эгидерин колхозтарның чүгле эки-туразының чурумну-биле болгаш чээлини төлээриниң аргалары оларда бар турда чорудуп турар. Колхозтарның чээлини ажыглааны дээш төлеп турар хуу хемчээли хөй эвес болгаш ол хуу хемчээли чээлини хуусаа бетинде төлээринче колхозтарны албадавас.

Чурттуң барык бүгү колхозтары күрүне чээлилерин ажыглап турар. 1964 чылдан эгелээш бүдүрүлгеге болгаш тудугга үнер чарыгдалга хереглээр чээлиниң эң чиик негелделерин колхозтарга доктаадып тургускан. Ылаңгыя техниканы болгаш минералдыг чемиштчидилгелерни база үнүш камгалалының химиктиг бүдүмелдерин садып алырынга чээлини банкыдан мурнунда алган чээлилериниң санажылгаларының байдалындан хамаарыштыр тыпсыр.

Тудугга чээлини тудугжу колхозчуларның күш-ажылының төлевирин болгаш бодунуң бүдүрүлгезиниң тудуг материалдарын ажыглаан талазы-биле чарыгдалдарны катап эгидерин киириштирбишаан, объектиниң сметада айыткан бүрүн өртек-үнезиниң хемчээли-биле тыпсып турар. Узун хуусаалыг чээлилерни ажыглаарының хуусааларын көвүдеткени ажыл-агыйларга база ажыктыг. Чижээ, бүдүрүлге оран бажыңнарының болгаш дериишкиннериниң тудуунга чээлини моон мурнунда он беш чыл хуусаа-биле тыпсып турган болза, ам чээрби чыл хуусаа-биле, тракторларны болгаш комбайннарны садып алырынга беш чылдың оруунга сес чыл чедир хуусаа-биле тыпсып турар. Садтарны болгаш виноградниктерни олуртур, питомниктерни тудар талазы-биле колхозтарга тыпсыр чээлилерниң хуусаазын база көвүдеткен. Тускай эртемниглер чурттаар ниити чурттаар бажыңнарының тудуун, механизаторлар чурттаар туc-туc хуузунда бажыңнарының тудуун кылыр талазы-биле узун хуусаалыг болгаш чиңгелделиг чээлилерни колхозтарга тыпсырын доктааткан.

Сезонда ажыл төлевирин киириштирбишаан, бүдүрүлге чарыгдалдарынга, контрактация керээлерин ёзугаар күрүнениң садып алыр продуктуларын дээш авансы тыпсырының оруунга чээлини колхозтарга шуут тыпсырының шенелдезин ам ССРЭ-ниң Күрбанкызы калбак хемчээлге чорудуп турар. Чоокку чылдарның дургузунда бүгү колхозтарны банкының шуут чээлизин тыпсырынче шилчиткен турар. Ол чорук чээли тыпсырының системазын бөдүүнчүдер болгаш оон-биле кады банк-биле коллективтиг ажыл-агыйларның шуут харылзааларын улам улуу-биле быжыглаар.

(ПМА).

Республика көрүлдези

Чогаадылга болгаш чаартылга талазы-биле ажылдарны хөгжүдер, ындыг саналдарны бүдүрүлгеге шиңгээдир, ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның чогаадыкчы инициативазын мобилизастаар, совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга утпуштур алган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге идигни бээр, бүдүрүлгелерниң дериг-херекселдерин болгаш күчүлерин делгузу-биле ажыглаар сорулга-биле Тываның профэвилелдериниң область Чөвүлелиниң президиуму болгаш Бүгү-эвилелдиң чо[...]дыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң Тыва область чө[...]ли 1966 чылдың апрель 1-ден 1967 чылдың июль 1-ге чедир [...]ыкчы болгаш чаартыкчы ажылдарның республика көрүлдезин [...]рин көрген.

[...]де ийи ээлчегге эрттер: бирги ээлчегин бо чылдың октябрь [...] ийигизин — келир чылдың июль 1-де түңнеп үндүрер. [...]спубликаның бүгү бүдүрүлгелери оларның ведомстве[...]газындан хамаарылга чокка киржир.

[...]галдеринге хамаарышкан чамдык чүүлдер болза:

[...] металлды болгаш өске-даа чиг-этти камнап [...]ылчыннарны, албан хаакчыларны, колхозчу[...]хниктиг ажылдакчыларны калбаа-биле [...]

[...]ың продуктулуг чоруун бедидери болгаш [...]ыгалап алыры;

[...]аларын ажаап алырынга, дажыглаарынга болгаш шыгжаарынга таарымчалыг байдалды тургузар чаартыкчы аргаларны киирери:

Бүгү-эвилелдиң чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң эге организацияларының идепкейин бедидери болгаш өске-даа.

Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажылдар талазы-биле эң эки түңнелдерни чедип алган бүдүрүлгелерни, организацияларны болгаш колхозтар, совхозтарны шаңнаары-биле дараазында шаңналдарны тургускан:

Бирги шаңнал — 200 рубль.

Ийиги шаңнал — 125 рубль.

Үшкү шаңнал — 75 рубль.

Эң эки көргүзүглерни чедип алган чаартыкчыларны Хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг чүүлдер-биле шаңнаар.

Бүдүрүлгелерге тывыскан шаңналдарны эң идепкейлиг чогаадыкчыларны болгаш чаартыкчыларны, а ол ышкаш чаартыкчы саналдарны бүдүрүлгелерге шиңгээдиринге идепкейлиг киришкен кижилерни шаңнаарынга ажыглаар.

Көрүлдениң организастаары болгаш эрттирери-биле бүдүрүлгелерге колхозтар, совхозтарга болгаш организацияларга көрүлде комиссияларын тургузар, олар бүдүрүлге коллективтеринге социалистиг чарышты калбартып, массалыг тайылбыр ажылдарын чорудар болгаш көрүлдениң түңнелин республиканың көрүлде комиссиязынче киирер хүлээлгелиг.

Тудугга мурнакчылар

«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң № 3 участогунда Петр Шанковтуң дашчылар бригадазы 33 дугаарлыг чурттаглга бажыңының дөрткү кадын салып дооскаш, дээвирин демир-бетон кылыглар-биле шыпкан. Зинаида Мирушкованың шеверлекчилер бригадазы ол-ла бажыңның бирги каъдының шык эрттирбес черин кылганнар.

Эш Руклинскаяның малярлар бригадазы чаа хоорайда хеп чуур черниң, кислород станциязының штукатурлаар ажылдарын доосканнар. Ол бригада ам 240 уруглар турар ясли-садтың тудуунда ажылдап турар. Ында Надежда Обухова, Татьяна Чамы, Евгений Гладков хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар.

ССРЭ биле КУДР-ның аразында экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылганың улам ыңайгы калбарыышкыны

Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң болгаш Корей Улус-Демократтыг Республиканың чазактарының экономика төлээлериниң аразынга 1966 чылдың июнь 8-тен 20-ге чедир Москвага чугаалажылгалар болуп эрткен.

Совет таладан төлээлерни ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы эш В. Н. НОВИКОВ, корей таладан — Корейниң Күш-ажылчы партиязының Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнү, Корей Улус-Демократтыг Республиканың Министрлер Кабинединиң Даргазының оралакчызы эш ЛИ ДЮ ЕН баштаан.

Чугаалажылгалар акы-дуңма найыралдың болгаш билчиишкинниң байдалынга эрткен.

Чугаалажыышкыннарның түңнелинде: ССРЭ-ниң болгаш КУДР-ның аразынга экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага. 1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң болгаш КУДР-ның аразынга барааннар садыглажыр дугайында дугуржулгага, база балыктаашкын талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш КУДР-ның аразынга кады ажылдажылга дугайында протоколга ат салдынган.

ССРЭ-ниң болгаш КУДР-ның аразынга экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага ёзугаар Ким Чак аттыг металлургия заводунга соок болгаш каңг прокаттың станнарын тургузуп турган, ону калбартырда, Пукчанның одалга-биле ажылдаар электростанциязын, нефть сайзырады ажылдап кылыр заводту, аммиак бүдүрер талазы-биле заводту болгаш өске-даа үлетпүр бүдүрүлгелерин тударда Совет Эвилели Корей Улус-Демократтыг Республикага деткимчени көргүзер.

Экономиктиг харылзааларны улам-на хөгжүдериниче талаларның чүткүлү 1970 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң болгаш КУДР-ның аразынга бараанар садыглажыр дугайында дугуржулгада база илергейлеттинген. 1961—1965 чылдарда садыгның чедип алдынган хемчээлинге деңнээрге чоокку 4 чылда бараан саарылгазын дыка өстүрери ол дугуржулгада көрген, оон-биле кады садыглажыр бараанарның номенклатуразы калбарар.

Совет Эвилели Корей Улус-Демократтыг Республикага машиналарны болгаш дериглерни, а ол ышкаш одаар чүүлдү, ховенни, үлетпүрге херекләэр материалдарны (кара болгаш өңнүг металлдарның прокадын), автопокрышкаларны, химиктиг продуктуларны болгаш улус хереглелиниң өске-даа бараанарын садарын дыка көвүдедир.

Корей Улус-Демократтыг Республика Совет Эвилелинге кара металлдарның прокадын, чайырлыг каннарны, руда эвес казымалдарны, тудуг материалдарын, химиктиг продуктуларны, чиик үлетпүрнүң бараанарын, өңнүг металлдарны болгаш оон-даа өскелерин садарын көвүдедир.

Бараанар садыглажыры ийи чурттуң улус ажыл-агыйын улам ыңай чедиишкиннииг хөгжүдеринге идиг бээр.

Балыктаашкын талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш КУДР-ның аразынга кады ажылдажылга дугайында протоколга дүүштүр боттарының эриктериниден ырак черлерде балыктап чоруп турар балыкчыларга кайы-даа тала бүгү арга-хемчегниң дузазын көргүзер дугайын дугуржуп алган.

Айыттынган дугуржулгаларга болгаш протоколга ат салганы чурттарның аразында тооглу талазы-биле тургустунган акы-дуңма найыралдың болгаш кады ажылдажылганың чаңчыл болган харылзааларын улам ыңай быжыглаарынга идиг бээр дээрзин талалар сеткил ханыышкын-биле демдеглээн.

Де Голльдуң ССРЭ-ге аян-чоруунуң дугайында даштыкы парлалга

Делегей парлалгазы Францияның Президентизи де Голльдуң ССРЭ-ге аян-чоруунга онза сонуургалды илергейлеп турар. Францияның «Пари-жур» солуну «Найырал-найырал» деп сөстерни болгаш бүгү арыннарын кежилдир орус үжүктер-биле улгаттыр парлаан. Францияның солуннары Москвага де Голльду хүндүлээчел ёзу-биле хүлээп алган дугайында бүдүн арыннарны парлап, ону кайгамчык чүүл кылдыр айтып турар. Ол солунга Женевьева Табуинниң бижээни болза, француз-совет чугаалажыышкыннарының делегейге ужур-дузазын «бичеледир» соруглга-биле алган бүгү-ле хемчеглерниң буурап душкенин америк дипломаттыг бөлүктер генерал де Голльдуң Москвага чеде бергенинниң баштайгы хүнүнде-ле билиингеннер. Францияның Президентизиниң аян-чоруу англи солуннарының делегей талазы-биле кол темазы болу берген болгаш Москвага ону чылыы-биле уткуп алганын демдеглеп турарлар. Англия де Голльдуң үлегерин эдерип, АКШ-тан хоорлуп, хамаарышпас политиканы чорудар ужурлуг деп түңнелди «Дейли скетч» солун кылган. «Великобритания де Голльдуң үлегерин кажан ундурулга болдуруп элерер апаарыл?» деп айтырыгны солун салган.

Японияның «Момури» солуну де Голльдуң аян-чоруунуң дугайын «Ийи күрүнелерниң баштыңнары бот-боттарынга каңг байырны чедиришкен. Европага айыыл чок чорукту хандырар бодалдарын олар илергейлээн» деп эгелер-биле дыңнадып турар.

Хөй политиктиг хайгааракчылар ол аян-чорукту дайын сөөлүндеги делегейде эң чугула дипломаттыг аян-чорук кылдыр көрүп турар дээрзин Египеттиң «Аль-ахрам» солуну бижээн. Ол аян-чорукка Вашингтоннуң болгаш Бонннуң сонуургалының кедерээн чоруу болза, кажан Франция биле оон барыын талакы эвилелчилерниң аразынга НАТО дугайында айтырыгның талазы-биле чөрүлдээлер эң бедик деңнелге четкен үеде бо аян-чорутуң боттанганы-биле тайылбырлаттынар деп, солун ургулчулеп бижээн.

Алжирниң «Эль-муджахид» солуну де Голльдуң аян-чоруун делегейниң ийиги дайынының доозулган үезинден бээр эң чугула дипломаттыг болуушкуннарының бирээзи кылдыр үнелеп турар.

Де Голльдуң аян-чоруу Европа диптке болган позитивтиг өскерилгелерниң херечизи болур дээрзин Польшаның «Жолнеж вольности» солуну бижээн.

(СЭТА).

Джон Голланның медеглели

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Джон Голлан садыг флодунуң ажыл соксаткан далайжыларынга хамаарыштыр премьер-министр Г. Вильсоннуң туружун шиитпирлиг буруу шаап турар медеглелди «Морнинг стар» солунунуң арыннарынга парлап үндүрген.

Ажыл соксадыышкынның эгезинден тура премьер-министр далайжыларга удур кеделип, судноларга ээлерин деткип, оларның эрге-ажыын хажа бээр сеза бүрүн эргелерни ажыглаарынга ол белен турган дээрзин Голлан демдеглеп турар. Ам Вильсон далайжыларның национал профэвилел күүскомунчу Маккартиниң бөдүү-биле ыйыыштыныы кылырын оралдажып турар. Ынчалза-даа ол ыйыыштыын турзажок, далайжылар быжыт турушту-биле хөделбишаан деп Голлан айыткан.

Великобританияның Коммунистиг партиязы далайжыларның ажыл соксадыышкыны-биле холбаштыр болуунуң туружун тода болгаш ажыы-биле тайылбырлаан дээрзин Джон Голлан демдеглээн. Коммунистиг партия далайжыларның демиселин болгаш оларның чөптүг негелделерин деткип турар. Профэвилелдериниң бүгү кежигүннери далайжылар-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээр ужурлуг деп, партия медеглеп турар. Чурттуң экономиктиг бергелери хаажы далайжылар эвес, а чазактың консерваторлардан салган алган политиказы буруулуг болурун Коммунистиг партия медеглеп турар. Шериг чарыгдалдары Англияга улуг когарапды чедирип турар.

Аден. Аравия чартык ортулуктуң мурнуу талазында англи эжелекчилерге изиг болуп турар. Колонизаторларның дерзиилээр чоруунуң күштелиишкининге Аденниң партизаннары дайынчы чаа чорулдагалары-биле харыылап турар. Хол-биле кылган бомбалар полиция участоктарынга, казармаларга, — оон туржук британ шериг баазазының девискээринге частып турар апарган.

Англичаннарның «кызыл бөрүлер» деп шолалап алганы партизаннарны чон илеткейлиг деткип турар. Аденде хосталга армиязының долу контролюнда турар районнар безин бар.

Тениг демир дузактар бронетранспортёрлар ышкаш, амгы үениң чепсээ болуп туразажок, колонизаторлар эжелеп алган черлеринде улам берге байдалда таваржып турар апарган.

ЧУРУКТА: ээн ховуда англи таңныыл.

Фото Камера Пресс—СЭТА-ның.

Кол чүүл — эки организастыында

УЛУГ-ХЕМДЕ КЫРГЫЛДА

Хой дүгүн чидириг чокка кыргып алыр база хуусаазында күрүнеге дужаар дээш, хойжуларның, мал ажылының тускай эртемниглериниң ажылы ам кизин түлүктээн. Районда ниитизи-биле беш чүс чээрби ажыт электри хачылыг он дөрт кыргылда пунктузун тургусккан. Чамдык ажыл-агыйлар кыргылдаже чаа кирген, чүге дизе, мурнунда кыргылданы шенеп чорударга, хойнуң дүгү хөөреп хозалбааны илерээн.

«Улуг-Хая» совхозтуң Хайыраан салбырының Сенекте кыргылда пунктузу эки дериттинген. График тургустунган. Сезен ажыг электри хачылыг, электри кыргылда агрегат чаа ажылдап эгелээн. Нарын дүктүг 18 кодан, чартык бөдүүн дүктүг 4.500 хойну бо пунктуга кыргыыр. Бир кыргыкчы хүнде нарын дүктү 60 кг, бөдүүн дүктү 45 кг-ны кыргыыр нормалыг. Айыр-оол Санчай-оол дүк ылгаар талазы-биле дуржулгалыг. Электри агрегаттың 15 машиназынга-ла бир эдикчи, хачыларның бизин чидидер 4 бизекчи ажылдап турар.

Сенекте кыргыкчыларының ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган: ийи квартиралыг чурталга бажыңы бар; кыргыкчылар столовайдан чемненип турар; кызыл булуңну дерээн; суур-биле ыңай-бээр аргыжарынга кыргыкчыларны совхоз болуунуң автобузу-биле доктаамал хандырган. Салбырдан он беш муң хойну Сенекте кыргып доостурар. Баштайгы хүнде 700 хойну кыргаан болгаш 1 тонна 400 кг дүктү алган. Электри кыргылда пунктузу хүнде 1 тонна 500 кг дүктү кыргыыр онаалдалыг. Кыргылда нормазын хүн бүрү күүседип болурунуң аргазы бар. Григорий Шыырап, Казак Кыргыс хүнде чартык бөдүүн дүктүг (деңзи талазы-биле) кыргып алырының нормазын күүседип турар.

Совхозтуң ажылдакчылары кыргылданы июль онга чедир доозар деп шиитпирлээн. Оон бүрүн аргазы бар: чүге дизе, «Улуг-Хая» совхоз кыргылда техниказы-биле эки чепсегленген, ацаа ажылдаар кижилер четчир. Бо ажыл-агый баштай 858 хойну кыргааш, 1 тонна 884 кг дүктү алган. Хенлерге салбыр кыргылдаже чаа кирген. Ында коллуунда нарын, чартык нарын дүктүг хойлар үш муң сес чүс баш. Совхоз ниитизи-биле он сес муң хойну айыттынган хуусаазында кыргып доозар.

«Найырал» совхозтуң Үрбүн салбыры чоокку хүннерге чедир дөрт муң хойну кыргаан. Кыргыттынган хойларның бирээзинден-не 1 кг 760 грамм дүк алдынган. Бо арай эвээш көргүзүглүр. Ындыг-даа болза нитти түңнел үнери арай элек. Ам-даа сес муң ажыг хойну кыргыыр. Кескү агарлаашкынны кадар болза, ол салбыр хой бүрүзүнден канчаптаа ийи кг ажыг дүктү алыр. Хойжу К. Шаңгыр-оолдуң бир харлыг 337 хураганнарының кыргылдазы доозулган. Баш бүрүзүнден-не ол 2 кг 60 грамм дүктү алган. Салбырның күрүнеге сатканы—6 тонна 493 кг дүк.

Электри агрегат дөрт хүн дургузунда 4 кодан хойну кыргаан. Суг-үер хөме алганы-биле кыргылда пунктузу барык он хонукта ажылдаваан. Июнь он үштен бээр кыргыкчылар чүгле хол хачызы-биле ажылдап келген. Норбу-оол Бавуу хүнде хол хачызы-биле 30 кг дүктү кыргыыр турган. 36—46 кг чедир кыргып турар. Хорбаа Дозур-оол, Шыырап Анзат-оол хол хачызы-биле кыргыырының нормазын күүседип турар. Сат Чанчыы учётчиктевишээн, дүктү ылгап, деңзилеп, күрүнеге дужаарынга белеткеп турар. Хой бүрүзүнден ушта кыргыттынган дүктү саадатпайн, деңзичиге дүрген-не чедире кааптар тускай ийи кижи база ажылдап турар. График ёзугаар кайы коданны кажан кыргыдары хойжу бүрүзүнге билдингир. Кыргылда чоруп турда, ийи—үш кодан хой ээлчегде чедип келген тургулаар. Үжен алды электри хачылыг агрегат уштелиишкин чокка ажылдаан болза, кыргылда доостурунга чеде берген турар ийик.

Электри хачылар чамдык хүннерде четче ажылдаттынмас турган. Хүнде бир кыргыкчы электри хачы-биле нарын болгаш чартык нарын 60 кг дүктү кыргыыр нормалыг. Ындыг-даа болза, ол норма күүсеттинмейн турар. Хүн бүрүде бежен беш кижи хол хачызы-биле ажылдаар турбуже, чамдык-бир хүннерде олар четче ажылдавас чүүлдер база бар. Ынчангаш кыргылданың темпизи оожум. Үрбүн салбырының ажылчылары күрүнеге 27 тонна эки шынарлыг дүктү дужаары дээш кончуг кызымак ажылдаары негеттинип турар. Электри кыргылда агрегадын бүдүрүкчүлүг ажылдадыры оон ажылдакчыларындан негеттинер. Ажылдаар кижилер четчир. Хамык ужур ажылды эки организастаарында болгаш салбырның удуртукчуларының кайы хире билдилиг ажылдаарында.

Баан хүннерде хой кыргылдазы түлүк чоруп турган. Кара-Тал салбырның кыргыкчылары чоокка чедир 1.755 хойну кыргаан болгаш күрүнеге 4 тонна 330 кг дүктү дужааган. Зоотехник М. Топтут-оол учётчик Б. Хүргүлек-биле кады дүктү ылгап, сааалап турар. Хойжу Сүтээр Ховалыг 338 хоюн тегере кыргыткаш, хой бүрүзүнден 2 кг 700 грамм дүктү алган. Лопсаң Амаш бир хойдан-на 2 кг 650 грамм дүк кыргаан. Оон коданында 304 хой дүгү хөөрээни-биле шупту кыргыттынган. Чээрби дөрт машиналыг электри кыргылда пунктузу үзүктелиишкин чок ажылдаан болза, зогуде берген турар ийик. Үерге алыскаш ажылдавастаан.

Кара-Талдың ажыл-ишчилери күрүнеге он дөрт тонна дүктү дужаар дээш оралдажып турар. Хол хачызы-биле зортен ажыг кижи чаа ажылдап эгелээн. Олар ийи хүн дургузунда 653 хойну кыргаан. Ындыг-даа болза, нормазын күүседип турар кижилер амдызында чок. Машина-биле болгаш хол хачылары-биле кыргылда деңге чоруп турган болза, темп дүргеп, кыргылданы дарый доозуп болур ийик. А эрткен каш хүннерде кыргыкчылар чүгле хол хачылары-биле ажылдап турган.

«ҮТКА 25 чылы» совхоз Арыг-Үзүүнде, Ак-Туругда кыргылда пунктуларын бурун белеткээн. Совхозтуң кыргыкчылары июньнуң бирги чартыында шенелде кыргыышкынны чорудкаш, ара соксаан. Чүге дизе, хойнуң дүгү хөөреп хозалбаан. Баштайгы шенелде-биле чүгле 1.166 хой кыргыттынган. Тускай эртемниглер болгаш хойжулар июнь 20-ден эгелеп, хой кыргылдазынче массалыг кирерин чогумчалыг деп шиитпирлээн.

Үерлээшкинге таварышкан чамдык кыргылда пунктуларының девискээринде суг ишкээрлеп сыгаарын, малгаш кургаарын Кара-Тал, Үрбүн салбырларының улустары манап турда, элээн хой хүннер анаа эрте берген. Баштай эгезинде-ле бөдүүн девирлиг, электри кыргылда агрегаттарын организастап болурунуң аргазы турган. Ынчангаш шаг-үени халас эрттирбейн барып болур турган. Девискээри сугга алыскан пунктуларның кыргылда машиналарын кургаг черже кожуреге чарыгдал үнер болгаш кижилер шуулээр. Оон орнунга сугнун сыгаарын, малгаштың кургаарын манааны-ла херек дижир. Ону манап чыдырда чеже хүн эрте бээр чүве, ынчангаш кыргылда база саадаар. «Найырал» совхозтуң директорунуң хүлээлгезин түр күүседип турар эш А. Захаров — амдызында хол хачылары-биле хойну кыргып турда, сугга алыскан пунктулар кургай бээр. Оон соонда ында электри агрегаттарны ажылдады бергей аан — деп чугаалап турар.

Районнуң колхозтары болгаш совхозтары чоокку хүннерге чедир он сес муң ажыг хойну кыргыышаан, үжен беш тонна бежен сес кг дүктү алган. Ындыг-даа болза, күрүнеге дужааган дүк эвээш. Июньнуң ийиги чартыында соңгаар дүк хөөреп хозалбаан дээр чылдагаан турбас ужурлуг — деп, мал ажылының тускай эртемниглери, хойжулар шынгыы демдеглеп турар. Ынчангаш дүктүң кыргылдазын болгаш күрүнеге дужаалдазын чедиишкинниг болдурары — организастыг ажылды экижидеринден болгаш темпини дүргедедиринден хамаарыыр.

К. КУНДУП.

Телеграф Медээлеп Дамчыдып Тур

Симон Санчес Монтеро хосталган

ПАРИЖ. (СЭТА). Үр үеде ургулчулеп келген моондактарның болгаш шорулгактарның соонда франкочу эрге-чагыргалар Испанияның Коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң хоочун ажылдакчыларының бирээзи, Испанияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бүгү-секчи комитединиң кежигүнү Симон Санчес Монтерону хоругдалдан хостап үндүрген. Олар ону делегейниң хөй-ниитизиниң сагал-оналының ыйыышкыны-биле хостап үндүрген. Мадридтен келген дыңнадыгларны ёзугаар алырга, тускай франкочу хоойлуларны ёзугаар шеделде-биле хостаар эргени берип турар хуусаазының доозулган соонда кара бажыңга Монтеронуң хилинчектенип чыдарын ургулчулээрин айтып турар ылгай кээр хемчеглерни Испанияның эрге-чагыргалары күш чок болдурган деп, ЮФИ француз информас агентилел дыңнаткан. Испанияның демократтыг хөй-ниитизиниң демчеели болгаш бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазы Монтерону кара бажыңдан хостап үндүрериниче Франконуң чазаан албадаан.

Түр конгресстиң даргазы

ПАРИЖ. (СЭТА). Индонезияның камгалал министри турган генерал Абдул Харис Насутионну чуртта эрге-чагырганың дээди органы — Индонезияның улусчу консультативтиг түр конгрезиниң даргазынга чаңгыс үн-биле соңгаан дээриң АФП агентилелдиң корреспондентизи Джакарта радиозунуң дыңнадыын барымдаалааш, Джакартадан дамчыткан.

Генерал Насутион конгресстиң даргазының албан-дужаалынга деп шиттирген кара чаңгыс кандидатура болган.

Сухартога бүрүн эргелерни тывыскан

ЛОНДОН. (СЭТА). Индонезияның улусчу консультативтиг түр конгрези генерал-лейтенант Сухартону чуртта күүсекчи эрге чагырганың баштыңынга бадылаап деп. Рейтер агентилелдиң корреспондентизи Джакартадан дамчыдып турар.

Генерал Сухартону томуйлаар дугайында конгресстиң шиитпиринде айтып турары болза, бо чылдың март 11-де президент Сукарнонуң чагаазын ёзугаар ук шиитпир хүлээп алдынган. Ол чагаазынга Сукарно болуунуң политиктиг бүрүн эргелерин генерал-лейтенант Сухартога шилчиндип берген.

МЕЛИОРАЦИЯ — ЭКИЖИДЕР ДЭЭНИ ОЛ-ДУР

Мелиорация—латин сөс, ону орус дылче очулдурарга экижидер дээни ол. Бо медерел билиишкиннерниң словарьдан ажыглаары берге эвес. А ажыл-херекке ол билигниң канчаар тодарап турарын чугаалаар ужурлуг апарганда. Эстонияга чорааным бо-ла сактып келир мен.

Эстонияже бар чоруур поездиниң соңгаларындан безин көөрге, тулаалыг черде чадаг ыяштар хенертен далаш-биле аткаарлап бар чоруур. тараан сырый ситенниг шынааларга болгаш одарларга болган чок-ла таваржыр. шөлде тарып каан кызылтас хана-биле деп бедик тургулаар. моортан бедик дүжүттү алырының барымдаазы ол болур дээрзин билип алыр. Тараачыннарның чаагайжызы туткан бажыңнары ол бүдүрүлгечи байдалдан база илереттинип турар.

Эстончуларның чедиишкининиң «чажыттары» чүдел дээрзин билип алырын каш удаа оралдажып келген мен. Эрткен чылда оларга тараа культураларының гектар бүрүзүнден дүжүдү 22 центнер, картофельдиң — чүс чеден чыгам центнер, а бир саар инекке онаалтыр сүт саалдазы 3.000 хире килограмм болган.

Мында кол рольду чемишчидилгелер ойнап турар магат чок бе? Ынчалза-даа гектар тарылга черинге чемишчидилгелерни Эстониягыызындан эвээш эвести топ турар областарны база билир бис, а түңнелдери аңгы-аңгы. Бүгү чүве суггарылганың темпилери-биле тайылбырлаттынып турар чадап чок бе? Ынчаарга кургадылга-биле бе? База-ла ындыг эвес боор. Салдынган айтырыгга демги бистиң билип алганывыс мелиорация деп латин сөс-биле допчу харыылап болур.

Айтырыгларның комплексизинден бирги хемчегни тускайлаш, ону колдалып болбас, кайы бир культураны кедээниң бүгү нарын айтырыгларын шиитпирлээриниң хуулгаазынныг чепсээ кылып болбас деп чүвени эстончулар бүзүреп көрген. Тус черниң байдалынга таарыштыр, чер ажылының нитти культуразын бедидеринге үндезилээш, бүдүрүлгениң бүгү технологиязын чүгле чайгылыш чокка сайзырангайжыдары чедиишкинниң хандырып шыдаар аргалыг.

Бистиң экономиктиг тайылбырывыс

А өске республикаларда кандыгыл? Бир эвес ажыл-агыйларны кичээнгейлии-биле көөр болза, бирги ээлчегде черге илепкейлиг ажылдап, оон үнүш-дүжүткүрүн бедидер талазы-биле хемчеглерниң комплексизин күүседип турар кижилер, чүгле олар чедиишкинни чедип ап турар дээрзи болган чок-ла илереп турар. Аңдарган плиртээр система-даа, чемишчидилгелер-даа, механизация-даа — бо бүгү ажыктыг чүвени берип шыдаар аргалыг. Ынчалза-даа чүгле тус-тузунда эвес, кажан чүгле черни эки белеткеп база нитти бедик агрофонну тургусканда ону ап болур.

Бистиң ажыктыг черлеривиске агаар бойдус ургулчу-ле таарымчалыг байдалдыг болбайн турар. Бисте элбек өл-шыктыг зонада (чылда 700 миллиметрден ажыг) тарылга чери чүгле бир хуу, чижээ, АКШ-та — 60 хуу болуп турарын чугаалаарга-ла четчир. Ынчаарга бисте кедергей эвээш өл-шыктыг зонада (400 миллиметрден эвээш) тарылга чери 40 хуу, а АКШ-та—11 хуу болуп турар. Черже болгаш оон үнүш-дүжүткүрүн бедидеринче кичээнгейни четпес көрүндүрген чорук мурнуу болгаш чөөн районнарга үрелиишкин болдурарынга чедирген, суггаттыг черлерде куржурланыышкын ургулчу таваржыр апарган, а өл-шык чедишпес төп болгаш соңгу-барыын областарда хөй черлер туладаантан, бокталган болгаш чадам ыяштар үнген. Черни үндезини-биле экижитпес болза, кедээ ажыл-агыйда оон өске бүгү хемчеглер ажыктыг түңнелдерни берип шыдавас.

Бо талазы-биле бисти эртпен он чылдар база бүзүредип турар. Ол үениң дургузунда кедээ ажыл-агыйның кол фондулары бир ажылдакчыга онаалтыр алырга барык ийи катап өскен, а нитти продукциязы чүгле 13 хуу көвүдээн. Оон база бир чылдааны болза черге шуут киирер херенгилерни кедергей эвээшти бергенинде. Экономика эртемнериниң кандидаты П. Н. Дмитрашконуң санналгалары-биле алырга, Винница, Хмельницкий болгаш Черкасс областарның колхозтарынга, Ставропольга болгаш Кубаньга 1959 чылдан 1964 чылга чедир үениң иштинде кедээ ажыл-агый машиналарын болгаш чемишчидилгелерни садып алырынга киирген херенгилерден ийи катап ажыт херенгилерни бажыңнарның болгаш деришкиннерниң тудуунга чарыгдаан. Мал ажылынга хой чарыгдалдарны тудугларны, саалда залдарын дерииринге болгаш эде кылырынга үндүрген. Малдың чем суурун болгаш мал чеми белеткээр талазы-биле техниканы быжыглаарынга барык-ла чүнү-даа үндүрбейн келген.

Ынчангаш СЭКП ТК-ның май Пленуму хуулгаазынныг күш кылдыр кандыг-бир хемчегже эвес, а черге болгаш калбак утка-биле алырга, ону үндезини-биле экижидерииниң эргежок чугулазынче, чер ажылының нитти культуразын бедидериниң сорулгазынче кичээнгейни кедээде бүгү ажылдың төвүнге моондаар деп айыткан. Кедээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң чаа программазын дашты̆нзан ап көөрге, ажыы ындыг-ла улуг эвес кылдыр көстүр магат чок. Ынчалза-даа ол программа бүгү күштерни кол угланыышкынче мөөңнеп, ажылдарның улуг комплексизин хаара тудуп турар.

Чүгле областарга эвес, харын база тус-тус ажыл-агый бүрүзүнге, тус-тус шөл бүрүзүнге дүжүттү бедидериниң айтырыгларын шиитпирлээрин аңгы-аңгы көөрүн Пленум сүмелээн. Ол болза, колхозтуң, совхозтуң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери өске, байдалдарга ажыктыг чүвени безин берип турар чаа чүүлдерин ёзу барымдаалап хоозгалавас, а чогум-на харын оларның ажыл-агыйында «кызыы черлерни» аштап арыглаарынче боттарының бүгү кичээнгейин мөөңнээр ужурлуг дээни ол. Бо болза бир ажыл-агый капитал салыышкыннарны кургадылгага, өскези—хөрзүнну чугайжыдарынга, үшкүзү—механизацияга көвүдедир дээни ол. А дөрткүзү өске бир чүвеге херенгилерни чарыгдаарының мурнунда шөлдерден даштарны арыглап ырадыр ужурлуг болу бээри магат чок. Бүдүрүлгениң бүгү кол кезектерин деп-деңги хөгжүдер дугайында чугаа болуп турар. Мелиорацияның программазы чүгле черни кургадыр болгаш суггарарын чорудар дээн сүме кылдыр билип алырынга чүткүлдүг кижилер сагыыгыр-тывынгыр эвес ажыл-агыйжыларга демейлежи бээр. Кайгамчыктыг «либихтиң чочагайларының» звенозун күзээни-биле чежеи-даа өстүрүп ап болур. Ынчалза-даа бир эвес оларның кайы бирээзинче кичээнгейни салбас болза, дүжүт-даа, орулга-даа алдынмас.

Айыткан хемчеглерни комплекслиг чорудары, олар амыдыралдан, бүдүрүлгениң боттуг негелделериниден тургустунуп келген ужурунда — кедээ ажыл-агый талазы-биле чаа программаның бирги онзагай чүүлү болгаш оон түңнелдериниң баштайгы магадылалы-дыр. Мелиорация черниң үнүш-дүжүткүрүн боттуу-биле бедидер, нитти чылдаларының кудулаарын эвээжедирин хандырар аргалы бээр.

Ынчалза-даа чедиишкиннии магадылалы чүгле ында бе, айыткан хемчеглер бүдүрүлгениң негелделеринге дүүжеп турар бе? Чижээ, шөлдерниң чадаң ыяжын болгаш даштарын аштап, арыглаарының, кужурлуг хөрзүнну чугайжыдарын болгаш тулааларны кургадырының эргежок чугулаазының ужур-дузазын моон мурнунда бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга билбейн турган деп бе? Ону билип турган. Ынчалза-даа СЭКП ТК-ның март Пленуму болуруунуң мурнунда элээн районнарда кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин эвээш орулгалыг азы харын-даа каражалыг болуп турган. Илангыя кара довурактыг эвес зонага ындыг турган. Ол таварылгада продукцияның чаа центнер бүрүзү ажыл-агыйга орулгалыг эвес, а каражаны чедирип турган. Күш-ажылдың төлевиринге, кижилерниң күш-ажылчы илепкейинге, кедээ амыдыралдың шинчи байдалынга кандыг салдарны оон чедирип турганы билдингир-дир.

Ам кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезиниң экономиктиг байдалдары өскерилген. Кол чүүл — орулгазының деңнели өскен. Чижээ, Псков областа орулганың деңнели эрткен чылда безин 46 хуу болган. Ол дээрге, харын эң берге районнарга безин күш-ажылдың төлевиринге-даа база ол ышкаш чылданың фондузунга-даа киирер шилчилгелерниң өзүп турар апарганы ол. Ажыл-агыйның өстүрген болгаш сайгарган чаа центнер бүрүзү ажыл-агыйның экономиказын быжыглап, күш-ажылдың төлевирин бедидеринге, чурталга болгаш культура-амыдырал фондуларының тудуун көвүдедиринге кара чаңгыс боттуг бааза—оон арыг орулгазын көвүдедип турары чуруум болган. Ындыг болганда айыткан хемчеглерни боттандырарынга мырыңай өске экономиктиг байдалдың тургустунганы ол.

Шөлдерниң даштарын аштап, чадаң ыяштарын тура тырттары, тулааларны кургадыры—ол бүгү берге чугула ажылды тараачыннарның киржилгези, оларның ацаа ханы сонуургалы чокка кылып шыдавас. Партияның айыткан хемчеглериниң системазының кужу болгаш артык шиңээн чудел дизе, чогум-на харын эң илепкейлиг рольду шуут бүдүрүкчүге онаалтырып турарында. Бүдүрүлгени өстүреринге, оон материалдыг сонуургалының баазазынга, күрүнениң, ажыл-агыйның болгаш ажыл-ишчи бүрүзүнүң эрге-ажыын таарыштыр дүүштүрериниң баазазынга ону чедип ап болур. Ажыл-агыйга мелиорацияның чедиишкиниг боттанзырган тудуму-на, мында кижилер улам эки чурттаар болгаш ниитизел, улам хөй продукцияны алыр. Ажылчы чоннар боттарының материалдыг чаагай амыдыралының долу хире-чергези-биле чогаадыкчылар болу берген турар. Ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээринге оларның боттарының инициативазындан база мергежилиинден албекшил мурнундагызындан аажок артык хамааржып турар. Ол таварылгада мелиорация чүгле «үстүнден» неттередир административтиг хемчег эвес, а ажылга эки талалыг түңнелдерни чедип ап турарының хире чергези-биле «адаандан» нептерээри кедээниң ажыл-ишчилериниң боттарының шуут сонуургалдыг чүүлү болу бээр. Мынчангаш чедиишкинниң база бир чугула магадылалы ында.

Псков, Брянск областарга болгаш Ставрополь крайга сөөлгү үеде чорааным сагышка кирип келир. Чер болганга чугаа болза суггарылга болгаш кургадылга дугайында, шөлдерниң чадаң ыяштарын арыглап, аштаар дугайында, шынзаларны болгаш одарларны культуржулар дугайында болуп турган. Дыка хөй колхозтар боттарының чагыгларын күүседкен кижилерге ам-даа болза арбын акшаны бээрин саналдап турар. Ынчалза-даа чагыгларны хүлээп алыр күзелдиглер ховар.

Брянскиде партияның Почевск райкомунуң секретары А. С. Шереметьев чартык чыл мурнунда меңээ мынчаар чугаалаан: Бистиң амгы мелиорация станцияларывыстың байдалын, оларның чоруттун турар ажылының темпилерин ёзугаар алыр болза, бистиң черивисти экижидеринге он-он чылдар негеттинер апаар.

(Уламчызы 4-ку арында).

РЕСПУБЛИКАНЫҢ VI СПАРТАКИАДАЗЫ

ДЕНЗИ ААЙЫ-БИЛЕ ХҮРЕШКЕ

Спорттуң национал хевирлериниң талазы-биле республиканың VI спартакиадазы доозулган.

Дензи аайы-биле болган тыва хүрештиң түннелдери мындыг: 56 кг чедир дензиге хүрешкеннерниң бирги черин Александр Чүлдүк («Спартак») ийиги Беган Өнер-оол (Чөөн-Хемчик) болгаш үшкүзүн Ооржак Кегел-оол (Бии-Хем) алган. 64 кг чедир дензилиглерниң чидиг сегиржип алышкыннарынга Тожунуң төлээлекчизи Дыртыынай болгаш Улуг-Хемниң мөгези Сүге-Маадыр олар 17-17 кижи октааш, деңнелгеп, ынчалза-даа бирги черни Дыртыынайга тывыскан, ол Сүге-Маадырны октаан болган.

Ортумак дензиниң мөгелери көрүштүг хүрешкен. Моңгол Моол Арат Республиканың аймак начыны Сухэ Магсар 12 мөгени октап, чүгле чаңгыс кижиге октатканш, бирги хүндүлүг черни чиңге-биле чаалап алган. Барыын-Хемчик районнуң мөгези Ооржак Өлзей-оол ийиги черин, а Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң командазының кежигүнү Куулар Шагдыр-оол үшкү черни алган.

Аар дензиниң мөгелериниң хүрежи тергиин сонуургалдыг болдурган. МАР-ның улустуң начыннары Церен-Дорж Мяэ болгаш Түмен-Өлзий Бат олардан аңгыда, республиканың чемпионнары чораан Кумаяк, Сүүр-оол, ол ышкаш өзүп орар аныяк мөгелер Дапыл, Куулар олар ол дензиге хүрешкен. МАР-ның начыннары 12-12 кижи октааш, тергиидээннер, ынчалза-даа бирги черни Түмен-Өлзийге тывыскан, чүге дизе, ол бодунуң чаңгыс чер туртуун октаан болган. Чөөн-Хемчиктиң мөгези Байыр-Белек 2 кижи октааш, үшкү черни алган.

Бо маргылдааның соонда моол өөнүктер боттарының байлак дуржулгазын бистиң мөгелеривиске чагаалап, херек кырынга көргүзүп аптып берип турган. Бистиң мөгелеривис боттарының чамдык аргаларын база көргүскен.

ШИЛИНДЕК 32 МӨГЕЛЕР

Спартакиаданың үшкү хүнүнде болган тыва хүрешке шилиндек 32 мөге, оон иштинде МАР-ның үш начыны база киришкен. Күлер сыныг хартыга дег каппагай аныяк хоочун мөгелер стадионга девип үнүп кээрге, көрүкчүлер уүүктел чок адыш часкап турган.

Бирги салыгда МАР-ның начыннары Чульдук, Седип. Ондар оларны октагылады, ийиги салыгда чүгле чаңгыс ескерилге болган: республиканың аар дензилиг мөгези Дапыл аймак начыны Сүхээни октапкан. Стадионда чиигениң-де тур, ынчанмастың аргазы чок: үшкү хүнде моол мөгелер 11 катап хүрешкен, чүгле чаңгыс катап аштырганы ол болдур ийин.

Үшкү салыгга чедир бистиң аныяк хоочун мөгелеривис Кара-Кат, Куулар, Дапыл, Сүүр-оол олар октатгылапкан. Дөрткү салыг бо-ла болган. МАР-ның начыннары Церен-Дорж болгаш Түмен-Өлзий, Өвүрнүң мөгези К. Доржу болгаш Тес-Хемниң мөгези С. Кызыл-оол олар боттарының аразында таваржы берген. Церен-Дорж биле Кызыл-оол өнагларын октапканда, стадионга чыылганнарның адыш часкаашкыны кедерей-ле турган.

— Кымыл че, кым шүглүрүл? Бо айтырыгга харыылаары берге турган. Ынчалза-даа маңаа харыы ур болбайн тывылган. Моолдуң улустуң начыны бодунуң аныяк удурлакычызын чиик октапкан. Шуулген начын Церен-Дорж болгаш үжүүрдешкен мөге Сагаачы Кызыл-оол хүндүлелдиң девипшкинин кылып бар чорда, бо чурукту тырттырган.

Созу болгаш фотозу А. АИРНИИ.

БАРЫЫН-ХЕМЧИКЧИЛЕР ТИИЛЭЭН

Спартакиаданың үшкү хүнүнде спорттуң национал хевирлеринге командалар аразында демисел улам чидиглээн. Ылаңгыя бурят хүрешке Барыын-Хемчик районнуң мөгелери тииләэн.

Чиик дензиге хүрешкен Моңгуш Байлак-оол чаңгыс-даа октатпайн спартакиаданың чемпиону болуп үнген. Таңды районнуң төлээзи Федор Ондар чүгле Байлак-оолга октатканш ийиги черин алган. Үшкү черин Кол Кара-оол (Тожу) алган. Ортумак дензиге база-ла Барыын-Хемчиктен Ооржак Эрес-оол шүүлгеп.

Чартык аар дензиге Михаил Сундуй-оол (Барыын-Хемчик) Улуг-Хем районнуң төлээзи Санчи Кертик-оолга октаткаш, ийиги черин алган. Кертик-оол бо дензиге чемпион атты чедип алган. Бо хүрештиң аар дензизинге Барыын-Хемчик районнуң Кызыл Мажалык АТА-ның чолаачызы Владимир Крипан кымга-даа аштырбайн база-ла спартакиаданың чемпиону болган. Бурят хүрешке Барыын-Хемчик районнуң мөгелери бирги черни, ийиги Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң командазы алган.

ЯКУТТАП ХАЛЫЫШКЫНГА

Черниң узунун якуттап үш янзы халыырынга Якут АССР-ниң спорттуң бо хевиринге спорт мастери атты 1964 чылда Якутияга алган «Спартак» командазының төлээзи Василий Баклыков бодунуң удурланыкчыларындан эң эки түңнелди көргүскен, эрткен чылгы республика чемпиону адын хевээр артырган. Үш хевирге оон түңнели 108 метр 98 сантиметр болган. Ийиги черни база-ла спартакчы Евгений Шишов, үшкү черни динамочу Виталий Федченко олар алгылаан.

САН БҮРҮЗҮ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ

Ча адарының талазы-биле эр улустуң маргылдаазынга динамочу Борис Черныцев биле Виктор Мананников («Спартак») оларның аразынга бирги чер дээш демисел солун байдалга эрткен. 50 метрде аскан караны аткан согуннарының саны маргылдааның төнчүзүнге чедир удурдедир дениежип, сан бүрүзү дээш демисел улам чидиглеп турган. Мананников сөөлгү согуннарын эки атса-даа спартакиаданың баштайгы ийи хүнүнде ол Борис Черныцевке алзыпкан. Ынчангаш 413 санны аткаш, Черныцев тиилекчи болган. В. Мананников аңаа чүгле 2 сан чедир атпайн, ийиги черни ээлээн.

Ооларның аразынга ча адарынга спартакчы Виктор Бушуев тииләэн. А херээженнерден Надежда Чупина («Динамо») бодунуң удурланыкчыларын үштүк ажып, база чемпион адын камгалаан.

Ча адарынга болгаш черниң узунун якуттап халыырынга «Спартак» командазының киржикчилери команда аайы-биле бирги черни чаалап алган.

ЧУРУКТА: чиик дензиге шой көдүрерингe Барыын-Хемчик районнуң төлээзи Панин тииләэн.

ШОЙ КӨДҮРЕРИНГЕ БАЗА-ЛА СПАРТАКЧЫЛАР

Спартакиаданың үшкү хүнүнде шой көдүрерингe «Спартак» командазының киржикчилери шылгараан. Иван Чижов, Иван Белоногов, Иван Волков олар ортумактан аар дензиге чедир үжелээн боттарының дензизинге база катап республика чемпионнары болуп арткан-дыр.

Чиик дензиге Барыын-Хемчик районнуң шой көдүрүкчүзү Панин тииләэн. Шүнезин (Эрзин), Корев («Динамо») олар ийи үшкү черлерни дааражылаштыр алгылааннар.

ТҮННЕЛ ҮНГЕН

Үш хүн үргүлчүлээн демиселдиң сөөлүнде «Спартак» командазы спорттуң национал хевирлеринге ниитизи-биле 11 санны ап, шилчиир кубок, тураскаалдыг вымпелди болгаш Республиканың спорт Чөвүлелиниң I чергениң дипломунуң-биле шаңнаткан. Ийиги черни Барыын-Хемчик, үшкү черни «Динамо» спорт ниитилелиниң командалары ээлегилээн. Эрзин, Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозу, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Бай-Тайга районнарының болгаш «Трудовые резервы» спорт ниитилелдериниң командалары дааралажкак 4—11 черлерни алгылаан.

Спартакиаданың тиилекчилерин республиканың спорт Чөвүлелиниң ертектиг чүүлдер, мактал бижиктер-биле шаңнаан. ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чараш девиишкин, эрес-кашпагай, аваантыр хүрешкени дээш, ертектиг шаңналды болгаш мактал бижикти Тес-Хем районнуң мөгези Сагаачы Кызыл-оолга тывыскан.

Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймактың күш-культуржуларының болгаш ажылчы чоннарының мурнундан Тываның күш-культуржуларынга база ажылчы чоннарынга ишит байырны чедирип, Совет Эвилели биле бистиң чуртувустуң найыралы улам быжыгып турарын бо эрткен спартакиадага бистиң киржип турарывыс тодаргай херечилеп турар дээш, төлээлериниң удуртукчузу Намжу Беер спартакиадага эки түңнелди көргүскеннерге мактал бижик-биле хөрек демдектерин тывыскан. Республиканың спорт чөвүлелинге аймактың спорт организациязының мурнундан бирги чергениң дипломун база моол содак шуудакты белекке тывыскан. ВЛКСМ обкомунуң секретары эш Ширшин моол өөнүктерге белекти база тывыскан.

А. КУМАЯК.

Бут бөмбүү

Кызыл хоорайның бут бөмбүүнге бирги чер дээш ээлчеглиг оюнга «Енисей» биле «Тудугжулар» командазы таваржыкан.

Чазын чаа организастап тургускан тудугжуларның аныяк командазы оюнуң эгезинден эгелеп идепкейлиг бурунгаарлап, халдакчы Юрий Зырянов солагай талакының ийи камгалакчыларын чараш оюп эрткеш, бөмбүкти кирп тепкен. Оюнуң төнчүзүнде «Енисейниң» халдакчызы Владимир Наумов санны деңнештирген.

Чапсар сөөлүнде кайы-даа командаларның ойнакчыларының демисели улам чидиглээн. «Енисейниң» солагай талакы халдакчызы Владимир Наумов база бир бөмбүкти контут күштүг кирп тепкен. Ынчангаш оюн 2:1 санныг болуп, «Енисей» командазы тииләэн.

М. ГАМИДОВ.

КӨРҮЛДЕ-ФЕСТИВАЛЬ ЧОРУП ТУР

СЦЕНАДА БИИ-ХЕМЧИЛЕР

Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур оюнга бараалгаттынган көрүлде-фестиваль республиканың бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринде хайныкан. Ол көрүлде-фестивальга белеткелдиң база бир ажыктыг репетициязы болур — районнарның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң отчёттуг концерттери воскресенье санында Кызылга болуп эртип турар. Улуг-хемчилерниң, чөөн-хемчиктерниң улуузу талантыларының концерттерин кызылчылар улуг сонуургал-биле көрген болган. Бо эрткен дыштаныр хүнде бии-хемчилерниң бот-тывынгыр артистери боттарының отчёттуг концертин республиканың хөгжүм-шии театрының сценазынга ийи кежээ улаштыр ойнап барган.

Моон мурнунда болгулаан концерттер ышкаш олар боттарының концертин база-ла хөйнүң ыры-биле ажыткан. Ол дээрге, Ленин болгаш партия дугайында ырлар-дыр.

Бии-хемчилерниң көргүскен концерти кандыг болганыл? Олар моон мурнунда чылдарда Кызылга каш-даа удаа концерт көргүскен. Оларның ол концерттериниң чамдык номерлери эки-даа болза, номерлериниң барык-ла хөй кезии көрүкчүлериниң сонуургалын эки хандырып шыдавайн барган. А эрткен субботада болгаш воскресеньеде көргүскен концерттери моон мурнундаагыларындан каш катап ырак артык болуп, көрүкчүлериниң сонуургалын хайныктырганш, оларның макталын чаалап ап шыдаан. Бо отчёттуг концертти көргүзүп турда, адыш часкаашкыннары уүүткел чок дииңирэп, чамдык номерлерни катап-катап күүседирин дилеп турган. Көрүлде-фестивальды эрттирериниң республика оргкомитеди бии-хемчилерниң концертинге эки үнелээшкинни берген. Ол чүл дээрге, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң ажылы чыл келгеи тудумна экижип, оон киржикчилери боттарының улуузу талантызын улам-на байыдып, аңаа мергежили бедип, уран чүүлге ынактылы улгаткан деп чүвениң тодаргай херечизи болур.

Оларның концертинге киржикчилери 55 кижи. Ында эмчилер, башкылар, культура ажылдакчылары, көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлгезиниң ажылчылары дээш оон-даа эске мергежилдиг кижилери бар. Кедээ сууржарлары база талантылыг аныяктар хөй-биле киржип турар. Бии-Хемчилерниң моон мурнунда чылдарда көргүскүлээн концерттеринге тыва номерлер кончуг эвээш турган болза, ам оларның номерлериниң чартыы кезии тыва ырлар, музыка болгаш өске-даа күүседиглер-биле байлак.

Бии-Хемден чаа улусчу талантылар илерей үнген. Комсомол райкомунуң бирги секретары С. Баян моол улустуң ырларын инструментальдыг квартеттиң үделгези-биле моол дыл кырынга чараш ырлаан. Залда олурган моол өөнүктер оон ырлааның аажок мактап, сестерин шын, билдингир адап ырлааның үнелээн. Анна Мищенко — орус тыва ырларның талантылыг күүседикчизи. Ол ургуг тыва ырларны тыва дыл кырынга ырлап, сес бүрүзүн-не шын адап турган. «Кызыл тараачын» колхозтуң саанчылары Зинаида Маады, Биче-оол Кара-кыс, Ховалыг Кара-кыс, З. Доржу олар композитор Р. Кенденбилдиң «Эртенги Кызыл» деп ырын чедиишкинниг күүседкен. Кижи эмчизи Л. Васин болгаш В. Голубев, Л. Русак О. Мартый-оол олар ыраажы талантызы-биле көрүкчүлерни магадаткан. Инструментальдыг квартетти тургусканш, оөу ырлар үделгезинге мергежилдиг ажыглап турары бии-хемчилерниң концертинде чаа чүүл болуп турар. Оөу моон-даа сонгаар сайзыраткаш, эстрада болгаш улустуң ырларының күүселдезин оон-биле үдээри күзенчиг-дир.

Бии-хемчилер бо отчёттуг концерттиң белеткелин эки чорутказ болза, моон-даа артык ойнап болурунуң бүгү-ле аргазы бар дээрзин илереттинген. Аңаа белеткелди кончуг быска үеде кылганындан, оларның чамдык номерлериниң идейлиг утка-шынары чавыс, күүселделери кудуу деңнелдиг болгулаан. Ылаңгыя таңды көргүзүглериниң тургусканы болгаш күүсеткени кончуг чавыс. Үш уңнуг ырлар барык-ла чок. Концерттиң хөй кезиии ырлар күүселдезин ээлеп турар. Хөйден күүсеткен ырларны каш үнерге кылып, оон музыкалыг каасталгазын болбаазырадып ап болурунуң аргалары бар турбуже, олар оөу чедип албаан. Оюн Марктың күүсеткен шоодугзут кожаңнары, интермедиялары солун болган. Ынчалза-даа оөу түс черниң амыдыралынга холбаштырып ап болур турган. Ынчангаш болза, оон дээштиг күштүг оон-даа артык болур ийик.

Күүседикчи кижи сценага болуп канчаар ап турарын, аңаа уңнуп кээпи, оон уңнуп чорууруп, азы ескаар чугаалаарга, сцена культуразының талазы-биле билиглерни өөренип, ол талазы-биле мергежилиг бии-хемчилер бедидери эргежок чүгула дээрин бо концерттен көзүлген. Концерттиң номерлериниң, оларның күүселдезин болбаазырангайжыдып, оөу чогаадыкчы тывынгыр ёзу-биле байлакшыдары дээш хөй катап, кижи-эргилкиниң ажылдаары олардан негеттинип турар.

Ойнакчыларның концертке ойнаар кедер костюмнери бугай эвес кылдынган. Ынчалза-даа оолдар сценага кандыг хевирлиг идиктерин кедип үнүп келириниң негелдезин күүседип шыдаваан. Игил, бызаанчы, чадаган дээн ышкаш национал хөгжүм херекселдериниң чаңгызы-даа көзүлбээн. Бии-Хем районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери национал хөгжүм херекселдериниң хөгжүлдезинче сагыш салыр өйү ам черле келген.

Бо көрүлде-фестиваль Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур оюнга бараалгаттынып турар чүве болганда, октябрь, Ленин, улустарның Совет эрге-чагырга дээш демиселиниң дугайында номерлер барык-ла чок болган деп чугаалап болур. Чүгле хөйден «Ленинниң дыннаар», «Партия» деп ырларны күүсеткен. Бо чүгула темалар концерт көргүзүглерниң репертуарынга кол черни ээлеп турар ужурлуг.

1967 чылдың эге айында республиканың бот-тывынгыр уран чүүлүнүң көрүлде-фестивалының түңнел концерт көргүзүглери Кызылга болуп эртер болгай. Аңаа бии-хемчилер бүгү-ле негелделерге дугжур турар, моон каш катап артык уткашыварлыг, солун концертти көргүзерин күзеп каалы.

Келир дыштаныр хүнде Барыын-Хемчик районнуң бот-тывынгыр артистери Кызылга боттарының отчёттуг концертин көргүзерлер. Оларның талантызы бо эрткен үш районнарның концерттеринден кандыгыл дээрзин ынчан деңнеп көрө бээр бис.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ЧУРУКТА: хөйден композитор эш Туликовтуң «Ленинниң дыннаар» деп ырын күүседип турары.

Фотозу В. КРАСНИКОВТУУ.

Хову-Аксының аныяк хөгжүмчүлери

Хову-Аксының музыка школазының өөредилге чылы бо чылын чедиишкинниг доозулган. Школаның аныяк хөгжүмчүлери өөредилге чылының тургузунда музыкага канчаар өөренгенин ада-иелеринге, башкыларынга түңнел концерти көргүскен.

Баянистер клазының өөреникчилери Женя Ткачев, Коля Новиков, Саша Титов, Толя Зубов, Сережа Муратов база фортепиано клазындан Люба Пермяшкина, Лариса Апакова, Таня Муцкая, Жанна Логутина, Лариса Иванова, Оля Михеева, Наташа Квашнина олар ол концертке ойнааш, кончуг эки демдектерин алганнар. Аныяк хөгжүмчүлер өрүс болгаш совет композиторларының чогаалдарын база классиктиг музыка чогаалдарын чедиишкинниг ойнап турган.

М. ИВАНОВА.

Саглыжыларны сонуургаткан

Республиканың хөгжүм-шии театрының артистери Өвүрнүң Саглыга кончуг-ла ховар келир улус чүве. Чөөкта чаа артистерниң Саглыга чедип келгени бистерге улуг болуушкун-биле дөмей болду. Артистерниң концертин Саглының бүгү чону улуг сонуургал-биле көрген. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Хүлүгдек Конгарның, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Өлзей-оолдуң, аныяк артист Сүрүңмаа Беганың оларның ырлааның көрүкчүлер улуу-биле сонуургаан.

О. ДАЛБЫЙ.

Редактор К. Н. КУДАЖИ.

КИНО

ИЮНЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Малахов курган» 10, 12. «Трясогускаларның аргиязы» 2. «Мун кларнеттерлиг болза» 4. 6. 8. 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хоккеистер» 11.15, 3.15, 5.15. «Дүрүм чок оюн» 1.15, 7.10, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Барабанның хак» 11. 1. «Экии, чей-дир мен!» (1-ги 2-ги серияларны) 3. 6. 9 шактарда.

«ВОСТОК»: «Даг чурттугларының чаңчылы» 11. 7. 3. «Дээскинчек чаза» 9 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Шак дүн ортузунда турупкан» 5. 7. «Даньте кудумчузунда өлүрүкчү чорук» 9 шактарда.

Дыштаныкчыларга чарлал

1966 чылдың июнь 22-ден эгелээш автобус Кызыл-Сватиково хел аразынга хүннүң чоруур.

Кызылдан автобустуң хүн бүрүде үнер үези — 15 шакта болгаш Кызылга 17 шакта ээп келир.

Воскресенье хүннерде автобус үш катап чоруур: Кызылдан автобус 7 шак 30 минута, 15 шак 30 минута, 17 шак 30 минутада үнер.

Сватиководан Кызылга чанып келириниң билетин база хары угла садып ап болур.

ТЫВА ТРАНСАГЕНТИЛЕЛИНДЕН БИЛЕТТЕРНИ САДЫП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫҢАР!

Силерниң чагыынарны ээлтээр билеттерни бажыңыңарга чедирип берип болур.

Силерниң дыштаныылганар таарымчалыг болган турар төлээде бистен майгынны хөлезилеп ап болур силер. **Хүнде майгынның хөлезизи — 60 копеек, айда — 6 рубль 50 копеек.** Сватиково хелге ап чоруур чүүлдериңерни чедиртип алыры-биле автомашинага чагыгны Тыва трансагентилелинге кирип болур силер.

Транспорт хандырылгазынга хамаарышкан бүгү айтырыгларның дугайында тайылбыр алыр дизе, Тыва трансагентилелдиң 36—28, 24—16 телефоннарынче долгаңар.

Тыва трансагентилелдиң ачы-дузазын ажыглаңар!

ТЫВА ТРАНСАГЕНТИЛЕЛ.

Чөөн-Хемчик районнуң Чадаана хоорайда Дуктуг Агбаановна Ооржак № 4683 кооперация билетин читирген, оөу күш чок болдурган.

МЕЛИОРАЦИЯ — ЭКИЖИДЕР ДЭЭНИ ОЛ-ДУР

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

Чуртта тургустунган мелиорация станцияларының материал-техниктиг баазазы херек кырынга ам дээрезинде тыка кошкак. СЭКП ТК-ның май Пленуму мелиорацияның эргежок чугулазын чүгле тургузуп база үндезилээн эвес, харын база оөу боттандырарынга экономиктиг болгаш материал-техниктиг быжыг баазаны тургузарынче чурттуң улус ажыл-агыйын угландырган. 1966—1970 чылдарда-ла мелиорацияга акшаландырышкынның бүгү үнер дозунден 15 миллиард ажыг рубльди чарыгдаар, ол рубль-биле эргежок чугула машиналарны, техниканы болгаш материалдарны садып алыр. Ол дээрге, черни экижидер талазы-биле колхозтарның болгаш совхозтарның бүгү чаттыларын чогуур хүүсалында эки шыңнарлыг кылдыр күүседип шыдаар аргалыг техника-биле чепсегленген чагыг күүседир шыырак организацияның кедээге тургустунар дээни ол.

Мелиорация чүгле бүдүрүлге сорулгазын шиитпирлээр эвес. Бо бүгү ажылдарны кижилер чурттавайн турар ээн ховуларга эвес, а колдуунда шаандан бээр чер ажылдыг база хоорай болгаш көдээ чоннуң эң хөй кезии мөөннеттинген районнарда чорудуп турар болгай. Кара хөрзүннүг эвес зонаның районнарында көдээ суурларның күш-ажыл кылып шыдаар чонунуң саны элээн эвээжээн болгаш хөй аныяк кижилер хоорайларда чурттай берген деп чүве билдингир болгай. Аныяктар көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарының болгаш чаартырыының сорулгаларын шиитпирлээрин боттарының быжыг холунга алган турар төлээде, көдээге амыдыралдың болгаш күш-ажылдың байдалдарын үнелээни-биле эскертир херек. Мелиорация бо айтырыгны эң нарын арга-биле шиитпирлеп турар. Мергежилдиг хөй ажылчын күжүн — трактористерни, бульдозеристерни, мелиораторларны, механизаторларны болгаш өске-даа ол ышкаш кижилерни киириштирерин мелиорация негеп турар. Оларның көдээге келири оон культура болгаш угаан-бодал амыдыралынга улуг салдарлыг болган турар болгаш көдүрлүүшкүннү дүргедедип шыдаар чаа күштерни аңаа берген турар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң айытканы мелиорация ажылдарының программазы социал-политика талазы-биле улуг ужур-дузалыг деп чүве билдингир, хоорай биле көдээниң аразында ылгалдарны улам ыңай ажып эртеринге, ажылчын аңгының болгаш тараачыннарның эвилелин быжыглаарынга ол дузалаар ужурлуг.

Бистиң чуртувуска дужүтту бедидериниң айыткан программазы черле ажылдап турар бүгү кижилерниң, оон үнүш-дүжүткүрүн чаңгыс хемчег-биле, чаңгыс кампания-биле кедуруп болбазын билип турар кижилерниң бүзүрелинге болгаш бодалынга дүгжүп турар. Ол программа эртемге үндезилеттинген болгаш оон боттанышкыны экономика, технология, организас талазы-биле белеткеттинген. Чиик эвес ажыл-херек эгелеттинген болгаш ажыл чорупт турда, дыка хөй нарын айтырыгларны шиитпирлээр ужурга таваржыр болбайн аан. Ол чокка база болдунмас. Ынчалза-даа кол чүүл — көдээ ажыл-агыйны кедүрериниң шын оруу тывылган, ынчангаш аңаа бүгү күштерни чаңнаар херек.

Г. ЛИСИЧКИН,
«Праваданың» экономика тайылбырлакчызы.

Редакцияның АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 21-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетүре килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаңда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чырыдар парлалга эргелелиниң типографиязы. ТО—00309.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылдан үндүрүлгүлеп турар.

1966 ч. ИЮНЬ 24 ПЯТНИЦА № 148 (6479)

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Көску агитация

«СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиннииг боттандырааал!» — деп бөдүүн состүг, ынчалза-даа ханы утка-шынарлыг кыйгырыг бо хүннерде бүгү улустуу апарган. Ол черле билдингир-дир: партияның улуг шуулганы бүгү коммунистерниң, бүгү совет улустуң мурнунга эң чугула экономиктиг, политиктиг сорулгаларны салган болгаш партияның идеологтуг ажылын улам ыңай көдүрериниң тодаргай хемчеглерин айыткан съездиниң шиитпирлерин, беш чыл планын амыдыралга боттандырары коллектив бүрүзүнүң, кижи бүрүзүнүң хамааты болганының хан-дамыры-биле тудуш херээ болу берген.

Съездиниң шиитпирлериниң ужур-дузазын чеңга калбаа-биле ханы таныштырары, кижилерниң күжүн болгаш тура-соруун мобилизастаары бүгү партия организацияларының, идеологтуг күштерниң кол сорулгазы болур. Съездиниң материалдарын пропагандалаарынга бистиң республиканың партия организациялары партийжи пропаганданың, идей-кижизидилгелиг ажылдың хөй янзы болгаш байлак хевирлерин ажыглап келген. Маңаа бир чугула черни көску агитацияның янзы-бүрү хевирлери ээлеп турар.

Республиканың хоорайларынга болгаш суурларынга, бүдүрүлгелерге болгаш албан организация черлеринге, колхозтарга болгаш совхозтарга, фермаларга болгаш бригадалар төптеринге тургулаан көску агитацияның янзы-бүрү хевирлери партияның XXIII съездизиниң сезиунде ханы утка-шынар-биле немешкен. Оларда съездиниң шиитпирлери илереттинген. Көску агитацияны партийжи-политиктиг ажылга, ылаңгыя съезд материалдарын пропагандалаарынга билдилиг ажыглаар талазы-биле эки дуржулганы боттарында мөөңнеп алган парторганизациялар бисте эвээш эвес.

Республика найысылалы — Кызылда көску агитация мурнунда чылдардан эки-ле. Бо талазы-биле СЭКП хооркому, политчырыдыышкын Бажыңының чанында көску агитация чөвүлели тывынгыр болгаш эки хевирлерни ажыглаан. Хоорайның кол-кол кудумчуларында, белдирлерде, хөрлүг, чараш дериттинген стендилер, панорамалар, плакаттар, төп черлерде, паркта лозуңнар, көргүзүг болгаш хүндүлел самбыралары кижилерниң кичээнгейин хаара тудуп, оларны күш-ажылче, чогаадыкчы чорукче, билигже кыйгырып турар. Бир эвес Кызылдың бүдүрүлгелерин, албан черлерин-даа ап көөр болза, электростанция, кудээ электротудуг, пассажирлер АТА-зы, аңгы завеву ышкаш, көску агитация-биле эки дериттинген. Ону үениң негелдезинге дүүштүр оперативтиг чаартып турар хөй черлерни демдеглеп болур.

Ынчалзажок өске черлерге үлегер-дуржулга нөргүзер ужурлуг, ол талазы-биле улуг аргаларлыг бо хоорайда безин көску агитация улуг четпестерлиг дээрзин демдеглээр херек. Чамдык бүдүрүлге, албан черлери, ылаңгыя тууйбу заводу, эът комбинады, «Суглан» совхоз. «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң чамдык участоктары көску агитация-биле багай дериттинген, оларны съезд соолунда безин багай четчелеп чаарткан.

СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкому болгаш парторганизациялары көску агитацияже, ылаңгыя ооң дузазы-биле съезд материалдарын пропагандалаарынче чугула кичээнгейни салып турар. Барыын-Хемчиктиң «Большевик», Таңдының «Революцияның чалбыыжы» колхозтарда, «Тыва кобальт» комбинатта съезд материалдарын көску агитацияда эки тайылбырлап, стендилерни, шын шиилттинген кыйгырыгларны, цитаттарны амыдырал, ажыл-херек-биле холбаштыр дерээн.

Көску агитация ышкаш, идеологтуг ажылдың ындыг дээштиг болгаш чедингир хевирин чедир үнелевейн, ылаңгыя ону XXIII съездиниң шиитпирлерин пропагандалаарынга багай ажыглап турар парторганизациялар, райкомнар бисте ам-даа бар. Бо талазы-биле Тес-Хем, Бай-Тайга, Эрзин, Өвүр районнар ам-даа хоюдавышаан. «Барлык», «Тыва» совхозтарда, оларның салбырларында, Таңдыда «Коммунизмниң херели» колхозтуң культура албан черлеринде болгаш өске-даа чамдык черлерде көску агитация кызыы, чүгле ниити кыйгырыглар, лозуңнар-биле кызыгаарлаттынгылаан. Чамдык бригадалар төптеринде, фермаларда, ооң тургжук район төптеринде безин өйү эрткен эрги кыйгырыглар, көргүзүглер хевээр тургулаар фактылар бар.

Съезд болгандан бээр элээн үе эрткен. Ооң шиитпирлерин көску агитацияга четче көргүзүп болур хуусаа турган. Ол хиреде-ле дыка хөй черлерде бо ажыл четче кылдынмаан. Көску агитацияга съезд материалдарын пропагандалаары дээрге чүгле ниити лозуңнар бижип азары, улуг стендилер дерип кылыры ол эвес. Бо дээрге бодап кылган системалыг, район, ажыл-агый, коллектив бүрүзүнүң ажыл-херээ-биле, сорулгалары-биле холбашкан, кижи бүрүзүнүң угаан бодалынга чаа чүүлдү киирип, чогаадыкчы, чүткүлдүг ажылдаарынче кыйгырып турар агитация болур ужурлуг. Партияның бүгү-ле агитас-пропаганда ажылы амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкуннуң практиказы-биле сырый холбашкан турар ужурлуг дээр дугайында XXIII съездиниң айтыышкынын көску агитацияга бүрүн хамаарыштыр.

Политиктиг агитацияның бүгү хевирлеринге ышкаш, бедик идейлиг, амыдырал-биле, хүн бүрүнүң чугула сорулгалары-биле сырый харылзаа көску агитацияга база эң чугула негелде болур. Маңаа ёзу барымдаалаар чорук таарышпас. Көску агитацияның бир чугула негелдези ооң оперативтиг, шаг-үениң негелдезинге дүүштүр үүрген солуттунары болур.

Көску агитацияны дерип кылырынче парторганизациялар оиза кичээнгейни салыр болза эки. Ооң-биле чергелештир, культура министерствозунуң чурулга мастерскаязы көску агитацияны дерип кылырынга идейлиг киржир болгаш чугула сүмелерни кодээ чурукчуларга бээр ужурлуг. Ынчалза-даа мастерская съезд соолунда бо талазы-биле тода ажылче ам-даа кирбээнин айтыр херек.

Идеп болгаш уран кааст алга талазы-биле партийжи туруштан кылдынган, районнуң, ажыл-агыйның, коллективтиң сорулгалары-биле сырый холбаштыр ханы бодап кылган системалыг болгаш доктаамал кеметтинип, четчелеттинип турар көску агитация СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин, чаа беш чылдың сорулгаларын кижи бүрүзүнге чедир пропагандалаарынга съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга чугула рольду ойнаар.

С Э К П Тыва обкомунуң II пленуму

ЧЕРНИҢ ҮНҮШ-ДҮЖҮТКҮРҮН БЕДИДЕР

СЭКП Тыва обкомунуң II пленуму болуп эрткен. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң түңнелдериниң болгаш партияның область организациязының сорулгаларының дугайында илеткелди партия обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока кылган.

— СЭКП-ниң XXIII съездизи коммунистиг тургузуушкуннуң эң чугула сорулгаларының бирээзи кылдыр кодээ ажыл-агыйның бүгү адырларын, ылаңгыя тараа бүдүрериниң бедик темпилерин хандырарының чугулазын тодараткан — деп, илеткелчи демдеглээн.

Партия болгаш чазак кодээге экономиктиг үндезин хемчеглерни шуурглу боттандырып. Кодээ ажыл-агыйның үлүргүрүнга турган субъективизм-биле холбашкан четпестерни болгаш чазыгларны шиитпирлиг-биле чайладып турары ТК-ның май Пленумунуң материалдарындан тодаргай көстүп турар.

Совхозтарның тракторист-машинистериниң ажыл төлевириниң дугайында, а ол ышкаш ниитилел бүдүрүлгезин хөгжүдериниге колхозчуларның материалдыг сонуургалын бедидер дугайында партияның болгаш чазактың чоокта чаа хүлээп алган шиитпирлери кодээге бүгү-ниити хүлээп көрүүшкүнну болдурган. Ам бүгү колхозтарда күш-ажыл төлевириниң магадылаттынган минимумун боттандырып турар болгаш ниитилел бүдүрүлгезинде киржип турар колхозчулар боттарының күш-ажылы дээш совхоз ажылчыннарының-биле дең төлеврини алыр апаар.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң санап турары болза, чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң чедип алган деңнели хоорунга үнүш-дүжүткүрүн болгаш чер ажылының культуразын бедидер талазы-биле улуг хемчеглерни комплекстиг-биле ниити күрүне хемчээлинге-даа, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге-даа боттандырып болур арганы ам бериp турар. Үнүш ажылының продукциязын бүдүрериниң көвүдээриниң тарылга шөлүн калбартыры-биле эвес, а ажыттырдыг чериниң гектар бүрүзүнүң продукцузун бедидериниң күселиг-биле хагатырары улам ажыктыг. Моон ужурунда Пленум черни мелиорастаарын делгемчи-биле чорударының сорулгазын партия организацияларының, кодээ болгаш суг ажыл-агый органнарының, транспорттуң, үлетпүрнүң, тудугнуң болгаш улус ажыл-агыйының бүгү адырларының мурнунга салган. Мелиорация — ол дээрге, чамдык кижилерниң билип турары дег, чүгле суггарылга организастаары, тулаалар кургадыры, кужурлуг черлерге чугай тогерик эвес, а чер ажылын экижидер талазы-биле хемчеглерниң бүрүн комплекси-дир.

Черни мелиорастаарын хөгжүдер талазы-биле партияның төлевилээн планы болгаш хемчээлиниң аажок улуу-биле бисти магадап турар. Чоокку он чылдар иштинде суггаттыг черлерниң шөлүн 7—8 млн. кургаткан черлерниң — 15—16 млн. гектарга көвүдедир. 1966—1970 чылдарда 9 млн. гектар шынааларны болгаш оъттарны үндезини-биле экижидер ажыл чорудулар. Хоорайны хат болгаш суг ураарынге удур хемчеглер талазы-биле хемчеглер база төлевилеттинген. Мелиоративтиг ажылдарның аажок улуг программазы чүгле материал-техниктиг улуг базисте эвес, харын эртемге үндезилеттинген экономиктиг санал-галарга база даянып турар.

Мелиоративтиг калбак хемчеглерге үндезилээш, хоорайнуң үнүш-дүжүткүрүн бедидери — республиканың бүгү ажыл-ишчилериниң соңгаарлашпас болбас сорулгазы. ТК-ның май Пленумунга чугаалашкан ниити күрүнеге хамааржыр хемчеглерден аңгыда тус-тус черлерниң суглары-биле суггарылганы калбартырының, суг хөолдектерин болгаш хоочуктерниң тударының, тарып болур черлерниң чадан үнүштерден болгаш даштардан аштаарының, шөлдерниң оңгул-чиңгилдерин, дең-дестектерин эдериниң, чугула болгу дег черлерге ыяш курмаларын тургузарының чемиштигжилерниң ажылдаарының сорулгалары салдынган. Ол бүгүнү тодаргай, бодап кылган болгаш экономика талазы-биле үндезилеттинген планга үндезилээш, ажыл-агый бүрүзүнүң байдалын барымдаалап чорудар апаар дээрзи билдингир.

Соолгу үеге чедир-ле республикада суггарылгалыг чер ажылы колхоз ногаалар болгаш мал чеми культураларны бүдүрерияче хөгжүп келген. Ам ону алдан калбартыр көрүп, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң негеп турары ышкаш, кодээ ажыл-агыйның кол сорулгаларының бирээзи — тараа бүдүрерин көвүдедиринче угландырар херек. 1965 чылда бистиң суггарылгалыг черлерге бүдүрген тараавыс тарааның ниити чыылдазының чүгле 13.9 хуузу болган. А республикада суггарылгалыг чер чок чангыс-даа колхоз азы совхоз чок болгай.

Ооң-биле кады бисте суггарылгалыг гектар чер бүрүзүн ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглаап, өскелер-биле деңнээрге эки дүжүттерни ап турар колхозтар болгаш совхозтар, бригадалар болгаш звенолар эвээш эвес. Чижээ, СЭКП XXII съездизи аттыг колхоз, чамдык мелиоративтиг ажылдарны чорудуп, агротехниканы билиин-не экижиткеш, безин 1965 чылда суггарылгалыг черниң гектар санындан 20 центнер дүжүттү алган, а ажыл-агыйга ниитизи-биле дүжүт чүгле 9.5 центнер болган. Суггарылгалыг черниң га бүрүзүнден дүжүт «Тээли» совхозка 14, «Барлыкка» — 9.2, «Мурнакчы» колхозка 18 центнер болган.

СЭКП XXII съездизи аттыг колхозта эш Григорий Саттың удуртуп турар звенозунуң суггарыкчылары ооң-даа эки түңнелдерни чедип алганнар. Ол звено 66 гектар черниң га бүрүзүнден 32 центнерни алган. Бо чылын Г. Саттың звенозу болгунга участогунга хөй дүжүт дээш демиселин удамчылап турар. Ам безин элээн хөй органиктиг чемишчидилгени тежкен, тарылга мурнунда суггарылгазын чорудкан, бок үнүштерни аштаан.

Ол районда 1965 чылда гектар бүрүзүнден 27 центнер дүжүт алган Кужугет Лаш-оолдуң звенозунуң ажылының дуржулгазы база шак ындыг.

Григорий Саттың болгаш Кужугет Лаш-оолдуң звеноларының тарылгалары иий чыл бурунгаар чадан үнүштерин, караганнарын аштап арыглаан, эрги суггарылга бугаларлыг участоктарга тарыттынган. Ынчаарга бүгү Тывада Чаа-Холдуң, Чадааның, Чыргакының, Хендергениң, Хондергейниң, Элегестиң, Межегейниң унуларында ындыг черлер хөй болгай. Ол черлерни шиңгээдип алыр талазы-биле комплекстиг мелиоративтиг хемчеглерни ажылдап кылыр ужурлуг бис. Ол дээрге СЭКП ТК-ның май Пленумунуң айтыышкыннарын амыдыралга боттандырары болур.

Хөй-хөй колхозтарда болгаш совхозтарда суггарылгалыг-даа, суггарылга чок-даа черлерде чер ажылының культуразы ам-даа чавыс деп СЭКП ТК-ның май Пленуму демдеглээн. Мелиоративтиг ажылдарның шынарының багайындан шиңгээдип алдынган участоктар багай ажыглаттынып турар. ТК-ның Пленумунуң бо демдеглели бистиң республикага бүрүн хамааржыр.

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары эрги суггарылга четкииг 127 муң черлиг болгаш оортан ирригация талазы-биле белеткеп алганы чүгле 59.6 муң гектар. суггарылгалыг деп санаттынып турар 45 муң гектар хире чер суггарттынмайн турар. 23 муң гектарны суггарар суггарылга системазы бүрүн ажык чок болган. Хөй ажыл-агыйларда тарылга ээлчештирилгелери үреттинген. «Межегей» совхозта 1050, «Тес-Хемде» — 1387, «Тиилелге» — 821, «Тээлиде» — 540 гектар. Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунда 1024 гектар чер куужурлашып калгылаан.

Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Каа-Хем, Таңды, Тес-Хем болгаш Өвүр районнарның ажыл-агыйларында мелиоративтиг ажылдарны, ооң иштинде суггарылганы багай чорудуп турар. От ажылдыг «Найырал» совхозта ооза багай чорудуп турар. Терезиниң инженерлиг суггарылга системазында 1400 гектардан чүгле 393 гаңы суггарган. Ынаа эвээш суггарыкчылар ажылдап турарындан суг Чаа-Холдуу кудун ажыглап чок агып бадып чыдар.

Тес-Хемниң суггарылга системазының ажыглалында шыдажыр аргажок байдал тургустунган, ында «Чодураа» колхозтуң, «Тес-Хем» совхозтуң ирригация талазы-биле белеткээн 2691 га черинден чаңгыс-даа гектар тарылгага ажыглаттынмаан. Ол суггарылга бугазының тудуунга күрүне 49.6 муң рубльди чарыгдаан болгай.

Суггарылга талазы-биле белеткеп каан черлерни кол мурнуузунда чүгле оларга херглеп турары база черле таарышпас. Чижээ, Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары суггаттыг 2800 гектар черде мал оъттарып турар, Бай-Тайгада 5300, Тес-Хемде 620 болгаш Таңдыда 400 гектар черлерде база мал одарладып турар. Ол черлерни одар-белчиирге ажыглап турарының орнунга, оларны тарылгага ажыглаан болза, оортан 4 катап хөй продукцияны ап болур турган ийик.

Амгы үеде республиканың план органнары болгаш министерстволары 1966—1970 чылдарда мелиоративтиг ажылдар чорудар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырынче кирипкен. Баштайгы санналганы ёзугаар алырга, республиканың колхозтары болгаш совхозтары беш чылдың дургузунда 13851 гектар шөлге суггарылга четкизин катап тургузар болгаш эргилерин чаарты кылыр, ынчаарга дараазында беш чылда 4000 гектар хире черни база-ла ынчаар кылыр. Черлерден чадан ыяштарны тура тыртып, даштарны аштап арыглаар, кужурланчак черлерге чугай-жыылтганы кылыр болгаш мелиоративтиг өске-даа хемчеглерни ап чорудар талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны кылыры кордуунген.

Ол сорулгаларга партия болгаш чазак акша-хөреңги харамнанмайн турар. Бисге чүгле бо чылын ол сорулгага 1.4 миллион рубльди доозевилеп берген, беш чылдың дараазында чылдарында мелиорацияга 10 миллион ажыг рубльдан чарыгдаарын планнаан. Ындыг болза-даа суг ажыл-агый тудуушкунунга үнүрүп турар акша-хөреңгини багай ажыглап турар чүүл бар. Кызылдың, Чадааның болгаш Суг-Холдуң тудуг участоктары багай ажылдап, эрткен беш айларның онаалгазын күүсетпээннер. Кызыл-Мажалыктың бүдүрүлге-техниктиг баазазының тудуу онза багай чорудуп турар. Бо чылын ында чаңгыс-даа рубль шиңгээдип албаан. Демир-бетон кылыглар полигонунуң тудуу оожум чорудуп турар.

Бо талазы-биле тудуг ажылдарының багай чоруп турарының дугайында мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу (эш Достак-оол), СЭКП Чаан-Хемчик, Барыын-Хемчик райкомнары болгаш райкүүскомнар (эштер Буулар, Дилгижек, Стал-оол, Сакты-Сюрюн) харысалганы хүлээр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң ажылдап кылганы хемчеглер ёзулуг-да төөгүлүг, ужур-дузалыг болган болгаш ТК-ның март Пленумунуң база СЭКП-ниң XXIII съездизиниң чурттуң кодээ ажыл-агыйының хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле мерген угаанныг шиитпирлериниң ооң ыңайгы уламчылаашкыны болуп турар. Бо бүгү болза партия организацияларындан политиктиг ажылды күштелдирерин, черниң байдалы дээш, ооң үнүш-дүжүткүр болуру дээш ком-

(Төнчүзү 2-ги арынга).

ФРАНЦИЯНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ МОСКВАДА

Кремльге чугаалажыышкыннар

Июнь 22-де Кремльге Совет Эвилелиниң удуртукчулары биле Францияның президентизиниң аразында чугаалажыышкыннар ургулчулээн.

Чугаалажыышкыннарга совет талазын Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко киришкен.

Чугаалажыышкыннарга француз талазын француз Республиканың президентизи генерал Шарль де Голль, даштыкы херектер министри М. Кув де Мюрвиль киришкен.

Бот-боду билчир чоруктуң болгаш чүректиң ханы байдалынга эрткен чугаалажыышкыннар чорул турда, совет француз харылзааларны бүгү талазы-биле калбартырының база ССРЭ биле Францияның аразында чаңгыс аай бодалды хамыладырының айтырыгларын чугаалажып көрген. Делегейниң эң чугула айтырыгларын чугаалажып көөрүн база ургулчулээн.

Москва университединиң аалчызы

Москваның Ленин даглларында университединиң профессорлары, башкылары, студентилери оларга аалдап келген француз Президент Шарль де Голльду июнь 22-де хүндүткел-биле уткаан. Ооң-биле кады ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы М. Холов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. П. Георгадзе, ССРЭ-ниң Дээди болгаш түскай ортумак өөредилге министри В. П. Елютин, ССРЭ-ниң Францияда элчини В. А. Зорин болгаш албанның өске-даа кижилери, а ол ышкаш Президентиниң үдеп чоруур француз күрүне ажылдакчылары чораан.

Университеттиң ректору академик И. Г. Петровский хүндүлүг аалчыга байыр чедирбишаан, Москваның күрүне университединиң иий чүс чылынга адап кылдыр тургускан тураскаал медалын Францияның Президентизинге тывыскан.

Ооң соонда генерал Шарль де Голль чуве чугаалаан.

(СЭТА).

Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы

МОСКВА. (СЭТА). Эът болгаш суг үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы Москвада ажыттынган. Ооң ажылында муң ажыг кижи киржип турар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Шелепин, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы А. М. Школьников, ССРЭ-ниң садыг министри А. И. Струев, СЭКП ТК-ның килдистер эргелекчилери Я. И. Кабков биле П. К. Сизов олар ында киржип турар.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле эът болгаш суг үлетпүрүнүң ажылдакчыларының сорулгаларының дугайында ССРЭ-ниң эът болгаш суг үлетпүрүнүң министри С. Ф. Антонов илеткел кылган.

Чөвүлел хурал чүгүн болзуңун ажылын уламчылаан.

Хуусаа бетинде

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Липецк областың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күрүнеге суг садарының чартык чыл планын 104 хуу, эъттиин — 144 хуу, чуурганың — 113 хуу болгаш дүктүүн — 137 хуу күүсеткен. Эрткен чылга удур бо үениң дургузунда сутту 9.8 муң тонна, эътти 8.7 муң тонна, дүкту 470 центнер хөйнү саткан. Краснинск, Долгоруковск болгаш Грязинск районнарның колхозтары болгаш совхозтары дээре түңнелдерни чедип алган.

Бо үеде областың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң кужениишкиннери мал ажылының продукцуларын бүдүрерин улам ыңай көвүдедиринче болгаш күрүнеге садарының чыл планнарын хуусаа бетинде күүседиринче угланган.

Баштайгы хүннерде

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң төп кыргылда пунктузунда 12 хачылыг электриглиг агрегат болгаш 8 хол хачылыг 20 колхозчулар кыргылдаының баштайгы хүннеринде Сарыглар Байыргының 220, Моңгуш Доржунуң 357 хоюн кыргаан.

Бо иий малчыннарның кодандан кыргаан хойларының бирээзинден-не ортумаа-биле 2.7 кг дүктү кыргып алган. Электриглиг хачыда Даш-оол Кара-Сал, Моңгуш Балык, Сат Какпак, хол хачызында Сат Маңнырыкчы, Ондар Саян мурнакчылары болганнар.

Продуктулар белеткели

1966 чылдың бирги чартыында эът, суг болгаш дүк садып алыышкынын июньнуң 20-те чедир мынчаар күүсеттинген (хуу-биле).

Районнар	Эът	Суг	Дүк
Таңды	114.7	123.2	45.0
Тожу	86.4	41.8	—
Бии-Хем	80.1	125.4	47.8
Барыын-Хемчик	78.8	105.1	21.9
Каа-Хем	76.4	100.4	71.3
Эрзин	75.4	53.8	4.4
Улуг-Хем	68.8	119.7	25.1
Чөөн-Хемчик	41.5	98.8	63.6
Тес-Хем	38.1	61.5	—
Бай-Тайга	12.1	61.9	15.9
Өвүр	—	55.9	2.1
Кызыл хоорай Совети	128.3	111.3	—
Республика ниитизи-биле	67.2	106.7	26.8
Эрткен чылдың бо үезинде турганы	59.9	123.9	36.9

Комбайннар септелгези

(1966 чылдың июнь 20-де медээ, хуу-биле)

Районнар	Колхозтар	Совхозтар	Шупту
Бай-Тайга	—	13.0	9.4
Барыын-Хемчик	—	22.4	19.6
Өвүр	14.3	—	14.3
Чөөн-Хемчик	26.2	29.5	28.0
Улуг-Хем	35.0	36.5	36.3
Таңды	11.5	30.7	25.7
Бии-Хем	—	10.7	3.4
Тожу	50.0	—	50.0
Каа-Хем	9.0	13.4	9.7
Тес-Хем	—	—	—
Эрзин	—	—	—
Кызыл хоорай Совети	—	—	—

Республикада ниитизи-биле алырга, июнь 20-ге чедир септелге чүгле 19.6 хуу күүсеттинген, а эрткен чылдың ол-ла үезинде септелге 25.8 хуу болу берген турган.

Ак-Довурактан медээлер

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың забойщиктери май болгаш июнь айларының бүдүрүлге планын чедиишкиннииг күүсеткеннер. Чижээ, С. Туревецтиң удуртуп турар бригадазы май айда 30 тонна арыг даг-дүгүн бээр турган, 37 тоннаны берген. Ол бригада июнь айда барын 24 тонна арыг даг-дүгү бээр планын 20-ниң хүнүнде күүседипкен болгаш ай төнчүзүнге чедир ам-даа 7 тоннаны бээрин хүлээнген ажылдап турар. Бригаданың кежигүннери Соян Чамбал-оол, Донгак Эндээ, Хомушку Суге олар хүн-бүрүнүң нормазын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчыларның ооруунда чоруп турарлар.

Сергей Чамбал-оолдуң бригадазының кежигүннери база эки ажылдаг турар. Олар бо айда 22 тонна арыг даг-дүгүн бээр планын 21-ниң хүнүнде күүсеткен болгаш арткан хүннүкторда немелде 5 тоннаны бээр дээш ажылдап турар. Кавай Хертек, Хомушку Мандан-оол, Хомушку Даңзычы болгаш өскелер-даа ээлчег нормазын уругулчу ажыр күүседип турар.

Хөөчүн тудугжу Кужугет Калдар-оолдуң комплекстиг бригадазының кежигүннери комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуунга шалыпкын ажылдап бо хүннерде улуг болгаш ортумак үүрмектелге кылыр кеспүстүң чер иштинде кажыныњ тудуун бедип үндүрүп оор.

Олар соолгу хүннерде 56 тонна арматура карказын баглап тургускан болгаш кылыны ханаларның 4 челеңгиниң бетоннаарынга белеткээн. Ам опалубка ажылдарын эгелээн. Бригадада калбарган социалистиг чарыштың мурнунуу оорууңда хөөчүн тудугжулар Даңзычын Калдар-оол, Саая Чаш-оол, Кавай Сарыг-оол олар чоруп турар.

Одесса область Бүгү-эвилелдиң селекция-генетика институдунуң «Дачная» дээр элит-үрезин ажыл-агыйында механизаторлар дүжүт ажаап алыышкынынче кирген. Кезилдени ангылаашкын-биле чорудуп турар. Күзүн чажып тараан арбайның баштайгы гектарларын тавычалай кескен

ЧУРУКТА: арбай ажаап алыышкынында

Фото А. Фатеевтиң. СЭТА-ның фотохроникказы.

СЭКП Тыва обкомунуң II пленуму

ЧЕРНИҢ ҮНҮШ-ДҮЖҮТКҮРҮН БЕДИДЕР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

мунист бүрүзүнүң, удуртукчу бүрүзүнүң, бүгү колхозчуларның, совхозтар ажылдакчыларының, тускай эртемниглерниң харысаалгалыг болур чорууң улам бедидерин негеп турар.

Партия организацияларының күлээдгези — СЭКП ТК-ның май Пленумунуң доктаалын болгаш материалдарын ажылчы чоннарга ханызы-биле тайылбырлап бээри, оон-биле холбаштыр эргежок чугула политиктиг болгаш организастыг ажылды калбартыры болур. Амгы үениң байдалында черни мелиорастаары болза чуртка кодээ ажыл-агыйның турушттуг бүдүрүлгезин тургузарынга үндезин айтырыг болу берген дээрзин хамыктың мурнунда чонга көргүзер херек. Моон ужурунда колхозтарда болгаш совхозтарда бар болуп турар суггарылгалыг болгаш кургаткан черлерни ажыглаарының практиктиг айтырыгларын бөгүнден эгелээш-ле чүткүлдүг-биле шиитпирлээр, бугаларны, суг хоолбектерин тургузарынга, тулаалыг черлерни кургадып кевиреринге, хөрзүнүң дүжүткүрүн бедидеринге, мелиорация талазы-биле комплекстиг ажылдарны чорударынга боттарының салышкынын калбартыр херек, ынчангаш турушттуг дүжүттү ап турарынче дүрген чүткүүр.

Партия организациялары массаларның санал-оналын кичээнгейлигбиле дыңнаар, кодээ ажыл-агыйның агар ажылдарын үлегерлиг калбартырынга, хой кыргылдазын организастыг чорударынга болгаш дүк талазы-биле күрүне планын күүседиринге, ниитиниң мал ажылынга мал чемнерин белеткээр, тараа ажаап алышкынынга ылавылаттыг белеткениринге, чаа беш чылдың онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш массалыг социалистиг чарышты улам ыңай калбартырынга СЭКП-ниң XXIII съездизиниң, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлери-биле болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге болуп эрткен соңгулдалары-биле холбаштыр калбарган чоннуң улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн ажыглаар ужурлуг.

• • •

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле санал бериишкинин эгелээн.

Бир дугаарында СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары эш **М. С. Кызыл-оол** санал бергеш, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлериниң ужур-дузазын демдеглээш, оларны амыдыралга боттандырары-биле чоокку үениң болгаш перспективтиг тодаргай хемчеглерни районнуң партия, совет, ажыл-агый органнарының ажылдап кылганын чугаалаан.

Суггарылга дээрге Бай-Тайганың байдалынга эң чугула чүүл болуп турарын айыткаш, ол талазы-биле кылза чогуур улуг ажылдарны чугаалаан. Ам үеде район 11421 гектар суггаттыг черни ажыглап турар, ол дээрге ажыглаттыг черниң чүгле 2,1 хуузу болуп турар. Ажыл-агыйларның боттарының күжү-биле 1700 гектар черниң суггарылга системазын чаартып кылыр, 300 гектарга чаа бuга казар, 170 гектарның хараганын сөгер, 1000 гектарның дажын аштаар, 2200 гектарны чаашкыннадырып суггарар дээш оон-даа өске хой ажылдар чоруп турар.

Районда суггарылга четкизи эрги болганда, амгы үениң инженерлиг системазын кылырының чугулазын ол айыткан. Ооң-биле чергелештир суг ажыл-агый чериниң талазындан бuга казарда тус черниң ажыл-агый органнары-биле сүмелешпейн турарын шүгүмчүлээш, Базарак-Адаавың, даштыг ховузунче бuга казарының орнунга Чаңгыс-Терек ховузунда экидүрген ажыглалга кирер черже бuга үндүрген болза ажыктыын тодаргай чугаалаан.

Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген бай-тайгажы тараажылар ам үеде 410 ажыг гектар тарылганың чайгы суггарылгазын чорутканын, суггатчыларның 33 звенозунуң ажылдап турарын ол чугаалаан. Ынчалза-даа оларның материал-техниктиг хандырылгазы четпейн турар.

Районда чер ажылының культуразы чавыс, тодаргай система чок, суггарылга багай ажыглаттынып турар. Ылаңгыя суггат дугайында нормачижек, ол талазы-биле специалистер чок. Бо дугайында республиканың кодээ ажыл-агый, мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволары боттуг сүмелерни берзе чогуурун ол демдеглээн.

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң агроному эш **А. Т. Сотпа** ол колхозтуң хожудангай байдалдан уштунарынга күш-ажылдың организастаашкынын экижиткениниң, чер ажылын, ылаңгыя суггаттыг чер ажылын калбартканының улуг рольдуг болганын чугаалаан. Ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң кол угланыышкыны — чер ажылынче чугула кичээнгей салганындан, бир эвес 1963 чылда гектардан 3,5 центнер дүжүт ап турган болза, 1965 чылда 9 центнерни ап турар апарган. Ол дээрге чер ажылының культуразын бедидип, бок үнүштер-биле демиселди калбартканының, техниканың септелге-белеткелинче кичээнгей салганының ачызы болган.

Кол чүүл болур үрезинче чугула кичээнгей салгаш, тарып турган үрезин сорттарындан экизин шилип ап, ону чылдың-на эки, суггаттыг черге тарып, чемишчиткеш, оон үрезинин ап турар. Суггаттыг чер ажылы бедик дүжүттүң үндезини болурун барымдаалааш, 1963 чылда 270 ажыг гектар черниң хараганын аштааш, суггарып тараан. 1965 чылда суггаттыг гектар черден ортумаа-биле 20 центнер дүжүттү алган. 1966 чылда 700 гектарны суггарар тургаш, 320 ганы ажыглалга кирген, артканы суг ажыл-агый чериниң багай ажылдааны-биле ажыглалга кирбээн.

Чер ажылын сайзыраткаш, тараа болгаш өске-даа культуралардан бедик дүжүттү алырга, колхозтуң бүгү ажыл-херээнге улуг салдарлыг болуп, бо чылын артель бүгү планныг даалгаларын эки күүседип турарын агроном демдеглээн.

СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары эш **Т. А. Стал-оол** сөс алган. Черни мелиорастаарын калбаа-биле хөгжүдериниң айтырыын чугаалашкан СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин районнуң ажылчы чону таныжып, изии-биле хүлээп ап турарын болгаш район организациялары мелиорация талазы-биле районга боттандырар хемчеглерни ажылдап кылып турарын оратор саналынга чугаалаан.

Районда суггарылгалыг черлер четпес ажыглаттынып турар. Суггарып болур чер 20 муң га ажыг деп санап турар болза, оон суггарылгага белеткеп турары 13,3 муң га, а херек кырында ажыглап турары 5 муң га хире. Сес чыл бурунгаар кылып эгелээн Барлыктың суггарылга системазын бурун доозар болза, 14 муң ганы суггарып болур, ам дужаараны чүгле 5 муң га. Бо беш чылда 5,9 муң ганы ажыглалга кирер. Оон ыңай Аянгатыда, Элегейде үш муң ажыг гектар черни суггарар бугаларны кылыр. Ак-Хемниң, Аксы-Барлыктың, Хөндергейниң эрги бугаларын катап ажыглалга кирип турар. Өл-шыгын кевирип ажыглаар 4,5 муң га хире чер бар. Ынчап кээрде бо беш чылда суггарылгалыг черлерниң хемчээлин ийи ажыг катап немеп болур.

Районда 18 суггарылга звеноларында 250 суггарыкчылар ажылдап, олар тарылгалардан аңгыда, сиген шөлдерин база суггарып турар, ам үеде чер болганда үнүштерниң байдалы чаагай дүжүттү алырының барымдаазын көргүзүп турар. 1965 чылда район суггарылга чок черлерниң гектар бүрүзүнден чүгле 5, суггарылгалыг черлерден — 11 центнер дүжүттү, а мурнакчы суггарыкчылар оон ийи катап хой дүжүттү алганының чижектерин эш Стал-оол чугаалаан.

Барлыктың инженерлиг суггарылга системазының төлевилелин шын эвес кылганындан бугаларның чамдык черлери 1,5—2 метр ханы кылдынган. Оон уламындан чамдык черлерже суг барбайн турар. Чижээ, Аксы-Барлыкта № 4 участоктуң шөлүнче суг үндүрүп чадааш, мурнунда анаа ажылдап чораан хоочуннуң ашактарның сүмези-биле суггарылганы чоруттувус. Суггарылга системазының мындыг четпестерин эде кылырынга немелде хөреңги база негеттинер апаар.

Мелиоративтиг хемчеглерни чорударынга тускай эртемниглер, ылаңгыя гидротехниктер херек болганда, оларны белеткээрин өөренип көөрү чугула. Суг чок одар черлерге ыяш олуртурга оон чүү-даа үнмес, харын суггарып болур черлерге, ылаңгыя бугалар кыдыгларынга ыяшты олуртса чогуур деп саналдааш, районнуң күрүнеге сүт, эът садарының чартык чыл планын күүседип турарын ол чугаалаан.

— СЭКП ТК-ның март Пленумунуң (1965 чылда) болгаш партияның XXIII съездизиниң шиитпирлери кодээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге бүгү эргежок чугула байдалдарны тургускан. Ам СЭКП ТК-ның май Пленуму мелиоративтиг ажылдарны чорударының калбак программазын берген-дир. Чер ажылының культуразын көдүрүп, мелиорацияны боттандырары — бүгү улусчу херек. Ону шиитпирлээринге бүгү экономиктиг, материал-техниктиг байдалдар кодээ ажыл-агый ажылдакчыларында бурун бар — деп, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы эш **Н. И. Куценко** саналынга демдеглээн.

Мелиорация чорудар талазы-биле бистиң республиканың байдалы Сибирьниң областарының, крайларының аразында кончу черде туруп турар. Гектар чер бүрүзүн чеп ажыглаар төлээде, мелиорацияның комплекстиг хемчеглерин чорудар херек. Бо беш чылда мелиоративтиг хемчеглерге 19 миллион рубльди чарыгдаар деп көрүп турар, ол дээрге эрткен беш чылдагызындан барык дөрт катап хой болур.

Оон ыңай бисте торф бар черлерни дилеп тып, ону чемишчидилгеге ажыглаарын, суг ажыл-агый станцияларын тургузарын, кадрлар белеткээриниң чугулазын, Алаш, Элегес бугаларын катап кылыр ужурга таваржып турары ышкаш чорукту болдурбазын, үндүрген чарыгдалды дүглап шыдаар черлерге ажылды чорударын, мурнунда кагдынган черлерни катап ажыглалга кирерин эш Куценко чугаалаан.

Черни мелиорастаары бөгүн-даа, сөөлүнде-даа улуг ужур-дузалыг дээрзин демдеглээш, Таңды районнуң кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш **А. С. Токарев** тодаргай сорулгаларны чугаалаан. Районда кургадыр болгаш суггарар чер хой, ниити түңү 18 муң гектар ажып турар. Ам үеде чүгле 5198 гектар суггаттыг чер ажыглаттынып болур. Ол черлер суг-биле четче хандыртынып болур, ынчалзадаа суггарылга бугаларын ажаап турары, суггаттыг черлерни ажыглап турары районда багай. Моон түңнелинде эрткен чылын суггат чок гектар черден ортумаа-биле 5 центнер дүжүт алдынып турда, суггаттыг черлерден — 6.5-ле центнер дүжүт алдынган. Бо дээрге колхоз, совхозтар удуртукчуларының болгаш специалистериниң буруузу-дур.

Суггарылга талазы-биле эки дуржулга районга турган. Чижээ, «Коммунизмниң херели» колхоз мурнунда суггарылгалыг черлерге тараа культураларын тарааш, гектардан ортумаа-биле 30—40 центнер дүжүттү ап турган. Ам үеде ол черлерниң суггарылга бугалары үрелген. Колхоз баштаар черни оларны катап тургузарынга 10 муң рубльди тускайлаан болза-даа чер казар техниканы суг ажыл-агыйының Кызылда эргелелинден ап чадаан. Бир эвес ол буга кылдынган болза, 1200 га тараа шөлү, 5 муң га хире одар ажыглаттынар турган.

«Революцияның чалбыыжы» колхоз 500 гектар хире черни суггарар буганы ийи чыл дургузунда кылдырып ап чадап келген. Бо чылын чүгле 180 гектар хире чер ажыглаттынган. Ам кээп суг ажыл-агый чериниң Кызылда эргелели Иштии буганың дээвин хөлүп каап турар. Ол ышкаш, республиканың балыкчылар ниитилели Чагытайда салган балыын үндүрбес дээш, Мажалык суунуң дозун боткан, ол чорук суггарылганы бергедедип турар, ону эде кылыры чугула.

Районга суггарылга системазын кылыры болгаш катап тургузары хой күштүг, ажылды негээр, а бир эвес кургадыр черлерниң дугайын чугаалаар болза, оон-даа берге. Районда кургадыр черлер Межегейде, Балгазында, Арыг-Бажында кончуг хой. Чүгле Балгазында безин 6000 гектар хире чер бар. Ону кургадыр талазы-биле шинчилел ажылдарын Москвадан келген экспедиция кылза-даа боттуг ажыл амга чедир чоруттунмаан.

Суггарылга четкизин ажыглаарының техниктиг байдалын тараажылар билири чугула. Бо талазы-биле кодээ ажыл-агыйның Таңдыда дуржулга станциязы бодунуң төлептиг орнун ээлезе чогуур деп эш Токарев демдеглээн.

СЭКП-ниң Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары эш **С. К. Буянды** саналынга СЭКП ТК-ның май Пленумунуң соонда чон ортузунга тайылбыр ажылын улам калбартканын демдеглээш, сөөлгү чылдарда районга дүжүттүң улам кудулап турарының чылдагааны чер ажылының культуразының чавызында деп чугаалаан.

Районда 14 муң гектар суггарып болур черлерден ам 8 муң ажыг гектарны суггарылгага белеткээн. Бо беш чылда беш муң ажыг гектар черде суггарылга системаларын эде кылыр болгаш ийи муң ажыг гектар кагдынган черлерни катап ажыглалга кирер. Хой чылдарда кылып келген Терезиниң суггарылга системазы ам-даа доозулбаан. Ында шөл бүрүзүнге тарылганы он хонукта чорудар кылдыр улгаттырганы таарымчалыг эвес, ону эдээжедири чугула.

«Пайырал» совхозта мелиоративтиг ажыл кошкак чорул турар. Аңаа дээди эртемниг специалист негеттинип турар. Чадаң үнүштерни, хараганы турук аштаарынга техника база херек. Одарларны суг-биле хандырары улуг ажыл. Ам үеде районда механизастаан 16 кудуктуң чүгле 6-зы ажыглаттынып турар. Бо талазы-биле республиканың мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу бисче боттуг дуза көргүспейн турар деп ол шүгүмчүлээн.

Каа-Хем районнуң колхозтары бо чылын часкы тарылганы бедик агротехниктиг деңнелге организастыг чоруткаш, ам чайгы чер андарылгазын болгаш бок үнүштерге удур авиахимиктиг хемчегни ап турарын районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги эш **Г. А. Киселев** саналынга демдеглээн.

Мелиорацияже кичээнгей салбайн, кургаг ховуларже хандып, чүгле тарылга шөлүн калбартырын бодап турганындан сөөлгү сес чылда районга тарааның ниити чыылдазы 47 муңдан 26 муң тоннага чедир, гектар бүрүзүнден дүжүт 12-ден 6.6 центнерге чедир чайгылып бадып турган. «Тиилелге» совхоз 1965 чылда 400 га черни суггарар буганы кылган. Бай-Сөөтте, Көк-Хаакта болгаш оон өске-даа черлерде ниитизи-биле 6.5 муң гектар суггарылгалыг черлерни ажыглалга киирерге, бүгү дүжүттүң 30 хуузун оон алыр.

«Коммунизмче орук» колхозта чер ажылының бедик шынары деп атты эдилеп турар бригада «дептн» топ, шөлдүң ужун дескилей андарып, черни эки ажылдап кылып турары-биле бедик дүжүттү чыл бүрү ап турар. Ол ышкаш «Октябрь 30 чылы» колхозта эш Чунаревтиң звенозу эрткен чылын суггарылганы эки чоруткаш, кызыл-тастың 25—30 центнер, люцерниның 45—50 центнер дүжүүн алган. Суггарылганың ажыктыы бо-дур.

Бок үнүштерге, хатка болгаш өртеге удур демиселди күштелдирер. Хөрзүннү андара кагбас чепсекти ажыглаары, чайын андарган чер тарылга шөлүнүң 30 хуузун ээлээн турары районнуң байдалынга таарымчалыг. Машина-мелиоративтиг отряды «Сельхозтехниканың» чанынга тургузары чугула.

Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министри эш **М. Б. Достан-оол** суг ажыл-агый тудуунуң планын күүседиишкиниң чугулазын бодунуң саналынга демдеглээн. Суг ажыл-агый тудуунга мурнунда чылдарда 5 миллион рубль берип турган болза, бо он чылда 17. оон иштинде бо чылын 1,4 миллион рубльди күрүне берген. Бо дээрге дедир эгиндилге чок, ааҗок улуг хөреңги, үнелеп четпес дузаламчы-дыр.

Бо чылдың июнь 1-де байдал-биле алырга, тудуг-монтаж ажылдарының беш айлар планы 92 хуу күүсеттинген. Бо чорук суг ажыл-агыйының тудуг организацияларында күш-ажыл чурумунуң кудузу-биле, прогулдар, арагалаар чоруктарның хөйү-биле, ажылчыннарның үнер, кирер чоруунуң хөйү-биле тайылбырлаттынар. Ылаңгыя Адаш буганың тудуг участогунда, кудук орук казар чамдык участоктарда байдал кончуг багай. Чамдык черлерде механизаторларның амыдырал болгаш культурлуг негелделери багай хандыртынып турар. СЭКП райкомнары, райкүүскомнар ону сонуургап көрбейн турар. А министерство чүгле төптен бүгү участоктарны чаескаан удуртуун оралдажып келген. Ам чугула хемчеглерни ап, тус-тус черлерден кадрлар тывары, өөредиин организастап турар.

Үрелиишкиннерден болгаш өске-даа чылдагааннардан техниканың аңаа турар чоруу хой. Ооң-биле чергелештир ааңы-бүрү ажылдарже бот-орулга-чарылгалыг, хой планныг суг ажыл-агый тудуунуң техниказын болгаш бижи күштерин чамдыкта үндезин чок черге чардыктырар чорук сөөлгү үеде көвүдеп турарын министр айыткан.

Министерство ам үеде тудуг ажылдарының хуусаазын кызырарынче, шынарын экижидеринче, тудугнуң бот-үнезин чиитедиринче кол кичээнгейин угландырган. Ылаңгыя ажылдың шынарын кошкак контрольдап турганы-биле чамдык суг тудугларын катап эде кылыр ужурга таваржып турар.

Суггаттыг чер эң үнелиг болгаш улуг өртек-биле дерип кылдынып турар. Ынчангаш ону эң ажыктыг ажыглаар, үнелиг болгаш чугула культураларны, сорттарны аңаа тарыыры, суг курлавырларын четче ажыглаары чугула деп оратор демдеглээн. Ол хиреде-ле чайгы суггарылгаже ажыл-агыйларның хой ниитизу хожудап кирип турарын, ылаңгыя Каа-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик («Суг-Хөл» совхозтан өске) районнар мырыңай кирбээнин эш Достак-оол шыңгыы шүгүмчүлээн.

Мелиорация дээрге хой талалыг делгем билиг болгай деп, республиканың кодээ ажыл-агый министри эш **В. Е. Серинов** чугаалааш, бисте бо талазы-биле эвээш чүүлдерниң кылдынып турарын айыткан. Чүгле эрткен чылын безин совхозтарда одарбелчиирлер экижидеринге 220 муң рубльди күрүне берген. 1966—1967 чылдарда база ол хире түңну берген. Ынчалза-даа ол акша-хөреңгилер ажыглаттынмайн турар.

Республикада чер суггарар машиналар элээн хой. Оларның эң хой бүрүзү ажыглаттынмайн турар. Ылаңгыя Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарда он ажыг машиналарның ийи-үжү-ле ажыглаттынып турар. «Элегес» совхоз мындыг машиналарлыг тургаш-за, тараан ногаазын «кандаашкынга алыскан» дээш үнгүр ажылдаан турганы шын эвес.

Мелиорацияда бир кол чүүл черни ажыглаарын көрүп-чурумчудары болур. Бисте тарылга ээлчештирилгезин амга чедир чурумчуттунмаан. 37 колхозтардан 21-ринде, 18 совхозтардан 13-жүнде тарылга ээлчештирилгезин кылдынган. Ынчалза-даа ону шиңгээдип алыры кончуг багай чоруп турар. Чамдык ажыл-агыйлар кылып алган ээлчештирилгезин чыл бүрүде үреп турар. Чер тургузуун кылырынга колхозтарга болгаш совхозтарга хой хөреңгилерни берип турза-даа, ону ажыглап шыдавайн турар бис. Ажыглаалыг шөлдерде хараган, даш ээлээн участоктар дыка хой. Эки шынарлыг, хой хемчээлдиг черлерни оруктар, электри, телефон шугумнары, чамдык тудуглар ээлеп турар. Бо бүгүнү чурумчудар үе ам келген. Тарылга шөлдериниң хаттан, сугдан үрелир чоруу ааҗок хой болгаш аңаа удур демисел ажыл-агыйларда кончуг кошкак. Чүгле 1965 чылда безин 45 муң гектар черни хаттан, сугдан үрелген дээш үндүр бижээн. Ол хиреде-ле аңаа ажыглаар чепсек-техника, акша-хөреңги ыракта чедир ажыглаттынмайн, анаа чыдып турар.

Чайгы чер андарылгазы республикада оожум чоруп турар. Ылаңгыя Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйларында дыка хожудап турар. Ол ышкаш чайгы суггарылга ниитизи-биле саадап турар.

Суггарылганың техниказын билир кижилер бисте эң чугула деп маңаа айтырыг көдүрлүп турары черле шын. Бо чылын кодээ ажыл-агый техникумунуң чанынга суггарылга техниктериниң курзун ажыдары көрдүнген болгаш аңаа херегзээр хөреңгини топ черлер берген деп, министр чугаалаан.

Өвүр районнуң колхозтары бо чылдың часкы тарылгазын багай эвес шынарлыг чоруткан, ылаңгыя «Коммунизмче орук» колхоз чаштырып суггарар медааниминиң эки ажыглап турар. Район мал ажылдыг болганда шыналарны, одарларны экижидер талазы-биле улуг ажылды чорудар. Ажыл-агыйларның иштинде чер тургузуу ажылдап кылдынмаан. Бо бүгү ажылдарны чорударынга мелиорация талазы-биле специалист бисте эргежок чугула деп, районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги эш **И. М. Суванди** чугаалаан.

• • •

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле пленум делгереңгей доктаалды хүлээп алган.

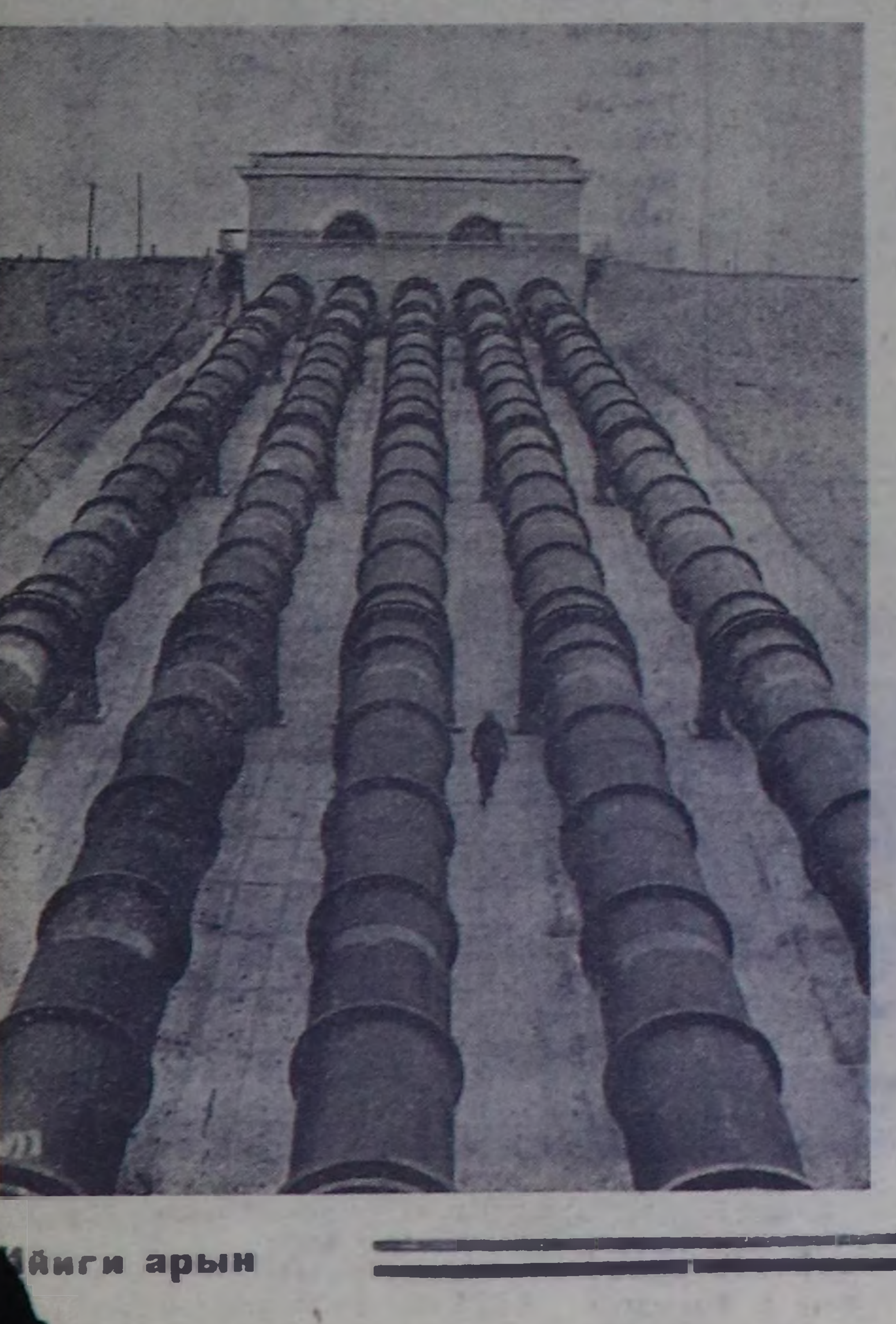

РОСТОВ ОБЛАСТЬ. Мартыновский районда улуг насос станциязы ажыглалда кирген. Оон төлевилел күчүзү шакта 100 муң кубометр суг ажып турар. Ол станция Доннуң магистраль каналындан сугну Үстүү-Сальскийге берип турар. Сугну 17 метр көдүрүлдүрген.

Станцияны ажыглалда киргени областың чөөн талазы районнарынга 65 муң ажыг гектар черни суггарар арганы бээр. Суггарылга системазының баштайгы ээлчээ ажылдап турар. Ажыл агыйлар хову-шөлдерин суггарып кирипкен.

ЧУРУКТА: Дон магистральындан Үстүү-Сальскийже сугну 17 метр бедикте берип чыдар суг дамчыдар хоолайлар.

Фото В. ТУРБИННИН.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Херээженнерниң бүгү-тыва хуралынга уткуштур

АЖЫЛ-ИШЧИ АЖЫК ЧУГАА

Тес-Хемниң херээженнери боттарының район хуралынга чугула айтырыгны чугаалашкан. Аңаа келген төлээлер «СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлери болгаш районнуң херээженнерниң сорулгалары» деп темага СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи О. Оруc-оолдуң илеткелин дыңнап, ол талазы-биле санал-оналдарны калбаа-биле солушканнар.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлери районнуң херээжен чонунуң политиктиг болгаш ажыл-агыйжы идепкейин бедиткенин илеткелчи онзалап демдеглээн. Съездиниң шиитпирлерин таныжып кан сөөлүнде олар ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга киржилгезин улам-на калбарткан. Район мал ажылдыг. Ында херээженнер колдап ажылдап турар, тодартайлаарга, дөрт чүс ажыг херээженнер мал ажылының шиитпирлиг участоктарында турарлар. Бо чылын хойнуң массалыг оолдаашкынының үезинде сакманнаарынга беэн 210 херээженнер ажылдаан. Оон ыңай башкыларның, эмчилерниң, культура ажылдакчыларының, садыгжыларның хөйү херээженнер болуп, олар боттарының ажылын кызымаа-биле күүседип турар. Мал ажылынга эң эки чедиишкиннерлиг болганы-биле чазактың шаңналын чедип алганнарның аразында херээжен ажыл-ишчилер база бар. Маңаа С. Сыратты болгаш О. Санчатты база өскелерин-даа чижек кылдыр киирип болур. Хайжок, Коштай-оол, Дамба, Куурай-оол, Моңгальбии («Тес-Хем» совхозтан), Хандыкпаа, Ламаа, Данзуруу, Суванди, Сувак («Чодураа» колхозтан) болгаш өске-даа хой-хой малчын херээженнер мурнакчыларның одуруунга кирип, мал ажылын хөгжүдеринге улуг үлүг-хуузу салып турар. Ажылдың өске-даа адырларындан аңаа немештир он-он херээженнерниң аттарын база киирип болур.

Боттарының ажылдап турар коллективин коммунистиг деп адаарының эргезин чедип алыр дээш демисел база калбарган. «Чодураа» колхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының болгаш Шуурмактың амыдырал-хандырылга комбинадының Самагалдайда дааранылга мастерскаязының коллективтери коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты шагда-ла чедип алган болгаш ону быжыы-биле тудуп турар. Ам коммунистиг күш-ажыл шимчээшкининде барык ийи чүс чыгыы херээженнер киржип турар.

Чоннуң ортузунга таныдылга ажылынга херээженнерниң салып турар үлүү база улуг. Олардан районда 160 кижи «Билиг» ниитилелиниң кежигүнү болгаш хой-хой лекцияларны, беседаларны база номчулгаларны калбаа-биле чорутканнар. Олар боттарының билиин бедидер дээш база кызымаак демисежип турарлар. Эрткен өөредилге чылында 384 херээженнер өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринге хаара туттунган. Кежээки школага өөренип турган 112 кыстарның 82-ни кежээки школаны доозуп үнгеннер.

Районда 550 хой уруглуг болгаш бот нелер күрүнеден пособиелерни болгаш дузаламчыларны ап турар. 17 «Маадыр иелер» бар, 108 иелер «Иениң алдары» орденнер-биле шаңнаткан. Амгы үеде уругларның ясли-садтарында 330 ажыг уруглар турар болгаш иелерниң ажыл-херекке киржир чоруунга арганы берген.

Чер-черде херээженнер чөвүлелдери сөөлгү үеде боттарының ажылын элээн идепкейлиг чорудуп турар апарганы-биле чергелештир ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда база өөредилге биле кижизидилгеде бар болуп турар улуг-улуг четпестер оюн кагдынмаан.

Ылаңгыя СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң доктаалы четпес күүсеттинип турар. Малчыннарның хой кезии ам-даа өглерде чурттавышаан. Өг иштиниң культуразын бедидер ажыл чамдык черлерде куду деңнелде турбушаан. Ылаңгыя «Чодураа» колхозтуң Ак-Эрик бүдүрүлге участогунда чоннуң-даа база малчын өрегелерниң-даа өг иштиниң культуразы куду. Чер-черде туткулап каан чунар бажыңнар кандыг-даа ажыглал чок.

Өг бүлениң херээжен ээзи уруглардарының шын кижизидеринге болгаш өгнүң бюджедин чөп чарыгдаарынга шиитпирлиг рольду ойнап турары билдингир. Ынчалза-даа чамдык эштер ол бедик хүлээлгени багай күүседип турар. Назы четпээн уругларның кем-херек үүлгедир чоруу эвээжээр туржук, харын немежип турар. Чижээ, Чамыяң, Увангур, Караппай болгаш өске-даа өг бүлелерниң уруглары аар кемниг херектерни үүлгеткен. Чамдык херээженнер харын боттары чурум үреп турар. Чижээ, С. Бырыс (ол партия кежигүнү) бичии хулиган херекке онаашкаш, улус судунге шииттирген. Хылбак-оол, Оюн, Домдуп болгаш өске-даа чамдык эштер эргиниң артышкыны болур арагалаар чорукка хандып турган.

Хуралга санал берген төлээлер илеткелди улам-на байыдып немээн болгаш херээженнер ортузунга чорудар ажылдың талазы-биле үнелиг саналдарны киирип турган. Ындыг болза-даа чамдык төлээлерниң саналдары чүгле кылган ажылдың отчёду хевирлиг болгулаан. Ооң ындыг болганы аңаа таварылга эвес. Илеткел ниитизи-биле бедик идейлиг болгаш чамдык боттуг талалардыг болза-даа, элээн эренгей болган. Партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының база совет эрге-чагыргазының 50 чыл оюнуң болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунуң кайгамчыктыг үелеринге холбаштыр чедип алыр чүүлдер талазы-биле тодаргай хемчеглер илетчелге кирбейн баргылаан. Чүгле хуралдың төнчүзүнде барып чамдык эштер СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизи бо талазы-биле, шүгүмчүлээннер.

Районнуң улус судунуң шииткекчизи Д. Ондар назы четпээн кижилерниң херек үүлгедир чоруу өг-бүлениң кижизидилгезиниң, ылаңгыя иелерниң куду салдарлыында дээрзин айыткан. Оон ыңай оратор Шуурмактың үлетпүр комбинадында болгаш «Сельхозтехниканың» Тес-Хем салбырында назы четпээн уругларны улуг улус-биле бир дөмей үе шактыг ажылдадып турарын буруу шапкан. Библиотекаларда уругларга таарыжыр номнарны үргүлчү сүмелеп турарын болгаш херээженнер чөвүлелдериниң ажылының дуржулгазын солчуруп калбарттырын ол база сүмелээн. Шуурмакта школа башкызы Е. Чамдан ында херээженнер чөвүлелиниң инициативазы-биле клубту алгыдып турарын, ындыг инициативаны чер болганга калбартырын саналдаан. Самагалдайдан төлээ М. Билчитпейниң берген саналы аажок чиндиг болган. Ол чамдык ар-ижилерниң талазындан херээжен чонну куду көөр чорукту буруу шаппаан. Чижээ, Иван Кара-оол дээрзи («Чодураа» колхозта) каш удаа кадайланып, быжыг өг-бүлени тургуспаан болгаш адак сөөлүнде кадайын кемдеткен. Ындыг түрбүже, хоойлу органнары Кара-оолдуң хулиганалыг чоруун каш удаа анаа эртирип келген. Мурнунда Самагалдайга чурттап турган, ам «Чодураа» колхозта Х. Уваадай дээрзи кадайын үргүлчү эттээр турган, адак сөөлүнде ол база-ла кадайын кемдеткен.

Чамдык удуртукчулар херээженнерниң кандыг байдалда ажылдап турарын оваарып көрбес чорукту Хараал-Тей сүт-бараан фермазының учётчиги С. Арапан чугаалаан. Ферма ам чайлаглаан. Ынчалза-даа сүт хүлээп алыр черни болур-чогуур-биле дериvээн, аңаа сүттү ажаарының болгаш ажылдап кылырының аргазы чок болуп турар. «Тес-Хем» совхозтан келген төлээ К. Аранчаа негелде бар турбуже-ле, дирекцияның черниң хайгаарап көрбээни-биле бир хүн саттан 570 кг сүт ажааның улуг хоралдаашкын-биле чугаалаан.

Хуралга шупту он ажыг төлээлер санал берген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы эш Б. Ш. Долчанмааның саналын хуралдың киржикчилери улуг сонуургал-биле дыңнаан. Эш Долчанмаа республиканың болгаш районнуң ажылчы чоннарының база херээжен ажыл-ишчилерниң мурнунда турар сорулгаларга тодаргай доктааган. Республика эрткен беш айларның дургузунда ажыл-агыйжы сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлеп, ылаңгыя мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле онаалдаларны күүседипкен турда, Тес-Хем район чаңгыс-даа планныг онаалданы күүсетпээнин айыткан. Оон ыңай эш Долчанмаа өг-бүлениң культуразын бедидер чорукка онза доктааган. СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизи шүшпең ажылдаар чорукта чарлырын ол сүмелээн.

Чугаалашкан айтырыгның талазы-биле районнуң бүгү херээженнеринге кыйгырыгны хурал хүлээп алган болгаш Эрзин районнуң херээженнерин социалистиг чарышка кыйгырган.

Хурал организастыг айтырыгны база чугаалашкан. Аңаа районнуң херээженнер чөвүлелин тургускан болгаш ооң даргазынга С. М. Байыр-оолду соңгаан. Ооң-биле кады бүгү Тываның херээженнер хуралынга баар төлээлерни база соңгаан.

Хуралдың киржикчилеринге чер-черде херээженнер чөвүлелдериниң күжү-биле күүсеткен делгелгени тургускан. Аңаа херээженнерниң хол-биле кылган кеп болгаш аргыг чүүлдериниң база аъш-чемнер кылыгларының делгелгезин организастаан. Хуралдың түңнелинде делгелгеге эки киришкен херээженнер чөвүлелдерин болгаш тус-тус кылыгларының күүседикчилерин база ажылхерекке идепкейлиг херээжен эштерни шаңнаан.

С. ТАМБА,
«Шынның» корреспондентизи.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 149 (6480). 1966 ч. июнь 25, суббота | Өртээ 2 көп.

ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунда

Кызыл-тасты, кен-тарааны, ристи, кукурузаны, өске-даа тараа болгаш мал чеми культураларны бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедиринге чедип алган чедиишкиннери база кедээ ажыл-агый техниказын бедик бүдүрүкчүлүг ажыглааны дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму дыка хөй колхозчуларны, совхозтар ажылчыннарын, кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин, эртемденнерни, кедээ ажыл-агый, бетпелел, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Кедээ ажыл-агыйның эң шылгараан мурнакчыларынга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

(СЭТА).

Хуусаа бетинде

Мал ажылының продуктуларын садып алырының талазы-биле чартык чыл планы: мал талазы-биле 127 хуу, сүт талазы-биле 108 хуу, чуурга талазы-биле 113 хуу кылдыр хуусаа бетинде күүсеттинген.

Эрткен чылдың хамаарышкан үезинге бодаарга, июнь 20-ге чедир 3895 тонна малды, азы 838 муң тонна хөйнү, сүттү — 17735 муң тоннаны, азы 1 миллион 128 муң тонна хөйнү, чуурганы — 7350 миллион борбакты, азы 732 миллион борбак хөйнү садып алган.

Мал ажылының продуктуларын пландан ажыр садып алыры үргүлчүлеп турар.

Россия Федерациязының, Украин ССР-ниң, Белорус ССР-ниң, Литва ССР-ниң, Латви ССР-ниң болгаш Молдав ССР-ниң ажыл-агыйлары малды, сүттү болгаш чуурганы күрүнеге садарының чартык чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

(СЭТА).

Чөвүлел хурал доозулган

Эът болгаш сүт үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы Москвада доозулган. Сөөлгү хуралга Ленинградтың, Литваның, Армения-ның тускай эртемниглери эът болгаш сүт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге продукцияның шынарын экижидер, ассортиментизин калбартыр талазы-биле ажылының дуржулгазын солушкан. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң улус ажыл-агыйының өске адырларының төлээлекчилери-биле харылзаа байдалдарының дугайын ССРЭ-нин садыг министри А. И. Струев биле ССРЭ-ниң кедээ ажыл-агый министриниң оралакчызы П. И. Морозов чугаалаан.

Эът болгаш сүт үлетпүрүн улам экижидер херек-херекчилеринге угланган доктаалды чөвүлел хуралдың киржикчилери хүлээп алган.

(СЭТА).

АЖААП АЛЫЫШКЫНГА КОМБАЙН БЕЛЕТКЕЛИ

Кедээде амгы бүгү ажыл СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш Төп Комитеттиң май Пленумунуң шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырарынче угланган калбарып турар. Партияның чорудуп турары экономиктиг болгаш организастыг хемчеглерге даянмышаан, кедээниң ажыл-ишчилери продукция бүдүрерин улам көвүдедиринге, чаагай дүжүт өстүрүп алырынга үнелиг чамдык ажылдарны кылган.

Чайын, күзүн кур болгаш куруннан база аңгыс шөлдерни аңдарып белеткээр, кыштың сөөк, частың бөрге хүннеринде чемишчидилге сөөртүр, техника септээр ажыл уламчып турган. Беш чылдың баштайгы часы хову ажылы мурнуку чылдардан организастыг болгаш эки агротехниктиг хуусаада эрткен. Тарылганың чайгы ажаалдазын —суггарылганы, бөк үнүш-биле демиселди чер болганда чорудуп турар. Тываның кедээ ажыл-ишчилериниң, ылаңгыя тарааҗыларының чаагай дүжүт өстүрүп алырынга ол бүгү демниг күш-ажылы амгы өөрүнчүг үре-түңнелди берип турар. Тарааның, кедээ ажыл-агыйның өске-даа культураларының үнүжү республикада десни чаагай.

Мал чемнерин четчир кылдыр белеткээр, тарылганың чайгы ажаалдазын хынамчалыг чорудар — мындыг чугула ажылдар-биле кады амгы үеде бир кол сорулга болза, дүжүт ажаап алыышкынынга белеткел болур. Тараа ажаап алыр техника септелгези амгы эң чугула сорулга, ону чаңгыс хүн-даа соңгаарладып болбас. Мындыг турбуже, бисте комбайннар септелгези онза хожудап турарын демдеглээр херек.

Бо чылдың июнь чээрбиде байдал ёзугаар алырга, республикада комбайннар септелгези чүгле 19,8 хуу четкен, а эрткен чылдың ол үезинде 25,8 хуу турган. Бии-Хемниң, Эрзинниң, Тес-Хемниң болгаш Бай-Тайганың колхозтары дүжүт ажаар техника септелгезин мынчага эгелевээн. Бир звес колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары ажыл-херекти билдилиг башкарган, септелгениң графиги, социалистиг хүлээлгениң күүселдези дээш эки ажылдаан болза, кижилер, кадрлар ортузунга партийжи организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды эвиижиткен болза, көргүзүг амгызындан ыраң бедик болур турган.

Дүжүт ажаап алыр техника септээр талазы-биле Улуг-Хемде, Чөөн-Хемчикте болгаш Таңдыда байдал өске районнардан дээре болуп турарын демдеглээри чугула. Моон-биле кады, чамдык ажыл-агыйлар аргазы болгаш күжү демей хиризинде көргүзүү аңгы болуп турарын база айтыр херек. Комбайннар септээр планын «Найырал» совхоз 70,5 хуу күүседипкен турда, оон ылгашпас «Улуг-Хая» совхоз чүгле 8,3 хуу чедирген, ол ышкаш «Сүт-Хөл» 65 хуу, а «Тыва» совхоз чаңгыс-даа комбайн септеп үндүрбээн.

Ажылдың шынары кол айтырыг болур. Бо негелде бисте кошкак тургустунган. Комбайннар септелгези республикада июньнуң баштайгы декадазында чүгле 4,6 хуу, ийиги декадазында 7,1 хуу немежиен. Мындыг өөмүн байдал-биле моон соңгаар эптежип болбас.

Тываның шөлдеринде тараа болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа культуралары ам четчип үнүп турар. Ол чаагай дүжүттү чидириг чокка ажаап алырынга чугула, эң харыысалгалыг үези чоокшулап келген. Партия, совет органнарының, бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары, кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери дүжүт ажаап алыышкынынга бүгү белеткелди беттуг удуртуп, техника септелгезин дүргедедип, хову турлагларын таарымчалыг болдурар талазы-биле организастыг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Колхоз, совхоз бүрүзү ажаап алыышкынга ажыл планныг турар: техника септелгезин график ёзугаар доозарын, хову турлагларын белеткээрин, механизатор кадрларны четчелеп быжыглаарын, сөөртүлгеге транспорт хандырылгазын баш бурунгаар бодамчалыг сүмележип кылыр херек. Тараа кезилдези эгелээр бетинде агрегат, автомашина бүрүзү белен, эки хынаттынган, аңаа ийи ээлчегде ажылдаар мергежилдиг механизаторлар болгаш чолаачылар четчелеттинген турар ужурлуг. Ол ышкаш культура, кино болгаш кадык камгалал албан черлери боттарының амгы кичээнгейин хову турлагларынче угландырары, ажыл-чорудулгазын тарааҗыларга бараан болдурары чугула.

Кандыг-даа ажылдың, ылаңгыя дүжүт ажаап алыышкынының чедиишкиннииг болуру хынамчалыг белеткелден, организастыг удуртулгадан болгаш ында ажылдап турар кижилерниң демниг мергежилинден кол хамааржыр. Бо талазы-биле мурнакчыларның дуржулгазын нептередир, социалистиг чарышты калбартыр дээш партия, комсомол, профэвилел организацияларын кижизидилге ажылын күштелдирер ужурлуг.

Тарааҗыларның чиик эвес күш-ажылы-биле өстүрген чаагай дүжүүн ажаап алырының хүнү чоокшулап келген. Ажаап алыышкын — кандыг-даа ажылдакчыга, тускай эртемнигге болгаш удуртукчуга шыңгыы шылгалда. Ол болза чурттуң мурнунга дүжүт дээш бодунуң хууда харыысалгазын медереп билир чоруктуу, онза бедик партийжи болгаш күрүне сагылгачурумну негеп турар ажыл-агыйжы болгаш политиктиг чугула сорулга болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЙГЫ ХҮННЕРИ

ИЮЛЬДУҢ ҮЛҮҮНДЕ

Кызылдың автосептелге заводу чаа беш чылдың баштайгызын шудургу күш-ажыл-биле үжелээн. Бирги кварталдың түңнелинде оон коллективи хоорайда бүдүрүлге черлеринден шылгараан, партияның Кызыл хооркомунуң болгаш хооркүүскомунуң шилчимир Кызыл тугун чаалап алганың ноючукчулар билир болгай.

Автосептекчилер июнь 15-те чартык чылда ниити продукция бүдүрериниң онаалдазын күүседипкеш, ам ийиги чартык чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Заводтуң тус-тус участоктар, бригадалар аразында чарышка агрегаттар септээр участок (начальниги П. Важенин) тиилекчи болган. Оон коллективи септелгени шынарлыг чорутпушаан, июнь ондала чартык чыл планын күүсеткен.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫЫН АПКАН

Улуг-Хем районнуң колхозтары совхозтары күрүнеге сүт садар чартык чыл планын шуптузу ажыр күүсеткен. Оон түңнелинде район 1345 тонна садар орнунга 1609 тонна сүттү саткан, азы планны 120 хуу күүсеткен.

«Найырал» совхозтуң, «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң сүт-бараан фермалары эки түңнелдиг ажылдаан.

Д. АРАКЧАА.

Чаа беш чылдың даалгаларын күүседиринге мурнакчылар республиканың чер-черинде хөй турар.

ЧУРУКТАРДА: (он талазында) Таңды районнуң «Революцияның быжыы» колхозунуң он чыл ажыг ажылдаан дуржулгалыг чолаачызы Геннадий Пепеляев (фото И. Милоновтуу) болгаш Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң мурнакчы саанчызы Ондар Үндес (фото П. Гольцовтуу).

Шөлдерде суг

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң ажыл-ишчилери беш чылдың баштайгы чылының чаагай дүжүдүн өстүрүп алыры-биле суггарылгаже кол кичээңгейни салып турар. Колхоз эрткен чылын суггаттынг тараа культураларының га бүрүзүнден ортумаа-биле 15 центнер дүжүттү алган.

Ам колхозтуң тараажылары СЭКП Төп Комитединиң май Пленумунуң шиитпирлеринге сорук киирген 1400 га черни, оон иштинде 1043 га тараа культураларының чайгы суггарылгазын чорудуптар. Кыргыс Доспанга идурткан 8 кижилиг суггарылга звенозу суггарыкчыларның ортузунда социалистиг чарыштың мурнакчылары болган. Оон звенозу эрткен чылын 40 га арбайның га бүрүзүнден 34 центнер дүжүттү алган. Бо чылын боттарынга бижиглээн тараа шөлүнден элбек дүжүттү өстүрүп алыры-биле суггарылганы шыңгыы чорудуп турар.

Сиген кезилдези келди-ле

Улуг-Хем районнуң сиген кезер шөлдеринде, хемнер унунда болгаш шынааларында сиген эки үнген. Ол ам-даа үнер. Чайыа азы күскээрчаның сигенин ийи катап кезип ап болур черлер база бар. Ам сиген кезилдезин эгелээриниң бүдүүзү. Колхозтар, совхозтар малдың быжыг чем-суурун тургузар дээш, организастыг ажылды чорудар херек. Сиген кезилдезин чорударынга техника—кол күш. Ынчангаш ону эң-не дүрген септеп доозары хүннүң чугула айтырыы апарган. «Улуг-Хая» совхозтуң сиген кезер шөлү 1028 гектар. Мал чеми тарымал сиген 888 гектар, оон үнгени эки.

Маага чемнер белеткээрин саадатпын болбас. Бо ажылды организастыг чорудары негеттинип турар. Кезилде эгелээри чоокшулаан үеде, белеткел четпес кылдынган чоокка чедир-ле трактор-биле сиген кезер 45 машиналарның ээзэш кезин септеттинген. Сиген бөлер (трактор-биле) 4 чаа дырбааш бар-даа болза, 16 эрги дырбааштың септелгезн доозулбаан. Мындыг байдал сиген кезилдезинге белеткелдиң четпезин көргүзүп турар. Мал чемнери белеткээр механикжыттынган 5 бригаданы совхоз четчелеп тургузуп турар-даа болза, септелгениң чедимче чок байдалы билдинген.

«Найырал» совхоз «КЗМ-2,1» деп маркалыг сиген кезер 12 машинаны, прицептиг сиген кезер 10 машинаны, трактор-биле сиген бөлер 11 дырбаашты бүрүн септээн, сиген кезилдезинге белен байдалын көргүскен. Аъттыг сиген кестирер машиназы 18. Аскылыт чаа алды волокушаны ажылдаарынга белен кылдыр эптээн. Чаа үш сараатткачы база бар.

«УТКА 25 чылы» совхозтуң 16 тракторy доктаамал сиген кезип, 9 трактор дырбааш-биле сиген бөлдүрүп ажылдаар. Оон аңгыда «ДТ-20» деп он трактор-биле механизаторлар сиген кестирер болгаш 5 трактор-биле бөлдүрер. Тракторнуң 32 сиген кестирер машиналары белен. Бөлдүрер 16 дырбаашның 5-ин чаа, 6-зын септеттинген, ам-даа беш дырбаашты септээр. Сиген белеткээринге ажылдадыр дөрт сараатткачы болгаш он бир волокуша бар. Хол кадыры-биле сиген кезерин бир-ле 5 кижи составтыг он звенону белеткеп турар. 226 гектар сиген шөлүн майның сөөлгү хүннеринде суггарган.

Ам сорулга — белеткелди эң-не дүрген доозуп, кезилдеже организастыг кирери. Чемиштиг болгаш үнүш-дүжүттүг сигенни өстүрер дээш совхоз ажылдакчылары үжен гектар сиген шөлүнүң бир гектарынга-ла 1,5 центнер аммиактыг селитраны төккен. 485 гектар хөй чылда үнер тарымал сигенниң агаарбойдустуң байдалын көрүп туртаа херек апарза суггат-биле хандырар.

Районнуң бүгү ажыл-агыйларынга трактор-биле сиген кестирер 45 машинаның септелгезн доозуп-далак чорup турар. 21 дырбааш септеттинмээн. Каны-даа ажыл-агыйлар ээзэш эвес чаа техниканы алган, бир эвес чоп ажылдаар болза, эки түңнелди бээр. Оон-биле кады эрги техниканың септелгезин озалдаашкын чокка доозары үениң шыңгыы негелдези болуп турар. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының сиген кезилдезиниң дугайында доозэ-леп бодап, бижип алган телевизелдери бар-даа болза, ёзулуг тургустунган болгаш бадылаттынган графиги чоокку үеге чедир-ле чок турган. Кол чүве — сиген кезилдези болур сараатталыкын Баштайгызындан эгелээш алган үр үениң дургузунда ол ынчаар үлүктээр. Сиген кезилдези бүдүк-бүрү чем чыыр үези дораан эгелээр. Ажыл-агый бүрүзү малынга чогуур үезинде четчир санныг чем белеткээри эң-не харыысалгалыг сорулга.

К. КУНДУП.

Шарль де Голль Новосибирскиде

МОСКВА. (СЭТА). Францияның Президентизи генерал Шарль де Голль кадайы-биле болгаш ону үдеп чоруур кижилер-биле кады июнь 23-те Москвадан Новосибирскиже чорупкан.

ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный база Новосибирскиже чорупкан.

Внуково-2 аэродромдан Шарль де Голльду болгаш Н. В. Подгорныйны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы М. Холов болгаш албанның өске-даа кижилери үдээн.

• • •

НОВОСИБИРСК. (СЭТА). Францияның Президентизи генерал Шарль де Голльду сибирьжилер хүндүткел-биле уткаан.

Новосибирск аэродромунга Президентиге, өске-даа француз аалчыларга, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйга ажылчы чоннар депутаттарының Новосибирск облкүүскомунуң даргазы А. И. Зверев чүректиң ханызындан байыр чедирген. Де Голльга болгаш ону дамчыштыр Францияның бүгү улузунга тайбынның, аас-кежикти болгаш чаагай чоруктуң шынчы сеткил-биле күзеп турарын ол дамчыткан.

Чүректиң ханызындан хүлээп алганы дээш генерал де Голль харыы чугаазынга өөрүп четтиргенин илереткен. Француз Президентиниң допчу чугаазын чыылганнар адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Москвада Кремльдиң Улуг ордузунда совет-француз чугаалажылгазының.

СЭТА-ның фотохроникази.

ХАДЫҢДАН МЕДЭЭЛЕР

Бии-Хем районда «Хадын» колхозтуң бызаа ажаакчылары М. Алексеенко, П. Фарнова, Г. Турбачева олар бо чылдың эрткен беш айларының дургузунда хоюкта бир бызаага онаашдыр 900—1100 грамм немелде деңнини ап келгеннер, ынчаарга оларның хүлээлгези—600 грамм турган. Олар ону канчап чедип алганнарыл?

Хоочун бызаа ажаакчылары бызааларының чемниче улуг сагышты салып турар. Чижээлээрге, тыртырган сүт-биле тараа далганын, чылыг суглу болгаш өскелерин-даа холуп турганш, бызааларны чемгерип каар. Бызааларның турар чери арыг-силиг — ону чуп, чугайлап, ынаар арыг агаарны киирип турар. Ында дус, тыртырган далган, ыяштың ногаан бүрүлери бызааларга үргүлчү белен.

Малчыннарның хөй чылда эки түңнелдиг ажылдап келгенин Төрээн чурт бедик-биле үнелээн—чоокта чаа Совет чазак оларны орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаан.

Колхозтуң Суглуг-Хемде чылгы кадарчызы Михаил Шыраповту база чугаалаар херек. Ол болза бо чылын бодунга алган хүлээлгезин күүседип, төрүүр 52 беден 48 кулунну мейди доруктуруп алган. Оон боду малга хөй чылдарда ажылдап келген болгаш амгы үеде чылгызын чайлагже үндүре берген.

— Чайлагга хөй немелде деңнини алыры—кол сорулгавыс ол,—деп, малчын чугаалаар.

Оон-биле кады чылгычын аразында он ажыг аскырлар бар. Оларны чазаар талазы-биле хемчеглерни тускай эртемниглер организастаар ужурлуг дээрзин малчын база сагындырып турар.

С. ДАНГАА.

Чээрбиги доозуушкуннуң бүдүүзүнде

Кызылдың № 2 школазы. Оон иингирн каъдынга үнүп келдим. Помнар туткулаан ийи-үш хире өөреникчилер ынаар-мынаар кылаштажып эртип турза-даа, коридор шыпшыш-на чүве.

Коридорнуң үстүү ужунда, эжик аксында кезек өөреникчилер турупкан, аразында бирык-ла сымыранчы аарак чугаалашкан, бир-ле чүве дугайын аажок бодангаан шинчилиг болдулар.

— Бөгүн мында он бир «г», «в» класстарның өөреникчилери физикага экзамен дужаап турлар —деп, бир өөреникчи мээң айтырыымны оожум харыылады.

Эжик аксында тургулаан ол бөлүк өөреникчилерниң кижи бүрүзүнде залчээнин келирин манап, сеткил-сагыжы ийи бүрү бодалдарга, күзелдерге хөлзээшкиннерге бүргеткен турары ол.

Кымның кайнаар өөренип чоруур деп турарының дугайында айтырыгны бир бөлүк болуп алган турган оолдардан айтырдым.

Александр Сарыг-оол:

— Улан-Удэде Чөөн-Сибирьниң культура институдунга өөренир күзелдиг мен.

Николай Доңур-оол:

— Хамаатың ужар чуур училищезинче чоруур мен.

Оон ол харыызын дыңнааш, бо-ла школаның доозукчулары Алексей Чимит-оол, Куулар Канчыыр-оол база-ла ужар чуур училищезин дооскаш, ам Тываның ак-көк дээрин хартыгадан капшагай ужудуп, арат чонунга ады-сураа үнүп, мергежилдиг ужудукчулар болу бергенин сактып келдим.

Александр Базыр-оол:

— Эмчи болурунуң изиг күзели мени шаандан тура-ла дүвүредип келген. Бо чылын медицина институдунче хаптар мындыг мен ийин.

Виктор Улумбора:

— Омскиниң күш-культура институдунче чоруур мен.

— Спортка ынак ышкажыңар чүл?

— Хол бомбуунуң, баскетболдуң талазы-биле ийиги үшкү разрядтарлыг мен.

— Хаак талазы-биле чемпионнарның биразы-дыр. Хаакка бирги разрядтыг ол болгай — деп кожазында эжи немеп кагды.

Физика экзамен чорup турар класс.

Шевергин кеттинген урүг Кыргыс Бичен чылыгның шимчедикчилериниң дугайында айтырыгны харыылап турда, оон башкызы Зоя Михайловна Сташевская бодунуң ол өөреникчизинге чоргаарланганы арын-шырайында илдең апарган, олче ээнни эргелелдиг көрүүшкүнү хүлүмзүрүү-биле домей көрүп олур. Кыргыс билеттерде айтырыгларны илдик чокка харыылааш, физиканың хуруумнерин болгаш формулаларын самбырага кончуг шын бижип тайылбырлап каарга, экзамен комиссиязының даргазы Ю. А. Зырянов, ассистент башкы В. А. Казакова даа сеткил ханганы арынпарындан-на илдеи болу берди.

Школа директору эш Дамдынчаптың кабинеди.

— Монгуш Очурович, силерниң школаңар бо чылын чеже кижи доозуп үнерил, бо кaш дугаарында доозуп үнүүшкүнү? Доозуп үнерлер экзаменнерин канчаар дужаап турарыл?

— Бистиң школада он, он бир

РЕПОРТАЖ

шупту алды класс бар. Ол алды класстың кaш-ла хоюктар болгаш чүс чээрби сес кижи доозуп үнүп, бышкан билигниң аттестадын алыр. Бо дээрге, таптыг-ла чээрбиги доозуп үнүүшкүн-дүр. Бо школаның төөгүзүнде мындыг хөй доозукчулар чаңгыс чылын кажан-даа болуп көрбээн чүве-дир. Доозукчулар шупту-ла 4—5 демдектерге дужаап турар. Орлов Бузур-оол, Маадыр-оол Монгалбии, Кыргыс Бичен, Владимир Белекпен, Люда Дивга, Клара Лудуу, Салчак Салчак-оол, Ондар Өргелээр олар өске өөрүнден онзагайланып, экзаменнерин кончуг эки дужаап турар.

— Бузур-оол дээрге, «Тыва кобальт» комбинадының кол металлургу Доржу Бузур-оолдуң төрели оол-дур аа, Монгуш Очурович?

— Ийе, оон дуңмазы-дыр. Доржу Бузур-оол дээрге баштайгы тыва металлург эртемден, инженер болгай. Ол база-ла бистиң школаны чүгле чаңгыс 4 демдектиг, өскелерин шупту 5-терге дооскан болгай.

— Ондар Өргелээр дээрге хостуг хүреш талазы-биле Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чуктуң чемпиону оол болгай. Ол күш-культура институдунга өөренир бээр аа?

— Автомобиль институдунче чоруур кижи. Аңаа барза-даа ол бодунуң спортчу мергежилин кажан-даа кагбас харын спорт талазы-биле моон соңгаар чайынналчак чедиишкиннерни улуг сурагны чедип алырынга быжыг бузурелдиг оол.

Монгуш Очурович Дамдынчап чугаазын оон ынай уламчылады:

— Доозуп үнүкчүлерниң иштинден 21 кижи боттарының тускай мергежилиниң талазы-биле ажылдаар. Ол дээрге, автослесарьлар, киномеханиктер болгаш чаганыкчылар-дыр. Ындыг мергежилдерни олар мында өөренип турганш чедип алдылаан. Шак ол чээрби бир өөреникчиниң ажылга таарыштыр тургузарын Тываның автотрест болгаш республиканың кинофикация эргелелдери-биле дугуржуп каапкан мындыг бис. Оон өске доозукчулар Кызылдың башкы институдунче болгаш чурттуң өске-даа дээди өөредилге черлеринче өөренип чоруур лар.

Оңгу, он бирги класстарның удуртукчу башкылары Галина Ивановна Петрова, Анна Яковлевна Иванова, Наталья Константиновна Лобанова, Галина Лукьяновна Воскобоева, Агриппина Константиновна Конгарова, Зоя Михайловна Сташевская олар боттарының доозукчулары-биле кады сагыш-сеткили хөлзеп, бо доозуп турар өөредилге чылының эгезиннен эгелээш-ле өөреникчилерни школаны чедиишкинниг доостурар дээш шудургу ажылдап келген.

Моон мурнунда ол школаны доозуп үнгеннерниң дугайында чугаа бистиң аравыска болду.

Кызылдың № 2 школазы тыва национал кадрларны харганнап үндүреринге кайгамчык улуг үлүглүг. Оон доозукчулары ам Тываның экономиказының, культуразының янзы-бүрү адырларында, партия, совет органнарында ажылдап турар. Кaш чылдар бурунгаар бо хүннерде ышкаш хөлзеп, дүвүреп, янзы-бүрү бодал-сагыштарга, күзел-чүткүлдерге бүргеттирип, доозуп үнериниң экзаменнерин дужаап турган оолдар, урүглар ам Тываның сураглыг кижилери болу берген. Эртем адын чедип алган бүгү-ле тыва эртемденнер база-ла № 2 школаны дооскан. Оон эң-не баштайгы онгу классчы доозукчулары Юрий Аранчын — төөгү эртемнериниң кандидаты, Александр Кунаа, Сат Шулуу— филология эртемнериниң кандидаттары болу берген, олар ам оон-даа өрү чадамын эртем аттарын чедип алыр дээш ажылдап турар.

Культура министри Матпа Хомушку, республиканың Дээди судунуң даргазы Шагдыр Куулар, республика прокурору Анай-оол Ховалыг дээш оон-даа өске кымнарның кайызы ол дээр. Хүндүлүг аттар чедип алганнар база эндерик. Республика эмнелгезиниң кол эмчизиниң оралакчызы Доржу Куударга РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи деп атты кaш-ла хоюктар бурунгаар тывыскан болгай.

Монгуш Дамдынчап кaш чыл бурунгаар база № 2 школаны дооскан, ол ам ону директорлап турар. Ол-да школаны дооскаттар Лидия Бирлеевна Ондар, Мария Конгалаевна Ондар олар дээди эртемни чедип алган, ам төрээн школазынга башкылап турарынга кызыгаар чок өөрүшкүлүглер.

№ 2 школазы доозуп үнүп турар 128 оолдар, урүгларга аас-кежиктиг оруктуу күзээлинер!

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Партийжи амыдырал

ЧАА ХЕМЧЕГЛЕР

Чадаана хемнин ийи чарыгган черинин аразында хараганныг алаакты кудуу Бажын-Алаак суур чаттылып бады барган. Аңаа бир каш чыл мурнунда «Искра» колхоз үндезилеттинип тургустунган. Ооң дугайын хөй удаа бижип, мурнакчы колхозтарның санынга кирип келген. Ынчалза-даа оон ажылы сөөлгү чылдарда баксыраан болгаш экономиказы кошкаан. Ол дугайын районнуң партия конференциязынга «Сүт-Хөл» совхозтан бир төлээ кончуг шын чугаалаанын колхоз конторазынга эш Настык-Доржу-биле чугаалажып олура сактып келдим. «Колхоз баксыраан-баксыраан деп турар-дыр, илеткелчи-даа, өске-даа кижилер шүгүмчүлеп-ле турар-дыр, а кым багайыл ынчаш? Чон бе? Чок, чонну бактап болбас. Ажылдың баксыраазы чонда эвес, удуртулгаладыр. Ол дээрге колхоз даргазының, ында партком секретарының организакчы болгаш чон-биле шын ажылдап билбезинин уржуу-дур. Партия райкомунуң дүмчүүнүң адаанда колхоз-тур, ажыл баксырап олурда чүге көрүп турганыл, чүге баш удур дээштиг хемчеглер албааныл?»

Ам оон бээр бир каш айлар эрткен. Колхоз даргазын удуртулганы кошкак чорутканы дээш халаан. Чаа дарга Доңгак Сүлдемович Настык-Доржу келген. Дуржулгалыг удуртукчу болгаш организакчы коммунист эш Настык-Доржу бо үениң иштинде алээн хемчеглерни ап чорутканы бистиң аравыска болган чугаалан тодарап олурган.

— Доңгак Сүлдемович! Чер ажылының талазы-биле кандыг-кандыг хемчеглер ап чоруткан силер?

— Механизаторлар болгаш коммунистер-биле чугаалашканымдан илереэни болза, эрткен чылдың дүжүлүнден хөй тараа хар адаанга барган болган. Оон чылдагааның тодаралып келиривиске, бир чүүлүнде, чаңгыс бригада турган болгаш ол ажылды шын организастап, билдилии-биле удуртуп күш четпейн турган, ийи чүүлүнде, андарылга-биле чаштырылганың аразы ыраащ тараа чаңгыс аай деске өзүүшкүнүү албайн, чамдызы эрте, чамдызы арай бышканындан, а чамдыктары шуут чиглээш турупкан болган. Ол ышкаш чаштырылганы чаңгыс аай чоруткан болган.

Бистер ам девискээр аайы-биле ийи бригаданы тургускан бис. Ол чорук ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш күш-ажылдың организастыын хандырган. Чаштырылганы чарыышкын-биле деңге чоруткан. Доора болгаш шавыштыр тараш, чаштырылганы кызаа одуруглар-биле чоруткан. Бир берге чүүл — үрезин чок болган. Ону арай боорда, бүгү-ле бар аргаларны ажыглап тургаш, четчелээн бис. Ынчангаш тарылга мурнунда бүгү механизаторларның ниити хуралын чыггаш, аңаа оларның саналоналын дыңнап, тускай хемчеглерни ап, 220 га кур черни немей ажыглаарын шиитпирлээн. Херек кырында 420 ганың хараганын соп тараан. Колхоз ниитизи-биле 3700 гектар тараа тарыыр планын 4124 кылдыр күүсеткен болгаш оон иштинде кызыл-тас 3387 гектар.

— Чайгы андарылганы чоруткан силер бе?

— Ийе. Планывыс 1100, а күүсеткенивис — 1465 га.

— Партия Төп Комитединиң май Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле чүнү кылып турар силер, Доңгак Сүлдемович?

— Келир чылдың дүжүлүнге херегләэри-биле 200 га черниң хараганын соккен бис. 300 га черниң культура-техниктиг сайгарылгазын кургуне күсели-биле кылып эгелээн. Ону 1967 чылда тарыыр. Ол — бүгү талазы-биле агротехниканың хуумневин хандырып турар суггаттыг чер болур. Ол ышкаш Белдир-Кежигде 200 га шалбаа бар, ону кургаткаш, 1968 чылдың тарылгазынга ажыглаар бис. Ийи кезек черде элезинненген шөлдер бар, ону катап андарып, сиген тарып, куруктуруп тургаш, мал одары кылыры көрдүнген. Суггарылганың ийи бригадазын тургускан. Олар 200 хире гектарны суггарган. Үнүжү эки.

— Колхозтуң экономиказын көдүрерин ге бир кол чүве — силерниң мал ажыл-агыйы болгай, бо дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Ол шын. Малдың бажы хырнында дээр, кол-ла чүве — оон быжыг чем-суурун белеткээри-дир. Бо чылын 1500 тонна сиген, 22 муң тонна кукуруза силозу белеткээр бис. Кукуруза 500 га, чумиза болгаш чаңгыс чылдыг сиген 614 га тарыттынган. Амгы үеде сиген шөлдерин суггарып эгелей берген: ийи бригада бар.

Мурнунда үүрмек-үүрмек дөрт ферманы ийи кылдыр каттыштыргаш, Хендергейниң Чайлаг-Хемде лагерь тургускан бис. Оон түңнели эки болган: бир эвес эрткен чылын бо үеде бир инектен ортумаа-биле 800 литрни ап турган болза, ам 1400 чедип турар апарган. Ол ышкаш дук кыргыыр черлер база чер санай турганын шын эвес деп көргеш, чаңгыс черде тургускан бис. Ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш ажылдың темпизин дүргедедиринге база организастыг болурунга улуг ажык-дузалыг-дыр. Бир берге чүве — хойну чүзүн-чүзүн аайы-биле үзүп тургуспааныындан, кыргыкчыларга алээн берге байдалдарны таварыштырып турар-дыр. Ону моон соңгаар болдурбас дээш хемчеглерни алырывыс чугаажок. Ам дээрезинде бир хойдан ортумаа-биле 1 кг 100 грамм ажыгны ап турар бис. Дук арай хозалбаан, эрте эгелей бергенивисти шын эвес деп санап турар бис.

— Адырам, силер чайлагда лагерь дидицер, ону канчаар тургускан силер, Доңгак Сүлдемович?

— Ийет, чугаалаар дээш уткандыр мен. Кыры мунгаш улуг серилерни туткан. Чаъс-чайык-даа, кандаашкын-даа болганда, инектерни адаа кургаг, кырындан ол дүшпес, изиг келбес болур.

— Ынчаарга инектиң сүткүр чорууңуң бир кол чылдагааны — чогуур үезинде чайлаглатканы болгаш одар-белчирни шын таарыштырганында-дыр. Оон ыңай чүдел?

— Одарладырындан аңгыда немелде чемни база берип турар бис. Оон ыңай ам дүн-хүн дүргүзүнга кадатты организастааныывыста.

— Колхозтуң шолбаннарыынга кымнарны хамаарыштырып болур силер?

— Шынап-ла чоңну чүү деп чүү дээр. Искрачылар дээрге чаштанчылар-ла болдур ийин, кандыг-даа ажыл-ишче организастап башкарарга мурнуку одуругга баар чон-дур. Хамык ужур оларны шын удуртуп, шын утланышкынны бээринде. Бисте мурнакчылар-ла хөй. Хойжу Ондар Шаравин, саанчы Ондар Бичинмаа, тудугжу Моңгуш Деткан-оол, механизатор Ооржак Дорут-оол дээш черле кымнарны чок дээр. Шак ындыг кижилер-биле ажылдаары бедээн чиик, сеткилге чоргаар, дидим шиитпирлерниг болур чүве-дир.

Ол шын. Хамык ужур кижилер-биле ажылдап билиринде. Оон-биле кады удуртур ажылдакчыларны шын шилип алырында. Доңгак Сүлдемович Настык-Доржу дээрге ёзулуг-ла коммунист, бодунуң херээнге бердингени кижи. Колхозтуң ажылында четпестер ам-даа бар болгаш эң ылаңгыя курүнеге эът, сүт дужаарының планы күүсеттинмейн турары билдингир. Ону Доңгак Сүлдемович эки билир. Ол талазы-биле бөлдүнар-ла бүгү хемчеглерни ап, план күүседези дээш партия организациязы-биле кады чогуур ажылдарны чорудуп турар.

— Коммунист болганымга чоргааранып кижи мен. Ол дээрге, алдар болгаш улуг харыысалга-дыр. Ынчангаш бодумга ийи дакпыр харыысалганы миннир мен. Чүге дээрге, партия болгаш чон кижилерни удуртур, ажыл-агыйны башкарар ажылды меңээ дааскан. Бир-тээ ындыг болганда, ону мораль талазы-биле удуртур эргелиг болур херек. Өске-биле чугаалаарга, аржаан дег арыг болур херек.

Ол сөстер болза коммунист болгаш удуртукчу Доңгак Сүлдемович Настык-Доржунуң сөстери-дир. Аңаа чүнү хүлээндирип, чүнү дагдындырып турарын, удуртукчу коммунистиң кандыг болурун, бодунуң мурнунда салдынган сорулгазын канчаар билирин ол бөлү-ла херечилеп турар-дыр. Ынчангаш аржаан дег арыг болуру коммунист-удуртукчу бүрүзүнүң хүлээлгези, хамыдып болбас дүрүмү-дүр.

О. СУВАКПИТ.

Мурнакчыларның бирээзи

Галина Ырымаевна Кара-кысты Бии-Хем районнуң «Хадың» колхозунуң ажыл-ишчилери Хадыңның шолбаны деп адап турарлар. Ол бодунуң күш-ажылы-биле оназаланып ыдаглаан. Эш-өөрүнге оон эптиг-ээлдээ-даа, сагыш човангыры-даа ажок.

«Бөдүүн чорук — кижини каастаар» деп тываның бир чижээн Галина Ырымаевна көргүзүп чоруур. Район Советиниң депутады, СЭКП обкомунуң кежигүнү, колхозта херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү, улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү. Шак ындыг хөй-ниитичи болгаш партийжи хүлээлгелерни ол күүседип турар. Ол дээрге чонйнуң, коммунистерниң аңаа көргүскен улуг идегели-дир. Ол идегелди шынзыктырар дээш эки ажылдап чоруур бо бөдүүн колхозчу-коммунистке чону чоргаарланыр.

Ажылдың бергелеринден ойталавазы, харын өлче удур баары, күш-ажылчы тиилелге дээш демисел — бо коммунистиң онзагай бүдүш-шынары ол. Чээрби бир харлыг кыс тургаш, Туран МТС-тиң трактор курузун эки дооскаш, Галина ийи чыл иштинде «Искра» колхозка трактористеп ажылдаан.

Чаш урутлуг болганы-биле, 1950 чылда Галинаны саанчыга киирген. Үк колхозка дуржулгалыг саанчы болу берген Галина Ырымаевна өг-бүле аайы-биле 1958 чылда «Хадың» колхозка келген. Оон бээр-ле үк артелдиң саанчызы болуп, кыштың сооту, чайның изии дивейн, үзүк чок ажылдап келген эш Кара-кысты ам бүгү республика билир апарган. Оон ады Тываның тергиин саанчыларының аразында бо-ла чоруур.

Галина Ырымаевна эрткен ажылагый чылында бир инекке онаалтыр 1500 кг сүт саар деп сөзүн бергеш, херек кырында 1839 килограммны сагтан болгаш чеди чылды күш-ажылчы чедиишкин-биле дооскан.

Чаа беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларын бүгү совет улусту сорук киирсени-биле холбаштыр Галина улам бедиткен хүлээлгени алган.

— Төрээн чурт, Коммунистиг партия чонунуң материалдыг чаагай чоруун бедидер дээш бүгү-ле хемчеглерни ап турар-дыр. Аңаа харыы кылдыр ам-даа эки ажылдаары күзенчиг-дир. Беш чылдың эге чылында бир инекке онаалтыр 1550 кг сүттү саар мен — деп сөзүн ол берген.

Күш-ажылчы чылды оон эгелээни-даа эки. Бирги кварталда инек бүрүзүнден 456 кг сүттү сагган. Сүткүр айлар ам чоруп турар. Саалданың хүн-бүрү түңнели өзүлделиг апарган.

— Галина сөглээн сөзүнге ээ болур кижи-ле болгай — деп, саанчы эш-өөрү чугаалаар. Аңаа шынап-ла кым-даа бүзүреп болур.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму бо чылдың март 22-де чарлыы-биле Галина Ырымаевна Кара-кысты «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаан. Чазактың ол шаңналы бо бөдүүн колхозчу-коммунисти улам улуг күш-ажылчы шылгаралче көдүрүп турарын оон амгы хүннерде ажыл-ижинден көрүп турар бис.

Ам беш уруглар ның иези Галина Ырымаевна культурлуг чурттап, ажы-төлүн эки кижизидип, уругларының адазы, коммунист Николай Семис-оол-биле ийилээ билиг-мергежилин доктаамал бедидип турарлар.

Культурлуг амыдырал-чуртталга дээш чарыштың мурнакчыларының бирээзи база-ла бо өг-бүле болуп турар. «Шын», «Тываның аныяктары» солуннарны «Крестьянка» деп журналды үк өг-бүле чагыдып алган.

Кезээде-ле партиязын, Төрээн чуртун, улус-чонун бодап чоруур, өг-бүлениң хуу амыдыралын бүгү-ниитиниң эрге-ажыктары-биле холбаштырып чоруур Галина Ырымаевна Кара-кыс ышкаш коммунистерни черле хүндүлээр бис.

М. МААДЫ,
пенсионер.

Демиселди күштелдирер

Арагалаар болгаш хулиганнаар чорук болза эргиниң артыышкыны болур. Арагалап, хулиганнап, революсчу хоойлуну каржызы-биле үреп чоруур ийи-чаңгыс кижилерни сойгалап илереткеш, оларга ниити чоннуң мурнунга хоойлу ёзугаар шыңгыы харыысалганы хүлээдир ужурлуг бис. Ындыгларга кандыг-даа өршээл, келдерелди көргүспес деп В. И. Ленин өөредип чораан. Арагалаар чорук кандыг-даа кемниг херектер үүлгедириниң кол дөзү болуп турар. Хулиганнаар болгаш оорлаар чоруктар кижилерниң кадыынга хоралыг аар, чиик кемдээшкиннерни, а чамдык таварылгаларда хамаатыларның амы-тынынга чедер эң айыылдыг үүлгедиглерге таварыштырып турар.

Бистиң чамдык хамаатыларывыс арага ижер аазы-бүрү чылдагааннарны тып ап турары шын эвес. Чамдык чижектерни көргүзерге мындыг: Кандыг-бир чаа эт-херексел садып алганын «чуурру», дыштаныр хүн «демдеглээри», эш-өөрү келгенин «байырлаары», куда, дой болганда ижери азы кандыг-бир өннүү чер чоруур дээн болза ону үдээри, бичии уругнарның хар харлааныынга, дой эттиреери дээн чижектиг чүүлдерни барымдаалааш, холун эттирер таварылгалар бар. Оон уламындан шошсолаа үнер, а чамдык кижилер өъкбижек тудуп алгаш, кижилерниң амытынынга кыжанып эгелээрлер болгай.

Өвүр районнуң девискээринге 1965 чылда араганың уламындан корум-чурум үрээшкиннерин көрүп көрээлиңер. Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээни дээш районнуң шагдаа черинге келдирткен кижилерниң саны арбын болуп турар. Оларның иштинден каш кижи кеземче хоойлузунга онаашканнар. Бо-ла бүгү херектер 100 хуу арагалаашкынның уламындан болган. Чамдык хамаатылар араганы ийүн эртир ижип алганының уламындан амы-тынындан чарлыр таварылгалар тургузаан. 1966 чылдың март айда Чаа-Суур школазының директору турган Доңгак Байыр аъттыг Торгалыг суурга келгеш, бодунуң таныш эш-өөрү-биле арагалааш, дедир чанып бар чорааш, аъдындан андарылгаш, дүне аалынче кылаштап бар чорааш, доңганының уламындан амы-тынындан чарылган.

Хандагайты суурга А. Моңгуш, Б. Серен-Доржу олар арага ижип чоруп тургаштың сөглүүнде барып улус арагазы дуңаап ижип тургаш, кемниг херекче киргеннер. Торгалыг суурнуң төвүнге хурал болуп турда А. Мартына, С. Шагжы билбестеди арагалап алгаш, хуралдааннарга шаптыктап, кино үнүрер будкага баргаш, киноленталар үреп, улусчу дружина кежигүннериинче халдаашкын кылып тургаш, хоойлу ёзугаар шииттиргеннер. Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээрлер-биле демиселди районнуң шагдаа органы күштелдирип турар.

Торгалыг кожээ Советтиң сессиязынга ында милицияның төлээзи М. Ийнажаптың болгаш база Солчур кожээ Советтиң сессиязынга М. Тас оларның илеткелин дыңнап, арагалаар, хулиганнаар чорук-биле демиселди күштелдирер талазы-биле бүгү чоннуң ролюн көдүрер дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ол ышкаш «Кызыл тук» колхозка, Хандагайты суурга, «Коммунизмче орук» колхозка, Арыг-Бажы сүт-бараан фермазынга, Торгалыг суурга Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң арагалаар болгаш хулиганнаар чоруктар-биле демисел дугайында хүлээп алган доктаалдарын чугаалажып көрген.

Арагалаар, хулиганнаар чоруктарның ажылга, амыдырал-чуртталгага хоразывын дугайында чон ортузунга дээштиг агитас-массалыг ажылдарны хүн бүрү чорудар ужурлуг бис. Амгы үеде «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы А. Семис-оол партия организациязының секретары Дагбыш, Саглы кожээ Советтиң даргазы Семис-оол, ында колхоз даргазы Седен, партия организациязының секретары Санаа олар бо талазы-биле үре-түңнелдиг ажылдарны чорудуп турар. Моон ачызында «Кызыл Тук» колхозка 1965 чылда чаңгыс херек болган. А бо 1966 чылдың 5 айларының дургузунда чаңгыс-даа херек болбаан. Хөй-ниитиниң чурумун үрээр чоруктар кызырылган.

Арагачылар, хулиганнар-биле демисел бүгү-ниитиниң херээ болур. Болдунар-ла хемчеглерни баш удур алган түлүм, совет хоойлунуң үрекчилери кызырлып, чидер ужурлуг.

Н. ЧҮЛЬДҮМ.
Өвүр райкүүскомунуң шагдаа килдизиниң начальниги.

ЗАКАРПАТСК ОБЛАСТЬ. Ужгород районнуң Энгельс аттыг колхозунуң хойжузу, УССР-ниң хой ажылының алдарлыг мастери Александр Иванович Ходакович бодунуң алган хүлээлгезин күүсеткен. Чүс төрүүр хойдан-на 141 хураганны алган.

Ниитиниң мал ажылын чедиишкиннг хөгжүдүп турары дээш А. И. Ходакович «Хүндүлелдиң демдээ» ийи орден-биле шаңнаттырган.

Фото Л. КОВГАННЫ.
СЭТА-ның фотохроиказы.

НААДЫМГА УТКУШТУР

ЧАЙЛАГЛААШКЫН ЭКИ ЭРТЕР

«Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырының Туралыгда № 2 хойжу бригаданың бригадири Салчак Даржаевич Кумбаадак хой кадарчызынга ажылдаанындан бээр он чыл ашкан. Хөй чылдарның дургузунда үре-түңнелдиг ажылдап келгени дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиуму Салчак Кумбаадакка Республиканың алдарлыг малчыны деп аты тывыскан.

Алдарлыг малчынның кадайы Салчак Намзырайовна Севил бо чылын ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыы-биле «Күш-ажылчы шылгарал» деп медаль-биле шаңнаткан. Салчак Кумбаадактың удуртуп турар бригадазы эрткен чылын 100 хойга онаалтыр 96 хураганны камгалап алган болгаш күрүнеге эът, дүк садарының планын ажыр күүсеткен.

Бригаданың кежигүннеринден С. Чүлдүм, К. Балдар-оол, Н. Эрелчин олар 100 хойга онаалтыр 106-дан өрү 114 чедир хураганнарны камгалап ап, бир хойдан-на 2,33 килограммдан хөй дүктү кыргып, бедик түңнелдерни чедип алганнар. Беш чыл планының бирги чылында бригада ниитизи-биле 100 хойдан 97 хураганнарны алыр болгаш бир хойдан 2,2 килограмм дүк кыргыыр деп хүлээлгени алган.

Ажыл-херектиң байдалы бо бригадада амгы үеде эки чоруп турар. Хар чок кара кыш, чазын үргүлчү хат-шуурганныг болуп, өът дыка орайтап үнген болзажок, эрткен чылын мал чемин четчир сагнынг белеткеп, камналгалыг чарыгдап келгениниң түңнелинде хойлар, чаш хураганнар хорамчага таварышпаан. Бо хүннерде бригадада ниитизи-биле 2731 хой төрээн, оларның чаш төлү бүрүнү-биле доругуп турар.

Бригадада он кодан хой бызыглаан. Оларның иштинде бо хүннерде С. Чүлдүм, Н. Эрелчин, К. Балдар-оол, С. Кумбаадак, С. Н. Чүлдүм, Х. Кара-оол олар 100 хойга онаалтыр 95—108 чедир хураганнарны менди камгалап алганнар.

Бригаданың кежигүннери совхозтан чарыгдал үндүрбейн хой кажааларын кыштагдан көжүп кирериниң мурнунда септеп дооскаш, немей хойнуң 7 кажаазын болгаш хураганның 8 кажаазын туткан. Чамдык малчыннарның көөрге, кыштагга кажаа септээр дээш чайын азы күзүн дүвүреп турарлар. Ол дээрге ажылга шаптыктыг чорук-тур.

Салчак Кумбаадактың бригадазының кежигүннери чайын болгаш күзүн кол кичээнгейни мал чеминиң белеткелинче угландырып турар, ол черле шын. Эрткен чылын 255 тонна сиген белеткээн, а бо чылын көк сула-биле кады 390 тонна мал чемнери белеткээрин дүгүржүп алганнар. Сиген кезер шөлдерни кыжын бүлүктандырып каан.

Хойнуң эъткир, дүккүр чоруу бирги ээлчегде чайлаглаашкынны эки организастыг чорударындан хамаарыр. Мынчангаш хойжулар чөокта чаа болган хуралынга Туралыг бажында тайгага барып чайлаарын шиитпирлээн. Чамдык хойжулар чайлагларже көже бергеннер.

Мынчангаш малдың амгы чайлаглаашкыны эки эртер дээрзинге хойжулар бүзүрелдиг.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

САРЛЫК КАДАРЧЫЗЫ

Сарлык кадарчызы Николай Шойданович Ондарның бажыңынга кире бергеш, ол дораанна сараатталы берген «Шын», «Тываның аныяктары», «Тувинская правда» солуннарны эскерип кагдывыс. Бо дээрге кижиниң культуразын көргүзүп турар база бир демдек-тир. Малчынның амыдырал-чуртталгазын, ооң канчаар ажылдап турарын сонуургап чугаалажып эгеледивис.

Николай Ондар сарлык кадарып эгелээниинден бээр ам он чыл болуп турар. Баштайгы үеде 60 сарлык кадарып эгелээш, олардан 55 бызааны камгалап алырын ол хүлээнген турган, а түңнели чүү болган дээрге — камгалап алганы 59 бызаа, ынчангаш колхозка ону шору малчын дижи берген, мурнакчыларның одуруундан ол черле дүшпээн.

— Сарлык кадарып үр болган-дыр силер, ооң онза чүүлдери чүү чүвел? — деп, Николай Шойдановичиден айтырдым.

— Сарлык малды азыраарының дугайында бистиң солуннарывыска бижиттилеп турары өөрүнчүг-дүр — деп ол харылап эгеледи. — Чамдык кижилер сарлык кадарырын чиик ажыл дижип турар. Ол ындыг эвес. Ол дээрге чаңгыс черге өъттевес, кезээде шуужар, даглар үнер малдар болгай. Шуут чугаалаарга, сыныңың эң бедиин тевер. Оорга кыры черлерге барып өъттээр. Белеткээн сигенни ол чивес дижири база шын эвес. Харын-даа сигенни кыжын өйлеп-өйлеп берип турарга, ооң деңгилдезинге эки. Мен чылдың-на 5—8 тонна сигенни белеткеп алыр кижи мен.

— Амгы үеде кодаңыңарда чеже сарлык барыл, алган социалистиг хүлээлгеңерниң күүселдези кандыгыл, Николай Шойданович?

— Кодаңымда Ондар Чимит-биле кадарып турарым 168 баш сарлык бар. Ооң-биле кады төрүттүнген бызааларны бүрүн ажаап, камгалап алыр мен дээрзинге бүзүрээр мен.

— Сарлыктарның дүгүн кажан кыргыыр силер?

— Кыргып эгелей берген бис. 12,9 центнер чедир дүктү дужаар дээн бис.

Амгы үеде Николай Шойданович Ондар сарлыктарын Ишкиннин Кара-Соруг деп черде чайлагладып турар.

ЧУРУКТА: Н. Ш. Ондар.

Сөзү болгаш фотозу О. КАН-ООЛДУУ.
«Сүт-Хөл» совхоз.

Маадырлыг камгалалдың 25 чыл болганынга

БРЕСТ ШИВЭЭЗИ

«Немец-фашистиг агрессорларга удур демиселге Брест шивээниң камгалакчылары эң-не аар берге байдалга тургаш, совет улустуң деңнежир чүвези чок турушту чоруунуң үлегер демдээ болгаш шеригниң шылгараңгай эрес-дидим, маадырлыг чоруун көргүскеннер» («Маадыр-Шивээ» деп хүндүлүг атты Брест шивээзинге тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыындан).

1941 чылда Брест шивээниң камгалалы Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнге эң-не эрес-маадырлыг чоруктарының бирээзи болуп кирген. Июнь 22-ниң эртенги даң хаязында Брестиң кызыгаартылары болгаш совет дайынчылар фашистиг эг-шеригниң халдаашкынынга бир дугаарда таварышкан. Кызыгаарның хоочун шивээзиниң чанынга совет дайынчыларның шыңгыы удурланыышкынынга дайзын ушурашкан. Артык күштүг дайзынга удур дең эвес тулчуушкун ай хиреде, июль 20-ге чедир уламчылаан. Бомбаларның болгаш снарядтарның частыышкынындан, өгнеметтарның одундан даш эстип, чер хып турза-даа, совет кижилерниң каң дег күзел-сорууну дайзын сып шыдаваан. Чер кырының быжыглаашкыннарын дайзын эжелеп алырга, артып калганнар чер иштинде бышыглалдарже кирип, сөөлгү тынышынга чедир тулушканнар.

Брест шивээниң камгалалы — совет кижилерниң чаныш-сыныш чок быжыг күзел-сорүү, патриотизми долузу-биле илереэн. Брест шивээниң камгалакчыларының Төрээн чурт мурнунга канчаар-даа азы он улуг ачы-хавыязы дээш Брест шивээге «Маадыр-Шивээ» деп хүндүлүг атты тывыскан.

УЛУГ МААДЫРЛЫГ ЧОРУКТУҢ ЧАМДЫК САН, ФАКТЫЛАРЫ

★ Брест шивээни камгалаарынга 3,5 муң хире кижи киришкен. Шивээже хевертен халдаан дайзынның күжү олардан он катап ажыг артык болган.

★ Дайзынның 12-ги чадаг корпузу аңаа халдаан. Оон үш дивизиязы болгаш генерал Гудерианның танк бөлүү хоорайны болгаш шивээни орук аайы-биле ажелеп алыр сорулгалыг турган.

★ Шивээниң эвээш санныг гарнизонунуң маадырлыг удурланыышкынындан июнь 22-ниң кежээзинде гитлерчи командылал ынаар шаап халдаан кезектерге дедир ойталаар дужаалды берген. Ол дээрге херек кырында делегейниң ийиги дайынының эгелээниинден ол хүнге чедир герман шериглерге ойталаар деп берген баштайгы дужаал болган.

★ Июнь 29—30-да гитлерчилер шивээже кол штурмну чоруткан. Ол хүннерде бомба частыышкынындан камгалалдың штавы чаза шаптынган. Ынчалза-даа бажыннар адаанга болгаш чер иштинде бышыглалдарга маадырларның улуг эвес бөлүү демиселди уламчылап турган.

★ Брест шивээниң камгалалынга киришкеннерден 300 ажыг кижиниң аттары ам билдинген. Оларның аразында майор П. М. Гаврилов, полк комиссары Е. М. Фомин, капитаннар В. В. Шабловский, И. Н. Зубачев, улуг политрук Н. В. Нестерчук, лейтенантылар И. Ф. Акимочкин, А. М. Кижеватов, А. Ф. Наганов, биче политрук А. П. Каландадзе, политрук оралакчызы С. М. Матевосян, улуг сержант Абдулаев Д. Абдула-оглы, биче сержант Р. К. Семенюк, артиллерист П. Х. Абхазава болгаш оон-даа өскелер.

★ Брест шивээни камгалаарынга бистиң хөй национальдыг чурттуң улустарының чаңгыс эвес кайгамчыктыг күш-биле илереэн. Шивээниң маадырларының аразында оруслар болгаш белоруслар, украиннер болгаш грузиннер, казахтар болгаш армяннар, молдаваннар болгаш узбектер, азербайджаннар, мордвиннер болгаш татарлар дээш — Совет Эвилелиниң 30 ажыг национальдарының төлээлекчилери турган.

★ Брестиң камгалакчыларының маадырлыг чоруунуң дугайында чамдык тодаргай чүүлдерни совет кижилер 1942 чылда эң баштай билген. Орёл районунга чаза шаптырган немец дивизияның штавының архивинден ол дугайында баштайгы документилер ынчаарда тывылган. «Брест-Литовскиге орустар эң шыңгыы туруштуг тулчуп, удурланыышкынга дыка-ла күзел-сорукту көргүскен» деп, тывылган документиде гитлержилер мининин бижээн.

★ Брест шивээниң камгалалының дугайында, оон маадырларының дугайында хөй-хөй номнар, чогаалдар, сактыышкыннар бижиттинген. «Шивээ дүжүп бербейн турда» деп, С. Н. Голубевтуң романының сөөлгү кезээнде Совет Эвилелиниң Маадыры генерал Д. М. Карбышевтиң дугайын бижээн. Брест шивээниң камгалалын сагындырып турар спектакльдар бердинген. С. Смирновтуң «Брест камгалалы» деп номун Ленинчи шаңнал-биле демдеглээн.

★ Ам Брест хоорайда Брест шивээ камгалалының Маадырлары аттыг, Фомин, Наганов, Зубачев, Шабловский аттыг кудумчулар бар. Брест шивээниң камгалалының музейи 1956 чылда ажыттынган. Брест шивээге «Маадыр-Шивээ» деп хүндүлүг атты ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле 1965 чылдың май 8-те тывыскан.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга

ЭРТЕМГЕ ҮНДЕЗИЛЭЭШ

Амыдыралдың херек кырында бадыткап турарын ёзугаар алырга, СЭКП ТК-ның 1965 чылдагы март Пленумунуң база партияның XXIII съездизиниң шиитпирлери кодээ ажыл-агыйны хогжудеринче угланган улуг программаны ажылдап кылган болгаш ону боттандырар чорук бистиң чурттуң кодээ ажыл-агыйынга бурунгаар улуг базымны кылыр арганы бээр. Ол программаны амыдыралга боттандырар сорулга-биле СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели тускай доктаалдарны база үндүргүлээн.

Ынчаарга СЭКП ТК-ның мырынай чоокта чаа болуп эрткен май Пленумунга чурттуң бүгү зоналарынга мелиоративтиг ажылдарны чорудуп, тарааның база өске-даа культураларның бедик болгаш туруштуг дүжүдүн алыры-биле чугаалашкан хемчеглерни бистиң районнуң ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир демей, изин-биле деткип турар.

Өвүр район бистиң республикада малчын районнарның бирээзи болгай. Ооң-биле кады районга чер ажылын моон соңгаар улам сайзырадып, ону шын организастаар, одар-белчиирлерни суггаттыг болдурар талазы-биле тускай хемчеглерни алыры база чугула. Чер ажылын культуржудуп, тарылга болгаш одар шөлдерни суггат-биле хандырар төлээде, 1975 чылга чедир районнуң планында мындыг хемчеглер көрдүнген: үш улуг суггарылга бугаларының тудуун доозар, өрүмнеп тургаш, 8 кудукту казар болгаш шык доктаадыр сорулга-биле 500 гектар черге ыяш куржаан тарып олуртур.

Ол ышкаш, Торгалыг, Улаатай, Чоза, Ирбитей, Бора-Шай, Саглы хемнериниң уннарынга суг хөөлбектерин кылып тургаш, кужу улуг, амгы үениң насостары-биле суггарылга системазын организастаарын өөренип көөр дээн бис.

Чер ажылының культуразын бедидери дээрге, эртемге үндезилээн саналгаларны, шинчилелдерни кылырын негеп турар. Өвүрнүң кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң тускай эртемниглери беш чылдың дургузунда чер тургузуунуң талазы-биле дараазында ажылдарны кылырын чугула кылдыр санап турар:

1. Каш чүс гектар черниң үнүш-дүжүт талазы-биле байдалын, сезон аайы-биле ооң ажыглалын, суггат-биле канчаар хандырып болурун илередир. тараа болгаш сиген кезер черлерниң документ ёзугаар анализин тургузар.

2. Ол-ла девискээрниң иштинге хөрзүн шинчилээшкинин чорудар, аңаа үндезилээш, ажыг кужурга алыскан, чиңзэлээрге, Сарыг-Хөлде сиген шөлдери ышкаш черлерге чугайжыдылганы болгаш гипстээшкинни кылыр.

3. Черниң топографтыг шинчилээшкинин чорудар, районнуң таарыжып болур черлеринге чаа төлевилел ёзугаар суггарылга бугаларын казар.

Черни экижидеринге янзы-бүрү хевириниң мелиоративтиг ажылдарын кылыры негеттинер деп чүве билдинигир. Малдың чем-суурун улам быжыг, хөй болдурар сорулга-биле хову ажылдарын районда бо чылын колдуунда мал чемин белеткээринче угландырып турар. Чижээ, план ёзугаар чазын тарыыр 1862 гектар культураларның 80 хуузун мал чеми кылдыр тараан. Ооң иштинде суггарып тараан культуралар 61 хуу болуп турар. Черни суггарып тарыыр талазы-биле ажылды районда «Коммунизмче орук» колхоз эки организастаан. Ынчаарга бо ажылга мурнакчылар база хөй илерээн. Ылаңгыя үстүнде адаттынган колхозта Артис-оол чер суггарарының хүн нормазын 130—150 хуу, «Торгалыг» колхозта Балган, Токпар-оол олар 100—120 хуу кылдыр күүседип турганнар.

Суггарылганың ийи дугаар ээлчээн кажан чорударының талазы-биле планның графигин кылгаш, колхозтарже, агрономнарже чорудуп берген. Тарылга шөлдеринден аңгыда, сиген шөлдерин суггарары база көрдүнген. Районнуң үш колхозтарының шөлдеринге 400 ажыг гектар сиген шөлүн суггарып болур арга бар. Бо хүннерге чедир 160 гектар сиген шөлүн суггарган болгаш «Торгалыг» колхозтуң Кара-Талда хойжу бригадазы, «Кызыл тук» колхозтуң Хоруннуг-Ойда фермазы сиген шөлдерин суггарар ажылды эки организастаан дээрзин демдеглээр херек.

Мынчангаш, районнуң кодээ ажыл-агыйының тускай эртемниглери болгаш партия база совет органнарның удуртукчулары чоннуң бо талазы-биле инициативазын кодурүп, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле боттуг хемчеглерни алыр төлээде, план ёзугаар ажылдаары негетинип турар.

И. СУВАНДИИ,
Өвүр районнуң кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги.

Телеграф медээлеп дамчыдып тур

АКШ-тың Компартиязының XVIII съездизи

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентилери С. Лосев биле Ю. Романцов оларның дамчыдып турары болза:

Июнь 22-де Нью-Йорктуң «Уэбстер Холл» дээр бөдүүн залынга Каттышкан Штаттарның Коммунистиг партиязының XVIII съездизи бодунуң ажылын эгелээн. Съезд Гэс Холлдуң отчёт илеткелин чугаалажып көөр болгаш ээн хөй политиктиг резолюцияларны хүлээп алыр, организастыг айтырыгларны шиитпирлээр болгаш партияның удуртукчу органнарын соңгуур. Съездиниң кол темазы болза тайбың дээш. Вьетнамда империалистиг агрессияны соксадыр дээш демисел болуп турар.

Съездиниң ажылында 300 делегаттар киржип турар. Полицейжи истеп сүрүүшкүнүнүң берге үелеринге шыдашкан, маккартизмниң болгаш реакцияның калчаараашкынының халаптыг чылдарын партиязы-биле кады эрттирген америк коммунистиг шимчээшкинниң хоочун ажылдакчылары съездиниң президиумунга соңгуттурган.

Американың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының бирээзи, америк негрлерниң хосталгазы болгаш дең эргээн дээш эрес-маадырлыг демисекчи, америк кара бажыңга чыткаш караан ышкынган коммунист Генри Уинстов съездини ажыткан. Коммунистиг партияны истеп сүрерин үргүлчүлеп турар байдалда съезд болуп турар. Акы-дуңма коммунистиг партияларның төлээлекчилери аалчыларның аразында чок болуп турары хомудаанчыг-дыр. АКШ-тың политиктиг амыдыралында ол чугула болуушкунга киржирин күзээн делегейниң 86 чурттарының хөй-нийти ажылдакчыларынга АКШ-че баарының чөпшээрел бижиин бээринден АКШ-тың күрүне департаментизи ойталаан.

СЭКП Төп Комитединиң, Испанияның, Францияның, Италияның, Кубаның коммунистиг партияларының байырлыг чагааларын съездиниң делегаттары дииңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

АКШ-тың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының бирээзи Гэс Холл съездиге кылган отчёт илеткелинге вьетнам улуска удур кемниг агрессчи дайынны чугаа чокка соксадырын негээн. Сөөлгү америк солдат Вьетнамның черинден үнгүжеге чедир дүвүрээзин чок олуруп шыдавас бис деп, ол чугаалаан.

Делегей аренаазында күштерниң деңзигүүрүн тайылбырлавышаан, Гэс Холлдуң демдеглээни: төөгү капитализмге удур ажылдап турар. Кажан чер бөмбүрзээниң улустарының үштүң бир кезии социалистиг ниитилелди тургузуп, Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттары ёзулуг хамаарышпас чорукче хайнышкынныг чүткүп турар байдалда делегей капитализми делегейде херектиң байдалын моон соңгаар тодарадыр арга-шинээ чок болгаш колдакчы күш эвес болуп турар. Делегей империализминиң болгаш реакцияның төвү — Каттышкан Штаттарга удур тургустунган күчүлүг күш национал-хосталганың болгаш тайбыңның кол чөленгиижи — Совет Эвилелиниң нүүрү-биле туруп турар.

Гэс Холл делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарынче кыйгырып, янзы-бүрү чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының мурнунга төөгүнүң салган чаа сорулгаларын чарылдырышкынны эвес, а теоретиктиг болгаш практиктиг чаа түңнелдерни кылырын негеп турар дээрзин демдеглээн. АКШ-тың Компартиязының туружу 81 коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң 1960 чылда болган Чөвүлел хуралының түңнелдери-биле дүгжүп турар деп, ол чугаалаан.

Сөөлгү съездиниң үезинден бээр делегейниң марксисчи шимчээшкининиң хүрээлиңинге чамдык шыңгыы чөрүлдээлер ажыы-биле тургустунуп келген деп, Гэс Холл чугаалаан. Болдунган чүүлдер маргылдааның хемчээлинден ырадыр дашкаарлаан болгаш улуг когаралды чедирген. Империализмге удур чаңгыс аай демиселге каттыжарындан чамдык партияларның улам ыңайгы ойталаашкыны болгаш ажылчын аңгының марксисчи өске-даа партияларынга, социалистиг өске-даа күрүнелерге удур угландырган хоп-нүгүлдү үргүлчүлеп турарының кампаниязы ол политиктиг когаралды хүн келген тудум-на хавыладып турар деп, Гэс Холл чугаалаан. Америк ниитилелде албекшилдиң амгы шинчизиниң артында американнарның хавы дүвүрээзини чажыртынган, кризистиң дугайында бодал нептерээнинче кичээнгейни АКШ-тың Компартиязының программазының төлевилелинде көргүзүүрген дээрзин Гэс Холл демдеглээн. Калбаа-биле чарлап турар байлак бети-ле дээрге 65 миллион хоозураан американнарга хамаарышпас апарган. Америкага 200 чылда тергиидеп келген капиталистиг система ол дугайында буруулуг. Бүгү-ле материалдыг баштайгы белеткелдерниң бары — чиг-эттиң, кижи курлавырларының, бүдүрүлге күчүлериниң болгаш техниктиг аргаларның албекшилин туразжок, капиталистиг система америк ниитилелдиң айтырыгларын шиитпирлээр шаа чок болган.

АКШ-та күрүне-монополистиг капитализм ам аажок күштелген. Байлак көзүлбээни-биле сурагжып турар. Күрүне эрге-чагыргазы ажылчы чоннарга когаралдыг кылдыр монополияларның аажок хөй ажык кончааларын хандырарының чепсээ болу берген.

Пентагон 200 миллиард доллар өнчүнү эжелеп алган болгаш чыл бүрүде 60 миллиард долларны шериг херегледеринге кииреп турар деп, Гэс Холл оон ыңай чугаалаан. Чуртта тургустунган шериг-үлетпүр комплекизи бүдүн экономиктиг империяны башкарып, сөөлгү беш чылдарның дургузунда арыг кончааларын 67 хуу ковудедирип улуг корпорацияларга берген милитаристиг политиканы чорудары дээш чүткүдүп турар.

Массалыг шимчээшкиннерниң — хамааты эрге дээш, профэвилелдерниң чоон агымының шимчээшкининиң, тайбың дээш шимчээшкинниң өскени, депшилгелиг аныяктар болгаш херээженнер организацияларының тургустунганы база идепкейжээни АКШ-тың политиктиг амыдыралының онзагай чүүлү болу берген дээрзин илеткелчи айыткан. Ол шимчээшкиннер политиктиг боттуг фактор кылдыр хуулган. Вьетнамда агрессияга удур туруш америк улустуң хөй нуруузунуң санал-оналының илередиишкини болу берген.

Политика талазы-биле идепкей чок чоруктан ойталаар, чазактың болгаш монополияларның сүлчээзин үзе шаап шыдаар аргалыг бодунуң экономиктиг болгаш политиктиг күчүзүн өстүрер, ажылчыннарның — ак кештиглерниң болгаш негрлерниң, пуэрто-рикачыларның, мексиканнарның болгаш индейжилерниң чаңгыс эвин быжыглаарынче америк ажылчын аңгыны Гэс Холл кыйгырган. Профэвилелдеринде чоон агымның, бир эвес чоон туруштарда турбайн турар, ынчалзадаа АФТ — КПП-ниң удуртулгазының реакцылыг политиказы-биле чөпшээрешпейн турар ол күштер-биле хөделиишкиннерниң чаңгыс хевинче орукту тып ап шыдаар болза, чугула фактор болур дээрзинге бүзүрелин Гэс Холл илергейлээн.

Негр айтырыын шиитпирлээр талазы-биле партияның XVIII съездизиниң шиитпирлери шынныын амыдырал бадыткаан деп, илеткелчи айыткан. Негрлерниң хамааты эргелери дээш демисел болза, херек кырында политиктиг демисел, чоннуң хөй кезии негрлер болуп турар районнарга хөй нуруунуң эргелеп башкарарын тургузар дээш демисел болур деп, ол шиитпирге айыткан турган. Ажылчын болгаш негр шимчээшкиннерниң хөделиишкиннериниң чаңгыс эвинде кол чүүл болза, үлетпүрде сөөк-язы ылгаар чоруктуң бүгү хевирлеринге удур, профэвилелдеринде кезиш-оңун ылгаар чорукту узуткаар дээш демисел болуп турар.

Идеологтуг фронтуга идепкейлиг чорукту күштелдирерийнче америк коммунистерни Гэс Холл кыйгырган.

Демиселдиң чылдарында партия хөй чүүлдерни өөренип алган, узуткакчыларның хоозун бодал-үзелдерин буруу шапкан, каш санныг чарылдырыкчыларны бодунуң хүрээлениинден сывырып үндүрген деп, Гэс Холл бодунуң илеткелиниң түңнелинде медеглээн. Америк коммунистер массалыг кодурлүүшкүннерниң идепкейлиг киржикчилери, оларның мобилизакчы күжү болу берген.

Партияның ажыл-чорудулгазының ниити үнелээшкини эки талаларлыг болуп турар деп, ол чугаалаан. Партия политиктиг тускайлаашкындан үнер арганы тыпкан. Партияның саны болгаш салдары өзүп турар. Партияның политиктиг болгаш тактиктиг шугуму шын болган.

Партия бодунуң ажылында четпестерни, ышкындырыгларны тода-зы-биле медереп билип, реакцияның талазындан чаа халдаашкыннарның айыылынга хамаарыштыр кандыг-даа хоозун бодалдарга алыспайн турар деп, Гэс Холл айыткан. Ынчалза-даа бүгү американнарның демократтыг эргелери дээш демиселшилшаан, улус массалар Коммунистиг партияның эргезин магадылаарын негээр дээрзинге партия бүзүрелдиг.

Съезд бодунуң ажылын беш хүн үргүлчүлээр.

Солун чүүлдер

НЬЮ-ЙОРКТУҢ ОРУС КИЖИЗИ

Октябрь революциязының үезинде харылзаа офицери Г. П. Еремеев Забайкальеге шөлээлеп турган. Совет эрге-чагырганы хүлээп көрбээн, атаман Семеновтуң шериинге ол кирген. А 1920 чылда чылча шаптырган актарның артынчызы манчы кызыгаарын таварты Кыдатче кире берген. Аңаа Еремеев кылыр ажыл дилеп эгелээн. 46 чыл эрткенде ол Челябинскиге келген. Тус чер солунунуң ажылдакчызынга ол ужурашкан. ПМА-ның дамчытканы-биле ол чугаалажыгны номчукчуга сонуургаттывыс.

Чиик өртектиг куу костюмнуг кижи кабинетке кирип келди.

— Григорий Петрович Еремеев дээр ийин.

Хүлүмзүрээн калбак арынныг. Столче чаладым. Журналистер блокнот биле карандаш туткаш, чугаалажыр чүве болгай, удурланмас ирги бе деп сагындырдым.

— Канды боор, ажырбас.

— Төрээн чурттуңарны каапкаш чоруткаш, даштыкыга канчаар чурттап турдуңар?

— Аалчы ол айтырыгга белен турган иязылыг, дораан-на харылап эгеледи. 1925 чылга чедир Кыдаттың Харбинге хемечилеп, соортукчулеп ажылдап турган. Оон чолаачыларның кежээки курузун дооскаш, Хайларга чолаачылап эгелээн. Акша чыып, бичии «кожай» болуп алгаш, 1929 чылда бичии чүък машиназы тыптывып, чүък дажыглап кирипкен. 1933 чылда япон эжелекчилер ону мобилизастапкан.

Даштыкыга төрээн черин сактып турган. Ак эмигрант үзелинден уштунмаан. Совет Эвилелинче фашистиг Германияның халдааның соонда маадырлыг совет улустуң талазынче тыртылып эгелээн. «Чүрээм орус, кая-даа чорааш, Россиядан адырылбас» деп, ыткыр эвес, бодамчалыг сөглеп олурар. Шил савадан суг куткаш, дүрген ижипкеш, мынча деп уламчылай-дыр:

— 1945 чылда Тяньцзинге орус клубтуң буфетчизиниң дузалакчызы болу бердим. Бодунуң улузунуң талазында болур туржук, харын Совет Эвилелинче барыксаар кижилер, колдуунда аныяктар эмигрантылар аразында хөй турган. 1947 чылда ындыг аныяктар-биле мээң 17 харлыг уруум Аня ССРЭ-же чоруй барган. Бир чыл болганда, мен Филиппиннерже чоруткаш, 1950 чылдың ноябрьда Каттышкан Штаттарга, Сан-Франциско хоорайга чеде берген мен.

АКШ-ка чүнү кылып, канчаар чурттап чорааның оон сонуургадым.

— Тудугга кара ажыл кылып, садыгларга аштакчылап чордум. Эки эвес-ле ажыл харын. Октябрь революциязының мурнунда Читаның чер хемчээр училищезинге өөренип, тускай эртемниг апаар деп күзеп тургаш, ындыг ажыл таваржырын кым бодаан боор. Харын ындыгдаа ажыл бары чаяан болган. 1959 чылдан бээр Нью-Йоркта чурттап, пенсия ап тур мен, оонуң 40 хуузу орээл хөлезинге үнүп турар. Түр ажылдар кыла каап турар мен, оон башка аарый берзе, эмненир чүве чок болур. Нью-Йоркка эмнеттиниң экириринден өлүрү мерген дижир. Ол-даа шын. Эмчи хөлезини дыка аар. Бир катап мен он беш хонукта эмнедип чыткан мен. Ооң хөлезини 346 доллар болган. Буруңгу чылын думаалай бергеш, эмчиге баштай баргаш, он доллар төлээн мен, ооң соонда барганым санында-ла беш доллар төлеп турдум. Ону харын-даа чиик дижир.

Чугаалакчы Нью-Йоркта орус эмигрантылар дугайын база төө каап олурду. Ында клуб янзылыг «Хостут Россияның бажыңы» дээр чүве бар-дыр. Төөгүте дүжүр октаткан чөнүктер — воянчыгаштар, ак-гвардейжилер болгаш ол чиижектиг «хостаяга» сүргеннер ында думчулаан. Олар хөй санныг «эвилелдер» болгаш «ниитилелдер» болуп алгаш, боттары ышкаш ырбакчылар мурнунга чүве чугаалап, «Россия» деп ак эмигрант солунунга чүүлдер бижип турар.

— Ол «бажыңга» сөөлгү катап үш чыл мурнунда чордум — деп, Г. П. Еремеев сактып олурар.— Ооң соонда кайы-бир «эвилелге» азы «ниитилелге» кирбээн кижини ынаар киирбестээн ийин...

— Вьетнамда дайынны, тайбың дээш демиселди канчаар көрүп турар силер?

— Агрессивтиг дайынга удур мен, тайбың болгаш чепсеглээшкинниң дүжүрери чугула деп бодаар мен.

Ол Нью-Йоркта бажыңынга дайынга удур угланган дүрзүлер тудуп турар. Күзел шынныг-ла, ынчалза-даа тайбың дээш демиселдиң оон дээре хевирлери бар болбайн аан.

— ССРЭ-де чурттап турар төрелдериңер дугайын чугаалап көрүңерем.

— Совет Эвилелинде төрелдерим ге чораанымга өөрүп тур мен — деп, орус американ харыылады.— Олар дээш келген мен. Аңгы-аңгы хоорайларда беш чээним, уруум, үш дуңмам чурттап турар. Чээнеримниң бирээзи институт башкызы ийин — офицерлер, уруум — бухгалтер, оол дуңмам — пенсионер болган-дыр. Оларның чурттап турары Ленинград, Новосибирск болгаш Челябинск хоорайлар черле магалыг-дыр. Төп кудумчулар туржук, хоорай кыдыгларынга бээин аянныг кеттинген улусту көөр-дүр мен. Олар шупту эптиг-ээлдек, хүндүлээчел болду. Ленинградка Совет Армияның офицери чээним айтырады: «Дуу бажыңны көрүп тур сен бе? Каш хонукта тудуп каан деп?» Беш каът бажыңның крышазын кылып турду. Мен орта харылап шыдавадым. «Он беш хонук мурнунда маңаа чаңгыс каът-даа туттунмаан турган» деп, чээним тайылбырлады. Чурттаалга тудуу дыка дүрген чорууп турар-дыр. Аңаа өөрбес аргажок. Кинотеатрга орус кино көөрү мырыңай-ла таалал болду. Чоокта чаа «Херээженнер» деп кино көрдүм. Солуңун канчаар, ырлажып турарының магалыын чүге деңнээр! Мен удавас Нью-Йоркче чоруур мен. Төрээн чуртка база катап келириңден өске күзээр күзелим черле турбас ийин.

(ПМА).

Салчак Тока

ХЕМЧЕГЛЕР БОТТАНГАН

Эргим номчукчулар! «Хемчеглер боттанган» деп аттыг документалдыг тоожуну Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң амыдыралын барымдаалап бижээн чүве. Ында партком, баштаар чер колхозту мурнакчыларның одуруунга чедир көдүрериниң хемчеглерин чогааткаш, боттандырып келгениниң дугайын бижээн чүве. Бир эвес ол сорулга оода эвээш-даа бол, чедип алдынган болза, бодумнуң бодалымны күүсеткеним, эргим номчукчуларга «өремин» бичелеп-даа төлээним ол болур ийик. Эргим номчукчулар, санал-оналыңарны күзелдиг манап олур мен, дараазында парлаарда, ону барымдаалааш, хоюглаарымны хүлээндим.

Автор.

1966 чылдың июнь 14.

—1—

1963 чылдың сөөлгү чартыында Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң коммунистери чыылган, аңаа бар шаа-биле изиглеткен турганнар. Партбюро, ооң секретары Куулар Казылдаа, дуржулгалыг колхозчулар партияның үстүкү черлери-биле сүмелешкеш, бодунуң ажыл-агыйының экономиказын кандыг арга-биле бедидериниң, чыдып калганындан өрүледириниң хемчеглерин бодап эккелген, ооң дугайында улуг чугаа үнүп, чапчаа эгелекчи бодалдар, час шагда дагаа чуургазы ыңкаш, эндерлип-ле тургулаан...

Пичен-оол кодээ ажыл-агыйның эргелелинден районнуң партия организациязының даасканы-биле чап-чаа-ла келген болгаш, эңгиин колхозчулар-даа, активчилер-даа таныпас болганы-биле, аңаа допчу илеткелди кылгаш, шоолуг-ла чүве чугаалавайн. коммунистерни-ле дыңнап, дептержигежинге бар-ла шаа-биле демдеглеп олурган.

— Каям, даргалар, бо дугайында каш, багай-сугай бодалымны салыптайн — дигеш, шала арганзымаар, бедик сынныг, халбаң кулактыг, куузумаар арынныг, ыжыксымаар кызыл эр тура халып келген.

— Ча, сала каавыт!—дигеш, Куулар таптап дыңнап олурупкан.

— Колхозтуң ажылын, ооң экономиказын кодурер деп чамдык эштер ындыг-мындыг саналдар киирилээр-дир. Шымбай-ла чүве-дир, хи-хи-хи! Ындыг болуру, та кандыг? Мурнунда ол дугайында база-ла хөй даргалар кээп чораан, олла ышкаш сөстер-биле «чемгерип» турганын чон билир. Ам база-ла хоюу сүргей чугаалар, аазаашкыннар — кымның-даа чогели, мапаашкыны ырмазырай бербес чүве боор бе?—дигеш, хүлүмзүрей тыртып кааш, ыңай-бээр көрүп тура, карактарынга бок кирген чүве ышкаш, чивеңнеп чоруй, коммунистер артынга кыстына берген.

— Бир эвес коммунистер колхозчу массаны баштааш, чаңгыс дем-биле хөделип үнзе, колхозтуң экономиказын кыска өйде кодуруп шыдаар деп чүвеге кым-даа чигзинмес. Ховалыгның чугаазы көвей, когаржык бакылаарынга идепкейлиг деп чүве кымга-даа билдингир. Бистиң хемчеглеривис ханы бодалдыг, экономиканың сайзыраашкынынга дааңган, бүгү колхозчулар ону чугаа чокка деткиир, эш Ховалыг. Ол дугайында дыка сагыш човаваңар, силерниң бар-чогуңар ол хемчеглерни боттандырарынга шоолуг-ла ойлаашкынныг болбас боор оң!—дигеш, фронтовик Вера Байлак олуруп алган.

— Колхозтуң экономиказын кодурер хемчеглерниң дугайын Пичен-оол дарганың илеткээни ол-дур, эштер коммунистер. Ам ооң кырынга

—2—

кымда кандыг немээр-казыыр саналдар бар ирги?—дигеш, Казылдаа Куулар «кым чүү дээр ирги, ону кулак дашты-биле эрттирипсе, окта болбас» дээн ышкаш, аңаа сундуга берген дыңнап олурган.

— Ол-ла, ол-ла, ам оон артык чүү боор, ажылдап кириптер, орук айыттынганда, ам хамык

ужур тулчуушкунда — дээн ыыттар, оон моон шоодайнып-ла келген.

Хайыракан колхозунуң салым-чаяанын коммунистер шак ынчаар чугаалажып, бодунуң саналдарын хемчеглерге бижээш, боттандырарынга белен турганнар.

• • •

«Колхоз даргазы болур деп чүве партияның чоннуң мурнунга улуг хүлээлге, ханы бүзүрел, чоннуң идегелинден артык чүве, ылаңгыя коммунист кижиге кайда боор» деп бодааш, чапчаа-ла коммунистерниңге чөпшээредип алган хемчеглерин база катап ылавылап алгаш, Пичен-оол райком секретарынга чүгүрүп чеккен. Мендилешкеш, келген сорулгазын чугаалааш, «барбазында» барган.

Райком секретары:

— Ол-ла болгай, бир-тээ коммунистер холга алган болганда, көрдүнген хемчеглерни чугаажок күүседир болгай ачи. Каям, дарга, ооңну көре каантайн!—дээрге, Пичен-оол саазынны сунган.

Секретарь кезек чүгүртүр көргеш:

— Хоо, ол-ла болгай! — деп, амыраан ыытты үндүргеш, баарында ара-амытан кижилер турган ышкаш:—Школа, эмнелгениң токпааң кагар, он беш муң рубльди аңнап-диңнээш, ооң тывыжының 70 хуузун колхозтуң хореңгизинге киирер. Харагаан сөккеш, чүс бежен гектар суггаттыг черге келир чазын тараа культуразын чажар, гектар санындан эвээш-ле дизе 20 центнер дүжүт алыр. Кылыр ажылдың хемчег-нормазын, ооң төлевирин таарыштыр көөр. Колхозтуң эдерер уставын хүлээп алыр. Ийи чыл болгаш, акша төлевирге кирер — деп дыңналдыр номчуп бадырган. Ужунга чедир номчувайн чорааш, партком секретары:— Хемчеглериңерниң төлевилелиниң дугайын бюрога илеткээп мен, чогуур черге база-ла дыңнаткан, шуут-ла чөпшээреп каан. Ынчангаш ам хамык ужур — колхозтуң баштаар черинде, силерде, партия организациязының секретары эш Куулар Казылдаада-дыр диген.

— Колхозтуң баштаар чериниң хуралын активтери-биле кады чыггаш, аңаа бо хемчеглерни чүнү-даа мурнай чөпшээредип алза, хамыктың мурнунда ол-дур — дээш, Пичен-оол улуг эргээн базып алган.

— Шын-дыр, шын-дыр! Хемчеглер чеже-даа шынарлыг, бүгү талазын бодааш, кылган болзадаа, массаның саналын албас, аңаа-ла кырындан бодап алгаш кылырга, кайын догүм болур деп чүвени силерге онзалап тайылбырлаан херээ черле артык боор оң, эш Пичен — дигеш, райком секретары кургамзыг каттырып каан.

— Шак-ла ындыг, дарга, мен-даа хаптайн, кежээ болур дээп хуралга амдыгаапта белеткенмес болза хоржок — дигеш, Пичен-оол далажыксай-ла берген.

— Ындыг-дыр, дарга, болур хуралыңарга чеде бээр боор бис — дээн соонда Пичен-оолдуң ээн соой берген.

«Шымбай эш ышкаш-тыр, туутай, часкаан чүве хөделдире бербес, коммунистерге, хойге даянар, мындыг болганда, ооң бодалы-даа боттаныр. Райкомдан база-ла боттуг киржилгени кылбас болза, база-ла хоржок, кежээки хуралынга барып олуржур-дур» деп бодап алгаш, райком секретары хүннүң ажылдарынче сундугуп кирипкен.

• • •

— Эштер колхозчулар! Үстүнде мээң чугаалааным хемчеглерни партком бюрозунга, колхозтуң баштаар черинге чугаалашкаш, оон соонда райком база обкомдан сүме алгаш, силерниң мурнуңарга эккелгенивис бо. Мындыг байдалдыг ажылдап тургаш, колхозтуң ажыл-агый болгаш организастыг байдалын быжыдарының баштайгы хемчеглерин бодап кылганывыс шак-ла бо чүве, эштер!—дигеш, Пичен-оол кезек соксаш кылгаш, ыңай-бээр харыттынып турган. —Бо дугайында кандыг немелде азы казылда саналдар бар ирги?—дигеш, илеткелчи олуруп алган.

— Харын кымда чүү барыл, маңаа чугаалаваан чүвезин кая чугаалаар боор!—дээш, Казылдаа стол артында турупкан, колхозчуларның бодалын манагзынып турган.

— Каям, даргалар, мен каш чүведен салыптайн!—дигеш. Сат Экзэндей чөпшээрел-даа манавайн тура халып келген.

Хурал даргазы чүгле:— Чугаала-чугаала, Экзэндей — диген.

— Харын чугаалаайн, чугаалаайн. Хоозун чүве-биле кижи азыраар чүвепер соксаңар. Мооң мурнунда чеже аазаашкын бербедиңер. Бүзүревес мен, колхозка-даа ажылдай албазымны дыңнатканым бо!—дигеш, хаалганы хаккыладыр ажыткаш үне базыпкан. Колхозчулар «бак кижи балалыг, пар ыяш хөөлүг», чорлуя-чорзуп дииңкилээш, чалгаапайның чоруй барганын дораан-на уткан.

— Колхозувуста ийи чүс ажыг өреге, 400 ажыл кылыр кижилиг бис. Нам чазаавыс чаа техника, тускай эртемниг кадр, узун хуусаалыг чээлипп база берип, өре-ширени үндүр бижип турар мындыг магалыг чүве кайда боор. Экзэндей ажылдаар, ажылдавазын, колхозка турар, турбазын боду билзин. Азырадыкчы хөөн чок, шынчы колхозчу бергеге-даа ырбавас, беленгедаа хооревес, өөрү биле эки-багын деңге үлежир болгай!— дигеш, партком секретары Казылдаа көрүп турарга:

— Шын-дыр, шын-дыр, ону чоорул, өлген кижээ саң сала, кажаа доразынга өдек бөле аар эвес!—дээн кыйгылар контораны чаңгыландыра-ла берген. Колхозтуң мурнакчылары Сотпа Дуран-оол, Чавыдак Кара-оол, Ооржак Эккер-оол суглар, аңаа бар шаа-биле «хайнып», Экзэндейниң аажызынга хорадаан угаанын илередип, хемчеглерни чүүлдүгзүнүп, боттандырып кириптеринге белен турганнар. Ол хемчеглерни ап турганының мурнуу чарыында партияның XXII

—5—

съездизи болуп эрткенин барымдаалааш, артелин СЭКП-ниң XXII съездизи деп ат-биле адап алганнар.

— Бир-тээ колхозувусту партияның төөгүлүг улуг хуралы-биле адап алган болганда, ажылывыс база-ла ооң деңнелинге турар ужурлуг, кандыгыл, эштер?— деп, партком секретары Казылдаа айтырарга:

— Шак-ла ындыг! — дээн ыыттар чирт кылынган.

• • •

Колхозтуң конторазында кижи дээрге, карашаар. Пичен-оол дарга хөй чүве чугаалаваан:

— Ондар, сенде паш-сава, он беш кижиниң чеми. Ховалыгда майгын-сайгын, өске эштерниң кижи санында хирээ, балды бодунуң аяк-тынаа, ижик-доңзэ, Доржу, сенде аът-ыяаа. Билдиңдир бе, эштер?

— Билдинген, билдинген, чогум кайы сынга баар, чеже, кандыг ажылга херегээр ыяш белеткээр чүвел?

— Мурнай Кара-Чадаанага, Алдыы-Ишкинге, ооң соонда Чаа-Хөл бажынга баргаш, Чадаана, Шагаан-Арыг хоорайларның, Суг-Аксы, Чаа-Хөл суурларының оттулар ыяжын белеткээр бис. База-ла билдинген боор але, эштер?

— Билдиндир, олчалаан акшазын канчаарыл, ону чүге ыттавайн бардың, Пичен-оол?—деп, бир колхозчу кыжыра аарак айтырган.

— Мен бодаарымга, өлүрбээн хайыраканның кежин үлеишкен херээ черле артык боор, кандыгыл, эштер?— деп айтырарга:

— Ол-даа шын, суг көрбейн идик ужулган херээ чок ийин!— деп, бир колхозчу деткип каан.

— Эртен даң хаяазында контора чанынга машина чедип келир, хожудавайн кээр эвеспе, эштер — деп, кара салдыг эр чарлаанының соонда:— Хожудавас, хожудавас, харын аныяк кадайлыг кижи бодуң канчаар болдуң, хи-хи-хи — деп, ыяш белеткелчилери баштактанмышаан тарагылап турганнар.

Январь айның ортаа үезинде соок дызырткайнып турган. Ооң туманы хүннү дуглапкан, беш базым черге безин чүве көзүлбес. Арын чаакты чымыңнадып-ла турган. Ындыг болза-даа Чадаана, Хайыракан ол ынчаар кара кыш.

Колхозтуң экономиказын кодурер дээнде, кандыг-даа соок колхозчуларны коргудуп шыдавас. Чадаана бажында Кара-Адырда Хайыракан колхозунуң ыяш белеткелчилери четкилеп келген. Эң чаглактыг шивениң доорзунда дүжүртүнүп

(Уламчызы 4-кү арында).

Салчак Тока

ХЕМЧЕГЛЕР БОТТАНГАН

(Уланчызы. Эгези 3-кү арында).

—6—

алгаш кым кижи дерт дамаа кертээн, чамдыызы сыраалар кесиилээш, чадыр ооргалап турунда, бир чамдыызы шиви бүдүү-биле базырган, арганың оъду-биле чылыгдаан, аас фен чаъс-боран соонда аайлаан кымыскаяктар-ла. Ша-даа четпээнде чадыр белен, оон баарында отаг-даа, иштинде хавы демир-даа салдынган, паш-даа диштиген чемниң амданныг чыдыг тайганы хөме алган. Кыштың караа кескү, думчуу чыткыр бора хекпештери чоп плымбай чемниң чыттаныш тур, чүүден чүл дээн ышкаш, алгы кыштың тегерип эгелээн. Бензин-биле ажылдаар хирээ бичче-ле када тырылаарга, арганың дыттары белдиивес хойгулап дөө сиг-бет, бо сиг-бет кылдыр өжүк харларын бүрүладыр ушкулап эгелээн. Ша-даа четпээнде Кара-Салдың бригадазының чамдыызы ыятты үжүрген, чамдыызы будуктарын аштаан, оваалап салгаш ужудуп, бир өскелери токпактааш, чыып эгелей бергеннер. Кызыгындан көөрге, чап-даа-ла тайбың турган ыржымны түгле ыяш-хаая торгалар, ындай-бээр ушкан бүткүүлер, кыштың үстүзүндээн олурган уяындан уве халып, сылдыраадыр чугургүлеп турган дииннер үреп турган буурдан башка тайбың чүве-ле болгай. Хамык-ла чүве холушкан. Ыяшчылар одагже көөрге, ордуктуң кырында кызыл туг чалап оттун херелинге улам-на сорук киирикчи кылдыр көстүп хөлбеннээн. Сактырга, дайынның мурнуку одуругунда ыткаш. Колхозчулар одаагже хөмененип кызыл тугунче көргеш, улам-на хей-аът кирип, караңгы имирге чедир ажылдаан, мотап-тургаңыр-даа, аъш-чемин-даа, дөртен градус сооктуга уткан уу бердин турганнар.

Повар Кужугет өөрүн чемче кыйгырып чалааш балдыжын сегире шаап алгаш, будуктарны улдап турунда, чүгле токкузаар даашылаар. Адактың соонда чүве көзүлбестей бээрге, одаг кыдыының [illegible] долган. от көс сергээн.

Даңзы-Белек метрин ийи холунда тудуп алган:

— Ол-ла болгай, дем колхоз деп чүве амыр-ла-дыр ам, дал-дуъш апкаанда, ажылдап кирдивис бежен кубометр токпак хап кагдывыс, аңаа-ла чүве-дир, аа эштер! — деп алгырып хөөрээш база-ла бызаа-ла барган.

Чалар от дазыладыр тып, оон кызыл дылдары чоок-кавының будуктарын шонгалындан эзеп, чадыр кырында кызыл тукту адаандан өру чырыткылап турганын көөрге, мында келек кем-

—9—

кадартып каарга, чашкан тараа ышкаш, too быдаралыптар. аът ажаадып каарга, чидириптер ам безин бир аът өрелиг болгай сен. Өскелериң тывызын үлежиришке кирижир кижи силер эвес тир силер—дигеш, Экзандейниң талазынче Куулар дыңзы-биле кайгап турупкан.

Киришпеске киришкен хирлиг холун пашка суккан Экзандейниң улус шооткан, чамдыктары адыш часкаан турган.

Пичен-оол Куулар Казылдаа колхозтуң конторазындан үнгеш, чыылганнар аразында холужа берген.

Дөрт айның эгези. Ол чылын хар эрте эрип, частын шиичкан кирген.

Таңдының Хер-Тайганың кырынга ак көвүк булуттар—чай келди, тарылганар чүү болду! —дээн ышкаш шөкжейип билдинер-билдинмес көжүп турган. Колхозтуң даргазы оон хей-аът киирикчиан партком секретары колхозчулар-биле кыш сеп кагжып, чамдыктарының холун туткулааш база чамдыктары-биле таакпылашкаш, кудумчу кежилдир клубче базыпканнар.

— Час даа келди, кыштың торлуп бажын чиир сээлги быскан чагды, ам дараазының черле ырылдадып болбас сорудгавыс—часкы тарылга! —дигеш Пичен-оол «чүү хээр ирги» дээн ышкаш эжинче чугур көргеш базып олурган.

— Чүү боор ам, бет-алды хонгандыр хар хайлы бээр, өлеланиң чер кургап эгелээр болган аан! —дигеш Куулар Казылдаа клубтуң хаалгазын ажыдыпкан.

— Шын дораан ылык базырбас болза, ат болур!

— Ол-ол чүүлдерни парткомга чугаалашканы ышкаш, бо хуралга база тургускан аан мону—дигеш соонда дарганнар клубтуң хаалгазының артында барганнар.

Колхозтуң ниити хуралы ажыттынган, президиум соңгуттунган, хүннүң айтырыы бадылаттынган, колхозтуң даргазы ийдир кырында:

— Эштер колхозчулар, бөгүн болган болза —деп Пичен-оол эгелээн.

Хуралдың болу үр болбаан, доктаалы дорту —баштаар черниң колхозтуң экономиказын бызыдары-биле алган хемчеглерни база моон ындаа чорудар дээн саналдарын түңнээр деп көөр. Чүү боор, ол олчаан бүдүре шаапкай бис —деп фронтучу Вера Байлак хымыренни каарга, залда колхозчулар чирт дээн.

—12—

беннеткен гвардейжилер ышкаш чыскаалыңнан боо-селеме орнунда балды-хүүрек чүктеп шапкан, эрээн шокар хептиг кижилер баглыг олурган. Келзе-келзе колхозтуң херээженнери баштыңнары коммунистер фронтовик Вера Байлак, Лина Норжай, Монгуш Өвер, Монгуш Алдын-кыс. Эр колхозчулар эң ылдыгныг ажык оолдар суурнуң кыстары келгенин билип каапкаш, эр хейин көргүзер дааш, ажылдаары дам-на барганнар, баштарын кезүрер, чөмнениг безин чай чок.

«Шериг кезээ» дарганың чанынга келгеш:

— Суг-бараан фермазының саанчылары, колхозтуң херээженнер чөвүлелиниң активчилери шуптузу дөртен ажыг кижи, оваашкан ажылывысты эртежик доостаап, инек-ажан, бызаа-кодан аайлааш, силерниң бригадаңарны бүрүндүктаары-биле келдивис! Чөвүлелдиң даргазы Вера Байлак—деп аулааш, ийи базым хоора баскаш дарганың айтырыышкынын манап туруп берген.

Пичен-оол аңгадаан, дөвилдээн айы-биле бергу чок-даа болза, ол холун кулаанының үстүү чарынынга кырлайтыр туткаш:

—Экии, эштер! Чоп кончуг шымбай чүве боор. Ажылывысты ам-на дурт кылыр-дыр бис — дигеш фронтуга чораан өөренген айы-биле — ура!—ура!—ура!—деп кускуннап каарга, харыызынга чирт дээн каткы «дайын» шолун хөме алган.

— Экии-ле болган-дыр, эш Байлак, ам чүү боор, бөгүн доозуптар бис.

— Каш гектар болур-ла, дарга?

— Чүс ажыг.

— Аңдарып эгелей берген ышкажыл!

— Бута-сумун тыртып турары ол, чогум аңдарылганы бир удаа шыгыдып алгаш чорудар, планы ындыг.

— Черниң шывары кандыгыл, даргалар?

— Мен бодаарымга бистиң кожуунувуста бо хире куруккан чер турар деппе! Ындыг-даа болза, агроном чүү дээр ирги!

Сотпа Анай-оол даргаларга кандыг-даа харыы бербейн, чап-чаа аңдарып эрте берген диликилектен бар шаа-биле арбактап адыштааш, так кылдыр туткаш, салааларын адыргаш, чыттап көргеш.

—13—

—Мындыг хөрзүннү кижи кана көрген боор, ол беш, чээрби центнер чугаажок—дигеш, хорай бээрийне дээн ышкаш, довурааш алган черинче пет кылдыр октапкан.

1964 чылдың тарылгазынга хайыраканчылар 150 га суггаттыг черниң хараганын сокташ, «Саратовтуң—29» кызыл-тараан чашкан. Тараа хүлдүнүң суурун салып, хараган сегериинге киришпээн колхозчу чок дизе, хөөремче болбас. Назылдаа Чиңгиндеп эгелээш пионерлер, школачылар, директор Куулар Сорулгага чедир, чалыы эр Бегзи Откан-оолга, ясли-сад эргелекчизи Монгуш Өверге, саанчы Алдын-кыска, Ооржак Севээнге чедир кымны чок дээр ову. Таптыг бодап көөрге, колхозтуң экономиказын быжыдары ийи-чаңгыстыг эвес, бүгү колхозчуларның хереэ, колхозчу бүрүзүнүң өзне чүрээнде сиңниккен болгаш хей-аът киирерниниң кужу болганы дораан-на билдине баар. Бедик-Элезинниң баарында хараган аштаалгазын доостаан-ла-ла, аңдарылгага кирбээнде-ле, суггарылгага звеновзу Григорий Сатка, Комбуй-оол Сатка, баштаткан чолдак херектээштерлиг, узун хончулуг резина савыктарлыг кижилер бутаның дозун аштаан, будуктай бергилээн черлерни элезиннээн, ыршоорлуг, сорук кииричи кызыл туктуг хайыраканчылар бүрүладың-ла турганнар.

Хараган аштаарынга, бута суг бадырарынга, аңдарарының бетинде хөрзүн шыгыдып, суггарылга кылырынга база-ла хей күш хуну чарыгдаттынган. Партком колхоз баштаар чери күш ажылының ийи дугаарты сорулгазы—тарылганы суггаттыг черге чорударыбиле хараган сокпен, бута аштаан бирги суггарылга кылган колхозчуларның ажылының түңнелин үндүргеш. Бет кижиниң ортектиг белек, он кижиниң хүндүлүг самбырага киирген, чээрби кижиниң аас шаңналы-биле демдеглээн. Хүндүлел самбыразының чанынга-ла киле үнмерлешкен. Ында хараган тургаш-биле токпак нагарынга илдеккейлиг ажылдаанарының артында чурууп тырттырган хойнуң көөрүнге делгеп каан, чамдыктары боттарының чурууп көргеш магадап бир чамдыктары ха-тереглиниин көргеш, хөөреп турганы бидиигир болгай аан.

—14—

— Чүү болду бо, чээ колхозчуларывыстың өөрүшкүлүг, ниитиниң ажылынга илдеккейн кайгамчыктыг апаргангыл?—деп, ажы-чаңы бодубиле демей Сат Бирилей Саңгы-Бадыраадан айтырган.

— Кым билир бодарым, аваа-ла хөөрөп, илдарген турары ол ышкаан. Телевизор алган бе дээрге бо кижээ чүве бербес, «ажылдаан эвес сен» дээр чорду. Ам канчаар кадайымның бичежек сарыжаан кошка саткаш, оон-биле «затушкалап» алдым—дигеш Сат хей-ле черге—ой-ой, ындай ое!—дигеш кудумчуну дургаар, ооргазын чугенипкеш, элезейнин базыпкан.

— Хой, оол, хой, Саңгы-Бадыраа, мен ам соксаадым бо. Чоп дээрге, колхозчулар улуу-даа, бичези-даа, эр, херээжен-даа хойнуң херээ кээш дүн-хүн чок ажылдап турунда, тунчастап турарга кайын боор! Билдиң бе, Саңгы-ыжым?

Сат Саңгы-Бадыраа эжиниң чугаазының ужукыдының дыңнааш, чаңгыс черге таптап турган арай боорда эргилип келгеш:

— Чүү дидиң, эжим? Кай, маңаа олурам, мында бичежек чүве артыы бар чүве—дигеш, ол холун кармаанынче арай боорда сукпаш, шилин ушкун эккелгеш, чайгылап көрген.

— Хей эр-дир сен, кижиниң бакка сугар. Сээң балаң-биле арагачыга саваттым. Чаш уругларым безиң—бо багай чоруунуу кажан каар сен, ачай, кажан ававаң-биле, бүгү чон-биле кады ажылдаар сен, чон сени көөрге, магазин баргаңда, кезээ-ле хоранныг шилдер, ажлар, өскелерниң көөрге, чигир-конфет, чараш хеп-сып садар боор чүвең ачай—дигеш, олурупарга, ээримкедаа сергээр, кижиниң ыжы-даа келир чүве-дир аа халак, аа халак!—дигеш Сат Бирилей ооейниң олурун бээр.

— Чаа моон чүдеренчиниң, хей черге меерел олурган херээ чүү боор. Хооп-хооп!—дивишаан арагалы шилин канчаар, хорап холуп каан эвес!—деп кожамыктавышаан, кудумчуну дургаар шоштурүп базыпкан. Суурнуң чону көөрге, Саңгы-Бадыраа холчугештиң бир талазында, оон ол чарынында суурнуң хаваннары хүнге дегелениш тыткылааннар.

(Уланчылыг).

—7—

... тер, мурнакчылар, шалыңчылар колхозтуң экономиказын мөңгежидери-биле массаны баштап олурарының бузурелдиг демдээ деп чүве чүрекке дораан-на сиңнигип келир.

Чээрби ажыг хонуктуң дургузунда дал баштааш кежээкиниң караңгы имирге кирир үлдай берип турган Даңзы-Белекке баштаткан тудуг бригадазы өөрүшкүлүг сургей колхозтуң төрүнге чедип келгеш, ажылын түңнээн турган.

— Чадааналың Кара-элиминде ийи муң, Чаа-Хөлдүң Оорүг-Бажында муң беш чүс, Алдыы-Ишкинде база муң беш чүс, каттышкаш беш ажыг муң кубометр ыяш белеткедивис, ниити түңү чеже рубль болган ирги, санап көөр силер бе, дарга. Хуваалип бергенивистиң квитанциялары бо!—дааш Даңзы-Белек бичежек саазыннар сунарга, Пичен-оол ындай-бээр эңгере-түңдере туткулааш:— Ажылдап каапта бо санаарга чүү боор, дыка сагыш човава—дигеш, самбыраан дазылады-ла берген.— Беш муң кубометр, кубометриниң өртээ ийи рубльге көвүдедирге, он муң рубль, кижи санынга 500 рубль—бо-ла-дыр! Дыка-ла ажылдаан-дыр силер, парткомнуң, колхозтуң баштаар чериниң мурнундан байыр чедирдим. Улузун чылдады бе, Белек, ажылдарының түңнелин көре каап-тар-дыр!

— Хынап каапкайн—дигеш, Даңзы-Белек уне халаан. Бичи болганда, дедир чугурүп келгеш—белен, доозза чыглып келгеннер-дир, дарга—диген.

— Ындыг болза адыр—дигеш, парткомнуң өрээлинче кире халааш, үр-даа болбайн Куулар Казылдаа-биле колхозчулар аразынче кирип келгеннер.

— Чаа, эштер, ыяш белеткеп чораан звенолар хуралчыгажын эгелээр-дир—дигеш, Куулар ындай-бээр келек када кайгап турган.

Хажызындан көөрге, Пичен-оол бедик сыннығ, шала шөйбек арынныг, сартек карактыг, тырың мөге, өлүдүт-ла фронтучу деп чүве сагыкка дораан-на чык дээр.

— Эгелээр, эгелээр чогум чугаалажыр айтырыглары чүү ирги?—деп, бир колхозчу доспейн айтырган.

— Чаңгыс-ла чүве, ыяш белеткээн звенолар чаңгылап келген, оларга берген планын ыраккала ажыр күүсеткен, оон түңнелин көөр болгаш тывыжып канчаарының дугайын чугаалажыр. Бо дугайын чугаалаза кандыг ирги, эштер?

— Кандыг боор, ажырбас, ажырбас!

—10—

— Экии-ле ындап турунар, тыяын тываралдыны көөр-даа силер! — деп кускуннай каавыткаш Экзандей серт-бурт кылдыр уне базыпкан.

— Колхозчуларның улуг нурузунуу-биле токпак акшазын үлевейн оңу херектилеп, өзектээн артельдын эдып калган байдалдан көдүрүп үндүрер деп санал ындыг бе, эштер? —деп Куулар айтырыгаш келек ыттавайн турарга, олурганнар чаңгыс үн-биле—так-ла ындыг, чүүлдүг-чүүлдүг—деп чирт-ле кылган.

• • •

Каш хонган чорда, колхозчуларның ажылдааның барымдаалап аванс бээр, колхоз безин хирелиг техника септээр, хэр-херексел садып алыр акшалыг болгаш, нам-чазак колхозтуң күрүнеге төлезе чогуур үндүрүүн ушта бижээн, уауи хуусаалыг болгаш эгитпес чээли берген, чүък болгаш чиик автоматиза, хараган, чыраа сегер, орук аштаар, арык-бута казар бульдозер болгаш өске-даа техника алган тускай эртемнит кадрлар келгеш дугайында чаагай медээ Хайыракан колхозчуларын хөме алган.

Кыдыындан көөрге колхозчуларның алаабышкаа чингээн, ажылынга отурттурдан туржук харыы колхозчуларга ажыл таарыштырып бээр даштиң колхозтуң даргалары аңаа аңгалаан турганнар. Кижилер контора чанында чарлал самбыразында үймерлешкен турган. Бөгүн 2 шакта аванс акшаны токпак белеткээннерге, механизаторларга, саанчыларга, хойжуларга бээр, оон дараазында хүннерде өскелери база-ла аванс алыр деп бир колхозчу ылгыр номчуурга, өскелери амыраан, нам-чазактың сагыш човаашкынынга ханы байыр чедирген, аңаа харыы кылдыр колхозчу бүрүзү күш-ажылга илдеккейлиг киржир диткен тургулаан.

Кыштың оюгуундан алырылган частың чылыы ышкаш, күш-ажылдың төлевириниң бирги авансыы бүгү колхозчуларны улам-на хайындырып үндүрген.

• • •

Коммунистерниң эгелекчи саналы-биле колхозтуң ниити хуралының доктаалының шиитпириниң бүтүүр частың чаңгыс-даа оки хүнүн халас эртирбес дээш демисел хайыраканчыларга хайнып үнген. Григорий Сат, Сат Комбуй-оол баштаан звено Бедик-Элезин баарында кара-хараганнарда чадырлаңган, үстүнде көргүскен токпак кагыкчылары-биле демей кызыл тугун

—8—

— Чугаалажыр, ыржыр сүмележир. Кым кижиниң ажылының хирезин көргеш үлежир.

— Бо дугайында чүве чугаалаары-биле колхоз даргазы Пичен-оолга сөс бээр-дир—дигеш, Казылдаа олуруп алган.

— Ай бүрүшкаар чорупканывыс токпак кагарының Даңзы-Белек, Ооржак Доржулга баштаткан звенолар олча-омактыг чаңгылап келгилээн. Планын хоюк хуусаазының бетинде күүсеткен. Звенонуң чемге чараан акшазы чүгле 300 хире рубль, каккан токпаан школа, эмнелге, уруглар албан черлеринге дужааган, алган акшазы 10 муң ажыг рубль. Ужуру болза бо акшаның улуг нурузун ажылдаан колхозчуларга үлеп бээр болгай, ону чогум канчаар бис, мону-ла шиитпирлезе чогуур!—дигеш, Пичен-оол олуруп алган.

— Ону шиитпирлээрин мурнундан олурган херээ чүү боор, ажылдаан кижилерге үлеп бербес чүве бе, мээн-не саналым ындыг—дигени Сат Экзандей шала ырадыр, колхозчулар артынга ыяткан, эгенгеш-даа ышкаш олурупкан.

— Кады хөделип тургаш тыпкан акшаны чүгле токпакка ажылдаан кижилерге үлеп бээрге кайын боор. Ындаар болзувусса колхозтуң экономиказын канчап көдүрер боор бис. Бригада, звено болгаш саанчылар, хойжулар, механизаторлар чүгле бодунуң дүмчүүн бодалдааш, тывыжын үлежип алыр болза, колхоз канчап быжыгар, саназарай бээр-ле болгай. Мен-не ол саналга удурумнуг илеретпес аргам чок—дигеш Ооржак Севээн аңа арын шырайы кыза берген. Экзандейже хыйыртап аараан көргеш олуруп алган.

— Саналың чүү ышкаш, өскелериниң тывыжын чоп кончуг хоптаар сен—деп, дем-не-ле Экзандей кускуннай каапкаш калбаш дээн.

— Саналды мендеп айтырза ындыг: токпак акшазын колхозтуң ниити кассазынга киирген артельдиң ниити ажыл-херекселинге чыыр!

— Ол кандыг ындыг чарылгалар тыптып келди, ажылдаар кижи тывылбас, олча үлежирде бо-ла каар, ылыкбай-ла-дыр сен аа!—деп, демгиле Экзандей кускуннап үнүп келген.

Ооржак Севээнниң саналын коммунистер Кара-оол, Энер-оол, Оскан-оол, Комбуй-оол улуг нуруузу деткээн. Экзандей ам-даа хөделбишаан.

— Эш Экзандей, силер бо токпак акшазынга кандыг кончуг сагыш човап турар кижи апаарзыңар? Аңаа барып ажылдаан эвес сен, унаа таптыг чүве. Силерниң билбес кижи кым боор. Ине-

—11—

хөлбеңнедип алган нам-чазактың чорудкан бульдозер-тракторларын ирилеткен тургулаан. Партком секретары, колхоз даргазы, комсомол секретары, райком ажылдакчылары улуг чудукбиле демисешкен кымыскаяк ышкаш ыраккан көөрге кызыгаарзок улуг баараң одаа ышкаш. Хараганның дөзүн демир аргамчы-биле шалбалааш, «С—100»-түң соонга баглааш, хирилеп чоруй чүткүдерге чүгле дизилээр. Ол хоржок болза бульдозер-биле үстүрерге, бүт-биле теңкен аза бөргү ышкаш боош баар.

— Амыр чүве-дир ийин, техниканы канчаар ону. Кижи хараган сокпейн чораан эвес. Шаанда ол-даа шары кошкаш чүткүдерге, орус улустуң тоолунда дем бир репа дээр дазылдыг үнүштү үрей кадай тыртып турган ышкаш боор чүве болгай. Магалыг-ла чүве-дир ам!—деп, ол черниң эң кырганы көрбээн чок, көдүрбээн хевээ чок Кужугет Чиңгин хөөреп олурган.

— Ол шары деп чүнер боор. «С—100» дээрге чүс аът күштүг чүве болгай — деп партком секретары тайылбырлаарга:

— Ок кедек, кай ындыг чүве ышкаш чүл, оолдарым. Ха-ха-ха! Улуг шарыдан безин бичии кестүр, кужу чүс шарыдан артык күштүг ышкажыл—дигеш, човуурлап аарап турган хирезинде Чиңгин хейнүң аразынга ажылдап кирипкен.

Хайыракан баарының
Хараганың аштап турган,
Хамык чоннуң чаагай чемн
«Халаачыкты» быжырар бис—деп

ырлашпышаан колхозчулар улдап турунда, иштинче аскыр өөрү чылгы кире бээрге, көзүлбес «Кара-Хараганныг» деп ат сураглыг оймак дазыргай шөл болуп, чазактың чорудуп берген тракторлары бута-сугун кылып «картырзалап» эгелей бергилээн.

Колхоз даргазы Пичен-оол уаун сыпты балдызы-биле хараганның дөзүн кертип, партком секретары Куулар демир-биле орай шаап, механик-тракторист Чавыдак тракторун шорууг-даа чүткүгпеен, тура сеп турганын көөрге аңаа аң шенде чуктаандындан дора-ла чүгүр.

— Бичии дыштаныш эртенги чемни чиб сыптын алгаш, база-ла дап баар—деп, Пичен-оол кыйгы салза-даа хоржок. Колхозчулар чаңгаштаазын кааркан, тарылгазының шөлүн белеткээн турганнар.

Чадааналы өрү көөрге кызыл тугтарын дел-

Үлегерлиг чолаачы

Бистиң комчукчувус Долгар-оолдуң «Бо чүү деп ойнаарок боор?» деп фотоэтюду.

Домбуу Дадар-оол «Шекпээр» совхозка чолаачылап келгенден бээр он чыл чыган турар. Чолаачының ажылы берге, харысалгалыг. Ынчалза-даа бо үениң иштинде эш Дадар-оол оваашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип, озал-ондак чок ажылдап, хөй хемчээлдиг кывар-чаар материалдарны камнап ап, машиназын кезээде белен турарының шугумунга тургузуп келген.

Үлегерлиг чолаачы ам ажылдап турары «ГАЗ-51» марканың машиназын беш чыл бурунгаар алган. 200 муң километрни эрткенде, оон моторунга капитал септелге кылган боордан башка өске кезектеринге септелге кылбаан. Бо чорук оон машинаны камныг эдилеп турарын тодаргай херечилеп турар.

— Машинага үр чылдарда ажылдап кээрге, кижи ону бодун канчаар контрольдап чорууру ышкаш билир апаар. Үүрмек-даа үрелишкини болу берзе, ону дораан эдер херек, ынчанмас болза «аарыг» улам улгадыр. Бистиң чамдык чолаачыларывыс ону херекке албайн чоруп турган, орукка үрелишкиннерге таварышып турар — деп ол аныяк өөрүнге бо-ла чагаан чорур.

Хоочун чолаачы эрткен чылын совхозтуң чолаачыларының аразынга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Бо чылдың баштайгы айларында ол база эки ажылдаан. Ону партия райкомунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан. Ол—совхозтуң хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар. Дадар-оол үлегерлиг чолаачы, эки хөй-ниитичи болурундан аңгыда, совхозта эки чаңчылдыг кижилерниң бирээзи, мынчага чедир арага ижип, таакпы тыртып көрбээн. Эки ажылдың, ажылдал-чуртталганың челишкектерниң дээ база ында.

Ажы-чаңы төлептиг, ажылчынга кызымак чолаачыны совхозтуң, районнуң болгаш республиканың Хүндүлел самбыраларынга каш удаа киирген.

Партияның төөгүлүг XXIII съездизи эрткен бо чыл Домбуу Дадар-оолга кажан-даа уттундурбас, ону чооктаа чаа партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган. Ол улуг болгаш бедик бүзүрел ону улам сорук киирген. Эш Дадар-оол бо хүннерде залчет нормазын үргүлчү бүдүүп чартык катап ажыр күүседип турар.

Х. МОНГУШ.

УЛУСЧУ ДРУЖИНА

Үш чыл мурнунда Хорум-Даг суурнуң чурттакчылары улусчу дружинаның командиринге Сюрюн Ховалыгович Дамбаны бир үн-биле соңгуп алганнар. Ажылдап эгелээриниң баштайгы базымнары белен эвес болган. Дружинниктерниң саны эвээш, дежурныйлаашкыны болганчок-ла үзүктелип бээр турган.

А ам бо талазы-биле байдал оранчок өскерилген. Дружинаның кежигүннери 36 кижи четкен. Дружина командири С. Дамбаның арга-дуржулгазы бедээн. Дружинниктерниң дежурныйлаашкыны доктаамал апарган. Суурга корум-чурумну быжыглап, арагачылар-биле демиселге ак сеткилдиг чоруун көргүзүп турар дружинниктерниң саны база өскен. Чиңзалаорге, почтальон М. Селейба, соортукчу М. Комбу, лесник О. Таккы оларны чугле дежурныйлаашкынын үезинде эвес, кана-даа чораан, чурум үрекчилери-биле демиседир чоруп турарлар.

Эрткен чылын хамаатылары II-ниң оол кузун оор алган деп дыңнадыг дружина командиринге чедип келген. Сюрюн Ховалыгович ол-ла дораан дружинниктерни чыып эккелгеш, оорну кандыг арга-биле тударының планын тургузуп алганнар. Ийи хүн иштинде дилеп келгенниниң соонда оор туттурган. Хөй-ниитиниң корум-чурумун каржызы-биле үрээннерни кезээде харысалгазынче шилчидип, а чамдык арагачыларның херээн эш-хуунуң судунга шиитпирлеп турар. Дружинниктерниң ап чорууп турар хемчеглериниң түңнелинде суурда арагалаар, хулиганнаар чорук эвээжээн. Ынчалза-даа корум-чурум үрээр чорук шуут узуткаттынган деп чугаалап болбас. Ынчангаш чаңгыс-даа корум-чурум үрекчизинге кезээде чааладайн бербес кылдыр ажылдаары—дружинниктерниң кол сорулгазы.

Дружинниктер ай санында кылган ажылын түңнеп, хуралдарынга чугаалажып турар. Чадаана—Кызыл-Мажалык оруунуң Хорум-Даг кавызында кезээн чайгааралга алырын дружинниктер хүлээнген. Суурнуң санитарлыг байдалын, магазиннерниң ажылын, хөй-ниити черлеринге ныы четпээн уругларның чуруму дружинниктер хынап көрүп турар. Олар ажылын совхозта партия комитединиң болгаш профэвилел организациязының удуртулгазы-биле чорудуп турар.

А. РУМЯНЦЕВ.

Редактор К. Н. НУДАЖИ.

КУЛЬТУРАНЫН БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫН ПАРЫГЫНДА НОГААН ТЕАТРГА

июньнуң 27, 28, 29 хүннеринде

КҮРҮНЕНИН ЦИРК ЭВИЛЕЛИНИН НОВОСИБИРСКИДЕ

Цирк бөлүүнүң

көргүзүү болур.

Эгелээри кежээкиниң 8 шакта. Июнь 29-та хүндүскүнүң 4 шакта уругларга база көргүзер.

Касса эртенгиниң 10 шактан эгелеп паркта ажыдаап турар.

КИНО

ИЮНЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киночулунда 10. «Чай халас эртпээн» 11.20, 1. «Орус чон бис» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.40, 5.30, 9 шактарда.

«КАА ХЕМ»: «Ашпа эвес хоорай» 10, «Когуттүргеш кагдырган» 5.15, 7.10, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Гитаралыг уруг» 11, 1. «Айыылдыг эор черлер» 3, 5.30. «Кымчыктырбас барымдаалар» 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Черлик куулар» 11, «Экии, мен-дир мен!» (1-ги, 2-ги сериялары) 3, 9. «Пассажир» 7 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: «13 хүн» 5, 7, 9 шактарда.

Дыштаныкчыларга чарлал

1966 чылдың июнь 22-ден эгелээш автобус Кызыл-Сватиково хол аразынга хүнүнүң чоруур.

Кызылдан автобустуң хүн бүрүде үнер үези — 15 шакта болгаш Кызылга 17 шакта ээп келир.

Воскресенье хүннерде автобус үш катап чоруур: Кызылдан автобус 7 шак 30 минута, 15 шак 30 минута, 17 шак 30 минутада үнер.

Сватиководан Кызылга чанып келириниң билеттин база ары үгаа садып ап болур.

ТЫВА ТРАНСАГЕНТИЛЕЛИНДЕН БИЛЕТТЕРНИ САДЫП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫҢАР!

Силерниң чагыыңарны ёзугаар билеттерни бажыңнарга чедирип берип болур.

Силерниң дыштаныышкыңар таарымчалыг болгаш турар таладыг бистиң майгыныңы хүлээлдеп ап болур силер. Хүнде майгынның хөлезизи — 60 копеек, айда — 7 рубль 50 копеек. Сватиково хөлге ап чоруур чүүлдерниңерни челиштип алыры-биле автомашинага чагыгны Тыва трансагентилелинге киирип болур силер.

Транспорт хандырылгазынга хамаарышкан бүгү айтырыгларның харыызында тайылбыр алыр дизе, Тыва трансагентилелдиң 36—28, 24—16 телефоннарынче долгаңар.

Тыва трансагентилелдиң ачы-дузазын ажыглаңар!

ТЫВА ТРАНСАГЕНТИЛЕЛ.

Телевидение

Июнь 26, воскресенье

Телемедээлер 19.00, бичии уругларга «Мегечи диңги», «Мойдотыр» деп кинофильмнер 19.10, совет аныяктар хүнүнге тураскаатткан дамчыдылга 19.40, «Ашыык анаан-кадай дугайында тоожу» деп уран-чечен фильм 20.05, «Ак-көк оруглар» — Одессадан дамчыдылга.

Июнь 28, вторникте

Телемедээлер 19.00, уругларга «Чырытпыжыгаш» деп кыска метражтыг кинофильм 19.10, «Тыва АССР-ниң урав чуулунуң алдарлыг ажылдакчызы М. Черзинин чогаадыкчы оруу» деп дамчыдылга 19.50, «Ак-көк оруктар кыйгырып тур» деп кыска метражтыг фильм 20.10, «Шокар расскастар» деп уран-чечен фильм 20.40 шактарда.

Июнь 30-де, четвергте

Телемедээлер 19.00, «Хоорай чоогунуң совхозтарында» деп фоторепортаж 19.10, «Незнайканың ужуралдары» деп уругларга фильм 19.20, «Меридианнар тудуу берген черде» деп фильм 20.20, «Москвада час» деп уран-чечен фильм 20.40 шактарда.

Редакцияның АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация, пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетиир килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаңза, 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга хереглелиниң типографиязы. ТС—00913.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылдан үндүрүлүп турар.

1966 ч. ИЮНЬ 26 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 150 (6481).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Францияның президентизи Новосибирскиде

НОВОСИБИРСК. (СЭТА). Францияның Президентизи генерал Шарль де Голль июнь 24-те аар электромашина тудуунуң заводунга чораан. Оон-биле кады ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный барган.

Улуг болгаш нарын электри машиналарын бүдүрүп үндүрүп турар бүдүрүлгениң ажылчыннары аалчыларга изиг байыр чедирген. Завод директору П. Е. Базунов бүдүрүлгениң канчаар хөгжүп турарының дугайын чугаалаан. Иркутскиниң, Братскиниң, Бухтарминскиниң болгаш Сибирь хемнеринде өске-даа гидроэлектростанцияларга Новосибирскиниң агрегаттары-биле чепсегленген. Делегейде эң-не күчүлүг 225 муң киловат генератор Братск ГЭС-те ажылдап турар.

— Бүдүрүлгениң хамчааларын өзүлдезиниң темпилери болгаш продукциязының шынары мээң сагыш-сеткилимни хайныктырып тур — деп, Президент де Голль харыы чугаазында чугаалаан.

Новосибирск заводунуң француз бүдүрүлгелер-биле кады ажылдажылгазынга сеткилин ханып турарын Президент илергейлээш, ол кады ажылдажылганы улам ыңай калбартыр херек деп демдеглээн.

Оон соонда де Голль, Н. В. Подгорный болгаш оларны үдээн кижилер заводту эргип көрген.

• • •

НОВОСИБИРСК. (СЭТА). Сибирьниң эртем төвү — академиктер хоорайынга июнь 24-те Францияның Президентизи генерал Шарль де Голль чораан. Оон-биле кады Н. В. Подгорный, француз болгаш совет албан кижилери чораан.

Аалчыларны эртемденнер бажыңынга чалап чедирген. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының даргазы академик М. А. Лаврентьев оларга байыр чедирген. Францияның Президентизиниң келгени Францияның болгаш Совет Эвилелиниң эртемденнериниң улам ыңайгы чоокшулажылгазынга чедирер деп бүзүрелин ол илерээлээн. Даштыкы чурттар-биле бо эртем төвүнүң харылзаалары ол чугаалаан. Сөөлгү чылдарда ол харылзаалар өскен. 1965 чылда беш ажыг 800 ажыг даштыкы эртемденнер чораан, а Франциядан 75 эртемденнер келген. Академиктер хоорайының ийи чүс ажыг эртем ажылдакчылары янзы-бүрү чурттарга чораан.

— Бистиң институттарывыска француз эртемденнер турар болза өөрүнчүг болур ийик — деп, М. А. Лаврентьев чугаалаан. — Ажылдаарывыска эң-не таарымчалыг байдалдарны оларга тургузуп берип болур бис. Француз болгаш орус эртемденнерниң деми каткан күженишкиннери улуг ажыдыышкыннарга чедирери чугаажок.

Мынча боттандырып турар ажылдарның чугулазының ачызында академик хоорайның алдары бүгү делегейде нептерээн. Амгы үениң угаанының болгаш чаңчылдарының дидим илерели мында боттанган-дыр деп, Президент Шарль де Голль чугаалаан. Мээн аалдап келгеним, Эртемнер академиязының Новосибирск салбыры Петр Великийниң үндезилээни, эртемнерниң ол академиязының салгалы болуп турар-дыр деп де Голль демдеглээн. Сибирьниң эртем төвү кижилерниң, ылангыя Францияда кижилерниң угаан-бодалын хайныктыр магададып турар. Амгы шагның шинчилелдерниң барык бүгү адырларын мында хаара тудкан-дыр.

Новосибирскиде муң-муң эртемденнер кол-кол эртемнерниң депшилгезин дээш ажылдап турар, техниканың, механиканың, а ол ышкаш амгы шаг ниитилелинге улуг ужур-дузалыг шинчилел эртемнерниң хөгжүлдезинге барааң болуп ажылдаарын дээш хөй-хөй аныяк шинчээчилерни совет улус бээр чорудуп турар-дыр деп, де Голль онзалап демдеглээн.

— Академик хоорай коллективиниң боттарын бердинип турар херээ эртемниң бодунуң бүгү-ниити херээ болуп турары ышкаш, бүгү-ниити херек болуп турар — деп ол чугаалаан.

Францияның математиктери, физиктери, химиктери, биологтары, антропологтары, экономистери, философтары силерниң-биле кады ажылдаан турарын ол изин-биле куээп турар. Россия биле Франция бүгү делегейге тайбының мурнунга каттыжып турар болганда, кижилерниң депшилгезиниң мурнунге совет болгаш француз эртем каттыжып турзун! — деп, де Голль медеглээн.

Оон соонда Шарль де Голль, Н. В. Подгорный болгаш оларны үдээн өске-даа кижилер ядролуг физиканың болгаш геологияның институттарынга, геология музейинге чораан, академхоорайны эргип көрген.

• • •

НОВОСИБИРСК. (СЭТА). Операның болгаш балеттиң академиктиг театрынга совет-француз найыралдың кежээзи болган. Ол кежээни «ССРЭ-Франция» ниитилелдиң чаа тургустунган Новосибирск салбыры организастаан.

Хөй-ниитиниң төлээлекчилери, а ол ышкаш Францияның ССРЭ-де элчини Филипп Бодэ аңаа чүве чугаалаан.

БАЙЫРЛАЛ-БИЛЕ, АНЫЯК ӨҢНҮКТЕР!

Дөскел чок чалыы назын

Байырлал! Бистер календарны ажа тырткаш көөр болзувусса, кызыл будук-биле байырлал деп бижээн состерге база-ла таварышкылаар бис. Бистиң чуртувуска байырлалдыг хүннер бүрүзү боттары онзагай байдалдыг. Ынчаарга чыл бүрүде-ле июньнуң сөөлгү воскресеньезин Совет аныяктарның хүнү кылдыр доктаатикан. Ынчангаш бөгүн чалыы назынның байырлалы.

Бистиң алдарлыг аныяктарывыс бодунуң байырлалын бо чылын совет улус СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин политиктиг улуг көдүрлүүшкүннүг болгаш сорук кириишкинниг байдал-биле боттандырып турар үеде эрттирип турар. Ленинчи комсомол, совет аныяктар партияның кандыг-даа кыйгырыгларынга изиг күзел, маадырлыг ажыл херектери-биле харыылаар чаагай чаңчылдыг. Чурттуң хол дегбээн, оруң-ис чок черлеринде байлаан ажыглалга киирериинче, Сибирьниң болгаш соңгу-чүктүң тудугларынче, кодээ ажыл-агыйның берге участоктарынче, эртемниң болгаш техниканың бедиктеринче, космосту штурмнаарынче боттарының улуг аныялары коммунистер-биле кады олар эрес-дидим чоруп турарын бүгү улус ханы сеткил ханыышкынныы-биле хүлээп көрүп турар.

Ам бисте комсомолчу-аныяктарның тудуу азы аныяктар бригадазы, фермазы, звенозу деп состер чөргаар дыңналыр апарган. Бистиң чурттуң 53 национальдарының оолдары, кыстары ажылдап турар Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу — «Тыва даг-дүгү» болгаш беш чылдың эң чугула тудугларының бирээзи — «Тыва кобальт» комбинаттарын чалыы назынның кыптыгыышкынныг күжү, энергиязы, талантызы-биле тудуп турарын маңаа чижек кылдыр чугаалаарга четчир. Бо өнза чугула тудугларда Күжүгет Калдар-оолдуң, Евгений Черненконуң болгаш Михаил Чертыташевтиң аныяктар бригадалары боттарының төлептиг күш-ажылы-биле бүгү республикага алдаржып турар. Оон-биле кады Кызылдың № 3 АТА-зында беш чыл планын 3 чыл 8 ай иштинде күүседир хүлээлгени алган Иван Фроленконуң аныяк чолаачылар бригадазының болгаш беш чыл планын дөрт чыл беш ай иштинде күүседир деп сөзүн берген республика типографиязының аныяктарының патриоттуг ажыл-херектериниң дугайын база-ла чоргаарал-биле чугаалаар херек. Оларның сеглээн сөзү ажыл-херээ-биле нарышпайн турар. Чижээ, аныяк чолаачылар беш айларның планын майның эгезинде-ле 145 хуу күүсеткен.

Боттарының кайгамчык ажыл-херектери-биле бүгү чоннуң бедик хүндүткелин чедип алган аныяк кижилерни кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинден болгаш культура амыдыралының, садыгның шугумундан база-ла чүс-чүзү-биле көргүзүп болур. Оларның хөй-хөйүнүң күш-ажылын Төрээн чурт бедии-биле үнелээн. «Тээли» совхозта хойжу-бригадир Мукаайлы Маадыр-оолду, Каа-Хем районда «Кызыл тук» колхозтуң саанчызы Галина Блиновану чон ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан. Оон-биле кады бо чылын ажыл-херекке шылгараңгай чедиишкиннери дээш чазактың орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан аныяктар база бисте эвээш эвес. Ол дээрге, хойжу Моңгуш Алдай-оол, саанчылар: Светлана Куңуу, Оюн Чечек, Саая Саара, Татьяна Наваштай, Ондар Шортан база садыгжы Лилия Чоодулар болгаш оон-даа өскелер-дир. Шак ындыг бедик хүндүткелди чедип алган кижилерге чон чоргаарланыр эргелиг.

Бөгүн, байырлалдың хүнүнде бистиң аныяктарывыстың алдарлыг ажыл-херектериниң дугайын чугаалап тургаш, аныяк өскеннер-биле ажылга эң кол чүүлдү уттуп болбас ужур-[illegible]. Ол талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизинге тодаргай болгаш Сүмелеринги-биле айыткан. Ол съездиге СЭКП ТК-ның отчёт илеткелинде мынча дээн:

«... Бистиң чуртувус, үлегерлеп чугаалаарга — аныяктар чурту, оон чонунуң чартык кезии — 26 хар чедир назылыг кижилер дээрзин барымдаалавайн барып болбас. Ынчангаш партияның, комсомолдуң болгаш өске-даа бүгү организацияларның аныяктарны кижизидеринче кичээнгейин күштелдирери эргежок чугула. Аныяктар ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылдың деңнелин бедидери, утка-шынарын болгаш хевирлерин байыдары партия болгаш комсомол организацияларының эң чугула сорулгазы болур. Комсомолчуларның болгаш аныяктарның тудугларга соруктуг ажылдап, өске-даа ажыл-агый сорулгаларын шиитпирлээринге киржип турары кончуг эки-дир. Ынчалза-даа оон-биле кады комсомолдуң ажылында кол чүүлдү — аныяктарның кижизидилгезиниң дугайын уттуп болбас». Бир эвес маңаа дүүштүр алыр болза бистиң республикада чамдык ажылдар чорттунуп турар.

Сөөлгү үеде Таңды районда, Кызыл хоорайда болгаш өске-даа черлерде аныяк өскеннерниң өөредилгезиниң болгаш оларны революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарга кижизидериниң талазы-биле чамдык хемчеглерни чоруткулаан. Чижээ, ВЛКСМ Таңды райкомунуң Кочетово суурга организастааны үш салгалдарның ужурашкышкынныг слёдунуң канчаар эрткенин солуннуң бөгүнгү номеринде парлап турар. Ол ышкаш «Маадырлар бистиң-биле кады» деп, республикага чарлаттынган походтуң үезинде бо талазы-биле хөй чүүлдер кылдынган. Бо хүннерде Кызылга оон эң эки киржикчилериниң байырлалдыг слёдун эрттирип турар, ол дээрге эки хемчеглер-дир.

Ынчалзажок ниитизи-биле бисте аныяктарның идейлиг кижизидилгезиниң айтырыглары ам-даа СЭКП-ниң XXIII болгаш ВЛКСМ-ниң XV съездилериниң негелделеринге чедир тургустунмайн турарын шуут чугаалаар херек. Ылаңгыя Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарда, Кызылдың чамдык тудуг организацияларында ийи-чаңгыс аныяк кижилерниң аморальдыг үүлгедиглер кылыр, арагалаар, хөй-ниитиниң чурумун үрээр фактыларның бары чүгле оон-биле тайылбырлаттынар. Ол ышкаш чамдык аныяктарның өөренмес-даа, ажылдавас-даа азырадынчы байдалдыг болуп, маңгыс амыдыралдыг кижилерниң салдарынга кирип турарын база таарымчалыг деп санап болбас. Бо бүгү фактылар партия, комсомол болгаш ажыл-агый органнарының талазындан шиитпирлиг хемчег алырын негеп турар. Ылаңгыя бо чылын Тываның ортумак школаларын ийи муң ажыг аныяктар доозар. Оларны ажылга таарыштыр киирер, өөредилгезин уламчыладыр дугайында сагыш салыры эргежок чугула.

Совет аныяк кижи эң-не магалыг чаагай, эң-не хүндүлүг сорулганы күүседиринге — коммунизмни тургусчурунга бодунуң улуг-хуузун киирерингe бүрүн шиитпирлиг чүве төлээде, ол идея талазы-биле бедик, партияның болгаш коммунизмниң херээ дээш быжыг бүзүрелдиг болур ужурлуг. Ынчангаш партия организациялары совет улустуң, Коммунистиг партияның революстуг, күш-ажылчы болгаш дайынчы чаагай чаңчылдарынга, совет патриотизминиң, пролетарскы интернационализмниң ёзузунга аныяктарны кижизидериниң айтырыгларынче кол кичээнгейни салыр хүлээлгелиг. Ие кижи бодунуң ажы-төлүн сагыш човап доруктурары дег, аныяк салгалды — бистиң улуг Төрээн чуртувустуң идегелин болгаш келир үезин, бистиң улуг херээвис дээш быжыг соруктуг, турумтуг болгаш эрес-маадырлыг демисежикчилерни өстүрүп кижизидер ужурлуг деп ленинчи партияның өөредип турарын кезээде утпас херек.

№ 48 тудуг эргелелиниң А. Бурумас удурткан шеверлекчилер бригадазының кежигүннерин бо чурукта көргүскен. Аныяк кыстар комсомолдуң путёвказы-биле Хову-Аксының тудуунга ажылдап турганнар. Олар бо хүннерде Кызылдың 187 кварталында ийи каът школачын шеверлээр ажылдарынга дузалажыры-биле чедип келген болгаш хүн бүрүде ээлчег нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

ЧУРУКТА: бригаданың кежигүннери. Фото А. АИРНИИ.

Делгем базымнар

Чайның изиг хүнү алдыннанган хереллерин чажып турда, спортчу хептерлиг, арын-шырайы хүнге додуга берген, бир үеңчалыылар дөрбелчинней чыскаалыпканнар. Олар бөлүк-бөлүк аайы-биле тускай эмблемаларлыг, ында районнарның аттарын бижигилеп каан. Эң ылангыя Тожунуу болгаш Кызылдыы онзаланып турган. Ол болза, бистиң республиканың аныяктарының болгаш комсомолчуларының «Маадырлар бистиң-биле кады» деп девизтиң адаа-биле эрттиргени слёттуң киржикчилериниң чыглып келгени-дир.

Тываның бүгү-ле булуңнарындан 250 ажыг кижи чыглып келген. Слёттуң штаб даргазы эш **Х. Сиирин** ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары эш **Г. Ширшинге** рапортун берген. Ол слёттуң киржикчилеринге байыр чедирип, районнарга эрткилээн слёттарның политик талазы-биле бедик, организас талазы-биле эки болгулааның онзалап демдеглеп, аңаа муң-муң оолдарның, кыстарның болгаш школачыларның киришкенин, чаа-чаа он-он музейлерниң ажыттынганын, тураскаалдар чыырынга хөй түңнүг акша-мөңгүнүң чыгдынганын айыткан.

Оон сөөлүнде ДОСААФ-тың область комитединиң даргазы эш **И. Финогин** сөс алгаш, аныяктарның Төрээн чурт камгалалынга кажан-кезээде белен болурун, боттарының кадыкшылын быжыглап, күш-культуржу болгаш турисчи база шеригжиткен оюннарга идепкейлии-биле киржирин, дайын чимзеникчилериниң бүгү-ле оралдажыышкыннарын чылча шаап илередиринге болгаш сойгалаарынга идей талазы-биле каңналган турарынче кыйгырган. «Урожай» ниитилелиниң область комитединиң даргазы эш **Н. Капустин** спортту массалыг болдурарынче аныяк кижи бүрүзү сагыш салып, бодун долгандыр хөй-хөй кижилерни эвилелдеп, бүгү тала сайзыраңгай, коммунизмниң ёзулуг тургузукчулары болурунга боттарын амдыгааштан эгелеп белеткээрин слёттуң киржикчилеринге онзалап чугаалаган. Ынчангаш «Маадырлар бистиң-биле кады» деп девизтиң адаа-биле эртер республика слёдунуң кызыл тугу көдүртүнген болгаш оон делгереңгей отчёдун дараазында солундан номчуур силер.

О. СУВАКПИТ.

Тарылгаларга — кончуг эки ажаалда

Республиканың колхозтарының, совхозтарының шөлдеринде часкы хову ажылдары доозулган болза-даа, бедик дүжүттү алыр төлээде, тарылгаларның ажаалдазының талазы-биле ам-даа кылыр ажылдар хөй. Чижээ, бок үнүштер-биле, кодээ ажыл-агый культураларының хоралакчылары болгаш аарыглары-биле демиселди чорудары, суггарылганы организастаары, озуруглар аразын ажылдап кылыры болгаш оон-даа өске.

Ам үеде удаа-дараа дүжүп турар өл-чаъстың уламындан тарылга шөлдеринде бок үнүштер көвүдеп турар. Элээн хөй ажыл-агыйлар тарылганы доосkan дораан-на бок үнүштер-биле демиселди чорудуп эгелей берген. Тываның кодээ ажыл-агый дуржулга станциязында шөлдерниң кол нуруузунуң кыдыгларын дескилей андарган, тараа культураларының шөлдеринге бок үнүштер чаа кестүп олурда база кукуруза шөлдерин илиирткээр ажылды чорудуп турар. № 2 бригадада июнь 20-ге чедир 500 га ажыг тараа культураларын, 1000 га кукуруза шөлүн илиирткээн. Бии-Хем районнуң колхозтарында болгаш совхозунда тараа база озуругларның аразын сайзырадыр культураларны илиирткээрин эки организастаан.

Бок үнүштер хөрзүннүң кырында каъдында үнүп олурда бирги илиирткээшкинни, а олар хөвзүн кырынга шуут кестүп үнгүлеп келгенде — ийиги илиирткээшкинни чорудар. Бо агротехниктиг хемчег оон дараазында озуруглар аразын ажылдап кылыры-биле дүгжүп кээр болза, кукурузаның, картофельдиң болгаш өске-даа озуругларының аразын сайзырадыр культураларның база тараа культураларының тарылгалары арыг болгаш үнүштерниң эки өзүп үнерин хандырар.

Озуругларының аразын сайзырадыр культураларны ой-шаанда, шын илиирткээриниң ужур-дузазын республиканың мурнакчы кукурузачылары эки билип турарлар. «Межегей» совхозта Гольцов, Никитин, Николаев, «Элегест» совхозта Васильев, дуржулга станциязында Майдурев болгаш ол ышкаш «ҮТКА 25 чылы», «Найырал» совхозтарның, Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук», «Октябрь 14 чылы» колхозтарының кукурузачылары озуруглар аразын ажылдап кылырының мурнунда үнүштер боступ үнгелек турда болгаш боступ үнүп келген соонда ийи катап илиирткээшкинни ыяавыла чорудуп турарлар.

Бок үнүштерге удур гербицидтерни чаштырар чоруктуң ужур-дузазын үнелеп көргеш, элээн хөй ажыл-агыйлар ону ам 28 муң гектар шөлге чорудтукан. Каа-Хем районнуң «Бурунгаар», «Коммунизмче орук», Ленин аттыг болгаш өске-даа колхозтары шупту 5220 га, «Межегей» совхоз 2700 га, дуржулга станциязы 4250 га, «Тииилелге» совхоз 8000 га, Таңдының «Революцияның чалбыыжы» колхозу 4000 га шөлге ол ажылды чорудкан.

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары тараа культураларының 50 муң га шөлүнге бок үнүштерге удур гербицидтерни чаштырар ужурлуг. Ындыг турбуже ажыл-агыйларның чамдык тускай эртемниглери болгаш удуртукчулары тарылгаларның чайгы ажаалдазының, ылангыя бок үнүштерге удур химиктиг арганың ужур-дузазын ам-даа чедир үнелевейн турарын айтыр херек. «Тээли», «Тес-Хем», «Сукпак» совхозтарда, Улуг-Хемниң Жданов аттыг, «Күш-ажылдың хостуу» колхозтарында болгаш Эрзин, Тес-Хем районнарның колхозтарында тарылгаларның чайгы ажаалдазы ам-га чедир эгелевээн. Бо ажыл-агыйларда шөлдерниң кыдыгларын дескилей андарбайн, чайгы чер андарылгазының шөлдеринде заштарны аштавайн, чайгы суггарылганы чорутпайн турар. «Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының шөлдеринге чер ажылының культуразын бедидер дугайында» СЭКП обкомунуң бюрозунуң 1966 чылдың май 30-те доктаалын хөй ажыл-агыйлар күүсетпейн турар. Ылангыя Улуг-Хем, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларында чер ажылының культуразын бедидер дээш кескү хемчеглер чоруттунмайн турар. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарга авиахимиктиг прополканы тараа культураларының 13800 гектар шөлүнге чорудар ужурлуг турда, ам ол ажыл шуут эгелевээн. Ол районнарның кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдериниң кол агрономнары эштер В. Дорошин, И. Поминов олар бо ажылды боттары-даа организаставааннар, ажыл-агыйлардан негелде-даа салбааннар.

Тарылга шөлдеринден аңгыда, оруктар, бугалар кыдыгларында, хову турлагларының девискээринде бок үнүштер чүүден-даа хөй. Ындыг черлерде бок үнүштер өске черлерже үрезинин тарадыр болганда, негелде болза оларны база аштап арыглаар ужурлуг. Улуг-Хем райкүүскомунуң чанында кодээ ажыл-агый талазы-биле комиссия кодээ ажыл-агый культураларын ажаап өстүрер дугайында хемчеглерни ажылдап кылбаан, бо чылын хурал безин чорутпаан, а өскээр чорук баргылаан чандык кижилер комиссияның кежигүнү деп ам-даа санаттынып турар.

Бүгү культураларның тарылгаларының чайгы ажаалдазын бүгү-ле черлерге күштелдирер дээш эң дүрген хемчеглерни алырын келир дүжүттүң хуу-салымы бистен негеп турар. Хамыктың мурнунда районнарның кодээ ажыл-агый эргелелдериниң агрономнарындан эгелээш тускай ажыл-агыйларның агрономнарынга, бригадирлеринге, удуртукчуларынга чедир бо талазы-биле шынзыы негелде, харысалга онаажып турар-дыр. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң доктаалында шөлдерниң үнүш-дүжүткүрүн бедидер талазы-биле калбак мелиоративтиг хемчеглерни айыткан болгай.

Агроном бүрүзүнүң хүлээлгези — кайда, кандыг культураның ажаалдазын чорударынга кандыг чепсектер херегил, оларны канчаар ажыглаарыл, бок үнүштерден, хоралакчылардан болгаш аарыглардан культурлуг үнүштерни канчаар камгаларыл дээрзин хүн бүрү билген, тергүр хемчээн алган турары болур.

Ам тарылгаларның чайгы ажаалдазын эки организастаан черлерде бедик болгаш турумтуг дүжүттерни алыры хандыртынар.

М. ХАЗБУЛАТОВ,

Республиканың кодээ ажыл-агый министриниң оралакчызы.

Тарааны Төрээн чурттуң шыгжамырынче!

СТАВРОПОЛЬ. Мурнуу-Чөөн зонаның элеваторлары чаа дүжүттүң баштайгы муң-муң тонна кызыл-тазын болгаш арбайын алган.

Ставропольдуң белеткелчилери амгы сезонга эки белеткеттинген. Тараа хүлээп алыр черлерниң хемчээли 117 муң тонна тарааны немей хүлээп алырынга таарыштыр кылдынган. Автомашиналарны болгаш бүдүн автопоездилерни дүжүрерин бүрүн механизастаан.

• • •

СИМФЕРОПОЛЬ. Крымның бүгү колхозтары болгаш совхозтары күзүн чажып тараан арбаны ажаап ап турар. Ону 60 ажыг муң гектарны кескен. Областың дыка хөй ажыл-агыйларында ажылды комплекстиг чорудуп турар. Темп бедик. Кезилде болгаш бастырылга-биле кады сваанны сараатпаа, күзүм тарыыр черлерни андарып турар.

Чаа дүжүттүң тараазын чүдүрген машиналар болгаш автопоездилер белеткел черлеринче шууржуп эгелээн.

(СЭТА).

НААДЫМГА УТКУШТУР

ИЮНЬ 20-ДЕ КҮҮСЕТКЕН

САРЫГ-СЕП. (Телефон-биле). Каа-Хем районнуң кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери беш чылдың баштайгы чылының чартык чылда күрүнеге сүт садарының планын июнь 20-де күүсеткен.

«Коммунизмче орук», «Октябрь 30 чылы», «Ленинчи орук» болгаш «Тиилелге» колхозтары планын 126—110 хуу күүседип, социалистиг чарыштың мурнакчылары болган.

«Бурунгаар» колхоз сүт садарының планын күүседириниң кырында. А Ленин аттыг, «Кызыл тук», «Октябрь 14 чылы» колхозтар районда хожудап турар.

—⊙—

4 САРААТТЫ ТУРГУСКАН

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң шөлдеринде бо чылын сиген эки үнген. Колхозтуң ажыл-ишчилери малга быжыг чемсуурну белеткээри-биле сиген кезиилдезинче организастыг кирген.

Колхозтуң Ак-Кара-Суг деп черде 7 сиген кезер машиналыг, 4 трактор агрегаттыг, 7 аът машиналыг 80 колхозчулар ажылдап турар. Ажылдың баштайгы хүннеринде 222 га черниң сигенин кезип, 4 улуг сараатты тургускан.

Трактор агрегадының трактористери Куулар Күрээт-оол, Моңгуш Оолак ээлчегниң хүн нормазын ажыр күүседип, сиген кезиилдезиниң мурнакчылары болуп турар.

ЭРТЕНДЕН КЕЖЭЭ ОРАЙГА ЧЕДИР

Бии-Хем районнуң «Кызыл-тараачын» кодээ ажыл-агый артелиниң Ээрбек участогунда хой кыргылдазы эртенден кежээге чедир соксаал чокка чоруп турар. Ында дөртен хачылыг электри агрегадынга дөртен кижи долу күш-биле ажылдап, эрткен пятницага чедир он муң алды чүс хойну кыргааш, оон чээрби сес тонна эки шынарлыг дүкү алган.

Кыргыттынган дүкү күрүнеге дужаары бедик деңнелдиг организастаттынган. Баштайгы хүннерде-ле 270 центнер дүкү белеткел черинче чүдүрүп чорудкан.

Хойжуларның күженишкинниг күш-ажылының түңнелдери өөрүнчүг. Четче эвес саашкыннардан алырга, бир хойдан 2,2 килограмм дүк алдынып турар. Хойжулар Борис Даржаа, Бай-Кара Дундуй-оол олар хой бүрүзүнден 3, а Сундуй-оол Эникпен, Алексей Шыырап, Николай Лаа-Хөө, Ондар Эрес-оол олар бир хойга онаашпыр 2,6 килограммны кыргып алганы илерээн.

Электриниг агрегат-биле хүнде 1500 ажыг хойну кыргып турар. Ында ажылдап турар кыргыкчыларның ортузунда социалистиг чарышты калбарткан, күш-ажылдың организастаашкыны эки. Чарыштың түңнелин чеди хонгаш-ла үндүрүп турар болгаш хүнде ийи нормазы күүседип турар кыргыкчыларга 5-5 рубльдиң шаңналын тывсыры чаңчыл болган.

Кыргыкчылар Сандак Чолдак-оол, Ындараа Даар-оол, Николай Беглан, Ензак Биит-оол, Раиса Янчат болгаш өскелер-даа хүн нормазын 200 хуу чедир күүседип, күш-ажылга ёзулуг төлептиг чорууну көргүзүп турарлар. Кыргыкчыларны зоотехник М. Михайлова мергежилдиг удуртуп, ону шынарлыг чорудар. Каражаа болдурбас талазы-биле хемчеглерни ол-ла черинге ап турары черле эки. А кодээ клуб эргелекчизи ында агитхуудустарны үргүлчү үндүрүп, аңаа мурнакчыларны мактавышаан, четпестерни кам хайыра чокка сойгалап бижип турар, бо чорук ажылды шынарлыг чорударынга улуг идигни берип турары чугаажок. Ол ышкаш ниитиниң чемненилгезин ында шынарлыг организастаарын демдеглээр херек.

Колхозтуң Ээрбек участогунуң ажыл-ишчилери республиканың малчыннарының Наадымынга күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш улам кызымак ажылдаарын бүзүредип турарлар.

К. ХЕРТЕК.

Кыргылда доозулган

Ээлиг-Хем — Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң хой ажылдыг участогу. Ында шээр мал 13 муң ажыг баш. Ээлиг-Хемниң малчыннары хой ажылында бир харысалгалыг кампания болур дүк кыргылдазынга сыныкчалыг белеткенгеш, кыргылданы июнь 7-ден 20-ге чедир доосканнар. Колхоз бо участоктан 16 тонна 324 кг дүкү алган.

1966 чылдың бирги чартында колхоз күрүнеге 20 тонна дүкү дужаар болза, оон кол мурнуу Ээлиг-Хем участогунда-дыр. Дүкүнүң чүзүн, шынар талазы-биле аңгылап сорттаан, тырып саналааш, кип-тергиниң баштынга дугаарын, колхозтуң адресин бижээш, Шагаан-Арыгда белеткел черинче киирип турар. Күрүнеге дүк садарының чартык чыл планы бо хүннерде чугаажок ажыр күүседиттинер.

Хойжу Кыргыс Топуй-оол хой бүрүзүнден 3,2 кг дүкү азы ниити хойларындан 1 тонна 179 килограммны алгаш, дүк талазы-биле хойжуларның социалистиг чарыжынга бирги черни ээлээн.

Хой ажылында бо чугула кампанияны Ээлиг-Хемниң хойжуларының мынчаар шалыпкын эрттиргени республиканың малчыннарының чаңчыл болган Наадымынга оларның чедиишкинниг ужуражып турары ол болур.

К. САНДАН.

Бөгүн — Совет аныяктарның хүнү

ЧАА-ЧАА БЕДИКТЕРЖЕ ЭШТЕР!

БАЙЫРЛАП ТУР БИС

Июнь 26 — Совет аныяктарның хүнү. Бистиң Төрээн чуртувустуң чалыы назыннынгларының чырыткылаанчак байырлалын чылдың-на июнь айның сөөлгү улуг хүнүнде демдеглеп эрттирип турар. Бо байырлал чүгле аныяктарның эвес, харын-даа бүгү совет кижилерниң байырлалы. Бистиң чурттуң чурттакчы чонунуң чартык кезии 26 хардан нуду назылыг кижилер. Оон ыңай 90 муң-дан совет кижилер ленинчи комсомолдуң хүрээлеңинге каңналып дадыкканнар. Ынчангаш аныяк-өскенниң сонуургалдары, ажыл-ижи болгаш сорулгалары оларга билдингир болгаш чоок. А аныяктарның муң-муң кижизидикчилеринге болгаш удуртукчуларынга совет аныяктарның хүнү — июнь 26 база улуг болгаш өөрүшкүлүг байырлалдарның бирээзи.

Бо чылын совет аныяктар бодунуң байырлалын партияның XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге сорук кирген политиктиг болгаш ажыл-агыйжы бедик көдүрлүүшкүннүң өнзагай байдалында уткуп турарлар. Совет аныяктарның тelептиг авангарды — 23 миллион кежигүннүг ленинчи комсомол төөгүлүг беш чылда бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларын эң улуг комсомол хуралынга — комсомолдуң XV съездизинге тодаратхан.

ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге соңгуудаларга совет аныяктар эң-не идепкейлиг киришкеннер. Партияның, комсомолдуң болгаш Совет күрүнениң амыдыралында бо кайгамчыктыг болуушкуннар амгы Аныяктар хүнүнге хамы политиктиг утка-шынарны киирип турары билдингир.

Тываның аныяктары, бүгү совет аныяк кижилер-биле бир демей, бодунуң байырлалын ажыл-ишке болгаш өөредилгеге чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткааннар. Байырлалдың хүннеринде мактаалды чедип алган бүдүрүлгениң чүс-чүс мурнакчылары — байырлал мурнундагы күш-ажылчы вахтаның тиилекчилери-дир. Олар үлетпүр болгаш кодаа ажыл-агый бүдүрүлгезинде-даа, транспорт болгаш хандырылга черлеринде-даа хөй. Ортумак школаны чедиишкинниг доозуп турарларга Совет аныяктарның хүнү — ийи дакпыр байырлал. Бо хүннерде олар амыдыралының дараазында шиитпирлиг базымын кылырлар. Ону шын шилип алырынга дузалакчыры — комсомол организацияларының хүлээлгези болур.

Комсомол организациялары Аныяктар хүнүн политиктиг бедик деңнелге, солун болгаш хөглүг байдалга эрттирер сорулга-биле чорутса чогуур ажылдарны баш удур көрүп белеткээн. Чер-черлерге байырлалдың комсомол хуралдары, митингилер, воскресниктер, хөөчүн салгалдың кижилери, бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражылгаларын, спорт маргылдаалары, туристи походтар, урам-чүүлдүң көргүзүглери, пионерниң шугум чыскаалдары, слёттары болгаш өөн-даа өске солун база ажыктыг чүүлдер болуп эрткилээр. Байырлалга утиуштур үндүргүлээн хүндүлел самбыралары, хана солуннар, лозуң-плакаттар аныяктарның байырлаашкынын улам илергейлеп, каастаар.

Совет аныяктарның хүнүн республика төөгүнге база онзагай байдалда эрттирип турар. Июнь 25-те каңаа «Маадырлар бистиң-биле кады» деп девизтиң адаа-биле эрттирген революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның черлери-биле походтуң тиилекчилери бодунуң республика слёдунга чыглып келгеннер.

Беш хүн бурунгаар Ада-чурттуң Улуг дайынының эгелээниниден бээр 25 чыл ол болган. Аныяк-өскен оон аас-кежиктиг келир үези дээш амы-тынын берген маадырларны кажан-даа утпайн чоруур. Слёттуң киржикчилери бөгүн маадырларны катап сактып, Ада-чурттуң Улуг дайынының шалдеринге амы-тынын салган Тываның дайынчыларының турасказынга чечектер салып, даңгыраг хүлээп алырлар. Слёттуң киржикчилери база хоорайның чүс-чүс аныяктары партияның Төп Комитединиң Политбюро кежигүннериниң, маадыр комсомолчуларның чуруктары, лозуң-плакаттар, чечектер-биле дериттинген колонналарга хоорайның кудумчулары-биле революстуг болгаш дайынчы ырларны ырлажып эрттерлер.

Июнь 26 — Совет аныяктарның делегейниң бурунгаар депшилгелиг бүгү аныяк кижилери-биле акы-дуңмалышкы эп-найыралының быжыккаазының көргүзериниң хүнү. Делегейниң ажылчы чоннарының бурунгаар депшилгезинге шаптыктаарын оралдажып турар америк империалистерге удур совет аныяктар бодунуң үнүн күштелдирип турарлар.

Бөгүн бистиң чуртувустуң аныяк-өскени хосталга дээш маадырлыг демисежип турар вьетнам аныяктарга бодунуң акы-дуңмалышкы найыралын катап илередир.

Совет аныяктарның хүнүн чүгле бистиң чуртка эвес, даштыкыда бистиң өңнүктеривис база демдеглеп эрттирерлер.

Бодунуң байырлалын уткуп тура, Тываның оолдар, кыстары бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны эки билип турарлар. Республиканың 23 муң кежигүннүг комсомол организациязының сорулгалары «ВЛКСМ-ниң XV съездизиниң ашылының түңнелдери болгаш областың комсомол организацияларының сорулгалары» деп айтырыгны чугаалашкан комсомол обкомунуң II пленумунуң шиитпирлеринде тода көргүстүнген. Салдынган сорулгаларны күүседири-биле комсомол организациялары бүгү хемчеглерни ап чорудар.

Эргим комчукчулар!

Совет аныяктарның хүнүн таварыштыр комсомол обкомунуң бюрозунуң мурнундан силерге изиг байырны чедирбишаан, чогаадыкчы күш-ажылга база өөредилгеге чаа-чаа чедиишкиннерлиг, каң-кадык болгаш аас-кежиктиг болуруңарны күзедим.

Д. ТИИҢМЕЙ,
ВЛКСМ Тыва обкомунуң пропаганда болгаш культура-массалыг ажылдар талазы-биле секретары.

Партия

Төре херээн большевиктер баштап келген
Төрээн черде чаагай шагны тудуп тур бис.
Өөрүшкүлүг чалыы назын алдын вегин
Өштүг халап дайын өртү тегербезин.

Кижилерниң катап келбес чуртталгазы
Хилинчек чок ишчи болуп, истиг артсын.

Хоор чоннуң келир өйү салым-хуузу.
Коммунизм бедииндиве дөгүп олур.

Партия, Партия — башкарыкчы күжүвүс,
Базым санай тиилелгеже аппар чору.
Ындыг шынныг Ленинчи Партияны
Ырак чоокта ишчи чоннар ырлажып тур.

З. НАМЗЫРАЙ.

Серемчиде хорамча чок

Кызыгаарның заставазы
Кыдыг болгаш хайыы черде
Ынчангаштың бижээн чагаам

Ынча дораан четпес, авай — деп, шулукчуунуң бижээн олуруглары сагынмышаан, кызыгаарның Н кезээнге чедип келдим. Айтырып, сураглап чорааным дарга-биле ужуражып, мендилешкеш, келген херээм дугайын чугаалап бээримге, бир биче сержантыга кезектиң тергиининиң клубка келдирт деп даалга берди.

Боду шала акшыза-даа, чугаакыр, эрес каппагайы шырайындан-на илдеп подполковник, база ийи офицер-биле хөөрежип олур мен.

Удаваанда, даалга күүсеттингенин дээрэни илеткеп, демги биче сержант чедип келди.

Клуб. Үк кезектиң тергиинери чыглып келген болду. Оларның-биле мендилешкеш, келген херээм дугайын кыскаазы-биле тайылбырлап бердим.

— Сержант Федор Стрельников-биле-ле хөөрежип көрүңер — деп, бир улуг карактарлыг сержант чугаалай-дыр.

— Чок. Ефрейтор Александр Кузнецовтан эгелезе дээре ийин. Ол комсомол эге организациязының секретары кижи ышкажыгай — деп, мээң чоогумга олурган биче сержант саналдады.

— Че. Сержант Федор Стрельниковтан эгелептээлинцер, оолдар — дидим.

Чиңгежек мага боттуг дайынчы-биле хөөрежи бердим. Ол Курск облазынга төрүттүнген, школа дооскаанының соонда шахтёр болуп ажылдап тура шеригге келген эр болду.

Ол-ла кезекте албан эрттирип турар Оон база-ла тергиин диргеен дайынчы. Ол кандыг-даа даалгаларны ой-шаанда күүседир, ёзулуг дадыккан дайынчы болуп турар.

Улуг сержант Леонид Жигаловский-биле хөөрежи бердивис. Ол механизация училищезин доозкаш, трактористеп турган, а шеригге келгеш, истекчи ыттарның инструкторы тускай эртемни чедип алган дайынчы болду. Жигаловский — «Дайынчы политиктиг белеткелдиң тергиини». Боду украин кижи болгаш Совет Украинаның чечен чогаалының классиктери Иван Франко, Тарас Шевченко, Леся Украинка оларның чогаалдарынга чажындан-на ынакшаан мен — деп, ол чугаалады.

База бир таварылга. Биче сержант Владимир Лысенко хайгыылга турда, шоочалыг магазин чанынга чүък машиназы маңнап келген. Машинага олурган пассажирлер дүргени-биле дүже халышкаш, магазинни ажыткаш, янзы-бүрү бараанарны машинага чүдүргеш, аъргаже улай хапканнар. Медээ дем-не бердинген. Истекчи ыттарлыг дайынчылар оорларны чер-даа алыспааннар.

Ефрейтор Александр Кузнецов солун дайынчы. Ол — кезекте комсомол эге организациязының секретары. Шеригге кээриниң мурнунда туризм талазы-биле инструкторлап турган.

Совет кызыгааржылар-биле хөөрежип олурарга, сагыш-сеткилдн доюлдурзуп, чоргааралды хайныктырып келир чүүлдер-ле хөй. Оларның доргуя-төрелдери, душтук кыстары хүн бүрү чагаа дамчыштыр амыр-мендизин айтырып, келир шагын четтикпейн манап турарлар. А оолдарның сагыш-чүрээн:

Чечектелген Волгага ынчан
Шеригливе мени үдеп каан сен

Холун тудуп үдеп каан сен, үдеп каан сен — деп ырның олуруглары хей-аът киирип, үдеп аъттанган черин оларның карактарынга чуруп каарн чугаажок.

Н кезектиң дайынчылары эп-найыралдыг, кадыг-бергеге дадыккан эрлер болду. Ыдыктыг кызыгаарны камгалаарының херээнге моон ыңай чаа-чаа чедиишкиннерни оларга күзеп каалынар.

М. ДОРЖУ,
«Шынның» тускай корр.).

Демиселдиң эгелээн черинде

Школачылар слёдунга белеткел бистиң районга барык чартык чыл бурунгаар, башкылар коллективтериниң саналын ёзугаар эгелээн. Бо төөгүлүг болуушкунну Совет эргечагырганың 50 чыл оюнга тураскааткан. Оон болуп эртер черин — Кочетов суурну шилип алганы анаа-ла бир таварылга эвес. Хосталганы чедип алыр дээш Тывага бир дугаар тура-халыышкын бөрта үнген. Бүгү-Тываның бир дугаар Үндезилекчи хуралы база-ла бо суурнуң амгы турар черинге болуп эрткен. Келир хосталгалыг чырык үе дээш демиселге амы-тынын өскунган маадырлыг партизаннарга тураскаал ол суурнуң ортузунда шөлде мөңгезибиле туруп турар.

Бо төөгүлүг болуушкунга киржип чорааннарны, Ада-чурттуң дайынының, күш-ажылдың маадырларын, бо хүннерде боттарының ак-сеткилдиг ажылы-биле совет чуртту алдаржыдып турарларны мында база чалаан. Үк слётка моорлап келген аалчылар Совет Эвилелиниң Маадырлары Н. Н. Макаренко, Х. Н. Чүргүй-оол, хөөчүн кызыл партизаннар Л. Н. Антипин, С. Т. Билчиир, И. Ч. Маадыр-оол, И. Г. Коровин, П. А. Удужеков, М. Н. Тешуков, Д. Т. Оюн болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери М. Н. Сухачев, К. Н. Комарицын, «Коммунизмниң херели» колхозтуң даргазы Ф. Л. Благинин, мында партком секретары Х. С. Аракчаа болгаш өскелер-даа.

Бо слёткa киржир дээш демиселдиң түүнезинде өөредилгеге, чурумга, хөй-нитти ажылынга, спортка чыгараан 1880 хире өөреникчилер районнуң школаларындан келген. Бо дээрге Коммунистиг партияның, Совет чазактың бичии чаштар дээш ада-сагыш салыышкынының түңнели-дир. Чүгле чангыс чижектен көргүзүп көрээли: сөөлгү 2 чылдың дургузунда Таңды районга барык 800 ажыг өөреникчи өөренир 3 чаа школалар ажыглалда кирген. 1965—1966 өөредилге чылын 400 ажыг өөреникчи күрүнениң долу хандырылгазынга өөренип дооскаңнар. Бо беш чылдың 1-ги чылында безин 560 кижи өөренир школаның тудуун район төвүнге эгелээр. Школачыларның чайгы дыштанылгазын эрттирер лагерин чогуур өйүнде бүрүн четче дерип доосган.

Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн таварыштыр ам-даа хөй-хөй чүүлдерни кылыры бистен негеттинип турар. Ол чугула сорулганы алдарлыы-биле күүседип шыдаар бис.

Ш. КУУЛАР.
Таңды райкүүскомунуң даргазы.

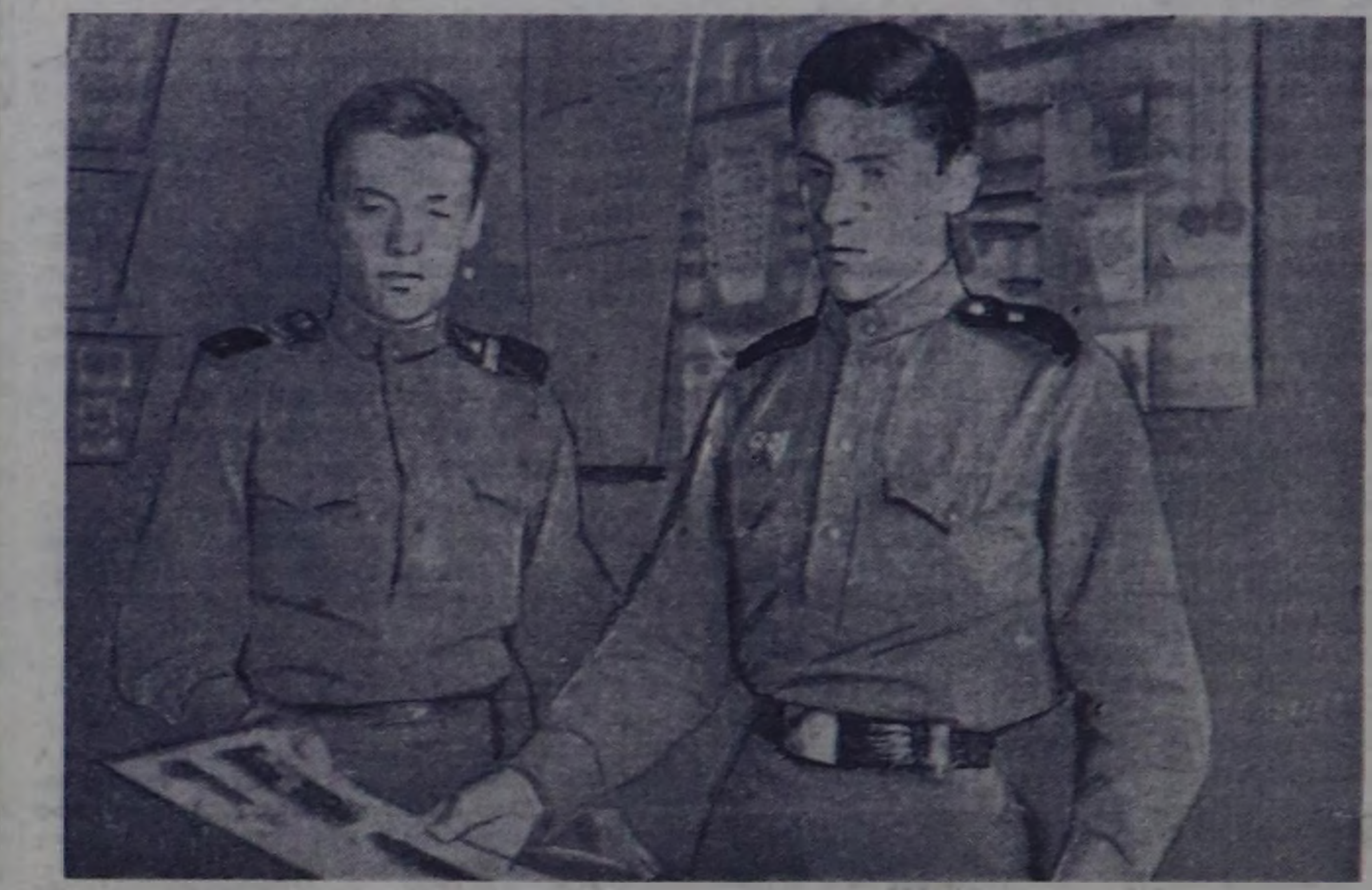

Аныяктар—беш чыл дээш демиселчилер. Төрээн чуртун камгалаарының ыдыктыг хүлээлгезин күүседип турар Н шериг кезээниң дайынчылары боттарының мурнунда салдынган улуг сорулгаларны күүседиринге бүгү күжүн салып турар.

ЧУРУКТА: кезектиң тергиинери, СЭКП кежигүнүнге кандидаттар биче сержант А. Агоподченко биле анаа дайынчы А. Куклин төрээн взводунуң эрткен оруу-биле альбомдан таныжып тур.

Фото Ал. ДАРЖААНЫ.

Аныяктар — беш чыл дээш демиселчилер. Хоочун салгалдың чаагай чаңчылдарын эдербишаан, олар күш-ажылга, өөредилгеге, дайынчы херектерге чедиишкиннерлиг болуп турарлар.

ЧУРУКТА: Кызылдың авто септелге заводунуң моторизи, мурнакчы бүдүрүлгечи болгаш хөй-ниитичи, комсомолчу Борис Кожевников ажылдаар черинде.

Фото Ал. ДАРЖААНЫ.

Олар эвес болза...

«Аврораның» матростары,
Аныяктар корчагиннер
Амы-тын чок тулчуп тургаш
Амгы хүнну чаалап берген.

Олар эвес болза,
Хосталга-даа кайын турар.

Баштайгы беш чылдарда-даа
Башкы ГЭС-ти Днепрге,
Амур хемге хоорайны
Аныяктар тудуп берген.

Олар эвес болза,
Хожудангай турар ийик
бис.

Матросовтар, кошевойлар
Мага-боду — хөрээ-биле
Фашист октан бисти дуглап,
Баганаын ужуртпааннар.

Олар эвес болза,
Космосче-даа ушпас ийик
бис.

Амгы хүнгү аныяктар
Адаларның алдарынга
Дөзеп салгап уламчылаар
Төлептиглер, чоргаараар бис.

Олар эвес болза,
Коммунизм тургустунмас.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

ДҮШКҮҮРЛҮГ ЧЫЛДАР

Билип кээримге, ачам суг Чадаана хемниң ооруунда Морзуктуг деп дагның баарынга чурттаан бай Калга-Чалаңның кадайы шуваганчының улуг ак өөнүң чанынга, бичии өгбегер кара өглүг турган. Олар бүгү чуртталгазында ол байның малын кадарып, инээн саап, аъш-чемин кылып, паштанчылап келгеп болгаш боттарынга кандыг-даа ажыктыг хереңги тып албайн келген. База-ла ол аал-биле кады турар бир өгнүң оглу эжим-биле кады 7 харлыывыстан эгелээш, ол байның хураганын кадарып, оон хардан эгелеп хой кадарар ажылга кирген бис. Бистерге болгаш өске-даа хелечиктерге амырдыш бербес, айбылап-ла, хөректевиле-ле турар турган. Хөлезн дээр чүве чок, чүгле хырынга чем ижер, эрги хеп кедер бо-ла. Ол аал-биле кожа Калга-Чалаң оглу чиңгин дужаалдыг бай Баян-оол деп кижи турган, оон хелечиктериниң аразында 18 харлыг Бопунаан дээр оол ажылын каапкаш, аалдар кезип чоруй баарга. Баян-оол сүрүп баргаш, аргамчы ужу-биле оон ийи холун хүлүй баглааш, аътка төрепчилеп сөөртүп эккелгеш. Өл тал-биле оон балдырынче 10—20 каккаш, «ам дургуннаар болзуңза оон-даа хөй кагар мен» деп коргудуп турду.

Улуг эртем-угаанныг башкы В. И. Ленинниң башталгазы-биле Россияга Октябрьның Улуг революциязы тиилээниниң соонда, Советтиг Россияның ажылчы чонунуң дузаламчызы-биле Тыва улустуң национал-хосталгалыг революциязы өскүп үнгеш, 1921 чылда Таңды тыва улус даштыкы эжелекчилериниң болгаш чурт иштиниң феодал дүжүметтериниң харлаалындан хосталып, эргешөлээзин тыпкан.

Тывага хамааты дайынның үезинде тыва аныяктарның адар-боолаар аңчы кезээ кызыл партизаннарга биче эвес дузалажып чорааннар. 1918 чылдың төнчүзүнде болгаш 1919 чылдың эгезинде Хемчик кожууннарының девискээринге турган ак колчактарга удур демисежип кирген партизаннар отрядтарынга аныяк партизаннар Доңгак Калзаң, Моңгуш Кечил-оол, Ооржак Доржу-Чүглүр болгаш өскелер-даа каттыжып алгаш, таңныыл албанын эрттирбишаан, актарга удур тулчуушкуннарга идепкейлиг киржип турган.

Ак колчактарны болгаш ажелекчи кан-бин кытат шериглерни чылча шаап, чурт иштинден үндүр сывырыптар херекке киришкен аныяктар кайы хөй. Өвүрге Успа хөлдүң кыдыынга актарга удур болган тулчуушкунга 19 харлыг арат Кечил-оол маадырлыы-биле тулчуп тургаш өлген. Оон ап көөрге, Тываның аныяктары өлүр тынын харамнанмайн, эрге-шөлээ, хосталга дээш демиселге киржип чорааны илдендир.

1923 чылдың июльда Тываның Араттың Революстуг намының ийиги Улуг хуралы болганының дараазында, ол намның шынчы дузалакчызы болгаш салгакчызы болур Тываның Аныяктарының Революстуг Эвилелин тургузар сорулга тургустунуп келген. Ынчалза-даа 1924 чылдың чазынында Хемчик кожуунунга турган феодал мыыгуурлан чагырыкчылар Моңгуш, Куулар Сувунак болгаш өскелер-даа арат массаның эрге-ажыын камгалаан намның революсчу ажыл-чорудулгазынга удурланып, Тываның национал-хосталгалыг революциязының дайзыннары болур идегеттерге кутгудуп, оларның күжүнге даянып, баштадып алгаш, дээрбечи үймээн үндүрүп, Тываның арат массаларының хостуг эрге-шөлээзинге удур оттуг дайынны өскүткеннер. Чурт иштинге дайын байдалы тургустунуп келген. Бужар бак хоралыг дээрбечи үймээнчилерни чылча шаап базарын намның Төп Хоразының удуртулгазы-биле күүседип эгелээн. Таңды Тываның арат чазааның каттышкан шериг отрядын Тываның Араттың Революстуг намының Төп Хоразының тергиин даргазы Оюн Күрседи боду-биле баштап, сумунакчыларга удур эрес-маадырлыг тулчуп турган болгаш улуг-даа, аныяк-даа адыгжы араттар дайзынны чылча-шавар дээш шериг, партизан отрядтарынга массалыы-биле кирип турган.

Ынчан аныяктарның эвилелин тургузар айтырыг биче соңгаарлаттынган. Чурт иштинге дайын чорудулгазы дыртелип, араттарның амыдыралынга аар-берге, аш-түреңги байдал таваржып турган. Шак ол хоралыг дээрбечи үймээнчилерни базып тиилээш, арат чазаан догуннадыры тайбың амыдыралды тургузары кол сорулга болуп тургустунуп келген. Бо сорулганы күүседиринге Тываның кедээзинде шериг назылыг аныяктар биче эвес дузааны көргүзүп турганнар: чазак шериинге каттышкаш, чер-черден мөөңнежип келген партизан отрядтарының дайынчылары болуп, арат чонуң эрге-шөлээзин камгалап, дайынчы тулчуушкуннарга маадыр шеригниң аът-улаан хавырып, оъкчемээн чүдүрер чергелиг херектерге дузалажыр талазы-биле ужурдузалыг болуп турганнар.

1924 чылдың чазынында Чадаана. Хөндергей беддириниң үстүү талазында Дыттыг-Үзүк даанга үймээнчилерге удур чаалашкан бирги тулчуушкунга Чадаана чурттуг аныяктар Саая Кара-Калзаң, Ооржак Шыылаа, Улуг-Хем чурттуг Адыг-Түлүш Чүдүм. Бүлчүң болгаш оон-даа өскелер хоочун партизаннардан чыдып калбайн, идепкейлиг болгаш дидими-биле боолап, дайзыннарның ырмазын сып, дедирлендирген. Аныяк дайынчы Кара-Калзаң дайзынны баштайгы оъкбиле адып ужурагаш, маадырлыг чоруун көргүскен. Ындыг дайынчылар чаңгыс ол эвес турган. Үймээнчилерге удур демисел дөрт ай үргүлчүлээн соонда, сумунакчы дээрбечилер дужүп бериишкинге таварышканнар. Хемчик кожууннарның арат чонунуң дайын байдалындан хосталып, тайбың чурттаалганы эгелээннер.

Аныяктарның эвилелин тургузар дээн залчеглиг сорулганы боттандырар арга ам-на болу берген. Ынчалза-даа, ол үеде Тываның Араттың Революстуг намының болгаш араттың чазааның удуртулгазынга эрги феодал-теократ идегеттер колдап турган болганда, чамдык кижилер: «Аныяктар намы деп чүзү тынны берди. оон ажылын кым шыдаар боор, эртем-бижиктиг аныяктар бар эвес, артык чарылга база үнер» деп сылдагалап, өжегээр соңгаарладырын оралдажып турганнар. Чижээ, оларга кеппи дужаалдыг улуг лама чораан Куулар Доңдук, Чадаанага кожуун даргалап турган, чаңгы дужаалдыг чораан Оидар Кижээ сугдар болгаш өске-даа феодал мыыгууртаннарны хамаарыштырып болур. Дараазында Тыва Араттың Революстуг намының Төп Хоразының идепкейлиг шынчы кежигүннериниң саналын ёзугаар база Таңды Тывада РК(б)П-ниң комсомолдуң райбюроларының дузаламчызы-биле Тываның Аныяктарының Революстуг Эвилелин тургузар талазы-биле пам Төп Хоразының кежигүннери болгаш активчилериниң чүк-чүкче аъткарып турган. Бо ажылга комсомол райбюрозунуң даргазы эш Галымеев болгаш эш Пахомов олар идепкейлиг киришкеннер.

1925 чылдың чайынында Тывага аныяктарның революстуг эвилелиниң эге бөлүктери Кызыл хоорайга болгаш Чалаанага, Шагаан-Арыгга, Элегеске, Самагалдайга база өскедаа кожууннарга, сумуларга тургустунган турган.

Ынчаарга аныяктар эвилелиниң организацияларын тургузуп эгелээни-биле холбаштыр аныяктарның аразындан сургуулдаар дээнер хайгыып үнүп турган. Мен ынчаарда Кызыл хоорайга моол бижик өөренир эге школага өөренип турган мен. Бистиң школавыс тускай бажың чок, чазак бажыңы «Хүрен бажыңның» хемче талазында дөрбелчин залга өөренип, тускай кара өглерге чурттап турган бис. ТАРЭ-ниң бирги эге бөлүүнге билдириишкиним киргеш, АРЭ-ниң кежигүнүнге киирип алырын дилээримге, мени хуралга айтырып, шүгүмчүлеп чугаалашкаш, кежигүнге киирип алдылар. Оон дараазында ходугур кежегемни кезип каапкаш, билет тыпсып бердилер.

Тываның аныяктарының бирги улуг хуралы 1925 чылдың декабрьда болган. Хуралга 90 ажыг төлээлер чыылган. Оон дараазында КИМче (Аныяктарның Коммунистиг Интернационалынче) болгаш өске-даа черлерже байырлыг телеграммалар чоруткулаан. дараазында аныяктарның эвилелин тургузар дугайында нам Төп Хоразының кылган ажылының дугайында илеткелди дыңнап чугаалашкан. Тываның Аныяктарының Революстуг Эвилелиниң сорулгаларының дугайында илеткелди дыңнаан. ТАРЭ-ни КИМ-ниң кежигүнү кылдыр киирип алыр дугайында дилег чорудар деп шиитпирлээн. Ол хуралга ТАРЭ-ниң программазын болгаш уставын чугаалажып шиитпирлээн, ТАРЭ-ниң Төп Хоразын соңгаан. Аңаа 13 кежигүн соңгаан, оларның аразынга 2 херээжен уруг соңгуткан. Үстүнде чугаалашкан айтырыгларның талазы-биле чогуур доктаалдарны үндүрген болгаш Төп Хораның даргазынга эш Иргит Шагдыржапты соңгудувус. Тываның Аныяктарының Революстуг Эвилелиниң бирги улуг хуралының төлээлери «Интернационалды» ырлашкаш тараан. 1926 чылдың эгезинде ТАРЭ-ни КИМ-ниң составынга оралакчы кылдыр хүлээп алганы улуг ужур-дузалыг болган. Ол хүнден-не эгелээш, аныяктарны эрзевиң хүрээлеңинге киирип, эртем сургуулга өөредип, революстуг ажыл-херекке кижизидип, киириштирип эгелээн.

Тывага 1926—1929 чылдарның мурнунда Тываның Революстуг нам, чазааның удуртулгазынга шургуп кирген, чурт иштинге революстуг ажыл-чорудулганы соңгаар тыртып турган, барыын үзеңниг феодал идегеттерниң бүтпес үзелдерин сойгалап, чылча-шавар херекке Тываның Аныяктарының революстуг эвилели эрес-дидим, революсчу ёзу-биле киришкен.

1930 чылдың март айда Саглы, Бора-Шай, Чыргакы хемнерден үймээн үндүрген мээрен дужаалдыг Дамбыкай, хаа дужаалдыг чораан Төмүртең оларга баштаткан дээрбечилерни чылча шавар дугайында Тываның Революстуг Шериниң дайынчылары болгаш Кызылдың нам школазының өөреникчи аныяктары бирги одуругта турупкаш, чаалажып чоруп турганнар. Ол херекке киришкен аныяктарның аразынга эштер Степан Сарыг-оол, Шенпер-оол, Оюн Лакпа, Максим Мунзук, Тыва банкының даргазы чораан Чооду Начын болгаш өскелер-даа турган. 1930 чылдың март айның төнчүзүнде Өвүрнүң Бора-Шайга болган үймээнчи дээрбечилерге удур тулчуушкунга Чооду Лоовай оглу 24 харлыг Начын Малиниң болгаш дайынчы эш Бышкак-Кара олар маадырлыы-биле тулчуп тургаш өлгеннер. Эш Начын Малиниң ТАРЭ ТК-ның кежигүнү турган. Ол эштерни Кызыл хоорайда кызыл партизаннарның ха-дуңма хөөрүнге эккеп хөөржүткен бис. Үймээн үндүрген дээрбечи дайзыннар ол-ла чылдың апрель айның 10-да чазак шериниң болгаш партизан араттарның күжү-биле чылча шаптырган.

Тываның аныяктары амгы дайзыннарын узуткаары болгаш ажыл-агыйы, эртем культураны сайзырадып хөгжүдер херекке улуг киржилгелиг боор келген. Аныяк назынның чылдарында арага-дары ижип болбас, назылаан кырааннарны хүндүткеп көөр, амгы дайзыннарын чылча шаварынга оларның үлегер-дуржулгазын ажыглап чораан болгаш аныяк өскеннер ынчан алызында барын коммунизмниң херээнге туржурун күзеп чораанар. Оларның ол күзелиниң ам бүдүп турары бо-дур.

Пенсионер Седип-оол ТАНОВ.

Салчак Тока

ХЕМЧЕГЛЕР БОТТАНГАН

(Уламчызы. Эгези № 149 «Шында»).

—15—

• • •

Колхозтуң клуву кижи сыңмас. Эштиң суду арагачыларны, чалгаапайларны шииткен. Херектеннер сандайында куу арынныг, уушталы берген кулактыг, карактарының адаа халбайып баткан, холдары сирилээн, узун эр, ооң чанында бөзүргей арынныг карактары дедирленген, чолдаак эр олурган. Чонче дорт көрбес. Үзер бугалар ышкаш, хыйыртаары-ла хөй. Оозун бодаарга, өөрүнүң мурнунга улуг-ла эпчоксунуп олурары илдең.

— Суд келди, туруңар—дээн соонда клуб иштиң хайнып үнген. Кезек ыржымның соонда олурарының айтырышкыны келген, зал база-ла хөделип эгелээн.

«Херектеннерниң» балдыры сутда ыяш ышкаш сирилеп, карактары туманналган, чоттунуп, дүрбүнүп алгаш, катап-катап суд столунче көөрге, үжээле херээженнер. Ындынчыын, эгенчиин деп бодап, «Чүү дээр, канчаар агарар» деп, угаанында сагыш-сеткили коптарлып олурганнар. «Херектеннерниң» кайы бирээзиниң бичии уруу ачазынга чоокшулап келгеш:

— мында чүге олурарың ол боор, ачай. чүге хөй кижилер-биле кады олурбазың ол, дөө авамның чанында хос сандай бар ышкажыл—дигеш өдырылбастай бээрге. «херектеннер» бажын улам-на халайтып бадырыпканнар.

— Эш судунуң ажылын эгелээр-дир. Судтуң херээн башкарар кижилер—херээженнер чөвүлелиниң даргазы Байлак—мен, улус төлээлери Анна Норжай болгаш Алдын-кыс. Бистерни танывас кижи кым боор? Мындыг кижилер силерниң хереэңер көөрүнге удурланыр, хомудаар чүвеңер бар бе, херектеннер Сат Бирилей болгаш Саңгы-Бадыраа?

Дыңнаар-дыңналбас үн-биле «херектеннер» чүгле чо-ок-чо-ок!—дишкилээннер.

— Хөйнүң буруудакчызы эш Сат, силерге удурланыр чүве бар бе?

— Эш суд даргазынга, улус төлээлеринге менде удурланыр чүве чок!—дигеш олуруп алган.

—16—

— Эргим эштер! Эш судунуң мурнунда бистиң ийи колхозчуларывыс, кожа чурттап, Дөргүннүң суун деңге ижип турарывыс Саңгы-Бадыраа болгаш Сат Бирилей таварышкан олурардырлар. Боларны хөйнүң суду-биле шиидип турарывыстың ужуру мындыг. Бүгү колхозчулар, улуг-бичези, кырган-диженй, эр-херээжени дивейн, колхозтуң экономиказын көдүрер, ооң-биле чоннуң амыдыралын сегидерииниң, оран-чурттуң мурнунда хүлээлгени хажык чокка күүседиириниң демиселин дүн-хүн дивейн боттандырып турунда, бо ийи мядыр арын-даа чок, урут-дарыы түреп турунда арага хавы болган, ажыл кылбас, чон билир. Парткомнуң, колхоз баштаар чериниң кожа-хелбээзиниң чугаазын херекке албас, бистиң суурда сандараашкын үндүрүп турарын нүш-ажылга кирипшес. чүү-хөөзүн садып ижеринге-ле ой, мындыг байдалга кирген эштердир. Боларны ам канчаар, ол, эттинер улус бе азы боларның-биле эптежип турар бис бе? Эш судунуң хүн айтырыы бо-дур!

— Каям, дарга, мен каш чүведен чугаалаптайн—дигеш. Чавыдак тура халаан.

— Болур, болур.

— Шында-ла дыка-ла хораныг-дыр! Бүгү колхозчулар хөйнүң херээ дээш дүн-хүн дивейн демисежип турунда, бо ийи арага-хымыстаап чалчык-бузук кылган, аал-оранын дорамчылаан, аныяк-өскеннерге багай чижек көргүскен, орта эвес чүвелер бо! Саналым: боларны чүве кылбас маңгыстар дээш «Ырбаннадыр», ол-ла. Оон башка боларны канчаар, дергилээн хойтпак, эдерткен ыт кылыр эвес!—дигеш олуруп алган.

— Ол-даа шын, шын! Маңаа боларның чыдыбезин турбазын, ырма сынган, суурну, колхозту бужартаткан хейлерни хөөглээр, сывырар — дишкен кыйгылар залды долган.

Ону дыңнааш «херектеннер» баштары шуут-ла халайып баткан. Аңгадавас, девидевес аргажок, сутда ыяш дег, бирде деридип, бирде сирилээн, кавылаан олурганнар.

— Чугаалаар дээрге чүнү тывар боор. ха-дуңмалар, эргим шииткекчилер. Маңаа көргүскен чүүлдер дооза-ла шын. Харыылаар-даа чүве тып-

—17—

пас мен. Ам-на шында-ла сөөлгү дилээм, кайнаар-даа чорутпайн көрүңер, ха-дуңма. Моон соңгаар ха-төрелим, колхозумнуң болгаш эргим шииткекчилер, силер бүгүдениң мурнунга, хамык-ла багымны чок кылып, күш-ажылынга эртемден эгелээш кирҗаримни хүлээзидим ха-дуңма, өршээп көрүңер!—дигеш, Сат Бирилей бүлдеңейнип келген караапың чажын чеңи-биле чоткаш, шагжоок олуруп алган.

— Мен база-ла оңза ханызы-биле билдим. Шында-ла, кайып боор. Ат болган кижи-дир мен. Мурнунда башкы-даа чордум, ам урут-дарыым кымыскаяк-ла. Кадайым Мария артында мурнакчы саанчы, урутларым школачы, өөредилгези эки. Мынчап турарга кайын боор? Силерниң мурнуңарга чүдек-бужар болдум. Мээң ол бак чорууму шиндип турары чөп. Эргим эштер шииткекчилер, ха-төрелдерим, моон соңгаар мындыг чүвени кылбазымны хүлээндим. Ону бадыткаары-биле меңээ кандыг-даа ажылдан бериңер. Черле эттинер мен!—дигеш, Саңгы-Бадыраа олуруп алган.

— Моон моозунга кижи бүзүрээр аргажок, каш катап даңгыраан бербээн деп, аваастыг кулугур—дээн сөстер оон-моон шоолап-ла келген.

— Чок-чоок, ам черле эки-ле билдим, кадайлар суду дээрге кончут-ла чүве-дир, кижиниң эът-сөөгүнче чеде бээр—дигеш, Сат Бирилей ыглап бадырарга, Саңгы-Бадыраа эжи оон-даа артык өөңейнип олурган.

— Чаа кандыгыл, эргим ха-дуңма, ам база катап бүзүрээш, ындай-бээр чорутпайн сагындырып каар бис бе?

— Бир тээ сөзүн берип, даңгыраан хүлээп турар болганда, бүзүрезе ажырбас боор! Мону кайнаар бир черже шөлүп чорудар дээрге, өгде хөй чаш чүвелерни канчаар, кым азыраар? — дигеш, Мария Саңгы-Бадыраа карааның чажы бүлдеңейнип батса-даа, оозун чотпайн олуруп алган.

— Кандыгыл, эштер, кайызының-даа дугайында санал дөмей бе?

— Шенеп көөр, бир эвес моон соңгаар база-ла ол ышкаш бак чүве үүлгеди бераңгерзе, канчаар болдувус, ынча дыка өршээл көргүзүп турбас бис!—дигеш, караан демги ийи арагачылардан салбайн кезек көргеш, Чиңгип ашак олуруп алырга, өөрлери каттыжып каан.

Эш суду чапсарлаашкында хуралдааш, бир тээ «херектеннер» буруузун ханызы-биле билингеш, моон соңгаар хамык-ла бак аажы-чаңын ырадыыр ол:ааш, бодунуң бүгү күш-шыдалын колхозтуң нийти ажылынга, боттарының уругдарының кижизидеринге бээрин хүлээнген бол-

—18—

ганда, шыңгыы сагындырарын доктааткан — деп суд даргазы чарлаан.

Ону дыңнааш «херектеннер»—даа, чон-даа холужа бергилээн, чамдыктары—көрдүңер бе, моон соңгаар ынчап баар болзуңарга, өршээл турбас, чоннуң шыдамыры кызыгаарлыг-ла болгай—деп чагаан, чап-чаа-ла «херектеннер» боop олурганнар аашкынган, ындыг бак чүве болбас деп эш-өөрүн бүзүреткилээн тургулаан.

Саңгы-Бадыраа, Сат Бирилей, Сарыглар Хапылак ышкаш каш-ла кижи колхозтуң экономиказы кошкак турунда, ону көдүрҗүрүнүң улуу, салдынып, ырбап, арага-хымыстаар байдалга кирип турунда, өөрү кагбаан үттеп-сургаарындан эгелээш, доңгударынга чедир хемчег көргүзүп тургаш эдип алган. Ол үш ажыл-агыйже сундугуп киришкен, «көгээр баккылаар» чай кайда боор. Каттышкан ажыл-агыйның күжү чүгле экономиканы көдүреринде эвес, будулган, өскээр баргылаан колхозчуларны база эдип шыдаарында деп чүве моон база-ла көстүр.

• • •

1964 чылдың апрельдиң ортандан ашкан. Хүн карааның өткүду оңза. Чажарынга белеткеп каан, ооң иштинде 150 га суггаттыг чери шагда-ла белен. Үрезин-хүнезин, андазын-илиир, трактор-чепсек, бута-сумун база-ла белен. «Чажар ой келбээн бе» дээн бодал-биле колхоз даргалары довуракты адыштаан, черже удур бедиледир октагылаан, эргектерин черже шиштей кадагылаан базып турганнар.

— Кандыгыл, эш агроном, тараавысты чажып эгелээр өйүвүс чедип келбээн эвес чүве бе? — дигеш, Пичен-оол база-ла черни адыштай тырттып алгаш, далган дег, мажаан турган.

— Хүннүң чылыы сүргей, ындыг болза-даа чер ам-даа соок, далашкан херээ кандыг-ла болду— дигеш, Сотпа база-ла бусталып чыткан довуракты аспактап алган.

— Кожавыс искрачылар тараазын шагда-ла чажып каавыткан, харын райком мурнакчы деп санааш, хүндүлел самбыразында аскан деп чүзү болду?—дигеш, Куулар Кавылдаа хүлүмзүрүп каан.

— Чажарда чүү боор, даргалар. Үрезиннивис, механизаторларывыс Чавыдак, Сат Гриша суглар шагда-ла белен. Эрте чажыптарга, элекке үнгеш, часкы соокка, азы чайның халыын кавысканынга алысса канчаар. Токтугу элекке чашкаш, самбырада олурар-дыр, күзүн келгеш, сотка олурар чадавас—дигеш, Сотпа каттырып каан.

Колхоз даргазы, партком секретары, агроном механизаторлар-биле сүмележип көргеш, кап-

—19—

чылдың дуржулгазын барымдаалааш, далашпас, тарааның түлүк чажыын беш айның эгезинде чорудар деп доктааткаш, ам дээредэ колхозтуң өске ажылдарынче сундугуп кирипкен. Колхозтуң активчилери, механизаторлар, хову ажылдакчылары тарылга шөлүнче үрезинни чоокшуладып, одаан белеткеп, часкы тарылганың хүн чурумун доктаадып турунда. Пичен-оолду телефонга кел дээн, ынаар чүгүргеш.

— Чаа дыңнап тур мен, кайызы ирги?

— Эргелелден Түрген-оол-дур!

Пичен-оол — экии, экии, дарга—деп чорунда-ла, телефон дамчыштыр улуг сургаал келген.

— «Искра» колхозту, эш Токтугуну кызылтазын чажып дооскан дээш райкомдан, райкүүскомдан хүндүлел самбырада демдеглээн, силер чоп кончуг саадап турарыңар ол боор? Силерниң хай-баланар-биле эргелел чери ат болду, орта сен бе, эш Пичен-оол?—деп, аңаа телефон даңзазы чарлыр чыгыы кончуушкун келген.

— Ол колхозтуң чери тайга эдээнде, чаңгыс Хадыңдан ындай болгай, бистиң элезиниң чер болганда, аяның бодавас болза хоржок—деп чорунда, үстүкү дарганың ыды дам-на барган. Пичен-оол кылыын дам туткаш, дыңнап-ла олурган.

— Часкы тарылга хожудадып турарыңарны алырга, аңаа эвес, райкомнуң бюрозунга тургузаар мен!

— Бюро-биле кижи коргутпаңар, ол дээрге хоютку эвес, намның органы-дыр, черле кижи таварыыр чүвеңер сонсадыңар!—деп чорунда, телефонун кыңгырт кылдыр октапкан.

Биче болганның соонда эргелелдиң саналы-биле райком хамыкты мурнай тараа чаштырган дээш искрачыларны экизинге, хайыракканчыларны четпезинге демдеглээш, Пичен-оолду артында доңгудуп каан.

— Ат болган, ам капчаар бис, дарга, эргелелдиң агроному тарааны чажыңар дээш, амыратпас болду, эгелей берейн бе—дитеш. Сотпа ыглаар чыгыы, даргазының чугаазын манаан турган.

— Ажырбас, дыка муңгагдава!

— Бөгүн силерни, даарта мени доңгудар, ооң соонда чурум чок дитеш ажылдан аштаар дизе, канчаарыл?

— Манаар, манаар. Майның 23-те эгелээр. Черниң шыгын базырып алдывыс, суггаттыг черивис чүнү-даа тоовас. Доңгулда-даа канчаар, берге-ле чүве-дир, ындыг-даа болза эки дужуттуг болур болзувусса, доңгулда-даа, күскү тоорук ышкаш, адырлып чаштай бээр ыйнаан, ха-ха-ха!

(Уламчызы 4-кү арында).

НОГААН КУРЛАВЫРНЫ АЖЫГЛААР

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары чеди чылдың сөөлгү чылында эът, сүт, дүк бүдүрериниң болгаш курунеге садарының планнарын чедишкиниг күүсеткен. Мал ажылының продуктуларын бүдүрери 1964 чылдаазындан элээн көвүдээн. Районнуң малчыннары эки темпилер-биле ажылдап турар дээрзин бо чылдың беш айларының түңнелдери көргүзүп турар. Эът, сүт бүдүрериниң чартык чыл планы күүсеттинип турар. Белеткел пунктуларынче дүктүң келири хүн келген тудум-на көвүдээн.

Районнуң колхозтары болгаш совхозтары бурунгаар кожу базымны кылып турар болзажок, бар турар аргаларны кичээнгейге ап көөр чүве болза, ол бурунгаарлаашкынның темпизи ам-даа чавыс. Бир эвес чеди чылдың сөөлгү чылының түңнелдерин 1963 чылдыы-биле деңнээр болза, үстүнде кылдынган түңнелди бадыткай бээр: 1963 чылда сүт бүдүрери 2800,6 тонна турган болза, 1965 чылда 2803,4 тонна болган, эът бүдүрери 1963 чылда 2169,5 тонна, а 1965 чылда—2165,6 тонна.

Амгы беш чылда, малдың баш санын өстүрбүшаан, эът, сүт, дүк бүдүрериниң доктаамал көвүдээшкинин хандырар дээр болза, бар турар курлавырларны долузу-биле ажыглаары чугула. Ол курлавырларның бирээзинге доктаар бодадывыс. Чугаа болза малды семиртиринге, сүт бүдүрерин көвүдедиринге шыктарны болгаш одарларны чөп ажыглаарының дугайында болур.

Бистиң районнуң колхозтары болгаш совхозтары мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле чеди чылда салдынган сорулгаларын чедип ап шыдаваан дээрзин демдеглээр херек. Сүт болгаш дүк бүдүрериниң элээн көвүдээни чүгле малдың баш санының өскени-биле чедип алдынган, а оон продуктулуунуң бедээниинден эвес. Чүгле тарылга шөлдериниң кууселиң-биле мал чемнерин бүдүрери чамдык ажыл-агыйларга мал ажылының продуктуларының бот-үнезин 15-тен 35 хуу чедир улгаттырарынга чедирген.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң салган сорулгаларын чедиишкиниг боттандырарда, мал ажылының башкарылгазын бир янзы көөр херек. СЭКП ТК-ның май Пленуму шыктарны болгаш одарларны экижидерин мал ажылын хөгжүдериниң херээнге чугула сорулгаларның бирээзи кылдыр көрген.

Шыктарны болгаш шынааларны экижидери, оларны чөп ажыглаары бистиң районнуң ажыл-агыйларынга база-ла амыдыралчы чугула чүүл болур. Мал чемнериниң байлак шыгжамыры—одарларны ажыглаары бистиң районга чыл-чылда улам дорайтап келген. Шыктар база-ла тоомчага алдынмас апаргылаан. 1959 чыл-биле деңнээрге, 1965 чылда силос бүдүрери ийи катап көвүдээн болза, олла чылдарда сиген белеткээри ийиден хөй катап эвээжээн. А чайгаар үнген сигеннерни ажыглап тургаш, эът болгаш сүт бүдүрерин көвүдедириниң аргалары эгээртинмес.

«Тыва» совхозту киириштирбеске, районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында 387,3 муң гектар чер быжыглаттынган. Ооң иштинде тарылга шөлдери 53,5 муң гектар (азы 15-ле хуузу). сиген шөлдери 6,9 муң гектар (2 хуузу хире-ле). артканы одарлар. Ол одарларның колдуу-ла сериин тайгаларда. Ынчаарга Чыргакы, Хөндергей, Манчүрек баштарының чайлаглары амдыгаа чедир четче ажыглаттынмайн турар. Эрткен чылын Манчүректиң Ак-Адыр девискээринде 500-600 гектар черге ийи сүт-бараан фермалары, беш кодан хой, ийи кодан аныяк бода мал чайлаан. Оон аңгыда «Тыва» совхозтуң Көжээ баазазын дамчып соңгаар ажар хой малы база-ла Ак-Адырлап ажар. Чаңгыс черге малды ынчаар мөөңнээри ажык чок дээрзин билбес кижи удуртукчуларда-даа, малчыннарда-даа чок болгу дег. Ындыг-даа болза практика ооң дедир

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирин — амыдыралга

талазын көргүзүп турар-дыр. Чыргакы өрү чамдык чайлагларга «Чыраа-Бажы» совхозтуң малы база сыңмарлажып чайлаанындан чамдык коланнарның малының деңгилдези хирелиг болган. «Искра» болгаш Ленин аттыг колхозтар чайлаглаашкын үезинде малын кызаа чайлагларга хөйү-биле сыңмарлаштырып турар.

Чадааның ыяш ажыл-агый черин шиңгыы чемелээр үе келген. Ыяш тарылгазының талазы-биле бердинген планны күүседирде, белениин, чоогун хараш, дыка хөй мал одарын улуг андазын-биле андаргаш, ыяш олуртуп каар. Оон соонда «Ыяш тараан черге мал одарлатпас» деп чарлалдар бижиир. Оон кедерезе, штарфтааш туруптар. Чадаана хемниң унун өрү «Искра» колхозтуң шагдан бээр мал чайлагладып келген оймактарын күрүне фондузунуң чери деп сылдаг-биле кажан-даа ыяш кеспээн черлерде ыяш тарып каапкан. Оон уламы-биле колхоз мал одарларының талазы-биле кызыгдап турар. Чер күрүнениң, бүгү чоннуң өнчүзү болганда, мал одарладыр черлерни камгалавышаан, ыяш ажыл-агыйының, совхозтарның болгаш колхозтарның акша-хөреңгилерин болгаш күштерин мөөңнээш, хову-шөл камгалалының ыяш тарылгазынче чүгле угландырып болбас деп?

Шаандан тура мал чайлагладып келген чайлаглардан аңгыда, одарын түр ажыглап болур черлерниң дугайын база бодаары чугула. Бисте 20-30 хонук иштинде одарын ажыглап болур черлер хөй болгай. Ындыг черлерниң одары кызыы дээш херекке албайн баар чорук, бис бодаарывыска, шын эвес. Ооң уламындан чамдык чайлагларга хөй мал сыңмарлаштырар чорук болуп турар. Кожтер, одарлар планнаарда, ону эки бодаар болза эки. Ындыг черлерни ажыглаары чамдык шүүделдерни болдурбайн аан. Орук үндүрер, түр-даа болза чурттаар чер кылыр дээн чижектиг ажылдар тургулаар. Ындыг-даа болза ол одарларның бээр ажыы ол эвээш чарыгдалдарны черле дуглап шыдаптар.

Чөөн-Хемчиктиң кедээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң тускай эртемниглериниң санап турары-биле алырга, чайгаар бүткен одарлар, шөлдер мал чемнериниң нийти балансазының 70 хуузун долдуруп болур аргалыг. Ол арганың чүгле чартык кезии ажыглаттынып турар.

Ам районда малды чайлагларже үндүрери доозулган. Чайлагларның өдүг-сигенн чаагай. Ол чаагай одарлар канчаар ажыглаттынып турарыл? Багай ажыглаттынып турар деп чугаалаза чазыг болбас. Бүдүрүлге эргелелиниң кол зоотехниги эш Жирнов мынча деп чугаалаар:

«Бир эвес июнь-июль айларда инектерни хонукта 3 катап саар болза, инек бүрүзү 2 катап сагганынга бодаарга, 2—3 килограмм сүттү немей бээр. Ынчаарга чайлагларга инектерни үш саарының дугайында чугаа үш чыл дургузунда чоруп келди. Херек кырында үш саалданы чүгле 5—6 ферма 2—3 неделя дургузунда-ла чорудар турду. Ам болза барык-ла бүгү фермалар инектерин чүгле 2 катап саап турар».

Бо дугайында, хамыктың мурнунда, тус-тус ажыл-агыйларның тускай эртемниглери буруулуг. Олар фермаларга аң-не ажыктыг хире чурумну доктаадып, ажылды организастаар ужурлуг. Ынчаарга мал шагда-ла чайлаглап үне берген болзажок, чамдык ажыл-агыйларнып зооветтускай эртемниглери колхозтарның, совхозтарның, салбырларның төптеринде артып калгылаан. Оларның хөй кезии фермаларның, семиртилге малдарының кайда, канчаар тургустунганын, ынаар баар оруктарның кандызын, одарны кажан, канчаар солуурун, орук экижидер дугайында чүнү кылырын безин билбестер.

Шыктарны болгаш одарларны экижидер дугайында хемчеглер районда ажылдап кылдынган-даа болза, ол ажылдарның хемчээли ажыл-агыйларда мал чемнериниң балансазын улуг-ла экижидип шыдавас хире кылдыр сагындырар-дыр. Чижээлээрге, беш чылдың дургузунда төштерлен болгаш чалаң үнүштерден 1800 гектар одарларны аштаар, 16,6 муң гектар одар шөлдерин илиирттээр. Ол болза бүгү одар шөлдериниң 5-ле хуузу-дур. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң мал ажылын хөгжүдериниң талазы-биле шиитпирлерни күүседириниң эрге-ажыктары ол ажылдарның хемчээлин көвүдедирин негеп турар.

Ажыл-агый бүрүзүнге чемгерилге баазазын быжыглаарының тускай рецептизин бээрин оралдашпайн тур бис. Тарымал сигеннерниң ужур-дузазын бичеледип болбазы билдингир. Ылаңгыя сиген далганы кылырынга олар аажок херектиг. Силостаар кукурузаның бедик дүжүдү дээш туруштуг демисежири база-ла чугула. Ындыг болза-даа чайгаар үнген сигеннерни ажыктыы-биле ажыглавайн тура, мал продуктуларының бүдүрүлгезин көвүдедирн болдунмас дээрзин черле утпас болза эки, а аң-не кол чүве—продуктунуң бот-үнезиниң чиик болуру болгай.

Колхоз, совхоз бүрүзүнге шыктарның, одарларның гектар бүрүзүнүң чемгерилге единицаларын санап үндүрер, ырак одарларга бүдүрүнген эъттиң, сүттүң бот-үнезин санап үндүрер үе келген. Ынчан оруктарны экижидеринге, көвүрүглер кылырынга, одар суглаадырарынга чеже акша-хөреңги чарыгдаарының ажыктыы, азы ажык чогу тодаргай билдине бээр.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң ажыл-агыйжы эвес чоруундан бистиң ногаан курлавырывыстың элбек байлаа четче ажыглаттынмайн турар. Районга мал ажылын шалыпкын сайзырадырынга ону ап ажыглаар херек.

А. ТЕБЕНИХИН,
С. ПАВУ.

ДАШТЫКЫДА ДАШТЫКЫДА ДАШТЫКЫДА

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

ПАРИЖ. (СЭТА). Чылда 1 миллион тонна хире бензин болгаш 2 миллион тонна дизель одаар чүүлүн бүдүрер талазы-биле комплекстиг тургузулганы Совет Эвилелинге бээр дугайында дугуржулга Францияның фирмаларының «Мекса» каттыжыышкынының болгаш «Машиноимпорт» бүгү-эвилел каттыжыышкынының аразынга чардынган.

• • •

ХАНОЙ. (СЭТА). Май 21-ден июнь 7-ге чедир Мурнуу Вьетнамның Хосталга армиязының дайынчылары Зиадинь биле Куангнгай можуларга болган тулчуушкуннар үезинде 662 америк шериг албанныгларны өлүргеш, балыглаан болгаш тудуп алган. Ол дугайын ВПА агентилел «Хосталга» агентилелдиң дыңнадыын барымдаалааш дамчыткан.

• • •

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Аджерпресс агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Румынияның Социалистиг Республиказының болгаш Кыдат Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң аразынга болган албан ёзузунуң чугаалажыышкыннары Бухарестиге июнь 23-те доозулган.

• • •

КАИР. (СЭТА). Феодализмниң артыышкыннарын узуткаар талазы-биле тускай комитет феодалдарның 12 ог-бүлезиниң черин болгаш хөреңгизин хавырар дугайында шиитпирин маршал Америниң даргалаашкыны-биле хүлээп алган. Ол феодалдар аграр реформазының дугайында хоойлуну үреп, черни дүрүм ёзугаар эвес эжелеп турган фактыларны күрүнеден чажырып турганы илереттинген.

Бухарестиден чорупкан

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Аджерпресс агентилелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, Кыдаттың Коммунистиг партиязының ТК-зының даргазының оралакчызы, Кыдат Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң премьери Чжоу Энь-лай Бухарестиден чорупкан. Румынияның Коммунистиг партиязының ТК-зының болгаш Румынияның Социалистиг Республиказының Министрлер Чөвүлелиниң чалааны-биле Румынияга найыралдың аян-чоруун кылып чоруп турган КУР-нуң партия-чазак төлээлерин ол баштап чораан.

ТИРАНА. (СЭТА). Чжоу Энь-лай баштаан КУР-нуң партия-чазак төлээлери найыралдың аян-чоруун кылып, июнь 24-те Албанияда чедип келген деп, АТА агентилел дыңнадып турар.

Байырлыг чагаа чорутткан

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының ТК-зы АКШ-тың Коммунистиг партиязының XVIII съездизинге байырлыг чагаа чорутткан деп ВИА агентилел дамчыткан.

Бир эвес АКШ-тың империалистери бистиң чуртувуска удур бодунуң агрессчи дайынын чок кылып, бүгү америк шериглерни болгаш чалчаларының шериглерин Мурнуу Вьетнамдан үндүрүп, ВДР-ге удур агаардан халдаашкыннарын болгаш өске-даа дайын чорудулгаларын соксадып, чурттуң хамаарышпас чоруун, чаңгыс эвии болгаш девискээр талазы-биле бүдүн турар чоруун хүлээп көрүп база ВДР-ниң чазааның дорт чүүлдерден тургустунган программазында болгаш Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң беш чүүлден тургустунган саналында тайылбырлаттынганы ышкаш, база Вьетнам талазы-биле 1954 чылдың Женева дугуржулгаларының ёзузунга дүүштүр Вьетнамның иштики херектерин боттары шиитпирлээр арганы вьетнамнарга бээр болза, Вьетнамга тайбың саат чокка катап тургустунган туруп болур деп, байырлыг чагаада чугаалап турар.

АКШ-тың Вьетнамда агрессчи дайынынга удур демисежип келген болгаш ам-даа демисежип, бистиң улустуң чөптүг херээн деткип турар америк ажылчын аңгыга болгаш америк улустуң бүгү кезектеринге бистиң өөрүп четтиргенивисти бо таварылганы ажыглап алгаш, илергейлеп тур бис деп чагаада чугаалаан.

—⊙—

Сүлчээ планнары

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Джонсоннуң болгаш Сауд Аравиязының хааны Фейсалдың аразынга болган чугаалажыышкыннар дугайында кады кылган дыңнадыгны Ак бажың чарлаан. Ол аңаа-ла эреңгей болуп, чугаалашкан айтырыгларның дугайында тодаргай билиишкинни бербейн турар. Джонсон биле Фейсал «боттарының чурттарынга болгаш улустарынга хамаарылгалыг болуп турар айтырыгларны калбаа-биле көрген» деп дыңнадыгда айтып турар.

Болган санал-оналдар солчуушкуну коммунизмге удур хөөн-биле долдунганы дыңнадыгдан илдең. «Барыын талакы чурттарга делегей коммунизминиң айыылдыг кыжанышынче олар кичээнгейни угландырып, ол кыжанышкынга удур белен турарынга боттарының шиитпирлиин медеглээн» деп дыңнадыгда чугаалаан.

Сауд Аравиязының хааны Фейсалдың АКШ-ка барганып Араб Чөөн чүктүң чурттарынга эң-не консервативтиг күштерниң болгаш ёзу-чурумнарның эвилелин Ортаакы Чөөн чүкке тургузарының планнарын боттандырарда Вашингтондан деткимче дилээриниң оралдажыышкыны кылдыр үнелеп көрген турган. Каир, Бейрут болгаш араб чурттарның өске-даа найысылалдары ол планнарны араб улустарга удур сүлчээ кылдыр көрүп турар.

КУБА. Чигир дүжүдүн ажаап алыры болгаш сайзырады ажылдап кылыры Кубага нарын байдалга эрткен. Агаар бойдустуң берге байдалының уламындан дүжүт мурнундагы үелерниинден чавыс болган.

Ынчалзажок Кубаның кижилери чурттуң дашкаар үндүр садар кол продуктузу — чигирни улам-на хөйнү бүдүрер деп быжыг сорулгалыг.

Кескен чигир үнүжүн транспорттуң чүүл-бүрү хевири-биле демир-орук станциязынга чедирип турар. Ону аңаа деңзилээш, вагоннарга чүдүргеш, чигир заводтарынче чорудуп турар.

Фото В. ЛАСКАРЕВТУУ.
СЭТА-ның фотохроникасы.

Президент де Голль Совет Эвилелинде

Сөөлгү чылдарда дыка хөй күрүнелерниң күрүне ажылдакчылары Совет Эвилелинге аян-чорук кылып кээп турган. Ынчалза-даа француз президент де Голльдуң аян-чоруу ышкаш, ындыг бүгү-нийти кичээнгейни өске чаңгыс-даа аян-чорук бодунче хандыртпайн келген деп хөөрем чокка чугаалап болур. «Москваже генерал де Голльдуң аян-чоруун кым-даа хамаан чок чүве кылдыр көрүп шыдавас» деп, Францияның «Круа» солуну бижээн.

Ол аян-чорукка бүгү делегейде калбак сонуургалдың кол чылдагааны де Голльдуң чазааның даштыкы политиказының чамдык онзагай чүүлдери-биле холбашкан. Генерал де Голль делегей аренаазынга Францияның хамаарышпас ролюн быжыглаарынче шугумну чайгылыш чокка чорудуп турар. НАТО-дан Францияның үнгени ол политиканың база бир түңнели болур. Американың шериг-политиктиг болгаш экономиктиг шургуушкунунга төнчүвү салырынче Францияның чүткүлүнге каттыжарынче Барыын Европаның өске-даа чурттарын де Голльдуң чазаа бодунуң хөделиишкиннери-биле деткип турар кылдыр сагындырар. Американың талазындан дорамчылалдыг базындырыышкынны соксадырынга Барыын Европа четчир күштүг апарган болгаш боттарының күрүнелер аразында айтырыгларын таарыштыр шиитпирлээрин европа чурттарга американнарның холгаарлаашкыны чүгле шаптыктап турар деп, президент де Голль санап турар. Моон-биле кады де Голль Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле харылзааларны экижидериниң улуг ужур-дузазын үнелеп көрүп турар.

Президент де Голльдуң Совет Эвилелинге аян-чоруун ооң чазааның даштыкы политиктиг угланыышкынының таарымчалыг түңнели кылдыр көрүп турары черле чөптүг. Москвага чоруп турган үезинде генерал де Голль мынча дээн: «Бөгүн бистер, французтар, силерге келгенивис ол, чүге дээрге, бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларны бүгү адырларга быжыглаар болгаш көвүдетсе чогуур дээрзинге бүзүрээн бис. Шынында бистиң аравыста эң шуут болгаш калбак кады ажылдажылга чаңгыс эптиң оруунче кирерин, Европага а деңнежилгениң, депшилгениң болгаш тайбыңның оруунче кирерин делегейге дузалаар ужурлуг деп санап турар бис... Бүгү Европа ол эргежок чугула сорулгаларже ону чедирип келир оруктарның болгаш аргаларының дугайын дугуржурун манавайн, ону боттарының аразынга ам безин кылырынче Францияны болгаш Совет Эвилелин бүгү чүве хөделдирип турар ышкаш кылдыр биске сагындырып келир-дир».

Сөөлгү чылдарда Совет Эвилели биле Францияның аразында политика, экономика, техника болгаш культура талазы-биле ажыктыг харылзааларны калбартырының херээнге элээн улуг түңнелдер чедип алдынган. Ийи чурттарның аразынга садыг көвүдээн: 1965 чылда ийи таланың аразынга бараанпар солчулгазы 200 миллион рубль четкен. Өңнүг телевидениени хөгжүдер талазы-биле совет-француз кады ажылдажылга боттанып турар. Автомобиль тудуунуң талазы-биле совет-француз кады ажылдажылганың улуг аргаларының дугайын бо үеде француз хөреңгиттен бөлүктер хөй чүүлдерни чугаалажып турарлар.

Совет кижилер чер болганга президент де Голльду чылыг болгаш чүректиң ханызындан уткуп ап турар. Генерал де Голль гитлерчи ёзуга удур коалицияның удуртукчуларының бирээзи болуп, кайы хире улуг рольду ойнааның бүгү кижилер билир. Делегей аренаазынга Францияның хамаарышпас ролюн быжыглаарынче, Совет Эвилели-биле харылзааларны хөгжүдеринче угландырган ооң угланыышкыннары улуг хүлээлгени база болдуруп турар. Москва чугаалажыышкыннарының түңнелинде Совет Эвилели биле Францияның аразында кады ажылдажылганың үндезин-сууру быжыг апаар деп бодаарының бүгү барымдаалары бар.

И. КАДОМСКИЙ
(СЭТА)

Салчак Тока
ЧЕМЧЕГЛЕР БОТТАНГАН

—20—

(Эгези 3-кү арында).

— Ындыг-дыр, эш Пичен-оол, билдинди, амдаа манаар ышкаш чүл. Демги эргелелдиң агрономузу телефоннап олурар чүве, шөлге баар эвес, чажа бердивис—деп наай мен аан, диген Сотпа үне халаан.

— Ат-ла чүве-дир аа? Кижи бодунуң инициативазы-биле ажылдаза кандыг чүве боор. Кажан андарарын, чажарын, суггарарын айтып берип олурар, бо кижиниң угаан-бодалы кайда чүве боор?» деп бодааш, ажырбас партияның айыткаан ёзугаар бис инициативти баримдаалаар, бистиң колхозувустуң хүлээн алганы—СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлери база-ла мынча деп өөреткен»—кылдыр боданган Пичен-оол парткомче баашкан.

Майның эгези. Бичежек чаъс черни шору-ла шыгыткан. Эртенги хүн херелинге черниң тынызы туманналып үнүп турган. Оът-сиген элеп-даа дивес, ыржым-на чүве. Хайыраканчылар, механик Чавылак, трактористер Кужугет Деже-оол, Монгуш Шагыр суглар беш хонуктуң иштинде ийи ээлчег-биле тулчуп тургаш, бода тарааның часкы тарылгазын доозуп алганнар. Өске культураларның тарылгазын, агроном Сотпа база-ла агротехниканың чуруму-биле, техниканы, кижилерни үлей тургускаш, боду дүн-хүн дивейн звенолар аразынга барып, сеялкаларны эдип, шыннарын ыыртыр хывап турган.

— Суггарары ам-даа элек боор але, үнүп келирин манаар силер ыйнаан? Чашкан тараа үнүп келиринге шыгы четтир бе, оолдар—дээш, Куу-

—21—

лар Кадылдаа Викторга, Кужугет Коляга чедип келген.

— Шала элек, элек. Белеткелин кылып тур бис. Буганың доо-даа белен, кол бугадан салаа сумуннарны-даа тыртып алдывыс, ону дуглаар калбак ыяштар-даа белен, боттарывыстың херекселдеривис, идик-хевивис, аъш-чемивис-даа белен—диген баштарын кодурбейн база-ла ажылдап бээрлер.

— Канчаар суггарарын билир силер але?

— Агроном Сотпа маңаа болган чок-ла чедип келир, айтып берген кижи.

— Гектар санынга беш тонна өдек, 500 кг дем бир минералдыг чем база холаан бис.

— Аа, демги бир минерал дээрге суфферфосфат болбазыкпа.

— Ииет-ийет, ол, ол!—диген суггарыкчылар чаа-ла каттырып кааннар.

— Кандыг чүнү херeглей бээр болза меңээ, ол эвес болза колхоз даргазынга дораан дыңнадыр эвес бе. Бистиң дужаалгавыс бурганы силерниң суггадыңарда, эки ажылдаар болзуңарза колхозтуң экономиказын кодургениңер ол!

— Ону билип тур бис, дарга. Тараа чок болурга, бүгү колхоз, ооң экономиказы база-ла хоржок деп чүвени кым билбес боор—деп, Виктор түңнеп аарак чугаалаарга, Коляны бадыткап каан.

— Ындыг-дыр, эштер, мен-даа хаптайн, мендии-чаагай!

— Байырлыг, байырлыг, дарга!—дишкениң соонда дарганың чииг каразы ажыт кирипкен.

• • •

— Эки, эш Өлзеймаа, үүле бүтсүн!

—22—

— Эки, эки, дарга, чорук тегуузун! Чаа, дарга кайының бээр каккаш келген ирги, ынаар солун чүве чү ирги? — деп огород звенозу Өлзеймаа айтырган.

— Суггат звенозу, Виктор, Коля суглярга чордум. Хаа, ана ат-ла чүве-дирем! — деп чорук каттыра каапкан. — Чаа чаагыйнага чедир чүнү-даа кылдырып чадап каан оолдар-ла болгай, ам дээрге суггарар ой келирин четтикпес олурар-дырлар.

— Уваа! Кай ындыг-дыр аа?

— Ындыг, ындыг. Черниң андарывышкынын бетиниң суггарылгазын шагда-ла эрттирген. Ам ужуру болза чулук суу келирге, суггатка кирер улус болгай, ам суурга тураа ажырбас дээримге, маңаа турар бис диген, хоржок-дырлар ийин! Силер чүү болдуңар эштер?

— Капуста, помидор, огурцы ол-оо чүвелерниң сыптар-рассадазын тарып өстүрүп алганывысты көрген-не болгай силер. Огородувусту өдек минералдар-биле холуштуруп алган, андарып, илиирткеп, ооргалап чалдап алдывыс. Ам эртенден эгелээш, суггу бадырып келир, планывыс ындыг.

— Ажыл-даа план ёзугаар чорup олурар ышкаш чүл?

— Ийе! Мындаа парткомдан, соң соонда колхоз баштаар черинден бадылап кааны, агроном Сотпаның хүн-бүрү айытканы ёзугаар чорудуп олур бис.

— Херекcел, идик-хеп, аъш-чем кандыгыл?

— Биезби чүве кайда боор, колхоз экономика талазы-биле быжыы бээрге, амыр чүве ышкаш чүл. Акша телевизиринге кирер дээрге, мен безин ухур турдум, ха-ха! Ам ай санында ийи удаа шалың алыр, кижиниң кылыры-ла билир чүве ышкаш чүл моондар.

(Уланчылыг).

Кызылдың 26 дугаар кварталында № 7 ясли сад эрткен чылдың январьда ажыглаалга кирген. Мында ясли назылыгларның үш, уруглар садының ийи бөлүү бар болгаш 120 уруглар хаара туттунган. Үстүнде ЧУРУКТА: уруглар садының бирги бөлүү ойнап олурлар.

Ында амыдырал хандырылга комбинадын база ажылдап турар. Херээженнер платьезин даарар ательениң кежигүннери «Коммунистиг күш-ажылдың» бригадазы деп бедик атты ийи чыл мурнунда чаалап алганнар. Адаанда ЧУРУКТА: оң таладан солагай талаже даарачылар: Н. Корявина, Г. Созоньёва, Н. Сухорослова олар ажыл үезинде.

Тандының Кочетово суурга үш салгаалдың слёду

КЕЗЭЭ ШАГДА ХҮННЕП ТУРЗУН!

Тандының школачы пионерлериниң Октябрьның 50 чыл болур оюнга уткуштур белеткээн чыыжы — слёду июнь 19-та, эртенгиниң 11 шакта «Коммунизмниң херели» колхозтуң Кочетово суурунга — клуб чанында кызыл партизаннар тураскаалының бедип үнген чиңгир ногаан кок шыктың дал ортузунга эгеледи. Ук слётту районо эргелекчизи Н. Кунчун байырлыг сөөс-биле ажыткан соонда пионер вожатыйы пионерлер дружиналарының чыскаалын эртерин чарлапкан. Оон удатпаанда чаладып келген аалчылар кызыл пөс-биле шып каан индирге үнүп келдилер. Оларның аразында СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. Тока, чырыдылга министри Б. Х. Болдур-оол, комсомол обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, республиканың шериг комиссары, подполковник П. Я. Григоренко, политиктиг кезээниң оралакчызы, подполковник С. М. Дупликин, Совет Эвилелиниң Маадырлары Х. Чургуй-оол, Н. Макаренко, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. Астафьев, хоочун кызыл партизаннар С. Бильчир, Н. Маадыр-оол, Л. Антипин, И. Коровин болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери база кедээ ажыл-агыйның мурнакчылары бар болгулады.

Оң-баазын чечектерни хараачылай аарак долгай өргүүлепкеш, партизаннарга тураскаалдың баарынга пионерлер хүндүлел ёзузу-биле салгылап турду. Ында кызыл постерде мынчаар бижиги-деп кагылаан: «Партизан маадырларга алдар! А. Гайдар аттыг дружинадан» «Тывага Совет эрге-чагырганы үндезилеп тургускаңнарга мөңге алдар!» «Тарлашкын тулчуушкунунга киржип чораан кызыл партизаннарга мөңге алдар! Элегестиң ортумак школазындан»... Ол тураскаалдың баарынга дружиналар төлээлери мөңге алдарының одун кыпсып үндүрду.

1886 школачылар киржикчилиг пионерлер парадын Тандының район шериг комиссары майор В. А. Ерыкалов командылап, партия обкомунуң бирги секретарынга рапортун бериптерге, эш С. К. Тока мынча деп харыылады:

— Эки, авыяк-чалыы аңчорукчулар! Бөгүнгү пионерлер слёду төөгүлүг черде болуп эртип турар-дыр. Маңаа Октябрьның хереэ дээш кызыл партизаннар актарны чылча шаап тулчуп чораан. Ленинниң хереэ дээш эки өөрениңер, эки дыштаныңар! Бистиң Социалистиг Төрээн чуртувус делгерезин!

Оон уламчылыр пионерлерниң рапортун Бай-Хаак ортумак школазында пионер вожатыйы А. Н. Каверсун номчуду. Ында районнуң школачыларының бир чыл иштинде кылган хамык ажылы болгаш моон соңгаарғы сорулгалары допчу болгаш тодаргайы-биле илереттинген.

Чалыы салгакчыларга байыр чедирип, сөс алган эштер болза, хоочун партизан И. Коровин, «Коммунизмниң херели» колхозтуң даргазы, Ада-чурттуң дайынының киржикчизи Ф. Благинин, пионерлер парадының төлээзи бичии оол, подполковник С. Дупликин, Совет Эвилелиниң Маадыры Х. Чургуй-оол олар боттарының допчу болгаш ханы утказыг чугааларынга бичии салгакчыларга эки өөренирин, дыштанырын, спортка хандыкшырын, совет чуртка бердинген орлан-эрес хамаатылар болурун күзеп турдулар.

Эш С. К. Тока аныяк пионерлерге мынча деп байыр чедирди:

— Эргим оолдар-кыстар! Партия обкомунуң мурнундан силерге изиг байыр чедирип тур мен. Бөгүн бистер көөнчүг улуг байырлалды эрттирип турар-дыр бис. Аныяк салгакчылар силерниң-биле ужуражыр дээш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери четкилеп келген-дир. Кочетов суурнуң бо турар черинге Совет эрге-чагырганы чаалап алыр дээш, кызыл партизаннар тулчуп чорупп турганнар. Кочетово суурнуң бо турар черинге Тываның арат чонунуң садым-чолуг шиитпирлээн Улуг хурал болуп эрткен төөгүлүг чер-дир. Бо магалыг черге пионерлер слёдун эрттирип турары база төөгүлүг чорук болгаш улуг байырлал деп көөр апаар. Бо магалыг черге мөгешмырак кылдыр күш кирип дыштаныт алгаш, чедишкиниг өөредириңерни сеткилимниң ханызындан күзеп тур мен.

Комсомол райкомунуң бирги секретары С. Серен-оол районнуң пионер организациязының шилчилир Кызыл тугун эң эки өөредилгелиг, чурумнуг, ажылга сундулуг болган Арыг-Бажы школазының Павлик Морозов аттыг пионер дружиназы Элегес ортумак школазындан чаалап алганын чарлап, ук тукту байырлыг ёзу-биле тиилекчилерниң төлээлеринге түттеуп берди. Ол орта үрер хөгжүмнүң кижилери байырлаалдың аялгазын чиртиледи ойнады бээрге, чыылган чоннуң хей-аъды улам киискип турган.

Байырлыг чыштың бир сурлуг болгаш көрүштүг чүүлү — ийи муң чыгам школачылар харыугда Даңгыракты чаңгыс кижи дег бергени болду. Оон соонда «Бухенвальд коңгазы» деп ырны бир үн-биле чиртиледип ырлап бадырдылар.

Кезээ шагда хүннеп турзун!

Кезээ шагда авс турзун! — деп ырлапшышаан пионерлер байырлыг слёдун доостулар.

СЭКП Тандының райкомунуң секретары М. И. Сухачев слёт чаладып келген аалчыларга, школачыларга болгаш мооннешкен хоорчонга өөрүп четтиргенин илередип чугаалаан соонда, салют болду. Тураскаал чанынга чыскаалдыр тургузупкан ыыраваар шериглерниң автоматтарындан ногаан, ак, кызыл сылдыстар чиңгир көк дээрниң делгемиң чиңге-чиңге чедээштерин шыйгылап турар болду. Совет Эвилелиниң гимнин ырлаткан соонда, Н. Кунчун слёттуң чыскаалы доозулганын чарлапкан.

Кочетов суурга болган пионерлер слёду Төрээн чуртка ынакшылдың, Октябрьның улуг хереэниң бүзүрелдиг салгакчыларының өзүп, доругуп орарының чайынналчак херечизи болуп эртти.

М. КЕНИН-ЛОПСАН

Слётка уругларның даңгыраа

Тынын берген маадырларга
Тыныг арткан маадырларга
Танды чурттуг пионерлер
Даңгыраавыс берип тур бис.
Адаларның адын сыкпас.
Айтып берген оруун часпас
Тайып ушпас күштүглер боор
Далыгаал деп даңгыраглаал.

Октябрьның улуг хереэ
Оон-даа ыңай хөгжүдерде
Шылгалдалар эртип шыдаар
Шынчы бис деп даңгыраглаал.
Урут чаштан эртем-номга
Угаан кирип өөренилив.
Улуг улус ишчи соруун
Улаар бис деп даңгыраглаал.

Партияның хереэ дээш.
Башкы Ленин хереэ дээш
Чүректерни бырланнадыр
Шуглуулу деп даңгыраглаал.
Адыш дештип хаваргыже
Ажылдаал деп даңгыраглаал.
Туран ышкаш чиге кергеш.
Тулчур бис деп даңгыраглаал.

ПИОНЕРЖИ РАПОРТ

Танды районунуң пионер организациязының чөвүлелиниң рапорту бо.

Бистиң районнуң пионер организациязында 2325 пионерлер бар. Саян-Шушенск ГЭС-тиң тударынга херегжидип дээш районнуң пионерлери болгаш школачылары чүс-ле эрткен өөредилге чылында 657 тонна демир-дээс аймаан чыып душааган. 2767 ыяшты тарып өстүрткеннер. 216 кг хөй дүгүн бөлүп чыгган болгаш 14576 өгрени өлүрген. Колхозтарның болгаш совхозтарның тараазын ажаарынга, ногаазын өстүреринге, тараа бору аштаарынга дузалажып, дыштаныр хүннерде 316 катап ажылдаан-нар.

Отряд бүрүзү «Чаштанчыдан чалбыыш кыпкан» деп аттыг походка тускай даалгалыг киришкеш, ону үргүлчү күүседип турган.

Школа санында музейлер, күш-ажылдың болгаш дайынның алдарның булуңнуг. Ленинни өрээлди тускайлап тургускан, ында лекцияларны номчуп, аян-чоруктарны эвилелдеп, Владимир Ильич Лениниң ажыл амыдыралының дугаайында номчулгаларны үргүлчү чорудуп турар.

Хоочун коммунистер болгаш хааты дайынның база Ада-чурт дайынының киржикчилери-биле катап ужуражып, оларның маадырлыг төөгүлүг чугааларын дыңнап эрткен.

Төрээн черин эргий кезип, өөренип сорулгалыг чаңгыс хүннүң болгаш хөй хонуктуң 906 походун чоруткулаан, аңаа 6302 кижи киришкен.

Пионерлер 2796 рубльдиң ном-нарын чон ортузунга нептередип, таратпан 876 концерттерни көргүскен-нер.

Районнуң пионер организациязы бистиң эвилелдешкен республикаларывыстың болгаш бүгү-ле демократтыг чурттарның уруглары-биле чагаа харылзааны тудуп, бажылдежип турар. Дыка хөй отрядтар шериг кезектери-биле чагаажып, уруглар садтарының ажылынга дуза кадып шефтежип турарлар.

Хамык дружиналарның ортузунда спорт ажылы хайнышкынныг чорупп турар. Республикага болган спорттуг маргылдааларның аңы-бүрү хевирлеринге бистиң спортчуларывыс бирги болгаш ийиги черлерни чедип алыышкыннарап үнгеннер.

Бисте ам-даа туралынга чедип кылыр четтикпээнивис ажылдар бар. Пионер кижи бажыңынга, өске уругларның аразынга-даа чораан, ёзулуг пионер ол-ла-дыр деп дораан-на көстү бээрин арай четкелек турар бис. Чамдык школаларда чурум-сагылгаа кошкак, арыг-шевер арай четпес, ажыл-агыйга халаңнааш чоруктар бар.

Салган сорулгавысты күүседип шыдаар бис деп сөзүвүстү берип тур бис. Төрээн чурттуң төөгүзүн улам хандыр өөренип, өскен черлеривисти уттуру эргий кезип танышкар бис.

Совет эрге-чагырганың 50 харлаан шагаазы болуп турда, бистиң районнуң школачылары республиканың эң тергиин школачыларының санынче кирген турар.

„Шын" солунунуң редакциязынга

«РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи» деп хүндүлүг атты меңээ тывыскаан-биле холбаштыр ажыл амыдыралымга моон соңгаар-даа чедиишкиннерлиг болурун меңээ күзеп, байыр чедирип, телеграмма чоруткан эш-өөрге, төрелдерге болгаш албан организация черлеринге чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенимни илергейлевишаан, моон соңгаар-даа бүгү билиимни, арга-мергежилимни чонның кадыы дээш харам чок бээримин «Шын» солунунуң редакциязын дамчыштыр бүзүредип тур мен.

Эмчи Д. КУУЛАР.

Редактор Н. Н. КУДАЖИ.

Солун чуулдары, болуушкуннар, фактылар

ДОПЧУЛААРГА МЫНДЫГ

ОЛЧАЛЫГ БИЛЕТ

ПЕРМЬ областың Кусдинск ортумак школазының бешки клазының өөреникчизи Валерий Шаихов спорт талочказы садып алгаш акшазының чаңдырышкынынга ийи лотерея биледин садып алган. Оларның бирээзи эң-не олчалыг билет боор, «Запорожец» деп автомашинага таварышкан.

Пермь областың «Звезда» деп солунунуң чоокта чаа медээзинден алырга, Шаихов адашкылар автомашинаны хүлээп алган. Адазы автомашина башкарар эргениң экзаменин дужааган. А Валерий ам дээрезинде адазы-биле кады мурнуку олутка олурар.

КОМУЗТУҢ ҮНҮ ЫЫТКЫР АПАРГАН

Комуз — кыргыз улустуң хылдыг хөгжүм херексели. Ону Кыргызстаның театр ниитилелиниң мастерскаязының ажылдакчызы Шайдылда Исаков сайзыраңгайжыткан. Комузту электри четкизинге улиптарнарын эвес аппаратты ол чогааткан. Оожум ыыттыг комуз ам күштүг, ыыткыр апарган.

Кыргыз АССР-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү, уран чүүл шинчилекчизи Азиз Салиев электрокомуз-биле ойнаарын дыңнааш мынча дээн:

— Бодумнуң ынак национал хөгжүмүмну электри күжү-биле сайзыраңгайжытканы бистиң хөгжүмүвүстүң тускай аяның улам чараш кылдыр ажытканы-дыр. Бо чаа арганың дузазы-биле комузтуң хөгжүмүн аргазын ажытканынга даг чурттуң чону болгаш композиторлар өөрбейн баарын шыдавас бис.

ХООРАЙ-БИЛЕ ЧАЖЫТ ХАДЫ

Курган областың Ик хемниң эриинде ховар хады ыяш бар. Ооң назыны — 160 чыл чыгыы. Бедии 35 ажыг метр, унунуң дөс талазының чоону 160 сантиметр.

Шаанда шагда ындыг хадылар аңаа улуг шөлдү ээлеп турган. Ындыг хадылар-биле 1616 чылда таңныыл турар пункттуң тургускан. Ол пункт Курган хоорайның эгезин салган. Ол үеден бээр кандыг-ла бир арга-биле арткан ол улуг хады хоорайның назыны чажыт ажы болуп турар.

(ПМА).

АФРИКАНЫҢ АМЫДЫРАЛЫНДАН

ДАР-ЭС-САЛАМНЫҢ КУДУМЧУЛАРЫНДА АРЗЫЛАҢ

Африкага чеде берген хөй санның туристер черлик аңнарны сонуурган көөру-биле национал парктар-заповедниктерже бо-ла чоруптарлар. Ында африка черлик аңнар кижиниң хайгааралында турар. Мында аңнар «чаажыга» берген болгаш көрүкчүлерни күзелдии-биле хүлээп ап турар ышкаш кылдыр сагындырар. Ынчалза-даа чүгле кижилер эвес, харын база аңнар сонуургалдыг болуп турар. Чоокта чаа Танзанияның найысылалы—Дар-эс-Саламның кудумчуларынга бир улуг арзылаң кестүп келген. Хөй кижилиг хоорайга кестүп келген аңнарның бодалын бүзүрелдии-биле таап билири берге турган боор.

КИЖИ ЧИИР АРЗЫЛАҢНАР

Кижи чиир бир арзылаңныя кестүп келгенин Африкада ам оваа болуушкун кылдыр көрүп турар. Ынчаарга Сингида районга (Танзанияның төп кезии) кижи чиир өөр арзылаңнар тывылган. Олар тус черниң чурттакчыларынга хөй качыгдалдарны таварыштырган. Кыска үениң дургузунда кижи чиир арзылаңнар алды уругларны өлүрген. Ол «дээрбечилерни» узуткап чок кылыры-биле аңчыларның тускай бөлүүн чоруткан. Чоокта чаа бир арзылаңны боолап өлүрер аргалыг болган.

АРЗЫЛАҢНАР-БИЛЕ ТУЛЧУУШКУН

Чоокта чаа Чад Республика биле Төп-Африка Республиканың аразында кызыгаардан ырак эвес турар Амбиссии кедээ суурж угаштың чурттакчылары биле арзылаңнарның аразынга ёзулуг тулчуушкун болган. Калчаараан арзылаңнар африканнарның өөр малынче халдап келген. Чүгле ийи хүнүң дургузунда арзылаңнар чээрби беш хире баш малды чок кылган. Шыдажыр аргажок апарган африканнар арзылаңнарга удур халдаашкынны кылган. Ынчалза-даа оларга арзылаңнар калчаалы-биле удурланып туруп берген. Калбарган тулчуушкунга бир арзылаңны өлүрген. Бир кадарчының боозу чок болган, ол боону өске арзылан үреп каан чүве-дир.

КРОКОДИЛДЕРДЕН ОВААРТЫНАР

Крокодилдер эң-не хоралыг дайзыннарның бирээзи кылдыр санап турар. Тус черниң дыка хөй чурттакчылары крокодил элбээн черге боттарының оваарымча чок чоруу-биле уржуундан амызындан когараан. Бирле катап Африкага крокодилдерни узуткаар талазы-биле улуг кампанияны чоруткан. Ындыг болзада крокодилдерниң айыылы амдаа турбушаан. Чоокта чаа Эфиопияда америк «тайбың корпузунуң» төлээлекчизи Уильям Олсонуң амызындан чарлып таварышкан халавы ол айыылды бадыткап турар. Нью-Йорк чурттуг Олсон Эфиопияның соңгу можузу Эритреяда школага башкылап ажылдап турган. Олсон пасха каникулду Эфиопияның соңгу таалазында турар Гамбела хоорайжыгашка бодунуң эштери-биле кады эрттирерин шиитпирлеп алган.

Африканың Баро хемниң серинн суу кпаниин бодунче хандыза боор. Халаптыг чорук хенертен болган. Эжинген соонда Олсон сугну курлаанга чедир сузуп чеде бергеш, дыштаныл турган чүве-дир. Хенертен алгырышкан соонда ол суг дүвүнче кире берген. Болуушкун болган черден бичеле ырадыр турган ооң беш эштери аажок улуг крокодилдиң Олсонну аксында ызырып алганын девидээшкин-биле көрүп каан. Олар аңаа дузалажырын оралдашкан, ынчалза-даа озалдаан. 24 харлыг башкының мөчүзүн чүгле полицияның дузазы-биле крокодилди боолап каан соонда, даарaзында хүнде тып алган.

В. АСТАФЬЕВ.
(СЭТА).

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ПАРЫГЫНДА НОГААН ТЕАТРГА

июньнуң 27, 28, 29 хүннеринде

КҮРҮНЕНИҢ ЦИРК ЭВИЛЕЛИНИҢ НОВОСИБИРСКИДЕ

цирк бөлүүнүң

көргүзүү болур.

Эгелээри кежээкиниң 8 шакта. Июнь 29-та, хүндүскүнүң 4 шакта уругларга база көргүзер.

Касса эртенгиниң 10 шактан эгелеп паркта ажылдап турар.

Дыштаныкчыларга чарлал

1966 чылдың июнь 22-ден эгелээш автобус Кызыл-Сватиково хөл аразынга хүннүң чоруур.

Кызылдан автобустуң хүн бүрүде үнер үези — 15 шакта болгаш Кызылга 17 шакта ээп келир.

Воскресенье хүннерде автобус үш катап чоруур: Кызылдан автобус 7 шак 30 минута, 15 шак 30 минута, 17 шак 30 минутада үнер.

Сватиководан Кызылга чанып келириниң биледин база хары угда садып ап болур.

ТЫВА ТРАНСАГЕНТИЛЕЛДЕН БИЛЕТТЕРНИ САДЫП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫҢАР!

Силерниң чагыыңарны ёзугаар билеттерни бажыңнарга чедирип бериp болур.

Силерниң дыштанылгаңар таарымчалыг болган турар төлээде бистен майгынны хөлезилеп ап болур силер. **Хүнде майгынның хөлезизи — 60** копеек, айда — 7 рубль 50 копеек. Сватиково хөлге ап чоруур чүүлдерниң чедиртип алыры-биле автомашинага чагыгны Тыва трансагентилелге кирип болур силер.

Транспорт хандырылгазынга хамаарышкан бүгү айтырыгларның дугайында тайылбыр алыр дизе, Тыва трансагентилелдиң 36—28, 24—16 телефоннарынче холгаңар.

Тыва трансагентилелдиң ачы-дузазын ажыглаңар!

ТЫВА ТРАНСАГЕНТИЛЕЛ.

Телевидение

Июнь 26, воскресеньеде

Телемедээлер 19.00, бичии уругларга «Мегечи диилги», «Мойдодыр» деп кинофильмнер 19.10, совет аныяктар хүнүнге тураскаалган дамчыдылга 19.40, «Авыяк ашак-кадай дугайында тоожу» деп уран-чечен фильм 20.05, «Ак-көк отчугаш» — Одессадан дамчыдылга.

Июнь 28, вторникте

Телемедээлер 19.00, уругларга «Чырыткыжыгаш» деп кыска метражтыг кинофильм 19.10, «Тыва АССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы М. Черников чогаадыкчы оруу» деп дамчыдылга 19.50, «Ак-көк оруктар кыйгырып тур» деп кыска метражтыг фильм 20.10, «Шокар рассказтар» деп уран-чечен фильм 20.40 шактарда.

Июнь 30-де, четвергте

Телемедээлер 19.00, «Хоорай чоогунуң совхозтарында» деп фоторепортаж 19.10, «Незнайканың ужуралдары» деп уругларга фильм 19.20, «Меридиаңнар тудуп берген черде» деп фильм 20.20, «Москваа чассы» деп уран-чечен фильм 20.40 шактарда.

КИНО

ИЮНЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Сөөлгү раунд» 9.40, 11.20, 1, «Орус чон бис» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.40, «Чагырт-паалнарның төрел-бөлүү» 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ачам эвес хоорай» 10, «Нахалёнок» 11.45, 1.30, «Когуттургеш, каглырган» 3.15, 5.15, 7.10, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Удуп чыдар арзылаң» 11.15, «Үш мушкетёр» (1-ги, 2-ги сериялары) 3, 6.20, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аренаже орук» 11, 1, «Крест эдилекчилери» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.30, «Чеди алышкыга чедии хуштук» 7, 9 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Тимур болгаш ооң командазы» 11, 1, «Дагаарда өжээн не-гекчилери» (1-ги, 2-ги сериялары) 3, 6, 9 шактарда.

Редакцияның АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетүүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчы болгаш кадээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, эптиг информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41, Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чагыгда парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—00915.